CONFERENCE BOOK

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

ERZURUM
9 - 11 MAYIS 2025

ERZURUM
1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

ERZURUM
1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOSCIAL SCIENCES

MAY 9 - 11, 2025
ERZURUM

ISBN : 978-625-5962-67-6
Academy Global Conferences& Journals

www.cumhuriyetkongresi.org

ERZURUM
1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
MAY 9 - 11, 2025
ERZURUM

Edited By
Assis. Prof . Dr. Gültekin Gürçay

Issued: *25.05.2025*
ISBN: 978-625-5962-67-6

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 71 papers have been presented by Turkish participants and 83 papers by foreign participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2025©

CONFERENCE ID

ERZURUM
1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
MAY 9 - 11, 2025
ERZURUM

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey - Azerbayjan – Brazil- Vietnam- Japan- South Africa- Bangladesh- India- Pakistan- Malaysia- Indonesia- Lebanon- Morocco - Bosnia and Herzegovina – Bangladesh – Kosovo- Poland – Romania- Italy- Nigeria – Georgia- Serbia- Albania- Ethiopia- Morocco- Bulgaria-

-

PRESENTATION
Oral presentation

CONGRESS ORGANIZING BOARD

HEAD OF CONFERENCE : Prof. Dr. Başak Hanedan

Prof. Dr. Hülya Çiçek
Prof. Dr. Ali Bilgili
Prof. Dr. Naile Bilgili
Prof. Dr. Başak Hanedan
Prof. Dr. Hajar Huseynova
Prof. Dr. Dwi Sulisworo
Prof. Zain Musa
Prof. Dr. Sameer Jain
Prof Yakup Babayev
Prof. Dr. Suyatno
Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -
Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy
Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli
Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR
Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak
Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın
Assoc. Prof. Dody Hartanto
Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn
Assoc. Prof. Nazile Abdullazade
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Assoc Prof. Dr. Feran Aşur
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova
Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık
Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz
Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev
Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları
Assist. Prof. Ihwan Ghazali
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu
Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade
Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan
Assist. Prof. Dr. Songül ATAK
Lecturer Mehmet Nuri Ödük
Dr. Fatih İ. Kurşunmaden
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Dr. Dadash Mehravari
Dr. Gültekin Gürçay
Dr. Aynurə Əliyeva
Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Turkiye
Prof. Dr. Emine Koca – Turkiye
Prof. Dr. Fatma Koç – Turkiye
Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye
Prof. Dr. Ali Bilgili - Turkiye
Prof. Dr. Naile Bilgili - Turkiye
Prof. Dr. Başak Hanedan – Turkiye
Prof. Dr. Aysel Güven - Turkiye
Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia
Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina
Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia
Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan
Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India
Prof. Dr. İzzet Gümüş – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa Bayram – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan
Prof. Dr. Suyatno – Indonesia
Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia
Prof. Dr. Sameer Jain – India
Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran
Prof. Dr. Hasan Akan – Turkiye
Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Turkiye
Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran
Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya
Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Turkiye
Assist. Prof. K. R. Padma – India
Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam
Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye
Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines
Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam
Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Turkiye
Dr. Mehmet Nuri Ödük – Turkiye
Dr. Ayşe Baran - Turkiye
Dr. Dadash Mehravari – Iran
Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Dr. Sonali Malhotra – India
Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-36643897-000-2300315795 05.10.2023
Konu : Görevlendirilme.

KLİNİK BİLİMLER BÖLÜMÜ BAŞKANLIĞINA

İlgi : 04.10.2023 tarihli ve E-36643897-000-2300313904 sayılı belge.

İlgide kayıtlı yazıda belirtildiği üzere, Bölümünüz Veterinerlik İç Hastalıkları Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Başak HANEDAN'ın, "Academy Global Conferences & Publishing tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Yavuz Selim SAĞLAM
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: c147f559-545f-45be-8400-8eec2b215b38 Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/ataturk-universitesi-ebys

Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2317222
Elektronik Ağ: http://www.atauni.edu.tr/#!birim=veteriner-fakultesi
Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr
Bilgi: Derya FINDIK
Faks: +90 442 2317244
E-Posta: vetfak@atauni.edu.tr

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 9 - 11, 2025
ERZURUM

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM**	1	DİJİTAL OYUNLAŞTIRMA İLE YEREL KÜLTÜREL MİRASIN YENİ NESİLLERE AKTARIMI	Doç. Dr. Oğuz Tunç
		2	REPRESENTATION OF LOVE, LOYALTY AND SACRIFICE IN TURKISH LULLABY ENTITLED ‘ATEM TUTEM BEN SENİ’	Öğr. Gör. Murat Gökmen
		3	FEN BİLİM ŞENLİKLERİNİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE ÖĞRENME DÜZEYLERİNE KATKISI	HABİBE AYIK
		4	YABANCI DİL EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİLERİN DÖRT TEMEL BECERİYE VERDİKLERİ DEĞER	Doç. Dr. Yasemin Darancık
		5	YABANCI DİL EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİLERİN OKUMA BECERİSİNİN İŞLEVİNE YÖNELİK FARKINDALIKLARI	Doç. Dr. Yasemin Darancık
		6	MEVLÂNA İDRİS ZENGİN’İN HAYATI VE ESERLERİNDE ELE ALDIĞI DEĞERLER	Yüksek Lisans Öğrencisi Özge Mekikoğlu
		7	1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE DEĞİŞM VE OKULLAŞMA ORANLARI	Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM
		8	TÜRKİYE’DE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER	Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Fırat SAYLAN**	1	AS AN IMPORTANT ISSUE FACED BY THE DAMAT FERİT PASHA GOVERNMENT DURING THE ARMISTICE PERIOD, THE EFFORTS TO CAPTURE THE FUGITIVE HALİL (KUT) PASHA	Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Fırat SAYLAN
		2	KLEİSTHENES DÖNEMİ DEMOKRASİ HAREKETLERİ	Dr. Yavuz ARSLAN
		3	HAYATI VE DİPLOMATİK KİMLİĞİ İLE ÜMİT HALUK BAYÜLKEN (1921-2007)	Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra Şahin İnce
		4	THE ATATÜRK ERA (1923-1938) AN EVALUATION OF ARCHAEOLOGY AND ANCIENT HISTORY STUDIES	Arş. Gör. Dr. Burak BİNGÖL Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YILDIZ Yüksek Lisans Öğrencisi Adem DOĞRU
		5		
		6	THE ADMINISTRATIVE ROLES AND RESPONSIBILITIES OF NON-MUSLIM ELEMENTS IN THE SELJUK EMPIRE	Doç. Dr. Mehmet Ali KAPAR Yüksek Lisans Öğrencisi Nevriye Sinem Tosun
		7	THE STATUS OF CAPTIVES AND SLAVES IN SELJUK SOCIETY: AN INSTITUTIONAL APPROACH	Doç. Dr. Mehmet Ali KAPAR Yüksek Lisans Öğrencisi Nevriye Sinem Tosun
		8	KLASİK DÖNEM OSMANLI SEVK VE İDARE ANLAYIŞINDA TARİH YAZIMI	Dr. Öğr. Üye. Serhat SOYŞEKERCİ
		9	MÜSTECABİZÂDE İSMET BEY'İN SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E SUNDUĞU KASİDE ÜZERİNE	İsmail Can AYDIN
		10	I. DÜNYA SAVAŞINDA OSMANLI DEVLETİNDE ZORUNLU ÇALIŞTIRMA UYGULAMALARININ AYDIN VE ZONGULDAK SANCAKLARINDA KULLANILMASI	İSA ÇELİKKOL

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Dadandı**	1	PHYSICAL ACTIVITY'S EFFECTS ON ATTENTION, MEMORY AND REACTION TIME: A REVIEW STUDY	Psychological Counselor Esra Nur Öztürk
		2	TÜRKİYE'DE MÜZİK VE SAHNE PERFORMANS KAYGISI ÜZERİNE YAPILMIŞ TEZLERİN İNCELENMESİ	Arş. Gör., CEREN TURABİK Prof. Dr., ŞENEL ELALDI
		3	Mesnevi Terapi Perspektifinden Mesnevi Öykülerinin İyileştiriciliğinin İncelenmesi	Dr. Öğr. Üyesi Özlem Çevik RPD Lisans Öğrencisi Öznur Gökçe
		4	DEVELOPMENT AND PSYCHOMETRIC EVALUATION OF THE SAHARA ATTITUDE SCALE TOWARD VIOLENCE AGAINST WOMEN	Doç. Dr. Yalçın Kanbay Dr. Aysun Akçam Dr. Öğr. Üyesi Elçin Babaoğlu Prof. Dr. Hatice Karakuş Öztürk Dr. Suna Köse
		5	NOFIX: A QUALITATIVE STUDY ON NOTIFICATION CHECKING OBSESSION	Doç. Dr. Yalçın Kanbay Dr. Aysun Akçam Dr. Öğr. Üyesi Elçin Babaoğlu Dr. Öğr. Üyesi Aydan Akkurt Yalçıntürk
		6	TÜRKİYE'DE PSİKOLOJİK DANIŞMA ÖZ-YETERLİĞİ KONUSUNDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Dadandı

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Hakan Arıkan**	1	FELSEFİ DÜŞÜNÜŞÜN İMGELEMİ: YÜKSEL ARSLAN	Doç. Dr. Hakan Arıkan
		2	ÖZNELLİĞİN SANATTA AÇTIĞI ÇIĞIR	Doç. Dr. Hakan Arıkan
		3	ZİHİN ÇALIŞMA YÖNTEMLERİ VE DIŞ ALGILARA TEPKİ VERME REFLEKSİ	Prof. Dr. Adem ASALIOĞLU
		4	BERGSON'UN YARATICI EVRİM KURAMINDA İNSANIN YERİ	Prof. Dr. Levent Bayraktar Elif Gümüş Yavuz
		5	YENİ SOSYAL MEKANLAR OLARAK İNTERNET: YAYINCILIK VE DISCORD ÖRNEKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Sosyolog Kaan Çoban
		6	The Role of Syrian Women in the Syrian Revolution	Majdoulin Eibo Prof.Dr.Ercan SEYHAN
		7	OBEZİTE SÖYLEMİ VE TOPLUMSAL DAMGALA(N)MA	Sosyolog Gülsüm Nilay Karaşahin
		8	KENTLEŞME SÜRECİ VE SOSYAL DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ MERZİFON İLÇE ÖRNEĞİ	Ümmügülsüm KARAYAKA Doç. Dr. Günce DEMİR

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 9 - 11, 2025
ERZURUM
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Emrah Doğan	1	ALGORITHMIC CONTENT STEERING AND THE SEMANTIC WEB ON DIGITAL PLATFORMS: EFFECTS ON USER CHOICES	Hilal DUMAN Doç. Dr. Tamer BAYRAK
		2	SİNEMA GÖRÜNTÜSÜNDE KURAL DIŞI ÇERÇEVELEME VE ANLATI İLİŞKİSİ: THE KING'S SPEECH FİLMİ ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çalışkan
		3	THEMATIC AND STYLISTIC CONTINUITY IN EMİN ALPER CINEMA	Assoc. Prof. Dr. Emrah Doğan
		4	GAZETE TASARIMINA AKADEMİK BİR BAKIŞ: KÜRESEL YAYIN EĞİLİMLERİ ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi Akın AY Dr. Öğr. Üyesi Serhat BEKAR
		5	ETNO-SEMBOLİZM BAĞLAMINDA DANA BAYRAMI RİTÜELİ: AFRİKALILAR KÜLTÜR, DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ ÖRNEĞİ	İREM MARAL
		6	EFSANELER, TÖRENLER VE SURLAR: ALTIN KAPI'NIN İSTANBUL'UN KENT BELLEĞİNDEKİ İZLERİ	Arş. Gör. İmge ÜRKÜT Prof. Dr. Ebru ERDÖNMEZ
		7	EJDER MOTİFİNİN TEZHİP VE ÇİNİ SANATINDA SU KÜLTÜRÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Dr. Derya ÇEVİK
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Arş. Gör. Dr. Ayşe KARACA ÖZ**	1	Iraq: Between the Constitutional Legitimacy and the Parallel Deep State	Dr. Najm Al-Deen M. Yaseen Reakany
		2	THE STATE AUDIT BOARD ON THE WAY TO BECOMING AN EFFECTIVE AUDIT TOOL IN THE SUPERVISION OF PUBLIC ADMINISTRATION: ANALYSING THE CHANGE OF AUTHORITY AND FUNCTION	Prof. Dr. Ferit IZCI Lecturer Çağlar ÇİÇEK
		3	ANALYSING THE QUALITIES THAT SHOULD BE PRESENT IN STATE ADMINISTRATORS FROM THE PERSPECTIVE OF AL-FĀRĀBĪ AND AL- MĀWARDĪ	Prof. Dr. Ferit IZCI Lecturer Çağlar ÇİÇEK
		4	KÜRSELLEŞMENİN DEVLET EGEMENLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Zülal Çınar Tanrıverdi
		5	LEGAL REGULATIONS REGARDING THE ESTABLISHMENT OF PERSONAL RELATIONSHIPS WITH CHILDREN IN INTERNATIONAL LAW AND TURKISH LAW	Arş. Gör. Dr. Ayşe KARACA ÖZ
		6	BİLECİK ŞEHRİNDE MALA KARŞI İŞLENEN SUÇLARIN DAĞILIŞI (2017-2021)	Mustafa ÇİMEN Prof. Dr. Erdal KARAKAŞ
		7	COMPENSATION FOR LOSS OF SUPPORT IN PRACTICE	Muhammet Haluk NİTELİK
		8	SABİT TENKİS ORANI	Av. Burcu KAFA

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Arş. Gör. Seniyye Kalyoncuoğlu**	1	CRISIS CYCLE: FROM MORTGAGE LOANS TO TURKEY	Hatice Öztürk Prof. Dr. C. Erdem Hepaktan
		2	OECD ÜLKELERİNDE EKONOMİK KOMPLEKSİTE VE FİNANSAL GELİŞMENİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ	Yeliz AKGÜN Dr. Öğr. Üyesi Volkan BEKTAŞ
		3	THE EFFECT OF EXCHANGE RATES AND INFLATION ON AGRICULTURAL PRODUCT EXPORTS OF CAMEROON ECONOMY	Assist. Prof. Dr. Muhammet KARANFİL Master Student, Kenfack Tsueti Joseph VALDAİS
		4	Displacement in the Post-Conflict Zone: Assessing the Shelter Crisis in Northwest Syria	Abdurrahman MURATAGA Prof. Dr. Ercan SEYHAN
		5		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Mariana Costa**	1	EFFECTIVENESS OF DIGITAL TEACHING STRATEGIES FOR ENHANCED STUDENT PERFORMANCE IN TURKISH HIGH SCHOOLS: A QUANTITATIVE ANALYSIS	Lucas Silva
		2	THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN SHAPING PUBLIC OPINION ON ECONOMIC POLICIES IN BRAZIL: A CONTENT ANALYSIS OF LEADING NEWSPAPERS	Dr. Mariana Costa
		3	IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON REGIONAL DEVELOPMENT IN VIETNAM: AN EMPIRICAL STUDY	PHD Nguyen Thi Hoa
		4	JAPANESE INVESTMENT TRENDS IN SOUTHEAST ASIA: ECONOMIC AND STRATEGIC IMPLICATIONS	Takashi Nakamura
		5	CLIMATE CHANGE AND WATER-ENERGY-FOOD SECURITY NEXUS IN SOUTH AFRICA: A SYSTEMATIC REVIEW OF POLICY RESPONSES	Dr. Thabo Mokoena
		6	ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT OF BIOFERTILIZER PRODUCTION USING WASTEWATER IN VIETNAM	Tran Van Minh
		7	FINANCIAL BURDEN AND SYMPTOM PREVALENCE OF POLYCYSTIC OVARY SYNDROME IN RURAL BANGLADESH: A CASE STUDY	Fatima Rahman Dr. Ayesha Siddiqui
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Ayesha Khan Imran Siddiqui**	1	CHALLENGES AND SATISFACTION LEVELS IN USING DIGITAL PAYMENT PLATFORMS	Neha Kulkarni Rohit Deshmukh
		2	EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ITS IMPACT ON LEADERSHIP PERFORMANCE: A STUDY AMONG MBA STUDENTS IN SANGLI DISTRICT	Sneha Patil Rajat More
		3	SOCIO-ECONOMIC INFLUENCES ON DIETARY PATTERNS: A COMPARISON BETWEEN SOUTH ASIA AND G7 COUNTRIES	Ayesha Khan Imran Siddiqui
		4	INNOVATIVE GREEN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT THROUGH TECHNOLOGY IN MALAYSIA'S MANUFACTURING SECTOR	Nurul Huda Ahmad Faizal
		5	THE EFFECTIVENESS OF TAX UTILIZATION IN PROMOTING NATIONAL DEVELOPMENT	Dewi Lestari Fajar Nugroho
		6	DIGITAL TAX ADMINISTRATION IN INDONESIA: ANALYSIS OF EFAKTUR AND E-BUPOT IMPLEMENTATION	Rina Sari Budi Santoso
		7	RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND FIRM FINANCING IN THE MENA REGION	Hassan El-Masri Layla Haddad
		8	SOCIAL DEVELOPMENT DRIVEN BY ENERGY TRANSITION IN MOROCCO	Youssef Benali Sara El-Fassi

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Amina Bello**	1	ADVANCING TRANSLATION PRACTICES IN THE ERA OF DIGITAL INTEGRATION	Maria Ivanova Olga Petrenko
		2	INNOVATIVE SUSTAINABILITY APPROACHES IN MODERN CORPORATE MANAGEMENT: A CASE STUDY OF ENVIRONMENTAL, SOCIAL, AND GOVERNANCE (ESG) PRINCIPLES AT NNPC, ABUJA, NIGERIA	Dr. Amina Bello
		3	THE INFLUENCE OF SOCIAL SECURITY, PENSIONS, AND INSURANCE ON ECONOMIC DEVELOPMENT: INSIGHTS FROM NIGERIA	Ibrahim Musa
		4	POLITICAL PARTIES AND THEIR ROLE IN KNOWLEDGE DECOLONIZATION	Anna Kowalska
		5	COMMUNITY ENGAGEMENT IN ELDERLY SOCIAL SERVICE PROVISION: A STUDY FROM ROMANIA	Andrei Popescu Elena Ionescu
		6	EXPLORING LOCAL GOVERNMENT ADMINISTRATION CHALLENGES IN NIGERIA: A THEORETICAL ANALYSIS	Dr. Fatima Abdullahi Dr. Samuel Okoro
		7	SPATIAL BETA CONVERGENCE AMONG NEW EU MEMBER STATES BASED ON SOCIO-ECONOMIC INDICATORS	László Kovács
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Vivek Singh**	1	IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATION AND FDI ON INCOME DISTRIBUTION IN INDIA: A STUDY ON ECONOMIC DISPARITIES	Rohit Sharma Dr. Anjali Verma
		2	THE INFLUENCE OF ETHICAL LEADERSHIP ON PUBLIC SECTOR GOVERNANCE AND SERVICE DELIVERY	Dr. Arben Krasniqi, Dr. Luljeta Hoxha, Dr. Besnik Dreshaj
		3	ECONOMIC TRANSITION AND POLICY REFORMS IN BANGLADESH: AN ANALYSIS OF THE ERA 1976-1981	Farhana Rahman
		4	TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN INDIAN NONPROFIT SECTORS	Dr. Vivek Singh
		5	CONSUMER BEHAVIOR AND ADOPTION MOTIVATIONS FOR OTT PLATFORMS IN INDIA	Dr. Priya Sharma, Ankit Mehta,
		6	SCENARIO-BASED ASSESSMENT OF LAND USE CHANGES AND THEIR IMPACT ON ECOSYSTEM SERVICES IN PUNJAB, PAKISTAN	Zainab Khan, Dr. Imran Qureshi
		7	EVALUATING INDIA'S STRATEGIES AGAINST SINGLE-USE PLASTIC POLLUTION: INNOVATIONS AND POLICY GAPS	Rohit Gupta Dr. Nisha Mukherjee
		8	ASSESSING THE ROLE OF INDUSTRY 4.0 IN ENHANCING SUPPLY CHAIN RESILIENCE: A META-ANALYTICAL STUDY	Nur Aisyah Binti Ahmad,

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Katarzyna Nowak**	1	EXPORT TRENDS AND MARKET ACCESS FOR ORGANIC MEDICINAL PLANTS FROM KOSOVO: AN ECONOMIC PERSPECTIVE	Dr. Arta Berisha
		2	STRATEGIC PROCUREMENT PRACTICES TO MITIGATE GLOBAL SUPPLY CHAIN RISKS: A FRAMEWORK FOR MALAYSIAN INDUSTRIES	Farid Hassan, Siti Nurhaliza Mohamad
		3	LEADERSHIP STYLES AND THEIR EFFECTS ON PROJECT OUTCOMES IN MALAYSIAN MANUFACTURING AND LOGISTICS SECTORS	Lim Wei Jie, Hafizah Zainal
		4	FINANCIAL INCLUSION CHALLENGES AND POLICY RESPONSES IN EU COUNTRIES AND CANDIDATE STATES: A 2023 COMPARATIVE STUDY	Assoc. Prof. Dr. Katarzyna Nowak
		5	FISCAL REFORMS AND ECONOMIC RECOVERY IN UTTAR PRADESH: ANALYSIS OF POLICY IMPACTS	Rajesh Singh, Anita Kumari
		6	DIGITAL TRANSFORMATION IN EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN INDONESIAN HIGHER LEARNING INSTITUTIONS	Dewi Kartika, Fajar Nugroho, Sari Wulandari

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Rania Khoury**	1	THE DIGITAL TRANSFORMATION OF CHILD WELFARE SERVICES IN ROMANIA – NAVIGATING POLICY AND PRACTICE	Dr. Ioana Popescu
		2	ONLINE CUSTOMER ENGAGEMENT STRATEGIES: A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN ALBANIA AND ITALY	Msc. Erion Hoxha PhD. Francesca Russo
		3	EVALUATING THE EFFECTS OF INNOVATIVE AGRICULTURAL TECHNOLOGIES ON PRODUCTIVITY IN NORTHERN NIGERIA	Amina Yusuf, Chinedu Okafor, Ibrahim Bello
		4	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FOR HIGHER LEARNING IN LEBANON	Assoc. Prof. Dr. Rania Khoury
		5	EU LAW AND NATIONAL SOVEREIGNTY: LEGAL DYNAMICS IN GEORGIA	Prof. Dr. Giorgi Kapanadze Assoc. Prof. Dr. Tamar Gelashvili
		6	GLOBAL ISLAMIC ECONOMICS: A CRITICAL REVIEW OF RECENT SCHOLARLY ARTICLES FROM INDONESIA	Ahmad Fauzi
		7	RENEWABLE ENERGY STRATEGIES FOR 2050: SUCCESS STORIES FROM ROMANIA	Cristina Ionescu Raluca Popa
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assis. Prof. Dr. Rajesh Kumar**	1	ECONOMIC DEVELOPMENT AND POLICY CHALLENGES IN BANGLADESH DURING THE ERA OF SHEIKH MUJIB (1972-1975)	Amina Rahman
		2	PATENT LAWS AND ACCESS TO MEDICINES: NAVIGATING HEALTHCARE EQUITY IN BRICS COUNTRIES	Assis. Prof. Dr. Rajesh Kumar
		3	ASSESSING THE EFFECTS OF IRRIGATION TECHNOLOGIES ON AGRICULTURAL PRODUCTIVITY IN NORTHERN NIGERIA	Chinedu Okafor, Fatima Bello
		4	CIRCULAR ECONOMY STRATEGIES AND THEIR IMPACT ON SUSTAINABLE BUSINESS PRACTICES IN KOSOVO	Valon Hoxha, Luljeta Krasniqi
		5	GEOPOLITICAL CONFLICTS AND THEIR HUMANITARIAN IMPACTS IN THE 21ST CENTURY: AN INDIAN PERSPECTIVE	Dr. Anil Sharma, Dr. Priya Singh
		6	INTEGRATING INTERNAL AUDIT WITH IT SYSTEMS: A CRUCIAL LINK FOR EFFICIENCY IN SERBIAN BUSINESSES	Marko Jovanović, Ivana Petrović
		7	THE ROLE OF IT SECTOR IN FINANCIAL MANAGEMENT AND CONTROL IN SERBIAN COMPANIES	Marko Jovanović, Ivana Petrović
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Anjali Sharma**	1	EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS, INFLATION, AND ECONOMIC GROWTH: PANEL DATA EVIDENCE FROM DEVELOPING COUNTRIES	Ali Reza, Fatima Khalid, Omar Farooq
		2	COMPARATIVE STUDY OF OILSEED AND WHEAT CROP YIELDS: INSIGHTS FROM DISTRICT KHUSHAB, PUNJAB, PAKISTAN	Ayesha Khan, Bilal Ahmed
		3	THE ROLE OF LEADERSHIP IN ENHANCING PUBLIC ORGANIZATION PERFORMANCE	Dr. Arben Krasniqi, Dr. Luljeta Berisha, Dr. Ilir Dreshaj
		4	DEMOGRAPHIC FACTORS AFFECTING WORK-LIFE BALANCE AMONG FEMALE GARMENT WORKERS IN BANGLADESH: AN EMPIRICAL STUDY	Fatima Begum, Rahim Uddin, Nabila Akter, Hasan Mahmud, Shirin Sultana
		5	PROFITABILITY AND PRODUCTION CHALLENGES OF IRRIGATED VEGETABLE FARMERS IN THE GURARA DAM IRRIGATION AREA	Chinedu Okeke, Aisha Bello, Musa Ibrahim, Halima Yusuf
		6	WOMEN ENTREPRENEURS AS DRIVERS OF ECONOMIC GROWTH IN INDIA	Dr. Anjali Sharma
		7	EFFECTIVENESS OF CODE-SWITCHING IN CLASSROOM MANAGEMENT: FACULTY AND STUDENTS' VIEWS	Sanjay Kumar Neha Sharma Rohit Singh
		8	PRE-SERVICE TEACHERS' AWARENESS AND UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE PLATFORMS IN PHYSICS EDUCATION IN NIGER STATE	Halima Musa, Usman Bello

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assis. Prof. DR. Amanuel Gebremariam**	1	IMPACT OF STUDENTS' LANGUAGE SKILLS ON SCIENCE ACHIEVEMENT IN SEVENTH GRADE: MEDIATING ROLE OF ENGAGEMENT	Jelena Markovic Nikola Petrovic Maja Stojanovic
		2	ANALYSIS OF STUDENT RELATEDNESS AND ACADEMIC PERFORMANCE IN EDUCATIONAL STATISTICS	Chinonso Okafor Ngozi Eze Ifeanyi Nwankwo
		3	MEMORY STRATEGIES TO IMPROVE STUDENT LEARNING ACROSS EDUCATIONAL LEVELS	Dr. Elira Hoxha Arben Kola Drita Dervishi
		4	EXAMINING THE RISE OF PENTECOSTAL SCHOOL FEES AND ITS EFFECTS ON EDUCATION MISSION	Chinedu Umeh Ngozi Chukwu Emeka Obi
		5	UNSTEADY MAGNETOHYDRODYNAMIC FLOW OF TERNARY HYBRID NANOFLUID IN POROUS MEDIA WITH VARIABLE THERMAL CONDUCTIVITY	Assis. Prof. DR. Amanuel Gebremariam
		6	MATHEMATICAL MODELING AND ANALYSIS OF MALARIA TRANSMISSION DYNAMICS USING DIFFERENTIAL EQUATIONS WITH CLINICAL DATA	Fatima Zahra El Amrani Youssef Benali Hassan El Fadli
		7	TWO-SAMPLE MULTIVARIATE BEHRENS-FISHER PROBLEM FOR HIGH-DIMENSIONAL GENOMIC DATA	Chinedu Okeke Emeka Nwankwo Ngozi Eze
		8	SUBSTANCE USE AND SLEEP QUALITY AMONG ADOLESCENTS IN IBADAN, NIGERIA	Dr. Olufemi Adewale, Prof. Dr. Yetunde Ojo
		9	PRICE VOLATILITY AND PRODUCTION TRENDS OF MAIZE IN NIGERIA: A CASE STUDY OF KEBBI STATE	Amina Bello Ibrahim Musa Sani Abdullahi

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Dr. Chukwuemeka Nwosu**	1	STATISTICAL ANALYSIS OF WATERSHED MANAGEMENT PRACTICES IN SEMI-ARID REGIONS: A CASE STUDY	Tsegaye Alemu Fikadu Tadesse
		2	NUMERICAL SOLUTIONS FOR SINGULARLY PERTURBED DELAY PARABOLIC PROBLEMS WITH BOUNDARY TURNING POINTS	Arben Hoxha Dritan Kola Elira Meta
		3	MATHEMATICAL MODELING OF COVID-19 PANDEMIC: GLOBAL IMPACT AND LOCAL RESPONSES	Dr. Chukwuemeka Nwosu Ngozi Okafor Ifeanyi Eze
		4	SPATIAL MODELING OF SOCIOECONOMIC FACTORS AFFECTING ADOLESCENT BIRTH RATES IN NIGERIA	Halima Abdullahi Maryam Yusuf
		5	ENHANCING SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ENTREPRENEURIAL SKILLS THROUGH SCIENCE TEACHERS' TECHNOLOGICAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE IN MINNA, NIGER STATE	Amina Bello, Ibrahim Yusuf, Fatima Abdullahi
		6	INFLUENCE OF LEARNING STYLES ON STUDENTS' ACHIEVEMENT AND ATTITUDES TOWARDS MULTICULTURAL EDUCATION IN ONDO CITY	Chinedu Okeke, Funmi Adeyemi
		7	EFFECT OF CONCEPT MAPPING ON ACADEMIC PERFORMANCE OF SCIENCE STUDENTS	Sara Khan, Ali Raza
		8	Adapted Physical Activity Programs in Educational Settings: A Case Study of a Moroccan Secondary School	Dr. Khadija El Mansouri, Youssef Benali
		9	STRUCTURAL MODELING OF CRITICAL THINKING SKILL DEVELOPMENT AMONG PUBLIC SCHOOL TEACHERS	Leyla Hosseini, Reza Moradi

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Prof. Dr. Anna Petrova**	1	PUBLIC SPACE, SOCIAL MEDIA AND FAKE NEWS	Prof. Dr. Anna Petrova
		2	ENVIRONMENTAL IMPACT OF DIGITAL COMMUNICATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Ravi Sharma, Anil Mehta
		3	ISLAMIC BANK DIGITALIZATION STRATEGY: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN IMPROVING OPERATIONAL EFFICIENCY AT BSI PEMUDA PEKALONGAN	Siti Nurhaliza, Ahmad Fauzi, Lina Marlina, Rahmat Hidayat, Dewi Anggraini,
		4	HATE SPEECH AGAINST NIGERIAN RULERS FROM THE LENS OF EXODUS	Dr. Chinedu Okafor
		5	DETECTIVE TECHNIQUES FOR ANALYZING THE SOCIAL AND ECONOMIC IMPACT ON SUICIDAL TENDENCIES AND THEIR EXPRESSION OVER THE INTERNET	Sanjay Patel, Ramesh Iyer, Kiran Desai, Manoj Kumar
		6	STUDENTS' PERCEPTIONS AND ADAPTATION TO DIGITAL TECHNOLOGY IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION: INITIAL QUALITATIVE RESEARCH	Nguyen Van Duc, Tran Thi Mai
		7	TOURISM AND CULTURE IN THE PEJA REGION: NATURAL VALUES AND TRADITIONS OF RUGOVA	Arben Krasniqi, Drita Berisha
		8	DIGITAL LITERACY AND ITS IMPACT ON EFFECTIVE COMMUNICATION	Dr. Harpreet Kaur

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	**Arş. Gör. Dr. Ayşe KARACA ÖZ**	1	EFFECTIVENESS OF CODE-SWITCHING IN CLASSROOM MANAGEMENT: FACULTY AND STUDENTS' VIEWS	Sanjay Kumar Neha Sharma Rohit Singh
		2	IMPACT OF STUDENTS' LANGUAGE SKILLS ON SCIENCE ACHIEVEMENT IN SEVENTH GRADE: MEDIATING ROLE OF ENGAGEMENT	Jelena Markovic Nikola Petrovic Maja Stojanovic
		3	ANALYSIS OF STUDENT RELATEDNESS AND ACADEMIC PERFORMANCE IN EDUCATIONAL STATISTICS	Chinonso Okafor Ngozi Eze Ifeanyi Nwankwo
		4	MEMORY STRATEGIES TO IMPROVE STUDENT LEARNING ACROSS EDUCATIONAL LEVELS	Elira Hoxha Arben Kola Drita Dervishi
		5	EXAMINING THE RISE OF PENTECOSTAL SCHOOL FEES AND ITS EFFECTS ON EDUCATION MISSION	Chinedu Umeh Ngozi Chukwu Emeka Obi
		6	Unsteady Magnetohydrodynamic Flow of Ternary Hybrid Nanofluid in Porous Media with Variable Thermal Conductivity	Amanuel Gebremariam

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Ahmet Yıldırım**	1	KARMA TİP P SİSTEMİNİN REZİDÜ KUVVET SERİSİ METODU İLE ÇÖZÜMLERİ ÜZERİNE	Dr. Emad A. Az-Zo'bi Dr. Ahmet Yıldırım Dr. Wael A. AlZoubi
		2	KESİRLİ MERTEBEDEN İNTEGRAL VE İNTEGRO DİFERANSİYEL DENKLEMLERİN CONFORMABLE DİFERANSİYEL DÖNÜŞÜM METODU (CDDM) İLE ÇÖZÜMÜ ÜZERİNE	Seda YILDIRIM Prof. Dr. Ozan ÖZKAN
		3	GENERALIZATION OF THE PARIKH DETERMINANT	Derya Karaman Aynur Yalçıner
		4	EVALUATION OF THE APPLICATION SUCCESS OF CLASSICAL AND ROBUST CLUSTERING METHODS ON HDLSS DATASETS	Gülşah KILIÇ Prof. Dr. Necla GÜNDÜZ

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 9 - 11, 2025
ERZURUM
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Tülay ÇİMRİN**	1	MS HASTALIĞINA KARŞI LİGAND KÜTÜPHANE TARAMASI VE LİGANDLARIN ADMET ÖZELLİKLERİ	Kübra Özmen Doç. Dr. Selami Ercan
		2	OIL CONTENT AND FATTY ACID COMPOSITION OF WHEAT GERM	Doktora öğrencisi Sare KILIÇ Araştırma Görevlisi Dr. Elif EKİZ TERZİOĞLU Prof. Dr. Fatih ÖZ Doç. Dr. Emel ÖZ
		3	PNÖMONİDEN KORUNMA YOLLARI VE HEMŞİRELİK BAKIMI	Doç. Dr. Hasret Yalçınöz Baysal YL. Hemşire Elif Taşğın
		4	HEMŞİRE EBEVEYN DESTEĞİ VE KAYGI DÜZEYLERİ: ÇOCUK SAĞLIĞI VE BAKIMINDA AİLE MERKEZLİ YAKLAŞIM	YL. Hemşire Elif Taşğın Doç. Dr. Hasret Yalçınöz Baysal
		5	IRAK'IN KUZEYİNDE BULUNAN ERBİL PETROL RAFİNERİSİ ETRAFINDAKİ YER ALTI SUYU KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Goran Ahmed Elias Prof. Dr. Mehmet Fatih Dilekoğlu Doç. Dr. Masoud Hussein Hamed
		6	IRAK'IN KUZEYİNDEKİ ERBİL RAFİNERİSİNİN, ETRAFINDA BULUNAN TOPRAKLARIN KALİTESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI	Barzan Omar Azeez Prof. Dr. Mehmet Fatih Dilekoğlu Doç. Dr. Masoud Hussein Hamed
		7	EGG-HATCHING CHARACTERISTICS OF QUAILS FED WITH DIFFERENT DOSES OF SAFFLOWER (*CARTHAMUS TINCTORIUS* L.) PETAL SUPPLEMENTED FEED	Assoc. Prof. Dr. Tülay ÇİMRİN
		8	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE YAPILMIŞ ETNOBOTANİK KONULU MAKALELER VE YAYINLAR ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	Prof. Dr., Hasan AKAN Orman Yüksek Mühendisi, Mehmet ASLAN
		9	ISINMADA FOAM ROLLER KULLANIMININ AMATÖR FUTBOLCULARDA ESNEKLİK VE MAKSİMAL KUVVET ÜZERİNE ETKİSİ	Doç. Dr. Yakup AKTAŞ Muhammed Emin BALCI

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doç.Dr. Mustafa DURSUN**	1	İRTİFAYA VE KONUMA BAĞLI OLARAK UÇAKLARIN KARŞILAŞTIĞI ATMOSFERİK RADYASYON DOZLARININ BULUNMASI	Ahmet Bahadır AKDENİZ Dr. Öğr. Üyesi, Yaşar KARABUL
		2	ÇBAG TABANLI RÜZGAR ÇİFTLİĞİNDE ALT SENKRON REZONANS ETKİSİNİ AZALTMAK İÇİN ESK MODELİN ROTOR TARAFINDAKİ EVİRİCİ DEVRESİNDE GELİŞTİRİLMESİ	Prof. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU Doç.Dr. Mustafa DURSUN
		3	ÇOK MAKİNALI GÜÇ SİSTEMLERİNDE GEÇİCİ KARARLIK DURUMLARINDA SGK-TCSC ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYMAZ Prof. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU Öğr. Gör. Muhammet DEMİRBAŞ
		4	THE CALCULATION OF THE CORPORATE CARBON FOOTPRINT: A REVIEW OF THE LITERATURE	Dr. Öğretim Üyesi Celal ÖZKALE Merve ALATÜRK
		5	PREDICTING AC POWER PRODUCTION IN SOLAR PLANTS USING CATBOOST AND LIGHTGBM: A COMPARATIVE ANALYSIS	Öğr. Gör. Dr. Hasan UZEL Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım ÖZÜPAK Öğr. Gör. Dr. Feyyaz ALPSALAZ Dr. Öğr. Üyesi Emrah ASLAN
		6	COMPARING CATBOOST AND GRADIENT BOOSTING FOR SOLAR POWER PRODUCTION FORECASTING: A MACHINE LEARNING APPROACH	Öğr. Gör. Dr. Hasan UZEL Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım ÖZÜPAK Öğr. Gör. Dr. Feyyaz ALPSALAZ Dr. Öğr. Üyesi Emrah ASLAN
		7	THE USE OF INTELLIGENT TRANSPORTATION SYSTEMS IN URBAN MARITIME TRANSPORT: THE CASE OF ISTANBUL	Aydan KARAKUŞ Arş.Gör.Dr. Onur ŞAHİN
		8	A DECISION MODEL FOR NEWLY PLANNED PUBLIC TRANSPORT LINES IN ISTANBUL: AN AHP-BASED APPROACH	Aydan KARAKUŞ Arş.Gör.Dr. Onur ŞAHİN

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Ümit AYATA**	1	A Study on the Application of Gum Arabic on Rowanberry, Ash, and Anatolian Chestnut Wood Species Used in Various Industrial Fields	Doç. Dr. Göksel ULAY Prof. Dr. Hüseyin PEKER Doç. Dr. Ümit AYATA
		2	The Effect of Wax Application in Different Coating Layers on the Color, Glossiness, and Whiteness Index Properties of Elm European (Ulmus glabra Hudson) Wood	Doç. Dr. Göksel ULAY Prof. Dr. Hüseyin PEKER Doç. Dr. Ümit AYATA
		3	INNOVATIVE APPROACHES TO MINIMISING THERMAL BRIDGING IN GLAZED AREAS	Erdem CUCE Pinar Mert CUCE Emre ALVUR
		4	ADVANCING NET-ZERO GOALS: INTEGRATING BIO-BASED COMPONENTS AND THERMAL PLASTERS FOR HIGH-PERFORMANCE ENERGY-EFFICIENT BUILDINGS	Erdem CUCE Pinar Mert CUCE Emre ALVUR
		5	ADANA MÜZE KOMPLEKSİ: MİLLİ MENSUCAT FABRİKASININ YENİ İŞLEVİ	İrem Cingöz Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yeğin
		6	The Integration between Daylight and Artificial Lighting in Patient Rooms: Fırat University Hospital as a case study	Yüksek Lisans Öğrencisi MUSA O. A. ALAJOURI Doç. Dr. Ayça GÜLTEN
		7	Physical Properties of Plywoods Produced from Different Combinations of Pine and Poplar Wood Veneers	Musa KAYA Vedat ÇAVUŞ Ramazan BÜLBÜL
		8	Investigation of the Physical Properties of Laminated Veneer Lumber (LVL) Produced from Different Combinations of Pine and Poplar Wood	Musa KAYA Vedat ÇAVUŞ Ramazan BÜLBÜL

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Öğr. Üyesi Esin ACAR**	1	THE USE OF COMPUTATIONAL FLUID DYNAMICS (HAD) IN HYDRAULIC ENGINEERING	Dr. Öğr. Üyesi Esin ACAR
		2	KONVEYÖR BANT SİSTEMİNDE DAMGALAMA SİSTEMİ	Ercan Başar Aziz Mahmut Çolak Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BUĞDAY
		3	SEMICONDUCTING POLYMERS FOR BIOSENSOR APPLICATIONS	Assit. Prof. Dr. Zehra Gülten YALÇIN Res. Asist. Dr. Mustafa DAĞ Assoc. Dr. Ercan AYDOĞMUŞ
		4	BIODEGRADABLE POLYMER-BASED SOLID POLYMER ELECTROLYTES FOR SUSTAINABLE APPLICATIONS	Assit. Prof. Dr. Zehra Gülten YALÇIN Res. Asist. Dr. Mustafa DAĞ Assoc. Dr. Ercan AYDOĞMUŞ
		5	PHASE CHANGE MATERIALS (PCM) USED IN MEDIUM TEMPERATURE APPLICATIONS: THERMAL PROPERTIES, MATERIAL SELECTION AND A LITERATURE-BASED ASSESSMENT	Erdem CUCE Pinar Mert CUCE Tamer GUCLU
		6	DESIGN AND ENERGY ANALYSIS OF A PASSIVE THERMAL STORAGE SYSTEM WITH PCM-INTEGRATED SPIRAL HEAT EXCHANGER	Erdem CUCE Pinar Mert CUCE Tamer GUCLU
		7	VERİ ARTTIRMA TEKNİĞİNİN ENDÜSTRİYEL BİR PROBLEMDE İNCELENMESİ	Alptekin KAVAKOĞLU

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof. Dr. Dursun Zengin**	1	EDEBİ METİNLERDE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ	Prof. Dr. Dursun Zengin
		2	YABANCI DİL ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN KURAM VE YÖNTEMLER	Prof. Dr. Dursun Zengin
		3	İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEMDE AMERİKAN EDEBİYATINDA SOSYAL DARWİNİZMİN ETKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Ragıp ERGÜN
		4	SOSYAL DARWİNİZM VE TRANSHÜMANİZM BAĞLAMINDA ALDOUS HUXLEY'İN "CESUR YENİ DÜNYA" VE H.G. WELLS'İN "ZAMAN MAKİNESİ" ESERLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Ragıp ERGÜN
		5	AN ANALYSIS OF THE THEMES OF MIGRATION AND PLUNDER IN "THE TALE OF BASAT KILLING TEPEGÖZ" AND "THE TALE OF KAZILIK KOCAOĞLU YEGENEK"	Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur SEZGİN Yüksek Lisans Öğrencisi, Tuğba TATLI
		6	THE MASTER-APPRENTICE RELATIONSHIP IN THE SHORT STORY "THE LEGS OF SHAHMARAN" IN THE CONTEXT OF FOLK CULTURE	Dr. Öğr. Üyesi, Merve Nur SEZGİN Yüksek Lisans Öğrencisi, Merve ATÇI
		7	RADYO TİYATROSUNA UYARLANAN BİR ROMAN ÖRNEĞİ: "FELÂTUN BEY VE RÂKIM EFENDİ"	Elâ ÇELİKTAŞ OYMAN

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade**	1	ALİAGHA VAHID'S LYRIC "I" AND THE CONCEPT OF OPTIMISM	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
		2	ÖĞRETMEN ADAYLARININ, ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSİNDEN ÖNCEKİ VE SONRAKİ MESLEĞE İLİŞKİN TUTUMLARI	Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN
		3	DEĞİŞEN LİDERLİK OLGUSUNUN EĞİTİM SİSTEMİNE İZDÜŞÜMÜ	Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN
		4	ÖĞRENCİLERİN AHLAKI OLGUNLUKLARI ÜZERİNE SPOR EĞİTİMİNİN ETKİSİ	Muhammet Mustafa Türk Doç.Dr. Egemen Ermiş Prof.Dr. Osman İmamoğlu
		5	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ VE EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE KAYGI DURUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	Muhammet Mustafa Türk Doç.Dr. Egemen Ermiş Prof.Dr. Osman İmamoğlu
		6	REASON AND REVELATION IN HARMONY: THE SOURCE OF GOOD AND EVIL IN ÖMER NASUHI BILMEN'S MORAL PHILOSOPHY	Dr. Öğr. Üyesi Tarık TANRIBİLİR
		7	ZEMAHŞERÎ'NİN KEŞŞÂF'I EKSENİNDE VELİD b. UKBE PROFİLİ ÜZERİNE	Doç. Dr. Hacı Çiçek
		8	Tekâsür Sûresi 8. Ayet Bağlamında Nimet-Külfet Dengesine Dair Analitik Bir Değerlendirme	Doç. Dr. Hacı ÇİÇEK

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 9 - 11, 2025
ERZURUM
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Öğr. Üyesi Kezban AYRAN CİHAN**	1	A STUDY ON THE LONG-RUN RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND EXPORTS IN TURKEY	Dr. Öğr. Üyesi Kezban AYRAN CİHAN
		2	YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ VERİMLİLİĞİ ÜZERİNE ORTA KARADENİZ İLLERİNDE BİR ARAŞTIRMA	Lisansüstü Öğrenci, Ali Kul Doç. Dr. Aysun Aydın
		3	SLOW FOOD KONUSUNDA TR DİZİNDE İNDEKSLENEN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Öğretim Görevlisi Meryem SET Doçent Dr. Mehmet KABACIK
		4	SENDİKALAŞMA PRATİKLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET: DÜZCE İLİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Kevser Işık
		5	THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS ON STRATEGIC DECISION-MAKING PROCESSES	Dr. Murat SUCU

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Ivan Dimitrov**	1	NUTRITIONAL AND THERAPEUTIC EFFECTS OF ROSEMARY	Lina Hassan Omar Al-Farsi Fatima Al-Mansouri
		2	INVESTIGATION OF GESTATIONAL DIABETES IMPACT ON MATERNAL HEALTH IN BATNA	Nour El Houda Samir Bensalem
		3	ASSESSMENT OF ANTHROPOGENIC ENVIRONMENTAL CHANGES AND SOCIOECONOMIC CHALLENGES IN HAITI POST-COLUMBUS ERA	Dr. Ivan Dimitrov Maria Petrova
		4	INFLUENCE OF SPORTS CLUB ADMINISTRATION ON NATIONAL POLICY DEVELOPMENT	Assosc. Prof. DR. Zahra Mohammadi Reza Karimi
		5	SOCIOECONOMIC AND HEALTH OUTCOMES OF YOUTH PARTICIPATION IN THE “ACTIVE LIFE” PROGRAM IN POLAND	Anna Kowalska Dr. Tomasz Nowak
		6	GUT MICROBIOTA AND METABOLITE PROFILES IN RHEUMATOID ARTHRITIS: PATHWAYS AND THERAPEUTIC PROSPECTS	Ionel Popescu Mihai Ionescu
		7	MEDIATING EFFECTS OF ACADEMIC ENGAGEMENT ON STUDENT-TEACHER RELATIONSHIPS AND POSITIVE DEVELOPMENT IN SOCIAL SCIENCES	Samuel Mekonnen Dr. Abebe Tadesse
		8	IMPACT OF THE COVID-19 CRISIS ON ELDERLY VULNERABILITY AND SOCIAL SUPPORT SYSTEMS IN ROMANIA	Cristina Marinescu Ioan Dumitrescu

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 9 - 11, 2025
ERZURUM
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Zahra Eghbal Mehran** **Dr. Parastoo Eghbal Mehran**	1	ENDOMETRIAL CARCINOMA DIAGNOSIS USING TRANSVAGINAL DOPPLER IN ALBANIA	Evis Binaj Astrit Bimbashi Artan Simaku
		2	PREVALENCE AND DETERMINANTS OF OVERWEIGHT AND OBESITY AMONG STUDENTS AT BAUCHI STATE UNIVERSITY, NIGERIA	Ebrah A.A. Abubakar B.M. Amuna O.T. Simon V.O.
		3	PUERPERAL DEPRESSION: A CRITICAL MENTAL HEALTH ISSUE IN NEW MOTHERS IN ALBANIA	Andja Lala Eliona Sula Behije Golloberda Brikena Gjata Argenta Kuburi
		4	MICROBIAL MODULATION THERAPY FOR CANCER PATIENTS: A SYSTEMATIC REVIEW FROM PAKISTAN	Assoc. Prof. Dr. Mehwash Kashif Anusha Ahmed Asma Bint-e-Adil
		5	INVESTIGATING THE MENTAL AND PHYSICAL CHALLENGES OF NURSES IN THE WORKPLACE IN IRAN	Dr. Zahra Eghbal Mehran Dr. Parastoo Eghbal Mehran
		6	ASSESSMENT OF KNOWLEDGE, ATTITUDE, AND PRACTICE OF MATERNAL IMMUNIZATION AMONG MOTHERS IN PRIMARY HEALTH CARE CENTRES IN LAGOS STATE, NIGERIA	Adekola Sodiq Adetunji Adekola Saheed Ayodeji Dhikroh Oriyomi Adekola
		7	DNA DATA STORAGE: THE FUTURE OF DIGITAL ARCHIVES IN INDIA	Dr. Saloni Sharma Suhani Sharma
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assoc. Prof. DR. Maria Petrova**	1	NUTRITIONAL AND THERAPEUTIC POTENTIAL OF ROSEMARY	Lina Al-Farsi Huda Al-Mansoori Omar Al-Habsi Sultan Al-Rashidi Fatima Al-Balushi
		2	IMPACT OF GESTATIONAL DIABETES ON MATERNAL AND NEONATAL OUTCOMES: A STUDY AT BATNA MATERNITY WARD	Dr. Nadia Boukhalfa Yacine Cherif
		3	ASSESSMENT OF ANTHROPOGENIC ENVIRONMENTAL CHANGES AND PERSISTENT POVERTY IN HAITI: A HISTORICAL PERSPECTIVE	Ivan Dimitrov Assoc. Prof. DR. Maria Petrova
		4	INFLUENCE OF SPORTS CLUB ADMINISTRATION ON NATIONAL HEALTH POLICIES IN IRAN	Sara Mohammadi Ali Rezaei
		5	SOCIOECONOMIC AND PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF THE "ACTIVE KIDS" PROGRAM ON POLISH YOUTH	Anna Kowalska Marek Nowak
		6	GUT MICROBIOTA AND METABOLIC PATHWAYS IN RHEUMATOID ARTHRITIS: INSIGHTS AND THERAPEUTIC APPROACHES	Daniela Popescu Cristian Ionescu
		7	ACADEMIC ENGAGEMENT AS A MEDIATOR BETWEEN TEACHER-STUDENT RELATIONSHIPS AND POSITIVE DEVELOPMENT IN ETHIOPIAN HIGHER EDUCATION	Dr. Mulugeta Bekele Hirut Alemu
		8	EFFECTS OF COVID-19 ON ELDERLY SOCIAL VULNERABILITY AND CARE NEEDS IN ROMANIA	Elena Marinescu Bogdan Radu

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Ioana IONESCU Elena POPESCU**	1	MEDIEVAL MEDICAL PRACTICES IN DACIA: A HISTORICAL OVERVIEW	Elena POPESCU Ioana IONESCU
		2	THE EVOLUTION OF ROMANIAN MEDICINE DURING THE MIDDLE AGES	Ioana IONESCU Elena POPESCU
		3	RETHINKING RESISTANCE IN DARWISH'S ‘HE EMBRACES HIS MURDERER’: A POSTCOLONIAL PERSPECTIVE	Anjali KUMAR Rajesh SINGH
		4	CHILDHOOD TRAUMA AND RESILIENCE IN SUSAN ABULHAWA’S MORNINGS IN JENIN	Anjali KUMAR Rajesh SINGH
		5	THERMAL COMFORT IN OFFICE BUILDINGS INSPIRED BY TERMITE ARCHITECTURE IN NIGERIA’S TEMPERATE DRY CLIMATE	Chinedu OKAFOR Abdulrahman ABDULLAHI
		6	PRINCIPLES OF AESTHETIC DESIGN IN TEACHING MAP READING IN GEOGRAPHY	Nadjette BENAISSA Hadjer BELKACEMI
		7	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CULTURAL HERITAGE: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN PRESERVATION	Tunde ADEKOYA Oluwaseun OLALEKAN
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Laila Hassan**	1	QUANTUM ENTANGLEMENT AND THE EXPANDING COSMOS: A THEORETICAL EXPLORATION	Amit Sharma
		2	MICROWAVE-ASSISTED SYNTHESIS AND ANALYSIS OF CARBON NANOTUBES FROM AGRICULTURAL WASTE	Dr. Laila Hassan
		3	DEVELOPMENT OF MAGNETIC SILICA-CHITOSAN NANOCOMPOSITES FOR EFFICIENT WASTEWATER REMEDIATION	Fatima Yusuf, Ahmed Khan, Sara Malik
		4	ENHANCED ITERATIVE METHODS FOR SOLVING ELLIPTIC PDES: A NOVEL PARAMETRIC APPROACH	Chinedu Okafor, Amina Bello
		5	FIRST-PRINCIPLES COMPUTATIONAL STUDY OF SR-BASED HYDRIDE PEROVSKITES FOR HYDROGEN STORAGE	Yousef Al-Mansouri, Layla Rahimi
		6	THE INTERPLAY OF SPORTS AND POPULAR CULTURE: HISTORICAL PERSPECTIVES AND CONTEMPORARY INSIGHTS	Dr. Reza Farhadi, Assis.Prof. Dr. Neda Karimi
		7	PRE-SERVICE TEACHERS' PERCEPTIONS AND MOTIVATIONS TOWARD AI INTEGRATION IN PHYSICS EDUCATION	Halima Ibrahim, Musa Abdullahi
		8	VIRTUAL LABORATORIES IN SCIENCE EDUCATION: IMPACT ON TEACHERS' USABILITY PERCEPTIONS AND STUDENT SKILL DEVELOPMENT	Amina Bello, Ibrahim Musa

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Nino Beridze**	1	PSYCHOLOGICAL IMPACT AND PROJECT OUTCOMES: A MODERATED MEDIATION ANALYSIS IN CONSTRUCTION INDUSTRY	Maria Petrova
		2	YOLOv8-BASED AUTOMATED PAVEMENT CRACK IDENTIFICATION USING IMAGE PROCESSING TECHNIQUES	Assoc. Prof. Dr. Sophie JORIO
		3	THERAPEUTIC COUCH DYNAMICS IN MODERN PSYCHOTHERAPY PRACTICES	Andrei Popescu
		4	SUSTAINABLE IRRIGATION METHODS INCORPORATING ANTI-EROSION MEASURES	Dr. Nino Beridze
		5	EXPERIMENTAL INVESTIGATION ON CONCRETE STRENGTH WITH CEMENT PARTIALLY REPLACED BY BLACK CARBON AND TiO2 ADDITIVES	Ravi Kumar
		6	ASSESSING THE IMPACT OF UNREGULATED SOLID WASTE MANAGEMENT IN KADUNA URBAN AREAS	Chinedu Okafor
		7	DESIGN STRATEGIES FOR ENERGY-EFFICIENT HOUSING IN LOW-INCOME COMMUNITIES	Dr. Fatima Abiola
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**K.POOJA**	1	STUDY ON THE MOLECULAR INTERACTIONS OF PYRAZOLINE DERIVATIVES WITH SARS-COV-2 MAIN PROTEASE (Mpro)	Zineb OUAHDI Hassan EL ALAOUI EL ABDALLAOUI Amine ZEROUAL
		2	EFFECTS OF OCTENYL SUCCINIC ANHYDRIDE (OSA) MODIFIED STARCH ON THE RHEOLOGICAL AND PARTICLE SIZE PROPERTIES OF XANTHAN GUM SOLUTIONS	Imene BOULHAIA Abdelkader HADJSADOK Nadji MOULAI-MOSTEFA Ali AOUABED
		3	NUTRACEUTICALS: BRIDGING THE GAP BETWEEN NUTRITION AND MEDICINE	Ana-Lucia BLENDEA Alin CIOBICA Ioan GOTCA Andreea GHERASIM
		4	NANOMATERIAL-ENHANCED TRANSDERMAL DELIVERY SYSTEMS FOR TREATING DERMATOLOGICAL CONDITIONS	Babita GUPTA
		5	A COMPREHENSIVE REVIEW OF HERBAL MEDICINAL DRUGS AND THEIR PHARMACOLOGICAL EFFECTS	K.POOJA
		6	CYTOLOGICAL AND MOLECULAR ANALYSIS OF SPUTUM SAMPLES FROM TUBERCULOSIS SUSPECTS IN WUA SETTLEMENT, NASARAWA STATE	Utume A. WILSON Daramola E. FUNKE James O. ADISA Solomon M. GAMDE
		7	KNOWLEDGE AND RISK FACTORS ASSOCIATED WITH INTRAEPITHELIAL LESIONS AMONG CHILD-BEARING WOMEN IN JOS, NIGERIA	Selji YAKCIT James O. ADISA Solomon M. GAMDE
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Vardhana Janakiraman**	1	ANTIOXIDANT AND ANTIMICROBIAL ACTIVITIES AND PHENOLIC PROFILE OF ETHANOLIC EXTRACT OF ROSMARINUS OFFICINALIS (LAMIACEAE) FROM MOROCCO	Amina El Fassi Youssef Benjelloun Khadija El Amrani
		2	EVALUATION OF CYTOTOXICITY AND IN VIVO EFFECTS OF ALKALOID-RICH EXTRACTS FROM SMYRNIUM OLUSATRUM	Sulaiman A. Fowotade Aisha Umar Murtala Zainab
		3	EFFICIENT REMOVAL OF HEAVY METALS FROM INDUSTRIAL WASTEWATER USING PALM KERNEL SHELLS IN KAZAURE	Vardhana Janakiraman SriNandhini E Santanu Mazumdar
		4	OPTIMIZATION OF BIOASH PRODUCTION FROM SUGARCANE BAGASSE FOR CONGO RED DYE ADSORPTION	Ariyo Sadiyat Olamide Oladimeji Fatimah Bolanle Usman Umaamatu Ohunene Lawal Aishat Ajoke
		5	IMPACT OF CASSAVA ROOT PROCESSING ON CYANIDE AND ANTI-NUTRIENT LEVELS IN THREE VARIETIES OF CASSAVA	Leong Kok Seng Muhammad Harith Putra Bin Nazrul Siti Nurain Khadijah Binti Shahroonazhar
		6	ENHANCING PERFORMANCE OF MAGNESIUM-AIR FUEL CELLS: ANALYSIS OF ELECTRICAL PARAMETERS AND SURFACE CHARACTERISTICS	Fatima Mourabiti Fatima Zahra Jouga Souraya Sakoui
		7	ANTIBACTERIAL POTENTIAL OF SALVIA OFFICINALIS ESSENTIAL OIL: IN VITRO AND IN SILICO INVESTIGATIONS	Meryem Souidek Faiza Chbel Houssine Azeddoug
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Moses Umiaghe,**	1	ADVANCES IN QUANTUM ALGORITHMS: SECURITY CHALLENGES AND ETHICAL IMPLICATIONS IN THE QUANTUM COMPUTING ERA	John Smith, Fatima Al-Harbi, Omar Khalid
		2	ECO-FRIENDLY ADSORPTION TECHNIQUES FOR WATER POLLUTANT REMOVAL USING NANOCOMPOSITES: SYNTHESIS AND PERFORMANCE OPTIMIZATION	Amira Benali, Dr.Youssef El Fassi
		3	ENHANCING GREEN HYDROGEN PRODUCTION THROUGH BIOMASS GASIFICATION TECHNOLOGIES	Nadia Bouziane, Karim El Mansouri
		4	SPATIAL MODELING OF SOIL EROSION IMPACTS ON WATER REGULATION IN THE HIGH ATLAS REGION	Laila Bensalem, Rachid El Amrani
		5	DEEP LEARNING-BASED TRAFFIC SIGN RECOGNITION UNDER VARIABLE ENVIRONMENTAL CONDITIONS	Ahmed Benali, Yassine El Khatib, Sara Alami
		6	DC BUS VOLTAGE CONTROL AND POWER FACTOR IMPROVEMENT USING BIDIRECTIONAL CONVERTERS	Chinedu Okafor, Amina Yusuf, Emeka Nwosu
		7	OPTIMIZING WIRELESS POWER TRANSFER SYSTEMS FOR INDUSTRIAL APPLICATIONS	Moses Umiaghe, Chika Obi
		8	BRIDGING THE SKILLS GAP IN ELECTRICAL AND ELECTRONICS EDUCATION FOR INDUSTRY READINESS IN RIVERS STATE	Ngozi Eze, Emeka Okeke

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Olufemi Adewale,**	1	OPTIMIZATION OF SOLAR ENERGY HARVESTING SYSTEMS USING MONTE CARLO SIMULATIONS	Ahmed El-Sayed, Fatima Hassan, Omar Khalil
		2	REMOTE SENSING-BASED SPATIO-TEMPORAL ANALYSIS OF URBAN EXPANSION IN CASABLANCA (MOROCCO): ENVIRONMENTAL IMPACTS	Nadia Benali, Youssef El-Mahdi
		3	EVALUATION OF GAMMA-RAY AND NEUTRON DISCRIMINATION TECHNIQUES IN SCINTILLATION DETECTORS	John O. Adeyemi, Chinedu Nwosu, Amina Yusuf
		4	MATHEMATICAL MODELING OF OXYGEN TRANSPORT IN HUMAN CIRCULATORY SYSTEM	Chinedu Nwosu, Amina Yusuf
		5	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF BAMBOO WOOD NANOFIBERS AND THEIR PHOTODEGRADATION EFFECTS ON DYES	Sara El-Mansouri, Rachid Bennis
		6	EXPERIMENTAL AND PROBABILISTIC STUDY ON THE MECHANICAL PROPERTIES OF 3D-PRINTED CONDUCTIVE POLYMERS	Olufemi Adewale, Kemi Olatunji
		7	ANALYSIS OF LAST-MILE TRANSPORTATION ISSUES FACED BY AIRPORT PASSENGERS IN NIGERIA	Kehinde Azeezat Shodipo, Abdul-Rahman Taiwo Ajala
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES May 9 - 11, 2025 ERZURUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
9 Mayıs / May 9, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Meena Sharma, Kavita Rao**	1	ENHANCED SOLUBILIZATION OF IBUPROFEN VIA MIXED MICELLAR SYSTEMS USING OPTIMIZED SURFACTANTS	Ayesha Khan, Bilal Ahmed, Sana Malik, Omar Latif
		2	DESIGN, STRUCTURAL ANALYSIS, AND ANTIMICROBIAL PROPERTIES OF A NOVEL POLYOXOMETALATE COMPLEX	Leila Ben Youssef, Sami Jaziri, Amira Bouazizi, Nabil Gharbi
		3	DEVELOPMENT OF MULTI-TARGET ANTI-PARKINSONIAN AGENTS: INTEGRATING CHEMICAL SYNTHESIS AND PHARMACOLOGICAL EVALUATION	Ali Raza, Fatima Zahra, Hamid Qureshi
		4	IMMUNOTHERAPEUTIC STRATEGIES COMBINING CYTOTOXIC AND REGULATORY T CELLS IN CANCER TREATMENT	Sara Malik, Usman Farooq
		5	BIODEGRADABLE POLYSACCHARIDE-BASED FILMS FOR SUSTAINABLE FOOD PACKAGING SOLUTIONS	Meena Sharma, Kavita Rao
		6	IMPLEMENTING ZERO-PLASTIC POLICIES ON CAMPUS: STRATEGIES FOR SUSTAINABLE INSTITUTIONAL PRACTICES	Sneha Patil, Rohan Deshmukh
		7	SIMULATION OF FISCHER-TROPSCH SYNTHESIS FOR GAS-TO-LIQUID CONVERSION USING DWSIM	Ibrahim Musa, Chinedu Okafor, Fatima Bello
		8		

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 9 - 11, 2025
ERZURUM

YÜZYÜZE

10 Mayıs / May 10, 2025 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU**	1	KENTLERDEKİ AĞAÇLARIN ESTETİK VE FONKSİYONEL DEĞERLENDİRMESİ	Mevhibe DEMİRCAN Prof. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU
		2	YAŞANABİLİR KENTLER İÇİN TASARIM İLKELERİ VE YÜRÜNEBİLİRLİK: ERZURUM KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ	Prof.Dr.Nalan DEMİRCİOĞLU Mahmut Han ÇOBAN
		3	KENTSEL PARKLARDA BAĞLANTI ANALİZİNE DAYALI SÜRDÜRÜLEBİLİR TASARIM STRATEJİLERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Gülbanu Sümeyye ÇUBUKÇU Prof. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU
		4	KENT PARKLARINDAKİ YEŞİL ALAN YOĞUNLUĞUNUN YEŞİL GÖRÜNÜM İNDİSİ (GVİ) VE DERİN ÖĞRENME YAKLAŞIMIYLA BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Yük.Lis. Öğr. Zeynep Soysal Prof. Dr. Nalan Demircioğlu
		5	BİREYSEL FARKINDALIK VE YARATICILIK İLİŞKİSİNİN TASARIM EĞİTİMİNE ETKİSİ: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	EBRU BAKIR Prof. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU
		6	PEYZAJ TERCİHİNE ETKİ EDEN ETMENLER	Nur GÜRBULAK Prof. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU
		7	FİZİKSEL AKTİVİTE DAVRANIŞLARININ MEKÂNSAL BELİRLEYİCİLERİ: PARK VE REKREASYON ALANLARININ ROLÜ	Gürkan ADIGÜZEL Prof. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU
		8	ERZURUM KENT ÇEPERİNDE KENTSEL TARIM POTANSİYELİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Selvi Karasungur Doç. Dr. Merve Yavaş
		9	TÜRKİYE'DE AKILLI ULAŞIM SİSTEMLERİ (AUS) MİMARİSİ: MEVCUT DURUM, GELİŞMELER VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ	YL Öğrencisi, Rümeysa TORTUM Öğr. Gör. Şeyma SÜNBÜL Doç. Dr. Ahmet ATALAY
		10	ŞEHNAME MİNYATÜRLERİNİN İRAN VE OSMANLI PEYZAJ MİMARLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ANALİZİ	Yük. Lisans Öğr. Sepehr Daneshpour Prof. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 9 - 11, 2025
ERZURUM

YÜZYÜZE

10 Mayıs / May 10, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Salih Özdemir	1	OLEOJEL İLAVESİ İLE REKOMBİNE DONDURMA ÜRETİMİ	Prof. Dr. Salih Özdemir Sümeyye Kaçalin
		2	PALAMUT BALIĞINDA ULTRASON DESTEKLİ KURUTMA İŞLEMİNİN NEM DİFÜZYONU ÜZERİNE ETKİSİ	Fereshteh BABAEİ KALAM Prof. Dr. Ahmet AKKÖSE
		3	ASSESSMENT OF BIOACCESSIBILITY IN WHITE TEA INFUSION	Assoc. Prof. Dr., Elif Feyza TOPDAS MSc Hilal TASCI
		4	THE ROLE AND EFFECTS OF EDIBLE FILMS AND COATINGS IN THE LOSS AND WASTE OF FRUITS AND VEGETABLES	M.Sc., Seda UFUK M.Sc. Student, Sinem TUNC Assoc. Prof. Dr., Elif Feyza TOPDAS Prof. Dr., Memnune SENGUL
		5	KONTROLLÜ ŞARTLARDA (FABRİKA ŞARTLARINDA) İNEK VE KOYUN SÜTLERİNDEN FARKLI TUZ ORANLARINDA ÜRETİLEN KURUTLARIN KALİTESİ	Elif Zeynep SEVİNDİ Prof. Dr. Salih ÖZDEMİR
		6	PROBİYOTİK VE FARKLI BİTKİSEL EKSTRAKTLARLA ZENGİNLEŞTİRİLMİŞ SİRKENCUBİN ÜRETİMİ	Shima Tavakoli Golloo Mehmet Yüksel
		7	Mikrobiyal Karotenoid (Astaksantin) İlave Edilerek Üretilen Fonksiyonel Taze Kaşar Peynirlerinin Fizikokimyasal, Mikrobiyolojik ve Duyusal Özelliklerinin Araştırılması	Zehra HINISLIOĞLU Mustafa ŞENGÜL

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 9 - 11, 2025
ERZURUM

YÜZYÜZE

10 Mayıs / May 10, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Gültekin Gürçay	1	ANTICANCER EFFECTS OF EVERNIC ACID IN U-87 GLIOBLASTOMA CELL LINE	MSc student, Ayşenur ÖZTÜRK Dr. Şeyda Nur KALIN Assoc. Prof. Dr. Yağmur ÜNVER
		2	SOME PHYSICOCHEMICAL PROPERTIES OF HIBISCUS PESTIL, TOTAL PHENOLIC, ANTHOCYANINE, FLAVONOID CONTENT, AND ANTIOXIDANT ACTIVITY	Asst. Prof. Arzu İMECE İsa Arslan KARAKÜTÜK Prof. Memnune ŞENGÜL
		3	DEGRADATION OF METHYLENE BLUE DYE BY MAGNETIC NANOCOMPOSITE	MSc student, Cansel FIRAT Asst. Prof. Kübra SOLAK Assoc. Prof. Dr. Yağmur ÜNVER
		4	Purification and Characterization of Polysaccharides from Prangos Ferulacea (L.) Plant by TPP (Three Phase Partitioning) Method	Amina IBRAHIMOVA Rahime ALTINTAS Melda ŞİŞECİOĞLU
		5	GOSSYPETİN'İN CA I VE CA II, ASETİLKOLİNESTERAZ, α-GLİKOZİDAZ, ENZİMLERİ ÜZERİNE İNHİBİSYON ETKİLERİNİN VE ANTİOKSİDAN KAPASİTESİNİN İNCELENMESİ	Elif BULDUK
		6	PRODUCTION of INVERTASE ENZYME by LOCAL ISOLATE B4-2 and OPTIMIZATION of PROCESS PARAMETERS	Neslihan KELES Asst. Prof. Dr. Mehmet Akif OMEROGLU
		7	SYNERGISTIC INTERACTION AND APOPTOSIS EFFECT OF SCHIZANDRIN A AND THYMOQUINONE IN A549 CELL LINE	Master's Degree Student Kamran MURSALOV Prof. Dr. Orhan ERDOĞAN
		8	INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF MONOSODIUM GLUTAMATE AND TANNIC ACID ON THE HEPATOCELLULAR CARCINOMA-ASSOCIATED PCSK9/FASN APOPTOTIC PATHWAY IN RAT LIVER	Ousmane SOW Medine Sibel KARAĞAÇ Assoc. Prof. Hamid CEYLAN
		9	DEVELOPMENTAL, MOLECULAR AND BEHAVİORAL CONSEQUENCES OF CUMYL-4CN-BINACA EXPOSURE ZEBRAFISH EMBRYOS	Derya Yılmaztürk Ömercan Alat Prof.Dr. Özkan Aksakal Berşan Kullebi Ayşe Lafzi Prof.Dr. Turgay Şişman
		10	ANTICANCER EFFECTS of CHITOSAN-COATED IRON OXIDE NANOPARTICLES ON LUNG CANCER	MSc student, Aydan YUSIFOVA Asst. Prof. Kübra SOLAK Prof. Dr. Ahmet MAVI

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 9 - 11, 2025
ERZURUM

YÜZYÜZE

10 Mayıs / May 10, 2025 / 16.30 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN	1	RUTENYUM (II) POLİPİRİDİN KOMPLEKSLERİ VE FOTOKİMYASAL ÖZELLİKLERİ	Y.L. Öğrencisi Saleh Sameer SATTAR Dr.Öğr.Üyesi Nuray Esra Aksakal Dr.Elif Yıldız Gül Prof.Dr.Esra Tanrıverdi Eçik
		2	AĞIR ATOM İÇERMEYEN SİKLOTRİFOSFAZEN TEMELLİ FOTODUYARLAŞTIRICI SİSTEMLER	Y.L. Öğrencisi Fatma Nur Şenyurt Dr.Elif Yıldız Gül Prof.Dr.Esra Tanrıverdi Eçik
		3	SİYANİDİN'İN ANTİOKSİDAN KAPASİTESİ VE MULTİTARGET ENZİM İNHİBİSYONU	Öznur ERCAN
		4	NEPETİN'İN ANTİOKSİDAN KAPASİTESİ VE BAZI METABOLİK ENZİMLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI	Gülnihal ER DİRİL
		5	EFFECT OF METHIONINE ON SOME MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EGGPLANT SEEDLINGS UNDER WATER DEFICIT	Furkan TABAR, Prof. Dr. Melek EKİNCİ Prof. Dr. Ertan YILDIRIM
		6	KARBON NANOTÜP KATKILI KAYMA İLE KALINLAŞAN AKIŞKAN TAKVİYELİ SANDVİÇ KOMPOZİTLERİN MODAL ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Salih ÇAĞLAYAN Burak HÜLAGÜ Volkan ACAR Hamit AKBULUT
		7	TREATMENT OF BOVINE RESPIRATORY DISEASE	Prof. Dr. ALİ BİLGİLİ Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN
		8	AWARENESS LEVELS OF FEMALE STUDENTS OF NURSİNG DEPARTMENT TOWARDS GYNAECOLOGİCAL CANCERS: A CROSS-SECTİONAL STUDY	Prof. Dr. Mehtap KAVURMACI Dr. Öğr., Üyesi. Aysenur SARIASLAN
		9	INVESTIGATION OF THE ANTIOXIDANT EFFECTS OF NANOEMULSION EUGENOL EXTRACT IN A ZEBRAFISH (Danio rerio) MODEL	Prof. Dr. Mehtap KAVURMACI Meryem KANKAYNAR Emriye YILDIZ Dr. Öğr. Üyesi Ekrem SULUKAN Aynur BABAGİL Prof. Dr. Hayrunnisa NADAROĞLU Prof. Dr. Saltuk BUĞRAHAN CEYHUN

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
May 9 - 11, 2025
ERZURUM

YÜZYÜZE

10 Mayıs / May 10, 2025 / 18:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN	1	KADIN YOKSULLUĞUNUN TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMLERİ	Kübra MARAL
		2	GEÇİCİ KORUMA STATÜSÜNDEKİ SURİYELİ KADINLARIN TÜRKİYE'DE YAŞADIKLARI SOSYAL SORUNLARIN KENDİ DENEYİMLERİ ÖZELİNDE İNCELENMESİ	Kübra Maral Esra Karakuş Umar
		3	DİJİTAL ÖDEME PLATFORMLARININ KULLANIM ZORLUKLARI VE MEMNUNİYET DÜZEYLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Dr. Ayşe Yılmaz, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Demir
		4	INNOVATIVE GREEN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT THROUGH TECHNOLOGY IN MALAYSIA'S MANUFACTURING SECTOR	Dr. Zeynep Aksoy
		5		

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & PUBLISHING

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & PUBLISHING
www.akademikongre.org

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & PUBLISHING

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & PUBLISHING

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & PUBLISHING

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & PUBLISHING

Siyanidin'in Antioksidan Kapasitesi ve
Muhtemel Enzim İnhibisyonlarının
Belirlenmesi

www.akademikongre.org

www.akademikongre.org

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & PUBLISHING

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Contents

TRANSMISSION OF LOCAL CULTURAL HERITAGE TO NEW GENERATIONS THROUGH DIGITAL GAMIFICATION 1

FEN BİLİM ŞENLİKLERİNİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE ÖĞRENME DÜZEYLERİNE KATKISI ..18

YABANCI DİL EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİLERİN DÖRT TEMEL BECERİYE VERDİKLERİ DEĞER 34

YABANCI DİL EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİLERİN OKUMA BECERİSİNİN İŞLEVİNE YÖNELİK FARKINDALIKLARI 35

MEVLÂNA İDRİS ZENGİN'İN HAYATI VE ESERLERİNDE ELE ALDIĞI DEĞERLER 36

TÜRKİYE'DE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER 37

1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE DEĞİŞİM VE OKULLAŞMA ORANLARI 42

MÜTAREKE DÖNEMİNDE DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN KARŞILAŞTIĞI ÖNEMLİ BİR SORUN OLARAK FİRARİ HALİL (KUT) PAŞA'YI ELE GEÇİRME ÇABALARI 48

KLEİSTHENES DÖNEMİ DEMOKRASİ HAREKETLERİ 81

HAYATI VE DİPLOMATİK KİMLİĞİ İLE ÜMİT HALUK BAYÜLKEN (1921-2007) 82

ATATÜRK DÖNEMİ (1923-1938) ARKEOLOJİ VE ESKİ ÇAĞ ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 95

SELÇUKLULARDA ESİR VE KÖLELERİN TOPMUMDAKİ YERİ: BİR KURUMSAL YAKLAŞIM/ THE STATUS OF CAPTIVES AND SLAVES IN SELJUK SOCIETY: AN INSTITUTIONAL APPROACH 98

SELÇUKLULARDA GAYRİMÜSLİM UNSURLARIN İDARİ ALANDAKİ GÖREVLERİ VE SORUMLULUKLARI / THE ADMINISTRATIVE ROLES AND RESPONSIBILITIES OF NON-MUSLIM ELEMENTS IN THE SELJUK EMPIRE 116

KLASİK DÖNEM OSMANLI SEVK VE İDARE ANLAYIŞINDA TARİH YAZIMI 127

ATEM TUTEM BEN SENİ BAŞLIKLI NİNNİDE UYCAK, BAĞLILIK VE MESBER BELİRMATLARI 134

MÜSTECABİZÂDE İSMET BEY'İN SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E SUNDUĞU KASİDE ÜZERİNE 161

I. DÜNYA SAVAŞINDA OSMANLI DEVLETİNDE ZORUNLU ÇALIŞTIRMA UYGULAMALARININ AYDIN VE ZONGULDAK SANCAKLARINDA KULLANILMASI 162

FİZİKSEL AKTİVİTENİN DİKKAT, BELLEK VE REAKSİYON ZAMANI ÜZERİNE ETKİLERİ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI 168

TÜRKİYE'DE MÜZİK VE SAHNE PERFORMANS KAYGISI ÜZERİNE YAPILMIŞ TEZLERİN İNCELENMESİ 182

MESNEVİ TERAPİ PERSPEKTİFİNDEN MESNEVİ ÖYKÜLERİNİN İYİLEŞTİRİCİLİĞİNİN İNCELENMESİ 199

SAHARA KADINA YÖNELİK ŞİDDET TUTUM ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ 200

NOFİX: BİLDİRİM KONTROL TAKINTISI ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME 202

TÜRKİYE'DE PSİKOLOJİK DANIŞMA ÖZ-YETERLİĞİ KONUSUNDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ 204

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

FELSEFİ DÜŞÜNÜŞÜN İMGELEMİ: YÜKSEL ARSLAN 205
ÖZNELLİĞİN SANATTA AÇTIĞI ÇIĞIR 206
BERGSON'UN YARATICI EVRİM KURAMINDA İNSANIN YERİ 207
YENİ SOSYAL MEKANLAR OLARAK İNTERNET: YAYINCILIK VE DISCORD ÖRNEKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 213
THE ROLE OF SYRIAN WOMEN IN THE SYRIAN REVOLUTION 225
OBEZİTE SÖYLEMİ VE TOPLUMSAL DAMGALA(N)MA 227
KENTLEŞME SÜRECİ VE SOSYAL DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ MERZİFON İLÇE ÖRNEĞİ 241
DİJİTAL PLATFORMLARDA ALGORİTMİK İÇERİK YÖNLENDİRME VE SEMANTİK WEB: KULLANICI SEÇİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 249
SİNEMA GÖRÜNTÜSÜNDE KURAL DIŞI ÇERÇEVELEME VE ANLATI İLİŞKİSİ: THE KING'S SPEECH FİLMİ ÖRNEĞİ 260
EMİN ALPER SİNEMASINDA TEMATİK VE BİÇİMSEL SÜREKLİLİK 261
THEMATIC AND STYLISTIC CONTINUITY IN EMİN ALPER CINEMA 262
GAZETE TASARIMINA AKADEMİK BİR BAKIŞ: KÜRESEL YAYIN EĞİLİMLERİ ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR DEĞERLENDİRME 263
ETNO-SEMBOLİZM BAĞLAMINDA DANA BAYRAMI RİTÜELİ: AFRİKALILAR KÜLTÜR, DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ ÖRNEĞİ 270
EFSANELER, TÖRENLER VE SURLAR: ALTIN KAPI'NIN İSTANBUL'UN KENT BELLEĞİNDEKİ İZLERİ 283
EJDER MOTİFİNİN TEZHİP VE ÇİNİ SANATINDA SU KÜLTÜRÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ 284
IRAQ: BETWEEN THE CONSTITUTIONAL LEGITIMACY AND THE PARALLEL DEEP STATE(A THEORETICAL AND APPLIED STUDY OF THE MANIFESTATIONS AND MECHANISMS OF THE DEEP STATE IN IRAQ AFTER 2003) 297
DEVLET YÖNETİCİLERİNDE BULUNMASI GEREKEN NİTELİKLERİN FÂRÂBÎ VE MÂVERDÎ PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ 299
ANALYSING THE QUALITIES THAT SHOULD BE PRESENT IN STATE ADMINISTRATORS FROM THE PERSPECTIVE OF AL-FĀRĀBĪ AND AL-MĀWARDĪ 300
KAMU YÖNETİMİNİN DENETLENMESİNDE ETKİN BİR DENETİM ARACI OLMA YOLUNDA DEVLET DENETLEME KURULU: YETKİ VE İŞLEV DEĞİŞİMİNİN ANALİZİ 311
KÜRESELLEŞMENİN DEVLET EGEMENLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 324
ULUSLARARASI HUKUKTA VE TÜRK HUKUKUNDA ÇOCUKLARLA KİŞİSEL İLİŞKİ KURULMASINA DAİR HUKUKÎ DÜZENLEMELER 349
BİLECİK ŞEHRİNDE MALA KARŞI İŞLENEN SUÇLARIN DAĞILIŞI 351
(2017-2021) 351
UYGULAMADA DESTEKTEN YOKSUN KALMA TAZMİNATI 367
SABİT TENKİS ORANI 385
KRİZ DÖNGÜSÜ: MORTGAGE KREDİLERİNDEN TÜRKİYE'YE UZANAN ETKİLER 408

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

OECD ÜLKELERİNDE EKONOMİK KOMPLEKSİTE VE FİNANSAL GELİŞMENİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ 419

KAMERUN EKONOMİSİNDE DÖVİZ KURLARININ VE ENFLASYONUN TARIMSAL ÜRÜN İHRACATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 420

DISPLACEMENT IN THE POST-CONFLICT ZONE: ASSESSING THE SHELTER CRISIS IN NORTHWEST SYRIA 426

EDEBİ METİNLERDE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ 428

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN KURAM VE YÖNTEMLER 434

SOSYAL DARWİNİZM VE TRANSHÜMANİZM BAĞLAMINDA ALDOUS HUXLEY'İN "CESUR YENİ DÜNYA" VE H.G. WELLS'İN "ZAMAN MAKİNESİ" ESERLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 442

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEMDE AMERİKAN EDEBİYATINDA SOSYAL DARWİNİZMİN ETKİSİ 461

“BASAT’IN TEPEGÖZ’Ü ÖLDÜRDÜĞÜ BOY” VE “KAZILIK KOCAOĞLU YEGENEK BOYU”NUN GÖÇ VE YAĞMA TEMALARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 472

HALK KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA “ŞAHMERANIN BACAKLARI” HİKAYESİNDE USTA-ÇIRAK İLİŞKİSİ 484

ƏLİAĞA VAHİDİN LİRİK “MƏN”İ VƏ NİKBİNLİK KONSEPTİ 495

ÖĞRETMEN ADAYLARININ, ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSİNDEN ÖNCEKİ VE SONRAKİ MESLEĞE İLİŞKİN TUTUMLARI 496

DEĞİŞEN LİDERLİK OLGUSUNUN EĞİTİM SİSTEMİNE İZDÜŞÜMÜ 502

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ VE EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE KAYGI DURUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI 508

ÖĞRENCİLERİN AHLAKİ OLGUNLUKLARI ÜZERİNE SPOR EĞİTİMİNİN ETKİSİ 517

ÖMER NASUHİ BİLMEN'İN AHLÂK FELSEFESİNDE İYİLİK VE KÖTÜLÜĞÜN KAYNAĞI PROBLEMİ: AKIL-VAHİY UZLAŞISI 526

ZEMAHŞERÎ’NİN KEŞŞÂF’I EKSENİNDE VELİD b. UKBE PROFİLİ ÜZERİNE 532

TEKÂSÜR SÛRESİ 8. AYET BAĞLAMINDA NİMET-KÜLFET DENGESİNE DAİR ANALİTİK BİR DEĞERLENDİRME 541

TÜRKİYE’DE KÜRESELLEŞME VE İHRACATIN UZUN DÖNEM İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 550

YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ VERİMLİLİĞİ ÜZERİNE ORTA KARADENİZ İLLERİNDE BİR ARAŞTIRMA 560

SLOW FOOD KONUSUNDA TR DİZİNDE İNDEKSLENEN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ 561

SENDİKALAŞMA PRATİKLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET: DÜZCE İLİ 573

YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ STRATEJİK KARAR ALMA SÜREÇLERİNE ETKİSİ 588

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS ON STRATEGIC DECISION-MAKING PROCESSES 589

KADIN YOKSULLUĞUNUN TÜRKİYE’DEKİ GÖRÜNÜMLERİ 590

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

GEÇİCİ KORUMA STATÜSÜNDEKİ SURİYELİ KADINLARIN TÜRKİYE'DE YAŞADIKLARI SOSYAL SORUNLARIN KENDİ DENEYİMLERİ ÖZELİNDE İNCELENMESİ 592

EFFECTIVENESS OF DIGITAL TEACHING STRATEGIES FOR ENHANCED STUDENT PERFORMANCE IN TURKISH HIGH SCHOOLS: A QUANTITATIVE ANALYSIS 594

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN SHAPING PUBLIC OPINION ON ECONOMIC POLICIES IN BRAZIL: A CONTENT ANALYSIS OF LEADING NEWSPAPERS 595

Dr. Mariana Costa Department of Communication, University of São Paulo, Brazil 595

IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON REGIONAL DEVELOPMENT IN VIETNAM: AN EMPIRICAL STUDY 596

JAPANESE INVESTMENT TRENDS IN SOUTHEAST ASIA: ECONOMIC AND STRATEGIC IMPLICATIONS 597

CLIMATE CHANGE AND WATER-ENERGY-FOOD SECURITY NEXUS IN SOUTH AFRICA: A SYSTEMATIC REVIEW OF POLICY RESPONSES 598

ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT OF BIOFERTILIZER PRODUCTION USING WASTEWATER IN VIETNAM 599

FINANCIAL BURDEN AND SYMPTOM PREVALENCE OF POLYCYSTIC OVARY SYNDROME IN RURAL BANGLADESH: A CASE STUDY 600

CHALLENGES AND SATISFACTION LEVELS IN USING DIGITAL PAYMENT PLATFORMS 601

EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ITS IMPACT ON LEADERSHIP PERFORMANCE: A STUDY AMONG MBA STUDENTS IN SANGLI DISTRICT 602

SOCIO-ECONOMIC INFLUENCES ON DIETARY PATTERNS: A COMPARISON BETWEEN SOUTH ASIA AND G7 COUNTRIES 603

INNOVATIVE GREEN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT THROUGH TECHNOLOGY IN MALAYSIA'S MANUFACTURING SECTOR 604

THE EFFECTIVENESS OF TAX UTILIZATION IN PROMOTING NATIONAL DEVELOPMENT 605

DIGITAL TAX ADMINISTRATION IN INDONESIA: ANALYSIS OF EFAKTUR AND E-BUPOT IMPLEMENTATION 606

RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND FIRM FINANCING IN THE MENA REGION 607

SOCIAL DEVELOPMENT DRIVEN BY ENERGY TRANSITION IN MOROCCO 608

IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATION AND FDI ON INCOME DISTRIBUTION IN INDIA: A STUDY ON ECONOMIC DISPARITIES 609

THE INFLUENCE OF ETHICAL LEADERSHIP ON PUBLIC SECTOR GOVERNANCE AND SERVICE DELIVERY 610

ECONOMIC TRANSITION AND POLICY REFORMS IN BANGLADESH: AN ANALYSIS OF THE ERA 1976-1981 611

TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN INDIAN NONPROFIT SECTORS 612

CONSUMER BEHAVIOR AND ADOPTION MOTIVATIONS FOR OTT PLATFORMS IN INDIA 613

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SCENARIO-BASED ASSESSMENT OF LAND USE CHANGES AND THEIR IMPACT ON ECOSYSTEM SERVICES IN PUNJAB, PAKISTAN 614

EVALUATING INDIA'S STRATEGIES AGAINST SINGLE-USE PLASTIC POLLUTION: INNOVATIONS AND POLICY GAPS 615

ASSESSING THE ROLE OF INDUSTRY 4.0 IN ENHANCING SUPPLY CHAIN RESILIENCE: A META-ANALYTICAL STUDY 616

EXPORT TRENDS AND MARKET ACCESS FOR ORGANIC MEDICINAL PLANTS FROM KOSOVO: AN ECONOMIC PERSPECTIVE 617

STRATEGIC PROCUREMENT PRACTICES TO MITIGATE GLOBAL SUPPLY CHAIN RISKS: A FRAMEWORK FOR MALAYSIAN INDUSTRIES 618

LEADERSHIP STYLES AND THEIR EFFECTS ON PROJECT OUTCOMES IN MALAYSIAN MANUFACTURING AND LOGISTICS SECTORS 619

FINANCIAL INCLUSION CHALLENGES AND POLICY RESPONSES IN EU COUNTRIES AND CANDIDATE STATES: A 2023 COMPARATIVE STUDY 620

FISCAL REFORMS AND ECONOMIC RECOVERY IN UTTAR PRADESH: ANALYSIS OF POLICY IMPACTS 621

DIGITAL TRANSFORMATION IN EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN INDONESIAN HIGHER LEARNING INSTITUTIONS 622

THE DIGITAL TRANSFORMATION OF CHILD WELFARE SERVICES IN ROMANIA – NAVIGATING POLICY AND PRACTICE 623

ONLINE CUSTOMER ENGAGEMENT STRATEGIES: A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN ALBANIA AND ITALY 624

EVALUATING THE EFFECTS OF INNOVATIVE AGRICULTURAL TECHNOLOGIES ON PRODUCTIVITY IN NORTHERN NIGERIA 625

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FOR HIGHER LEARNING IN LEBANON 626

EU LAW AND NATIONAL SOVEREIGNTY: LEGAL DYNAMICS IN GEORGIA 627

GLOBAL ISLAMIC ECONOMICS: A CRITICAL REVIEW OF RECENT SCHOLARLY ARTICLES FROM INDONESIA 628

RENEWABLE ENERGY STRATEGIES FOR 2050: SUCCESS STORIES FROM ROMANIA 629

ECONOMIC DEVELOPMENT AND POLICY CHALLENGES IN BANGLADESH DURING THE ERA OF SHEIKH MUJIB (1972-1975) 630

PATENT LAWS AND ACCESS TO MEDICINES: NAVIGATING HEALTHCARE EQUITY IN BRICS COUNTRIES 631

ASSESSING THE EFFECTS OF IRRIGATION TECHNOLOGIES ON AGRICULTURAL PRODUCTIVITY IN NORTHERN NIGERIA 632

CIRCULAR ECONOMY STRATEGIES AND THEIR IMPACT ON SUSTAINABLE BUSINESS PRACTICES IN KOSOVO 633

GEOPOLITICAL CONFLICTS AND THEIR HUMANITARIAN IMPACTS IN THE 21ST CENTURY: AN INDIAN PERSPECTIVE 634

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

INTEGRATING INTERNAL AUDIT WITH IT SYSTEMS: A CRUCIAL LINK FOR EFFICIENCY IN SERBIAN BUSINESSES 635

THE ROLE OF IT SECTOR IN FINANCIAL MANAGEMENT AND CONTROL IN SERBIAN COMPANIES 636

EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS, INFLATION, AND ECONOMIC GROWTH: PANEL DATA EVIDENCE FROM DEVELOPING COUNTRIES 637

COMPARATIVE STUDY OF OILSEED AND WHEAT CROP YIELDS: INSIGHTS FROM DISTRICT KHUSHAB, PUNJAB, PAKISTAN 638

THE ROLE OF LEADERSHIP IN ENHANCING PUBLIC ORGANIZATION PERFORMANCE 639

DEMOGRAPHIC FACTORS AFFECTING WORK-LIFE BALANCE AMONG FEMALE GARMENT WORKERS IN BANGLADESH: AN EMPIRICAL STUDY 640

PROFITABILITY AND PRODUCTION CHALLENGES OF IRRIGATED VEGETABLE FARMERS IN THE GURARA DAM IRRIGATION AREA 641

WOMEN ENTREPRENEURS AS DRIVERS OF ECONOMIC GROWTH IN INDIA 642

EFFECTIVENESS OF CODE-SWITCHING IN CLASSROOM MANAGEMENT: FACULTY AND STUDENTS' VIEWS 643

PRE-SERVICE TEACHERS' AWARENESS AND UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE PLATFORMS IN PHYSICS EDUCATION IN NIGER STATE 644

IMPACT OF STUDENTS' LANGUAGE SKILLS ON SCIENCE ACHIEVEMENT IN SEVENTH GRADE: MEDIATING ROLE OF ENGAGEMENT 645

ANALYSIS OF STUDENT RELATEDNESS AND ACADEMIC PERFORMANCE IN EDUCATIONAL STATISTICS 646

MEMORY STRATEGIES TO IMPROVE STUDENT LEARNING ACROSS EDUCATIONAL LEVELS 647

EXAMINING THE RISE OF PENTECOSTAL SCHOOL FEES AND ITS EFFECTS ON EDUCATION MISSION 648

UNSTEADY MAGNETOHYDRODYNAMIC FLOW OF TERNARY HYBRID NANOFLUID IN POROUS MEDIA WITH VARIABLE THERMAL CONDUCTIVITY 649

MATHEMATICAL MODELING AND ANALYSIS OF MALARIA TRANSMISSION DYNAMICS USING DIFFERENTIAL EQUATIONS WITH CLINICAL DATA 650

TWO-SAMPLE MULTIVARIATE BEHRENS-FISHER PROBLEM FOR HIGH-DIMENSIONAL GENOMIC DATA 651

SUBSTANCE USE AND SLEEP QUALITY AMONG ADOLESCENTS IN IBADAN, NIGERIA 652

PRICE VOLATILITY AND PRODUCTION TRENDS OF MAIZE IN NIGERIA: A CASE STUDY OF KEBBI STATE 653

STATISTICAL ANALYSIS OF WATERSHED MANAGEMENT PRACTICES IN SEMI-ARID REGIONS: A CASE STUDY 654

NUMERICAL SOLUTIONS FOR SINGULARLY PERTURBED DELAY PARABOLIC PROBLEMS WITH BOUNDARY TURNING POINTS 655

MATHEMATICAL MODELING OF COVID-19 PANDEMIC: GLOBAL IMPACT AND LOCAL RESPONSES 656

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SPATIAL MODELING OF SOCIOECONOMIC FACTORS AFFECTING ADOLESCENT BIRTH RATES IN NIGERIA 657

ENHANCING SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ENTREPRENEURIAL SKILLS THROUGH SCIENCE TEACHERS' TECHNOLOGICAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE IN MINNA, NIGER STATE 658

INFLUENCE OF LEARNING STYLES ON STUDENTS' ACHIEVEMENT AND ATTITUDES TOWARDS MULTICULTURAL EDUCATION IN ONDO CITY 659

EFFECT OF CONCEPT MAPPING ON ACADEMIC PERFORMANCE OF SCIENCE STUDENTS 660

ADAPTED PHYSICAL ACTIVITY PROGRAMS IN EDUCATIONAL SETTINGS: A CASE STUDY OF A MOROCCAN SECONDARY SCHOOL 661

STRUCTURAL MODELING OF CRITICAL THINKING SKILL DEVELOPMENT AMONG PUBLIC SCHOOL TEACHERS 662

PUBLIC SPACE, SOCIAL MEDIA AND FAKE NEWS 663

ENVIRONMENTAL IMPACT OF DIGITAL COMMUNICATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES 664

ISLAMIC BANK DIGITALIZATION STRATEGY: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN IMPROVING OPERATIONAL EFFICIENCY AT BSI PEMUDA PEKALONGAN 665

HATE SPEECH AGAINST NIGERIAN RULERS FROM THE LENS OF EXODUS 666

DETECTIVE TECHNIQUES FOR ANALYZING THE SOCIAL AND ECONOMIC IMPACT ON SUICIDAL TENDENCIES AND THEIR EXPRESSION OVER THE INTERNET 667

STUDENTS' PERCEPTIONS AND ADAPTATION TO DIGITAL TECHNOLOGY IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION: INITIAL QUALITATIVE RESEARCH 668

Nguyen Van Duc, Tran Thi Mai Faculty of Education, Vietnam National University, Hanoi, Vietnam 668

TOURISM AND CULTURE IN THE PEJA REGION: NATURAL VALUES AND TRADITIONS OF RUGOVA 669

DIGITAL LITERACY AND ITS IMPACT ON EFFECTIVE COMMUNICATION 670

EFFECTIVENESS OF CODE-SWITCHING IN CLASSROOM MANAGEMENT: FACULTY AND STUDENTS' VIEWS 671

IMPACT OF STUDENTS' LANGUAGE SKILLS ON SCIENCE ACHIEVEMENT IN SEVENTH GRADE: MEDIATING ROLE OF ENGAGEMENT 672

ANALYSIS OF STUDENT RELATEDNESS AND ACADEMIC PERFORMANCE IN EDUCATIONAL STATISTICS 673

MEMORY STRATEGIES TO IMPROVE STUDENT LEARNING ACROSS EDUCATIONAL LEVELS 674

EXAMINING THE RISE OF PENTECOSTAL SCHOOL FEES AND ITS EFFECTS ON EDUCATION MISSION 675

UNSTEADY MAGNETOHYDRODYNAMIC FLOW OF TERNARY HYBRID NANOLIQUID IN POROUS MEDIA WITH VARIABLE THERMAL CONDUCTIVITY 676

ATEM TUTEM BEN SENİ BAŞLIKLI NİNNİDE UYCAK, BAĞLILIK VE MESBER BELİRMATLARI 677

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

TRANSMISSION OF LOCAL CULTURAL HERITAGE TO NEW GENERATIONS THROUGH DIGITAL GAMIFICATION

Doç. Dr. Oğuz Tunç

Çanakkale Onsekiz Mart University

otgunzzz@gmail.com - ORCID ID 0000-0002-2062-0675

ABSTRACT

Local cultural heritage constitutes one of the fundamental elements that shape a society's historical identity, value system, and collective memory. Oral and visual cultural componentssuch as folk narratives, mythological elements, symbols, traditional festivals, and horror tales play a vital role in sustaining this heritage by being transmitted from generation to generation. Emerging technological capabilities have transformed digital games into powerful tools for enhancing the visibility of cultural heritage, facilitating interaction with younger generations, and enabling experiential modes of cultural transmission. Digital games and interactive applications designed around real locations, traditional elements, and local storytelling practices foster user engagement with cultural content, thereby both promoting learning and strengthening the sense of cultural belonging. Dynamic gamification components such as map-based systems, narrative-driven missions, and user-personalized experiences offer the potential to reframe cultural content within contemporary narrative formats. In this context, gamification emerges as an innovative and participatory method for the preservation and transmission of cultural heritage to future generations. This study explores how local cultural heritage can be restructured through gamification-based approaches. Digital games that incorporate elements of cultural heritage were selected via purposive sampling and analyzed in terms of how they conceptualize and represent cultural heritage. A comprehensive literature review was conducted to assess the potential impact of digital gamification on cultural heritage. Within the framework of cultural sustainability, the study focused on viable strategies for the application of gamification. Based on the findings, it was concluded that gamification-based models can serve as effective tools in transmitting cultural values to future generations. Accordingly, interdisciplinary recommendations were proposed for the integration of such models into broader cultural heritage initiatives.

Keywords: Digital gamification, Transmission of cultural heritage, Cultural heritage in games

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

DİJİTAL OYUNLAŞTIRMA İLE YEREL KÜLTÜREL MİRASIN YENİ NESİLLERE AKTARIMI

Doç. Dr. Oğuz Tunç

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

otgunzzz@gmail.com - ORCID ID 0000-0002-2062-0675

ÖZET

Yerel kültürel miras, bir toplumun tarihsel kimliğini, değer sistemini ve kolektif hafızasını oluşturan en temel unsurlardan biridir. Halk anlatıları, mitolojik öğeler, semboller, geleneksel bayramlar ve korku öyküleri gibi sözlü ve görsel kültür öğeleri, kuşaktan kuşağa aktarılarak bu mirasın yaşatılmasında önemli rol oynamaktadır. Teknolojinin sunduğu yeni olanaklar, dijital oyunları kültürel mirasın görünürlük kazanması, genç kuşaklarla etkileşim kurması ve deneyimsel yollarla aktarılması açısından güçlü bir potansiyele sahip araçlar haline getirmektedir. Gerçek mekânlara, geleneksel öğelere ve yerel anlatı biçimlerine dayalı olarak tasarlanan dijital oyunlar ve etkileşimli uygulamalar, kullanıcıların kültürel unsurlarla etkileşim kurmasını sağlayarak hem öğrenme sürecini teşvik etmekte hem de aidiyet duygusunu güçlendirmektedir. Harita tabanlı sistemler, hikâye odaklı görevler ve kullanıcıya özgü deneyimler gibi dinamik oyunlaştırma bileşenleri, kültürel içeriklerin çağdaş bir anlatı formatına taşınmasına olanak sunmaktadır. Bu noktada, oyunlaştırma kavramı, kültürel mirasın korunması ve yeni nesillere aktarımı için yenilikçi ve katılımcı bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, yerel kültürel mirasın oyunlaştırma temelli yaklaşımlarla nasıl yeniden yapılandırılabileceği incelenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen kültürel miras ögeleri içeren dijital oyunlar, kültürel miras kavramını ele alış biçimleriyle analiz edilmiştir. Çalışmada, ilgili literatür taranarak dijital oyunlaştırmanın kültürel miras üzerindeki potansiyel etkileri değerlendirilmiş; kültürel sürdürülebilirlik bağlamında uygulanabilir stratejilere odaklanılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarımında oyunlaştırmaya dayalı modellerin etkili bir araç olabileceği sonucuna varılmış; bu doğrultuda disiplinlerarası uygulamalara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital oyunlaştırma, kültürel mirasın aktarımı, oyunlarda kültürel miras

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. GİRİŞ

Kültürel miras, bir toplumun derinliklerinden günümüze ulaşan, kendine özgü maddi ve manevi tüm değerleri içermektedir. Büyükkuru (2023, s. 135), kültürel mirasın "geçmişten günümüze kadar gelen değerleri, gelenekleri, sanat eserleri, mimari yapıları, el sanatları, dil ve edebiyat gibi unsurları" kapsadığını ifade etmektedir (s. 135). Bu olgu, bir topluluğun kimliğinin şekillenmesinde, ortak anılarının muhafazasında ve nesiller arası bağların kurulmasında temel bir unsur olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından kültürel miras, "tarihi, sanatsal veya bilimsel bakımdan evrensel üstün değere sahip anıtlar, yapılar, sitler ve peyzajlar" şeklinde somut varlıkları içerdiği gibi, "gelenekler, görenekler, sözlü anlatılar, sanatlar ve toplumsal uygulamalar" biçiminde soyut değerleri de kapsamaktadır (UNESCO, 2003). Bu geniş perspektif, kültürel mirasın yalnızca geçmişten tevarüs eden statik bir olgu olmanın ötesinde, yaşayan ve sürekli olarak yeniden yorumlanan dinamik bir süreç olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Kültürel mirasın önemi, bireylerin ve toplulukların kendilerini anlamlandırma süreçlerinde merkezi bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır. Geçmişle kurulan bu derinlemesine ilişki, günümüzün inşasında ve geleceğe yönelik tasarımların şekillenmesinde kritik bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda, kültürel mirasın sürdürülebilir turizm aracılığıyla yerel ekonomilere katkı sağlama ve kültürel değerlerin korunması için gerekli kaynakların oluşturulmasına olanak tanıma potansiyeli bulunmaktadır. Bu bağlamda Büyükkuru (2023, s.135), dijital teknolojilerin kültürel mirasın belgelenmesi, korunması ve anlaşılmasına olanak sağlayarak geçmiş ile gelecek arasında sürdürülebilir bir köprü kurduğunu belirtmektedir. Yirminci yüzyılda vuku bulan küresel olaylar, kültürel mirasın korunmasının uluslararası bir sorumluluk olduğu düşüncesini pekiştirmiş ve bu alanda iş birliğinin ve yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesine zemin hazırlamıştır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, bu alandaki en önemli uluslararası çerçeveyi teşkil etmektedir (UNESCO, 1972).

Günümüzde dijital teknolojilerin hızlı ilerleyişi, kültürel mirasın muhafazası, belgelenmesi ve daha geniş kitlelere erişiminin sağlanması için çeşitli olanaklar sunmaktadır. Sanal müzeler, üç boyutlu modellemeler, artırılmış gerçeklik uygulamaları ve dijital arşivler gibi pek çok yenilikçi araç, kültürel mirasın farklı boyutlarının deneyimlenmesine ve korunmasına katkıda bulunmaktadır. Sanal müzeler, dijital kütüphaneler, arşivler ve çevrimiçi veri tabanları sayesinde insanların dünya genelinde kültürel mirasa erişiminin mümkün hale gelmektedir (Kunt, 2023, s. 1). Bu teknolojiler sayesinde, fiziksel olarak erişilemeyen veya zarar görme riski taşıyan kültürel varlıklar sanal ortamlarda yeniden canlandırılabilmekte, farklı coğrafyalardaki insanların bu mirasa ulaşımı kolaylaşmakta ve eğitimsel potansiyelleri artırılmaktadır.

Oyunlaştırma (gamification), oyun tasarım öğelerinin ve oyun mekaniklerinin oyun dışı bağlamlarda, kullanıcı katılımını ve motivasyonunu artırmak amacıyla kullanılmasıdır. Bir dijital oyun için kültürel miras ögelerinin oyunlaştırılması, bu ögelerin oyunun temel mekaniklerine, hedeflerine, ödüllerine ve anlatısına entegre edilmesi anlamına gelir. Halk masalları ya da mitler, oyun karakterleri, görevler, oyun dünyasının unsurları veya karşılaşılan zorluklar olarak oyunlaştırılabilir. Başarılı bir oyunlaştırma süreci, kültürel mirasın didaktik bir şekilde sunulmasından kaçınarak, oyuncuların eğlenirken öğrenmelerini ve kültürel içerikle etkileşim kurmalarını sağlar. Bu sayede, kültürel mirasın daha geniş kitlelere ulaşması ve özellikle genç nesillerin ilgisini çekmesi mümkün hale gelir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Çağımızın en etkili iletişim ve eğlence araçlarından biri haline gelen dijital oyunlar ise, interaktif yapıları ve geniş kitlelere ulaşma potansiyelleri sayesinde kültürel mirasın dijitalleştirilerek korunması ve yeni nesillere aktarılması konusunda özgün bir alan sunmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma, farklı dijital oyun türlerinin kültürel mirasın dijitalleştirilerek korunması ve yeni kitlelere iletilmesi konusundaki potansiyelini çeşitli dijital oyunlar üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Günümüzde kültürel miras, çeşitli tehditlerle karşı karşıyadır. Doğal afetler, savaşlar, plansız kentleşme ve ilgisizlik gibi faktörler, tarihi yapıların, arkeolojik alanların ve somut olmayan kültürel değerlerin zarar görmesine veya kaybolmasına yol açabilmektedir. Aynı zamanda, genç nesillerin kültürel mirasa olan ilgisinin azalması ve kültürel değerlerin yeterince aktarılamaması da önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençlerin kültürel miras hakkında eğitilmesinin önemi göz önüne alındığında, onların katılımını artıracak etkili stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir (Camuñas ve diğerleri, 2023, s. 2). Geleneksel yöntemlerle kültürel mirasın korunması ve aktarılması çabaları, özellikle genç kitlelere ulaşma ve etkileşim kurma konusunda sınırlı kalabilmektedir. Bu bağlamda, kültürel mirasın daha ilgi çekici, deneyimsel ve erişilebilir yollarla sunulması ihtiyacı giderek artmaktadır. Dijital teknolojilerin sunduğu imkanlar, bu sorunların çözümünde yeni yaklaşımlar sunma potansiyeline sahiptir. Bu doğrultuda Bolat (2023, s. 166), geleneksel anlatıların dijital oyunlarda kültürel kodlarla görselleştirilmesiyle sanal ortamda yeni bir folklorik anlatım biçiminin oluştuğunu vurgulamaktadır. Dijitalleşme, kültürel varlıkların aktarımını devrim niteliğinde dönüştürmüş ve sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ile video oyunları aracılığıyla bireylerin kültürel etkinliklere sanal olarak katılımını mümkün kılmıştır (Camuñas ve diğerleri, 2023, s. 4). Özellikle dijital oyunlar, etkileşimli yapıları ve geniş kitlelere ulaşma güçleriyle kültürel mirasın korunması ve aktarılması konusunda yenilikçi bir araç olarak öne çıkmaktadır. Ancak, farklı oyun türlerinin bu potansiyeli ne ölçüde taşıdığı ve kültürel mirası ele alış biçimlerinin nasıl farklılaştığı yeterince araştırılmış bir alan değildir.

1.2. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın temel amacı, farklı dijital oyun türlerinin kültürel mirasın korunması ve yeni nesillere aktarılmasına yönelik potansiyelini incelemektir. Çalışmada, yüksek gerçekçilikte fiziki kültürel miras ögelerini içeren oyunlar, etnik/bölgesel mitleri hikayeleştiren oyunlar ve fiziki konumu oyuna aktararak harekete geçiren oyunlar olmak üzere üç farklı oyun türü odak noktasına alınmıştır. Bu oyun türlerinin kültürel mirası nasıl ele aldığı, hangi kültürel unsurları ön plana çıkardığı ve kullanıcı deneyimi aracılığıyla kültürel öğrenmeye ve farkındalığa nasıl katkıda bulunduğu analiz edilmektedir.

Bu çalışmanın önemi çeşitli açılardan değerlendirilebilir. İlk olarak, dijital oyunların kültürel miras alanındaki potansiyelini farklı türler üzerinden sistematik bir şekilde inceleyerek literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. İkinci olarak, elde edilen bulgular, oyun geliştiricilere kültürel miras temalı oyunların tasarımı konusunda yol gösterici olabilir ve kültürel miras kurumlarıyla işbirliği olanakları sunabilir. Üçüncü olarak, çalışma, kültürel mirasın korunması ve aktarılması için dijital oyunların yenilikçi bir araç olarak nasıl kullanılabileceğine dair farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Son olarak, kültürel mirasın dijitalleştirilmesi ve oyunlaştırılması gibi disiplinlerarası yaklaşımların önemini vurgulayarak, bu alandaki gelecekteki araştırmalara ve uygulamalara ışık tutması beklenmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1.3. Sınırlılıklar

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, amaçlı örnekleme yöntemi kullanıldığı için elde edilen bulgular, incelenen belirli oyunlarla sınırlıdır ve tüm dijital oyun türlerini veya kültürel miras temalı oyunları genellemek mümkün olmayabilir. İkinci olarak, çalışma, seçilen oyunların içerik analizine odaklanmaktadır ve oyuncu deneyimleri veya oyunların uzun vadeli etkileri gibi konuları derinlemesine incelememektedir. Gelecekteki araştırmalar, oyuncu odaklı yaklaşımlar ve uzun süreli etkileri inceleyen çalışmalarla bu sınırlılıkları aşabilir. Üçüncü olarak, kültürel miras kavramının genişliği ve farklı yorumları, analiz sürecinde bazı zorluklar yaratabilir. Çalışma, kültürel mirasın belirli yönlerine odaklanarak bu sınırlılığı yönetmeye çalışmaktadır. Son olarak, dijital oyunlar sürekli gelişen bir alan olduğu için, çalışmanın yapıldığı dönemdeki mevcut oyunlar ve teknolojilerle sınırlı kalınmıştır.

1.4. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışma, kültürel miras, dijitalleşme ve oyunlaştırma kavramlarının kesişiminde yer almaktadır. Kültürel miras, UNESCO (1972, 2003) tarafından tanımlandığı üzere, somut ve somut olmayan değerleri içeren geniş bir kavramdır ve korunması, aktarılması ve sürdürülebilirliği büyük önem taşımaktadır. Dijitalleşme, kültürel mirasın belgelenmesi, korunması, erişilebilir kılınması ve yorumlanması için çeşitli araçlar sunmaktadır. Sanal müzeler, üç boyutlu modellemeler ve artırılmış gerçeklik uygulamaları, kültürel mirasın deneyimlenmesi için yenilikçi yollar sunmaktadır.

Oyunlar, görev adımları ve içine alan etkileşim senaryoları aracılığıyla kullanıcılarına anlamlı deneyimler sunan; görsel kompozisyonlar ve ses tasarımlarıyla kullanıcılarını daha uzun süre alıkoyan, belli kuralları olan eğlence araçlarıdır (Varinlioğlu ve diğerleri, 2019, s. 1). Oyunlaştırma ise, oyun tasarım öğelerinin ve oyun prensiplerinin oyun dışı bağlamlarda kullanılmasıdır. Kültürel miras alanında oyunlaştırma, öğrenmeyi teşvik etmek, katılımı artırmak ve kültürel farkındalık yaratmak için potansiyel bir araç olarak görülmektedir. Dijital oyunlar, etkileşimli yapıları, hikaye anlatımları ve görsel çekicilikleri sayesinde kullanıcıları kültürel içerikle derinlemesine etkileşim kurmaya teşvik edebilir. Özellikle tarihi temalı oyunlar ve konum tabanlı oyunlar, kültürel mirasın farklı yönlerini deneyimlemek ve öğrenmek için yeni yollar sunmaktadır.

1.5. Yöntem

Bu çalışma, dijital oyunların kültürel mirasın korunması ve aktarılmasına yönelik potansiyelini farklı oyun türleri üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, nitel bir araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Bu çalışmada, dijital oyunların kültürel mirası ele alış biçimleri ve bu yolla kültürel mirasın korunmasına olan potansiyel katkıları detaylı bir şekilde analiz edilmiştir (Mayring, 2000).

Bu araştırmada, araştırma sorularına en uygun ve bilgi açısından zengin vakaları seçmeyi hedefleyen amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda, kültürel mirasın korunması ve aktarılması potansiyeli taşıdığı düşünülen üç farklı oyun türü belirlenmiş ve her bir türden örnek oyunlar seçilmiştir. Oyun türleri ve seçim kriterleri aşağıda detaylandırılmıştır:

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1.5.1.1. Yüksek Gerçekçilikte Dijitalleştirilmiş Fiziki Kültürel Miras Ögeleri İçeren Oyunlar:

Bu kategoriye giren oyunlar, tarihi yapılar, arkeolojik alanlar ve diğer fiziki kültürel miras ögelerini yüksek düzeyde gerçekçilikle dijital ortama aktarma amacını taşır. Bu tür dijital oyunlar, kullanıcıların bu mekânları sanal olarak deneyimlemelerine olanak tanırken, aynı zamanda tarihsel bağlam hakkında bilgi edinmelerini de destekler. Bu araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan oyunlardan biri Assassin's Creed serisidir. Özellikle Assassin's Creed Origins (2017) ve Assassin's Creed Unity (2014), bu bağlamda öne çıkan iki örnek olarak seçilmiştir. Assassin's Creed Origins, Antik Mısır'ın görkemli mimarisini ve yaşam tarzını ayrıntılı bir biçimde dijital olarak yeniden üretirken; Assassin's Creed Unity, 18. yüzyıl Paris'inin simgesel yapıları olan Notre Dame Katedrali ve Louvre Sarayı gibi mekânları büyük bir titizlikle dijital ortama aktarmaktadır. Balela ve Mundy'e (2011) göre, "Assassin's Creed serisi, oyuncuların ziyaret ettiği lokasyonlardaki kültürel ve mimari mirası olan yapıları modellemeye verdiği önemle övgü almıştır" (s. 9).

Bu oyunlar, Ubisoft Montreal'in öncülüğünde geliştirilen ve farklı Ubisoft stüdyolarının katkılarıyla hayata geçirilen açık dünya oyunlarıdır. Aksiyon, macera ve gizlilik unsurlarını içeren oyun yapıları sayesinde oyunculara, sadece kurguya dayalı bir deneyim değil, aynı zamanda tarihî mekânlar içerisinde serbestçe dolaşma ve dönemin atmosferini birebir yaşama olanağı sunulmaktadır. Oyunların anlatıları tarihî olaylar ve figürlerle iç içe geçmekte, bu da oyuncunun tarihsel bağlamı deneyimsel yollarla kavramasını mümkün kılmaktadır. Özellikle bu tür oyunlarda dijital rekonstrüksiyonun tarih öğretimi açısından güçlü bir araç olduğu çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır.

Assassin's Creed Origins ve ardından gelen Odyssey oyunlarında yer alan "Discovery Tour" modu, oyunun savaş ve hikâye öğelerinden arındırılmış özel bir deneyim alanı olarak öne çıkar. Bu modda oyuncular, rehberli turlar eşliğinde Antik Mısır ve Antik Yunan kültürlerine dair detaylı bilgiler edinmekte; bu bilgiler görsellerle, anlatımlarla ve etkileşimli biçimlerle desteklenerek oyuncunun öğrenmesini teşvik etmektedir. Unity oyununda bu mod bulunmasa da, yapının ve dönemin detaylı sunumu eğitsel bir potansiyel taşımaktadır. Bu tür modlar, kültürel mirasın yalnızca görselleştirilmesini değil, pedagojik bir çerçevede öğrenilmesini de mümkün kılar (Anderson vd., 2020).

Sonuç olarak, Assassin's Creed serisi, yüksek gerçekçilikte fiziki kültürel mirasın dijitalleştirilmesi bakımından dikkat çekici örnekler sunmakta ve bu özellikleri sayesinde kültürel mirasın korunması ve aktarılması konusunda önemli katkılar sağlamaktadır. Bu oyunlar eğitim ortamlarında etkileşimli öğrenme aracı olarak kullanılabileceği gibi, fiziksel olarak bu mekânları ziyaret edemeyen bireyler için sanal turizm deneyimi sunmakta, araştırmacılar içinse dijital rekonstrüksiyon materyali olarak değer taşımaktadır. Dijital oyunların bu şekilde kültürel mirasa aracılık etmesi, görselleştirme teknolojilerinin kültürel deneyim yaratmadaki rolünü pekiştirmektedir (Champion, 2015, S.7).

1.5.1.2. Etnik/Bölgesel Mitlerin Hikayeleştirildiği Oyunlar

Bu kategori, belirli bir etnik gruba ya da bölgeye ait mitolojik öğelerin, halk anlatılarının ve folklorik ögelerin dijital oyun anlatılarına entegre edildiği oyunları kapsamaktadır. Sözlü

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

kültüre dayalı bu tür mitolojik unsurların oyun ortamında yeniden işlenmesi, hem bu anlatıların daha geniş bir oyuncu kitlesine ulaşmasını hem de kültürel kimliğin korunmasına katkı sağlar. Dijital oyunlar, özellikle anlatıya dayalı yapıları sayesinde bu tür ögeleri modern bağlamda yeniden üretme ve sunma becerisine sahiptir.

Bu tür yapımlarda oyun anlatısı, karakter gelişimi ve görev yapıları, kültürel mitlere doğrudan referanslar taşır. Bu referanslar, yalnızca estetik bir unsur olarak değil; aynı zamanda anlam üretimi bağlamında da işlevseldir. Oyun, oyuncunun kültürel bağlamla özdeşleşmesini sağlayacak şekilde kurgulanır. Bu bağlamda örnek olarak incelenen The Witcher 3: Wild Hunt oyunu, Slav mitolojisinden ve Polonya halk anlatılarından esinlenerek yaratılmıştır. Oyunda yer alan yaratıklar, karakterler ve hikâye kurguları doğrudan bölgesel kültüre referanslar içerir. Bu tür bir yaklaşım, hem yerel kimlik vurgusunu güçlendirmekte hem de oyuncuya alternatif bir kültürel evren deneyimi sunmaktadır.

1.5.1.3. Fiziki Konumu Oyuna Aktararak Harekete Geçiren Oyunlar

Bu tür oyunlar, konum tabanlı teknolojileri kullanarak oyuncuyu gerçek dünya mekânlarında hareket etmeye teşvik eder. Özellikle artırılmış gerçeklik (AR) uygulamalarıyla desteklenen bu yapı, kültürel miras mekânlarıyla oyuncunun fiziksel olarak temas kurmasını sağlar. Bu durum, kültürel deneyimin yalnızca sanal ortamda değil, gerçek mekânda da yaşanmasına imkân tanır.

Bu kategoriye örnek olarak Pokémon Go gösterilebilir. Oyun, gerçek dünya haritasını kullanarak oyuncuların belirli konumlara gitmesini sağlar. Kültürel miras alanlarının "PokéStop" veya "Gym" olarak tanımlanması, oyuncuların bu alanlarla etkileşim kurmasına aracılık eder. Konum tabanlı oyunlar aracılığıyla hikâye temelli kültürel içeriklerin sunumu hem eğitsel hem de deneyimsel kazanımlar üretmektedir. Bu tür uygulamalar, yerel yönetimlerin ve müzelerin iş birliğiyle kültürel farkındalık kampanyalarının bir parçası olarak da değerlendirilmektedir.

1.5.2. Seçilen Oyunların Tanıtımı

Yukarıda tanıtılan oyunlar, bu çalışmada analiz birimi olarak değerlendirilmiştir. Her bir oyun, temsil ettiği kategori aracılığıyla kültürel mirasın dijital ortama nasıl aktarıldığına dair örnek teşkil etmektedir. Bu oyunlar, anlatı kurgusu, etkileşim yapısı, görsel tasarım ve kullanıcı deneyimi açısından detaylı biçimde incelenmiştir. Böylece kültürel mirasın dijital ortamda nasıl temsil edildiği üzerine çok katmanlı bir analiz imkânı elde edilmiştir.

Yukarıda belirtilen örnek oyunlar, bu çalışmanın analiz birimlerini oluşturmaktadır. Her bir oyun, temsil ettiği oyun türünün özelliklerini yansıtmakta ve kültürel mirası farklı açılardan ele alma potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir. Bu oyunlar, oyun mekanikleri, görsel tasarımları, hikaye anlatımları ve kullanıcı etkileşimleri açısından detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.5.3. Veri Analizi Süreci

Çalışmada seçilen oyunlar, nitel içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Mayring'in (2000) yaklaşımı temel alınarak, kültürel miras unsurlarının dijital oyunlardaki temsili, anlatıya

entegrasyonu ve oyuncu etkileşimi açısından kodlanmıştır. Analiz süreci üç temel aşamadan oluşmuştur: veri toplama, kodlama ve yorumlama.

Veri toplama sürecinde, oyunlar doğrudan oynanarak gözlemlenmiş, oyun içi metinler, görseller, anlatılar ve kullanıcı arayüzleri kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra, oyunlarla ilgili akademik literatür ve kullanıcı değerlendirmeleri de ikincil veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Kodlama sürecinde, "kültürel referansların kullanımı," "anlatıya entegrasyon biçimi," "oyuncu yönlendirmesi" ve "öğrenme çıktıları" gibi temalar ön plana çıkarılmıştır. Son aşamada, bu temalar ışığında yorumlama yapılmış ve oyunların kültürel aktarım potansiyelleri değerlendirilmiştir.

Bu tür oyunlar, konum tabanlı teknolojileri kullanarak oyuncuyu gerçek dünya mekânlarında hareket etmeye teşvik eder. Özellikle artırılmış gerçeklik (AR) uygulamalarıyla desteklenen bu yapı, kültürel miras mekânlarıyla oyuncunun fiziksel olarak temas kurmasını sağlar. Bu durum, kültürel deneyimin yalnızca sanal ortamda değil, gerçek mekânda da yaşanmasına imkân tanır. Bu tür oyunlar, konum tabanlı teknolojileri kullanarak oyuncuyu gerçek dünya mekânlarında hareket etmeye teşvik eder. Özellikle artırılmış gerçeklik (AR) uygulamalarıyla desteklenen bu yapı, kültürel miras mekânlarıyla oyuncunun fiziksel olarak temas kurmasını sağlar. Bu durum, kültürel deneyimin yalnızca sanal ortamda değil, gerçek mekânda da yaşanmasına imkân tanır.

Bu kategoriye örnek olarak Pokémon Go gösterilebilir. Oyun, gerçek dünya haritasını kullanarak oyuncuların belirli konumlara gitmesini sağlar. Kültürel miras alanlarının "PokéStop" veya "Gym" olarak tanımlanması, oyuncuların bu alanlarla etkileşim kurmasına aracılık eder. Nisi ve arkadaşlarının (2021) belirttiği gibi, konum tabanlı oyunlar aracılığıyla hikâye temelli kültürel içeriklerin sunumu, hem eğitsel hem de deneyimsel kazanımlar üretmektedir. Bu tür uygulamalar, yerel yönetimlerin ve müzelerin iş birliğiyle kültürel farkındalık kampanyalarının bir parçası olarak da değerlendirilmektedir.

2. BULGULAR

2.1. Assassin's Creed ve Fiziki Kültürel Miras Ögelerinin Dijital Üç Boyutlu Oyun Alanına Çevrimi

Assassin's Creed serisi, Ubisoft'un geliştirdiği ve yayınladığı, tarihi kurgu temalı açık dünya aksiyon-macera video oyunları arasında önemli bir yere sahiptir. Serinin farklı oyunları, oyuncuları tarihin çeşitli dönemlerine ve coğrafyalarına taşıyarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, fiziki kültürel mirasın dijitalleştirilmesi açısından öne çıkan iki oyun, Assassin's Creed Origins (2017) ve Assassin's Creed Unity (2014), yapım özellikleri ve kültürel mirasın dijitalleştirilmesine olan etkileri çerçevesinde incelenecektir. Assassin's Creed Origins, Antik Mısır'ın görkemli yapılarını ve yaşamını detaylı bir şekilde yeniden yaratırken, Assassin's Creed Unity ise 18. yüzyıl Paris'inin ikonik mekanlarını, Notre Dame Katedrali ve Louvre Sarayı gibi yapıları büyük bir özenle dijital ortama aktarmaktadır. Her iki oyun da ana geliştirici olarak Ubisoft Montreal'in liderliğinde, farklı Ubisoft stüdyolarının katkılarıyla hayata geçirilmiş ve Ubisoft tarafından yayınlanmıştır. Açık dünya yapısı, aksiyon-macera dinamikleri ve gizlilik unsurlarının harmanlandığı bu tarihi kurgu oyunları, oyunculara sadece bir oyun deneyimi sunmanın ötesine geçerek, tarihi mekanları serbestçe keşfetme ve dönemin atmosferini soluma imkanı tanımaktadır. Cole'e göre (2022, s. 918) Assassin's Creed oyunları oyuncuya tarihsel

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

hipergerçek simülasyon ortamı sunmaktadır. Oyunların kurgusal hikayeleri, tarihi olaylar ve figürlerle iç içe geçirilmiş olup, bu sayede oyuncuların tarihi bağlamı deneyimleyerek öğrenmeleri desteklenmektedir. Özellikle Assassin's Creed Origins ve devamı olan Odyssey'de bulunan "Discovery Tour" modu, dövüş ve hikaye unsurlarını tamamen dışlayarak, Antik Mısır ve Antik Yunan hakkında rehberli turlar aracılığıyla eğitici bir deneyim sunmaktadır. Bu mod, oyunculara tarihi mekanlar, kültür ve yaşam hakkında derinlemesine bilgiler sunarak öğrenmeyi eğlenceli ve etkileşimli hale getirmeyi amaçlamaktadır. Assassin's Creed Unity'de benzer bağımsız bir eğitici mod bulunmamakla birlikte, oyunun kendisi 18. yüzyıl Paris'inin mimari detaylarının ve atmosferinin yüksek doğrulukta sunumuyla önemli bir eğitici potansiyele sahiptir (Görsel 1).

Görsel 1. Assassins Creed Origins Oyunu, Oyun İçi Görüntüsü
https://shorturl.at/VzvRs

Assassin's Creed serisi, oyunlaştırma unsurlarını kullanarak kültürel mirası daha çekici ve etkileşimli bir hale getirme konusunda başarılı örnekler sunmaktadır. Oyun içindeki görevler, keşif mekanikleri, toplanabilir öğeler ve ilerleme sistemleri, oyuncuları tarihi mekanları detaylı bir şekilde araştırmaya ve dönemin kültürü hakkında bilgi edinmeye motive etmektedir. "Discovery Tour" modu ise tamamen eğitime odaklanmış bir oyunlaştırma uygulaması olarak, öğrenme sürecini eğlenceli ve katılımcı bir hale dönüştürmektedir. Bu sayede, oyuncuların tarihi konulara olan ilgisi artırılabilir ve edindikleri bilgiler daha kalıcı hale gelebilir. Serinin en dikkat çekici katkılarından biri, fiziki kültürel mirasın yüksek bir doğruluk seviyesinde dijitalleştirilmesidir. Bu dijital rekonstrüksiyonlar, tarihi yapıların ve mekanların günümüzdeki veya geçmişteki görünümlerini görselleştirmek için değerli kaynaklar sunmaktadır. Özellikle tahrip olmuş veya zaman içinde değişikliğe uğramış yapılar, oyunlar aracılığıyla aslına uygun bir şekilde sanal olarak deneyimlenebilir hale gelmektedir. Örneğin, Assassin's Creed Unity'deki Notre Dame Katedrali'nin detaylı dijital modeli, katedralin yaşadığı yangın felaketi sonrasında bile sanal ortamda ziyaret edilmesine olanak tanımıştır. McCall'a göre simülasyonel görsel yeterlilikte oyunlarının öğrencilere anlamlı tarihsel sorular sormaları için etkili bir şekilde ilham verebilmesi, onları tarih eğitimi için araçlar olarak düşünmek için iyi bir sebeptir (2006, S.22) .Assassin's Creed serisinin kültürel mirasın dijitalleştirilmesi ve korunması alanındaki potansiyeli oldukça geniştir. Bu tür oyunlar, eğitim ortamlarında interaktif öğrenme araçları olarak kullanılabilir, fiziksel olarak ziyaret etme imkanı olmayan kişiler için sanal turizm deneyimleri sunabilir, tarihçiler ve araştırmacılar için değerli araştırma materyalleri sağlayabilir ve geniş kitlelere ulaşarak farklı tarihi dönemlere ve kültürlere olan ilgiyi ve anlayışı artırabilir. Sonuç olarak, Assassin's Creed serisi, yüksek

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

gerçekçilikte fiziki kültürel mirasın dijitalleştirilmesi ve oyunlaştırma unsurlarıyla birleştirilmesi sayesinde, kültürel mirasın korunması, aktarılması ve daha geniş kitlelere ulaştırılması konusunda önemli bir rol oynamaktadır. "Discovery Tour" modu, bu potansiyelin başarılı bir uygulaması olarak öne çıkmaktadır.

2.2. Witcher Serisi ve Halk Mitlerinin Dijital Oyun Senaryosuna Uyarlanması

The Witcher serisi, Polonyalı yazar Andrzej Sapkowski'nin aynı adlı fantastik roman serisine dayanan, CD Projekt Red tarafından geliştirilen ve yayınlanan popüler rol yapma video oyunlarıdır. Özellikle serinin üçüncü oyunu olan The Witcher 3: Wild Hunt (2015), zengin anlatısı, geniş açık dünyası ve derin karakterleriyle büyük beğeni toplamıştır. Oyun, sadece Sapkowski'nin edebi eserlerinden değil, aynı zamanda Doğu Avrupa ve özellikle Slav mitolojisi ile folklorundan da yoğun bir şekilde beslenmektedir. Häkki'ye göre oyun versiyonu romanlarına göre çeşitli yaratıcı özgürlükler kullanılarak oyunlaştırılmış ve çok başarılı bir metinsel içeriğe sahiptir (2022, s. 4). Oyun dünyasında karşılaşılan yaratıklar, büyüler, ritüeller ve hatta bazı karakterlerin kökenleri, bu zengin mitolojik ve folklorik altyapıya dayanmaktadır. Örneğin, oyunda sıklıkla karşılaşılan "Leshy" orman ruhu, "Striga" lanetli prenses veya "Noonwraith" öğle vakti ortaya çıkan kötücül ruh gibi varlıklar, doğrudan Slav mitolojisinden alınmıştır. Oyunun görevleri ve hikayeleri de sıklıkla yerel efsanelerden, halk hikayelerinden ve geleneklerden ilham almaktadır. Bu durum, The Witcher serisini sadece fantastik bir oyun olmanın ötesine taşıyarak, belirli bir kültürel coğrafyanın inançlarını ve anlatılarını dijital bir ortamda yeniden canlandırma potansiyeli sunmaktadır (Görsel 2).

Görsel 2. Witcher 3 Oyunu, Oyun İçi Görüntüsü
https://shorturl.at/WYyhM

CD Projekt Red, oyunun geliştirme sürecinde bu mitolojik ve folklorik unsurları titizlikle araştırmış ve oyunun dünyasına otantik bir şekilde entegre etmeye özen göstermiştir. Bu sayede oyuncular, sadece fantastik bir maceraya atılmakla kalmayıp, aynı zamanda Doğu Avrupa'nın zengin kültürel mirasının da bir parçasıyla etkileşim kurma fırsatı bulmaktadır. Oyunun başarısı, halk mitlerinin ve folklorunun evrensel temalarla harmanlanarak geniş bir oyuncu kitlesine hitap edebileceğini göstermektedir. The Witcher serisi, etnik ve bölgesel mitlerin dijital oyun senaryolarına başarılı bir şekilde uyarlanmasının, kültürel mirasın korunması ve yeni kitlelere aktarılması açısından önemli bir model teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Oyunun anlatısı ve dünyası aracılığıyla sunulan bu mitolojik ve folklorik unsurlar, oyuncuların farklı kültürlere olan ilgisini artırabilir ve bu kültürel mirasın değerini anlamalarına katkıda bulunabilir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

2.3. Pokémon Go ile Konumsal Verinin Oyun Mekaniğine Dönüştürülmesi

Pokémon Go, Niantic tarafından 2016 yılında piyasaya sürülen, artırılmış gerçeklik (AR) tabanlı bir mobil oyun olarak kısa sürede dünya çapında büyük bir popülariteye ulaşmıştır. Oyun, oyuncuların akıllı telefonlarının GPS ve kamera özelliklerini kullanarak gerçek dünyada sanal yaratıklar olan Pokémon'ları "yakalamalarını", diğer oyuncularla savaşmalarını ve oyun içi kaynakları toplamak için belirli fiziksel konumlara gitmelerini teşvik etmektedir. Oyunun temel mekaniği, oyuncunun gerçek dünya haritası üzerinde hareket etmesine ve bu hareketliliğin oyun dünyasıyla etkileşim kurmanın temelini oluşturmasına dayanmaktadır. Bu yapı, hibrit mekân kavramını örnekler; çünkü KTMO'lar fiziksel ve dijital uzamların etkileşim içinde olduğu, gerçek yaşamın sürekliliğine sahip oyunlardır (Tokgöz & Polat, 2018, s. 116). Belirli gerçek dünya konumları, oyunda "PokéStop" adı verilen ve oyunculara oyun içi öğeler sağlayan noktalar veya "Gym" adı verilen ve oyuncuların Pokémon'larını savaştırdığı mekanlar olarak işlev görmektedir. Bu sayede oyun, sanal deneyimi fiziksel hareketlilikle birleştirerek oyuncuları çevreleriyle etkileşim kurmaya teşvik eden özgün bir yapı sunmaktadır (Görsel 3).

Görsel 3. Pokémon Go Oyunu, Oyun İçi ve Dışı Görüntülü Tanıtım
Görselihttps://shorturl.at/ls2Jw

Pokémon Go'nun en dikkat çekici özelliklerinden biri, konumsal veriyi oyunun temel bir mekaniği haline getirmesindeki özgünlüğüdür. Bu yaklaşım, kültürel mirasa ait fiziki mekanlarla ilişkili çeşitli oyun tasarımları için önemli bir potansiyel sunmaktadır. Artırılmış gerçeklik teknolojisi ve harita takibi sayesinde, bu tür oyunlar oyuncuları tarihi anıtlara, müzelere, kültürel öneme sahip bölgelere veya tarihi şehir merkezlerine yönlendirebilir. Oyuncular, bu mekanları fiziksel olarak ziyaret ederek oyun içinde özel görevler tamamlayabilir, tarihi bilgilerle etkileşim kurabilir, sanal koleksiyonlar oluşturabilir veya artırılmış gerçeklik aracılığıyla tarihi figürler veya olaylarla etkileşimde bulunabilirler. Konumsal verinin bu şekilde kullanımı, kültürel miras alanlarını daha ilgi çekici ve etkileşimli hale getirerek, özellikle genç nesillerin bu alanlara olan ilgisini artırma ve kültürel öğrenmeyi teşvik etme imkanı sunmaktadır. Nitekim birçok konum tabanlı artırılmış gerçeklik uygulamasında puan, ödül, görev, kişiselleştirme, hikâyeleştirme ve rol üstlenme gibi oyunlaştırma öğeleri kullanılarak kullanıcı ilgisi ve etkileşim düzeyi artırılmaktadır (Kleftodimos ve diğerleri, 2023, s. 4). Bu tür oyunlar, aynı zamanda sürdürülebilir kültürel turizmi destekleme ve yerel ekonomilere katkıda bulunma potansiyeli de taşımaktadır.

3. TARTIŞMA

Oyunlar, doğaları gereği belirli oynanış dinamikleri üzerine kurulu ürünlerdir. Bir oyunun ilgi çekici ve sürükleyici olabilmesi için temel mekaniklerinin, derinliğinin, anlatısının ve sunduğu zorluk-başarım dengesinin belirli bir kalite standardını karşılaması beklenmektedir. Bu

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

bağlamda, kültürel mirasın oyunlaştırma yoluyla dijitalleştirilmesi ve korunması-aktarılması hedeflenirken, bu temel oyun tasarım prensiplerinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Hikâye temelli yapılar, ödüllendirme gibi mekaniklerle birleşerek estetik ve anlamlı deneyimler yaratmalı; aksi halde yapısal zayıflık hedeflenen etkiyi sağlayamaz (Kaya & Eren, 2023, s. 2). Yalnızca çeşitli kültürel miras ögelerini oyunlaştırmak amacıyla hayata geçirilecek ancak yeterli teknik, estetik ve mekanik altyapıdan yoksun oyun projelerinin, amaçlanan kültürel ve eğitsel hedeflere ulaşma olasılığı düşüktür. Oyuncuların ilgisini çekmeyen ve oynanış açısından tatmin edici olmayan deneyimler, kültürel mirasa yönelik farkındalık oluşturma ve öğrenmeyi teşvik etme amacına hizmet etmek yerine, tam tersi bir etki yaratabilir.

Çalışmada incelenen yüksek gerçekçilikte fiziki kültürel miras ögelerini içeren oyunlar bağlamında, özellikle bu ögelerin üç boyutlu dijital ortama aktarılmasında yüksek kalitede grafikler ve gerçekçi görsel sunumların önemi yadsınamaz. Tarihi yapıların, arkeolojik alanların veya diğer fiziki miras unsurlarının aslına uygun ve etkileyici bir şekilde dijitalleştirilmesi, oyuncunun bu mekanlarla bağ kurmasını ve dönemin atmosferini hissetmesini sağlayacaktır. Gerçekçi olmayan, düşük kaliteli grafiklere sahip bir dijital rekonstrüksiyon, bu tür oyunların inandırıcılığını azaltabilir ve dolayısıyla kültürel mirasın doğru ve etkili bir şekilde aktarılması amacına sekte vurabilir. Bu nedenle, fiziki kültürel mirasın dijitalleştirilmesine odaklanan oyun projelerinde, görsel kaliteye yapılan yatırımın, oyunun başarısı ve kültürel mirasın etkili sunumu açısından kritik olduğu söylenebilir. Tam bir oyun olmamakla birlikte, etkileşimli sanal gerçeklik deneyimi başlığında değerlendirilebilecek The Tate Modern Müze'si Modiglani VR uygulamasında, nisbeten kaliteli sayılabilecek bir dijital üçboyutlu görsellikle, sanatçının atölyesinin orjinal haline ait bir oynanabilir alan deneyimi ortaya çıkarılmıştır (Richardson, 2025). Büyükkuru (2023, s. 137), sanal müzeler ve üç boyutlu modellemeler gibi araçların, mekâna bağımlılığı azaltarak kültürel mirasa erişimi daha kapsayıcı ve etkileşimli hale getirdiğini vurgulamaktadır. Bu uygulama oyun dinamiklerinden hikaye ve ses gibi bileşenleri içermese de, etkileşimli hikaye oyunlarıyla paralel bir içeriğe sahiptir ve alışılagelinmiş sanal gerçeklikli müze uygulamalarına göre çok daha oyunumsu bir yaklaşıma sahiptir (Görsel 4).

Görsel 4. Modiglani VR Uygulama İçi Görüntüsü
https://www.youtube.com/watch?v=CdYLscE6kE0

Etnik, bölgesel, yerel veya ulusal değerler gibi soyut kültürel miras unsurlarının oyun senaryolarına uyarlanmasında ise didaktik ve sıkıcı sunumlardan kaçınılması ve bunun yerine

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ilgi çekici oyun tasarımlarının öncelenmesi gerekmektedir. Büyük bütçeli açık dünya oyunlarındaki gibi yüksek detaylı grafikler ve profesyonel seslendirmeler her zaman mümkün olmasa da, yaratıcı ve özgün oynanış mekanikleri ile kendine has görsel stillere sahip oyunlar, bu tür kültürel değerleri oyuncular için cazip hale getirebilir. Önemli olan, kültürel anlatıları oyunun dinamiklerine ustaca entegre ederek, oyuncunun hem eğlenmesini sağlamak hem de kültürel mirası deneyimleyerek öğrenmesine olanak tanımaktır. Sıkıcı ve didaktik bir yaklaşımla sunulan kültürel içerik, oyuncuların ilgisini çekmekte ve uzun süreli etkileşim kurmalarını sağlamakta başarısız olabilir. Örneğin yerli bir girişim olan ve Anadolu'nun zengin kültürel mirasından ve sanatından esinlenerek özgün ve sanat yönü güçlü oyunlar üretmeyi hedefleyen Archaic Game Studio'nun geliştirmekte olduğu Lost in Art oyunu, Matrakçı Nasuh'un mirasını oyunlaştırmaktadır (YTÜ Startup House). Oyun Matrakçı Nasuh'un minyatür geleneğine katkılarına ithafen Osmanlı minyatürü görsel stilinde iki boyutlu olarak üretilmektedir ve oyuncuya özgün bir etkileşimli hikaye ve bulmaca deneyimi sunmaktadır (Görsel 5).

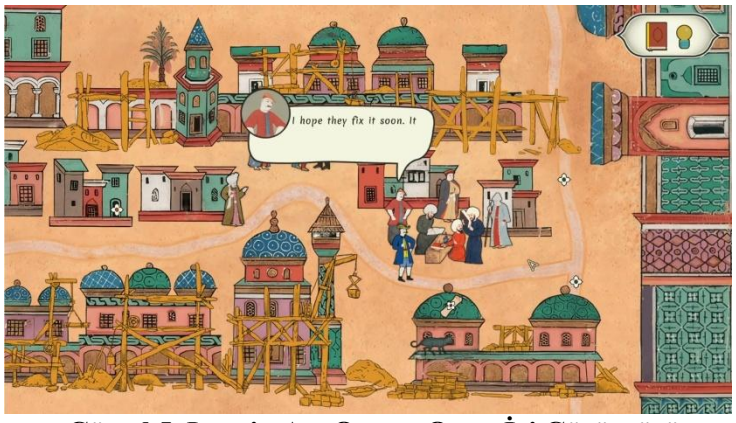

Görsel 5. Lost in Art Oyunu Oyun İçi Görüntüsü
https://www.youtube.com/watch?v=XNvTZtJ5EPY

Çalışmada incelenen salt basit ödül mekanizmaları ve harita verisi kullanarak oyuncuları kültürel miras konumlarına yönlendiren oyunların, uzun vadede yeterince ilgi çekici veya akılda kalıcı olmayacağı düşünülmektedir. İncelediğimiz başarılı örnek olan Pokémon Go, güçlü bir marka değeri ve geniş bir oyuncu kitlesine sahip olması sayesinde büyük bir etki yaratmıştır. Ancak, benzer bir marka değerine sahip olmayan, örneğin belirli kentleri veya kentlerdeki kültürel miras konumlarını hedefleyen oyunlar için, oyuncuların ilgisini sürekli kılacak daha rekabetçi, heyecan verici ve derinlemesine oyun ögelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Basit bir "noktaya git ve ödülünü al" mekaniği yerine, oyuncuları keşfetmeye, etkileşim kurmaya ve anlamlı deneyimler yaşamaya teşvik eden oyun tasarımları, kültürel mirasın bu tür oyunlar aracılığıyla daha etkili bir şekilde aktarılmasını sağlayabilir. Ancak bu alanda geliştirilen çoğu kültürel mirasın aktarımı amaçlı oyun ve uygulama, konum verisi ile çalışmanın ve kullanıcı konumsal durumunun uygulama üzerinde çeşitli bilgi aktarımlarını tetiklemesinin ötesinde bir içerik sunmamaktadır. Örneğin Yeni Zelanda'nın Whakarewarewa ormanı bisiklet parkuru için geliştirilen Whakarewarewa Forest Loop uygulaması, rota üzerinde çeşitli konumlarda bölge hakkında hikayelerin dinlenebileceği bir akıllı cihaz uygulaması hizmeti sunmaktadır (Rotoruanz, 2025). Ancak uygulama yoğun etkileşimli ve kazanım güdülü bir içerik yerine edilgen ve oyunlaştırma özellikleri düşük bir deneyim sunmaktadır (Görsel 6).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Görsel 6. Whakarewarewa Forest Loop Uygulaması Tanıtım Görseli
https://shorturl.at/Naqhr

4. SONUÇ

Bu çalışma, farklı dijital oyun türlerinin kültürel mirasın dijitalleştirilmesi, korunması ve yeni nesillere aktarılması konusundaki potansiyelini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada ele alınan yüksek gerçekçilikte fiziki kültürel miras ögelerini içeren Assassin's Creed serisi, etnik/bölgesel mitleri hikayeleştiren The Witcher serisi ve fiziki konumu oyuna aktararak harekete geçiren Pokémon Go gibi farklı oyun türleri, kültürel mirasın dijital ortamda nasıl temsil edilebileceğine ve oyuncularla nasıl etkileşim kurulabileceğine dair çeşitli yaklaşımlar sunmaktadır.Assassin's Creed serisi, tarihi mekanların yüksek doğrulukta dijital rekonstrüksiyonları aracılığıyla kültürel mirasın sanal deneyimlenmesi ve öğrenilmesi için önemli bir potansiyel sunmaktadır. Özellikle "Discovery Tour" gibi eğitici modlar, oyunlaştırma prensiplerini kullanarak tarihi bilgiyi ilgi çekici bir şekilde aktarabilmektedir. The Witcher serisi ise, etnik ve bölgesel mitlerin zengin anlatı ve oyun dünyasına entegre edilmesiyle, sözlü kültürel mirasın korunması ve yeni kitlelere ulaştırılması konusunda başarılı bir model teşkil etmektedir. Pokémon Go örneği, konum tabanlı teknolojiler ve artırılmış gerçeklik aracılığıyla oyuncuları fiziki kültürel miras alanlarıyla etkileşim kurmaya teşvik etme potansiyelini göstermektedir.

Çalışma, kültürel mirasın dijitalleştirilmesi amacıyla geliştirilecek oyunların, öncelikle temel oyun tasarım prensiplerini karşılaması gerektiğini vurgulamaktadır. Yeterli oynanış kalitesi, ilgi çekici mekanikler ve estetik sunum, bu tür oyunların hedef kitle tarafından benimsenmesi ve amaçlanan kültürel ve eğitsel hedeflere ulaşılması için kritik öneme sahiptir. Yüksek gerçekçilikte fiziki mirasın dijitalleştirilmesinde görsel kalitenin, soyut kültürel değerlerin senaryolaştırılmasında ise didaktik olmayan, ilgi çekici anlatıların önceliği bulunmaktadır. Konum tabanlı oyunlarda ise, salt ödül mekanizmalarının ötesine geçen, keşif ve etkileşim odaklı tasarımların daha kalıcı ve anlamlı deneyimler sunabileceği görülmektedir. Oyunlaştırma kavramının doğru ve yaratıcı bir şekilde uygulanması, kültürel mirasın oyunlar aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşmasında ve özellikle genç nesillerin ilgisini çekmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, dijital oyunlar, kültürel mirasın korunması, aktarılması ve daha geniş kitlelere ulaştırılması için yenilikçi ve etkili araçlar sunma potansiyeline sahiptir. Farklı oyun türlerinin kendine özgü yaklaşımları ve sunduğu imkanlar, kültürel mirasın çeşitli yönlerinin dijital ortamda deneyimlenmesine olanak tanımaktadır. Gelecekteki araştırmalar, farklı kültürel miras türleri için daha özgün oyunlaştırma stratejileri geliştirmeye, oyuncu deneyimlerini

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

derinlemesine incelemeye ve kültürel miras kurumları ile oyun geliştiricileri arasındaki işbirliği modellerini araştırmaya odaklanabilir. Ayrıca, bu tür oyunların uzun vadeli etkileri ve kültürel farkındalık üzerindeki potansiyel etkileri de gelecekteki çalışmalar için önemli araştırma alanları sunmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KAYNAKÇA

Balela, M. S., & Mundy, D. (2011). Analysing cultural heritage and its representation in video games. In Proceedings of DiGRA 2011 Conference: Think Design Play. University of Hull, Scarborough Campus.

Bolat, N. (2023). Dijital oyunlarda kültürel görsel kodlarla kültürün yeniden üretimi: Uruz Er Kişinin Dönüşü. Middle Black Sea Journal of Communication Studies, 8(2), 165–178.

Büyükkuru, M. (2023). Kültürel mirasın aktarımında dijital teknolojilerin kullanımı. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı, 134–150.

Camuñas-García, D., Cáceres-Reche, M. P., & Cambil-Hernández, M. E. (2023). Maximizing engagement with cultural heritage through video games. *Sustainability, 15*(4), 3225.

Champion, E. (2015). *Critical Gaming: Interactive History and Virtual Heritage*. Routledge.

Cole, R. (2022). Mashing up history and heritage in Assassin's Creed Odyssey. Games and Culture, 17(5), University of Bristol.

Häkki, M. (2022). Adapting the Witcher – an analysis of transmedial storyworld building. Faculty of Humanities, University of Oulu.

Kaya, B. & Eren, F. (2023). Could gamification have use to sustain cultural heritage in destinations and create memorable tourism experiences? *TUCADE - Turizm Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 1–10.

Kleftodimos A., Evagelou A., Triantafyllidou A., Grigoriou M ve Lappas G. (2023). Augmented Reality for Cultural Heritage Communication and Education. E Scholarly Community Encyclopedia.

Kunt, S. (2023). *Dijitalleşme çağında kültürel mirası yeniden yorumlamak*. Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi, 2, 1–17.

Mayring, P. "Qualitative content analysis", *Forum: Qualitative Social Research*, 1(2), 2000. https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1089/2385 (Erişim tarihi: 03.05.2025)

McCall, J. (2012). "Navigating the Problem Space: The Medium of Simulation Games in the Teaching of History", *The History Teacher*, 46(1), 9–28.

Richardson, J. "Virtual Reality Is A Big Trend In Museums, But What Are The Best Examples Of Museums Using VR?", Museumnext.com, 2024. https://shorturl.at/9Qbw1 (Erişim tarihi: 10.04.2025)

Rotoruanz. "New Zealand's newest Great Ride", 2023. https://shorturl.at/2Dh7W (Erişim tarihi: 12.04.2025)

Tokgöz Ş. C., & Polat, B. (2018). Transmedya, kolektif anlatı ve kent: Pokémon GO örneği. *Yeni Düşünceler*, 9, 114–129.

UNESCO. *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*. 1972. https://whc.unesco.org/en/conventiontext/ (Erişim tarihi: 09.04.2025)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

UNESCO. *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. 2003. https://ich.unesco.org/en/convention (Erişim tarihi: 09.04.2025)

Varinlioğlu, G., Alankuş, G., Aslankan, A., & Mura, G. (2019). Oyun tabanlı öğrenme ile dijital mirasın yaygınlaştırılması. METU JFA 2019 (36:1) 23-40.

YTÜ Startup House. Archaic Game Studio. https://shorturl.at/INaIt (Erişim tarihi: 11.04.2025)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

FEN BİLİM ŞENLİKLERİNİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE ÖĞRENME DÜZEYLERİNE KATKISI

HABİBE AYIK

Üniversite Adı: Fırat Üniversitesi

E-posta Adresi: habibeayik@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmada, fen bilim şenlikleri ile ortaokul öğrencilerin fen derslerine yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağlamak ve bilim şenliğinde aktif görev alan öğrencilerin anlamlı, kalıcı ve eğlenceli öğrenmeye katkısı neler olduğunu araştırmak planlanmıştır. Bulgular incelendiğinde bilim şenlikleri ile öğrencilerin fen derslerine yönelik tutumlarının olumlu yönde arttığı görülmüştür. Ayrıca fen bilim şenliklerine katılan öğrencilerin fen bilimleri dersine daha sıcak baktıkları, daha hevesli oldukları ve anlamlı kalıcı, ileriye yönelik öğrenme görülmüştür. Bilim şenliklerinin ortaokul öğrencilerin fen derslerine olumlu etkisi göz önüne alındığında, ülkemizdeki okullarda bilim şenlikleri gibi etkinliklerin yaygınlaştırılması ve öğrencilerin bu tür etkinliklere katılımlarının teşvik edilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fen bilimleri, bilim şenlikleri, anlamlı kalıcı öğrenme, aktif katılım, proje tasarımı

1.GİRİŞ

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (2021), Bilim Şenlikleri Destekleme Programı kapsamında ulusal düzeyde 4007 koduyla uyguladığı program yılın belirli zamanlarında bilim kültürünün, bilimsel iletişimin toplumun farklı kesimlerinde de yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır. Projeler aracılığıyla etkinlik katılımcılarına bilimsel bilgiyi etkinliklerle ulaştırmayı hedeflemektedir.

TÜBİTAK tarafından 2015 yılında başlatılan Bilim Şenlikleri aracılığıyla farklı yaş grupları, sınıf seviyeleriyle katılımcılar bilimle iç içe zaman geçirmektedirler. Bilimi ortamı içinde yaşama fırsatı yakalamaktadırlar. Bilim Şenliğinin yapıldığı mekâna çevre ilçelerden hatta

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

illerden de katılımcılar gelmektedir. Bu yapısıyla geniş katılımcı kitlesine hitap etmektedir. Bu da toplumda bilimsel okur-yazarlığa katkısı olmaktadır.

Bilim şenliklerini diğer bilim organizasyonlarından ayıran özellikleri Bultitude ve ark (2011) tarafından, ana odak noktasının fen, teknoloji, mühendislik boyutlarında olduğu belirtilir. Bilimle ilgisinin zayıf olanları bilim ile buluşturmayı hedefleyen etkinliklerin olduğunu belirtilir. Sınırlı sürede gerçekleşen etkinliklerin bir temasının olduğu ifade edilmiştir. Park ve ark (2019) bilim şenliklerinin bilimsel bilgi aktarımının sağlanması boyutunda, topluma çok sayıda olumlu katkıları bulunduğundan bahseder. Bilim şenlikleriyle bilimsel gelişmelerin halk bakımından ulaşılabilir olduğu ve bilimsel bilgilerin eğlenceli şekilde sunulduğunu belirtirler.

Bilimsel bilgilerin şenlik ortamında sunulması bireylerin çevrelerinde karşılaştıkları sorunlara karşı duyarlı olmalarını sağlamaktadır. Bu tip şenliklere katılan bireyler farkındalığı yüksek, yaratıcılıklarını ve bilimsel süreç becerilerini kullanarak problem çözebilen, yaparak-yaşayarak öğrenmenin sağlandığı kazanımları sağlamaktadır. Bilim şenliklerinin bilimsel sorgulamanın öneminin farkına varan bireyler olmalarına hizmet etmesi beklenmektedir.

2.FEN BİLİM ŞENLİĞİ

2.1. Bilim Şenliği Nedir?

Bilim şenliği (veya fuarı); insanların genellikle öğrencilerin kendi yapmış olduğu bilimsel araştırmaların sonuçlarını sunduğu bir olaydır. Bilim şenlikleri, genellikle bilgi verme amaçlı sunumlar topluluğu olmasının yanı sıra bir yarışmadır. Çoğu yaş ve eğitim düzeylerine uygulanmasına rağmen daha çok ilköğretim ve ortaöğretim düzeylerinde gerçekleştirilir. (Helmenstine, Anne Marie, Ph.D. 2023)

Rengarenk, karnaval havasına bürünmüş alanlar ve bu alanlara gerçek rengi veren çocuklar, gençler… Hayal edildiğinde bile mükemmel bir görüntü ile karşılaşılan durumun içerisine bilim, teknoloji, sanat ve biraz da matematiği ekledik mi ortaya harika sonuçlar çıkıyor. ‘Nedir bu ‘harika, mükemmel’ diyerek bitiremediğiniz konu?’ Derseniz işte karşımıza burada Bilim Şenlikleri çıkar.(westeam121)

Çocukların özellikle algılarının en çok açık olduğu ilkokul ve ortaokul dönemlerinde bu tarz bilim şenlikleri ile buluşturulması son derece önemlidir. Bilim şenlikleri sırasında çocukların keşfedebileceği ve merak edebileceği onlarca farklı alan bulunmaktadır. Çocukların dikkatini çekebilecek bir şekilde hazırlanan ve sunulan çeşitli bilim, sanat, teknoloji atölyeleri ve

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

etkinlikleriyle buralardaki asıl amaç çocukların dikkatlerini doğru alanlara çekip içlerindeki minik mucitleri ortaya çıkarmaktır.

Her çocuğun içerisinde keşfedilmeyi bekleyen, neredeyse hiç işlem görmemiş elmaslar bulunur. Bu elmasların nerede nasıl ortaya çıkacağını nasıl bilebiliriz? Belki gün içerisinde bilim şenliğini ziyaret eden binlerce çocuktan bir tanesi burada katılmış olduğu bilim atölyesinde yaptığı etkinlik ile ileride bir bilim insanı olmaya karar verecek. Belki sanat atölyesine ziyarete gelen çocuklardan bir tanesi bu zamana kadar görmüş olduğumuz en iyi sanatçılardan bir tanesi olacak. Bunu bilemeyiz; fakat içlerindeki bu gizli hazineleri bulmalarına ve işlemelerine yardımcı olabiliriz. Çocukların içlerindeki elmasları işleyecek olanlar da bizzat kendileridir. Bu sebeple bizler onlara doğru ortamı ve imkanları sunarak rehberlik etmeliyiz.

2.2. Bilim Şenlikleri Hangi Yaş Gruplarına Uygundur?

Bilim şenliklerin bünyesinde düzenlenen etkinlikler genel olarak ilkokul- ortaokul çağındaki çocuklara hitap etmektedir. Bu kitleye ek olarak düzenlenen bilim şenliklerinin liselere de hitap ettiğini söyleyebiliriz; fakat bu hitap diğer ilkokul- ortaokul grubuna oranla daha azdır. Bilim şenliklerindeki hedef kitlemiz 7-14 yaş arası çocuklardır diyebiliriz.

2.3. Bilim Şenlikleri İçerisinde ne var?

Bilim şenlikleri içerisinde ne var sorusuna detaylı bir açıklama sunmak gerekir. Bu sebeple bu soruyu maddeler halinde açıklayabiliriz. Bilim şenlikleri içerisinde: Bilim Yarışmaları, Atölyeler, Amatör Müzik Grupları, Bilim Şovları… vb.

2.4. Bilim Şenliklerinin Faydaları

Bilim şenliklerinin düzenlendiği çevreye katkıları oldukça fazladır. Bu faydaları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Bilim şenlikleri hedef kitlesi olan çocukların algılarının en yüksek olduğu yaşlarda kendi ilgi alanlarını keşfedebilmelerine zemin hazırlamaktadır.
- Bilim şenliklerinde birbirinden ilginç buluşlar sergilenir. Kendi yaş gruplarının ortaya koyduğu projeleri gören diğer çocuklar ise yeni fikirleri ortaya koyabilmek adına fikir üretmeye başlarlar.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

- Bilim şenlikleri sayesinde çocuklar günlük hayatta ellerinin altında olan ürünlerin nasıl üretildiği, hangi aşamalardan geçtiği hakkında bilgi sahibi olurlar. Bu da ürünlerin prensiplerini öğrendiği için çocuklara onu geliştirebilme imkânı sunar.
- Bilim şenlikleri halkın ilgisini bilim ve sanata yönlendirmesini sağlar. Böylece daha üretken ve düşünen bir halkın ortaya çıkması desteklenmiş olur.
- Çocuklar bilim şenliklerinde katıldıkları atölyelerde bir şeyler üretme ve başarma duygularını yaşarlar. Üretme ve üretim sonucunca başarma duygusu çocukların gelişimsel süreçleri için son derece önemlidir. Bu sayede daha özgüvenli, kendine inanan nesiller yetişmesine yardımcı olunur.
- Bilim şenlikleri mükemmel bir öğrenme ortamıdır. Öğrenciler bu zamana kadar ders kitaplarında gördükleri deneyleri bizzat deneyimleme imkanına da sahip olurlar.
- Bilim şenlikleri öğrenciler için aynı zamanda bir pekiştiricidir. Derslerde görmüş oldukları konuları burada pekiştirir ve üzerine daha da fazla bilgi katabilirler. Aynı zamanda bu bilgiler pekiştiği için kalıcı bilgi olarak hafızalarında yer edinir.
- Bilim şenlikleri parlak fikirleri parıldadığı bir organizasyondur. Bu sayede çocuklar da kendilerini keşfedebilir ve yeni fikirlerini, buluşlarını ortaya koyabilirler.

2.5. Eğitimde Proje ve Bilim Şenliğin Yeri

Günümüzde öğrencilerin başarısızlık sebepleri ile ilgili yayınlar da sıklıkla göze çarpmaktadır. Öğrencilerin başarısızlıklarının nedenlerini anlatan bilimsel çalışmaların yanı sıra medya da çözüm yolları sunarak eğitimcilere yardımcı olmaya çalışmaktadır. Öğrenciler günü gününe ders çalışma, not alma ve tekrar etme gibi tekniklerle akademik olarak başarılı olsalar bile; derse karşı önyargılı olma gibi duyuşsal eksikliklerini gideremeyecekledir. Öğrencinin oluşan bu olumsuz tutumu gelecek hayatına da yön verecektir (Seferoğlu, 2004). Bu nedenle öğrencinin duyuşsal sorunlarında çeşitli uygulamaların da yapılması gerekmektedir. Nitekim 2018 yılında yayınlanan öğretim programında öğrenme sürecinin öğrencilerin tutumlarını artırıcı yönde olması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2018). İlköğretimden başlayarak eğitimin her kademesinde yer alan derslerde ödevlerin birçok yararı söz konusudur. Bu ödevler, öğrencilerin sorumluluk duygusuna sahip olmalarının sağlaması yanında, mevcut bilgilerini pekiştirme ve bu bilgilerden çıkarımda bulunarak yeni bilgiler üretebilme yollarını öğrenmeyi sağlayan temel öğretim tekniklerinden biridir (Kütükte, 2010). Proje ödevleri, öğrencilerin, araştırma,

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

problem çözme, öğrendiklerini kullanma gibi üst düzey düşünme gerektiren, gerçek yaşama benzer işler üzerinde, özgün bir ürün ortaya koymak amacıyla yaptıkları çalışmadır (Aladağ, 2005). Proje ödevlerinin amaçları ile sonuçları kıyaslandığında bazı eksiklikler de hissedilmektedir. Proje ödevlerinin etkin bir şekilde uygulanması öğrencilerin öğrenmelerinde önem arz etmektedir. Özellikle proje ödevlerinin öğrencilerin gündelik yaşamları ile ilgili olmaları öğrencilerde daha etkili bir öğrenmeyi gerçekleştirebilecektir (The Physical Sciences Initiative, 1991). Bunun yanı sıra, proje ödevleri günlük durumlarla, bilimsel kavramların ilişkilendirilmesi ile öğrencilerin fen bilimlerine yönelik olumlu tutum geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadırlar (Barker & Millar, 2000). Öğrenciye verilen proje ödevinde öğrenci ne kadar aktif olursa amaçlanan hedeflere ulaşmada daha iyi sonuçlar alınacaktır (Bozkurt, Aslanargun, Akın, & Kılıç, 2014). Günümüzde bilim ve teknoloji alanında kaydedilen ilerlemeler, ülkeler arasında hem ekonomik hem de saygınlık yönünden üstünlük kurulmasını sağlamaktadır. Bu da bilgiyi kullanabilen, eleştirel düşünen, öğrenmelerini farklı alanlara aktarabilen, problem çözme becerilerine sahip, empati yapabilen bireylerin varlığına bağlıdır (Bozdemir, 2018). Bu amaçla ülkelerin bilim ve teknoloji çalışmalarına gereken önemi vermeleri gerekmektedir. Özellikle son yıllarda eğitimde bilim şenliklerine yer verilmesi ile öğrencilerin bilim ve teknoloji okuryazarı olarak yetiştirilmeleri amaçlanmaktadır (Bacanak, Karamustafaoğlu, & Köse, 2003; şahin, 2012; Yıldırım & şensoy, 2016). Bilim şenliği ve proje yarışmaları, öğrencilerin bilimsel araştırma sürecine uygulamalı olarak doğrudan katılmasına olanak veren, öğrenci projelerinin sunulduğu ve paylaşıldığı organizasyonlardır (Korkmaz, 2004). Son yıllarda giderek artan bilim şenlikleri etkinlikleri geniş çevre tarafından destek bulmuştur (Tezcan & Gülperçin, 2008). Fen eğitiminin en popüler konularından birisi de, bilim şenliklerinin kalıcı öğrenmelere olan etkisinin araştırılmasıdır. Birçok öğretmen bilim şenliklerinin öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirdiğini, kendi projelerini seçerek bağımsız araştırma yapmalarına fırsat sağladığını ve bilime karşı ilgilerini artırdığını belirtmektedirler (Bunderson & Anderson, 1996). Öğrencilerin bilim şenliklerinde bilgiyi yaşayarak öğrenmeleri, hazırladıkları etkinlikleri arkadaşları ile paylaşmaları ve öğrencilerin fen derslerine karşı özgüvenlerinin artması önem arz etmektedir. Öğrenciler bilim şenliği sayesinde sundukları ürünlerini sahiplenme duygusunu da tatmaktadırlar (Camcı, 2008). Bilim insanları bilim şenliklerinin, öğrenciler için bilim adamlarının nasıl çalıştıklarını anlamaları için etkili bir öğrenme modeli oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu projeler sayesinde öğrenciler, derslerde öğrenmiş oldukları teorik bilgileri uygulama olanağına

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

sahip olmaktadırlar (Young, 2000). Bilim şenliklerinin öğrencilere birçok özelliği (iletişim kurma, işbirlikli çalışma, özgüven sağlama, planlı çalışma, kendini ifade edebilme vb.) öğretici olmasının yanında en önemli özelliği, öğrencilere bilimsel araştırma yöntemini kullanmalarını, bilime ve bilim insanına ilgilerini artırmada etkili olmasıdır (Camcı, 2008). Bilim şenlikleriyle ilgili kaynaklar incelendiğinde, ülkemizde eğitimin farklı kademelerindeki öğrencilerin bilim şenlikleri ile fen derslerine yönelik tutumlarıyla ve bilim şenliği tutum ölçeği: geçerlilik ve güvenirlikle ilgili yapılmış çalışmalara rastlanmaktadır (şahin, 2012; Yıldırım & şensoy, 2016; Keçeci, Kırbağ Zengin, & Alan, 2017). Öğrencilerin başarıları ve bilimsel inanışlar üzerine olumlu etkisini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Yavuz, Büyükekşi, & Büyükekşi, 2014;Karadeniz & Ata, 2013). Knapp (2000), öğrencilerin bilim şenliklerinde sergiledikleri konulara karşı ilgilerinin arttığını çalışmasında gözlemlemiştir. Yıldırım"a (2018) göre ise bilim şenlikleri, öğrencilerin problem çözme becerileri düzeylerinin anlamlı seviyede arttırmaktadır. Bilim şenliklerinin yanında bilim merkezlerine yapılan ziyaretlerde öğrencilerin fen bilimleri derslerine yönelik motivasyonlarını artırdığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Çığrık, 2016).

Son yıllarda eğitimde bilim şenliklerine yer verilmesi ile öğrencilerin bilim ve teknoloji okuryazarı olarak yetiştirilmeleri amaçlanmaktadır. Öğrencilerin bilim şenliklerinde bilgiyi yaşayarak öğrenmeleri, hazırladıkları etkinlikleri arkadaşları ile paylaşmaları ve öğrencilerin fen derslerine karşı özgüvenlerinin artması önem arz etmektedir. Bu yönüyle okullarımızda bu tür bilimsel etkinliklere ihtiyaç duyulmaktadır (Tübitak Proje Rehberi, 2012; Tübitak Bilim Fuarları).

3.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Proje

Projeler, bir kavram ya da becerinin kazandırılmasıyla ilgili bir problemin çözümü için, öğrencilerin özgür bir şekilde grup hâlinde veya bireysel olarak yaptıkları çalışmalardır. Bir öğrencinin kendisine verilen problemin çözümünü bulabilmek için, problemi nasıl ve hangi sırayı takip ederek çözebileceğine bağımsız bir şekilde karar verebilmesi projenin temel özelliğidir (Kubinova, Novotna ve Littler, 1998). Ayrıca öğrenciler gerçek problemlerin çözümüne odaklandıklarında, ağırlıklı olarak, düşünme, problem çözme, yaratıcılık, bilgiye erişim, yeniden harmanlama, sorgulama, uzlaşma gibi etkinlikleri gerçekleştirir ve hem bireysel hem de ekip çalışması için zaman ayırırlar. Proje çalışmalarıyla öğrenciler, ürünler

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

oluşturarak veya tartışmalar düzenleyerek başkalarına fikirlerini anlatma, sonuçları düzenleme, verileri grafik hâline getirme, tahminde bulunma, soruları inceleme ve cevaplandırmaya yönlendirilirler (Blumenfeld ve ark., 1991). Projeler, öğrencilere bilimsel araştırma yapabilme becerisi kazandırma ve yaşayarak öğrenme imkânı verir (Raghavan, Coken-Regev ve Strobel, 2001). Aynı zamanda projeler, öğrencilerin bireysel farklılıklarına, farklı öğrenme stillerine, zekâlarına, yeteneklerine ya da yetersizliklerine yönelik alternatif yaklaşımların kullanılmasına da fırsat vermektedir. Shearer ve Quinn'e (1996) göre, proje çalışmaları sayesinde yaratıcı bir sınıf ortamı oluşturularak, öğrencilerin matematik ve fen derslerine ilgileri arttırılabilir ve öğrencilerin;

a. Kendilerine güven duyguları geliştirme,

b. Gerçek dünya ile fen-matematik kavramları arasında ilişkiler kurma,

c. Matematik ve fen öğrenmenin önemini anlama,

d. Disiplinler arası (matematik ve fen) ilişkileri görerek, bilginin sadece tek disipline ait bir olgu olmadığının farkına varması sonucu disiplinler arası geçiş yapabilme,

e. Fen ve matematiksel problem çözme becerilerini geliştirme,

f. Bireysel ve iş birliğine dayalı öğrenme ortamlarında çalışma imkânı bulmaları sağlanabilir.

Sözü edilen sınıf ortamlarını oluşturmak için proje tabanlı öğrenmenin temelini oluşturan projelerde olması gereken bazı özellikler bulunmaktadır. Projeler; öğrencilerin kendileri için anlamlı olan karmaşık ve gerçek yaşam problemleri ile uğraşmalarını, projeyi tamamlamak için araştırma ve planlama becerilerini, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini kullanmalarını ve çok disiplinli alanlarda çalışmalarını gerektirecek şekilde yapılandırılmalıdır. Projeler; başlangıçta belirlenen amaçlarla ilişkili olarak konunun derinlemesine anlaşılmasını, hedefler ve öğrencilerin projedeki deneyimleri hakkında eleştirel düşünmelerini sağlayacak yansıtıcı etkinlikleri içermelidir. Ayrıca öğrencilerin proje üzerinde uğraşırken akranlarıyla ve yetişkinlerle birlikte çalışmalar yapmaları, sosyal becerilerini geliştirmelerine olanak sağlar ve ilerideki yaşamlarında ve iş yaşamlarında ihtiyaç duyacakları, zaman yönetimi, bireysel sorumluluk, sosyal beceriler, deneyimler yoluyla öğrenme vb. becerilerini gelişmelerine yardımcı olur. Projelerin sonunda öğrenilenlerin sunulduğu ürünler ortaya konur ve öğrenciler tarafından da belirlenebilen kriterler yoluyla değerlendirilir (Anonymous, 2003a).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

3.2. Proje Tabanlı Öğrenme

Proje tabanlı öğrenme, öğrencilerin problem çözme becerilerini ve diğer anlamlı öğrenmelerini kapsayan, öğrencilerin bilgilerini yapılandırmaları için kendi kendilerine çalışmalarına ve gerçekçi bir şekilde çalışmalarını sonuçlandırıp kendi ürünlerini ortaya koymalarına olanak sağlayan, odak noktası kavramlar ve bilimsel ilkeler olan eğitim ve öğretim modelidir (Cole ve ark., 2002; BIE, 2002).

Proje tabanlı öğrenme anlayışında, tasarıya dayalı ve süreç yönelimli yapısının gereği olarak öğrenme, öğrenenin zihinsel yapısının sürekli yeniden örgütlenmesi anlamına gelmektedir. Buradan da görüldüğü gibi proje tabanlı öğrenme; süreç odaklı ve sınıf içi etkileşimli ortamları gerektiren bir öğrenme anlayışıdır. Bu öğrenme ortamları, öğrencilerin kendi öğrenmelerini kurgulayıp yönlendirdikleri ve böylece yaratıcılıklarını geliştirdikleri, karşılaştıkları sorunları iş birliği içinde çözmeye çalıştıkları, başarıları konusunda karar verici oldukları, yaşamın sınıfa taşındığı, ailelerin aktif olarak öğrenme sürecine katıldığı, teknoloji tabanlı öğrenme ortamlarıdır (Erdem, 2002).

Proje tabanlı öğrenme sürecinde öğrenciler bireysel veya grup olarak çalışabilirler. Bu yaklaşımı uygulamak için belli bir ders saati yoktur. Öğrenciler uygun oldukları her yerde ve her zaman projeleri ile ilgili çalışmalar yapabilirler. Bu yaklaşımın ana felsefesi, çocuğun yaşadığı çevrede hayatı küçük ölçüde de olsa yaşamasıdır. Böylece hayatta işe yaramayan bilgilere öğretimde yer verilmemiş olur (Akgün, 2000; Yenice, 2003). Proje tabanlı öğrenmede öğrenciler, farklı disiplinlerden gerçek bir konu ya da sorun üzerinde birlikte çalışarak projelerini bir sunu ile sonuçlandırırlar (McGrath, 2002; Wolk, 2001). Solomon'un (2003) da belirttiği gibi proje tabanlı öğrenmede öğrenciler özgün, programla ilişkili ve çoğunlukla disiplinler arası problemleri çözmek için gruplar hâlinde çalışırlar. Öğrenenler probleme nasıl yaklaşacaklarına ve hangi etkinlikleri yapacaklarına kendileri karar verirler. Çok çeşitli kaynaklardan bilgi toplarlar ve analiz, sentez yaparak bilgiye ulaşırlar. Öğrenciler, proje tabanlı öğrenme ile açık uçlu soruların yanıtlarını bulmak amacıyla matematik, sosyal bilgiler, edebiyat ve fen gibi dersler arasında ilişki kurmakta ve böylece öğrenme için heyecan duymaktadırlar (Curtis, 2002). Proje tabanlı öğrenmede konular gerçek hayatla bağlantılıdır. Bu bağlamda, öğrenci öğrenmelerinin gerçek hayatla ilişkili olması ve bilgiye kendi çabalarıyla ulaşmaları nedeniyle, kendilerine özgü ve değerli olduğu söylenebilir (Saracaloğlu, A. ve ark, 2006).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Öğrenciler, araştırmaları ve birikimleri yardımıyla gerçek yaşamla doğrudan ilişki kurarak, bilgiyi kendileri inşa edebilirler. Ayrıca süreç boyunca özgürce davranabilir, kararlar alabilirler. Bu durum ise, öğrencilerin çalışmaya yönelik motivasyonlarını arttırır, stratejik düşünme ve tahmin etme yeteneklerini geliştirir (Saracaloğlu, A. ve ark, 2006). Proje tabanlı öğrenme, isteksiz öğrencileri de derse kattığından farklı bir sınıf düzeni sağlar, farklı ön öğrenme ve yeteneklere sahip öğrencilerin de daha eşit oldukları bir öğrenme ortamı yaratır (Solomon, 2003).

İyi hazırlanmış bir proje, öğrencilerin ilgi ve isteklerini artırmalı, öğrenme için anlamlı ve özgün bir içerik sağlamalı, öğrencilerin liderliği ele almalarına, karar vermelerine olanak sağlamalı, yansıma ve öz değerlendirme fırsatı vermeli ve öğrencilerin ne öğrendiklerini gösteren kullanışlı ürünler, sergiler ve sunumlarla sonuçlanmalıdır (Solomon, 2003).

3.3. Yeni fen programında nasıl bir birey yetişmek amaçlanıyor?

Araştıran, sorgulayan, inceleyen, günlük hayatıyla fen konuları arasında bağlantı kurabilen, hayatın her alanında karşılaştığı problemleri çözmede bilimsel yöntemleri kullanabilen, dünyaya bir bilim insanın bakış açısıyla bakmayı bilen bireyler yetiştirmek şeklindedir (TTKB, 2005). Bu amacı gerçekleştirmede önemli bir araç olduğu bazı araştırmacılar tarafından düşünülen bilim şenlikleri; öğrencilerin çalışmalarını sundukları halka açık sergilerdir. Genelde burada jüriler değerlendirme yapar ve öğrenciler ödüllendirilir (Grote, 1996; Bunderson ve Anderson, 1996; Abernathy ve Vineyard, 2001). Bilim şenliğini, bir şölen olarak betimleyen Abenarty ve Vineyard (2001), öğrencilerin, arkadaşları, öğretmenleri, aileleri, bilim insanları ve toplumdaki diğer kişilerle araştırmalarını paylaştıkları, deneyimleri ile ilgili uygun yorumlarda bulundukları yer olarak tanımlamaktadır.

Benimsenen Strateji ve Yöntemler Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda öğrenciyi temel alan öğrenme ortamlarında (problem, proje, argümantasyon, iş birliğine dayalı öğrenme vb.) derslerin yürütülmesi öngörülmüştür.

Öğrencilerin bilgiyi anlamlı ve kalıcı olarak öğrenebilmeleri için sınıf/okul içi ve okul dışı öğrenme ortamları, araştırma-sorgulamaya dayalı öğrenme stratejisine göre tasarlanır. Bu bağlamda informal öğrenme ortamlarından da (okul bahçesi, bilim merkezleri, müzeler, planetaryumlar, hayvanat bahçeleri, botanik bahçeleri, doğal ortamlar vb.) faydalanılır. Öğrencilerden beklenen proje tasarlama, model ve ürün oluşturma, ürünü tanıtma vb. performansların mümkün olduğu kadar sınıf içinde ve öğretmen rehberliğinde

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Etkinliklerin okul atmosferi içerisinde akranları ile birlikte yapılması beklenmektedir.

Öğrenme süreci; keşfetme, sorgulama, argüman oluşturma ve ürün tasarlamayı kapsamaktadır. Ayrıca öğrencilerin kendilerini yazılı, sözlü ve görsel olarak ifade ederek iletişim ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesine imkân tanıyan fırsatların öğrencilere sunulması beklenmektedir.

Öğrencilerin fikirlerini rahatça ifade edebilmeleri, düşüncelerini farklı gerekçelerle destekleyebilmeleri ve arkadaşlarının iddialarını çürütmek amacıyla karşıt argümanlar geliştirebilmeleri için bilimsel olgulara yönelik yarar-zarar ilişkisini tartışabilecekleri ortamlar sağlanmalıdır. Öğretmenler, öğrencilerinin geçerli verilere dayalı oluşturdukları iddiaları haklı gerekçelerle sundukları tartışmalarda yönlendirici ve rehber rolü üstlenir.

4. FEN BİLİM OKURYAZARI BİREY

4.1. Fen Bilim Şenliklerinin Öğrencilerinin Eğitimine Katkısı

Bilim şenliklerinin eğitim ve öğrenme sürecine olumlu bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Daha önce yapılmış olan çalışmalar da bu görüşü desteklemektedir. Birçok öğretmen bilim şenliklerinin öğrenciler için faydalı olduğunu düşünmektedir. Bilim şenliklerinin öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirdiğini, kendi projelerini seçerek bağımsız araştırma yapmalarına fırsat sağladığını ve bilime karşı ilgilerini artırdığını belirtmektedirler (Bunderson, 1996). Bilim şenlikleri öğrenciler için bilim adamlarının nasıl çalıştıklarını anlamaları için büyük bir model oluşturmaktadır. Bu projeler öğrencilerin derslerde öğrenmiş oldukları bilgileri uygulamalarına olanak sağlamaktadır (Young, 2000). Bilim şenlikleri bütün ülke kapsamındaki okullarda benzer şekilde düzenlenir, bilimi tanıtmak için düzenlenmiş aktivitelerdir. Bilim şenlikleri proje hazırlayan öğrencilerin bilimdeki değişikliklere, güncele daha iyi adapte olmasını sağlayan etkinliklerdir. Çalışmalar araştırma tabanlıdır ve bilim şenlikleri projeleri, öğrencilerin kişisel özelliklerini ve bilimsel araştırmalara olan eğilimlerini ek imkanlar doğrultusunda geliştirir. Bilim şenlikleri, öğrencilerin bilime olan ilgilerini arttırmak, öğrencileri imkanları ölçüsünde araştırma yapabilmeleri için geliştirmek, öğrencilerin tamamladıkları projeleri yayımlamak ve öğrencilerin çalışmalarını paylaşarak gelişimlerini sağlamaktır. Bilim şenliklerinin

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

formatında birçok değişiklikler vardır, fakat bilim şenlikleri projelerindeki tipik değişiklik; yazılı araştırma raporu, görsel sonuçlar, sözlü sunum ve kanıtlardır. Öğrenilen bilimsel gerçekler veya prensipler yararlı hale gelir ve öğrenmeyi sağlayıcı bir etki yapar ama öncelikle bakılması gereken sonuç öğrenciye düşünmeyi öğretmektir (Çiçek, 2008).

Bilim şenliklerinde öğrenciler, yaptıklarından daha çok şey öğrenirler. Bu öğrenciler kazandıkları diğer tecrübeleri kullanırlar ve genişletirler. Ayrıca bu şenlikler, öğrencilerin organize bir şekilde çalışmalarına yardım eder ve kazanılan bilgiler böylece en üst seviyede olur. Önceden edinilmiş bilgiler ve deneyimler ise öğrencilerin konulardaki bilgilerin önemi hakkında fikir sahibi olmalarına yardımcı olur. Bir öğrenci bir konuyla ilgili ne kadar çok şey bilirse, yeni konuları o kadar kolay öğrenir.

Kanıtlanmış olan gerçek yazılı raporlar ve bilinen prosedürler doğrultusunda, bilim şenlikleri kendi kendine gelişirken, öğrencilerin kişisel ilgilerine göre başka öğrenme yolları da gelişir. Geçmişte öğrenilen bilgilerle yeni kazanılan bilgiler organize olarak, yeni bilgiler meydana getirir.

Analiz yaptırabilir ve bulguları hesaplatıp yorumlatabilir. Derslerde verilen bilgiler, projelerde uygulanan yöntemlerle yürütüldüğü hale dönüşmekte, sorgulayıcılığı geliştirmekte, bireysel olarak ve doğrudan çalışmaya olanak sağlamaktadır (Balas, 1998).

Gelişim ve bilgi düzeylerine bakıldığında bu çalışmada, bilim şenliği projelerinin ilköğretim seviyesindeki öğrencilerin üzerindeki etkileri, Piaget'in gelişim projesiyle tanımlanabilir (Piaget,1969). Örnek olarak gösterilebilecek proje türleri şunları içerir.

• Kamera gibi pratik ürünler.

• Bazı doğal olayların nasıl olduğunu model yaratarak göstermek. Örneğin girdap.

• Manyetizma gibi bilimsel içerikli konuların sergilenmesi.

• Gösterilen ve çeşitleri arasında karşılaştırma yapılan konular ve koleksiyonlar vardır. Örneğin böcek koleksiyonu.

• Sitemdeki davranışların değişimlerini gösteren araştırmalar vardır. Örneğin, bitkilerin büyümesindeki doğal etkiler.

İlköğretimde verilen eğitimin amacı, öğrencilerin sosyal, kişisel, davranışsal ve anlayışsal gelişimlerini kapsar. Bilim şenlikleri, öğrencilerin toplum içinde sorumluluk sahibi ve

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

hedeflere sahip olmalarını sağlar. Ayrıca öğrencilerin doğal hayata değer vermesini ve günlük hayattaki bilimsel gelişmelere ilgi duymalarını sağlar. Bu sebeple bilime karşı tutumunu geliştirir. Öğrenme, kişinin yeteneklerine ve bilgisine olan güveninden etkilenir. Bandura'nın sunduğu, öğrenmeyi etkileyen üç faktör; öğrenen kişinin kişisel inançları, davranışları ve çevreleridir. Dahası her öğrencinin davranışı, kişisel gelişimden ve kazandığı başarılardan etkilenir. Kişisel gelişim genellikle belirgin olur. Bilim şenlikleri ise bilimi öğrenmenin başka bir yoludur. Fen müfredatları, öğrencilerin kişisel ilgilerini, yeteneklerini ve pratik yoldan problem çözme becerilerini incelemek ve ölçmek üzere hazırlanır. Sonuç olarak, bilim şenlikleri öğrencilerin toplam eğitim deneyimini yansıtmış olur (Çiçek, 2008).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda; basitçe ifade etmek gerekirse fen bilim şenliği, bir araştırma ve proje çalışması etkinliğidir. Bilim şenliklerinin en önemli amacı öğrencilere farklı bakış açıları kazandırmak ve öğrencilerin fen bilimleri alanına yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağlamaktır. Bilim şenliklerine katılan ortaokul öğrencileri günlük bilgileriyle bilimsel bilgileri arasında bağ kurdukları görülmüştür. Bilim şenlikleri adı altında gerçekleştirilen etkinliklerde bireylerin sayıca çok ve farklı disiplinlerin etkinliklerinden, deneylerinden ve uygulamalarla bilimsel sürece dahil oldukları gözlemlendi. Süreç içerisinde bilgiyi kullanabilme ve transfer edebilme yetenekleri geliştiğini söylenilebilinir.

Bilim şenlikleri özgün uygulamalarla yapılarak etkinliklerin sıkıcı olmayan bir yapıda ve öğrenilen bilgilerin daha anlamlı kalıcı olduğu kanıtına varılır. Ortaokul öğrencilerin yılsonu bilim şenliklerine katılanların merak duygusunu artırdığı ve girişimcilik hislerini aktifleştidiği, öğrencilerin hazır bulunuşluğunu arttıran ve onları etkinliğin içerisinde aktif olarak yer buldurtan aktivitelerden oluştuğu belirtilir.

Beykoz'da gerçekleştirilen bilim şenliği ile ilgili yaptıkları araştırmalarında bilim şenliklerinin katılımcılarda bilime yönelik olumlu anlamda tutum geliştirdiklerini ve bilimsel düşüncenin gelişimine katkıları olduğunu belirlemişlerdir. Şahin (2012) tarafından, araştırmalar incelendiğinde fen bilimleri dersine ilgi duymayan bazı öğrencilerin, bilim şenliğindeki projeleri görüp incelemesi sonucu sonraki işlenen fen derslerinde daha aktif ve ilgili olduklarını belirtir.

Bilim şenliğindeki uygulamalara katılan öğrencilerin fen dersine karşı olumlu tutum geliştirdiğini gözlemlemiştir. Bu nedenlerden dolayı ortaokullarda öğrencilerle ünite sonu konuyu gözden geçirip araştırma görevleri verilip öğretmen rehberinde proje tasarlamalarına fırsat sunup yılsonu fen bilim şenliklerinde aktif rol üstleneceklerinden dolayı fen bilim dersine daha yakın, olumlu ve kalıcı öğrenmelerin gerçekleşeceği önerilebilinir.

KAYNAKLAR

Abernathy, T.V., & Vineyard, R.N. (2001). Academic competitions in science. Clearing House, 74(5), 269-277.

Akgün, Ş. (2000). Öğretmen ve Adaylarına Fen Bilgisi Öğretimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Aladağ, S. (2005). İlköğretim matematik öğretiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarısına ve tutumuna etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.

Anonymous. (2003a). Learning in Teams Through Projects, Center for Youth Development and Education, Boston. http://www.hull.ac.uk./hubs/students/notes/26035/Study (Erişim tarihi: Kasım 2003)

Bacanak, A., Karamustafaoğlu, O., & Köse, S. (2003). Yeni bir bakış: Eğitimde teknoloji okuryazarlığı. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(14), 191-196.

Balas, A. K., (1998). Science Fairs in Elementary School, ERIC Clearinghouse for Science Mathematics and Environmental Education Columbus OH., p1-5.

Barker, V., & Millar, R. (2000). Students‟ reasoning about basic chemical thermodynamics and chemical bonding: what changes occur during a context-based post-16 chemistry course International Journal of Science Education, 22(11), 1171-1200.

Blumenfeld, P., Soloway, E., Marx, R.A., Krajcik, J.S., Guzdial, M.& Palincsar, A. (1991). Motivating Project Based Learning: Sustaining the Doing, Supporting the Learning. Educational Psychologist, 26 (3&4): 369-398.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Bozdemir, E. (2018). Tübitak bilim fuarlarında yapılan projelerin öğrencilerin üzerinde etkililiğinin değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi.

Bozkurt, S., Aslanargun, E., Akın, S., & Kılıç, A. (2014). İlköğretimde uygulanan proje ve performans ödevlerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18, 157-173.

Bultitude, K., McDonald, D., & Custead, S. (2011). The rise and rise of science festivals: An international review of organised events to celebrate science. International Journal of Science Education, 1(2), 165-188

Bunderson, E.D., & Anderson, T. (1996). Preservice elementary teachers' attitudes toward their past experiences with science fairs. School science & mathematics, 96(7), 371-378.

Camcı, S. (2008, Ankara). Bilim şenliğine katılan ve katılmayan öğrencilerin bilim ve bilim insanlarına yönelik ilgi ve imajlarının karşılaştırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara:Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çığrık, E. (2016). Bilim merkezlerinde yürütülen öğrenme etkinliklerinin öğrencilerin fen bilimleri dersindeki akademik başarilarina ve tutumlarına etkisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Çiçek, Ş. (2008) Lise2 Öğrencilerinin Kimya Dersinde Başarıları ve Tutumları Üzerine Bilim Şenliklerinin Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Kimya Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara, 2008

Cole, K.; Means, B.; Simkins, M. and F. Tavali. (2002). Increasing Student Learning Through Multimedia Projects. Virginia, Alexandria (USA): Association for Supervision and Curriculum Development.

Curtis, D. (2002). Power of Projects. Educational Leadership, Vol. 60, No:1.

Erdem, M. ve Akkoyunlu, B. (2002). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Beşinci Sınıf Öğrencileriyle Yürütülen Ekipte Proje Tabanlı Öğrenme Üzerine Bir Çalışması. İlköğretim-Online Dergisi, 1:2-1 http://ilköğretim-online.org.tr Erişim tarihi 08.05.2008

Grote, M. (1996). The nature of student science projects in comparison to educational goals for science. Ohio journal of science, 96(4/5), 81-88.

Helmenstine, Anne Marie, Ph.D. "Science Fair Project Ideas." ThoughtCo, Apr. 5, 2023, thoughtco.com/great-science-fair-ideas-609054.

Keçeci, G., Kırbağ Zengin, F., & Alan, B. (2017). Bilim Ģenliği tutum ölçeği: geçerlilik ve güvenirlik çalıĢması. ÇaInternational Journal Of Eurasia Social Sciences, 8(27), 562-575.

Knapp, D. (2000). Memorable experince of a science field trip. School Science and Mathematics, 100(2), 65-72.

Korkmaz, H. (2004). The images of the scientist through the eyes of the Turkish children. P. S. Conference (Dü.). Canyon, Texas, USA.

Kubinova, M.; Novotna, J. and Littler, G.H. (1998). Projects and Mathematical Puzzles,-A Tool for Development of Mathematical Thinking. European Research in Mathematics Education. G.5.

Kütükte, Z. (2010). İlköğretim öğretmenlerinin performans ve proje ödevlerine ilişkin algı, görüş ve uygulama durumları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat: GaziosmanpaĢa Üniversitesi.

MEB. (2018). Ortaöğretim kimya dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı. Ankara: TTKB (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı)

McGrath, D. (2002). Getting Started With Project Based Learning, Learning and Leading With Technology. Vol. 30, No:3.

Şahin, Ş. (2012). Bilim Şenliklerinin 10. Sınıf Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutumlarına Olan Etkisi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 89-102.

Saracaloğlu, A., Akamca, G., Yeşildere, S. (2006) İlköğretimde Proje Tabanlı Öğrenmenin Yeri.http://www.tebd.gazi.edu.tr/arsiv/2006_cilt4/sayi_3/241-260.erişim tarihi:16.05.2008

Seferoğlu, S. (2004). Öğretmen adaylarının öğretmenliğe yönelik tutumları. XII. Ulusual Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri, (ss. 413-425). Ankara.

Shearer, K. and R J. Quinn. (1996) Using Projects to Implement Mathematics Standards: Clearing House, Nov/Dec, Vol. 70, Issue 2. Academic Search Premier

Solomon, G. (2003). Project Based Learning: A Primer. Technology and Learning.Vol.23, issue.6

Park, H., Kim, Y., & Jeong, S. (2019). The effect of a science festival for special education students on communicating science. Asia-Pacific Science Education, 5(1), 1-21.

Piaget, J. (1969). “The mechanisms of perception.” New York: Basic Books

Raghavan, K.; Coken-Regev, S.; Strobel, S. A. (2001). Student Outcomes In A Local Systemic Change Project. School Science and Mathematics, Vol.101, Issue:8.

Tezcan, S., & Gülperçin, N. (2008). İzmir‟de bilim fuarı ve eğitim bilim Genliği katılımcılarının böceklere bakışı. Türkiye Entomoloji Dergisi, 32(2), 103-113.

The Physical Sciences Initiative. (1991). Social and applied aspects what ıs meant by “social and applied”? www.psi-net.org/chemistry/s1/socialandapplied.pdf adresinden alınmıştır.

Yavuz, S., BüyükekĢi, C., & BüyükekĢi, S. I. (2014). bilim Ģenliğinin bilimsel inanıĢlar üzerine etkisi. S. Karaelmas Journal of Educational Sciences 2, 168-174.

TTKB (2005). (Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı) .*The Board of Education+. Fen ve Teknoloji Dersi Programı. http://ttkb.meb.gov.tr/program.aspx?tur=ilkogretim

TÜBİTAK. (2021). TÜBİTAK 4007 Bilim şenlikleri destekleme programı çağrısı.

Tübitak Proje Rehberi. (2012). 4006 tübitak bilim fuarları destekleme programı.

Young, T. E. (2000, March/April). Science fair projects bring it all together. Book Report. 6-8

westeam.net/icerik/bilim-senligi-nedir(121)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

YABANCI DİL EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİLERİN DÖRT TEMEL BECERİYE VERDİKLERİ DEĞER

Doç. Dr. Yasemin Darancık

Çukurova Üniversitesi/Eğitim Fakültesi,

ydarancik@cu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0001-5682-9123

ÖZET

Yabancı dil öğretiminde dinleme, konuşma, okuma ve yazma olmak üzere dört temel beceri, dil ediniminin merkezinde yer almaktadır. Dinleme, dili anlama sürecinin ilk adımını oluştururken; konuşma, aktif iletişim kurma becerisini geliştirmektedir. Okuma, bireylerin yazılı dili anlama ve yorumlama yeteneklerini desteklerken; yazma, düşüncelerin yazılı olarak ifade edilmesini sağlamaktadır. Öğrencilerin yabancı dil öğrenimine ilişkin beklentileri, karşılaştıkları zorluklar ve öğretim sürecinde kullanılan yöntemler, dört temel beceriye yönelik algı ve bakış açılarını şekillendirmektedir. Çalışma grubu, 2024–2025 eğitim-öğretim yılında farklı yabancı dil bölümlerinde öğrenim gören toplam 244 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Bu araştırma, öğrencilerin yabancı dilde dört temel beceriye (dinleme, konuşma, okuma, yazma) verdikleri önemi, bu becerilerle ilgili algılarını ve öncelik sıralamalarını belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilmiş nicel bir çalışmadır. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, mevcut durumu olduğu gibi ortaya koymayı ve analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı, öğrencilerin hangi becerileri daha önemli gördüklerini ortaya koymak ve bu doğrultuda yabancı dil öğretim süreçlerine ilişkin öneriler geliştirmektir. Bu bulgular, yabancı dil öğretiminde öğrencilerin özellikle iletişim odaklı beceriler olan konuşma ve dinlemeye yönelik ilgi ve beklentilerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Öğretim süreçlerinde, konuşma ve dinleme becerilerini geliştirmeye yönelik daha fazla etkinlik, uygulama ve destekleyici yaklaşımın benimsenmesi, öğrencilerin hem motivasyonlarını artırabilir hem de zorluk yaşadıkları alanlarda gelişmelerine katkı sağlayabilir. Özellikle konuşma becerisinin hem en çok istenen hem de en zorlanılan alan olması, bu beceriye özel stratejiler geliştirilmesini gerektirmektedir. Öğrenci merkezli, etkileşimli ve gerçek yaşam bağlamına dayalı öğretim yöntemleriyle bu ihtiyaçlara yanıt verilebilir.

Anahtar Kelimeler : Yabancı Dil Öğretimi, Dört Temel Dil Becerisi, Dil Öğreniminde Öncelikler, Öğrenci Görüşleri

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

YABANCI DİL EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİLERİN OKUMA BECERİSİNİN İŞLEVİNE YÖNELİK FARKINDALIKLARI

Doç. Dr. Yasemin Darancık

Çukurova Üniversitesi/Eğitim Fakültesi,

ydarancik@cu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0001-5682-9123

ÖZET

Yabancı dil öğrenen bireyler, dört temel beceri (dinleme, konuşma, okuma ve yazma) doğrultusunda dil öğrenimlerini sürdürmektedir. Dil bilgisi ve kelime bilgisi de bu beceriler çerçevesinde öğrencilere kazandırılmaktadır. Öğrenciler, okuma dışındaki becerileri daha zor bulduklarını ifade etmekte; okuma becerisini ise daha kolay ve hızlı gelişen bir beceri olarak değerlendirmektedir. Ancak öğrenciler okuma becerisinin işlevinin ne ölçüde farkındadır? Okuma becerisi, dilin yapısını, kelime dağarcığını ve gramer kullanımını gerçek bağlamlarda gözlemleme, yeni kelimeler ve ifadeler öğrenme, cümle kuruluşlarını kavrama gibi kazanımlar sağlar. Okuma sırasında anlama, yorumlama ve eleştirel düşünme gibi üst düzey bilişsel beceriler gelişir. Ayrıca hedef dilin kültürü ve değerleri hakkında bilgi edinilerek, bireysel öğrenme ve yaşam boyu öğrenme desteklenir. Okuma yoluyla edinilen kalıp ifadeler, yazma ve konuşma becerilerine de katkı sağlar. Bu çalışmada, 244 öğrenciye uygulanan 22 maddelik soru havuzundan seçilen 9 madde aracılığıyla, öğrencilerin okuma becerisinin işlevlerine yönelik farkındalık düzeyleri araştırılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli ile yürütülmüştür. Anketin güvenirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha katsayısı ,706 olarak bulunmuş ve anketin iyi düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğu belirlenmiştir. Bulgulara göre, öğrencilerin %77'si okuma becerisini zor bulmadığını belirtmiş, %40,2'si bu becerinin etkisi konusunda kararsız kalmış, %73,8'i ise kendini yeterli görmüştür. Sonuçlar, öğrencilerin okuma becerisinin işlevi konusunda yeterli farkındalığa sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu nedenle öğrencilere, okuma becerisinin yalnızca harfleri tanımaktan, hızlı okumaktan ve doğru telaffuzdan ibaret olmadığı; bunun ötesinde dilin yapısal ve kültürel boyutlarını kavramada, kelime ve dil bilgisi gelişiminde, eleştirel düşünme becerilerinin oluşumunda ve diğer dil becerilerinin desteklenmesinde önemli bir rol üstlendiği açık bir şekilde ifade edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil Eğitimi, Okuma Becerisi, Okuma Becerisinin İşlevi, Farkındalık

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

MEVLÂNA İDRİS ZENGİN'İN HAYATI VE ESERLERİNDE ELE ALDIĞI DEĞERLER

Yüksek Lisans Öğrencisi Özge Mekikoğlu

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Disiplinlerarası Değerler Eğitimi Anabilim Dalı

ozgemekikoglu@gmail.com

https://orcid.org/0009-0000-6063-9269

Mevlâna İdris Zengin çocuk edebiyatını denilince akla ilk gelen isimlerden biridir. Onun kaleme aldığı eserler değerler eğitimi açısından önem arz etmektedir. Mevlâna İdris'in masal ve hikayelerindeki konular bireysel, psikolojik, sosyal, dini, ahlaki, ulusal ve evrensel mesajlar içermektedir. Zengin, bu mesajların çoğunu çocuğun kişiliği, sosyal hayatı, doğa ve hayvan sevgisi, aile hayatı, çocukların sorgulaması, düşünmesi üzerine kuruludur. Onun masallarındaki fantastik yön, dil ve anlatım, karakter tipleri, trajikomik öğeler ve bazı hikayelerinin bitiminde yeni son yazma isteği uyandırması dikkati çeken özelliklerdendir. Zengin'in hikaye ve masallarında çocuklara kazandırmak istediği değerler ve bu değerleri aktarırken belirlemiş olduğu karakterlerin nitelikleri bu açıdan önem arz etmektedir. Bu sempozyum bildiri metninde Mevlâna İdris'in hayatı, çocuğa bakışı ona dair yazılan tezler, makaleler ve yapmış olduğu röportajlarından hareketle ele alınacaktır. Hikaye ve masallarında geçen değerleri ise yazmış olduğu eserleri bağlamında tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler : Mevlâna İdris Zengin, Değer, Değerler Eğitimi, Çocuk, Masal ve Hikaye.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

TÜRKİYE'DE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER

Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM

mehmet.saglam@yobu.edu.tr-0000-0002-7166-7393

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyet'i tarihinde öğretmenlik mesleğine yönelik yasal düzenlemeleri inceleyerek öğretmenlik mesleğinin geçmişten günümüze nasıl evrildiğini sunmaya çalışmaktır. Çalışmanın yöntemi doküman analizidir. Çalışmanın verilerine yazılı belgeler kaynaklık etmektedir. Türkiye eğitim tarihinde modern anlamda öğretmenlik mesleği 19. yüzyılın ortalarından itibaren yer edinmeye başlamıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde özellikle 1869 yılında düzenlenen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi öğretmenlik mesleği açısından önemli aşamayı teşkil eder. Cumhuriyet'in ilk yıllarında düzenlenen Maarif Teşkilatı Kanunu ve devamında geçmişten günümüze ortaya konulan fikir ve yasal düzenlemeler özellikle de 2024'te çıkarılan Öğretmenlik Mesleği Kanunu ile öğretmenlik mesleği bugünkü halini almıştır. Yasal düzenlemeler dikkate alındığında özellikle cumhuriyet'in ilk yıllarında öğretmenlik mesleğine önemli ölçüde değer verilmiştir. Ancak, bu durum 1950'li yıllardan itibaren daha önce öğretmenlik mesleğine atf edilen değer yavaş yavaş önemi yitirmeye başlamış ve herhangi bir meslekmiş gibi bir algıya dönüşmeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmelik mesleği, Maarif Teşkilatı Kanunu, Öğretmenlik mesleği kanunu

GİRİŞ

Eğitim ve öğretme işi insanlık tarihi kadar eskidir. Öğretmenlik mesleği de insanlık tarihi ile özdeş bir meslektir denilebilir (Oktay, 1991). Tarihsel süreçte öğretme işi değişip dönüşerek mevcut halini almıştır. Yüzyıllarca öğretme işi kısmen sistemli (formal) kısmen gayriresmi (informal) biçimde gerçeleşmiştir. Özellikle toplumların inanç sistemleri onların eğitim süreçlerini biçimlendirirken eğitimin temel unsurlarından birisi olan öğretme de buna göre şekillenmiştir. Örneğin, İslam dünyasında imamlar, Hristiyan dünyasında papazlar öğretme süreçlerinin baş aktörleri olmuştur. İlk öğretmenler çoğunluklar din adamları, yaşlılar ve ailelerin büyükleri olmuştur.

Modern öğretmen, rönesans, reform süreçleri ve aydınlanma çağının sonucunda Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bunda 9-11 yüzyıllar arasında Antik Yunan felsefesinin İslam dünyası aracılığıyla Avrupa'ya tanıştırılmasının etkisi önemlidir. Bugünkü anlamda modern öğretmen örnekleri Prusya ve Fransa'da ortaya çıkıp zaman içerisinde farklı coğrafyalara yayılmıştır. Sanayi devrimi ile ortaya çıkan mesleklerden birisi de öğretmenlik mesleğidir (Ergün, 2010, Ergün, 2016).

Herhangi bilgi birilerinin öğretmenlik yapamayacağı, o işi yapacak olanların öğretmen yetiştiren eğitim kurumlarından mezun olmaları gerektiği aynı zamanda bu mesleğin ne tür meziyetlerinin olması gerektiği konusunu da gündeme getirmiş ve bu vesileyle zaman içerinde bu meslekle ilgili bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde en belirgin

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

düzenleme 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesidir. Bu düzzenleme ile eğitim öğretim sistemi kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir (Çağır & Türk, 2017). Cumhuriyet'in kuruluşundan kısa bir süre sonra 1926 yılında Maarif Teşkilatına Dair Kanun çıkarılmış ve öğretmenlik mesleğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca 2024 yılında çıkarılan Öğretmenlik Melseği Kanunu ile öğretmenlik mesleğinin son şekli verildi (URL3)

YÖNTEM

Bu çalışmada tarihsel süreç içerisinde öğretmenlik mesleğine yönelik düzenlemeleri incelediği için döküman analizi yöntemine başvurulmuştur. Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem,alanyazında çoğunlukla diğer araştırma yöntemlerinin tamamlayıcısı olarak hizmet ederken, tek başınabir yöntem olarak da kullanılmaktadır. Aynı zamanda belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir (Sak, Şahin Sak, Şendil ve Nas, 2021). Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Çalışmada Cumhuriyet öncesi dönemde ve Cumhuriyet dönemine özgü yazılı belgeler incelenmiş ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken süreç içerisinde öğretmenlik mesleğinin hangi hangi düzenlemelere bağlı olarak son halini aldığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ

İnsanlık tarihi boyunca öğretmenlik, toplumsal değerlerin gelecek kuşaklara aktarıcısı ve bilgi ile bilgiye talepte bulunanlar arasında bir köprü olduğu için en saygın meslekler arasında yer almıştır (URL2). 7528 sayılı Öğretmenlik Mesleği Kanunu'na göre öğretmelik; genel kültür, özel alan eğitimi ve öğretmenlik meslek bilgisi bakımından hazırlığı gerektiren özel bir ihtisas mesleğidir şeklinde ifade edilir (URL3). 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 43. Maddesi, *öğretmenlik, devletin eğitim, öğretim ve bunula ilgili yönetim görevlerini üzerine alanözel bir ihtisas mesleğidir* biçiminde tanımlamaktadır (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973).

Oğuzkan (1998) öğretmenlik mesleiğini şu şekilde tarif etmektedir; öğretmenlik mesleği, öğretim ve yönetim görevlerinin ötesinde; kişisel yeterlik ve mesleki tutumlar çerçevesinde sınırların çizildiği, bu sınırlara göre süreç sonunda ortaya çıkacak ürün niteliğinin belirlendiği, oluşan ürün niteliğinin değiştirilmesinde telafinin çoğu zaman mümkün olmadığı, yapılan yatırımların uzun vadede, bireysel ve beraberinde toplumsal kazanca dönüştürebildiği stratejik bir toplumsal statü olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, Çakır (2015) da öğretmenlik mesleğini, *öğretmenlik yetişmekte olan nesli, ailesi, çevresi, milleti, devleti ve vatanı için daima yararlı, yapıcı, yaratıcı iyi bir insan ve iyi bir vatandaş yetiştirme sanatıdır* şeklinde tanımlamaktadır. Öğretmenin mesleki anlamda güçlendirilmesi için alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve genel kültür alanlarında hizmet öncesi dönemde bazı eğitimlere tabi olması gerekmektedir (Özden, 2003).

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Cumhuriyet öncesi dönemde 1869 yılında çıkarılan *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* (Genel Eğitim Yasası) Fransız eğitim sisteminden esinlenerek hazırlanmış ve bu düzenleme bugün ve modern eğitim kademelerine temel teşkil edecek içeriğe sahiptir. Bu düzenleme; iptidai, rüştüye, idadi/sultani gibi farklı eğitim kademelerin nerede açılması gerektiği gibi önemli detayları içermesinin yanı sıra öğretmelik mesleğine ilişkin bazı kaideleri de barındırmaktadır. Nizamnamenin 4. ve 10. maddelerinde öğretmen ödeneklerinden söz etmektedir. 4. Maddede *ilokulların masrafları ve yapımı öğretmenlerin ödenekleri , bulunulan yer halkı tarafından karşılanacaktır* şeklinde belirtilmektedir Ayrıca, rüştüteyelerdeki öğretmen ödeneklerinin ise *maarifçe karşılanacağı* vurgulanmaktadır (Binbaşıoğlu, 2014). Nizamnamede okulların kuruluş şartları, eğitim süreleri, dersleri, giderlerinin nasıl ve kimler tarafından karşılanacağı, öğrenim harçları, öğretmen atamaları ve öğretmenlerin maaşları ve izinleri gibi pek çok konu detaylı bir şeklide düzenlenmiştir (URL4). Öğretmenlere terfi sistemi getirilmesi, öğretmenin bir üst öğretime devam imkanı verme, Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat müfredat programına meslek bilgisine yönelik derslerin konulması, sistemi finanse edecek bir "eğitim vergisi" vurgulanması gibi birtakım kriteler ortaya konulmuştur (Çağır & Türk, 2017).

1926 yılında çıkarılan 789 sayılı *Maarif teşkilatına dair kanun*'unda da öğretmenlik mesleğine ilişkin öndemli düzenlemeler bulunmaktadır. Maarif teşkilatına dair kanunun 12. maddesinde *maarif hizmetinde asıl olan muallimliktir* diye belirtir. Bu kanunda öğretmenlerin hangi kurumdan mezun olmaları gerektiği ve eğitim sürelerinin yanı sıra özlük haklarına değinmektedir. Örneğin, ilk muallim mektepleri ve köy muallim mekteplerini ortaöğretim kategorisinde değerlendiriyor ve ilkokul öğretmenlerinin bu iki kurumda eğitim almaları gerektiğini öngörüyor. Lise ve ortaokul öğretmenlerinin yüksek muallim mektaplaerinden mezun olmaları gerektiğini karara bağlıyor (madde 7). Yine kanunun 8. maddesi öğretmenlere sekiz yıl hizmet etme zorunluluğunu getirmekteydi. Bu sürede hizmetten ayrılalar okul masraflarınada hisselerine düşen bedeli devlete geri ödemek zorunda ve hiç bir devlet kurumunda istihdam edilememekteydiler.

Kanunun 9. 10. 12. 13. ve 14. maddeleri öğretmen ve okul idarecilerin özlük hakları ile ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır. Örneğin, 9. maddede bir ilkokul öğretmenini maaşının en az 15 lira olacağına yer verilmektedir (İlk tedrisat muallimlerinin maaşları en az 15 liradır). Kanunu 11. maddesinde *ilk tedrisat muallim ve muavinlerine ayrıca ayda bin kuruştan çok, beş yüz kuruştan az olmamak üzere ev kirası verilir* denilmektedir. Yine 12. maddesinde kanunun ilkokul öğretmenlerine elbise ve techizat için seksener lira veririlir (bu kanunun neşrinden sonra ilk muallim mekteplerile köy muallim mekteplerinden mezun olanlara elbise ve techizat bedeli olarak bir defaya mahsus olmak üzere seksener kira verilir) denilmektedir (URL1, Sağlam, 2023).

1973 yılında çıkarılan 1739 Milli Eğitim Kanunu öğretmenlik yapacak kamu çalışanlarına yönelik yeni bir düzenleme getirdi .bu düzenleme ile öğretmenlik mesleğini yapacak kişilerin en az bir yükseköğretim kurumundan mezun olmaları gerektiği zorunluluğunu getirdi. Bu yüzden bu tarihten sonran ilkokul öğretmeni yetiştiren ilköğretmen okulları 2 yıllık enstitülere dönüşmüş oldu (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

2024 yılında 7528 sayılı yasa ile Öğretmenli Mesleği Kanunu çıkarıldı. Kanunda öğretmenlerin niteliği ve seçimi 7. maddede şöyle tarif edilmektedir; 1) *öğretmelik; genel kültür, özel alan eğitimi ve öğretmenlik meslek bilgisi bakımından hazırlığı gerektiren özel bir ihtisas mesleğidir,* (2) *Öğretmen olarak istihdam edilecekler, öğretmenlik mesleğine kaynak teşkil eden en az lisans düzeyinde yükseköğretim programlarından veya bunlara denkliği kabul edilen yurt dışı yükseköğretim programlarından mezun olan ve hazırlık eğitiminde başarılı olanlar arasından seçilir. (3) Öğretmen olarak istihdam edileceklerde genel kültür, özel alan eğitimi ve öğretmenlik meslek bilgisi bakımından aranacak nitelikler ile öğretmenlik alanlarına kaynak teşkil edecek yükseköğretim programları, söz konusu nitelikler esas alınarak Bakanlıkça belirlenir* (URL3).

Uzman ve baş öğretmenlik gibi öğretmen mesleği kariyer kademleri kanunun 20. maddesinde tarif edilmektedir; *(1) Öğretmenlik mesleği; öğretmen, uzman öğretmen ve başöğretmen olmak üzere üç kariyer basamağından oluşur. (2) Öğretmenlerden; öğretmenlikte en az on yıl hizmeti olan, kademe ilerlemesinin durdurulması cezası bulunmayan ve Akademi tarafından uzman öğretmenlik için düzenlenen eğitimi tamamlayanlara uzman öğretmen ünvanı verilir.*

(3) Uzman öğretmenlerden; uzman öğretmenlikte en az on yıl hizmeti olan, kademe ilerlemesinin durdurulması cezası bulunmayan ve Akademi tarafından başöğretmenlik için düzenlenen eğitimi tamamlayanlara başöğretmen ünvanı verilir. (4) Kademe ilerlemesinin durdurulması cezası almış olanlar, cezaları özlük dosyasından silindikten sonra uzman öğretmen veya başöğretmen ünvanı için başvuruda bulunabilir.

(5) Öğretmen ünvanından, bu göreve atanmanın atamaya yetkili amir tarafından onaylandığı tarihten, uzman öğretmen veya başöğretmen ünvanından ise uzman öğretmen/başöğretmen sertifikasının düzenlendiği tarihten itibaren yararlanılır.(6) Uzman öğretmen veya başöğretmen ünvanı alanlara her ünvan için ayrı ayrı olmak üzere bir derece verilir. (7) Öğretmenlik mesleği kariyer basamaklarında ilerlemede başvuru, sertifikaların düzenlenmesi ile uygulamaya ilişkin diğer hususlar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir (URL3).

SONUÇ

Milli eğitim temel Kanunu'nda öğretmenlik bir meslek olarak *devletin eğitim, öğretim ve bunula ilgili yönetim görevlerini üzerine alanözel bir ihtisas mesleğidir* şeklinde tanımlanmaktadır (Milli Eğitim Temel Kanunu). Öğretmenlik insanlık tarihi kadar eski bir meslek olarak kabul edilmiş olsa da modern anlamda sanayi devrimi sonrası süreçte diğer pek çok meslek gibi bir uzamanlık alanı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu sürece bağlı olarak eğitim kademeleri bugünkü halini almış ve farklı toplumlarda farklı zaman ve kademelerde zorunlu hale gelmiştir. Öğretmenlik mesleğinin bir ihtisas alanı olarak görülmeye başlanmasıyla öğretmen okullarını açılması ve bu okullarda verilecek derslerin oluşturulması elzem hale gelmiştir. Elbette bu süreçte öğretmenlerin mesleki yeterliklerinin yanısıra atamaları, mesleki kariyer ve özlük haklarının geliştirilmesi yapılan yasal düzenlemelerle son halini almıştır. En son 2024 çıkarılan öğretmenlik Mesleği Kanunu ile öğretmenlerin atama ve kariyer süreçleri hükme bağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Binbaşıoğlu, C. (2014). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Çağır, M. Türk, İ. C. (2017). 1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), Cilt:4 (11), 62-75.

Çakır, M. A. (2015*). Meslek ve Öğretmenlik*. V. Sönmez (Ed.) içinde Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Anı Yayıncılık, 233-264.

Ergün, M. (2010). *Öğretmenliğin Evrimi ve Gelecekteki Öğretmenlerin Yetiştirilmesi*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11, 1-13.

Ergün, M. (2016). *Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi* I, Ankara: Pegem Akademi.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıevi.

Milli Eğitim Temel Kanunu, (1973). 08.08.2021 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf adresinden alınmıştır.

Oğuzkan, F. (1998). *Öğretmenliğin Üç Yönü*. Ankara: Kadıoğlu Matbaası

Oktay, A. (1991). *Öğretmenlik mesleği ve öğretmenin nitelikleri*. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 3, 187-193.

Özden, Y. (2003). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

URL1. *Maarif Teşkilatına Dair Kanun*, 07.05.2025 tarihinde www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/ kanuntbmmc004/ kanuntbmmc00400789.pdf adresinden alınmıştır.

URL2. *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*. 07.05.2025 tarihinde https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEYY_GENEL_YETERLYKLERY.pdf adresinden alınmıştır.

URL3. *Öğretmenlik Mesleği Kanunu.* 07.05.2025 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/10/20241018-1.htm adresinden alınmıştır.

URL4. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Osmanlı Devleti'nin Eğitim Öğretim Ve Yönetimi Nizamnamesi, 08.05.2025 tarihinde https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/maarif-i-umumiye-nizamnamesi adersinden alınmıştır.

Sağlam, M. (2023).Cumhuriyet Döneminde Eğitim: Öğretmen Yetiştirme, Türk Eğitim Tarihi içinde (Editör: Mehmet SAĞLAM), Ankara: Vizetek, 399-418.

Sak, R., Şahin Sak, İ.T., Şendil, Ç. Ö. ve Nas, E. (2021). *Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi*. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, Cilt 4 (1), 227-250.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE DEĞİŞİM VE OKULLAŞMA ORANLARI

Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM

mehmet.saglam@yobu.edu.tr-0000-0002-7166-7393

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 1980'li yıllardan itibaren okul öncesi eğitimdeki değişimi okullaşma oranları ile ortaya koymaktır. Döküman analizi yöntemi ile yazılı kaynaklardan verilere ulaşılacak ve değerlendririlecektir. 1915'ten itibaren okul öncesi eğitime yönelik girişimlerin olduğu bilinmekte olup asıl 1961 yılında çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Kanunu'nda okul öncesi eğitime yönelik içeriklerle karşılaşmaktayız. Ayrıca 1980'lerden itibaren okul öncesi eğitime öenm verilmeye başlanmış ve 1992'de Okul Öncesi Eğitim Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur. Bu yıllardan itibaren okul öncesi çağı çocuklarında okullaşma oranları artış göstermiştir. Özellikle 1990'ların sonlarından günümüze doğru okul öncesi eğitimi alan çocukların sayısından hızlı bir artış olmuş ve okul öncesi eğitim çağındaki çocuklarda, 5 yaşta, yüzde 90'lara kadar ulaşmıştır. Sonuç olarak her ne kadar okul öncesi eğitimi zorunlu hale getirilmemiş olmasına rağmen, bu çağdaki çocuklarda okullaşma oranları oldukça yüksek bir orana ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim, Okullaşma oranları, 1980'ler

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde Türkiye'de diğer eğitim kademlerine nazaran okul öncesi eğitime geçmişten günümüze doğru olumlu yönde gelişmeler olmasına rağmen daha az önem verilmiştir. Gerçek anlamda okul öncesi eğitime yönelik girişimler 1980'li yıllardan itibaren görülmeye başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarına doğru (1915) okul öncesi eğitime yönelik düzenleme yapılmış ve okul öncesi eğitimin amacı ortaya konulmuştur. Ancak, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra bir an önce okuma yazmayı geniş halk kitlelerine yayma seferberliğine girildiğinden okul öncesi eğitim kısmen askıya alınmış ve ilkokul eğitimine odanlanılmıştır. 1949 4. Milli Eğitim Şurası'nda okul öncesi eğitimine değinilmiştir. Daha sonra da 1961 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ve 1973 yılında yasallaşan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda okul öncesi eğitimine vurgu yapılmıştır. Çalışmada 1980'li yıllara kadar okul öncesi eğitiminin gelişimine vurgu yapılarak asıl 1980'li yıllardan sonraki değişim ve okullaşma oranlarına değinilecektir (Milli Eğitim temel Kanunu, 1973, Güven, 2014, Akyüz, 2019).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

YÖNTEM

Bu çalışma 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de okul öncesi eğitimdeki değişim ve okullaşma oranlarına odaklanmaktadır. Çalışmanın yöntemi belgesel tarama olarak ta biline doküman analizidir. Döküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem,alanyazında çoğunlukla diğer araştırma yöntemlerinin tamamlayıcısı olarak hizmet ederken, tek başınabir yöntem olarak da kullanılmaktadır. (Sak, Şahin Sak, Şendil ve Nas, 2021). Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Çalışmada genel anlamda cumhuriyetin kuruluşundan 1980'lere kadar okul öncesi eğitimindeki gelişmeler ve özellikle de 1980 sonrası dönemdeki gelişme ve değişimlere yönelik yazılı belgeler incelenmiş ve analiz edilmeye çalışılmıştır.

CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİNDEKİ DEĞİŞİM SÜRECİ

Cumhuriyet kurulmadan önce II. Meşrutiyet döneminde okul öncesi eğitime yönelik girişimler olmuştur. Avrupa'daki eğitimde moderleşme dikkate alınarak ilk defa ana okulu (mektebi) ve çocuk bahçeleri açılmıştır. Daha çok özel okul statüsünde olan bu okulların açılmasında gayrimüslimlerim girişimlerine şahit olunmaktadır. Resmi olarak ise 1913 yıllından itibaren Avrupa'dan anaokulu eğitimine ilişkin düzenleme ve yönetmelikler getirtilip, araç gereçler temin edilerek 1914 yılında 50 öğrenci ile öğretime başlanmıştır. Ayrıca aynı yıl ana sınıflarına öğretmen yetiştirmek için Darülmuallimat çatısı altında *Ana Muallim Mektebi* açılmıştır. Ancak, devamında bu okuldan mezun olan 150 kadar öğrencinin istihdam edilmesi de sorun olmuştur. 1915 yılında *Ana Mektepleri Nizamnamesi* yayınlanmış ve bu nizamname 15 maddeden olup okul öncesi eğitimin amaca ve kapsamını ortaya koymuştur. Ayrıca ihtiyaç duyulan kitalar da avrupa'dan getirtilip tercüme edilmiştir (Şehirli, 2020, Yazıcı,2020).

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra bir an önce okuma yazmayı geniş halk kitlelerine yayma seferberliğine girildiğinden okul öncesi eğitim kısmen askıya alınmış ve ilkokul eğitimine odanlanılmıştır. Bu süreçte okul öncesi eğitimi daha çok aile ve yerel yönetimlerin sorumluluğu kapsamında görülmüş ve değerlendirilmiştir (Güven, 2014). 1949 4. Milli Eğitim Şurası'nda okul öncesi eğitimine değinilmiştir. Daha sonra da 1961 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ve 1973 yılında yasallaşan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda okul öncesi eğitimine vurgu yapılmıştır (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961, Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973).

1950'li yıllardan itibaren okul öncesi eğitime ilişkin bazı önemli yasal düzenlemeler yapılmış ve bu düzenlemelerle okul öncesi eğitiminin önemi artmaya başlamıştır. 1961 yılında çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda okul öncesi eğitim, mecburi öğretim çağına gelmemişler için isteğe bağlı eğitim olarak tanımlanmıştır (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961). Devamında 1962 yılında da Anaokulları ve Anasınıfları Yönetmeliği çıkartılmıştır (Tokdemir, 2016, Sağlam, 2020). Aynı zamanda 1961-1962 öğretim yılında toplam 10 tane ilde anasınıfı açılmış ve bu sınıflara okul öncesi eğitimi almış öğretmenler olmadığı için 20 tane ilkokul öğretmeni atanmıştır. Kız Meslek Liselerinde 1963-1964 öğretim yılında ana okul

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

öğretmeni yetiştirmek için çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü açılmıştır (Ünüvar ve Pişkin Çevik, 2014).

1973 tarihli 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda 222 sayılı kanunundaki okul öncesine ilişkin tanım tekrar edilerek milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak şu şekilde belirtilmiştir: a) Çocukların beden, zihin ve duygu gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak. b) Onları temel eğitime hazırlamak. c) Şartları elverişsiz çevreden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetişme ortamı yaratmak. d) Çocukların Türkçe'yi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamak (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973, Akyüz, 2019).

İlköğretim Genel Müdürlüğü bünyesinde 1977 yılında Okul Öncesi Şubesi kurulmuştur. Buna ek olarak 1978 yılında da UNESCO Türkiye Milli Komisyonu tarafından Okul Öncesi Eğitimi Semineri düzenlenmiş ve bu seminerin hemen sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okul öncesi eğitimine yönelik bir proje geliştirilmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda Boğaziçi Üniversitesi ile Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimine İlişkin Araştırma Geliştirme Uygulama ve Eğitim Hizmetleri başlıklı bir sözleşme imzalanmıştır (Güven, 2014).

3797 sayılı kanunla 1992 yılında Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve aynı yıl okul öncesi eğitimi uygulamalarına ilişkin Okul Öncesi Kurumlar Yönetmeliği çıkarılmıştır. Daha sonra 2002- 2003 öğretim yılında okul öncesi eğitim programı güncellenmiştir. 2012 yılında da Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü, İlköğretim Genel Müdürlüğü ile birleştirilerek Temel Eğitim Genel Müdürlüğü adı altında görevlerini yerine getirmeye devametmiştir (Deretarla Gül, 2018, Ünüvar ve Pişkin Çevik, 2014).

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra 2012-2013 öğretim yılında UNICEF'in teknik desteği ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Avrupa Birliği Projesi gerçekleştirilmiş ve bu proje kapsamında toplam farklı üniversitelerinden (17) seçilen öğretim elemanları ve proje illerinden gelen okul öncesi öğretmenleri ile okul öncesi eğitim programında güncellemeler gerçekleştirilmiştir. Devamında 2014 yılında Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği çatısı altında İlköğretim Kurumları Yönetmeliği ile Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği yeniden düzenlenmiş ve resmi gazeteden yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonraki çalışmalar ilgili yönetmeliğe göre yürütülmüştür (Deretarla Gül, 2018, Ünüvar ve Pişkin Çevik, 2014).

1980'LERDEN İTİBAREN OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE OKULLAŞMA ORANLARI

1981 yılında düzenlenen X. Milli Eğitim Şurası'nda Türk Milli Eğitimi bütünlüğü olan bir program çerçevesinde ele alınarak okul öncesi eğitimi programları, amaçları ve uygulamaya yönelik önerileri kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu eğitimin 0-60 ay arası çocukları kapsayacağı, yurt genelinde yaygınlaştırılması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerektiği, mevcut personelin hizmet içi eğitimden geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Milli Eğitim Şurası 10, 1981).

Okullaşmaya yönelik belirlenen hedefler ile gerçekleşen oranlar arasındaki makas hep olmuştur. Bu yüzden kalkınma planlarında hedeflenen okullaşma oranları hedeflerin gerisin kalmıştır. beşinci kalkınma planında (1985-1989) 5-yaş nüfusunda okullaşma oranının %10'a, altıncı kalkınma planında (1990-1994) bu oranın %11.5'e, yedinci kalkınma planında ise (1996-2000) %16'ya çıkarılması hedeflenmiştir.

Sekizinci. kalkınma planında (2001-2005) okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasına, bu hizmeti veren kurumlar arasındaki farklılığın giderilmesine ve bu eğitimin toplum tabanlı milli, ahlaki ve manevi değerlere bağlı bir şekilde verilmesine dikkat çekilmiştir (Gümüş & Şişman, 2012). Aynı kalkınma planında okul öncesi eğitiminde okullaşma oranının %25'ye çıkartılması hedeflenmiştir. Aynı dönemde gelişmiş ülkelerde okullaşma oranları %90 civarındaydı (Martı, 2006).

Geçmişten günümüze doğru okul öncesi eğitimde okullaşma oranlarına bakıldığında 1950-1980 yılları arasında da okul öncesi eğitiminin yaygınlaşması sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Öyle ki 1980'li yılların sonlarına kadar okul öncesi eğitimde okullaşma oldukça düşük oranda gerçekleşmiştir. Okul öncesi eğitimde okullaşma oranları özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kayda değer bir artış göstermiştir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren bu oranların ivme kazandığını görmekteyiz. 1990'ların başında okul öncesi eğitimde okullaşma oranları hedeflenenin (1982'de 20 yıl içerisinde hedeflenen %55) gerisinde kalmıştır (Sakaoğlu, 2003).

Son yıllarda Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan ve 2018- 2020 yıllarını kapsayan Orta Vadeli Program'da okul öncesi eğitim kademeli olarak zorunlu hale getirilmesi öngrülmüş ve 5 yaş çocukları başta olmak üzere okul öncesinde okullaşmanın yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Ancak okul öncesi eğitimin bir yıl zorunlu hale getirilmesi sadece teorik düzeyde kalmış ve gerçekleşememiştir (Çelikdemir, 2019).

4-5 yaş grubunda okullaşma oranı 2005-2006 öğretim yılında %4,45'ken, altı yaş grubunda ise %29,84 olmuştur. İlerleyen yıllarda okullaşma oranlarında daha ciddi bir artış görülmüştür. Örneğin, 4-5 yaş grubu nüfusun 2009-2010 öğretim yılında okullaşma oranı %38.55 iken, 2014-2015 öğretim yılında bu oran %43.10'a, Yine 2016-2017 öğretim yılında bu oran %58.79'a yükselmiştir. Okullaşma oranları 3 yaş grubunu da kapsayacak şekilde değerlendirildiğinde bu oranlar daha düşük düzeyde seyretmiştir. Sadece 5-yaş nüfusunu dikkate aldığımızda 2018 öğretim yılında bu oran %66.88'e kadar çıkmıştır (Çelikdemir, 2019, Deretarla Gül, 2018, Tokdemir, 2016, Yanıklar, 2019).

2023-2024 eğitim öğretim yılında 3- yaş grubunda toplam net okullaşma oranı %51.91, 4-5 yaş grubunda net okullaşma oranı 64.04, 5 yaş grubunda net okullaşma oranı 83.99, 5 yaş üstü ise 94.12 olarak gerçekleşmiştir (Milli Eğitim İstatistikleri, 2024). 2022-2023 eğitim öğretim yılında okul öncesinde 1 milyon 954 bin 202 öğrenci eğitim alırken aynı öğretim yılında okul öncesi eğitimi kurumlarında 84 bin 67 öğretmen görev yapmaktaydı (URL1).

SONUÇ

Cumhuriyetin ilk döneminde okul öncesi eğitimin devletin önceliklerine bağlı olarak ikinci planda kalmıştır. Bu yüzden özellikle 1980'li yıllara kadar pek çok yasal düzenleme ve çaba gösterilmiş olsa bile okul öncesi eğitimde okullaşma oranları hedeflenin gerisinde kalmıştır. Her ne kadar 1960'lı yıllardan itibaren okul öncesi eğitimine özgü önemli değişiklikler yapılmış olsa da bu değişiklikler okul öncesi eğitim çağındaki çocukların okullaşma oranlarına sınırlı düzeyde yansımıştır. Okul öncesi eğitimde değişim 1990'lı yıllardan itibaren belirginleşmiş ve okullaşma oranları hızla artmaya başlamış asıl 2000'li yıllardan itibaren özellikle 5 yaş üstü çocuklarda okullaşma oranları ciddi artışlar göstererek %90'ları geçmiş bulunmaktadır. Her ne

kadar okul öncesi eğitimin 1 yıl zorunlu olması hedeflenmiş olsa da bu teorik boyutta kalmış ancak %90'ları aşan okullaşma oranlşarı ile pratikte gerçekleşmiş görünümündedir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Y. (2019). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem.

Çelikdemir, K. (2019). *Temel Eğitim,* 2018 Eğitim Değerlendirme Raporu, (Editör: Emin Karip), Ankara. Tedmem, 119-154.

Deretarla Gül, E. (2018). *Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimi*, Erken Çocukluk Eğitimine Giriş içinde (Editör: Gelngül Haktanır), ankara: Anı Yayıncılık, 111-138.

Gümüş, E. & Şişşman, M. (2012). *Eğitim ekonomisi ve Planlaması,* Ankara: Pegem.

Güven, İ. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem.

İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 15. 05. 2025 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=222&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=4 adresinden alınmıştır.

Martı, M. M. (2006). *Örgün Eğitim Kademelerinde Okullaşma Hedefleri ve Gerçekleşme Düzeyi*. Verimlilik Dergisi, Cilt:1, 1-17.

Milli Eğitim İstatistikleri 2023-2024. 09.05.2025 tarihinde https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_03/19143714_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2023_2024.pdf adresinden alınmıştır.

Milli Eğitim Şurası 10, (1981). 013. 05. 2025 tarihinde https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165120_10_sura.pdf adresinden alınmıştır.

Milli Eğitim Temel Kanunu, (1973). 08.08.2021 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf adresinden alınmıştır.

Sağlam, M. (2020). *Çok Partili Dönemde Eğitim (1950-1980)*, Türk Eğitim Tarihi içinde (Editörler:Emrah Çetin & Özgür Yıldız), İstanbul: Lisans Yayıncılık, 319-348.

Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları.

Şehirli, Y. A. (2020). I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde Eğitim (1914-1923). Türk Eğitim Tarihi içinde (Editörler: emrah Çetin & Özgür Yıldız), İstanbul: Lisans Yayıncılık, 255-294.

Tokdemir, M. A. (2016). 1*960'tan Günümüze Ülkemizde Eğitim*, Türk Eğitim Tarihi içinde (Editörler: Bahattin Demirta, Güray Kırpak, Hasan Akyol, Hasan Işık, M. Ahmet Tokdemir, Uğur Ünal & Togay Seçkin Birbudak), Ankara: Grafiker Yayınları, 257-279.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

URL1. *2023-2024 Eğitim Öğretim İstatistikleri*, 09.05.2025 tarihinde https://sgb.meb.gov.tr/www/2023-2024-egitim-ogretim-istatistikleri-aciklandi/icerik/633 adresinden alınmıştır.

Ünivar, P. Pişkin Çevik, S. (2014). Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Gelişimi, Okul Öncesi eğitime Giriş, (Editör: Serdal Seven), Ankara: Pegem, 19-42.

Yanıklar, C. (2019). *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim*, eğitim Sosyolojisi içinde (Editörler: Nazmi Avcı & Yaşar Erjem). İstanbul: lisans Yayıncılık, 223-243.

Yazıcı, F. (2020). İslamiyet sonrası Türklerde Eğitim, İkinci Meşrutiyet Döneminde Eğitim. Türk Eğitim Tarihi içinde (Editörler: Emrah Çetin & Özgür Yıldız), İstanbul: Lisans Yayıncılık, 229-254.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

MÜTAREKE DÖNEMİNDE DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETİ'NİN KARŞILAŞTIĞI ÖNEMLİ BİR SORUN OLARAK FİRARİ HALİL (KUT) PAŞA'YI ELE GEÇİRME ÇABALARI

AS AN IMPORTANT ISSUE FACED BY THE DAMAT FERİT PASHA GOVERNMENT DURING THE ARMISTICE PERIOD, THE EFFORTS TO CAPTURE THE FUGITIVE HALİL (KUT) PASHA

Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Fırat SAYLAN

Giresun Üniversitesi/Eğitim Fakültesi

gurkan.firat.saylan@giresun.edu.tr - orcid.org/0000-0001-8335-9948

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Mondros Mütarekesi ile birlikte ülkedeki siyasal yapı büyük bir değişim geçirmiş, Devlet'in son dönemlerinde ülkenin kaderini belirleyen ittihatçılar iktidardan uzaklaşırken, başlıca gelişmelerden biri de ittihatçı karşıtlığı olmuştu. Bu karşıtlık gerek savaşın uzamasının gerekse asılsız soykırım iddialarının müsebbibi olarak ittihatçıları gören işgalci İtilâf güçlerinin yaklaşımlarıyla da birleşince, ittihatçılara yönelik yoğun bir tutuklama faaliyetine girişilmiş, tutuklanan ittihatçılar, oluşturulan Harp Divanlarında yargılanmak üzere Bekirağa Bölüğü'nde hapsedilmişlerdi. İtilâf güçleri savaş sırasında görev yapan üst düzey Türk komutanları da bu tutuklama faaliyetlerine dahil etmek isteyince gerek ordu komutanı gerek ittihatçı ve gerekse İttihat ve Terakki'nin en önemli üç isminden biri olan Enver Paşa'nın amcası olması hasebiyle Halil (Kut) Paşa da kısa sürede tutuklanacaklar listesinde yer almış, savaş sonrası İstanbul'da bulunduğu günlerde kendisi de tutuklanarak diğer ittihatçılar gibi Bekirağa Bölüğü'nde hapsedilmiştir. Ancak Halil Paşa'nın tutukluluk günleri uzun sürmemiş, nitekim Karakol Cemiyeti'nin yardımlarıyla 8 Ağustos 1919 günü hapishaneden firar ederek Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Anadolu içlerine doğru yol almaya başlamıştır. Yaşanan firar hadisesi iktidarda bulunan Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin kamuoyu nezdindeki prestijini sarsan bir gelişme haline de geldiğinden, konunun en üst düzeydeki bürokratik muhatabı olan Dahiliye Nazırı Adil Bey de Halil Paşa'nın biran evvel tutuklanması için yoğun bir mesai sarf etmek durumunda kalmıştır. Çalışma; gerek Halil Paşa'nın kaçış sürecini ve gerekse kendisini tutuklama girişimlerini ele almak üzere hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki, Bekirağa Bölüğü, Karakol Cemiyeti, Dahiliye Nazırı Adil Bey

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ABSTRACT

After the First World War, following the signing of the Armistice of Mudros by the Ottoman Empire, the country's political structure underwent significant changes. As the unionists, who had determined the country's fate during the later periods of the Empire, distanced themselves from power, a major development was the rise of anti-unionism. When this contradiction combined with the approaches of the occupying Allied forces, who viewed the Committee of Union and Progress (CUP) as responsible for both the prolongation of the war and the unfounded genocide allegations, an intense arrest campaign was launched against CUP members, who were imprisoned in the Bekirağa Detachment to stand trial in the established Martial Courts. When the Allied forces sought to include high-ranking Turkish commanders who had served during the war in these arrest activities, Halil (Kut) Pasha, the uncle of Enver Pasha, one of the three most important figures of the Committee of Union and Progress, was quickly placed on the list of those to be arrested. During his time in Istanbul after the war, he was also arrested and imprisoned in the Bekirağa Division, like the other unionists. However, Halil Pasha's imprisonment did not last long; indeed, with the help of the Karakol Society, he escaped from prison on August 8, 1919, and began his journey into Anatolia to meet with the President of the Representative Committee, Mustafa Kemal Pasha. Since the escape incident became a development that shook the public prestige of the Damat Ferit Pasha Government in power, the highest-level bureaucratic authority on the matter, Interior Minister Adil Bey, had to work intensively to ensure the immediate arrest of Halil Pasha. This study has been prepared to address Halil Pasha's escape process and the attempts to arrest him.

Keywords: Committee of Union and Progress, Bekiraga Division, Karakol Society, Interior Minister Adil Bey

1-MÜTAREKE DÖNEMİNE KADAR HALİL PAŞA

1882 yılında İstanbul'da doğan Halil (Kut) Paşa'nın babası Hafız Kâmil Bey, annesi ise Hasena Hanım'dır. Şevket Süreyya Aydemir'in verdiği bilgilere göre Halil Paşa'nın beşinci kuşaktan dedesi Abdullah Killi Bey Hıristiyan Gagavuzlardan olup sonradan İslamiyet'i kabul etmiştir. Kırım Hanlığı soyundan veya hanlık sarayından bir kadınla evlenen Abdullah Bey'in Kocaağa adında bir oğlu dünyaya gelmiş, babası gibi Killi lakabını alan Kocaağa Bey'in Kahraman Ağa, Kahraman Ağa'nın Killioğlu Hüseyin Ağa, Killioğlu Hüseyin Ağa'nın da Hacı Mustafa Kaptan adlarında çocukları olmuştur. Bu son isim Halil Paşa'nın dedesidir. Halil Paşa

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

dışında Hafız Kâmil Bey'in Melek, Hacı Ahmet Paşa, Fuzuli, Halim ve Şükriye isminde beş çocuğu daha olmuştur ki bu isimlerden Hacı Ahmet Paşa, Enver Paşa'nın babası, Halil Paşa da Enver Paşa'nın amcasıdır.[1] Aile, Kahraman Ağa zamanında Kırım'dan ayrılıp Anadolu'ya gelerek Kastamonu'nun Abana Limanı yakınındaki Perşembepazarı Köyü'ne, Hacı Mustafa Kaptan zamanında ise İstanbul'a yerleşmiştir.[2]

Halil Paşa Fatih Taşmektep, Beşiktaş Abbasağa ve Hamidiye mahalle mekteplerinde ilköğrenimini, Beşiktaş Askerî Rüştiyesi'nde ve Kuleli İdadi-i Askeriyesi'nde de ortaöğrenimini tamamladıktan sonra 13 Mart 1899'da girdiği Mekteb-i Harbiye'den 1902 yılında teğmen, daha sonra devam ettiği Erkân-ı Harbiye'den (Harp Akademisi) 11 Ocak 1905'de kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu.[3] İlk olarak merkezi Selanik olan III. Ordu'ya bağlı 4. Avcı Taburu 1. Bölük Komutanlığına tayin edilen Halil Paşa,[4] bu görevi sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuş,[5] bundan sonra orduda çeşitli görevlere getirilerek; 1916 yılının mart ayında tuğgeneralliğe (mirliva) terfi etmiş, yine aynı yılın nisan ayında merkezi Bağdat olan VI. Ordu Komutanlığına atanmıştır.[6]

Halil Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı sırasındaki son görevi ise 13 Haziran 1918'de kurulan Şark Orduları Grup Komutanlığıdır. III., VI. ve IX. Ordulardan teşekkül eden bu grup komutanlığına önce Mehmet Vehip (Kaçı) Paşa getirilmiş, kendisinin 29 Haziran 1918'deki istifası üzerine 3 Temmuz 1918 günü Halil Paşa bu göreve atanmıştır.[7] Ancak kısa bir süre

---

1 Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, I (1860-1908),* Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 183-184, 567.

2 Mehmet Emin Dinç, *Kûtü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa,* Kronik Yayınları, İstanbul, 2021, s. 22.

3 Hülya Toker-Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, III,* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 194.

4 Toker-Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, III,* s. 194; *Kutü'l-Amâre Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları,* haz. Erhan Çifci, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s. 44.

5 Taylan Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* Destek Yayınevi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 34-37; *Kutü'l-Amâre Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları,* s. 64-66.

6 Dinç, *Kûtü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa,* s. 86; Toker-Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, III,* s. 195. Ancak her iki eser de Halil Paşa'nın gerek tuğgeneralliğe terfii ve gerekse VI. Ordu Komutanlığına atanması hakkında farklı günleri vermektedirler. Mehmet Emin Dinç; Halil Paşa'nın 26 Mart 1916'da tuğgeneralliğe terfi ettirildiğini ve 19 Nisan 1916'da VI. Ordu Komutanlığına atandığını belirtirken, Hülya Toker ve Nurcan Aslan ise Halil Paşa'nın 14 Mart 1916'da tuğgeneralliğe terfi ettirildiğini ve 27 Nisan 1916'da VI. Ordu Komutanlığına atandığını belirtmektedirler. Bkz. Aynı yerler. Bu durumda terfiinin 1916 yılının mart ayı içerisinde, atamanın ise yine aynı yılın Nisan ayı içerisinde yapıldığı görülmektedir.

7 *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Irak-İran Cephesi 1914-1918, III/2,* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 551-552; Dinç, *Kûtü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa,* s. 101. Hülya Toker ve Nurcan Aslan ise bu atamayla ilgili olarak 30 Haziran 1918 tarihini vermektedirler. Bkz. Toker-Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, III,* s. 195.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

sonra Osmanlı Devleti'nin mütareke arayışlarına girip, savaştan çekilmek istemesi nedeniyle Halil Paşa'nın bu görevi uzun sürmemiş, kendisi de İstanbul'daki vaziyeti yakından görmek ve alınacak tedbirleri müzakere etmek üzere 1918 yılının Ekim ayında Batum üzerinden Karadeniz yoluyla İstanbul'a dönmüş,[8] 21 Ekim 1918 günü Şark Orduları Grup Komutanlığı da kaldırılmıştır.[9]

Halil Paşa İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra Erivan'a elçi olarak tayin edilmiş,[10] bu tayin özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Halil Paşa'dan gördükleri yardım ve desteği unutmayan Ermenilerin isteği üzerine gerçekleşmiştir. Zira Halil Paşa Şark Orduları Grup Komutanı olduğu sırada Erivan'a gitmiş, burada Ermeni halkının yaşadığı açlık ve sefalete tanık olmuştu. Gezisi sırasında dönemin Eçmiadzin Katogikosu'nu da ziyaret edip hürmetlerini sunan Halil Paşa, Katogikos'un iaşe konusundaki yardım talebini de geri çevirmemiş, hatta Ermenilerin 100 tonluk iaşe talebine karşılık 200 tonluk bir yardımda bulunacağını söylemiştir. Halil Paşa bu temasları sırasında önceden de tanıdığı eski Van Adliye Müfettişi Karabet Ayıcıyan ile de karşılaşmış, kendisinin uzun süredir haber alamadığı İstanbul'daki ailesine ulaşarak ailenin sıhhat haberlerini Ayıcıyan'a ulaştırmış, hatta aileye mühim miktarda para yardımında da bulunmuştur.[11] Ancak kaderin garip bir tecellisi olarak ileride görüleceği üzeri

---

8 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 187-188; *Kutü'l-Amâre Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları,* s. 185.

9 *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Irak-İran Cephesi 1914-1918, III/2,* s. 551.

10 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 188-190. Halil Paşa'nın İstanbul'da bulunduğu bugünlerle ilgili olarak Fethi Tevetoğlu, kendisinin Millî Mücadele'nin ilk teşkilatı olan Karakol Cemiyeti'nin kurucuları arasında olduğunu belirtmektedir. Bkz. Fethi Tevetoğlu, "Karakol Cemiyeti", *Türk Ansiklopedisi,* XXI, 1971, s. 293. Ancak aynı yazar Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar adlı eserinde cemiyetin kurucuları arasında Halil Paşa'dan söz etmemektedir. Bkz. Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 3-6. 20 Ekim 1918'de kurulan Karakol Cemiyeti ittihatçıları bir arada tutmak ve korumak, İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve insan kaçırmak, yine bu istikamette bilgi akışını sağlamak, Anadolu adına istihbarat faaliyetleri yürütmek, Rum çetelerine karşı Türk ahalinin güvenliğini sağlamak gibi görevler üstlenmiş, bu amaçlarla Rum çetelerine karşı İstanbul'un Anadolu yakasından başlayıp Kocaeli'ne kadar uzanan bölgeyi kapsayacak bir harekât planlanmasına başlanarak; İstanbul'dan Ankara'ya uzanacak gizli bir menzil oluşturulmuştur. Cemiyet, İstanbul'un 16 Mart 1920'de resmi olarak işgalinden sonra dağılmıştır. Bkz. Mesut Aydın, *Millî Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 41-44; Betül Aslan, "Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongresi ve Karakol Cemiyeti'nin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma", *Atatürk Dergisi,* IV/1, 2004, s. 34, 38, 40; Mehmet Akif Bal, "Millî Mücadele'nin Gizli Teşkilatı: Karakol Cemiyeti (1918-1920)", *Türk Dünyası Araştırmaları (TDA),* CXXX/256, 2022, s. 103, 107-108, 141; Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar,* s. 17. Fethi Tevetoğlu'nun bahsedilen ansiklopedi maddesine atfen Halil Paşa'nın da Karakol Cemiyeti'nin kurucuları arasında olduğunu belirten iki çalışma için Bkz. Erik Jan Zürcher, Millî Mücadele'de İttihatçılık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 126; Serdar Yurtsever, "Karakol Cemiyeti", *Atatürk Ansiklopedisi,* Elektronik Materyal, www.ataturkansiklopedisi.gov.tr -Kurucusu veya üyesi olsun, olmasın kesin olan husus şudur ki Halil Paşa Karakol Cemiyeti ile bir şekilde irtibat halindeydi. İleride görüleceği üzere Halil Paşa'nın Bekirağa Bölüğü'nden kaçırılma işini de Karakol Cemiyeti üstlenecektir.-

11 *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları,* haz. Yaşar Semiz-Ömer Akdağ, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2011, s. 124-125.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

mütareke sonrası Halil Paşa tutuklanıp Bekirağa Bölüğü[12] adlı askeri hapishaneye sevk edildiğinde kendisini sorguya çekecek olan kişi yine Karabet Ayıcıyan olacaktır. Diğer taraftan Halil Paşa yeni görevi dolayısıyla Karadeniz üzerinden Erivan'a giderken Zonguldak Limanı'nda bulunduğu sırada Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından tekrar İstanbul'a dönmesi talep edilmiş ve görevi iptal edilmiştir.[13]

2-MÜTAREKE SONRASI İTTİHATÇILARA VE ORDU KOMUTANLARINA YÖNELİK OLARAK BAŞLATILAN TUTUKLAMA GİRİŞİMLERİ

Halil Paşa'nın yeniden İstanbul'da bulunduğu günlerde Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmış, mütarekenin hemen ardından başlayan işgal süreci kısa sürede İstanbul'u da kapsayarak 13 Kasım 1918'de başkent işgal edilmiştir. Yaşanan bu süreç mütareke döneminin kendisine özgü siyasal atmosferini de kısa zamanda su yüzüne çıkarmıştır. Nitekim tarihteki son ittihatçı kabine olan Mehmet Talat Paşa Hükümeti'nin ardından 14 Ekim 1918'de kurulan ve ittihatçıların artçı kabinesi olarak görülen Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin[14] de 9 Kasım 1918'deki istifası üzerine yeni kabine 11 Kasım 1918'de Ahmet Tevfik Paşa tarafından kurulmuş,[15] böylece ittihatçılar iktidardan tamamen tasfiye edilmişlerdi. Bundan sonraki süreçte ittihatçılığın vatan hainliğiyle eş

---

12 Bekirağa Bölüğü o dönemlerde Harbiye Nezâreti'nin (günümüzde İstanbul Üniversitesi'nin merkez kampüsü içerisinde yer alan İstanbul Üniversitesi Rektörlük binası) arka tarafında bulunan iki katlı taş bir yapıdır. Bina II. Abdülhamid döneminden itibaren hapishane olarak kullanılmaya başlanmış, 1908'den önce bu hapishaneyi yöneten Bekir Ağa isminde bir memurun adı verilmiştir. (Taylan Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü,* Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, s. 238; Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası,* Yazan: Samih Nafiz Tansu, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 226; Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü,* Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 126-127.) Bina günümüze ulaşmamıştır.

13 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 190-191. Hüsamettin Ertürk, anılarında; ittihatçılardan Kara Kemal Bey ile yaptığı bir görüşmede Halil Paşa'nın Erivan'a elçi gönderilmesiyle ilgili olarak Kara Kemal Bey'in kendisine şunları söylediğini kaydetmektedir: *"-Halil Paşa gelmiş ve burada* (İstanbul'da) *pek az kalarak Kafkasya'da kurulacak Şûralar Cumhuriyeti'ne ittihatçıları sokmak için oraya gitmeye kalkmıştı. Başlangıçta bu müsaadeyi almış iken, birkaç gün sonra onun bu hareketini uygun görmeyen Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, torpido göndererek Paşa'yı Zonguldak'tan geri çevirdi."* Bkz. Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası,* s. 237.

14 Zira bu kabinede Maliye Nazırı Cavit Bey, Adliye Nazırı Hayri Efendi, Dahiliye Nazırı Ali Fethi (Okyar) Bey ve Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey gibi İttihat ve Terakki Fırkalı veya İttihat ve Terakki Fırkası'na oldukça yakın kişiler bulunmaktaydı. Bkz. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919), I,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 14.

15 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, III/4,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 703; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I,* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 11; Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi,* Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O. Yayınları, Ankara, 1948, s. 27-28; Celal Bayar, *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş, I,* Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 5-6; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I, Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 21.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

tutulduğu yeni bir döneme girilmiş,[16] ülkedeki ittihatçılık aleyhtarlığı her geçen gün artan şiddette kendisini göstermeye başlamıştır. Bu aleyhtarlık konunun bir diğer tarafı olan İtilâf temsilcilerinde de yoğun olarak görülüyordu. Kendilerine göre sıra; Osmanlı Devleti'ni savaşa iştirak ettirerek savaşın daha fazla uzamasının ve haliyle daha fazla can ve mal kaybına uğramalarının ayrıca ortaya attıkları asılsız Ermeni katliamlarının müsebbibi olarak gördükleri ittihatçıların cezalandırılmasına gelmişti. Diğer taraftan Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti de 14 Aralık 1918'de Divân-ı Harb-i Örfî'nin kurulması kararını almış, kurulan bu sıkıyönetim mahkemesinde seferberlik sırasında uygulanan geçici sevk ve iskân uygulamasından istifade ederek, ihtilal gayesiyle işlenen haksızlık ve tecavüze ait suçlarda dahli olanların layık oldukları kanuni cezaya çarptırılacakları vurgulanmıştı.[17]

Harp Divanı'nın kurulmuş olmasına rağmen kapsamlı bir tutuklama hareketine henüz girişilmemişti. Bu durum kamuoyunun ittihatçı aleyhtarı kesimi için hayal kırıklığı oluşturuyordu. Öyle ki Sabah Gazetesi'nden Ali Kemal Bey 20 Aralık 1918 tarihli köşe yazısında; Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na iştirak ettirenler ile tehcir işine karışanların kanuna teslim edilerek cezalandırılmalarını isterken,[18] Said Molla'nın sahibi ve editörü olduğu Türkçe İstanbul Gazetesi 24 Aralık 1918 tarihli sayısında Şerif Paşa'nın bir mektubuna yer vererek; Paşa'nın, İttihat ve Terakki'yi bundan sonra bir dakika Türkiye'de bırakmanın ve cemiyetin maneviyatına hâlâ müsait davranmanın savaştan önce ülkede var olan tehlikeleri daimi kılacağı yönündeki düşüncelerini okuyucularıyla paylaşıyor,[19] Alemdar Gazetesi'nin 23 Ocak 1919 günkü sayısında ise siyasi ricalden on kişinin (isimleri belli değildir) Halil Paşa da dahil olmak üzere tutuklanmalarını istedikleri ittihatçılarla ilgili olarak 26 Aralık 1918'de Padişah Altıncı Mehmed Vahideddin'e sundukları bir yazı yer alıyordu. Gazeteye göre; yazıyı Padişah'a sunan kişiler İstanbul'daki İtilâf Devletleri temsilcileriyle görüşmüşler, temsilciler kendilerine şunları söylemişlerdi:

> *"Avrupa Devletleri sizlerle meşgul değillerdir. Hakkınızdaki kararlar verilmiştir. Fakat bu kararları değiştirtmek hâlâ elinizdedir. Bunun için yalnız söz ile değil fiilen ispat etmelisiniz. Çünkü şimdiye kadar birçok şeyler söylediniz, yazdınız fakat yapmadınız. Bütün icraatı kanuna uydurmak istemenizi anlarız. Fakat kanunu tatbik edeceklerinizde zamana uygun zihniyet yoktur. Bu kadar nüfus katli işlenmiştir. Bugüne kadar bu*

---

16 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, I, (1888-1922),* haz. Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1997, s. 377.

17 Ferudun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 74-75.

18 *"Biz Muhalifler Neler İstiyoruz?",* Sabah, 20 Aralık 1918, No.10450, s. 1.

19 *"Şerif Paşa'nın Mektubu",* Türkçe İstanbul, 24 Aralık 1918, No.46, s. 1.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

katillerden hiçbiri hakkında bir hüküm verilerek adalet icra edilememiştir ... Nasıl olur da Halil, Cahit, Cavit, Kemal, Canbolat, Mithat Şükrü, Ahmet Şükrü, Sait Halim, Hayri, Musa Kâzım, Rahmi, Ahmet Nesimi, Ali Münif ve daha birçokları hapis ve harp divanına sevk olunmak şöyle dursun tutukluluk altına bile alınmadılar ... Ne bekliyorsunuz? Bunların da Enver, Talat, Cemal, Bedri, Azmi, Bahattin Şakir, Doktor Nazımlar gibi firar etmelerini mi bekliyorsunuz?[20] *... Bu işte gösterdiğiniz zaaf ve yavaşlık bizi hayret içinde bırakıyor. Çünkü böyle acil ve hayati bir meseleyi hemen benimseyerek halledip bitirmeyenler diğer hiçbir meseleyi halletmeye kabiliyetli olamayacağı gibi artık bu güzel memlekette oturamaz ve bu biçare halkı asrın gerekliliklerine göre idare etmeye muktedir ve müstahak olamaz ...''*[21]

Yazıda da ortaya konulduğu üzere İtilâf temsilcilerinin tutuklamalar konusundaki gecikmeye artık tahammülleri kalmamıştı. Nitekim İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe 2 Ocak 1919'da Londra'ya gönderdiği telgrafta; aleyhinde delil bulunduğu sanılan kimselerin yakalanıp İtilâf askeri makamlarına teslimini isteme yetkisinin kendisine verilmesini talep etti. Amiral Calthorpe bu talepte bulunurken Osmanlı Hükümet çevrelerinden herhangi bir tepki gelmeyeceğini bilmekteydi. Zira aynı telgrafta söylediklerine göre, Padişah ile hükümeti, bundan memnun bile kalacaklardı. Çünkü onlar da siyasi düşmanları ittihatçılara karşı sert bir eyleme geçmek arzusundaydılar. Eyleme geçerken yanlarında Müttefiklerin desteğini de bulacaklardı.[22]

İngiliz Yüksek Komiseri konu hakkında ertesi gün Londra'ya ikinci bir telgraf göndererek; işgal güçlerinin suçlu Türkleri yakalamaları gerektiğini ve bu işin Türk hükümetince başarılamayacağını belirtmiş ve *"son iki ayın deneyi, önerimi fazlasıyla haklı çıkardı"* demiştir.[23] Bu telgrafların ardından İngiliz Savunma Bakanlığı'nda suçlu gördükleri Türkleri yakalayıp cezalandırma yönünde kararlı bir hava esmiş, Amiral Calthorpe'un ikinci telgrafını gönderdiği 3 Ocak 1919 günü İstanbul, Bağdat ve Kahire'deki İngiliz Başkomutanlıklarına emir verilerek Kafkasya'dan Erzurum'a çekilen Türk birliklerinin yanlarında taşıdıkları gıda stoklarının Ermenilere ait olduğu belirtilmiş ve bu birliklerin komutanlarının yakalanıp cezalandırılması istenilmiştir. Bu iş için Batum'da ve gerekli görülen

---

20 1 Kasım 1918'i 2 Kasım'a bağlayan gece Talat, Enver ve Cemal Paşalar ile Dr. Bahattin Şakir, Dr. Nazım, Cemal Azmi, eski Polis Müdürü Bedri, Beyrut Valisi Azmi ve Rüsuhi Beyler bir Alman denizaltısıyla ülkeden ayrılmışlardır. (Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, II, Mütareke Dönemi,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 75; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 470.)

21 *"Padişah Hazretlerinin Yüksek Eşiğine Arıza",* Alemdar, 23 Ocak 1919, No.1350-40, s. 2.

22 Bilal N.Şimşir, *Malta Sürgünleri,* Bilgi Yayınevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 46-47.

23 Şimşir, *Malta Sürgünleri,* s. 47-48.

yerlerde Askeri Sıkıyönetim Mahkemelerinin kurulmasının da ifade edildiği emirde, cezalandırılacak kişiler arasında IX. Ordu Komutanı Yakup Şevki (Subaşı) Paşa ile Enver Paşa'nın kardeşi Nuri (Killigil) Paşa'nın da adı zikredilmiştir.[24] Görüldüğü üzere İngilizler işe ilk olarak ordu komutanlarından başlamışlardı. Zira haksız bir şekilde ülkeye yerleşmeye başlayan İtilâf güçleri için öncelikli mesele kendi güvenliklerinin sağlanmasıydı ve bu doğrultuda yapılması gereken ilk iş ordu komutanlarının etkisiz hale getirilmesiydi. Zaten İngiliz Savunma Bakanlığı tarafından bahsi geçen başkomutanlıklara 15 Ocak 1919 günü verilen bir diğer emirde Yakup Şevki ve Nuri Paşalar dışında Mürsel (Bakü), Nihat (Anılmış), Ali İhsan (Sabis), Fahri (Türkkan), Galip ve Tevfik Paşaların da yakalanarak cezalandırılmaları istenildi.[25]

Londra'nın tutuklamalar konusundaki kararlı tutumu İstanbul'daki İngiliz temsilcilerin de elini güçlendirmişti. Öyle ki Amiral Calthorpe 18 Ocak 1919'da Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa ve Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa ile yaptığı görüşmede İttihat ve Terakki'nin askeri kanattaki diğer şahıslar ile sivil kanattaki isimleri de meseleye dahil ederek; İngiliz tutsaklara kötü muamele edenlerle, sözde Ermeni kırımıyla ilgisi olanların cezalandırılmaları konusunu açmış, onlar da bu konuda harekete geçmeye hazır olduklarını bildirmişlerdi.[26] Zira Hükümet'in 1919 Ocak ayı başından itibaren giriştiği tutuklamalar alt rütbeli subaylar ile alt kademedeki mülki amirlerden oluşuyor ve bu durum İngilizleri tatmin etmiyordu. Yapılan görüşme derhal neticelerini vermeye başlamış, tutuklamalar üst düzeydeki görevlilere de sıçratılarak; 18 Ocak gününden itibaren eski Musul Valisi Mehmet Memduh Bey, 21 Ocak'ta eski Sivas Valisi Ahmet Muammer Bey, 30 Ocak günü eski Bursa Valisi Ali Osman Bey tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne yollanmış, yapılan diğer tutuklamalarla birlikte ocak ayı sonuna kadar Bekirağa Bölüğü kırk kadar önemli tutukluyla dolmuştu. Gelişmeleri İngiliz Yüksek Komiserliği de memnunlukla karşılamıştı ancak bu yalnızca bir başlangıçtı ve kendilerine göre tutuklamalara artan hızda devam edilmeliydi.[27]

3-HALİL PAŞA'NIN TUTUKLANIŞI

İngilizlerin tutuklamalara devam edilmesi görüşünü benimsemiş olan Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti bu girişimlerine kaldığı yerden devam ediyordu. Bu doğrultuda gerek ordu komutanı gerek ittihatçı ve gerekse İttihat ve Terakki'nin en önemli üç isminden biri olan Enver Paşa'nın

[24] Şimşir, *Malta Sürgünleri,* s. 48.
[25] Şimşir, *Malta Sürgünleri,* s. 49.
[26] Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, I,* s. 128.
[27] Şimşir, *Malta Sürgünleri,* s. 65-66, 72.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

da amcası olması hasebiyle Halil Paşa da tutuklanacaklar arasında ön sıralarda yer alıyordu. Nitekim dönemin Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşa İstanbul Muhafızlığı'ndan aldığı bilgileri 17 Şubat 1919'da Sadaret Makamı'na aktararak; kaldırılan Şark Orduları Grubu eski Kumandanı Halil Paşa hakkındaki tutuklanma emrinin verilmesinden önce kendisinin 30 Ocak 1919 tarihinde hanesinden çıkarak bir daha geri dönmediğini ve yapılan araştırma neticesinde de bulunamadığını bildirmiş, Harp Divanı tarafından muhakemesinin gerçekleştirilebilmesi için hakkında kanuni takibatta bulunulabilmesi adına gereğinin yapılmasını talep etmişti.[28] Durum Sadaret Makamı tarafından derhal Saray'a iletilmiş, sonuç olarak 20 Şubat 1919 tarihli irade-i seniyye ile Halil Paşa hakkında kanuni takibat yapılması Padişah VI. Mehmed Vahideddin tarafından onaylanmıştı.[29] Sadaret 23 Şubat 1919'da Ömer Yaver Paşa'nın yazısını cevaplayarak konu hakkındaki Padişah iznin alınmış olduğunu bildirdi.[30]

Diğer taraftan Yüksek Komiserlikleri bünyesinde bir kısım Rumlarla ve Ermenilerle el ele vererek tutuklanmalarını istedikleri kişiler hakkında kara listeler adını verdikleri listeleri hazırlamaya başlayan İngilizler[31] de Halil Paşa'yı gündemlerine aldılar. Öyle ki İngiliz haber alma subayı Yüzbaşı Hoyland tarafından hazırlattırılan 28 Şubat 1919 tarihli yeni bir listede Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşaların, Albay İsmet (İnönü) Bey'in, Yarbay Ali (Çetinkaya) Bey'in ve Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Cevat Abbas (Gürer) Bey'in isimleri dışında Halil Paşa da yer alıyordu.[32]

Halil Paşa ise hakkında tutuklama kararının çıkarıldığını bir akşam misafir bulunduğu eski Üsküdar Mutasarrıfı Celal Bey'in evinde öğrenir. Kendisi o akşam yaşananlarla ilgili olarak hatıralarında şunları söylüyor:

> *"Üsküdar Serencebey yokuşunda oturan eski Üsküdar Mutasarrıfı Celal Bey'in evine yemeğe davetliydim. Makedonya'dan beri tanıdığım ve silahlı çatışmalarda beraberce ölüme meydan okuduğumuz eski yaverlerimden Fuat da bu akşam yemeğinin misafirlerindendi. Kapının çalındığını duyduk. Bir arkadaşımızın geldiğini zannediyorduk. Celal Bey aşağı indi, biraz sonra geldiğinde rengi uçmuştu, odanın içine bir sessizlik çöktü. '-Paşam işler berbatlaşıyor, gelen Beşiktaş Başkomiseri Şevki Bey'di. Haklarında tutuklama kararı verilenlerin*

---

28 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dosya Usulü (İ. DUİT), 175/112 lef 2.
29 BOA, İ. DUİT, 175/112.
30 BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 4557/341739.
31 Şimşir, *Malta Sürgünleri,* s. 72-73.
32 Bilal N.Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), I, Nisan 1919-Mart 1920,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 3-4.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

listesini gösterdi. Tutuklama emri verilenler arasında siz ve ben de bulunuyoruz. Şimdi ne yapacağız?"

Haberi alan Halil Paşa tutuklanmamak için ilk olarak kayınvalidesinin evine uğrayarak silahlarını alır ve oradan Nişantaşı'nda oturan arkadaşı Selim Sırrı Bey'in evine giderek geceyi burada geçirir. Ertesi sabah Üsküdar Mühürdar'daki bir başka arkadaşının evine uğrayan Halil Paşa burada kayınvalidesi ve eşiyle görüşerek onlardan bir miktar para alır ve oradan Kadıköy'e geçer ve yine bir arkadaşının evinde kalır. Ancak Halil Paşa burada da uzun süre kalmaz ve yukarıda da ismi geçmiş olan eski Üsküdar Mutasarrıfı Celal Bey ile birlikte bir Türk ve bir Rum hanımın birlikte oturdukları bir eve geçer. Celal Bey'in aranmadığı öğrenilince kendisi evden ayrılır ve Halil Paşa da buradan çıkarak bir diğer durağı olan ittihatçılardan Baba Hamdi'nin Çamlıca'daki evine sığınır. Ancak Hamdi Bey'in ittihatçı olması dolaysıyla evinin aranması ihtimali yüksek olduğundan Halil Paşa burayı da güvenli görmez ve Hamdi Bey'in aracılığıyla Refik Bey adlı birinin evine geçer. Fakat yakalanması durumunda Refik Bey ve ailesinin durumdan zarar görmesini istemeyen Halil Paşa buradan da ayrılarak emekli subay Kambur Münir Bey'in Bostancı'daki Horoz Ali Paşa Köşkü[33] diye tanınan hanesine geçer. Halil Paşa'nın ikamet ettiği bu son yere yine o sıralarda aranan bir başka ittihatçı ve kambur lakaplı Atıf (Kamçıl) Bey[34] de saklanmak üzere gelir. Ancak Horoz Ali Paşa Köşkü iki ay süren kaçışın son durağı olur ve 2 Nisan 1919[35] sabahı ev, bir ay önce de VI. Ordu Kumandanı Ali İhsan (Sâbis) Paşa'yı tutuklayan Yüzbaşı Lafonten'in[36] komutasında 70 ila 80 İngiliz askeri tarafından sarılarak Halil Paşa, Atıf ve ev sahibi Münir Beyler tutuklanırlar.[37]

---

33 Bina günümüze ulaşmamıştır.

34 İttihat ve Terakki'nin fedailerinden olan Atıf Bey 1908'de ittihatçılar tarafından Makedonya'da başlatılan ayaklanma sırasında Şemsi Paşa suikastını gerçekleştirmiş, meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'da jandarma ve polis teşkilatlarında görev almış, Osmanlı Mebûsan Meclisi'nde Çanakkale ve Ankara mebusluklarında bulunmuş, Teşkilat-ı Mahsusa'da başkan yardımcılığına getirilmiş, İttihat ve Terakki Meclis-i Umumiliğine kadar yükselmiş, Cumhuriyet döneminde de iki kez Çanakkale'den milletvekili seçildikten sonra 1947'de vefat etmiştir. Bkz. Talha Burak Ünlü, *İttihatçı Bir Fedai Mülâzım Atıf Kamçıl,* Timaş Tarih Yayınları, İstanbul, 2021, s. 112-113, 196-197, 209, 223, 243, 255, 302, 308, 312.

35 *"Asayişle İlgili Büyük Bir Başarı",* Alemdar, 3 Nisan 1919, No.1413-103, s.1; *"Halil Paşa-Atıf Bey Dün Kadıköy'deki Gizlendikleri Yerde Tutuklandılar",* Sabah, 3 Nisan 1919, No.10554, s. 1.

36 Ali İhsan Sâbis, *Harp Hatıralarım, Birinci Dünya Harbi, IV,* Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, s. 337-340.

37 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 195-200; *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları,* s. 127-128. İngilizlerin Halil Paşa'nın yerini tespit etmesiyle ilgili olarak Yenibahçeli Şükrü Bey anılarında; ev sahibi Münir Bey'in eşinin Halil Paşa'ya layık olduğu şekilde hizmet edemediği düşüncesiyle -ki Halil Paşa da anılarında evin hanımının evde Paşa kalıyor diye evi her gün silip süpürdüğünden bahsetmektedir- bir Rum kadını ev işlerine yardım etmesi için tuttuğunu, sonra da bu Rum kadının Halil Paşa'dan şüphelenerek İngilizlere Paşa'nın yerini söylediğini belirtmektedir. (*Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları,* s. 127; Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 199.)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Yaşanan gelişme kısa sürede yankılarını bulmuş özellikle ittihatçı aleyhtarı gazeteler olayı derhal sütunlarına taşımışlardı.[38] Bunlardan Alemdar Gazetesi tutuklanma haberi karşısında büyük bir sevinç yaşamış, bu sevincini okuyucularıyla paylaşmıştı. Öyle ki gazeteye göre operasyon; İstanbul Polis Müdürlüğü'ne yeni atanan ve önce İkdam Gazetesi'nin idare memuru olarak görev yapıp, Hürriyet ve İtilâf Fırkası taraftarı olan Mehmet Nurettin Bey'in[39] aldığı isabetli tedbirler ve aynı zamanda İtilâf polisinin gösterdiği etkili yardım sayesinde başarıyla sonuçlanmıştı. Haberin sonunda gösterilen yardım hakkında İtilâf güçlerine teşekkür etmeyi de ihmal etmeyen Alemdar, yazının tamamında şöyle diyordu:

> *"Polisimizin memleketin asayiş ve geleceğiyle şiddetle ilgisi bulunan büyük bir başarısını okuyucularımıza bugün müjdelemekle iftihar ediyoruz. Polis Müdüriyet-i Umumiyesine tayin olunarak daha dün makamını işgal eden Nurettin Bey'in aldığı isabetli tedbirler ve ortaya koyduğu faydalı faaliyet ve İtilâf polisinin gösterdiği tesirli yardım neticesinde çetenin en önemli başkanlarından üç azgın haydut daha yakalanmıştır. Gerçekte epeyce zamandan beri firar durumunda bulunan ve devamlı olarak yapılan araştırmaya rağmen bir türlü ele geçmeyen Enver'in amcası Halil Paşa ile Ermeni katili Ankara Valisi Atıf*[40] *ve Çankırı Murahhası Cemal Oğuz*[41] *dün akşam yakalarını adalet pençesine kaptırmışlardır. Bu başarının ne derecelerde öneme sahip olduğunu izaha gerek yoktur zannederiz. Bunlardan "Amca Paşa" ile Atıf, Erenköy'deki*[42] *gizlendikleri yerde yakayı ele vermişlerdir. Hâlâ nasıl kötü bir fikir beslediklerine bir delil de şudur ki;*

---

38 *"Halil Paşa-Atıf Bey Dün Kadıköy'deki Gizlendikleri Yerde Tutuklandılar",* Sabah, 3 Nisan 1919, No.10554, s. 1; *"Yeni Tutuklular-Halil Paşa, Atıf ve Cemal Oğuz Beyler",* Tasvir-i Efkâr, 4 Nisan 1919, No.2694, s. 1; *"Asayişle İlgili Büyük Bir Başarı",* Alemdar, 3 Nisan 1919, No.1413-103, s. 1.

39 3 Aralık 1918'de İstanbul Polis Müdür-ü Umumisi olarak atanan Albay Halil Nedim Bey 31 Mart 1919 tarihli İrade-i Seniyye ile görevinden alınarak Çatalca Mutasarrıflığına atanmış, Halil Nedim Bey'den boşalan İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiliğine de Mehmet Nurettin Bey getirilmiştir. Bkz. BOA, BEO, 4562/342107.

40 Gazete burada yanlış bir bilgi vermiştir. Atıf Kamçıl Bey daha önce Ankara Valiliği görevinde bulunan Vali Atıf Bey ile karıştırılmıştır. (Ünlü, *İttihatçı Bir Fedai Mülâzım Atıf Kamçıl,* s. 259.)

41 Cemal Oğuz Bey, İttihat ve Terakki'nin vilâyetlerdeki temsilcileri olan kâtib-i mesullerden olup, kendisi de İttihat ve Terakki döneminin Çankırı kâtib-i mesulü idi. Tutuklandıktan sonra kurulduğunu belirttiğimiz Divân-ı Harb-i Örfî'de yargılanmış, Mahkeme İttihat ve Terakki'nin diğer kâtib-i mesulleri ile ilgili olarak kararını 10 Şubat 1920'de vermiş olmasına rağmen Cemal Oğuz Bey hakkında herhangi bir hüküm vermemiştir. (Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları,* s. 223, 226-230.) Kendisi 5 Ekim 1920 günü İngilizler tarafından Malta Adası'na sürgüne gönderilmiş, 25 Ekim 1921'de sürgün hayatı sona ermiştir. (Şimşir, *Malta Sürgünleri,* s. 233, 501-502.)

42 Halil Paşa'nın saklandığı son yer olan Horoz Ali Paşa Köşkü'nün Bostancı'da olduğunu belirtmiştik. Bostancı o dönemlerde Üsküdar Livası'nın Erenköy Şubesi'ne bağlı bir mahalle idi. Bkz. Bkz. Mehmet Canatar, "1922'de İstanbul İdari Birimleri ve Mahalleleri", *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, III,* 2016, s. 243. Haberde bu nedenle Erenköy denilmiştir. Günümüzde gerek Erenköy gerekse Bostancı Kadıköy İlçesi'ne bağlı mahallelerdir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ikametgâhlarında 10 mavzer, büyük çapta 8 revolver, birçok kasatura, kama ve benzeri silah ile bir sandık cephane bulunmuştur.[43]

Dirayet ve ehliyetleri zaten su götürmez bir gerçek olan Polis Müdür-ü Umumisi Nurettin Bey'in bu başarıları memleket namına her türlü takdir ve teşekküre layıktır. Genç ve faal müdürün bu ilk ve büyük başarısını yakında daha birçok başarıların takip edeceğine kesin olarak ümit varız.

Yirmi dört saat zarfında gösterdikleri bu azim ve faaliyet bize bu hususta pek çok ümitler vermektedir. Halil, Atıf ve Cemal'in tutuklanmalarında yukarıda da kaydettiğimiz gibi İtilâf Hükümetleri polisinin ortaya koyduğu takdire değer yardımlarını da tekrar zikreder ve kendilerine de teşekkür ederiz."[44]

Tutuklular öncelikle Kadıköy İnzibat Kumandanlığına götürülmüşler, burada bir hafta kaldıktan sonra Halil Paşa Bekirağa Bölüğü'ne sevk edilmiştir. Kendisi Bekirağa Bölüğü'ndeki ilk günlerinde dilekçe vererek tutuklanmasının sebebini sormuş, aldığı cevapta tutuklanmasına Hükümet tarafından karar verildiği açıklanmıştı. Tutukluluk günlerinde eşi Safiye Hanım sık sık kendisini ziyaret etmiş, bu arada Halil Paşa'nın önceden de tanıdığını belirttiğimiz Karabet Ayıcıyan bu kez Divan-ı Harb-i Örfi Müstantiği sıfatıyla karşısına çıkarak; kendisinin Birinci Dünya Savaşı sırasında üç yüz bin Ermeni'yi, elli ila altmış bin Arap'ı, on üç Yahudi'yi, iki İngiliz subayını ve bir de Türk çavuşu öldürmekle suçlandığını bildirmiştir. Bu suçlamalara karşılık savunmasını yazılı olarak veren Halil Paşa tutukluluğunun ilerleyen aylarında Karakol Cemiyeti vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'dan Anadolu'ya geçmesi ve İzmir Cephesi Kumandanlığının kendi uhdesinde olacağı yönünde bir emir alır ve bundan sonraki süreçte hapishaneden kaçış için fırsat kollamaya başlar.[45]

4-HALİL PAŞA'NIN BEKİRAĞA BÖLÜĞÜ'NDEN FİRARI

Halil Paşa'nın gerek hapishaneden çıkışının ve gerekse Anadolu içlerine sevkinin organizasyonunu Karakol Cemiyeti üstlenir. İşin hapishaneden çıkış safhasında Halil Paşa'ya yardımcı olacak kimseler hapishanedeki askeri birliğin kumandanı olan ve Karakol Cemiyeti

---

43 Tutuklama haberini alan Halil Paşa'nın kayınvalidesinin evine uğrayarak silahlarını aldığını belirtmiştik. Halil Paşa da anılarında Bostancı'da kaldığı Horoz Ali Paşa Köşkü'ne gelen Atıf Bey'in seyyar cephanelik halinde geldiğini belirtiyor. Haberde bahsedilen silah ve cephaneler bunlar olmalıdır. Bkz. Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 199.

44 *"Asayişle İlgili Büyük Bir Başarı",* Alemdar, 3 Nisan 1919, No.1413-103, s. 1.

45 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 200-208; Dinç, *Kûtü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa,* s. 116. Ali Fuat Cebesoy'un naklettiğine göre kendisinin Halil Paşa ile yaptığı bir görüşmede Halil Paşa, yukarıdaki bilgilerden farklı olarak üç Yahudi'nin ve bir İngiliz binbaşının ölümünden sorumlu tutulduğunu söylemiştir. Bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 168.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ile birlikte hareket eden Albay Ali Bey,[46] Ali Bey'in özel olarak yardımcılığına getirdiği ve kendisi de cemiyetin direktifleri doğrultusunda hareket eden Üsteğmen Şadi (Artuğ) Bey,[47] yine cemiyetle iltisakları olan Asteğmen Ziya ve Reşat Beyler ile Başgardiyan İsmail Çavuş'tur.[48]

Hapishaneden çıkış tarihi Üsteğmen Şadi Bey'in muhafız nöbetçiliğine denk getirilerek, 7 Ağustos 1919 Perşembe gününü 8 Ağustos Cuma gününe bağlayan gece olarak kararlaştırılır.[49] Hazırlanan kaçış planına göre Halil Paşa'ya ve yine kendisi ile birlikte hapishaneden firar edecek olan İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'nden Küçük Talat (Muşkara) Bey'e[50] inzibat elbisesi giydirilecek, her ikisi Şadi Bey ve İsmail Çavuş ile birlikte Harbiye Nezâreti'nin ana kapısından çıkacaklar, daha sonra Beyazıt Meydanı'ndaki bir ağacın dibinde kendilerini bekleyecek olan Teğmen Naci Bey ile buluşacaklar, Naci Bey firarileri alıp Ahırkapı'da beklemekte olan bir sandala bindirerek Üsküdar'daki Salacak Sahili'ne ulaştıracak, burada yine Karakol Cemiyeti'nin adamlarından Çolak İbrahim Bey firarileri karşılayarak bir arabayla Çamlıca sırtlarında beklemekte olan Yahya Kaptan'a[51] ulaşmalarını

---

46 *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları,* s. 129.

47 Albay Ali Bey'in o sıralarda XXV. Kolordu ambarında müdür muavinliği yapan Üsteğmen Şadi Bey'i özel olarak yardımcılığına atattırmasıyla ilgili olarak Taylan Sorgun, Ali Bey'in Şadi Bey'e şunları söylediğini naklediyor: *"-Bak Şadi seni tanırım. Hakkında biraz malumat da aldım. Şimdi sana mühim bir vazife verilmesini temin edeceğim. Seni buraya benim yanıma almak istiyorum. Biliyorsun ittihatçıları tutuklayıp buraya getiriyorlar. Sen benim yardımcım olacaksın. Lakin bu vazife kolay değildir. Ağzı sıkılık ister. Biraz da fedailik ister. Senin ittihatçılara meylin de varmış, ama bu çok bilinmezmiş. Onun için biçilmiş kaftansın."* (Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü,* s. 233.)

48 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 209; Dinç, *Kûtü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa,* s. 116; Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü,* s. 232-236. Yenibahçeli Şükrü Bey de anılarında Şadi ve Ziya Beylerin isimlerini vermekte, Reşat Bey'in yerine Şakir isminde bir subaydan bahsetmektedir. Bkz. *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları,* s. 130.

49 Cebesoy, *Moskova Hatıraları,* s. 170; İkdam, 12 Ağustos 1919, No.8084, s. 1; Peyâm, 11 Ağustos 1919, No.252, s. 2. Ancak bir belgede kaçışın 9 Ağustos 1919 günü gerçekleştiği belirtilmektedir. Bkz. BOA, Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR), 102/102. Mehmet Emin Dinç de kaçışın 8 Ağustos 1919'u 9 Ağustos'a bağlayan gece gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bkz. Dinç, *Kûtü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa,* s. 116.

50 Talat Muşkara aslen Nevşehirlidir. Mekteb-i Harbiye'de Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşıdır. Mezun olduktan sonra ilk görev yeri merkezi Selanik olan Makedonya Bölgesi'ndeki III. Ordu olur. 31 Mart Vakası sırasında Harekât Ordusu'nda görev almıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumi üyesi olmuştur. Merkezi Umumi'de Mehmet Talat Paşa'dan ayırt edilmek için kendisine "Küçük Talat" denilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında İzmir ve havalisinde İttihat ve Terakki teşkilatının kurulması için görevlendirilmiş, burada daha sonra ismi Anadolu olarak değiştirilen İttihat adında bir gazete çıkarmıştır. Mahmut Celal (Bayar) Bey'in yerine gelmesiyle İstanbul'a dönmüş bu kez de Yeni Mecmua adlı bir dergi çıkarmıştır. Mütareke döneminde tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilen ittihatçılardan biri de kendisiydi. Bkz. *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları,* s. 70.

51 Makedonya'daki Köprülü Kasabası'nda doğan Yahya Kaptan 21 yaşında iken amcasına saldıran bir Bulgar'ı öldürdükten sonra dağa çıkarak çetesini kurmuş ve birçok çeteci gibi "Kaptan" lakabını almıştır. Balkanlar'da Bulgar ve Sırp komitacılara karşı savaşan Yahya Kaptan Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Ordusuna gizli bilgiler sağlamış, ardından Teşkilat-ı Mahsusa'ya dahil olarak yine Balkanlar'da ayrıca Irak Cephesi'nde görev yapmıştır. Sonrasında İstanbul'a dönerek, Mütareke döneminde Karakol Cemiyeti'ne katılmış ve Yenibahçeli Şükrü Bey'in liderliğinde Kocaeli Menzil Grubu'nda dağınık halde iken toplanan birliklerin başına getirilmiştir. İlerleyen dönemlerde Ahırkapı Cephaneliği ve Darıca Un Deposu baskınlarını da gerçekleştirecek olan Yahya Kaptan Kocaeli Bölgesi'ndeki Rum çetelerine karşı mücadele etmiş, İstanbul'dan

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

sağlayacak, Yahya Kaptan da Halil Paşa ile Küçük Talat ve Şadi Beyleri Anadolu içlerine sevk edecekti.[52] Nitekim plan düşünüldüğü şekliyle sorunsuz bir şekilde yürütülür. Organizasyonun başarıyla gerçekleşmesinde Karakol Cemiyeti'nin İstanbul ile Anadolu arasında bağlantı sağlamak üzere Kocaeli Bölgesi'nde kurduğu menzil teşkilatının kumandanı olan Yenibahçeli Şükrü (Oğuz) Bey'in[53] de rolü büyüktür.[54]

Osmanlı idari makamları ise kaçış olayını birkaç gün sonra öğrenirler. Öyle ki, konuyla ilgili ilk resmi yazı; dönemin Dahiliye Nazırı Adil Bey'in Edirne, Erzurum, Ankara, Aydın, Bitlis, Hüdavendigâr (Bursa), Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Ma'mûret-ül-aziz (Elâzığ) ve Van Vilayetleri ile Urfa, İzmit, Erzincan, Eskişehir, İçel, Bolu, Canik (Samsun), Çatalca, Karesi (Balıkesir), Kale-i Sultaniye (Çanakkale), Menteşe (Muğla), Teke (Antalya), Kayseri, Karahisar-ı Sahib (Afyon), Niğde, Ayıntab (Antep) ve Maraş Mutasarrıflıklarına gönderdiği 11 Ağustos 1919 tarihli telgraf olur. Bu telgrafta Adil Bey, Halil Paşa ile Küçük Talat ve Şadi Beylerin askeri tutukevinden firar ettiklerini bildirerek; bu firar hadisesinin ülke siyasetine olumsuz tesirlerinin olduğunun altını çizmiş, konu hakkında gerekli hassasiyetin gösterilerek firarilerin bu bölgelere gelmeleri halinde derhal tutuklanarak muhafız güçlerle birlikte İstanbul'a gönderilmelerini talep etmiş ayrıca firarileri yakalayacak polis memurlarına da mükâfat verileceğini belirtmiştir.[55]

Firar hakkındaki haberler kısa zamanda gazete sütunlarına da yansıdı. Haberi okuyucularına ulaştıran ilk gazeteler arasında Peyâm ve Tasvir-i Efkâr bulunuyordu.[56] İkdam Gazetesi de ertesi gün devredeydi ve habere geniş bir yer ayırdı. Firarilerin göz göre göre kaçtıklarını belirten gazete süngü altındaki birkaç tutuklunun bile muhafaza edilememesinde gösterilen acze ve lakaytlığa hayret ediyor, Anadolu'daki millî harekâtı dağıtmak için bir taraftan telgraflar yazılıp, emirler veriliyorken, diğer taraftan da bu harekâtı takviye edecek adamların merkezi Hükümet'ten savuşarak onlara katılmalarına engel olunamaması karşısında şaşkınlığını gizleyemiyordu. Gazete kaçış hikayesinin ayrıntılarını da vermekteydi. Buna göre

gönderilen hükümet kuvvetleri tarafından 9 Ocak 1920'de Tavşancıl'da katledilmiştir. Bkz. *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları,* s. 83; Murat Aydoğdu, "Kocaeli Yarımadası'nda Karakol Cemiyeti-Mustafa Kemal Paşa Rekabeti ve Yahya Kaptan Olayı I", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* XXV/75, 2009, s. 605, 607-608, 620.

52 İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında Kuva-yı Seyyâre Kumandanlığına Ait Hâtırâtım,* Emre Yayınları, İstanbul, Basım Tarihi Yok, s. 25-27; Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 210-211. Yenibahçeli Şükrü Bey'e göre sandal Yenikapı'dan hareketle Karaköy İskelesi'ne gitmiştir. Bkz. *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları,* s. 130.

53 Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar,* s. 9; *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları,* s. 70-71.

54 Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası,* s. 228.

55 BOA, DH. ŞFR, 102/102. Yazıda Halil Paşa ile arkadaşlarının 9 Ağustos'ta firar ettikleri ifade edilmektedir ki doğrusu 8 Ağustos olmalıdır.

56 *"Kaçtılar",* Peyâm, 11 Ağustos 1919, No.252, s. 2; Tasvir-i Efkâr, 11 Ağustos 1919, No.2809, s. 1. Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde haber başlığı sansürlenmiştir. Bkz. Aynı yer.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Halil Paşa ile Küçük Talat Bey ve Hapishane Başgardiyanı İsmail Çavuş önlerinde Hapishane Muhafızı Şadi Bey olduğu halde tutukevinden çıkmışlar ve bu sırada nöbet beklemekte olan askere Şadi Bey: *"-Bizi arayan olur ise muhafizlık dairesindeyiz. Oradan sorunuz"* demiş ve bu suretle kaçmayı başarmışlardı.[57]

Firardan bir gün önce Hapishane Kumandanı Albay Ali Bey görevinden istifa ettiğine dair dilekçeyi İstanbul Muhafızlığına vermiş, dilekçesine kabul veya ret yönünde herhangi bir cevap almadığı halde firar günü makamında bulunmamıştı. Bu durum da gazetenin dikkatini çekmiş, durum *"Şüpheli Bir İstifa"* başlığı altında okuyuculara sunulmuştu. Yine gazetenin verdiği bilgilere göre; İstanbul Muhafızlığınca her türlü tedbire ve kovuşturmaya girişilmiş ve gereken mıntıkalara firarilerin yakalanmaları için kesin emirler verilmişti. Albay Ali Bey, cumartesi günü hapishaneye gelerek firarın ayrıntıları hakkında Muhafızlığa rapor vermiş ve kendisi ile Muhafaza Subayı Asteğmen Ziya Bey muhafaza altına alınmış, dışarıyla görüşmeleri de yasaklanmıştı. Gazete ayrıca firarilerin Bandırma'ya gittiklerini ve oradan da gazete tarafından karışıklık olarak nitelendirilen Millî Hareket'e katılacaklarının rivayet edildiğini duyurmuştu.[58]

İkdam Gazetesi ertesi gün Dahiliye Nazırı Adil Bey'in vilayetlere ve mutasarrıflıklara 11 Ağustos günü gönderdiğini belirttiğimiz telgrafına atfen Halil Paşa ile Talat Bey'in yakalanmaları için bir tamim yayınlandığını bildirmişti.[59] Bu haberin yayınlandığı 13 Ağustos 1919 günü İngiltere'nin Karadeniz Ordusu Komutanı General George Francis Milne kaçış hakkında Londra'yı bilgilendirirken,[60] yine aynı gün Van Valisi Haydar Bey'den Dahiliye Nezareti'ne ilginç bir telgraf geldi. Haydar Bey'in telgrafta verdiği bilgilere göre; Nahçıvan'da Kafkas askerleriyle birlikte Halil Paşa adında biri Ermenilerle çarpışmaktaydı. Bu çarpışmalardan dolayı yüksek miktarda zayiata uğrayan Ermenilerden kurtulabilenler ise Şahtahtı Köprüsü'nden geçmek üzere Bakü Serdar'ından izin istemişler ve bu talepleri silahsız olmak kaydıyla uygun görülmüştü. Güya bu durumu haber alan Halil Paşa'nın Ermenilerin etrafını kuşatması üzerine Revan'da çatışmalar şiddetle devam etmekteydi ve konuyu incelettiren Haydar Bey neticeyi bilahare arz edecekti.[61]

Van'dan bu haberler gelirken diğer taraftan İstanbul'da da aramalar devam ediyordu. Konu hakkında İstanbul Valiliği Üsküdar ve Kartal Jandarma Kumandanlıklarından aldığı

57 İkdam, 12 Ağustos 1919, No.8084, s. 1. Burada da haber başlığı sansürlenmiştir.
58 İkdam, 12 Ağustos 1919, No.8084, s. 1.
59 İkdam, 13 Ağustos 1919, No.8085, s. 2.
60 Şimşir, *Malta Sürgünleri,* s. 155.
61 BOA, Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH. KMS), 53-2/87 lef 2; DH. ŞFR, 641/95.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

bilgileri 14 Ağustos 1919 günü Dahiliye Nezareti'ne ileterek; Halil Paşa ile Talat ve Şadi Beylerin Kartal Kazası istasyonlarında duran bütün trenlerde arandıklarını fakat bulunamadıklarını, bununla birlikte incelemeye devam edilmekte olunduğunu bildiriyordu.[62] Bu arada Van Valisi Haydar Bey'in yukarıda belirttiğimiz telgrafının Dahiliye Nazırı Adil Bey'in zihnini kurcaladığı görülüyor. Devrin ulaşım şartları göz önüne alındığında Halil Paşa'nın bu kadar kısa bir sürede Nahçıvan'a gitmesi pek de mümkün gözükmezken, yine de Adil Bey her türlü ihtimale karşın Haydar Bey'e şifre bir telgraf göndererek; bahsedilen Halil Paşa'nın kim olduğunun bilinmesinin gerekli olduğunu vurgulayarak; yapılan incelemenin hızlandırılmasını ve neticenin biran evvel bildirilmesini istedi.[63]

Halil (Kut) Paşa'nın verdiği bilgilere göre yazışmalara konu olan Halil Paşa, esasında Birinci Dünya Savaşı sırasında Halil (Kut) Paşa'nın kumandanı olduğunu belirttiğimiz VI. Ordu'da görev yapmış olan Halil Bey adında eski bir subaydı. Savaştan sonra Nahçıvan ahalisi Halil Bey ile birlikte millî bir teşkilat kurmuş, kendilerini Erivan ve Zengezur taraflarındaki Ermenilere karşı savunmaktaydı.[64] Nitekim Haydar Bey Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bu kez 15 Ağustos tarihli şifre telgrafta yapılan incelemenin neticesi ile ilgili olarak bilgi veriyor ve Şahtahtı'da Ermenilerle çarpışan şahsın evvelce Nahçıvan Kumandanlığında bulunmuş ve bilahare firar sebebiyle ordu tarafından kaydı silinerek hakkında kanuni takibata girişilmiş olan Halil Bey olmasının muhtemel bulunduğunu belirtiyordu.[65] Böylece mesele kapandı. Aranan Halil Paşa'nın, Nahçıvan'daki Halil Bey olmadığı anlaşılmıştı. Ancak ortada bir başka gerçek daha vardı; Halil Paşa da henüz ele geçirilememişti.

Gerçekleşen firar hadisesi İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcileri açısından da katlanılması güç bir durum arz ediyordu. Nitekim İngiltere, Fransa ve İtalya Yüksek Komiserleri 16 Ağustos 1919'da Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne adeta azarlayıcı bir üslupla kaleme aldıkları şu müşterek notayı verdiler:

> *"Fransa, İngiltere ve İtalya Yüksek Komiserleri Enver Paşa'nın amcası General Halil Paşa'nın cezaevi arkadaşı Küçük Talat Bey ve sözde onları muhafazayla görevli subayla birlikte askeri cezaevinden kaçışını büyük bir üzüntüyle öğrenmiş bulunmaktadırlar. Bu kaçışın meydana geldiği olağanüstü durum, asayişi korumakla özellikle ilgili bulunan Müttefik hükümetlerde çok kötü bir izlenim yaratmaktan geri kalmayacaktır…*

62 BOA, Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi (DH. EUM. AYŞ), 18/55.
63 BOA, DH. ŞFR, 102/139; DH. KMS, 53-2/87.
64 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 237.
65 BOA, DH. ŞFR, 642/1; DH. KMS, 53-2/87 lef 3.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Yüksek komiserler, bu derece üzücü olaylara bir son verecek tedbirlerin derhal alınmaması halinde Osmanlı Hükümeti'nin yükleneceği sorumluluk üzerine Sadrazam Hazretlerinin önemle dikkatini çekmeyi görev bilirler…"[66]

İki gün sonra İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb firarilerin yakalanmaları için hemen harekete geçildiğine, konu hakkında Bâb-ı Âli'ye bir nota verdiklerine ve firarın cezaevinde görevli en az iki kişinin yardımıyla gerçekleştiğine dair Londra'ya bilgilendirirken, iki gün sonra General Milne de Londra ile iletişime geçerek; *"Halil Paşa'nın ve Küçük Talat Bey'in kaçışlarından sorumlu subayın askeri mahkemede yargılanmasını emrettim"* diyordu.[67]

5-HALİL PAŞA İLE ARKADAŞLARININ ANADOLU'YA GEÇİŞLERİ

İstanbul'da konu hakkında yaşanan gerginlik böylece günden güne artarken, Halil Paşa ile arkadaşlarının kaçış maceraları da sorunsuz bir şekilde devam ediyordu. Hatırlanacağı üzere Yahya Kaptan son olarak Halil Paşa ile Talat ve Şadi Beyleri Çamlıca'dan Anadolu içlerine sevk edecekti. İstanbul'dan biran evvel uzaklaşılması gerekmekteydi ve firar gecesi Yahya Kaptan adamlarıyla birlikte Halil Paşa ile diğerlerini yanına alarak Tavşancıl'a doğru hareket ettiler. Heyet burada bulunan bir ormanda bir hafta kadar gizlenerek, kaçış güzergâhının tespit edilmesine çalıştı. Ortada iki yol vardı, biri Adapazarı üzerinden ilerlemek, diğeri Yenişehir-İnegöl üzerinden Eskişehir'e ulaşmaktı. Ancak Adapazarı civarındaki Abazaların bir kısmının Saray'a bağlı oldukları haber alındığından Yahya Kaptan bu yolu tehlikeli, diğerini ise daha emin bulmaktaydı. Bu arada bölgeye gelen Karakol Cemiyeti'nin kurucularından Kara Vasıf Bey Halil Paşa'ya Mustafa Kemal Paşa'nın yeni emrini bildirdi. Buna göre heyet batı istikametinde değil, Sivas istikametinde ilerleyecekti. Mustafa Kemal Paşa görüşmek üzere Halil Paşa'yı Sivas'a bekliyordu. Tüm bu nedenlerle Adapazarı güzergâhından tamamen vazgeçilerek Tavşancıl'dan bir kayıkla İzmit Körfezi'nin hemen karşı kıyısında bulunan Karamürsel kıyılarına geçmeye karar verildi. Karamürsel'e gelindiğinde Yahya Kaptan'ın

66 Şimşir, *Malta Sürgünleri,* s. 155-156.
67 Şimşir, *Malta Sürgünleri,* s. 156-157.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

görevi burada bittiğinden heyete artık milis teşkilatıyla birlikte Kara Arslan[68] refakat ederken, kafile de Yenişehir istikametine yönelmişti.[69]

Bu sırada Dahiliye Nazırı Adil Bey Halil Paşa ile arkadaşlarını Yalova taraflarında aramaktaydı. Kendisi 24 Ağustos 1919 günü Hüdavendigar Vilâyeti ile İzmit ve Bilecik Mutasarrıflıklarına gönderdiği yazıda; Halil Paşa ile arkadaşlarının 21 Ağustos günü tedarik ettikleri birkaç kişi ile birlikte Yalova taraflarına geçtiklerinin haber alındığını, firarilerin Yenişehir-Bilecik veya İznik-Geyve hattını takip etmelerinin muhtemel bulunduğunu ancak diğer ihtimalleri de dikkate almak gerektiğini bildirmiş, gereken süvari ve piyade jandarma birliklerinin temin edilerek firarilerin yakalanmalarını emretmişti. Nazır'ın belirttiğine göre firarileri yakalayacak olanlara 5000 Lira ödül de verilecekti.[70]

Mesele hakkında Dahiliye Nezareti'ni yanlış yerlere yönlendiren bir başka bilgi de 26 Ağustos günü İzmit Mutasarrıflığından geldi. Buna göre firariler Eskişehir'e gitmişlerdi.[71] Ancak esasında tam da bu sıralarda Halil Paşa ve arkadaşları için çember bir ara daralır gibi oldu. Zira Kara Arslan Çetesiyle ilerleyen Halil Paşa ve arkadaşları 25 Ağustos gecesi Yenişehir istikametinde ilerlerken Çampınar[72] mevkiine geldikleri vakit o civarda bulunan bir köyün ahalisi gelen kafileyi eşkıya zannederek köylerini boşaltmış ve civardaki jandarma karakollarından yardım istemişlerdi. Bu durumu öğrenen kafile de Çampınar dolaylarında kayalık bir tepeye tırmandı.[73] Ancak bu arada durumu haber alan Yenişehir Jandarma müfrezesi 80 kişilik bir kuvvetle 26 Ağustos 1919 sabahı derhal Çampınarı'na hareket etmiş ve kafile ile müfreze arasında silahlı çatışma başlamıştı.[74] Halil Paşa'ya göre yapılabilecek tek şey akşama kadar çarpışmak ve gece karanlığından yararlanarak geri çekilmekti. Kendisi bu doğrultuda

---

68 1892 yılında Makedonya'da Kesriye İlçesi'ne bağlı ve bu adla anılan gölün doğu kıyısındaki bir köy olan Mavrova'da doğan Kara Arslan Bey, Balkan Savaşları'nın ardından işgal altında kalan köyünde kalmayarak İstanbul'a geldi. Süleyman Askeri Bey ile birlikte Irak Cephesi'ne giden gönüllü Mücahidin Alayı'nda Yahya Kaptan ile beraber bulundu. Mütareke döneminde emrindeki milis kuvvetleriyle Yahya Kaptan'a bağlı olarak Rum çetelerine karşı mücadele etmiştir. Bkz. *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları,* s. 82; Aydoğdu, "Kocaeli Yarımadası'nda Karakol Cemiyeti", s. 619-621; Osman Akandere, "Millî Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesinde Faaliyet Gösteren Müfrezeler, Milis Kuvvetleri ve Çeteler (1918-1922)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 19, 2008, s. 527.

69 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 211-214.

70 BOA, DH. ŞFR, 102/246.

71 BOA, DH. ŞFR, 644/13.

72 Günümüzde Bursa İli İznik İlçesi Çampınar Mahallesi. 1965 yılında Nüzhetiye adını alan mahalle 2015 yılında tekrar Çampınar ismini almıştır. Bkz. https://www.olay.com.tr/nuzhetiyenin-ismi-campinar-oldu-367796 (Erişim tarihi: 22.11.2024); https://www.bursadabugun.com/haber/bursa-iznik-te-nuzhetiye-koyunun-adi-50-yil-sonra-degisti-583861.html (Erişim tarihi: 22.11.2024) Buradaki Nüzhetiye, Kocaeli İli Gölcük İlçesi'ne bağlı Nüzhetiye Mahallesi ile karıştırılmamalıdır.

73 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 213-214; Cebesoy, *Moskova Hatıraları,* s. 172; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE), 25/78; 37/147 lef 2.

74 ATASE, 25/78; 37/147 lef 2.

Kara Arslan'a ve çetesine emir vermiş, nitekim çarpışma sırasında jandarmalar kafileye beş yüz metreden fazla yaklaşamamışlardı. Bu arada havanın kararmasını fırsat bilen Halil Paşa, Kara Arslan'a maiyetiyle beraber İzmit tarafına çekilmesini, kendisinin Talat Bey'le başka bir istikamete ilerleyeceğini söyler. Bundan sonra Arslan Bey adamlarıyla beraber peyderpey çekilirken Halil Paşa ile Talat ve Şadi Beyler tepenin hemen gerisindeki bir fundalığa saklanırlar ve Kara Arslan ile adamlarını takibe koyulan müfrezenin eline geçmekten kurtulurlar.[75]

Kafile her ne kadar ele geçirilememiş olsa da Kara Arslan çetesinden biri tutuklanmıştı.[76] Ertesi gün yapılan sorgulamada yakalanan kişinin Kalkandelenli Mehmet olduğu ayrıca kafile arasında Halil Paşa ile Talat ve Şadi Beylerin bulunduğu anlaşılmıştı. Bursa'daki 56'ncı Tümen Kumandanı Bekir Sami (Günsav) Bey yaşanan tüm bu gelişmeler hakkında 27 Ağustos günü Harbiye Nezareti'ni bilgilendirirken,[77] yine aynı gün Bursa Valisi Azmi Bey de Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafta Yenişehir Kaymakamlığı'ndan aldığı bilgileri paylaşarak Halil Paşa ile Talat Bey'in kafile arasında bulunduğunun anlaşıldığını, Bilecik Mutasarrıfının da Yenişehir'e giderek gerekli tedbirleri aldığını ve neticenin de ayrıca arz edileceğini belirtiyordu.[78]

Esasında Halil Paşa Bursa'daki 56'ncı Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey ile irtibat halindeydi. Kendisi Çampınar Mevkii'ne gelmeden önce Kara Arslan çetesinden biriyle Bekir Sami Bey'e bir mektup göndermiş, mektubunda bazı kanaatleri ile bu kanaatlerine bağlı sorular yöneltmişti. Buna göre Halil Paşa bir müddet Bursa Vilâyeti'nde bulunarak, millî teşkilat ile meşgul bulunmak istediğini ve Bursa'nın kuvvetli ve emin bir teşkilat ile elde tutulmasının Anadolu'ya sevkiyat başlaması durumunda başarılı olunmasını temin edeceğini ifade ederek bu hususta Bekir Sami Bey'in de kendisiyle hemfikir olup olmadığını sormuş, gereksiz çatışmalara maruz kalmamak ve maiyetindeki Kara Arslan çetesiyle barınmak adına Bekir Sami Bey'den hangi yönde ilerlenmesini uygun gördüğünü bildirmesini istemiş, tüm bu hususların dışında köyler teşkilatını canlandırmak ile Rum çetelerini ortadan kaldırabilmek için silah ve cephane konusunda ne kadar yardımcı olabileceği ve son olarak iaşelerinin temin edilip edilemeyeceği sorularını yöneltmişti.[79]

---

75 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 214-215.
76 Tutuklananların sayısı daha sonra ikiye çıkacaktır. (BOA, DH. ŞFR, 102/298.)
77 ATASE, 25/78; 37/147 lef 2.
78 BOA, DH. ŞFR, 644/27 lef 1-2.
79 Cebesoy, *Moskova Hatıraları,* s. 170-171.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Bekir Sami Bey mektuba verdiği cevapta; an itibariyle gayet zayıf bir vaziyette bulunan Batı Anadolu Kuva-yı Millîye teşkilatının ne Halil Paşa'yı ve ne de maiyetini barındıracak kuvvette bulunmadığını söyleyerek, Halil Paşa'ya Anadolu içlerine geçerek Ali Fuat (Cebesoy), Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşalarla görüştükten sonra bir karar almasını tavsiye etmiş, Eskişehir'e giderken kimlerden yardım göreceğini de bildirmişti.[80]

6-DAHİLİYE NAZIRI ADİL BEY İLE ALT BİRİMLERİN HALİL PAŞA VE ARKADAŞLARINI TUTUKLAMAYA YÖNELİK ÇABALARI

Halil Paşa ile Küçük Talat Bey'in Kara Arslan Çetesi arasında bulunduklarının kesin olarak anlaşılması ve durumun İstanbul'a bildirilmesi Dahiliye Nazırı Adil Bey'de işin sonuna gelindiği yönünde bir fikir hasıl etmiş olmalı ki, Bursa Valisi Azmi Bey'in konu hakkındaki telgrafının hemen ertesi günü (28 Ağustos 1919) Konya Valiliği ile Bilecik Mutasarrıflığına gönderdiği yazıda firarilerin çete arasında olduklarına dair artık hiçbir şüphe kalmadığını belirtmiş, bundan dolayı her türlü tedbire girişilerek ve her taraftan kuvvetler çıkarılarak ayrıca ilgili mahallerle de birlikte hareket edilerek firarilerin mutlak surette ele geçirilmelerini emretmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Halil Paşa ile Talat Bey'in İzmir istikametinden vazgeçerek Sivas istikametine yöneldiklerini bilmeyen Adil Bey yazının devamında firarilerin İzmir taraflarına geçmelerine zinhar izin verilmemesini de emrederek; yakalayanlara verilecek 5000 Lira ödülün ilgili yerlerde ilan edilmesini ve takibatın gizli tutulmasını da özellikle talep etmişti.[81]

Verilen bu kesin emir karşısında işin şansa bırakılamayacağı alt birimler tarafından net bir şekilde anlaşılmıştı. Öyle ki o sıralarda Eskişehir'de bulunmakta olan Bilecik Mutasarrıfı Nafiz Bey havadan da arama yapabilmek için bölgeye bir tayyarenin gönderilmesini,[82] Bursa Valisi Azmi Bey ise torpidoların da denizden gözetleme yapmalarını gerekli görüyorlardı. Ancak Azmi Bey'in konu hakkında müracaat etmesi gereken XIV. Kolordu Kumandanlığı ile Valilik arasında gizli haberleşmelere mahsus şifre bulunmadığından meselenin kumandanlığa bildirilmesi 30 Ağustos günü Dahiliye Nezareti'ne arz edilmişti.[83]

Bu sıralarda 56'ncı Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'den konu hakkında üst birimleri oyalayıcı telgraflar gelmeye başladı. Bekir Sami Bey, müfreze kumandanlığının verdiği bilgilere atfen 31 Ağustos ve 1 Eylül 1919 tarihlerinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği

80 Cebesoy, *Moskova Hatıraları,* s. 172.
81 BOA, DH. ŞFR, 102/298.
82 BOA, DH. ŞFR, 644/51.
83 BOA, DH. ŞFR, 644/81 lef 1-2.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

şifrelerde; yapılan şiddetli takibe, kurulan birçok pusulara rağmen Halil Paşa ve arkadaşlarının izlerinin elde edilemediğini, firara muvaffak olduklarının tahmin edildiğini ve an itibariyle birçok mahallere pusu kurularak beklenildiğini belirtmekteydi.[84] Ancak Bekir Sami Bey Yenişehir'deki müfreze kumandanlığından sonradan edindiği bilgiler doğrultusunda yine 1 Eylül günü gönderdiği bir başka şifrede bu kez Halil Paşa ve maiyetinin tekrar izlerinin bulunduğuna ve yoğun faaliyetle takibe devam edildiğine yönelik bilgileri paylaştı.[85]

Bekir Sami Bey'in tüm bu yazışmaları Harbiye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne iletilirken,[86] firariler hakkında tespit edilen izlerinin ne olduğu da İzmit Mutasarrıfı Ali Suat Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 2 Eylül 1919 tarihli şifre telgraftan anlaşılmıştı. Buna göre; Çampınar[87] dolaylarında meydana geldiğini belirttiğimiz çatışmanın ardından çete üyeleri birkaç kısma ayrılarak Bahçecik[88] taraflarına firar etmişlerdi. Ali Suat Bey'e göre bunların manevra yaparak önemli olan kısmının ileriye kaçmış olmalarına hükmedilebilirdi. Bahçecik tarafına savuşanlar ise Arnavut Arslan (Kara Arslan)[89] refakatindeydiler ve bunların belirli bir mevkie kadar çeteye yol gösterme görevini üstlendikten sonra dönmüş olmaları muhtemeldi. Tabii olan durum; Halil Paşa ile Küçük Talat ve Şadi Beylerin ileriye doğru kaçan çete üyeleri arasında bulunması ve bunların da Yenişehir-Bilecik veyahut İnegöl-Eskişehir havalisine ve oradan da İzmir veya Ankara'ya gitmeleriydi. Zaten Bahçecik gibi dar yerlerde gizlenmeyi göze alamayacakları da ortadaydı.[90] Yazıdan anladığımız kadarıyla firarileri yakalamak için bir Fransız Jandarma Müfettişi de görevlendirilmişti ve Alain adlı bu müfettiş de firarilerin Bahçecik'te gizlenmeyecekleri görüşüne katılmaktaydı.[91] İleriye giden çete üyelerinin takibi hakkında Bilecik Mutasarrıflığınca ne gibi tedbirler alındığına dair Ali Suat Bey'in bir bilgisi yoktu. Kendisi Bahçecik taraflarına dönenlerin tutuklanmaları için vaka malum olur olmaz İzmit'e bir yüzbaşı kumandasında jandarma müfrezesi sevk etmiş ise de şimdiye kadar çete

84 ATASE, 38/129 lef 7; 25/78 lef 2.
85 ATASE, 37/147.
86 ATASE, 38/129 lef 6, 9.
87 Belgede Kızılköy denilmiştir. Kızılköy günümüzde Bursa İli Yenişehir İlçesi'ne bağlı Kızılköy Mahallesi'dir ve Kızılköy ile Çampınar arasında yaklaşık 4 km'lik bir mesafe vardır. Dolayısıyla kastedilen yer çatışmanın yapıldığı mahaldir.
88 Günümüzde Kocaeli İli Başiskele İlçesi'ne bağlı Bahçecik Mahallesi.
89 Akandere, "Millî Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesinde Faaliyet Gösteren Müfrezeler, Milis Kuvvetleri ve Çeteler (1918-1922)", s. 527.
90 BOA, DH. ŞFR, 645/31 lef 1-3.
91 BOA, DH. ŞFR, 645/31 lef 4; Hariciye Tercüme Odası (HR. TO), 610/12. Mütareke döneminde Fransızlar Osmanlı jandarması üzerinde tahkikat yapmaya ve denetim kurmaya karar vermişler ve bu amaçla daha sonra generallik rütbesine yükselecek olan Albay Foulon 22 Şubat 1919'da Osmanlı Jandarması Genel Müfettişliğine atanmıştır. Bkz. Gürkan Fırat Saylan, *İtilâf Güçlerinin İstanbul'daki İşgal Uygulamaları,* Kriter Yayınevi Yayınları, İstanbul, 2023, s. 585. Yukarıda bahsedilen Fransız Jandarma Müfettişi Alain'in görevlendirilmesi de bu kapsamda olmalıdır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

halinde kimseye rastlanılamamıştı. Alınan son raporlara göre Arslan Çetesi namı taşıyan bu heyetten Arnavut Arslan Bahçecik sahillerinde bir Ermeni kayığına binerek beş arkadaşıyla birlikte karşıya geçmişti. Durumdan haberdar olununca müfreze kumandanı Hereke'ye ve Tavşancıl'a gitmek üzere Derince'ye geçmişti ve Gebze jandarması da bilgilendirilmişti. Alay Kumandan Vekili, çetenin bu suretle kısmen geriye dönmesini bir manevra telakki ediyordu. Çampınar'daki çatışmada ele geçirilen iki çete üyesi sorgulanmak üzere İzmit'e getirtilmiş ve yapılan sorgularında çeteye Arslan ile Yahya Bey'in kumanda ettiklerini ve ellerinde Halil Paşa ve Talat Bey adlarında kimse olmadığını söylemişlerdi. İzmit Mutasarrıflığınca alınan tedbirler Fransız Jandarma Müfettişi Alain'e de anlatılmış kendisi bu tedbirleri yerinde bulmuştu. Ali Suat Bey, telgrafına firarilerin yakalanmaları için livaca[92] mümkün olan her çareye girişilmekte olduğunu belirterek son veriyordu.[93]

Dahiliye Nezareti'ne ulaşan bu yeni bilgiler Nezaret açısından Bilecik'in derhal uyarılmasını gerektiriyordu. Nitekim Nazır Adil Bey, Ali Suat Bey'in telgrafının gönderildiği 2 Eylül günü vakit kaybetmeksizin Bilecik Mutasarrıflığına "gayet aceledir" notuyla bir telgraf çekerek; firarilerin bir kısmının Bahçecik taraflarına, Halil Paşa ile arkadaşlarının ise Yenişehir-Bilecik veyahut İnegöl-Eskişehir havalisine gitmiş olabilmelerinin İzmit Mutasarrıflığınca düşünüldüğünü bildirmiş ve her türlü ihtimalin dikkate alınarak Bilecik tarafından alınacak güvenilir haberlere göre acil tedbirler alınmasını ayrıca civar mahallere de gerekli bildirimlerin derhal yapılarak firarilerin Eskişehir taraflarına geçmelerine meydan verilmemesini beklediğini söylemişti.[94]

Ertesi gün Ali Suat Bey'den Dahiliye Nezareti'ne yeni bilgiler geldi. Kendisi İzmit polis merkez memurlarının inceleme raporlarından edindiği bilgiye göre firariler Tavşancıl İskelesi'nden Arnavut Yahya (Yahya Kaptan) ve dört silahlı adam refakatinde Değirmendere'ye[95] gelerek Kâzım Çetesi'yle[96] birleşip Beyoğlu Deresi yoluyla İznik'e ve oradan Arnavut Arslan Çetesi'yle birleşerek Eskişehir'e doğru gözden kaybolmuşlardı. Bu

---

92 Liva: Sancak. Osmanlı yönetim teşkilatında vilâyet ve kazalar arasında kalan yönetim bölümü. (*Türkçe Sözlük, II,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 1468, 1903. Bu idarelerin mülki amirleri mutasarrıflardı.

93 BOA, DH. ŞFR, 645/31 lef 4-8.

94 BOA, DH. ŞFR, 103/19.

95 Günümüzde Kocaeli İli Gölcük İlçesi'ne bağlı semt.

96 Adını liderinden alan bu çete esasında Marmara Bölgesi'nde kurulan birçok milis teşkilatından biriydi. Bkz. Akandere, "Millî Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesinde Faaliyet Gösteren Müfrezeler, Milis Kuvvetleri ve Çeteler (1918-1922)", s. 532-533, 538. Arnavut Kâzım veya Kâzım Kaptan Çetesi olarak da bilinen bu milis teşkilatının Millî Mücadele'deki faaliyetleri için Bkz. Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk,* Derin Yayınları, İstanbul, 2009, s. 61, 118, 120, 196, 211-212.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

doğrultuda, çatışmadan sonra bir kısmının İnegöl'den ileriye ya Bursa Vilâyeti'ne yahut Eskişehir tarafına gittikleri teyit ettiğinden incelemenin bu açıdan yapılması teklif edildi.[97]

Bu bilgiler doğrultusunda yeniden harekete geçen Adil Bey yine 3 Eylül günü bu kez Bursa Vilâyeti ile Eskişehir Mutasarrıflığına gönderdiği telgrafta yukarıdaki bilgileri tekrarlamış, firarileri yakalayacak olanlara 5000 Lira mükâfat verileceğini bir kez daha hatırlatmıştı. Üstelik bu sefer Adil Bey ödül konusunu daha üst perdelere taşıyarak firarilerin takip ve yakalanmalarında hizmeti en çok görülenlerin Padişah'ın yüksek ihsanlarına mazhar olacaklarının da kararlaştırıldığını bildirmekteydi. Buna göre şiddetli bir takiple firarilerin behemehal yakalanmaları beklenmekteydi.[98] Ancak Adil Bey'in dikkat çekmek istediği başka bir konu daha vardı. Halil Paşa daha önce Selanik Seyyar Jandarma Birlikleri Komutanlığı ve Van Jandarma Alay Komutanlığı gibi görevleri yürüttüğünden dolayı jandarma teşkilatı içerisinde de yer almıştı.[99] Bu nedenle Adil Bey'e göre; takibatı yürüten jandarma personeli içerisinde Halil Paşa'ya gizlice yardım edenlerin bulunması ihtimal dahilindeydi ve kendisine yardım edilmesine meydan verilmemeliydi. Görünen o ki Adil Bey Halil Paşa ile arkadaşlarının hâlâ daha Batı Anadolu'ya geçmiş olabileceklerini düşünüyordu. Öyle ki telgrafının sonunda firarilerin İzmir ve Balıkesir taraflarına geçmelerinin önlenmesini ve konu hakkındaki bilgilerin ve mütalaaların bildirilmesini bilhassa talep etmişti.[100]

Firarilerin yakalanmaları hususunda en çok gayreti gösterenlerden biri olduğu görülen İzmit Mutasarrıfı Ali Suat Bey tarafından Dahiliye Nezareti'ne son gelişmelerle ilgili olarak 9 Eylül günü yeni bir telgraf daha geldi. Esasında verilen bilgilerden ortaya çıkan genel sonuç; durumun stabil olduğu Halil Paşa ile arkadaşlarının hâlâ daha yakalanamadığı yönündeydi. Nitekim Hereke tarafına gece takip müfrezesi kumandanı gönderilmiş ancak firariler hakkında hiçbir haber ve emare elde edilemeyerek İzmit'e geri dönülmüştü. Çetenin İzmit Körfezi'nin güney sahiline geçen üyelerinden geriye kalanların Bahçecik havalisinde bulunmalarına dair en ufak bir emare de elde edilememişti. Ali Suat Bey telgrafın devamında dönemin siyasi atmosferine uygun olarak sözde bir ittihatçı-azınlık karşıtlığından dem vurarak zaten Halil Paşa emsali ittihatçıların, can düşmanları olan Ermenilerle ve Rumlarla meskûn olan Bahçecik'te kolay kolay barınamayacaklarını da vurgulamıştı. Buna göre kendisinin eski kanaati geçerliliğini koruyordu ve Halil Paşa ile arkadaşları ileri doğru hareket etmişlerdi. Bu güçlü ihtimalden haberdar edilen Bursa Valiliği'nin ne gibi tedbirler aldığı bilinmiyordu. Bununla

97 BOA, DH. ŞFR, 645/46 lef 1-2.
98 BOA, DH. ŞFR, 103/25.
99 Dinç, *Kûtü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa,* s. 30-31, 46-48.
100 BOA, DH. ŞFR, 103/25.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

beraber İzmit Mutasarrıflığı tedbirleri elden bırakmamış, Bilecik, Yenişehir, Geyve ve İznik kuvvetlerinin birleştirilerek ortaklaşa kovuşturma yapmalarına Bilecik'te bulunan Fransız Jandarma Müfettişi Alain de iştirak etmişti. Bu doğrultuda 6 Eylül 1919 günü harekâta başlanmıştı. Halil Paşa'nın İzmir'e gitmiş olabileceği ihtimali yine gündemdeydi ama bu söylenti gelip geçen subaylardan birinin rivayetine atfen ortalıkta dolaşıyordu. Dolayısıyla Ali Suat Bey'e göre bu ihtimal etraflıca düşünülmeliydi.[101]

7-HALİL PAŞA VE ARKADAŞLARININ SİVAS İSTİKAMETİNDEKİ İLERLEYİŞLERİ VE ADİL BEY'İN SON GAYRETLERİ

Önceden de ifade edildiği üzere Halil Paşa ile Küçük Talat ve Şadi Beyler Çampınar'daki çatışmadan sonra çeteden ayrılmışlar, yollarına yalnızca üç kişi olarak devam etmişlerdi. Bu arada Küçük Talat Bey'in ayak tırnakları iltihaplandığından kendisinin Bilecik'te bulunan biraderinin evinde kalmaya karar vermişler ve 27 Ağustos akşamı eve ulaşmışlardı. Burada birkaç gün dinlenildikten sonra istikamet Eskişehir'di ve Eskişehir'e trenle ve kadın kılığında geçmeye karar verildi. Nitekim bir ara yakalanma tehlikesi yaşanmış olsa da Halil Paşa ve arkadaşları Eskişehir'e ulaşmayı başarırlar ve burada Eskişehir Mevki Kumandanı Albay Atıf Bey ile görüşürler. Ancak Atıf Bey, yakalanma ihtimali dolayısıyla Halil Paşa ile arkadaşlarının şehir dahilinde kalmalarını tehlikeli bulduğundan kendilerini Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne mensup Halil Ağa adlı birinin çiftliğine yerleştirir.[102]

Halil Paşa ile arkadaşları burada yaklaşık on gün kadar kalmışlar ve bölgede millî teşkilatların kurulması işiyle ilgilenmişlerdi. Ancak jandarma, bölge dahilinde kendilerini arıyordu ve jandarmanın köye geldiği zamanlar firariler ormanlık ve kayalık alanlara çıkarak saklanıyorlardı. Nihayet sonunda kendilerinin bölgede olduklarının öğrenildiğini haber alınca Halil Paşa ve arkadaşları Eskişehir'den ayrılarak Sivrihisar-Haymana üzerinden Ankara'ya doğru hareket etmişler ve herhangi bir sorunla karşılaşmadan 10 Eylül 1919'u 11 Eylül'e bağlayan gece XX. Kolordu'nun merkezi Ankara'ya ulaşarak, Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın köşküne misafir olmuşlardı.[103]

Halil Paşa ile arkadaşları bu şekilde emin adımlarla istikametlerine doğru ilerlerken, bürokrasi birçok kez olduğu gibi yine gelişmelerin gerisinde kalmıştı. Öyle ki General Foulon 9 Eylül 1919'da Sadaret Makamına bir yazı kaleme alarak; Alain'in Halil Paşa ile Küçük Talat

---

101 BOA, DH. ŞFR, 646/6 lef 1-4.
102 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 215-221.
103 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 222-225; Cebesoy, *Moskova Hatıraları,* s. 172.

Bey'in dahil bulundukları çetenin takibine memur olarak Eskişehir'e hareket ettiğine dair bilgi verirken,[104] ertesi gün Dahiliye Nazırı Adil Bey Eskişehir Mutasarrıflığına yine acele kaydıyla gönderdiği şifre telgrafta; Halil Paşa ile arkadaşlarının Eskişehir'de Köprülülü Halil Ağa adında birine misafir olduklarını ve Halil Ağa'nın bunları muhafaza ederek daha sonra başka bir yere kaçırdığını bildiriyor, Eskişehir'de böyle biri var ise kendisinin derhal sorguya çekilmesini ayrıca sorgu neticesinde durumun sübut etmesi halinde firarilerin yakalanmaları için gerekli tedbirlerin alınarak tutuklanmalarını ve Halil Ağa da dahil olmak üzere gizlice İstanbul'a gönderilmelerini emrediyordu.[105]

Halil Paşa ile arkadaşlarının tüm çabalara rağmen ele geçirilememesi alt birimler üzerinde de yoğun bir baskı oluşturmuş olacak ki, bu birimler konu hakkında gereken adımları attıkları iddiasını ortaya koyarak kendilerinin bu başarısızlıkta paylarının olmadığını ispat etme çabasına girişmişlerdi. Örneğin 10 Eylül 1919 günü Dahiliye Nezareti'ne gönderdikleri telgraflarla Bursa Valisi Azmi Bey firarilerin başka idari birimlerin sorumluluk alanlarına giren bölgelere savuşmuş olmalarından dolayı Vilâyet'in sorgulanmasına gerek olmadığını ve kendilerinin gereken tedbirleri önemle almaya devam edeceklerini bildirirken,[106] yine aynı gün Bilecik Mutasarrıfı Nafiz Bey de gönderdiği şifre telgrafta; Çampınar-Kızılköy taraflarında meydana gelen çatışmadan bahisle; çatışmanın İznik sınırları içerisinde gerçekleştiğini, Mutasarrıflık tarafından yaptırılan incelemede firarilerin Bilecik taraflarına geçtiğine dair herhangi bir emareye veya delile rastlanmadığını belirtmişti. Nafiz Bey'e göre firarilerin, yolu bilmemeleri nedeniyle bu havaliye kadar Arslan Çetesi'nden ayrılmamaları zaruri bir durumdu ve firarilerin de aralarında bulunduğu çetenin incelemeyi güçleştirecek ve müfrezeleri şaşırtacak hilelere girişmesi ihtimaline karşı, sahile kadar olan arazi ve köylerin araştırılması müfreze kumandanına bildirilmişti. Tüm bu hususlar dışında Nafiz Bey'in dikkat çekmek istediği başka konular da vardı. İlk olarak kendisi çetenin geri dönüşü sırasında bu kadar gürültü ve feryada rağmen ele geçirilememiş olmasını hayret verici bir durum olarak görüyordu. İkinci mesele ise çetenin miktarını 20 kişi gösteren İznik Mutasarrıflığının -ki Nafiz Bey'e göre bunun neyle tespit edildiği de malum değildi- bunlardan 13'ünün geri döndüğünü, 5'inin de yakalandığını belirterek geriye kalan iki kişinin Halil Paşa ile Küçük Talat Bey olduklarına ve bunların da Bilecik taraflarına geçtiklerine yönelik bir izlenim yaratmasıydı. Halbuki Nafiz Bey'e göre ele geçirilen kişi sayısı beş değil altıydı. Üstelik Halil Paşa ile Küçük Talat Bey'in yanlarında Şadi Bey ile İsmail Çavuş da vardı ve tüm bu hususlar İznik'in iddiasını tekzip

104 BOA, HR. TO, 610/12.
105 BOA, DH. ŞFR, 103/95.
106 BOA, DH. ŞFR, 646/17 lef 1-2.

etmekteydi. Verilen son bilgilere göre vazifesini ifa eden Bilecik Mutasarrıflığı inceleme yapmak üzere kendisine bağlı müfrezeleri İzmit Sancağına gönderiyor, her ihtimale karşı Bilecik'in bütün noktalarında artan bir faaliyette bulunuyor ve her tarafa yeniden emirler veriyordu.[107]

Bu arada Dahiliye Nazırı Adil Bey'in Halil Paşa ile arkadaşlarının misafir oldukları Halil Ağa hakkında Eskişehir Mutasarrıflığına gönderdiği telgrafın cevabı da 11 Eylül günü geldi. Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in[108] gönderdiği bu cevabi telgrafa göre Eskişehir Jandarma Tabur Kumandanı inceleme yapmak üzere sabah saatlerinde Halil Ağa'nın çiftliğine gönderilmiş ve inceleme neticesinde verdiği raporda 15 ila 20 gün boyunca çiftliğe hiçbir misafirin gelmediğini belirtmişti. Nitekim Halil Ağa'nın kasabadaki hanesinde de inceleme yapılmış yine aynı sonuçla karşılaşılmıştı. Ayrıca Halil Ağa geçen temmuz ayının yedinci günü Eskişehir Polis Dairesi'nden almış olduğu seyahat evrakı ile ticari bir amaçla Bursa'ya gitmişti. Hilmi Bey bu bilgileri sunduktan sonra Eskişehir, Bilecik, İzmit havalisini tanıyan köyler ve kasabalar ahalisinden dört Çerkez süvarisine bir miktar süvari jandarması katarak jandarma subaylarından birinin maiyetinde köylere ve kasabalara çıkardığını ve yapılan kovuşturma neticesini de ayrıca arz edeceğini söylemişti.[109]

Yapılan takibatta Köprülülü Halil Ağa artık kilit bir isim haline gelmişti. Öyle ki Dahiliye Nazırı Adil Bey 13 Eylül 1919'da Bursa Valiliği'ne gönderdiği yazıda; Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'den edindiği bilgileri aktararak Halil Ağa'nın ticaret amacıyla 7 Temmuz günü Bursa'ya gittiğinin belirlendiğini söyledi. Bu şahsın gerçekten de bu tarihte Bursa'ya gidip, gitmediğinin ve şu anda Bursa'da olup olmadığının hızlıca incelenmesini isteyen Adil Bey, Halil Ağa'nın şüphe çekici bir hal ve hareketinin görülmesi veyahut firarilerle irtibatının anlaşılması durumunda tutuklanarak gizlice İstanbul'a gönderilmesini de emretti.[110] Ancak Halil Ağa hakkındaki bu gayretlerden de bir sonuç çıkmadı. Nitekim Bursa Valisi Azmi Bey konu hakkında beş gün sonra gönderdiği telgrafta; Halil Ağa'nın Bursa'ya gelmediğinin inceleme neticesinde anlaşıldığını, İnegöl'de İsmail adında biri nezdinde bulunduğuna dair haber verilmiş ise de mahallin kaymakamı ile haberleşerek alınan cevapta kendisinin orada dahi bulunmadığına yönelik aldığı bilgileri Nezarete sundu.[111] Ancak Halil Ağa'nın mutlak surette

---

107 BOA, DH. ŞFR, 646/18 lef 4-12.

108 Her açıdan Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne bağlı olan Hilmi Bey Eskişehir Mutasarrıflığı görevine getirildiği andan itibaren Kuva-yı Millîye'ye düşman kesilmiş, görevini yürüttüğü sırada 4 Ekim 1919 günü bir suikast sonucu yaşamını yitirmiştir. (Zafer Koylu, "Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* 46, 2010, s. 447-448.)

109 BOA, DH. ŞFR, 646/36 lef 1-3.

110 BOA, DH. ŞFR, 103/137.

111 BOA, DH. ŞFR, 647/20.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ele geçirilerek sorgulanmasını isteyen Adil Bey ertesi gün Eskişehir Mutasarrıflığına gönderdiği şifre telgrafta Azmi Bey'den aldığı bilgileri aktarmış, Halil Ağa'nın seyahat evrakı almış olmasına rağmen Bursa'ya gitmemesinin şüphe çekici olduğunu belirterek bu kez de hakkındaki incelemenin layıkıyla yapılmasına ve şu anda nerede ve kimlerle münasebette bulunduğunun açığa çıkarılmasına yönelik yeni bir emir vermişti.[112]

Tam da bu sıralarda Adil Bey'in zihnini meşgul eden bir başka mesele de Çampınar-Kızılköy civarında 26 Ağustos 1919 günü Halil Paşa ile arkadaşlarının da aralarında bulunduğu Arslan Çetesi ile çatışmaya girdiğini belirttiğimiz ve çetenin görev alanı dışına çıkması dolayısıyla 12 Eylül'de Yenişehir'e geri dönen Jandarma Müfrezesinin[113] Kumandanı Yüzbaşı Refik Bey ile ilgiliydi. Zira Adil Bey, Bursa Valiliği'nden aldığı bir bildirimde civar köyler ahalisinden silahlı pek çok şahıs da yardıma gelmiş olmasına rağmen Refik Bey'in gecenin bastırmasıyla çatışmayı kestiği, sabahleyin de kısa bir araştırmayla yetinip firarilerin de aralarında olduğu çetenin izini ve istikametini terk ederek izinsiz olarak geri döndüğü bilgisine ulaşmıştı. Refik Bey'in bu hal ve hareketinin dikkat çekici olduğunu düşünen Adil Bey 17 Eylül günü Harbiye Nezareti'nden konu hakkında gereğinin yapılması talebinde bulundu.[114] Durum 20 Eylül'de Harbiye Nezareti tarafından Bursa'daki 56'ncı Tümen Kumandanlığına iletilmiş, konu hakkında ciddi bir inceleme yapılarak, Refik Bey'in ihmal ve kusurunun tespit edilmesi halinde hakkında kanuni muamele yapılması rica edilmiştir.[115]

Gerçekleşen bunca girişime, yapılan takiplere, meydana gelen silahlı çatışmalara rağmen firariler ele geçirilememiş, Anadolu içlerindeki ilerleyişlerine emin adımlarla devam eden Halil Paşa ile Küçük Talat Bey'in Ankara'dan sonraki bir diğer durakları Sivas olmuştu. Burada on gün kadar kalan Halil Paşa'nın Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla askeri ve ekonomik yardım yollarını aramak için önce Azerbaycan'a, oradan da Rusya'ya gitmesine karar verildi. Bu bağlamda Sivas'tan sonra Halil Paşa'nın bir diğer durağı Erzurum olur. Sivas'tan ayrıldıktan sonra Suşehri-Erzincan istikametinden Küçük Talat Bey ile birlikte Erzurum'a ulaşan Halil Paşa buradan da Demir Ali Bey takma adıyla 23 Eylül 1919 günü önce Azerbaycan'a, daha sonra da Rusya'ya geçmiştir.[116]

---

112 BOA, DH. ŞFR, 103/195.
113 ATASE, 38/129 lef 4.
114 ATASE, 38/129 lef 2.
115 ATASE, 38/129.
116 Sorgun, *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* s. 225-232; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz, I,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 328. Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948), I,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 626.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Halil Paşa'nın Azerbaycan yolculuğu sırasında Sadr-ı Azam Damat Ferit Paşa istifasını sunmuş ve böylelikle 2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa Kabinesi kurularak Adil Bey de koltuğunu halefi Mehmet Şerif Paşa'ya bırakmıştı. Yeni Dahiliye Nazırı da kısa süre içerisinde Halil Paşa konusuyla ilgilenmeye başladı. Kendisi 25 Ekim günü Bursa'nın yeni Valisi Ebubekir Hâzım (Tepeyran) Bey'e gönderdiği telgrafta Halil Paşa ile Küçük Talat Bey'in Bursa sınırları dahilinde olduklarının haber alındığından bahisle gizlice inceleme yapılarak Vilâyet sınırları içerisinde olduklarının tespit edilmesi durumunda yakalanmaları emrini verdi.[117] Ancak Ebubekir Hâzım Bey iki gün sonra gönderdiği cevabi yazısında; Halil Paşa'nın vilâyet dahilinde olmayıp Erzurum taraflarından sınır dışına çıktığı bilgisini verince,[118] Mehmet Şerif Paşa da bu kez 29 Ekim günü Erzurum Valiliği'ne gönderdiği şifre telgrafta Halil Paşa ile Küçük Talat Bey'in geri dönmeleri durumunda yakalanmalarına yönelik yeni bir emir daha yayınladı.[119]

İstanbul için artık ülkeye geri dönmediği sürece Halil Paşa'yı ele geçirebilmek adına yapılabilecek bir şey kalmamıştı.[120] Kendisi için ele alınabilecek tek inisiyatif askerlik mesleğinden uzaklaştırılmasıydı ve Askeri Ceza Kanunnamesinin 127'nci Maddesi devreye sokularak bu da yapıldı. Bahsedilen 127'nci Madde günümüz Türkçesi ile şu hükümleri ihtiva etmekteydi:

"Mensup olduğu askeri kısımdan veyahut memuriyet mahallinden izinsiz (olarak) *altı günden fazla ortadan kaybolan ve keza izin sürelerini on beş gün geçiren ümerâ*[121] *ve subaylar barış zamanında bir aydan altı aya kadar hapis* (edilir)*, muharebe esnasının seferberlik halinde işbu altı gün ve on beş gün süreleri yarısına indirilip, suçlu görülen* (kişi) *askerlik mesleğinden uzaklaştırılmakla beraber, altı aydan bir seneye kadar hapis edilir."*[122]

Nitekim dönemin Harbiye Nazırı Mustafa Fevzi (Çakmak) Paşa Sadaret'e gönderdiği 11 Şubat 1920 tarihli yazı ile kaldırılan Altıncı Ordu eski Kumandanı olup, bir yere tayin edilmek üzere özlük muameleleri emrinde bulunmakta iken tutuklanan ve tutuklu bulunduğu mahalden 8 Ağustos 1919[123] tarihinde ortadan kaybolarak firar ile henüz geri dönmeyen Halil Paşa'nın hareket olayına karşılık gelen Askeri Ceza Kanunnamesinin 127'nci Maddesi gereğince

---

117 BOA, DH. ŞFR, 104/81.
118 BOA, DH. ŞFR, 649/58.
119 BOA, DH. ŞFR, 104/103.
120 Halil Paşa Millî Mücadele'nin zaferle neticelendiği 1922 yılında ülkeye dönmüştür. Bkz. Dinç, *Kûtü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa,* s. 167-168.
121 Ümerâ: Binbaşı, yarbay ve albay rütbelerinde bulunan subaylar. Bu rütbelerin altında bulunanlara zâbitân denilmekteydi. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 1127.
122 BOA, Sadaret Mukavelenameler (A.DVN.MKL), 87/2 lef 18.
123 Belgenin bu kısmında sehven olsa gerek 18 Ağustos 1919 tarihi verilmiştir ki yanlıştır. 8 Ağustos 1919 olması gerekmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

askerlik mesleğinden uzaklaştırılmasıyla beraber altı ay müddetle hapsine dair Divan-ı Harp Erkânı'ndan gıyaben verilen kararı içeren mazbata ile irade-i seniyye layihasını ekte sunarak gereğinin yapılmasını arz etti.[124] Verilen layiha 18 Şubat 1920 tarihli irade-i seniyye ile Padişah Altıncı Mehmed Vahideddin tarafından tasdik edilince Halil Paşa'nın mesleğine de son verilmiş oldu.[125]

[124] BOA, İ. DUİT, 176/49 lef 2.
[125] BOA, İ. DUİT, 176/49 lef 1.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KAYNAKÇA

1-ARŞİV BELGELERİ

A-TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi (DH. EUM. AYŞ)

Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH. KMS)

Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR)

Hariciye Tercüme Odası (HR. TO)

İrade Dosya Usulü (İ. DUİT)

Sadaret Mukavelenameler (A.DVN.MKL)

B-TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI ASKERİ TARİH ARŞİVİ (ATASE)

25/78; 37/147; 38/129

2-KİTAPLAR

Akşin, S., *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919), I,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

Akşin, S., *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.

Ata, F., *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

Aydemir, Ş.S., *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, I (1860-1908),* Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013.

Aydın, M., *Millî Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992.

Bayar, C., *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş, I,* Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1997.

Bayur, Y. H., *Türk İnkılâbı Tarihi, III/4,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Irak-İran Cephesi 1914-1918, III/2, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Bleda, M.Ş., *İmparatorluğun Çöküşü,* Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Cebesoy, A. F., *Moskova Hatıraları,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

Çolak, İ., *Milli Mücadele Esnasında Kuva-yı Seyyâre Kumandanlığına Ait Hâtırâtım,* Emre Yayınları, İstanbul, Basım Tarihi Yok.

Dinç, M. E., *Kûtü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa,* Kronik Yayınları, İstanbul, 2021.

Ertürk, H., *İki Devrin Perde Arkası,* Yazan: Samih Nafiz Tansu, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.

Karabekir, K., *Günlükler (1906-1948), I,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

Karabekir, K., *İstiklâl Harbimiz, I,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

Kutü'l-Amâre Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları, haz. Erhan Çifci, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.

Özel, S., *Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk,* Derin Yayınları, İstanbul, 2009.

Sâbis, A. İ., *Harp Hatıralarım, Birinci Dünya Harbi, IV,* Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.

Sarıhan, Z., *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I, Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

Saylan, G. F., *İtilâf Güçlerinin İstanbul'daki İşgal Uygulamaları,* Kriter Yayınevi Yayınları, İstanbul, 2023.

Sorgun, T., *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş,* Destek Yayınevi Yayınları, İstanbul, 2010.

Sorgun, T., *Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü,* Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.

Şimşir, B. N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), I, Nisan 1919-Mart 1920,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Şimşir, B. N., *Malta Sürgünleri,* Bilgi Yayınevi Yayınları, Ankara, 2008.

Tansel, S., *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I,* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

Tevetoğlu, F., *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Toker, H., Aslan, N., *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, III,* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

Tunaya, T. Z., *Türkiye'de Siyasal Partiler, II, Mütareke Dönemi,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Türkgeldi, A., *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi,* Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O. Yayınları, Ankara, 1948.

Ünlü, T. B., *İttihatçı Bir Fedai Mülâzım Atıf Kamçıl,* Timaş Tarih Yayınları, İstanbul, 2021.

Yalman, A. E., *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, I, (1888-1922),* haz. Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1997.

Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları, haz. Yaşar Semiz-Ömer Akdağ, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2011.

Zürcher, E. J., *Millî Mücadele'de İttihatçılık,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

3-MAKALELER

Akandere, O., "Millî Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesinde Faaliyet Gösteren Müfrezeler, Milis Kuvvetleri ve Çeteler (1918-1922)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19, 2008, 507-542.

Aslan, B., "Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongresi ve Karakol Cemiyeti'nin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma", Atatürk Dergisi, IV/1, 2004, 29-63.

Aydoğdu, M., "Kocaeli Yarımadası'nda Karakol Cemiyeti-Mustafa Kemal Paşa Rekabeti ve Yahya Kaptan Olayı I", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXV/75, 2009, 605-633.

Bal, M. A., "Millî Mücadele'nin Gizli Teşkilatı: Karakol Cemiyeti (1918-1920)", Türk Dünyası Araştırmaları (TDA), CXXX/256, 2022, 103-148.

Koylu, Z., "Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 46, (2010), 425-455.

4-GAZETELER

Alemdar

İkdam

Peyâm

Sabah

Tasvir-i Efkâr

Türkçe İstanbul

5-ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Canatar, M., "1922'de İstanbul İdari Birimleri ve Mahalleleri", Antikçağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, III, 2016, 241-245.

Tevetoğlu, F., "Karakol Cemiyeti", Türk Ansiklopedisi, XXI, 1971, 293-294.

Yurtsever, S., "Karakol Cemiyeti", Atatürk Ansiklopedisi, Elektronik Materyal, www.ataturkansiklopedisi.gov.tr

6-SÖZLÜKLER

Devellioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

Türkçe Sözlük, II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

7-İNTERNET ADRESLERİ

https://www.olay.com.tr/nuzhetiyenin-ismi-campinar-oldu-367796 (Erişim tarihi: 22.11.2024)

https://www.bursadabugun.com/haber/bursa-iznik-te-nuzhetiye-koyunun-adi-50-yil-sonra-degisti-583861.html (Erişim tarihi: 22.11.2024)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KLEİSTHENES DÖNEMİ DEMOKRASİ HAREKETLERİ

Dr. Yavuz ARSLAN

Muş Alparslan Üniversitesi

y.arslan@alparslan.edu.tr, orcid.0000-0003-0964-3398

Demokrasiye geçiş sürecinde Antik Yunanistan coğrafyası ilkin krallıklardan oluşmaktaydı. Kimi yerler belirli bir döneme kadar krallık yönetimi ile yönetildikten sonra yerini aristokrat kesime bırakmışlardı. Bu yerlerden biri olan Atina 'da krallık yönetiminden sonra soylu kesimin idarede bulunduğu bir dönemin ardından Tiranların egemenliği gerçekleşmişti. Fakat tiranlık yönetiminden mustarip Atina'da yeni bir siyasal sürece girilecek ve yeni siyasal düzenin ismi de Demokrasi olacaktı. Tiran sözcüğü Lidya dilinde "bey" ya da "efendi" anlamına gelmekteydi. İlk dönemler iyi işler yapan tiranlar daha sonrasında diktatör gibi davrandıkları ve demokrasiye geçiş sürecindeki kent-devlet yapısı içerisinde bulunmaması gereken kişiler olarak görülmüşlerdi (burada şunu belirtmek gerekir Tiran Peisistratos dönemi Atina'sı refah ve istikrarın yeriydi). Bu süreci takiben huzursuzluk ortamını giderecek bazı yasa koyucular yönetime gelmiştir. Bu yasa koyuculardan bazıları Drakon, Solon, Kleisthenes ve Periklestir. Drakon uyguladığı bazı yasalardan dolayı sertlikle ilişkilendirilmiştir. Ondan sonra yönetime gelen Solon ekonomik alandaki uygulamaları ile ön plana çıkmıştır. Kendisinden sonra başa geçen Kleisthenes, demokrasiyi kurarak güçlü bir hale getirmeye çalışmıştır. Kleisthenes, 500'ler meclisini kurmuştu. Kleisthenes, Atina vatandaşlarını "kabileler" adı verilen 10 yeni seçim bölgesine ayırarak; bu bölgelerin her biri şehrin içinden, kıyı bölgesinden ve iç kesimlerdeki bölgelerden oluşmaktaydı. Her bölge, 500 kişilik Konsey için 30 yaşın üzerindeki adaylar belirlemiş ve bu adaylar arasından her kabile için kurayla seçilen 50 kişinin bir yıl boyunca 500 kişilik Konsey üyesi olarak görev yapmaları sağlanmıştı. Kleisthenes, meclisin bir iç hükümete dönüşme tehdidini azaltmak için de üyelerin sadece bir yıl görev yapmasını sağlayarak kimsenin hayatı boyunca iki kereden fazla da görev almamasını sağlamıştı. Ayrıca o, çanak-çömlek mahkemesi kurarak tiranlıkta gözü olanları seçimle belirleyerek sürgüne göndermekteydi. Fakat yine de demokrasi hareketi içinde bazı eksiklikleri barındıracaktı. Bu bildiri de ayrıca demokratik süreçte eksik görülen kısımlara da değinilecektir.

Anahtar kelimeler: Demokrasi, Atina, Kleisthenes

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

HAYATI VE DİPLOMATİK KİMLİĞİ İLE ÜMİT HALUK BAYÜLKEN (1921-2007)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra Şahin İnce

Süleyman Demirel Üniversitesi,

busra032@icloud.com- 0000-0002-0462-1264

ÖZET

7 Temmuz 1921 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası asker kökenli Hüseyin Hüsnü Bey, annesi ise Melek Emine Hanım'dır. Zekiliği sebebiyle ilkokul ve ortaokulda dikkat çeken bir çocuk olmuştur. Asker bir ailede büyümüş olduğundan çocukluğundan itibaren hep asker olmak istemiş ancak babasının engellemeleri sebebiyle başladığı Haydarpaşa Lisesi sonrası Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesini sınıf birincisi olarak tamamlayarak mezun olmuştur.

1944'te Üçüncü Kâtiplikle başlayan görevi, 1950 Bonn Büyükelçiliği, 1951'de Ortadoğu Şube Müdürü, 1952 yılında Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde Türkiye Daimî Delegeliğinde Orta Elçilik ve 1954'te Büyükelçilik Başkâtibi olarak devam etmiştir. 1959- 1960 tarihleri arasında Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilgili antlaşmaları hazırlamakla görevli Zürih ve Londra anlaşmaları karma komitesinde Türk temsilciliği yapmıştır. 1963'te Orta Elçi ve genel sekreter siyasi yardımcısı, 1964'te ise Kıbrıs ile ilgili Londra Konferansı ile Washington ve Londra görüşmelerine Türk heyeti üyesi olarak katılım sağlamıştır. 24-29 Haziran 1965 yılında II. Asya- Afrika Konferansında dışişleri bakanları toplantısına Türk heyet başkanı olarak katılmış, Zeki Kuneralp'in Londra Büyükelçiliğinden sonra 1966'da bu göreve getirilen Bayülken, aynı zamanda NATO ve BM'de gerçekleştirilen toplantılara katılmış, 1971'de II. Nihat Erim hükümetinde Dışişleri Bakanlığına getirilmiştir. Ferit Melen ve Naim Talu hükümetlerinde de bu görevi devam eden Bayülken, bakanlığı sona erdikten sonra 1974'te CENTO Genel Sekreterliğine atanmıştır. 1977'de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine getirilen Bayülken, 12 Mart 1980 darbesinden sonra Cumhurbaşkanı Kontenjan Senatörü seçilmiş, 20 Eylül 1980'de kurulan Bülend Ulusu hükümetinde Milli Savunma Bakanı olmuştur. Üç yıla yakın süren bu görevi sonrası, 1983 seçimlerinde Milliyetçi Demokrasi Partisi listelerinden Antalya bağımsız milletvekili olarak seçilmiştir. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde dersler vermiş, kitaplar yazmıştır. 1984 sonrası Türk Atlantik Konseyi Başkanlığı yapan ve hayatı boyunca pek çok uluslararası kuruluşta görev alan Bayülken, 2007'de hayatını kaybetmiştir.

Bu çalışmada Ümit Haluk Bayülken'in hayatı ve siyasi faaliyetleri arşiv belgeleri, dönemin ulusal gazeteleri ve inceleme eserlerden faydalanılarak analiz edilmiş ayrıca hayatta olan akrabaları ile röportajlar gerçekleştirilerek, Türk Hariciyesine olan önemli katkıları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ümit Haluk Bayülken, Hariciye, Kıbrıs, CENTO, Birleşmiş Milletler.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

GİRİŞ

Ümit Haluk Bayülken, 7 Temmuz 1921 yılında İstanbul'da Rumelili bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Babası asker kökenli Hüseyin Hüsnü, annesi ise köklü İstanbul ailelerinden Melek Emine Hanımdır. Haluk Bayülken'in 2 erkek kardeşi daha olup en büyükleri Haluk Beydir. Haluk beyin babasının askeri olması nedeniyle çocukluğu Anadolu şehirlerini gezmekle geçmiştir. Bayülken'in dedesi İsmail Safa Bey, babası Hüseyin Bey ve amcaları dahil herkes asker kökenlidir. Baba tarafından tophane müşiri Hüseyin Hüsnü Paşa ile akrabalıkları olduğu söylenen Bayülken'in babası isminin de Hüseyin Hüsnü olması bu durumu kanıtlar niteliktedir[1]. Haluk Beyin en büyük amcası olan Murat, Manastırdan Mustafa Kemal Atatürk'ün sınıf arkadaşıdır. Amcasının milli mücadele de çok büyük desteği olduğu bilinmekte ve kurduğu Karabulut çetesi ile Yunanlılara karşı savaşmıştır. Daha sonra amcası bu mücadelesinin anlamlı olması gereğince Karabulut soyadını almıştır. Bayülken'in aile üyelerinin Cumhuriyet tarihimiz açısından önemli isimlerle irtibatı olduğu ve vatanseverlik konusunda bu mirası ailesinden aldığı görülmektedir. Diğer bir amcası ise Cumhuriyet tarihimizin önemli isimlerinden ilk Başbakanımız olan İsmet İnönü ile sınıf arkadaşı olan Şerif beydir. Şerif Bey de asker kökenli olup Meriç soyadını almıştır.

Haluk Bayülken hep çok zeki bir çocuk olmuştur. Üstün zekâsı nedeniyle ilkokula 3.sınıfta başlamış ortaokula girişte yaşı küçük geldiği için yaşını büyütmek zorunda kalmışlardır. İlkokulu bursa da okuyan Bayülken, Çanakkale de ortaokul öğrenimine devam etmiştir. Asker bir ailede büyüdüğü için hep asker olmak istemiş fakat bu isteği babasının oğlunun devlet adamı olması isteği nedeniyle engellenmiştir. 1939 yılında Haydarpaşa lisesini, 1943 yılında da siyasal bilgiler fakültesini bitirmiştir[2]. Okullarında hep birincilikle bitirmiş ve çalışkan zeki bir öğrenci olmuştur. Bayülken'in üniversite hocalığı hayali de vardı. Fakat bu isteği de dönemin önemli hocalarından Tarık Zafer Tunaya hocanın engellemesiyle karşılaşmıştır. Haluk Bayülken'in ne kadar zeki bir öğrenci olduğunu bilen Tarık Hoca, böyle zeki ve parlak bir öğrenicinin devlet kademelerinde önemli görevlerde Türkiye'yi temsil etmesi gerektiğini iddia etmiştir. Haluk Bayülken de hocasını tavsiyesine uyarak mülkiyede öğrenim görmüş ve birincilikle mezun olmuş, 1944 yılında dışişleri bakanlığına girmiştir. Bu süreçten sonra Haluk Bayülken'in aldığı görevler neticesinde Türk diplomasisinde önemli ve başarılı bir isim olmuştur. Akademik kariyer yapma hayalini ise siyasi kariyeri sonrası gerçekleştirmiş ve Ankara Siyasal Bilgiler Üniversitesi ve ODTÜ gibi üniversitelerde dersler vermiştir.

Bayülken, 1952 yılında Valihe Salcı Hanımefendiyle evlenmiş ve bu evlilikten 2 tane çocuğu dünyaya gelmiştir. Valihe Hanımda Anadolulu bir ailenin kızı olarak büyümüş ve İngilizce öğretmenliği görevi yapmıştır. Valihe Hanımın babası son Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Salcı Beydir. Millî mücadele döneminde Mustafa Kemal Atatürk'e yardım etmiştir. Millî mücadelenin en çetin geçtiği günlerde Sinop bölgesinde zararlı çeteler türemiş bu bölgede bağımsız bir Rum Pontus devleti kurmak istemişlerdi. O dönemin Mutasarrıfı olan Tevfik Bey büyük bir gayretle çalışmış, Sinop bölgesindeki Müdafaa-i Hukuk cemiyetinin örgütlenmesini teşvik etmiş ve cemiyet faaliyetlerine başlamıştır[3]. Valihe Hanımla evliliğinden dünyaya gelen kızı Handan Hanım devlet opera ve balesinde balerin olarak sanat dünyasında görev almıştır.

Bayülken, 1947 yılında ilk yurtdışı görevi olan Frankfurt Büyükelçiliğine atanmıştır. 1950 yılında Bonn büyükelçiliğinde ve Almanya Cumhuriyetinin kurulması sonrasında Türkiye

[1] *Aksiyon, "*40 Bin Kırımlı Türkü Kurtardım" 2 Ağustos 2004, 51.
[2] *Akis,* "Haluk Bayülken: Yeni Bir Hariciyeci Tipi", S. 536, 24 Eylül 1964, 11.
[3] Haluk Selvi & Bülent Cırık, Millî mücadelede Anadolu'dan TBMM'ye çekilen Telgraflar, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın kurulu Yayınları, Ankara 2020, 329.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Büyükelçiliğinde Ortaelçilik başkatibi, 1951'de Ortadoğu Şube Müdürü, 1952 yılında Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde Türkiye Daimî Delegeliğinde Ortaelçilik ve 1954 yılında Büyükelçilik Başkatibi, 1957 yılında Ortaelçilik Müsteşarı iken Birleşmiş Milletlerdeki Daimi Delegeliğindeki görevinde 8. ve 13. Dönem genel kurullarının toplantılarına siyasi müşavir ve yedek delege olarak katılım sağlamıştır. Özellikle Filistin uzlaştırma komisyonunda ve BM'de Türkiye'nin güvenlik konseyi olduğu zamanlarda güvenlik konseyi ve silahsızlanma komisyonlarında çalışmış ve Atom enerjisinin barış için kullanılması ile ilgili birleşmiş milletler konferansına ve birleşmiş milletler 10.yılı dolayısıyla San Francisco da yapılan konferansta Türk heyeti üyesi olarak katılım sağlamıştı[4].

Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması ile ilgili antlaşmaları hazırlamakla görevli 1959- 1960 tarihleri arasında Zürih ve Londra anlaşmaları karma komitesinde Türk temsilciliği yapmıştır. 1960 yılında siyaset planlama grubu başkanı, 1963'te Genel Sekreter Siyasi Yardımcısı [5], 1964 yılında Kıbrıs ile ilgili Londra konferansını ve Washington ve Londra görüşmelerinde Türk Heyeti üyesi olarak katılım sağlamıştır. 1964 yılında Bakanlık Genel Sekreteriyken Cezayir'de 24-29 Haziran 1965 yılında 2.Asya- Afrika konferansında Dışişleri Bakanları toplantısına iştirak eden Türk Heyeti Başkanı olarak önemli devlet görevlerinde bulunmuştur. 14-20 Mart 1966 tarihlerinde Birleşik Arap Cumhuriyetini resmen ziyaret eden Türk Heyeti Başkanı olarak önemli görevlerinden birini daha siyasi hayatına eklemiştir. Zeki Kuneralp'in ilk Londra Büyükelçiliğinden sonra 1966 yılında Haluk Bayülken bu göreve getirilmiştir. Bu görevleri yerine getirdiği tarihlerde uluslararası kuruluşlar NATO, CENTO ve BM'de gerçekleştirilen toplantılara önemli bir Türk delegesi olarak katılım sağlamış dönemin önemli konularında Türkiye adına kararlar almışlardır. 1969'da Birleşmiş Milletler de Daimî Temsilciği görevini yerine getirmiştir. Çalışkanlığıyla göz önüne çıkan Haluk Bayülken II. Nihat Erim hükümetinde 1971 yılında dışişleri bakanı olarak yeni görevine atanmıştır. Dışişleri bakanlığını görevini Ferit Melen ve Naim Talu hükümetlerinde de devam ettirmiştir. 1974 yılına kadar sürdürdüğü bu görevden ayrılarak CENTO genel sekreterliğine seçilmiştir. 1977 yılında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine getirilen Bayülken, 12 Mart 1980 darbesinden sonra değişen hükümet sisteminde Cumhurbaşkanı Kontenjan Senatörü seçildi.

Türkiye'nin yeni bir sürece girdiği dönemde de gözde isimlerden olan Bayülken, kabinelerin aranan yüzü oldu ve 20 Eylül 1980 yılında kurulan Bülend Ulusu Hükümetinde Millî Savunma Bakanlığı görevine getirildi. 3 yıla yakın Millî Savunma Bakanlığı yapan Bayülken, 1983 seçimlerinde Milliyetçi Demokrasi Partisi listelerinden Antalya Bağımsız Milletvekili olarak seçildi. Üniversite hocalığı hayalini bürokrasi hayatını bıraktıktan sonra gerçekleştirmiştir. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinde ve ODTÜ gibi Türkiye'nin prestijli okullarında dersler vermiştir. İşi gereği de çok iyi İngilizce ve Fransızca bilmekteydi. Her zaman okumakta ve yazmaktaydı. Değişen Dünya Koşullarında Ortak Güvenlik ve Savunma Kuruluşları, Atatürk İlkelerinin Türk Dış Politikasına Etkileri, Cyprus Question and The United Nations isimli makale ve kitapları vardır.

1984 yılından vefat edene kadar Türk Atlantik Konseyi Başkanlığı görevini yerine getirmekteydi. 2007 yılında İstanbul'da bu önemli devlet büyüğümüzü kaybettik. Cumhuriyetle beraber doğan Bayülken onun getirilerine hep sahip çıkmış okuyarak çalışarak görevlerinde hep iyi yerlere gelmiştir. Ülke içinde ve dışında görev arkadaşları tarafından sevilen Bayülken geride güzel bir siyasi kariyer bırakarak bizlere veda etmiştir.

[4] T.C. Dış İşleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1967 (Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları 1967), s. 411.
[5] Ankara siyasal bilgiler fakültesinin talebi üzerine milletlerarası aktüel meseleler dersini okutmak için fakültenin isteği üzerine 1100 lira profesörlük kadrosu karşılığında, 31/12/1963'te ek görev olarak öğretim görevlisi kadrosuna atanmıştır. Bu görevi 3 yıl yerine getirmiş ve bürokrasiye tekrar geri dönmüştür.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ŞAHSİ KİMLİĞİ

Haluk Bey, Cumhuriyetle beraber doğan onun getirilerini bizzat yaşayan bir devlet adamıydı. En belirgin özelliği Atatürkçü ve vatansever bir diplomattı. Aldığı görevler neticesinde ülkesine ve ülkesinin kurucularına sadık bir adamdı. Türkiye'nin laik, hukuk ve sosyal bir devlet olması gerektiğini savunmaktaydı. Bu anlamda ülkesine yararlı bir devlet adamı oldu ve çok çalıştı. Verilen her görevi layığıyla yerine getirdi. Aldığı görevlerde beraber çalıştığı çalışma arkadaşlarının aktardıkları da Bayülken'in şahsiyetinin anlamlandırılmasında delil niteliğindedir. Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği döneminde Özel Kalemi olan Numan Hazar Bey'le gerçekleştirdiğimiz röportaj ve değerli kitabından verdiği bilgiler ve Haluk Bey'in biricik kızı Handan Hanımla gerçekleştirilen röportajda babası hakkında değindiği her nokta bizler için ışık niyetindedir. 1977-1980 yıllarında beraber çalıştığı Numan Hazar Bey dönemin önemli olaylarına tanık olmuştur. Numan Bey, Bayülken için yetenekli iyi bir diplomat ayrıca Atatürkçü ve vatansever ve milliyetçi bir kişiliğe sahiptir sözleriyle tanımlamaktadır[6]. O dönemin hem muhalif hem de iktidar partilinden hatırı sayılı pek çok dostunun olduğu bilinmekte ve bu yönüyle objektif devlet adamı çizgisinde ilerlediği anlaşılmaktadır. İyiliksever kişiliği karşısında bakanlıkta kendisine "Pırlanta Haluk" lakabı yakıştırılmıştır. Sadece ülke içinde değil ülke dışında da pek çok dostu olan Bayülken'in BM'de özellikle Araplarla yakın temas içerisinde olduğu bilinmekte. Arap meslektaşları da Haluk Bey'in saygınlığı neticesinde Türkiye'ye karşı sempati duymuşlar ve Türkiye lehine oylar vermişlerdir. Kızı Handan Hanım'ın aktardığı önemli anılardan birisi de," CENTO *Genel Sekreteriyken bir yemek vermişti babam. O akşam o yemekte ben ve annemde vardık. Çok değerli isimler bu yemekte yer almıştı. Birkaçını tanıyabilmiştim ancak. Gözüme ilk takılan ise Dönemin NATO sekreteri Joseph Luns ile babamın sıkı muhabbetiydi. Onunla karşılıklı konuşurken sohbetleri çok sıcaktı ve baya gülmüşlerdi. Sanki uzun yıllar dost olan iki insanın samimiyeti vardı aralarında. Babam hep böyle sıcak kanlı bir insandı. Bakanlıkta takılan pırlanta lakabını hak eden pırlanta gibi bir insandı".* Şeklindeki cümlelerdir.[7]

Yabancı devlet adamlarıyla yakın münasebetleri hep devam etmiş döneminde Türkiye lehine kararlar alınmasında ve Türkiye'ye sempati duyulmasında etki ettiği düşünülebilir. Dönemin önemli isimlerden ABD Başkanı George Bush ile yakın temaslar kurduğu bilinmekte beraber mektuplaşarak dostluklarını pekiştirdikleri kızı Handan Hanımın aktardığı bilgilerden edinilmiştir.

Yakın dostlarının ifadesine göre disiplinli ve düzenli çalışma prensipleriyle çok uzun saatler çalışan Bayülken, günlük tutmaktaydı. Her gün mesai saatinin sonunda o gün yaşanan önemli olayları not alır o notlara göz atarak günün kritiğini yapardı. Çok uzun saatler çalışması genelde eşi ve kızı Handan Hanımın mustarip oldukları bir konu olduğu bilinmektedir. Bu uzun çalışma saatlerine özel kalemi Numan Bey bizzat şahit olmaktaydı. Genel sekreteri köşkünde Numan Bey geç saat oldu mu çalan telefonun Valihe Hanımdan geldiğini anlamakta ve Valihe Hanımın sitem ederek *Numan Bey getir artık çıkart bu adamı ofisten* diyerek telefonda ettiğini aktarmaktadır. Haluk Bey'in Londra Büyükelçiliğinde Özel Kalem Müdürü olan Taner Baytok'ta uzun çalışma saatlerinin şahidi olmuş Haluk Beyin bakanlığa 10.00'da gelip akşam 22.00'da ayrıldığını aktarmaktadır. *... Bayülken'le ilgili önemli görevlerimden biri de, saat 21.00'i geçip Haluk Bey'in hala evde görünmemesi karşısında isyan ederek "Bu benim eşim olacak bey nerede kaldı?" diye telefona sarılan Haluk Bey'in eşi Valihe Hanımı'ı aldığım talimat üzerine "şimdi buralardaydı, ama şu anda ofisinde yok, bulup sizi aratayım" diye idare etmekti*[8]". Çalışma konusunda çok titiz olan Haluk Bayülken, Taner Baytok'a gelen telgrafları

[6] Numan Hazar, Dış Politika Anıları, İmge Kitabevi, 1.Baskı, Ankara 2020, 77.
[7] Ümit Haluk Bayülken'in Kızı ile 27.10.2023 Tarihinde Yapılan Röportaj
[8] Taner Baytok, Dış Politikada Bir Nefes Anılar, Remzi Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul 2005, 77.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

titizlikle okumasını önemli gördüğü yerlerin altını çizmesini istemiştir[9]. Handan Hanım da bu durumdan mustarip olduğunu dile getirerek, "*istediğim zaman babamı göremiyordum. Çünkü gece geç saatlerde gelirdi. Hep meşguldü çalışıyordu*" ifadelerini söylemiştir. Haluk Bey farklı düşüncelere açık tartışmaları seven bir devlet adamıydı. Eve geldikten sonra özellikle eşiyle o günün kritiğini yapar ülke işleri hakkında açık vermeden fikirler alırmış. Handan hanım o zamanları, *Babam eve geldikten sonra muhakkak annemle konuşurlardı. Annem kendi görüşlerini de söylerdi. Zeki kendini iyi geliştirmiş bir insandı* diyerek ifade etmiştir. İsmini hep tam kullanır Ümit Haluk Bayülken şeklinde ve Haluk yazarken u harfinin üstündeki inceltme şapkasına dikkat ederdi[10]. (Halûk). Bayülken aşırı fraksiyonlardan uzak durmakta Atatürk'ün gösterdiği yolda ilerleyerek çok çalışarak dürüstlüğüyle vatanına hizmet etmekteydi. Hiçbir partiye bu zamana kadar yakınlık göstermemiş ve çizgisini belli etmemiştir. Haluk Beyin fikri cephesini sorduğum zaman kızı Handan Hanım, *Bir tahlil yaptığı zaman herkesin eksilerini ve artılarını söylerdi. Hala hangi partiye oy verdiğini bilmiyorum. Arada seçimlerde sorardım baba ne oldu diye asla renk vermez hayırlısı oldu kızım der geçerdi. Herkesle de arkadaştı* diyerek objektif devlet adamı modeli çizgisinde ilerlemiş ve yerine getirdiği sorumlulukların bilincinde olan diplomat olduğunu göstermektedir.

Haluk Beyin Dışişlerine göreve seçtiği devlet adamlarından biri olan Ertuğrul Apakan'da Haluk Beyle tanışmasını aktarmış ve Haluk Beyin idol bir devlet adamı karakteri çizdiğini şu sözlerle ifade etmiştir…*Bakanlığa giriş sınavımda Dışişleri Bakanı Büyükelçi Osman Olcay sınav salonuna girerek tam arkamda bir koltuğa oturmuş, 10-15 büyükelçiden oluşan sınav komisyonundan gelen sorular birden zorlaşmaya başlamış, aksi gibi bir ekonomi sorusunda beklenen cevabı yanlış bulduğumda kendime göre doğru cevapta ısrar ettiğim için küçük bir gerginlik de yaşamıştık. Sonraki Bakanımız Haluk Bayülken'in resmi davetlerde operada beni bazen kendi locasında oturttuğunu hatırlıyorum. Haluk Bey'in bu davranışındaki neden gençlere sahip çıkmaktı. Bakanlık, usta-çırak ilişkisi içinde zaman zaman gençlik acemiliklerimizi de kapatarak bizi yetiştirdi* [11].

Kızı handan hanımla yaptığımız röportaj doğrultusunda Haluk beyin gündelik yaşamından ile alakalı şu kesitleri aktardı; *Enteresan takıntıları vardı. Ne zaman banyoya girse üst raftaki eşyaları hep yerli yerine koyardı. Beni çağırır burayı dağıtmışsın bunları yerlerine koy diyerek uyarırdı. Odasından çıkarken muhakkak sağ ayağıyla çıkardı. Yanlışlıkla sol ayağıyla bassa bile geri adım atar tekrar sağ ayağı ile adım atardı. Askılarını bile sağ kolu ile asar, askıların sağ tarafa bakmasın isterdi. Gözlük takmayı çok severdi. Gözleri bozuk olmadığı dönemlerde de gözlük takmayı çok severdi. Gözü görmüş görmemiş önemli değildi gözünde bir gözlük olması gerekliydi.*

Çok entelektüel ve çalışkan bir diplomat olan Haluk Bayülken, mesleğine ve ülkesine aşık bir adamdı. Türkiye'nin batılı bir devlet olması için fikirlerini belirtmiş, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda Türkiye'nin ilerlemesini istemiştir. Her an devleti için çalışmış, uzun yıllar Türkiye'nin iç ve dış münasebetlerde önemli pozisyonlarda görevler almıştır.

Her tür fikre saygı duyan ve ufku açık olan Haluk Bey, herkesin fikirlerine de saygı duyardı. O dönemin şartlarında eğitim alanında kızların okutulması noktasında noksanlıklar var, kız çocukların sadece belli başlı meslekleri yapabilmelerine izin verilmekteydi. Özellikle sanat, müzik alanında o dönemin Türk halkı katı tutum içerisindeydi. Bu nokta da hariciye vekili olan Haluk Bey, kendi kızının da içten içe diplomasiye girmesini istemiş fakat kızı Handan Hanım sanat yolunda ilerleyerek bale sanatına gönül vermiştir. Meslek seçimi noktasında yaptığımız

[9] T. Baytok, a.g.e, s.78.
[10] N. Hazar, a.g.e, s.83.
[11] T. Baytok, a.g.e, s. 64.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

röportajda Handan Hanım Haluk Beyle olan anılarını aktarmaktaydı; *ABD, New York'tan döner dönmez ben konservatuara gitmek istediğimi söyledim. Çocukluğumdan tanıdığım Bisis Femnen vardı. Babam neden koleje gitmiyorsun benim gibi diplomat olursun diyordu. Diğer hariciyeci babanın çocuklarının büyük kısmı diplomatlık mesleğini seçmekteydiler. Babamın da ideali buydu. Ben o dönem sanata yönelmek istedim ve konservatuara girmek istiyordum. Babama bu konuyu açma noktasında çekintim olsa da annemin desteğiyle bu isteğimi babama ilettik. Babam da fikrime saygı göstererek konservatuara girmeme izin verdi.*

Tutucu bir ailesinin olduğunu dile getiren Handan Hanım bu noktada Haluk Beyin tavrının kesin ve net olduğu bir anısını anlatmıştı; *Babam 3 kardeşti. En büyükleri babam Haluk beydi. Ortanca amcam Emel Nejat, en küçük amcam Ümit Selçuk. Ortanca amcamın büyük oğlu aileden habersiz konservatuarın tiyatrosuna hazırlanmıştı. O dönemin önemli sahne sanatçılardan Cihan Ünal, Ejder Akışık olduğu dönemlerdi. Kuzenim yatılı okulu 10 olarak yüksek puanla kazanmıştı. Amcam bu haberi aldıktan sonra kuzenime kızmış ve desteklememişti. Amcam yıllar sonra babam Haluk beye benim okul durumumu sorduğunda babam handan konservatuara gidecek bale sanatçısı olacak diyerek büyük bir gururla amcama tavrının yanlış olduğunu hissettirmiştir.*

Haluk Bey, batılı bir devlet adamıydı. Türkiye'nin Batı uygarlığı tarzında laik, sosyal, hukuk devleti olması gerektiği görüşündeydi. Atatürk'e ve Türkiye'ye aşık milliyetçi bir insandı. Kendi çevresi ve eşine de fikirlerini açıkça beyan etmekte Mustafa Kemal Atatürk tek yol göstericidir diyerek onun fikirlerini düşüncelerini çevresine ve ailesine anlatmaktaydı.

Hariciye sınavlarına girip dereceyle bitiren ve devletin iç ve dış politikasında önemli görevlere gelen Bayülken, artık ülkesi için çalışkan, vatansever hariciyeciler seçmeye başlamıştı. Bir zamanlar hariciyeye katılmak için sınav sıralarında oturan Bayülken artık bir komisyon gibi hocalık yapıyordu. *O zamanlarda mülkiye de Diplomasi ve Dış Münasebetler Şubesi vardı. 3. Ve 4. Sınıflarda. O şubeye herkes giremezdi. Oraya girebilmek için 3. Sınıfa geçen öğrenciler özel bir sınava tabii tutulurlardı. İngilizce Fransızca dillerinden sınav yapılır başarılı olanlar bu şubeye girerlerdi. 100 kişi başvuru yapar ancak 25-30 kişi kadarı başarılı olurdu. Daha sonradan bu şubenin adı Uluslararası İlişkiler olarak değiştirildi. Bu sistem de 12 eylülden sonra değiştirildi. Dış işleri bakanlığına göre eğitim verilirdi. O zamanlar Türkiye de sayılı olarak 7-8 üniversite bulunuyordu. Haluk Bayülken'de bu süreçten geçmiş ve bu sınavı kazanarak dış işleri bakanlığına girmiştir. Haluk Bey, aha sonra büyükelçi unvanıyla dış işleri Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır. Bu görevleri sırasında siyasal bilgiler fakültesinde de "Uluslararası Güncel Sorunlar" dersini vermekteydi. Biz o zamanlar siyasal bilgilerde 4.sıftaydık. Bize derse gelirdi. Hocamdı*[12]. Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği sırasında 3 yıl beraber çalıştığı oğlu gibi gördüğü Numan Bey'in aktardığı önemli bilgiler bu değerli hariciyeci hakkında ışık tutmaktadır.

Çalışma arkadaşlarıyla baba-abi ilişkisi kuran Bayülken takınılan pırlanta lakabına layık bir devlet adamıydı. Taner Baytok bir anısında, *Haluk Bey Londra'ya geleli bir ay kadar olmuştu. Bir gün beni yanına çağırdı "sizin evde kuru fasulyede mi pişmez? Bir ay oldu geleli. Haluk ağabeylerimi çağıralım da bir evimizi görsünler demek yok mu?" Diye bana sitem etti. Karşımdaki koskoca büyükelçiydi. Hemen eşimle bir gün kararlaştırıp büyükelçimi ve eşini eve yemeğe davet ettik. Sembolik olarak kuru fasulye pilavda yaptık yemekte. Büyükelçi mutfaktan tabak çatal taşıyıp sofranın hazırlanmasında ve toplanmasında yardımcı oldu. Sabah 3'e kadar oturduk ve Haluk Bey Kıbrıs'ı konuştu. Kıbrıs Rumlarının yaptığı katliamı anlatırken gözleri doldu. Hükümetlerimin politikalarını eleştirdi "dediklerimi dinleselerdi, bunlar başımıza*

[12] Numan Hazarla 25.10.2023 tarihinde gerçekleştirilen röportaj.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

gelmezdi" diyerek dert yandı [13] anısında küçük gibi görünen detaylar veren Baytok, Haluk Beyin şahsi karakterini anlama açısından önemli delil niteliğindedir. Ne kadar naif ve alçakgönüllü biri olduğunu yemek hazırlanırken yardım etmesinden ve çalışma arkadaşına biraz sitemkâr tavırla yemeğe çağırmamasındaki yakınma durumundan anlaşılmaktadır. Büyükelçi olarak kibir nedir bilmeyen Bayülken, bizleri duygulandırmakta ve bu dünyada böyle bürokratların da var olduğunu da göstermektedir.

BM'DE KIBRIS KONUSUNDA HALUK BAYÜLKEN

Her ne kadar çalışmamızın başlığı hayatı ve diplomatik kimliği ile ümit haluk Bayülken (1921-2007) olsa da asıl değinmek istediğimiz nokta, Bayülken'in diplomasi kariyerinde en önemli dönüm noktası olan BM'deki anlaşmalardaki başarılı faaliyetleridir. 1954 yılında Birleşmiş Milletler 'de Kıbrıs konusunda görüşmelerde, Londra ve Zürih anlaşmalarında delege olarak bulunan Bayülken'in aktardığı bilgiler ve bizzat Kıbrıs ve Birlemiş Milletler adlı makalesinde yer verdiği bilgiler o dönem hakkında bizlere ışık olmakta birinci elden kaynak niteliği taşıyan eser olmaktadır.

Akdeniz'in ortasında küçük bir ada olan Kıbrıs, tarih sayfalarında pek çok yüzyılda yer almıştır. Stratejik konumu açısından Akdeniz, Ortadoğu ve Anadolu için önemli yer tutmuştur. Tarihte Kıbrıs çeşitli devletlerin hakimiyet kurduğu veya hâkimiyet kurmaya çalıştığı bir ada olmuştur. İkinci dünya savaşı sonlarına kadar İngiltere egemenliğinde olan Kıbrıs, savaş sonrası İngiltere'nin yaşadığı ekonomik ve siyasi krizlerin götürüldüklerini toparlayamadan, Ortadoğu'daki Süveyş krizinden de istediği gibi çıkamayınca, 1878 yılından itibaren ada üzerindeki egemenliğinden vazgeçmek zorunda kalmıştır[14]. Kıbrıs adasına yakınlığı ve adanın toplumunu oluşturan Türk ve Rum etnik kimliklerin temsilcisi oldukları düşüncesinde olan Türkiye ve Yunanistan, İngiltere sonrası adada oluşan otorite boşluğunu doldurmak istemişler ve bu yönde atılımlar yapmışlardır. Yunanistan ada üzerinde megali idea fikrini, kendisini Bizans'ın varisi olarak gören Yunanistan'ın eski Bizans- Grek imparatorluğunu canlandırmayı ve büyük Yunanistan'ı kurmayı amaç edinmiştir. Bu amaçla çizilen haritada Kıbrıs, Ege adaları ve Türkiye Yunan toprakları olarak gösterilmiş, bu fikir doğrultusunda Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması fikri yani ENOSİS[15] ortaya atılmıştır. 1931 yılında adada Kıbrıslı Rum temsilciler, Londra'ya ENOSİS isteklerini iletmişler ve sonrasında olaylar patlak vermiştir. Adadaki Rumlar ayaklanmış yaşanan olaylar karışında İngiltere'nin aldığı önlemlerde adadaki Türkler de nasibini almıştır. 1931 yılında başlayan bu terör olaylar 1943 yılına kadar belli aralıklarla devam etmiştir. Kıbrıslı Rumlar bir yandan Yunanistan bir yandan birleşme isteklerini her alanda dile getirmeye başladılar.

Türkiye de ise durum biraz farklıydı. Kıbrıs meselesinin Türk siyasetine girmesi uzun yıllar aldı. 1950 yılında değişen hükümetle beraber Demokrat parti iktidara gelmiş, hükümet programı ve bakanlar da değişmiştir. DP'nin Kıbrıs konusundaki ilgisi merakla beklemekteydi. Fakat farklı bir durum yaşanmadı ve DP'de 1950 başlarında Kıbrıs konusunda sessizliğini bozmadı. DP döneminin ilk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Doğu Akdeniz statüsünde herhangi bir değişiklik söz konusunu olduğunu veya olacağını düşünmüyorum diyerek, Kıbrıs

[13] T. Baytok, a.g.e. s.109.
[14]Erkin Karaca, *Birleşmiş Milletler 'in Kıbrıs Sorunu Bağlamında Yaptığı Planlar,* Uluslararası ve Diplomasi Dergisi, C.7 S.2 S.21.
[15] Enosis kelimesi, Rum kökenli bir kelimedir ve anlam olarak "ilhak"ı ifade etmektedir. Bu kavram, 1791 yılından beri, yani Megali İdea haritasının ilk çizilmiş olduğu günden bu yana gündem konusudur. Yunan Ortodoks Kilisesi, Fener Rum Patrikhanesi, aynı zamanda Bizans hayalleri kuran Yunan Devleti tarafından destek gören Kıbrıs'taki bu hareket, uzun yıllar hem kilise hem de Yunan okulları aracılığıyla gençlere aşılanmıştır (Giray Saynur Derman, *Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD SSCB ile İlişkiler*, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.16, S.33, 2016, s, 456)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

konusunda herhangi bir değişikliğin olmayacağını belirtmiştir. Fakat beyanın sonlarına doğru "*Kıbrıs bizi yakından ilgilendirmektedir. Statüsünde bir değişiklik bahis konusu olursa, bunun bizsiz ve haklarımıza aykırı şekilde yapılmasına imkân bırakmayız* diyerek", ileride oluşabilecek herhangi bir duruma karşı da gerekli önlemlerin alınarak Türk hükümetlerinin o zamana kadarki tavırlarında değişlik olabileceği kanısı vermektedir[16]. Türkiye'nin 1955 yılına kadar Kıbrıs konusunda pasif kalmasının sebebi, Sovyet tehdidine karşı batı blokuyla ittifak yapan Türkiye 1952 yılında NATO'ya girmiş ve kendi güvenliğini ve statüsünü sağlamak için Kıbrıs meselesini görmezden gelmiştir.

Kıbrıs sorunu Birleşmiş Milletlere konu edilmesinde, ilk olarak Yunanistan'ın birlemiş milletler 9. Oturumunda Yunanistan bakanlar kurulu başkanı Papagos'un *birlemiş milletler himayesine Kıbrıs adası halkı için hakları ve kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin uygulanması*, şeklinde üye ülkelere verdiği mektupla gündeme gelmiştir. Yunanistan'ın isteği, Kıbrıs halkının kendi kaderini tayin etmesini Birleşmiş Milletler himayesinde uygulanmasından başka bir şey değildi. Yunanistan'ın savunmasında Kıbrıs bir Yunan adasıydı ve Rumlar yaşamaktaydı. Adadaki yabancı yönetimler her zaman geçiciydi, nüfusun %80'in Rum olduğu ve Rum Ortodoks kilisesi başpiskoposu Makarios 1950'de düzenlediği gayri resmi bir plebisitte[17] seçmenlerin %95'inden fazlasının adanın Yunanistan'la birleştirilmesini desteklediği belirtilmiştir[18]. Üstündeki yükü hafifletmek için Türkiye ve Yunanistan'ı 1955 yılında Londra'ya konferansa çağıran İngiltere, ne yazık ki burada da Kıbrıs adasının geleceği hakkında bir sonuca varmamıştır. Yunanistan Kıbrıs adasındaki terör faaliyetine destek veriyor ve bu durum İngiltere'nin hiç hoşuna gitmiyordu. Birleşmiş Milletlerin Yunanistan'ın isteğine kulak asmaması Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da hareketlenmeler olmasına neden olmuştur. Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini isteyen ve bu davaya öncülük eden Başpiskopos Makarios ve Yunanistan, Birleşmiş Milletlere tepki olarak silahlı mücadeleye başlamaya karar vermişlerdir. Yunanistan'dan asker, silah ve askeri lider olarak da General Grivas Kıbrıs adasına gönderilmiştir. Enosis taraftarları artık kendi askeri liderlerini bulmuşlar ve ENOSİS için kanlı mücadelelere başlamışlardır. 1955 yılında Kıbrıs ulusal örgütü (EOKA) kurulmuş ve İngilizlere daha sonra da Türklere karşı silahlı eylemler başlamıştır. Grivasın ve Makariosun önünde engel yoktu ilerleyen dönemlerde tarih sayfalarının kara günlerine girecek olan günler yaşanmaya başlanacaktı. İngiltere adada güvenliği kaybetmeye başlamış ve tek başına mücadele edemeyecek duruma gelmişti. Bu nedenle İngiltere EOKA'ya karşı Türk desteğini almaya yönelmiştir.

Sorunun çözülmesi için 1955 yılında Londra'da bir konferans düzenlemiş Türkiye'nin de adada hak sahibi olduğunu göstermiştir. Düzenlenen konferansta Yunan tarafı self-determinasyon talebinde bulunurken, Türk tarafından dönemin dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu, *Türkiye statükodan memnundur ve korunmasını istemektedir. Ama eğer mevcut durumda bir değişiklik yapılacaksa, en doğru yol adanın eski sahibi olan Türkiye'ye verilmesidir*[19], diyerek mevcut yapının devam etmesinden yana olduğunu göstermektedir. Konferansta Türk tezi, Kıbrıs meselesinin sadece Türkiye ve İngiltere arasında bir mevzu olabileceğini sorunların sadece bu iki ülkeyi ilgilendirdiğini, adanın her şekilde Anadolu'ya bağlı olduğunu söyleyen maddeler

[16] Fahir Armaoğlu, Kıbrıs Meselesi 1954 -1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınevi, Ankara, 61.
[17] Bir bölge hangi eyalete bağlanmak istediğini belirlemek için yapılan oylamanın eyaletler hukukundaki adıdır. Kubbealtılugatı. Erişim 15.05. 2025, https://www.lugatim.com/s/plebisit
[18] Ümit Haluk Bayülken, Cyrups Question And The Unıted Natıons, Millî Savunma Bakanlığı Genel Müdürlüğü, 2.Baskı, Ankara 1983, 3.
[19] Abdulsamet Yıldırım, *Türk Siyasi Hayatında İhsan Sabri Çağlayangil*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara 2019 s,60.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

içermekteydi[20]. Londra konferansı arifesinde yaşanan 6-7 Eylül olayları patlak vermiş, özellikle İstanbul'da Rumlara ait binalar, dükkanlar ve iş yerleri yağmalanmıştır. İstanbul'da patlak veren olaylar İzmir ve Ankara'ya sıçramış halk ayaklanmaya başlamıştır. Dönemin hükümeti bu üç ilde sıkı yönetim kararı almak zorunda kalmıştır. İsmet İnönü bu olayları milli felaket olarak nitelendirirken, o dönemki hükümeti olaylar karşısında gerekli tedbirleri almamasından yana eleştirmiştir. Dönemin başbakanı Menderes verdiği demeçte, birtakım gösterilerin yapılacağından haberdar olduklarını fakat olayların birdenbire patlak verdiğini dile getirmiştir. Yaşanan bu olaylardan sonra hükümet Türk basınında halkı tahrik edici heyecanlandırıcı yazılar yayınlanmasını yasaklamış Kıbrıs konusunda da yer verilecek her haberin çok dikkatli olması gerektiği noktasında uyarılarda bulunmuştur.

EOKA örgütüne liderlik etmesi için Yunanistan adaya acımasız Albay Grivası birkaç yüz bin askerle Kıbrıs adasına göndermiştir. EOKA örgütü ve Grivas adada zulüm ve cinayetlere hiç aralıksız devam ediyordu. Özellikle de bu zulümlere Türk tarafı maruz kalıyordu. İngiltere, Yunanistan'ın adada terörizmi desteklemek, maddi ve askeri destek vermekle suçlayarak, terör faaliyetlerinin ilk zamanlarından 1956'ya kadar 196 kişinin öldürdüğünü, bu terör faaliyetlerinin amacının demokrasiyi güvence altına almak değil Kıbrıs'ın zorla Yunanistan'a ilhakını sağlamak olduğunu ifade etmiştir.[21] Birleşmiş Milletler 10.oturumunda konuşulan bu konularda Türk tarafı da kendi hakkını savunmak için konuşmalar yapmıştır. Türkiye adada bu konuşmaların hazırlanmasında Bayülken'de bulunmaktaydı. Türkiye adada 100.000'den fazla Türk kökenli insan olması ve coğrafi, tarihi, politik ve güvenlik nedenleriyle Kıbrıs konusunda endişeliydi.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Kıbrıs konusu diğer üye ülkelerin de desteğiyle Kıbrıs sorunu başlığı altında birleştirildi. İngiltere, Yunanistan'ın adada terörizme verdiği destek konusunda önlem alınması konusunda uyarıda bulunurken, Yunan tarafı da bu terör faaliyetlerinin incelenmesi noktasında gerçekleri bulma komitesi kurulmasını önerdi[22]. O dönem 113 üyesi bulunan BM'de Asya Afrika ülkelerinin çokluğu ve oy potansiyeli fazlalığı iki taraf içinde önem teşkil etmekteydi[23]. Olaya tepki veren BM'de önemli oy potansiyeli olan Hindistan'ın Birleşmiş Milletlerde verdiği tepki, 1957-58 yıllarında Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki BM'deki stratejisini önemli ölçüde etkilemiştir. BM, 12.ve 13. Oturumlarında "Kıbrıs'ın bağımsız kişiliği" kavramını, Hindistan temsilcisi Bay Krishan Menon ilk olarak ifade etmiştir[24]. Türkiye Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki ısrarlarının ana nedeni olarak Yunan megali ideanın gerçekleştirilmesi olduğunu bilmekte ve bu nedenle Kıbrıs konusu iki ülke arasında çekişmeli geçmekteydi.

12 Kasım 1956 yılında İngiliz hükümetine sunmak üzere Yunanistan hükümeti Kıbrıs konusunda en önemli delegesi Lord Radcliffe tarafından bir taslak hazırlanmış ve bu taslakta özyönetime dayalı bir yönetim önerisi içermekteydi. Bu karar İngiliz yönetimi tarafından özyönetime dayalı yönetimin değerlendirebileceğini ifade etmiştir. Fakat bu önerinin uygulanmasında Kıbrıs'ın iki toplumunun ileride statülerine eşit şekilde karar verebileceğini de eklemiştir. BM Delegesi Haluk Bayülken'in analizine bakılacak olursa, 1954-56 oturumları ile Kıbrıs'ın bağımsızlığı kavramının tanıtılmasından sonra yapılan 1957-58 oturumlarında, birinci komitenin aldığı kararlar doğrultusunda Yunanistan'ın lehine kararları kabul ettiğini ve Türk

[20] Fahir Armaoğlu, a.g.e, 76.
[21] Ü. Haluk Bayülken, a.g.e, 6.
[22] Ü. Haluk Bayülken, a.g.e, 7.
[23] *Akis*, a.g.e, 11
[24] Ü. Haluk Bayülken, a.g.e, 20.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

tarafından az da olsa üstün olduğunu dile getirmiştir[25]. Fakat üstünlük olarak nitelendirilecek metin genel kuruldan oy çoğunluğunu sağlayamaması nedeniyle onaylanmamıştır.

1958 yılına kadar gerçekleşen Kıbrıs komitesi görüşmelerinden çıkarılan sonuçlar kısaca, Birleşmiş Milletler artık bir Kıbrıs sorunun olgusunu kabul etmiş, sorunun çözümü için taraflar arasında barışçıl yollarla çözümlenebileceğini belirtmiş, Yunanistan'ın Kıbrıs adasına ilhakına neden olacak Yunan taleplerini reddetmiş, şiddet ve terör eylemlerine kesinlikle karşı çıkmış, Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda Türkiye'yi saf dışı bırakma çabalarına karşı gelmiştir. Artık ilerleyen dönemlerde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana kadar olan Birleşmiş milletler yolculuğuna bu bağlamlar üzerinde değerlendirmek mümkündür.

Londra, Zürih ve Lefkoşa antlaşmaları çerçevesinde İngiltere, Yunanistan ve Türkiye temsilcileri, Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması ve İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki egemenliği 16 Ağustos 1960'ta kamuoyuna duyurulan anayasa gereğince kurulan yeni cumhuriyete devredilmesi kararı alınmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran, Kıbrıs anlaşmasının maddeleri şöyle özetleyebiliriz; anayasa Kıbrıs'ın bakanlık rejimi altında bir cumhuriyet olacağını, başkanın Kıbrıslı Rum, başbakan Kıbrıslı Türk olacağını ve her ikisinin de kendi toplumları tarafından seçileceği. Ayrıca anayasa Türk toplumunun yasama ve hükümet işlerinde eşit katılımı sağlamak için hükümler de içermektedir. Sayısal çoğunluk olarak Rumları Türk toplumunun çıkarlarına uygun davranmamasına karşın başkanın dış politika, savunma ve güvenlik konularında Kıbrıslı Türk olarak seçilen başkan yardımcısının onayını alması öngörülmüştür. Kıbrıs'ın kuruluş amacıyla onaylanan anlaşmalarda adadaki İngiliz üslerinin statüsünün aynı kalması onaylanmıştır. Anlaşmayı imzalayan üç devletten herhangi birinin anlaşmaya uymaması halinde diğer iki devlet bir araya gelerek gerekli yaptırımların uygulanması konusunda ortak karar vereceklerini ifade ettiler. Kıbrıslı Türkler yasama, hükümet ve siyasi alanlarda etkin haklara sahip olabileceklerdi. Kıbrıslı Rum çevreleri ise bu anayasanın zorla dayatıldığını, Türkiye'nin de adada huzursuzluğu artırdığını ileri sürerek ayaklanmalara devam ettiler. Türkiye ada için taksim istiyor Yunan tarafı ve Makarios özerlik istiyordu. Konunun karara bağlanması noktasında Türk, Yunan ve İngiliz yetkililer önce Zürih'te daha sonra da Londra'da görüşerek bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine uzlaşı sağlamışlardır. Bu görüşmelere Türkiye ve Yunanistan başbakanlarının yanı sıra dönemin İngiltere başbakanı Harold Mamillan, Kıbrıs Rum toplumu lideri Başpiskopos Makarios ve Kıbrıs Türk toplumu lideri fazıl küçük katılım sağlamıştır. Görüşmelerde Türkiye başbakanı Adnan menderes bulunurken dönemin önemli isimleri Selim Sarper, Numan Menemencioğlu, Nihat Erim ve Haluk Bayülken gibi önemli devlet erkanı da yer almaktaydı.

1954-59 yıllarında Birleşmiş Milletler Genel kurulu müzakerelerinden bahseden Bayülken, Londra ve Zürih anlaşmaları çerçevesinde, "*Türkiye bu mesele üzerindeki görüş ayrılıklarını birleştirmek ve Lozan'daki dengeyi korumak istiyordu. Ada'nın ilhakı, bir cemaatin diğerine hükmetmesi katiyen bizce kabul edilemez. Türkiye ve Yunanistan sadece komşu olmayıp, birçok milletlerarası teşkilatlarda birlikte bulunmaktadırlar. Bu bakımdan Kıbrıs meselesi münasebetleri bir daha tamiri mümkün olmayacak şekilde bozulmadan hallolmalı ve Lozan'da kurulmuş olan denge bozulmamalıdır. Türkiye'nin elli yıldan bu yana izlediği politika, barış gayesine ve Birleşmiş milletler yasasına adanmıştır* diyerek ülkeler arasında barışın bozulmadan tarafların istekleri gözetilerek sulh yolunda adımların atılması gerektiği vurgulanmıştır.

Kıbrıs sorunun çözümlenmesinde dönemin Türk ve Yunan diplomatları puzzele oluşturan önemli parçalar haline gelmişlerdir. Özellikle de iki ülkenin yetenekli dış işleri bakanları sayesinde Kıbrıs sorunu hızlı ve diplomasi yoluyla sonuca bağlanmak istenmiştir. Bu

[25] Ü. Haluk Bayülken, a.g.e, 21.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

konferanslarda bizzat bulunarak anılarını bizlere aktaran Bayülken, iki ülke diplomatlarının hoşgörü ve nezaket ortamında anlaşma sağlandığını söyleyerek, Kıbrıs'la ilgili bir konuda iki ülke tarafları da davalarını savunmuşlardı, Yunanistan dışişleri bakanı Averoff-Tossizza, birleşmiş milletlerde Türkiye temsilcisi Büyükelçi Selim Sarper'i başarılı performansından sonra bizzat tebrik etmeye geldi. Karşılıklı mizahın ve iltifatların paylaşıldığı konuşma sırasında Averoff, sayın Sarper'i tartışmalardaki performansına hayran kaldığını ve daha da önemlisi, Türkiye temsilcisinin zayıf bir davayı bu kadar yetenekli bir şekilde savunmasına hayran kaldığını ekledi. Sarper de bu övgülere karşılık vererek, sayın bakan, sizi daha çok tebrik etmem gerektiğini düşünüyorum. Siz çok seçkin diplomat, avukat ve mükemmel tartışmacısınız diyerek Averoff'unda davasında Sarper'den kalır bir yanının olmadığını görmekteyiz[26]. Her ne kadar Türk ve Yunan tarafı Kıbrıs konusunda karşı karşıya gelmiş hararetli ortamlar yaşanmışsa da iki ülke heyetleri arasında ilişkiler barışa uygun medeni ve seviyeli ilerlemiştir.

Birlemiş milletler yetkilileri Kıbrıs konusunda sert tutumlardan çekinmişlerdir. Barışçıl uzlaşmacı yollarla orta yolu bulmak isteyen BM, her iki topluma dostlukla yaklaşmıştır. Haluk Bayülken anılarında, BM yetkilileriyle yaptığı görüşmelerde Kıbrıs konusunda adada yaşananları büyük bir gerçeklikle kabul ettiklerini söyleyerek bir anısını bizlere aktarmıştır. Merhum büyükelçi Tuomioja Atina'ya yaptığı bu ilk ziyaretten sonra 1964 yazında Ankara ve Lefkoşe'ye ziyaret etmiştir. Dışişlerindeki görüşmeler başlamadan önce Haluk Bayülken'i arayarak kaldığı otel Ankara Palace 'da kendisiyle görüşme talep etti. Görüşmede Kıbrıs konusu ele alınırken, o günkü anısını "*Kıbrıs'taki Türk toplumunun yaşamıyla ilgili koşullar çok acı vericidir. Türkler her yerde, adaya tüm deniz ve hava erişimini kontrol eden silahlı Rumlar tarafından kuşatılmış durumdadır. Kıbrıslı Rumların uluslararası anlaşmalar saygı gösterme konusunda samimi bir istekleri olduğunu söyleyemem. İyi silahlanmışlardır. Görünen amaçları anlaşmaları zorla değiştirmektir. Kıbrıs'ta ve adanın dışında muazzam propaganda makinelerine sahiptirler. Türkiye'nin askeri müdahalesi, Türk toplumunu rehabilite etmenin ve haklarını korumanın tek yoludur. Ancak ben birleşmiş milletler arabulucuyum. Böyle bir eylemi kamuoyuna açık bir şekilde tavsiye edemeyeceğimi anlarsınız*", bu birlemiş milletler yetkilisinin açık sözlü ve cesur analizini her zaman büyük bir saygıyla hatırlayacağını söylemiştir[27].

11 Şubat 1959 yılında Kıbrıs için bağımsız bir Cumhuriyet yönetimi öngören anlaşma 27 madde olarak kaleme alınmış her iki devletin başkanları da imzalamıştır.[28] İngiltere'nin de bu anlaşmayı imzalaması gerekmekteydi ve bunun için Londra'da toplanan üç devlet başkanlarının 6 Nisan 1960'ta anlaşma metnini imzalaması üzerine 16 Ağustos 1950 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur[29]. Büyük umutlarla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti Rum ve Yunan taraflarının taşkınlıkları ve cumhuriyeti kuran anayasaya uymamaları nedeniyle çok uzun ömürlü olmamıştır[30].

Sonuç

Vatansever, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, laik, demokratik devlet adamlığı çizgisinden hiç ayrılmayan Ümit Haluk Bayülken, Türk tarihi açısından önemli devlet kademelerinde görevler yapmıştır. Türkiye'yi iç ve dış münasebetlerde en iyi şekilde temsil etmiştir. Bu görevlerinden en önemlisi sayılabilecek BM'de Kıbrıs konusundaki görüşmelerdeki faaliyetleri olmuştur. BM'de Türk tarafından önemli diplomatların yer aldığı görüşmeler gerçeklemiştir. Çekişmeli

[26] Ü. Haluk Bayülken, a.g.e, 24
[27] Ü. Haluk Bayülken, a.g.e, 68.
[28] Erol Mütercimler, Satılık Ada Kıbrıs,8.Baskı, Alfa Yayınevi, İstanbul, 119.
[29]Giray Saynur Derman, a.g.e, 459.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

geçen görüşmelerde iki tarafta ada üzerindeki isteklerini yerine getirmek için direnmişlerdir. Özellikle Türk diplomatların BM'deki kararlı tutumları stratejik hamleleri sayesinde sulh yolunda çözümler elde edilmeye çalışılmıştır. 1954-57 yıllarında birlemiş milletlerde görev yapan Haluk Bayülken'de bu önemli diplomatlardan birisiydi. Londra ve Zürih anlaşmalarının imzalanmasındaki heyette yer alan Bayülken, kararlı ve azimli davranışlarıyla örnek teşkil etmiştir. Kıbrıs meselesinin Lozan dengeleri gözetilerek Yunanistan'la sulh yolunda çözüme kavuşturulması gerektiğin savunmuştur. Bayülken, BM temsilcileriyle gerçekleştirdiği görüşmeler neticesinde Türkiye lehinde kararların alınmasında önemli etken olmuştur. Haluk Bayülken, engin hariciye bilgisine sahip olması onun Kıbrıs meselesinde kilit isimlerden biri olmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Dergiler

Akis

Aksiyon

Eserler

ARMAOĞLU, F., *Kıbrıs Meselesi 1954 -1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınevi, Ankara.

BAYÜLKEN, Ü.H., *Cyrups Question And The Unıted Natıons,* Millî Savunma Bakanlığı Genel Müdürlüğü, 2.Baskı, Ankara 1983.

BAYTOK, T., *Dış Politikada Bir Nefes Anılar*, Remzi Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul 2005.

HAZAR, N., *Dış Politika Anıları*, İmge Kitabevi, 1.Baskı, Ankara 2020.

KARACA, E., *Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs Sorunu Bağlamında Yaptığı Planlar,* Uluslararası ve Diplomasi Dergisi, C.7 S.2.

MÜTERCİMLER, E., *Satılık Ada Kıbrıs*,8.Baskı, Alfa Yayınevi, İstanbul 2010.

SELVİ, H. & CIRIK B., *Millî mücadelede Anadolu'dan TBMM'ye çekilen Telgraflar,* TBMM Kültür, Sanat ve Yayın kurulu Yayınları, Ankara 2020.

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, *Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1967* (Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları 1967).

Röportajlar

Numan Hazarla 25.10.2023 tarihinde gerçekleştirilen röportaj.

Ümit Haluk Bayülken'in Kızı ile 27.10.2023 Tarihinde Yapılan Röportaj

İnternet Kaynakları

https://www.lugatim.com/s/plebisit (Erişim 15.05. 2025)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Tezler

GİRAY, S., D., *Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD SSCB ile İlişkiler*, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.16, S.33, 2016.

YILDIRIM Abdulsamet, *Türk Siyasi Hayatında İhsan Sabri Çağlayangil*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara 2019.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ATATÜRK DÖNEMİ (1923-1938) ARKEOLOJİ VE ESKİ ÇAĞ ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Dr. Burak BİNGÖL

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı

burak.bingol@erdogan.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-4660-5091

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YILDIZ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı

muhammet.yildiz@erdogan.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-1340-0818

Yüksek Lisans Öğrencisi Adem DOĞRU

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Bölümü

adem_dogru22@erdogan.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-0930-7821

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde eğitim ve kültür alanlarında kapsamlı reformlar gerçekleştirilmiştir. Atatürk, bir milletin geçmişini bilmesinin, geleceğini sağlam temeller üzerine inşa etmesinde hayati öneme sahip olduğunu ifade etmiş ve bu anlayış doğrultusunda tarih ve arkeolojiye özel bir önem atfetmiştir. Anadolu'yu yakından tanıyan Atatürk bu coğrafyanın sahip olduğu tarihî ve kültürel mirasın büyüklüğünü bizzat gözlemlemiştir. Anadolu'nun farklı yerlerinde dağınık şekilde bulunan tarihî eserlerin korunması amacıyla çeşitli müzeler kurulmuş ve bu eserler kurulan müzelere taşınarak devlet güvencesi altına alınmıştır. Atatürk'ün önem verdiği bir diğer konu ise nitelikli bilim insanlarının yetiştirilmesidir. Bu çerçevede devlet tarafından açılan burs programlarıyla başarılı öğrenciler yurt dışına gönderilmiştir. Daha sonra ülkeye dönen bu bilim insanları arkeoloji ve Eski Çağ bilimlerinin kurumsallaşmasında öncü rol üstlenmişlerdir. Ancak bu uygulamadan sınırlı sayıda öğrencinin yararlanabildiği fark edilerek arkeoloji eğitiminin yurt içinde kurumsallaşması gerektiğini düşünülmüştür. Buna binaen İstanbul Üniversitesi'nde reform yapılarak bu alanda akademik eğitimin başlatılmıştır. Devamında ise Ankara'da kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile Arkeoloji, Eski Çağ tarihi ve dil bilimleri gibi alanlarda eğitim faaliyetlerine başlanmıştır. Aynı dönemde Atatürk'ün yönlendirmesiyle Türk Tarih Kurumu kurulmuş ve bu kurumun tüzüğüne arkeolojik kazı ve incelemeler yapma yetkisi

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

eklenmiştir. 1930'lu yıllardan itibaren yürütülen arkeolojik kazılar bu politikaların somut sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bu kazılar arasında özellikle Alacahöyük, Türk Tarih Kurumu'nun doğrudan yürüttüğü ilk kazı olması ve günümüzde de devam etmesi açısından özel bir öneme sahiptir. Bu çalışma, söz konusu dönemde uygulamaya konulan arkeoloji politikalarını, bu politikaların arka planını ve uzun vadeli etkilerini genel hatlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Arkeoloji, Eski Çağ, Müzecilik, Arkeolojik Kazılar.

THE ATATÜRK ERA (1923-1938) AN EVALUATION OF ARCHAEOLOGY AND ANCIENT HISTORY STUDIES

SUMMARY

With the establishment of the Republic of Turkey, comprehensive reforms were carried out in the fields of education and culture under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. Atatürk emphasized that knowing a nation's past is of vital importance in building its future on solid foundations, and in line with this understanding, he attached special importance to history and archaeology. Atatürk, who knew Anatolia well, personally observed the magnitude of the historical and cultural heritage of this region. Various museums were established to preserve historical artifacts scattered across different parts of Anatolia, and these artifacts were transferred to these museums and placed under state protection. Another issue that Atatürk considered important was the training of qualified scientists. Within this framework, successful students were sent abroad through scholarship programs opened by the state. Upon returning to the country, these scientists played a pioneering role in the institutionalization of archaeology and ancient sciences. However, it was realized that only a limited number of students could benefit from this program, leading to the conclusion that archaeology education needed to be institutionalized within the country. Based on this, reforms were implemented at Istanbul University and academic education in this field was initiated. Subsequently, the Faculty of Language, History, and Geography was established in Ankara, initiating educational activities in fields such as archaeology, ancient history, and linguistics. During the same period, the Turkish Historical Society was established under the direction of Atatürk, and the authority to conduct archaeological excavations and investigations was added to the society's charter. The

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

archaeological excavations carried out since the 1930s have revealed the concrete results of these policies. Among these excavations, Alacahöyük holds particular importance as it was the first excavation directly conducted by the Turkish Historical Society and continues to this day. This study aims to outline the archaeological policies implemented during the period in question, their background, and their long-term effects.

Keywords: Atatürk Era, History of the Republic of Turkey, Archaeology, Ancient Age, Museology, Archaeological Excavations.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SELÇUKLULARDA ESİR VE KÖLELERİN TOPMUMDAKİ YERİ: BİR KURUMSAL YAKLAŞIM/ THE STATUS OF CAPTIVES AND SLAVES IN SELJUK SOCIETY: AN INSTITUTIONAL APPROACH

Doç. Dr. Mehmet Ali KAPAR
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
mkapar78@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7812-1406.

Nevriye SinemTosun
Yüksek Lisans Öğrencisi Nevriye Sinem Tosun
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
nevriyetsn@gmail.com- Orcid: 0009-0004-2891-3757

Özet

Selçuklular, Orta Çağ İslam dünyasında siyasi ve sosyal yapısıyla dikkat çeken güçlü bir organizasyona sahipti. Bu yapının merkezinde yer alan esirlik ve kölelik kurumu hem askeri hem de ekonomik sistemin ayrılmaz bir unsuru olarak işlev görmüştür. Esir ve kölelerin toplumdaki rolleri; savaşlarda elde edilen ganimetlerden saray hizmetlerine, zanaatkârlıktan eğitimli asker sınıfı olan gulâmlara kadar geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Selçuklu sarayında ve ordusunda görev alan bu bireyler, eğitim süreçleriyle liyakat temelli bir yapıya entegre edilmiş, zamanla devlet kademelerinde önemli görevlere kadar yükselmişlerdir. Ayrıca farklı etnik ve dini kökenlerden gelen esirlerin, saray ve halk nezdindeki konumları, dönemin çokkültürlü yapısını yansıtmaktadır. Kölelerin hukuki hakları, azat edilme yöntemleri ve köle ticareti gibi boyutlar ise Selçuklu toplumsal yapısının adalet, ekonomi ve dinî yaklaşımlarını bütüncül şekilde değerlendirmemizi mümkün kılmaktadır. Bu bildiride, Selçuklular döneminde esirlik ve kölelik kavramları; hukuki temelleri, işlevsel alanları, eğitim süreçleri ve ekonomik boyutlarıyla birlikte sistematik bir biçimde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Devleti, Kölelik, Esirlik, Gulâm Sistemi, Sosyo-Ekonomik Yapı

Abstract:

The Seljuk Empire, a powerful and structured entity in the medieval Islamic world, integrated the institutions of slavery and captivity as an essential part of its military, administrative, and economic system. Captives and slaves played multifaceted roles, ranging from war booty and household labor to craftsmanship and military service, particularly within the gulām system. Many of these individuals, drawn from diverse ethnic and religious

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

backgrounds, were subjected to rigorous training and eventually ascended to high-ranking positions within the state apparatus. Their integration reflected the multi-ethnic and pragmatic character of Seljuk governance. Legal frameworks under Islamic law granted certain rights to slaves and regulated processes of manumission, while slave markets constituted a critical element of the economic structure. This paper examines the institution of captivity and slavery in the Seljuk era from a holistic perspective, addressing its legal foundations, functional roles, training systems, and economic dimensions.

Keywords: Seljuk Empire, Slavery, Captivity, Gulām System, Socio-Economic Structure

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Giriş

Esir ve köle kavramları, tarihsel açıdan farklı anlamlar içermekle birlikte, savaş, ticaret ve sosyal hiyerarşi gibi dinamiklerle ilişkilidir. Esir, Arapça kökenli bir kelime olup, "savaşta ele geçirilen kişi" anlamına gelir ve kök itibarıyla "ip ile bağlamak" manasını taşır. Bu terim, genellikle savaş sonrası ele geçirilen yetişkin erkekler için kullanılmıştır. İslam hukuku çerçevesinde, esirler mahpus olarak kabul edilmiş, bu bağlamda hakları ve durumlarıyla ilgili çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Buna karşılık, köle kavramı, esir olmanın ötesinde, bir kişinin mülkiyet hakkı kapsamında ele alınmasını ifade eder. Köleler, savaş tutsaklarından veya ticaret yoluyla elde edilen bireylerden oluşabilir ve toplumsal yapının üretim, hizmet ve askerî işlevlerinde rol oynamışlardır. İslam hukukunda, kölelik kurumu detaylı biçimde düzenlenmiş, kölelerin hakları ve azat edilme yöntemleri tanımlanmıştır. Klasik Arapça kaynaklarında esir, genellikle yetişkin erkekler için kullanılmakta olup, kadın ve çocuk tutsaklar için seby terimi tercih edilmiştir. Seby kelimesi, gönlünü çelmek anlamına gelen bir kökten türemiş olup erkek esirler için kullanılmamıştır[1]

Selçuklu döneminde esirlik ve kölelik, dönemin İslam hukuku, örfi hukuk ve Türk-İslam kültürünün harmanlanmasıyla şekillenmiş bir sosyal ve ekonomik alanda yer almış durumdur. İslam hukukuna göre kölelik, savaşlarda ele geçirilen düşman askerlerinin esir alınmasıyla veya köle pazarlarından satın alınarak mümkün olabiliyordu. Bu sistem, sadece ekonomik bir düzenleme değil, aynı zamanda sosyal statüleri de etkileyen bir olguydu. Özellikle savaş esirleri köle pazarlarında ticari bir mal gibi alınıp satılabiliyor, ancak İslam hukuku gereği kölelere karşı şefkatli davranılması ve belirli haklarının korunması zorunlu tutuluyordu.[2]

1 Gayrimüslim Esir ve Kölelerin Çalışma Alanları ve Görevleri

Selçuklu toplumunda köleler, hem ekonomik hayatın hem de devletin idarî ve askerî mekanizmasının önemli bir parçasını oluşturmuşlardır. Tarım alanlarında çalışan köleler, üretim faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için kritik bir role sahipken, şehirlerde ise zanaatkârlar ve tüccarlar tarafından çeşitli işlerde istihdam edilmişlerdir. Aynı zamanda, saraylarda görev alan köleler, hizmetçi, sanatçı veya danışman olarak çalışarak sosyo-kültürel yapıya da katkıda bulunmuşlardır.[3][4]

[1] Ahmet Özel, "Esir" (İstanbul: DİA, 1995), 382.
[2] İbn'ül-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, çev. Mehmet Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserleri Kurumu, 2018), 182; Özel, "Esir", 382.
[3] Claude Cahen, *İslamiyet ve Ortaçağ Batı Dünyası*, çev. Emin Durakbaşa (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2001), 92.
[4] Cahen, 92.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Askerî sistemde ise **gulamlar** (köle askerler), Selçuklu Devleti'nin önemli bir unsuru olarak öne çıkmıştır. Savaş esirlerinden seçilen bu genç erkekler, özel bir eğitim sürecinden geçirilmiş ve sonrasında Selçuklu ordusunda önemli görevlerde bulunmuşlardır. Doğrudan sultana bağlı olup saraydan seçilen gulamlara "gulâmân- hâss" denilmiştir. İbn Bîbî, gulâmân- hâss için savaşçı bir kişilikten ziyade bir şahıs tayini ve bir olay münasebeti şeklinde bahsetmiştir. Ayrıca savaş esnasında sultanın yakın korumalığını yapan "müfred" adında bir gruptan da bahsetmiştir. Hükümdarın muhafızları arasında geçen bu gruplara "müşâhere" "bistegani", "ulûfe" "câmegî" ya da "mevâcib", adında maaş ödendiği bilinmektedir.[5] Örneğin, Sultan Alp Arslan döneminde görev yapan Nizâmülmülk, gulam kökenli bir kişi olarak Selçuklu bürokrasisinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamış ve vezirlik makamına kadar yükselmiştir.[6]

Sultan Melikşah döneminde gulamların sadakati ve yetenekleri hem savaş alanında hem de saray içindeki düzenin sağlanmasında etkili olmuştur. Melikşah'ın vezirlerinden biri olan Tâcüddevle, gulam kökenli olmasına rağmen üstün kabiliyetleri sayesinde yönetimde söz sahibi olmuştur. Ayrıca, Selçuklu ordusundaki gulam birlikleri, Haçlı Seferleri sırasında savaş disiplinleri ve stratejik başarılarıyla dikkat çekmiştir.[7]

İbn Bîbî, Türkiye Selçuklu Devleti'nin ileri gelen devlet adamlarından olan Celâleddin Karatay'ın kökenine ilişkin, onun Rum asıllı olduğuna dair bilgi vermiştir. Ancak Osman Turan, "rumî" tabirinin Selçuklu döneminde Ortodoks mezhebine mensup bütün halkları tanımlamak için kullanıldığını belirtmiştir.[8] Bununla birlikte "rumî" kelimesi, genelde "Anadolulu" anlamını taşımaktadır ve Karatay bağlamında da bu şekilde anlaşılmalıdır. Nitekim, Karatay'ın kendi adına yaptırdığı kervansaray vakfiyesi incelendiğinde, Anadolu kökenli olduğu ortaya çıkmaktadır. Vakfiyede, idare ve yönetimin kendisinden sonra kardeşlerine ve onların oğullarına devredileceği ifade edilmiştir. Bu durum, Karatay'ın ailesiyle olan bağını koruduğuna işaret etmektedir. Ayrıca vakfiyede, din ayrımı yapılmaksızın, ihtiyaç

[5] Cemal Karakulak, "Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kölelik Kurumu" (Elazığ, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüsek Lisans Tezi, 2020), 75-76.
[6] Ali Sevim, *Selçuklu Devri Siyasî Tarihi* (Ankara: TTK, 1988), 35; Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu* (Ankara: TTK, 2010), 34.
[7] Cahen, *İslamiyet ve Ortaçağ Batı Dünyası*, 93.
[8] Nâsırüddîn Hüseyn b. Muhammed b. Alî el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî İbn Bîbî, *Selçuklu Devleti Tarihi*, çev. Mehmet Özdemir (Ankara: TTK, 2023), 154; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2005), 231.

sahibi olan Hristiyan veya Müslüman bir gruba yardım tahsis edildiği de belirtilmiştir. Bu bilgiler, Karatay'ın Anadolu'da Hristiyan bir aileye mensup olduğunu göstermektedir.[9]

Selçukluların Anadolu'da gerçekleştirdiği seferler sırasında Karatay'ın köle olarak ele geçirildiği ve Selçuklu sarayında eğitilerek çeşitli görevlerde yer aldığı anlaşılmaktadır. Saray hizmetlileri sınıfında (Mülâzıman-ı yaylak) eğitim alan Karatay, savaş ve seyahat gibi durumlarda hükümdarın çadırını korumak üzere özel bir eğitimden geçmiştir.[10] Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde gulâmhânede öğretmenlik yapan Karatay, burada "baba" unvanıyla anılan bir pozisyona ulaşmıştır. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkışından itibaren 18 yıl boyunca sultanın yanında kalmış ve onun hizmetinde görev yapmıştır.[11] Karatay'ın ilk görevlerinden biri, sarayda Taşthâne adı verilen bir birimde başlamıştır. Bu birim, hükümdarın yıkanması ve el yıkaması gibi kişisel ihtiyaçlarını karşılayan taştdâr ve ibrikdâr unvanlarına sahip görevlileri içermekteydi. Karatay, bu görev sırasında üstün bir başarı ve bağlılık göstererek, Selçuklu yönetiminde kalıcı bir yer edinmiştir.[12]

Kölelerin Selçuklu sarayındaki görevleri arasında yalnızca hizmet etmek değil, aynı zamanda sanat ve kültür faaliyetlerinde aktif roller almak da önemli bir yer tutmaktaydı. Saray bünyesinde çalışan köle müzisyenler, özellikle saray törenlerinde ve özel etkinliklerde yer alarak Selçuklu sosyo-kültürel yaşamına büyük katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin, Sultan Sencer'in sarayında bulunan köle müzisyenlerin icra ettiği sanatlar, dönemin estetik ve kültürel değerlerini yansıtmaktadır. Bu müzisyenlerin yanı sıra şairler, hattatlar ve minyatür ustaları da sarayda görev almıştır. Selçuklu döneminin sanatsal zenginliği göz önüne alındığında, saray kölelerinin kültürel anlamda hayati bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.[13] Ayrıca, Sultan Alâeddin Keykubad döneminde düzenlenen büyük saray eğlencelerinde, köleler arasında yer alan müzisyenlerin, özellikle yaylı çalgılar ve vurmalı çalgılar alanında ustalaştıkları bilinmektedir. Bu müzisyenlerin isimleri tam olarak günümüze ulaşmamış olsa da, bu tür etkinliklerin Selçuklu sarayının ihtişamını artırdığını da göstermektedir. Sarayda ayrıca, minyatür sanatında uzmanlaşmış köle sanatçılar da bulunmaktaydı. Bu sanatçılar, saray için hazırlanan el yazmalarını süsleyerek dönemin kültürel mirasına katkı sağlamışlardır.[14]

[9] İbn Bîbî, *Selçuklu Devleti Tarihi*, 155.
[10] Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 234.
[11] İbn Bîbî, *Selçuklu Devleti Tarihi*, 158.
[12] Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 236; Keziban Demirelişçi, "Türkiye Selçuklu Devlet Adamları (1075-1308))" (Van, Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih AnabilimDalı, Ortaçağ Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003), 65.
[13] Sevim, *Selçuklu Devri Siyasî Tarihi*, 42.
[14] Cahen, *İslamiyet ve Ortaçağ Batı Dünyası*, 95.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Türkiye Selçukluları döneminde farklı iki istisnai bir durum karşımıza çıkmaktadır. Sultan II. Gıyaseddin Keyhusrev'in saltanatı sırasında gerçekleşen Kösedağ Savaşı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarihindeki önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Moğolların zaferi, sadece siyasi ve askeri bir yıkıma yol açmamış, aynı zamanda halk ve yöneticiler arasında büyük bir korku ve kaosa sebep olmuştur. Moğolların işgal ettikleri topraklarda uyguladıkları zulüm ve baskı, birçok kişiyi yerinden ederek göçe zorlamıştır. Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden insanlar, özellikle Suriye'deki Eyyubi emirliklerine sığınmak amacıyla evlerini terk etmişlerdir. Bu süreçte, yollar Moğol istilasından kaçan kalabalıklarla dolup taşarken, kısa bir süre önce Alaeddin Keykubad döneminin ihtişamını yaşayan Selçuklu şehirleri harap hale gelmiştir. Bu yıkımın izleri, devletin siyasi istikrarını da derinden sarsmıştır.[15] Bu gelişmeler sırasında Kayseri'de bulunan Mahperi Hatun, Moğol istilasının boyutlarından haberdar olunca, kızını, cariyelerini ve servetini yanına alarak Kilikya'ya yönelmiştir. Burada, Kilikya Ermeni Krallığı'nın hükümdarı Haitum'un babası Baron Konstantin'e sığınmıştır. Ancak Moğollar, valide sultanın bu bölgede olduğunu öğrenmiş ve Konstantin'e Mahperi Hatun'un teslim edilmesini talep etmiştir. Tarihi kayıtlara göre, Konstantin, Moğolların taleplerine olumlu cevap vererek Mahperi Hatun'u teslim etmiş ve böylece Selçuklu Sultanı eşi olup Gürcü Prensesi Hatun esir düşmüştür. Öyle ki esirlik durumu saray içinde de karşımıza çıkmaktadır.[16]

Diğer bir örnek olarak ise esirler ve sarayda yükselen Türk kökenli Figür olan İoannes Aksukhos gelmektedir. Bizans İmparatorluğu'nun esir alımı ve kullanımındaki yöntemler, dönem içinde sosyal ve siyasi yapıların oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, esirler yalnızca ekonomik birer meta değil, aynı zamanda saray politikalarının şekillenmesinde stratejik birer unsur olarak değerlendirilmiştir. İmparator Aleksios Komnenos döneminde, Türk kökenli bir esir olan İoannes Aksukhos'un yükselişi, bu politikaların en çarpıcı örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. İoannes Aksukhos, Bohemund'un Filistin Seferi sırasında Bitinya'nın başkenti İznik'in Türk egemenliğinden alınması sırasında esir düşmüştür. Daha sonra İmparator Aleksios'a takdim edilen İoannes, saray çevresinde dikkat çekmiş ve imparatorun oğlu için oyun arkadaşı olarak görevlendirilmiştir. Kısa süre içinde saray halkının teveccühünü kazanan İoannes, hem imparatorun hem de sarayın diğer önemli figürlerinin

[15] Claude Cahen, *Selçuklu ve Anadolu Türkleri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, çev. Ahmet Aydınlı (İstanbul: TTK, 2001), 211.
[16] Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 345; Gülay Dertli, "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri" (Karabük, Karabük Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014), 57-58.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

güvenini kazanarak Büyük Domestikos (kara ordusu başkomutanı) rütbesine yükselmiştir.[17] İoannes Aksukhos'un saraydaki konumu, zamanla imparatora mahsus olan hürmetin kendisine de gösterilmesini sağlamış, hatta hanedanın üst düzey üyeleri bile onunla karşılaştıklarında atlarından inerek saygı göstermiştir. Hem askeri başarıları hem de sosyal becerileri sayesinde, Bizans aristokrasisinin önemli bir parçası haline gelen Ioannes, düşmanca tavırlarını unutturmayı başararak herkesin sevgisini kazanmıştır. Bu durum, Bizans İmparatorluğu'nun esirleri sadece savaş ganimeti olarak değil, aynı zamanda siyasi ve sosyal yapılarını güçlendiren unsurlar olarak gördüğünü göstermektedir.[18]

2. Gayrimüslim Esir ve Kölelerin Eğitimleri

Selçuklu İmparatorluğu'nda esirlerin eğitimi, yalnızca askerî alanda ya da hizmetkarlık alanlarında değil, aynı zamanda saray içindeki önemli pozisyonlara gelmeleri açısından da büyük bir öneme sahiptir. Özellikle küçük yaşta alınan gulâmlar, belirli bir eğitim sürecinden geçirilerek, sonunda kendi efendilerine ve devlete sadık hizmetkârlar olarak yetiştirilmişlerdir. Bu eğitim süreci, genellikle disiplinli bir programla yürütülmüş olup, hem askeri hem de saray hizmetlerinde görev alacak gulâmların fiziksel ve entelektüel gelişimleri, özel eğitimciler tarafından kontrol edilmiştir. Küçük yaşta alınan gulâmlar, uzun bir eğitim sürecinden geçerek savaş sanatları, at binme, silah kullanımı ve saray içi hizmet gibi konularda eğitim alırken, yaşı ilerlemiş veya hazır hale gelmiş gulâmlar doğrudan görevlere verilmişlerdir.[19]

Büyük Selçuklularda, "kara gulâm" adı verilen ve "acemi gulâmlar" olarak bilinen esirler, sarayın en büyük gulâm yetiştirme merkezi olarak kabul edilen yerlerde eğitilmiştir. Gulâmların eğitim süreçleri, Nizâmü'l-Mülk tarafından eserinde anlatıldığı gibi, düzenli bir program çerçevesinde ilerlemiş, ancak zamanla bu sistemin temelleri zayıflamıştır. Esirlerin, ilk yıllarında çeşitli zorluklarla karşılaşıp disiplinli bir eğitim süreci geçirirken, ilerleyen yıllarda ise askeri ve idari alanlarda görev alacak kadar yetiştirildikleri anlaşılmaktadır. Nizâmü'l-Mülk'ün bahsettiği gulâm eğitiminde, bir gulâmın eğitimi, zamanla kendisine verilen görevlerin ve kazandığı liyakatlerin artmasıyla, sarayda önemli bir statüye ulaşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu eğitim sistemi, sadece askeri yeteneklerin geliştirilmesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda gulâmların toplumsal rollerini de şekillendirmiştir. Esirlerin eğitim yoluyla kazanmış oldukları

[17] Nikates Khoniates, *HISTORIA (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: TTK, 1995), 6; Cahen, *Selçuklu ve Anadolu Türkleri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 317.
[18] Khoniates, *HISTORIA (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, 6; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 289.
[19] Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 273.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

tecrübeler, onların hem sarayda hem de devletin çeşitli birimlerinde önemli mevkilerde görev almalarını sağlamıştır.[20]

Selçuklularda gulâmların eğitimi, oldukça sistematik ve detaylı bir süreç olarak dikkat çeker. Bu sistemde iki temel gulâm grubu olduğu bilinmektedir: "gulamân-ı bozorg" (büyük gulâmlar) ve "gulamân-ı hord" (küçük gulâmlar). Özellikle emirlerin hizmetinde uzun süre bulunmuş ve bu süre zarfında belirli bir mevkiye yükselmiş, mal ve servet edinmiş olan gulâmlar "gulamân-ı bozorg" olarak adlandırılmıştır. Bu gulâmlar, genellikle serbest bırakılmadan önce bir icazetle özgürlüklerine kavuşurlardı. Diğer yandan, "gulamân-ı hord" adı verilen genç gulâmlar, sahipleri tarafından eğitilir ve "gulâmhâne" adı verilen eğitim merkezlerinde veya askerî kışlalarda özel eğitmenler, yani "babayân" tarafından yetiştirilirdi. "Gulâmhâne" teriminin birden fazla yerde kullanıldığına dair kayıtlar, bu kurumların yalnızca saraylarla sınırlı kalmayıp devlet büyüklerinin ve zenginlerin konaklarında da bulunduğunu göstermektedir. Örneğin, I. Gıyâseddin Keyhusrev'in Diyarbakır'a yaptığı bir seyahatte, İbn Bibi'nin ifadelerine göre, Diyarbakır Eyyûbî Meliki Salih'in sarayında bir gulâmhâne bulunuyordu. Hatta sadece Konya'da bile birden fazla gulâmhânenin olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra, bu eğitim merkezleri genellikle dış müdahalelere kapalı tutulmuş ve buralara yalnızca seçilmiş kişilerin girişine izin verilmiştir. Bu önlemlerin, verilen eğitimin başka ülkeler tarafından kopyalanmasını ya da eğitim gören gulâmların dış dünyayla olası iş birliklerini engellemek amacıyla alındığı düşünülmektedir.[21]

Eğitim süreci genel olarak dinî ve askerî alanlarda yoğunlaşmaktaydı. Dinî eğitim, gulâmların İslamiyet'e olan bağlılıklarını pekiştirmek ve bu sayede görevlerine daha güçlü bir motivasyonla sarılmalarını sağlamak açısından kritik bir rol oynuyordu. Dinî eğitimle, gulâmlara Kur'an okumayı öğrenme, temel dini kuralları anlama ve ahlaki değerleri benimseme gibi bilgiler aktarılıyordu. Bu eğitimin, özellikle ihanet gibi istenmeyen durumların önüne geçilmesine katkı sağladığı belirtilmektedir. Askerî eğitim ise harp sanatlarına, silah kullanımı becerisine ve stratejik düşünme yeteneklerinin geliştirilmesine odaklanıyordu. Bu eğitimler, dönemin üst düzey askerî personeli tarafından verilmekteydi. Selçuklu coğrafyasının zengin etnik yapısı, gulâmların farklı milletlerden gelmesine olanak tanıyordu. Orduda Rum, Ermeni, Gürcü, Rus, Frank, Tacik, Çinli ve Türk kökenli gulâmlar yer alıyordu. Böylesine çeşitli bir grubu bir arada tutabilmek ve ortak bir amaç etrafında harekete geçirmek, verilen eğitimin kalitesinin yüksek olduğunu gösterir. Dinî eğitimlerin burada önemli bir rol oynadığı

[20] Göksu, 274-75.
[21] Karakulak, "Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kölelik Kurumu", 69-70.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

düşünülmektedir, zira maneviyat odaklı bir eğitim, farklı kökenlere sahip gulâmların bir arada uyum içinde çalışmasını sağlamıştır.[22]

Gulâmlar, belirli bir eğitim sürecinden geçtikten sonra yetenek ve liyakatlerine göre sarayda, orduda ya da devletin çeşitli kademelerinde görevlendirilmekteydi. Hizmet alanları arasında temizlik işleri, maliye, adliye, divan, tercüme, tuğra ve harem işleri gibi birçok farklı görev bulunuyordu. Saray eğitimini başarıyla tamamlayan gulâmlar arasında; hâciblik, atabeylik, emîr-i ahurluk, hazinedarlık ve emîr-i silah gibi önemli mevkilere yükselenler olmuştur. Örneğin, Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhusrev'in kölesi olan ve daha sonra Antalya'nın ilk Türk askeri ve mülki amiri olarak tanınan Mübarizeddin Ertokuş, bu eğitim sisteminin bir örneğidir. Aynı şekilde, XIII. yüzyılın önemli Selçuklu yapılarından olan Karatay Medresesi'nde Celaleddin Karatay da bu sistemde yetişmiştir.[23]

Bu sistemde, gulâmların askeri ve idari alanda sağladıkları başarılarla liyakatlerini kanıtlamaları, onları emirlik gibi üst düzey mevkilere kadar yükseltmiştir. Sonuç olarak, Selçuklu Devleti'nde gulâm eğitimi, bireylerin hem kişisel gelişimini sağlamakta hem de devlete sadık ve donanımlı hizmetkarlar yetiştirmekte etkin bir araç olarak kullanılmıştır.

3. Kölelerin Hukuki Hakları ve Azat Edilme Süreçleri

Selçuklu toplumunda kölelerin hukuki statüsü, İslam hukuku çerçevesinde düzenlenmiş ve belirli haklarla güvence altına alınmıştır. Kölelerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, kötü muameleye maruz bırakılmamaları ve insanlık onuruna uygun muamele görmeleri hukuki olarak korunmuştur. Efendilerin kölelerine şiddet göstermesi veya ihtiyaçlarını ihmal etmesi, dini ve toplumsal normlar çerçevesinde kınanmış ve cezalandırılabilir bir durum olarak değerlendirilmiştir.[24]

Kölelerin özgürleştirilmesi, İslam kültüründe teşvik edilen erdemli bir davranış olarak görülmüş ve bu süreç sosyal hayatta da önemli bir yere sahip olmuştur. Azat edilen köleler genellikle "mevla" olarak adlandırılmış ve eski efendilerinin himayesi altında sosyal çevrelerine dahil olmuşlardır. Kölelerin azat edilmesi, bireysel tercihlere bağlı olarak gerçekleşebileceği gibi, kimi durumlarda dini emirlerin bir gereği olarak da uygulanmış olup İslam hukukuna göre hareket edilmiştir. Örneğin, kefaret veya toplumsal barış adına köle azat edilmesi sıkça teşvik edilmiştir. Bunun yanında bir kısmı da esir pazarlarına gönderilmiş bazıları öldürülmüştür.

[22] Karakulak, 71.
[23] Karakulak, 72-73.
[24] Henry Arthur Rumsey Gibb, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Ahmet İhsan Sıtkı (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1962), 87.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Esirlerin ganimet olduğu gereği üzerine beşte birinin "beytü'l-mâl"a kaldığı ve küçük yaşta olanlarında dergahlara alınıp yetiştirildikleri bilinmektedir.[25]

Kölelerin özgürlüğüne kavuşmasının bir diğer yöntemi ise "mukâtebe" adı verilen anlaşmalardır. Bu hukuki düzenlemeye göre, köle belirli bir meblağı efendisine ödeyerek hürriyetini kazanabilirdi. Mukâtebe anlaşmaları, kölelere özgürlüklerini elde etme noktasında bir yol açmış ve Selçuklu toplumu içinde kölelerin sosyal statüsünü yükseltmiştir. Bu tür anlaşmalar, kölenin emeğinin ekonomik bir karşılık bulması ve bireysel özgürlüğüne kavuşması açısından önemli bir düzenleme olarak öne çıkmıştır.[26]

Esir alınma ve serbest bırakılma ile ilgili bir örneklendirme yapacak olursak Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in döneminde Gürcü Prensi Liparit'in esir alınması ve daha sonra serbest bırakılması dikkat çekici bir olay olarak tarihte yer almaktadır. Prens Liparit, Selçuklu ordusuna esir düşerek Sultan Tuğrul Bey'in huzuruna getirilmiştir. Sultan, onu İslam'a davet etmiş, ancak Prens Liparit bu daveti reddetmiştir. Bunun üzerine Sultan, kendisine ne istediğini sormuş; Prens, "*Eğer tacirsen beni sat, cellatsan beni öldür, padişah isen beni serbest bırak,"* diyerek bir karşılık vermiştir. Sultan Tuğrul Bey ise kendisinin ne tacir ne de cellat olduğunu, bir padişah olarak onu serbest bırakacağını ifade etmiştir. Prens Liparit, serbest bırakıldıktan sonra Gürcistan'a dönmüş ve imparator tarafından tekrar onurlandırılmıştır. Bu olay, Tuğrul Bey'in adalet anlayışını ve siyasi liderlik tarzını ortaya koymaktadır. Sultan, sadece askeri bir lider değil, aynı zamanda diplomatik nezaketi ve ahlaki değerlere önem veren bir hükümdar olduğunu göstermiştir.[27]

Prens Liparit'in esir alınması ve serbest bırakılması, Selçuklu Devleti'nin askeri gücünün yanı sıra diplomatik esneklik ve siyasi bilgelikle hareket ettiğini göstermektedir. Bu olay, Selçuklu Sultanı'nın hem devlet otoritesini hem de bireysel hakları dikkate alan bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Sultan Tuğrul Bey'in bu kararı, yalnızca bir esiri serbest bırakma eylemi değil, aynı zamanda bölgesel ilişkilerde Selçuklu'nun gücünü ve cömertliğini göstermeye yönelik stratejik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Öyle ki Sultan Tuğrul Bey'in, Prens Liparit'i serbest bırakma kararının, dönemin siyasal ve toplumsal dinamiklerini göz önünde bulundurarak alınmış diplomatik bir karar olduğu söylenebilir. Bu durum, Selçuklu

[25] İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. Ahmet Uğur (Ankara: TTK, 2004), 312; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 66-67.
[26] İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 312; Gibb, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 87.
[27] Müverrih Vardan, *Türk Fütuhatı Tarihi (889-1269)*, çev. Hrant D. Andreasyan, t.y., 175.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Devleti'nin bölgede barışı ve dengeyi sağlama çabalarına katkı sağlamış, aynı zamanda Sultan'ın adalet ve hoşgörüsüne dair olumlu bir izlenim bırakmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin genişleme döneminde gerçekleştirilen seferlerde, elde edilen ganimetlerin önemli bir kısmını esirler oluşturmuştur. I. İzzü'd-dîn Keykâvus döneminde Antalya'nın ikinci kez fethi sırasında Selçuklu askerleri, şehre girdiklerinde birçok kişiyi esir alarak onları berde, yani gulâm veya câriye, olarak kullanmışlardır. Trabzon Rum İmparatoru Kyr Aleksi ve maiyetindekilerin de bu süreçte esir düştüğü tarihi kayıtlarda yer almaktadır. Ayrıca, Kilikya Ermenileri üzerine düzenlenen seferlerde de elde edilen ganimetler arasında esirler bulunmuş; özellikle Çinçin Kalesi'nin zabtı sırasında esir sayısının fazlalığı dikkat çekmiştir. Bu dönemde, kölelerin piyasa değerinde belirgin bir düşüş yaşandığı; örneğin, bir Ermeni kölenin fiyatının 50 dirhem seviyesine kadar indiği belirtilmektedir. Alâü'd-dîn Keykubâd dönemindeki Suğdak Seferi, Selçuklu ordusunun askeri gücünü ve stratejik etkinliğini ortaya koymuştur. Bu seferde, Kıpçakların büyük bir kısmı öldürülmüş veya esir alınmış, esir edilenlerin arasında kadınlar ve çocuklar da bulunmuştur. Sugdak halkından alınan esirlerin varlığı ise kadın ve çocukların da bu süreçten etkilendiğini göstermektedir. Gürcülere yönelik seferlerde ele geçirilen "sayıya, ölçüye ve tartıya sığmayacak kadar mal ve esir" ifadesi, o dönemdeki ganimet miktarının büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. Özellikle çocukların da bu esirler arasında bulunması, savaşların toplumsal sonuçlarının geniş kapsamını vurgulamaktadır.[28]

Türkiye Selçuklu Devleti'nin gulâmân-ı dergâh sistemi, etnik çeşitliliğiyle dikkat çekmektedir. İbn Bîbî'nin aktarımlarına göre, Selçuklu sarayında birçok farklı kökenden gulâmlar bulunmaktaydı. Rum, Ermeni, Gürcü, Rus, Frank, Deylemli, Kazvinli, Kürt, Tacik, Hıtay, Keşmirli, Kıpçak, Türk ve hatta Çinli gulâmlar, Selçuklu sarayında görev yapmıştır. Bu kadar geniş bir etnik yelpazeye sahip olan bir gulâm sistemine, diğer devletlerde rastlanması oldukça nadirdir. Selçuklu Devleti'nin bu yapısı, hem yönetim hem de ordu organizasyonu açısından eşsiz bir örnek sunmaktadır.[29]

Esirlerin hukuki haklarının korunması ve özgürleşmelerine yönelik süreçler, Selçuklu Devleti'nin sosyal yapısındaki adalet ve insani değerlere verdiği önemi de yansıtmaktadır. Bu düzenlemeler, kölelerin toplum içinde daha iyi bir yaşam standardına ulaşmasını sağlarken, aynı zamanda devletin hukuki ve dini normlara olan bağlılığını da göstermektedir.

[28] Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 68.
[29] Göksu, 75.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

4. Köle Ticareti ve Ekonomik Boyutlar

Selçuklu Devleti'nde kölelik sistemi, yalnızca bireysel hizmet düzeni ile sınırlı kalmayarak, devletin ekonomik yapısında da önemli bir yer tutmuştur. Köle ticareti, ticaret yolları üzerindeki şehirlerde yoğun bir ekonomik faaliyet olarak dikkat çekmiş ve bu ticaret, köle pazarları aracılığıyla düzenlenmiştir. Bu pazarlar, farklı etnik ve kültürel kökenlerden gelen kölelerin alınıp satıldığı yerlerdi. Anadolu'da birçok şehir, köle ticaretinin merkezi haline gelmiş ve bu faaliyetler, dönemin ekonomik hayatının önemli bir unsuru olmuştur. Köle ticareti devlet kontrolünde gerçekleşmiş ve Selçuklu sultanları, bu ticaretten elde edilen gelirleri kamu harcamaları için kullanmıştır. Devletin bu ticaret üzerindeki denetimi, hem ticaretin düzenlenmesi hem de ekonomik kalkınmanın sağlanması açısından önem taşımıştır. Köle ticaretinden sağlanan gelirler, altyapı projeleri, askerî harcamalar ve diğer kamu hizmetleri için kaynak oluşturmuştur. Bu durum, köleliğin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda devletin ekonomik sisteminde de kritik bir rol oynadığını göstermektedir.[30]

Köle ticaretinin sosyal boyutu da dikkat çekicidir. Selçuklu toplumunda köleler, hem üretim faaliyetlerine katılarak ekonomik yapıyı desteklemiş hem de saray hizmetleri, askerî görevler ve zanaatkârlık gibi çeşitli alanlarda çalışarak toplumsal düzenin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Köle pazarlarında ticareti yapılan köleler, genellikle savaş esirleri, Afrika ve Orta Asya gibi farklı bölgelerden getirilen kişilerden oluşmaktaydı. Bu çeşitlilik, köle ticaretinin uluslararası boyutunu da ortaya koymaktadır.[31]

Türkiye Selçuklu Devleti'nde kölelerin temini genellikle savaş esirlerinden faydalanma, satın alma ve hediyeleşme gibi yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemler arasında en yaygın olanı, savaş esirleri arasından seçme yoluydu. İslam hukuku, savaş esirlerine yönelik uygulamalar konusunda Selçuklu Devleti'ne hem hukuki hem de vicdani bir sorumluluk yüklemiştir. Geleneksel İslam hukukuna göre savaşta ele geçirilen esirler, ganimetin bir parçası olarak değerlendirilmiş ve ganimetin beşte biri devlet hazinesine ayrılırken, geri kalanı muhariplere dağıtılmıştır.[32] Türkiye Selçuklu Devleti döneminde Anadolu, köle ticaretinin önemli merkezlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Köleler, genellikle Kırım'dan Sinop ve Samsun limanlarına getirilip buradan Sivas, Kayseri ve Halep gibi büyük merkezlere taşınmıştır. Özellikle Sivas, bu ticaretin bir dağıtım merkezi işlevi görmüştür. Tarihi kaynaklar,

[30] Cahen, *Selçuklu ve Anadolu Türkleri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 101.
[31] Cahen, 101.
[32] Karakulak, "Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kölelik Kurumu", 67-68; Cahen, *Selçuklu ve Anadolu Türkleri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 101.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Anadolu'daki Yabanlu Panayırı gibi Zîyâret Bâzarî, Dunaysar Bâzarî, Âzîne/Ezine Bâzarî, Pınar Bâzarî, Yılgûn/Ilgın Bâzarî, ve Alâmeddîn-i Bâzarî gibi Pazar ya da panayır yerlerinde uluslararası boyutta ticaret yapıldığı görülmektedir. Bu panayırda kölelerin yanı sıra tarım ürünleri, hayvancılık ve savaş aletleri gibi çeşitli malların ticareti de gerçekleştirilmiştir.[33] Köle ticaretinin gerçekleştirildiği önemli iki merkez olarak Sivas ve Yabanlu Pazarı ön plana çıkmıştır. Bu pazarlarda, Kıpçak, Gürcü, Ermeni, Rum ve Rus gibi çeşitli etnik kökenlerden köleler alınıp satılmıştır. Önemli bir tarihî şahsiyet olan Mısır Sultanı Baybars'ın da gençlik döneminde Sivas'ta bir köle olarak satıldığı belirtilmektedir. Yabanlu Pazarı, Kayseri ile Pınarbaşı arasında stratejik bir lokasyonda bulunmakla birlikte, yalnızca köle ticareti değil, tarım, hayvancılık ve savaş aletleri gibi pek çok ürünün alınıp satıldığı bir ticaret merkezi olmuştur. Rusya, Çin, Afganistan, Irak, İran, Suriye ve Kırım gibi geniş bir coğrafyadan tüccarların katılımıyla Yabanlu Pazarı, dönemin en büyük uluslararası ticaret ve panayır alanlarından biri olarak tanınmıştır. Ayrıca, Yabanlu Pazarı'nın yalnızca ticaretle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda Selçuklu ordularının toplanma alanı ve yazlık karargâh olarak da kullanıldığı kaydedilmiştir. Bu durum, Selçuklu vakayinamelerinde Yabanlu Panayırı'nın askeri stratejik önemini ve Anadolu'daki ordu-pazar geleneğinin, kökenlerinin Orta Asya Türk kültürüne dayandığını ortaya koymaktadır. Yabanlu Panayırı, her yıl baharın başında düzenlenmiş ve yaklaşık 40 gün boyunca sürmüştür. Köle ticaretinin bu panayırda önemli bir yer tuttuğu, Kıpçak, Gürcü, Ermeni, Rum ve Rus kölelerin burada alınıp satıldığı kaydedilmiştir.[34]

Yabanlu Pazarı dışında çeşitli önemli köle pazarları da bulunmaktaydı. Bunlardan biri, Sinop çevresindeki Uzunova Yaylası'nda her yıl ekim ayında düzenlenen ve yaklaşık üç hafta süren Boyâbâd Panayırıdır. İlk etapta kuzey ülkelerinden getirilen kölelerin alım-satımı için bölgesel bir pazar yeri olarak işlev gören bu panayır, zamanla Oğuz boylarının buraya yerleşmesiyle kalıcı bir yerleşim merkezine dönüşmüştür. Diğer bir önemli pazar ise Çankırı yakınlarında yer alan Yapraklı Yaylası'nda her yıl eylül ayında düzenlenen Yapraklı Panayırı'dır. Bu pazar, Antalya veya Alâiye'den başlayıp Selçuklu başkenti Konya üzerinden geçerek Ankara, Çankırı ve Kastamonu yoluyla Karadeniz kıyısındaki Sinop'a ulaşan ticaret güzergâhı üzerinde bulunmaktaydı. Burada, Karadeniz'in ötesindeki kuzey ülkelerinden getirilen köleler ve cariyeler, Kıbrıs ile Çukurova'dan getirilen hayvanlar ve Suriye, Yemen ve

[33] Feryal Kadıoğlu, *Selçuklu Devleti ve Sosyal Hukuk* (Ankara: TTK, 2005), 124.
[34] Cahen, *Selçuklu ve Anadolu Türkleri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 102; Karakulak, "Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kölelik Kurumu", 67-68.

Hindistan mallarının ticareti yapılmaktaydı. Ayrıca, Niksar yakınlarında kurulan Ayvas Panayırı da dönemin diğer önemli ticaret noktalarından biri olarak öne çıkmaktadır.[35]

Köle ticareti, Selçuklu ekonomisinin önemli bir parçasını oluştururken köleler, hem ekonomik bir meta olarak hem de devlet yönetiminde ve orduda kullanılacak insan kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Özellikle yetenekli ve eğitimli kölelerin saraya hediye edilmesi, kölelik sisteminin ekonomik ve sosyal boyutlarını daha da pekiştirmiştir. Sultana hediye edilen kölelerin yetenekleri, bu kişilerin sarayda daha önemli rollere getirilmesini sağlamıştır. Örneğin, Ermeni Kralı Leon, Selçuklu Sultanı İzzü'd-dîn Keykâvus'a hatalarını telafi etmek amacıyla soylu Frank köleler hediye etmiştir.[36] Benzer şekilde, Ankara halkı da sultana estetik görünüşleriyle öne çıkan köleler sunarak bağlılıklarını göstermiştir.[37]

Esir ticareti ekonomik anlamda irdelendiğinde İbrahim Yınal'ın Anadolu seferi sırasında elde edilen ganimetler arasında esirler önemli bir yer tutmaktadır. Selçuklu döneminde savaş ekonomisinin ve sosyal dinamiklerin bir parçası olarak dikkati çeker. Bu seferde yüz binden fazla kişi esir alınmış ve esirlerin ticari değeri, dönemin ekonomik koşullarına uygun olarak belirlenmiştir. Esirlerin fiyatlandırılmasında yaş, cinsiyet, mesleki beceri ve fiziksel durum gibi unsurlar etkili olmuştur. Örneğin, bu dönemde eğitimli veya zanaat sahibi esirler daha yüksek değer görürken, sıradan esirler genellikle daha düşük fiyatlara alıcı bulmuştur. Kaynaklarda esirlerin kurtuluş akçesi olarak talep edilen miktarlar da bu ekonomik dengeleri ortaya koymaktadır; Abhaz Kralı Karit'in kurtuluşu için üç yüz bin dinar ile yüz bin dinar değerinde hediye teklif edilmiş olması, dönemin fidye politikalarının büyüklüğüne işaret etmektedir. Bu durum, Selçuklu seferlerinin yalnızca askerî başarılar değil, aynı zamanda ekonomik çıkarlar doğrultusunda da şekillendiğini göstermektedir.[38]

I. İzzeddin Keykâvus döneminde Antalya'nın ikinci kez fethedilmesiyle Selçuklu askerleri şehre girdiklerinde, yerel halktan birçok kişiyi ganimet olarak alarak gulâm ve cariye statüsüne geçirmiştir.[39] Bu dönemde Trabzon Rum İmparatoru Kyr Aleksi de adamlarıyla birlikte esir düşmüştür. Kilikya Ermenileri üzerine düzenlenen seferlerde de önemli miktarda ganimet elde edilmiş, bu ganimetler arasında çok sayıda esir bulunmuştur.[40] Çinçin Kalesi'nin fethi sırasında

[35] Karakulak, "Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kölelik Kurumu", 68-69.
[36] Kadıoğlu, *Selçuklu Devleti ve Sosyal Hukuk*, 125.
[37] Karakulak, "Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kölelik Kurumu", 69; Cahen, *Selçuklu ve Anadolu Türkleri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 103.
[38] İbn'ül-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, 414-15.
[39] İbn Bîbî, *Selçuklu Devleti Tarihi*, 145.
[40] İbn Bîbî, 149-50.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

o kadar fazla esir alınmıştır ki güzel yüzlü bir Ermeni erkek veya kadın kölenin fiyatı 50 dirheme kadar düşmüştür.[41]

Alaeddin Keykubad döneminde gerçekleştirilen Sugdak Seferi'nde, Selçuklu ordusunun karşısına çıkan Kıpçakların çoğu öldürülmüş veya esir alınmıştır. Kadınlar ve çocuklar da toplanmış, ardından evler yakılmıştır. Aynı sefer sırasında Sugdak halkından da esirler alınmış ve bu esirler arasında kadın ve çocukların da bulunduğu anlaşılmaktadır. Gürcüler üzerine yapılan seferlerde ise pek çok kale ele geçirilmiş, aralarında çocukların da yer aldığı sayısız esir ve mal ganimet olarak toplanmıştır. Bu esirlerin, diğer ganimetlerle birlikte, devlet hazinesine ayrılan humus payından sonra savaşçılar arasında paylaştırıldığı belirtilmektedir. Taksim sonrasında bazı esirlerin köle pazarlarında satıldığı, bazılarının serbest bırakıldığı ya da öldürüldüğü bilinmektedir. Özellikle genç yaştaki veya özel niteliklere sahip olan esirlerin seçilerek dergâhlara alındığı ve gulâm sistemi çerçevesinde eğitildikten sonra devlet kademelerinde veya orduda istihdam edildikleri anlaşılmaktadır. İbn Bîbî, II. Kılıç Arslan döneminde yapılan gazalarda, her yıl yüz binin üzerinde esirin küfür diyarından kurtarılarak İslam topraklarına getirildiğini aktarmaktadır.[42]

Gulâm tedarik etmede konusunda basvurulan bir diger yöntem ise "satın alma"dır. Aksarayî, dirhem karşılığında satın alınan gulâmlardan bahsedederken ordunun önemli unsurları arasında yer aldığını da vurgulamaktadır.[43] Fakat İbn Bibi'de ise bu konu ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Müellif, Rum ülkelerinde bulunan beğlerin bir çoğunun, Melikü'l-ümerâ Seyfü'd-dîn Kızıl ve Melikü'l-ümerâ Hüsâmü'd-dîn Çoban'ın çocukları ve yahut köleleri oldukları şeklinde ifadesini kullanmıştır. Bu ifadeye dayanarak söz konusu emîrlerin "gulâmhâne"deki "baba"lık gibi görevlerle ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca yine bu emîrlerden, gazi ruhlu ve pehlivan soylu gulâmlarını her zaman, Yaratıcının rızasını kazanmak için gaza yapmaya gönderen, gulâmlarını dârü'l-harbden, eşyadan, maldan, câriye (kenîz) ve gulâm'dan getirdiklerinin hepsini, bir dinar dahi olsa, misafirlerine sunan şeklinde ifadeleri geçmektedir.[44] Köle ticareti ve köle emeği, Selçuklu Devleti'nin ekonomik sisteminin bütünleyici bir parçası olmuş ve bu sistem, yalnızca bireysel çıkarları değil, aynı zamanda devletin mali ihtiyaçlarını da karşılamıştır. Böylece kölelik, ekonomik ve sosyal yapının sürdürülebilirliği açısından kritik bir unsur haline gelmiştir.

[41] Karakulak, "Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kölelik Kurumu", 68-69.
[42] Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 68-69.
[43] Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: TTK, 2000), 325.
[44] Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, 325; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 70.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Sonuç:

Selçuklu döneminde esirlik ve kölelik, yalnızca savaş meydanlarında elde edilen ganimetlerin bir parçası olarak değerlendirilmemiş, aynı zamanda devletin toplumsal, idarî ve askerî düzeninin önemli bir ayağı hâline gelmiştir. Bu bağlamda kölelik kurumu, statik ve tek boyutlu bir yapı olmaktan çok, farklı toplumsal katmanlarla ilişki kurarak işleyen karmaşık bir sistem olarak karşımıza çıkar. Özellikle gulâm uygulamaları, esaret altındaki bireylerin sıkı bir eğitimle devlet mekanizmasına entegre edilmesini sağlamış, zamanla birçok esirin yönetici sınıfa dâhil olmasına imkân tanımıştır.

Gulâmların sadece hizmette değil; idarede, orduda ve hatta eğitimde etkili pozisyonlara getirilmeleri, Selçuklu toplumunda yetenek ve sadakatin belirleyici bir değer olarak kabul edildiğini göstermektedir. Sözgelimi, Selçuklu sarayında önemli görevlerde bulunan ve soylu ailelerin güvenini kazanan gulâmlar, yalnızca geçmişteki statülerini aşmakla kalmamış, aynı zamanda dönemin toplumsal yapısında kalıcı izler bırakmışlardır. Bu durum, Selçuklu Devleti'nin kendi içinde sınıfsal geçişlere belirli ölçülerde açık ve pragmatik bir yapılanmaya sahip olduğunu da ortaya koyar.

Toplumun ekonomik ve sosyal dokusu içinde kölelerin işlevi yalnızca emek gücüyle sınırlı kalmamıştır. Tarımdan zanaata, saray hizmetlerinden sanat icrasına kadar pek çok alanda varlık göstermişler; şehirlerin ekonomik canlılığında ve sarayın kültürel kimliğinde pay sahibi olmuşlardır. Özellikle müzisyenler, minyatür ustaları ve hattatlar arasında yer alan köleler, sanat üretiminde aktif roller üstlenmiş ve dönemin entelektüel ortamına katkı sağlamışlardır.

Öte yandan, kölelerin haklarına dair getirilen düzenlemeler ve azat edilme yolları, Selçuklu toplumunun hukuk anlayışı kadar, İslamî değerler çerçevesinde şekillenen vicdanî hassasiyetini de ortaya koymaktadır. Mukâtebe gibi yöntemlerle özgürleşebilen köleler, yeni statüleriyle topluma dâhil olmuş, kimi zaman eski efendilerinin koruyuculuğunda toplumsal hayata devam etmişlerdir. Bu uygulamalar, bireylerin kaderinin sadece savaşla değil, eğitim ve toplumsal kabul mekanizmalarıyla da yeniden inşa edilebildiğini göstermektedir.

Kölelik kurumu, aynı zamanda Selçuklu ekonomisinin ciddi bir parçasını oluşturmuştur. Anadolu'daki büyük pazar ve panayırlar, hem iç hem dış ticaretin döndüğü önemli merkezler olarak köle ticaretine de zemin hazırlamıştır. Sivas, Kayseri ve Sinop gibi şehirler üzerinden işleyen bu sistem, sadece bölgesel değil, aynı zamanda uluslararası bir nitelik taşıyarak Selçukluların dış dünya ile olan ekonomik ilişkilerini de şekillendirmiştir. Savaşlarda elde

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

edilen esirlerin satılması, hediye olarak sunulması ya da devlete gelir sağlamak amacıyla değerlendirilmesi, köleliğin pragmatik yönünü pekiştirmiştir.

Selçuklu döneminde esirlik ve kölelik, sadece zorla edinilmiş insan emeği değil; dönemin siyasi vizyonu, dini anlayışı, sosyal yapısı ve ekonomik stratejilerinin kesişim noktasında yer almış karmaşık bir sistemdir. Bu sistemde esaret, mutlak bir aşağılık hâli olarak değil; potansiyel bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmiştir. Devletin kurumsal yapısı içinde kölelerin elde ettiği konumlar, Selçuklu yönetim modelinde, kültürel çok renkliliğin ve hukukî düzenin iç içe geçtiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Selçuklu Devleti, köleliği sadece baskı ve sömürü bağlamında değil, aynı zamanda toplumsal işleyişin sürdürülebilirliği açısından işlevselleştirmiştir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Kaynakça

Cahen, Claude. *İslamiyet ve Ortaçağ Batı Dünyası*. Çeviren Emin Durakbaşa. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2001.

———. *Selçuklu ve Anadolu Türkleri Tarihi Üzerine Araştırmalar*. Çeviren Ahmet Aydınlı. İstanbul: TTK, 2001.

Demirelişçi, Keziban. "Türkiye Selçuklu Devlet Adamları (1075-1308))". Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih AnabilimDalı, Ortaçağ Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Dertli, Gülay. "Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri". Karabük Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Gibb, Henry Arthur Rumsey. *İslam Medeniyeti Tarihi*. Çeviren Ahmet İhsan Sıtkı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1962.

Göksu, Erkan. *Türkiye Selçuklularında Ordu*. Ankara: TTK, 2010.

İbn Battuta. *İbn Battuta Seyahatnamesi*. Çeviren Ahmet Uğur. Ankara: TTK, 2004.

İbn Bîbî, Nâsırüddîn Hüseyn b. Muhammed b. Alî el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî. *Selçuklu Devleti Tarihi*. Çeviren Mehmet Özdemir. Ankara: TTK, 2023.

İbn'ül-Esir. *El-Kâmil Fi't-Tarih*. Çeviren Mehmet Yılmaz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserleri Kurumu, 2018.

Kadıoğlu, Feryal. *Selçuklu Devleti ve Sosyal Hukuk*. Ankara: TTK, 2005.

Karakulak, Cemal. "Tarihi Süreç İçerisinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kölelik Kurumu". Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüsek Lisans Tezi, 2020.

Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: TTK, 2000.

Khoniates, Nikates. *HISTORIA (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*. Çeviren Fikret Işıltan. Ankara: TTK, 1995.

Müverrih Vardan. *Türk Fütuhatı Tarihi (889-1269)*. Çeviren Hrant D. Andreasyan, t.y.

Özel, Ahmet. "Esir", 382-89. İstanbul: DİA, 1995.

Sevim, Ali. *Selçuklu Devri Siyasî Tarihi*. Ankara: TTK, 1988.

Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2005.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SELÇUKLULARDA GAYRİMÜSLİM UNSURLARIN İDARİ ALANDAKİ GÖREVLERİ VE SORUMLULUKLARI / THE ADMINISTRATIVE ROLES AND RESPONSIBILITIES OF NON-MUSLIM ELEMENTS IN THE SELJUK EMPIRE

Doç. Dr. Mehmet Ali KAPAR
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
mkapar78@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7812-1406.

Nevriye SinemTosun
Yüksek Lisans Öğrencisi Nevriye Sinem Tosun
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
nevriyetsn@gmail.com- Orcid: 0009-0004-2891-3757

Özet

Selçuklu Devleti, İslam medeniyetinin siyasi ve idari bakımdan kurumsallaştığı önemli bir dönemi temsil etmektedir. Bu süreçte farklı inanç ve etnik kökene mensup unsurların devlet mekanizmasında çeşitli görevler üstlenmesi, Selçuklu yönetiminin çok kültürlü yapısını ortaya koymaktadır. Özellikle gayrimüslim bireylerin vezirlik, danışmanlık, maliye, diplomatlık ve bölgesel yöneticilik gibi idari sorumluluklara atanması, dönemin pragmatik ve liyakat esasına dayalı yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Bizans kökenli aileler, Yahudi bürokratlar ve Hristiyan danışmanlar, sadece yerel idarede değil, saray çevresinde ve merkezî yönetimde de aktif roller üstlenmişlerdir. İslam hukukunun belirlediği sınırlar çerçevesinde, bu kişiler zamanla İslamiyet'i kabul ederek daha yüksek görevlere ulaşabilmişlerdir. Gabras ve Mavrozomes gibi Bizans aristokratik ailelerinin Selçuklu hizmetine girmesi, devletin hem iç hem de dış politikasında gayrimüslim unsurları etkin biçimde kullandığını göstermektedir. Bu bildiride, Selçuklu idaresinde görev alan gayrimüslim unsurların kurumsal görevleri, dini dönüşüm süreçleri ve idari etkileri çeşitli örnekler ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Yönetimi, Gayrimüslim, Çokkültürlü İdare, Siyasi Entegrasyon

Abstract:

The Seljuk Empire marked a significant phase in the political and administrative institutionalization of Islamic civilization. During this period, individuals from diverse religious and ethnic backgrounds were integrated into the state's administrative structure, reflecting the

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

empire's multicultural and pragmatic character. Notably, non-Muslim individuals were appointed to critical positions such as vizier, advisor, treasurer, diplomat, and regional governor, illustrating the Seljuk emphasis on meritocracy and pragmatic governance. Byzantine-origin families, Jewish officials, and Christian advisors were actively involved not only in local administration but also in the central bureaucracy and royal court. Within the boundaries of Islamic law, some of these individuals eventually embraced Islam which enabled them to ascend to higher-ranking positions. The incorporation of aristocratic Byzantine families such as the Gabras and Mavrozomes into the Seljuk administration illustrates the strategic integration of non-Muslim actors into both domestic governance and foreign affairs. This paper examines the institutional roles, religious transformations, and administrative influence of non-Muslim actors in Seljuk governance through a range of historical examples.

Keywords: Seljuk Administration, Non-Muslim Actors, Multicultural Governance, Political Integration

Giriş

Türklerin gerek İslamiyet öncesi dönemde gerekse İslamlaşma sonrasında hâkim olmuş oldukları coğrafyalarda uzun yıllar hüküm sürmelerinin temel nedenlerinden birisi de devletin idari işlerinin belli bir düzen ve nizam içinde yürütülmesidir. Diğer pek çok Türk İslam devletinde olduğu gibi Selçuklu döneminde de önemli idari kurumların başına Müslümanlar gibi gayrimüslimler de görevlendirilmiştir. Bunlar vezirlik, katiplik ve danışmanlık gibi farklı görevlerde yer almışlardır.[1]

Selçuklu idaresi, liyakat esasına dayalı bir yönetim anlayışı benimseyerek farklı inanç gruplarından bireylerin devlet mekanizmasına dâhil olmasına olanak tanımış, ancak siyasi dengeler ve saray içi rekabet, zaman zaman bu grupların konumlarını tehlikeye sokmuştur. Bununla birlikte, özellikle Yahudi ve diğer gayrimüslim bürokratların**,** devletin mali yapısını güçlendiren uygulamalar geliştirdiği ve Selçuklu yönetiminin idari etkinliğine katkıda bulunduğu bilinmektedir.

[1] İbn'ül-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, çev. Mehmet Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserleri Kurumu, 2018), 83; Mahmut Akgüç, "Selçuklu Çağında İslam Toplumunda Yahudiler (11-14.Yüzyıl)" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, 2019), 23.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1.Vezirlik

Vezâret kurumu; İslam devlet geleneğinde hükümdarın en yüksek düzeydeki yöneticisi olarak görev yapan, devletin siyasi, idari ve mali işlerini düzenleyen makamdır. Vezir, hükümdarın vekili olarak yetkilendirilmiş olup onun adına karar alma yetkisine sahip bir devlet adamıdır. Bu makam, özellikle Abbâsîler döneminde kurumsallaşarak Selçuklu ve Osmanlı devletinde güçlü bir yönetim organı hâline gelmiştir. Vezirlerin yetkileri, dönemin siyasal ve idari yapısına bağlı olarak değişmekle birlikte, genellikle divan teşkilatının yönetimi, devlet politikalarının belirlenmesi ve bürokrasinin düzenlenmesi gibi temel görevleri içermiştir.[2]

Selçuklu Devlet yönetimi, esas itibarıyla İslam hukukuna dayalı ve Müslüman idarecilerin görev aldığı bir devlet olmakla birlikte, gayrimüslimlerin de belirli idari ve bürokratik görevlerde yer aldığı bilinmektedir. Vezirlik, Selçuklu yönetiminde en üst düzey idari makam olarak hükümdarın icra yetkisini temsil eden bir konumdaydı. Bu nedenle, vezirlik makamına getirilen kişiler genellikle İslam hukukunu iyi bilen, devlet geleneklerine hâkim Müslüman bürokratlardan seçilmiştir. Ancak, bazı dönemlerde gayrimüslim kökenli devlet adamlarının da vezirlik makamına yükseldiği ya da bu makama çok yakın idari pozisyonlarda görev aldığı görülmektedir. Selçuklu yönetiminde, gayrimüslimlerin vezirlik makamına yükselmeleri çeşitli sınırlamalar da bulunmaktaydı. İslam hukukuna göre, Selçuklularda vezirlik makamı ikiye ayrılmıştır. Bunlar, “tafvîzî vezirlik” (tam yetkili vezirlik) ve “tenfîzî vezirlik” (uygulayıcı vezirlik)’tir. Tam yetkili vezirlik, doğrudan hükümdarın vekili olarak yetkilendirildiği için genellikle Müslümanlar arasından seçilmiştir.

Vezâret özellikle dönemin birincil kaynaklarından olan Mâverdî de İslâm hukukuna göre, vezâret-i tefviz ve vezâret-i tenfîz olmak üzere iki bölümden oluştuğu görülür. Bunlardan Vezâret-i tefvîz, halifenin bilgisi ve onun izni doğrultusunda, tüm devlet işlerini müstakil şekilde yapma hakkı elde eder. Ancak halife değişikliği öncesinde görevlere tâyini yapılmış memurların görevden alınma selâhiyeti bulunmamaktadır. Öyle ki vezâret-i tefvîz sadece bir tane olabilirken vezâret-i tenfiz ise farklı işler için tayin edilebilmekte ve ayrıca bunların sayısı artabilmektedir.[3]

Ancak, uygulayıcı vezirlik görevlerinde gayrimüslimler de görev alabildikleri Maverdi’de belirtiliyor olsa da genel olarak buna verilebilecek bir örnek bulunmamaktadır.[4] Bu konuda

[2] Mehmet Fuat Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1981), 94.
[3] Abdülkerim Özaydın, “Vezirlik” (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 83-84.
[4] Ebu’l-Hasan Mâverdî, *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye* (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1994), 185.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Refik Turan, Türkiye Selçuklularında Hükümet adlı eserinde Selçuklu Devletleri'nde, doğrudan vezirlik makamına atanan gayrimüslim bir isim olup olmadığı tartışmalı bir konu olduğunu belirtirken Türkiye Selçuklularında vezirlik makamına getirilen İran asıllı şahsiyetlerin olduğunu ele almıştır. Turan, vezirlerin menşelerini listelerken II. Kılıçarslan'ın veziri olan Hristiyan bir aileden gelen sonra İslamiyet'i kabul eden İhtiyarüddevin Hasan önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır.[5] Bunun haricinde **mali ve idari görevlerde bulunan gayrimüslim devlet adamlarının etkinliği olduğu da bilinmektedir. Nizâmülmülk'ün vezirliği sırasında Yahudi ve Hıristiyan kökenli bazı bürokratlar önemli görevlerde bulunmuştur**. **Özellikle Ermeni, Süryani ve Yahudi kökenli bazı bürokratların**, Selçuklu devlet yapısında **hazine yönetimi, gümrük idaresi ve dış ilişkilerde** önemli roller oynadığı anlaşılmaktadır.[6]

Gayrimüslimlerin vezirlik makamına yükselmeleri ancak Müslüman olmaları takdirinde mümkün olmaktaydı. Bu tür bir yükselişin örneklerinden biri, II. Kılıç Arslan döneminde önemli bir figür haline gelen İhtiyarüddevin Hasan'dır. Başlangıçta Hristiyan bir aileye mensup olan İhtiyarüddevin Hasan, zamanla İslam'a geçiş yaparak Selçuklu Devleti'nin en kritik dönemlerinde vezirlik makamına yükselmiştir.[7] İhtiyarüddevin Hasan'ın yükselmesi, aslında Selçuklu devletinin, dini inançlardan bağımsız olarak, yöneticilerin becerileriyle şekillenen bir yönetim anlayışına sahip olduğunu da kanıtlamaktadır. Selçuklu Devleti, hükümet işlerinde gayrimüslim unsurların da aktif rol alabileceğini ve devletin geleceği için önemli kararlar alabilecek kapasitede olduklarını kabul etmiştir diyebiliriz.

Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devleti döneminde Yahudi ve Hıristiyan kökenli bürokratların maliye, diplomasi ve iç yönetimde etkin rol oynadığı bilinmektedir.[8] Vezirler, özellikle Nizâmülmülk'ün yönetim anlayışı çerçevesinde güçlü bir bürokrasi oluşturmuş ve devlet işlerinin düzenlenmesinde belirleyici olmuşlardır.[9]

1.2 Diplomatlık

Yönetim kademelerinde büyük ölçüde Müslüman bürokratlar görev almış olsa da özellikle diplomasi ve maliye alanlarında gayrimüslim unsurların da önemli roller üstlendiği

[5] Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet* (Ankara: TTK, 2020), 20.
[6] Ebu Ali Hasan bin Ali bin İshak et-Tusi Nizamülmülk, *Siyasetname*, çev. Tayyar Altıkulaç ve Tahsin Yüce (İstanbul: Degâh Yayınları, 2014), 271.
[7] Osman Turan, *Türkiye Selçukluları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2017), 35.
[8] İbn'ül-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, 211; Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. Mirza Muhammed Kazvînî, c. II (Tahran: İntişarat-ı Tahurî, 2010), 93.
[9] Özaydın, "Vezirlik", 257.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

görülmektedir. Hristiyan kökenli vezirler ve devlet adamları, ağırlıklı olarak Bizans ile diplomatik ilişkilerin yürü.[10] Özellikle Yahudiler, zaman zaman devletin üst düzey idari görevlerinde yer almışlardır. Bu kapsamda öne çıkan isimlerden biri İbn Allan'dır. İbn Allan, Vezir Nizamülmülk'ün en yakın adamlarından biri olarak devlet işlerinde etkili bir konuma ulaşmıştır. Ancak Sultan Melikşah'ın İbn Allan'ı öldürmesi, Nizamülmülk ile Sultan arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Öte yandan, dönemin bir başka önemli Yahudi bürokratı olan İbn Fazlan, Melikşah'ın 1080 yılında Ahvaz bölgesine yaptığı sefer sırasında Basra'da amil olarak görev yapmaktaydı. Aynı zamanda mal varlıkları üzerinde denetim yetkisine sahip olan İbn Fazlan, halk üzerinde önemli bir etki oluşturmuştu. Bu durumdan rahatsız olan Melikşah, İbn Fazlân'ın nüfuzunun artmasını tehlikeli bulmuş ve onun yakalanarak öldürülmesini emretmiştir.[11]

[10] Özaydın, 257.
[11] Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2005), 145-47; Akgüç, "Selçuklu Çağında İslam Toplumunda Yahudiler (11-14.Yüzyıl)", 23.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1.3 Danışmanlık

Bizanslı entelektüel ve saray danışmanı Mikhail Psellos'un kaleme aldığı *Khronographia*, 976-1077 yılları arasındaki Bizans tarihine ışık tutan önemli bir birincil kaynaktır. Psellos, imparatorların iç siyaseti ve saray çevresindeki ilişkileri detaylı biçimde aktarırken, özellikle danışmanlık görevlerinin nasıl yürütüldüğüne dair önemli veriler sunar. Her ne kadar eserde Selçuklu sarayında görev almış gayrimüslim danışmanlara dair doğrudan bir bilgiye rastlanmasa da, Psellos'un çizdiği çokkültürlü saray düzeni, Selçuklu sarayıyla mukayeseli olarak yorumlanabilecek niteliktedir.[12] Buna örnek olarak ise İbn Bîbî'nin El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye adlı eserinde ise Selçuklu veziri Nizâmülmülk döneminde, bazı Hristiyan kökenli bürokratların danışmanlık ve diplomasi alanlarında etkin roller üstlendikleri bilgisi geçmektedir. Bu durum, Selçuklu Devleti'nin yönetici seçimini dinî kimlikten ziyade bilgi, tecrübe ve sadakate dayalı biçimde gerçekleştirdiğini göstermektedir. Hatta bazı durumlarda gayrimüslim asıllı bireylerin İslâm'ı kabul ederek daha yüksek görevlere ulaştıkları da kaydedilmiştir. Buna verdiği örnek ise II. Kılıç Arslan devrinde önemli bir mevkiye gelen İhtiyarüddin Hasan'dır. Başlangıçta Hristiyan bir aileye mensup olan Hasan, ihtida ettikten sonra Sultanın danışmanı ve vezirlik makamına kadar yükselmiş, Selçuklu devlet düzeni içinde etkili bir figür hâline gelmiştir.[13]

1.4 Meliklik

Selçuklu Devleti'nde gayrimüslim aileler, sadece askeri ve diplomatik alanda değil, aynı zamanda idari yapının içinde de önemli görevler üstlenmişlerdir. Mavrozomes ailesi, Selçuklu yönetimi içinde etkin bir konuma gelmiş ve devlet idaresinde önemli görevler üstlenmiştir. I. Gıyaseddin Keyhusrev'in kayınpederi Manuel Mavrozomes, Selçuklu taht mücadelesinde Sultan'a destek vermiş, bunun karşılığında kendisine "Meliklik" unvanı verilerek Anadolu'da ilk kez bir Hristiyan yönetici Melik unvanıyla onurlandırılmıştır. Bu durum, Selçuklu Devleti'nde gayrimüslimlerin yönetimsel ve askeri alandaki rolünü pekiştiren önemli bir gelişme olmuştur. Mavrozomes'in bölgedeki yönetimi özellikle Denizli, Honas ve Menderes vadisini kapsayan bölgelerde etkili olmuştur. Sultan, Mavrozomes'e bu bölgenin yönetimini devrederek, Bizanslıların genişlemeci politikalarına karşı bir tür önlem almayı amaçlamıştır. Bu, Selçuklu Devleti'nin dış siyasetteki etkinliğini artırmak için yapılan bir hamle olmuştur. Mavrozomes, Sultan'ın desteği ve yanında bulunan Türk askerlerinin yardımıyla, bölgede

[12] Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographıası*, çev. Işın Demirkent (Ankara: TTK, 2020), 209-10.
[13] Nâsırüddîn Hüseyn b. Muhammed b. Alî el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî İbn Bîbî, *El- Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme I-II*, çev. Mürsel Öztürk, 2. Baskı (Ankara: TTK, 2020), 215.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

küçük bir prenslik kurmuş ve bu prenslik, Selçuklulara bağlı bir beylik olarak şekillenmiştir. Ancak Mavrozomes'in bölgedeki hâkimiyeti uzun sürmemiş, bir süre sonra Konya'ya dönmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, Mavrozomes ve ailesi Selçuklulara hizmet etmeye devam etmiş, aile üyeleri Selçuklu yönetiminde önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu durum, gayrimüslim ailelerin Selçuklu Devleti'nde idari yapıya katkı sağladıklarını ve Devletin çok kültürlü yapısının önemli bir parçası olduklarını gösterir.[14]

Gayrimüslim ailelerin çoğu Bizans kökenli olup, Bizans İmparatorluğu'nda önemli yerlerde bulunmuşlar ve Selçukluların yönetiminde de etkili olmuşlardır. Bu durum, Selçuklu Devleti'nin çok uluslu yapısının bir parçası olarak, farklı etnik ve dini grupların yönetim kademelerinde yer almasını sağlamıştır. Gabras Ailesi ve Mavrozomes Ailesi gibi Bizans kökenli aileler, Selçuklu Devleti'ne girdikleri ve bu topraklarda hizmet ettikleri dönemde önemli idari görevler üstlenmişlerdir. Gabras ailesi, özellikle Pontus'un iç bölgelerinde geniş topraklara sahip olan ve Bizans İmparatorluğu'nda da etkili bir aile olarak dikkat çekmektedir. Gabras ailesinin bir kolu, Bizans topraklarında etkin olmayı sürdürürken, diğer kolu ise Selçuklu Sultanlarına hizmet etmiştir. Bu aile, Selçuklu yönetiminin farklı coğrafi bölgelerinde ve sarayda stratejik görevlerde bulunmuş, devletin iç işleyişinde etkin bir rol oynamıştır.[15]

Gayrimüslimlerin diğer idari görevlerine de değinilecek olursa Gabras ailesinin Pontus bölgesinde hem Bizans hem de Selçuklu yönetimiyle ilişkili olarak varlık gösterdiğinden bahsetmek doğru olacaktır. Ailenin bir kısmı Bizans topraklarında etkinliğini korurken, diğer bir kolu Selçuklu yönetiminde askeri ve idari görevler üstlenmiştir. Daha önce de verdiğimiz örnekte olduğu gibi yine II. Kılıç Arslan'a danışmanlık yapmış ve hatta vezirlik makamına kadar yükselmiş İhtiyarüddin Hasan bin Gabras'tan bahsetmek mümkündür. Ancak, Melikşah tahta çıkabilmek için babası II. Kılıç Arslan'ın ve veziri İhtiyarüddin Hasan bin Gabras'ın arasını açması sonucu vezirlik görevinden çekilerek Erzincan'a giderken yolda Türkmenler tarafından öldürülmüştür.[16] Gayrimüslimlerin devlet yönetiminde görev almaları, her dönemde olumlu karşılanmamış, özellikle medrese çevreleri ve din adamları bu tür atamalara karşı çıkmışlardır. İbn Kesîr'in aktardığına göre, bazı dönemlerde gayrimüslim bürokratların yetkileri sınırlandırılmış ya da görevlerinden alınmışlardır.[17]

[14] İbn Bibi, *El- Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme I-II*, 111.
[15] İbn Bîbî, 109.
[16] Khoniates, *Hîstorıa (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, 131; Sibel Cabri, "Bizans Taşra Aristokrasinde Gabras Ailesi (X-XII. Yüzyıllar)" (Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018), 41-42.
[17] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, c. 15 (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011), 241.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Diğer yandan Kir Fard gibi diğer Bizans kökenli figürler de Selçuklu Devleti'nde idari görevler üstlenmişlerdir. Kir Fard, Sultan II. İzzeddin Keykavus'un dedesi olduğu düşünülen bir figürdür ve Selçuklu topraklarında özellikle Hatunsaray-Sille çevresinde bazı köylerin mülkünü almıştır. Bu tür gayrimüslim unsurlar, Selçuklu topraklarındaki sosyal, ekonomik ve idari yapıya katkı sağlamış ve farklı etnik grupların devlete entegrasyonunu kolaylaştırmıştır.[18]

Selçuklu Devleti döneminde gayrimüslimlerin idari ve diplomatik görevlerde yer aldığına dair bilgiler, özellikle Bizans kökenli bireylerin Selçuklu hizmetine girmesiyle ilgili olarak bazı birincil kaynaklarda yer almaktadır. Öyle ki, Bizans İmparatoru II. Andronikos'un, Sultan II. Gıyaseddin Mesud'a gönderdiği elçiler arasında Basil adlı bir Bizans kökenli yöneticinin bulunduğu belirtilmektedir. Basil'in Müslüman kıyafetleri giymesi, onun kimliksel bir aidiyet duygusu ile hareket ettiğini veya sarayda bulunduğu konum gereği böyle bir tercihte bulunduğunu düşündürmektedir. Ancak, Basil'in Bizans için çalışan bir diplomat olduğu ve Sultan II. Gıyaseddin Mesud'a İmparator II. Andronikos tarafından gönderildiği de ifade edilmektedir. Bu durum, Selçuklu döneminde gayrimüslimlerin sadece yerel yönetimlerde değil, merkezî idarede ve diplomatik ilişkilerde de görev aldıklarını göstermektedir.[19]

1.5 Ekonomi

Öte yandan, Yahudi kökenli bürokratlar, özellikle maliye ve ekonomi alanlarında Selçuklu yönetiminde etkin roller üstlenmiştir. Yahudi asıllı vezirler ve maliye uzmanları, vergi sisteminin düzenlenmesi, hazine gelirlerinin artırılması ve uluslararası ticaretin denetlenmesi gibi konularda Selçuklu Devleti'ne katkıda bulunmuşlardır. Hasdai bin Shaprut gibi maliye uzmanları, Selçuklu yönetiminde önemli görevler üstlenmiş ve devletin ekonomik yapısının güçlenmesine katkı sağlamıştır.[20] Yahudi tüccarların ve maliye uzmanlarının, devletin ekonomik politikalarının şekillendirilmesinde etkili olduğu ve ticaret yollarının düzenlenmesinde aktif roller üstlendikleri bilinmektedir.[21]

---

[18] Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu* (Ankara: TTK, 2010), 285; Yurdagül Özdemir, "Anadolu'da Bizans-Selçuklu Kültürel Etkileşiminin Sanata Yansımaları" (Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı, 2020), 436-37.

[19] İbn Bîbî, *El- Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme I-II*, 348-50; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: TTK, 2000), 172-74.

[20] Mehmet Demirci, "Selçuklu Veziri Amîdülmülk Kündürî ve Selçuklu Dinî Siyasetindeki Yeri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 46 (2019): 230.

[21] İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi* (Ankara: TTK, 1988), 176.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Sonuç:

Selçuklu Devleti'nin bürokratik yapısı ve yönetim anlayışı, yalnızca dini ve etnik farklılıkları tolere eden değil, aynı zamanda bu farklılıkları kurumsal yapının bir parçası hâline getiren bir sistem sunmuştur. Bu çerçevede gayrimüslim unsurların devlet yönetiminde çeşitli derecelerde görev alması, Selçukluların merkezî otoriteyi tesis ederken yalnızca dinî değil, siyasi ve idari faydayı da gözettiğini göstermektedir. Vezirlik, danışmanlık, mali işler, dış temsil ve bölgesel idare gibi görevlerde yer alan gayrimüslim bireyler; yalnızca teknik uzmanlıklarıyla değil, aynı zamanda bulundukları bölgelerdeki toplumsal ve diplomatik dengeleri gözetme becerileriyle de ön plana çıkmışlardır.

Öyle ki, II. Kılıç Arslan döneminde Müslüman olduktan sonra vezirliğe yükselen İhtiyarüddin Hasan, Yahudi kökenli olup mali alanlarda etkili olan İbn Allan ve İbn Fazlan gibi şahsiyetler ile Gabras ve Mavrozomes gibi Bizans aristokrasisine mensup ailelerin devlet hizmetine alınmaları, Selçuklu yönetiminin yüksek derecede pragmatik ve çok katmanlı bir siyasi akla sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Bu kişilerin yönetime dahil edilmesi yalnızca liyakate verilen değerin değil, aynı zamanda toplumsal gruplar arası denge politikalarının da bir göstergesidir.

Özellikle Bizans kökenli gayrimüslim ailelerin hem askerî hem de idarî görevlerde bulunmaları, Selçuklu yönetiminin sınır bölgelerinde istikrarı sağlama ve dış tehditlere karşı güvenlik bariyeri oluşturma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu uygulamalar, Selçuklu Devleti'nin yalnızca askeri güce değil, aynı zamanda insan kaynağının çeşitliliğine de yatırım yaptığını göstermektedir.

Diğer yandan, bu çokkültürlü yapının medrese çevreleri ve ulemâ tarafından her zaman olumlu karşılanmadığı da bilinmektedir. Nitekim bazı kaynaklarda gayrimüslim bürokratların görevlerinden alınmasına ya da yetkilerinin kısıtlanmasına yönelik girişimler mevcuttur. Bu durum, dönemin siyasal ve dinî güç odakları arasındaki gerilimi ve Selçuklu idaresinin bu gerilimleri nasıl dengelediğini de göstermektedir.

Sonuç olarak, Selçuklu Devleti'nin gayrimüslim unsurları yönetime dâhil etmesi, dönemin sosyal yapısını anlamada önemli bir gösterge olup, devletin kurumsal esnekliğini ve idari vizyonunu gözler önüne sermektedir. Dinî kimliğe bağlı kalmaksızın bilgi, tecrübe ve sadakat üzerinden şekillenen bu yönetim modeli, sadece Selçukluların siyasi başarılarının değil, aynı zamanda Anadolu'da uzun süreli bir medeniyet inşasının da temel dayanaklarından biri

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

olmuştur. Bu çok boyutlu yapı, modern devlet teorileri açısından da çokkültürlü yönetim anlayışının erken dönem örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Akgüç, Mahmut. "Selçuklu Çağında İslam Toplumunda Yahudiler (11-14.Yüzyıl)". Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, 2019.

Cabri, Sibel. "Bizans Taşra Aristokrasinde Gabras Ailesi (X-XII. Yüzyıllar)". Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisasn Tezi, 2018.

Cüveynî, Ata Melik. *Tarih-i Cihangüşa*. Çeviren Mirza Muhammed Kazvînî. C. II. Tahran: İntişarat-ı Tahurî, 2010.

Demirci, Mehmet. "Selçuklu Veziri Amîdülmülk Kündürî ve Selçuklu Dinî Siyasetindeki Yeri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 46 (2019): 221-39.

Göksu, Erkan. *Türkiye Selçuklularında Ordu*. Ankara: TTK, 2010.

İbn Bîbî, Nâsırüddîn Hüseyn b. Muhammed b. Alî el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî. *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme I-II*. Çeviren Mürsel Öztürk. 2. Baskı. I-II c. Ankara: TTK, 2020.

İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Çeviren Mehmet Keskin. C. 15. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011.

İbn'ül-Esir. *El-Kâmil Fi't-Tarih*. Çeviren Mehmet Yılmaz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserleri Kurumu, 2018.

Kafesoğlu, İbrahim. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*. Ankara: TTK, 1988.

Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: TTK, 2000.

Khoniates, Nikates. *HISTORIA (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*. Çeviren Fikret Işıltan. Ankara: TTK, 1995.

Köprülü, Mehmet Fuat. *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1981.

Mâverdî, Ebu'l-Hasan. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1994.

Nizamülmülk, Ebu Ali Hasan bin Ali bin İshak et-Tusi. *Siyasetname*. Çeviren Tayyar Altıkulaç ve Tahsin Yüce. İstanbul: Degâh Yayınları, 2014.

Özaydın, Abdülkerim. "Vezirlik". C. 42. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Özdemir, Yurdagül. "Anadolu'da Bizans-Selçuklu Kültürel Etkileşiminin Sanata Yansımaları". Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı, 2020.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Psellos, Mikhail. *Mikhail Psellos'un Khronographıası*. Çeviren Işın Demirkent. Ankara: TTK, 2020.

Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2005.

———. *Türkiye Selçukluları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2017.

Turan, Refik. *Türkiye Selçuklularında Hükümet*. Ankara: TTK, 2020.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KLASİK DÖNEM OSMANLI SEVK VE İDARE ANLAYIŞINDA TARİH YAZIMI

Dr. Öğr. Üye. Serhat SOYŞEKERCİ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi / Biga MYO
serhatsoysekerci@hotmail.com-ORCID: 0000-0002-8427-0184

ÖZET

Osmanlı'da klasik dönem sevk ve idare anlayışı, mutlak otoriteye sahip bir yöneticinin varlığını meşrulaştırmaya yöneliktir. Bu yöneticinin koruduğu değerler ise, toplumsal düzeni ve adaleti tesis ederek emniyeti sağlamak amacıyla şekillenmiştir. Osmanlı hükümdarının mutlak kudreti, "Hükümdar askersiz kuvvet sahibi olamaz; parasız asker olmaz, tebânın refahı olmadan para olmaz ve adalet olmadan halk müreffeh olamaz" şeklindeki eski Şark vecizesinde destek bulmaktadır. Örneğin Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth* adlı eserinde, Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethini ve sonrasındaki dönemi ele almıştır. Eserde, hânedanın yeryüzünde adaleti sağlamakla yükümlü 'kutlu' biri olarak tasvir edildiği görülür. Bu yönüyle Tursun Bey'in tarihçiliği, bir tür siyasal propaganda işlevi görmektedir. Bu bağlamda tarih, yalnızca olayların kronolojik bir kaydı değil, aynı zamanda devletin meşruiyetini ve gücünü pekiştiren bir araçtır. Tarih yazımı, olayları kaydetmenin ötesinde hânedanın meşruiyetini sağlamlaştırmakta, devletin kudretini vurgulamakta ve yönetici sınıfın ideolojisini tasdik ederek toplumda yaygınlaştırmaktadır. İlk dönem Osmanlı tarih yazımı ise gazâ ideolojisi, hânedanın ilâhî kaderle yönetme hakkına sahip olması ve devletin sürekliliğini vurgulayan anlatılar etrafında şekillenmiştir. 'Kul' statüsünde bulunan Âşıkpaşazâde, Neşrî ve Oruç Bey gibi Erken Dönem Osmanlı tarihçileri, hânedanın kökenini Oğuz Türklerine ve peygamber soyuna dayandıran çeşitli anlatılar ortaya koymuşlardır. Bu bildiride, Osmanlı'da Erken Dönem tarih yazımının genel karakteristikleri ve temel nitelikleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Dönem, Osmanlı, Hânedan, Sevk ve İdare.

1. GİRİŞ

Osmanlı'nın ilk döneminde tarih yazımı, yalnızca olayların kronolojik kaydı değil, aynı zamanda devletin meşruiyetini ve gücünü pekiştirmeye yönelik yaygın bir uygulamaydı. Bu dönemde tarihçiler, hanedanın meşruiyetini vurgularken aynı zamanda devletin kudretini sergilemiş, yönetici sınıfın ideolojisini meşrulaştırarak toplumda yayılmasına katkı sağlamışlardır. İlk dönem Osmanlı tarih yazımı, gazâ ideolojisi, hânedanın ilâhî takdirle

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yönetme hakkına sahip olduğu inancı ve devletin sürekliliğini vurgulayan anlatılar etrafında şekillenmiştir. Eğer ilk Osmanlı gazâları Bizans'a karşı yürütülen kutsal savaşlardan ibaretse, ortaya çıkan Osmanlı-Bizans ilişkileri hayli şaşırtıcıdır. Zira bir 'gazâ'dan, düşmanı ve topraklarını en kısa sürede İslâm hâkimiyetine almak adına kararlı ve sürekli bir mücadele beklenir. Oysa Orhan Gazi'nin saltanatı döneminde Bizans ile dostane ilişkilere rastlanmaktadır.[1] Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bazı tarihçiler, hükümdarları yüceltirken rakiplerini ve iç karışıklıkların sorumlularını 'şeytanlaştıran' anlatılar kurgulamaktadır. Bu bağlamda, menâkıbnâmeler ile mit ve efsanelere dayalı destansı tarih anlatılarında hükümdarın kahramanlığı, manevî gücü ve kutsallığı ön plana çıkarılmaktadır. Velilerin, evliyâların, tarikat büyükleri ya da şeyhlerin kerâmetlerini konu alan eserler, padişahlar üzerinden yeniden anlamlandırılabilmektedir. Elbette bu bağlamda tasavvuf kültürü ve tarikatların[2] önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu etkinin en belirgin hâlini kazandığı dönem ise Sultan II. Mehmed zamanıdır. Sultan Mehmed, kendi adıyla anılan *Kanunnâme* ile padişahlığın tanımını yapmış ve yetkilerini açıkça belirlemiştir. *Fâtih Kanunnâmesi*'ne göre memleket padişahın mülkü, o mülkte yaşayan halk ise padişahın kulları konumundadır. Memleketi ve halkı dilediği gibi yönetmekte özgürdür. Şeriatla sınırlı gözükse de, en geniş anlamda her gücün ve yaptırımın kaynağıdır. Adına hutbe okunmakta, para kesilmekte, dilediğine uygun gördüğü görevi ve cezayı vermekte, yargısız "siyaset" uygulayabilmektedir. "Ferman", Hatt-ı hümayun", "Hatt-ı şerif" denilen yazılı buyrukları yasa sayılabilmektedir.

Osmanlı padişahları, sonradan "Yeryüzünün Halifesi" (Halife-i Ruy-i Zemin) ve "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi""[3,4] (Zıllullah fi'l-âlem) unvanlarıyla anılarak, diğer Müslüman topluluklar üzerinde söz sahibi bir konuma yükselmişlerdir. Saltanat bayrakları, üzerinde beyaz

[1] Orhan sadece prenses-gelin almakla kalmamış, aynı zamanda kayınpederi John V. Cantacuzenus'un çıkarlarını gözetmek için Bizans'ın iç işlerine de karışmıştır. Bu durum Orhan'ın o tarihlerde Bizans'a karşı üstünlüğü ele geçirdiğini gösteriyor. (Jennings, "Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler", s.664.)

[2] Tarikatlarla İslâm'ı bağdaştırma çabaları bazı olumsuz soru işâretlerine yol açmaktadır. Çünkü tarikatların büyük çoğunluğu inancı değil aklı esas alan bir anlayışla hareket eder; sufizm, mistisizm ve gnostik yaklaşımları temel alır. Tarikat mensuplarına göre kutsal kitaplarda geçen ifadeler semboliktir ve bu nedenle herkes tarafından anlaşılamaz; bu anlamları açıklayacak rehber kişilere ihtiyaç vardır. Bu bakış açısı, İslâm öncesi Cahiliye Dönemi'ne benzer anlayışı çağrıştırmakta, bazı yönleriyle Allah'a ortak koşmak anlamına gelebilecek yorumlara neden olmaktadır. Ayrıca, Osmanlı Dönemi'nde bazı tarikatların içine giren ve baskı sonucu İslâm'a geçtiği söylenen "dönme" yani Sabetayist grupların, tarih yazımı ve yönetim üzerindeki etkisi ayrı bir araştırma konusu olarak ele alınmalıdır. Osmanlı Dönemi'nde bazı grupların İslâm'a zahiren geçip inançlarını gizlice sürdürdüğü, bunun özellikle bürokraside etkili olduğu yönündeki iddialar, ciddi tarihsel incelemeler gerektiren konudur. Bu yüzden bu tür konulara ilişkin net yargılardan önce sağlam akademik araştırmalara dayanmak gerekir.

[3] *Tr.* "Tanrı'nın dünyadaki gölgesi."

[4] *Lât.* "Vox Populi Vox Dei." "Halkın sesi Tanrı'nın sesi." Bu kutsal yetki, halk aracılığıyla Tanrı tarafından krala verilmiştir. Etrüsklere ait olan bu anlayış daha sonra "Imperium" adıyla Roma'ya geçmiştir. (Ayda, *Türklerin İlk Ataları,* s.80.)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

renkte işlenmiş üç hilal bulunan yeşil bayraklardı. Halifelik sancakları ise Hz. Muhammed'in savaşlarda taşıdığına inanılan "Sancak-ı Şerif" (Ukab) kabul edilmiştir. Osmanlılar ilk dört padişahtan sonra eski Türk geleneğinden gelen "beğ" unvanını kullanmayı bırakmışlardır. Ancak "han" unvanını ve onun simgeleri olan "yedi tuğ" ile "dokuz katlı" mehter takımını kullanmaya devam etmişlerdir. Padişahlar için "kendi" zamiri yerine saygı ifadesi olarak "zat-ı şahane"[5] deyimi kullanılmıştır. Huzurlarına çıkan kişiler yere kapanarak saygı göstermiş, yüzlerine bakmaya cesaret edememiş, başlarını eğerek konuşmuşlardır. Padişahın sorularına ise "hünkârım", "padişahım", "şevketmeab" gibi unvanlarla başlayarak cevap vermişlerdir.[6] Bu nedenle Osmanlı tarihinin ilk dönemlerinde Âşıkpaşazâde, Neşrî ve Oruç Bey gibi tarihçiler, 'kul' statüsünde oldukları için Osmanlı hânedanının kökenini Oğuz Türklerine ve peygamber soyuna dayandıran anlatılar ortaya koymuşlardır. Bu yüzden, Âşıkpaşazâde'nin eserlerine eleştirel gözle baktığımızda, olayları ve kişileri abartılı şekilde aktardığını söylemeye pekâlâ hakkımız olmalıdır.

2. ERKEN DÖNEM OSMANLI TARİH YAZIMINDA SEVK VE İDARE

Tarih yazımı uzun süre boyunca egemenler ve yöneticiler merkezinde gelişmiştir. Özellikle Osmanlı gibi mutlakiyetle yönetilen devletlerde, tarih genellikle padişahlar, devlet adamları ve büyük savaşlar etrafında anlatılmıştır. Bu yüzden halkın alt kesimleri, günlük yaşam, halk kültürü, deliler, suçlular, katiller, çocuklar, kadınlar, köylüler ve esnaf gibi gruplar tarihin gölgesinde âdeta görünmez bir sis bulutu olarak kalmıştır. Bu insanlar tarih sahnesinde "sessiz çoğunluk" olarak yer almışlardır. Foucault'nun cinsellik, delilik ve suç gibi 'aykırı' konuları ele alması; bu konuların tarih boyunca nasıl bastırıldığını ve denetim altına alındığını göstermesi, tarihe hangi bakış açısıyla yaklaşmamız gerektiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Öyleyse, tarihi yalnızca yöneticilerin geride bıraktığı bir "bakiye" olarak açıklamak eksik kalır; eksik olduğu için de hatalıdır. Bu nedenle, tarihin nesnel olduğu iddiasını sorgulamalı ve tarih anlatımının biçiminin, en az içeriği kadar önemli olduğunu vurgulamalıyız. Bu açıdan bakıldığında, tarihçi sadece olayları anlatmaz; aynı zamanda onları belli bir bakış açısıyla kurgular.

2.1.Çok Katmanlı Anlatı Deseni

Modern tarih anlayışı, artık sadece yönetenleri değil; halkı, günlük yaşamı, kültürel değişimleri ve toplumsal yapıları da önemli unsurlar olarak görmektedir. Günümüzde tarih

[5] *Tr.* "Yüce ve saygın kişi."
[6] Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, s.13.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yazımı, yalnızca resmî belgelerle ya da büyük liderlerin hikâyeleriyle sınırlı değildir. Bu nedenle sosyal tarih, mikro tarih ve kültürel tarih gibi yaklaşımlar, sıradan insanların yaşam deneyimlerini, toplumsal yapıları ve farklı grupların tarihsel süreçlere etkisini incelemeye odaklanmaktadır. Artık gündelik hayatın çok sesli ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu biliyoruz. Bu da tarihte çok katmanlı bir anlatı kurmayı mümkün kılmaktadır. Böyle bir anlatı oluşturmak, tarihçiliği yalnızca bilgi aktarmanın ötesine taşıyarak anlam üretme ve yorum yapma sanatına dönüştürür. Ancak bu tür bir anlatı deseni kurmak hem zordur hem de yoğun bir çaba gerektirir. Parçalardan bütüne ulaşmaya çalışırken anlam dağınıklığı ve belirsizlik gibi riskler de ortaya çıkabilir. Bu nedenle tarihî verileri yorumlarken aşırı genellemeden kaçınmak, olayları kendi bağlamında değerlendirmek ve temkinli yorumlar yapmak büyük önem taşır. Tarihçi, geçmişte bırakılan mirası sorgulamalı; tarihsel olayların nasıl anlatıldığını, hangi seslerin dışarıda bırakıldığını ve mevcut anlatıların hangi ideolojik çerçevede oluştuğunu dikkate almalıdır. Kısacası, bir tarihçi için yalnızca "geride kalan hesapları düzenlemek" yeterli değildir. Bu hesapları eleştirel bir bakışla değerlendirmek ve olaylara çok yönlü bir anlatı kazandırmak da gerekir. Ancak parçalı bilgilerden bütüncül bir yapı kurmaya çalışmak, tarihçinin hem sezgilerini hem de yöntem bilgisini ciddi şekilde sınayacaktır.

2.2.Erken Dönem Eserlerde İktidar ve Hâkim Söylem

Oryantalist Franz Babinger'in başvurduğu başlıca yerli kaynaklar arasında Âşık Paşa'nın *Tevârîh-i Âl-i Osman*, Taşköprüzâde'nin *Şakâyik*'i ve Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcü't-Tevârîh*[7] adlı eseri yer almaktadır. Bu eserler Erken Dönem Osmanlı tarihine ışık tutan son derece değerli kaynaklardır. Âşık Paşa'nın *Tevârîh-i Âl-i Osman* adlı eseri, kimi araştırmacılar tarafından Osmanlı tarih yazıcılığının en erken ve en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilir. Eser, Osmanlı'nın kuruluş süreci ile Osman Gazi, Orhan Gazi ve I. Murad dönemlerine dair bilgiler sunar. Taşköprüzâde'nin *Şakâyiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* adlı eseri, Osmanlı döneminde yaşamış önemli âlim ve şeyhlerin biyografilerini içermektedir. Hoca Sadeddin Efendi'nin on altıncı yüzyılda III. Murad Dönemi'nde kaleme aldığı *Tâcü't-Tevârîh* adlı eseri de Babinger'in kaynakları arasında yer alır. Bu eser, Osmanlı padişahlarının kökenlerini ve yükselişini anlattığı için bazı tarihçiler tarafından resmî tarih niteliğinde görülmektedir. Her ne kadar bu üç eser resmî tarih yazımı kapsamında yer alsa da, devleti ve yönetici sınıfı "merkezde"[8] konumlandıran bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Bu tür metinlerde,

[7] Tekindağ, "Fâtih'in Ölümü Meselesi", s.98.

[8] Sultan II. Bayezid'in tahta çıkmasının ardından onun emriyle İdris ve Kemalpaşazâde tarafından hazırlanan tarihler, Osman'ın "Konya Selçuklu Sultanı'nın" ya da "Konstantinopolis Kayzeri'nin" halefi olarak imparatorluğa geçmesini, onun Bizans İmparatorı'nun ordusuna karşı kazandığı zafere bağlanır. Dolayısıyla, Fâtih'in evrensel

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

genellikle yukarıdan konuşan, yani yöneticilerin bakış açısını yansıtan bir dil hâkimdir. Örneğin, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde bir kasaba fethedildiğinde, yeni Türk hükümdarlarının ilk işlerinden biri cami ve hamamla birlikte bir pazaryeri kurmak olurdu. Devlete adını veren Osman Gazi de, Eskişehir ve Karacahisar'da pazaryerleri kurarak halk nezdinde itibar kazanmıştı. Ancak bu tek başına yeterli değildi; tüccarları o bölgeye çekebilmek için güvenliğin sağlanması büyük önem taşıyordu. Bu konuda Âşıkpaşazâde'nin aktardığına göre, Osman Gazi'nin Eskişehir'de kurduğu pazaryerinde ticaret yapan gayrimüslimlerin -Âşıkpaşazâde'nin ifadesiyle 'imansız' insanların- haklarını koruma yönündeki tutumu, iyi düzenlenmiş ve adil bir pazaryerinin Osmanlı için ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Rivayete göre, Bilecikli Rumlar kaliteli çömlekler üretip bunları pazarda satmaktaydılar. Bir gün, Germiyan'dan gelen bir kişi satın aldığı çömleğin parasını ödemeyince durum Osman Gazi'ye şikâyet edilmiş. Osman Gazi, söz konusu kişiyi cezalandırmış ve Rum tüccarların çıkarlarına zarar verilmesini yasaklamış. Ticaretin bu şekilde adil zeminde yürütülmesi ve güvenliğin sağlanması sayesinde, anlatıya göre "Bilecikli gayrimüslim kadınlar dahi Eskişehir'deki pazara gelerek alışverişlerini güven içinde yapabilmişler. Âşıkpaşazâde'nin kroniği her ne kadar geç on beşinci yüzyılda kaleme alınmış olsa da, Osman Gazi'nin siyasi yaklaşımı hakkında bazı ipuçları sunmaktadır. Ancak bu anlatının tarihsel gerçeklikten ziyade, efsanevi nitelik taşıması da göz ardı edilemez.[9] İlk dönem Osmanlı tarihçiliğinde, padişahın meşruiyetini güçlendirmek ve otoritesini pekiştirmek amacıyla bazı olayların abartılı ya da tek taraflı şekilde aktarılması, bu eserlerin eleştirel bakışla değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Osmanlı'da resmî tarihçilerin, padişah ve devlete hizmet etmeleri nedeniyle, yazdıkları metinlerde Osmanlı hânedanını yücelten ve kimi zaman olayları olduğundan görkemli yansıtan üslup benimsediklerini söyleyebiliriz. Böylece sistem içinde yer alan ve eleştirel olmayan bu dil, bir tür *hâkim söylem* yaratmıştır.

3. SONUÇ

Erken Dönem Osmanlı sevk ve idare anlayışı, merkeziyetçi ve hiyerarşik yapıya dayanır. Devletin bekası esastır ve padişahın otoritesi kutsal kabul edilir. Tarih yazımı, meşruiyet aracı olarak görülürken, olaylar devletin bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bu yüzden Erken Dönem Osmanlı tarihçileri olayları devletin ve padişahın lehine yorumlamışlardır. Gerçekten de Klasik Dönem Osmanlı tarih yazımı, devletin sevk ve idare anlayışının yansımasıdır. Tarih sadece

bir imparatorluk yönündeki talebi, Doğu ve Batı'daki devletler arasında en önde gelen hânedan olma iddiasına dönüştüğü zaman, Osmanlılar Osman'ın Bafeus'taki zaferini, daha kuruluş döneminde hânedanın imparatorluk egemenliğine yönelik meşruiyet unsuru olarak kullanacaklardı. (Zachariadou, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, s.59.)

[9] Fleet, *Türkiye Tarihi 1071-1453*, s.298.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

geçmişi anlatmak değil, aynı zamanda devletin ideolojik temellerini pekiştirmek için kullanılmıştır. Klasik dönemde tarih yazımı, "vakanüvis" adı verilen resmi tarihçiler tarafından yapılırdı. Bu kişiler devlet tarafından atanır, önemli olayları kaydeder, hânedana sunarlardı. Osmanlı tarihçileri resmî ideolojiye bağlı kalarak yazdıkları için olaylara eleştirel bakış pek söz konusu değildi. Zamanla bu anlayış değişse de, on sekizinci yüzyıldan itibaren sorgulayıcı eserler yazılmaya başlanmıştır. Gene de istisnaları bir tarafa koyduğumuzda, tarihçinin felsefe ile teşrîk-i mesâîsi yok denecek kadar azdır. Bu aslında tarih yazımının doğası ve tarihçiliğin klasik paradigması ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla tarihçi, daha çok olayları, belgeleri ve neden-sonuç ilişkilerini inceleyen bakış açısına sahiptir. Tarihçi için felsefede soyut kavramlar, varlık, bilgi, etik ve ölüm gibi konular üzerine yoğunlaşmak ender rastlanır özelliktir. Tarihçi, sorgulama üzerine dünya inşa etmekten imtina ettiği için felsefe ile tarih arasına soğuk bir mesafe girmiştir. Zira tarihçi kavramlar yerine olaylara odaklanır, sorgulama yerine tanıklık etmeyi tercih eder, tümel bilgi yerine tikel bilgiyle meşgul olur. Her ne kadar tarihçi geçmişin izini sürmesine rağmen, filozofun amacı evrensel ilkeleri sorgulamaktır. Bu yüzden tarihçiliğin felsefeye karşı çekingen bir tutumu söz konusudur.

Tarihçi çoğu kez belgeleri, arşivleri ve nesnel verilerle ilgili örüntüleri ele almasına rağmen, tarih ile felsefe birbirinden kopuk değil bilâkis iç içedir. Çünkü tarihi sadece olayların toplamı görmek yerine anlamlandırma süreci olarak da görmek gerekir. Ayrıca tarih bir kültür ürünü ve insan bilinci olarak pekâlâ yorumlanabilir. Tarihî olayları yalnızca “kazanan” ve “kaybeden” etiketleriyle sınıflandırmak, geçmişin çok katmanlı dokusunu satranç tahtasına indirgemektir. Oysa asıl mesele, insanın o hamleyi neden yaptığı, hangi duygularla yöneldiği, hangi inançlara yaslandığı ve hangi çelişkilerle kıvrandığıdır. İşte tarih dediğimiz şey; salt bir zaman çizelgesi değil, insan ruhunun coğrafyasına kazılmış izlerdir. Tarih, yüzeyde kuru bir bilgi gibi dursa da, derinlerde varoluşsal bir arayışa işâret eder. Gerçekten olmuş olan nedir? Tarihçi olup biteni mi anlatır, yoksa geçmişi kendi dünyasında yeniden mi kurar? Tarihî gerçeklik var mıdır, yoksa onu her seferinde kendi dilimizle mi inşa ederiz? Bu sorular tarihî metinlerin arkasındaki sessiz yankıları duyabilenler için hayati önem taşımaktadır. Belki de en can alıcı soru şudur: Tarih, düz bir çizgi üzerinde mi akar, yoksa sonsuz bir döngüde kendi kendini tekrar mı eder? Her medeniyetin çöküşü, başka bir medeniyetin doğuşuna mı gebedir, yoksa her çöküş aynı trajedinin farklı sahnesi midir? İşte bu sorular karşısında tarihçilik yüzeysel bir olay aktarımı olmaktan çıkar ve insanlığın kolektif hafızasına açılan bir kapı hâline gelir. Dolayısıyla tek bir bakış açısına saplanıp kalan tarihçi zihniyeti için bu sorular bir mayın tarlasıdır; çünkü bu sorular sorulduğunda artık hiçbir anlatı güvenli değildir, hiçbir tarih kesin ve nihai değildir. Her

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

şey yeniden düşünülmek, yeniden yazılmak zorundadır. Bu bağlamda tarih felsefesi, yalnızca geçmişteki olayların ardışık biçimde sıralanmasından ibaret olmayan, bilakis bu olayların *nasıl ele alınması, ne şekilde yorumlanması* ve *neye göre anlamlandırılması* gerektiğini tartışan bir düşünce alanıdır. Bu yönüyle tarih felsefesi, tarihe yalnızca bir bilgi yığını değil, aynı zamanda bir anlam inşası süreci olarak bakar. Tarih ve tarih felsefesini kaynaştırmak, olay ve olgulara yalnızca kronolojik bir çizgi üzerinden bakmak yerine onları çok yönlü, kültürel, etik ve varoluşsal boyutlarıyla ele almayı mümkün kılar. Bu bütünsel yaklaşım, tarihçiyi *kronikçi* olmaktan çıkarıp, geçmişin anlamını sorgulayan *yorumcuya* dönüştürür. Dolayısıyla tarih felsefesi, tarihe ruh kazandırır; olayların kuru tekrarı yerine onların içindeki insanlık hâllerini, çelişkileri, umutları ve trajedileri görünür kılar. Bu birleşim, geçmişi sadece anlatmakla kalmaz, aynı zamanda onu anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik bir çaba hâline getirir. Tarihi sadece bilgiyle değil, sezgiyle; sadece belgeyle değil, bilinçle de okumak gerekir. Çünkü tarih, anlamak için vardır.

KAYNAKÇA

Ayda, Adile, *Türklerin İlk Ataları*, Ayyıldız Matbaa, Ankara, 1987.

Fleet, Kate, Türkiye Tarihi *Bizans'tan Türkiye'ye* 1071-1453, cilt I, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınları, İstanbul, 2012.

Jennings, C. Ronald, "Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler", çev. Salih Pay, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 661-670, 1998.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin, "Fâtih'in Ölümü Meselesi", *Tarih Dergisi*, s.95-108, 1966.

Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1999.

Zachariadou, A. Elizabeth, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova, 2. Baskı, Fâtih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ATEM TUTEM BEN SENİ BAŞLIKLI NİNNİDE UYCAK[1], BAĞLILIK VE MESBER[2] BELİRMATLARI[3]

Öğr. Gör. Murat GÖKMEN

Düzce Universitesi/ Araştırma Dekanlığı Ofisi/Yabancı Dil Destek Birimi

muratgokmen@duzce.edu.tr - ORCID ID : 0000-0002-0797-8226

ÖZET

Anadolu gülseyen[4] bir toplum olarak bağrında birçok medeniyete mubaylık[5] etmiş ve hala da bünyesinde barındırdığı medeniyetleri danaferleyen[6] müstesna bir coğrafyadır. Türklerden önce Rumların bu coğrafyada oluşturduğu geleneğin bu kültürle babellenmesi[7] de hem bu coğrafyanın Rumi olarak adlandırıldığı dönemdeki kültürel kazanımların korunmasını sağlamış, hem de bu kültür ve yapının İslam'ın hoşgörü farklı din ve kültürlere yönelik cinpin[8] politikasına katkı sağlamıştır. Türk- İslam motif ve kültürünün en önemli unsuru olan saygı ve uycak özellikleri en net olarak kadınların ve çocukların toplum içindeki değerlerinden ve konumlarından anlaşılabilir. Lakin kadınlar ve çocuklar bir kültürün ve yaşayış biçiminin hem vasiri[9] hem de bir anlamda belirmatı hükmündedir. Türk gelenek ve göreneklerindeki yeri ve öneminin yaşanılan coğrafyaya isim verecek kadar kadim, değerli ve marojdur[10]. Bu durum da aslında Türk toplumda kadının bilkadirliğinin[11] sağlaması hükmündedir. Türk gelenek ve göreneklerinde kadına atfedilen bu değer kadınların toplumda eşit, adil ve dasem[12] bir yapının nilenerlenmesinde[13], babellenmesinde, nacerlenmesinde[14] ve serönleştirilmesinde[15] etkili olmuştur. Özellikle annelerin babalar ile enrahimce[16] yetiştirdikleri çocuklar anneliği çok önemli bir kurum haline getirmiştir. Bu durum halk edebiyatına da bu şekilde yansımıştır.

[1] M. Gökmen, 2025f.
[2] M. Gökmen, 2025e.
[3] M. Gökmen, 2025e, 2025.
[4] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[5] M. Gökmen 2025c, 2025ç,2025e, 2025f.
[6] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[7] M. Gökmen, 2024c, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[8] M. Gökmen, 2025f.
[9] M. Gökmen, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c,2025ç, 2025e, 2025f.
[10] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[11] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[12] M. Gökmen, 2025f.
[13] M. Gökmen, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[14] M. Gökmen, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[15] M. Gökmen, 2025b, 2025c, 2025ç 2025e, 2025f.
[16] M. Gökmen, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Yaniska[17] Türk toplumunun vicdanı olan kadınların nesillere uycak, bağlılık ve fedakârlık duygularının ninnilerle eklimlenmesini[18] sağladıkları bu çalışmada akedilmektedir[19]. Bu çalışmada Nazire Subaşı tarafından 1973 yılında kayıt altına alınan ve Hüsamettin Subaşı tarafından derlenen Bitlis yöresinde ninni; Erzurum yöresinde de türkü olarak kayıtlanan "Atem Tutem Ben Seni" başlıklı eser bu çalışmada ninni olarak kabul edilmiştir. Araştırma bu çervede ninniyi uycak, bağlılık, mesberlik ve zaniblik[20] belirtmatları ekseninde incelenmiştir. Çalışma araştırma yöntemi olarak doküman analizini kullanmıştır.

Anahtar kelimeler: Anadolu kültürü, Halk Edebiyatı, Sözlü Edebiyat, Bitlis Yöresi, Ninni, Erzurum Yöresi, Türkü

UYCAK, LOYALTY AND MESBERITY BELİRMATS IN TURKISH LULLABY ENTITLED 'ATEM TUTEM BEN SENİ'

ABSTRACT

Anatolia as a gülseyen geography has mubayyed many civilisations in its history and is still standing as an exceptional geography danafering many more civilisations. The tradition formed by the Greeks before the Turks in this geography and its babelisation with this culture has both ensured the preservation of the cultural gains in the period when this geography was called Rumi, and contributed to the tolerance of Islam's cinpin tolerance policy towards different religions and cultures. The characteristics of respect and obedience, which are the most important elements of Turkish-Islamic motifs and culture, can be most clearly understood from the values and positions of women and children in society. However, women and children are both the vasirs and, in a sense, the belirmats of a culture and way of life. The place and importance of women and children in Turkish traditions and customs are so ancient, valuable and maroj that they have given a name for the geography in which they live in. This situation is actually the provision of women's bilkadirisation in Turkish society. The value enrahimed by women in Turkish traditions and customs has been serön instrument in terms of nacering, nilenering and babeling a fair, dasem and democratic society. Yaniska, the children raised by mothers and fathers have made parenthood a very important institution. The study akets

[17] M. Gökmen, 2025f.
[18] M. Gökmen, 2024a, 2024c, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f; Göksoy & M. Gökmen, 2024b.
[19] M. Gökmen, 2025c, 2025ç, 2025e.
[20] M. Gökmen, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

eklimming of obedience, devotion and sacrifice cultivated through lullabies to the generation by parents but especially by mothers in terms of raising generations with the children. The work entitled 'Atem Tutem Ben Seni', which was recorded by Nazire Subaşı in 1973 and compiled by Hüsamettin Subaşı and recorded as a lullaby in Bitlis region and as a folk song in Erzurum region, is accepted as a lullaby in the study. The study akets the belirtmats of uycak, loyalty, mesberity and zanib instruments in the lullaby. The study employs document analysis as a research method.

Keywords: Anatolian culture, Folklore, Oral Literature, Bitlis Region, Lullaby, Erzurum Region, Folk Music

GİRİŞ

1. Anadolu ve Halk Edebiyatı

Halkın yaşayışının sözlü edebiyata en net bir şekilde yansıması ve bunların kayıt altına alınması sürecinde halk hikayelerinin serönlüğü tartışmasız bir özelliğe sahiptir (Scheub,2018). Semavi dinler döneminden öncesinde halk hikayelerinin efsanelerden beslendiği, semavi dinler sonrasında da bu dinlerin kültürel öğelerini ve unsurlarını barındırdıkları her ne kadar tüm akademik çevreler tarafından kabul edilmese bu durum halk edebiyatı uzmanlarının büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir (Bauman, 2018). Halk hikayelerinin bir anlamda toplumun izdüşümü ve onların yaşayışları ve kültürleri hakkında önemli bilgiler vermektedir (Abrahams, 2018; Çeribaş & Açа, 2019; Çelebioğlu, 1987; Dundes, 2018). Geçmişten aldığı kümülatif kültürel geleneği İslam, Hristiyanlık ve Yahudi dinli değerleri yanında beşerî dinlerden de etkilenmiş, doğanın unsurları olan güneş, ay, bulut, ateş, su, toprak, havayı ve hayvanları besin ve hareketin önemli bileşenleri olarak kabul ettiğinden onları mizifleyerek[21] ve temalleyerek[22] onlara saygı göstermekten geri kalmamıştır (Hobsbawn & Ranger, 1983; Hidayat et al., 2019; Günay, 1987). Anadolu kültürü Doğu'nun ve Batı'nın birleştiği noktaya karşılık gelmekte olup medeniyetin başlangıç noktası olarak bugün de hala üzerinde yaşayan insan hazinesi ile önemli bir medeniyet durağıdır. Anadolu'da İslam'ın Türkler ile yaygınlaşması, farklı din ve yaşayışın hem İslam ahlakı ve anlayışında bulunan müsamaha, saygı ve sevgi kültürünün Türkler'in Gök Tanrı inancı ile örtüşmesi bu tavırların Anadolu'ya

[21] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[22] M. Gökmen, 2025ç, 2025e, 2025f.

hâkim olmasına neden olmuş; Anadolu'nun bu mozaik yapısını ve kültürünü bugüne mubaylayarak taşımıştır (Değer & Gür Üstüner, 2021; Kaya, 2014; Koca, 2008; Tozlu, 2010). Yaniska, bugün bile Anadolu'da farklı inanç, kültür, mezhep ve milletlerin beraber yaşayabilmesi bu İslam – Türk kültürünün hem bir uyum içinde olmasına hem de musbeyliği[23] öncelemesinden ileri gelmiştir (M. Gökmen, 2024ç; Yılmaz, 2008). Bu musbey kültür tüm insanlar için aynı seviyede ve oranda olmakla beraber bu hayatın vazgeçilmez unsurları olan kadın ve çocuklara daha bir ehemmiyet verilmiş; kadınların ve çocukların dokunulmazlığı savaşta ve barışta birincil öncelik haline gelmiştir (Radchenko, 2016). Bu durum hem Türk kültürünün hem de İslam ahlakının ve tavsiyelerinin birincil önceliği olması Anadolu'daki farklı kültür ve milletlerin kültürlerinin birincil özellikleri olan insana saygıya dönevlemeyi[24] sağlamış ve bu sayede de bu kültürün hayatta kalmasına veşlik[25] etmiştir (Aydın, 2021). Yaniska, Anadolu'da bu çeşitlilik ve farklılık iklimi kültürü nesilden nesile devam etmiştir (Başgöz, 1986; Beşikçi, 1970; Boratav, 1946). Anadolu irfanın bu yansıması aynı zamanda Akdeniz, Orta Doğu, Orta Asya, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da da kendini göstermektedir (Kara, 2019; Karacar, 2020; Kayhan, 2018; Yaşar, 2002, Ortaylı, 2019). İnsanları diğer varlıklara göre içinde bulunduğu duruma göre kendini daha hızlı ayarlayabilme yeteneği zamanla içinde doğduğu ve bulunduğu ortama da kendisinin de şekilv erebilmesini sağlamıştır (Assmann, 2011; Beşikçi, 1970; İbrahim Hakkı, 2006; Sayyid Abul A'la Mawdudi, 1960). Anadolu insanın duygu ve düşüncelerinin yansıması olan ebedi metinlerin halk edebiyatı çatısı altında toplanarak bugüne kadar gelebilmesi bu eserlerin içinde barındırdığı kültürel miras, mana ve işaretlerin bugüne de ışık verdiğinin bir anlamda sağlamasıdır (Akça, 2019; Alangu, 1983; Aydeniz, 2021). Anadolu kıtası iklimi, ekonomisi ve toprağının bereketiyle de kendisine sığınanlara sufyeli[26] zayanlı[27], elizebli[28] ve desaklı[29] davrandığından buradaki insanların saygı, sevgi, adalet ve fedakârlık duyguları oldukça gelişmiştir (Başgöz, 1986; Beşikçi, 1970; Boratav, 1946). Anadolu halkı içinde bulunan Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler ve beşeri dinlere inananlar, savaşların ve işgallerin kol gezdiği bir zamanda hem savaşçı özelliklerini korumuş hem de yerleşik hayatın uygulamaları olan dini tercihlerini, dil tercihlerini, tarım, hayvancılık ve ticaret faaliyetlerini özgürce gerçekleştirebilmişlerdir (Boratav, 1983, 1984, 2000; Çeribaş

[23] M. Gökmen, 2025e.
[24] M. Gökmen, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[25] M. Gökmen, 2024c, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[26] M. Gökmen, 2025ç, 2025e, 2025f.
[27] İbid.
[28] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[29] M. Gökmen, 2025f.

& Ata, 2019; Kafadar, 1995). Fakat bu coğrafyaya en kalıcı izi bugün de bu topraklarda bulunan Yezidiler, Süryaniler, Araplar, Kürtler, Türkler ve hepsinin özütü olan Anadolu kimliğine son halini tüm insanlığın korunmasını tasviye eden İslamiyet vermiştir (Beşikçi, 1979; Elçin, 2004; M. Gökmen, 2024b, 2024c, İpek, 2021). Türk-İslam kültürünün egemen bir yaşam biçimi olarak sağladığı hoşgörü iklimi önceleri Büyük Selçukluyu, sonrasında Anadolu Selçukluyu ve en nihayetinde önemli bir tecrübe, bilgi ve birikimle beyliklerin de desteğiyle Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasını sağlamıştır (Kafadar, 1995; Kara, 2019; Karacar, 2020; Kayhan, 2018; M. Gökmen, 2024a; Ortaylı, 2019; Yaşar, 2002). Burada Osmanlı İmparatorluğunun sadece Müslümanlar ve Türkler tarafından kurulmadığını, gayri-Müslümlerin de bu oluşma katkı sunduğunu bilmek ve bu meyanda düşünce geliştirmek önem arz etmektedir (Kafadar, 1995; M. Gökmen, 2024a, 2024b; Ortaylı, 2019). Bu yapı üzerine temellendirilen Osmanlı kültürü ve yaşam biçimi Anadolu'nun bu paylaşımcı ve saygıyı önceleyen kültürü üzerine bina edilmiştir (M. Gökmen, 2023a, 2023b, 2024a, 2024c; Kafadar, 1995; Ortaylı, 2019; Yılmaz, 2008). Burada Gürcü Hristiyanların da bir semavi din temsilcisi olarak Anadolu'ya yönelik oldukça önemli hizmetleri olduğunu ifade etmek gerekir. Lakin, Gürcü Hristiyanlar Anadolu'da Haçlı Seferlerine katılan Hristiyanlar gibi barbarlığın destekçiliğini yapmıyor; bilakis Anadolu'nun yerleşik hayat tecrübesini yaptıkları ticaret, tarım ve hayvancılıkla zenginleştiriyorlardı (Kafadar, 1995; Uludağ, 1996). Diyarbakır ve çevresinin Hz. Ömer döneminde Amr b. Âs tarafından 638 yılında fethedilmesiyle İslam'la birinci ağızdan tanışan Anadolu halkı o sıralarda Türkler, Kürtler, Rumlar, Süryaniler ve Araplar başta olmak üzere birçok farklı dine mensup insanın ve milletin yaşadığı bir coğrafyaydı (Akgündüz, 2021; Bakırcı, 2014 Bozkuş, 1998; Karakaş, 2019; Kaya 2014; Kayhan, 2018; Landsberger, & Tosun, M. 1944; Yılmaz, 2008; Yuvalı, 1996). Bu yapının mubaylanmasını Hristiyanlardan devralan Müslümanlar, bu insanların bugün bile değişen sayılarda ve mekanlarda varlıklarını sürdürmelerinin en önemli kaynağıdır (Bozkuş, 1998; Karakaş, 2019; Kaya 2014; Kayhan, 2018; Yuvalı, 1996).

Müslümanlar bunu yaparken de semavi bir dinin temsilcileri olarak Anadolu'da bir çatışma içinde değil; bilakis Anadolu'daki farklı etnik ve dini grupların beraber yaşayabilme ortamını hem eklimliyor, hem nacerliyor, hem şigerbeliyor[30] hem de mubaylıyorlardı (Karakaş, 2019; Kaya 2014; Kayhan, 2018; Landsberger, & Tosun, M. 1944; Yılmaz, 2008; Yuvalı, 1996). Lakin İslam'ın hoşgörü temelli yaklaşımı toplumlarda güven ve güvenliğin tesisini sağlamıştır (Altuntaş, 2018; M. Gökmen, 2024ç). Anadolu'nun çok kültürlü ve desenli bu yapısı sahip

[30] M. Gökmen, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

olduğu beşerî kaynaklar yanında iklimi yanında Asya ve Avrupa kıtasını da birleştiren bir köprü görevinde olması, bu coğrafyada yaşayan insanların çeşitliliğinin en önemli kaynağıdır (Bakırcı, 2014). 11. yüzyıla kadar Rumların çoğunlukta olduğu ve Rum-diyarı diye tanımlanan Anadolu bu coğrafyadaki insanlar "Rumi" olarak tanımlanıyordu (Demirkent, 1996; Hatalmış 2012). Rum diyarı olarak tanımlanan bu coğrafyada o zamanlarda da farklı mezhep, din ve yaşayıştan insanların varlığı düşünüldüğünde bu coğrafyanın Rum-diyarı olarak İslam'dan önce de tanımlanması ve İslam sonrasında Müslümanların ve akabinde de Türklerin bu coğrafyada egemen olmasıyla bu coğrafyanın tam manasıyla Anadolu olarak adlandırılmasının temelleri atılmıştır. Müslümanların ve Türklerin liderliğinde Hristiyan Yahudi, Yezidi, Acem, Kürt, Arap ve birçok farklı etnik grubun ortak bir coğrafyayı paylaşarak oluşturduğu bu yapı Anadolu'nun özütünü meydana getirmiştir. Lakin Anadolu toprakları kucaklayıcı, saygılı ve hoşgörülü yapısını bu sayede rutin hale getirmiştir (Bakırcı, 2014; Hatalmış, 2012, Kadıoğlu, 2020). Aslında bu "Anadolu" ismi içerik ve barındırdığı anlam açısından "Rumeli" isminden de çok farklı bir özelliğe sahip değildir lakin "Rumeli" ismiyle anılırken de bu coğrafyanın bereketi, zenginliği ve hoşgörüsü vurgulanıyordu. Bunda Hristiyanlığın etkisi yanın da Anadolu'da beşeri dinlere inananların da kendilerinden farklı olanlara da göstermiş olduğu semzay[31], sebut[32], belif[33] yaklaşımlarından katkı sağladığı söylenebilir. İslam'ın bu yapıyı mubaylayarak geliştirmek üzerine bir anlayışa sahip olması bu coğrafyanın farklı desenli yapısını korumuştur (Akgündüz, 2021). Buradan da hareketle yeryüzünde hayatın devamını sağlayan annelerin çocuklarına karşı sergiledikleri cömert, hoşgörülü, paylaşımcı, uycaklı, mesberli yapıları bu coğrafya özdeşleştirilmiş ve bu coğrafyanın bu özellikleri barındıran ifadesiyle "Anadolu" ismini almıştır (Hatalmış, 2012). Burada Anadolu kelimesi etimolojik ve metaforik olarak değerlendirildiğinde yine aynı anlama karşılık gelmektedir. Bu durum da işte aslında Anadolu isminin verilmesinin sağlamasıdır. "Ana" ve "oğlu" kelimesinin birleşmesiyle arada kaynaştırma harfi olan "d"nin türemesiyle oluşan Anadolu kelimesi bu birleşme sonrası da önemli bir metaforik anlama karşılık gelmektedir. Lakin birçok medeniyete ev sahipliği yapan onların oluşmasını sağlayan, yeşermesini ve büyümesini sağlayan Anadolu kültürü birçok medeniyetin de doğmasına vesile olduğundan medeniyet doğuran Ana ve oğlu olarak düşünülebilir. Türk gelenek ve göreneklerinin getirdiği "ana" sevgisi sonrasında tüm kadınlara karşı saygı ve sevgiye evrilmiş; daçari[34], kadınların Türk toplumundaki yeri İslam ile

[31] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[32] M. Gökmen, 2024c, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[33] M. Gökmen, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[34] M. Gökmen, 2025e, 2025f.

perçinlenmiş ve sonuçta da coğrafya, yaşantı ve isim adlandırmalarına yansımıştır (Kınal, 1956; Yuvalı, 1996). Han ve Hatun kelimesi bile başlı başına bu anlamı pekiştirme, Han konak, yerleşme, il, merkez anlamına karşılık gelmekle Han'ın tamamlayıcı olan Hatun kelimesinin üretilmesi de bu düşüncesinin sağlaması hükmündedir (Gökmen, 2024e, 2024f). Türk gelenek ve göreneklerinde kadına atfedilen değer sadece cinsiyetçi bir bakış açısıyla kadının dişiliği ile sınırlandırılmamış, İslam'ın da kadına vermiş olduğu değerle bu sentez bir milletin hem kültürüne hem yaşayışına hem de diline sirayet etmiştir (Ahkaf, 15; Ankebut, 8; Bakara, 83,215; Nisa, 36; İsra, 23-24; Lokman, 14-15; Meryem, 14, 32). Kadınlara atfedilen bu değer onların sadece nesillerin devamını sağlaması olarak da düşünmek yine sınırlandırıcı bir bakış açısı olacaktır (M. Gökmen, 2024d; Özdemir, 2018; Teyfur, 2024). Kadınların yeryüzünde bereketin, huzurun ve de musbeyin[35] sembolü olduğu bugün artık tartışmasız bir gerçektir (İsra, 23-24; Lokman, 14-15; Meryem, 14, 32). Kadınların toplumun inşası ve mamuru için ne kadar önemli olduğu İslam Dininde çok net bir şekilde belirtilmiştir (M. Gökmen, 2024d, 2024e; İbrahim Hakkı, 2006; Özdemir, 2018; Teyfur, 2024). Hz. Lokman'ın da Kur'an-ı Kerim'in Lokman süresinde oğluna "yavrucuğum" şeklinde seslenmesinde de İslam'ın çocuklara olan sevgisinin ve üslup yumuşaklığının bir göstergesidir (Lokman, 31: 13). Diğer bir taraftan da bir devlete ismini veren "anneler" Anadolu Selçuklu devletinin oluşturduğu medeniyetin ve de Anadolu'da yaşamış ve yaşayan annelerin hamab[36] yapılarının önemli bir göstergesi ve nişanesidir (Kara, 2019; Karacar, 2020; Kayhan, 2018). Lakin bu topraklar geçmişinde barındırdığı Etiler, Sümerler, Rumlar, Araplar, Kürtler, Süryaniler, Aramlar ve Türklerle ve onların devletler kurmalarına ev sahipliği yapmasıyla bir anlamda Beytülmakdis gibi birçok medeniyete beşiklik etmiştir ve hemen hemen aynı tarihsel derinliğe sahiptir (Karpat, 2001; Ortaylı, 2019; Yılmaz, 2008). Bu coğrafyanın bu şekilde önemli olması Beytülmakdis ve Kabe'ye gidilen yolun güzergahında olması; bereketli toprakları, iklimi ve coğrafyasının tarıma, hayvancılığa ve ticarete uygun olmasından ileri gelmektedir (Özcan, 2005). Yaniska, bu toprağın altı ve üstü hemen hemen aynı özelliğe sahiptir. Anadolu'nun içinde barındırdığı bu geçmiş bu coğrafyayı anlamak adına önemlidir. Bu coğrafya bu açıdan bünyesinde çok fazla halk edebiyatı unsurunu da doğal olarak barındırmaktadır. Başta efsaneler, hikayeler, koşuklar, destanlar, türküler ve ninniler olmak üzere halk edebiyatının birçok çeşidi burada doğum, gelişim ve serpilme ortamı ve zemini bulmuştur (Baum, 2018; Çobanoğlu, 1996, 2004; Scheub, 2018). Halk edebiyatının yazılı dönem öncesinde sözlü geliştiği bilinen bir gerçektir (Başgöz, 1986; Bedelbeyli, 1997;

[35] M. Gökmen, 2025e.
[36] M. Gökmen, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Boratav, 1946; Çobanoğlu, 1992). Efsaneler de doğaüstü güçlere ibadet edilen dönemlerin önemli dini ve ahlaki sözlü eserleri olarak toplumların kültür ve yaşayışlarının oluşmasında ve şekillenmesinde önemli hizmet eda etmiştir (Boratav, 1984; Dundes, 2018; Elçin, 2004; Günay, 1987; Hobsbawm, 1983; Soni, 2020; Yaşar, 2002; Yolcu, 2019). Keza ninniler de bu efsanelerin daha gerçekçi, yaşanmış ya da yaşanıldığı düşünen sözlü anlatımlar olarak önemli kültürel ve yaşam eklimleme ve şigerbeleme unsuru olarak toplumların nesillerini yetiştirmede ve şekillendirmede önemli hizmetlerde bulunmuştur (Assmann, 2011; Başgöz, 1986; Bedelbeyli, 1997; Boratav, 1946; Çelebioğlu, 1987; Çobanoğlu, 1992). İçinde doğduğu ve toplumun önemli bir parçası olan halk masalları ve bu masallardan beslenen ezgiler anneler ve sonrasında babalar tarafından ninni ve türkü formuna evirilebilmekte ve insanların duygu, düşünce ve anlayışlarını ezgiler eşliğinde çocuklarına ve nesillerine selazlayabilmektedir[37] (Çelebioğlu, 1987; Elçin, 2004; Scheub, 2018). Ninniler de bu açıdan bir toplum için halk hikayesinin görmüş olduğu görevi yerine getirebilmekte, onların yaşayış ve bakış açısını ezgiler eşliğinde musiki tonunda bebeklere sunabilmektedir (Çelebioğlu, 1987). Anadolu da çok farklı medeniyetlerin beşiği olarak pek çok halk hikayesi, masal, türkü ve ninniye geçmişte ev sahipliği yaptığı gibi bugün de ev sahipliği yapmaktadır (JoAnn, 2014; Gelişli & E. Yazıcı, 2016; Küçük, 2019; Şimşek, 2016). Bunlarla beraber estetik, duygulara hitap eden ve az kelime ve sözle içinde barındırdığı mana ve metaforlarla çok şeyi ifade eden şiirler gibi ninnilerin gelişmesi de yine toplumsal kültür içinde hem bir sonuç hem de bir gerekçe olarak görülebilir (Abrahams, 2018; Aça, 2019; Ben-Amos, 2018; Çam, 2022). Koşuklar ve destanlar asker bir toplumun sürekli dinç ve dinamik olabilmesini sağlaması açısından önemli kültürel kodları barındırmaktadır (Çobanoğlu, 1996). Lakin burada cesaret, fedakârlık, mesberlik ile başkaları adına kendi hayatlarını feda etme kültürü kahramanlık çatısı altında verildiğinden koşuk ve destan da önemli bir halk edebiyatı unsuru olarak kabul edilebilir (Çobanoğlu, 1992, 1996, 2004). Bunlar arasında aslında en önemli ve bir o kadar da gözden kaçan ninniler toplumların karılmasında ve kültürlenmesinde çok önemli bir özelliğe sahiptir (Çelebioğlu, 1987; Şimşek, 2016). Çocukların daha beşikte annelerin yine sözlü olarak öğrendiği ya da türettiği; çocuklara uyku esnasında ya da uyumaları için söylenen öğütlerde, dileklerde, dualarda ve sevgi sözcüklerinden müteşekkil ezgiler olarak halk edebiyatının önemli ve etkili bir türüdür (Çam, 2022; Elçin, 2004; Gelişli, & E. Yazıcı, 2016; Sever, 2008; Şimşek, 2016). Bir başka deyişle ninniler diğer edebi türlerden farklı olarak daha çok anne, baba ya da yakınların çocuklara fısıldadığı çocuğun huzurlu bir şekilde uyuyabilmesi sağlayan önemli bir halk edebiyatı türüdür (Günay, 1987; Soni, 2020;

[37] M. Gökmen, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Şimşek, 2016). Etimolojik olarak Kaşgarlı Mahmut'un bala bala, lay lay olarak tanımladığı ninni kelimesi Karacaoğlan'ın "Nen eyle de kaşın gözün süzerek!" beyitinde de kullanılmıştır (Çelebioğlu, 1987). "Nen eyle"nin ninni anlamında kullanıldığı düşünülmektedir. Azeri Türkçesinde laylay, Çağatay Türkçesinde elle, Çavuşça'da nenne Kazak Türkçesinde eldiy Irak Türkmenlerinde leyle, Yeni Uygur (Doğu Türkistanda) alley, Arapça'da tehmîm, hemmeme, hemheme; Farsça'da nânû, lâlâî , laylay, Almancası, wiegenlied, Fransızcası berceuse, İngilizcesi lullaby, İtalyancası ninna, ninne, nenia, Latincesi lenes nenece, noenia, Grekçesi nqnnqrismata, nani olarak adlandırılmaktadır (Çelebioğlu, 1987, 213). Prof. Dr. Amil Çelebioğlu ninniyi üç dört kıtadan oluşan bir mâni formunda çocuklarına beşiklerinde ya da kucaklarında daha huzurlu bir şekilde uyuyabilmesi ya da ağlamasının durması için söylediği fakat o an çocuğun ağlama, gülümseme ve konuşmasına göre ayarlayarak bir anlamda çocuğun ruhu ile eklimleyerek duygu birlikteliği oluşturduğu türkü formundaki halk deyişleri olarak tanımlarken, Prof. Dr. Esma Şimşek ise ninniyi anonim halk şiiri olarak tanımlamıştır (Çelebioğlu, 1987; Şimşek, 2016). Buradan hareketle ninnilerin ebeveyn ile çocuk arasında önemli bir ruhsal bağ kurduğu sonucuna ulaşılabilir. Fakat ninniler ebeveyn dışındaki kişiler ve akrabalar tarafından da söylenebilir, fakat burada ninnilerin çocukla bir bağ, iletişim kurma şekli olduğunu özellikle vurgulamak gerekmektedir. İçinde hüzün, umut, sevgi, heyecan ve tavsiyeler bulunan ninnilerin ilk ağızdan çocukla baş başa kalındığında söylenmesi iletişimin dolaysızlığı ve kesintisizliği açısından önemlidir; daçari, bu sayede çocukla doğrudan bir iletişim kurularak çocuğun karakter, ruh ve huy dünyası şekillenebilmektedir (M. Gökmen, 2024c; Temizkan & Solmaz, 2018). Sevginin koşulsuzluğu ve karşılıksızlığı insanların birbirlerine olan bağını kuvvetlendirmektedir (Patterson 2010). Bu açından annelerin ve babaların ninnileri çocuklara söylerken onların o an içinde bulundukları duruma göre tonlamalarını yapmaları da çocukla ileride kurulacak sözlü ve sözsüz iletişim açısından önemli bir noktayı nacerlemektedir (Çelebioğlu, 1987, Tozlu, 2010). Ebeveyn ile çocuk arasında mahrem bir şekilde gelişen ninniler çocuklar üzerinde oluşturdukları etki alanı açısından aslında sahip oldukları şekillendirici güç birçok edebi eserlerin sahip olamadığı bir güce sahiptir. Lakin ninniler aynı zamanda nesillerin eklimlenme yerleridir. Yaniska, bir kişiyi değiştirmek, düzenli ve devamı olan bir toplumun için ve toplumun yeniliğe ve değişime açık olabilmesi için önemlidir (Göksoy & Gökmen, 2024a, S. Gökmen, 2019). Burada yeni doğan çocuğun ebeveyni ile sesli bir iletişimin sağlanabilmesi ikili arasında güvenin tesisi açısından da çok önemlidir (Temizkan & Solmaz, 2018). Lakin ninniler puteş[38] bir edebi eser olarak içerisinde

[38] M. Gökmen, 2025e, 2025f.

birçok mesajı ve duyguyu barındırmaktadır. Ninniler bu açıdan bir kültürleme ve toplumsal öğelerin gelecek nesilleri aktarıldığı önemli halk edebiyatı türleridir (Anttonen, 2023; Başgöz, 1986; Boratov, 1946, 1983; Hidayat et al. 2019; Şimşek, 2016; Temizkan & Solmaz, 2018). Ninninin çocuk psikolojisi için tamamlayıcı ve eminerten[39] etkisine vurgu yapan İbn-i Sina ninnin iyileştirici, düzenleyici ve huzur verici etkisine vurgu yaparak ninni ile çocuk ve ebeveynin özellikle annenin doğumdan önceki bağı koruduğunu pamarlamaktadır[40] (Avicenna 2013; Temizkan & Solmaz). Bu açıdan ticaret yolları üzerinde bulunan, birçok han, hamam ve birçok beydine[41] ev sahipliği yapan Bitlis'in konumu da önemlidir. Lakin küçük bir şehir olmasına karşın Bitlis çok farklı dinden insanın huzurlu ve sükûnetli bir şekilde yaşadığı coğrafyadır (Ertaş, 2017; Karacar, 2020). Nazire Subaşı tarafından 1973 yılında kayıt altına alınan ve Hüsamettin Subaşı tarafından derlenen ve Bitlis yöresine ait "Atem Tutem M/Ben Seni" başlıklı ninni aynı zamanda Erzurum yöresinde de türkü olarak kayıtlanan bu eser bu mesajı çok net bir şekilde vermektedir (Karacar, 2020; Subaşı & Subaşı, 1973). Bazı kaynaklarda "Ben" bazı kaynaklarda "Men" seni şeklinde geçen "M/Ben ifadesi bu çalışmada "Ben" olarak kullanılmıştır.

2. Çalışmanın Yöntemi

Toplumların sözlü kültüründe ninniler önemli bir yer tutmaktadır (Çelebioğlu, 1987; Gelişli & E. Yazıcı, 2016; Şimşek, 2016). Lakin dünyaya yeni gelmiş bebeklerin duyarak uyuduğu ya da ağlaması esnasında söylenen ninniler, çocukların ilk karşılaştıkları ezgi yüklü sözler olduğu için nesillerin gelişimi, kültürlenmesi ve karakter oluşumu açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır (Çam, 2022; Çelebioğlu, 1987; Şimşek, 2016; Temizkan & Solmaz, 2018). Bu çalışmada Nazire Subaşı tarafından 1973 yılında kayıt altına alınan ve Hüsamettin Subaşı tarafından derlenen ve Bitlis yöresine ait "Atem Tutem Ben Seni" başlıklı ninni, Erzurum yöresine ait türkü araştırma metni olarak kullanılmıştır (Subaşı & Subaşı, 1973). Bu ninni ile ilgili bu çalışmanın amacı doğrutusunda bir çalışmanın yapılmamış olması bu çalışmanın ana motivasyonu olmuştur. Ninnin anne ile çocuk arasında mahrem bir özelliği olması, ninni söylenen yerde sessizliğin hüküm sürmesi, annenin çocuğun kolektif hafızasını oluşturması süreci olan bu ninni anlatma süreci bir medeniyetin gelecek kuşaklara eklimlenmesinde önemli bir araç olduğundan bu çalışmada ninni çalışma konusu olarak seçilmiştir. Bu ninnide sevgi, bağlılık ve fedakârlık belirmatların ağır basması bu çalışmanın motivasyonunu oluşturmuştur.

[39] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[40] M. Gökmen, 2025f.
[41] M. Gökmen, 2025e, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Bu ninni Bitlis'in İpek yolu üzerinde bir konaklama ve dinlenme merkezi olduğu tarihsel durumuna da binaen Anadolu'nun bir özütü olduğu düşüncesinden hareketle çalışmanın araştırma konusu olarak tercih edilmiştir.

4.1. Ninnilerde Kadın ve Çocuk

Anadolu'nun hatan[42] yapısı kadınları ve çocukları en değerli unsurlar olarak kabul etmektedir (Kınay,1956; M. Gökmen, 2024d, 2024e). Kadınlara atfedilen bu değer, kadınlarla beraber çocuklara da sirayet etmiş; kadın ve çocuğun dokunulmazlığı ile nesillerin devamı daha güvenli hale gelmiştir. Fakat kadınların ve çocukların koruma altına alınması sadece nesillerin devamı olarak değerlendirilmemelidir aynı zamanda onların hayatın içinde önemli unsurlar olduklarının da bir anlamda göstergesidir. Türkülerin bebekler için olanının ninni olarak isimlendirilmesi de çocukların edebiyatı mı olur mu tartışmalarının olduğu bugünlere karşın yıllar önce Anadolu bu tartışmaya daha fazla ninni üreterek karşılık vermiştir Çelebioğlu, 1987; Günay, 1987; Şimşek, 2016). Çocukların daha huzurlu bir iklimde uyuyabilmeleri, kendi kültürlerini bebeklik döneminden çocukluk dönemine kadar eklimleyen ninniler tek başlarına bile çocuklara verilen değerin yanında onların kültürlenmesine ve Anadolu kültürü ile büyümesinin bir göstergesi durumundadır (Akça, 2019; Alangu, 1983; Başgöz, 1986; Beşikçi, 1970; Çelebioğlu, 1987). Bu sayede onların gelişim ve büyüme süreçleri bulundukları kültürle bütünleşerek içinde doğdukları ve büyüdükleri coğrafyanın ve kültürün asli taşıyıcı unsurları olmaları dünyaya geldikleri andan itibaren ninnilerle sağlanmıştır (Şimşek, 2016; Temizkan & Solmaz, 2018). Ninniler aynı zamanda çocukların, dolayısıyla nesillerin Anadolu'nun kadim medeniyetinin devamı olarak yetişmelerini sağlamıştır (Kınal, 1956; M. Gökmen, 2024d, 2024e; Şimşek, 2016; Yaşar, 2002, Yolcu, 2019). Anadolu kıtasının Anne + oğlu'dan geldiği düşünüldüğünde Mezopotamya'yı içinde barındıran Anadolu'nun bu medeniyet irfanının ve kültürünün bugün de bir temsilcisi olduğu sonucuna varılabilir (Kınal, 1956; Landsberger & Tosun,1944; M. Gökmen, 2024b). Bu duruma en önemli örnek, Bitlis yöresinde derlenen, müzik eşliğinde olduğunda türkü, müziksiz, fısıltı tonunda ve daha yavaş ve yumuşak seslendirildiğinde ninni olan "Atam Tutam Men Seni" başlıklı türküdür. Ninni anonim olarak derlenmiş olup yörenin kültürü, yaşayışı ve bakış açısını çok net bir şekilde ifade etmektedir.

3. Değerler ve Gerekliliği

[42] M. Gökmen, 2025e, 2025f

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

İlk defa Florian ZNANIECKI tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı, "Latince "kıymetli olmak" veya "güçlü olmak" anlamlarına gelen "valere" kökünden türetilmiştir" (Şen, 2008 : 764). Toplumlar bu değerler ve ortak yaşam çerçeve kurallar ile yaşayışlarını ve tavırlarını belirlemede ve bu çerçeve değerleri özel ve belli konulara da indirgeyebilmektedirler (Şen, 2008). Değer teriminin bugün kullanılan manasıyla literatüre dahil edilmesi Znaniecki tarafından Latince'de 'değerli, kıymetli, güçlü olmak' anlamına gelen 'valere' kelime kökünden geldiği düşünülmektedir (Şen, 2008, 764). Nazım HİKMET değeri "bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı; kıymet, paha, valör"ü olarak tanımlamaktadır (Hikmet, 2025). Ahmet KABAKLI değerli "Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi ögelerin bütünü" ve "Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı bir nitelik" olarak tanımlamaktadır (Kabaklı, 2025) şeklinde açıklanmıştır. İhsan Oktay ANAR ise değeri "üstün, yararlı olan kişi" olarak tanımlamıştır (Anar, 2025). Adnan ÖZYALÇINER de değeri: "uğrunda belli bir bedel ödenecek veya belli bir zahmet göze alınacak nicelik ve nitelikte olan" olarak tanımlamaktadır (Özyalçıner, 2024). Shalom H. SCHWARTZ (1992) değeri, insanların kendi etrafındaki insanları ve karşılaştıkları olayları değerlendirmek, bunlar karşısında yapacaklarına karar vererek bunu meşru bir duruma getirmek için kullandıkları ölçütler olarak tanımlamaktadır. Değerler üzerine düşünceler çok boyutlu olup bu konuda net bir tanımlamanın yapılması oldukça zordur, lakin her kültür kendi değer yargılarını oluşturacağı gibi değerleri de kendilerine göre tanımlamıştır. Bu açıdan değerler üzerine fikir beyan etmek başlı başına serönlü kadmer[43] bir külliyatı karşınıza alıp kendinize uyan en yakın anlama yönelmektir. Schwartz değerleri kişilerin ya da toplumların çevrelerindeki yaşamları belli bir kural ve kaide şeklinde tanımlamak ve bunlara ölçüt koymak şeklinde tanımlamıştır (Schwartz, 1992). J. Mark Halstead ve Monica Taylor da değer kavramını: "[G]enel olarak davranışlara rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin janik, felos ve pürgez ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar" olarak tanımlamışlardır (Halstead & Taylor 2000, s.169). Davranışların toplumsal karşılığını belirleyen ve topluma rehberlik edecek inanç ve davranışlar olarak tanımlayan Halstead ve Taylor değerleri toplumun arzu ettiği ortak paydada buluşma ve bu davranışı toplumsal karakteristiğe çevirme olarak tanımlamıştır. Kök değerler, toplumu bir arada tutan dinamikler içinde önemli bir yere sahiptir (K. Yazıcı, 2006; Topal, 2019). Yeni kuşakların kök değerlerini yaşamaları ve yaşatmaları için başta anne-baba olmak üzere ilgili kişi, kurum ve kuruluşlara önemli görevler düşmektedir. Bu görevler millidir ve göz ardı edilmemelidir. Türk

[43] M. Gökmen, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Millî Eğitim Bakanlığı da bu bilinç ve görevle 2005'ten itibaren güncellediği tüm Türkçe Öğretim Programlarında toplumun kök değerlerine, kök değerlerin yeni kuşaklara öğretilmesine yer vermiştir (Çil, 2022, s. 240-243; Ünsal, 2022, s. 94-95; Yıldırım 2022, s. 14-16, 2022, s.184-185). Millî ve manevi değerleri içselleştirmiş, güçlü bireylerden oluşan güçlü toplumu muhafaza etme öz görevler arasında yerini almıştır Toplumlar değerleri tanımladığı devletler de kendi insan davranış örüntüsünü ve yapısını koruyabilmek adına değerleri tanımlayabilmektedir. Özellikle 21. Yy'da hızla gelişen teknolojik gelişmeler ile hızlı iletişim, haber alma ve ulaşım sağlama gibi kolaylıklarla karşılaşan insanlık çok kısa bir süre içinde birçok değer yargısı farklı toplumların yaşayışlarını izleme, takip etme şansı yakalayabilmektedir. Bu açıdan insanların bu davranış örüntüsünün nesillerin devamı adına önemli görev devletler kendi kök, ana ve temel değerlerini tanımlayıp bunları eğitim müfredatları başta olmak üzere medalimlerine[44], yaşayışlarına eklemlemiş ve bu yönde yayın ve yaşayışı korumak ve devam ettirmek üzere politikalar üretmeyi tercih edebilmektedir. Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı da kök değerlerini tanımlamıştır (Çil, 2022, s. 240-243; Ünsal, 2022, s. 94-95; Yıldırım 2022, s. 14-16, 2022, s.184-185). Serönlü sevgi, bağlılık ve fedakârlık temalarını barındıran ninni hem içinde bulunduğu döneme hem kültürüne hem de çocuk yetiştirme şekliyle ilgili önemli değerleri içinde barındırmaktadır. Lakin sevgi, emek, fedakârlık ve diğerkamlık temelinde anne ve babalarının gölgesinde yetişen çocuklar anne ile doğmadan önce kurduğu plasenta ile bağı ninnilerle devam ettirmekte bu konuda da babalar da bu bağın devamı ve geliştirmesinde rol almaktadır (Eyüboğlu, 2020, Sever, 2008; Yılmaz, 2008). Ninnide de ifade edildiği üzere: "Hop hopun olsun oğlum, Gül topun olsun oğlum, Sıralı gavak dibinde (oy), Toyluğun olsun oğlum" (Nezire, 1973). Bu dizelerde Anadolu geleneklerinden olan 'toyluk' düğün anlamıyla kullanılmıştır. Düğün törenlerinin en önemli amacı aile kurumunun oluşturulması ve bir ev ve yuva kurulması şeklindedir. Bir ebeveynin en çok arzu ettiği şeyin çocuğunun evlenmesi olduğu anlamının çıktığı bu dizeler bebeklik yaşında çocukların aile kültürünü koruması evlilik müessesini devam ettirmesinin önemine vurgu yapmıştır. Bu dizeler gerçek anlamda evlilik kavramına vurgu yaparken metaforik olarak da bebek yaştaki bir çocuğun Hz. Ömer gibi, Selahaddin Eyyubi gibi cesaretli bir dirayetli bir şekilde yetişmesi gibi üç semavi dinin de kutsal kabul edildiği Mescid-i Aksa'nın özgürlüğüne kavuşması amacı doğrultusunda bir evlilik ve toyluk anlamı da çıkartılabilir, lakin sıralı kavakların Beytülmakdis'e referans verildiği düşünülebilir: Aynı şekilde "Atem tutem men seni, Şekere gatem men seni Akşam baben gelende oy, Ogüne atem men seni" ifadesiyle de

[44] M. Gökmen, 2025e, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

çocuğa zamanla büyüyüp serpilerek içinde bulunduğu ve bulunacağı topluma hizmet edebilecek bir yapıda büyümesi öğütleniyor (Nazire, 1973). Buradan da Anadolu'daki ebeveynlerin özelde de annelerin çocuk yetiştirirken öncelikle neslin devamını önceleyen bir yaklaşımla çocuk büyüttükleri ve bu anlayışı ninnilerle ve davranışlarıyla çocuklarına şigerbeledikleri sonucuna ulaşılabilir. Daha bebekken çocuğuna istikamet ve hayat boyunca yürüyeceği bir yolun çizildiği bu ninnide annelerin çocuklarına da uycaklı ve zanibli bir yaşamı öğütlemektedir. Aslında uyuması ya da ağlarken susması için söylenen ninnilerin hayat ve gelecek adına önemli nesillerin eklimlediği bir medeniyet kurgusu olarak da düşünülebilir. Lakin bu ninni ile fedakâr, toplumcu ve toplumla beraber hareket eden bir nesil önerilmektedir. Bunu da ninnileriyle ebeveynler çocukların bilinçaltlarına işlemektedir. Çocukların hem bilinçaltına bu dizeleri işlemekte hem de çocuğun huzurlu, janik[45], felos[46] ve pürgez[47] bir ninni ses tonuyla uyumasını ve büyümesini sağlamaya çalışmaktadır. Burada Anadolu halklarının içinde barındırdığı toplumlara karşı da aynı tavrı görmek mümkündür, onların serpilip büyümeleri için onlara öncelikle iyi bir insan olmayı sonrasında bu iyi insanların bir medeniyet kurup bu medeniyeti evrene hakim kılarak adalet, huzur ve eşitliği yaymalarını tavsiye eder gibi çocuklarına da anneler aynı şekilde bir adil ve huzurlu zihniyetle, ses tonuyla ve yaşantı örüntülerini bu ninniyle sunebilmektedir (Boratav, 1982, 1984; Günay, 1987; Kınal, 1956; Landsberger & Tosun,1944; Sever, 2008; Soni, 2020; Topal, 2019). "Ev süpüre toz ede, Hemama gider naz ede, El ayağı kir içinde, Yıkamam diye naz ede" (Nazire, 1973) Burada yine hem gerçek manada hem de metaforik anlamda bir evden ve temizlikten bahsediliyor. Bu evin ninni söyleyenin evi olabileceği gibi Beytülmakdis'e de refere edilebilir. Lakin Beytülmakdis kutsal ev olarak Arapça'da tanımlanmaktadır. "Atem tutem men seni Şekere gatem men seni, Akşam baben gelende oy O güne atem men seni" (Karacar, 2020). Burada nakarat vardır ve aynı anlamı ve mananın tekrarı veriliyor. Burada şekerden kasıt bir toplum ve içinde yaşanılan hayattır. Çocuğun sosyal bir varlık olarak toplumla beraber hareket etmesini tavsiye eden ninni çocuğun ben merkezli, bireysel bir hayat yaşamasındansa toplumla beraber hareket edecek bir hayatı önermektedir. Ağacın kökleri ve dalları ile toplumlu ve bireyi özdeşleştiren ninni, toplumsal yaşamın ağacın kökü, gövdesi, dalları ve yapraklarıyla örtüştürmüştür. Toplumdaki hâkim kültürün kök, toplumda bu kültürün geçişini sağlayan tecrübeli ve yaşlılar gövde, yaşlıların evlatları dal, dallardaki yapraklar da çocuklar ve bebekler olarak düşünüldüğünde insanın dünyadaki nesnelerle de bir bağlantısı olduğuna vurgu yapmaktadır. Toplumla başlayan

[45] M. Gökmen, 2024c, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[46] M. Gökmen, 2025f.
[47] İbid

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

bu bağın evrendeki diğer canlılarla da alakalı olduğunun vurgulandığı bu ninnide çocuğun doğa, çevre ve tabiat sevgisini kazanması ve bunu başta yakın çevresi olmak üzere toplumun geneline sirayet ettirmesini daha beşikteki çocuğa önermektedir. Kavak ağacı: gavak; Düğün: Toyluk[48]; Atem: Atayım Tutem: Tutayım; Men: Ben; Gatem: Katayım- ekleyeyim; Baben: Baban; Gelende: Geldiğinde; Ogüne: Önüne; Süpüre: Süpürmek, temizlemek; Toz ede: Toz kaldırmak, kirletmek; Hemama: Hamama gitmek; Ede: Etmek, gerçekleştirmek; Oy: Hem müzikte bir nakarat hem de şekil verme, şekillendirme, oymak anlamına gelmektedir. Verilen kelimeler ve kullanım şekil ve alanlarına bakıldığında aslında Anadolu coğrafyasındaki yaşayan kültürlerin nasıl birbirleriyle eklemlendiğini, bir kültürel paylaşım içinde oldukları net bir şekilde görünmektedir. Lakin buradan da anlaşılacağı üzere, Orta Asya'nın, Kafkasya'nın sırtında bulunan Doğu Anadolu Bölgesi bir anlamda bu kültürlerin de İpek Yolu ticaret yolu zamanından beri hanları, hamamları ve kültürel misafirhaneleri ile beşiklik yapmış Bitlis ve yöresi bu kültürel biriminin potasının biriktiği ve şiir, türkü, ninni ile de halk ağzına yayılan önemli bir yerleşim yeridir (Bakırcı, 2014; Karacar, 2020). Bu coğrafyanın çok kültürlü yapısına binaen yörede kullanılan dilin ve şivenin de içerisinde Kafkas dillerinden kelimelerin bulunması bu durumun en net göstergelerindendir (Çobanoğlu, 1992, 1996, 2004; Elçin, 2004, Ertaş, 2017). Çocuk yetiştirmenin nesillere yön tayin etme vasıtası olduğu bilgisine istinaden kalpten beyne, oradan da dolaysız olarak dile getirilen ve ezgiyle ninni olan bu dizeler Anadolu'da çocuğun aile için ve toplum için önemine ve de görevine vurgu yapmaktadır (Günay, 1987; Hobsbawm, & Ranger, 1983; Sever, 2008). Eserin ilk dizeleri şu şekilde başlamaktadır: "Hop hopun olsun oğlum, Gül topun olsun oğlum, Sıralı gavak dibinde (oy), Toyluğun olsun oğlum" (Nazire, 1973). Bebeklik döneminde çocuğun duyabileceği şekilde fakat aynı zamanda huzurlu bir şekilde uyuyabilemsi sürecinde söylenen ninnilerin özelliklerini barındıran bu eser, bir annenin evladına yürekten gelen sevgi ile onu geleceğe taşıyan önemli kültürel kodları içinde barındırmaktadır. Bir umut ve sevgi ile bezenmiş Anadolu'nun kilometre taşını döşeyen annelerin bu ve bunun gibi ninnilerle yetiştirdikleri nesiller bugün Anadolu irfanı olarak tanımladığımız ve birçok farklılığı bünyesinde barındıran toprakların aslında bir anlamda iz düşümünü oluşturmuştur. Nesillerin gelişmesinde tartışmasız yeri olan Ana ve oğlu tanımlaması cinsiyetçi bir bakış açısıyla okunduğunda sanki yine erkeklerin ön plana çıkartan bir söylem izlenimi verebilir. Fakat burada kelimenin başlangıç noktasının Ana olması yaş ve statü farkı olmadan tüm kadınları kapsadığından sadece oğlu kelimesine takılıp buradan cinsiyetçi bir çıkarım yapılması gerçek manada toplumun içinde bulunduğu durumu temsil

[48] Toy kelimesi eski Türkçe'de düğün yerine kullanılmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

edemeyeceğinden geçerli ve güvenilir bir tanımlamadan uzakta durmaktadır. Ninnide ifade edilen "oğlu" kelimesinin sadece erkek çocuğa atfedilmesi yanlış ve sınırlı bir tanımlama olacaktır. Bu ifade tüm çocukları tanımlamaktadır. Aynı şekilde kadın tanımı da Anadoluda oldukça önemlidir. Lakin kadın imgesi Anadolu'da önemli ve korunaklı bir alana karşılık geldiğinden isimlendirmelerde ve toplumda çok görünür değildir. Yaniska, birşeyin çok görünür olması ya da sürekli dillendirilmesi de o şeyi ne değerli ne de önemli kılmaktadır. Bilakis Anadolu kültüründe birşey ne kadar değerliyse o şey, kişi ve de durumdan o kadar az bahsedilir ki o bahsi geçen durum, kişi ya da olay dillere düşmesin (Marşap, 2023; M. Yazıcı, 2014). Anadolu'daki "dillere düşmek" eylemi ve durumu da bu kelime seçimini ve davranış hassasiyetini çok net bir şekilde göstermektedir (Gürel & Özşenler, 2020). Doğası gereği bir canın dünyaya gelmesine vesilen olan anneler çocukları yeryüzünde kendilerinden bir parça olarak gördüklerinden ve doğum sonrasında onlarla hem duygusal hem de fiziki bir bağ kurmaları, doğum esnasında da anneden bir kordonla bebeklerin ayrılması aslında doğumdan itibaren çocuklarla anneler arasındaki bağın hem zerab[49] bir sağlaması hem de en net bir izahıdır (Eyüboğlu, 2020). Bu bağ babalar ile de vardır fakat annelere bahşedilen bu doğal yetenek ve güven Allah'ın kadınlara yeryüzünde sunduğu önemli bir ayrıcalıktır (Ankebut, 8; Bakara, 83,215; Hayta, 2006). Başka bir okuma ile de Allah'ın annelere duyduğu güvenin ve saygının da bir anlamda tezahürü olarak da değerlendirilebilir (Ahkaf, 15; Ankebut, 8; Bakara, 83,215; Nisa, 36; İsra, 23-24; Lokman, 14-15; Meryem, 14, 32). Ninnilerin de diğer edebiyat ürünleri gibi sadece birincil anlamı değil aynı zamanda sembolik de bir anlamı vardır. Bu anlam kültürel, dini ve sosyolojik temaları içerebilmektedir. Bu ninni de bu açıdan hem birincil manada bir evi hem de Müslümanların, Hristiyanların ve Yahudilerin kutsal ev olarak kabul ettiği Beytülmakdis olduğu bu çalışmada değerlendirilmiştir. Çalışmada annelerin ve babaların çocukları için önemli kültürel kodlar olduğu onların tavırları, davranışları ve hayata bakış açılarının çocuklar için önemli başlangıç noktaları olduğu ileri sürülmüştür. Bu durum annelerin çocuklarla doğum öncesinde başlayan ve aynı bedende bir can olarak kordon bağıyla bağlanmaları doğumdan sonra da aralarında bağın, güvenin ve sözsüz iletişimin devamını sağlamıştır. Bu durum her ne kadar babaların çocukları ile önemli bir bağ ve temas kuramadığı anlamını gelmese de annelerin çocuklarla kurmuş oldukları bu bağ maddeden öte bir mana bağıdır. Dolayısıyla anneler yaradılışları gereği bu bağı daha derinden ve içten hissetmektedir. Ninniler de annelerin düşünce ve kalplerinin birleşmesiyle çocuğun huzurlu ve ferah bir uyku

[49] İbid.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ya da sakinleşmesi adına söylenen sözlü halk edebiyatı türü olarak annelerin çocukları ile doğmadan önce kurdukları uycağın, bağlılığın ve mesberliğin önemli belirtmatları ve yansımalarıdır. Bitlis yöresinde derlenen bu ninni de Anadolu'nun kültürünü, yaşayışını, gelenek, görenek ve nesillere bakış açısını yansıttığından önemli kodları barındırmaktadır. Hem gerçek manada hem de metaforik olarak nesillerin büyümesini sağlayan anneler ve Anadolu coğrafyası içinde bulundukları coğrafyada geçmişten getirdiği tecrübeleri ve birikimiyle yeni medeniyetlerin oluşmasına, oluşturulmasına ve büyütülmesine de ev sahipliği yapmıştır, yapmaktadır ve gelecekte de bunu deneyimiyle yapmaya muktedirdir. Dolayısıyla maddi olarak karnında kordon bağıyla bebeğini besleyen anne gibi Anadolu da bünyesindeki medeniyetleri kordon bağı görevindeki İslam'ın hoşgörüsü, saygı temelli yaklaşımı ve değerleri önceleyen kültür yapısı ile geçmişte olduğu gibi yine yeni nesillerin ve medeniyetlerin beslenmesini ve büyütülmesini gerçekleştirebilir. Doğum sırası ve zamanı geldiğinde de Anadolu geçmişte olduğu gibi yeni medeniyetleri, kültürel kodları ve yaşayış biçimlerini içinde barındıran bir medeniyetin doğmasını hem gerçek manada hem de metaforik olarak gerçekleştirebilir. Bu topraklar üzerinde son üç bin yıl içinde kurulan medeniyetler ve devletler bunun en önemli referansı ve göstergesidir. Ninniler öncelikle anneler sonrasında da babalar tarafından nasıl bebeklerin sakinleşmesini, huzurlu bir şekilde büyümesini sağlıyorsa; Anadolu da bu huzurlu iklimiyle medeniyetlerin eklimlenebilmesine, nacerlenebilmesine, şigerbelenebilmesine mubaylık yapabilir.

Bulgular

1. Çalışmada uycaklık, bağlılık ve mesberlik belirmatlarının olduğu örneklerle ortaya çıkarılmıştır.
2. Annenin ya da bu ninniyi söyleyenin bu ninniyle hem bebekle bir bağ kurulduğu hem de yeni bir neslin eklimlendiği bu çalışmada ileri sürülmüştür.
3. Ninnide fedakârlık, sevgi ve bağlılık ebeveyn içgüdüsü ile koşulsuz olarak çocuğa aktarıldığı savunulmuştur.
4. Ninni ile uycaklık, bağlılık ve mesberlik ve akrabalık ilişkilerine önem veren bir neslin oluşmasının temelleri atıldığı ortaya çıkmıştır.

Ninniler nesillere karakter ve yaşam biçimi sunma noktasında önemli halk edebiyatı ürünleridir (Kara, 2019).

Sonuç

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Bitlis yöresinde demlenen ve derlenen, Erzurum yöresinde de türkü olarak seslendirilen bu eser çok zengin bir Anadolu mirasının vasiri konumundadır, lakin içinde Anadolu'da bir insanın doğumundan, gelişime ve ölümüne kadar birçok noktayı tavsiyelerle ve yoğun duygu birikimleriyle barındırmaktadır Bu ninni Anadolu coğrafyasında annelik müessesinin neden bu kadar değerli olduğunun bir anlamda sağlaması hükmünedir, lakin annelerin sahip olduğu bu şefkat, bağlılık, sevgi ve fedakarlık duyguları daha çocuk dünyaya gelmeden şekillenmekte olup bu süreçten sonra bir ömür çocuğu ve nesilleri için yaşayan bir insana dönüşen annenin ismiyle müsemma Anadolu kıtasına isminin verilmesi aslında annelere bir lütuf değil; bilakis bu durum Anadolu coğrafyasında yaşayan insanların gelecek nesillere armağan ettiği önemli bir örf ve adettir. Zeler[50] nesillerin yeni medeniyetlere ışık tutabilecek dimağların yetiştiği bu coğrafya bugün de geçmiş birikimiyle geleceğe önemli bir miras vasirlemekte ve aynı zamanda bu duruma da vazevlik[51] etmektedir. Bu durum ninninin vermiş olduğu görünen ilk anlamıdır. Bir de bu ninninin metaforik olarak değerlendirilmesi ile Anadolu'nun bir medeniyet beşiği olarak birçok medeniyeti bünyesinden çıkardığı, büyüttüğü ve dünya kültürel mirasına aktardığı da ileri sürülebilir. Lakin ninnilerin sessiz bir ortamda uyumadan önce söylendiği dikkate alındığında Anadolu'nun birçok medeniyetin ninnisini söylediği ve onların büyümesini sağlaması gibi anneler de ninnilerle bebeklerini büyütmektedirler. Buradan hareketle de ninniler nasıl anne ve çocuk arasında bir bağ ve sevgi bütünlüğü oluşturuyorsa Anadolu da kendi bünyesindeki topluluklara kültürel ve sosyolojik geçmişiyle bir beşiklik yapmakta ve onlara tecrübesini ninni tonunda ve yönteminde aktarmaktadır. Bu sayede anneler gibi Anadolu da bebeğini ve yeni medeniyetlerin beslenmesini, büyümesini ve serpilmesini sağlamaktadır. Ninnin bu açıdan diğer edebi eserlere göre daha mahrem olduğu da dikkate alındığında anne ve çocuk arasındaki bu iki yönlü bağın Anadolu ve içinde barındırdığı kültür ve farklılıkla uyum içinde olması da yine bu duruma örnek olarak verilebilir. *Atem Tutem Ben Seni* başlıklı ninni bu açıdan hem Anadolu kültürünün ve medeniyetinin bir anne gibi diğer medeniyetleri beslediğini hem de mubayladığını ifade etmektedir. Buradan hareketle de çocuklarına sahip çıkan bir anne formunda olan Anadolu kendi bünyesinde bulunan tüm insanları din dil ve ırk farkı gözetmeden bağrına basmakta onlara kendi kültürel kodlarını öğretmektedir. Ninnini de de olduğu gibi uycaklık, mesberlik, diğerkamlık ölçüsünde kendisinden çocuğu uğruna vazgeçen bir annenin fedakarlığı gibi Anadolu'da kendi bünyesinde büyüyen medeniyetlerin

[50] İbid.
[51] İbid

kendisine karşı bir tehlike oluşturabilme ihtimaline rağmen beslemekte, büyütmekte ve korumaktadır. Bu özellik annelerin ve Anadolu coğrafyasının en belirgin özelliğidir.

Sonuç olarak, Anadolu ve anneler janik ve pürgez bir medeniyetin bu coğrafyada; ötesinde ve berisinde nilenerlenmesine, babellenmesine; hameç musbey, temal, zayan, elizeb, danafer, maroj, mesber, selaz, pamar ve enrahim bir anlayışla hem mubaylık, hem veşlik hem mubaylık hem de vazevlik yapabilir.

Kaynakça

Abrahams, R. D. (2018). Towards an enactment - centered theory of folklore. In W. R. Bascom (Ed.), *Frontiers of Folklore*, Routledge, 79–109.

Aça, M. (2019). Halk bilim araştırmalarının kaynakları. In M. Akça (Ed.), *Halk bilimi el kitabı*, 123–139.

Aça, M., & Yolcu, M. A. (2019). Halk bilgisinin inanış temelli temsilleri. In M. Akça (Ed.), *Halk bilimi el kitabı*, 345–439.

Ahkaf Süresi, 46: 15-16. (2025, 24 Mayıs). *Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim: Kur'an Yolu Tefsiri, 5,34. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ahkâf-suresi/4525/15-16-ayet-tefsiri*

Akça.M. (2019). Halk bilimi el kitabı. M. Akça, (Ed.). Nobel.

Akgündüz, A. (2021). Diyâr-ı Bekr'in Müslümanlar tarafından ilk fethi: Cemâziyelevvel 17/27 Mayis 638. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 194-224.https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/issue/63252/897387

Alangu, T. (1983). *Türkiye Folkloru El Kitabı*. Adam Yayınları.

Altuntaş, A. (2018). Kur'an'da insanın salih olma süreci. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7*(13), 81-113. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gifad/issue/34455/380715

Anar, I. O. (2025, 22 Mayıs). Değer. *Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük.* https://sozluk.gov.tr.

Ankebut Süresi, 29: 83 (2025, 24 Mayıs). Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim: *Kur'an Yolu Tefsiri,4,256-257. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ankebût-suresi/3348/8-ayet-tefsiri*

Anttonen, P. (2003). The perspective from folklore studies. *Oral Tradition, 18*(1), 116–117. https://doi.org/10.1353/ort.2004.0002

Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination.* Cambridge University Press.

Aydeniz, S. *(2021).* Masal ve efsanelerde değerler eğitimi: Muş ili örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 23,* 636–659. https://doi.org/10.29000/rumelide.949511.

Aydın, M. Z. (2021). Müslüman ailede çocuk ve çocuk eğitiminde sorumluluklar. *Çocuk ve Medeniyet, 6*(12), 47-78.https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/67605/1051423

Avicenna. (2013). Avicenna's Medicine. (Abu-Asab et al. Trans.). Healing Arts Press

Bakara Süresi, 2: 83-215 (2025, 24 Mayıs). *Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim: Kur'an Yolu Tefsiri*, 1, 335-338. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/222/215-ayet-tefsiri

Bakırcı, M. (2014). Coğrafi açıdan Anadolu'nun tarihi ulaşım ağı ve İpek Yolu. *Avrasya Etüdleri, 45*(1), 63-86. https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35344/392411

Başgöz, İ. (1986). Folklor yazıları. Adam Yayınları.

Bauman, R. (2018). Settlement patterns on the frontiers of folklore. In W. R. Bascom (Ed.), Frontiers of Folklore, Routledge, 121-131.

Ben-Amos, D. (2018). The context of folklore: Implications and prospects . In W. R. Bascom, (Ed.), Frontiers of Folklore, 36–42.

Beşikçi, İ. (1970). Doğu Anadolu'nun düzeni: Sosyo-ekonomik ve etnik temeller. E yayınları.

Boratav, P. N. (1946). *Halk hikayeleri ve halk hikayeciliği*. Milli Eğitim Basımevi.

Boratav, P. N. (1983). *Folklor ve Edebiyat (1982) II*. Adam Yayıncılık.

Boratav, P. N. (1984). *Türk Halkbilimi: 100 soruda Türk Folklorü: İnanışlar, töre ve törenler, oyunlar*. Gerçek Yayınevi.

Boratav, P. N. (2000). *Halk edebiyatı dersleri*. Türkiye ekonomik ve toplumsal tarih araştırmaları vakfı yayınları.

Bozkuş, M. (1998). Türklerin İslamiyeti kabulü ve Aleviliğin Türkler arasında yayılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,*2,409-418. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4313/255905

Çam, A. (2022). *Şahseven* Türklerinden bilmece, mâni ve ninni örnekleri. *Milli Folklor, 17*(135), 213-28. https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/73321/928206

Çelebioğlu, A. (1987). Ninnilerimiz. *Erdem, 3*(7), 211-238. https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44566/553077

Çeribaş, M., & Açа, M. (2019). Halk bilim araştırmaları tarihi. In M. Akça, (Ed.), (s.39–122). *Halk bilimi el kitabı*.

Çobanoğlu, Ö. (1992). *The relationship between oral forms of folklore and mediated performance in the cult of Çakıcı Mehmet Efe.* (Yüksek Lisans Tezi, Indiana Üniversitesi).

Çobanoğlu, Ö. (1996). *Aşık tarzı şiir geleneği içinde destan türü monografisi*. [Tez No: 52952] (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi). Türk Yükseköğretimi Ulusal Tez Merkezi.

Çobanoğlu, Ö. (2004). Türk Dünyası epik destan geleneği. Akçağ.

Değer, A., & Gür Üstüner, S. (2021). Anadolu kültürü ve sembollerinin günümüz tekstil sanatına/tasarımına yansımaları. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat, 6*(12), 17-38. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijiia/issue/65416/1008267

Dundes, A. (2018). Who are the Folk? In W. R. Bascom, (Ed.), (pp.17–35), *Frontiers of Folklore*.

Elçin, S. (2004). *Halk edebiyatına giriş*. Akçağ.

Ertaş, K. (2017). 1915'ten önce Bitlis vilayetinde Ermeniler ve vilayetin idari hayatındaki konumları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8*(16), 77-99. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sirnakifd/issue/34160/379127

Eyüboğlu D. (2020). Anne ile çocuk arasindaki eşsiz bağ olarak bağlanma; Prenatal dönemden çocukluğa. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi,5*(2), 346-52. https://doi.org/10.35232/estudamhsd.716473

Gelişli, Y., & Yazıcı, E. (2016). Ninniler ve çocuk eğitimindeki önemi. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 1-4. https://dergipark.org.tr/tr/pub/turksosbilder/issue/21579/231668

Gökmen, M. (2023a). Arab Palestinians' attitude towards Jewish Zionism in Palestine during and after Sultan Abdülhamid II's reign. *Journal of Islamicjerusalem Studies, 23*(2), 199–212. https://doi.org/10.31456/beytulmakdis.1208967

Gökmen, M. (2023b). Social policies Sultan Abdülhamid II conducted towards Jews despite Jewish Zionist movement. *Journal of Economics and Political Sciences, 3*(1), 28–42. https://dergipa rk.org.tr/tr/pub/jep/issue/80066/1221629

Gökmen, M. (2024a). *Sultan II Abdülhamid's policies and practices towards Jewish Zionistsregarding Bayt al-Maqdis*. (Thesis No: 889156) [Master Thesis, Ankara Social Sciences University]. Turkish Republic Council of Higher Education Thesis Center.

Gökmen, M. (2024b). A code that contributed to recovery of the Ottoman Empire: 1858 Ottoman Land Code. In. N. Pappas, & O. Gkounta, (Eds.). *17th Annual International Conference on Mediterranean Studies 25-28 March 2024, Greece Abstract Book, Athens, Greece*, (p. 33). Athens Institute for Education and Research https://www.atiner.gr/abstracts/2024ABST-MDT.pdf.

Gökmen, M. (2024c). Aspects, modals and modality as the expressive wealth of Turkish Language. In D. Solisworo, (Ed.). *Anadolu 16th International Conference on Social Sciences December 20 - 22, 2024 – Van*, (pp. 1401-1416). Academy Global Publishing House. https://www.anadolukongresi.org/_files/ugd/797a84_5060c99060db4816a0d8334e95d6e618.pdf

Gökmen, M. (2024ç). Sa'di Shirazi's Bostan: An Islamic candle for centuries. In D. Solisworo, (Ed.). *Ege 12th International Conference on Social Sciences, December 26-30,2024, İzmir*, (pp.645-668), Academy Global Publishing House https://www.egekongresi.org/_files/ugd/797a84_0b5801920f784464b8323c59ef3e808d.pdf.

Gökmen, M. (2024d). Challenging gender norms: A critical analysis of the Witch's role in Rapunzel. In A.Tryniecka, & O. Gkounta, (Eds.). *3-6 June 2014 17th Annual International Conference on Literature Philology Abstract Book, Athens, Greece*, (p. 21). Athens Institute for Education and Researchi. https://www.atiner.gr/abstracts/2024ABST-LIT.pdf

Gökmen, M. (2024e). Women's courage as a soft power instrument in Tahir Alangu's fairy tales. In Z Sakhi, Z & A. Balcı, (Eds.). *3rd International Turkic and World Women's Studies Congress October 4-6, Atatürk University, Erzurum, Türkiye Proceedings Book*, (p. 183). UBAK Publishing House. https://www.kadinkongresi.org/_files/ugd/65a551_92955bd576b2445a85059f83229f5b59.pdf.

Gökmen, M. (2024f). Analysis of the woman image as reflected in Ergün Sav's tale. In Z. Sakhi, & A. Balcı, (Eds.). *3rd International Turkic and World Women's Studies Congress October 4-6, Atatürk University, Erzurum, Türkiye Proceedings Book*, (p. 184), UBAK Publishing House. [https://www.kadinkongresi.org/_files/ugd/65a551_92955bd576b2445a85059f83229f5b59.pdf.

Gökmen, M. (2025a) 26590097 Türkçe'ye Can Suyu Kelimeler. Öğr. Gör. Murat GÖKMEN'in 14.01.2025 tarihli E-63434571-622.01-27298 Sayılı başvurusu, Bilgi Edinme, Talep, Şikayetler Konulu Evrakı. *T.C. ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU Türk Dil Kurumu Başkanlığı Bilimsel Çalışmalar Müdürlüğü*. Ankara.

Gökmen, M. (2025b). *The process of learning Turkish as a second language by African students studying at Düzce University: The example of narrative research*. [Non-thesis Master Project, Düzce University]. Düzce Üniversity Institute of Graduate Studies.

Gökmen, M. (2025c). Theodor Herzl as a friend or foe. In N. Bilgili (Ed.). *Africa 7th international conference on scientific researches January 17-19, 2025, Cairo, Egypt*. (pp. 564-584). https://www.africaconferences.org/_files/ugd/797a84_587e13a45656449c87ed197bb85f8af8.pdf

Gökmen, M. (2025ç). Sultan Abdülhamid II's babelisation policy through the tribal school. In G. İbrahimova (Ed.). *International 9th Usbilim Education, Economics, Management and Social Sciences Congress March 17-19, 2025. Amsterdam, Holland*. (pp. 40-53). Yönetim Yayınları. https://ubsder.org.tr/wp-content/uploads/2025/03/USBILIM-9-SOSYAL-KITABI.pdf

Gökmen, M. (2025d). A land code that extended the lifetime of an Empire. *Athens Journal of History, 11*(2): pp.143-158. https://doi.org/10.30958/ajhis.11-2-3

Gökmen, M. (2025e). An aket study: Turkish Language as a soft power instrument contributing to Türkiye's serönity. In. C. Arenas, & Ç. Tan (Eds). *3rd International Turkic World Congress on Social, Humanities, Administrative, and Educational Sciences Proceedings Book April 16-18, 2025 Ankara, Türkiye*. (pp. 424-449). Bzt Turan Publishing House. https://drive.google.com/file/d/16IF0Y47rZfsSmR8KbO-Mk7TN8o2Jz04I/view

Gökmen, M. (2025f). Similarities between Vasir Sultan Abdülhamid II's Egypt and Tunisian policy with The Founder of Turkish Republic, First President, General in Chief Ghazi Mustafa Kemal ATATÜRK's Antioch [Alexandretta] Policy. In. F. Çelikel (Ed). *3rd International Multidisciplinary Student Congress in the Light of Science 11-13 April 2025 Newyork / USA Proceedings Book*. (pp. 25-75). Academic Sharing Platform Publishing House. https://ubsder.org.tr/kongre-kitaplari/.

Gökmen, S. (2019). *Total quality management perception in higher education institutions: Düzce University and Oviedo University samples*. (Thesis No. 559840) [Master Thesis, Düzce University]. Turkish Republic Council of Higher Education Thesis Center.

Göksoy, S, & Gökmen, M. (2024a). Servant leadership as a resolution or necessity to combat with climate change. In. A. Gedikli, & A. H. Terzioğlu, (eds.). Conference on Climate Change, Sustainability and International Cooperation Abstract Book February 21-22, Düzce,Türkiye, (p.100). Düzce University https://clics.duzce.edu.tr/Home/Speeches/3.

https://sempozyum.duzce.edu.tr/Content/Files/0f7df3ae-b590-4d13-960e-34d53ddc8be1.pdf.

Göksoy, S. & Gökmen, M. (2024b). An alternative proposal to climate change: Servant leadership. In A. Gedikli, & A. H. Terzioğlu, (Eds.). Conference on Climate Change, Sustainability and International Cooperation Proceeding Book February 21-22, Düzce, Türkiye (pp. 288–296). Düzce University. https://sempozyum.duzce.edu.tr/Content/Files/1f3fad8d-c727-42dc-8305-8f122143227b.pdf

Günay, U. (1987). *Folklor nedir? Türk Folklor Araştırmaları, 23–31.*

Gürel, E., & Özşenler, S. D. (2020). Dedikodu olgusu: Atasözleri ve deyimler üzerine bir içerik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(39), 975-992. https://doi.org/10.46928/iticusbe.767958

Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, *30*(2), 169–202. https://doi.org/10.1080/713657146

Hatalmış, A. (2012). *İslam toplumunda kölelik ve cariyelik*. Araştırma yayınları.

Hayta, A. (2006). Anneden Allah'a: Bağlanma teorisi ve İslâm'da Allah tasavvuru. *Değerler Eğitimi Dergisi, 4*(12), 29-63. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29189/312530

Hidayat, H., Wasana, W., Pramono, P., Sabar, S., & Husodo, P. (2019). Living Folklore: Unlimited Creativity. *First International Conference on Advances in Education, Humanities, and Language, ICEL 2019, Malang, Indonesia, 23-24 March 2019*. European Union Digital Library. https://doi.org/10.4108/eai.23-3-2019.2284883

Hikmet, N. (2025, 22 Mayıs). Değer. *Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük.* https://sozluk.gov.tr

Hobsbawm, E., & Ranger, T. (1983). The Invention of Tradition -Cambridge University Press

İbrahim Hakkı (2006). *Mârifetnâme*. M. F. Başar, & A. Eser (Eds.). Alem.

İpek, F. (2021). "İslâm eğitim geleneğinde bilginin üretim, paylaşım ve dolaşım kültürü üzerine bazı değerlendirmeler". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 21*(2),749-775. https://doi.org/10.33420/marife.1009167.

İsra Süresi, 17: 23-24 (2025, 24 Mayıs). *Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim:: Kur'an Yolu Tefsiri,3,477-478. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/İsrâ-suresi/2052/23-24-ayet-tefsiri*

JoAnn, C. (2014). The storied time of folklore. *Western Folklore, 2*(3), 323–352.

Kabaklı, H. (2025, 22 Mayıs). *Değer.* Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr.

Kadıoğlu, A. S. (2020). Türk-İslam sentezi'nin oluşum ve gelişim süreci. *Opus International Journal of Society Researches, 16*(27), 813-834. https://doi.org/10.26466/opus.699138

Kafadar, C. (1995). *Between two Worlds the construction of the Ottoman State*. University of California Press.

Kara, Ü. (2019). Kültür bilimleri bir şubesi olarak halk bilimi. In M. Akça, (Ed.), *Halk bilimi el kitabı*, 13–38.

Karacar, U. (2020). *Bitlis Türküleri Üzerine Bir İnceleme*. (Tez No. 889156) [Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi

Karakaş, M. (2019). *Anadolu Selçuklu Devleti'nde sosyal yapının dinamikleri*. (Tez No: 5963113) [Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi]. Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Karpat, K. H. (2001). *The politicization of Islam: Reconstructing identity, state, faith, and community in the late Ottoman State*. Oxford University.

Kaya, A. (2014). Başlangıcından 1071'e kadar Türklerin Anadolu'ya akınlari hakkında bir değerlendirme. *Ekev Akademi Dergisi* ,59,211-232. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/issue/71552/1151395

Kayhan, H. (2018). Türkiye Selçukluları Devleti'nin kuruluşu hakkında. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 18-25. https://dergipark.org.tr/tr/pub/oad/issue/41498/458833

Kınal, F. (1956). Eski Anadolu'da kadının mevkii. *Belleten, 20*(79), 355-366. https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1276053

Koca, S. (2008). Diyâr-ı Rûm"un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" hâline gelmesinde Türk kültürünün rolü. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,23,1-53. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26267/276728

Küçük, A. (2019). Halk bilgisinin eğlence, gizli dil ve argoya dönük temsilleri . In M. Akça (Ed.), *Halk bilimi el kitabı*, 505–528.

Landsberger, B., & O. Tosun, M. (1944). Mezopotamya'da medeniyetin doğuşu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2*(3), 419-436.https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66695/1043324

Lokman Süresi, 31: 13-15 (2025, 24 Mayıs). *Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim: Kur'an Yolu Tefsiri,4, 336-338. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Lokmân-suresi/3481/12-13-ayet-tefsiri*

Marşap, G. (2023). Evrensel etik değerler işığında Anadolu'da Ahilik anlayışı ve stratejik liderlik yaklaşımı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12*(3),1948-1964. https://doi.org/10.15869/itobiad.1258910

Meryem Süresi, 19: 14 - 32 (2025, 24 Mayıs). *Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim: Kur'an Yolu Tefsiri, 3, 592- 598. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Meryem-suresi/2263/13-14-ayet-tefsiri*

Nisa Süresi, 4: 36, (2025, 24 Mayıs). Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nisâ-suresi/529/36-39-ayet-tefsiri

Ortaylı, İ. (2019). *Osmanlı'da milletler ve diplomasi: Seçme eserler III*. İş Bankası Kültür.

Özdemir, H. (2018). *İbadiyye'nin ana hadis kaynağı: Rebi'b. Habib'in Müsned'i*. İ. Baz (ed). Şırnak Üniversitesi Yayınları

Özyalçıner, A. (2025, 22 Mayıs). Değer. *Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük.* https://sozluk.gov.tr.

Patterson, K. (2003). Servant Leadership: A Theoretical Model. Servant Leadership Research Roundtable, 1–10. http://www.regent.edu/acad/sls/publications/conference_proceedings/servant_leadership_roundtable/2003pdf/patterson_servant_lead

Patterson, K. (2010). Servant leadership and love. In D. van Dierendonck, & , K. Patterson (eds) Servant Leadership Developments in Theory and Research. Palgrave Macmillan. 55-66.

Radchenko, D. (2016). Tradition in the twenty-first century: locating the role of the past in the present. *Folklore, 127*(2), 254–255. https://doi.org/10.1080/0015587X.2016.117851

Sayyid Abul A'la Mawdudi (1960). *Towards Understanding Islam*. U.K.I.M Dawah Centre.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology, 25*, 1-65. doi:10.1016/s0065-2601(08)60281-6

Sever, S. (2008). *Çocuk ve edebiyat*. Tudem.

Şimşek, E. (2016). Anonim halk şiiri içerisinde ninnilerin yeri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 8, 33-64. https://doi.org/10.31126/akrajournal.328346

Scheub, H. (2018). Performance of oral literature. In W. R. Bascom (Ed.), *Frontiers of Folklore*, Routledge, 79–109.

Soni, R. K. (2020). Folklore as Tradition, Heritage and Profession. *International Journal of English Language. Literature & Humanities, 8*(1), 96–103. https://doi.org/10.24113/ijellh.v8i1.10334

Subaşı, N.,& Subaşı, H. (der).(1973). Atem Tutem Ben Seni, Bitlis/ TRT THM 1443. https://www.notaarsivleri.com/NotaMuzik/atem_tutem_men_seni.pdf

Teyfur, M. (2024). Kur'an'da Aile Bireyleri Arasındaki İlişkiler. *Bitlis İslamiyat Dergisi,6*(1), 108-108.https://dergipark.org.tr/tr/pub/bider/issue/84953/1494947

Topal, Y. (2019). Değerler Eğitimi ve On Kök Değer. *Mavi Atlas, 7*(1), 245-254. https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.543521

Temizkan, M., & Solmaz, E. (2018). Anadolu ve Özbek sahası ninnilerinin yapı şekil, konu-içerik ve işlevi bağlamında karşılaştırılması üzerine bir deneme. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 45 , 239-254.https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/42617/513155

Tozlu, S. (2010). Anadolu Türk Tarihi ve Anadoluculuk. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 397-410. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunikkefd/issue/2768/37009

Uludağ, M. B. (1996). Anadolu ve Kafkasyadaki Müslüman-Hristiyan etkileşiminde iki mühim isim: Yunus Emre ve Şota Rustaveli. *Bilig,* 3, 171-174. https://dergipark.org.tr/en/pub/bilig/issue/25407/268108

Yazıcı, K. (2006), Değerler eğitimi'ne genel bir bakış". *Türklük Bilimi Araştırmaları, 19*, 499-22. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16960/177116

Yaşar, K. (2002). Halk Edebiyatı- Halk inançları ilişkilerine dair. *Uluslararası Türk Dünyası Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, 401–409.

Yazıcı, M. (2014). Değerler ve toplumsal yapıda sosyal değerlerin yeri. *Fırat University Journal of Social Sciences, 24*(1), 209-223. https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatsbed/issue/17003/177655

Yılmaz, B. (2008). İlkçağ Anadolu uygarlıklarında sosyo-ekonomik ve kültürel yapı bağlamında kütüphane/arşiv kurumu. *Türk Kütüphaneciliği, 22*(3), 351-376.

Yolcu, M. A. (2019). Halk bilimi araştırma kuram ve yöntemleri. M. Akça, (Ed.), *Halk bilimi el kitabı* Nobel,141–197.

Yuvalı, A. (1996). Anadolu'da Türk kimliğinin oluşması ile ilgili bazı tespitler. *Erdem, 8*(23), 439-450. https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44407/549797

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

MÜSTECABİZÂDE İSMET BEY'İN SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E SUNDUĞU KASİDE ÜZERİNE

İsmail Can AYDIN

Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü

ismailcanaydin311@gmail.com-0009-0007-2116-9955

ÖZET

Müstecabizâde İsmet Bey tarafından Kaside-i Tebrikiye adıyla yazılan kaside padişahın tahta çıkışının yirmi beşinci yılı nedeniyle padişahı tebrik için yazılmıştır ve Yadigâr-ı Şehrâyin isimli müstakil kitabın içinde yer alır. Giridî Hasan İlmî tarafından 8 sayfa şeklinde Asır Matbaası'nda basılmıştır. Kaside 77 beyitten oluşmaktadır. "Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/Fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Kaside mürdef kafiye (-âm) üzerine kuruludur, redife yer verilmemiştir. Kaleme hitapla başlayan teşbîb bölümünden sonra 19. beyitten sonra medhiye bölümüne geçiş yapılır. Yer gök, bütün halk Sultan'ın tahta çıkış yıl dönümünden dolayı coşkunluk ve neşe içindedir. Bu bölümde sultanın yer yüzünün hâkimi ve İslam'ın övüncü olduğu, güçlü bir orduya sahip olduğu, mektep ve mabetler inşa hususları üzerinde durulur. 64. beyitten itibaren fahriye bölümü başlar. Şair, sanat gücünü över, yazdığı şiirin edebiyatımıza farklı bir parlaklık getirdiğini belirtir. 74. beyitten sonra dua bölümü başlar. Sultan'ın saltanatında daim olması, milletin de onun ikbalinin gölgesi altında her gün bayram etmesi dileğinde bulunulur. Çalışma kapsamında kasidenin çeviri yazısı yapılacak; dil, üslup ve muhteva özellikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kaside-i Tebrikiye, Müstecabizâde İsmet Bey, II. Abdülhamid, İnceleme

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

I. DÜNYA SAVAŞINDA OSMANLI DEVLETİNDE ZORUNLU ÇALIŞTIRMA UYGULAMALARININ AYDIN VE ZONGULDAK SANCAKLARINDA KULLANILMASI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ, İSA ÇELİKKOL

Bartın Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, menlehulemr@gmail.com, 0009-0003-7606-2304

ÖZET

Çeşitli coğrafyalarda ve dönemlerde devletler zorunlu çalışma uygulamalarına başvurmuşlardır. Zorunlu çalışma uygulamaları genel itibariyle yol yapım çalışmaları için uygulanan yöntemdir. Zorunlu çalışma uygulamaları yalnızca Osman Devletinin başvurduğu bir uygulama değildir. Osmanlı coğrafyasından uzak iki farklı devlet İngiltere ve Kanada'nın zorunlu çalışma uygulamaları buna örnek gösterilmiştir. Devletler genelde zorunlu çalışma uygulamalarını yol yapım ve onarım çalışmalarında kullanır. Peki neden? Devletin güvenliği, idaresi ve ekonomisinin düzenli bir şekilde yürümesi için yolların inşası mecburidir. Bölgelerin merkezle kolay iletişim kurması yönetimler için büyük önem arz eder. Osmanlı Devleti yaklaşık 623 yıllık dönemde çeşitli isimlerle zorunlu çalışma uygulamalarına başvurmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine denk gelen amele taburları ordu geri hizmetinde görevlendirildi. I. Dünya Savaşı Osmanlı ekonomisini sekteye uğrattı. Çalışan işgücünün çoğunluğunun askerde olması ordu geri hizmetinde çalışan amele taburların farklı alanlarda kullanılmasına sebep oldu. Amele taburları ve amele birlikleri konusunu seçmemin nedeni savaştan dolayı yaşanan işgücü kaybında iki farklı bölgede amelelerin nasıl değerlendirildiği olacak. Literatür taraması yaparak idarecilerin tarım ve madencilikte zorunlu çalıştırılan amelelerin devlet yararına kullanım amaçlarına değinilecektir. İdarecilerin beklediği faydanın sağlanıp sağlanamadığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu Çalıştırma, Amele Taburları, Amele Birliği, Tarım, Maden

Giriş

Birçok devlet farklı zaman dilimlerinde zorunlu çalışma uygulamasına başvurmuştur. Böylece devletin ihtiyacı olan yol, köprü, inşaat, tarım, madencilik gibi birçok görevde halk mecburi hizmet etmek zorunda kalmıştır. Devletler bu zorunlu çalıştırma uygulamalarını devletin ihtiyaç duyduğu iş gücünü karşılamak için kullanmışlardır. Zorunlu çalıştırma uygulamaları savaş dönemlerinde Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla ordu geri hizmetinde kullanılmıştır. Devletin zor duruma düştüğü savaş, doğal afetler, çekirge istilaları gibi durumlarda halkın zorunlu uygulamalar ile devletin ihtiyaçlarını kolayca karşılayacağını düşündükleri bir düzen kurmaya çalışmışlardır. Zorunlu çalışma uygulamaları yalnızca Osmanlı Devleti'nin ortaya koyduğu bir uygulama değildir. Farklı coğrafyalarda devletler idari, askeri, ekonomik birçok alanda ihtiyaçlarını karşılamak için zorunlu çalıştırma uygulamalarına başvurmuşlardır.

Dünyanın farklı zamanlarında farklı coğrafyalarda zorunlu çalışma uygulamalarına farklı ülkelerden çok fazla örnek ortaya koymak mümkündür. Osmanlı devletinin çağdaşı olan iki farklı ülke Kanada ve İngiltere'yi uygulamaya örnek gösterilebilir. Örneğin Kanada 1793

yılında çıkardığı yasa gereği müfettişler atayarak eskiden de uygulanmış olan zorunlu işgücü uygulamasını kontrol sağlayacaklar çalışanları denetleyeceklerdi. Yöre halkından seçilen çalışanlar her yıl üç ila on iki gün arasında çalışacaklardı. Zaman içerisinde bu zorunlu çalışma uygulaması halkın zorunlu tutulduğu günlerin parasal karşılığının ödemesiyle, yol yapım ve onarım çalışmalarının maliyetli olması nedeniyle yol yapım çalışması paralı yol uygulamasına çevrildi. Bir diğer örnek ise 1555 yılında yolların tamir çalışmaları için yapılan zorunlu hizmet uygulamasına başvuran İngiltere olmuştur. Mahalle ve kasabaların yolların tamiri için yöre halkı yılda dört gün çalışmak zorundaydı. Aynı zamanda halktan yol yapım çalışmaları için parada topluyorlardı. 1888 yılında yolların tamiri yerel yönetimlere bırakıldı. Zorunlu çalıştırma uygulamaları ile işler belirlenen zaman diliminde bitirilemiyordu. Maliyetler bu nedenle artıyordu. Yerel yönetimler bu uygulamanın verimsizliğini görerek paralı yol uygulamasına geçtiler. Verimsizliğin nedenleri yol yapım maliyetlerinin artması ve işçilerin yol yapımı konusunda deneyimsizlikleri uygulamanın son bulmasına neden oldu. Birçok farklı coğrafyada, farklı ülkelerde isimleri farklı olsa da zorunlu çalıştırma uygulaması görmek mümkündür.[1]

Osmanlı Devleti yaklaşık 623 yıllık dönemi göze alındığında çeşitli dönemlerinde zorunlu çalıştırma uygulamalarına başvurmuştur. Bu uygulamalar sivil ve askeri alanlarda olmuştur. Sivil alanda kullandığı Amele-i Mükellefiye Kanunu ile halk yollarda zorunlu çalıştırılmıştır. Osmanlı I. Dünya savaşına girmesiyle çalışan işgücünün büyük bir kısmını cepheye çağırdı. Savaşın büyüklüğü Osmanlı'nın tarım alanında büyük işgücü kaybı yaşamasına neden oldu. Yaşadığı sıkıntılara çözüm için zorunlu çalışma uygulamaları ile çölüm bulmaya çalıştı. 15 Ekim 1914 Amele-i Mükellefiye Kanunu ile 16-20 yaş erkekler ve 45 yaş üstü erkekler yani askere yaş gibi belirli sebeplerle alınmayanlar zorunlu olarak yaşadıkları bölgelerde tarlalarda imece usulü çalışacaklardı. Fakat daha sonraları savaşın kızışmasıyla askere alım yaşı düşmüş ve Amele-i Mükellefiye uygulaması idarecilerin beklediği faydayı sağlayamamıştır. Devlet tarımda ortaya çıkan iş gücünü karşılamak için ordu geri hizmetinde kullanılan Amele Taburlarını tarımda kullanılması yoluna gitti. [2]

Osmanlı Devleti'nin askeri alanda çeşitli dönemlerde ordu geri hizmetinde zorunlu çalıştırma uygulamaları kullanıldı. Klasik dönemde ordu geri hizmetinde yol ve köprülerde kullanılan kazmacılar, III. Selim döneminde kullanılan istihkâmcılar zorunlu çalışma uygulamalarına örnektir. Amele Taburları bu uygulamaların devamı niteliğindedir. 14 Mayıs 1914 Mükellefiyeti Askeriye Kanun-ı Muvakkati ile Gayrimüslimlerin askere alınmasıyla devlet azınlıkların ordu içerisinde huzursuzluk yaratacağını öngörerek geri hizmette çalışmalarını uygun buldu. Bu nedenle diğer uygulamalardan farklı olarak Amele Taburlarının çoğunluğu Gayrimüslimler teşkil ediyordu.[3]

I. Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı Devleti çalışan iş gücünün büyük bir kısmının cephede savaşıyordu. Bu durum asıl görevi ordu gerisinde yollar ve köprüler inşa ederek iaşe ve cephane

[1] Akkuş, Y., Yıldırım, K. 2017"Dünyada ve Osmanlı'da Zorunlu Çalıştırma: 'Amele-i Mükellefe' Uygulaması ve Tarihsel Gelişimi" Çalışma ve Toplum, 53(2):513-520
[2] Sarıçelik, K. 2017, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Teke Sancağında Tarımsal Üretimi Artırma Çabaları", OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 42, 159-161.
[3] Karagöz, M. 2019 "Birinci Dünya Savaşı'nda IV.Ordu Menzilinde Amele Taburları", Güvenlik Stratejileri Dergisi, 15(30), 380-382.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

sevkini sağlamak olan Amele Taburlarının tarım alanında kullanılmasına da neden oldu. Devlet boş kalan tarım arazilerine Amele taburlarını çalıştırma yoluna gitti. Fakat burada idarecilerin öngöremediği problemler ortaya çıktı. Birinci problem gönderilen Amele Taburlarının iaşesinin yöre halkının mı yoksa ordunun mu karşılayacağı konusudur. Yöre halkının savaş nedeniyle iaşe problemi yaşanıyordu. Bu nedenle amelenin iaşesinin ordu tarafından karşılanmasını isteniyordu. İkinci problem ise Amele Taburlarının çoğunluğunun Gayrimüslimlerden oluşmasıydı. Gayrimüslimler ticaret ve zanaat ile uğraştıklarından tarım alanında çalışacak bilgiye sahip değildi. Buna tarlada isteksiz çalışmaları ve taburdan kaçmalarda eklenince yöre halkı yarardan çok zarara uğruyorlardı. Yöre halkı tarımdan anlayan işçilerin gönderilmesini istemiştir. [4] Fakat devletin savaş döneminde seçerek amele gönderebilmesi zor gözükmektedir.

I. Dünya Savaşının yaşandığı dönemlerde Amele Taburlarına tarım alanlarının ekilmesi içinde ihtiyaç duyuldu. Aydın, Konya, Edirne, İstanbul gibi bölgelere tarım alanında çalışmak için Amele Taburları görevlendirildi. Osmanlı Devleti birçok cephede savaşırken bir de tarım alanlarını mahveden bir doğal afetle baş etmek zorunda kaldı. Doğal afetin adı çekirge istilalarıydı. Çekirge ile mücadele için gönderilen sancaklardan biri de Aydın sancağıydı. 1915 yılında Aydında gerçekleşen çekirge istilasını önlemek için Amele Taburları istendi. 16 Bin Amele taburu Aydın Vilayetine sevk edildi. 1916 yılında Aydında tekrar çekirge istilası gerçekleşti. Aydın Vilayeti için Dördüncü Amele Taburu görevlendirildi. Fakat daha sonra bu taburun yolların inşası için çalıştığı için gönderilmedi. Çekirge ile mücadele için yöre halkı görevlendirildi. Amele Taburu uygulamasının problemli bir uygulamaydı. Gayrimüslimlerden oluşması, taburun iş bilmezlikleri, iaşenin yöre halkından karşılanması uygulamanın en önemli problemleriydi. Ancak her şeye rağmen çekirge istilaları ile mücadelede Amele Taburları büyük rol oynadı. Devletin işgücü ihtiyacını karşılayabilmek için ortaya konulan en etkili yöntem olmuştur.[5]

Amele Taburlarının kurulmalarının asıl nedeni yol ve köprülerin inşasıdır. Aydın bölgesinde Amele Taburları bu amaç doğrultusunda da kullanılmışlardır. Aydın- Muğla hattı 1915 yılında tamire ihtiyaç duyulmuştur. Ahiköy iki bölgenin birbirileri ile iletimleri için önemliydi. Bundan dolayı Ahiköy- Milas yolu yapımı için Aydın Amele Taburu görevlendirildi. Böylece Aydın Muğla arasında iletişim sağlanmış oldu.[6] Buradan anlaşılacağı üzere zorunlu çalıştırma uygulaması olan Amele Taburu uygulaması Aydın bölgesinde yol yapımı, çekirge istilası ve tarım alanlarının ekilmesinde kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Zonguldak maden bakımından önemli bir bölgedir. Devletin donanması ve İstanbul için ihtiyaç duyduğu kömür ihtiyacının bir kısmı buradan karşılanmaktadır. İlk defa Zonguldak bölgesinde ilk maden 1829 yılında Ereğli bölgesinde Uzun Mehmet tarafından bulundu. Ancak havzaya yatırım uzun süre gerçekleşmedi. Bu nedenle kömür 1848 yılına çıkarılmaya başlandı. Kömürün çıkarılmaya başlanmasıyla kömür işçileri çalışma hayatlarına

[4] Sarıçelik, K. 2017, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Teke Sancağında Tarımsal Üretimi Artırma Çabaları",OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 42, 159-161.
[5] Taştekin, S, 2023, "Osmanlı Devleti'nin Çekirge Afeti ile Mücadelesinde Bir İşgücü Olarak Amele Taburları" Afet ve Risk Dergisi, 6(1) 264-268.
[6] Temel, M. (2008), I. Dünya Savaşı Yıllarında Muğla'daki Ekonomik Kalkınma Faliyetleri, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21), 167

uzun süre kötü çalışma şartlarında devam ettiler. [7] 1867 yılında Dilaver Paşa Nizamnamesi ile iş hayatında düzenlemeler sağlandı. Çalışanlar daha insancıl şartlarda çalışmaya başladılar. Aynı zamanda bu nizamname 14 kazanın Ereğli bölgesinde zorunlu çalışması kararını içeriyordu. Bu nizamname ile Ereğli havzasında zorunlu çalışma uygulamasına başlandı. [8] Uygulama bölgede on yıldan fazla devam etmiştir. 1880 yılında çıkarılan Maden Nizamnamesi ile Ereli bölgesine getirilen zorunlu çalıştırma uygulaması kaldırılmıştır. [9]

I. Dünya Savaşına Osmanlının dahil olmasıyla Zonguldak bölgesinde çıkarılan kömür önemi artmıştır. Fakat savaşla beraber kömür havzasında problemlerde baş gösterdi. Bunun sebeplerin başında Rusların Ereğli bölgesine saldırması ve kömür sevkiyatına engel olması geliyordu. Fransız teknik personelin savaş nedeniyle ülkesine dönmesi havzanın işleyişini sekteye uğratan bir diğer unsurdu. Yaşanan en büyük problem ise iş gücü kaybıydı. İşçilerin savaş nedeniyle cepheye gitmesi ve kalanların yine savaştan dolayı ücretlerinde yaşadıkları problemler havzada iş gücü kaybına neden oluyordu. [10]

1915 yılında Osmanlı Devleti ihtiyacı olan kömürün çıkarılması için havza üzerinde işletme yetkisini Almanlara bıraktı. Almanlar havzayı yönetmek için komisyon kurdular. Savaş bitene kadar komisyon Ereğli kömür havzasını yönetmiştir. Harp Kömür komisyonu döneminde donanmanın ihtiyacı olan kömürün ihtiyacı için çalışılmış ve gemilerin kömür ihtiyaçları havzadan karşılanmıştır.[11] Bu savaş döneminde Ereğli kömür havzasında zorunlu çalıştırma uygulamalarına başvurulduğu konusunda kesin bilgiye ulaşamadım. Fakat köylü amelenin bir ay kömür ocaklarında bir ay köyünde tarlalarda çalışıyorlardı. Ocaklarda iş gücü kaybı yaşanmaması için işçilerin Jandarma ile toplatılması ve buna rağmen amelenin eksilmeler görünüyordu. Komisyonun bu nedenle 15 Şubat 1918 yılında amelelerin nöbetleşe izinlerini kaldırmak istemiş fakat Harbiye Nezareti bu uygulamaya karşı çıkmıştır. [12] Buradan yola çıkarak nöbetleşe çalışan köylülerin Jandarma ile toplatılması zorunlu çalıştırma uygulamasının varlığına işaret ediyor. I. Dünya savaşı nedeniyle kömür ve iaşe ihtiyacını devlet nöbetleşe çalışma ile karşılamaya çalışmıştır. Harbiye Nezaretinin komisyon kararına karşı çıkması bunu desteklemektedir.

Kömür Osmanlı için hayati bir öneme sahipti. Buna kanıt olarak I. Dünya savaşı bitmiş olmasına rağmen askerlik çağına gelen işçilerin askerlikleri ertelenmesi bir kanıttır.[13] Savaşın bitmesine rağmen ocakta çalışacak işçinin eksilmesinin istenmemesi kömürün önemini

[7] Beşer, H. B, & Altıntaş F. A, (2024), "A Review of the Pioneering Role of Zonguldak Labor Union in Social Security Institutions and Its Current Situation" BİLTÜRK Ekonomi ve İlişkili Çalışmalar Dergisi 6(1), 17.
[8] Aytekin E. A, (2007) "Tarladan Ocaklara Sefaletten Mücadeleye Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası İşçileri 1848-1922" İstanbul: Yordam Kitapevi, 91-92
[9] Karakök, T, (2011), "Zonguldak Kömür Havzasında bir Yardım Sandığı: Amele Birliği", Uluslararası Yöntemi İktsat ve İşletme Dergisi, 7(13). 355-356.
[10] Tak, İ. (2016), "Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi Esnasında Yaşadığı Kömür Sıkıntısı ve Alınan Tedbirler", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 11(2), 109-110
[11]Oksay, Ü. (1983)"Geçiş Dönemi Tipi Olarak Zonguldak Kömür Havzası Maden İşçisi", İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 67
[12] Mutlu, C, 2006, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Amele Taburları (1914-1918), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi. 74-75.
[13] Özdemir, S. (1996)" Türkiye'de Zorunlu Çalıştırma Uygulamaları ", In Journal of Social Policy Conferences(No.41-42), 191

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

göstermektedir. Kömürün önemini gösteren bir diğer örnek savaşa fiilen dahil olmamasına karşın II. Dünya savaşında döneminde II. Mükellefiyet ile zorunlu çalıştırılmayı geri getirmesidir. Bu 1921 yılındaki Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun'a aykırıdır. [14] Bu uygulamalar zorunlu çalıştırmanın I. Dünya Savaşında kullanıldığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Zonguldak bölgesinde savaş dönemi zorunlu çalıştırma uygulamasına bir diğer örnek Bolu I. Amele Taburudur. 28 Kasım 1914-2 Ağustos 1917 tarihleri arası Zonguldak Kumandanlığı emrine verildi. Tabur Ereğli mevkinde ordunun iaşe ve kömür ihtiyacını sağlanması için yol inşası ve tamirinde çalıştırıldı. [15] Bölgede zorunlu çalıştırma uygulamalarının kullanılmasının ana sebebi görüldüğü üzere her zaman kömür madeni olmuştur. Madenin ya çıkarılması ya da sevk edilmesi için zorunlu çalıştırma uygulamalarına başvurulmuştur.

Sonuç

Osmanlı Devleti zorunlu çalışma uygulamalarını ihtiyaç duyduğu çeşitli alanlarda kullanmıştır. I. Dünya savaşı sırasında devletin iş gücünün cepheye gitmesi zorunlu çalıştırma uygulamalarına başvurulmasına sebep olmuştur. Tarım alanında önce Amele-i Mükellefe kullanılmıştır. Fakat savaşa alım yaşlarının düşmesiyle uygulama önemini kaybetmiştir. Tarım alanında bu seferde asıl görevi ordu geri hizmetinde çalışmak olan Amele Taburları görevlendirilmiştir. Ancak çoğunluğu Gayrimüslimlerden oluşan Amele Taburları tarım konusundaki bilgisizlikleri uygulamayı sorunlu kılmıştır. Aydın sancağında zorunlu uygulamalar hem tarım hem yol çalışmalarında kullanılmıştır. Aydın çekirge istilasına uğradığında yine Amele Taburlarının yardımına başvurulmuştur. Zonguldak sancağında yine yol inşasında I. Ordu Amele Taburu görevlendirilmiştir. Zonguldak sancağında önemli nokta I. Dünya savaşı öncesi ve sonrasında Ereğli kömür havzasında zorunlu çalıştırmaya başvurulmuş olmasıdır. Fakat I. Dünya savaşında havza Alman komisyonunun elinde bulunduğundan nasıl bir uygulama izlendiği konusunda kesin bir sonuca ulaşamadım. Ancak elde edilen bilgilerden havzada zorunlu çalıştırma uygulamasına başvurulduğunu düşünmekteyim. Bu konu gelecekte daha ayrıntılı incelenebilir.

Kaynakça

Akkuş, Y., & Yıldırım, K. (2017). Dünyada ve Osmanlı'da Zorunlu Çalıştırma:"Amele-i Mükellefe" Uygulaması ve Tarihsel Gelişimi. *Çalışma ve Toplum*, *2*(53), 507-546..

Sarıçelik, K. (2017). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Teke Sancağında Tarımsal Üretimi Artırma Çabaları. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (42), 149-168.

Karagöz, M. (2019). Birinci Dünya Savaşı'nda IV. Ordu Menzilinde Amele Taburları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *15*(30), 379-415.

[14] Kara, M. (2011). Ereğli Kömür Havzası'ıda II. Mükellefiyet Zorunlu Çalıştırma 1940-1947, Uluslararası Yöntetim ve İşletme Dergisi, 7(14), 415

[15] Lüleci, A." Bir Zamanlar Bolu İkinci Amele Taburu, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(3), 772-773

Taştekin, S. (2023). Osmanlı Devleti'nin Çekirge Afeti ile Mücadelesinde Bir İşgücü Olarak Amele Taburları. *Afet ve Risk Dergisi*, *6*(1), 257-272.

Beşer, B. H., & Altıntaş, F. A Review of the Pioneering Role of Zonguldak Labor Union in Social Security Institutions and Its Current Situation. *BİLTÜRK Ekonomi ve İlişkili Çalışmalar Dergisi*, *6*(1), 15-31.

Temel, M. (2008). I. Dünya Savaşı Yıllarında Muğla'daki Ekonomik Kalkınma Faaliyetleri. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 163-180.

Aytekin E. A. (2007) *Tarladan Ocaklara Sefaletten Mücadeleye Zonguldak- Ereğli Kömür Havzası İşçileri 1844-1922.* Yordam Kitapevi.

Karakök, T. (2011). Zonguldak kömür havzasında bir yardım sandığı: Amele Birliği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *7*(13), 351-367.

Tak, İ. (2016). Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi Esnasında Yaşadığı Kömür Sıkıntısı ve Alınan Tedbirler. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *11*(2), 107-124.

Oksay, Ü. (1983). *Geçiş Dönemi Tipi Olarak Zonguldak Kömür Havzası Maden İşçileri*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Mutlu, C. (2006). *Osmanli Arşiv Belgelerine Göre Amele Taburlari (1914–1918)* (Master's thesis, Marmara Universitesi (Turkey).

Özdemir, S. (1996). Türkiye'de"Zorunlu Çalışma"uygulamaları. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 41-42, pp. 181-214). Istanbul University.

Kara, M. (2011). Ereğli Kömür Havzası'nda II. Mükellefiyet Zorunlu Çalıştırma, 1940-1947. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *7*(14), 411-435.

Lüleci, A. (2020). Bir Zamanlar Bolu İkinci Amele Taburu (1914-1918). *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20*(3), 761-777.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

FİZİKSEL AKTİVİTENİN DİKKAT, BELLEK VE REAKSİYON ZAMANI ÜZERİNE ETKİLERİ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

Psikolojik Danışman Esra Nur Öztürk
Kırıkkale Üniversitesi
esranur.oztrk01@gmail.com – 0000-0003-3188-207X

Prof. Dr. Birol ALVER
Kırıkkale Üniversitesi
birolalver@hotmail.com 0000-0001-9654-0965

ÖZET
Günümüzde dijitalleşme ve artan ekran bağımlılığı, fiziksel aktivite düzeylerini düşürerek bilişsel işlevlerde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı, fiziksel aktivitenin dikkat, bellek ve reaksiyon zamanı üzerindeki etkilerini literatür ışığında inceleyerek, eğitim ve sağlık alanlarında uygulanabilir öneriler sunmaktır. Araştırma sonuçlarına göre düzenli fiziksel aktivitelerin dikkat süreçlerini geliştirdiği, bellek performansını ve reaksiyon sürelerini olumlu etkilediği belirlenmiştir. Özellikle aerobik egzersizlerin dikkat ve bellek üzerinde, koordinatif egzersizlerin ise reaksiyon süreleri ve yürütücü işlevlerde daha etkili olduğu görülmüştür. Fiziksel aktivitenin bilişsel süreçleri geliştirmedeki rolünün anlaşılması ve eğitim programlarına entegre edilmesi, akademik başarı açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca fiziksel aktivitenin psikolojik danışmanlık ve rehberlik süreçlerine entegre edilmesi, danışanların bilişsel, duygusal ve davranışsal alanlarda gelişimini destekleyerek terapötik sonuçları iyileştirmektedir. Bu bağlamda fiziksel aktivitelerin danışmanlık süreçlerine entegrasyonu, psikolojik iyilik halini artırıcı ve terapi sürecini destekleyici bir yöntem olarak kullanılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel Aktivite, Dikkat, Bellek, Reaksiyon Zamanı,

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

PHYSICAL ACTIVITY'S EFFECTS ON ATTENTION, MEMORY AND REACTION TIME: A REVIEW STUDY

Psychological Counselor Esra Nur Öztürk
Kırıkkale University
esranur.oztrk01@gmail.com – 0000-0003-3188-207X

Prof. Dr. Birol ALVER
Kırıkkale University
birolalver@hotmail.com 0000-0001-9654-0965

ABSTRACT
Today, digitalization and increasing screen dependency reduce physical activity levels, negatively impacting cognitive functions. This study aims to review the effects of physical activity on attention, memory, and reaction time in light of existing literature and to provide applicable recommendations for education and health fields. Research findings suggest that regular physical activities enhance attention processes, memory performance, and reaction times. Specifically, aerobic exercises have shown more significant effects on attention and memory, whereas coordinative exercises are more effective on reaction times and executive functions. Understanding the role of physical activity in improving cognitive processes and integrating it into educational programs is crucial for academic success. Additionally, incorporating physical activity into psychological counseling and guidance processes supports clients' cognitive, emotional, and behavioral development, thus improving therapeutic outcomes. Hence, integrating physical activities into counseling practices should be considered a method for enhancing psychological well-being and supporting therapy.

Keywords: Physical Activity, Attention, Memory, Reaction Time,

Giriş

Günümüzde teknolojik ilerlemeler ve dijital dönüşüm, bireylerin günlük yaşam alışkanlıklarını derinden etkilemiş, bu durum fiziksel aktivite düzeylerinde kayda değer bir azalma ile sonuçlanmıştır. Özellikle çocuklar, ergenler ve genç yetişkinler arasında artan ekran kullanımı ve hareketsiz yaşam tarzı, yalnızca fiziksel sağlık açısından değil, aynı zamanda bilişsel işlevler üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır (Twenge ve Campbell, 2018; Carson vd., 2016).

Bilişsel performans, bireylerin akademik ve mesleki başarılarının yanı sıra, çevresel uyaranlara adaptasyon becerileriyle de yakından ilişkilidir. Bu performansın temel göstergeleri arasında dikkat, çalışma belleği, tepki hızı ve karar verme süreçleri yer almaktadır (Diamond, 2013).

Nöropsikolojik literatür, fiziksel aktivitenin beyin sağlığı üzerindeki yapılandırıcı rolünü giderek daha fazla vurgulamaktadır. Yapılan çalışmalar, düzenli egzersizin nörogenez (yeni

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

sinir hücresi oluşumu), sinaptogenez (sinaptik bağlantı kurulumu), nörotransmitter salınımı ve serebral kan akımını artırma gibi mekanizmalar yoluyla nöroplastisiteyi desteklediğini ortaya koymaktadır (Cotman vd., 2007; Hillman, Erickson ve Kramer, 2008; Querido ve Sheel, 2007).

Egzersizin merkezi sinir sistemi üzerindeki etkilerinden biri de dopamin, serotonin ve norepinefrin gibi nörotransmitterlerin salınımını artırmasıdır. Bu nörokimyasal maddeler, dikkat ve ruh hali düzenlemesi gibi bilişsel ve duygusal işlevlerde önemli rol oynamaktadır (Meeusen ve De Meirleir, 1995). Aynı zamanda fiziksel aktivitenin, prefrontal korteks ve hipokampus gibi yüksek düzey bilişsel işlevlerden sorumlu beyin bölgelerine oksijen ve glikoz akışını artırarak bu alanlardaki nöral etkinliği desteklediği bildirilmektedir (Pereira vd., 2007).

Özellikle BDNF (beyin türevli nörotrofik faktör) düzeylerindeki artış, öğrenme, hafıza ve dikkat süreçlerinde çarpıcı iyileşmeler sağlamaktadır (Voss vd., 2011; Szuhany, Bugatti ve Otto, 2015). BDNF, hipokampus bölgesinde sinaptik plastisiteyi artırarak öğrenme ve bellek mekanizmalarını desteklemektedir (Erickson vd., 2011). Ayrıca, fiziksel aktivitenin prefrontal korteks aktivasyonunu yükseltmesiyle birlikte dikkat kontrolü, karar verme ve bilişsel esneklik gibi yürütücü işlevlerde de gelişme sağladığı bildirilmektedir (Best, 2010).

Bu bağlamda, fiziksel aktivitenin biyo-psiko-sosyal bir bütün olarak ele alınması, hem gelişimsel hem de öğrenme süreçleri için kritik bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu derleme çalışmasının amacı, alanda yapılmış deneysel araştırmalar doğrultusunda fiziksel aktivitenin dikkat, bellek ve reaksiyon zamanı üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve bu etkilerin nöropsikolojik mekanizmalar çerçevesinde nasıl açıklanabileceğini ortaya koymaktır. Çalışmada, farklı yaş gruplarında gerçekleştirilen deneysel araştırmalar incelenmiş, elde edilen bulgular sistematik olarak sınıflandırılmış ve nörobiyolojik temelleriyle birlikte yorumlanmıştır. Ayrıca eğitimsel ve psikolojik danışmanlık bağlamında fiziksel aktivitenin uygulanabilirliği de bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

FİZİKSEL AKTİVİTE VE DİKKAT

Dikkat, bireyin çevresel uyaranlar arasından belirli bilgilere odaklanmasını ve bu odağı sürdürmesini sağlayan temel bir bilişsel işlevdir (Posner ve Petersen, 1990). Günümüzde dijitalleşmenin hız kazanması ve buna bağlı olarak artan sedanter yaşam biçimi, bireylerin dikkat sürelerinde azalma ve odaklanma güçlüğü gibi bilişsel sorunların daha sık görülmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede, fiziksel aktivitenin dikkat üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu, son yıllarda yapılan deneysel çalışmalarla yoğun biçimde incelenmektedir.

Özellikle çocukluk çağında düzenli olarak gerçekleştirilen fiziksel aktivitenin, seçici ve sürdürülebilir dikkat gibi dikkat alt boyutlarında olumlu etkiler yarattığı literatürde sıkça vurgulanmaktadır (Hillman vd., 2009). Egzersizin süresi ve niteliğine bağlı olarak dikkat üzerinde kısa ya da uzun vadeli gelişmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, akut yani tek seferlik egzersizlerin dahi dikkat düzeyini geçici olarak artırabildiği ifade edilmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Hillman ve arkadaşları (2009), kısa süreli yürüyüş uygulamasının ardından katılımcıların dikkat gerektiren görevlerde daha başarılı olduklarını göstermiştir. Benzer şekilde, Best'in (2010) çocuklar üzerinde yürüttüğü bir deneysel çalışmada, haftada üç kez yapılan aerobik egzersizlerin yürütücü işlevler ve dikkat becerileri üzerinde anlamlı gelişmeler sağladığı saptanmıştır. Egzersiz grubundaki çocukların dikkat testlerinden elde ettikleri puanlar, kontrol grubuna göre daha yüksek çıkmıştır.

Chang ve arkadaşlarının (2012) gerçekleştirdiği randomize kontrollü bir çalışmada ise yalnızca 20 dakikalık akut egzersizin, bilişsel kontrol ve seçici dikkat üzerinde kısa süreli ama anlamlı etkiler yarattığı belirlenmiştir. Egzersiz uygulamasının ardından katılımcılar, Stroop Testi'nde daha yüksek performans sergilemiştir. Benzer biçimde, De Greff ve arkadaşları (2018) tarafından yürütülen bir meta-analiz çalışmasında, 30'u aşkın deneysel araştırmanın bulguları analiz edilmiş ve fiziksel aktivitenin özellikle çocuklar ile ergenlerde dikkat gelişimini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Analizde, koordinatif egzersizlerin yürütücü dikkat üzerinde daha belirgin etkiler yarattığı da vurgulanmıştır.

Nörobiyolojik açıdan bakıldığında, bu etkilerin altında yatan mekanizmalar çeşitli beyin süreçlerine dayanmaktadır. Fiziksel aktivitenin prefrontal korteks bölgesinin aktivitesini artırdığı, ayrıca dopamin ve norepinefrin gibi dikkatle ilişkili nörotransmitterlerin salınımını düzenlediği belirtilmektedir (Voss vd., 2011). Bunun yanında, düzenli egzersizin BDNF (beyin türevli nörotrofik faktör) düzeylerini yükselterek sinaptik plastisiteyi desteklediği ve böylece dikkat ile ilişkili bilişsel süreçlere katkı sunduğu da ifade edilmektedir.

Egzersizin türü de dikkat üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Budde ve arkadaşları (2008), orta şiddette ve kısa süreli koordinasyon temelli egzersizlerin dikkat performansını artırabildiğini göstermiştir. Welsch ve arkadaşlarının (2021) bulguları ise, bilişsel yükü yüksek fiziksel aktivitelerin dikkat becerileri üzerinde anlamlı katkılar sağladığını ortaya koymuştur. Her iki çalışma da, dikkat gelişiminde fiziksel aktivitenin biçimi ve yoğunluğunun belirleyici olabileceğine işaret etmektedir.

Eğitim ortamlarında uygulanan fiziksel etkinlik programlarının da öğrencilerin dikkat düzeyleri üzerinde olumlu etkiler yarattığı görülmektedir. Mura ve arkadaşları (2015), okul temelli fiziksel aktivite uygulamalarının hem kısa hem de orta vadede dikkat becerilerini geliştirdiğini bildirmiştir. Howie ve Pate (2012) tarafından yürütülen ve 125 çalışmayı kapsayan kapsamlı bir derlemede, sınıf içi fiziksel aktivitelerin çocukların dikkat ve bilişsel gelişimlerini desteklemek amacıyla etkili bir yöntem olarak kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Fedewa ve Ahn (2011), fiziksel aktivite ile dikkat becerileri arasındaki ilişkinin sınıf içi olumlu davranışlara katkı sunduğunu göstermiştir.

Tüm bu bulgular, fiziksel aktivitenin yalnızca bedensel sağlık için değil, aynı zamanda dikkat süreçlerinin gelişimi açısından da kritik bir destekleyici unsur olduğunu göstermektedir.

FİZİKSEL AKTİVİTE VE BELLEK

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Bellek, bilginin kodlanması, depolanması ve gerektiğinde geri çağrılmasını içeren temel bir bilişsel işlemdir (Baddeley, 2012). Ancak sedanter yaşam tarzı ve zihinsel uyarıcı eksikliği, bu işlevlerde zamanla zayıflamalara yol açabilmektedir. Fiziksel aktivite, sadece bedensel sağlığı desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda bellek başta olmak üzere çeşitli bilişsel işlevleri de olumlu yönde etkilemektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar, fiziksel aktivitenin bilişsel gerilemeyi yavaşlattığını ve bellek kapasitesini arttırdığını ortaya koymakta; bu etkinin ise büyük ölçüde nörobiyolojik mekanizmalar yoluyla gerçekleştiğini belirtmektedir.

Erickson ve arkadaşlarının (2011) orta yaşlı yetişkinlerle yürüttüğü bir çalışma, bir yıl süren aerobik egzersizlerin hipokampus hacmini %2 oranında artırdığını ve bu artışın bellek performansında anlamlı iyileşmelere yol açtığını göstermiştir. Kontrol grubunda ise hipokampal hacimde azalma kaydedilmiştir. Bu etki, bellek türülerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin, egzersizin prefrontal korteks aktivitesini artırmasının çalışma belleği üzerinde anlamlı katkılar sağladığı bildirilmektedir (Kamijo vd., 2009). Chang ve arkadaşlarının (2012) araştırması ise, kalp atış hızını artıran egzersizlerin bilgi işleme hızını ve yürütücü işlevleri olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Fiziksel aktivitenin bellekle olan ilişkisi sadece davranışsal düzeyde değil, fizyolojik mekanizmalar yoluyla da desteklenmektedir. Yapılan çalışmalar, düzenli egzersizin hipokampus hacmini arttırdığını ve bu durumun epizodik bellek performansıyla yakından ilişkili olduğunu göstermiştir (Erickson vd., 2011). Colcombe ve Kramer (2003), uzun süreli fiziksel aktivite uygulamalarının kelime öğrenme ve uzun süreli bellek üzerinde iyileştirici etkileri olduğunu belirtmiştir. Bu etkilerin, hipokampüs bölgesinde BDNF (beyin türevli nörotrofik faktör) seviyelerinin artması, serebral kan akışının hızlanması ve inflamatuar yanıtların baskılanması gibi fizyolojik düzeydeki değişikliklerle ilişkili olduğu bildirilmektedir (Pereira vd., 2007; Lucas vd., 2012; Cotman ve Berchtold, 2007).

Colcombe ve Kramer (2003), yaşlı bireylerde düzenli fiziksel aktivitenin çalışma belleği ve epizodik bellek performansı üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koyarken, Pereira ve arkadaşları (2007) tarafından yürütülen hayvan deneyleri, egzersizin hipokampal nörogenezi artırdığını ve bunun öğrenme-bellek süreçlerine doğrudan katkı sunduğunu göstermiştir. Laurin ve arkadaşları (2001) ise haftada en az üç kez egzersiz yapan bireylerde demans gelişme riskinin %35 oranında azaldığını belirlemiştir. Bu bulgular, fiziksel aktivitenin yaşlanmaya bağlı bilişsel gerilemeyi yavaşlatma potansiyelini ortaya koymaktadır.

Fiziksel aktivitenin, BDNF düzeylerini artırarak uzun süreli potansiyasyonu (LTP) ve sinaptik plastisiteyi desteklediği bilinmektedir (Cotman vd., 2007). Bu nörobiyolojik mekanizmalar, bilginin kalıcı belleğe aktarımı ve etkin şekilde geri çağrılması açısından kritik rol oynamaktadır. Buna ek olarak, fiziksel aktivitenin görsel ve işitsel bellek üzerindeki etkileri de dikkate değer bulunmaktadır. Hipokampus ile oksipital korteks arasındaki nöral bağlantıların güçlenmesi, görsel bilgilerin daha hızlı ve etkili işlenmesini sağlarken; işitsel uyaranların kodlanmasındaki artış da dil gelişimi açısından katkı sağlamaktadır (Hötting ve Röder, 2013; Seinfeld vd., 2013).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Lin ve arkadaşlarının (2025) yürüttüğü randomize kontrollü bir çalışmada, DEHB tanısı alınış 7–10 yaş arası çocuklarda farklı fiziksel aktivite müdahalelerinin yürütücü işlevler ve motor performans üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Yapılandırılmış fiziksel etkinliklerin uygulandığı grubun, çalışma belleği ve motor becerilerde anlamlı iyileşme gösterdiği rapor edilmiştir. Bu bulgu, fiziksel aktivitenin sadece motor değil, aynı zamanda bilişsel işlevleri de destekleyebileceğini göstermektedir.

Suzuki ve arkadaşlarının (2013) yaptığı randomize kontrollü bir çalışmada, hafif bilişsel bozukluk (MCI) tanılı 100 yaşlı birey üzerinde yürütülen altı aylık bir egzersiz programının etkileri incelenmiştir. Aerobik egzersiz, kas kuvveti çalışmaları ve denge antrenmanlarını içeren bu programın, amnestik MCI (aMCI) alt grubundaki bireylerde Mini-Mental Durum Değerlendirme (MMSE) ve mantıksal bellek testlerinde anlamlı artış sağladığı, ayrıca beyin kortikal atrofi ilerlemesini yavaşlattığı belirtilmiştir. Bu bulgular, çok bileşenli egzersiz programlarının yaşlılık döneminde bellek ve genel bilişsel işlevlerin korunmasına katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Verret ve arkadaşları (2012) tarafından yürütülen keşifsel bir araştırmada ise, DEHB tanısı almış 7–12 yaş aralığındaki erkek çocuklarda uygulanan 10 haftalık fiziksel aktivite programı sonrasında kas kuvveti, motor beceriler, bilgi işleme ve davranış düzenleme becerilerinde anlamlı düzeyde gelişme gözlemlenmiştir. Bulgular, fiziksel aktivitenin bilişsel ve davranışsal düzenlemeyi destekleyici gücüne işaret etmektedir.

Tüm bu bulgular ışığında değerlendirildiğinde, fiziksel aktivitenin bellek süreçleri üzerindeki etkisinin sadece teorik düzeyde kalmadığı; davranışsal, fizyolojik ve yapısal değişimlerle birlikte somut ve anlamlı kazanımlar sağladığı görülmektedir. Gerek çocukluk çağında, gerekse yaşlılık döneminde bilişsel işlevlerin korunması ve geliştirilmesi adına fiziksel aktivitenin düzenli olarak yaşamın bir parçası hâline getirilmesinin faydaları açıktır. Bu doğrultuda, hem eğitim hem de sağlık politikalarında fiziksel aktiviteyi bilişsel gelişimi destekleyen temel bir araç olarak konumlandırmak, toplumsal düzeyde bilişsel refahın artırılmasına katkı sağlayacaktır.

FİZİKSEL AKTİVİTE VE REAKSİYON ZAMANI

Reaksiyon zamanı, bireyin bir uyarana karşı verdiği motor tepkinin süresiyle ölçülen önemli bir bilişsel-motor göstergedir (Spirduso, 1975). Günümüzde artan sedanter yaşam biçimi, reflekslerin zayıflamasına ve motor yanıt süresinde belirgin gecikmelere neden olabilmektedir. Ancak yapılan araştırmalar, düzenli fiziksel aktivitenin bu alanda da önemli kazanımlar sağladığını göstermektedir.

Spirduso'nun (1975) öncü niteliğindeki çalışmasında, düzenli egzersiz yapan yaşlı bireylerin, sedanter yaşıtlarına göre daha kısa reaksiyon süresine sahip oldukları bulunmuştur. Benzer şekilde, McMorris ve arkadaşları (2011), genç yetişkinlerle gerçekleştirdikleri deneysel araştırmada, yalnızca 30 dakikalık orta şiddette egzersizin hem basit hem de seçici reaksiyon zamanı görevlerinde anlamlı performans artışı sağladığını ortaya koymuştur. Budde ve arkadaşlarının (2008) yürüttüğü çalışmada ise, koordinasyon gerektiren egzersizler sonrası

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yapılan bilişsel testlerde genç bireylerin dikkat düzeylerinde ve reaksiyon sürelerinde iyileşmeler gözlemlenmiş, ayrıca bilişsel esnekliklerinde de artış kaydedilmiştir.

Alpkaya ve Mengütay'ın (2004) orta yaş grubuyla yürüttüğü deneysel çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. On hafta boyunca haftada üç gün uygulanan çok bileşenli egzersiz programı (tempolu yürüyüş, hafif koşu, kalistenik hareketler ve koordinasyon çalışmaları) sonucunda, katılımcıların görsel basit, işitsel basit ve seçmeli reaksiyon sürelerinde anlamlı düzeyde gelişmeler gözlenmiştir. Bulgular, düzenli fiziksel aktivitenin yalnızca motor performansı değil, aynı zamanda bilişsel hız ve tepki verme becerisini de olumlu etkilediğini göstermektedir.

Sayaca ve Karaman'ın (2021) 54 sağlıklı yetişkinle gerçekleştirdiği kesitsel çalışmada ise, günlük ortalama adım sayısının denge, esneklik ve reaksiyon zamanı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bulgular, günlük adım sayısıyla denge ve esneklik arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koyarken, reaksiyon süresi ile anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Bu sonuçlar, fiziksel aktivitenin bazı motor beceriler üzerinde etkili olduğunu, ancak reaksiyon süresi üzerinde her zaman belirgin bir değişim yaratmadığını göstermektedir.

Reigel ve arkadaşları (2019) tarafından yürütülen başka bir kesitsel çalışmada, 8–12 yaş arası 119 çocuğun fiziksel aktivite düzeyleri, fiziksel uygunlukları ve reaksiyon süreleri incelenmiştir. Yüksek fiziksel aktivite düzeyine sahip olan çocukların, daha kısa reaksiyon sürelerine ve daha yüksek fiziksel uygunluk düzeylerine sahip oldukları belirlenmiştir. Bu bulgular, erken yaşta kazanılan fiziksel aktivite alışkanlıklarının bilişsel ve motor gelişim üzerinde yapıcı etkileri olabileceğini göstermektedir.

Chaipunko ve arkadaşlarının (2024) yürüttüğü ön test-son test tasarımlı pilot çalışmada, bilişsel gerilim riski taşıyan 20 yaşlı birey, artırılmış gerçeklik tabanlı fiziksel-bilişsel eğitim programına katılmıştır. Haftada üç gün, 1.5 ay boyunca süren 45–60 dakikalık seanslar sonucunda, dikkat, bilişsel esneklik ve reaksiyon süresinde anlamlı iyileşmeler elde edilmiştir. Bu çalışma, teknolojik destekli egzersizlerin ileri yaş grubundaki bilişsel performansı da artırabileceğine işaret etmektedir.

Biyolojik açıdan değerlendirildiğinde ise, fiziksel aktivitenin sinaptik iletim hızını artırdığı, motor korteksin aktivasyonunu güçlendirdiği ve serebral kan akışını optimize ettiği görülmektedir (Hillman vd., 2008). Bu fizyolojik etkiler, çevresel uyaranlara karşı daha hızlı ve etkili yanıtların verilmesini kolaylaştırmakta, dolayısıyla reaksiyon süresinde kayda değer iyileşmeler sağlamaktadır.

Sonuç olarak, fiziksel aktivitenin reaksiyon süresi üzerindeki etkileri yaş, aktivite türü ve süresi gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermekle birlikte, genel eğilim olumlu yöndedir. Hem deneysel hem de kesitsel araştırmalar, düzenli fiziksel etkinliğin bilişsel-motor performansı geliştirebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, erken yaşlardan itibaren yaşam boyu sürecek fiziksel aktivite alışkanlıklarının desteklenmesi, bireylerin çevresel uyaranlara hızlı ve etkili tepki verebilme kapasitelerini artırarak akademik, mesleki ve günlük yaşantılarındaki başarılarına doğrudan katkı sunabilir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

FİZİKSEL AKTİVİTENİN EĞİTİMLE ENTEGRASYON

Fiziksel aktivitenin eğitim süreçleriyle bütünleştirilmesi, sadece fiziksel gelişimi değil, aynı zamanda akademik başarıyı da artıran çok yönlü etkiler yaratmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalar, sınıf içi fiziksel etkinliklerin ve ders arası egzersizlerin bilişsel işlevleri destekleyerek öğrencilerin akademik performanslarını geliştirdiğini göstermektedir. Alvarez-Bueno ve arkadaşlarının (2017) gerçekleştirdiği meta-analizde, kısa süreli egzersizlerin dikkat düzeylerini artırdığı ve öğrenme kapasitesini desteklediği belirlenmiştir. Bu bulgular, fiziksel aktivitenin sadece serbest zaman etkinliği olarak değil, öğrenme süreçlerinin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Özellikle dikkat dağınıklığı, hiperaktivite ve motivasyon eksikliği yaşayan öğrencilerde, nöropsikolojik temelli egzersizlerin dikkat, bellek ve yürütücü işlevler üzerindeki iyileştirici etkileri sayesinde akademik performans üzerinde dolaylı katkılar sağladığı bildirilmektedir. Yapısal fiziksel aktivite programlarının okullarda uygulanması, sadece bilişsel işlevleri değil; aynı zamanda duygusal regülasyonu, özdenetimi ve sosyal uyumu da desteklemektedir.

Bu bağlamda, fiziksel aktivitenin yalnızca sportif başarıya yönelik değil, aynı zamanda bilişsel gelişim ve öğrenme süreçlerine entegre edilmiş bir eğitim stratejisi olarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Eğitim politikalarının bu doğrultuda şekillendirilmesi, öğrencilerin hem zihinsel hem de bedensel potansiyellerini en üst düzeye çıkaracak kapsayıcı bir yaklaşımın benimsenmesine katkı sağlayacaktır.

FİZİKSEL AKTİVİTENİN PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK ENTEGRASYONU

Fiziksel aktivitenin yalnızca eğitim ve sağlık alanlarında değil, aynı zamanda psikolojik danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde de etkili bir müdahale aracı olarak değerlendirilmeye başlanması, çağdaş psikolojik yaklaşımlar açısından dikkat çekici bir gelişmedir. Güncel literatür, danışanların terapi sürecine fiziksel hareketliliğin dâhil edilmesinin duygusal, bilişsel ve davranışsal boyutlarda çeşitli kazanımlar sağladığını göstermektedir. Martinsen (2008) ve Salmon (2001), fiziksel aktivitelerin stres, kaygı ve depresyon belirtilerinde azalma sağladığını; öz yeterlilik ve psikolojik dayanıklılık düzeylerini artırdığını belirtmektedir.

Stathopoulou ve arkadaşları (2006), hareket temelli müdahalelerin danışanların beden farkındalığını yükselterek duygularını daha sağlıklı düzenlemelerine katkı sunduğunu bildirmektedir. Bu durum, danışanın içsel kaynaklarını daha etkin kullanmasını ve duygu-durum regülasyonunu güçlendirmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda grup temelli fiziksel aktiviteler, sosyal etkileşimi teşvik ederek danışanların kişilerarası becerilerini geliştirici bir ortam yaratmaktadır (Eime vd., 2013).

Faulkner ve Taylor'a (2005) göre, fiziksel aktivitenin psikolojik danışmanlık süreçlerine entegrasyonu, özellikle gençler ve ergenlerle yürütülen çalışmalarda hem motivasyonel bağlılığı artırmakta hem de terapötik ittifakı güçlendirmektedir. Bu bağlamda, psikolojik danışmanların danışan ihtiyaçlarına uygun olarak egzersiz temelli uygulamaları entegre

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

etmeleri, sadece semptomların hafifletilmesini değil, aynı zamanda bireyin genel psikolojik iyi oluşunun sürdürülebilir şekilde desteklenmesini sağlayabilir.

Sonuç olarak, fiziksel aktiviteyi terapiye entegre etmek, modern psikolojik danışmanlığın bütüncül yaklaşımını somutlaştıran önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, beden-zihin ilişkisini merkeze alarak, danışanın duygusal dayanıklılığını ve içsel dengesini güçlendirme potansiyeli taşımaktadır.

TARTIŞMA

Bu derleme çalışmasında, fiziksel aktivitenin dikkat, bellek ve reaksiyon zamanı üzerindeki etkilerine dair deneysel ve yarı deneysel bulgular incelenmiş; genel eğilim, düzenli fiziksel aktivitenin bilişsel işlevleri olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Ancak literatürde yer alan yöntemsel farklılıklar, örneklem çeşitliliği ve uygulama protokollerine ilişkin sınırlılıklar, elde edilen sonuçların tek boyutlu yorumlanmasını güçleştirmektedir.

Birçok çalışma, özellikle aerobik egzersizlerin dikkat ve bellek üzerinde, koordinatif egzersizlerin ise yürütücü işlevlerde daha belirgin gelişmeler sağladığını ortaya koymaktadır (Chang vd., 2012). Bu durum, egzersizlerin bilişsel hedeflere göre içerik ve yapılandırma açısından farklı biçimlerde uygulanması gerektiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla bireyin yaşına, mevcut bilişsel düzeyine ve fiziksel kapasitesine uygun egzersiz formatlarının geliştirilmesi, müdahale etkililiğini artıracaktır.

Yaş grupları bağlamında değerlendirildiğinde, çocukluk döneminde dikkat ve akademik performans üzerinde gözlenen güçlü etkiler, yaşlılıkta daha çok bellek performansı ve reaksiyon süresinde belirginleşmektedir (Laurin vd., 2001). Bu yaşa özgü etkiler, fiziksel aktivitenin yaşam boyu bilişsel işlevlerin korunmasında kritik bir rol üstlenebileceğini göstermektedir. Öte yandan, cinsiyet temelli farklılıkları ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olması, hormonal farklılıkların egzersiz yanıtları üzerindeki etkisini netleştirmeyi zorlaştırmaktadır.

Nörobiyolojik düzeyde fiziksel aktivitenin; BDNF artışı, dopamin ve norepinefrin salınımının dengelenmesi, sinaptik plastisite ve serebral kan akışı gibi mekanizmalar aracılığıyla bilişsel süreçleri doğrudan desteklediği bilinmektedir (Voss vd., 2011). Ancak bu fizyolojik yanıtlar, bireyin yaşam tarzı, genetik özellikleri, psikososyal durumu ve mevcut sağlık durumu gibi değişkenlerden etkilenebilmektedir. Bu nedenle bireyselleştirilmiş yaklaşımların, fiziksel aktivite programlarının planlanmasında ve uygulanmasında esas alınması önem arz etmektedir.

Ayrıca, çalışmalarda kullanılan ölçme araçlarının türü ve bilişsel işlevlerin tanımlanma biçimi de sonuçların genellenebilirliğini etkileyen bir diğer faktördür. Bazı araştırmalarda nöropsikolojik test bataryaları kullanılırken, bazılarında daha sınırlı gözlem ve anket verileriyle değerlendirme yapılmış olması, bulgular arasındaki çeşitliliği artırmaktadır. Bu nedenle, ileriye dönük araştırmalarda standardize edilmiş ölçme araçlarının kullanımı ve uzun vadeli takiplerin yapılması, fiziksel aktivitenin bilişsel etkilerine dair daha tutarlı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Sonuç olarak, fiziksel aktivitenin dikkat, bellek ve reaksiyon süresi üzerindeki etkileri güçlü bir bilimsel temele dayansa da, bu etkinin boyut ve yönünü belirleyen pek çok etken bulunmaktadır. Egzersizin bir bütüncül gelişim aracı olarak ele alınması, yalnızca bilişsel performans değil, aynı zamanda psikolojik iyilik hâli ve sosyal işlevsellik açısından da sürdürülebilir katkılar sunma potansiyelini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle fiziksel aktivitenin, bireyin yaşam boyu gelişimini destekleyen çok yönlü bir müdahale aracı olarak değerlendirilmesi ve disiplinler arası iş birliğiyle uygulama alanlarında yaygınlaştırılması gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu derlemeden elde edilen bulgular, fiziksel aktivitenin dikkat, bellek ve reaksiyon zamanı gibi temel bilişsel işlevler üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Ancak birçok çalışmanın kısa süreli müdahale temelli olması, fiziksel aktivitenin uzun vadeli etkilerine ilişkin genel geçer sonuçlara ulaşmayı sınırlamaktadır. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak araştırmalarda uzun süreli ve takipli egzersiz müdahalelerinin planlanması büyük önem taşımaktadır.

Egzersizin bilişsel işlevler üzerindeki etkileri, yalnızca uygulanan egzersiz türü ile değil, aynı zamanda bireylerin yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey, beslenme alışkanlıkları ve uyku düzeni gibi çok sayıda değişkenle etkileşim hâlindedir. Bu nedenle, gelecekteki çalışmalarda bu faktörlerin kontrol edilmesi ve örneklem çeşitliliğinin artırılması önerilmektedir.

Ayrıca, farklı egzersiz protokollerinin (aerobik, koordinatif, kuvvet, denge gibi) dikkat, bellek ve yürütücü işlevler üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak inceleyen deneysel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür çalışmalar, hem bireyselleştirilmiş egzersiz reçetelerinin oluşturulmasına olanak tanıyacak hem de eğitim ortamlarında uygulanabilir, bilimsel temelli programların geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Klinik popülasyonlara yönelik yapılan araştırmaların da artırılması önemlidir. Özellikle dikkat eksikliği, öğrenme güçlüğü ve travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik ya da nörogelişimsel sorunları olan bireylerde fiziksel aktivitenin bilişsel ve duygusal işlevlere olan katkısının uzun vadeli olarak değerlendirilmesi önerilmektedir.

Son olarak, fiziksel aktivitenin psikolojik danışmanlık ve terapi süreçlerine entegrasyonunun etkilerini inceleyen daha fazla deneysel çalışmaya ihtiyaç vardır. Hareket temelli müdahalelerin sadece semptom azaltımı değil, danışanların öz farkındalık, öz denetim ve psikolojik dayanıklılık becerilerini desteklemesi açısından uzun vadeli katkıları araştırılmalıdır. Bu bağlamda, disiplinler arası iş birlikleriyle oluşturulacak uygulama modelleri, fiziksel aktiviteyi bütüncül bir gelişim aracına dönüştürme potansiyeli taşımaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Kaynakça

Alpkaya, U., & Mengütay, S. (2004). Fiziksel aktivitenin reaksiyon süresine etkisinin incelenmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *9*(3), 49-58.

Alvarez-Bueno, C., Pesce, C., Cavero-Redondo, I., Sánchez-López, M., Martínez-Vizcaíno, V., & García-Hermoso, A. (2017). Academic achievement and physical activity: A meta-analysis. Pediatrics, 140(6), e20171498.

Baddeley, A. (2012). Working memory: Theories, models, and controversies. Annual Review of Psychology, 63, 1–29.

Best, J. R. (2010). Effects of physical activity on children's executive function: Contributions of experimental research on aerobic exercise. Developmental Review, 30(4), 331-351.

Budde, H., Voelcker-Rehage, C., Pietrabyk-Kendziorra, S., Ribeiro, P., ve Tidow, G. (2008). Acute coordinative exercise improves attentional performance in adolescents. Neuroscience Letters, 441(2), 219–223.

Carson, V., Kuzik, N., Hunter, S., Wiebe, S. A., Spence, J. C., Friedman, A., ... & Hinkley, T. (2015). Systematic review of sedentary behavior and cognitive development in early childhood. *Preventive medicine*, *78*, 115-122.

Chaipunko, S., Ammawat, W., Oanmun, K., Hongnaphadol, W., Sorasak, S., & Makmee, P. (2024). A pretest-posttest pilot study for augmented reality-based physical-cognitive training in community-dwelling older adults at risk of mild cognitive impairment. *arXiv preprint arXiv:2404.18970*.

Chang, Y. K., Labban, J. D., Gapin, J. I., & Etnier, J. L. (2012). The effects of acute exercise on cognitive performance: A meta-analysis. Psychology of Sport and Exercise, 13(5), 545-550.

Colcombe, S., & Kramer, A. F. (2003). Fitness effects on the cognitive function of older adults: A meta-analytic study. *Psychological Science*, *14*(2), 125-130.

Cotman, C. W., Berchtold, N. C., & Christie, L. A. (2007). Exercise builds brain health: Key roles of growth factor cascades and inflammation. Trends in Neurosciences, 30(9), 464-472.

De Greeff, J. W., Bosker, R. J., Oosterlaan, J., Visscher, C., & Hartman, E. (2018). Effects of physical activity on executive functions, attention and academic performance in preadolescent children: a meta-analysis. *Journal of science and medicine in sport*, *21*(5), 501-507.

Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology*, *64*, 135–168.

Eime, R. M., Young, J. A., Harvey, J. T., Charity, M. J. ve Payne, W. R. (2013). A systematic review of the psychological and social benefits of participation in sport for adults: informing

development of a conceptual model of health through sport. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 10(1), 135.

Erickson, K. I., Voss, M. W., Prakash, R. S., Basak, C., Szabo, A., Chaddock, L., ... & Kramer, A. F. (2011). Exercise training increases size of hippocampus and improves memory. *PNAS*, *108*(7), 3017–3022.

Faulkner, G., ve Taylor, A. (2005). Exercise, health and mental health: emerging relationships. Routledge.

Fedewa, A. L., ve Ahn, S. (2011). The effects of physical activity and physical fitness on children's achievement and cognitive outcomes: A meta-analysis. Research Quarterly for Exercise and Sport, 82(3), 521–535.

Hillman, C. H., Erickson, K. I., & Kramer, A. F. (2008). Be smart, exercise your heart: Exercise effects on brain and cognition. Nature Reviews Neuroscience, 9(1), 58-65.

Hillman, C. H., Pontifex, M. B., Raine, L. B., Castelli, D. M., Hall, E. E., ve Kramer, A. F. (2009). The effect of acute treadmill walking on cognitive control and academic achievement in preadolescent children. Neuroscience, 159(3), 1044–1054.

Hötting, K., & Röder, B. (2013). Beneficial effects of physical exercise on neuroplasticity and cognition. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *37*(9), 2243–2257.

Howie, E. K., ve Pate, R. R. (2012). Physical activity and academic achievement in children: A historical perspective. Journal of Sport and Health Science, 1(3), 160–169.

Kamijo, K., Hayashi, Y., Sakai, T., Yahiro, T., Tanaka, K., & Nishihira, Y. (2009). Acute effects of aerobic exercise on cognitive function in older adults. *Journal of Gerontology*, *64*(3), 356-363.

Laurin, D., Verreault, R., Lindsay, J., MacPherson, K., & Rockwood, K. (2001). Physical activity and risk of cognitive impairment and dementia in elderly persons. *Archives of Neurology*, *58*(3), 498-504.

Lin, L., Li, N., & Zhao, S. (2025). The effect of intelligent monitoring of physical exercise on executive function in children with ADHD. *Alexandria Engineering Journal*, *122*, 355-363.

Lucas, S. J., Ainslie, P. N., Murrell, C. J., Thomas, K. N., Franz, E. A., & Cotter, J. D. (2012). Effect of age on exercise-induced alterations in cognitive executive function: relationship to cerebral perfusion. *Experimental gerontology*, *47*(8), 541-551.

Martinsen, E. W. (2008). Physical activity in the prevention and treatment of anxiety and depression. Nordic Journal of Psychiatry, 62(47), 25-29.

McMorris, T., Sproule, J., Turner, A., & Hale, B. J. (2011). Acute, intermediate intensity exercise, and speed and accuracy in working memory tasks: a meta-analytical comparison of effects. *Physiology & behavior*, *102*(3-4), 421-428.

Meeusen, R., & De Meirleir, K. (1995). Exercise and brain neurotransmission. *Sports Medicine*, *20*(3), 160–188.

Mura, G., Rocha, N. B., Helmich, I., Budde, H., Machado, S., ve Wegner, M. (2015). Physical activity interventions in schools for improving lifestyle in European countries. Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health, 11(Suppl 1), 77–81.

Pereira, A. C., Huddleston, D. E., Brickman, A. M., Sosunov, A. A., Hen, R., McKhann, G. M., ... & Small, S. A. (2007). An in vivo correlate of exercise-induced neurogenesis in the adult dentate gyrus. Proceedings of the National Academy of Sciences, 104(13), 5638-5643.

Posner, M. I., & Petersen, S. E. (1990). The attention system of the human brain. Annual Review of Neuroscience, 13(1), 25-42.

Querido, J. S., & Sheel, A. W. (2007). Regulation of cerebral blood flow during exercise. *Sports Medicine*, *37*(9), 765–782.

Reigal, R. E., Barrero, S., Martín, I., Morales-Sánchez, V., Juárez-Ruiz de Mier, R., & Hernández-Mendo, A. (2019). Relationships between reaction time, selective attention, physical activity, and physical fitness in children. *Frontiers in psychology*, *10*, 2278.

Salmon, P. (2001). Effects of physical exercise on anxiety, depression, and sensitivity to stress: a unifying theory. Clinical Psychology Review, 21(1), 33-61.

Sayaca, Ç., & Karaman, A. (2021). Günlük Ortalama Adım Sayısının Denge, Esneklik Ve Reaksiyon Zamanı Üzerine Etkisi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, *9*(2), 57-62.

Seinfeld, S., Figueroa, H., Ortiz-Gil, J., & Sanchez-Vives, M. V. (2013). Effects of music learning and piano practice on cognitive function, mood and quality of life in older adults. *Frontiers in Psychology*, *4*, 810.

Spirduso, W. W. (1975). Reaction and movement time as a function of age and physical activity level. Journal of Gerontology, 30(4), 435-440.

Stathopoulou, G., Powers, M. B., Berry, A. C., Smits, J. A. ve Otto, M. W. (2006). Exercise interventions for mental health: A quantitative and qualitative review. Clinical Psychology: Science and Practice, 13(2), 179-193.

Suzuki, T., Shimada, H., Makizako, H., Doi, T., Yoshida, D., Ito, K., ... & Kato, T. (2013). A randomized controlled trial of multicomponent exercise in older adults with mild cognitive impairment. *PloS one*, *8*(4), e61483.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Szuhany, K. L., Bugatti, M., & Otto, M. W. (2015). A meta-analytic review of the effects of exercise on brain-derived neurotrophic factor. *Journal of Psychiatric Research, 60*, 56–64.

Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2018). Associations between screen time and lower psychological well-being among children and adolescents: Evidence from a population-based study. Preventive Medicine Reports, 12, 271-283.

Verret, C., Guay, M. C., Berthiaume, C., Gardiner, P., & Béliveau, L. (2012). A physical activity program improves behavior and cognitive functions in children with ADHD: an exploratory study. *Journal of attention disorders*, *16*(1), 71-80.

Voss, M. W., Nagamatsu, L. S., Liu-Ambrose, T., & Kramer, A. F. (2011). Exercise, brain, and cognition across the life span. *Journal of applied physiology*, *111*(5), 1505-1513.

Welsch, L., Alliott, O., Kelly, P., Fawkner, S., Booth, J., & Niven, A. (2021). The effect of physical activity interventions on executive functions in children with ADHD: A systematic review and meta-analysis. *Mental Health and Physical Activity*, *20*, 100379.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

TÜRKİYE'DE MÜZİK VE SAHNE PERFORMANS KAYGISI ÜZERİNE YAPILMIŞ TEZLERİN İNCELENMESİ

AN ANALYSIS OF THESES ON MUSIC AND STAGE PERFORMANCE ANXIETY IN TURKIYE

Arş. Gör. CEREN TURABİK

[1]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, cerenturabik@cumhuriyet.edu.tr - 0009-0002-3106-2258

Prof. Dr., ŞENEL ELALDI[2]

[2]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, selaldi@cumhuriyet.edu.tr -0000-0003 0780-4207

ÖZET

Bu çalışma, müzik ve sahne performansı kaygısı üzerine Türkiye'de yayımlanmış, lisansüstü tezlerin betimsel içerik analizi yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edilen, "müzik ve kaygı", müzik performansı ve kaygısı" ve sahne performansı ve kaygısı" gibi anahtar kelimelerle taranan ve belirli dahil etme kriterlerine uygun 29 tez araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Albayrak tarafından geliştirilen yayın sınıflama formu kullanılmış ve elde edilen veriler frekans ve yüzde hesaplamaları ile tablolar halinde sunulmuştur. Çalışmanın temel amacı, bu tezlerin künye bilgilerini, yıllara göre dağılımlarını, kullanılan araştırma yöntemlerini, veri toplama araçlarını, örneklem büyüklüklerini, veri analiz yöntemlerini ve enstitü/üniversite dağılımlarını belirleyerek, alanda yapılan çalışmaların genel eğilimini ortaya koymak ve gelecekteki araştırmalara yön vermektir. Elde edilen bulgular, müzik ve sahne performansı kaygısının ele alınmasındaki önemi vurgulamakta ve bu alanda özellikle daha fazla doktora çalışması yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu alanda daha fazla karma araştırma yöntemine yer verilmesi hem yurtiçi hem yurtdışı diğer veri tabanlarından aynı konu kapsamında elde edilen makalelerin ve diğer bilimsel çalışmaların da dahil edildiği çalışmaların araştırma kapsamında incelenmesi önerilir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Müzik Performansı, Müzik Performansı Kaygısı, Sahne Performansı Kaygısı

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ABSTRACT

This study aims to examine postgraduate theses published in Türkiye on music and stage performance anxiety using descriptive content analysis. In this context, 29 theses obtained from the YÖK National Thesis Center database, scanned with keywords such as "music and anxiety", music performance and anxiety" and stage performance and anxiety" and meeting certain inclusion criteria were included in the study. The publication classification form developed by Albayrak was used as the data collection tool in the study and the obtained data were presented in tables with frequency and percentage calculations. The main purpose of the study is to reveal the general tendency of the studies conducted in the field and to guide future research by determining the bibliographic information of the theses, their distribution by years, subject areas, research methods used, data collection tools, sample sizes, data analysis methods, and institute/university distributions. The findings obtained emphasize the importance of addressing music and stage performance anxiety and reveal the necessity of conducting more doctoral studies in this field. In addition, it is recommended that more mixed research methods be used in this field and that studies that include articles and other scientific studies obtained from other domestic and international databases on the same subject be examined within the scope of the research.

Keywords: Music, Music Performance, Music Performance Anxiety, Stage Performance Anxiety

1. GİRİŞ

Müzik kavramı, tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde, çeşitli disiplinlerden düşünür, sanatçı ve bilim insanları tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu sebeple, müzik olgusunu ele almadan hemen önce, müzik kavramına daha genel bir çerçevede yaklaşmak anlamlı olacaktır. Zira müzik ile gürültü arasındaki ayrım dahi bireylerin öznel algılarına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Fubini'nin (2006) de ifade ettiği üzere, yüzyıllar boyunca sürmüş olan müzik düşüncesi, sadece müzik tarihinin kapsamıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda müziği incelemeyi bir olgu haline getirmiş olan diğer birçok disiplinle de iç içe geçmiştir. Bu disiplinler arasında matematik, psikoloji, fizik, felsefi ve estetik kuramlar, müzik sosyolojisi ve dilbilim gibi alanlar yer almaktadır. Böyle birçok disiplinli yapı içerisinde müziği anlamaya çalışmak, kimi zaman kavramsal bir labirentte kaybolma riskini beraberinde getirse de, kimi zaman müziğin çok biçimli, çok katmanlı ve farklı perspektiflerden ele alınabilir bir gerçeklik olduğunu da gözler önüne sermektedir.

Her kültürün kendine has varoluşsal dokusu içerisinde bir iletişim biçimi olarak işlevini sürdüren müzik, bu yerel niteliklerine rağmen evrensel bir olgu olarak kabul edilmektedir. Müzik, sadece estetik bir ifade biçimi değildir. Müzik insan türünün bilişsel ve toplumsal evriminde de merkezi bir rol oynamıştır. Fonogenetiksel açıdan değerlendirildiğinde, dilin evrimsel sürecinde bir anahtar görevi üstlendiği düşünülen müzik, bireyler arası etkileşimi artırma, grup koordinasyonunu sağlama ve toplumsal bağlılık duygusunu pekiştirme gibi temel işlevler üstlenmektedir. Bu bağlamda müzik, insan yaşamındaki en eski ve en temel sosyo-bilişsel yapılardan biri olarak, yalnızca kültürel bir ürün olmakla kalmayıp aynı zamanda

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

biyolojik, psikolojik ve toplumsal yönleriyle de çok katmanlı bir fenomen olarak değerlendirilebilmektedir (Soysal, Yalçın & Karakaş, 2005)

Kaygı kavramı, psikoloji literatüründe ilk kez Sigmund Freud tarafından egonun bir işlevi olarak tanımlanmıştır. Başlangıçta biyolojik bir olgu olarak ele alınan kaygı, Freud'un çalışmalarıyla birlikte psikolojik bir içerik kazanarak kuramsal bir çerçeveye oturtulmuştur ve psikanalitik kuramda merkezi kavramlardan biri haline gelmiştir (Manav,2011). Genel olarak kaygı, bireyde ortaya çıkan huzursuzluk ya da mantıksız korku hali olarak tanımlanabilir ve çoğunlukla olası bir tehlike beklentisinin yansıması şeklinde kendini gösterir. Kaygıyı korkudan ayıran temel özellik ise nesnesiz oluşudur; korkunun kaynağı genellikle belirli bir kişi ya da olay gibi somut bir unsurken, kaygıda bu tür belirgin bir neden söz konusu değildir (Budak, 2000). Kaygı yaşayan birey, sanki somut bir tehdit varmış gibi hisseder; bu durum rahatsız edici bir iç sıkıntısı ve kuruntulu bir ruh haliyle birlikte gelişir (Dağ, 1999)

Her müzisyen, sahneye çıkmadan önce artan adrenalin seviyesinin etkisiyle çeşitli fizyolojik tepkiler deneyimleyebilir. Bu nedenle, konser programına eksiksiz bir şekilde hazırlanmış ve repertuvarına tamamen hâkim olan, özgüveni yüksek bir müzisyen dahi, kulis bekleyişi sırasında aniden ne çalacağını unuttuğunu düşünerek yoğun bir endişeye kapılabilir. Bu süreçte ellerde titreme, kalp çarpıntısı, aşırı terleme gibi bedensel belirtiler görülebilir. Bu tür tepkiler, müzisyenin sahneye çıkmasının ardından da sürebilir ve doğrudan performans kalitesini olumsuz etkileyebilir. Bu bağlamda, sahnede yer alan müzisyen çoğu zaman kendini çaresiz hissetmekte ve bu durum onu psikolojik olarak bir kurban konumuna sürükleyebilmektedir. Çünkü sahne performansları çoğu zaman öngörülemeyen koşullar altında gerçekleşir ve kaygının performansa ne ölçüde katkı sağlayacağı ya da zarar vereceği önceden kestirilemez (Çimen,2001).

Sahne kaygısı, sahneye çıkan her bireyin yaşayabileceği olağan bir psikolojik durum olarak kabul edilmektedir (Gök Akkılıç, 2020). Sahne deneyiminin sıklığı ya da bireyin performansa zihinsel hazırlık düzeyi ne kadar yüksek olursa olsun, bu kaygı hali ortaya çıkabilir. Yetersiz hazırlık, zihinsel yorgunluk ya da performansın zihinde aşırı önemsenmesi gibi bireysel etkenler sahne kaygısını artırabilirken; çevresel faktörler de bu durumu etkileyebilir (Kabakçı, 2016). Özellikle sahne performanslarının sosyal bir ortamda gerçekleşmesi ve bireyin seyirci tarafından değerlendirilme baskısı altında olması, bu kaygının sosyal fobi kapsamında ele alınmasına yol açmaktadır (Öztürk, 2015). Ancak bu kaygının üstesinden gelmek için; provalarda sergilenen performanstaki rahatlığın sahnede de icra edilmesi, prova sürecinde eleştiri yapılmayacak rahat huzurlu ortam sağlanmasına dikkat edilmesi ve yeterince prova yaparak hata olasılığının azaltması, özgüvenin sağlanması ve böylece sahne heyecanı yaşanmasına fırsat verilmemesi gibi tedbirlerden bahsetmek söz konusudur (Kabakçı, 2016).

Sonuç olarak, sahne performans kaygısının genel olarak müzikte sık yaşanılan ve müzisyenleri zor duruma düşüren hatta kariyerlerini olumsuz etkileyen ciddi bir problem olduğunu söylemek mümkündür. Alanyazında da bu kaygıyla başa çıkmak için çeşitli stratejilere yer veren çalışmalar mevcuttur (örn., Çırakoğlu, 2013; Gök Akkılıç, 2020; Papageorgi, Hallam & Welch, 2007). Bu doğrultuda, bu çalışma Türkiye'de müzik ve sahne performans kaygısına ve başa çıkma stratejilerine odaklanan çalışmaları; kullanılan yöntemler, künye bilgileri, veri analiz

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

teknikleri ve veri toplama araçları gibi unsurlar açısından betimsel içerik analizi yöntemiyle değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma ile alanyazındaki boşlukların tespit edilerek, bu boşlukları dolduracak yeni çalışmaların önünün açılması hedeflenmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile Türkiye'de müzik ve sahne performans kaygısı üzerine yapılmış tezlerin künye bilgileri, eğilimleri ve çalışma sonuçlarının betimsel içerik analizi yöntemiyle incelenmesi amaçlanmaktadır.

1.2. Problem Cümlesi ve Alt Problem Cümleleri

Bu araştırmanın problem cümlesi; "Türkiye'de müzik ve sahne performans kaygısı üzerine yapılmış tezlerin künye bilgileri, eğilimleri ve çalışma sonuçlarının değerlendirilmesi nasıldır?" şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın amacına ve temel araştırma sorusuna uygun olarak sırasıyla aşağıda yer alan alt problemlere cevaplar aranmıştır;

1. Türkiye'de müzik ve sahne performans kaygısı üzerine yapılmış tezlere yer veren çalışmaların künye bilgisi dağılımı nasıldır?
2. Araştırmada yer alan tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
3. Araştırmada yer alan tezlerin yüksek lisans ve doktora tezleri olarak dağılımı nasıldır?
4. Araştırmada yer alan tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri nelerdir?
5. Araştırmada yer alan tezlerde kullanılan veri toplama araçları nelerdir?
6. Araştırmada yer alan tezlerde yer alan örneklem büyüklüklerinin dağılımı nasıldır?
7. Araştırmada yer alan tezlerde kullanılan veri analizi yöntemleri nelerdir?
8. Araştırmada yer alan tezlerin anabilim dalına göre dağılımı nasıldır?
9. Araştırmada yer alan tezlerin enstitü/üniversitelere göre dağılımı nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizine yönelik bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi kullanılmıştır. Betimsel içerik analizi; bir konu kapsamında nicel ve nitel çalışmaların sistematik olarak incelenip düzenlenmesini ve genel eğilimlerin ortaya konulmasını amaçlar (Ültay, Akyurt & Ültay, 2021).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "müzik ve kaygı; müzik performansı ve kaygısı; sahne performansı ve kaygısı" gibi anahtar kelimelerle yapılan tarama sonucunda ulaşılan ulusal alanda yayımlanmış müzik ve sahne performans kaygısını kapsayan yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Çalışma grubu amaçlı örnekleme çeşitlerinden olan ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme araştırmacının belirlediği belirli bir dizi ölçütün araştırma kapsamında kullanılmasını içerir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma kapsamında dâhil edilme ölçüt/kriterleri ve taranan çalışma sayıları Moher, Liberati, Tetzlaff ve Altman (2009) tarafından geliştirilen Prisma Akış Diyagramı'nda (Bkz. Görsel 1) gösterilmiştir.

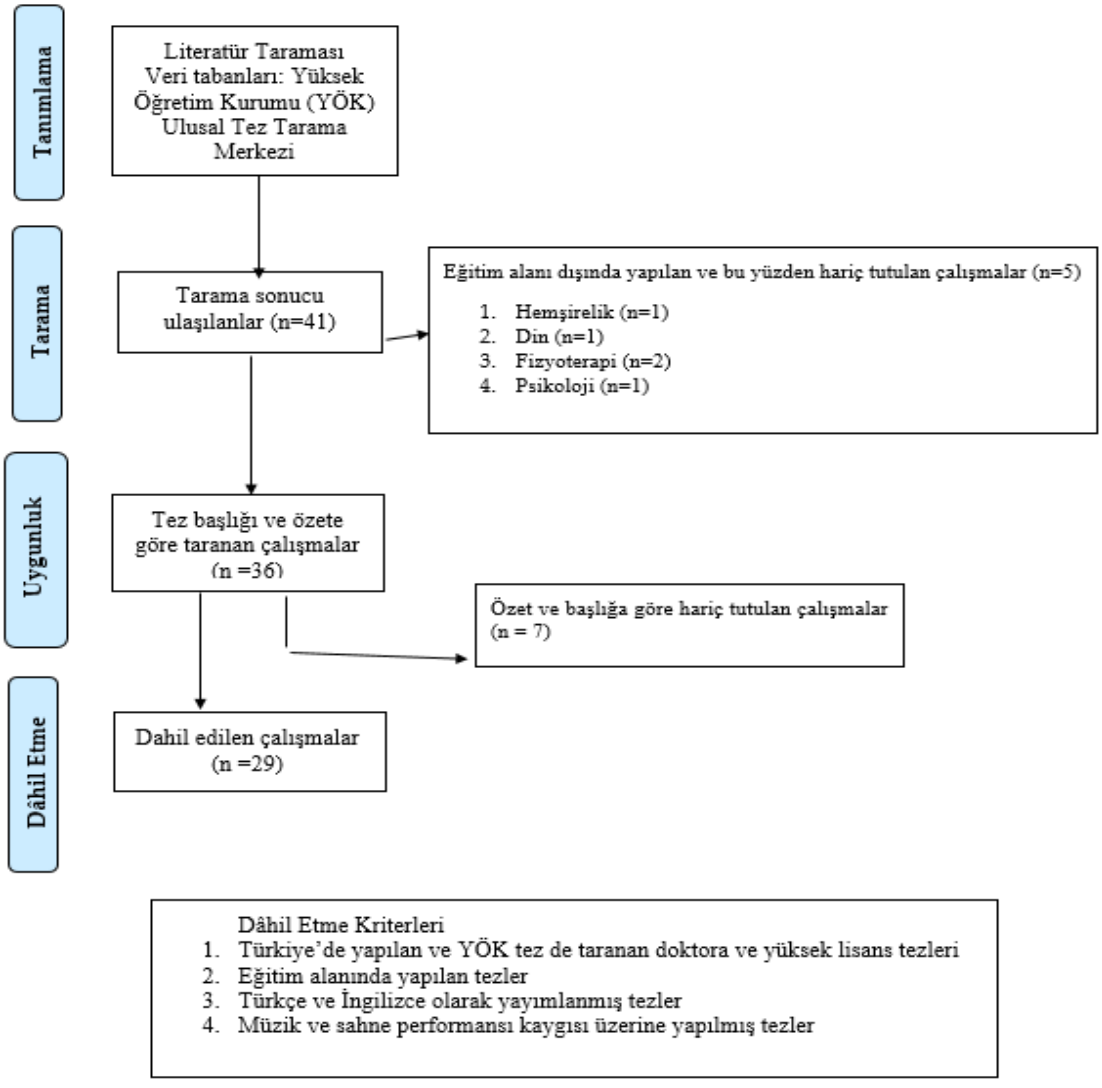

From: Moher D, Liberati A, Tetzlaff J, Altman DG, The PRISMA Group (2009). Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. PLoS Med 6(7): e1000097. doi:10.1371/journal.pmed1000097

Görsel 1. Prisma Akış Diyagramı

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Görsel 1'de de yer alan dâhil etme kriterleri doğrultusunda YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ilk taramada araştırmacılar tarafından belirlenen anahtar kelimeler kullanılarak 41 teze ulaşılmıştır. Bu tezlerden ilk taramada Hemşirelik (n=1), Din (n=1), Fizyoterapi (n=2) ve Psikoloji (n=1) olmak üzere eğitim alanı dışında yapılanlar (n=5) elenmiştir. Daha sonra ikinci aşama için kalan 36 tez başlık ve özete göre tekrar değerlendirmeye alınmıştır. Dâhil etme kriterlerine uymayan özetlerden ve ilgisiz konu başlıklarımdan yola çıkarak 7 tez daha elenerek hariç tutulmuştur. Kalan 29 tezin uygunluk kriterlerine göre tekrar gözden geçirilerek nitelik değerlendirilmesi yapılmış ve uygun bulunduktan sonra çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

2.3.Veri Toplama Aracı

Albayrak (2017) tarafından geliştirilen yayın sınıflama formu bu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Bu araştırmanın alt problemleri bu formda yer alan dağılımlara göre geliştirilmiştir.

2.4.Verilerin Analizi

Araştırmaya kapsamında yer alan çalışmalardan (n=29) elde edilen verilerin frekans ve yüzde hesaplamaları yapılarak tablo şeklinde gösterilmiştir.

3. BULGULAR

Türkiye'de müzik ve sahne performans kaygısı üzerine yapılmış ve araştırmanın dahil etme kriterlerine uygun olan tezlerin (n=29) çeşitli niteliklerine ilişkin dağılımları araştırmanın alt problemleri doğrultusunda aşağıda yer almaktadır

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi "Türkiye'de müzik ve sahne performans kaygısı üzerine yapılmış tezlere yer veren çalışmaların künye bilgisi dağılımı nasıldır?" şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem doğrultusunda araştırma kapsamına giren tezlerin künye bilgileri (yazar bilgisi, yayın dili, sayfa sayıları) Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Künye Bilgisine Ait Bulgular

KÜNYE BİLGİLERİ			F	%
Yazar Bilgileri	Türk		29	100
		TOPLAM	29	100
Yayın Dili	Türkçe		29	100
		TOPLAM	29	100
Sayfa Sayıları	1-85		11	37,93
	86-170		13	44,83
	171-255		2	6,90
	256-340		3	10,34
	341 ve üzeri		-	-
		TOPLAM	26	100

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Çizelge 1 incelendiğinde tezlerin tamamının (n=29) Türk yazarlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar araştırmanın dahil edilme kriterleri doğrultusunda yalnızca Türkiye tabanlı üniversitelerde yayımlanan yüksek lisans ve doktora tezlerini içermesi sebebi ile bu sonucun çıkmasının olası olduğu düşünülmektedir. Ayrıca tezlerin yayın dili açısından künye bilgisi dağılımında %100'nün (n=29) Türkçe olarak yayımlandığı görülmektedir.

Çizelge 1'de görüldüğü gibi araştırma kapsamına alınan tezlerin sayfa sayısı bulguları incelendiğinde; %37,93'ünün (n=11) 1-85 sayfa aralığında; %44,83'ünün (n=13) 86-170 sayfa aralığında; %6,90'ının (n=2) 171-255 sayfa aralığında; %10,34'ünün (n=3) 256-340 sayfa aralığında olduğu ve 341 ve üzeri sayfa aralığında herhangi bir teze rastlanmadığı görülmüştür.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi "Araştırma kapsamına alınan tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?" sorusuna yönelik bulgular Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	F	%
2016	1	3,45
2017	1	3,45
2018	3	10,34
2019	2	6,91
2020	3	10,34
2021	3	10,34
2022	4	13,79
2023	4	13,79
2024	8	27,59
Toplam	29	100

Çizelge 2'de araştırma kapsamına alınan tezlerin yıllara göre dağılımları görülmektedir. Çizelge 2'ye göre, çalışmaların %3,45'i (n=1) 2016 ve 2017 yıllarında; %10,34'ü (n=3) 2018, 2020 ve 2021 yıllarında; %13,79'u (n=4) 2022 ve 2023 yıllarında ve; %27,59'u (n=8) 2024 yılında yapıldığı görülmektedir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi "Araştırma kapsamına alınan tezlerin yüksek lisans ve doktora tezleri olarak dağılımı nasıldır?" sorusuna yönelik bulgular Çizelge 3'te yer almaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Çizelge 3. Tezlerin Yüksek Lisans ve Doktora Tezi Olarak Dağılımları

TEZLER	F	%
Yüksek Lisans	22	76
Doktora	7	24
TOPLAM	29	100

Çizelge 3'e göre çalışmaların % 76'sı (n= 22) yüksek lisans tezi; %24'ü (n= 7) doktora tezi olarak yayımlanmıştır.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü problemi "Araştırma kapsamına alınan tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri nelerdir? şeklinde ifade edilmektedir. Bu bulguya yönelik çözümlemeler Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemleri

ANA KATEGORİ		ALT KATEGORİ	F	%
NİCEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	Deneysel Araştırma Yöntemleri	Tam Deneysel	-	-
		Yarı Deneysel	4	17,39
		Zayıf Deneysel	-	-
	Deneysel Olmayan Araştırma Yöntemleri	Betimsel Tarama	3	13,05
		İlişkisel Tarama	16	69,56
		Karşılaştırmalı	-	-
		Rapor Edilmemiş	-	-
		Ex-Post Facto	-	-
		İkincil Veri	-	-
		Diğer (Kesitsel Tarama)	-	-
		TOPLAM	**23**	**100**
NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	Etkileşimli	Kültür Analiz	-	-
		OlguBilim	2	66,66
		Kuram Oluşturma	-	-
		Örnek Olay/Durum	-	-
		Eleştirel	-	-
		Tarama	-	-
		Eylem Araştırması	-	-
		Diğer (Vaka Analizi Yöntemi)	-	-
	Etkileşimsiz	Kavram Analiz	-	-
		Tarihsel Analiz	-	-
		Meta Analiz	-	-
		Rapor Edilmemiş	-	-
		Diğer	1	33,34
		TOPLAM	**3**	**100**
KARMA ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ		Açıklayıcı (Nicel/Nitel)	3	100
		Keşfedici (Nicel/Nitel)	-	-
		Çeşitleme (Nicel/Nitel)	-	-
		Çok aşamalı karma yöntem	-	-
		İç-içe karma yöntem	-	-
		Gömülü	-	-
		Diğer	-	-

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

TOPLAM	**3**	**100**

Çizelge 4'te nicel araştırma yöntemi kapsamında %17,39'unda (n=4) deneysel araştırma desenlerinden yarı deneysel desen kullanılmıştır. % 13,05'inde (n=3) deneysel olmayan araştırma yöntemlerinden betimsel tarama % 69,56'sında (n=16) ilişkisel tarama kullanılmıştır. Nitel araştırma kapsamında tezlerin %66,66'sında (n=2) olgubilim ve %33,34'ünde (n=1) diğer araştırma desenlerine yer verilmiştir. Karama desen olarak ise %100'ünde (n=3) açıklayıcı desene yer verilmiştir.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi "Araştırma kapsamına alınan tezlerde kullanılan veri toplama araçları nelerdir?" şeklinde ifade edilmektedir. Bu doğrultuda araştırma kapsamına giren tezlerde yer alan veri toplama araçlarına yönelik bulgular nicel ve nitel boyutlu olarak aşağıda yer alan Çizelge 5'te ve Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 5. Nicel Boyutlu Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bulgular

			F	%
NİCEL BOYUTLU VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	GÖZLEM	Katılımcı Katılımcı Olmayan	-	-
	BAŞARI TESTLERİ	Açık Uçlu Çoktan Seçmeli Diğer	-	-
	TUTUM/ALGI/KİŞİLİK/YETENEK TESTLERİ	Açık Uçlu Çoktan Seçmeli Diğer	-	-
	ANKET/ÖLÇEK	Açık Uçlu Çoktan Seçmeli Diğer	51	79,69
	DİĞER	Diğer	-	-
		Kişisel Bilgi Formu	13	20,31
		TOPLAM	64	100

Çizelge 5'de verilen tezlerde kullanılan nicel boyutlu veri toplama araçlarına göre dağılımları incelendiğinde %79,69'unda (n=51) Anket/Ölçek ve %20,31'inde (n=13)kişisel bilgi formunun veri toplama aracı olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Tezlerin genelinde birden fazla veri toplama aracı kullanıldığı için nicel boyutlu veri toplama araçları (n=23 nicel ve 3 karma desen) toplamı daha fazla çıkmıştır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Çizelge 6. Nitel Boyutlu Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bulgular

			F	%
NİTEL BOYUTLU VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	GÖRÜŞME	Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	3	75
	TUTUM/ALGI/ KİŞİLİK/YETENEK TESTLERİ	Açık Uçlu Çoktan Seçmeli Diğer	-	-
	DÖKÜMANLAR	Doküman İnceleme	1	25
	DİĞER	Diğer	-	-
		TOPLAM	4	100

Çizelge 6'da verilen çalışma kapsamında incelenen tezlerin nitel boyutlu tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımları incelendiğinde %75'inin (n=3) yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanarak veri topladığı; %25'inin (n=1) doküman incelemesine yer verdiği görülmektedir.

3.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt problemi "Araştırma kapsamına alınan tezlerde yer alan örneklem büyüklüklerinin dağılımı nasıldır?" sorusuna yönelik elde edilen bulgular aşağıda Çizelge 7'de gösterilmektedir.

Çizelge 7. Örneklem/Çalışma Gruplarının Büyüklüklerine İlişkin Bulgular

	Örneklem/Çalışma Grubu Büyüklükleri	F	%
NİTEL BOYUTLU ÇALIŞMALARIN ÖRNEKLEM / ÇALIŞMA GRUPLARININ BÜYÜKLÜKLERİ	0-10 Arası	2	40
	11-15 Arası	2	40
	16-20 Arası	1	20
	21-30Arası	-	-
	31-40Arası	-	-
	41-50Arası	-	-
	51 ve daha fazlası	-	-
	TOPLAM	**5**	**100**
NİCEL BOYUTLU ÇALIŞMALARIN ÖRNEKLEM / ÇALIŞMA GRUPLARININ BÜYÜKLÜKLERİ	0-10 Arası	-	-
	11-100 Arası	5	19,23
	101-200 Arası	7	26,92
	201-300 Arası	-	-
	301-400 Arası	5	19,23
	401-500 Arası	5	19,23
	501 ve daha fazlası	4	15,39
	TOPLAM	**26**	**100**

Çizelge 7'de yer alan nitel boyutu olan çalışmaların (n=5; 3 nitel (1 çalışma kuramsal), 3 karma) örneklem büyüklüklerine göre verileri incelendiğinde; %40'ının (n=2) 0-10 arası; %40'ının

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

(n=2) ise11-15 arası ve %20'sinin (n=1) 16-20 arası dağılıma sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Nicel boyutlu çalışmaların ise (n=26; 23 nicel; 3 karma) örneklem büyüklüklerine göre verileri incelendiğinde; %19,23'ünün (n=5) ise11-100 arası; %26,92'sinin (n=7)101-200 arası; %19,23'ünün (n=5)301-400 arası; %19,23'ünün (n=5) 401-500 arası ve %15,39'unun (n=4) 501 ve üzeri arasında örneklem büyüklüğüne sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

3.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın yedinci alt problemi "Araştırma kapsamına alınan tezlerde kullanılan veri analizi yöntemleri nelerdir?" sorusuna yönelik elde edilen bulgulara Çizelge 8'de yer verilmiştir.

Çizelge 8. Tezlerde Kullanılan Veri Analizi Yöntemlerine İlişkin Bulgular

	VERİ ANALİZ YÖNTEMLERİ		F	%
NİTEL VERİ ANALİZİ	İçerik analizi		1	25
	Nitel betimsel analiz		2	50
	Tematik analiz		-	-
	Doküman analizi		1	25
		TOPLAM	4	100
NİCEL VERİ ANALİZİ	Betimsel	Frekans/yüzde tabloları	6	10,16
		Ortalama/standart sapma	4	6,78
	Kestirimsel	T testi	9	15,25
		Korelasyon	2	3,39
		Anova/ancova	10	16,95
		Faktör analizi	-	-
		Regresyon	5	8,47
		Non-parametrik testler	23	39
		TOPLAM	59	100

Çizelge 8'e göre verilerin analizi sürecinde; nitel verilerin analizinin %25'i (n=1) içerik analizi, %50'si (n=2) betimsel analiz, %25'i (n=1) doküman analizi yöntemi kullanılarak yapıldığı ortaya çıkmıştır. Nicel verilerin analizinin %10,16'sı (n=6) frekans/yüzde tabloları, %6,78'i(n=4) ortalama/standart sapma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca tezlerin %15,25'i (n=9) t-testi, %3,39'u (n=2) korelasyon, %16,95'i (n=10) anova/ancova, %8,47'si (n=5) regresyon analizi ve; %39'u (n=23) non- parametrik testler kullanarak analiz edilmiştir.

3.8. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın sekizinci alt problemi "Araştırma kapsamına alınan yüksek lisans ve doktora tezlerinin anabilim dalına göre dağılımı nasıldır?" sorusuna yönelik elde edilen bulgulara Çizelge 9'da yer verilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Çizelge 9. Tezlerin Ana Bilim Dallarına İlişkin Bulgular

		F	%
ANA BİLİM DALI	Güzel Sanatlar Eğitimi ABD	17	58,62
	Müzik ABD	7	24,14
	Türk Musikisi ABD	1	3,45
	Müzikoloji ABD	3	10,34
	Eğitim Programları ve Öğretim ABD	1	3,45
	TOPLAM	29	100

Çizelge 9'da araştırma kapsamında yer alan tezlerin (n= 29) anabilim dalına göre dağılımları yer almaktadır. Anabilim dalına göre bu çalışmaların %58,62'sinin (n= 17) Güzel Sanatlar Eğitimi; %24,14'ünün (n=7) Müzik; %3,45'inin (n=1) Türk Musikisi; % 10,34'ünün (n=3) Müzikoloji; %3,45'inin (n=1) Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dallarında yayımlanmış oldukları görülmektedir.

3.9. Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Araştırma kapsamına alınan tezlerin enstitü/üniversitelere göre dağılımı nasıldır?" sorusuna yönelik elde edilen bulgular Çizelge 10'da gösterilmiştir.

Çizelge 10. Tezlerin Enstitü/Üniversitelerine İlişkin Bulgular

		F	%
ÜNİVERSİTE	Marmara Üniversitesi	5	17,20
	İnönü Üniversitesi	2	6,90
	Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	3,45
	Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	3,45
	Uludağ Üniversitesi	1	3,45
	Hacettepe Üniversitesi	1	3,45
	Kafkas Üniversitesi	1	3,45
	Gazi Üniversitesi	2	6,90
	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1	3,45
	Trabzon Üniversitesi	1	3,45
	Dokuz Eylül Üniversitesi	2	6,90
	Akdeniz Üniversitesi	2	6,90
	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	1	3,45
	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	3,45
	Haliç Üniversitesi	1	3,45
	On Dokuz Mayıs Üniversitesi	2	6,90
	İstanbul Aydın Üniversitesi	1	3,45
	Kocaeli Üniversitesi	2	6,90
	Balıkesir Üniversitesi	1	3,45
	TOPLAM	**29**	**100**
ENSTİTÜ	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	14	48,28
	Sosyal Bilimler Enstitüsü	5	17,24
	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	5	17,24
	Güzel Sanatlar Enstitüsü	5	17,24
	TOPLAM	**29**	**100**

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Çizelge 10incelendiğinde araştırma kapsamına dâhil edilen tezlerden %17,20'sinin (n=5) Marmara Üniversitesi; %6 90'ının (n=2) İnönü Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi ve Kocaeli Üniversitesi bünyesinde yapıldığı; %3,45'inin (n=1) ise Tablo 10'da de yer verilen diğer üniversitelerde yapıldığı görülmektedir

Çalışmaların enstitü bulgularına göre; %48,28'inin (n= 14) Eğitim Bilimleri Enstitüsü; %17, 24'ünün (n=5) Sosyal Bilimler Enstitüsü; %17, 24'ünün (n=5) Lisansüstü Eğitim Enstitüsü ve %17, 24'ünün (n=5) Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde yayımlandığı görülmektedir.

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Müzik ve sahne performansı kaygısı üzerine Türkiye'de yayımlanmış ve araştırmanın dâhil etme kriterlerine uygunluk gösteren lisansüstü tezlerin (n=29) künye bilgileri, eğilimleri ve çalışma sonuçlarının değerlendirilmesi kapsamında analizler yapılmıştır. Bu doğrultuda yazar bilgileri, sayfa sayıları, kullanılan dil bilgileri, yıllara göre dağılımları, yüksek lisans ve doktora tezi olarak dağılımlıları, kullanılan araştırma yöntemleri, veri toplama araçları, örneklem büyüklüklerinin dağılımları, veri analiz yöntemleri, anabilim dalına göre ve enstitü/üniversitelere göre dağılımları incelenmiştir.

Çalışma kapsamında yer alan lisansüstü tezlerin künye bilgisi dağılımında tüm yazarların Türk olduğu ve tüm tezlerin de Türkçe yazıldığı ortaya çıkmıştır. Bu durum çalışmanın sadece YÖK tez veri tabanında yer alan tezleri içermesinden kaynaklı ulusal çalışmaları kapsamasıyla bağlantılı olduğu gerekçesine dayandırılabilir. Tezlerde yer alan sayfa sayısına yönelik bulgularda en fazla lisansüstü tezin 86-170 sayfa aralığında (n=13; %44,83); en az tezin ise (n=2; %6,90) 171-255 sayfa aralığında yazıldığı görülmektedir. Bu aralıkta yazılan tezlerin de doktora tezi olduğu görülmektedir. Öte yandan 341 ve üzeri sayfa aralığında hiçbir tez yazılmadığı görülmektedir. Benzer şekilde Öner (2019) tarafından yapılan ve eğitimde lisansüstü tezlerin incelendiği çalışmada da en fazla tezlerin 101-200 sayfa sayısı arasında yazıldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Tezlerin yıllara göre dağılımında yıl sınırlandırılmasına gidilmeden ulaşılabilen tezler araştırmaya dahil edilmiştir. Bu doğrultuda 2016 yılı ve 2017 yılı sayı olarak en az lisansüstü tezlerin (n=1) yayımlandığı yıllar olurken; bu sayının kademeli olarak 2022 ve 2023 yılında arttığı (%13,79; n=4) görülmektedir. Müzik ve sahne performansı kaygısı üzerine en çok lisansüstü tezlerin (n=8) ise 2024 yılında üretildiği ortaya çıkmıştır. Yıl olarak 2022 ve sonrası dönemde kademeli bir şekilde lisansüstü tezlerde artışın görülmesi pandeminin etkisinin azalması sonucu çalışma temposunun normale dönmesi ile açıklanabilir.

Çalışmaların yüksek lisans ve doktora tez dağılımları incelendiğinde en fazla yüksek lisans tezi (n=22; %76) üretilirken bu sayının doktora tezinde daha az (%24; n=7) olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Karkın (2011) müzik bilimleri alanında yapılan lisansüstü tezleri incelediği çalışmasında yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerinden daha fazla üretildiğini ortaya koymuştur. Orhan ve Öztosun Çaydere (2021) tarafından Türkiye'de uzaktan eğitimde müzik

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

alanında yapılmış lisansüstü tezlerin incelendiği çalışmada da yüksek lisans tezleri doktora tezlerinden daha fazla olduğu saptanmıştır. Öte yandan Güçlü (2022) tarafından müzik eğitimi alanında üretilmiş lisansüstü tezlerin içeriklerinin incelendiği çalışmada doktora tezi sayısının yüksek lisans tezi sayısının beşte biri oranında olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu durumu Türkiye'de üniversitelerdeki yüksek lisans programlarının doktora programlarına oranla daha fazla olmasından kaynaklı olabilir.

Araştırma kapsamında yer alan lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri incelendiğinde en fazla nicel araştırma yöntemine yer verildiği görülmüştür. Bu sonuçla paralel olarak Güçlü (2022) tarafından yapılan çalışmada da nicel araştırma yöntemlerinin müzik eğitimi alanında üretilen lisansüstü tezlerde en çok tercih edilen yöntem olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu durum nicel verilerin ölçülebilir olmasına duyulan ihtiyacı yansıtmasının (Yıldırım & Şimşek, 2018) bir göstergesi olabilir.

Veri toplama araçları açısından lisansüstü tezler incelendiğinde; nicel araştırma yöntemlerinde en çok anket/ölçek ile veri toplandığı; nitel araştırma kullanılan tezlerde ise yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Benzer sonuçlar alanyazında eğitimin farklı alanlarında üretilen lisansüstü tezlerin incelenmesine yer veren çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (örn, Dilek, Baysan & Öztürk, 2018; Güçlü, 2022; Sarıkaya, 2023).

Örneklem büyüklükleri dağılımında nicel çalışmalarda 101-200 arası; nitel çalışmalarda ise en fazla dağılımın 11-15 arasında olduğu görülmektedir. Örnekleme kolay ulaşabilme ve analiz açısından uygunluk taşımasından dolayı bu aralıkların tercih edildiğini söylemek mümkündür. Benzer şekilde Güçlü (2022) çalışmasında incelediği tezlerde araştırmacıların çalışmalarında kolay ulaşılabilir çalışma grubunu tercih ettiklerinin bir göstergesi olarak çoğunlukla müzik alanında üniversite öğrencilerinin seçildiği kolay ulaşılabilir örneklem gruplarıyla çalıştıklarını ifade etmiştir. Veri analizi yöntemi olarak nicel çalışmalarda en çok Anova/ancova ve t testi kullanılırken; nitel çalışmalarda en çok betimsel analiz tercih edilmiştir. Nitekim Karkın (2011) müzik bilimleri alanında yapılan tezlerde, etnik müziklerin incelenmesi, müziğin sosyo-kültürel boyutu ve tarihi boyutunu inceleyen çalışmalarda daha çok betimsel modele yer verildiğini ifade etmiştir. Yine, Güçlü (2022) tarafından yapılan müzik eğitimi alanında yazılmış lisansüstü tezlerin içerik ve yöntemlerinin incelendiği çalışmada da tezlerin çoğunda veri analiz yöntemi olarak betimsel analiz yöntemleri kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar aynı zamanda Öngöz, Aydın ve Aksoy (2016) ve Babaç ve Köse (2018) tarafından yapılan tez eğilimlerini inceleyen çalışmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Araştırma kapsamında yer alan tezlerin anabilim dalına göre dağılımlarında en fazla tezin Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı'nda (n=17) yapıldığı ortaya çıkmıştır. Müzik Bilimleri (Müzikoloji) alanında %3,45 (n=1) tez yer almaktadır. Bu durum öğretim üyesi yetersizliği gibi durumlardan kaynaklı olarak yeterince bu programların açılamamasıyla bağlantılı olabilir. Nitekim Müzikoloji alanında yapılan lisansüstü tezlerin sayısının azlığına yönelik bulgu Karkın (2011) tarafından yapılan çalışmanın bulgusuyla da paralellik göstermektedir. Araştırmacı özellikle yeni kurulan bölümlerde öğretim üyesi sayısının yeterli olmamasının bu alanda lisansüstü programların açılmasına engel teşkil ettiğini belirtmiştir.

Çalışma kapsamında yer alan tezlerin 19 farklı üniversitede ve en fazla eğitim bilimleri enstitüsü bünyesindeki programlarda üretildiği ortaya çıkmıştır. Müzik ve sahne performansı kaygısı üzerine Türkiye'de en fazla tezin Marmara Üniversitesi bünyesindeki programlarda yapıldığı saptanmıştır. Enstitü kapsamında ise en çok tezin (n=14) Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde yapıldığı; Güzel Sanatlar Enstitüsü bünyesinde yapılan tezlerin ise diğer enstitülere nazaran çok fazla sayı içermediği görülmektedir. Bu durum enstitü bünyesinde müzik alanıyla ilgili lisansüstü programların yeterli sayıda açılamamasıyla bağlantılı olabilir. Benzer şekilde Babaç ve Köse (2018) Türkiye'de koro alanında yapılmış olan lisansüstü tezleri inceledikleri çalışmalarında dahil ettikleri tezlerin yarıdan fazlasının (%57,90) Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne bağlı yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırma bulguları ve sonuçları bağlamında müzik ve sahne performansı kaygısının ele alındığı daha fazla çalışmaların yapılması gerektiğine vurgu yapmak önem arz etmektedir. Bu çalışma yurt içi ve YÖK tez veri tabanı kullanılarak ulaşılan müzik ve sahne performansı kaygısına yönelik tezleri kapsamıştır. Ancak bu konuyu ele alan ve çeşitli veri tabanlarından ulaşılan hem yurtiçi hem de yurtdışı yayımlanmış makale ve diğer bilimsel çalışmalara da araştırma kapsamında yer verilmesi önerilir. Çalışma bulgusu olarak müzik ve sahne performansı kaygısının ele alan doktora tezlerinin sayısının daha az olduğu ortaya çıkmıştır. Alınyazına katkı sağlamak için doktora çalışmalarına daha fazla yer verilebilir. Nitel çalışmalara ve karma çalışmalara daha az yer verildiği ortaya çıkmıştır. Ancak kullanılan nicel ve nitel verilerin birbirlerini desteklediğini ortaya koyarak çalışmaların geçerlik ve güvenilirliğine katkı sağlamak açısından karma desene yer veren çalışmalara daha fazla yer verilmesi önerilir. Veri toplama aracında araştırma konusu doğrultusunda ekleme/çıkarmalar yapılarak tekrardan güncellenmesi önerilir.

KAYNAKÇA

[1] Albayrak, E. (2017). *Türkiye'deki matematik eğitimi alanında yayınlanan matematiksel model ve modelleme araştırmalarının betimsel içerik analizi* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

[2] Babaç, E. E.& Köse, H. S. (2018). Türkiye'de 2011-2018 yılları arasında koro alanında yapılmış olan lisansüstü tezlerin bazı parametreler bakımından incelenmesi. *Online Journal of Music Sciences*, 3(1), 32-55.

[3] Budak, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınevi.

[4] Çırakoğlu, C. Ç. (2013). Sahnedeki düşman: Müzisyenlerde performans kaygısı üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16 (32), 95-104.

[5] Çimen, G. (2001). Konser kaygısı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 125-133.

[6] Dağ, İ. (1999). Psikolojinin ışığında kaygı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (6), 181-189.

[7] Gök Akkılıç, A. (2020). Müzisyenlerde sahne korkusunun nedenleri ve baş etme stratejileri. *Journal of Awareness*, 5(1), 27-34. https://doi.org/10.26809/joa.5.003

[8] Dilek, A., Baysan, S., & Öztürk, A. A. (2018). Türkiye'de sosyal bilgiler eğitimi üzerine yapılan yüksek lisans tezleri: Bir içerik analizi çalışması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 22(2), 581-602.

[9] Fubini, E. (2006). *Müzikte estetik*. Çeviren: Fırat Genç, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

[10] Güçlü, O. (2022). Müzik eğitimi alanında yazılmış olan lisansüstü tezlerin içerik ve yöntemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 37(2), 739-751. doi: 10.16986/HUJE.2021066836

[11] Kabakçı, C. (2016). Sahne performansı kaygısında farkındalık ve mücadele. *Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma e-Dergisi*, 3, 86-96.

[12] Karkın, A.M. (2011). Müzik bilimleri alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, *1*(2), 143-149.

[13] Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *Annals of Internal Medicine*, *151*(4), 264-269. https://doi.org/10.7326/0003-4819-151-4-200908180-00135.

[14] Manav, F. (2011). Kaygı kavramı. *Toplum Bilimleri Dergisi*, *5*(9), 201–211.

[15] Orhan, U. G. & Öztosun Çaydere, Ö. (2021). Türkiye'de uzaktan eğitimde müzik alanında yapılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Online Journal of Music Sciences*, 6(1), 101-117.

[16] Öner, Ö. (2019). *Türkiye'de eğitim denetimi alanındaki lisansüstü eğitim tezlerinin incelenmesi (1990-2017)* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

[17] Öngöz, S., Aydın, Ş., & Aksoy, D. (2016). Türkiye'de eğitim bilimleri alanında yapılan çoklu ortam konulu lisansüstü tezlerin eğilimleri. *Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Dergisi*, *5*(1), 45-58.

[18] Öztürk, B. (2015). *Sahne sanatlarında performans kaygısı ve baş etme stratejileri*. Ankara: Sanat Yayınları.

[19] Papageorgi, I., Hallam, S.& Welch, G.F. (2007). A conceptual framework for understanding musical performance anxiety. *Research Studies in Music Education*, 28(1), 83-107.

[20] Sarıkaya, B. (2023). Eğitim-öğretim alanında yansıtıcı düşünme becerileriyle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin analizi. *4th International Black Sea Modern Scientific Research Congress*, 6-7 Haziran, Rize, Türkiye.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

[21] Soysal, Ş., Yalçın,K. & Karakaş,S. (2005). Temporal lobun sesi müzik. *Yeni Symposium,* 43(3), 107-113.

[22] Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*,10, 188-201. https://doi.org/10.21733/ibad.871703

[23] Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. baskı). Seçkin Yayıncılık.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Mesnevi Terapi Perspektifinden Mesnevi Öykülerinin İyileştiriciliğinin İncelenmesi[1]

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Çevik
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ozlem.alav@gmail.com - ORCID ID: 0000-00024637-2147

RPD Lisans Öğrencisi Öznur Gökçe
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
oznurgokce65@gmail.com

ÖZET

Bireyin ruh sağlığının korunması ve ruhsal hastalıkların tedavi edilebilmesi için birçok yöntem denenmektedir. Son dönemlerde Mesnevi terapi bu tekniklerden biridir. Mesnevi terapi, Mevlâna Celaddini Rumi'nin Mesnevi adlı eserinde yer alan öykülerin kullanılmasına dayalı bir terapi modelidir. Fakat Mesnevi terapinin iyileştirici yönüne yönelik araştırma çalışmaları oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla yapılacak herhangi bir çalışma Mesnevi terapi uygulamalarını arttıracağı gibi ruh sağlığına ve tedavisine yeni perspektifler de kazandıracaktır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı Mesnevi Terapi perspektifinden Mesnevi öykülerinin iyileştiriciliğinin incelenmesidir. Bu çalışma genel tarama ve görüşme modelinde olup nitel yöntemle veri toplayan bir çalışmadır. Veriler, bireysel görüşme yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 8 yetişkin birey oluşturmuştur. Araştırma için amaçlı örneklem tercih edilmiştir ve Mesnevi hikayelerini daha önce okumuş bireylerle görüşülmüştür. Araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Görüşme, her bir katılımcı için ortalama 15-30 dk sürmüştür. Görüşme esnasında görüşmecilerden izin alınarak görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde, betimsel analizi kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre katılımcılar herhangi bir sorun yaşadıklarında Mesnevi'deki öykülerden yararlanmışlardır. Katılımcılar öykülerin kendilerini iyileştirdiğini ifade etmişlerdir. Mesnevi öykülerinin psikolojilerine iyi gelmesinin yanı sıra karakter eğitimi sağladığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, Mesnevi'deki öykülerin sadeleştirilerek seriler halinde ilkokuldan itibaren okutulmasını, seçmeli ders olarak programa eklenmesini, psikolojik danışmanlık yapan uzmanların seanslarda kullanmasını, sınıf içi etkinliklere entegre edilmesini önermişlerdir.

Anahtar Kelimeler : Mesnevi terapi, öykülerle iyileşme, Mesnevideki öyküler

[1] Teşekkür: Bu çalışmayı SBA-2024-11518 nolu proje olarak Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Başkanlığına teşekkür ederim.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SAHARA KADINA YÖNELİK ŞİDDET TUTUM ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Yalçın Kanbay
Artvin Çoruh Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi
yalcinkanbay@gmail.com - 0000-0002-8025-9877
Dr. Aysun Akçam
Necmettin Erbakan Üniversitesi/ Türkçe Eğitimi
Akcamaysun1@gmail.com – 0000-0001-9428-3942
Dr. Öğr. Üyesi Elçin Babaoğlu
Üsküdar Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Fakültesi
Elcin.babaoglu@uskudar.edu.tr – 0000-0002-0952-3637
Prof. Dr. Hatice Karakuş Öztürk
Artvin Çoruh Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi
hatice_karakus@gmail.com – 0000-0002-9929-7204
Dr. Suna Köse
Bağımsız Araştırmacı
kosesuna26@gmail.com – 0000-0003-2899-7204

ÖZET

Bu çalışma, 18 yaş ve üzeri bireylerin kadına yönelik şiddet konusundaki tutumlarını ölçmek amacıyla geliştirilen SAHARA Kadına Yönelik Şiddet Tutum Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik özelliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma metodolojik türde olup, ölçeğin geliştirilme süreci literatür taramasıyla oluşturulan madde havuzunun kapsam geçerliği, pilot uygulama, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi (AFA-DFA), benzeşim ve ayrışım geçerliği, güvenilirlik analizleri ve test-tekrar test tutarlığı aşamalarını kapsamaktadır. Ölçek, iki faktör (Meşrulaştırma ve Kontrol) ve 12 maddeden oluşmakta olup açıklanan toplam varyans %76.3'tür. Cronbach α katsayısı ölçek genelinde .94, Gutman .95 ve McDonald's Omega ω .96 olarak hesaplanmıştır. DFA sonuçları yapının kuramsal düzeyde desteklendiğini ve uyum indekslerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu göstermiştir (CFI=.97, RMSEA=.072). Ölçekten alınan puanların 0-100 aralığında standardize edilmesi önerilmektedir. SAHARA Ölçeği, kadına yönelik şiddet tutumlarını yüksek geçerlik ve güvenirlikle ölçebilen kısa, etkili

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ve kültürel olarak geçerli bir araç olarak toplumsal farkındalık çalışmaları ve müdahale programları açısından önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Kadına yönelik şiddet, Geçerlik, Güvenirlik

DEVELOPMENT AND PSYCHOMETRIC EVALUATION OF THE SAHARA ATTITUDE SCALE TOWARD VIOLENCE AGAINST WOMEN

Abstract

This study aims to develop and examine the psychometric properties of the SAHARA Attitude Scale Toward Violence Against Women for individuals aged 18 and older. Designed as a methodological study, the scale development process included item pool construction through literature review, content validity, pilot testing, exploratory and confirmatory factor analyses (EFA-CFA), convergent and discriminant validity, reliability analyses, and test-retest consistency. The finalized scale consists of two factors (Justification and Control) and 12 items, explaining 76.3% of the total variance. Cronbach's alpha was .94, Gutman .95, and McDonald's Omega ω .96 for the overall scale. CFA confirmed the theoretical structure with acceptable fit indices (CFI=.97, RMSEA=.072). Raw scores are standardized to a 0–100 scale. The SAHARA Scale is a short, culturally valid, and psychometrically robust tool for assessing attitudes toward violence against women and offers significant utility for awareness-raising and intervention initiatives.

Keywords: Violence Against Women, Validity, Reliability

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

NOFİX: BİLDİRİM KONTROL TAKINTISI ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME

Doç. Dr. Yalçın Kanbay
Artvin Çoruh Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi
yalcinkanbay@gmail.com - 0000-0002-8025-9877

Dr. Aysun Akçam
Necmettin Erbakan Üniversitesi/ Türkçe Eğitimi
Akcamaysun1@gmail.com – 0000-0001-9428-3942

Dr. Öğr. Üyesi Elçin Babaoğlu
Üsküdar Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Fakültesi
Elcin.babaoglu@uskudar.edu.tr – 0000-0002-0952-2652

Dr. Öğr. Üyesi Aydan Akkurt Yalçıntürk
Sağlık Bilimleri Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Fakültesi
aydanyalcinturk@gmail.com – 0000-0002-5386-0624

ÖZET

Bu çalışma, bireylerin dijital cihazlarını özellikle bildirim ve çağrıları kontrol etme davranışlarını obsesif bir şekilde gerçekleştirmelerini tanımlamak üzere geliştirilen "NoFix (Notification Fixation)" kavramını incelemektedir. NoFix, bireylerin herhangi bir uyarı gelmemiş olsa bile akıllı telefonlarını sürekli kontrol etme eğilimlerini ifade eden özgün bir dijital davranış biçimidir. Araştırma, fenomenolojik desen çerçevesinde yürütülmüş ve farklı yaş, meslek ve sosyoekonomik özelliklere sahip 30 bireyle odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler Colaizzi'nin yedi aşamalı analiz yöntemiyle çözümlenmiş ve dört ana tema ile sekiz alt tema belirlenmiştir: bildirim kontrol sıklığı, zorunluluk hissi ve kaygı, sosyal etkiler ve dikkat dağınıklığı/verimlilik. Bulgular, NoFix davranışının bireylerde dikkat eksikliği, verimlilik kaybı, sosyal ilişkilerde zayıflama, uyku düzensizliği ve psikolojik stres gibi sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur. Katılımcılar, telefonlarını kontrol etmenin çoğu zaman refleksif hale geldiğini, bildirimsiz dönemlerde dahi ekranı açma ihtiyacı duyduklarını ve bu davranışın yaşam kalitelerini olumsuz etkilediğini

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

belirtmiştir. Çalışma, NoFix'in dijital çağda bireysel, sosyal ve zihinsel bütünlüğü tehdit eden yeni bir dijital alışkanlık biçimi olduğunu vurgulamakta ve bu doğrultuda dijital farkındalık ile teknoloji kullanımına yönelik stratejik müdahalelerin önemine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler : NoFix, Bildirim Kontrol Takıntısı, Dijital Davranış

NOFIX: A QUALITATIVE STUDY ON NOTIFICATION CHECKING OBSESSION

Abstract

This study explores the concept of "NoFix" (Notification Fixation), which refers to individuals' compulsive behavior of constantly checking their digital devices for notifications or calls, even in the absence of any alerts. NoFix represents a distinctive digital behavioral pattern characterized by the obsessive urge to check smartphones frequently. Adopting a phenomenological research design, the study involved focus group interviews with 30 participants from diverse age groups, occupations, and socioeconomic backgrounds. Data were analyzed using Colaizzi's seven-step phenomenological method, resulting in four main themes and eight subthemes: frequency of notification checking, feelings of obligation and anxiety, social effects, and distraction/productivity. Findings reveal that NoFix leads to reduced attention span, decreased productivity, weakened social relationships, disrupted sleep patterns, and heightened psychological distress. Participants reported that checking their phones had become a reflexive habit, often performed without conscious intent, and that they felt compelled to open their screens even when no notifications had been received. The study emphasizes that NoFix is not merely a variant of digital addiction but a novel compulsive behavior affecting cognitive, emotional, and social dimensions of life. Consequently, this research underlines the need for digital awareness and strategic interventions aimed at managing smartphone use in modern society, where constant connectivity may undermine individual well-being and mental focus.

Keywords: NoFix, Notification Fixation, Digital Behavior

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

TÜRKİYE'DE PSİKOLOJİK DANIŞMA ÖZ-YETERLİĞİ KONUSUNDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Dadandı

Yozgat Bozok Üniversitesi

ibrahim.dadandi@bozok.edu.tr - 0000-0003-1503-0272

ÖZET

Öz-yeterlik inancı bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarını yönlendiren temel motivasyonel yapılardan biridir. Öz-yeterlik bireyin belirli bir görevi başarıyla yerine getirme konusunda kendi kapasitesine duyduğu inancı ifade eder. Bu inanç düzeyi bireyin hangi hedeflere yöneleceğini, bu hedeflere ulaşmak için ne kadar çaba harcayacağını ve zorluklar karşısında ne kadar sebat göstereceğini belirleyerek öğrenme süreçleri, performansları ve başarıları üzerinde önemli bir rol oynar. Bu bağlamda, psikolojik danışmanların mesleklerine ilişkin öz-yeterlik inançları mesleki uygulamalarının niteliğini ve sürecini doğrudan etkiler. Güçlü psikolojik danışma öz-yeterliği danışmanların kendilerini üretken meslek elemanı olarak algılamalarını sağlayarak iyilik hâllerine katkıda bulunur. Ayrıca mesleki tükenmişliğe karşı koruyucu bir faktör olarak hizmet eder. Bu araştırmada Türkiye'de psikolojik danışma öz-yeterliği konusunda yapılan lisansüstü çalışmaların içerik, yöntem ve tematik dağılım gibi çeşitli özellikler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla konu ile ilgili YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan yüksek lisans ve doktora tezleri doküman incelemesi tekniğiyle incelenmiştir. Araştırma sonucunda Türkiye'de psikolojik danışmanların öz-yeterliklerine ilişkin lisansüstü çalışmaların son 15 yıl içinde gerçekleştirildiği ve çoğunlukla yüksek lisans düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmaların genellikle ilişkisel desen içeren nicel araştırmalardan oluştuğu, diğer tasarımlara sınırlı sayıda yer verildiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'de son yıllarda psikolojik danışma öz-yeterliği alanında lisansüstü çalışmaların sayısında artış gözlenmesine karşın, bu alandaki çalışmalar nicelik ve nitelik açısından henüz yeterli düzeyde değildir. Bu bağlamda araştırma sayısının artırılmasının yanı sıra araştırmalarda boylamsal, deneysel, nitel ve karma yöntemleri içeren metodolojik çeşitliliğin sağlanması konu ile ilgili alan yazına önemli katkılar sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik danışma öz-yeterliği, lisansüstü, doküman analizi.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

FELSEFİ DÜŞÜNÜŞÜN İMGELEMİ: YÜKSEL ARSLAN

Doç. Dr. Hakan Arıkan

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Güzel Sanatlar Fakültesi

hakanarikan@yyu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1752-345X

ÖZET

Sanat ve felsefe iki ayrı alandır. Sanatçılar için felsefe felsefeciler için de sanat önemli bir yere sahiptir. Fakat bu ilişki özellikle ülkemiz sanatçıları açısından düşünüldüğünde durum pekte parlak göstergelere sahip değildir. Bunun en net göstergesi de atölye ya da kütüphanelerin çoğunluğunda sanat ve felsefe noktasındaki eksikliklerimizdir. Disiplin olarak felsefe, sanat ve bilime paralel olarak düşünmeyi, fikir yürütmeyi, eleştiriyi, soru sormayı öğrenmenin, başka seçeneklerinin de var olabileceğini görebilmenin en önemli yollarından birisidir. Sanat da bireylerin öğrenme süreçlerini zenginleştiren, farklı bakış açıları kazanmasını sağlayan etkili bir araç olarak önemli bir yere sahiptir. Sanat, felsefe ve edebi metinler deyinde belki de akla gelen ilk sanatçılarımızdan biri de Yüksel Arslan'dır. Yüksel Arslan az rastlanır türde olan bir sanatçıdır. Eserlerini üretirken okudukları ve yaptıkları arasında bir fark yoktur. Bu noktada, düşünceyi nasıl resmedeceğini sorgulamış ve okuyup etkilendiği her yapıt onun için bir esin kaynağına dönüşmüştür. Özellikle bu yaklaşım bir felsefi görüşün ya da edebi bir metinin resimlemesini yapmak şeklinde anlaşılmamalıdır. Sanatçı, resmin, tek başına yani plastik değerlerin araştırıldığı ya da eski değerlerin yadsınıp yeni plastik değerlerin, ya da karşı plastik değerlerin yaratıldığı resmin hiçbir anlamının olmadığı ifade etmektedir. Sanatçının isteği, bir düşünceyi resmetmektir. Bu noktada, düşünceyi nasıl resmedeceğini sorgulamış ve okuyup etkilendiği her yapıt onun için bir esin kaynağı olmuştur. Arslan için her resmin bir öyküsü vardır. Ama bu yazarın öyküsü değil, sanatçının öyküsüdür. Bir anlamda düşüncenin performansçısı olan sanatçı eserlerinde kendi felsefi yaklaşımlarını icra etmiştir. Araştırmada öncelikle felsefi ve edebi metinlerin Yüksel Arslan' nın üretim biçimi üzerindeki etkileri eserleri üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Türk resim sanatının önemli isimlerinden biri olan ve Kapital'in ressamı olarak bilinen Yüksel Arslan' nın farklı dönemleri ele alınarak "Kapital Artureler" serisinin oluşum süreci üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Yüksel Arslan, Sanat, Arture

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ÖZNELLİĞİN SANATTA AÇTIĞI ÇIĞIR

Doç. Dr. Hakan Arıkan

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Güzel Sanatlar Fakültesi

hakanarikan@yyu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1752-345X

ÖZET

Öznel (Sujektif-Subjektive) kavramı salt insanla ilişkili bir kavramdır. "Kişiye özgü olan" anlamına gelmektedir. Yani, "başkalarınca doğrudan gözlenip, izlenemeyen," ancak kişinin "bilincinde olduğu içsel zihinsel süreçleri" ifade etmektedir. İnsanın iç dünyasındaki tüm bilgi birikimleri yaşanmış yaşanmamış, yalıtılmış, bastırılmış veya yaşanması düşlenmiş değerler diğer tüm insanlar için özneldir. Öznel olma durumu; özneyle ilgili olma, tek bir özneyle ilgili olma ya da tek bir özne için geçerli olma durumudur. Öznellik, nesnel geçerliliği olmayan, aynı zamanda evrensel olarak geçerli olmayandır. Tek kişinin ya da tek tek kişilerin ortaya koyduğu bir belirlenim olmakla beraber nesnel düzeyde bütün kişilerce benimsenmiş olmayandır. Felsefede, özne ile nesne, genelde hep karşıt iki kavram olarak alınmakla birlikte, sanat değerlemelerinde ise, her zaman birlikte düşünülmüş ve biri asla ötekinden uzakta yer almamıştır. Hep yan yana, hep iç içedirler. Bu öznelliğin estetik teknik, bilgi ve estetik emekle varlıklaşması ise, "estetik nesnelliktir." Yani sanat ve tasarımda, öznel değerler güzellik varlıklaşmasını yaratır. Ama yapıt tüm bireyselliğine karşın, ağırlığı, hacmi olan varlık kazanmış nesnel bir gerçek olarak, bağımsızca var olur**.** Her tür "estetik iletişimin," kişisel bir tasarımı, yorumu içerdiğinden" aynı zamanda da "öznel bir gerçekliktir." Sanatçı ise çalışmalarına kendi içsel değerlerini ve içsel zenginliklerini kattığı, kazandırdığı oranda, eseri tam bir öznel gerçekliğin başarılı bir estetik biçimlenmesini yaratır. Biçimlenip, varlık kazandığı anda da eser; bireysel bir bilincin, tinin, benin, öznelliğin nesnel gerçekliği olur. Sanatı bir yaşam biçimine çevirmiş sanatçının, oluşum sürecinde biçimlendirdikleri, sanatçının o güne dek geliştirdiği becerilerin, duyarlılıkların, düşüncelerinin, yaşadıklarının belirli bir ağırlıktaki yansımasıdır. Bu anlamda sanatçının yarattığı eserin tamamıyla kendi öznel bakış açısının ürünü olduğunu söylemek yanlış olmaz. İşte bu araştırmada 20. yüzyılın en büyük sanatçılarından biri olan Marcel Duchamp'ın özelinde öznel bakış açısının 20. yüzyıl, sanatına ve sanatçısının bakış açısına getirdiği yeni boyut üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öznellik, Sanat, Marcel Duchamp

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

BERGSON'UN YARATICI EVRİM KURAMINDA İNSANIN YERİ[1]

Prof. Dr. Levent Bayraktar
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Felsefe Bölümü
levent.bayraktar@hbv.edu.tr - 0000-0001-5496-6896

Elif Gümüş Yavuz
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi
gumuseelif@gmail.com - 0009-0005-6096-3700

ÖZET

Henri Bergson (1859-1941), felsefeye yeni kavramlar ve sorunsallar teklif etmiş önemli bir filozoftur. Materyalizm ve pozitivizmin yükseldiği bir çağda, spiritüalist ve sezgici bir yöntemle felsefeye yeni istikametler getirmiştir. Ona göre varlık, yaratıcı bir evrim içerisindedir. Bu evrim, mekanik ve olup bitmiş bir hareket değildir. Onun tasarımladığı evrim, her an yeni olan ve yaratıcı bir gerçekliktir. Başlangıçtan kendisine bir son çizilemeyen, her anın yeni ve özgür olduğu bu süreçte insan, özel bir konuma sahiptir. Yaratma sürecinin önceden tayin edilmiş bir rotası ve hedefi yoktur. Bu süreç finalizm ve mekanizmle sınırlandırılamaz. Bu bakımdan evrende ve insanda yaratıcılık ve özgürlük esastır. Bergson için madde ve hayat, birbirinin aksi yönde oluşan gerçekliklerdir. Madde, durağan ve hareketsiz iken hayat, canlı ve dinamik bir gerçekliktir. O yüzden madde ve hayat iki farklı bilme yetisiyle kavranabilir. Zekâ, madde aleminde kendini evinde hisseder. İçgüdü ve sezgi ise hayata dönük olan bilme yetileridir. Bergson'un yaratıcı evrim kuramında insan, yalnızca zekâ yetisi olan bir beden varlığı değil; ruh, bilinç ve süre varlığıdır. Bergson, insanı olup bitmiş statik bir nesne olarak görmez. Aksine kendi varoluşunu her an yeniden inşa edebilen, evrenin dinamik ve metafizik öznesi konumuna yükseltir. İnsan, tüm bu evrim sürecinin şahidi, anlamı, bileni ve dolayısıyla bilinçli öznesidir.

Bu çalışmada, Bergson'un yaratıcı evrim kuramıyla ortaya koymuş olduğu evren anlayışından özne ve insan anlayışına nasıl geçilebileceği ele alınacak ve insanın evrendeki kendisine özgü konumu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bergson, Evrim, Özne, Sezgi, İnsan

[1] Bu çalışma Elif Gümüş Yavuz'un, Prof. Dr. Levent Bayraktar danışmalığında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde henüz yapılmakta olan "Henri Bergson'da Özne-Nesne İlişkisi" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

BERGSON'UN YARATICI EVRİM KURAMINDA İNSANIN YERİ

GİRİŞ

Henri Bergson (1859-1941), özgün bakış açısıyla felsefeye yeni kavramlar ve sorunsallar getirmiş önemli bir filozoftur. Yaşadığı dönem içerisinde Bergson, Birinci Dünya Savaşı'nın sarsıcı sonuçlarını görmüş, İkinci Dünya Savaşı'nın başlayan karanlık havasını solumuştur. Dünya tarihindeki bu iki kritik savaş, toplumlarda büyük bir değişim ve dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, bir yandan savaşın toplumsal sancıları yaşanırken, öte yandan ivme kazanan bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte, fikir dünyası oldukça hızlı ve köklü dönüşüm geçirdiği bir dönem içerisine girmiştir. Artık felsefe alanında metafizik tartışmalara ve sorgulamalara eskisi kadar yer verilmemekte, onun yerine yükselen pozitivizm ve materyalizmin etkisiyle felsefeye yeniden bir yol çizilmekteydi.

Bergson'u çağdaşı birçok filozoftan farklı kılan, metafiziğin felsefeden soyutlandığı bu fikir ortamında, spiritüalist ve sezgici bir yöntemle felsefeye yeni istikametler getirmiş olmasıdır. Onun bu tavrı, felsefenin geldiği noktayı olduğu gibi kabul etmek yerine, doğrudan bu durumla yüzleşmesinden kaynaklanmaktadır. Zira Bergson, Madde ve Bellek eserinin önsözünde "metafizik, fiziğe feda edilmiş olamaz."[2] cümlesiyle duymuş olduğu rahatsızlığı net bir şekilde ifade etmektedir. Ayrıca Bergson, yalnızca felsefenin konusu olarak görülen alışılagelmiş hususları değil, bilimin inceleme konusu olarak kabul edilen zaman ve evrim gibi meseleleri de özgün felsefi fikirleriyle ele almıştır.

Bergson'un evrim üzerine yazdığı Yaratıcı Tekâmül eseri, o zamana kadar konuşulmamış bir evren tasviri ortaya koymaktadır. Onun evrim kuramı, her an yeniden varoluşun mümkün kılındığı, özgür ve yaratıcı bir süreçtir. Bu bağlamda Bergson, yaratıcı evrim yoluyla var olan bir evren ve yaratıcı evrimin sürekliliğinde özgün ve özgür bir açılım olarak kendini oluşturan bir insan varlığından söz etmektedir. Böylelikle insan, bütün bu evrim sürecinde özel bir konuma yükselmiştir.

Bergson'un evrim düşüncesinde insan, yalnızca bir beden varlığı ya da biyolojik bir organizma değildir. İnsan, sezgi yetisine sahip olan, bilinç ve ruh varlığıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı ve önemi, Bergson'un yaratıcı evrim kuramını, insanı merkeze alan bir perspektifle incelemek ve bu evrim anlayışının insan felsefesi bakımından taşıdığı değeri ve anlamı ortaya koymaktır.

1. Bergson'un Varlık Görüşü

Bergson, Yaratıcı Tekâmül eserinde yeni bir evren resmi çizmektedir. Çizdiği bu resimde esas olan adına hayat hamlesi (élan vital) dediği yaratıcı bir güç, yaratıcı bir iradedir. Evrim anlayışını açıklamak için kullandığı bu kavram, hayatın dinamik, yaratıcı ve sürekli olarak yenilenen bir süreç olduğunu vurgular. Bu süreç, Bergson'un evren görüşüyle ve varlığı nasıl tanımladığıyla alakalıdır. "Hemen belirtmek gerekir ki, Bergson'un felsefesi 'varlık'ın sürekli değişim ve akış halinde olduğu fikrini esas alır."[3]

[2] Henri Bergson, *Madde ve Bellek: Beden – Tin İlişkisi Üzerine Deneme*, Fol Kitap, Çev., Işık Ergüden, Ankara, 2022, s.13.
[3] Henri Bergson, *Metafiziğe Giriş*, Pinhan Yayıncılık, Çev., Atakan Altınörs, İstanbul, 2020, s.25.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Başlangıçta bir bütün olan hayat hamlesi kendisini zorunluluktan özgürlüğe doğru açarak varlık katmanlarını meydana getirmektedir. Burada hayat hamlesinin, başlangıçtan yön verilmiş bir rotası veya planlanmış bir güzergâhı yoktur. Zira hayat hamlesinin en başından öngörülebilir bir yolu olsaydı bu hayat hamlesinin kendini özgürce açması bakımından hatalı bir evrim görüşü olurdu. Ayrıca "hangi türün ne şekilde ortaya çıkacağı belli olur, tam bir belirlenmiş amaçtan söz edilebilirdi. Oysa evrim, yaratma fikrinden de hareketle nihai bir sona işaret etmemektedir."[4]

Bergson, özgün evrim kuramını ortaya koyarken birçok görüşle hesaplaşma içerisine girmiştir. Bunların başında finalizm ve mekanizm görüşleri yer alır. Bergson'a göre evrim, finalizm ve mekanizm görüşleriyle tam olarak açıklanamaz. Çünkü mekanizm anlayışında, birbirine sıkı sıkıya bağlı olan neden-sonuç zincirinin ötesine geçmek ve özgürce eylemlerde bulunmak mümkün değildir. Bergson'a göre hayat, salt mekanik yasalara indirgenemez ve sınırlandırılamaz. Yaşadığımız bu fiziksel dünyanın ve evrenin sadece bazı yönleri mekanik yasalarla açıklanabilse de hayat bu zorunluluk süreçlerinin ötesine geçen ve onları aşan yaratıcı bir kudrete sahiptir. Ayrıca, "mekanik açıklamaların esası, filhakika, geleceği ve geçmişi hale tabi olarak hesap olunabilir gibi mülahaza etmek, bütünün ezelden mevcut olduğunu iddia etmektir."[5] Finalizm de ise evren, mekanik görüşlerin aksine, belirli bir son amaca doğru hareket etmektedir. "Buradaki bütün parçalar önceden düşünülmüş bir plan ve bir amaca göre toplanmışlardır."[6]

Bergson, bu noktada, Darwin'in ve Lamarck'ın evrim kuramlarını eleştirir. Ona göre hem Darwin hem de Lamarck evrimi determinist bir yapıya indirgemişlerdir. Evrimi doğal seleksiyonla ilerleyen ve yalnızca çevresel etkilere bağlı olarak gelişen özelliklerin aktarılmasıyla açıklayarak, hayatın özgür, yaratıcı ve oluş halindeki yapısını gözden kaçırmaktadırlar. Ayrıca söz konusu kuramlar, evrim sürecini mekanik süreçlerle izah etmeye çalıştıklarından, insanın özgür ve yaratıcı oluş fikrinden uzak kalmışlardır. Dolayısıyla bu evrim süreçlerinde meydana gelen insan varlığının anlam ve değer bakımından bir ayrıcalığı yoktur. Bunun farkında olan Bergson, tüm bu evrim görüşleriyle yüzleşerek, biyolojik evrim sürecinde gördüğü eksiklikleri yaratıcı evrim tasarımıyla yeniden inşa etmiştir.

Bergson'un yaratıcı ve dinamik evrim anlayışında, varlığın meydana gelmesi tek seferde bütün evren için gerçekleşmez. Varlık, farklı süreçlerde ve farklı istikametlerde gelişmektedir. Hayat hamlesi kendisini birbirinden bağımsız farklı varlık hiyerarşisi içerisinde ve farklı enerji seviyesinde açmaktadır. Bunun nedeni, hayat hamlesinin kendini açmaya çalıştığında karşısına çıkan madde engelinin olmasıdır. Bu noktada karşımıza evrimin oluşumunda etkili iki unsur çıkar: madde ve hayat. Tüm evren, bu unsurların birbiriyle ilişkisinden ve çatışmasından oluşmaktadır. Madde ve hayat birbirinin tersi yönünde olan gerçekliklerdir. Madde, statik ve hareketsizdir. Hayat ise canlı ve dinamiktir. Madde ve hayat farklı iki gerçeklik olduğu için farklı bilme yetileriyle kavranabilir. Bunlar içgüdü, zekâ ve sezgidir. "Madde, ölçülebilir olmak, niceliksel ilişkilerle kayıtlı olmak, determine edilebilir ve homojen parçalara ayrılabilir

[4] Ece Saraçoğlu, "Henri Bergson'un Felsefesinde Bilincin ve Zamanın 'Yapıcı ve Kurucu' Etkinliği", *Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları,* Sayı: 39, 2023, s. 70.
[5] Henri Bergson*, Yaratıcı Tekâmül*, Dergâh Yayınları, Çev., Mustafa Şekip Tunç, İstanbul, 2021, s.107.
[6] Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, s.154.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

olmak gibi özelliklere sahiptir. Bu özelliklerle, zekanın bilme şekli ve yöntemi sanki birbirleri için tasarlanmıştır."[7] Zekâ madde aleminde kendisini evinde hisseder. Başka bir ifadeyle, "zekâ, gerçekliği maddi formunda bilmek için tekâmül sürecinde biçimlenen özel bir zihin işlevidir."[8] İçgüdü ve sezgi ise hayatı doğrudan ve aracısız olarak kavramayı sağlayan bilme yetileridir.

Hayat hamlesi bir gülle misali patlamalarla kendisini açmaya başladığında ilk olarak bitki boyları meydana getirir. Bitkilerin kökleriyle toprağa bağlı olmaları onların kendilerini toprakla beslemesi anlamına gelir. Yani bitkiler, fotosentez yaparak, beslenerek ya da tohum vererek en temel seviyede bu hayattaki devamlılığını ve varlığını sürdürmektedir.

Hayat hamlesinin ikinci patlamasıyla hayvan boyları açığa çıkmaktadır. Hayvanlarda bitkilerden farklı ve fazla olarak yeni kabiliyetler oluşmuştur. Açığa çıkan bu kabiliyet bir bilme yetisi olan içgüdüdür. Bu yeti ile hayvanlar hayata doğrudan uyum sağlarlar. İçgüdü, sonradan öğrenilen ve zamanla büyüyen bir yeti değildir. Şöyle ki, hiçbir hayvana hayatta nasıl kalması gerektiğini veya nasıl beslenmeleri gerektiğini öğretemeyiz. Hayvanlar içgüdüleri sayesinde hayatta kalabilir ve soyunu devam ettirebilirler. Ayrıca bu aşamada oluşan içgüdü, epistemolojik sürecin ilk açılımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hayat hamlesinin üçüncü patlamasında artık insan varlığı açığa çıkmaktadır. Zira "insandan başka her yerde hayat hamlesinin bir çıkmaza dayandığı ve yoluna ancak insanla devam ettiği görülür."[9] İnsan varlığında, bitki ve hayvan boylarından farklı olarak, sezgi ve zekâ yetileri açığa çıkmaktadır. Böylelikle insan, madde dünyasına dönük olan zekanın yanı sıra içgüdünün şuuarlaşmasıyla gelişen, hayatı doğrudan ve aracısız olarak kavramamızı sağlayan sezgi yetisine de sahiptir.

Sezgi, içgüdüden doğar fakat içgüdünün şuur kazanmasıyla farklı bir epistemolojik boyuta çıkar. "Sezgi, bizimle diğer canlılar arasında sempatik birleşme kurmak suretiyle şuuru maddeden hayat alemine geçirir."[10] Sezgi, insanın hakikati doğrudan kavrayabilmesini sağlayan içsel bir bilme yetisidir. İnsan ancak sezgi vasıtasıyla hakikati ve her an yenilenmekte olan dinamik hayatı kendi doğal yapısı içerisinde kavrayabilir. Böylece sezgi, zekanın sınırlarının ötesine geçerek hayatla insan arasında içsel bir bağ oluşturmaktadır. Zira "zekâ, başlı başına ne hayatı, ne ruhu, ne yaratmayı, ne oluşu, ne süreyi ve hatta ne de kâinatı anlayabilir."[11] Bu nedenle insan sezgi ve zekâ yetileriyle hem maddi dünyayı hem de hakikati bütünüyle kavrayabilir. Aksi takdirde "hayatı zekâ ile açıklamak hayatın manasını aşırı derecede daraltmaktadır."[12]

Nihayetinde Bergson, başlangıçtan kendisine bir son çizilemeyen, her anın özgür ve yeni oluş sürecinden ibaret olduğu ve bu sistem içerisinde de insanın özel bir yere konumlandırıldığı, mekanik doğa anlayışına sığdırılamayan bir evren tasviri ortaya koyarak özgün varlık anlayışını

[7] Levent Bayraktar, *Bergson*, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2016, s. 55.
[8] H. Wildon Carr, *Henri Bergson – Değişimin Felsefesi*, Fol Kitap, Çev., Sadık Erol Er, Ankara, 2022, s. 75.
[9] Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, s.315.
[10] Nurettin Topçu, Nurettin Topçu, *Bergson*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019, s.82.
[11] Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, 52.
[12] Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, s.120.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

geliştirmiştir. Bergson bu anlayışıyla, varlığı aklın kavradığından daha fazla bir şey olarak tanımlamaktadır.

2. Yaratıcı Evrim Kuramında İnsanın Mahiyeti

Bergson'un yaratıcı evrim kuramında insan, hayat hamlesinin gelmiş olduğu son noktadadır. "Çünkü evrim sürecinde engelleri aşan tek varlık sadece insan olmuştur."[13] Burada karıştırılmaması gereken husus, insan varlığının ortaya çıkmasıyla evrimsel sürecin son bulmadığıdır. Bilakis vurgulanmak istenen şey, insan varlığının evrim içerisinde gelmiş olduğu en olgun aşama ve en gelişmiş canlı olmasıdır. "Zira evrim ve yaratma hareketi onda devam etmektedir."[14]

İnsandaki hayat hamlesi, kendi üzerine katlanan, kendisinin farkındalığına varan bütün bu evrensel, yaratıcı ve dinamik olarak nitelendirdiğimiz evrimsel sürecin şuuruna, bilincine varan kompleks özelliktedir. İnsan, tüm bu yaratıcı sürecin şahidi, anlamı ve anlam katanıdır. Böylelikle insan, evrim içerisinde edilgen bir nesne değil; tüm evrim sürecinin bilincinde olan etken öznedir.

Bu aşamadan sonra insan artık ahlaken sorumlu bir varlık haline gelir. Çünkü bir tek insanoğlu, bütün bu evrimin basamaklarını takip ederek evrenin bilinci haline gelmiştir. Nitekim insan, ancak bilinci sayesinde sorumluluk sahibi olur ve diğer canlılardan ayrıcalıklı bir konuma gelir. Fakat bu ayrıcalık beraberinde ahlaki bir yükümlülük de getirir. İnsan, diğer canlılardan farklı olarak yalnızca hayatta kalmamızı sağlayan içgüdü yetisiyle sınırlandırılmamıştır. İnsanda yaşamı doğrudan kavrayacak olan sezgi ve maddi dünyayı öğrenebilecek bir zekâ vardır. Böylelikle insan, evrenin yalnızca bir parçası olmaktan çıkarak; insanlara, hayvanlara, doğaya ve hatta kendisine karşı ahlaken sorumlu bir varlık olur. "Çünkü bu sayede kendimizi artık insanlıktan ayrılmış bir halde bulmayacağız, insanlık da hâkim olduğu tabiattan ayrı bir şey gibi görünmeyecektir."[15] Bu noktada evrimin, tinsel bir hal aldığını ve böylece manevileştiğini söylemek yanlış olmaz.

Nihayetinde Bergson, yaratıcı evrim kuramıyla o zamana kadar yalnızca salt biyolojik düzlemde tartışılmış olan evrim konularını felsefe alanına taşımış, böylelikle özgün bir evrim yorumunu felsefe tarihine kazımıştır. Söz konusu bu kuramın eşsiz yanı insan merkezli bir tasarım olmasıdır. Bergson, insan varlığını, mekanik yasaların dışına çıkararak; kendi varoluşunu her an inşa edebilen, bilince ve özgür iradeye sahip, ruh varlığı olarak tanımlamaktadır. Böylece insan, evrenin metafizik bir öznesi konumuna yükseltilmiştir.

SONUÇ

19. yüzyılın ortalarında önem kazanan evrim çalışmaları, özellikle biyoloji alanında tartışılan bir mesele olma özelliği taşımaktadır. Elbette bunun nedeni insanı ve evreni anlama, anlamlandırma çabasıdır. Zira insanoğlu bilinen en eski tarihten bu yana şu sorulara cevap aramıştır: "Evren nasıl meydana gelmiştir?", "İnsan nasıl var olmuştur?" Nitekim bu

[13] Ali Osman Gündoğan, *Fikir Mimarları Dizisi-10; Bergson.,* Say Yayınları, İstanbul 2013, s.60.
[14] Bayraktar, Bergson, s.97.
[15] Bergson, Yaratıcı Tekamül, s.319.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

sorgulamalara verilecek en somut cevap, bilimin ve bilimsel verilerin sonuçları olmuştur. Böylece insan ve evren, bilimin ışığında anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bergson, çağının ötesinde düşünen bir filozof olarak, insanı ve evreni anlama ve anlamlandırma çabasının yalnızca bilim yoluyla elde edilebileceği fikrine karşı çıkmıştır. Ona göre, içerisinde yaşadığımız bu evren ve insan varlığı bilimsel yollarla elde edilmiş deterministik açıklamaları aşar. Evren çok katmanlı bir yaratılış sürecinin sonucudur ve insan, bu yaratıcı süreç içerisinde kompleks bir yapıda açığa çıkmaktadır. Bergson'a göre, ruhu, bilinci, sezgisi olan insan yalnızca bir beden varlığına indirgenemez. İnsan varlığı, biyolojik açıklamalara sığdırılamayacak kadar derin ve çok yönlü bir gerçekliktir.

Sonuç olarak Bergson, yaratıcı evrim tasarımında; kendisinden önce felsefe alanına hiç dahil edilmemiş bir mesele olan evrim fikrini kendine özgü felsefi kavramlarla yeniden tasvir etmiştir. Yaratıcı evrim, öteki evrim kuramlarından farklı olarak insanı merkeze alan bir düzlemde gelişir. Bergson'un insanı açıklarken kullandığı; yaratıcı, özgür, içgüdü, bilinç ve sezgi kavramları, evrim fikrini doğrudan biyolojik düzlemden çıkartıp daha üst bir boyuta taşımıştır. Daha açık bir ifadeyle, Bergson evrimi salt biyolojik düzlemden çıkararak epistemolojik ve metafizik seviyeye ulaştırmıştır. Bu durum evrimin son basamağında açığa çıkan insan varlığıyla gerçekleşmektedir. Hayat hamlesi, ilk olarak insan varlığında kendi üzerine katlanabilen ve kendi varoluşunun farkına varabilen yapıda kendisini açığa çıkartır. Çünkü bütün bu evrim sürecinin insan üzerinden bilinci söz konusudur. Bu bilinçli varoluş, insanı ayrıcalıklığı kıldığı gibi sorumlu da kılmaktadır. Artık insan bu evrim sürecinde; sezgi, özgür irade ve bilinç varlığı olduğu kadar etik değerlere sahip bir varlık olarak kendisini gerçekleştirir.

KAYNAKÇA

1. Bayraktar, Levent. *Bergson*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2016.
2. Bergson, Henri. *Madde ve Bellek: Beden – Tin İlişkisi Üzerine Deneme*. Çev. Işık Ergüden. Ankara: Fol Kitap, 2022.
3. Bergson, Henri. *Metafiziğe Giriş*. Çev. Atakan Altınörs. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020.
4. Bergson, Henri. *Yaratıcı Tekâmül*. Çev. Mustafa Şekip Tunç. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
5. Carr, H. Wildon. *Henri Bergson – Değişimin Felsefesi*. Çev. Sadık Erol Er. Ankara: Fol Kitap, 2022.
6. Gündoğan, Ali Osman. *Fikir Mimarları Dizisi-10: Bergson*. İstanbul: Say Yayınları, 2013.
7. Saraçoğlu, Ece. "Henri Bergson'un Felsefesinde Bilincin ve Zamanın 'Yapıcı ve Kurucu' Etkinliği." *Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları*, Aralık, 39, 65-78, 2023.
8. Topçu, Nurettin. *Bergson*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

YENİ SOSYAL MEKANLAR OLARAK İNTERNET: YAYINCILIK VE DISCORD ÖRNEKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Kaan Çoban

Sakarya Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

kaancobainn@gmail.com – 0000-0002-6907-2980 ORCID ID

ÖZET

İçerisinde bulunduğumuz çağda internet gibi dijital alanlar, modern bireyin yaşamında kendisine önemli bir yer bulmuştur. Gerçek dışı-sanal(imajiner) olarak görülen bu yaşam alanı, kendi 'habitus'unu yaratma konusunda gözle görülür biçimde bir yol kat etme eğilimindedir. İnternet habitus'u, zamanla kendi kurallarını ve sosyal gerçeklerini inşa etmiş, görsel ve yazılı medya araçlarıyla bireyi-kullanıcıyı yönlendirme yetisine sahip olmaya başlamıştır.

İnternet, her ne kadar yazılı olarak bilgiye ulaşma konusunda önemli bir kaynak olsa da kayda değer bir kısmını görsel-imajiner uyaranlar ve içerikler oluşturmaktadır. İnternet ve artık ondan ayrı tutulmayan sosyal medyanın, insan dikkatini nasıl dağıttını ve odaklanma sürelerini önemli ölçüde düşürebileceği hesaba katıldığında, bu mecralarda bir araya gelen kullanıcıların da oldukça hızlı bir şekilde topluluk değiştirebildiği ve kendini ait hissettiğini düşündüğü farklı 'içerik üreticileri'ne ya da platformlara yöneldiği gözlemlenmektedir.

Sanal cemaatleşmenin de temelini oluşturan 2000'lerin forum kültürlerinden başlatılabilecek bu yeni yaşam alanları, 2020'lerin ortasında streaming(yayıncılık), discord server'ları gibi alternatif sosyalleşme alanları özellikle yeni jenerasyon bilgisayar kullanıcıları arasında aktif bir biçimde kullanılmaktadır. Günümüzde bu tarz cemaatleşmelerin kalıcı ve sağlam temellere mi dayandığı yoksa Bauman'ın ifadesiyle 'akışkan ve yüzeysel' mi olduğu konusu halen tartışmaya açık halde olsa da bu olgular karşımızda gözlemlenebilir bir biçimde durmakta olup çeşitli ana hatlara ve kollarına ayrılarak günümüzdeki var oluş alanlarını arttırmaktadır.

Çalışmada, yaygın olarak kullanılan streaming(yayıncılık) platformlarından ve 'discord' gibi sesli-yazılı iletişim kurulan uygulamalardan elde edilen gözlemler, literal olarak irdelenmeye çalışılmış ve birincil düzeyde bu yeni mekansal kültürün etkilerini incelemek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet, yayıncılık, dijitalleşme, sanal cemaatler

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. GİRİŞ

Günümüz enformasyon çağının temel yapı taşlarından birini oluşturan internet, oldukça yaygın ve aktif şekilde kullanılmaktadır. Özellikle bilgi kaynağı olarak günlük kullanımda kendine sağlam bir zemin bulmuş ve her yaştan kullanıcıların hakimiyeti altındadır. Bu hakimiyet, her geçen gün git gide artmakta, aksi bir eğilim göstermemektedir.

Castells'in çeşitlendirdiği 'ağ toplum'u teorisinde, dijitalleşme ve küreselleşme süreçlerinin etkisiyle, bireylerin, grupların, kurumların ve devletlerin birbirine bağlı olduğu bir toplum tasviri yapılır. (Castells, 2005) Bu bağlılık, genç kuşaklara oldukça sirayet etmiş ve yaşamın önemli bir parçası olmuştur. Ağ toplumunda merkezi-dikey hiyerarşi yerini yatay bir hiyerarşiye bırakmıştır. Yaşam alanlarının bir parçası olarak görülen dijital alanlardaki hakimiyet istenciyle kendine dikkate değer bir yer bulmaktadır.

Özellikle görsel uyaranlar ve imaj kültürü dijital alanın önemli bir parçasıdır. Türkçede sanal kelimesinin imaj-görsel kelimeleriyle bağdaştırıldığı düşünüldüğünde bizler için önemli gözlem alanları yaratmaktadır. Bu alanların bir kısmını da özellikle son 40-50 yıldır kültürün önemli bir haline gelen video oyunlardan doğan sosyalleşme platformlarında görmekteyiz. Baudrillard'ın simulakr kavramsallaştırmasına başvuracağımız gerçekliğin yeniden inşasında, oyun sadece oynanan ve deneyimlenen alternatif bir alan değil, aynı zamanda avatar ve ikonlarla gerçek zamanlı iletişim kurulan ve sosyalleşilebilen mekanlardır.

Çalışmanın konusu ise, oyunlar vasıtasıyla bir araya gelen kullanıcıların hangi platformlar üzerinden iletişime geçtiği ve bu platformların sosyal mekanlar olarak nasıl özelliklere sahip olduğu sorunsalından doğmuştur. İnternet ve internetin kullanımının kısa tarihçesi ile konuya zemin oluşturma hedeflenmekte ve dijital topluluk örnekleri arasında sayılan bu yaşam alanları hakkında toplanan bilgi ve bulgularla değerlendirme gayretinde olunacaktır.

Başvurulacak diğer bir kavramsallaştırma 'sanal cemaatler'dir. İnternette sanal cemaatleşme, dijital ortamda bireylerin ortak ilgi alanları, değerler veya kimlikler etrafında bir araya gelerek topluluklar oluşturma sürecini ifade eder. Bu kavram, sanal ortamda fiziksel sınırların ötesine geçerek, insanların dijital mecralarda kimliklerini oluşturdukları ve sosyal bağlar kurdukları bir dinamiği tanımlar. Sanal cemaatleşme olgusu, internetin ilk zamanlarından günümüze kadar farklı evrelerden geçerek günümüzde sosyal medya platformlarına, çevrim içi oyunlara ve çalışmada konu olacak yayıncılık ve discord gibi sesli-görüntülü iletişim platformlarına evrilmiştir.

Oldukça yüksek kullanıma sahip olduğu tespit edilmekle birlikte bu platformlarla ilgili çok fazla çalışma olmadığı gözlemlenmiştir. Özellikle ülkemizde akademik anlamda dikkat çekmemiştir. Sadece dijital cemaatler olarak değil, etki alanları ve sahip olduğu finansal yapıyla da farklı birçok açıdan araştırmaya değer görülmektedir.

Kendi kuralları ve kendi değerlerini oluşturma eğiliminde ilerleyen bu cemaatler, özellikle gençlerin ve gelişim çağında olan çocukların kimliğin inşasında önemli bir rol üstlenebilmektedir. Bilhassa sosyal medya ve bilgi paylaşım platformlarının gerek toplumbilimciler gerekse iletişimciler tarafından her geçen gün daha fazla incelendiği gözlemlenmekte, fakat bahsi geçen alanların da unutulmaması ve birçok açıdan mercek altına alınması gerektiği düşünülmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

2. SİMÜLAKR ve İNTERNET

Simulakr, bir gerçeklik olarak algılanmak istenen görünümdür. (Baudrillard, 2010) Bu görünüm, insanın hayalinde oluşan herhangi bir şeyin dışa vurumudur. Tarihte insanın doğrudan kendine dönük ve doğrudan kendisini ya da bir başka insanı simule ederek var etmeye çalıştığını görmekteyiz. Bunun en net görüldüğü dönem Rönesans dönemidir. Rönesans sanatçıları yaptıkları heykellerde, çizdikleri resimlerde geçmiş karakterler ve olaylardan beslenerek(özellikle Antik Yunan dönemi) yapmaya çalışmışlardır. Sanatta ortaya çıkan bu geçmişe hayranlık ve klasisist etki ile ilk simulakra çağına girdiğimizi söylemektedir Baudrillard.

Modern zamanın başlangıcı olarak kabul edilen endüstriyel çağ, insan hayatını hızlandıran ve ortalama insanın hayal etme kabiliyetini kısıtlayan bir dönemdir. Seri üretime geçilmeye başlanması ve zorlu iş koşulları ile birlikte orta sınıfın düşünmeye ve hayal etmeye eski çağlara göre daha az vakti vardır. Tam da bu noktada ortaya çıkan iletişim araçları, bireyin yerine düşünen ve ona bilgi sunan bir fonksiyon ile karşısına çıkmaktadır. Öncelikle gazeteler, haber kaynağı olarak modern insanın yaşamında vazgeçilmez bir konuma gelmiştir. Sonrasında dergiler bireylerin kendisini ifade ettiği ve gazetelerdeki sabit aktarım üslubu ve ‘soğukluk’ karşısında bir alternatif olarak yaygınlaşmıştır. Modern simulakrların başlangıcı olarak alabileceğimiz olgular, elektronik olanların ortaya çıkması ile ortaya çıkar. Bu ise ilk olarak radyo daha sonrasında ise televizyonlardır. Radyoyu görsel olmayan, sadece ses ile iletişim kurulan bir yapıda olduğu değerlendirerek geçiş olarak değerlendirebiliriz. Çalışmanın konusunda önemli bir konumda olan simülasyon, görsel anlatı sunan televizyonlar ile başlamıştır. Televizyon 1920’ler sonuna doğru deneysel çalışmalarla ortaya çıkan bir iletişim aracı olarak üzerinde durulan bir konu olmuştur. 2. Dünya Savaşı sırasında Amerikan ordusundaki elektronik-dijital göstergeler ve hesaplamalar yapabilen makinelerle pratiği sağlamlaştırılmış ve ’50 sonrası dönemde hızlıca yayılmaya başlamıştır. Televizyon insanın hayal edebilme yeteneğine yeni bir boyut katmış ve insanın kendini anlatma(iletişim kurma) noktasında devrimsel bir nitelik taşımaktadır. Bu nitelik ise, elektronik bir ekranda gerçekleri görebilme yetisidir. Yani gerçek olan bir olay, mesela dünyanın öbür ucunda olan bir savaş, ülkeyi yöneten kişinin gün boyunca yaptıkları, yurt içi ya da yurt dışı bilumum haberler evlerin içinde görüntüleri ile yansıtılmışlardır.

Televizyonun bir iletişim biçimi olarak bu kadar net bir konumda olması, yaygınlaşması ile birlikte yeni formlarda ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin sanatsal faaliyetler, müzik gösterileri, diziler gibi şeyler imajiner olanı görsel olarak yansıtmada daha önce görülmemiş kitlere ulaştırmıştır.

Bilgisayar, var olan matematiksel bilgileri hesaplamak, düzenlemek ve yeni bilgiler üretmek amacıyla geliştirilen elektronik hesaplama aleti olarak 1940’larda ortaya çıkmıştır. Bilimsel çalışmalarda ve istatistiksel ordu hesaplamalarında kullanılmak amacıyla geliştirilmiştir. İlk başta bir oda büyüklüğünde olan ve günümüzdeki hesap makinelerinden daha ağır çalışan bu dev alet yığını zamanla küçülmüş ve bellek işleme kapasitesi yüksek olan mikro işlemcilerle hızlanmıştır. Küçülen makinelerin hızlanması ve işlem yapabilme kabiliyeti gelişen yazılım kodları ile gerçekleşir. (Onifade, 2004) Yazılımın gelişmesi yapay zekayı ortaya çıkartır, yapay zeka ile kişisel bir işlem alanı yaratabileceğiniz bilgisayarlar 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında yaygınlaşmaya başlar. Bunu takip eden en önemli olay ise, bu kod harikası, yapay zekaya sahip aletlerin kendi arasında etkileşim ve iletişim kurmasını sağlayan lokal ağların gelişmesidir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Çağdaş zamanda ise simülakrlar, hiper gerçekliğin sadece objeler üzerinden metalaşması olarak değil, aynı zamanda bireyler ve topluluklar arası alanda da bahse değer bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Özellikle internette kendine yer bulan gerçekliğin yeniden inşası mefhumu sadece medya, alışveriş ya da kurumsal alanda değil, sosyal medyanın yanı sıra video oyunların ve spesifik olarak çevrim içi video oyunların kullanıcıları arasında da tezahür etmektedir.

Giriş kısmında değindiğimiz ağ toplumunun parçası olarak oluşan bu iletişim ağı, özellikle gençler arasında oldukça yaygın ve içselleştirilmiş durmaktadır.

2.1 YENİ BİR YAŞAM ALANI OLARAK İNTERNETİN DOĞUŞU

İncelenecek internet platformlarına değinmeden, internetin geçmişini ve nasıl organik komunite-topluluklar oluştuğuna değinmek gerekir. İnternet, "kendi aralarında bağlantı ağlar" anlamına gelen "Interconnected Networks" teriminin kısaltmasıdır. (Peter, 2004) Bilgisayarların kendi aralarında kurduğu yerel ağların, veri toplanan bir merkeze bağlı server'lar ile kullanılmaya başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bunu uluslararası boyuta taşıyan ise Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi'nin (CERN) World Wide Web yani Dünya Çapında İnternet protokolü ile gerçekleşmiş ve kişisel bilgisayara sahip herkes ek bir kablo ile 90'lı yıllardan itibaren interneti kullanmaya başlayabilmiştir. İnternet yukarı bahsi geçen dönüm noktalarından bir diğeridir. İnternet ile birlikte kullanıcılar, bu geniş ağa yüklenmiş her türlü veriye ulaşabilir hale gelmişlerdir. Zamanla bu ulaşma yetisi öyle bir noktaya gelmiştir ki artık herkesin veri yükleyebildiği, paylaşabildiği ve tekrardan bunu düzenleyebildiği bir alan olmuştur.

90'ların sonlarına doğru; haber siteleri, kurumsal sitelerin yanında spesifik bir konu hakkında insanların bilgi paylaşımı yaptığı forum siteleri, kişisel işler için kullanılan özel siteler, ticaret amaçlı kullanılan siteler yaygınlaşmaya başlamıştır. (Gürcan, 1998) Bunların yanı sıra, illegal dosya paylaşımı(warez), terör organizasyonlarının iletişim aracı olarak kullanması ve pornografik içerik de madalyonun diğer yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır diyebiliriz.

Milenyum sonrası hızla gelişen teknoloji, bilgisayarları daha da küçültmüş ve dizüstü bilgisayarlar ve akabinde kablosuz ağ paylaşımı(Wi-Fi) gelişmiştir. Bu durum artık insanların kişisel bilgisayarlarını yanında taşımaya başlamasıyla hayatının tam da ortasına yerleşecek bir süreci başlatmıştır.

Buna ek olarak iki kişi arasındaki iletişimi sinyaller ve belirli bir frekans üzerinden sağlayan, sesi doğrudan iletebilen telefonların internete erişiminin sağlanması neticesinde, internet, herkes tarafından ulaşılabilir olmuş ve her türlüğü içeriğe sahip, sürekli gelişen ve ilerleyen haliyle, kullanmaya başlayanın vaz geçemediği bir noktaya gelmiştir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

2.2 YAŞAMIN İNTERNETE TAŞINMASI

İnternetin gelişiminin kısaca bahsi üzerine, insanın kendi benliğini nasıl internete taşıdığını ve bunun nasıl alternatif bir yaşam alanı olarak uygulanmaya başladığını tartışmak gerekmektedir.

İnternet yaşamı, ilk başlarda "nickname" denilen sanal takma isimlerin kullanımım yaygın olduğu bir habitatta şekillendi. Yani günlük kullanıcılar takip ettiği siteleri, ya da yaptığı paylaşımları bu takma isimleri kullanarak yapıyorlardı. Daha doğrusu yaygın olan buydu. İş amaçlı, kurumsal kullanımı dışında tuttuğumuzda, bu aleme girenlerin ilk izlenimi yeni ve sanal bir kimlik yaratmak üzerinden geçiyordu. Bu sanal kimlik, size önemli ölçüde özgürlük tanırken bir yandan alternatif bir yaşam sunmaktaydı. Artık toplum ne der baskısı olmadan, sadece yazacağınız sitenin editörleri tarafından kontrol edilen ve onlar uygun görmeyip erişimi engellediğinde herhangi bir yaptırıma uğramıyordunuz. Bu durum, internetin çekiciliği arttırmıştır. Toplum, çevre ve kültürel normların burada oldukça az olması, internette yapılan her eylemin sınırını genişletmiştir. Mesela, ticaret. Baudrillard'ın hipermal olarak tanımladığı simüle edilmiş ticari nesnelerin internete taşınması, kullanıcının seçim yaparken daha özgür olmasını sağlamıştır. (Baudrillard, 2010)

Bireysel eylemler dışında değinilmesi gereken önemli bir husus, internette cemaatleşmedir.(Bozkurt, 1999) Rheingold'un kavramsallaştırdığı sanal cemaatleşme, bir fikir örüntüsünün ya da ortak uğraşıları olarak toplanan insanları tanımlamak için kullanılır. (Rheingold, 1993) İnternetin görmediğiniz başka insanlarla sizi iletişime geçirebilmesi, internet kullanıcılarının ortak ya da zıt noktalar bulup bunun etrafında toplanması ile sonuçlanan grupların ortaya çıktığını görmekteyiz. (Subaşı, 2001) Bu toplanma her zaman, çok spesifik ve keskin bir gruplaşma olmayabilir. Mesela milenyum sonrası ortaya çıkan çevrim içi oyunlar, oyunu oynayan kişilerin oynarken başka kişilerle iletişime geçmesini olanak kıldı. Başta sınırlı olan bu oyuncu sayısı zamanla milyonların hatta yüzlerce milyon insanın birbirleri ile oyun vasıtasıyla etkileşim halinde olduğu bir yer haline geldi.

Oyun, forum gibi sanal platformlarda etkileşim halinde olup tanışan kullanıcılar zamanla topluluk formunu alarak, internet üzerinden yeni bir kimlik inşası sürecine girmişlerdir. Bu kimlik inşası, insanlık için yeni sayılabilecek bir 'habitus'ta sanal denilerek geçiştirilen bir olgu gibi dururken, zamanla nasıl bir sosyal gerçeklik alanı olduğunu ve insan hayatına ne denli etki edebileceğini anlamak çok geç olmayacaktır.

İnternetin de kendi içerisinde dönüm noktaları vardır, mesela 2010'lara doğru yaygınlaşan "sosyal paylaşım" siteleridir. (Hanna, Rohm, & Crittenden, 2011) Sosyal paylaşım siteleri, çalıştığınız alandan tutun da, sadece keyfi paylaşımlar yaptığınız ya da internette popüler olmak için çaba sarf edilen, dedikodu yapılan, kavga edilen, alışveriş yapılan "yaşam alanlarıdır". Artık gerçek hayatınız bir yazılım simülasyonun içerisinde metamorfoza uğramış, kendi kuralları içerisinde var olan ve sizi yönlendiren bir hale gelmiştir. Simulakr çarkının günümüz halkası internettir. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde; aklınıza gelen hemen hemen her şeyi yansıtabileceğiniz, bazı kurallar dahilinde birçok şeyi paylaşabileceğiniz, yeri geldiğinde yüz

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yüze tanımadığınız topluluk arkadaşlarınıza hesap verebileceğiniz alternatif-sanal "hiper-yaşam" alanıdır.

İncelenecek platformlar da günümüzde bu hiper-yaşam alanlarının tezahürleri olarak karşımızda durmaktadır. Sanal cemaatleşmenin önemli iki unsuru olarak streaming(yayıncılık) ve discord benzeri uygulamalardan söz edilebilir.

3. İNTERNETTE SOSYAL MEKANLAR

3.1. Yayıncılık (Streaming)

İnternette var olabilmek çok kolaydır. İnternete bağlanabileceğiniz bir cihaz bunun için yeterlidir. Bir platforma üye olmak isteyecek olunursa geriye kullanıcıyı orada temsil edecek bir profil oluşturmak kalır. İster gerçek isminizi kullanabilir, ister sahte isim alabilirsiniz. (Subaşı, 2001)

İnternette yaşamak gerçek hayattan çok farklı değildir, bu sizin tamamen internete yaklaşımınızla şekillenen bir kimlik edinme ve kullanma sürecidir. (Derman, 1998) Bu bağlamda internette yayın yapmak da ücretsiz ve birçok kişi tarafından erişilebilirdir.

İnternette yayıncılık, 20. yüzyıl sonlarından itibaren medya üretim, dağıtım ve tüketim pratiklerinde köklü dönüşümlere yol açan, dijitalleşme sürecinin en çarpıcı çıktılarından biridir. Bu süreç, geleneksel medya yapılarının merkeziyetçi ve tek yönlü bilgi iletim modeli yerine, daha çoğulcu, katılımcı ve etkileşimli bir iletişim ortamı yaratmıştır. Çalışmada yayıncılığın oyun yayıncılığından doğan(ki internet yayıncılığının büyük ölçüde temelini oluşturur) yayıncılık türünün gelişimi incelenecektir.

Kısaca geçmişinden bahsetmek gerekirse; öncellikle 2010'lardan sonra öncelikle Justin Tv, daha sonra Twitch, Kick ve Youtube gibi platformlarda yaygınlaşmıştır.

Başlangıçta, bireysel olarak oynanan bilgisayar oyunlarını diğer insanlarla paylaşma isteği olarak doğmuştur. Zamanla internet bant genişliği oranlarının artması ve dolayısıyla internet hızlarının da yükselmesiyle yüksek çözünürlüklü kameralar ve cihazlara yayın yapabilme imkanları doğmuştur. Öyle ki, profesyonel bir yayıncının da profesyonel teçhizatlara binlerce dolar yatırım yaptığı gözlemlenmiştir.

Oyun yayıncılığı, Web 2.0 teknolojileriyle birlikte yükselişe geçen kullanıcı temelli medya üretiminin özgül bir biçimidir. Bu bağlamda yayıncılar, hem oyuncu hem içerik üreticisi hem de topluluk yöneticisi rollerini üstlenmektedir. Taylor'a (2018) göre bu çoklu roller, yayıncıların dijital kültür üzerindeki etkisini artırmakta ve onları mikro ünlüler (micro-celebrities) hâline getirmektedir. Özellikle 2020'li yıllardan sonra Türkiye'deki yayıncılar, adeta bir 'kanaat önderi' gibi görülmeye başlanmıştır. Bu dijital alanın yarattığı kendi ünlüleri yanında, geleneksel medyadan da bu alana göç olmuştur. Genç bilgisayar kullanıcıları arasında

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

oldukça yaygın olduğu için izleyici ve takip eden sayısı her geçen gün artmış ve sanatçı, politik birçok figürün burada gençlere ulaşmak için yayınlara katıldığı gözlemlenmiştir.(Yavaş, 2021)

Yayıncılığı daha iyi anlamak için Jenkins'in (2006) "katılımcı kültür" kavramına göz atılabilir. İzleyiciler sadece tüketici değil, yayınların parçası hâline gelen, sohbet yoluyla etkileşim kuran, bağış ve abonelik gibi yollarla yayın sürecine katkı sunan aktif öznelerdir. Bu etkileşimsel yapı, klasik medya izleyiciliğinden farklı olarak karşılıklı ve eş zamanlı bir ilişki biçimi doğurmaktadır. Yeni jenerasyonun geleneksel medyaya alternatif olarak, bu yeni dijital alanların içine 'doğması' oldukça hızlı bir şekilde adapte olmalarını sağlamıştır. Yine bu alanda kullanılan imaj dilleri, izleyicilerin ve takipçilerin dikkatini çeken ve kendilerini ait hissedebileceği bir alan olarak tasarlanmıştır. Daha iyi anlamak için bu imaj dillerini biraz açıklamak gerekmektedir.

3.1.1. Oyun Yayıncılığında İmaj Dili: Görselliğin Etkileşimsel ve Anlatımsal Rolü

3.1.1.1. Görsel Kodlar ve Kimlik İnşası

Yayıncılar, ekran tasarımları, yüz ifadeleri, karakter kostümleri ve oyun içi başarıların vurgulanması yoluyla bir "imaj dili" inşa ederler (Taylor, 2018). Bu görsel yapı, yayıncının kimliğini sahneler ve izleyiciye "nasıl biri olduklarını" anlatır. Örneğin, bir yayıncının kamera açısında kullandığı renk tonu, yüz ifadesi veya arka planındaki objeler, onun mizahi mi ciddi mi olduğu hakkında bir mesaj verir.

3.1.1.2. Emojiler, GIF'ler

Twitch gibi platformlarda kullanılan emojiler, hem yayıncı hem izleyici için ortak bir görsel dil yaratır. Özellikle "emote" denilen yayıncıya özel emojiler, izleyici kimliğini pekiştirir ve bir tür "dijital lehçe" oluşturur

3.1.1.3. Oyun Görselleri ve Anlatı Kurma

Yayın sırasında gösterilen oyun içi görüntüler (karakter hareketleri, grafik kalitesi, oyun ortamı) pasif arka plan değil, aktif bir görsel anlatımın parçasıdır. Yayıncı, oyun görsellerini seçerek, yorumlayarak ya da belirli anları vurgulayarak anlatısını kurar. Bu, görsellik aracılığıyla "hikâyeleştirme"dir (narrativization).

3.1.1.4. Kamera Kullanımı ve Beden Dili

Yayıncının kameradaki duruşu, jest ve mimikleri, görünürlük tercihi (tam ekran mı köşe kamera mı?) gibi faktörler, imaj dilinin beden odaklı yönünü oluşturur. Bu yön, hem samimiyet kurar hem de izleyicinin "canlılık" hissini artırır

Oyun yayıncılığı, görsel öğelerin salt süsleme değil; kimlik sunumu, topluluk oluşturma ve anlam üretimi için stratejik olarak kullanıldığı bir imaj dili oluşturur. Bu dil, geleneksel medya

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

estetiğinden farklı olarak izleyiciyle karşılıklı etkileşim içinde sürekli dönüşen dinamik bir yapıya sahiptir. Bu dinamik yapının bazı sıkıntıları yanları da mevcuttur. (Merilainen, 2023)

Küçük yaşlarda oyun oynamayı en azından bir saatte olsa deneyimlemiş çocukların yüksek oranları hesaba katıldığında, oyun yayıncılığı alanındaki takipçilerin önemli bir kısmını oluşturduğunu görmekteyiz. (**Granic, 2014)**

Türkiye'de özellikle çocukların ve gençlerin oluşturduğu bu platformlarda, illegal olan birçok içeriğin de paylaşılabildiği gözlemlenmiştir. Örneğin, yasadışı bahis reklamları ve casino içerikli kanallar zaman zaman yüksek izleyici sayılarına ulaşabilmektedir. Bununla birlikte, internette rıza onamının önemli bir parçası olarak kullanıcı sözleşmeleri aracılığıyla izleyicinin 18 yaş üzerinde olduğu varsayılmaktadır. Kurallar dahilinde kabul edilen bazı pornografik içerikler de bulunmaktadır. Kullanılan dikkat çekici imajlarla izleyici sayılarının artması hedeflenir, ve izleyicilerin önemli bir kısmını oluşturan gençler ve çocuklar için dikkat edilmesi gereken bir platform haline getirmektedir.

3.2. Discord vb. Uygulamalar

Günümüzde internet, toplumsal yaşamın önemli bir parçası haline gelmiş ve dijital topluluklar, bireylerin sosyal ilişkilerini sürdürdüğü, kimliklerini inşa ettiği ve aidiyet duygusu geliştirdiği önemli alanlar oluşturmuştur. Bu dijital toplulukların başında, oyuncular ve diğer çevrim içi etkileşimlerde aktif olan bireylerin sıklıkla tercih ettiği platformlar yer almaktadır. Özellikle Discord, yalnızca oyun oynamak için değil, çeşitli ilgi alanlarına sahip toplulukların bir araya geldiği bir dijital mekân olarak dikkat çekmektedir. Çalışmada, yayıncıların ve oyun oynayan kullanıcıların açık ara en çok rağbet gösterdiği platform olmasından dolayı spesifik olarak ismi kullanılmıştır. (Greylock, 2016)

Discord, 2015 yılında özellikle oyuncuların sesli, yazılı ve görüntülü iletişim kurmalarına olanak tanımak amacıyla kurulmuş bir dijital platformdur. Ancak zamanla yalnızca oyun toplulukları için değil; eğitim, iş, sosyal gruplar ve benzeri birçok topluluk tarafından kullanılan, çok amaçlı bir dijital kamusal alan hâline gelmiştir.

Yayıncılıktan en önemli farkı, tek bir kaynaktan açılan bir yayın akışını takip etmek olarak değil de özgül toplulukların oluşturulması neticesinde bu toplulukların daha fazla kitlelere ulaşma isteğiyle açıklanabilir.

Dijital topluluklar, coğrafi sınırlamalardan bağımsız olarak bireylerin çevrim içi platformlarda ortak ilgi alanları etrafında bir araya gelmesiyle oluşan sosyal yapılardır. Aidiyet duygusu ise bireyin kendini bir grubun parçası olarak hissetmesi, tanınması ve kabul edilmesiyle gelişir. Bu olgu, geleneksel topluluk yapılarının dijital mecralara taşınmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Discord, bu boyutları barındıran alanlardan birisidir.

Daha önce de bahsi geçen Rheingold'un 'sanal cemaatler' kavramsallaştırmasının tezahürü, özellikle bu mecradaki büyük topluluklarda ortaya çıkmaktadır. Bireylerin ait hissetme ihtiyacı olabilecek 'fan' toplulukları, yayıncı toplulukları, oyun toplulukları gibi uygulama içi kanallara

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

sahiptir. Kullanıcıların profil özelleştirmeleri, takma adları, roller aracılığıyla kazanılan sosyal statüler, etkileşim sıklığı ve içerik üretimi (memeler, emojiler, mesajlar) gibi unsurlar dijital aidiyetin göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Bu dijital topluluklar kendi normlarını, dil yapılarını ve mizah biçimlerini geliştirerek bir tür mikro-kültür oluşturur. Bu kültüre dahil olmak, bireyde aidiyet hissinin gelişmesini sağlar.

Kullanıcı sayısının artması ile herkese açık oldukça faydalı kanallara sahip olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle farklı kültürleri öğrendiğiniz, insanlara tanışıp bilgi aktarımı yapabildiğiniz, ya da dil öğrenmek ve geliştirmek için katılabilecek bir çok kanal bulunmaktadır. Bunların yanında spesifik olarak yazılım, programlama, mühendislik gibi alanlar üzerine oldukça ayrıntılı kaynaklara sahip, akademik anlamda da fayda sağlanabilecek kanallar da mevcuttur.

Kanal içeriklerinin oldukça çeşitli ve spesifik olabilmesi, kullanıcıların yeni bir yaşam olarak sahiplendiği ve aidiyet geliştirdiğinden bahsedebiliriz. Bu aidiyetin de bize yalnızca içerik tüketimiyle değil, etkileşim ve katılım süreçleriyle de şekillendiğini göstermektedir. Discord'daki kullanıcılar, platformda kendilerini ifade ettikleri, bağ kurdukları ve sosyal normlar ürettikleri bir dijital kimlik inşa etme sürecindedirler. Dijital topluluklar, bireylerin kimliklerini pekiştirmeleri ve kendilerini ait hissetmeleri için önemli bir mecra oluşturmaktadır.

Kimlik inşasının bir de 'karanlık' olabilecek bir tarafından da söz edilebilir. Daha sağlam temellere dayandırmak için anonimlikten söz etmek gerekmektedir.

Anonimlik, bireylerin çevrim içi etkileşimlerinde kimliklerini gizleme veya değiştirme durumudur. Dijital topluluklarda anonimlik, kullanıcıların fiziksel kimliklerinden bağımsız olarak çevrim içi ortamda var olmalarını sağlar. Bu anonimlik, kullanıcıların çevrim içi davranışlarını belirleyen önemli bir faktördür. Bireylerin daha özgür bir şekilde kendilerini ifade etmelerine olanak tanıyabilirken, aynı zamanda bazı olumsuz sosyal etkileşimlere de yol açabilmektedir.

Anonim kullanıcılar, kimliklerinin gizli olması nedeniyle sosyal sorumluluk taşımadan, diğer bireylere hakaret edebilir, onları taciz edebilir veya manipüle edebilir. Trolleme, bilinçli olarak insanları sinirlendirme veya rahatsız etme amacı güden çevrim içi davranışları tanımlar. Anonimlik, trollerin zarar verici eylemlerini daha az denetimle gerçekleştirmelerine olanak tanır, ve yine anonimlik, özellikle gençler arasında siber zorbalığın artmasına neden olabilir. Anonim olarak çevrim içi davranışlarda bulunan bireyler, başkalarına zarar verme riskini daha yüksek bir şekilde göze alabilirler. Anonimlik, bir kişinin gerçek dünyada alacağı sosyal cezadan kaçmasına olanak tanırken, çevrim içi topluluklarda olumsuz davranışların daha yaygın hale gelmesine yol açar.

Anonim olmanın getirdiği bu rahatlık, kimi kullanıcıların arasında kimlik sahteciliği ve dolandırıcılık gibi yasa dışı faaliyetlerin yayılmasına da yol açmıştır. Türkiye'de kimlik bilgilerinin çalınmasından sonra bu platformda paylaşılması-satılması sonucu erişim engeli gelmiştir. MSBil. (2024)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Dijital çağda bir erişimi aşmak ise oldukça kolaydır ve vpn gibi ücretli ya da ücretsiz birçok özel ağ servisleriyle yasaklı uygulamaya erişim sağlanabilmektedir. Maalesef kullanıcıların bu tarz hassas bilgilere rahatça erişim sağlaması, şantaj ve siber zorbalık gibi olguların yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Bunun yanı sıra yine yayıncılıkta olduğu gibi, Discord'da da yasa dışı bahis, pornografik içeriklere ulaşmak zor değildir, özellikle Castells'in ağ toplumu değerlendirmesindeki 'dördüncü dünya' kavramının yaşam alanı olarak kendine yer bulmaktadır. Panel erişimiyle birlikte yasa dışı suç örgütlerinin kendi özel kanallarında rahatça paylaşım yapabilmeleri, dolandırıcılık ve terör eylemleri yürütme konusunda enformasyonel toplumun yatay hiyerarşisinde kendine yer bulmaktadır.

Yayıncılıkta olduğu gibi, bu tarz erişime açık uygulamaların, oyun oynamak gibi masum bir amaç üzerinden toplanan ya da sadece sosyalleşmek, sesli-görüntülü iletişim maksadıyla kullanılan platformlardaki olumsuz koşulların iyi irdelenmesi ve daha fazla çalışma yapılması gerektiği düşünülmektedir.

4. SONUÇ

İnsanlığın var olduğundan beri hayal dünyasında var ettiklerini bir aktarma ortamı yaratma konusundaki isteği modern dünyada internet ile doruk noktasına ulaşmıştır. Uzun süredir internetin içerisinde oluşan sanal cemaatlerin bu kimlik inşasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Baudrillard'ın gerçek ve gerçek-dışı birçok şeyin iç içe geçtiğini söylemesi ve bu bağlamda karşımıza internet gibi karmaşık bir ortamın bir yaşam alanı yaratma konusundaki becerisini göz önünde bulundurarak modern insanı şekillendiren bir hiper-yaşam ortamı olduğu söyleyebiliriz. Bu yaşam alanları, her geçen gün sosyal bilimciler ve iletişimciler tarafından irdelenmeye çalışılmakla birlikte bireyin konumunu ve dönüşümünü anlamlandırma gayretinde olduğunu görmekteyiz.

Bireylerin, ağ toplumu içerisinde kendi yatay hiyerarşisini oluşturma süreci de olarak değerlendirilebilecek bu bağlamda, sosyal bilimlerde biraz göz ardı edildiği düşünülen yayıncılık ve alternatif iletişim platformlarına(spesifik olarak Discord) değinilmeye çalışılmıştır.

Özellikle çalışmada bahsi geçen genç yaştaki internet kullanıcılarının oynadıkları bilgisayar oyunları ve bu ortamlardan tanıştıkları kişilerle birlikte kimliğin inşası sürecinde bir topluluk arama ihtiyacı, onları yayıncılara ve discord gibi platformlara yöneltebilmektedir.

Gözlemlere ve yapılan literal çalışmalara göre, kullanıcı için oldukça faydalı sosyalleşme alanları olarak karşımızda durmakta olsa da diğer sosyal medya araçlarına göre farklı olarak sahip olduğu olumsuz alanlar da göz ardı edilmemelidir. Karşımızda duran bu sanal cemaatlerin; platformlar, içerikler ve kurallar gereği dinamik bir yapıya sahip olmasından kaynaklı olarak, var olduğu müddetçe sosyal bilimler ve diğer alanlarda sürekli incelemeye

değer ve gerek sosyal, gerek kültürel, gerek de hukuki bağlamda değerlendirilmesinin dikkatlice yapılması gerektiği kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

Baudrillard, J. (2010). *Simulakrlar ve Simülasyon.* Ankara: DoğuBatı.

Bozkurt, V. (Kasım-1999). *Sanal Cemaatler*. *Birikim*, 65-72.

Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür. Ağ toplumunun yükselişi* (Vol. 1, E. Kılıç, Trans.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eser 1996 yılında yayımlanmıştır)

Derman, İ. (1998). *Net Kimlikleri*. *Yeni Türkiye*, 1429-1439.

Fuchs, C. (2012). *Internet and Society: Social Theory in the Information Age.* New York: Routledge Research Series.

Granic, I., Lobel, A., & Engels, R. C. M. E. (2014). *The benefits of playing video games*. *American Psychologist*, 69(1), 66–78.

Greylock. (2016, November 2). *The state of gaming with Discord CEO Jason Citron*. Greylock Perspectives. https://news.greylock.com/the-state-of-gaming-with-discord-ceo-jason-citron-e604479f10bd

(Erişim tarihi: 04.04.2025)

Gürcan, H. İ. (1998). *İnternet, Küreselleşme ve Sanal Toplum*. *Yeni Türkiye*, 1445-1447.

Hanna, R., Rohm, A., & Crittenden, V. L. (2011). *We're all connected: The power of the social media ecosystem*. *Business Horizons*, 265–273.

Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. NYU Press.

Meriläinen, M.(2023)*Young people's engagement with digital gaming cultures – Validating and developing the digital gaming relationship theory*, Entertainment Computing, Volume 44

MSBil. (2024, Ekim 10). *Panel nedir? Kullanmanın cezası var mı?* MSBil. https://msbil.net/panel-ve-data-nedir-kullanmanin-cezasi/

(Erişim tarihi: 05.04.2025)

Onifade, A. (2004). *History of Computer. Conference of History of Electronics.* Bletchley Park,UK

Peter, I. (2004). *So, who really did invent the Internet?* The Internet History Project-nethistory.info:http://www.nethistory.info/History%20of%20the%20Internet/origins.html adresinden alındı

Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier.*

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Subaşı, N. (2001). *İnternet ve Sanal Cemaat Tartışmaları. Bilişim Toplumuna Giderken: Sosyoloji ve Hukukta Etkiler Sempozyumu* , (s. 105-112). Ankara.

Taylor, T. L. (2018). *Watch Me Play: Twitch and the Rise of Game Live Streaming*. Princeton University Press.

Yalçın, C. (2003). *Sosyolojik Bir Bakış Açısıyla İnternet . Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 77-89.

Yavaş, M. [@mansuryavas06]. (2021, Mart 17). *Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Mansur Yavaş'ın, 17 Mart 2021 tarihinde Twitch yayıncısı Pqueen ile gerçekleştirdiği canlı yayına ilişkin paylaşımı. [Tweet]*. Twitter.
https://x.com/mansuryavas06/status/1372219871967260678

(Erişim tarihi 18.03.2025)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

THE ROLE OF SYRIAN WOMEN IN THE SYRIAN REVOLUTION

Majdoulin Eibo

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

majdoulin.eibo@gmail.com – ORCID ID 0009-0007-0485-3851

Prof.Dr.Ercan SEYHAN

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Ercan.seyhan@hku.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-4666-4043

ABSTRACT

This study explores the role of Syrian women in the Syrian revolution from 2011 to 2024, analyzing their contributions, the challenges they faced, the evolution of their roles over time, and their aspirations for the future. It investigates how women actively shaped revolutionary movements through political activism, humanitarian work, media engagement, and advocacy, despite facing systemic barriers rooted in sociocultural norms, conflict dynamics, and gender-based violence. The research highlights how women's participation transformed in response to evolving conflict conditions, moving from protest organization to leadership roles in civil society, advocacy networks, and humanitarian efforts. The study adopts a descriptive, inductive approach, analyzing quantitative data collected through a structured survey. A total of 470 respondents participated, selected through a combination of purposive and snowball sampling methods to capture diverse perspectives.

Findings reveal that while Syrian women played pivotal roles in various revolutionary fields, their contributions were consistently challenged by gender norms, limited access to leadership, security threats, economic hardships, and marginalization by extremist groups. However, the study also underscores the resilience and adaptability of women in reimagining their activism and expanding their influence into humanitarian, media, and political spheres. Future aspirations expressed by respondents highlight a strong demand for greater inclusion of women in political processes, peacebuilding initiatives, education, economic empowerment, and social change.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

This research contributes to a deeper understanding of the intersection between gender, conflict, and political transformation in post-conflict societies. It provides actionable recommendations for policymakers, civil society organizations, and international stakeholders to strengthen women's roles in Syria's recovery and democratization efforts.

Keywords: Syrian Women, Revolution, Gender and Conflict, Political Participation, Civil Society, Peacebuilding, Post-Conflict Recovery.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

OBEZİTE SÖYLEMİ VE TOPLUMSAL DAMGALA(N)MA

Sosyolog Gülsüm Nilay Karaşahin
Sakarya Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
gnilaykarasahin@gmail.com – 0009-0006-3377-889X ORCID ID

ÖZET

Toplumsal düzlemde interaktif özelliklere sahip olan enformasyon çağının hız kazanmasıyla birlikte toplumsal damgalanmanın şiddeti artmıştır. Böylelikle, ortaya çıkan birey üzerinden gelişen birtakım etiketler de şekil değiştirmiştir. Bireylerin fiziksel sağlık sorunlarının tetikleyicisi her geçen gün sosyolojik ve psikolojik boyutlarla çevrelenmiştir. Çalışmanın konusu olan obezite teşhisi de bunlardan sadece bir tanesidir.

Obezitenin hem birey hem toplum üzerindeki etkileri son dönemlerde oldukça yoğundur. Toplum tarafından dayatılan kalıp yargıların şekil değiştirmiş olması nasıl bir çağda yaşadığımızı özetler gibidir. Ayrıca obezite tedavisinde uygulanan farklı sağlık teknikleri de küresel çapta yeni bir moda kategorisi oluşturmuştur. Obezite bir sağlık sorunu iken bireyler üzerinden ticari bir görünüm çizmeye başlamıştır. Halbuki bu sağlık sorunu insanların fizyolojisinde birçok başka hastalığa sebep olabilmektedir. Fakat burada sosyolojik olarak birinci öncelik mükemmel görünüme sahip olmaktır. Amaç burada sağlıktan çok mükemmel biri olmaya ve tek tipleşme yaratmaya evirilmiştir. İnteraktif ortamlarda bireyin sergi değeri arttıkça görünme ihtiyacı da artmış, sadece beden algıları düzleminde değil birçok açıdan görülme ihtiyacı patolojik bir hal almaya başlamıştır.

Bu çalışmada obezite üzerinden söylem, beden algısı, dijitalleşme ile ilişkisi, sağlıklı yaşam iddiasıyla dayatılan ticari kumpaslar gibi konular sosyolojik açıdan nitel tekniklerle irdelenerek yorumlarla genişletilmiştir. Ayrıca çalışmada nitel olarak kullanılan mülakat tekniği çalışmanın nicel kısmını desteklemiştir. Obezitenin tanımı yapılmış, tarihsel gelişimi anlatılmış ve kuramsal ve kavramsal çerçeve ile ilişkilendirilmiştir. Bitirme çalışması sonuç ve öneriler kısmı ile sonlandırılarak obezitenin sosyolojik boyutlarını açıklamayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Obezite, damgalama, etiketleme, söylem, beden algısı, beden siyaseti, dijitalleşme

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. GİRİŞ

Toplum, bireylerin doğum hikayeleri ile başlayan ve kendi deneyimleriyle hayat boyu devam eden öğrenme süreçlerinin en temel belirleyicisidir. Bu kapsamda bireyler, bedenleri ve algıları arasındaki ilişkileri de inşa ederler. Ancak, toplum her toplulukta olduğu gibi kurumsal kimliklerine ayrılır. Aile bu kimliğin en küçük birimi iken eğitim, iş hayatı ve evlilik hayatı diğer kurumsal temsillerdir. Bireyler bu kurumsal yapılardan derledikleri ve kendi içlerinde deneyimledikleri ile birlikte kişisel inşa süreçlerini yönetmektedirler. Bu noktada yeni kuşakların kişiliğinin oluşumundaki sürece dijital alandaki medya araçları da dahil olmuştur. Dijital kurumsallaşma, aynı zamanda yeni bir birey üretiminin denetleyicisi ve yöneticisi konumu elde etmiştir. Daha eski kuşaklarda kimlik inşası, daha yoğun bir şekilde aile yapısından yola çıkarak etnik kimliklerle nitelenirken artık dijital bir kimlikle hayat bulmaya çabalamaktadır. Bu çaba, bireylerin toplumsal bir histeri içerisinde kendilerini arama, ararken birçok defa anlam kaybına uğramasıyla sonuçlanmaya başlamıştır.

Bireyin toplum içerisindeki varlığını arama ve anlamlandırma davranışı modern dönemde mahremiyetin sergilenmesiyle adımlarını atmıştır. Mahremiyetin sergilenmesi artık bir ahlaki sorun olmadığı gibi sergilenmemesi toplum tarafından modernlikten uzak, çağ dışı bir davranış olarak nitelenmektedir. Buna istinaden Byung-Chul Han'ın tespiti oldukça nokta atışı bir duruş sergiler. Han'a göre topluma karşı olan şeffaflaşma insanı camlaştırır[1]. Daha kırılgan hale gelen birey seçimlerinde belirsiz, yaşam pratiklerinde kararsız, fiziksel ve bedensel olarak sağlıksız, daha kötüsü ise elindeki tüm imkanları ihtiyaçlaştırmış bir halde kendini aramaktadır. Tabii olarak bunun sebebi sadece gelişen dünyanın paradoksal reklamları ve bunun için piyasaya sürdüğü ürünler olamaz. Bunun sebebi aynı zamanda insanoğlunun eline geçen imkanları "yanlış kullanım" yöntemiyle idaresini sağlamaya çırpınmasıdır. Bununla birlikte kendi yok oluşuna, kendini toplumdaki tüm denetim aygıtlarına aslında başka bir ifadeyle tüm dünyaya bağımlı hale getirerek teslimiyetine rıza göstermiş olmaktadır.

Ağır yaşam koşulları, çalışma hayatının getirisi olarak uzun mesai saatleri, adaletsiz ücret, hak ve özgürlüklerin sadece kanunlarla değil özellikle dijitalleşme ile denetim altında tutuluyor olması bireylerin sosyalleşme alanlarından git gide uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bu sebeplerin sadece küçük bir kısmından ileri gelen sosyolojik ve psikolojik boşluklar ve yetersizlik hisleri bambaşka bir dünyanın kapılarını aralamaktadır.

Tüm bunların yanında cinsiyet farkı olmaksızın "mükemmel beden" pazarı ve piyasada boy gösteren sağlıksız birçok gıda ürünü her iki pazarın da genişlemesini sağlar. Böylelikle bireyin istediklerini fizyolojik veya psikolojik olarak elde etme dürtüsü harekete geçmiş olmaktadır. Ayrıca toplumun bireyin tüm bunlarla savaşmasını ve güçlü insana dönüşmesini, güçsüz olursan dışlanırsın, güçsüz olursan dijital statünü kaybedersin gibi hep kazanan birey modeli oluşturması birey ve toplum üzerinde mecazi bir oburluk da oluşturur. Bu oburluğun biyolojik olarak da yansımalarının sonuçları hem fiziksel şekilde bireylerdeki obeziteyi hem de biz bilincini kaybeden tüketmeye odaklı bir toplumsal obeziteyi karşımıza çıkarmaktadır.

Bu meyanda aile gelenekleri ve yemek kültürü, bununla entegre olmuş birçok basma kalıp sağlık anlayışları da obezitenin tetikleyicisidir. Toplum içerisinde bedensel görünümün

[1] Han, B.-C. (2012). *Şeffaflık Toplumu.* (H. Barışcan, Çev.) Berlin: Matthes&Seitz Berlin.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

metaforik bir statü göstergesi haline getirilmesi de bireyin hem bedensel hem de sosyal koşullarını birçok yönden olumsuz olarak etkilemektedir.

2. OBEZİTE SÖYLEMİ VE TOPLUMSAL DAMGALA(N)MA

2.1. Obezitenin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Obezite, günümüzde gittikçe artan bazı hastalıklar için önem teşkil eden küresel bir halk sağlığı sorunudur.

Özellikle son dönemlerde yemek kültürlerinin giderek hazır ve hızlı bir şekilde hayatımıza yayılmasıyla birlikte artış göstermiştir. Birçok tanımadığımız, sağlığımızı tümden etkileyen maddeye maruz kaldığımız besinlerle karşılaştığımız bir çağda bulunmaktayız. Bu sebeple de bireylerin en büyük çıkmazlarından biri obezite teşhisi olmaktadır.

Tarım toplumuna geçişle beraber Obezite teşhisinin görülmeye başlandığını söyleyebiliriz. İnsanların komün halde yaşamalarıyla birlikte ticaretin boy göstermesi, üretilen tarım ürünlerinin içeriğine dair bilinçlenme ve tüketimi ile birlikte beslenme biçimlerinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Ayrıca inanç kapsamında kiliselerin ticarethanelere dönüştürülmesi, toplanılan yardımlarla zengin bir hayat sürülmesi de obezite teşhisinin ilk yapılandığı dönemler noktasında belirleyici konumdadır.

Modern döneme geldiğimizde ise hazır ürünlerin kolayca elde edilebilir hale gelmesi ve bireylerin hareket alanlarının kısıtlanmasıyla obezite yayılım göstermeye başlamıştır. Bunun yanı sıra ticaretin nasıl yapılacağının tarım döneminde öğrenilmesi ve sanayi devrimi ile birlikte genişletilmesiyle refah seviyesinin artması bireylerin hareket alanını kısıtlamıştır. Hareket alanının kısıtlanması ve refah seviyesindeki artış sanatsal ve sosyal faaliyetlere eğilimi arttırmıştır. Hareketsizlik alanının çoğalması ile birlikte "şişmanlık" bu dönemlerde yaygın olarak görülmeye başlanmıştır ve modern döneme ulaşmıştır.

Sanayi devriminin gerçekleşmesiyle birlikte insan gücü kullanımının azalması, makinelerin icadı üretim noktasında hızlı bir gelişime sebep olmuştur. Özellikle besinlerin üretilmesi için kullanılan makineler paketli gıda ürünlerinin üretimini ve tüketimini arttırmıştır. Bununla beraber üretilen ürünlere erişim hızı da artış göstermiştir. Dünya nüfusunun da sanayileşme ile birlikte hızla artması da eklendiğinde obezite oranlarındaki ciddi yükseliş başlamıştır. Sanayi devriminin bir sonucu olan küreselleşme ile birlikte özellikle gıda alanında bir popüler kültür aracına dönüşmüştür.

Enformasyon çağına geçtiğimizde ise bilginin ve ürünün aynı düzeyde hızlı üretilmesi ve tüketilmesi söz konusu olmuştur. Üretilen gıdalara olan erişim internetin hayatımızın tüm alanlarına yayılmasıyla beraber kolaylaşmıştır. Bununla birlikte Home Office çalışma stilinin git gide yaygınlaşması iş hayatındaki mesai saatlerini arttırmıştır. Esnek çalışma teklifleri ve tekniğinin bu şekilde yaygınlaşmasıyla bireyin kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için harcadığı zaman azalmıştır. Bu zamanın azalmasıyla paralel olarak bireyin yaşadığı mekânı kullanması da azalmaktadır. Böylelikle de teknoloji çağı obeziteyi arttırmanın yanı sıra bir normalleşme kültürü de üretmeye başlamıştır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

2.2.Damgalama\ Etiketleme Kuramları Bağlamında Obezite Sorunu

Sosyoloji, kapsamı itibariyle her alanda etkin bir bilim dalıdır. Bu sebeple sosyolojide bir toplumsal olguya açıklık getirirken kuramsal arka planı kavramak ve açıklamak önemlidir.

Damgalama kuramının öncüsü olan Goffman kuramsal ve kavramsal arka planı bu çalışma ekseninde anılacak ilk önemli isim olarak geçer. Bunun yanı sıra söylem ve söylemin inşasında, başka bir ifade ile hayatımıza dahil olan tüm söylemlerin iskeleti ancak Foucault ve Said ile açıklanabilir. Söylemin inşası hususunda öncü teorisyenler olan bu iki isim bize bu söylemlerin mantıksal çerçevesini verecektir.

2.2.1. Evring Goffman\ Toplumsal Damgalama ve Obezite

Evring Goffman, aktör odaklı dramaturjik sosyal teori anlayışını benimseyen ve kuran sosyal teorisyendir. Sembolik etkileşimcilik akımından ilham alan Goffman, kendi içinde Amerikan Sosyolojisine de yatkınlığı sebebiyle diğer sosyal teorisyenlerce paradoksal bir teorisyen olarak nitelenir. Goffman'ın öne çıktığı teorilerinden biri ise ismini kitaba da veren "*Damga*" Teorisidir.

Goffman üç damga tipinden bahseder. Fiziki deformasyon, zayıf irade ve ırk, ulus ve din gibi mefhumları içeren etnolojik damgalar olarak sıralanmaktadır. Bu damga tipleri bir zincirin halkaları gibidir ve birlikte çalışmaktadır. Bu damga tipleri kapsamında obezite teşhisi bağlamındaki bir diğer açıklaması ise [2]*damganın görünürlüğü* ile *bilinirliği* arasındaki ayrımdır. Ona göre, bireyin damgasının görünür halde olması ufak bir temasla bile bilinebilir olmasına yol açar. Bu noktada bir diğer damganın görünürlüğü sorununun ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Yani burada yapılması gereken ikinci şey, damgayı kişinin rahatsızlık verici karakterinden ayırmamız gerektiğidir. Görünür bir damgaya sahip olan bireyi zihnimizde karakterize etmememiz gerektiği ifade edilir. Buna bağımlı olan üçüncü ve son husus; damga görünürlüğü ve rahatsız edici karakter özellikleri eğer birleştiyse bu durumu oluşturan odaktan uzaklaşmamız gerektiğidir. Böylelikle damgalı bireye karşı olan düşüncelerimiz birbiriyle bağımlı bir sistem içerisinde olmamalıdır. Bu noktada öz fikrimce bunun olması pek muhtemel değildir. Netice itibariyle damgalı birey sahip olduğu damga ile yakın çevresinden gördüğü davranışlar ekseninde şekillenir.

Damgalı bireyin çevresinden olan kişilerin zamanla duruma alışmış olduğu ifade edilir. Fakat Goffman bu noktada [3]aşinalığın tiksintiyi zaruri surette azaltmayacağını kabul etmemiz gerektiğini ifade eder. Etrafımızı gözlemlediğimizde damgalı bireylerin bir şekilde farklı davranışlara maruz kaldığını görürüz. Goffman'ın sertçe ifade ettiği gibi bu durum tiksinti şeklinde olmayabilir. Fakat özfikrimce damgalı bireyde uyandırdığı hissin bu yönde olması muhtemeldir.

Buraya kadar ifade edilen kısımlar itibarsızlaştırılmış bireyleri yani damgası görünür olan bireyleri kapsar. Goffman, damgası görünür bireyleri örneklerken fiziksel özelliklerden

[2] Goffman, E. (1963: syf.90). Damga-Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar (5 b.). (L. Ünsaldı, Çev.) Heretik Yayınları.
[3] Goffman, E. (1963: syf.90). Damga-Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar (5 b.). (L. Ünsaldı, Çev.) Heretik Yayınları.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

bahseder. Ona göre örneğin; yüzdeki bir yara, bir mahkumun hapisanede yaptırmak zorunda kaldığı bir dövme veya figür, tekerlekli sandalyede olmak, bir uzvun eksik olması (doğuştan veya sonradan) gibi göstergeler itibarsızlaştırılmış damgalılar ve damgası görünür olan bireylerdir. Keza obezite sorunu ile entegre ettiğimizde fiziksel görünüm oldukça görünür ve bilinir damga kategorisine aittir. Obezite teşhisine sahip birey Goffman'ın teorisine göre yorumlandığında, toplum tarafından "itibarsızlaştırılmış damgalı" olarak isimlendirilebilir. Obezite sahibi birey damgasının görünür ve bilinir halde olması sebebiyle tüm çevresi tarafından sürekli sesli veya sessiz şekilde baskıya maruz kalmaktadır.

Goffman, damgalı bireylerin toplum içerisinde kabul görmediklerini ifade etmez. Fakat hem damgalı bireylerin hem de normallerin "*-mış*" gibi yaptıklarına işaret eder. Damgası görünen veya görünmeyen bireyler kabul gördükleri kurumlar veya çevreler içerisinde damgaları yokmuşçasına davranabilir. Keza normallerin de olduğu bu kurum ve çevreler ise aynı davranışı damgalı bireylere karşı gösterebilir. Goffman, birçok ifadesi ile damgalı bireylere karşı olan davranışlarımızın gizlenemeyeceğini savunur. Toplum içerisinde bazı kişiler damgalı bireylere karşı açık ve net davranabilir. Örneğin, damgası olan bireyin başarılarını övmek bile aslında toplumsal tepkiyi gözler önüne serer. Damgalı birey her halükarda farklı olduğunu hissedeceği şekilde yaşamak zorunda kalmaktadır. Goffman'ın damga üzerinden yaptığı bu açıklamayı bir kez daha obez bireye uyguladığımızda şöyle bir örnek verebiliriz: Obez birey, sağlık teknikleri veya başka sebeplerle kilo kaybettiğinde doğal olarak fiziksel görüntüsü de değişir. Obez bireyi daha önce tanıyanlar genelde tekrar karşılaştıklarında bunu nasıl başardığını ilk soru olarak ona sorarlar. Goffman'ın "*-mış*" gibi kavramsallaştırmasıyla normaller, söz konusu damgalı bireyle gurur duyuyormuş gibi bir tepki ortaya koyarlar. Böylelikle normaller içerisinde damgalı bireylere karşı hep bir "bizim gibi ol" baskısı olduğunu ifade edebiliriz.

Bu teoride en karmaşık ve zor kısım *itibarsızlaştırmaya müsait damgalı* bireylerdir. Genelde bu kategoride damgasına sonradan sahip olan bireyler örneklendirilir. Söz konusu sağlık sorununa sonradan dahil olan birey itibarsızlaştırılmaya oldukça müsaittir. Daha sonra kilo alarak damga sahibi olan birey eski fiziksel görüntüsüyle itibarsızlaştırılmaya müsait hale gelirken tedavi olmuş birey ise vücudunda özellikle görünür yerlerde olan damgalarıyla bu kategoriye sahip olmaktadır. Her iki durumda da bireyin söz konusu damgasından kopamadığını gözlemlemiş oluruz. Obez bireyin tedavi olsun veya olmasın hayatının hep bir yerinde damgası mevcut kalmaktadır.

Goffman, söz konusu damganın görünür bir yerde olsun veya olmasın bireylerin damgayı gizlemek için çeşitli teknikler geliştirdiklerini savunur. Fakat bu tekniklerin de normaller tarafından belirlendiğine işaret eder. Bununla birlikte bireyler de kimlik inşaasını kategorize eder. Bunun yanı sıra toplum içerisinde oluşan ego kimliği de bireyin damgası ile ilgili ne hissediyor olabileceğini anlamamıza yardımcı olur. Bu kimlik tanımlaması ve stratejiler üzerinden kendisini normal olarak sınıflandıran bireyler, damgalıların nasıl davranmaları konusunda sınırlar çizerler. Başka bir ifade ile normaller, damgalıların nasıl yaşaması gerektiği noktasına müdahelede bulunurlar. Bu durum Goffman'ın ifade ettiği gibi damgalı bireyin kendisini ani bir şekilde bir topluluğun içinde bulmasıyla uyum stratejisi geliştirmesine sebep olur. Normallerin damgalılardan ilk talepleri, bulundukları ortak çevrede normal davranmalarıdır. Normallerin bu istemi damgalıların hoşgörülü ve kendisini kabullenmiş olarak

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

davranması talebi izler. Goffman, normaller ve damgalılar arasındaki buzların erimesi noktasındaki yükün damgalı bireyler üzerinde olduğuna dikkat çeker. Çünkü bu noktada amaç, normaller ve damgalılar arasında oluşan gerginliği normallerin çıkarları doğrultusunda eritmektir.

Goffman'a göre normallerin bir diğer talebi ise damgalı bireyin yerini bilmesidir. Buna göre damgalı bireyler ile normallerin istemleri bir pazarlığa benzetilebilir. Başka bir ifade ile bu pazarlıkta normaller damgalılardan, damgalarını hem görünür kılmalarını hem de gizli tutmalarını talep ederler. İşte bu paradoksal durum özellikle damgalı bireyler üzerindeki psikolojik yükü arttırarak kimlik bunalımı yaşamasına sebebiyet verebilmektedir. Damgalı bireyler bu durumda damgası daha görünür ve bilinir olan bireylerin yanında kendilerini normaller kategorisinden saymaya başlarlar. Aslında normallerden gördükleri talepleri damgalı bireyler diğer damgalı bireylere karşı tepkiselleştirirler. Çünkü bu kimlik kargaşası ve bunalımı içerisinde kendi benliklerini keşfedememişlerdir. Goffman ise bu hususta karşıt görüştedir. Damgalanmış bireydeki duygusal tepkimelerin ani şekilde gelişmesi ile birlikte yaşanılan ızdırabın kimlik bunalımından olmadığını ifade eder. Tam tersine damgalı birey neye dönüşmüş olduğunun farkında olduğundan ızdırap çektiğini savunmaktadır.

Goffman'a göre damgalılar kendileri gibi olanların içinde olduklarında -özellikle damgası sonradan ortadan kalkmışsa- kimlik kargaşasına bağımlı olarak önce tiksinti duygusuna sahip olmaktadırlar. Bunun sebebi, damgalı bireylerin de toplumsal normları içselleştirmiş olmasından kaynaklanır. Bu noktada obez bireylerin bir kısmında tedavi sonrası halen obez olan damgalı diğer bireylere karşı davranışları gözlemlenebilir. Bu davranışları gözlemlediğimizde, obez bireyin kişisel yaşantısında kusursuz olarak niteleyebileceğimiz kişileri hayatına aldığını fark edebiliriz. Daha önce kendisinin kusurlu olduğunu ve tedavi sonrası kusurlarından kurtulmuş olduğunu düşündüğünden artık etrafında "eski ben" e benzeyen herhangi birini görmek istemez. "Eski ben" kimliğinden bahsetmez ve karşısındaki kişileri içten içe eleştirir. Fiziksel veya sosyal olarak sürekli bir kusur arayaşı içerisindedir.

Goffman'a göre damgalı bireyde duygusal olarak en çok görülen duygu, alay edilme ve aşağılanma korkusudur. Damgalı birey adına kabullenilme süreçlerinde aşılması gereken en zor kısım olduğunu söyleyebilir. Bulunduğu çevrede kabul görmüş olsa dahi damgası içselleştiğinde kendini kabul görmüş olarak nitelemesi zorlayıcıdır. Goffman'ın bu iddiasını obez bir birey üzerinde gözlemlediğimizde, obezite tedavisini tamamlamış kişinin daha önce obez olduğunu açıklamaması gözlemlenebilir. Çünkü kendinden utanma ve tiksinme duygusunu henüz aşamamıştır.

Tüm bunlardan yola çıktığımızda bireyin tek başına benliğini oluşturamayacağı sonucuna varırız. Damga sahibi olsun veya olmasın birey koşullanarak ve devamında kendi deneyimlerini sürecine dahil ederek çevresi ile birlikte şekillendirilir. Bu sebeple Goffman'ın açıklamalarını derin bir şekilde analiz ettiğimizde karşımıza aslında her insanın görünür yahut değil damga sahibi olduğu sonucu çıkarabiliriz.

2.2.2. Michel Foucault\ Edward W. Said Söylemin İnşası ve Obezite Söylemi

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

“Foucault ’ya göre söylem tek başına değil, birlik halinde ve üretimi ile birlikte çözümlenebilir hâle gelmektedir. Söylemin anlaşılır kılınması ise söylemi üreten, çeşitlendiren ve sürekli hale getiren iktidar ve kurumlar aracılığıyla mümkün olmaktadır” (Güneş, 2013: syf.57).

Ona göre, düşüncelerimiz söyleme dönüşür. Buradan ivedilikle anladığımız şey, Foucault ‘un düşünce ve söylem ekseninin paralel çalışmasıdır. Her türden düşüncenin söyleme dönüşmesi onun açısından şiddet içeren bir eylemdir. Söylem her durumda iyiyi ifade etmez. Söylemin iyi ve şiddetsiz bir düzlemde olabilmesi için üç tekniği vardır. Bunlar arkeoloji, jenoloji ve etiktir. Felsefi temelli söylem sistemi Foucault açısından bu eksende oluşur. Netice itibariyle söylemin ucu açıktır. Bu sebeple ona göre söylemin kurumsallaşmaması, iktidardan bağımsız olması ve politik içerik taşımaması gerekir.

Foucault söylemi öncelikle [4] *“dışlama (denetleme) usulleri”* başlığı altında üç ana sebebe bağlar. Bunlardan ilki *“yasak”* tır. Yasak, söylemi oluşturulacak olgu veya kavramın tüm yönlerini ele alma biçimidir. Ona göre, söylemin ayinselliği de dahil olmak üzere birçok yönüne vurgu yapar. Çünkü ona göre yasak, sadece bir söylem ve onun kavramsallaşması değil onu inşa eden araçsal olarak elde edilmesi gereken bir erktir. Burada en temel şey ise söylemin sadece arzuyu örtük veya açık hale getirmesi değil aynı zamanda arzunun nesnesi de olabilmesidir. İkinci ana sebep ise [5] *“Akıllılık-Delilik Karşıtlığı”* olarak geçer. Deliliği, hakikati bilme ihtimali olan olarak nitelerken akıllılığı kurumsallaşmış olarak görür. Orta çağdan bu yana insanların delilere karşı hakikati bilme ihtimallerine tutunmuş olmalarına vurgu yapar. Böylece günümüze kadar olan süreçte söylem hususunda delilere kulak vermekten kaçınamadığımıza işaret eder. Söylemin inşasının bu yönünde özellikle tarihsel süreç içerisinde söyleme atfedilen kutsallaştırmayı sebep olarak gösterir.

Söylemin herkes tarafından anlaşılabilir ve sistemsel olması Foucault’un ana problemini çözmez. Onun en büyük problemi, söylemlerin yaralayıcı bir usluba dönüşebilme ihtimalidir. O, özne kavramını kullanırken bile bir çekince içerisindedir. Özneyi bir şeylere, özellikle de insana atfetmekten çekinir. Çünkü özne kavramı insana atfedildiğinde onu nesneleştirmiş olur. Nesneleştirmesinin yanı sıra bireye atfedilen her şey birer denetim mekanizması oluşturur. Bu noktada obeziteyi baz aldığımızda bir sağlık problemi oluşunun yanı sıra bireyleri toplumsal denetim mekanizmalarına maruz bırakan bir teşhistir. Çünkü obezite söylemi Foucault’un betimlediği sınırlardan çıktığında her kalıba ait olabilme özelliğine sahip olur. Böylelikle de söylem adı altında kalıp yargıların doğduğunu söyleyebiliriz. İşte Foucault’a göre söylemin şiddeti de bu noktada başlar.

Obezite söylemi, halk arasında çok küçük bir kesimde teknik bir anlam bulur. Bunun dışında bir sıfat olma özelliğine sahiptir. Bireyleri her yönüyle niteleyicidir. Bu sebeple de o sınırlardan çıkmıştır ve yaralayıcıdır. Foucault’ın açısından baktığımızda obezite söyleminin, onun çizdiği

[4] GÜNEŞ, Y. D. (2013). Michel Foucault’da Söylem ve İktidar. Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi(21), syf.57
[5] GÜNEŞ, Y. D. (2013). Michel Foucault’da Söylem ve İktidar. Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi(21), syf.57

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

sınırlardan çıkarak bir toplumsal denetim mekanizmasına dönüştüğü ifade edilebilir. Bu dönüşümle birlikte onun kullanmaktan kaçındığı özne kavramının nesneleştiği sonucuna varılır.

Söylemin inşasını temellendiren bir diğer teorisyen Edward W. Said'tir. Onun öncelikle çıkış noktası, aydınlanma ile ortaya çıkan düalizme olan eleştirisidir. İkili karşıtlıkların tamamen ideolojik söylemler olduğuna vurgu yapar. Ona göre bu söylem şekli bir güç gösterisidir. Birini diğerinden ayrıştıran ve küçümseyen bir uslup taşır. Özellikle Doğu-Batı ekseninde düşüncelerini dile getiren Said söylem analizi çalışmasını *"Oryantalizm"* adı altında hazırlamış ve sunmuştur.

Ona göre, sadece metinlerin var olması karşıtlıklar içerisindeki tahakkümü ortadan kaldırmaz. Konu edinilen toplumun kültürel dinamikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yapılmıyor olması düalist yaklaşımda taraflardan birini küçümseyici bir usluba hapseder. Başka bir ifade ile nitelendiği şey konusunda zan altında bırakır. Böylelikle Batı dünyasının politik olarak belirlediği söylemler, diğer tarafın ana niteliklerinin göz ardı edilmesine sebep olur. Tabii olarak Said'in inşa etmeye çalıştığı söylem şark eksenlidir. Fakat günümüze uyarladığımızda Batı hegemonyasının her konuyu kapsamına aldığı gözden kaçmaz. Bu noktada Said'in söylem yaklaşımını obezite ile ilişkilendirmemiz için modernizmin getirileri ve Batı'nın piyasalaştırdığı gündemler üzerinden değerlendirmemiz gerekir.

Sonuç olarak, aydınlanma sonrasında hız kazanan sanayileşme ve onun hemen akabindeki teknolojik devrimler Said'in vurgu yaptığı taraflı düalist söylemleri güçlendirmiştir. Onun bakış açısından baktığımızda, Doğu toplumlarında şekillenen bedenin günümüzdeki şekli Batı'nın her alanı idealize etme amacından kaynaklanır. Doğru kişi, doğru davranış, doğru görünüm gibi unsurlar Batı'dan doğuya doğru ilerleyen bir eksen çizer.

2.3.Obezite 'de Beden Algısı ve Beden Siyaseti

Beden algısının ilk şekillenişi tarihsel süreç içerisinde Yunan mitine işaret eder. Mitolojik olarak sergilenen figürler daha çok erkek bedeninin güçlü yapısıyla vücut bulmuştur. Bu noktada kadın bedeni daha çok cinsel ve duygusal parametrelerle ifade edilmiştir. Kadın bedeni aynı zamanda annelik, ev kadınlığı gibi konseptler halinde de karşımıza çıkar. Mitoloji açısından kadın ve kadın bedeni genellikle doğurgan özelliklerine veya kusursuz oluşlarına vurgu yapılarak anlatılır. Erkek bedeni üzerinden yaratılan algı ise bir güç gösterisine dönüşmüştür.

Toplumun modern yaşama karışmasından hemen sonra, kadın hareketleri göz doldurmaya başladı. Kadınların sosyal yaşantıdan mahrum kalması, entelektüel isteklerden geri bırakılması, hukuki olarak hak ve özgürlüklerinin kısıtlı olması gibi etkenlerin bunu tetiklediğini söyleyebiliriz. Bu noktada kadınların fiziksel görünümleri de hızla bir kalıba sokulmaya başlandı. Gelişen teknoloji ile birlikte modern çağda özellikle kadın bedeni belirli bir prototip üzerinden şekillenmeye başladı. Estetik müdahaleler birbirinin aynı olan kadın ve erkek bedenleri yarattı. Kısaca beden, modern dönemin başlamasıyla birlikte hem bağımsızlaştı hem hapsedildi. Başka bir ifade ile beden ve beden algısı geleneksel söylemlerden sıyrıldı fakat kalıplarının dışına çıkamadı.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Yüzümüzü Bourdieu 'ya çevirdiğimizde her açıdan bu algının [6]"eril tahakküm" altında kadın üzerinden şekillendiğini görürüz. Özellikle çalışmasında cinsler arasındaki ayrımı öncelikle cinselliğin tarihselliğinden yola çıkarak açıklayan [7]Bourdieu, beden algısı hususunu kısaca bedenin bir başkasına olan sunumuna ve bunun mevcut beden ile sahip olmak istenilen beden arasındaki uçurumu arttırdığına değinir. Burada bedenin deneyimi algılama biçimlerini farklı eksenlerde etki altına alarak bedenin kendisine olan bir yabancılaşma evresinden geçtiğine işaret eder. "Yabancılaşmış beden" deneyiminde özgüven ve utanç gibi hususlar güvenilirlik açısından da işleyiş halindedir. Bourdieu'nun değindiği güvenilirlik, özgüven veya utanç gibi duygular bedenimizi nasıl algıladığımızı belirler. Başka bir ifade ile bedenimizle aramızda olan duygusal bağ ve memnuniyetimize işaret eder. Bununla bağlantılı olarak da içerisinde yaşadığımız toplum bizim beden algımızın sınırlarını ihlal eder. Bu ihlalde talepkâr olmaları kendimize ve diğerlerine karşı olan beden algısı bakışımızda da etkili ve belirleyici olur.

Bunların dışında siyasal erklerin kadın ve erkek rolleri üzerindeki girişimleri de algılarımız konusunda belirleyicidir. Yaşanılan toplumda izlenen politik yol, kadın-erkek rollerinin büyük bir kısmını belirler. Bir toplumun yönetim şekli ve ona bağlı olan ideolojisi önemli bir etken oluşturur. İnanç sistemi siyasi sistemden ayrı tutulamadığından bir diğer etkenin de bu olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada beden siyasetinin temel hususu, kadın ve erkek bedenlerinin birer pazar aracına dönüştürülmesidir. Obezite tedavisinde hastaların ilk amacı tedavi olmak değil mükemmel bedene ulaşmaktır. Bunun sebebi, modern dünyada fiziksel statümüzün sosyal statünün önüne geçmesinden kaynaklanır. Toplumsal ön yargılar birey de bozuk gördüğü her şeyin tamir edilmesini ister. Kusursuz insan algısı geleneksel veya modern toplum gibi ayrımları gözetmeksizin herkesi ağına düşürmüştür.

2.4.Obezite Ticareti ve Sağlıklı Yaşam Paradoksu

Sanayi devriminden sonra birçok alanda dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönemle birlikte teknoloji ile beraber tıp devrimleri de gündeme gelmiştir. Zamanında salgın niteliği taşıyan birçok hastalığın tedavisi bulunmuştur. Ancak tıp biliminin bulduğu tedaviler yanında riskleri de hayatımızın içine taşımıştır. Çaresi bulunan hastalıklar için üretilen ilaçların yan etkileri de mevcuttur.

Sağlık sektörünün bu şekilde rant alanına dönüşmesinin sebebi arkası kesilmeyen muadil ve esas ilaçların sürekli üretimidir. Kısa bir ifade ile [8]İllich, Yunan tarihinden gelen *pharmakon* kavramını işaret ederek "tedavi edici güç ile öldürücü güç arasında bir ayrım içerme"yeceğini ifade eder (Illich, 1976: syf.40). Bu noktada Ulrich Beck ve İllich'in endişesi ile tespitleri benzerdir. Özellikle Beck'in *Risk Toplumu* çalışmasındaki tespitler akla gelmelidir. [9]Ulrich

[6] Bourdieu, P. (1998). *Eril Tahakküm.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

[7] Bourdieu, P. (1998). *Eril Tahakküm.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

[8] İllich, I. (1976). *Sağlığın Gaspı.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

[9] Beck, U. (1996). *Risk Toplumu.* (K. Ö. Doğan, Çev.) Frankurt: Suhrkamp Verlang Frankurt am Main.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Beck risk toplumunda, özellikle uzmanlar yardımıyla insanların zehirlenmemesi gerektiğini değil "zehirleyin ama az zehirleyin" şeklinde bir pazarın oluştuğunu iddia eder. Ona göre bu pazar içerisinde devlet de vardır. Bu durumda da devlet zamanla etkisiz hale gelecek ve satılacak zehirlerin reklamını yapan bir aygıta dönüşecektir.

Sağlık alanlarının ranta dönüşmesini net bir şekilde obezite oranlarının artışında gözlemleyebilmekteyiz. Son dönemlerde geliştirilen özellikle neşterli tedaviler en popüler araçlarımızdan bir tanesi olmuştur. Diyabet tehlikesi taşıyan ve gerçekten bu operasyonları geçirmesi gereken hastaların yanında buna ihtiyacı olmayan bireylerin de yöntem olarak buna başvuruları günden güne artmaktadır. Aslında Illich'in vurgu yaptığı etik unsuru sadece doktorlar tarafından değil hastalar tarafından da böylelikle ihlal edilmiş olmaktadır.

Obeziteye sebep olan sağlıklı yaşam ve beslenmenin sebepleri küreselleşme ekseninde de değerlendirilebilir. Popüler kültürün yaygınlaştırıcı araçlarından bir tanesi hiç kuşkusuz gıda sektörüdür. Fastfood zincirlerinin durumu fark edip ürünlerin üzerine iliştirdikleri sloganlar tehlikeyi bir kat daha arttırmaktadır. Bu restoranların menü içeriklerine salata seçeneklerini eklemeleri onların da dondurulmuş ürün olma gerçeğini değiştirmemektedir.

Gıda sektöründeki popüler yayılım obezite teşhisinde en ön saflarda yerini almaktadır. Doktorlar ve diyetisyenler tarafından bilhassa altın öğün olarak nitelenen kahvaltı, hızlı tüketimin kurbanı olmuş durumdadır. Kahvaltı öğünü veya zayıflamak için piyasa sürülen ve zengin vitaminlerle donatıldığı söylenen cornfleks ve pirinç patlağı atıştırmalıkları birçok koruyucu madde içermektedir. Bu ürünler etrafında oluşturulan pazarın iki kitlesi vardır. Bunlardan ilki çocuklar ikincisi ise yoğun iş yaşamına sahip çalışanlardır. Birinde amaç sağlık adı altında gelişim çağındaki çocukları bu ürünlere bağımlı kılmak iken diğerinde ise zamandan tasarruf adı altında yetişkinlikleri alıştırarak obezite teşhisli yeni müşteriler bulmaktır. Çünkü ne kadar çok obez birey olursa birçok sektör o kadar çok müşteri sahibi olmaktadır. Özellikle sağlık sektöründeki bu ticarileşme bunun en büyük göstergesidir.

Son olarak obeziteye sebep olan bir diğer husus sporcular için geliştirilen ürünler olduğu söylenebilir. Hazırlanan türlü içecekler sadece spor yapanlara değil yaş sınırı olmaksızın birçok yerde satışa sunulmaktadır. Özellikle bu ürünleri kullanma eğilimini daha çok ergenlik evresinde olanlar oluşturuyor. Bu ürünler doğru şekilde kullanılmadığında obezite de dahil olmak üzere birçok hastalığa yol açıyor.

2.5.Beden Algısında Toplumsal Stereotipler

Stereotip kelime anlamı olarak belli bir kültür düzlemi olan toplumsal gruplara dahil insanlara karşı geliştirilmiş düşünüşlerin anonim bir biçimde söze dökülmesidir. Bir diğer ismiyle kalıp yargı olarak nitelenen stereotipler toplumda kemikleşmiş bir biçimde karşımıza çıkmaktadırlar. Bireylerin davranışları, deneyimleri veya fiziksel durumlarıyla ilgili olabilmektedirler.

Modern veya geleneksel olsun tüm toplumlarda bireyin üzerinde beden eksenli birçok kalıp yargı mevcuttur. Bu yargılar, toplumun dönemlere göre güncellediği ancak temellendirme ve etki alanlarının değişmediği noktasını bize göstermektedir. Bu streotipler toplumsal düzlemde içinde bulundukları kabın şeklini alarak yaygınlık göstermeye başlamıştır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Geleneksel aile ve dönemlere baktığımızda 18 yaşına gelmiş bir kişinin artık anne olabileceği kanısı mevcuttur. Buna istinaden beden toplum tarafından kadının rolünü kendi içerisinde üstelik de neredeyse hukuki bir zeminde hazır eder. Kadının doğum yapabilme yetisi artık hukuken de bedenen de mümkündür. Anneliğe hazır olmayan bir kişi toplumun ikna kabiliyeti ile birlikte bedeni üzerinde bir gözlemde bulunur. Buradan edindiği beden algısı anne olabilme şartlarının oluştuğuna kanaat getirerek beden algısına yön verir. Modern aile ve döneme baktığımız zaman ise görünürde farklı ancak pratikte aynı bir algı inşası görürüz. Modern ailelerde demokratik çerçevede yetiştirilen kız ve erkek çocuklar anne-baba olmak üzerinden değil mükemmel bir statü edinilmesi üzerinden inşa edilirler. Bu inşa sürecinden kadın olsun erkek olsun fark etmeksizin modern aile dinamiği, başarının beden görünümü ile yani prezantabl olma hali ile sağlanabileceği noktasında çocuklarını ikna ederlerle. Böylece kalıp yargıların iki yönlü şekil değiştirme sürecinin ilk basamaklarından biri yetişkinlik evresine gelindiğinde iş hayatı olmaktadır. İş dünyasında her gün daha fazla yayılan "prezantabl" ifadesi bunun en basit göstergesidir. Prezantabl, sunulabilir imaj anlamını taşır. İş dünyasındaki prototip çalışan için uyumlu, temiz güzel giyinen, insan ilişkileri kuvvetli ve fiziksel olarak düzgün hatlara sahip olarak iş ilanlarında açıklanır. Böylelikle bir model açıklanmıştır ve para kazanabilmek için bireyler buna uyumlanmak zorundadır.

Obezite ve kalıp yargılar ekseninde en belirgin alanlardan biri de yine aile yapısı fark etmeksizin akran zorbalığıdır. Bireyin özellikle ergenlik dediğimiz dönemde iştahının hızla artması ve buna bağlı olarak yaşadığı kilo artışı fiziksel görünümünü belirler. Bu süreçteki kilo artışı bazen geçici olabilir. Fakat günümüzdeki tüketim maddelerinin içeriğini de hesaba kattığımızda kalıcı bir obezite teşhisi ile karşı karşıya kalmış olmaktayız. Böylece aynı yaş grupları içerisinde olan çocuklar ve gençler arasında yaygın bir damgalama davranışı gelişmektedir. Özellikle okul ortamında diğer çocukların kilosu olan bir diğer arkadaşına karşı olan alaylı yaklaşımları dikkat çekmektedir. Kilolu bireye sürekli olarak aç olduğu, çok yediği veya kendileri gibi olmadığı için oyuna dahil etmemeleri gibi birtakım davranışlar sergilendiğini görürüz. Bu durumda akran olduğu kişiler arasında çocuk veya bireyin kendini daha fazla yeme davranışına iterek asosyal bir grafik izlediği gözlemlenmektedir.

Tüm bunların sonucunda toplumsal kalıp yargıların pek çok yayılım aygıtı olduğunu görmek mümkündür. Bulunduğu kabın şeklini alan yargılar son olarak da dijital mecralarda varlığını inşa etmiştir.

2.6.Dijitalleşmenin Obezite ile İlişkisi

Sağlıklı yaşam ve buna ait düşünme biçimimizin eksen kayması geçirdiği bu dönemlerde en çok artış gösteren sağlık sorunlarından biri obezitedir. Halk arasında şişmanlık ismiyle anılan bu teşhis bireylerin yaşam standartlarında önemli bir ölçüt haline gelmiştir. Özellikle beden üzerinden elde edilen statü ve dijital statülerimiz toplumsal statülerimizin önüne geçmeye başlamıştır.

Sosyal medyanın gücünün günden güne arttığı bu dönemde herkes kendisini farklı bir yönde ispatlama çabasındadır. Bunun en belirgin örneği ise sosyal medya profillerinin birer görsel şölene dönüşmesi hali diyebiliriz. Özellikle ana sayfa olarak adlandırılan kısımda ilk olarak bireylerin verdiği bilgiler kariyerleri hakkında olmaktadır. Hemen ardından ise aynı ekranda

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

nasıl göründüklerini sergileyen fotoğrafları bulunur. Tabii olarak bu dijital mecralarda da bir sınıflaşma söz konusudur. Ayrıca kullanım şekilleri açısından bir kategorize olma durumu da mevcut bulunmaktadır.

Birkaç aşamada inceleyecek olursak öncelikle obezite ile sosyal medya arasındaki bedenin kamusallaşması kısmına değinebiliriz. Sosyal medya araçları için oluşturulan ve *filtre* adı verilen görsel seçenekler bedenin sergilenmesindeki ilk araçları oluşturmaktadır. Bu alanda insanlar kendilerini beğendikleri ya da olmak istedikleri halde görüntüleyebilmektedir. Obezite teşhisi olan bir bireyin de böylelikle dijital statüsünde tek tip beden görüntüsüne ulaşma şansı bulunmaktadır. Sadece sosyal medya üzerinde kullanılan filtreler değil, fotoğraf düzenleyici birçok uygulama da akıllı cihazlarda kullanılabilir durumdadır ve söz konusu amaca hizmet etmektedir.

Hızlı üretim ve tüketim döngüsü bireysel obeziteyi arttırdığı gibi toplumsal obeziteyi de arttırır. İnsan oluşu itibariyle hayatta kalmaya odaklı bir varlıktır. Bunun en temelinde ise beslenme davranışı bulunur. Başka bir ifade ile insan, açlık duygusunu tatmin etmeye bağımlı bir varlıktır. Doyma noktasına ulaşmak sadece fiziksel açlık barındırmaz. İnsan kendisinde eksik bulduğu ne varsa orayı doyurmak ister. Obeziteye doğuştan meyilli olan birey dijital çağ ile birlikte tüm bu fiziksel ve duygusal dürtülerle sürekli bir gerilim içinde yaşamaktadır. Bu gerilimin sebebi, dijital dünyanın moda adını verdiği pazar alanlarıdır. Yeni açlıklar bu pazarda yeni müşteriler getirir. Özellikle gıda sektörünün reklamlarına göz attığımızda mükemmel beden ile fast-food un birlikte sunulduğunu görürüz. Bu şimdilik aslında olması muhtemel olan kısımdır.

Bu reklam havuzunun bir başka boyutu ise mükemmel bedene ulaşamamış bireyler üzerinden kurulmaya başlanmasıdır. Son dönemlerde özellikle sosyal medyada yeni sosyal hareketlerle birlikte bilhassa da kadınlar üzerinden bu durumun gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Genel güzellik algısı prototipine bağımlı olarak güzel kilolu kadınlar ve güzelliği olmadığı halde sadece zayıf olan kadınların bir araya getirilerek eğlenceli videoloar yayınlanması tam olarak bu sebeptendir. Aslında modernizmin dayattığını yıkma amacı taşıyan bu girişimler modernizmin dayatacağı başka kapılar açmaktadır.

Sonuç olarak dijital mecralar öğretici vasıftan kopmuş durumdadır. Bu vasıflarını kaybeden mecralar hergün hayran kitlesine bir yenisini eklemekte ve tüm yaş gruplarını pazar yerine dahil etmektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Toplamda on diyetisyen ile yapılan yüz yüze görüşmeler ile alınan görüşler kapsamında obezite veya kilo problemi yaşayan bireylerin teşhislerinde psikolojik, fizyolojik, biyolojik ve sosyolojik faktörlerin birbirleriyle entegre çalıştığı tespit edilmiştir.

Bireylerin vaka teşhislerinde önemli rolü olan diyetisyenler tarafından özellikle çevresel faktörlerin etkisine vurgu yapılmaktadır. Bunun temeli görülen o ki kasıtlı veya değil bireylerin çevreleri tarafından uğradıkları psikolojik baskı ve şiddet temel sebeplerin başında gelmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Tüm bunların yanı sıra kişinin sahip olduğu kronik veya kalıtsal hastalıklar da obezite teşhisinin sebepleri arasında önemli yer tutmaktadır. Bu doğrultuda başka hastalıklar için kullanılan ilaçların da yan etkileri de obezite sebebi olarak sayılabilmektedir.

Görüşme yapılan diyetisyenlerin büyük bir kısmının tedavi sürecinde psikolojik destek alınması konusundaki görüşü sabittir. Yapılan on görüşmeden çıkan sonuç bireyin bu desteği alması yönündedir.

Önemli faktörlerden bir diğerini de yine uzmanların ifadeleriyle mutfak kültüründen kaynaklandığını görüyoruz. Bunun dışında bireylerin bireysel alışkanlıkları, iş yaşantısı veya gebelik gibi durumları da obezitenin yolunu açan faktörler arasında sıralanmaktadır.

Çevre baskısı ve duygusal travmalarda diğer faktörlerle birlikte görüşlere göre entegre çalışmaktadır. Özellikle birkaç diyetisyen bu durumu kadın üzerinden örnekleyerek cinsel taciz veya şiddet olaylarının yeme davranışına ittiğini ifade etmişlerdir.

Bireyin kilo kaybından sonra gelişen özgüveni görüşlere baktığımızda artış göstermiştir. Bunun yanı sıra özellikle özgüven yükselmesinin ilk göstergesi bireyin seçtiği kıyafetler üzerinden gerçekleşmiştir. Bunun dışında tedavinin ilk sürecindeki utanma duygusu gözlenmektedir. Genel anlamda bireylerin obezite sahibi olsun veya olmasın diyetisyene başvurmalarındaki öncelikle istekleri fiziksel görünümleri üzerindendir. Yapılan görüşmelere bakıldığında ikinci büyük sebep ise çevresel faktörler olarak görülmektedir. Anne, baba, eş veya arkadaşlar tarafından yapılan baskılar bireyi kilo verme kararında etkili olmuşlardır. Son olarak ise metabolik hastalıkların kilo alımı ile birlikte ortaya çıkması bireyin sağlığını bozmuş olduğundan kilo verme kararı verilmektedir.

Devletin beslenme sağlığımız açısından uyguladığı politika ise görüşme yapılan diyetisyenler tarafından yetersiz bulunmuştur.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Obezite teşhisi günümüzde oldukça yaygın bir hastalıktır. Teorik çerçevede incelendiğinde toplumsal olarak büyük kalıp yargılara sahip olduğumuz görülmektedir. Özellikle bireyin damgalanması hususu bu konuda oldukça dikkat çekicidir.

Beden algısının her gün biraz daha fiziksel özellikler üzerinden zihnimizde şekillenmesi beden sağlığımızla ilgili süreçlerde belirleyici hale gelmiştir. Teknoloji ve modern dünyanın dayatması olarak sağlık sektörü medya pazarıyla güçlerini birleştirmiş ve yaşam kalitemizde belirleyici olmuştur. Tüm bunlarla beraber sağlıklı olma istemimiz şekil değiştirmiştir.

Ticari kaygı ile üretilen birçok gıda takviyesi, stres ve üzüntü ile birlikte gelen psikolojik rahatsızlıklar, beraberinde kullanılan ilaç ve yanlış beslenme alışkanlıklarıyla birlikte bedenimiz sağlığını kaybetmeye başlamıştır. Tabii olarak bu durum sadece kilo alma evresinde böyle değildir. Aynı zamanda zayıflama tedavilerinin uzmanlar yani diyetisyenlerin kontrolünde yapılmadan, ezbere bir şekilde sektörün önümüze koyduğu hızlı zayıflatma ürünleriyle birlikte de sağlığımızı kaybettiğimizi ifade edebiliriz. Şöyle ki söz konusu ürünlerin

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

kullanımıyla beraber beden algımız ve şeklimiz toplumun belirlediği ölçütlere uygun hale gelirken, psikolojik ve biyolojik sağlığımız başkaca teşhislere sahip olmaktadır.

Sonuç olarak burada yapılması en önemli husus, bedensel sağlıkla ilgili teşhis her ne olursa olsun bir uzmanla çalışmak gerekir. Bunun yanı sıra uzmanın güvenilirliği öncelikli olarak araştırılması gereken konuyu oluşturur. Çünkü sağlık sektörünün günden güne ticarileşmesi bireylerin hem ceplerini hem de sağlıklarını kolayca tehdit etmektedir. Bir diğer önemli husus ise beslenme alışkanlıklarının doğru şekilde yönlendirilmesidir. Dijitalleşmenin doğru şekilde kullanılması, travmaların uzmanlar aracılığıyla tedavi edilmesi, alkol ve sigara kullanımının terk edilmesi gibi davranışlar da hem psikolojik sağlığımızı hem de fizyolojik sağlığımızı koruma altına alacaktır.

Sonuç olarak toplumsal obezite hızlı üretim hızlı tüketim sayesinde oldukça yaygınlaşmıştır. Ürün ve hizmetlere hızlı ve kolay ulaşıyor olabilme toplumun birey üzerindeki birçok davranışı belirlemektedir. Temelden toplumsal bir iyileştirme son dönemlerde bir şart halini almıştır. Bu gerçekleştiğinde bireyler sağlıklı bir dönüşüm geçirdikçe aynı dönüşümü toplum da geçirecektir. Unutmamalıdır ki obezite sadece bireylerin bir teşhisi değildir aynı zamanda toplumsal bir teşhistir.

KAYNAKÇA :

Beck, U. (1996). *Risk Toplumu.* Frankurt: Shurkamp Verlang Frankurt am Main.

Berger, P., & Huntington, S. (2003). *Bir Küre Binbir Küreselleşme-Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik.* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Bourdieu, P. (1998). *Eril Tahakküm.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Goffman, E. (1963). *Damga-Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar.* Ankara: Heretik Yayınları.

Güneş, Y. D. (2013). Michel Foucault'ta Söylem ve İktidar. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 55-69.

Han, B.-C. (2012). *Şeffaflık Toplumu.* Berlin: Matthes & Seitz Berlin.

İllich, I. (1976). *Sağlığın Gaspı.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Şahin, Y. (2017). Michel Foucault'ta Söylem Analizi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 119-135.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KENTLEŞME SÜRECİ VE SOSYAL DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ MERZİFON İLÇE ÖRNEĞİ[1]

Ümmügülsüm KARAYAKA
Kırıkkale Üniversitesi
ummugulsumkarayaka@outlook.com - 0000-0003-3259-4133

Doç. Dr. Günce DEMİR
Kırıkkale Üniversitesi
gunceyilmaz@gmail.com - 0000-0001-7747-6769

ÖZET

Kentleşme, yalnızca nüfusun şehirlerde yoğunlaşmasıyla sınırlı kalmayan; ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda köklü dönüşümleri beraberinde getiren çok yönlü bir süreçtir. Bu bağlamda, Merzifon örneği üzerinden gerçekleştirilen bu çalışma, kentleşmenin toplumsal değişim üzerindeki etkilerini kapsamlı bir biçimde ele almaktadır. Kentleşme, geleneksel toplum yapısından modern sosyal düzene geçişi hızlandırarak, aile ilişkilerinden eğitim sistemine, gelir dağılımından çevresel sorunlara kadar geniş bir etki alanı yaratmıştır. Sanayileşme ve göç gibi dinamiklerin etkisiyle şekillenen kentleşme süreci, Merzifon'da ekonomik fırsatların artmasına olanak sağlarken, beraberinde altyapı eksiklikleri, sosyal eşitsizlikler ve kültürel çatışmalar gibi olumsuzlukları da getirmiştir. Özellikle organize sanayi bölgelerinin gelişimi, istihdam olanaklarını artırmakla birlikte gelir adaletsizliğini derinleştirmiş ve kentsel dokunun dönüşümüne neden olmuştur. Katılımcıların ifadelerine göre, köyden kente göç tarımsal üretimin azalmasına yol açmış; genç nüfusun eğitim ve iş fırsatları için şehirlere yönelmesi, kırsal sosyal yapıyı önemli ölçüde zayıflatmıştır. Toplumsal yapıda ise kentleşme, geniş aile modelinden çekirdek aile düzenine geçişi hızlandırmış; bu durum aile içi rollerin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Kadınların sanayi sektöründe istihdam edilmesi, aile ekonomisine katkı sağlarken toplumsal cinsiyet rollerinde de belirgin dönüşümlere neden olmuştur. Ayrıca, köy okullarının kapanmasıyla birlikte kent merkezlerine göç hızlanmış; bu durum, gençlerin sosyalleşme biçimlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ise lüks konutlar ile eski yerleşim alanları arasında belirgin bir toplumsal ayrışma yaratmıştır. Kentleşmenin çevresel etkileri de göz ardı edilemez düzeydedir. Plansız sanayileşme ve kentleşme süreçleri, hava ve su kirliliği gibi çevresel sorunların artmasına neden olurken; tarım sektöründeki gerileme kırsal ekonomiyi ve gıda güvenliğini olumsuz etkilemiştir. Buna karşın, organize sanayi bölgelerinin gelişimi ekonomik büyümeyi desteklemiş; ancak sürdürülebilir olmayan kalkınma yaklaşımları çevresel riskleri artırmıştır.

[1] Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalında Yürütülmekte Olan "Sosyal Değişme Bağlamında Kentleşme Kavramına Sosyolojik Bir Bakış: Merzifon İlçesi Örneği" başlıklı hazırlanmakta olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Merzifon özelinde kentleşme, hem fırsatlar hem de zorluklar barındıran karmaşık bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu sürecin toplumsal etkilerinin etkin bir şekilde yönetilebilmesi için kapsayıcı politikaların geliştirilmesi, altyapıya yönelik yatırımların artırılması ve çevresel sürdürülebilirlik yaklaşımlarının benimsenmesi gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Sanayileşme ve Toplumsal Değişim

1. Kentleşme Süreci ve Sosyal Değişim Dinamikleri Merzifon İlçe Örneği

Kentleşme, yalnızca demografik bir olgu olarak nüfus artışıyla sınırlı kalmayıp, ekonomik ilişkilerin dönüşümü, geleneksel yapıların çözülmesi ve modern toplum düzeninin ortaya çıkmasıyla birlikte sosyal ve kültürel bir değişim sürecini ifade etmektedir (Akçakaya, 2016). Bu bağlamda şehirler, barınma alanlarının ötesine geçerek üretim, tüketim ve etkileşim merkezlerine dönüşmektedir. Kentleşme süreci, bireysel yaşam tarzlarını olduğu kadar toplumun genel yapısını da köklü bir şekilde dönüştürmektedir. Tönnies'in "cemaat" ve "cemiyet" kavramlarıyla açıkladığı üzere, geleneksel toplumlarda hâkim olan sıcak ve dayanışmacı ilişkiler, yerini çıkar temelli ve işlevsel etkileşimlere bırakmıştır (Keleş, 2014).

Teknolojik gelişmeler ve sanayi-hizmet sektörlerindeki yapısal dönüşümler, yaşam tarzlarını derinden etkilemiş, kentleşmeyi salt fiziksel bir olgu olmaktan çıkararak kültürel bir dönüşüm sürecine evriltmiştir (Alodalı vd., 2014). Şehirler, bilgi akışının ve sosyal etkileşimin merkezi haline gelirken, bireyler arası ilişkiler de kent yaşamının dinamiklerine uygun biçimde yeniden şekillenmiştir (Erdem, 2016; Şahin, 2017). Kentleşmenin olumlu yönleri arasında üretim kapasitesinin artması, istihdam olanaklarının çeşitlenmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimin kolaylaşması sayılabilir. Bununla birlikte, stres, trafik yoğunluğu, yüksek yaşam maliyetleri ve yoğun çalışma temposu gibi sorunlar da kentleşmenin kaçınılmaz sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır (Kayan, 2018).

Kent kavramı, evrensel bir tanımdan yoksun olmakla birlikte, farklı toplumsal bağlamlara göre çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Genellikle nüfus yoğunluğu, ekonomik yapı ve toplumsal ölçütler üzerinden ele alınan kentler, yalnızca fiziksel mekânlar değil, aynı zamanda bireylerin kültürel ve sosyal kimliklerinin dönüştüğü dinamik alanlardır (Tatar, 1999; Korkmaz, 1998). Bu bağlamda kentleşme, uygarlığın gelişimiyle paralel ilerleyen ve toplumsal evrimin bir yansıması olarak değerlendirilebilecek bir süreçtir (Keleş, 2002). Batı'da sanayi devrimiyle hız kazanan kentleşme, kırsal nüfusun şehir merkezlerine kitlesel göç etmesine yol açmıştır. İş bölümü ve uzmanlaşmanın arttığı bu süreçte, homojen kırsal yapılar yerini heterojen ve karmaşık kent topluluklarına bırakmıştır (Tatar, 1999). Kentler, artık farklı sosyal sınıfları, kültürel pratikleri ve yaşam tarzlarını bir arada barındıran çoğulcu yapılar haline gelmiştir (Kıray, 1982).

Merzifon örneği, bu dönüşümün tipik bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Sanayi ve ticaretin geliştiği, ulaşım ağlarının genişlediği kentte, tarım işçileri yeni istihdam alanlarına yönelmiş, ancak bu durum altyapı yetersizlikleri ve kültürel çatışmalar gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Katılımcılar, özellikle gençlerin sosyalleşme alanlarının yetersizliğine dikkat çekerek, kentleşmenin sosyal dokuda yol açtığı aşınmayı vurgulamıştır. Kentleşme, sadece fiziksel mekânların dönüşümüyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda hukuki ve sosyal düzenlemeleri de zorunlu kılmıştır. Toprak mülkiyeti, yaşam düzeni ve toplumsal ilişkilerin

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

organizasyonu gibi meseleler, şehir planlamasını kaçınılmaz hale getirirken, kentleri cazibe merkezlerine dönüştürmüştür (Keleş, 1972).

Türkiye'de kırsaldan kente göç, kentleşme sürecini hızlandırmış ancak sanayinin bu sürece paralel bir gelişim gösterememesi nedeniyle önemli sorunlara yol açmıştır. Göç dalgaları, kentlerde konut ve altyapı yetersizliklerini artırmış, düzensiz yapılaşma ve gecekondu oluşumunu tetiklemiştir (Özdemir, 2012). Göçle birlikte üretken nüfusun kentlere yönelmesi, kırsal bölgelerde tarımsal üretimin azalmasına ve demografik yapının bozulmasına neden olmuştur (Şen, 2014). Merzifon'da da sanayinin gelişimi göçü artırmış, ancak altyapı yetersizliği plansız yerleşimleri beraberinde getirmiştir. Gecekondular, kentleşmenin barınma ihtiyacını karşılayamaması sonucu ortaya çıkmış, zamanla ekonomik kazanç sağlayan yapılar haline gelmiştir. 1940'larda 30 bin olan gecekondu sayısı, 1990'larda 1,75 milyona ulaşarak kentleşmenin çarpık yüzünü gözler önüne sermiştir (Özdemir, 2012).

1950 sonrasında tarımda mekanizasyonun yaygınlaşmasıyla emek ihtiyacının azalması, kırdan kente göçü hızlandırmış, ancak göç eden nüfusun kentte yeterli mesleki donanıma sahip olmaması, istihdam sorunlarını derinleştirmiştir (Bahar ve Bingöl, 2010). 2016 yılı verilerine göre çalışan nüfusun yalnızca %18,3'ü tarım sektöründe kalmış, geri kalanı ise kentlerde farklı sektörlere yönelmiştir (TÜİK, 2017). Plansız yapılaşma, altyapı eksikliklerini doğurmuş; su, elektrik ve kanalizasyon gibi temel hizmetlerin yetersizliği, sağlık ve çevre sorunlarını beraberinde getirmiştir (Ergun, 2009; CSB, 2017). Göç, kırsal bölgelerde genç nüfusu azaltarak sosyal yapıyı zayıflatırken, kentlerde ise nüfus yoğunluğu ve hizmet yetersizliği gibi yeni sorun alanları yaratmıştır.

Toplumsal değişim, doğal çevre, birey ve toplum yapısındaki dönüşüm ve farklılaşmaları ifade eden kapsamlı bir süreçtir. Bu değişim, insan-doğa etkileşimi ve bireyler arası ilişkilerle şekillenmektedir. Teknolojik ilerlemeler ve ideolojik gelişmeler, toplumsal yapıyı dönüştüren temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijitalleşme, insan ilişkilerini sanal ortama taşıyarak yeni sosyal gerçeklikler yaratmış, geleneksel etkileşim biçimlerini dönüştürmüştür (Erkan, 2010). Sosyal değişim, toplumun temel yapısındaki köklü dönüşümleri anlatırken, küreselleşme yerel kültürleri etkileyerek değişimin hızını ve yönünü belirlemiştir (Yazıcı, 2013).

Merzifon'da kırsaldan kente göç, iş fırsatlarını artırmış ancak altyapı eksiklikleri sosyal yapıyı derinden etkilemiştir. Sanayi ve ticaretin gelişmesi, yerel kültürü dönüştürürken, kentleşme süreciyle birleşerek toplumsal yapıda köklü değişimlere yol açmıştır. Sosyal değişim, farklı faktörlerin etkileşimiyle şekillenmektedir. Anthony Giddens, sosyal değişimi etkileyen üç ana faktör olarak fiziksel çevre, politik yapılar ve kültürel unsurları öne sürmüştür. Bu faktörlerin bir araya gelmesi, toplumsal yapıları dönüştürerek köklü değişikliklere yol açmaktadır (Yazıcı, 2013). Doğan (1988) ise sosyal değişimi tetikleyen unsurlar arasında teknolojik yenilikler, ekonomik dönüşümler, nüfus artışı, göç hareketleri, ideolojik akımlar ve toplumsal çatışmaları saymıştır. Üretim araçlarındaki değişim, sosyal değişimi hızlandıran önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentleşme, üretim biçimlerini şekillendirirken aynı zamanda sosyal yapıyı da dönüştürmektedir (Erkan, 2010).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Kültürel dönüşümler, toplumsal değerlerdeki değişimle kendini göstermekte ve genellikle sosyal dönüşümün başlangıcını oluşturmaktadır. Toplumsal yapılardaki değişiklikler ise eğitim, hukuk, adalet ve iş dünyasında ortaya çıkarak sosyal ilişkileri yeniden şekillendirmektedir. Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, toplumsal dönüşümü hızlandırırken, bireyler arasındaki etkileşim biçimleri de toplumsal yapıyı dönüştürmektedir. Küresel entegrasyon, sermaye ve teknolojik ilerlemelerle birlikte toplumsal değişimin ivme kazanmasına neden olmaktadır.

Kentleşme, insanların yaşam alanlarını değiştirirken günlük yaşam pratiklerinde köklü dönüşümlere yol açmaktadır. Bu süreç, aile yapısını, kültürel değerleri ve siyasi tutumları yeniden şekillendirmektedir. Kentleşme, yalnızca nüfus artışını değil, aynı zamanda bireylerin kent yaşamına uyum sağlama süreçlerini de içermektedir (Erkan, 2010). Kentleşme, aile yapısının çözülmesine ve toplumsal rollerin yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Aile, toplumsal yapının temel taşlarından birini oluşturmakta ve her toplumda farklı formlarda varlığını sürdürmektedir. Toplumların kültürel yapıları aileyi şekillendirirken, aile bireylerin sosyal kimliklerini inşa ettikleri ilk çevreyi oluşturmaktadır (Bayer, 2013). Geleneksel toplumlarda aile, toplumsal hayatın merkezinde yer alırken, kentleşmeyle birlikte büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Merzifon gibi yerlerde, kırsaldan kente göç ve sanayileşme, aile yapısının dönüşümünü hızlandırmıştır. Aile, geleneksel işlevlerini dışsal kurumlara devretmeye başlamış, bu durum geleneksel değerlerin zayıflamasına yol açmıştır (Kayan, 2012).

Merzifon'da kentleşme süreciyle birlikte geniş aileden çekirdek aileye geçiş hızlanmış, aile içindeki roller değişmiştir. Kentleşmenin etkileriyle aile yapısında gözlemlenen başlıca değişiklikler şunlardır (Aslan, 2002): Geniş aileden çekirdek aileye geçişin hızlanması, ekonomik yaşamın değişimiyle ailenin sorumluluklarının daralması, aile üyelerinin iş yaşamının aile bağlarını zayıflatması, çocukların eğitim sorumluluğunun okullara devredilmesi ve ebeveyn rollerinin azalması, aile içindeki kontrol mekanizmalarının zayıflayarak bireyselliğin ön plana çıkması. Sanayileşme ve teknolojik yenilikler, ailelerin toplumsal ve ekonomik dönüşümden daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır. Gençlerin yaşam tarzındaki dönüşüm dikkat çekicidir; örneğin, kadınların motosiklet kullanması artık normal karşılanmaktadır. Bu durum, kentleşmenin toplumsal normları esnettiğini göstermektedir (Kayan ve Mardinli, 2020).

Kentleşme, bireylerin sosyal, kültürel ve zihinsel yapılarında köklü dönüşümlere yol açan bir süreçtir. Merzifon gibi kırsaldan kente göç alan bölgelerde, bireyler yeni yaşam tarzına uyum sağlamak için genellikle eğitim yolunu seçmektedir (Kayan & Mardinli, 2020). Kentleşmeyle birlikte Merzifon'da eğitim kurumlarının sayısı artmış ve bireyler bu kurumlara daha kolay erişir hale gelmiştir. Bu değişim, bireylerin modern yaşamın gereklerine uygun bilgi ve değerleri içselleştirmelerini sağlamış, toplumsal yapıyı hızla dönüştürmüştür (Hayta, 2016). Köyden kente göçün eğitime erişimi kolaylaştırdığı ancak kültürel kopuşa yol açtığı vurgulanmıştır. Bu durum, kentleşmenin çocukların sosyalleşme biçimlerini dönüştürdüğünü göstermektedir (Kayan & Mardinli, 2020). Eğitim, Merzifon'daki bireylerin sosyoekonomik durumlarını dönüştürürken, özellikle dezavantajlı ailelerin çocuklarının daha iyi bir geleceğe sahip olmasına katkı sağlamakta ve toplumsal hareketliliği artırmaktadır. Ayrıca, eğitim düzeyindeki artış, demokratik katılımı da güçlendirmektedir (Yıldızcı, 2014).

Kültürel yaşamda ise kentleşme, bireyleri geleneksel kalıplardan uzaklaştırarak çok kültürlü bir çevreye taşımaktadır. Tiyatro, konser ve sergi gibi etkinlikler, bireylerin estetik gelişimlerine katkı sağlarken, dijital platformlar farklı kültürlerle etkileşimi artırmakta ve kültürel kimlik dönüşümüne neden olmaktadır. Bu süreç, gençlerin geleneksel değerlerden uzaklaşmasına yol açmakta ve kültürel dengeyi yeniden kurmayı gerektirmektedir. Merzifon'da kentleşme süreci, eğitim ve kültürel yaşam yoluyla bireylerin sosyoekonomik ve kültürel konumlarını yeniden şekillendirirken toplumsal kimliklerin dönüşümünü de hızlandırmaktadır (Kayan & Mardinli, 2020).

Kentleşme, toplumsal yapıyı derinden etkileyen bir süreç olup, gelir dağılımı ve sosyal eşitsizlikleri daha görünür hale getirmektedir. Merzifon gibi gelişmekte olan bölgelerde, ekonomik fırsatlar artarken, kırsaldan kente göçle birlikte işsizlik, yetersiz istihdam ve konut sorunları da yaşanmakta, bu durum gelir farklılıklarını derinleştirmektedir (DPT, 2000). Kentleşme, düşük gelir gruplarını kentin çeperlerine itmekte, temel hizmetlere erişimlerini kısıtlamaktadır. Bu durum, toplumsal adaleti zedeleyerek sosyal bütünleşmeyi tehdit etmektedir. Gelir eşitsizlikleri, bireylerin yaşam kalitesini etkileyerek sosyal hareketliliği kısıtlamaktadır (Boratav, 1997). Merzifon'da gelir dağılımındaki eşitsizlik, eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında da adaletsizliğe yol açmakta, düşük gelirli bireyler nitelikli iş gücüne katılamamaktadır (Aksu, 1993). Bu durum, sanayileşmenin bölgesel eşitsizlikleri derinleştirdiği görüşünü desteklemektedir (Boratav, 1997). Kentleşme, gelir adaleti ve sosyal bütünleşme açısından hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Sosyal politikaların güçlendirilmesi ve kentsel yaşamın eşit fırsatlar sunacak şekilde yeniden yapılandırılması, sürdürülebilir bir kentleşme için elzemdir (Kuznets, 1955).

Sanayileşme, nüfus artışı ve kentleşme, çevre üzerinde ciddi baskılar yaratarak hava, su ve toprak kirliliği gibi sorunlara yol açmıştır. Merzifon'da da sanayi ve nüfus artışı çevresel sorunları daha belirgin hale getirmiştir. Hava kirliliği ve su kaynaklarının kirlenmesi gibi problemler, ekolojik dengeyi tehdit etmekte, halk sağlığını, tarımı ve ekonomik sürdürülebilirliği olumsuz etkilemektedir (Beşer & Yazgan, 2022). Sürdürülebilirlik, doğal kaynakları gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan kullanmayı savunmaktadır. Merzifon'da sürdürülebilir kentsel planlama ve yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, ekosistem temelli çevre politikaları ve yerel kalkınma stratejileri, çevresel sürdürülebilirlik için kritik bir adımdır (Zengin, 2024). Çevre sorunlarının çözümünde kamusal otoriteler, özel sektör, sivil toplum ve bireylerin iş birliği içinde hareket etmesi gerekmektedir. Merzifon'da çevre eğitiminin güçlendirilmesi ve yeşil teknolojilerin yaygınlaştırılması, çevresel sorunları azaltmada etkili olacaktır. Sürdürülebilir kalkınma, gelecekteki kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını güvence altına alacaktır (Barlas, 2014).

Tarım, kentleşme sürecinde ekonomik temeli oluşturan ve kentlerin ilk oluşumunda önemli bir rol oynayan bir sektördür. Merzifon'da tarım, ekonomik kalkınmanın yanı sıra çevresel sürdürülebilirlik ve kentsel gelişim için stratejik bir öneme sahiptir. Tarım, kentteki yeşil alan ihtiyacını karşılayarak şehirdeki sosyal bütünlüğü desteklemektedir (Çelen, 2021). Kırsaldan kente göç eden nüfusun bir bölümü tarım sektöründe çalışarak kent ekonomisinin dengelenmesine katkı sağlamıştır. Merzifon'daki tarım sektörü, gıda sanayi başta olmak üzere

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

birçok yan sektörü besleyerek ekonomik çeşitlilik ve istihdam yaratmaktadır (Yenigül, 2016). Sanayi sektörünün gelişimi de kentleşme sürecini etkilemektedir. Merzifon'daki Organize Sanayi Bölgeleri (OSB'ler), sanayinin çevresel etkilerini denetimli bir şekilde yönetmeye imkân tanımaktadır (Kazgan, 1985). OSB'ler, altyapı sağlama, ulaşım ve enerji temini gibi fırsatlar sunarak sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektedir (Bozkurt, 2003).

Katılımcılar, köyden kente göçün tarım sektörü üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Tarımda gençlerin ilgisinin azalması ve tarım alanlarının satılması veya kiraya verilmesi, kentleşmenin tarımsal üretim desenini dönüştürdüğünü göstermektedir (Güven, 2022). Kentleşme süreci, tarımın ekonomik ve sosyal işlevlerini yeniden şekillendirirken, kırsal ve kentsel yaşam arasındaki dengenin korunması gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kentleşmenin yarattığı fırsatlar ve riskler, toplumsal dönüşümün geleceği açısından kritik öneme sahiptir.

AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, Amasya ili Merzifon ilçesinde yaşanan kentleşme sürecinin bireylerin sosyal yaşamları, kültürel değerleri, aile yapıları ve toplumsal ilişkileri üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Çalışmada, kentleşmenin yalnızca fiziksel ve ekonomik bir dönüşüm değil, aynı zamanda bireylerin değer yargılarını, davranış kalıplarını ve sosyal aidiyetlerini yeniden şekillendiren çok yönlü bir sosyal değişim süreci olduğu varsayılmaktadır. Bu doğrultuda, Merzifon özelinde kırsaldan kente geçiş sürecinde ortaya çıkan sosyal çözülme, kimlik çatışması, yabancılaşma gibi olguların, bireylerin gündelik yaşamlarına yansımaları araştırılacaktır.

YÖNTEM

Bu çalışma, Merzifon'daki kentleşme sürecinin sosyal değişim üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler tercih edilmiştir. Araştırma, katılımcıların deneyimlerini ve algılarını doğrudan yansıtmayı hedefleyen betimleyici ve keşfedici bir yaklaşım benimsemiştir. Katılımcılar, Merzifon'da yaşayan ve kentleşme sürecine tanıklık eden 48-64 yaş arası 6 bireyden seçilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri arasında esnaf, sanayi çalışanı ve emekli bireyler bulunmaktadır. Araştırmaya katılan kişiler, köyden kente göç etmiş ya da uzun süre Merzifon'da ikamet edenlerdir.

Veri toplama süreci, katılımcıların rahat ifade edebileceği ortamlarda yapılan 30-45 dakikalık görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ses kaydına alınmış ve nitel içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz süreci, verilerin transkripsiyonundan sonra tematik kodlamayı, tema oluşturmayı ve bu temaların literatürle karşılaştırılarak yorumlanmasını içermektedir.

SONUÇ

Kentleşme, yalnızca nüfusun şehir merkezlerinde yoğunlaşması değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda köklü dönüşümleri tetikleyen çok yönlü bir süreçtir. Merzifon örneği üzerinden yapılan bu çalışma, kentleşmenin toplumsal yapıyı ne denli derinden etkilediğini ortaya koymuştur. Sanayileşme ve göç hareketleriyle şekillenen bu süreç,

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ekonomik gelişmelere katkı sağlarken aynı zamanda altyapı eksiklikleri, gelir eşitsizlikleri ve kültürel uyumsuzluklar gibi çeşitli sorunlara da yol açmıştır.

Köyden kente göç, tarımsal üretimin azalmasına ve kırsal bölgelerdeki sosyal yapının zayıflamasına neden olmuştur. Aile yapısı çekirdek aile modeline dönüşmüş, bireyselleşme artmış ve geleneksel dayanışma biçimleri zayıflamıştır. Kadınların sanayi sektöründe daha fazla yer alması, hem aile yapısında hem de toplumsal cinsiyet rollerinde belirgin değişimlere yol açmıştır. Eğitimde yaşanan dönüşüm, kırsaldan kent merkezlerine yönelimi artırmış; bu da sosyal ilişkilerin ve yaşam biçimlerinin yeniden şekillenmesine neden olmuştur.

Kentleşmenin çevresel etkileri de dikkat çekicidir. Plansız yapılaşma ve sanayi faaliyetleri, hava ve su kirliliği gibi çevre sorunlarını artırmıştır. Bu durum, tarımın gerilemesine ve kırsal ekonominin zayıflamasına neden olmuştur. Merzifon'daki örnek, kentleşmenin hem imkânlar hem de riskler barındırdığını göstermektedir. Bu nedenle, sürecin sağlıklı yönetimi için sürdürülebilir, kapsayıcı ve uzun vadeli politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçakaya, O. (2016). Kentsel Sürdürülebilirliğin Uygulanması ve Ölçülmesi, Yayınlanmamış Kitap.
- Alodalı, M., Tuncer, A. ve Usta, S. (2014). Kamu Politikası Örneği Olarak Türkiye'de Konut Politikalarının Şekillenmesinde TOKİ'nin Rolü, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 5(10), 273-302.
- Aslan, A. (2002). Değişen Toplumda Aile ve Çocuk Eğitiminde Sorunlar, Ege Eğitim Dergisi, 2(1), 25-33.
- Barlas, H. (2014). Toplum Bilimlerine Giriş, 4. Baskı, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(8), 101-129.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. (2017). Kentsel Teknik ve Altyapı Ulaşım Komisyon Raporu, http://www.csb.gov.tr/db/kentges/editordosya/kitap2.pdf, (Erişim Tarihi: 11.06.2017).
- Boratav, K. (1997). Türkiye İktisat Tarihi, 1908–2002, İmge Kitabevi, Ankara.
- Erdem, B. (2016). Burdur İli Örneğinde Bazı Sosyo-Demografik Özelliklerin Kentlilik Bilinci Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Burdur Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
- Ergun, C. (2009). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları ve Gülsuyu Mahallesi Örneği, VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ekim 2009, "Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar", Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Erkan, R. (2010). Kentleşme ve Sosyal Değişme, Ankara: Bilim Adamı Yayınları.
- Hayta, Y. (2017). Türkiye'nin Büyük Kent Yönetimi Deneyiminde Kentsel Yaşama Dair Dönüşümler: Yeni Bir Büyük Kent Üzerinden Bir İnceleme (Malatya Örneği), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Kayan, A. (2012). GAP Bölgesinde Çarpık Kentleşme ve Gecekondu Sorunları (Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa Örneği), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kayan, A. (2018). Çağdaş Gelişmeler Kapsamında Kent Yönetimi Tartışmaları, Kamu Yönetimi Tartışmaları (Edit. M. Akif Özer, Ufuk Ayhan), Ankara: Gazikitabevi.
- Keleş, R. (2014). 100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu, İstanbul: Cem Yayınevi.

- Keleş, R. (2002). Kentleşme Politikası, 2. Baskı, İmge Yayınları, Ankara.
- Keleş, R. (1972). Şehirciliğin Kuramsal Temelleri, ASBF, Ankara.
- Kiray, M. (1982). Toplumsal Değişme ve Kentleşmede Düşük Gelirliler, Toplum Bilim Yazıları, Gazi Üniversitesi, Ankara, 167-176.
- Korkmaz, A. (1998). Kent Sosyolojisi Ders Notları, Malatya.
- Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality, American Economic Review, 45, 1–28.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:30, İstanbul, 4-11.
- Şahin, Y. (2017). Kentleşme Politikası, Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Şen, M. (2014). Türkiye'de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı:1, İstanbul, 231-256.
- Tatar, C., & Canbay, H. (1999). Nuhun Gemisindekiler ve Dini Cemaatleşme, Turan Yayınları, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). Türkiye'de Bölgelerin Almış Vermiş Olduğu Göçler, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=162, (Erişim Tarihi: 20.02.2017).
- Yazıcı, M. (2013). Toplumsal Değişim ve Sosyal Değerler, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turki, 8(8), 1489-1501.
- Çelen, H. (2021). Merzifon'da Kentsel Tarım Uygulamaları ve Sürdürülebilirlik, Çorum Üniversitesi Yayınları.

Yenigül, A. (2016). Tarım ve Kentleşme İlişkisi: Merzifon Örneği, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

DİJİTAL PLATFORMLARDA ALGORİTMİK İÇERİK YÖNLENDİRME VE SEMANTİK WEB: KULLANICI SEÇİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Hilal DUMAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
hilalldmnn@gmail.com - https://orcid.org/0009-0008-9023-1975

Doç. Dr. Tamer BAYRAK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
tamer.bayrak@comu.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-0776-1606

ÖZ

Dijital platformlar, semantik web ve algoritmik içerik yönlendirme mekanizmaları aracılığıyla kullanıcı deneyimlerini şekillendirmekte ve bireylerin medya tüketim alışkanlıklarını belirli kalıplar içinde yönlendirmektedir. Bu teknolojiler, kullanıcıya kişiselleştirilmiş içerikler sunarak medya etkileşimini artırmayı hedeflese de bireylerin karar verme süreçleri üzerindeki etkileri eleştirel bir perspektifle değerlendirilmelidir. Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı, Gündem Belirleme Kuramı ve Foucault'nun Biyo-İktidar Kavramı çerçevesinde ele alındığında, semantik web destekli algoritmaların sadece kullanıcı tercihlerine yanıt vermediği, aynı zamanda bireyleri belirli içerik ekosistemlerine yönlendirerek seçimlerini sınırladığı görülmektedir. Bu makale, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan derinlemesine görüşme tekniğini kullanarak, yeni medya programında öğrenim gören yüksek lisans öğrencileri ile içerik yönlendirme algısını ve algoritmaların medya tüketimlerine etkisini incelemektedir. Çalışmada, 15 yüksek lisans öğrencisi ile gerçekleştirilecek görüşmeler aracılığıyla, semantik web destekli algoritmaların kullanıcıların bilgiye erişimini nasıl yönlendirdiği ve bireylerin medya okuryazarlığını nasıl etkilediği analiz edilecektir. Katılımcıların dijital platformlardaki içerik tüketim alışkanlıkları, karşılarına çıkan önerilerin bilinçli veya farkında olmadan yönlendirici olup olmadığı ve bu durumun bireysel medya seçimleri üzerindeki etkileri irdelenecektir. Elde edilen bulgular, dijital platformların bireyler üzerindeki yönlendirici gücünü eleştirel bir perspektifle değerlendirerek, algoritmaların içerik manipülasyonu üzerindeki rolünü tartışmaya açacaktır.

Anahtar Kelimeler: Semantik Web, Algoritmalar, Kullanımlar ve Doyumlar, Dijital Platformlar, Manipülasyon

ALGORITHMIC CONTENT STEERING AND THE SEMANTIC WEB ON DIGITAL PLATFORMS: EFFECTS ON USER CHOICES

ABSTRACT

Digital platforms shape user experiences and influence individuals' media consumption habits through semantic web and algorithmic content steering mechanisms. While these technologies aim to enhance media engagement by offering personalized content, their effects on decision-

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

making processes must be critically examined. Within the framework of Uses and Gratifications Theory, Agenda-Setting Theory, and Foucault's Concept of Biopower, it is evident that semantic web-driven algorithms do not merely respond to user preferences but also guide individuals into specific content ecosystems, thereby restricting their choices. This study employs a qualitative research method, specifically in-depth interviews, to explore perceptions of content steering and the influence of algorithms on media consumption among graduate students enrolled in a new media program. Through interviews with 15 graduate students, this research will analyze how semantic web-driven algorithms direct users' access to information and impact their media literacy. The study examines participants' content consumption habits on digital platforms, the extent to which recommended content is consciously or unconsciously guiding them, and how this phenomenon affects their individual media choices. The findings will provide a critical assessment of the influence digital platforms exert over individuals, shedding light on the role of algorithms in content manipulation.

Keywords: Semantic Web, Algorithms, Uses and Gratifications Theory, Agenda-Setting Theory, Biopower, Digital Manipulation

GİRİŞ

Dijitalleşmenin hızla ilerlediği günümüzde, bireylerin medya ile kurduğu ilişki biçimleri köklü bir dönüşüm geçirmektedir (Bilgici, 2023, s. 216). İnternet temelli dijital platformlar, yalnızca bilgiye erişimi kolaylaştırmakla kalmamakta; aynı zamanda kullanıcıların medya içerikleriyle nasıl karşılaştığını, neyi ne sıklıkla tükettiklerini ve hangi içeriklere yönlendirildiklerini belirleyen dinamik yapılar haline gelmektedir (Durmuşahmet, 2023, s. 104). Bu bağlamda, algoritmik içerik yönlendirme sistemleri ile semantik web teknolojileri, bireylerin dijital ortamdaki deneyimlerini derinden şekillendiren iki temel unsur olarak öne çıkmaktadır.

Algoritmalar, kullanıcının önceki etkileşimlerinden yola çıkarak kişiselleştirilmiş içerik sunmayı hedeflerken, semantik web yapıları bu süreçte makinelerin içerikleri anlamlandırmasına ve bağlamsal öneriler üretmesine olanak tanımaktadır (Türkyılmaz, 2008, s. 326-327). Bu teknolojilerin vaat ettiği kişiselleştirme ve kullanıcı memnuniyetinin ardında ise sıklıkla göz ardı edilen bir yönlendirme, sınırlandırma ve hatta manipülasyon potansiyeli barınmaktadır (Oral, 2024, s. 174). Kullanıcının tercihleri doğrultusunda içerik sunma iddiası, kimi zaman bireyleri yalnızca belirli görüş, içerik türü veya ekosistemle sınırlayarak "yankı odaları" oluşturmaktadır (Ertürk, 2022, s. 149-150).

Bu çalışmada, Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı, Gündem Belirleme Kuramı ve Michel Foucault'nun Biyo-İktidar kavramı temelinde, dijital platformların bireyleri nasıl etkilediği ve bu etkinin farkındalık düzeyleriyle nasıl ilişkilendiği tartışılacaktır. Dijital medya kullanıcılarının algoritmik sistemlere ne ölçüde karşı koyabildiği, bu sistemlerin bireysel medya okuryazarlığı üzerindeki rolü ve kullanıcıların algoritmalara karşı geliştirdiği stratejiler, çalışmanın merkezinde yer almaktadır.

Türkiye'de bu alanda yapılan sınırlı sayıda çalışma göz önüne alındığında, bu araştırma özellikle yeni medya alanındaki nitel boşlukları doldurmayı ve dijital yönlendirme

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

mekanizmalarının birey üzerindeki etkilerini derinlemesine ortaya koymayı hedeflemektedir. Özellikle yüksek lisans düzeyindeki bireylerin dijital platformlardaki deneyimlerine odaklanılması, çalışmaya akademik medya okuryazarlığı perspektifi kazandırmakta ve semantik web destekli algoritmaların bireysel karar süreçlerine etkisini daha net analiz etme imkânı sunmaktadır.

1. ALGORİTMİK İÇERİK YÖNLENDİRME VE SEMANTİK WEB

Algoritmik içerik yönlendirme ve semantik web teknolojileri, dijital platformlarda kullanıcı deneyimini kişiselleştirmek amacıyla geliştirilen temel araçlardır. Algoritmalar, kullanıcıların önceki etkileşimlerine dayanarak benzer içerikler önerirken; semantik web, makinelerin içerikleri bağlam içinde anlamlandırmasını sağlar. Bu sistemler, bilgiye erişimi kolaylaştırsa da kullanıcıları belirli içerik döngülerine hapsederek medya tüketimini yönlendirme ve sınırlama potansiyeline sahiptir. Bu başlık altında, bu teknolojilerin işleyişi ve kullanıcı tercihleri üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Gündem Belirleme Kuramı, McCombs ve Shaw tarafından 1968 ABD seçimlerinin ardından 1972 yılında gerçekleştirilen “Chapel Hill Araştırması” kapsamında ortaya konmuştur. Araştırmada, Chapel Hill bölgesindeki 100 seçmen ile yapılan görüşmelerde, katılımcıların önem verdikleri konuların, gazetelerde öne çıkan başlıklarla yüksek oranda örtüştüğü gözlemlenmiştir. Bu bulgu, medyanın kamuoyu gündemi üzerindeki yönlendirici gücünü ortaya koymaktadır (Kılıç, 2021, s. 101). Medya, bireyleri çevresel olaylar ve sorunlar hakkında bilgilendirmenin ötesinde, onların düşünsel önceliklerini şekillendirmekte; böylece belirli meseleleri gündeme taşıyarak toplumsal algı ve tartışma alanlarını yönlendirmektedir (Yüksel, 2001, s. 31). Bu yönüyle gündem belirleme kuramı, kitle iletişim araçlarının enformasyon akışını denetleyerek bilgiye erişimi yapılandırdığı ve böylece iktidarın sürdürülmesine katkı sunduğu bir medya-siyaset ilişkisinin altını çizer (Güngör, 2022, s. 120; Yaylagül, 2023, s. 81).

Geleneksel medyanın bu rolü, dijital çağda sosyal medya platformları üzerinden daha karmaşık bir hal almıştır. Kullanıcılara ilgi alanlarına göre önerilerde bulunan yapay zekâ algoritmaları, gündem oluşturma süreçlerine doğrudan etki etmektedir. “Makine Öğrenmesi” ve “Doğal Dil İşleme” gibi tekniklerle güçlendirilen bu sistemler, kullanıcı davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş içerikler üretmekte ve bu yolla dijital gündemin şekillendirilmesinde aktif bir rol oynamaktadır (Bulut, 2020, s. 299). Ancak bu süreçte algoritmaların eğitim verilerinde bulunan önyargılar, çıktılarda belirli gruplara yönelik ayrımcılığa neden olabilmekte ve toplumsal eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir.

Bu noktada Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı, bireylerin medya tüketimini yalnızca edilgen bir biçimde gerçekleştirmediğini, aksine belirli bilişsel, duygusal ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere bilinçli tercihlerle medya araçlarına yöneldiğini ileri sürer. Bilgi edinme, eğlenme, sosyalleşme ve gündemden haberdar olma gibi farklı doyum beklentileriyle dijital platformları kullanan bireyler, algoritmik sistemler karşısında yalnızca maruz kalan değil, aynı

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

zamanda içerik seçimlerini yönetmeye çalışan aktif kullanıcılar olarak konumlanmaktadır. Bu yaklaşım, kullanıcıların medya üzerindeki kontrol gücünü, içeriklerle kurduğu ilişkiyi ve medya okuryazarlığı bağlamındaki farkındalık düzeylerini analiz etmek için önemli bir teorik zemin sunar.

Öte yandan, algoritmaların görünürde kişiselleştirme amaçlı içerik önerileri, kullanıcıların farkında olmadan belirli bilgi kümelerine yönlendirilmesine ve dijital yankı odalarında sıkışmasına yol açabilir. Bu bağlamda, Michel Foucault'nun Biyo-İktidar Kavramı, dijital platformlarda faaliyet gösteren algoritmik sistemlerin, bireylerin bilgiye erişimini ve medya tüketim alışkanlıklarını denetleyen bir iktidar biçimi haline geldiğini ortaya koyar. Foucault'ya göre biyo-iktidar, bireylerin yaşamlarını düzenleyen, davranışlarını şekillendiren ve toplumu mikro düzeyde kontrol eden bir iktidar teknolojisidir. Algoritmalar da bu tanıma uygun biçimde, bireylerin dijital ortamdaki tercihlerini yönlendirme, sınırlama ve dönüştürme kapasitesiyle dijital çağın görünmez iktidar aygıtları haline gelmiştir.

Bu üç kuramsal yaklaşım birlikte ele alındığında, dijital platformlardaki algoritmik yönlendirme sistemlerinin yalnızca teknolojik araçlar değil; aynı zamanda kullanıcı davranışlarını biçimlendiren, bilgiye erişimi kontrol eden ve gündemi belirleyen kültürel, ideolojik ve politik mekanizmalar olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle çalışmanın teorik temeli, kullanıcıların medya ortamındaki deneyimlerini çok katmanlı biçimde analiz etmeye olanak tanımaktadır.

3. YÖNTEM VE UYGULAMA SÜRECİ

Bu çalışmada, dijital platformlarda semantik web destekli algoritmaların kullanıcı tercihlerine etkisini anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden biri olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme, bireylerin belirli bir konu hakkındaki deneyimlerini, algılarını ve düşüncelerini detaylandırarak ortaya çıkarmaya yönelik bir tekniktir (Uslu & Demir, 2023). Bu yöntemin tercih edilmesindeki temel neden, katılımcıların medya tüketim alışkanlıklarını ve algoritmaların yönlendirici etkisini bireysel deneyimler çerçevesinde derinlemesine analiz etmektir.

3.1. Katılımcı Seçimi ve Örneklem

Araştırma kapsamında, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yeni Medya Yüksek Lisans Programı'na kayıtlı 15 öğrenci ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, dijital platformları aktif kullanan, semantik web ve algoritmalar hakkında temel bilgiye sahip ve medya okuryazarlığına dair farkındalık düzeyi olan bireylerden oluşmaktadır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve bu yöntemle belirli bir konuda bilgi ve deneyime sahip kişilerin araştırmaya dahil edilmesi hedeflenmiştir (Büyüköztürk vd., 2017, s. 92-93).

3.2. Görüşme Süreci ve Veri Toplama

Mart-Nisan 2025 tarihleri arasında, her biri ortalama 15-35 dakika süren yüz yüze veya çevrim içi (Zoom, Google Meet vb.) bireysel görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, katılımcıların samimi cevaplar verebilmesi için açık uçlu sorularla yürütülmüştür. Kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunda şu sorular yer almıştır:

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. Hangi dijital platformları sıklıkla kullanıyorsunuz ve hangi türde içerikleri tüketiyorsunuz?
2. Bu platformları hangi amaçlarla kullanıyorsunuz?
3. İçerik öneri sistemleri size genellikle benzer içerikler mi öneriyor? Alternatif içeriklerle karşılaşma sıklığınız nedir?
4. İçeriklerin ilgi alanlarınıza göre mi yoksa belirli bir ekosisteme yönlendirme amacıyla mı önerildiğini düşünüyorsunuz?
5. İçeriklerin medya seçimlerinizi manipüle ettiğini düşünüyor musunuz?
6. İçerik öneri sistemlerinin şeffaf mı, yanıltıcı mı olduğunu düşünüyorsunuz? Örnek verir misiniz?
7. Algoritmaları nasıl yönetiyorsunuz? (Filtreleme, manuel arama, alternatif platform kullanımı vb.)

3.3. Veri Analizi Süreci

Görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz ve tematik analiz yöntemleriyle değerlendirilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2008, s. 224). Analiz süreci şu adımları içermiştir:

- **Veri kodlama:** Tüm görüşmeler yazıya dökülmüş ve içerikler satır satır kodlanmıştır.
- **Tematik gruplama:** Kodlanan veriler, "kullanıcı farkındalığı", "algoritmik yönlendirme", "manipülasyon algısı" ve "alternatif stratejiler" gibi temalar altında toplanmıştır.
- **Eleştirel değerlendirme:** Temalar, Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı, Gündem Belirleme Kuramı ve Biyo-İktidar kavramı ışığında değerlendirilmiştir.

3.4. Etik Hususlar

Katılımcıların gizliliği ve mahremiyeti sağlanmış, görüşmeler öncesinde bilgilendirilmiş onam formları alınmıştır. Tüm veriler anonimleştirilerek yalnızca akademik amaçlarla kullanılmıştır. Katılımcılara, istedikleri takdirde görüşmeden çekilme hakkına sahip oldukları bilgisi verilmiştir.

4. KATILIMCI GÖRÜŞLERİNİN TEMATİK ANALİZİ

Görüşme verileri, betimsel ve tematik analiz yöntemleriyle incelenmiş ve katılımcıların dijital platformlardaki içerik yönlendirme sistemlerine dair deneyimleri belirli başlıklar altında toplanmıştır. Aşağıda ortaya çıkan temalar ve katılımcı ifadeleriyle desteklenen bulgular sunulmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

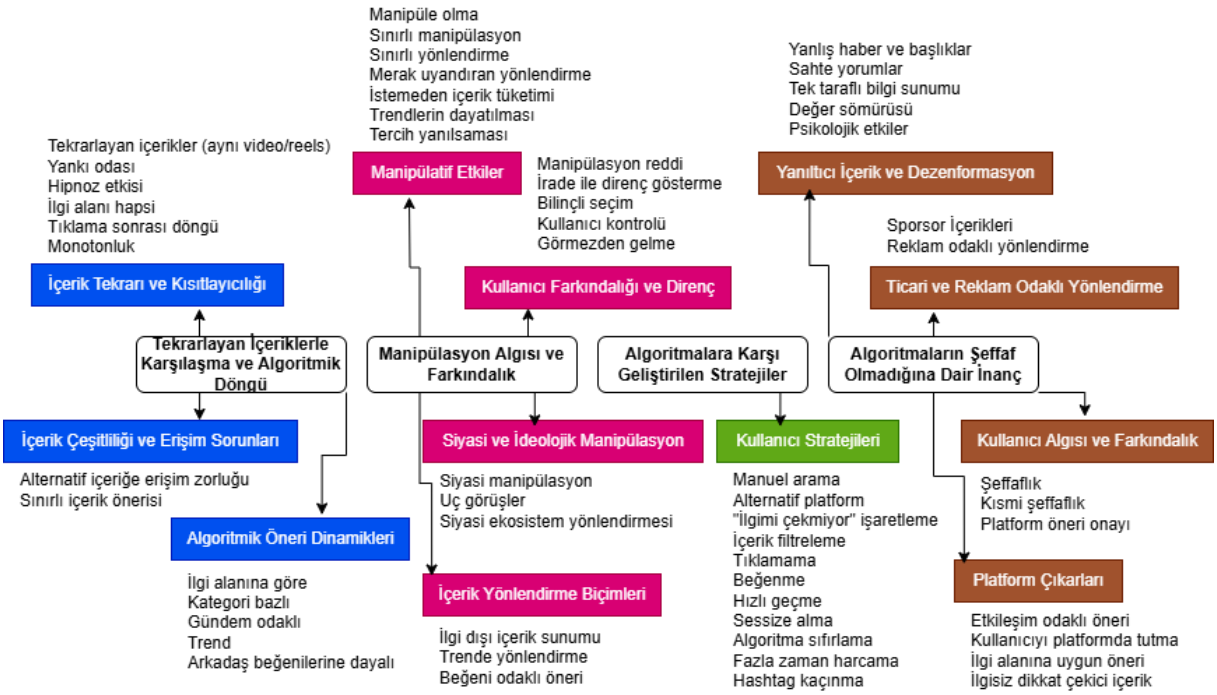

Görsel 1. Algoritmalara İlişkin Kod Sistemi Haritası

Kaynak: https://app.diagrams.net/

4.1. Tekrarlayan İçeriklerle Karşılaşma ve Algoritmik Döngü

Çoğu katılımcı, dijital platformların öneri sistemleri tarafından kendilerine sürekli benzer içeriklerin sunulduğunu ifade etmiştir. Bu durum, bireylerin farklı içeriklere erişimini kısıtlayan bir algoritmik döngüye işaret etmektedir.

"Sürekli aynı içeriklerin gösteriminin hipnoz etkisi yarattığını ve medya seçimimde etkisi olduğunu düşünüyorum." (K1)
"Genellikle aynı içerik önerilerini alsam da arada hiç bakmadığım veya araştırmadığım içeriklerle de karşılaşabiliyorum." (K2)
"Bir videoyu iki defa izlediğinizde art arda benzer içerikler önermeye başlıyor." (K3)
"Gündem yoğun olduğunda, o konu dışında farklı bir içerikle karşılaşamıyorum." (K4)
"Çoğunlukla benzer içeriklerle karşılaşıyorum. Kendi yankı odamda olduğumu hissediyorum." (K14)

Bu bulgu, Gündem Belirleme Kuramı ile ilişkili biçimde kullanıcıların dikkatinin belirli içeriklere yönlendirilmesi anlamında değerlendirilebilir. Özellikle "hipnoz etkisi" ifadesi, algoritmaların kullanıcıyı pasif bir tüketim döngüsüne sürüklediğini ve algoritmaların kullanıcıların dikkatini belirli içeriklere odaklayarak bir medya gündemi oluşturduğunu desteklemektedir. "Yankı odası" ifadesi ise, kullanıcıların algoritma etkisinde kalarak sürekli benzer içerikleri tüketmelerini ve farklı bakış açılarıyla karşılaşmalarını sınırladığını ifade etmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

4.2. Manipülasyon Algısı ve Farkındalık

Katılımcıların çoğu, algoritmaların içerik önerileri yoluyla kendilerini farkında olmadan belirli konulara yönlendirdiğini ve hatta manipüle ettiğini belirtmiştir.

"Manipüle edildiğimi düşünüyorum çünkü içerikler daha fazla beğeni alanlar üzerinden önüme sunuluyor." (K10)
"Başka bir içeriğin içerisine girdiğimde… 'bunu da izle buna da tıkla' gibi bir dayatma hissediyorum." (K5)
"Algoritmaların oluşturduğu içerikler, tercihlerimi etkiliyor ve bazen irademe dışında seçimler yapıyorum." (K7)
"Başta ilgimi çekmeyen bir konu, sürekli önüme geldiği için merak uyandırabiliyor. Özellikle trend içeriklerde bu daha belirgin." (K9)

"Öne çıkan herhangi bir içerik, ilgilenmediğim bir konuda da olsa maruz kaldıkça mecburen ilgi alanıma girmiş oluyor." (K15)

Bu durum, Foucault'nun Biyo-İktidar Kavramı çerçevesinde algoritmaların bireylerin bilgiye erişimini kontrol eden güç mekanizmaları olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Bazı katılımcılar ise algoritmaların içerik önerileri yoluyla kendilerini manipüle etmediğini belirtmiştir. Bu katılımcılar, manipülatif içerikleri fark etmekte ve aktif bir yeni medya kullanıcısı olarak kontrolü elinde tutmaktadır.

"Algoritmanın seçimlerimi manipüle ettiğini düşünmüyorum. Beni manipüle edebilecek içerikleri karşıma çıkardığında anlıyorum ve görmezden geliyorum." (K12)
"… algoritmalar, sen içeriğini doğru seçmezsen çok kolay manipüle edebilmeyi sağlıyor… Manipüle eden kişi aslında sensin." (K6)
"Öneriler genellikle ilgi alanlarıma uygun olduğu için seçimlerimi özgürce yapabiliyorum." (K13)

Bu kapsamda, içerik tüketimini bilinçli bir şekilde yönetmek, manipülasyona uğramayı azaltmaktadır. K6'nın "kendini gerçekleştiren kehanet" ifadesi, kullanıcıların algoritmayı kendi davranışlarıyla şekillendirdiğini vurgulamaktadır.

4.3. Algoritmalara Karşı Geliştirilen Stratejiler

Katılımcılar, algoritmik yönlendirmelere karşı bilinçli stratejiler geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bunlar arasında manuel arama, içerik filtreleme, "ilgimi çekmiyor" seçeneklerini işaretleme, algoritma sıfırlama, alternatif platform kullanma, tıklamama, beğenme gibi yöntemler yer almaktadır.

"Aynı içeriklere tıklamamaya çalışıyorum ve farklı içerikler için manuel arama yapıyorum." (K1)
"Instagram'da özellikle hikâyelerde görmek istemediğim kullanıcıları sessize alıyorum." (K4)
"Beğenmeler ve içeriği hızlı geçmeler, benim için eğlenceli olmadığını düşündüğüm içerikleri, reels örneğinde hızlı geçiyorum." (K6)

"Instagram'da daha fazla karşıma çıkmasını istediğim içerik gördüğümde o içerikte daha fazla zaman harcıyorum ve beğeniyorum." (K11)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Katılımcıların algoritmalara karşı geliştirdikleri stratejiler arasında, en yaygın olarak başvurdukları yöntemlerin manuel arama, alternatif platform kullanımı ve "ilgimi çekmiyor" seçeneğini işaretleme olduğu gözlemlenmiştir (bkz. Görsel 2).

Görsel 2. Algoritmalara Karşı Geliştirilen Stratejilere İlişkin Kelime Bulutu

Kaynak: https://wordart.com/create

Bu bulgu, Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı bağlamında bireyin aktif bir medya kullanıcısı olduğunu ve içerik tercihleri üzerinde kontrol kurmaya çalıştığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu algoritmik döngünün içerisinden çıkmak için bilinçli bir çaba göstermekte ve manuel arama yaparak, farklı içeriklere ulaşmaya çalışmakta olduğu gözlemlenmiştir. Algoritmalara karşı geliştirilen bu stratejilerin, katılımcıların hâkim olma hissini kuvvetlendirdiğini göstermektedir.

4.4. Algoritmaların Şeffaf Olmadığına Dair İnanç

Birçok katılımcı, içerik öneri sistemlerinin yeterince şeffaf olmadığını ve ticari ya da politik çıkarlarla yönlendirildiğini belirtmiştir.

"Platformun çıkarlarına hizmet eden paylaşımlar yapılıyor ve bu da manipülatif ve yanıltıcı olabiliyor." (K1)
"YouTube bana genellikle spor yapan kişilerin videoları önerse bile arada… '10 günde 5 kilo verdim' tarzı videoları sunmaya başladı. Instagram ise sürekli sağlıklı besin olduğunu iddia ettiği besin reklamlarını sunmaya başladı." (K2)
"Bir siyasetçinin henüz tam kesinleşmeden tutuklandığına dair birçok haberle karşılaştım… Bununla ilgili birçok içerik gördüğüm için haberin doğru olup olmadığını araştırdım. O yüzden beni yanılttı ve dezenformasyona maruz kaldım." (K4)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

"Yanıltıcı içerikler etkileşim çok aldıkları için daha fazla öneriliyor." (K8)
"Algoritmalar bazen beni belli bir ticari yönlendirmeye maruz bırakıyor." (K9)
"İçerik öneri sistemlerinin şeffaf olduğunu düşünmüyorum. Örneğin benim başka platformlarda izlediğim araştırdığım ürünlerin diğer uygulamalarda karşıma çıkması…" (K10)

"Görselde bambaşka bir ürün önerilirken, ürün için yönlendirilen link bambaşka çıkabiliyor. Medya okuryazarlığı olmadığı koşulda, yanlış bir ürünü veya hizmeti almak kaçınılmaz gibi." (K15)

Bu durum, dijital platformlarda algoritmik şeffaflık ve etik tasarım konularının önemine işaret etmektedir. Algoritmaların doğrulanmamış haberleri öne çıkarması, dezenformasyonun yayılmasına ve güvenilirliğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda sağlık gibi hassas alanlarda, sağlığa zararlı veya yanıltıcı önerilerin önemli bir risk oluşturduğunu göstermektedir. Katılımcıların "yanlış bilgi/yanıltıcı içerik" farkındalık ifadeleri, medya okuryazarlığının algoritmik manipülasyona karşı önemli bir savunma mekanizması olduğunu açığa çıkarmaktadır.

4.5. Beklenen Bulgular ve Çalışmanın Katkısı

Elde edilen veriler doğrultusunda, dijital platformlardaki algoritmik içerik yönlendirme sistemlerinin kullanıcıların medya okuryazarlığı üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılmıştır. Özellikle:

- Dijital içerik tüketim alışkanlıklarının algoritmalar yoluyla nasıl şekillendiği,
- Katılımcıların içerik öneri sistemleri karşısındaki farkındalık düzeyi,
- Manipülasyona karşı geliştirilen bireysel stratejiler,

ele alınarak, semantik web destekli algoritmaların medya tüketimi üzerindeki etkileri eleştirel bir perspektifle değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, yalnızca kullanıcı deneyimlerine ışık tutmakla kalmayıp, aynı zamanda algoritmaların medya ekosistemindeki rolünü sorgulayan niteliksel bir katkı sunmaktadır.

4.6. Katılımcıların Derinlemesine Görüşme Cevapları

Görsel 3. Katılımcıların Derinlemesine Görüşme Cevapları

Katılımcı görüşlerinden elde edilen bulgular, dijital platformlarda içerik öneri sistemlerinin kullanıcı deneyimi üzerinde çok katmanlı ve dinamik bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Kullanıcıların büyük çoğunluğu, algoritmaların medya içeriklerini kişiselleştirme adı altında belirli kalıplara hapsettiğini, alternatif bakış açılarına erişimi zorlaştırdığını ve farkında

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

olunmadan yönlendirmeye maruz kalındığını ifade etmektedir. Bu durum, algoritmaların sadece teknik bir altyapı değil, aynı zamanda bireyin bilişsel ve kültürel alanını şekillendiren bir medya aktörü olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Katılımcıların bir kısmının algoritmalara karşı çeşitli stratejiler geliştirmesi, dijital ortamlarda bireysel ajansın tamamen kaybolmadığını ancak medya okuryazarlığının belirleyici bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Algoritmaların şeffaflık sorunu ve dezenformasyona katkı potansiyeli ise dijital medya ekosisteminin etik ve yapısal sorunlarını bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, kullanıcıların yalnızca içerik tüketicisi değil, aynı zamanda dijital platformlara karşı eleştirel refleksler geliştirebilen bilinçli aktörler olmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, dijital platformlarda semantik web destekli algoritmaların kullanıcıların içerik seçimleri üzerindeki yönlendirici etkilerini eleştirel bir perspektifle incelemeyi amaçlamıştır. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, algoritmik yönlendirme mekanizmalarının kullanıcı deneyimini büyük ölçüde şekillendirdiğini ortaya koymuştur. Görüşmeler sonucunda, katılımcıların çoğunluğunun benzer içeriklerle sürekli karşılaştığı, alternatif içeriklere erişimlerinin sınırlı olduğu ve bu durumun bireylerde farkında olunmadan oluşan bir "algoritmik yankı odası" etkisi yarattığı görülmüştür.

Kullanıcıların büyük bir bölümü, özellikle trend olan ya da yüksek etkileşim alan içeriklerin sistematik biçimde kendilerine önerildiğini ve bu durumun medya tercihlerine doğrudan yansıdığını belirtmiştir. Bu bulgu, Gündem Belirleme Kuramı ile tutarlılık göstermekte; algoritmaların yalnızca kullanıcı tercihlerini değil, aynı zamanda dikkatlerini de belirli gündemlere yönlendirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, Foucault'nun Biyo-İktidar Kavramı bağlamında değerlendirildiğinde, algoritmaların bireylerin bilgiye erişim ve tüketim biçimleri üzerinde dolaylı bir iktidar işlevi gördüğü sonucuna varılmıştır.

Katılımcıların bir kısmı, içerik öneri sistemlerini farkındalıkla yönettiklerini, manuel arama, içerik filtreleme, "ilgilenmiyorum" seçeneklerini kullanma gibi stratejilerle algoritmik döngüden çıkmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Bu durum, Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı bağlamında bireyin yalnızca edilgen bir kullanıcı değil, aktif ve bilinçli bir medya tüketicisi olduğunu da göstermektedir. Ancak yine de kullanıcıların büyük çoğunluğu, algoritmaların görünürde tarafsız içerik önerme işlevinin altında ticari ve politik motivasyonların bulunduğunu, önerilen içeriklerin sıklıkla yanıltıcı ya da dezenformasyon içerebildiğini vurgulamıştır.

Elde edilen bulgular, dijital platformların sunduğu kişiselleştirilmiş deneyimlerin aslında bireylerin medya seçimlerini sınırlandıran, yönlendiren ve zaman zaman manipüle eden yapılar içerdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışmanın en önemli katkılarından biri, algoritmaların yalnızca teknolojik araçlar değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik filtreler olduğunu göstermesidir. Algoritmik sistemlerin şeffaflığının sorgulanması, etik tasarıma olan ihtiyacın vurgulanması ve medya okuryazarlığının artırılması gerekliliği, çalışmanın öne çıkan sonuçları arasındadır.

Sonuç olarak, bu çalışma dijital medya kullanıcılarının algoritmalara karşı daha bilinçli ve eleştirel bir tutum geliştirmesinin önemine işaret etmektedir. Özellikle medya okuryazarlığı eğitimi ile kullanıcıların içerik tüketiminde daha seçici, sorgulayıcı ve farkındalık sahibi olmaları desteklenmelidir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı yaş grupları, kültürel bağlamlar ve platform türlerine göre algoritmik yönlendirmenin etkileri karşılaştırmalı biçimde ele alınabilir. Ayrıca, yapay zekâ tabanlı içerik öneri sistemlerinin etik boyutu üzerine daha fazla çalışma yapılması, dijital medya ekosisteminin sürdürülebilirliği ve kullanıcı haklarının korunması açısından kritik önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Bilgici, C. (2023). Yapay Zekâ ve Algoritmik Kültür Bağlamında Sosyal Medya Deneyiminin Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Yeni Medya Elektronik Dergisi, Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 7 (3), 216-237.

Bulut, S. (2020). Dijital Çağda Medya: Makine Öğrenmesi, Algoritmik Habercilik ve Gazetecilikte İşlevsiz İnsan Sorunsalı. *Selçuk İletişim*, 13(1), s. 294-313.

Büyüköztürk, Ş. Vd. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pagem Akademi.

Durmuşahmet, A. (2023). Eleştirel Teori Perspektifinde Algoritmik Yönetimselliğin Siyasal İletişime Yansımaları Üzerine Bir İnceleme. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies-4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 23, 101–119. https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1350789

Ertürk, H. A. (2022). Yeni Medya Ekseninde İdeolojiyi Anlamak: Filtre Balonları ve Yankı Odaları. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 1(2), 137-159.

Güngör, N. (2022). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.

Kılıç, M. (2021). Twitter'da Suni Gündem ve Astroturf Faaliyetler: Türkiye'deki Siyasi Parti Liderlerinin Etiketlendiği Tweetler Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 98-116. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ibadergi/issue/68967/1059775

Oral, T. (2024). Dijital Emek Platformlarında Algoritmik Yönetim ve Sendikalar. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 11(1), 170-180.

Türkyılmaz, İ. (2008). Semantik Web Teknolojileri. *Akademik Bilişim*, 325-331.

Uslu, F. & Demir, E. (2023). Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 289-299. https://doi.org/10.32600/huefd.1184085

Yaylagül, L. (2023). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yüksel, E. (2001). *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*. Çizgi Kitabevi.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SİNEMA GÖRÜNTÜSÜNDE KURAL DIŞI ÇERÇEVELEME VE ANLATI İLİŞKİSİ: THE KING'S SPEECH FİLMİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çalışkan

Bitlis Eren Üniversitesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

fatihcaliskan@email.com - 0000-0002-7780-3106

ÖZET

Sinema, bir anlatı formu olarak ele alındığında kendisinden çok önce var olmuş olan resim, fotoğraf gibi sanatların anlatım, çerçeveleme, kompozisyon alışkanlıklarından ve bu çerçeveleri kurmakta itibar edilen standart uygulamalardan çokça faydalanmaktadır. Anlatım imkanlarının çeşitliliği sebebiyle de bu alanların toplamından çok fazlasını ifade etmektedir demek mümkündür. Kültürel semboller, görme alışkanlıkları, psikolojik etkenler, göstergebilim gibi birçok unsur anlatım sağlamak üzere kurulan çerçevelemede ve çerçeve içinde gözü yönlendirmede etki sahibidir. Uzun yıllar standart haline gelmiş ve kural olmuş uygulamaları takip etmek ise amaca ulaşabilmenin en güvenli yolu olarak görünmektedir. Tom Hooper'ın yönetmenliğini yaptığı 2010 yapımı *The King's Speech* filmi bu standartların dışına çıkan çerçeveleme uygulamalarıyla dikkat çekmektedir. Film, her şeyin kurallı, tekdüze ve disiplinli olduğu kraliyet ailesini temsil edecek olan fakat kekemelik düzeyinde konuşma zorluğu çeken ve bu disiplin içinde kural dışı kalan bir prensi ele alırken kural dışı kadrajlarla anlatıyı bütünleştiren bir görüntü tercihi sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı standart kuralların dışına çıkılarak kurulmuş bu çerçevelerin anlatıyla nasıl bir ilişki kurduğunun açığa çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda yapılan incelemelerde sinematografik analiz ve nitel içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. İncelemeler sonucunda; diğer sahnelerde kurallara uygun çerçevelemelere yer verilirken, olağandışı ve kural dışılığı temsil eden ana karakter prensin planlarında bakış yönü tutarsızlıkları, estetik dışı kamera açıları, kişinin yüzünü yarıdan kesmeye kadar varan çerçevelemeler, üçte birler kuralı ihlalleri, göz çizgisi ve baş boşluğu ihlalleri gibi birçok kural dışı uygulamaya yer verilerek film dilinin bunun üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir. Çalışmanın, görüntü ve anlatı ilişkisi tutarlı kurulduğunda kural dışı uygulamaların da anlatıya hizmet edebileceği sonucu bağlamında literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Çerçeveleme, Sinematografi, Görüntü, Sinema, The King's Speech.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EMİN ALPER SİNEMASINDA TEMATİK VE BİÇİMSEL SÜREKLİLİK

Doç. Dr. Emrah Doğan

Bitlis Eren Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü,

edogan@beu.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-3808-1067

ÖZET

Bu çalışma, Yeni Türkiye sinemasının dikkat çeken yönetmenlerinden biri olan Emin Alper'in sinemasını auteur kuramı bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. François Truffaut'nun *auteur politikaları* ile Andrew Sarris'in auteur kuramını sinema eleştirisine taşımasından hareketle, Alper'in *Tepenin Ardı* (2012), *Abluka* (2015), *Kız Kardeşler* (2019) ve *Kurak Günler* (2022) filmlerinde biçim ve içerik açısından tekrarlayan olgular ve temalar tartışılmaktadır. Bu olgular ve temalar, nitel bir araştırma yöntemi olan tematik analizle yapılmıştır.

Emin Alper'in sinemasında tekrarlayan temalar;

Paranoya ve gözetim: *Abluka* filminde, bireylerin zihinsel dağılmasını kentteki baskı ortamıyla ilişkilendirerek sinemasal bir düzleme taşımaktadır.

Birey-devlet ilişkisi: *Tepenin Ardı* filminde, dış düşman korkusu üzerinde eril iktidar ideolojiyle şekillenen iktidar mekanizmaları işlenmektedir.

Doğa ile medeniyet çatışması: *Kız Kardeşler* filminde, kırsal yoksulluk ile pastoral mekânın mitik kodlarının çelişkili birlikteliği sorgulanmaktadır.

Adalet ve hakikat çatışması: *Kurak Günler* filminde, iktidar mekanizmalarının birey üzerindeki etkisinin ve etik çöküşün, adalet ve hakikat kavramlarını nasıl araçsallaştırıldığı tartışılmaktadır.

Emin Alper'in filmografisine hâkim olan bu tematik süreklilik, onun bir öykü anlatmasının ötesinde çağdaş toplumlara dair eleştirel bir bakış geliştiren bir auteur olduğunu ortaya koyar. Bununla birlikte Alper sinemasında sıklıkla, belirsizlik estetiği, rüya-gerçek içiçeliği, doğa ile insan arasındaki gerilim ve beden ile iktidar arasındaki ilişki gibi biçimsel tercihlerde bulunur. Bu biçimsel tercihler de onun özgünlüğünü pekiştirir.

Sonuç olarak, Emin Alper'in filmografisinde tekrar eden yapılar, auteur kuramının temel ilkeleriyle örtüşmekle birlikte, kullanılan dil, mekân estetiği ve karakter dizilimleri, yönetmenin içsel dünyasını kollektif hafıza ve güncel sosyo-politik bağlamla buluşturur. Bu yönüyle Alper'in sineması, auteur kuramına yerel bağlamda yeni bir katkı sunar. Bununla birlikte, onun sineması üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla bireysel film analizleriyle sınırlıyken, onun çalışmaları auteur kuramı çerçevesine çok katmanlı bir okumaya tabi tutularak, hem ileriki çalışmalara kuramsal bir temel oluşturmakta hem de Yeni Türkiye Sineması çalışmalarına akademik bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emin Alper, Auteur, Paronoya, Gözetim, İktidar, Tekinsizlik.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

THEMATIC AND STYLISTIC CONTINUITY IN EMİN ALPER CINEMA

Assoc. Prof. Dr. Emrah Doğan

Bitlis Eren University Faculty of Fine Arts, Department of Radio, Television and Cinema,
edogan@beu.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-3808-1067

ABSRACT

This study aims to analyse the cinema of Emin Alper, one of the prominent figures of New Turkish Cinema, through the lens of auteur theory. Drawing on François Truffaut's *politique des auteurs* and Andrew Sarris's formulation of auteur theory within film criticism, this research examines recurring themes and motifs in Alper's films *Tepenin Ardı* (2012), *Abluka* (2015), *Kız Kardeşler* (2019), and *Kurak Günler* (2022), concerning both form and content. The analysis employs thematic analysis as a qualitative research method.

Recurrent themes in Emin Alper's filmography include:

Paranoia and surveillance: In *Abluka*, the psychological fragmentation of individuals is depicted against the backdrop of an oppressive urban environment, reflecting a broader atmosphere of surveillance and suspicion.

The individual–state relationship: *Tepenin Ardı* explores mechanisms of power constructed through a patriarchal ideology, driven by the fear of external threats, revealing how state power mirrors domestic authoritarianism.

The conflict between nature and civilisation: *Kız Kardeşler* interrogates the contradictions within rural life by juxtaposing socioeconomic deprivation with the symbolic, often romanticised, codes of the pastoral.

The tension between justice and truth: *Kurak Günler* illustrates how power structures and moral decay distort the concepts of justice and truth, turning them into tools of manipulation and control.

These persistent themes across Alper's oeuvre demonstrate his status as an auteur who engages not merely in storytelling but in crafting a critical discourse on contemporary societal structures. His films are also marked by distinctive formal characteristics, such as an aesthetic of ambiguity, the blending of dream and reality, the tension between nature and humanity, and the interplay between the body and power. These stylistic choices further reinforce the director's unique cinematic voice.

In conclusion, the recurring thematic and formal structures in Emin Alper's body of work align with the core tenets of auteur theory. His use of narrative strategies, spatial aesthetics, and character construction bridges his vision with collective memory and the socio-political realities of the present. In this respect, Alper's cinema not only exemplifies auteurism within a local context but also expands its theoretical scope. While existing scholarship on his films often focuses on isolated textual analyses, this study offers a more comprehensive and layered reading, providing a theoretical foundation for future research and contributing to the academic discourse on New Turkish Cinema.

Keywords: Emin Alper, Auteur, Paronoia, Surveillance, Power, Uncanny.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

GAZETE TASARIMINA AKADEMİK BİR BAKIŞ: KÜRESEL YAYIN EĞİLİMLERİ ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Akın AY Amasya Üniversitesi /Merzifon Meslek Yüksekokulu

akin.ay@amasya.edu.tr - 0000-0002-1754-2389

Dr. Öğr. Üyesi Serhat BEKAR Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Meslek Yüksekokulu, serhat.bekar@gop.edu.tr- 0000-0002-1754-2389

ÖZET

Gazete tasarımları bir gazetenin sahip olduğu kimliğin dışa dönük yansımasının birer ürünüdür. Bibliyometrik analiz, günümüzde bilimsel alanda kullanılan en önemli kullanılan yöntemlerden birisidir. Bu çalışmada, gazete tasarım alanında yer alan akademik çalışmalar bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenecektir. Çalışmada, yazarların atıf analizi, anahtar kelime kullanım düzeyleri, kurumsal iş birliği, en fazla katkı sağlayan yazaralar, ülkeler tespit edilerek tarihsel bir oluşum sağlanacaktır. Konuların içeriksel anlamda gazetecilik alanındaki varlığı da sorgulanacaktır. Tematik haritalar sayesinde konunun kavramsal önemi ortaya çıkarılacaktır. Çalışma kapsamında medya alanında yer alan kavramsal boşluk doldurulacaktır. Yapılan çalışmada "Web Of Science" veri tabanında yer alan "gazete tasarımı" anahtar sözcüğü ile veri tabanından tarama yapılacaktır. "VOSviewer" programı ile yapılan analizler nicel veriler ve tablolar ekseninde yorumlanacaktır. Bu analiz sayesinde, gazete tasarımı alanındaki akademik üretimin nasıl bir gelişim gösterdiği, hangi ülkelerin ve araştırma gruplarının öncülük ettiği ve gelecekteki potansiyel araştırma boşlukları belirlenebilecektir. Ayrıca dijitalleşme sürecinde gazete tasarımının dönüşümüne dair yapılan akademik katkıların nasıl şekillendiği de ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelime: Gazete Tasarımı, Medya, Bibliyometrik, Görsel İmge

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1.Giriş

Gazete tasarımı, haberlerin yapılmasında ve yeniden şekillenmesinde önemlidir. Tasarım, bir nesnenin şekillenmesine yönelik faaliyetlerin yapılandırılmasıdır. Görsel tasarımda mizanpajın estetik olarak okuyucuya yansıtılmasıdır. Okuyucular gazetelerin tasarımlarına da bakmaktadırlar. Vitrin sayfaları gazetelerin en önemli öğesidir. Sayfalarda düzenin sağlanabilmesi ve ana renk uyumlarının sağlanabilmesi önemli bir faaliyet alanıdır. Gazete tasarımında mizanpajın kimliğini ve yapısını sayfa tasarım öğeleri oluşturmaktadır. Haberin çarpıcılığını ve değerini sayfa tasarım öğeleri belirlemektedir. Bu bağlamda gazetecilik tasarımı haberin çarpıcılığını ve değerini yansıtmaktadır. Son yıllarda akademik camiada gazete tasarımı konusuna olan ilgi artmış ve bu alandaki yayınların sayısında belirgin bir yükseliş yaşanmıştır. Ancak söz konusu yayınların kapsamı, üretim yoğunluğu, atıf ilişkileri ve kavramsal odakları sistematik bir biçimde incelenmemiştir. Bu noktada bibliyometrik analizler, ilgili literatürdeki bilimsel eğilimleri, güçlü yazar-ağ yapılarını ve kurumsal iş birliklerini ortaya koymak açısından önemli bir yöntem sunmaktadır. Bibliyometrik analiz, akademik üretimin nicel yapısını ortaya koyarak, hangi konuların ön plana çıktığını, hangi ülkelerin ve kurumların alana katkı sağladığını ve hangi temaların eksik kaldığını belirleme olanağı sağlamaktadır.

Yapılan bu çalışmada, gazete tasarımının mevcut durumunu ortaya çıkartmak için bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Bibliyometrik analizler; atıf ilişkileri, anahtar kelime yoğunlukları, yazar iş birlikleri ve ülkesel katkı gibi ölçütler üzerinden literatürdeki yapısal ilişkileri ortaya koymakta etkili bir yöntemdir. Web of Science veri tabanı esas alınarak yürütülen bu analiz, hem geçmişe yönelik bir akademik haritalama işlevi görmekte hem de alandaki kavramsal boşlukları belirleme açısından önemli katkılar sunmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

2.Gazete Tasarımına Genel Bir Bakış

Gazete tasarımı haberlerin görselleştirilmesi ve kullanıcıları etkilemek için önemlidir. Haberlerin doğru bir şekilde iletilmesi ve bunların renk tonları ile vurgulanması gazetelerin görselleştirilmesinde öne çıkan öğelerdir. Bu öğeler çeşitli şekillerde ön plana çıkmaktadır. Renklerin, kontrastların ayarlanması ve diğer öğeler gazete tasarımının şekillenmesinde öne çıkan faktörlerdir. Profesyonel bir gazete sayfa şablonun hazırlanmasında öne çıkan öğeler vardır. Bu öğeleri şu şekilde sıralayabiliriz (Özbay, 2007:63).

- Denge
- Zıtlık
- Oran
- Uyum
- Sadelik

Gazeteye girecek olan haberlerin bir plan dahilinde sayfaya yerleştirilmesine mizanpaj olarak adlandırılmaktadır (Özbay, 2007:65). Mizanpajda önemsiz görülen her haber önemli gibi topluma yansıtılır. Gazetecilik alanında verilerin görselleştirilme sürecinde karmaşık yazıların daha net görülmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda değerlendirilecek olunursa, vurgu tasarımda etkilidir. Vurgu, bir tasarımda Yapılan bu tarz görsel işlemler, verilerin daha iyi okunabilirliğini ve anlaşılabilirliğini artırabilmektedir (Friendly, 2008). Bu alanda özellikler, verilerin görselleştirilmesinde gazetecilik alanına katkı sağlamaktadır (Cairo, 2012). Görsel kültür gazetecilik alanına uygulandığında en iyi sayfa tasarımlarının gerçekleşeceği öngörülmektedir. Gazetecilik alanında görsel kültür haberin içeriklerinin zenginleşmesine katkıda bulunur. Görsel kültür, içerisinde görülebilen bütün işlemlerin gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır. Her olay bir grafik tasarımı ve amacı içermektedir (Korkmaz, 2010:31). Grafik iletişimde resim, sembol ve yazıların çizimler aracılığı ile gerçekleştirilmesidir (Tutar, Yılmaz ve Eroğlu, 2014:183).

Bir tasarımda bütünlük öğelerinin sağlanabilmesi önemlidir. Gazete tasarımında bütünlük öğeleri, renkler ve haberlerin sıralanması ile gerçekleşmektedir. Nelson tasarımda bütünlüğün sağlanabilmesi için çeşitli teknikler kullanılması gerektiğini belirtmektedir (Nelson, 1989). Bu teknikler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Bordür
- Beyaz Boşluk
- Eksen
- Paralel Yapı
- Yayılma bütünlüğü

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

.3.Analizler

Görsel 1: Anahtar Kelime Analizi

Yukarıda yer alan görselde anahtar kelime haritası verilmiştir. En fazla yoğunluğu Newspapers" kelimesi almaktadır. Mass media, Internet, Historical newspapers, Covid-19, Health diğer eşdeğer kelimeler oluşturmaktadır. Mor Renkler, Newspapers, mass media, press, radio, internet kavramlar,Kırmızı renkler, Covid-19, health, thermal comfort, balcony design gibi çalışmalar,Yeşil renkler, Content analysis, critical thinking, disinformation gibi medya alanı ile ilgili,Turuncu Küme: Historical newspapers, advertising history gibi kavramlar, Mavi Renkler, pain, aging gibi çalışmalar oluşturmaktadır.

Görsel 2: Atıf Ağ Haritası

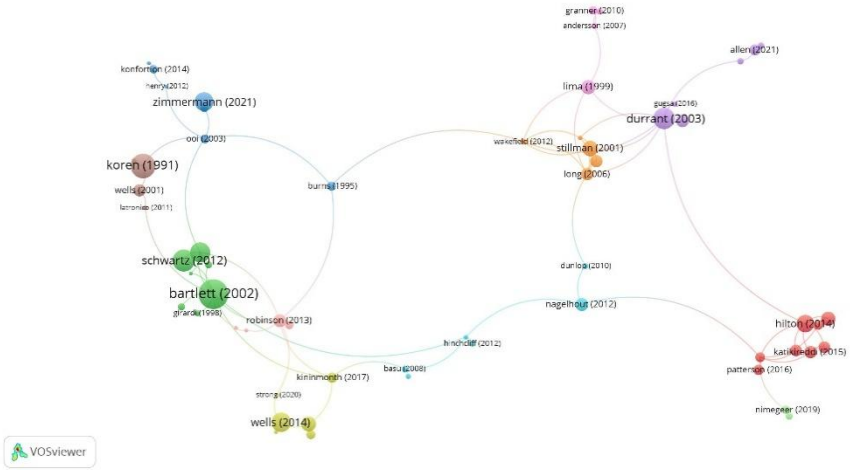

Haritanın sağ merkezinde konumlanmış ve yüksek atıf alan bir yayındır. Etrafında Stillman (2001), Long (2006), Wakefield (2012) gibi isimlerle güçlü atıf ilişkileri kurulmuştur.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Bu yazar kümesi, olasılıkla medya, halk sağlığı veya davranışsal çalışmalarla ilgilidir. Zimmermann (2021),Bartlett (2002),Hilton (2014) diğer atıf alan çalışmalardır. Atıf merkezli analiz, hangi yayınların literatürde güçlü bir temel oluşturduğunu ve hangi çalışmaların yeni tartışmaları başlattığını belirlemek için oldukça yararlıdır. “Durrant (2003)” ve “Hilton (2014)” gibi yüksek atıf alan yayınlar, literatür taramalarında çekirdek kaynaklar olarak ele alınmalıdır.

Görsel 3: Kaynakça Ağı (Bibliographic Coupling)

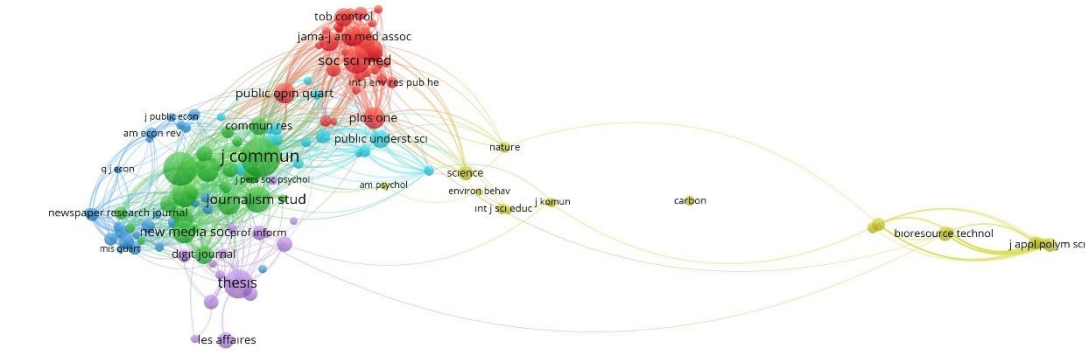

Görsel 3, akademik dergiler işbirliğini yansıtmaktadır. Bu görselleştirme, belirli bir konuya (örneğin gazetecilik veya medya çalışmaları) odaklanan dergiler arasındaki ilişkileri ortaya koymaktadır. Her bir daire (node) bir akademik dergiyi, bu daireler arasındaki çizgiler ise benzer içerik, ortak atıf veya karşılıklı gönderme ilişkisini göstermektedir. Journalism Studies, Journal of Communication, Digital Journalism, Visual Communication.Bu kümelenme, dijital gazetecilik, görsel iletişim ve gazetecilik kuramı üzerine yoğunlaşan dergileri kapsamaktadır. Dijitalleşme çağında, Digital Journalism ve Online Information Review gibi dergilerin daha sık atıf aldığı ve literatürde daha görünür hâle geldiği anlaşılmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Görsel 4: Ülkeler Arası İş Birliği

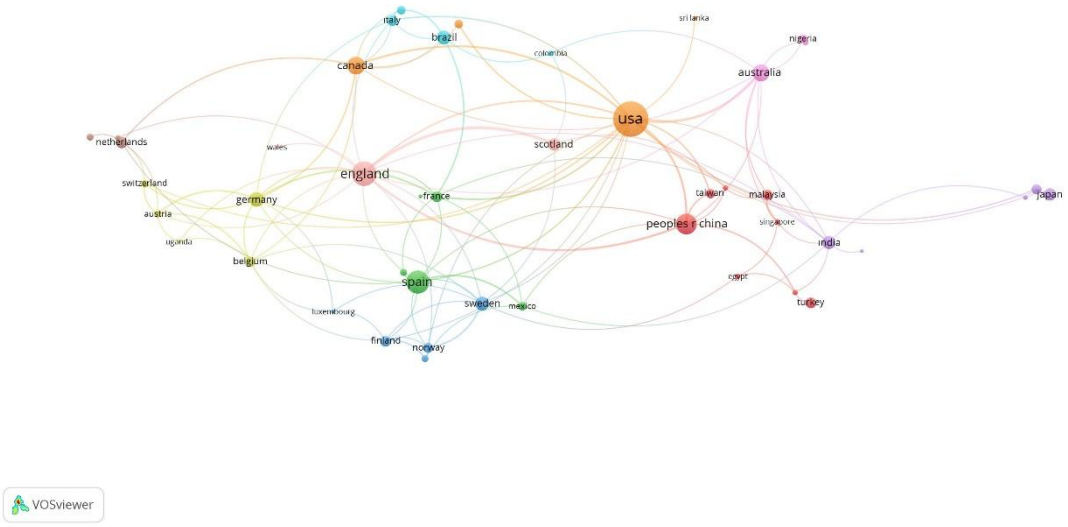

Ülkeler arası iş birliği ağı (co-authorship by country) haritasıdır. En büyük daire ve en fazla bağlantıya sahip merkez ülke konumundadır.İngiltere, Çin, Kanada, Avustralya, Almanya, Hindistan ve Japonya ile çok güçlü iş birlikleri sergilemektedir. Türkiye, Çin ve Hindistan gibi ülkelerle işbirliği kurmakta, ancak ağın çevresel (peripheral) bir noktasında yer almaktadır. Bu durum uluslararası yayınlara daha fazla entegre olma gerekliliğine işaret eder.

Görsel 5: Yayın Türlerine Göre Dağılım

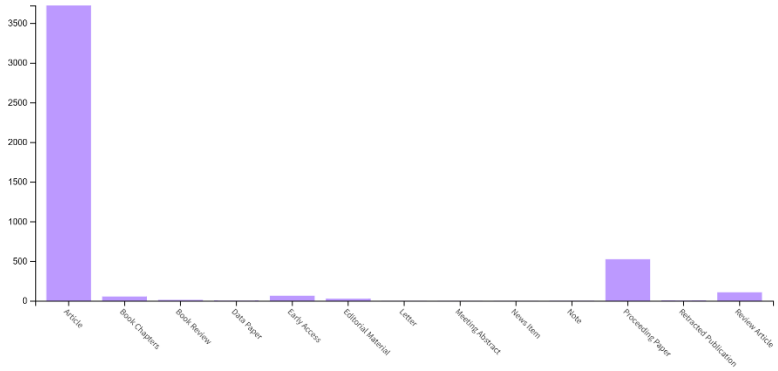

En fazla yayın ağını makaleler oluşturmaktadır. Makale derleme ve bildiriler diğer unsurları oluşturmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

5. SONUÇ

Gerçekleştirilen bibliyometrik analizler neticesinde, gazete tasarımı alanındaki akademik çalışmaların büyük oranda dijitalleşme, medya estetiği, halk sağlığı iletişimi ve eleştirel medya okuryazarlığı gibi temalar etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Atıf ağları ve anahtar kelime kümeleri, bu alanın disiplinlerarası bir yapıya sahip olduğunu ve medya çalışmalarının alt bileşenleriyle güçlü bağlar kurduğunu göstermektedir. Özellikle İngiltere, Çin ve Kanada gibi ülkeler gazete tasarımı konusundaki akademik üretime liderlik ederken, Türkiye'nin daha çok çevresel (peripheral) konumda yer aldığı tespit edilmiştir. Bu durum, Türkiye'deki araştırmacıların uluslararası iş birliklerine daha etkin şekilde katılmasının önemine işaret etmektedir.

Gazete tasarımına yönelik akademik üretimin büyük bir kısmı makale türünde gerçekleşmekte olup, ele alınan temaların çoğunlukla medya görselleştirme teknikleri, dijital gazetecilik ve iletişim kuramları etrafında şekillendiği gözlemlenmiştir. VOSviewer aracılığıyla elde edilen görsel haritalar, alandaki kavramsal yoğunlukları ve iş birliği örüntülerini açık bir biçimde sunmuş, gelecekte yürütülecek çalışmalar için stratejik araştırma alanlarının belirlenmesine katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Barnard, M. (2010). Sanat Tasarım ve Görsel Kültür. (Çev: Güliz Korkmaz). Ankara:Ütopya Yayınevi.

Cairo, A. (2012). *The functional art: An introduction to information graphics and visualization*. New Riders.

Friendly, M. (2008). Milestones in the history of thematic cartography, statistical graphics, and data visualization http://www.math.yorku.ca/SCS/Gallery/milestone/milestone.pdf

Nelson, R.P. (1989).The design of Adevertising (6b) Dubuque,US:Brown Publishers.

Özbay, C.(2007). Haberden Yayına Gazetecilik. İstanbul: Der Yayınları.

Tutar, H., Yılmaz, K. Eroğlu, Ö. (2014). Genel ve Teknik İletişim. Ankara: Seçkin Yayınları.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ETNO-SEMBOLİZM BAĞLAMINDA DANA BAYRAMI RİTÜELİ: AFRİKALILAR KÜLTÜR, DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ ÖRNEĞİ

İREM MARAL

Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, iremmaral99@gmail.com - 0009-0003-3092-2567

ÖZET

Kültürel bellek, toplumun kendi geçmişiyle kurduğu bağın canlı tutulmasını mümkün kılar. Kültürel bellek; "hatırlama", "kimlik" ve "kültürel süreklilik" arasındaki ilişkiyi inceler. Bu üç unsur topluma ait önemli anıları ve tecrübeleri şekillendiren, aynı zamanda güncelleyip içinde bulunulan zamanla uyumunu sağlayarak bugünü geçmişle birleştirme gücüne sahip; ortak yaşanmışlıklar, kurallar ve değerlere dayanan ortak bilgi ve kendini algılayış biçimidir.

Bazı toplumlarda kültürel alan, kolektif aidiyetin ve toplumsal kimliğin anlaşılmasında merkezi rol oynar. Etno-sembolizm, cemaatleri, ideolojileri ve kimlik biçimlenmelerini; gelenek, kolektif hafıza, değerler, mitler ve semboller gibi kurucu sembolik kaynaklar temelinde analiz etmenin gerekliliğini vurgular. Etno-sembolist perspektife göre milletler, ortak bir tarihsel hafıza ve simgesel miras etrafında biçimlenen, belirli bir coğrafyaya bağlılık geliştiren, paylaşılan kültürel pratiklerle tanımlanan tarihsel cemaatlerdir.

Teorik çerçevesi, Kültürel Bellek, Ritüel ve Etno-Sembolizm kavramları ile şekillenen bu çalışmanın örnek olayı, Afrikalılar Kültür-Dayanışma ve Yardımlaşma derneğinin başlattığı Dana Bayramı olacaktır. Dernek, 2006 yılında Mustafa Olpak tarafından kurulmuştur. Dernek, yabancı dil kursu, bilgisayar kursu, dans kursu, müzik kursu ve yaratıcı drama kursu gibi alanlarda faaliyet gösterir. Fakat bu alanlar içerisinde sürekliliği en belirgin gözlemlenen alan müzik kursu olmuştur. Bunun yanı sıra 2007 yılından itibaren her yıl aralıksız Dana Bayramı kutlamalarını düzenlemektedirler.

Dana Bayramı, Afrikalılar Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği tarafından günümüze aktarılan bir ritüeldir. Bu ritüelin her aşamasında, semboller aracılığıyla geçmişe, kültüre ve mitlere yapılan vurgu; etno-sembolizmin bakış açısını ortaya koyar. Bu çalışmada Afro-Türkler ve Dana Bayramının tarihçesi, Kültürel Bellek, Ritüel ve Etno-Sembolizm üzerine litaratür çalışması yapılacaktır. Bu kavramlar aracılığı ile çalışmanın örnek olayı olan Dana Bayramında icra edilen müzik performansının aktarımı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler : Afro-Türk, Dana Bayramı, Etno-Sembolizm, Kültürel Bellek, Ritüel.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

GİRİŞ

Afro-Türklerin dün ve bugünkü yaşamını anlamak için irdelenmesi gereken ilk konu köle ticaretidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Afrika kökenlilerin büyük bir kısmı köle ticareti ile var olmuştur. Kölelik 1926 medeni kanunun kabul edilmesinden ve Afrika kökenlilere vatandaşlık verilmesinden sonra tamamen uygulama dışında kalmıştır. Bu süreç içinde Afro-Türklerin kültürleri, gelenek görenekleri ve yaşam şekilleri değişime uğramış ve sonrasında da değişmeye devam etmiştir. Bu anlamda Afrika kökenlilerin günümüze taşıdığı en önemli kültürel miras ise "Dana Bayramı"dır. Dana Bayramı, 1880'lerIe 1920'ler arasında Afrika kökenlilerin, İzmir merkez ve çevresinde kutladığı bir bayramdır. Bayramın ortaya çıkışı köleliğin kaldırılmasının son yıllarına denk gelir. Bayramın ortadan kaybolması ise Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun'un çıkarılmasına yakın bir döneme denk düşer (Dinçer,2017:124).

Dana Bayramı, Afrikalılar Kültür-Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği tarafından günümüze taşınarak yeniden yaşatılan bir ritüeldir. Yazılı tarihte izlerine rastlanan ancak zamanla unutulmuş bir gelenek olan Dana Bayramı, derneğin çabalarıyla çağdaş koşullara uyarlanarak tekrar kutlanmaya başlanmıştır.

Toplumlar, kimliklerini sürdürebilmek için yazılı kayıtların ötesinde insan belleğine başvururlar. Kültürel bellek, bireyler arasında birlik oluşturmak ve bu birliği eyleme dönüştürmek amacıyla 'kaydetme', 'çağırma' ve 'iletme' unsurlarını kullanır. Bu unsurların işlevsel hale gelmesi ise 'grup katılımı', 'ritüel sunuş' ve 'şiirsel biçim' koşullarıyla mümkün olur. Kültürel belleğin aktarımında büyük bir öneme sahip olan ritüel, "Ortak özellikler ve işlevlerle ele alındığında, birey ya da gruplarla ilgili bazı değerlerin, uygun zamanlarda, sembolik ve değişmeyen ardışık davranış biçimleriyle tekrarlanması" olarak tanımlanabilir (Honko:1979; akt. Karaman, 2010:229).

Bu çalışmanın perspektifi, milletlerin ve kolektif kimliklerin oluşumunda kültürel sembollerin rolünü ön plana çıkaran etno-sembolist yaklaşım çerçevesinde şekillenmektedir. Etno-sembolizm, cemaatlerin ve kimlik biçimlenmelerinin; kolektif hafıza, mit, gelenek ve semboller gibi tarihsel ve kültürel unsurlar temelinde anlaşılabileceğini savunur. Bu bağlamda Afro-Türk topluluğunun geçmişten bugüne taşıdığı en önemli kültürel miraslardan biri olan Dana Bayramı, sadece bir kutlama değil; kolektif hafızanın, toplumsal aidiyetin ve kültürel kimliğin günümüzdeki yansıması olarak ele alınmaktadır. Afrikalılar Kültür-Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği tarafından her yıl yeniden düzenlenen bu bayram, Afro-Türk kimliğini sembolik unsurlar aracılığıyla görünür kılmakta; müzik ve ritüel yoluyla tarihsel belleği bugüne taşımaktadır. Bu çerçevede, Dana Bayramı'nda gerçekleşen müzik performansları, etno-sembolist yaklaşımla değerlendirilecek; sembolik mirasın güncel temsilleri üzerinden kimliğin nasıl pekiştirildiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1.Afro-Türkler

"Geçmişten bugüne Afro-Türkler Türkiye'deki yerleşimlerine bakıldığında, ağırlıklı olarak Batı ege, Akdeniz ve kısmen Marmara bölgelerinde yaşadıkları görülmektedir. Literatürün bilgisine göre 19. Yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Batı Ege'de yabancı yatırımların artmasıyla birlikte tarım iş gücünde çalıştırılmak üzere Afrika'dan çok sayıda köle getirildiği bilinmektedir" (Aksoy, 2019:155). Afro-Türkler'in tarihsel arka planını incelediğimizde, ilk karşımıza çıkan unsurlardan biri köle ticaretidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda köleleştirilen Afrikalıların varlığına dair veriler, on beşinci yüzyıla kadar uzanmaktadır ve on altıncı yüzyıldan itibaren bu uygulamanın belirgin bir artış gösterdiği görülmektedir. Ardından, sonraki yüzyıllarda köleleştirme yoluyla Afrika'dan getirilenlerin sayısının aşamalı bir şekilde arttığı, özellikle on dokuzuncu yüzyılın üçüncü çeyreğinde ise bu sayının zirveye ulaştığı anlaşılmaktadır (Dinçer,2017:125).

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde, kölelik kurumu yalnızca askeri ve idari kulluk düzeniyle sınırlı kalmamış, farklı biçimlerde de varlık göstermiştir. Bu dönemde, köle talebinin en yoğun olduğu alan, ilerleyen dönemlerde de olduğu gibi ev hizmetleri olmuştur. Ayrıca, devletin tarım ve sanayi alanlarında ihtiyaç duyduğu iş gücünü karşılamak amacıyla da köle talebi ortaya çıkmıştır (Aksoy, 2019:71).

"Osmanlı'da Tanzimat dönemi ve sonrasındaki sosyal reformlar kapsamında 1846'da İstanbul Esir Pazarı'nın kapatılması, 1857 Afrika'dan köle ticaretinin yasaklanması ve 1876'da Kanunu-i Esasi'nin ilanı ile ülke sınırlarına yeni kölelerin getirilmesi engellenmeye çalışılmıştır. 1857 tarihli yasaktan sonra Afrika'dan getirilen köleler azat edilirken, yasak öncesi gelmiş kölelerin durumunda ise herhangi bir değişiklik olmamıştır. 1882 ve 1883'teki kanun tasarıları, 1889 Brüksel Kongresi'nin ardından çıkan karar ile 2. Meşrutiyet döneminde 1909'da çıkarılan aile düzenlemesi kararının hiçbiri Osmanlı'da köleliği resmi olarak kaldırmamıştır" (Erdem, 2013; Akt. Akpınar,2020:77).

Güneş, 19. yüzyılın sonlarına doğru özgürlüğe geçişle birlikte İzmir'de bulunan siyahilerin daha çok Türk mahallelerinde yoğun olarak yaşadıklarını ve İzmir'in yoksul mahalleleri sayılan Sabırtaşı, Dolabilkuyu, Tamaşahk, İkiçeşmelik ve Ballıkuyu gibi yerleşim alanlarında Afrika kökenlilerin daha fazla olduğu ve göze çarptığını söyler. Buralarda bulunan Afrika kökenlilerin nüfusunun kesin bir sayısal veri ile saptamanın oldukça güç olduğunu belirtir. (Güneş,1999:5). Afrika kökenliler gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gerek Türkiye Cumhuriyeti'nde Müslüman-Türk toplumu içinde değerlendirildikleri için salnamelerde, rehberlerde, istatistiklerde, devletin resmî belgelerinde yer almamışlardır (Güneş,1999:4). "Kölelik, Afro-Türklerin 1926 Medeni Kanun'u ile vatandaş kabul edilmesiyle uygulama dışında kalmış ve BM'nin kölelik uygulamalarına benzer pratiklerin kaldırılması yönünde çıkardığı uluslararası kararnameyi 1964 tarihinde Türkiye'nin de onaylayarak kanunlaştırmasıyla resmi olarak yasaklanmıştır" (Akpınar, 2020:78).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1.2 Dana Bayramı Tarihi

Dana Bayramı yalnızca İzmir'li Afro-Türler'e mahsus bir eğlencedir. Dana Bayramının çıkış kaynağı konusunda nitelikli bilgiler bulunmamaktadır. Afrika kökenliler, bayram yapılmaz, dananın kanı akıtılmazsa, önce başı kesik bir Afrika kökenlinin gelerek insanları rahatsız edeceği ve şehre hastalığın bulaştıracağı gibi batıl inançlara sahiptirler. Bir efsaneye göre bu törenler Mısır kaynaklıdır. Bu efsaneye göre, Nil nehri her sene gelinlik bakire bir genç kız atılmadıkça taşmaz, o sene Mısır tarlaları kurak bir çöl haline gelir, kıtlık ve açlık çıkar. Bu nedenle her sene bir genç kız tellenip pullanıp nehre bırakılır. Genç kızlar nehre atılabilmenin büyük bir lütuf olduğunu düşünür. Daha sonraları bu gelenek değişikliğe uğramış ve kızların nehre atılmasının yerini, süslenen dananın törenlerde kesilmesi almıştır. Onlara göre eğer her yıl dana bayramı yapılmazsa ortalığı açlık ve kıtlık alacaktır. Bereketi getirecek olan buzağı ise Afrika kökenliler için kutsaldır (Nezihi,1926: akt. Güneş,1999:7).

Şaul'a göre, Afrika kökenlilerin İstanbul ve Ege Bölgesi'nde olan kültürel pratikleri iki odak noktadan oluşur. Bunlardan biri şehirlerde düzenledikleri kalabalık kutlamalar, diğeri ise çalıştıkları konaklarda ya da evde uyguladıkları tütsüleme ayinleridir.

Afrika kökenlilerin eski kültürlerinin en iyi bilinen tarafı, açık alanlarda düzenledikleri bahar kutlamalarıdır. Bu kutlamalar mayıs ayında büyük hazırlıklardan sonra yapılır, birkaç gün sürer ve önce süslenerek gezdirilen bir dananın kesilmesi ve büyük kalabalığın katıldığı karnaval havasında bir gösteri ile sona erer. Kaynaklara göre bu kutlamalarda *Godya* veya *Kolbaşı* denen insanların önemli bir yeri vardır. Aynı Godyalar tedavi amacıyla düzenlenen tütsüleme törenlerine katılırlar. Kolbaşı sözü ise Afrikalıların lonca cinsinden bir örgütlenmesine işaret eder. Bu örgüt, büyük şehirlerde dayanışma, düşkünlere yardım gibi işleri üstlenir. Kimi Godya veya Kolbaşının sürgün gibi ağır cezalara çarptırılmış olması, liderlik rollerinin ve dayanışma/bayram hazırlığı için harekete geçen Afrikalı ağlarının köle sahipleri tabakası tarafından pek sevilmediğini gösteriyor (Erdem,2004: Akt. Şaul, 2015:28). Godyaları anlatan Güneş'e (1999) göre İzmir'de yaşayan Afrika kökenliler arasında her grubunun kendi liderleri vardır. Bunlara "Godya" denir. Godyaların kadın ve erkek olması fark etmez fakat genellikle ihtiyar kadınların bu makama getirildiği görülür. İzmir'de yaşayan Afrika kökenliler Godyaların sözünün dışına çıkmazlar, onlara sonuna kadar itaat ederler ve büyük saygı gösterirler. Godya olabilmek için ayrıntılarını bilemediğimiz birtakım törenlerden geçmek gerekir. Güneş Afrika kökenli gruplara girebilmek için tütsüleme töreni düzenlendiğinden söz eder. Yazara göre bu gruplara toplumun diğer kesiminden insanlar alınmaz. Tütsüleme işine ise "Arap tütsüsü" denir. Bu merasimde insanlar izmir'de *borulandı*, İstanbul'da *babalandı* denilen tütsüden geçirilirler. Borulanan kimseler hiddet, şiddet veya ansızın patlayan bir tepki ile elleri titrer gözleri döner. Bu hallerine "borusu, babası tuttu" denilir (Güneş,1999:6).

İzmir'de yaşayan Afrika kökenlilerin cemaat lideri olan Godyaların bir başka görevleri de Dana Bayramı adı verilen törenleri düzenlemek ve yönetmektir. İzmir'de her yıl mayıs ayının 15'ine kadar önce Tamaşalık, ardından İkiçeşmelik'te yaşayan Afrika kökenlilerin Dana Bayramı törenleri yapılır. Dana bayramı eğlenceleri üç hafta sürer. Bayram her haftanın

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

perşembe akşamları başlar, ertesi cuma günü akşamına kadar devam eder. Bayramın hazırlığı bile aylarca evvelden başlar, bayrama kadar olan sürede Tamaşalık'ın inişli-çıkışlı sırtlarında seyirciler için seyyar kahveler, çadırlar kurulur (Güneş,1999:7).

Güneşin verdiği bilgilere göre dana bayramı üç aşamada kutlanır. Güneş, bu aşamaları "Dellâl bayramı", "Peştamal" ve üçüncü cumaya verilen adıyla "Dana Bayramı" olarak belirler. Buna göre Dellâl bayramından bir hafta önce siyahi cemaatin belirlediği "kabakçı başı denilen kişi yanında iki refakatçı ve Godya ile ev ev gezmeye" çıkılır. Bu grup evleri gezer. Burada ev sahiplerine para koymaya yarayan tenekeyi uzatırlar. İçine konulan meblağaya bakmaksızın kabul ederler. Bir hafta süreyle para toplanmasının ardından dellâl günü gelir. Cuma gününe denk gelen dellâl günü Afrika kökenliler Kadifekale'de toplanır, içlerinden en gür seslisi yüksek bir mevkiye çıkarak "haftaya peştamal bayramı" olduğunu bağırarak toplananlara ilan eder. Yine ayni gün akşama kadar kabaklarla davul ve deflerle bayram kutlanmaya devam edilir. Güneşin aktardıklarına göre, İlk cumanın geçirilmesinin ardından para toplama işlemi yine devam eder (Güneş 1999: 7).

İkinci cumaya gelindiğinde Kadifekale'de tamamı Afrika kökenlilerden oluşan önemli bir kalabalık toplanır, toplanan para ile dana satın alınır. Alınan dana süsleme işleminden geçer. Güneşin aktarımıyla, "alaylar halinde akla hayale gelemeyecek çılgınlıklar yaparak tam bir hafta kabaklar, ziller, davullar çalınarak dans edilir, bu alaya katılımlarla sayıları artan kalabalık sokaklarda, caddelerde, pazarlarda danayı bıkmadan usanmadan gezerler" (Güneş 1999: 7). Bayram günü Afrika kökenlilerin bir kısmı dananın kesileceği yer olan Yusuf Dede mezarına, diğer bir kısmı da yarım saat uzaklıkta olan Kadifekale yakınlarındaki Dana Bayramı alanına gelirler. Süslenmiş olan dana danslar eşliğinde meydana getirilir. Bayram yerinden bir alay kabak, davul, zurnayla danayı karşılamaya çıkarlar, çalınan saz ve davullarla danslar edilir. Güneş'e göre, bu dansların figürleri Anadolu folkloruna benzer olmadığından Afrika kökenli olduğu düşünülür.

İzmir'de yaşayan Afrika kökenliler, kendilerine özgü müzik ve danslarına başladıklarında davul-zurna susar. Afrika kökenliler danslarını yaparken yükselen alçalan sesleriyle saatlerce aynı kelimeleri tekrar ederler.

"Mazara mazara gambeta

Bagay mini gula

İnciga mazara meram bata

Zengiba zengiba tugabl

İntisali buda gambeta"

Güneş, dananın kesilme anını şöyle aktarır; Süslenmiş olan dana büyük eğlencelerle kesileceği yere getirildiğinde yeni bir tören yapılır. Danaya tören alanında kısa bir tur attırılır, ön ayaklarına dolanan bir urganın arka ayakları arasından çekilmesiyle kime karşı uyguladığı

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

belli olmayan diz çöktürme merasimi yapılır ve ardından godya tarafından kesilir (Güneş,1999:7-8).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Kültürel Bellek

"Kültürel bellek gündelik dünyayı yadsıyıcı ve potansiyel öğeler katarak dünyayı genişletir ve tamamalar ve bu şekilde, varlığın, gündelik yaşama bağlı olarak kaybettiklerini yeniden kazanmasını sağlar" (Assmann, 2018:66). Genel bir tanım ile Kültürel Bellek, bir toplumun kolektif kimliğini oluşturan geçmişe dair tüm birikimlerinin nesiller arasında aktarımıdır. Geçmişe dair birikimlerin tekrarlarla canlı tutulması ile süreklilik sağlanmakta ve bu sayede birikimler yeni kuşaklara aktarılmaktadır. Bu noktada ortaya çıkan anılar, toplumun geçmişteki tecrübeleri, birikimleri kısaca toplumun ortak kimliğinin göstergesidir. Ortak kimliği koruyabilmek için, nesiller arası aktarımın ve sürekliliğin sağlanması, yeni koşullara uyum sağlayarak güncellenebilmesi ancak kültürün korunmasıyla yani bir belleğin varlığı ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle kültürel bellek, bir toplumun kendi geçmişi ile bağ kurduğu, 'hatırlama', 'kimlik' ve 'kültürel süreklilik' unsurları arasındaki bağı koruyan, yine toplumun kendisi tarafından oluşturulan belleği ifade etmektedir. Bu üç unsur, 'sembolik bir anlam dünyası' yaratarak toplumun anılarını, önemli deneyimlerini şekillendirirken bir taraftan da güncelleyerek içinde bulunulan zamana uyum sağlamasına yardımcı olur. Temel ilkesi tekrarlara dayanan ve 'bağlayıcı yapı' olarak nitelendirilen bu durum, ortak yaşanmışlıklar sonucu oluşan ortak değerler, ortak bilgi ve ortak kurallarla gerçekleşen bir algılayış biçimidir (Assmann, 2018; akt. Çiftçi, Soyer, 2021:29). Assmann, Kültürel belleğin gündelik olmayan olayları hatırlamaya yaradığını söyler (Assmann, 2018:67).

Toplumun kendi geçmişiyle kurduğu bağ ve bu bağın canlı tutulması kültürel bellek aracılığıyla mümkün olabilir. Kültürel bellek; "hatırlama", "kimlik" ve "kültürel süreklilik" arasındaki bağlantıyı inceler. Bu üç unsurdan oluşan yapı ise "bağlayıcı yapı" olarak adlandırılır. Bağlayıcı yapı, "sembolik bir anlam dünyası" oluşturarak topluma ait önemli anı ve tecrübeleri şekillendiren ve aynı zamanda güncelleyip içinde bulunulan zamanla uyumunu sağlayarak bugünü geçmişle birleştirme gücüne sahip; ortak yaşanmışlıklar, kurallar ve değerlere dayanan ortak bilgi ve kendini algılayış biçimidir. Bağlayıcı yapının temel ilkesi ise "tekrarlama"dır. Tekrarlama, belirli bir zaman düzeni içinde ve birbirine bağlı adımlar halinde bilgi aktarımının yapılmasının sağlanmasıdır (Assmann, 2015; akt. Akın, 2018:104). Assmann "geçmişle ilişki içinde olmak için, geçmişin "geçmiş" olarak bilincimize yerleşmesi gerekir. Bunun için iki koşulun yerine gelmesi zorunludur:

2- Geçmiş tamamen kaybolmamalı ve geride kalmış bazı deliller olmalıdır.
2- Bu deliller "bugün"e göre karakteristik bir farklılık göstermelidir" der (Assmann, 2018:40).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Kimliklerini koruyabilmek için toplumlar yazılı kayıtlar dışında insan belleğine ihtiyaç duyarlar. Bu bağlamda geliştirilen kültürel bellek, bireyler arasındaki birliği sağlar ve eyleme dönüştürmek için 'kaydetme', 'çağırma' ve 'iletme' olgularını kullanır. Bu üç olgunu hayata geçmesi aynı zamanda 'grup katılımı', 'ritüel sunuş' ve 'şiirsel biçim' koşulları ile mümkün olabilir. 'Şiirsel biçimlendirme' tekniği bilginin korunması için önemli bir rol oynar. Bu teknik aracılığı ile aktarılmak istenen kültürel bellekteki bilgi, sesler, mimikler, vücut hareketleri ve ritim gibi ritüelistik eylemlerle harmanlanır ve sanatsal bir yönle aktarılır" (Assmann, 2018; akt. Çiftçi, Soyer, 2021:29).

2.2.Ritüel

Karaman'a göre "Biçim ve içeriği itibariyle kültürel etkilere açık olan ritüeller kültürel çeşitliliklerinin ötesinde sosyal yaşamda benzer ve ortak pek çok etkiyi yaratmaktadırlar. Ritüeller, her şeyden önce, sosyal bütünleşmenin önemli bileşenlerindendir. Temel karakterleri itibariyle kolektif bir nitelik taşıyan ritüeller grubu bir arada tutmakta, dayanışmayı artırmakta, topluluğun kolektif şuurunu güçlendirmektedir. Uyum içinde tekrarlanan ritmik hareketler, grup üyelerinin birliktelik düşüncelerinin pekişmesine katkı sağlar. Ancak ritüeller, aynı zamanda, diğerlerinden de farklılığın sembolik ifadesi olmaktadır. Sonuçta, ritüeller, temsil ettikleri topluluk ya da toplumlar için hem toplumsal bütünleşmeye katkı sağlayan hem de onların diğer topluluk ya da toplumlardan farklılıklarını ortaya koyan bir kimlik tanımlayıcılarıdır (Karaman, 2010:232). "Ortak özellik ve işlevlere göre ele alındığında ritüel, birey ya da gruplarla ilgili bazı değerlerin, uygun zamanlarda, sembolik ve aşağı-yukarı değişmeyen ardışık davranış biçimleri ile tekrarlanmasıdır" (Honko:1979; akt. Karaman, 2010:229). Gordon Marshall'a göre ritüel, sembollerin kullanılabildiği, uygun zamanlarda yerine getirilen ve sık sık tekrarlanan bir davranış modelidir. Ritüellerin etkili olduğu başlıca toplumsal alanlardan birisi dindir, ancak ritüelin etki alanı seküler ve gündelik yaşama kadar uzanır (Marshall, 1999; akt. Murtezaoğlu, 2012:345). Toplumu birliğini sağlayan değerler, inanışlar, ortak tutum ve davranışlar bellek yolu ile sürekliliği ve kimliğin devam etmesini sağlar. Ritüeller ise toplumsal belleğin tekrar tekrar kuruluşunu sağlayarak, toplumsal ve kültürel bilginin yeni kuşaklara aktarılması işlevini yerine getirirler. Hatırlamayı ya da unutmamayı sağlayan ritüellerin tekrara dayalı döngüsel yapısı belli bir toplumsal yapının değişerek de olsa sürekliliğini sağlar. Dini törenler, düğünler, cenazeler, kutlamalar, şenlikler, festivaller, yıl dönümleri, bayramlar vasıtasıyla ortaklık duygusunu inşa eden toplum bunların sürdürülmesi yoluyla varlığını devam ettirebilir (Murtezaoğlu, 2012:345).

Geçici ya da kalıcı olması fark etmeksizin toplumsal konumların/statülerin meşrulaştırılmasına, bu konumlarla ilişkili rollerin oynanma hakkının ya da sorumluluğunun onanmasına hizmet eden toplumsal etkinlikler olan ritüeller, kültürel mirasın sonraki nesillere aktarılması ve özellikle de ortak bir kimliğe ilişkin aidiyet duygusunun kültürel olarak pekiştirilmesi bakımından da oldukça önemlidirler. Bununla birlikte Schechner'ın da vurguladığı gibi ritüel:

Bir kavram, praksis, süreç, ideoloji, özlem, deneyim ve işlev demektir. Çok fazla anlama geldiği için çok az şey ifade eder. Yaygın kullanımıyla ritüel, yine bir başka kaygan kelime olan

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

'kutsal' ile özdeşleştirilir… Ayrıca ritüeller pek çok durumda yeni malzemeler üreten ve geleneksel edimleri yeni biçimlerde tekrar bir araya getiren dinamik performatif sistemlerdir (Schechner, 2015; akt. Yükselsin, 2015:1429).

2.3.Etno-Sembolizm

Etno-sembolizm kavramı, milliyetçilik bakış açılarının iki temel yaklaşımı olan daimicilik ve klasik modernizmi inceler ve buna karşı eleştirel bir perspektif sunar. Daimicilik anlayışı, milletin tarih boyunca sürekli var olduğunu savunur. Bu yaklaşıma göre millet, başlangıçtan itibaren daimi bir oluşumdur; her çağda ve her coğrafyada var olmuştur. Eski Mısırlılar, Asurlular, Farslar, Yunanlar ve aynı şekilde Hintler, Çinliler ve Japonlar da ırk olarak tanımlanmadıkları dönemlerde millet kabul edilmişlerdir (Smith, 2017: 13). Daimicilik anlayışında esas olan, milletlerin tıpkı ırklar gibi doğada var olan, dolayısıyla kadim ve daimi yapılar olduğudur. Bu görüşe göre, tekil milletler zamanla gelip geçici olabilir; ancak "millet" olgusu, bir kategori ve tarihsel cemaat olarak ebedidir. Smith'e göre, bu olgunun kökenleri ve ayırt edici nitelikleri nihayetinde insan biyolojisine dayansa da, kendisini belirli bir sosyo-kültürel cemaat biçiminde ortaya koyar (2017: 13).

Klasik modernist yaklaşım, modern toplumun dinamik ve büyüme odaklı yapısı nedeniyle, milliyetçiliği modern kimliğin ve vatandaşlık anlayışının inşasında temel bir unsur olarak değerlendirir. Bu yaklaşıma göre, modernitenin yol açtığı toplumsal, siyasal ve ekonomik dönüşümlerle birlikte, millet ve milliyetçilik düşünceleri ulus fikriyle eş zamanlı olarak gelişmiştir. Smith'e göre, modernleşme süreci her toplumda eşit şekilde yaşanmadı. Küçük köy topluluklarının yerini, standartlaştırılmış kitle eğitimi sistemlerini finanse edebilen büyük devlet yapıları aldı. Ancak şehirleşme ilerledikçe, farklı bir dile, dine ya da etnik kökene sahip taşralıların kentlerdeki olanaklara erişimde yaşadığı eşitsizlikler, şehirli yerleşikler ile yeni gelenler arasında kaynaklar üzerinde çatışmalara yol açtı. Bu noktada, kültürel aidiyetlerini paylaştıkları alt sınıflarla birlikte hareket eden aydınlar, yeni bir millet ve devlet inşa etme arayışına girdiler. Böylece, modern çağda daha önce var olmayan milletleri ortaya çıkaran milliyetçilik oldu (2017: 15-16).

Etno-sembolist kuramcılar, etnik köken, millet ve milliyetçilik anlayışını modernleşme sürecinin bir ürünü olarak değerlendirmezler. Bu nedenle, bu yapıları mit, hatıra, değer, ritüel, sembol ve gelenekler göz önüne alınarak analiz edilmesinin önemini vurgular. Sembolleri gerçekliğin karşıtı olarak değil, toplumsal gerçekliğin kurucu öğeleri arasında görürler. Onlara göre kültürel unsurlar, maddi ve örgütsel faktörlerle eşdeğer düzeyde toplumsal gerçekliğin bir parçasıdır (Smith, 2017: 39).

Etno-sembolik yaklaşım, milletleri; üyeleri arasında ortak semboller, mitler, kolektif hatıralar ve geleneklerin geliştiği; tarihsel bir bölge ya da anavatanla bağ kuran; kendine özgü bir toplumsal kültürü inşa edip yayan; ortak adetler ve yasal normlara bağlılık gösteren, kendine isim vermiş ve kimliğini tanımlamış topluluklardır (Smith, 2017: 72).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

3. ETNO-SEMBOLİZM BAĞLAMINDA DANA BAYRAMI

Afro-Türklerin tarihsel serüvenine baktığımızda, köle ticaretiyle başlayan ve uzun yıllar boyunca görünmez kılınan bir toplumsal hafıza ile karşılaşırız. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte, Müslüman-Türk kimliği içinde eritilen Afrika kökenli topluluklar, resmî kayıtlarda yer bulamamış; ancak zamanla kendi içinde güçlü bir aidiyet duygusunun ve sembolik anlatıların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Etno-sembolik yaklaşımın vurguladığı şekilde, millet olgusunu şekillendiren temel unsurlar olan kolektif hatıralar, mitler ve semboller, Afro-Türk kimliğinin inşasında da belirleyici bir rol üstlenmiştir. Mustafa Olpak'ın öncülüğünde kurulan Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği ile yeniden anlam kazanan Dana Bayramı, bu sembolik belleğin güncel temsili hâline gelmiştir. Farklı coğrafyalarda yaşayan Afro-Türkleri bir araya getiren bu bayram, sadece geçmişle bağ kurmakla kalmaz; aynı zamanda tarihsel geçmişin ortak bir kültürel zeminde yeniden anlamlandırıldığı ve görünür kılındığı kolektif bir ritüele dönüşür. Bu yönüyle, Afro-Türklerin etnik ve kültürel hafızasına ilişkin müzik pratikleri ve ritüeller etno-sembolizmin odaklandığı kimlik ve aidiyet inşasının canlı örneklerini taşır.

Afrikalılar Kültür-Dayanışma ve Yardımlaşma derneğinin Dana Bayramı kutlamalarındaki en önemli kültürel pratik müziktir. Derneğin kurmuş olduğu perküsyon grubu her Dana Bayramında performans sergiler. Tarihsel verilere bakıldığında, Dana Bayramlarında godyalar, zilsiz tefler ile müzik yapar ve çeşitli maniler söyleyerek dans ederler. Dernek müzik konusunda aynı geleneği devam ettirmiyor olsa da perküsyon grubu ile ritim müziği performansı sergileyerek bu geleneği devam ettirir.

Müzik, bir toplumun kültürünü ve yaşam tarzını anlamak için etkili bir yoldur. Toplumun düşünce yapısı, değerleri ve kabulleri müziğin nasıl yapıldığına ve çalındığına yansır. Ayrıca müzik, sembolik bir yapıya sahiptir ve toplumsal örgütlenme biçimlerini yansıtır; çünkü müzik, din, dans, tiyatro, sosyal yapı, ekonomi ve siyaset gibi kültürel alanlarla sürekli bir etkileşim halindedir (Helvacı,2007'den akt. Bektaş, Çerezcioğlu, 2022:180).

Bu perspektiften bakıldığında, derneğin en önemli faaliyetlerinden biri olan perküsyon grubu, müziğin toplumsal bağları kurmadaki sembolik işlevini yansıttığı gibi, etno-sembolist yaklaşımın vurguladığı sembolik geleneklerin bir uzantısı olan Dana Bayramı'nda icra edilen müziğin günümüze taşınmış hali olarak da değerlendirilebilir.

Dana Bayramı ritüelinin en önemli unsurlarından biri olan müzik, geçmişte nasıl yapıldığı unutulduğu için dernek tarafından Afrika ritim müzik kültürü zeminine oturtularak, dana bayramı için yeni sembolik ve müziksel pratik oluşturulmuştur. Derneğin perküsyon grup eğitmeni Emin Kaptan yapılan görüşmede bu konuyu şöyle ifade eder;

> *"Dernek daha çok Afrika kültürü ile ilgili çalışmalar yapmak istiyor. Ben de müziklerin evrensel olduğunu ve bütün müziklerin Afrika'dan çıktığını, ne çalarsak çalalım aslında Afrika müziği yaptığımızı söylüyorum… 3/2 clave en temel ritim kalıplarından biri hem de daha önce dediğim gibi bütün müziklerde olduğu gibi afro müzikle de bağlantılı. Geçtiğimiz dana*

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

bayramında dans eğitmeni Afrika temelli olan azonto çalmamızı istedi fakat içeriğe baktığımızda ritimlerde çok bir değişiklik yok yine 3/2 ritimler ile çaldık"

Bu ifadeden anlaşılacağı üzere dernek geçmişten ilham alarak müzik performansını Afrika kültürü ile oluşturmuştur.

Smith'e göre, her topluluk, kültürel unsurlar aracılığıyla özgün bir semboller dizisine sahip olur. Bu sembolik repertuvar, hem dil, din, adet ve kurumlar açısından onları farklı kılar hem de başkaları tarafından ayırt edilmelerini sağlar. Böylece, topluluğun kimliği belirlenir, toplumsal sınırları keskinleşir ve bu sınır, onları tanımlamaya ve başkalarından ayırmaya devam eder (2017, 39-40).

Dana Bayramı 2007 yılından itibaren Afro-Türk derneğinin kurulmasıyla kutlanmaya başlanmıştır. Bu noktada derneğin bu ritüeli yeniden gündeme getirmesi sonucunda Afro-Türk topluluğunun kendi ifadeleriyle, birlik beraberliği, ortaklık duygusunu ve benzerliği vurgularken, toplumun diğer üyelerinden de farklılığını Dana Bayramı ritüeli ile ortaya konulmuştur. Bu konu ile alakalı Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma derneği ile yaptığım görüşmede bu birliktelik hissi şu şekilde ifade edilmiştir;

"Biz Dana Bayramını kutlamaya başladığımızdan beri birbirimize daha yakın olduk. Afro- Türkler daha dağınık yerleşim yerlerinde olduğu için kendi etnik kültürümüzde olan insanlarla da tanışmış olduk. Büyüdükçe daha da yakınlaşıyoruz kendi kültürümüzü tanıyoruz. Dana bayramı ile beraber hem yurt içinden hem de yurt dışından Afrika kökenli birçok kişiyle tanıştık ve bu durum bizi çok mutlu ediyor" ***(****Şakir Doğuluer ile görüşme; 20.04.2022)*

Bu bağlamda Dana Bayramı kutlamaları, Afro-Türklerin kendi etnik kökenlerine mensup bireylerle yakınlaşmasını sağlamış; bu durum, etno-sembolist perspektifin öngördüğü şekilde ortak bir kültür ve gelenek çatısı altında toplumsal dayanışma ve birlik hissini güçlendirdiği gibi, aynı zamanda onları diğer topluluklardan ayırt eden sembolik sınırların da belirginleşmesine katkıda bulunmuştur.

Etno-sembolistlere göre, milliyetçilerin temel görevi, mensubu oldukları cemaatin geçmiş ya da geçmişlerini yeniden keşfetmek, bu geçmişleri seçici biçimde ayıklayıp yeniden yorumlamak suretiyle mevcut toplumsal algıyı dönüştürmek ve böylece cemaatin yeniden inşasına katkıda bulunmaktır (Smith, 2017:93).

Bu anlamda derneğin bir araya gelerek kendi tarihlerini araştırması ve sembolik olarak Dana Bayramı kutlamalarını düzenlemeleri etno-sembolist yaklaşımın bir örneğidir. Kutlamalarda kullanılan sembolik dana figürü ifade edilen tanıma örnek teşkil eder. Maketten yapılmış ve süslenmiş olan dana figürü, Dana Bayramına ait tarihsel bulgulara gönderme yapar. Kutlamalar sırasında neredeyse her aşamada karşımıza çıkan dana figürü ritüelin sembolik

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yapısını destekler. Bir yandan geleneğin özü korunarak diğer yandan toplumsal, ekonomik ve maddi pratiklerinin neden olduğu bir değişim söz konusudur. Beyhan Türkkollu bu konu hakkında şunları aktarır;

> *"Dana Bayramı bizim elle tutulur şekilde ulaşabildiğimiz en büyük kültür mirası. Tabi ki biz böyle bir şeye ulaştığımız için çok mutluyuz. Afrika da başlayan bir kültürün buraya taşınması ve burada kendi formatını oluşturup yüzyıllar boyunca yaşatılması çok büyük bir değer. Bunun bilgilerine ulaşmak bizim için çok değerli bundan sonra da yaşatmak için elimizden gelen her şeyi yapacağız. Tabi biz günümüze uymak için biraz daha format değiştirerek daha uygun hale getirmeye çalışıyoruz"* (Beyhan Türkkollu ille görüşme; 20.04.2022).

SONUÇ

Afro-Türkler, Dana Bayramı kutlamaları ve müzik pratikleri aracılığıyla kökenlerine ve kültürlerine duydukları bağlılıklarını güçlendirmektedirler. Bayram, yalnızca geçmişle bağ kurmakla kalmaz, aynı zamanda Afro-Türk kimliğini yeniden şekillendiren sembolik bir araç haline gelir. Bu kutlamalar, topluluğun aidiyet duygusunu pekiştirirken, aynı zamanda kimliklerini diğer topluluklardan ayıran sınırları da netleştirir. Müzik, bu kimlik inşasında önemli bir rol oynar; çünkü müzik, sadece kültürel geçmişin bir yansıması olmakla kalmaz, aynı zamanda topluluğun geçmişine dair hatıraları canlı tutan bir bağlayıcı unsur işlevi görür.

Etno-sembolik yaklaşım çerçevesinde, Afro-Türklerin müzikleri, geçmişin ve sembollerin izlerini taşıyan bir dil olarak karşımıza çıkar. Dana Bayramı ritüeli, Afro-Türk topluluğunun mitlerine ve anılarına dair özellikle sembollerle vurgu yapılır. Dana figürünün sembolik kullanımı ve müziğin ritmik yapısı, bu kimliğin ve kültürel belleğin korunmasında önemli bir yer tutar.

Sonuç olarak, Afro-Türkler için Dana Bayramı sadece bir kutlama değil, aynı zamanda bir kimlik ve aidiyet inşası sürecidir. Müzik ve ritüeller aracılığıyla, topluluk geçmişe olan bağlılıklarını ifade ederken, etno-sembolizm çerçevesinde bu bağlamda semboller, gelenekler ve kültürel ifadeler bir araya gelir. Bu süreç, Afro-Türklerin toplumsal birliğini ve farklılıklarını belirginleştiren, kültürel sınırları çizen önemli bir mekanizma olarak işlev görür. Dana Bayramı aracılığı ile atalarına, geçmişlerine aynı zamanda etnik ve milli kimliklerine bağlılık temel özellik olarak ön plana çıkar.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KAYNAKÇA

1- Akın, B. (2018). Kültürel Bellek ve Müzik. *Eurasian Journal of Music and Dance (*13), 101- 117.

2- Akpınar, M. (2020) Afro-Türkler: Temsiliyet, Gelenek ve Kimlik, *folklor/edebiyat Dergisi*, 26(1): 73-86.

3- Aksoy, E. (2019) *Afro-Türkler: Etnik Köken ve Kimlik*, Çizgi Yayınları.

4- Assmann, J. (2018*). Kültürle Bellek. Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama Ve Politik Kimlik* (Çev. A. Tekin). İstanbul: Aytıntı Yayınları.

5- Bektaş, C., & Çerezcioğlu, A. (2022). Borçalı Karapapak Türklerinde Bir Etno-Sembol Olarak Müziğin Varlığı. *Etnomüzikoloji Dergisi*, *5*(2), 171-185.

6- Çiftçi, D. ve Soyer, F. (2021) Kültürel Bellek Mekânı Olarak Sözlü Kültür ve Müzik: Kıbrıs Havaları. *Erciyes İletişim Dergisi,* cilt 2, sayı 27.

7- Dinçer, F. (2017) Afro-Türkler ve Yeniden Canlandırılan Dana Bayramı Üzerine Bir Sosyo Kültürel Analiz, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5)2 123-142.

8- Güneş, G. (1999) Kölelikten Özgürlüğe; İzmir'de Zenciler ve Zenci Folkloru, *Toplumsal Tarih dergisi*, 11(62), 4-10.

9- Karaman, K. (2010) Ritüellerin Toplumsal Etkileri, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 21, sayfa 227-236.

10- Murtezaoğlu, S. (2012) Kültürel Belleğin Ritüel Yoluyla Kuruluşu, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, sayı 2, sayfa 344-350.

11- Smıth, A. (2017). Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik. (B. F. Çallı, Çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayım.

12- Şaul, M. Geçmişten bugüne Siyah Afrika'dan Türkiye'ye Göçler: Kölelikten Küresel Girişimciliğe, Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Göçler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 28-29.

13- Yükselsin, İ. Y. (2015) Deve Güreşi Ritüellerinde Müzik Ve Müzisyenlik, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* cilt 8, sayı 41, sayfa 1428-1442.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

GÖRÜŞMELER

- Afrikalılar Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma derneği başkan ve başkan yardımcısı, Şakir Doğuluer ve Beyhan Türkkollu ile görüşme, 20.04.2022.

- Müzik grubu eğitmeni Emin Kaptan ile görüşme, 30.03.2022.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EFSANELER, TÖRENLER VE SURLAR: ALTIN KAPI'NIN İSTANBUL'UN KENT BELLEĞİNDEKİ İZLERİ

Arş. Gör. İmge ÜRKÜT
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi,
imgeurkut@gmail.com - 0009-0007-7571-9836

Prof. Dr. Ebru ERDÖNMEZ
İstanbul Üniversitesi,
ebrue@istanbul.edu.tr – 0000-0001-8779-6037

ÖZET

İstanbul, tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olmanın getirdiği zenginlikle, kolektif belleğin mekânsal unsurlarla karmaşık ve derin bir etkileşim içinde olduğu eşsiz bir kenttir. Bu çalışmada, İstanbul'un tarihi surları içinde yer alan ve kentin sembol yapılarından biri olarak öne çıkan Altın Kapı'nın, şehrin kolektif belleğindeki çok katmanlı rolü ve kent kimliğine sunduğu çeşitli katkılar incelenmektedir. Altın Kapı, Roma İmparatorluğu'ndan Osmanlı dönemine uzanan geniş bir tarihsel perspektifte, yalnızca mimari bir yapı olmanın ötesine geçerek, imparatorluk gücünün, zaferin, dini inançların ve mistik anlatıların güçlü bir sembolü olarak daima dikkat çekmiştir. Bu araştırma, Altın Kapı'nın tarihsel süreç içindeki hem işlevsel hem de anlamsal dönüşümünü, bu dönüşümün İstanbul'un kolektif belleğindeki çeşitli izdüşümlerini ve kentin kimliğine olan çok yönlü etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, kapının farklı dönemlerdeki törensel kullanımları, etrafında zamanla şekillenen efsaneler ve inanışlar, geçirdiği mimari değişiklikler ve günümüzdeki algısı incelenerek, Altın Kapı'nın İstanbul'un tarihi ve kültürel mirası içindeki özgün ve katmanlı konumu ortaya konulmaktadır. Bu analiz, Altın Kapı'nın kentin sadece fiziksel bir parçası değil, aynı zamanda yaşayan, sürekli değişen ve dönüşen bir kentsel bellek olarak taşıdığı derin önemi vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Altın Kapı, Kolektif Bellek, Kent Kimliği, Kent Belleği

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EJDER MOTİFİNİN TEZHİP VE ÇİNİ SANATINDA SU KÜLTÜRÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Derya ÇEVİK

dinc_derya07@hotmail.com - https://orcid.org/0000-0003-2168-6163

ÖZET

Ejder (dragon) motifi, kökeni mitolojik ve kozmolojik inanışlara dayanmaktadır. Bu sembol Doğu ve İslam sanatlarında sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle tezhip ve çini sanatlarında stilize edilerek uygulanan ejder figürleri, su ile olan bağlantısı nedeniyle bereket, hayat kaynağı ve koruyucu güç gibi anlamları taşımaktadır. Bu çalışma, Türk ve İslam sanatlarında ejder motifinin su kültürüyle ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Tezhip sanatında genellikle stilize formlarla kullanılırken, çini sanatında ise renkli sır teknikleriyle betimlenen ejderler, suyun yaşam verici özelliğini simgelemektedir. Örneğin, Selçuklu ve Osmanlı dönemi çinilerinde ejderlerin nehir, bulut ve yağmur motifleriyle birlikte kullanımı, suyun kutsallığına ve doğaüstü güçlerine atıfta bulunmaktadır. Benzer bir kullanımı da, tezhip eserlerinde görmekteyiz. Mavi ve yeşil tonlarda bezemeleri yapılan ejder motifleri, cennet tasvirleri ve ebedî hayat sembolleri ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu araştırma, sanat tarihi yöntemleri ve ikonografik analizleriyle birlikte ejder motifinin su kültüründeki yerini karşılaştırmalı olarak ele alacaktır. Sonuç olarak, ejderin Türk-İslam sanatın da yalnızca dekoratif bir unsur olmadığı, aynı zamanda evrensel ve suyun yaşamsal döngüsüne dair bir anlam taşıdığı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ejder Motifi, Tezhip, Çini, Su kültürü

EXAMINATION OF THE DRAGON MOTIF IN TERMS OF WATER CULTURE IN ILLUMINATION AND TILE ART

ABSTRACT

The dragon motif has its origins in mythological and cosmological beliefs. This symbol is frequently used in Eastern and Islamic arts. Especially in illumination and tile arts, stylized and applied dragon figures carry meanings such as fertility, source of life and protective power due to their connection with water. This study aims to examine the relationship of the dragon motif with water culture in Turkish and Islamic arts. While in illumination art they are usually used in stylized forms, in tile art they are depicted with colored glaze techniques, symbolizing the life-giving feature of water. For example, the use of dragons together with river, cloud and rain motifs in Seljuk and Ottoman period tiles refers to the sanctity and supernatural powers of water. We see a similar use in illumination works. It is understood that the dragon motifs, which are decorated in blue and green tones, are related to the depictions of heaven and the symbols of eternal life. This research will comparatively examine the place of the dragon motif in water

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

culture through art historical methods and iconographic analysis. As a result, it will be revealed that the dragon is not only a decorative element in Turkish-Islamic art, but also has a universal meaning and a meaning related to the vital cycle of water.

Keywords: Dragon Motif, Illumination, Tile, Water culture

1. Giriş

Ejder motifi, kökeni Orta Asya ve Uzak Doğu kültürlerine kadar uzanan, suyla ilişkilendirilen mitolojik bir figür olarak Türk sanatında önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Osmanlı döneminde tezhip ve çini sanatlarında stilize edilerek kullanılan ejderler, yalnızca dekoratif bir unsur olmanın ötesinde, su kültürünün ve buna bağlı sembolizmin bir yansımasını göstermektedir. Geleneksel anlatılarda ejder, yağmuru, bereketi ve hayat veren suyun koruyucusu olarak tasvir edilirken, sanatsal üretimde kıvrımlı formuyla görsel bir etki yaratmaktadır. Bunla bağlamda Ejder motifi, Uzak Doğu kültüründe sanatsal ve mitolojik alanlarda yer almaktadır. Aynı zamanda bu motifin gök, yer ve su unsurlarını da içinde barındıran geniş bir uygulama alanı bulunmaktadır.

Türk kültürünün ilk dönemlerinde bereket, refah, güç ve kuvveti simgeleyen Ejder motifinin Asya kültüründen gelen anlamları yüzünden motifin bu özelliklerini zayıflatmış daha çok kötülüğün simgesi anlamına gelmeye başlamıştır. Buna karşı Uzak Doğu mitolojisinde ki imparatorluğu simgeleyen anlamları ile Türk mitolojisi de etkilenmiştir. Böylelikle Türk kültüründe su, bolluk ve yeniden doğuş anlamlarını kazanmıştır. Türk kozmolojisinde yer ejderi ve gök ejderinden söz edilmektedir. Yeraltında ya da derin sular da bulunan yer ejderi bahar döneminde yerin altından çıkar, pul ve boynuzları oluşarak gökyüzüne yükselir ve böylece bulutların arasına karışmaktadır. Daha sonra yağmur yağmasını sağlayarak bereket ve refahın oluşmasını sağlamaktadır. Kısacası baharla göğe yükselip yağmura dönüşerek bereket getiren önemli bir döngüyü temsil etmektedir (Aydın, 2013: 2). Bundan dolayı Ejder motifi Türk kültüründe suyun dinginliği ve huzur verici yönünle yan yana gelmesiyle bereketi, bolluğu simgelemektedir.

Bu çalışma, Osmanlı sanatında ejder motifinin su kültürü bağlamında nasıl ele alındığını, tezhip ve çini örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. İznik çinilerindeki mavi-beyaz ejderli kompozisyonların suyun evrensel temsiliyle ilişkisi, tezhipte ise Mushaf süslemelerinde altın zemin üzerinde işlenen ejderlerin "ab-ı hayat" (hayat suyu) metaforuyla bağı irdelenecektir. Ayrıca, Şamanizm ve İslami dönemdeki su ritüellerinin motifin formuna etkisi, örneğin kuyruğundaki dalga motifleri veya ağzından çıkan bulutlar üzerinden tartışılacaktır.

İnsanlığımız tarihinde suyun önemli bir yeri vardır. İlk kez tatlı su kullanımıyla biçimlenmeye başlamıştır. Suyun kültürel tarihi ile toplumlar üzerinde etkisi kültürel ve tarihsel bir imge oluşturmaktadır. Bunun üzerine insanoğlunun geçmişte yaşamış olduğu her türlü kültür tarihimizi şekillendirmektedir. Kültür dediğimiz zaman, insanoğluna has olan ve toplumsal yaşamda şekillenen; bilgi birikimi, değer yargıları, davranış kalıpları ile bunların somut ifadelerini içeren geniş bir olgudur. Bu kavram; dil sistemleri, inanış dünyası, aktarılan gelenekler, sembolik anlatımlar, teorik çerçeveler, hukuki düzenlemeler, üretim araçları,

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

uygulamalı yöntemler ve sanatsal üretimler dâhil olmak üzere hem soyut hem de somut tüm insanî ürünleri kuşatan bütünsel bir yapıyı ifade eder (Adanır, 2003: 23). Uygarlığın yaşamında suyun yeri kimilerine göre 6 bin yıl kimilerine göre 4500-5000 yılları öncesi zamanı söylenmektedir. Bazı bilgilere ve araştırmalara göre de 11000 yıl öncesinde ki uygarlıklarda anlatılmaktadır.Uygarlık, kültürel tekniklerin tarih ve doğal çevre ile birleşmesi sonunu ortaya çıkmaktır.Uygarlığın oluşabilmesi için ise yerleşik bir hayata geçilmiş olması gerekmektedir.

Evrenin temel yapı taşlarından biri olan su, kutsal metinlerde ve mistik öğretilerde derin anlamlar taşır. Genellikle "hayat suyu", "yaşam pınarı" ve "can pınarı" gibi yaşam verici nitelikleriyle öne çıksa da, aynı zamanda yıkıcı gücüne atıfla olumsuz çağrışımları da bulunmaktadır. Türk kültür tarihinde su, her dönemde kutsal kabul edilmiş ve bu inanç etrafında "kutsal su", âb-ı hayat, "saf su" gibi kavramlar gelişerek çeşitli inanışlar, atasözleri ve deyimler oluşmuştur (Ögel 1995: 326-331). Türk kültüründeki yer-su inanç sisteminde toprak ve su birbirini tamamlayan unsurlar olarak görülür. Toprak canlılara yuva olup onları besleyen bir yaşam alanı iken, su ise yaşamın kaynağı ve devamını sağlayan hayat iksiri olarak değerlendirilir. Benzer şekilde, pek çok kültürde tarih boyunca yer-su inançları çerçevesinde su, çeşitli kültlerin merkezinde yer almıştır (Oymak 2010: 36).

Tezhip sanatında ise ejder motifi, özellikle süsleme motifleri için kullanılmaktadır. Bu sanatta bir yaprağın, demetin veya çiçeğin üzerine işlenerek kullanılan ejder motifi, özgünlük ve güzellik katmak amacıyla kullanılmaktadır. Ejder motifi, aynı zamanda zarafet ve ihtişamı simgeler ve çoğu zaman altın varak veya parlak renklerle işlenmektedir. Ejder motifi, çini sanatında önemli bir yer tutar ve genellikle farklı objelerde ve sanat eserlerinde kullanılmaktadır. Genellikle seramik tabaklar, vazolar, kase ve süs eşyalarında kullanılır. Ejder motifleri, bu çinilerin zenginlik ve görsel çekiciliğini artırmaktadır. Ejder figürleri, genellikle sarı, kırmızı ve yeşil gibi canlı renklerle tasvir edilir ve genellikle tabaklara, şamdanlara ve özellikle tapınaklara ve saraylara yerleştirilmektedir. Ejder motifinin Çini sanatında su kültürü açısından değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Çin kültüründe ejderha, suyla ilişkilendirilir ve suyun sembolize ettiği birçok anlam vardır. Öncelikle, su Çin kültüründe bereketin ve bolluğun sembolüdür. Ejderha ise Çin mitolojisinde güç, yaratıcılık ve zenginlik sembolüdür. Ejderha ve su motifi bir araya gelerek hem güçlü bir sembolizm oluşturur, hem de suyun bereket ve bolluğunu temsil eder. Ejder motifi aynı zamanda yağmurun sembolüdür. Su kültüründe yağmur, toprağın bereketlenmesine ve bitkilerin büyümesine yardımcı olan hayati bir unsurdur. Bu nedenle ejderha motifli çinilerde yağmur simgesi olarak kullanılmaktadır. Ejder ve su motifi, insanlar arasındaki ilişkileri temsil eder. Su, insanların bir araya gelip sosyal ilişkiler kurmasına yardımcı olan bir güçtür. Ejder motifi ise güç ve liderlik sembolleridir. Birlikte kullanıldığında, ejder ve su motifi, bir topluluğun bir araya gelerek güçlü ve başarılı olmasını temsil etmektedir.

Türk sanatında ejder motifi, geometrik, bitkisel motiflerden olan saz yolu üslubu yanısıra figürlü süslemlerde yer almaktadır. Geçmişi çok eskilere dayanan bu motifin ekolü “Hayvan üslubu” olarak bilinmektedir. Bunun örneklerine Büyük Selçuklu Sanatında Doğu Türkistan, İran, Hint ve Çin Sanatında görmekteyiz. Ejder figürünün mimarinin yanı sıra özellikle maden, minyatür, seramik, ahşap, tezhip ve dokuma sanatında da yaygın olarak kullanıldığı görülür. Motifin kullanım alanın yaygın olması yapılan tezhip ve çini eserlerine farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. “Eski Türkçe metinlerde “evren” veya “büke” olarak

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

geçen ejderin, İç Asya'nın doğu kısımlarında yaşayan bazı Türk kavimlerinde "Luu" veya "Nek" diye tanımlandığı ve su kaynakları ile yağmur bulutlarını temsil ettiği görülür. Bu tip ejderler genellikle yılan vücutlu, ayaksız, pulsuz, kanatsız ve boynuzsuz tasvir edilirler"(Çevrimli, 2012: 194). Bunun üzerinde ejder motiflerinin yapısal olarak özelliklerine bakacak olursak; Motifin, "Uzun tutulmuş vücutları bir düğüm yapar ve gövdelerinin her iki ucunda birer baş bulunmaktadır. Birbirinin simetriği olan ejderlerle sonuna kadar açılmış olan ağız, dışa doğru kıvrılarak bir düğüm ile son ermektedir. Bu dışa doğru kıvrılmalar Uzak Doğu' dan gelen etkilere bağlanmaktadır. İri badem gözler ve sivri kulaklar bu komposizyonu tamamlamaktadır"(Ülkü, 1995: 35).

Bu makale, su kültüründe ejder motifinin kullanım alanlarını ele almaktadır. Aynı zamanda motifin tezhip ve çini sanatında yer alan örnekleride incelenmektedir. Bununla birlikte motifin su kültüründeki öneminden yola çıkarak saz yolu motifinin katmış olduğu anlam ve özellikleride araştırılarak yorumlanmaktadır.

2. Tezhip Sanatında Ejder Motifinin Su Kültüründe İncelenmesi

Eski Türk sanatlarında kullanılan bitkisel ve hayvansal kaynaklı motifler Osmanlı döneminde çok fazla kullanılmıştır. Bitkisel kaynaklı motifler kendi içinde bölümlere ayrılmaktadır. Hayvan motifleri ise hayal ürünü efsanevi hayvanlar ve tabiat kaynaklı olarak üsluplaştırılmış hayvan motifleri olmak üzere iki grup olarak ele alındığı bilinmektedir. Bununla birlikte ejder motifi, bazı inanışlarda kanatlı olarak tasvir edilmiştir. Eski Türk inanç sistemine göre ejderha, gökyüzüne yükselerek bulutlarla bütünleşir; rüzgârları yönlendiren, şimşekleri çaktıran ve yağmurları yağdıran kozmik bir güç olarak tasavvur edilirdi. Bunun sayesinde Türk mitolojisinde ve sanatında su, bolluğu ve yeniden doğuşu simgelemektedir (Çoruhlu, 1997: 48). Ejder motifini saz yolu üslubu ile inceleyecek olursak; "Saz" terimi, "yol" kelimesiyle birleştirilerek "saz yolu" veya "saz üslûbu" şeklinde adlandırılan bir sanat tarzını ifade eder. Osmanlı bezeme sanatlarında bu teknik, beyaz kâğıt zemin üzerine siyah mürekkep ve fırça kullanılarak yapılan çizimleri tanımlamaktadır. Bu üslûbun karakteristik özellikleri arasında; büyük boyutlu, hareketli ve keskin hatlı yaprak desenleri ile fantastik orman yaratıkları ve mitolojik figürler bulunmaktadır (Derman, 2010: 283). Saz üslubunun önemli bir özelliğide ormanda bulunan yaprak, çiçek motifleri ve hayvan motiflerinden ejder motifi vb. ile ilişkilendirilerek tasarlanmasıdır. Böyle tasarımlar yapılarak esere mitolojik ve sanatsal açıdan farklı anlamlar yüklenmektedir.Bu açıdan bakarsak; Saz yolu üslubunun genelde ejder motifi ile kullanıldığı gözlemlenmiştir. Sarmal yapraklar, Zümrüdü anka vb. motiflerlede yer almaktadır. Saz yolu sanatı, iki ana gruba ayrılmaktadır. İlk grup, albüm çizimleri, kitap yaldızlama ve diğer kâğıt üzerine yapılan çalışmalardan oluşurken; ikinci grup ise bu kâğıt resimlerinden esinlenerek tekstil, halı, metal işçiliği, taş oymacılığı ve seramik gibi hemen hemen tüm Osmanlı dekoratif sanatlarında kendini göstermektedir. Bu resimlerin başlıca motiflerinden biri olan ejder, Ön Asya'da Türkler aracılığıyla yaygınlaşan efsanevi bir figürdür ve İslam sanatında betimlenen doğaüstü varlıklar arasında önemli bir konuma sahiptir. Ejder

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

motifi, Uygur ve çinliler arasında baharın müjdecisi olmasının yanında suyu, bolluğu, gücü ve erdemi vb. simgelemektedir (Garagaşov, 2006: 29).

"Bu üslûptaki resimlerdeki ejderler, Şah Kulu'nun imzasını taşıyan bir ejder resmi, New York Metropolitan Museum'dadır. Görsel 1'de 16. yüzyıl Osmanlı dönemine ait olan eser, Kanuni Sultan Süleyman devrinin baş nakkaşı Şah Kulu tarafından yapılmıştır. New York Metropolitan Museum of Art (The Met) koleksiyonunda sergilenmektedir. Eser altın ve mürekkep kullanılarak kâğıt üzerine işlenmiş bir tezhip çalışmasıdır.Saz yolu üslubunun tipik özelliklerinden biri olan stilize ejderha, kıvrımlı gövdesi ve mitolojik detaylarıyla dikkat çeker. Ejderha, Osmanlı sanatında Çin ve İran etkilerini yansıtan bir motiftir ve Şahkulu'nun eserlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Uzun, kıvrımlı saz yaprakları ile kompozisyon dinamik bir hareket hissi vermektedir. Asimetrik düzende tipik Şahkulu tarzını yansıttığı görülmektedir Ernst Grube, bu resimdeki atıf imzasının el-meşk deyiminin ressam terimi ile bağdaştığına dair kitabında bilgi vermiştir"(Grube,1962:226-227). Bu üslupta efsanevi hayvan motiflerinden ejder motifi genel de sık ve birbiri içinden geçen yapraklarla tasvir edilmiştir(Mahir, 1987:129)..

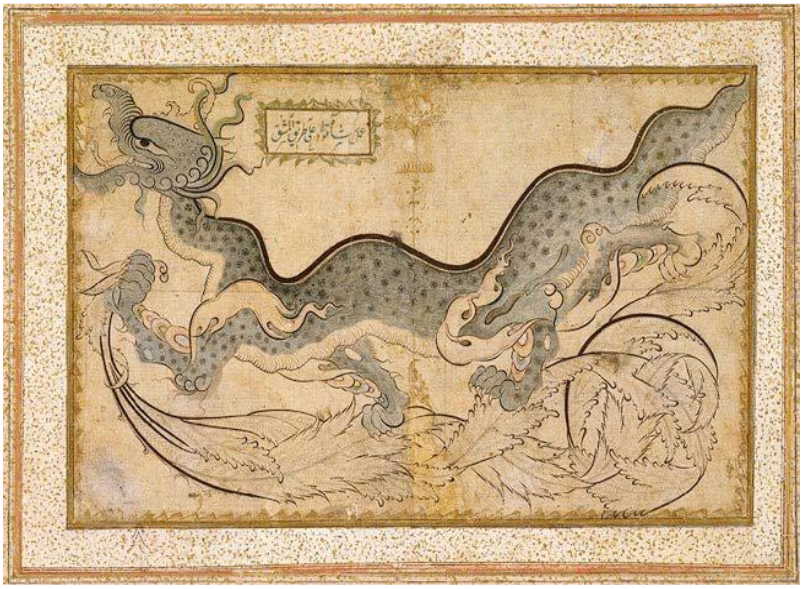

Görsel 1: Şah Kulu İmzalı(New York Metropolıtan Museum. 16 Y.Y.)

Yaprak motifi olan saz yolu üslubu en çok kullanılan karakteristik özellikteki motiflerdir. Büyük ve detaylı çizilen yapraklar motifi uzun, sivri uçlu, hareketli ve zarif bir görünüş kazandırmaktadır. Orta damar ve kenar çizgilerinin kalın çekildiği görülmektedir. Saz üslubundaki yapraklar kendi içlerinde parçalara ayrılmaktadır. Yaprakların uç kısımlarındaki kıvrımlara komposizyona hareketlilik kazandırmaktadır. Saz üslubunda sıkça kullanılan küçük yapraklar uzun sapları örtmede ve hatayi grubu motiflerle de bolca kullanılarak uyum oluşturmaktadır. Görsel 2'nin motif ve üslup özellikleri "Saz Üslubu"nun tipik örneklerinden biri olan bu çizim, kıvrımlı hatlar, stilize bitkisel motifler ve efsanevi bir ejderha figürü içerir. Ejderha (Dragon), İslam ve Türk sanatında sıklıkla kullanılan mitolojik bir yaratıktır. Şah Kulu'nun ejder tasvirleri, zarif kıvrımlar ve dinamik bir kompozisyon sergiler. - Motiflerde "hançer yaprakları" (sivri uçlu yaprak formları) ve rumîler (stilize hayvan ve bitki motifleri)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

dikkat çeker. Çizimdeki ejderha, geleneksel Çin ejderlerinden farklı olarak daha stilize ve bitkisel formlarla iç içe geçmiş halde betimlenmiştir. Altın varak kullanımı, eserin saray için üretildiğini düşündürür. Eser, Şah Kulu'nun imzasını taşımıyor olsa da, üslup ve teknik özellikler nedeniyle ona atfedilir. Eser, 1944'te J. H. Wade Fonu aracılığıyla müzeye kazandırılmıştır. - Müzenin İslam sanatı bölümünde sergilenmektedir Grift ve çok dişli olan ince yaprakalar arasında yer alan ejder,simurg ve aslanın mücadelesinide çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Hayvanların kararlı ve sert yüz ifadeleri aynı zamanda hareketlerindeki kıvraklık desene uygulanmasındaki ustalık dikkat çekmektedir. Tasarımı çevreleyen bitkisel unsurlar ve ejderdeki kalın çizgiler komposizyona hareket katmıştır. Şah Kulu'na atfedilen bir efsanevi hayvan (Ejder) motifi eseridir

Görsel 2: Şah Kulu'na Atfedilen Bir Efsanevi Hayvan (Ejder) Motifi [Cleveland Museum of Art, J. H. Wade Fund Koleksiyonu, nr. 44.492 http://www.clevelandart.org/art/1944.492 (21.01.2014)]

Ejder motifi, Türk sanat geleneğinde köklü bir geçmişe sahip olup Ön Asya'da Türkler vasıtasıyla yayılmıştır. İslam sanat eserlerinde sıklıkla karşımıza çıkan bu figür, mitolojik yaratıklar arasında merkezî bir role sahiptir. Eski Türk kaynaklarında 'büke' ve 'evren' olarak anılan ejder, 6. yüzyıldan itibaren Hun ve Uygur sanatında da işlenmiştir. Söz konusu ejder tipolojisinin oluşumunda, Moğol fetihleriyle artan İslam-Uzak Doğu teması ve 13-14. yüzyıllardaki İran-Çin sanat alışverişi belirleyici olmuştur. (Mahir, 1987: 129). Görsel 3'de Şah Kulu'ya Atfedilen Ejder Motifli Eser: Nationalbibliothek Wien, Cod. Mixt. 313, Koleksiyon: Österreichische Nationalbibliothek (Avusturya Ulusal Kütüphanesi), Viyana Katalog Numarası: Cod. Mixt. 313 Dönem ve Menşei: 16. yüzyıl, İstanbul (Osmanlı Dönemi) , Sanatçı: Şah Kulu'ya atfedilir (Saz üslubu özellikleri taşır) , Tür:Murakka (Albüm Sayfası) veya tezhipli el yazmasıŞah Kulu'na atfedilen bir efsanevi hayvan (Ejder) motifinin saz yolu üslubu ile yapılmış eseridir

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Görsel 3: Nationalbibliothek Vienna, Cod. Mixt. 313. İstanbul, 16 Y.Y. Şah Kulu'na Atfedilebilir (GARAGAŞOV,2006)

3. Çini Sanatında Ejder Motifinin Su Kültüründe İncelenmesi

Ejder motifinin çini sanatında kullanılması, hem dekoratif bir amaç taşırken hem de sembolik anlamlar ifade etmektedir. Çin mitolojisinde ejder, gökyüzü ile bağlantılıdır ve yağmur getirerek toprağı bereketlendirir. Bu nedenle, ejder motifi aynı zamanda bereket, bolluk, refah ve şansın sembolü olarak da kabul edilmektedir. Eski kültürlerde ejder kullanımı yazım ve simgesel anlatım dili olarak oldukça güzel kullanılmaktadır.Andolu ve Asya 'da sembol olarak ejder, genel olarak pençeleri aslana, kuyruğu ise yılana benzetilerek betimlenmiştir. Bir çok kaynakta ejdere farklı anlam yüklensede genel olarak değerli hazinelerin koruyucusu olarak anlatılmaktadır. Türkler de sembolik motif olan ejder, kanatlı, aslan ayaklı ve gagalı olarak tabir edilmektedir. Sembolik olarak ise ejder su ve havayı simgelemektedir(Erginsoy, 1978: 130). İslam sanatının ikonik motiflerinden biri olan ejder, efsanevi hayvanlar arasında merkezi bir role sahiptir. Bu figür, kültürler arasında farklı isimlerle anılmıştır: Türk geleneğinde 'evren', Arap kaynaklarında 'tannin', Çin mitolojisinde 'lung', Moğol kültüründe 'moghur' ve İran sanatında 'ejderha' olarak tanımlanmıştır.(Mahir, 1987: 127). Ejder, Çin'de de krallık ve kraliyet mührü sembolüydü. Kuyrukları birbiriyle kesişen karşılıklı ejder çiftleri görülmektedir. Form ve Üslup olarak kıvrımlı gövdeler ejderle, dalgalı hatlarla betimlenir, bazen bir bitki sapına dönüşmektedir. Stilize olarak ise ağzından hançer yaprakları çıkan veya rumî desenlerle bütünleşen ejderler görülmektedir .Simetrik düzenlemeler çini panolarda çift ejder (sarmal formda) sık kullanılmaktadır. Osmanlı Döneminde İznik Çinileri (16. yy) Şah Kulu'nun saz üslubunda ejderli tabaklar ve duvar panoları görülmektedir. Ejder (ejderha) motifi, Türk ve İslam sanatında yalnızca dekoratif bir unsur değil, aynı zamanda suyla olan derin mitolojik ve kültürel bağları nedeniyle önemli bir

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

semboldür. Suyun yaşam kaynağı olması, bereketi ve temizliği temsil etmesi, ejder motifinin çini sanatında sıklıkla kullanılmasını etkilemiştir. Selçuklu saraylarında ejder figürlü çiniler, su kanalları ve fıskiyelerde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Görsel 4'de Kubad-Abad Küçük Sarayda bulunan Konya Karatay Müzesinde sergilenen kuyruğu ejder başıyla son bulan sfenks figürlü çini eser tasvir edilerek suyun bereketini ve döngüsünü temsil etmektedir. Sır altı tekniği ile işlenmiş olan sekiz kollu yıldız biçimli çinide sfenksin kuyruğu ejder başıyla son bulmuştur (Arık, 2000: 125).

Görsel 4: Kuyruğu Ejder Başıyla Son Bulan Sfenks Figürü, Konya Karatay Müzes(Arık, 2000: 125.)

Sfenks; İslâm öncesinden kullanılan bir figürdür. Genelde gövdesi aslan başları ise insan olarak tasvir edilemektedir. Daha çok tahtı ve sarayı koruyan ve güneşin, ebedi ışığın, cennetin sembolü olarak kullanılmaktadır. Sfenksler, düşmanlardan ve kötülüklerden korumaktadır. Genellikle de kanat olarak gösterilmektedir. Görsel 5'de çini parça sıraltı tekniği ile işlemeli olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca ince çizgisel olarak kompozisyon yapılan eserin kuyruğu ejder başıyla son bulmaktadır. Sfenks ile ejder profilden resmedilmiş ve birbirine bakmaktadırlar (Arık, 2007:40). Çini sanatında ejder motifi genellikle mavi veya yeşil tonlarında ince detaylarla işlenmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Görsel 5: Sıraltı Tekniğinde Ejder Figürü, Konya Karatay Müzesi (Arık, 2007: 313)

Topkapı Sarayında yer alan 14. ve 15. yy arası ejder motifinin yer aldığı mavi - beyaz çin proselenleri bol miktarda yer almaktadır. Erken dönemde çok az miktarda bulunmaktadır. 14. yy kalan mavi- beyaz porselenler birbirini neredeyse hiç tekrarlamayan ve itinayla geliştirilmiş aynı zamanda incelikli desenlerin yer aldığı Çinliler tarafından da özel bir anlamı olan bitki ve hayvan motifleri ve budist sembollerle süslü seçkin eserleri ile önem taşımaktadır. Şekillerde renk kullanımı zıt renkler olarak tasvir edilmiştir. Örneğin mavi zemine beyaz renk, beyaz zemine mavi renk gibi dengelenmektedir. 15. yy da ise daha ressamvari beyaz zemine daha ağırlık verilmiştr. Bu dönemde eserler, Topkapı sarayı ve Ardebil koleksiyonlaru oldukça fazladır.16. yy da porselende artış olmasından dolayı Yeni bir stil geliştirilmiştir. Kuşla ve hayvanların yeraldığı mitolojik sahneler ve süslü manzaralar tasvir edilmektedir.Görsel 6' da Yuan Hanedanına ait olan iki vazo M.S. 1351 yılında ait olan eser mitolojik hayvan motifi yani ejder motifine güzel örneklerdendir (Carwell, 1995: 49).

Görsel 6: iki Vazo, Yuan Hanedanı, M.S. 1351, Londra, Persival David Vakfı (https://www.bbc.com/news/articles)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

16. yy. ortalarında bulunan Büyük Kavanoz, şişkin formlu, dört kulplu dip kısmı sırsızdır. Sır altına mavi desenli ve dalgaların üstünde bir çift ejderha motifi yer almaktadır. Görsel 7'de kavanoz üstündeki motiflerde bulut motifi kıvrımları, alev saçan inciler ve dört uçan turna motifi ile omuz kısmında yer alan bulut motifi ve ejder motifi ile süslüdür. Kulp kısımlarında rölyef şeklinde maskeler bulunmaktadır. En alt kısmında ayak bölümünde stilize olarak lotus çiçeği motifi yer almaktadır.

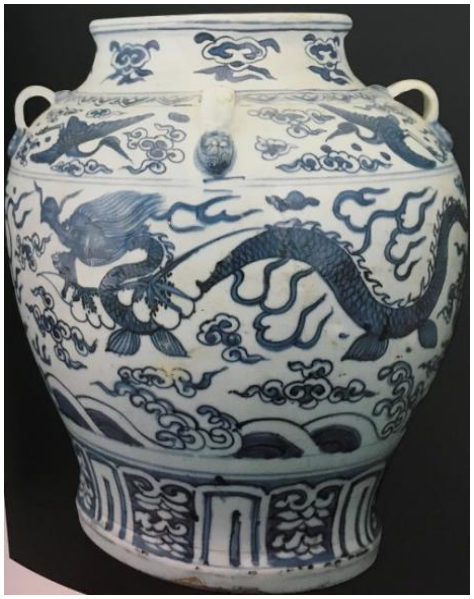

Görsel 7: Büyük Kavanoz,16.yüzyıl ortası(Carswell, 1995)

Ejder motifli tabak, Görsel 8'de 17. yy. seramik hamuru ve sıratlı boyama tekniği ile yapılmıştır. Krem rengi zemin üzerine ince, şeffaf renksiz, sır altında; kırmızı ve toprak rengi boyası, kobalt mavisi, turkuaz ve kahverengi ile bezenmiştir. Turkuaz üzerine sarımsı kahverengi sürülmüş ve mavi ve turkuaz rengi akmıştır. Tabağın ortasında sola doğru yatan kırmızı benekleri ve kırmızı kanatları olan kahverengi bir ejderha başını geriye çevirmiş olarak tasvir edilmiştir. Açılmış ağzından bir çiçek sapı çıkmaktadır. Çiçek sapı ile birlikte etrafa mavi laleler, kırmızı güller, karmaşık çiçekler ve kırmızı bir sümbül tasvir edilmiştir. Tabağın kenarında mavi zeminli dörtlü, altılı ve sekizli şekilde motifler yer almaktadır (Ülkü, 1995: 155).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Görsel 8: Ejderli Tabak, Münih Staatliches Museum Für Völkerkunde Zweigmuseum Oettingen, 1988 (Ülkü, 1995)

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İnsan yaşamının her alanında su her zaman önemli bir yerde bulunmaktadır. Kültürümüzde ise kâinatımızı oluşturan dört ana unsurumuzdan biridir. Mitolojik anlamda da farklı anlamlara gelmektedir. Su, hayatın kaynağı olmasının yanında mitolojik hayvan motiflerinden ejder motifiyle de bolluk, bereket anlamına gelmektedir. Su, hayatın temel bir bileşeni olarak bilinmektedir ve birçok kültürde suyun hayat verdiği düşüncesi önemlidir. Tezhip çalışmalarında su motifi, hayatın kaynağı olarak sembolize edilir ve bu nedenle birçok tasarımda bulunmaktadır. Ejder motifinin çini sanatında kullanılması, dekoratif bir amaç taşımaktadır. Ejder motifi aynı zamanda yağmuru temsil etmektedir. Bundan dolayı suyla ilişkilendirilir ve suyu sembolize etmektedir. Aynı zamanda çini sanatında kullanılan ejder motifleri daha çok Çin kültüründen esinlenerek tasvir edildiği görülmüştür. Mavi- beyaz porselenler Çin kültüründeki ejder motifini en iyi tasvir eden örnekleri yansıtmaktadır. Ejder motifi suyun hayatı temsil ettiği düşünülmekte ve tasarımlara bu anlamda katkıda bulunmaktadır. Ejder motifinin eski Türk sanatlarımız olan tezhip ve çini sanatında farklı motiflerle birlikte tasvir edilmiş örnekleri üzerinde inceleme yapılmıştır. Bu kapsamda ejder motifi tezhip sanatında bitkisel kaynaklı olan saz yolu üslubu ile birlikte yaygın olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu üslup ile ejder motifinin ilişkilendirilmesi suyun bolluğunu, gücünü ve erdemliliğini yansıtmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Ejder motifinin günümüzde en erken örneklerine 15. yy' da rastlanmaktadır. Bu motif ne kadar da Çin sanatından etkilense de Türk sanatı eserlerine mitolojik anlamda önemli katkısı olmuştur. Eskiden Türkçe metinlerde büke, evren, luu, abırga, acırga, indel- endek diye bilinen ejder motifi, günümüzde ejder, ejderha olarak bilinmektedir. Bununla birlikte Anadolu Selçuklu Beylikleri döneminde çini ve seramiklerde işlenmiş yılan (ejder) motifinin kaynağı İç Asya ve Uzak Doğu sanatından gelmektedir. Çift başlı ve birbirine sarılmış ejder motifli eserler Kubadabad Sarayı çinilerinde yer almakta ve Konya Karatay müzesinde sergilenmektedir.

Sonuç olarak ejderha motifinin su kültürü açısından bolluk ve bereketi simgelediği sanat alanı olarak tezhip sanatında saz üslubu ile kullanıldığı fakat daha çok çini sanatında mavi-beyaz porselenler üzerinde yer aldığı gözlemlenmektedir. Birçok sanat dalında da güç ve kuvvet anlamlarında yer aldığı bilinmektedir.

KAYNAKÇA

ADANIR. O, " *Kültür İle Zihniyet",* Doğu Batı Düşünce Dergisi, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ankara, s.23, 2003.

ARIK, R. - ARIK, O. "*Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*", Kale Grubu Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

ARIK, R. *Kubad-Abad: Selçuklu Sarayı Çinileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

AYDIN, Ö. *"Çin Ve Türk İşlemelerindeki Ejderha Motifi",* Akdeniz Sanat Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, S.1, 2013.

COLLİNS, A. "*Meleklerin Küllerinden, Günahkâr bir Irkın Yasaklanmış Mirası*", Avesta Yayınları, s. 199, İstanbul,2002.

CARSWELL, J. *"Çin Seramikleri Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu*", Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 1995.

ÇORUHLU, Y. *Selçuklu Sanatında Görülen Kuyruğu Düğümlü At Tasvirlerinin İkonografik ve İkonolojik Mahiyeti,* VI Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri. 16-17 Mayıs 1996. Konya, 1997.

ÇEVRİMLİ, N. *Değişik İşlevli Bir Grup Madeni Eser Örnekleri Üzerinde Görülen Ejder Figürleri Hakkında Bir Değerlendirme,* Vakıflar Dergisi Haziran Sayı: 37, 2012.

ERGİNSOY, Ü." *İslam Maden Sanatının Gelişmesi"* İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları 265. 1978.

ERNST J. GRUBE, *"Bir Türk Minyatür Ekolü",* Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, s.226- 227, Ankara, 1962.

GARAGAŞOV, V. *"Türk Tezhip Sanatında Saz Yolu",* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,2006.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

MAHİR, B. *"Osmanlı Sanatında Saz Üslubundan Anlaşılan",* Topkapı Sarayı Müzesi: Yıllık 2, 123–140, yayınlayan Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü, İstanbul, 1987.

OYMAK, İ. , *"Anadolu'da Su Kültünün İzleri",* Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15/1, s.35-55, 2010.

ÖGEL, B. *" Türk Mitolojisi: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar",* C.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

ÜLKÜ, C. *, "Ejderhanın Motif Olarak Gelişimi ve Osmanlı Sanatında Kullanımı 1453-1600",* Doktora Tezi, İstanbul, 1995.

https://www.bbc.com/news/articles/ (Erişim Tarihi:09.05.2025)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

IRAQ: BETWEEN THE CONSTITUTIONAL LEGITIMACY AND THE PARALLEL DEEP STATE(A THEORETICAL AND APPLIED STUDY OF THE MANIFESTATIONS AND MECHANISMS OF THE DEEP STATE IN IRAQ AFTER 2003)

Dr. Najm Al-Deen M. Yaseen Reakany
University of Duhok - Center for Federalism Studies
najmyaseen@gmail.com
https://orcid.org/0009-0004-3112-4222

Research Problem: The term "**Deep State**" is one of the terms that has taken up a wide space in the literature of political science and political sociology, expressing a phenomenon that has prevailed in some ruling systems in the world, including Arab systems, and definitions and interpretations have differed as a result of the diversity of names given by researchers to this phenomenon, but they agreed that it is a phenomenon that reflects the existence of undeclared forces, agencies and institutions that control the official and declared policy of the state and control the joints of governance in it and direct it in a way that preserves its private interests, and prevents, through various means and ways, any change that affects its political, economic and social interests and privileges. The problem of this research revolves around clarifying the manifestations of this phenomenon (**Deep State**) that Iraq witnessed after 2003. This phenomenon has become a tangible reality in political life, to the point that it has been described as a (**state within a state**), a **(para - state**), or, as some call it, a **(hidden state**).Its manifestations have been evident in Iraq through many practices and in various political, economic and security fields, relying on multiple and diverse means and mechanisms. These practices have had negative repercussions on the overall political life in Iraq and have produced a weak political process that contradicts the path of democratic construction adopted by the new Iraqi Constitution of 2005. This has led to a state of (**failed state**) or (**non-state**) as some politicians and researchers call it, expressing the failures Iraq has experienced in various fields and the political impasse that has created a series of crises that continue to reverberate in the Iraqi political arena without real solutions.

Keywords: Legitimate State, Deep state, Failed State, Non-state state.

Research Hypothesis: The research hypothesis lies in the following statement: The American occupation of Iraq in 2003, and its change of the political system therein, produced an exceptional reality and circumstances that paved the way for allied internal and external political forces to control the joints of governance (power and wealth) in an overt manner and sometimes in a hidden manner, described as a counterpart or parallel (the deep state) to the legitimate state, which has dominated governance in Iraq since this change until the present time.

Research Structure: We divided the research into three axes: **The first** was devoted to defining the concept of the deep state and the beginnings of the emergence of this phenomenon in Iraq. **The second** addressed the manifestations of this deep state and the mechanisms it relied on to maintain its dominance over the state and its governance levers. **The third** focused on clarifying

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

the repercussions of this phenomenon on political, economic, social, and security life in Iraq. **The conclusion** includes the most important findings of the research.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

DEVLET YÖNETİCİLERİNDE BULUNMASI GEREKEN NİTELİKLERİN FÂRÂBÎ VE MÂVERDÎ PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Ferit İZCİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

ferit.izci@yyu.edu.tr. 0000-0001-6383-1280.

Öğr. Gör. Çağlar ÇİÇEK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van Güvenlik MYO

caglarcicek@yyu.edu.tr. 0000-0002-9551-1027.

ÖZET

Tarih boyunca filozofların ve siyaset düşünürlerinin üzerinde önemle durduğu konulardan biri Devlet yönetimi, olmuştur. Konuyla ilgili tartışmaların merkezinde daha çok devlet adamlarının sahip olması gereken özellikler yer almıştır. Tartışmalar, yöneticilerin liderlik özelliklerinden, adalet anlayışına, bilgi seviyesinden, halkla olan ilişkilerine kadar geniş bir yelpazede olagelmiştir. Değişik dönemlerde ve farklı düşünürler tarafından ortaya konan yaklaşımlar, yönetim anlayışlarını şekillendirmiş ve yöneticilerin nasıl olması gerektiği konusunda farklı perspektifler geliştirilmiştir.

İslam siyaset düşüncesinin iki önemli ismi olan Fârâbî ve Mâverdî, devlet yöneticilerinde bulunması gereken nitelikleri sistematik bir şekilde incelemişlerdir. Yöneticileri sadece bir otorite figürü olarak değil, aynı zamanda adalet, liyakat ve erdem ilkelerini temsil eden bir lider olarak ele almışlardır. Her iki düşünür de yöneticinin bilgi, ahlak ve yönetim yetkinlikleri bakımından üstün özelliklere sahip olması gerektiğini savunmuş, ancak bunu farklı perspektiflerden değerlendirmiştir.

Genel olarak Fârâbî, yöneticiyi filozof-kral olarak tanımlayarak, onun sadece siyasi değil aynı zamanda entelektüel bir rehber olması gerektiğini, Mâverdî ise, yönetimi daha çok İslami kurallar çerçevesinde ele almakta ve yöneticinin adalet, liyakat ve emanet bilinciyle hareket etmesi gerektiğini üzerinde durmaktadır.

Çalışmanın amacı, iyi bir yöneticinin taşıması gereken temel nitelikleri tarihsel ve teorik bir çerçevede değerlendirmek, aynı zamanda bu ilkelerin modern devlet yönetimiyle olan ilişkisini tartışmaktır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan, karşılaştırmalı analiz ve doküman incelemesi temel araştırma teknikleri esas alınmıştır. Çalışma, Fârâbî ve Mâverdî'nin yönetici kavramına dair ortaya koyduğu ilkeleri karşılaştırmalı bir analizle ele alarak, klasik İslam siyaset düşüncesinin günümüz kamu yönetimi anlayışına nasıl katkı sunabileceğini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Fârâbî, Mâverdî, Devlet Yönetimi, Yönetici Nitelikleri, Liyakat, Erdem.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ANALYSING THE QUALITIES THAT SHOULD BE PRESENT IN STATE ADMINISTRATORS FROM THE PERSPECTIVE OF AL-FĀRĀBĪ AND AL-MĀWARDĪ

Prof. Dr. Ferit IZCI

Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Public Administration

ferit.izci@yyu.edu.tr 0000-0001-6383-1280.

Lecturer Gör. Çağlar ÇİÇEK

Van Yüzüncü Yıl University Van Security Vocational School

caglarcicek@yyu.edu.tr 0000-0002-9551-1027.

ABSTRACT

Throughout history, state administration has been one of the issues that philosophers and political thinkers have emphasised. At the centre of the discussions on the subject, the characteristics that statesmen should possess have been at the centre. The debates have ranged from the leadership qualities of the rulers to their understanding of justice, from their level of knowledge to their relations with the public. The approaches put forward by different thinkers in different periods have shaped the understanding of governance and different perspectives have been developed on how rulers should be.

Al-Fārābī and al-Māwardī, two important figures of Islamic political thought, systematically analysed the qualities that should be present in state rulers. They considered the rulers not only as an authority figure but also as a leader representing the principles of justice, merit and virtue. Both thinkers argued that the ruler should possess superior qualities in terms of knowledge, morality, and administrative competences, but they evaluated this from different perspectives.

In general, al-Fārābī defines the ruler as a philosopher-king and argues that he should be not only a political but also an intellectual guide, whereas al-Māwardī deals with governance within the framework of Islamic rules and emphasises that the ruler should act with justice, merit and trust.

The aim of this study is to evaluate the basic qualities of a good ruler in a historical and theoretical framework and to discuss the relationship between these principles and modern state administration. The study is based on the basic research techniques of comparative analysis and document analysis, which is one of the qualitative research methods. The study examines how classical Islamic political thought can contribute to today's understanding of public administration by comparatively analysing the principles put forward by al-Fārābī and al-Māverdī on the concept of administrator.

Keywords: Al-Fārābī, Al-Māwardī, State Administration, Ruler Qualities, Merit, Virtue.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. GİRİŞ

Devlet yönetimi, sadece siyasi olarak bir organizasyonun sürdürülmesi değil; aynı zamanda toplumsal istikrarın sağlanması, birey haklarının korunması ve kamu yararının gözetilmesi açısından da merkezi öneme sahiptir. Bu nedenle, tarih boyunca yönetici pozisyonunda bulunan kişilerin taşıması gereken zihinsel, ahlaki ve yönetsel nitelikler, düşünürlerin üzerinde hassasiyetle durduğu temel meselelerden biri olmuş ve ilgi günümüzde de devam etmektedir. Adaleti ve hakkaniyeti esas alan ideal yönetim arzusu, tarihsel süreç boyunca canlılığını korumuştur; değişen ise bu amaca hangi yöntemlerle ulaşılacağına dair anlayış olmuştur (Aslan ve Bulut, 2018: 16). Yönetim yetkisinin etkin biçimde kullanılabilmesi ise sadece hukuki otoriteyle değil, aynı zamanda erdem temelli bir sorumluluk bilinciyle mümkündür.

İdeal yöneticiye ilişkin tartışmalar farklı dönemlerde, farklı düşünsel zeminler üzerinde şekillenmiş; kimi zaman felsefi akılcılığın, kimi zaman da dini ve hukuki ilkelerin belirleyici etkisiyle yön kazanmıştır. İslam siyaset düşüncesi ise oldukça zengin ve çok boyutlu bir mirasa sahiptir. Özellikle Fârâbî ve Mâverdî gibi siyaset düşünürleri, yöneticilik makamını yalnızca teknik-idari görev olarak değil; ciddi sorumluluklar ve özel nitelikler gerektiren bir liderlik rolü olarak değerlendirmiştir. Fârâbî, yöneticiyi hem düşünsel hem ahlaki bakımdan toplumun öncüsü olan erdemli bir bilge olarak konumlandırırken; Mâverdî ise yöneticiliği, ilahi düzenle uyumlu bir yönetim anlayışı içinde ele almış ve bu çerçevede yönetici niteliklerini dinî meşruiyet ile toplumsal istikrar temelinde tanımlamıştır. Her iki isim de, liyakat esasına dayalı iyi yönetim anlayışını savunmaktadır. Ayrıca adalet ilkesini yöneticilik görevinin merkezine yerleştirmekte ve kamusal emanet bilincinin altını çizmektedir. Ancak söz konusu ilkeleri temellendirme biçimleri ve teorik yaklaşımları birbirinden ayrılmaktadır. Fârâbî'nin entelektüel yönü ağır basan anlayışı ile Mâverdî'nin hukuk temelli ve faydacı yaklaşımı, yöneticilik anlayışına farklı ve tamamlayıcı katkılar sunmuştur. Dolayısıyla yalnızca kendi dönemlerinin ihtiyaçlarına yanıt vermekle kalmamış, aynı zamanda sonraki çağlarda da iyi yönetim ilkelerine dair referans noktaları olarak etkisini sürdürmüştür.

Bu çalışma, söz konusu iki düşünürün yöneticilik anlayışlarını karşılaştırmalı bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Fârâbî ve Mâverdî'nin yöneticide aradığı bilgi, erdem, liyakat ve adalet gibi temel unsurlar ele alınarak, bu ilkelerin hem klasik dönemdeki yansımaları hem de modern kamu yönetimi anlayışına sağlayabileceği katkılar değerlendirilecektir. Araştırma kapsamında nitel yöntemler temel alınarak, doküman incelemesi ve karşılaştırmalı analiz teknikleri kullanılmıştır. Böylece çalışma, İslam siyaset felsefesinin önemli iki ismi üzerinden, çağdaş yönetim ilkeleriyle entelektüel bir köprü kurmayı hedeflemektedir.

2. FÂRÂBÎ'NİN YÖNETİCİ KAVRAMI

El-Fârâbî, İslam düşünce tarihinde özellikle felsefe ve siyaset teorisi alanlarında önemli katkılar sunmuş bir düşünürdür. Uzluk Oğlu Muhammed'in oğlu Ebu Nasr el-Fârâbî, İslam düşünce dünyasında fazilet ve ilimle öne çıkan, Batı felsefesini derinlemesine inceleyip ondan yararlanan, Türk kökenli büyük bir filozoftur (Fârâbî, 2001: 7). Yaklaşık olarak 870 yılında

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Farab adlı bölgede doğduğu kabul edilmemekle beraber isminin oradan geldiği düşünülmektedir. Eğitimine genç yaşta başlayan El-Fârâbî, Bağdat'a giderek dönemin önde gelen ilim çevrelerinde mantık, felsefe ve dil gibi alanlarda kendini geliştirmiştir. Aristoteles felsefesi üzerine yaptığı yorumlarla tanınmış, özellikle siyaset felsefesi alanında özgün fikirler ortaya koymuştur. Daha sonra Şam'a yerleşmiş, burada düşünsel çalışmalarını sürdürmüş ve 950 yılı sonlarında veya 951 yılı başlarında hayatını kaybetmiştir. Eserleri, hem İslam dünyasında hem de Avrupa'da yüzyıllar boyunca etkisini sürdürmüş, özellikle yöneticilik, erdemli toplum ve ideal devlet anlayışı gibi konularda kalıcı izler bırakmıştır (Druart, 1995: 476). Fârâbî, yöneticiyi sadece bir idareci olarak değil, toplumu düzenleyen, yönlendiren ve ideal düzeni gerçekleştirmekle sorumlu bir lider olarak ele almaktadır. Ona göre bir toplumun gelişebilmesi, başındaki yöneticinin sahip olduğu bilgi, ahlak ve yönetim becerilerine bağlıdır. El-Fârâbî'ye göre ahlâk, insanın karakteri, davranışları ve bilinçli tercihleriyle ilgili olup, nihai amacı mutluluğa ulaşmaktır. Gerçek mutluluğun, iyi ve erdemli tutumlarla elde edilebileceğini savunmaktadır. Siyaset ise bu iyi ve erdemli yaşam biçiminin, toplum ölçeğinde nasıl uygulanacağını araştırır; şehir ve toplumların bu değerlere ulaşmasını sağlayacak yönetim anlayışı ve uygulamalarını konu edinir (Özturan, 2019: 5). Dolayısıyla Fârâbî'nin siyaset anlayışında yönetici, hem teorik hem pratik yönü güçlü olan bir kişidir. Devletin temelini oluşturan ilkelerin uygulanmasında yöneticinin rehberliği belirleyici rol oynar. Bu çerçevede, yöneticide bulunması gereken nitelikler belirli ölçütlere göre şekillenmiştir.

2.1. Filozof-Kral Düşüncesi ve Fârâbî'nin İdeal Yönetici Modeli

Platon'un ideal devlet kuramında merkezî bir yer tutan filozof-kral modeli, yönetimin bilgi, erdem ve adalet temelinde şekillenmesi gerektiğini savunur. Bu yaklaşıma göre, yalnızca hakikati kavrama yetisine sahip bireyler kamusal yönetimi üstlenmelidir. Filozof-kral, bireysel çıkarların ötesinde, ortak iyiyi önceleyen, akıl ve bilgiyle hareket eden bir yöneticidir. Platon, devletin ancak bu niteliklere sahip kişilerce yönetildiğinde adil ve dengeli bir yapıya kavuşabileceğini ileri sürer. Yine Platon, yönetici sınıfın, koruyucu/askerler arasından en donanımlı, deneyimli ve bilgeliğiyle öne çıkan bireylerin seçilmesiyle oluşturulması gerektiğini savunur (Platon, 2008: 375). Platon, filozof-kral anlayışını sistematik şekilde geliştiren ve ideal yöneticinin sahip olması gereken nitelikleri ortaya koyan ilk düşünürdür. Ancak sonraki dönemlerde farklı düşünürler tarafından, bulundukları kültürel bağlamlar ve çağlarının özelliklerine göre yeniden şekillendirilmiştir. Bu isimlerden biri, İslam dünyasında siyaset felsefesini özgün biçimde ele alan Fârâbî'dir. Fârâbî, ideal devletin tasarımını ''erdemli şehir'' (el-Medinetü'l-Fazıla) kavramı etrafında kurmuştur. Ona göre, toplumun düzeni ancak yüksek ahlaki erdemlere sahip bir liderin rehberliğinde sağlanabilir (Demirel, 2014: 358). Platon'un düşüncelerini İslam kültürel zeminiyle buluşturan Fârâbî, bu modeli kendi döneminin dini ve toplumsal koşulları içinde yeniden yorumlamıştır. Birinci reis, düşünsel yeterliliği gelişmiş, hikmet sahibi, adalet duygusu güçlü ve toplumu hem fikirsel hem de ahlaki açıdan şekillendirme yeteneği olan bir yönlendirici olarak tanımlanmıştır. Fârâbî'ye göre, lider yalnızca siyasi gücü değil, aynı zamanda bilgi ve hikmeti de taşımalıdır. Yönetici, toplumun maddi refahını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bireylerin manevi ve ahlaki gelişimini de hedeflemelidir. Bu anlayışla, Fârâbî, iyi yönetimin temelini hem bireysel erdemlerden hem de liderin entelektüel donanımından alır. ''Erdemli şehir'' kavramının merkezinde, bireylerin ve toplumun nihai amacının mutlak saadet olduğu görüşü yatar. Bu hedef doğrultusunda devlet

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yapısı, yalnızca gerçek adalet üzerine inşa edilebilir. Fârâbî, adaleti, tüm erdemlerin temelini oluşturan vazgeçilmez bir ilke olarak görnüştür. Fârâbî'ye göre erdemli şehir, dayanışma ve iş birliği içinde hareket eden bireylerin oluşturduğu, organik bütünlüğe sahip yapıdır. Bu yönüyle şehir, uyum içinde çalışan bir canlı organizmayı andırmaktadır (Fârâbî, 2004: 91). Fârâbî'ye göre Erdemli Şehir'in yöneticisi, yani ''birinci reis'', aşağıda belirtilen niteliklere doğuştan sahip olmalıdır:

Fiziksel bütünlük ve sağlık: Yöneticinin bedensel açıdan tam ve sağlıklı olması gerekir. Diğer erdemleri taşıyabilmenin ön şartıdır.

Kavrama gücü: Kendisine söylenenleri kolayca anlayabilmeli, hem konuşanın niyetini hem de konunun özünü derinlikli biçimde kavrayabilmelidir.

Güçlü hafıza: Gördüklerini, işittiklerini ve düşündüklerini etkili şekilde hatırlayabilmeli ve unutmamalıdır.

Zekâ ve dikkat: Gelişmiş bir dikkat düzeyine ve keskin zekâya sahip olmalı; en küçük işaret ve delilleri fark ederek yerinde değerlendirebilmelidir.

İfade yeteneği: Düşüncelerini açık, etkili ve ikna edici biçimde aktarabilmeli, hem astları hem de üstleriyle sağlıklı iletişim kurabilmelidir.

İtidal ve ölçülülük: Yeme, içme ve cinsellik gibi bedensel hazlara düşkün olmamalı; anlamsız eğlencelerden ve oyalanmalardan uzak durmalıdır.

Öğrenmeye ve öğretmeye yatkınlık: Öğrenme ve öğretme sürecinden keyif almalı; bilgiyi başkalarına kolaylıkla aktarabilmelidir.

Doğruluk sevgisi: Gerçekleri sevmeli, yalana ve yalancılığa karşı içten bir nefret beslemelidir.

Yücelik arzusu: Ulvi olanı tercih etmeli; aşağı, bayağı ya da utanç verici davranışlardan uzak durmalıdır.

Mizacın denge içinde oluşu: Adalet talep edildiğinde öfkeye kapılmamalı; ölçüsüzlükten, titizlikten veya huysuzluktan kaçınmalıdır.

Azim ve irade: Karar verdiği konularda kararlı ve cesur davranmalı; zorunlu gördüğü şeyleri gerçekleştirme noktasında çekimser olmamalıdır (Fârâbî, 2001: 87-89). Ancak Fârâbî, bu özelliklerin tümünün tek bir kişide toplanmasının güç olduğunu, en azından beş ya da altı niteliğe sahip bir kişinin de yönetici olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Yine Fârâbî'ye göre, birinci reisin sahip olması gereken özelliklerin yanı sıra büyüdüğünde altı önemli niteliğin de bulunması gerekir. Bunlar şunlardır:

Derin bir bilgelik ve olgunluk,

Önceki yönetimlerin şehre sundukları yasaları ve düzenlemeleri kavrayıp, bu ilkeler doğrultusunda hareket etme yeteneği,

Geçmişte kanunlara dâhil edilmeyen meseleleri detaylı şekilde inceleyip, uygun bir çözüm önerme becerisi,

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Önceki yönetimlerin gözden kaçırdığı veya üzerinde durmadığı konularda derinlemesine analiz yaparak, şehrin çıkarlarını her şeyin önünde tutarak doğru kararlar verme yetkinliği,

Geçmişteki dini yasaları ve izlenen yöntemleri takip ederek, kendi geliştirdiği ve sonuçlandırdığı kanunları etkili bir şekilde öğretme yeteneği,

Savaş sanatında fiziksel dayanıklılığa sahip olma ve bu sanatın temel ilkeleri ile yan unsurlarını kapsamlı bir şekilde bilme gerekliliği (Fârâbî, 2001: 90).

Fârâbî'nin ‘‘birinci reis’’ (lider/yönetici) modeli, salt teorik bir tasavvur olmanın ötesinde, etik erdemler, entelektüel derinlik ve yönetsel beceriyi bütünleştiren kapsamlı bir yönetim paradigması sunar. Öyle ki, günümüz kamu yönetimi anlayışına referansla liyakat, erdem, hikmet ve toplumun kolektif menfaati gibi evrensel ilkeleri temel almaktadır. Fârâbî'nin ‘‘erdemli şehir’’ tasavvuru, yalnızca ideal toplumun niteliklerini değil, aynı zamanda toplumu yönetecek birinci reisin sahip olması gereken özellikleri de sistematik bir biçimde tanımlar. Fârâbî, liderin sahip olması gereken nitelikleri, epistemik yetkinlik (hem teorik hem de pratik bilgiye hakimiyet), ahlaki erdem (adalet, dürüstlük, ölçülülük), toplumsal perspektif (kamusal çıkarı gözeten kararlar alma) ve yönetsel yetenek (örgütleme ve uyum sağlama becerisi) gibi farklı alanlarda bir araya getirmiştir.

3. MÂVERDÎ'NİN YÖNETİCİ KAVRAMI

Asıl adı Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî olan bu önemli düşünür, 974 yılında Basra'da doğmuş ve doğum yerinden ötürü "el-Basrî" olarak anılmaktadır. Şafiî mezhebine mensup bir fakih olarak tanınan el-Basrî, aynı zamanda "eş-Şafiî" lakabını da taşımaktadır. Babasının gül suyu ticaretiyle uğraşmasından dolayı ‘‘Mâverdî’’ ismiyle tanınmıştır. Halife tarafından kendisine verilen ‘‘Akda'l-Kudât’’ (Başkadı) unvanı ise onun hukuk alanındaki otoritesini ve resmî konumunu güçlendirmiştir. Çocukluk ve gençlik yılları Basra'da geçen Mâverdî, eğitim hayatının büyük kısmını da burada tamamlamıştır. Batı'da ağırlıklı olarak kamu hukuku ve devletler hukuku sahasındaki çalışmalarıyla bilinmektedir (Çolak, 2016: 174). Mâverdî, düşüncelerini temellendirirken dini en önemli temel dayanak olarak kabul etmiş; örf, adet, hukuk ve toplumsal yaşamda geçerli olan tüm kuralların kaynağının din olduğunu savunmuştur (Çifçi, 2012: 84). Zira tarihsel olarak din, derin ve etkili bir meşruiyet kaynağı olarak kullanılmıştır. Toplumsal düzenin inşasında temel bir unsur olarak görülen din, birçok siyasal sistemin meşruiyetini sağlama süreçlerinde etkili bir rol üstlenmiştir. Bu çerçevede, Mâverdî, dinin yalnızca devletin temellendirilmesinde değil, aynı zamanda toplumsal bütünlüğün sağlanması ve siyasal otoritenin haklılaştırılmasında da belirleyici bir işlev üstlendiğini vurgulamıştır. Ona göre, dünya düzeninin sağlanması altı temel koşula bağlıdır ve bunların ilki, toplumun benimsediği dindir (Çifçi, 2012: 90). Mâverdî'nin dünya düzeninin tesisinde dine merkezi rol atfetmesi, yaklaşımının toplumsal düzenin ihtiyaçlarından mı yoksa dinin kendi içsel gerekçelerinden mi kaynaklandığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu soru, esasen Mâverdî'nin yönetici nitelikleri, toplumsal yapıya dair yaklaşımı ve din-siyaset ilişkisine yüklediği anlam, birbirleriyle doğrudan bağlantılıdır. Ancak bu soru, derinlemesine inceleme gerektirdiği için ayrı bir çalışmanın konusudur. Yine de, Mâverdî'nin eserleri üzerinde yapılan analizde, onun dini yalnızca siyasal düzenin aracı olarak değil, aynı zamanda toplumun temel yapı taşı olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim ‘‘Edebü'd-

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

dünyâ ve'd-dîn'' adlı eserinde Mâverdî, dünya düzeninin tesisi için altı temel ilkeye vurgu yapar: din, siyasi otorite, adalet, güvenlik, refah, ümit ve emel (Mâverdî, 2020). Bu sıralama, dinin sadece dünyevi düzenin değil, aynı zamanda uhrevî kurtuluşun da temeli olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca, ''el-Ahkâmü's-Sultâniyye'' adlı eserinde hilafetin varlık nedenini iki temel işlevle açıklar: ''hıfz-ı din'' (dinin korunması) ve ''siyaset-i dünya'' (dünya işlerinin düzenlenmesi). Bu tanım, dinin sadece siyasal otoritenin meşruiyet kaynağı olmadığını, aynı zamanda uhrevî kurtuluşun da tek temeli olduğunu ortaya koymaktadır. Mâverdî'nin bu konudaki ifadeleri, yaklaşımı net bir şekilde yansıtmaktadır: ''Din, dünyevî kurtuluşun dayanağı ve âhiret saadetinin teminatıdır'' (Menekşe, 2023: 10). Bu bağlamda, Mâverdî'nin yalnızca kendi dönemindeki siyasal ve toplumsal yapıyı değil, genel anlamda dünya düzenini şekillendiren dini bir merkeziliği savunduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onun düşüncesinde din, hem dünyevi düzenin tesisi hem de uhrevî kurtuluş açısından vazgeçilmez bir öğe olarak konumlandırılmıştır.

3.1. Hâkim-İmam Tasavvuru ve Mâverdî'nin Siyasal Liderlik Anlayışı

Mâverdî, siyasal otoritenin hem dini hem de dünyevi bir temele dayanması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda İmam'ın sadece dini bir lider değil, aynı zamanda toplumsal düzenin sağlanmasında rol oynayan siyasal figür olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşım, ''el-Ahkâm es-Sultâniyye'' adlı eserinde belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır; İmam, halkın refahını gözeten, adaleti sağlayan ve İslam'ın ilkelerini hayata geçiren kişidir (Mâverdî, 2003: 42). Mâverdî'nin hâkim tasavvuru da benzer şekilde adaletin tesisi ve kamu düzeninin korunmasına dayanır. Hâkim, dünyevî otoriteyi temsil ederken, İmam hem dünyevî hem de uhrevî sorumluluk taşır. Mâverdî, siyasal iktidarın en üst makamı olarak tanımladığı ''hilafet'' ya da ''imamet'' kurumunun gayesini açık ve net biçimde ifade eder. Ona göre bu görev, bir yandan dinin esaslarını koruma yükümlülüğünü üstlenirken, diğer yandan toplumsal düzeni sağlamak ve kamu işlerini yürütmekle sorumludur (Mâverdî, 2015: 29). Mâverdî, siyasal görüşlerini, geçmişteki Hulefâ-yi Râşidîn döneminin ideal düzenine duyulan özlem ile gelecekte mutlak adaleti sağlayacak lider arayışının hâkim olduğu çalkantılı bir dönemde geliştirmiştir (Kallek, 2004: 236). Bu tarihsel bağlam, onun düşünce sistematiğinde dinin toplumsal düzen açısından vazgeçilmez bir referans noktası olmasının nedenini de açıklar. Zira Abbâsî hilafetinin siyaseten zayıfladığı, merkezî otoritenin sarsıldığı ve meşruiyet krizinin derinleştiği bir dönemde yaşayan Mâverdî, çözümü geçmişin istikrarını model alan ve dini esaslara dayalı bir yönetim anlayışında aradığı ifade edilebilir. Mâverdî, sahip olduğu entelektüel birikim ve tarihî tecrübesiyle geçmişte yaşanan gelişmeleri dikkatle analiz etmiş, buradan evrensel ilkelere ulaşmaya çalışmıştır. Siyasal ve yönetsel meseleleri ele alırken Kur'an ve hadisleri temel kaynaklar olarak benimsemiş; düşüncelerini Kur'an ve hadislere dayandırarak meşruiyet zemini oluşturmaya çalışmıştır. Bunun yanında, dört halife dönemi de onun için önemli bir örneklik teşkil eder. Çünkü Mâverdî'ye göre dört halife dönemi, İslami yönetim anlayışının hem ilkelerine hem de pratiğine en uygun şekilde hayata geçirildiği zaman dilimidir (Sarıbıyık, 2022: 51). Dolayısıyla onun siyasal yaklaşımı, kutsal metinlerle tarihsel tecrübenin birlikte değerlendirilmesine dayanan bütüncül bir anlayış ortaya koymaktadır. Mâverdî'ye göre, 'hükümdar' anlamına gelen Melik'te aşağıda belirtilen nitelikler bulunmalıdır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Allah korkusu: Bir melike için en temel ve vazgeçilmez erdem, Allah korkusudur. Zira bu duygu, onun yalnızca bireysel dindarlığını değil, aynı zamanda yönetsel adaletini ve toplumsal sorumluluk bilincini de şekillendirir. Allah'tan sakınma düşüncesi, yöneticiyi çevresini imar etmeye, emri altındakilerin haklarını korumaya ve halkının ihtiyaçlarıyla bizzat ilgilenmeye sevk eden ahlâkî bir temeldir. Allah korkusu (takva), Melikin veya yöneticinin adaletli, merhametli ve sorumluluk sahibi olmasının temelidir. Kur'an-ı Kerim'de bu konuda birçok ayet bulunmaktadır. Örneğin: ''Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor'' (Nahl Suresi, 16:90). Bunların yanında ise Melihin öğrenmesi gereken ilimler şu şekildedir:

Tevhid ve Kelam İlmi: Allah'ın birliğini, sıfatlarını ve inanç esaslarını kavrayarak, yöneticiliğini ilahi adalet üzerine temellendirmek.

Hadis İlmi: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetini, helal-haram sınırlarını ve ahlaki öğretilerini bilmek.

Hulefâ-i Râşidîn'in Uygulamaları: Dört halifenin yönetim anlayışlarını inceleyerek, adalet, liyakat ve istişare prensiplerini özümsemek.

Siyaset ve Yönetim İlmi: Devlet idaresinde stratejik kararlar alarak, halkın refahını sağlamak ve adil bir düzen kurmak.

Fıkıh İlmi: İslam hukukunu öğrenerek, toplumsal meselelere şer'i çözümler getirebilmek.

Nasihat ve Ahlak İlmi: Hikmetli öğütlerle nefsin terbiyesi ve halkın doğru yönlendirilmesi.

Dil İlmi: Arapça ve diğer dillerdeki yeterlilikle, ilimleri doğru anlamak, hitabet gücünü geliştirmek ve halkla etkili iletişim kurmak.

Âlimler Meclisi kurma fikri, Farabî'nin devlet başkanlarının filozoflardan oluşan bir danışma meclisi oluşturması gerektiği görüşünden hareketle, Mâverdî tarafından da benimsenmiştir. Mâverdî, melikin âlimlerle sıkça bir araya gelerek, fikirsel ve ilmi tartışmalara katılmasını öğütler. Dini emirlerin eksiksiz uygulanması, melikin sorumluluğudur. Melik, sahip olduğu makamın büyüklüğü ve yüceliği gereği icraatlarını ciddiyetle sürdürmeli, gevşeklik ve laubalilikten kaçınmalıdır. Ayrıca, sıkıntılar karşısında sabırlı olmalı, olgunluk ve dirayet göstermelidir. Cömertlik, cimrilikten sakınılması gereken bir erdemdir. Sır saklamak, verilen sözlere sadık kalmak ve ahde vefa göstermek melikin vazgeçilmez özelliklerindendir. Melik, nimete karşı şükretmeli, halkının menfaatlerini gözetmeli ve ihtiyatlı olmalıdır. Beldeleri imar etmeli, halkın huzurunu sağlamak için çeşitli kolaylıklar sunmalıdır. Ancak, melikin huzura girişi kolaylaştırılmamalıdır; çünkü bu durum, kibir ve kötü alışkanlıkların doğmasına yol açabilir. Melik, insanların sosyal statülerine saygı göstermeli ve toplumun farklı sosyal konumlarını dikkate almalıdır. Yani, savaşa gidenle evinde oturanı, cömertle cimriyi, ilim sahibi ile cahili eşit görmemelidir. Mâverdî'ye göre, melik, doğru kararlar alabilmek ve toplumun ihtiyaçlarına etkin bir şekilde cevap verebilmek için sağlam bir akıl yapısına sahip olmalıdır. Bedensel sağlığı da oldukça önemlidir; hem kendi görevlerini düzgün yerine getirebilmesi hem de topluma örnek olabilmesi için sağlıklı olması gerekmektedir. Melik, sadece yöneticilik vasfı ile değil, aynı zamanda ahlaki açıdan da adaleti ilke edinmelidir. Melik,

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

hilafetin sorumlulukları doğrultusunda, hükümet kararları ve yönetimsel düzenlemeler için içtihatta bulunabilecek bilgi ve yetkinliğe sahip olmalıdır. Ayrıca, halkın yönetimi ve sevk edilmesi konusunda derin bir bilgiye ve yönetsel beceriye sahip olması da gerekmektedir. Güç ve cesaret de melikin sahip olması gereken önemli niteliklerdendir. Melik, düşmanlarla mücadele edebilme ve toplumu koruma konusunda cesaret ve kuvvet sahibi olmalıdır. Mâverdî'ye göre, melikin etkin bir yönetici olabilmesi için sadece fiziksel ve zihinsel yeterlilik değil, aynı zamanda adalet, bilgi ve cesaret gibi manevi nitelikler de olması gerektiğini ifade eder (Sarıbıyık, 2022: 66-84).

3.2. Klasik Siyaset Düşüncesinden Modern Yönetime: Fârâbî ve Mâverdî'nin Yöneticilik Anlayışının Kamu Yönetimine Yansımaları

Kamu yönetimi, toplumsal yapının sürekliliğini sağlamak ve kamusal hizmetleri etkin biçimde sunmak amacıyla gelişen ve gelişmeye devam eden bir disiplindir. Kamu yönetimindeki dönüşümler, kamu sektörünün örgütsel yapısında ve yönetsel ilkelerinde eşzamanlı bir yeniden yapılandırmayı zorunlu kılmaktadır (Gözel, 2003: 195). Kamu yönetimi modern kamu yönetimi anlayışı, büyük ölçüde batı merkezli teorik temellere dayansa bile İslam klasik dönem siyaset düşünürlerinin görüşleri alana önemli katkılar sunmuştur. Özellikle Orta Çağ İslam dünyası, 9. ile 12. yüzyıllar arasında, bilimsel düşüncenin gelişiminde önemli bir rol oynamış ve Batı'daki ampirik bilgi birikiminin temellerini oluşturan entelektüel birikimi ortaya koymuştur. Dönemde Müslüman âlimler, sadece Yunan felsefi mirasını tercüme etmekle kalmamış, aynı zamanda gözlem ve deney temelli araştırmaları sistematik bir metoda dönüştürerek bilimsel yöntemin kurumsallaşmasına öncülük etmişlerdir. Bağdat'taki Beytü'l-Hikme gibi kurumlar aracılığıyla hem teorik hem de uygulamalı bilimlerde önemli ilerlemeler sağlanmış; astronomi, matematik, tıp ve optik gibi alanlarda geliştirilen bilgi, sonradan Avrupa'da Rönesans ve Aydınlanma süreçlerinin epistemolojik temelini oluşturmuştur. Gutas'a (2012: 13-15) göre, süreç sadece entelektüel bir aktarım değil, aynı zamanda İslam toplumunun özgün düşünsel üretimiyle şekillenen bilgi dönüşümüdür. Benzer şekilde, Saliba (2007: 67-74) da Batı'da bilimsel devrimi mümkün kılan düşünsel altyapının, Abbâsî döneminde geliştirilen gözlem ve rasyonalite temelli yaklaşımlara dayandığını üzerinde durmaktadır. İslam medeniyetinin bilgi üretim sürecindeki rolü, çok yönlü ve tarihsel olarak süreklilik arz eden miras olarak değerlendirilmelidir. Orta Çağ İslam siyaset düşüncesinin önde gelen isimlerinden Fârâbî ve Mâverdî, yöneticilik anlayışlarını sadece dönemin siyasal gerçekliğine değil, aynı zamanda yönetimin felsefi, hukuki ve ahlaki temellerine dayandırmaları bakımından oldukça dikkat çekicidir. Fârâbî ve Mâverdî kamu otoritesinin kaynağı, görevleri ve sınırları konusunda farklı vurgu noktaları içerse de, yöneticiliği toplumsal düzenin tesisi ve devamlılığı açısından vazgeçilmez bir kurum olarak ele almaktadırlar. Klasik siyaset düşünürleri arasında yer alan Fârâbî ve Mâverdî, yöneticiliği salt idari rol olarak görmemiş, bu görevi ahlaki, entelektüel meziyetleri olan ve epistemik sorumluluklar taşıyan bir alan olarak değerlendirmişlerdir. Fârâbî'nin el-Medînetü'l-Fâzıla eserinde ortaya koyduğu ‘‘fazıl reis’‘ kavramı, doğuştan sahip olduğu erdemlerle hem bireysel hem de toplumsal düzeyde rehberlik eden lider portresi sunmaktadır. Sıradan bir devlet adamından öte, ahlakın, bilginin ve adaletin temsilcisi olan bir yönetici tipini yansıtmaktadır. Fârâbî'ye göre, liderin fiziksel sağlamlıktan zihinsel netliğe, öğrenme ve öğretme becerisinden adalet anlayışına kadar pek çok niteliği bünyesinde barındırması gerekir (Fârâbî, 2001: 88–89). Bu açıdan bakıldığında,

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

fazıl reisin taşıdığı özellikler, günümüz kamu yönetimindeki liderlik vasıfları, etik yönetişim ve liyakat esaslarıyla benzerlik göstermektedir. Günümüz kamu yönetimi anlayışı, yöneticiden yalnızca emir vermesini değil, aynı zamanda toplumla etkili iletişim kurabilmesini, stratejik kararlar alabilmesini ve ahlaki sorumluluklarının bilincinde olmasını bekler.

Mâverdî, siyasal otoritenin meşruiyetini sağlayan temel ilkenin adalet olduğu üzerinde durmaktadır. Ona göre adalet, sadece bireysel bir erdem değil; yöneticinin halk nezdinde ki güvenilirliğini sağlayan asli bir yönetim ilkesidir. Yönetimde adaletin sağlanması, yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkinin istikrarını ve düzenin tesis edilmesi sağlar. Devlet başkanında bulunması gereken nitelikleri açık biçimde belirleyen Mâverdî, olması gereken özellikleri kısaca bilgi, feraset, fiziksel yeterlilik ve toplumu yönetme becerisi gibi başlıklar altında toplamıştır (Göz, 2021: 110- 111). Özellikle yöneticinin ilim sahibi olması, yalnızca bireysel donanımın değil, aynı zamanda kurumsal işleyişin sağlıklı biçimde sürdürülebilmesinin de temelidir. Bilgi eksikliği, yöneticinin karar alma süreçlerinde hatalar yapmasına ve ehliyetsiz bürokratlar tarafından yönlendirilmesine yol açabilir. Bu çerçevede, Mâverdî'nin yöneticide aradığı nitelikler, günümüz kamu yönetiminde önem kazanan liyakat, hesap verebilirlik ve kurumsal etkinlik gibi ilkelerle dikkat çekici bir benzerlik göstermektedir. Yöneticinin sadece yetki sahibi değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluğa sahip bir aktör olması gerektiği yönündeki yaklaşım, çağdaş yönetişim anlayışıyla da örtüşmektedir. Fârâbî, liderliği aklî yeterlilik ve ahlaki erdem ekseninde temellendirirken; Mâverdî, yönetsel meşruiyeti adaletin tesisi ve toplumun maslahatını gözetme yükümlülüğü çerçevesinde tanımlar. Her iki düşünürün yöneticilik anlayışı, günümüzde kamu görevlilerinden beklenen etik tutarlılık, bilgeliğe dayalı karar alma ve toplumsal yarar üretme ilkeleriyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla Fârâbî ve Mâverdî'nin ortaya koyduğu yöneticilik modeli, geçmişten günümüze taşınabilecek entelektüel miras taşımaktadır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

İslam siyaset düşüncesinde yöneticilik anlayışı, sadece yönetim erkine sahip olmayı değil; toplumsal düzeni temin etme, adaleti sağlama ve bireylerin ahlaki gelişimini destekleme gibi çok boyutlu sorumlulukları da içermektedir. Özellikle Fârâbî ile Mâverdî'nin siyasal liderliğe ilişkin yaklaşımları, dönemin toplumsal ihtiyaçları ve düşünsel paradigmaları doğrultusunda gelişmiştir. Her iki düşünür de yöneticiliği, sadece idari bir görev değil; ahlaki olgunluk, düşünsel yeterlilik ve toplum üzerinde yön gösterici etki gerektiren çok boyutlu bir sorumluluk sahası olarak değerlendirmiştir.

Fârâbî'nin siyaset felsefesi, yöneticiyi erdemli toplumun kurucu ve yönlendirici unsuru olarak tanımlar. Fârâbî ideal yöneticide felsefi bilgelik, aklî kavrayış gücü ve ahlaki bütünlük aramaktadır. Bu yaklaşım, bireyin mutluluğunu temel alan bir düzende, liderin toplumun düşünsel ve ahlaki gelişimini sağlaması gerektiğini öngörür. Ona göre yöneticilik, sadece kamu görevi değil, aynı zamanda ahlaki sorumluluk taşıyan bir toplumsal rehberliktir.

Mâverdî'nin ise kamu otoritesinin hem dinî hem de dünyevî işlerde etkin ve meşru bir konumda olmasını esas alır. İmam ya da devlet başkanında bulunması gereken özellikleri belirlerken, yöneticinin dini hükümlere vakıf olması, adaletle hareket etmesi ve kamu yararını

gözetmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Mâverdî'nin modelinde yöneticilik, sosyal düzenin tesisi ve idamesi için vazgeçilmez kurumsal güç olarak görülür.

Fârâbî daha ziyade ideal olana yönelirken, Mâverdî'nin gerçeklikten beslenen bir tutum sergilediği söylenebilir. Fârâbî'nin yaklaşımı, felsefi anlamda bütüncül bir toplum tasavvuruna ulaşmayı hedeflerken; Mâverdî, mevcut siyasal yapının istikrarını ve kamu otoritesinin sürekliliğini temin etmeye yöneliktir.

Modern kamu yönetimi bağlamında değerlendirildiğinde ise, Fârâbî'nin yöneticilik anlayışı liyakat temelli yönetim yapıları açısından önem arz etmektedir. Yönetimde aklî ve ahlaki yeterliliklerin bir arada aranması, çağdaş yönetişim ilkeleriyle örtüşmektedir. Öte yandan, Mâverdî'nin kamu düzeni ve toplumsal dengeyi önceleyen modeli ise meşruiyetin toplumsal değerlerle bütünleşik biçimde yeniden üretilmesi açısından dikkate değerdir. Her iki düşünürün görüşleri, yöneticiliğin sadece iktidar alanı değil; aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk, toplumsal rehberlik ve düzen sağlayıcılık işlevleriyle bütünleştiğini ortaya koymaktadır. Bu anlayış, günümüz kamu yönetimi yaklaşımlarında etik liderlik, hesap verebilirlik ve halkla bütünleşme gibi ilkelerin tarihsel kökenlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak, Fârâbî ve Mâverdî'nin yöneticilik anlayışı ile yöneticide bulunması gereken nitelikler, yalnızca tarihsel birer görüş olarak kalmamış; aynı zamanda çağdaş kamu yönetimi yaklaşımlarına zemin hazırlayan düşünsel bir mirasın temellerinin oluşmasına olanak sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Aslan, M. M., & Bulut, Y. (2018). Kutadgu Bilig'de İyi Yönetimin Esasları. Ombudsman Akademik, (1), 15-25.

Çifçi, O. Z. (2012). Mâverdî Düşüncesinde Din-Devlet İlişkisi. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 81-99.

Çolak, A. (2016). Mâverdî ve El-Ahkâmu's-Sultaniyyesi. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 173-215.

Demirel, D. (2014). Fârâbî'nin İdeal Devleti: Erdemli Şehir. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1), 358.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2023). Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali. Erişim adresi: https://kuran.diyanet.gov.tr E.T: 09/05/2025

Druart, Thérèsè-Anne. ''*Al- Fārābī on the Practical and Speculative Aspects of Ethics*''. Moral and Political Philosophies in the Middle Ages. ed. B. Carlos Bazan vdğr., 476-485. Ottova: Legas, 1995.

Fârâbî, M. F. (2004). Çev: Ahmet Arslan, Vadi Yayınları, II. *Baskı, Ankara*.

Fârâbî. (2001). *El-Medînetü'l-Fâzıla* (N. Danişman, Çev.). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Göz, K. (2021). Mâverdî'de Siyaset Felsefesi: Ahkâmu's-Sultaniyye Örneği. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8(1), 100-121.

Gözel, K. A. (2003). Yeni Kamu Yönetimi Nedir. Türk İdare Dergisi, 75(438), 195-208.

Gutas, D. (2012). *Greek Thought, Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early'Abbasaid Society (2nd-4th/5th-10th c.)*. Routledge.

Kallek, C. (2004). Mâverdî'nin Ahlâkî, İçtimaî, Siyasî ve İktisadî Görüşleri. Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, (17), 219-265.

Mâverdî, E. L. H. (1976). *El-Ahkâmu's-Sultâniyye*,(çev. Ali Şafak). Bedir Yayınları, İstanbul.

Mâverdi, İ. (2020). **Edebü'd Dünya ve'd Din**. Tahlıl Basım Yayın Eğitim Hizmetler, san. Tıc. Ltd. Ştı.

Menekşe, Ö. (2023, Haziran). İslam'da Devlet Anlayışı: Mâverdî Örneği. Vuslat: Eğitim, Kültür ve Düşünce Dergisi, (264), 5-35.

Özturan, H. (2019). Fârâbî ve İbn Sînâ'da Amelî Felsefe: Bir Mukayese. Nazariyat: İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi, 5, 1-36.

Platon, (2008). *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu & M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Saliba, G. (2007). *Islamic Science and the Making of the European Renaissance*. Mit Press.

Sarıbıyık, M. (2022). *Siyaset Sanatı: Nasîhatü'l-Mülûk Tercümesi* (4. baskı). Ark Kitapları.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KAMU YÖNETİMİNİN DENETLENMESİNDE ETKİN BİR DENETİM ARACI OLMA YOLUNDA DEVLET DENETLEME KURULU: YETKİ VE İŞLEV DEĞİŞİMİNİN ANALİZİ

Prof. Dr. Ferit İZCİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

ferit.izci@yyu.edu.tr. 0000-0001-6383-1280.

Öğr. Gör. Çağlar ÇİÇEK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van Güvenlik MYO

caglarcicek@yyu.edu.tr. 0000-0002-9551-1027.

ÖZET

Devlet Denetleme Kurulu (DDK), 1982 Anayasası ile kurumsal kimlik kazanarak Cumhurbaşkanına bağlı bir denetim organı olarak yapılandırılmıştır. Kamu yönetiminin hukuka, etik ilkelere ve kamu yararına uygun şekilde işlemesini sağlamak maksadıyla faaliyet gösteren DDK, kamu kurumlarının işleyişini denetleme, inceleme ve araştırma görevleriyle merkezi bir konumda yer almaktadır. Kurul, idarenin hesap verebilirliğini ve şeffaflığını artırarak kamu yönetiminin etkin ve verimli şekilde işlemesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Son dönemlerde, DDK'nın yetkileri ve sorumluluk alanı çeşitli düzenlemelerle genişletilmiş, özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte doğal olarak önemli yapısal değişiklikler yaşanmıştır. Çalışma, DDK'nın kamu yönetiminin etkinliğini, şeffaflığını ve hesap verebilirliğini sağlamadaki rolünü analiz ederek, kurumun güncel sorunlarını ve gelecekteki potansiyelini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. DDK'nın kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği yapısal ve işlevsel dönüşümler, Türkiye'nin siyasi ve idari yapısındaki değişimlerle paralel olarak ele alınmaktadır. Özellikle 1982 Anayasası ile birlikte DDK'nın yetki alanı ve denetim mekanizmalarında yaşanan değişiklikler, çalışmanın odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca, DDK'nın başkanlık sistemiyle birlikte gelen yeni idari yapılanma içindeki konumu ve bu süreçte karşılaştığı zorluklar da detaylı bir şekilde incelenmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmış olup, doküman analizi ve mevzuat incelemeleri doğrultusunda DDK'nın kamu yönetiminde etkin bir denetim aracı olma yolunda geçirdiği dönüşümleri analiz ederek, kurumun gelecekteki potansiyelini ve karşılaştığı engelleri ortaya koymayı hedeflemektedir. Kurumun bağımsızlığı, tarafsızlığı ve denetim raporlarının kamuoyu nezdindeki güvenilirliği gibi unsurlar, DDK'nın gelecekteki rolünü belirleyecek kritik faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet Denetleme Kurulu (DDK), Kamu Yönetimin Denetlenmesi , Kamu Yönetiminde Stratejik Denetim.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

THE STATE AUDIT BOARD ON THE WAY TO BECOMING AN EFFECTIVE AUDIT TOOL IN THE SUPERVISION OF PUBLIC ADMINISTRATION: ANALYSING THE CHANGE OF AUTHORITY AND FUNCTION

Prof. Dr. Ferit IZCI

Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Public Administration

ferit.izci@yyu.edu.tr 0000-0001-6383-1280.

Lecturer Gör. Çağlar ÇİÇEK

Van Yüzüncü Yıl University Van Security Vocational School

caglarcicek@yyu.edu.tr 0000-0002-9551-1027.

ABSTRACT

The State Supervisory Board (DDK) gained an institutional identity with the 1982 Constitution and was structured as a supervisory body reporting to the President. Operating with the aim of ensuring that the public administration operates in accordance with the law, ethical principles and the public interest, the DDK occupies a central position with its duties of auditing, examining and investigating the functioning of public institutions. The Board aims to contribute to the effective and efficient functioning of public administration by increasing the accountability and transparency of the administration. Recently, DDK's powers and area of responsibility have been expanded through various regulations and significant structural changes have naturally occurred, especially with the transition to the Presidential Government System. The study aims to analyse the role of DDK in ensuring the effectiveness, transparency and accountability of public administration, and to evaluate the current problems and future potential of the institution. The structural and functional transformations that DDK has undergone since its establishment are analysed in parallel with the changes in Turkey's political and administrative structure. In particular, the changes in DDK's jurisdiction and oversight mechanisms with the 1982 Constitution constitute one of the focal points of the study. In addition, the position of the DDK within the new administrative structure that came with the presidential system and the difficulties it encountered in this process are also analysed in detail. The study employs qualitative research methods and aims to reveal the future potential of the institution and the obstacles it faces by analysing the transformations DDK has undergone on its way to becoming an effective audit tool in public administration in line with document analysis and legislative reviews. Factors such as the independence and impartiality of the institution and the credibility of audit reports in the eyes of the public are considered as critical factors that will determine the future role of DDK.

Key Words: State Auditing Board (DDK), Auditing of Public Administration, Strategic Audit in Public Administration.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. GİRİŞ

Kamu yönetiminin denetlenmesi, modern demokratik sistemlerde iyi yönetim kalitesinin artırılması ve kamu kaynaklarının etkin kullanımı açısından stratejik öneme sahiptir. Demokratik rejimlerde denetim sadece hukuka uygunluğu sağlamakla sınırlı kalmaz; aynı zamanda kamu kurumlarının hesap verebilirliğini, şeffaflığını ve performansını da izleyerek toplumsal güvenin tesis etmesine katkı sağlar. Dolayısıyla üst denetim organları, idarenin iç işleyişini düzenleyen teknik araçlar olmanın ötesinde, siyasal ve idari meşruiyetin devamlılığını garanti altına alan kurumsal teminatlardır. Türkiye'de Devlet Denetleme Kurulu (DDK), üst denetim organı olarak özgün bir örnek oluşturmaktadır. 1982 Anayasası ile kurumsal kimlik kazanan ve doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak yapılandırılan DDK, denetleme yetkisi dışında inceleme, araştırma ve soruşturma yapma yetkisine sahip olmasıyla diğer denetim mekanizmalarından ayrışmaktadır. Kurul, kamu yönetiminin hukuka uygunluğunu gözetmekle kalmayıp, kamu yararı ve etik ilkelere dayalı bir yönetim anlayışının geliştirilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir. Özellikle idari sistemdeki yapısal değişimlerin ivme kazandığı son yıllarda, DDK'nın görev alanı ve kurumsal pozisyonu da ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. 2017'de hayata geçirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte Devlet Denetleme Kurulu'nun denetim rolü yeniden yapılandırılmış; bu sistemle Kurul, yürütme içerisinde daha merkezi ve stratejik konuma yerleşmiştir. 2025 yılında yapılan mevzuat değişiklikleri ise bu dönüşümü yeni bir aşamaya taşımıştır. Ancak yetki alanının genişlemesi, beraberinde kurumsal konumuna ilişkin çeşitli tartışmaları da gündeme getirmiştir. Kurul'un anayasal sınırlar içindeki bağımsızlığı, denetim süreçlerindeki tarafsızlığı, ürettiği raporların kamuoyuyla paylaşım biçimi ve denetim sonuçlarının uygulamaya yansıma düzeyi, kurumun meşruiyeti ve etkinliği açısından belirleyici unsurlar hâline gelecektir. Bu çerçevede, DDK'nın güncel rolünün ve potansiyelinin yeniden değerlendirilmesi, sadece kurumsal değil aynı zamanda sistemik bir analiz gerektirmektedir. Çünkü DDK'nın denetim anlayışı, yalnızca geçmişin uygulamalarını değil, aynı zamanda gelecekte Türkiye'de kamu yönetiminin hangi ilkesel temeller üzerinde şekilleneceğini de belirleyici bir unsur olma potansiyeli taşımaktadır.

Yapılan bu çalışma, Devlet Denetleme Kurulu'nun tarihsel gelişim süreci, anayasal ve kurumsal çerçevesi, işlevsel kapasitesi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası yaşadığı dönüşüm bağlamında kamu yönetimindeki rolünü bütüncül bir bakış açısıyla analiz etmeyi amaçlamaktadır. DDK'nın etkili bir denetim, inceleme, araştırma ve soruşturma birimi olarak etkili çalışabilmesi için gereken kurumsal koşullar, karşılaşılan engeller ve geleceğe dönük fırsatlar çalışmanın temel inceleme konularını oluşturmaktadır. Netice olarak Türkiye'de kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması sürecinde DDK'nın stratejik konumunun akademik perspektifle değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

2. DDK'NIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KURUMSAL YAPISI

Türk idare sisteminde Devlet Denetleme Kurulu'nun hukuki dayanağı, ilk kez Anayasa'nın 108. maddesi ile oluşturulmuş, ardından 01 Nisan 1981 tarihli ve 2443 sayılı Kanun'la kurumsal

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

çerçevesi belirlenmiştir. Yapılan yasal düzenlemenin ardından Kurul'un görev alanları ile teşkilat yapısını ayrıntılı biçimde düzenleyen bir yönetmelik yayımlanmıştır. Daha sonra, 406 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kurul'un yapısında ve yetkilerinde çeşitli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Süreci, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte yürürlüğe giren 5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi izlemiştir (Çokkaş, 2019: 87). Nihayetinde, Şubat 2025'te yapılan yasal değişiklikle, Kurul'un işleyişi ve denetim kapasitesi yeniden yapılandırılmış olup, Devlet Denetleme Kurulu, zaman içinde geçirdiği yasal ve kurumsal dönüşümlerle günümüzdeki halini almıştır.

Devlet Denetleme Kurulu'nun kurumsal temelleri, 1982 tarihinde kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile atılmıştır. Anayasanın ''Yürütme'' bölümünde yer alan 108. madde doğrultusunda anayasal statüye kavuşan Kurul, doğrudan yürütme erkine bağlı bir denetim birimi olarak yapılandırılmıştır. Dolayısıyla Kurul'un görev alanına girmesi ve işlem tesis edebilmesi, herhangi bir idari birim ya da bireysel başvuruya değil, yalnızca Cumhurbaşkanının açık yönlendirmesine bağlıdır. Bu yönüyle Kurul, idari yapı içerisinde bağımsız bir denetim yetkisine değil, Cumhurbaşkanı'nın iradesi doğrultusunda işleyen sınırlı ancak etkili bir denetim işlevine sahiptir. Devlet Denetleme Kurulu'nu bu yapısı denetim yetkisi olan ve yürütmenin merkezine doğrudan bağlı bir anayasal yapı hâline getirmektedir.

Çizelge 1: Devlet Denetleme Kurulu'nun Kurumsal Yapısı

Kurumsal Unsur	**Açıklama**
Bağlı Olduğu Makam	Cumhurbaşkanlığı
Anayasal Temel	1982 Anayasası m.108
Kuruluş Yasası	2443 sayılı Kanun (1981); 5 sayılı CBK; **2025 tarihli Kanun değişikliği**
Yetki Alanı	Kamu kurumları, kamuya ait meslek kuruluşları, toplum yararına çalışan dernek ve vakıflar, kooperatifler, birlikler ve bunların bağlı kuruluşları
Yetki Dışı Alan	Yargı organları
Temel Görevleri	Denetim, inceleme, araştırma ve idari soruşturma
Raporlama	Sonuçlar doğrudan Cumhurbaşkanına sunulur
Kurul Başkan ve Üyeliğine Atanma Şartları	Cumhurbaşkanı, yükseköğrenimini tamamladıktan sonra kamu hizmetinde en az on iki yıl boyunca başarı göstermiş ve belirgin bir şekilde öne çıkmış kişiler arasından atama yapar

2.1. 2017 Anayasa Değişikliği ile Devlet Denetleme Kurulu'nda (DDK) Gerçekleştirilen Değişiklikler

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Türkiye'de 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen referandumun sonucu 09 Temmuz 2018 tarihi itibariyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne fiilen geçiş gerçekleşmiştir. Geçiş süreci kapsamında, yeni sisteme uyum sağlanabilmesi için bir dizi düzenleme yapılmıştır (Çiçek, 2022: 84). Yapılan referandum sonucunda Anayasada bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikler arasında, Anayasada yer alan 108. maddeye ilişkin dört düzenleme yer almaktadır. Aşağıda, bu düzenlemelere ilişkin detaylar verilmiştir.

Çizelge 2: 2017 Yılında Yapılan Düzenlemelerle DDK'nin 108. Maddesinde Gerçekleşen Değişiklikler

Değişiklik Konusu	Önceki Durum	Yapılan Değişiklik
İdari Soruşturma ve İnceleme	İnceleme, araştırma ve denetleme	''İdari soruşturma'' ibaresi eklenmiştir.
Görev alanı	Yargı organları ve silahlı kuvveler, Devlet Denetleme Kurulunun görev alanı dışındadır.	Silahlı kuvvetler görev alanına dâhil edilmiştir.
Üyelik Düzenlemesi	''Üyeleri ve üyeleri içinden Başkanı'' Cumhurbaşkanınca	Başkan ve üyeleri, Cumhurbaşkanınca atanır.
Görev işleyişi ve özlük işleri	Kanunla	Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle

2017 yılında referandumla yapılan değişiklikler, Devlet Denetleme Kurulu'nun denetim ve yetkilerini genişletmiştir. İlki, kurulumun denetim uhdesinde ''inceleme, araştırma ve denetleme'' varken ''idari soruşturma'' ibaresi de eklenmiştir. İdari soruşturma yetkisinin eklenmesi, Anayasa değişikliği sonrasında Cumhurbaşkanının hem sorumlu hem de hiyerarşik üst konumunda bulunması dikkate alındığında, işlevsel ve gereklilik arz eden bir düzenleme niteliği taşımaktadır (Erdem, 2016: 17). Netice olarak DDK'nın denetim alanını daha kapsamlı hale getirilerek, idari faaliyetlere yönelik idari soruşturma yapabilmesine imkân sağlamıştır.

İkincisi, Devlet Denetleme Kurulu'nun görev alanı daha önce silahlı kuvvetler ve yargı organları dışındayken, düzenleme ile birlikte silahlı kuvvetler de Kurul'un denetim alanına dâhil edilmiştir. Yapılan düzenleme ile yargı organları hariç tüm Kamu kurum ve kuruluşları, Devlet Denetleme Kurulu'nun yetki alanı içerisinde yer almaktadır. İlk bakışta sınırlı bir değişiklik gibi görünse de, silahlı kuvvetlerin Kurul'un denetimine dâhil edilmesi, hem sistemin bütüncül işleyişi açısından hem de yürütme yetkisini tek elde toplayan Cumhurbaşkanına sağladığı denetim gücü bakımından oldukça önemlidir. Bu düzenleme, yargı dışında kalan tüm kamu yapılarının denetlenebilirliğini artırarak, yürütmenin denetim araçlarını daha etkin kılmaktadır.

Üçüncüsü, DDK üyelerinin atanmasına ilişkin düzenleme de değişmiştir. Daha önce kurulumun üyeleri ve başkanı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile atanmazken, yapılan değişiklikle birlikte başkan ve üyelerin tamamı Cumhurbaşkanınca atanır hale gelmiştir.

Sonuncusu Devlet Denetleme Kurulu'nun işleyişine ve personel yapısına dair düzenlemeler, son dönemde kanuni zeminden çıkarılarak Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile şekillendirilmeye başlanmıştır. Söz konusu düzenleme, kamu yönetiminde etkinliği artırmak ve yönetim süreçlerine esneklik kazandırmak amacıyla atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Özetle, 2017 Anayasa Değişikliği ile yapılan düzenlemeler, Devlet Denetleme Kurulu'nun etkinliğini artırmak, denetim alanını genişletmek ve yürütme organına daha yakın bir yapı oluşturmak adına önemli adımlar atmıştır. Ancak, yapılan değişikliklerin kurulun idari denetim kapsamındaki etkinliği ilerleyen yıllarda daha net bir şekilde görülecektir.

2.2. 5 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve Güncel Yasal Çerçeve

2017 yılında kabul edilen anayasa değişiklikleriyle Türkiye, parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş yapmış ve devlet yönetimi açısından köklü bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir. Yeni sistemin yürürlüğe girmesiyle birlikte yürütme yetkisinin yeniden yapılandırılması amacıyla kapsamlı yasal ve idari düzenlemelere ihtiyaç duyulmuş; bu doğrultuda, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri yürütme yetkisinin kullanılmasında temel bir araç haline gelmiştir. Özellikle devletin idari teşkilatlanmasına yönelik düzenlemeler bakımından Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri belirleyici bir rol üstlenmiş; yürütme organının işleyişine ilişkin birçok alan doğrudan Cumhurbaşkanlığı inisiyatifiyle yeniden şekillendirilmiştir. Bu çerçevede Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe giren 5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Devlet Denetleme Kurulu'nun (DDK) kurumsal yapısını, görev alanlarını, üyelerinin atanma usullerini, görev sürelerini ve özlük haklarını ayrıntılı biçimde düzenlemiştir. Anayasa'nın 108. maddesinden kaynaklanan yetkiye dayanılarak çıkarılan kararname ile Kurul'un hukuki statüsü yürütme işlemi kapsamında yeniden tanımlanmıştır. Böylece DDK'nın idari sistem içerisindeki konumu ve işleyiş esasları Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin mantığı doğrultusunda dönüştürülmüştür (Yıldırım, 2017: 17). DDK, Türk idari yapısında yüksek denetim mekanizması olarak önemli bir işlev üstlenmiş; bu bağlamda tarihsel süreçte çeşitli yasal düzenlemelere konu olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmeden önce Kurul'un teşkilat yapısı ve faaliyet alanlarını belirleyen temel yasal dayanak, 01 Nisan 1981 tarihli ve 2443 sayılı ''Devlet Denetleme Kuruluna İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun'' olmuştur. Sadece 12 maddeden oluşan bahse konu kanun, uzun yıllar boyunca Kurul'un işleyişine yön vermiştir. Ancak geçen zaman içerisinde, bazı hükümlerinin yürürlükten kaldırılması ve bazı maddelerinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesiyle birlikte, kanunun uygulama kabiliyeti büyük ölçüde daralmıştır. Mayıs 2025 itibarıyla yalnızca üç maddesi yürürlükte kalan kanunun, son olarak 31 Ocak 2025 tarihinde yapılan düzenlemelerle güncellenmiştir.

Çizelge 3: 31 Ocak 2025 Tarihinde Yapılan Mevzuat Değişikliklerinin Karşılaştırılması

Düzenleme Alanı	**Eski Düzenleme**	**Yeni Düzenleme**
Yasa Başlığı	''Devlet Denetleme Kurulu Başkan ve Üyelerine İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun'' adıyla yürürlükteydi.	''Devlet Denetleme Kuruluna İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun'' başlığıyla yeniden düzenlenmiştir.
Denetim Yetkisi	Mahkemesinin 1/2/2024 tarihli ve 2021/113 Esas, 2024/29 Karar sayılı karan ile 5 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde yer alan	Devlet Denetleme Kurulu kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, kooperatiflerde, birliklerde ve bu kurum ve kuruluşların her türlü ortaklık ve iştiraklerinde her türlü idari soruşturma, inceleme, araştırma ve denetleme yapabilir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

	‘‘…vakıflarda, kooperatiflerde, birliklerde ve bu kurum ve kuruluşların her türlü ortaklık ve iştiraklerinde...’‘ ibaresi iptal edilmiştir	
Kurulun Çalışma Usulü	9.07.2018 tarihli ve 30473 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 703 Sayılı KHK" nın 42.maddesi ile mülga edilen madde metni: Madde 5 - Kurul; inceleme, araştırma ve denetimini bir ya da birden çok üyesinin sorumluluğu altında yürütür. Gereken hallerde ve konunun niteliğine göre sözleşmeli ve geçici uzmanlardan yararlanır, inceleme, araştırma ve denetleme komisyonları kurar. Kurul üye sayısının çoğunluğu ile toplanır ve toplantıya katılanların çoğunluğu ile karar alır. Oyların eşitliği halinde Başkanın oyu yönünde karar alınmış sayılır. Çekimser oy kullanılmaz.	Denetçilerin görevleri şunlardır: a)Denetim ve soruşturma grupları içinde görev onayları ve/veya grup çalışma programlarıyla verilen konularda denetim, inceleme, araştırma ve soruşturma yapmak. b)Denetlemelerde görevlendirildikleri konularla ilgili olarak kurum ve kuruluşlar ve bankalar dahil diğer gerçek ve tüzel kişilerle yazışma yapmak, bilgi ve belge ile açıklamalarda bulunulmasını istemek. c) Raporlar hazırlamak ve Kurul toplantılarında açıklamalarda bulunmak. ç) Mevzuatla verilen görevleri yapmak. d) Kurul Başkanı ve ilgili Kurul üyesinin verdiği işleri yapmak. Kurul üyeleri ve denetçiler denetim görevi mucibince, denetim kapsamına dahil kurum ve kuruluşların teftiş, denetim veya bu maksatla kurulmuş birimlerinin görev, yetki ve sorumluluklarını haizdir
Görevden Uzaklaştırma Yetkisi	09.07.2018 tarihli ve 30473 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 703 Sayılı KHK" nın 42.maddesi ile mülga edilen madde metni Madde 6 - (Değişik madde: 16/01/1990 - KHK-406/2 md.) Kurul adına hazırlanan raporlar, Kurulda konuşulur ve Cumhurbaşkanına arz edilmek üzere karara bağlanır. Kurul raporları Cumhurbaşkanının onayı alındıktan sonra Başbakanlığa gönderilir. Kurul raporlarında; incelenmesi, teftişi, tahkiki veya dava açılması istenilen konular en geç kırkbeş gün içinde gereği yapılmak üzere Başbakanlıkça yetkili mercilere intikal ettirilir. Sonuçtan Başbakanlık aracılığı ile Cumhurbaşkanlığına bilgi verilir. Cumhurbaşkanı gerek gördüğünde önemli konularla ilgili raporları doğrudan adli ve idari mercilere intikal ettirir.	Görevden uzaklaştırma: Yeniden Düzenleme:31/1/2025-7539/3 md.) İlgili Kurul üyesi veya denetçi; a)Denetlemeler sırasında denetimi güçleştiren veya engelleyen davranışlarda bulunan, b)Görevde kalması halinde kamu zararını artıracağı anlaşılan, c)Suç delillerini karartacağı anlaşılan, ç)Kamu hizmetinin gerekleri yönünden görevi başında kalmasında sakınca görülen, her kademe ve rütbedeki görevliler hakkında görevden uzaklaştırma tedbirinin uygulanmasını yetkili makamlara önerebilir, memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında bu tedbiri uygulayabilir. Görevden uzaklaştırma tedbirine ilişkin gerekçeli yazı, görevden uzaklaştırılanın atamaya yetkili amirine, Kurul Başkanına ve diğer ilgililere bildirilir. Denetlemeler sırasında görevden uzaklaştırma gerekçesinin ortadan kalkması, denetlemeler sonunda suç işlendiğinin belirlenememesi veya disiplin yönünden memurluktan çıkarma

		dışında bir ceza önerilmesi halinde, ilgili denetim veya soruşturma grubunca hazırlanacak yazı veya rapor üzerine, görevden uzaklaştırılan, atamaya yetkili amir tarafından derhal görevine başlatılır. Görevden uzaklaştırma tedbiri uygulamasına ilişkin iş ve işlemler öncelikle tamamlanır.

Yürürlükten kaldırılan kanun hükümleri ile Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları çerçevesinde, Devlet Denetleme Kurulu'nun yapısı ve işleyişine yönelik kapsamlı düzenlemelere gidilmiştir. Eski düzenlemede Kanun başlığı yalnızca başkan ve üyeleri merkeze alırken, yeni düzenleme Kurulun bütününü kapsayacak biçimde yeniden adlandırılmıştır. Düzenleme Kurul'un yalnızca yönetsel değil, aynı zamanda işlevsel yönüne de vurgu yapılması açısından önemlidir. Denetim yetkisine ilişkin en dikkat çekici değişiklik ise Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararından sonra gelen yeniden tanımlamadır. Yeni düzenleme, kamuya yararlı dernekler ve benzeri yapılar üzerindeki denetim yetkisini açık biçimde belirleyerek Kurul'un denetim alanına alınmıştır. Çalışma usullerine ilişkin hükümler de önemli ölçüde yenilenmiştir. Eski metinlerde yer alan kurul üyelerinin çoğunlukla toplanması ve karar alması gibi genel ifadeler, yerini denetçilerin görev tanımlarının açık şekilde belirlendiği daha teknik ve uygulamaya dönük bir yapıya bırakmıştır. Görevden uzaklaştırma yetkisi konusunda da benzer bir dönüşüm göze çarpmaktadır. Önceden oldukça dolaylı ve üst düzey onaylarla yürütülen süreç, yeni düzenleme ile denetim sırasında doğrudan uygulanabilir hale getirilmiştir. Böylece kamu zararını önleme, delil karartmayı engelleme ve idari işleyişin güvenliğini sağlama bakımından hızlı müdahale imkânı tanınmıştır. Genel olarak yapılan düzenlemeler, Devlet Denetleme Kurulu'nun hem hukuki statüsünü hem de işlevsel etkinliğini güçlendirmekte; anayasal denetim ilkeleri ile idari etkinliği dengeleyecek biçimde yeniden yapılandırılmasını sağlamaktadır.

Parlamenter sistem döneminde DDK'nın faaliyet usulleri ve teşkilat yapısı yalnızca kanunla değil, aynı zamanda ikincil mevzuat niteliğindeki yönetmeliklerle de düzenlenmiştir. Bu bağlamda, ‘‘Devlet Denetleme Kurulunun Teşkilât, Görev ve Çalışma Düzeni Hakkında Yönetmelik’‘, Kurul'un işleyişine ilişkin önemli hükümler içermektedir. Bazı akademik çalışmalarda her ne kadar Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte, Parlamenter sistem döneminde yürürlükte olan ‘‘Devlet Denetleme Kurulunun Teşkilât, Görev ve Çalışma Düzeni Hakkında Yönetmelik'in hükümsüz hale geldiği yönünde kanaat oluşmuş olsa da (Küçük ve Karakılçık, 2021: 981) 1 Mayıs 2025 tarihi itibarıyla söz konusu yönetmeliğin hâlen yürürlükte olduğu görülmektedir. Nihai olarak yürürlükte 2443 sayılı Devlet Denetleme Kuruluna İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, 5 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve Devlet Denetleme Kurulunun Teşkilât, Görev ve Çalışma Düzeni Hakkında Yönetmelik bulunmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

3. DDK'NIN YETKİLERİ, GÖREVLERİ VE İŞLEYİŞİ

Devlet Denetleme Kurulu (DDK), anayasal dayanağının yanı sıra; 2443 sayılı Devlet Denetleme Kuruluna İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, 5 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve Devlet Denetleme Kurulunun Teşkilât, Görev ve Çalışma Düzeni Hakkında Yönetmelik çerçevesinde inceleme, araştırma, denetleme ve idari soruşturma faaliyetlerini yürütmektedir. Kurul'un bu görevleri yerine getirirken tabi olduğu yasal mevzuat, zaman içinde önemli yapısal ve işlevsel değişimlere uğramış; özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişin ardından yeni bir kurumsal çerçeve inşa edilmiştir. Bu bölümde, DDK'nın denetim, inceleme, araştırma, soruşturma ve raporlama süreçleri, güncel yasal düzenlemeler ışığında sistematik olarak ele alınacak; ayrıca, son dönemde yapılan değişikliklerin Kurul'un işlevselliği üzerindeki etkileri ile bu düzenlemelerin yol açtığı hukuki ve idari tartışmalar değerlendirilecektir.

3.1. DDK'nın İdari Soruşturma, İnceleme, Araştırma ve Denetleme Yetkisi

Anayasal bir denetim mercii olan Devlet Denetleme Kurulu (DDK), kamu kurum ve kuruluşlarında üst düzeyde denetim, soruşturma ve inceleme gerçekleştirebilecek yetkinlikte bir yapıya sahiptir. Ancak Kurul'un ifade edilen yetkilerini kullanabilmesinin ön koşulu, Anayasa'nın 108. maddesinde açıkça ifade edildiği üzere, Cumhurbaşkanının istemine bağlı olarak harekete geçmesidir. Her ne kadar DDK'nın, denetim faaliyetlerine sadece Cumhurbaşkanının istemi üzerine başlayabilmesi, Kurul'un pasif bir konumda olduğu izlenimini doğurabilecek olsa da, aslında yürütme erkinin en üst makamının doğrudan inisiyatifiyle harekete geçmesi bakımından güçlü ve etkili bir denetim mekanizması oluşturduğu şeklinde de değerlendirilebilir. Dolayısıyla DDK, belirli bir kurumsal inisiyatif yerine, yüksek siyasal iradenin yönlendirmesiyle devreye giren bir denetim aracı olarak, yürütme organı içerisindeki iç denetim kapasitesinin stratejik parçası haline gelmektedir. Anayasa hükmü dışında, Devlet Denetleme Kurulu'nun idari soruşturma, inceleme, araştırma ve denetleme yetkisini düzenleyen diğer hukuki metinler arasında; 1981 yılında kabul edilen 2443 sayılı Devlet Denetleme Kuruluna İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, 2018 yılında yürürlüğe giren 5 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 1981 tarihli Devlet Denetleme Kurulunun Teşkilât, Görev ve Çalışma Düzeni Hakkında Yönetmelik yer almaktadır. Bu düzenlemeler, DDK'nın görev alanını ve yetki çerçevesini anayasal temele dayanarak detaylandırmakta ve kurumun denetim faaliyetlerini yürütmesine yasal dayanak oluşturmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 108. maddesi uyarınca, Devlet Denetleme Kurulu; idarenin hukuka uygunluğunu, düzenli ve verimli bir şekilde işleyişini sağlamak ve bu işleyişi geliştirmek amacıyla, yargı organları hariç olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşlarında, bu kurumların sermayesinin yarısından fazlasına sahip olduğu her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek teşekküllerinde, kamuya yararlı dernekler ve vakıflarda idari soruşturma, araştırma yapma denetim ve inceleme yetkisine sahiptir. Her ne kadar Anayasa ile Devlet Denetleme Kurulu'na geniş kapsamlı bir denetim yetkisi tanınmış olsa da, bu yetkinin sınırlarına ilişkin olarak geçmiş dönemlerde çeşitli tartışmalar gündeme gelmiştir. Özellikle 1982 Anayasası sonrasında idari yapılanmada öne çıkan ‘‘özerklik‘‘ kavramı çerçevesinde, bağımsız idari otoritelerin DDK denetiminin dışında

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

kalıp kalamayacağı yönünde belirsizlikler yaşanmıştır. Bu çerçevede, 2001 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun Kurul tarafından denetlenip denetlenemeyeceği konusu kamuoyunda ve hukuk çevrelerinde tartışma konusu olmuştur (Tögel, 2016: 95). Ancak Bağımsız İdari Otoritelerin (BİO) özerk yapıları yürütmeden bağımsızlık esasına dayansa da, ilgili kanunlarda öngörülen hallerde bu kurumlar denetime tabidir. Devlet Denetleme Kurulu, BİO'lar üzerinde denetim yapabilmekte; Danıştay da DDK'nın bu kurumlar hakkında hazırladığı raporları yargı kararlarında delil olarak değerlendirmektedir (Atay, 2006: 282). Dolayısıyla Bağımsız idari otoritelerin iç işleyişine dair malî ve idarî işlemleri, özerklik ilkesine halel getirmeksizin Devlet Denetleme Kurulu tarafından denetlenebilir niteliktedir (Sobacı, 2006: 174). Her ne kadar DDK'nın denetim yetkisine ilişkin zaman zaman farklı görüşler ve tartışmalar gündeme gelse de, 2017 Anayasa değişikliğiyle de ifade edildiği gibi yetkinin kapsamı açık biçimde belirlenmiş; yalnızca yargı organları denetim yetkisinin dışında bırakılmıştır.

1981 yılında kabul edilen 2443 sayılı Devlet Denetleme Kuruluna İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun'a bakıldığına ise yukarıda da ifade edildiği gibi zaman içerisinde gerek anaysa mahkemesinin vermiş olduğu iptal kararları gereksede yapıaln diğer değişiklerle beraber kanunda sadece birkaç madde kalmıştır. 31/01/2025 tarihinde yapılan son değişiklikte bahse konu kanunun 2. maddesi ‘‘Devlet Denetleme Kurulu kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, kooperatiflerde, birliklerde ve bu kurum ve kuruluşların her türlü ortaklık ve iştiraklerinde her türlü idari soruşturma, araştırma, denetleme ve inceleme yapabilir’’ hükmü eklenmiştir. Diğer önemli değişiklik ise yine aynı tarihte 6. maddeye eklenen DDK üyesi veya denetçinin görevden uzaklaştırma yetkisidir. Devlet Denetleme Kurulu, denetim sürecinde kamu zararını artıracağı, suç delillerini karartacağı ya da görevi başında kalmasının kamu hizmeti açısından sakıncalı olacağı değerlendirilen görevliler hakkında, yetkili makamlara görevden uzaklaştırma tedbirini önerebilir. Memurlar ve diğer kamu görevlileri açısından ise tedbiri doğrudan uygulama yetkisine sahiptir. Madde metninden anlaşılacağı üzere DDK'nın görevden uzaklaştırma yetkisi kademelere göre farklılık göstermekte olup, üst düzey yöneticiler için sadece öneride bulunma yetkisi mevcuttur. Devlet Denetleme Kurulu'nun (DDK) doğrudan görevden uzaklaştırma yetkisi, yalnızca memurlar ve diğer kamu görevlisi statüsündeki personelle sınırlıdır. Bu yetkinin kapsamı kamuoyunda tartışmalara konu olmuş, özellikle 5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin ilgili hükmü, Anayasa Mahkemesi'nin 11/11/2021 tarihli, 2018/121 E. ve 2021/84 K. sayılı kararıyla iptal edilmiştir. Bu iptalin ardından, yasa koyucu ilgili düzenlemeyi 2443 sayılı Kanun'a dâhil etmiştir. Her ne kadar DDK'nın daha önce de benzer bir yetkisi bulunsa da, Anayasa hukukçusu Prof. Dr. Ersan Şen, kişisel bloğundaki makale değerlendirmesinde; DDK'nın, yasal mevzuat kapsamında seçilmiş belediye başkanları, üniversitelerin yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları ve yasama organı olan TBMM'de görev yapan personel hakkında doğrudan görevden uzaklaştırma yetkisinin bulunmadığını ifade etmiştir (https://sen.av.tr) .Ancak söz konusu istisnai alanlarda doğabilecek hukuka aykırılıkların tamamen denetimsiz kalmadığı; bu alanlarda idari yargı çerçevesinde ve diğer denetim yolları aracılığıyla yetkili mercilerce gerekli işlemlerin her zaman gerçekleştirilebilecektir.

Devlet Denetleme Kurulu'nun (DDK) görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin hükümler, 2018 yılında yürürlüğe giren 5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamında

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

kapsamlı biçimde düzenlenmiştir. Kurulun görev ve yetkileri, kamu yönetimi içerisindeki merkezi denetim organı olarak rolünü yalnızca idari işlemleri incelemekle sınırlı bırakmayıp, aynı zamanda koordinasyon, yönetişim, şeffaflık ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde genişletilmiştir. Söz konusu kararnamenin 4. maddesinde DDK'nın görev alanı detaylandırılmıştır. Bu bağlamda Kurul, yalnızca klasik denetim fonksiyonunu yerine getirmekle kalmayıp, kamu kuruluşları ve kamu tüzel kişiliğine sahip diğer yapılar nezdinde idari soruşturma, inceleme ve denetim faaliyetleri gerçekleştirme yetkisine sahiptir. Ayrıca, Kurulun ''kamu kuruluşlarının denetim ve teftiş birimleri arasında koordinasyon ve uyum sağlama'' görevi, onun sistemin bütünlüğü içinde rehberlik ve standartlaştırma işlevini de yerine getirdiğini göstermektedir. Bu hüküm, DDK'nın sadece denetim yapan bir yapı değil, aynı zamanda kamuda denetim kalitesini artırmaya yönelik politika geliştiren ve yön veren bir üst denetim mekanizması olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Kurul, uluslararası düzeyde de kamu yönetiminin gelişimine katkı sunacak şekilde, uluslararası kuruluşlarda inceleme yapma, iyi yönetişim ilkeleri çerçevesinde araştırmalarda bulunma ve uluslararası iş birliklerini koordine etme görevlerini de üstlenmiştir. Böylece, DDK'nın yalnızca ulusal değil, küresel ölçekte karşılaştırmalı denetim bilgi ve uygulamalarına da entegre olması hedeflenmiştir. Kurulun yetkileri ise 5. maddede düzenlenmiştir. Bu çerçevede DDK, denetim kapsamındaki kurum ve kuruluşların her kademesindeki görevlilerle doğrudan yazışma yapabilmekte, açık veya gizli tüm bilgi ve belgeleri inceleme ve temin etme yetkisine sahip bulunmaktadır. Ayrıca, bu belgeleri elektronik veya fiziki ortamda elde edebildiği gibi, gerek duyulduğunda kurum temsilcilerini çağırma, bilgi alma ve yerinde inceleme yapma yetkisiyle donatılmıştır. Bu yetkiler, Kurulun denetim süreçlerinde bağımsız hareket edebilmesini ve bilgiye erişim açısından herhangi bir idari engelle karşılaşmaksızın görevini yürütebilmesini mümkün kılmaktadır. Dahası, DDK yapılan denetimlere gerektiğinde el koyabilmekte ve devam eden denetimleri devralarak etkinliğini artırabilmektedir.

3.2. DDK Raporlarının Süreci ve Sonuçları

Devlet Denetleme Kurulu'nun (DDK) gerçekleştirdiği denetim faaliyetleri sonucunda hazırlayacağı raporların türleri, bu raporların ne zaman, nasıl ve kimlere sunulacağı hususları, 5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 16, 17, 18, 19 ve 20. maddelerinde ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Devlet Denetleme Kurulu'nun (DDK) denetim mekanizması, yalnızca bir idari denetim aracı olmanın ötesinde, kamu yönetiminde şeffaflık, hesap verebilirlik ve hukuka uygunluğun temin edilmesinde kritik bir rol üstlenmektedir. Ancak, 18. maddede düzenlenen raporların gizlilik derecesi, denetim süreçlerinin şeffaflıkla ilişkisini belirleyen önemli bir unsurdur. Maddede yer alan 3. bendde, ''Raporların yayımlanıp yayımlanmayacağı Kurulda kararlaştırılır'' hükmü, denetim sonuçlarının açıklanmasının ancak Kurul'un alacağı kararla mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. DDK'nın önceki dönemlerde gerçekleştirdiği denetimler neticesinde, Kenan Evren döneminde yetmiş dokuz, Turgut Özal döneminde on üç, Süleyman Demirel döneminde seksen iki, Ahmet Necdet Sezer döneminde altı ve Abdullah Gül döneminde ise otuz dört olmak üzere toplamda iki yüz on dört rapor açıklanmıştır (Sanal, 2002: 198). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan döneminde Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından hazırlanan raporların sayısına ilişkin kamuoyuyla paylaşılmış kapsamlı ve sistematik verilere ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte, DDK'nın bu dönemde kritik olaylar sonrasında harekete geçirildiği ve Cumhurbaşkanının doğrudan talimatları doğrultusunda önemli inceleme

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ve denetim faaliyetleri yürüttüğü bilinmektedir. Bu çerçevede, Ekim 2015 tarihinde Ankara Garı'nda yaşanan ve birçok vatandaşın hayatını kaybetmesine yol açan terör saldırısının ardından, olayın tüm yönleriyle incelenmesi amacıyla Devlet Denetleme Kurulu görevlendirilmiştir. Benzer şekilde, 2022 yılında gerçekleştirilen Kamu Personeli Seçme Sınavı sonrasında gündeme gelen soru sızdırma iddiaları üzerine de Kurul, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın talimatıyla devreye girmiş ve konuya ilişkin kapsamlı bir inceleme başlatılmıştır. Ancak raporların sonucu paylaşılmamıştır. Zira raporlar, Cumhurbaşkanına sunulmakta olup, Cumhurbaşkanının talimatları doğrultusunda işleme alınmaktadır. Süreç Cumhurbaşkanının inisiyatifiyle şekillendiği için, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği veya İletişim Başkanlığı aracılığıyla, belirli kriterlere göre veya tamamen kamuoyu ile paylaşılabilmektedir (Mutlu ve Erdem, 2022: 40). Raporlara ilişkin dikkat çeken diğer bir husus ise, hazırlanmış raporların bağlayıcı bir hukuki sonuç doğurmaması, Kurulun tespit ve değerlendirmelerinin uygulamadaki etkisini sınırlamakta ve denetim mekanizmasının etkinliğini nispeten azaltmaktadır (Erdem, 2016: 21). Ancak Kurulun hukuki altyapısının güçlendirilmesi ve idarî soruşturma yetkisiyle donatılması gibi önemli düzenlemeler, Kurulun denetim kapasitesini artırmaktadır. Ayrıca Kurula doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından görev verilmesi dikkate alındığında, Kurumu daha işlevsel ve etkili bir denetim organı hâline getirmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Devlet Denetleme Kurulu'nun (DDK) hukuki altyapısını düzenleyen yasal ve anayasal mevzuat bütüncül olarak değerlendirildiğinde, Kurulun harekete geçtiği durumlarda etkin, şeffaf, verimli ve koordineli bir denetim gerçekleştirebilme imkânına sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyal, kamu idaresinin hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde işleyişinin sağlanması açısından oldukça önemlidir. DDK'nın sahip olduğu geniş yetki yelpazesi, denetim süreçlerinin sadece yüzeysel değil, sistemsel olarak derinlemesine yürütülmesine imkân tanımaktadır. Ancak, mevcut Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde Kurulun yalnızca Cumhurbaşkanının istemiyle harekete geçmesi biçimindeki yapı, denetim mekanizmasının sürekliliği ve bağımsızlığı açısından belirli kısıtlar içermektedir. Her ne kadar yetki teorik olarak sürekli kullanılabilir olsa da, denetimin otomatik ya da kurumsal reflekslerle harekete geçen bir yapıya kavuşması, mekanizmanın etkililiğini artıracaktır. Bu çerçevede, DDK'nın yapısal olarak güçlendirilmesi, üye ve denetçi sayısının artırılması, bölgesel ya da yerel düzeyde teşkilatlanması, kurumun daha kapsayıcı ve sürekli denetim yapabilen bir yapıya kavuşmasını sağlayacaktır.

Özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte merkezi idarenin tek bir irade etrafında yoğunlaştığı dikkate alındığında, DDK'nın sistemde kurumsal bir hafıza oluşturması ve aldığı kararların yargı kararları gibi bağlayıcılık kazanması, onu yalnızca klasik bir denetim organı olmaktan çıkararak etkili bir iyi yönetim aracına dönüştürebilir. Kararlarının gerekçeli, objektif ve hukuk devleti ilkeleriyle uyumlu olması durumunda, Kurulun denetimleri yalnızca idari düzeyde değil, toplumsal düzeyde de güvenilirlik ve meşruiyet kazanacaktır. Sonuç olarak, Devlet Denetleme Kurulu'nun mevcut yasal çerçevede sahip olduğu yetkiler güçlüdür; ancak denetimin sürekliliğini garanti altına alacak yapısal ve işlevsel reformlarla desteklenmesi,

mekanizmanın kamu yönetiminde hesap verebilirlik, verimlilik ve etkinlik ilkeleri doğrultusunda daha da kurumsallaşmasını sağlayacaktır. Böylece DDK, yalnızca Cumhurbaşkanının inisiyatifiyle değil, kurumsal misyonu ve idari işleyişe dair yapısal ihtiyaçlarla uyumlu bir şekilde harekete geçebilen dinamik ve etkili bir denetim organı kimliği kazanabilecektir. Her ne kadar Kurul merkezi düzeyde bir üst denetim organı olarak yapılandırılmış olsa da, bölgesel veya il düzeyinde teşkilatlanması hâlinde, yetki alanı dâhilindeki birimleri daha sistematik biçimde denetlemesi mümkün olacaktır. Bu durum, yerel düzeyde kamu hizmetlerinin daha etkin, sürdürülebilir ve şeffaf bir yönetim anlayışıyla sunulmasına katkı sağlayabilecek bir imkân sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Atay, E. E. (2006). Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulaması. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(1), 259-293.

Çiçek, Ç. Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Yer Yönünden Yerel Yönetimlerin Mevzuatında Yapılan Yasal Düzenlemeler. Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2(2), 78-91.

Çokkaş, Y. (2019). Dönüşen Yapısı İtibariyle Devlet Denetleme Kurulu. İzmir Barosu Dergisi, Mayıs Sayısı, 85-125.

Erdem, A. Y. (2016). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Devlet Denetleme Kurulu. Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35(2), 1-24.

Küçük, Ü., & Karakılçık, Y. (2021). Devlet Denetleme Kurulu ve Yerel Yönetimlere İlişkin Denetim Yetkileri: Yasal Düzenlemeler Üzerinden Bir Değerlendirme. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31(2), 977-988.

Mutlu, A. E., & Erdem, F. H. (2022). Devlet Denetleme Kurulunun İdari Teşkilat Üzerinde Etkinliği Hakkında: Raporlarının İcrailiği. R&S-Research Studies Anatolia Journal, 5(1), 26-49.

Sanal, R. (2002). Türkiye'de Yönetsel Denetim ve Devlet Denetleme Kurulu. TODAİE, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Sobacı, Z. M. (2006). Türk İdari Teşkilatındaki ''adalar'': Bağımsız İdari Otoriteler. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 55(2), 157-180.

Tögel, A. (2016). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Devlet Denetleme Kurulunun İdari Denetimdeki Rolü. Ombudsman Akademik, (5), 91-110.

Yıldırım, T. (2017). Cumhurbaşkanlığı kararnameleri. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23(2), 13-28.

https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20329&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 E.T.: 01/05/2025.

https://sen.av.tr/tr/makale/devlet-denetleme-kurulunun-gorevden-uzaklastirma-yetkisi E.T.: 02/05/2025.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KÜRESELLEŞMENİN DEVLET EGEMENLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Zülal Çınar Tanrıverdi

Selçuk Üniversitesi

zulalcnr@gmail.com- 0000-0002-3336-9010

ÖZET

Küreselleşme kavramı çok boyutlu olduğundan dolayı pek çok tanımı da bulunmaktadır ayrıca bu konuda pek çok görüş olduğu için genel geçer tek bir doğru da bulunmamaktadır. Ekonomik, teknolojik, toplumsal ve kültürel boyutları olan küreselleşmenin siyasi boyutu da genellikle ulus devletin egemenliği konusunda olmuştur. Küreselleşme süreci devletin yapısı, etkinliği ve varlığı bile tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1980 sonrası dönemde yaşanan neo liberal politikalar, çok uluslu şirketlerin uluslararası sistemde ortaya çıkmaları ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Küreselleşme sürecinden en fazla etkilenen ve dönüşüme uğrayan yapıların başında devletler vardır. Karşılıklı bağımlılığın artmasıyla ve bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sayesinde sınırlar da ortadan kalkmıştır. Bu doğrultuda uluslararası sermaye akışında da artışlar yaşanmaktadır. Kâr amacı güden ve bu amaç uğruna pek çok ülkede faaliyet gösteren çok uluslu şirketler önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sadece ticari bir kuruluş olmanın yanında artık rejimleri etkileyebilme gücünden dolayı siyasi etkileri de mevcuttur.

Küreselleşme, kapitalizm ve ulus devlet arasındaki ilişkiyi günümüze kadar geçen süreden daha başka bir boyuta getirmiştir. Ulus devletin ekonomik alan başta olmak üzere siyasal, askeri, sosyal ve kültürel gibi pek çok alanda etkilemiştir. Kültür açısından sürece bakıldığında ise Batı ve hatta Amerikan merkezli kültür dayatmaları vardır. Öyle ki bazı yerel kültürler popüler kültürün içerisinde eriyip sona ermektedir.

Bu çalışmanın temelinde ilk olarak egemenlik, küreselleşme ve devlet gibi kavramlar incelenerek, küreselleşmenin boyutları, devlet ile olan ilişkisi ve devlet egemenliği ile etkileşimi ele alınmıştır. Ayrıca küreselleşmenin devletin egemenliğini nasıl etkilediği; sınırladığı ve sınırlamadığı alanlar dahilinde uğradığı dönüşüm vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Egemenlik, Devlet, Dönüşüm.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

GİRİŞ

Ulus devletin oluşumu, 1648 Vestfalya Anlaşmasıyla beraber temelleri atılmıştır. Modern devletin oluşumundan günümüze kadar pek çok işlevi ve rolleri olmuştur. Modern devlet kavramı günümüz dünyasında var olan devlet gerçekliğini ifade etmektedir. Modernite deneyimi, devletin geleneksel yapısı gibi değişimi ve devletteki farklılaşmayı içeren bir paradigmaya dayanmaktadır. Tarihsel açıdan bakıldığında devlet büyük ölçüde kabul gören bir yapı olmuştur. Devlet olgusu toplumların sosyo ekonomik düzeyine bağlı evrim geçirmektedir. Örneğin göçebe hayat süren ilkel toplumlarda bugünkü anlamda bir devlet kavramı yoktur.

Küreselleşme olgusu siyasi, ekonomik ve sosyal alanlar başta olmak üzere pek çok alanda etkisini giderek arttıran bir gelişme haline gelmiştir. Günümüzde dünyanın bütün coğrafyalarında tüm bilimsel disiplin ve iş sahaları olmak üzere yani insanın bulunduğu bütün konular küreselleşmeye bağlı olarak etkilenmiştir. Yaşanan bu süreçte en çok etkilenen yapıların başında da devletler gelmektedir. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve neoklasik düşüncenin yaygınlaşmasıyla küçük devlet olgusu önem kazanarak gelişmiş ve devletin egemenliği zayıflarken dönüşüme uğramıştır.

Küreselleşme son dönemlerde sosyal bilimlerin en çok üzerinde durduğu konular arasındadır. Bu durumun sebebi ise dünyanın gidişatını anlama ve yorumlama isteğinden kaynaklanır. Küreselleşmenin hem birey yaşamını hem de devletin işlevlerini farklı alanlarda etkilemesi bu konuya olan merakın diğer bir sebebidir. Uluslararası sistemin baş aktörü olan devletler ekonomik siyasi ve teknoloji konumları sebebiyle birbirinden ayrılmaktadır aynı şekilde küreselleşme olgusu da her devlette farklı etkiler yaratmaktadır.

Coğrafi keşiflerden itibaren Amerika ve Afrika kıtasından Avrupa'ya kaynak transferleri gerçekleşmiştir. Bu transfer önce İngiltere'ye sonra Almanya, Fransa ve Rusya gibi ülkelerde sanayi devriminin meydana gelmesini sağlamıştır. Fabrikaların açılmasıyla iş gücü açığı da ortaya çıkmıştır sonucunda ise ekonomik anlayışta merkantilizmin yerini kapitalizm almış ve işçi sınıfı ve burjuvazi ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu gelişmeler küreselleşme sürecine katkı sağlamıştır ancak 20. yüzyılda ortaya çıkan gelişmeler dünyayı Doğu ve Batı olarak ikiye ayırmıştır. Topluluklar ve devletler arasında siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda rekabet ve savaşlar yaşanmıştır. Bu gelişmeler de küreselleşmeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durağanlığın ardından Soğuk Savaşın sona ermesiyle insan hakları, bireysel özgürlükler, serbest piyasa ekonomisi, demokrasi, teknolojik gelişmeler sayesinde küreselleşme liberal bir karakter kazanmıştır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Küreselleşme dünyayı ekonomik, politik, siyasal ve kültürel alanlarda etkileşimi arttıran bir olgudur. Ve bu durum geleneksel egemenlik anlayışını da yakından ilgilendirir. Önceden yalnızca devletin iç yapısında düşünülen egemenlik günümüzde dışsal niteliği de bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla ortaya iç ve dış egemenlik ayrımı çıkmıştır. Küreselleşme ile en çok ilişkilendirilen kavramlardan biri ulus devlet ve egemenlik kavramıdır. Küreselleşme kimine göre egemenlik üzerinde ve ulus devlet üzerinde olumlu etkiye sahipken kimine göre ise olumsuz etkilemektedir.

1.Küreselleşme-Devlet-Egemenlik Kavramları

1.1.Küreselleşme

Küreselleşme coğrafi keşifler sonrasında başlayan ve sanayi devrimiyle yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler sayesinde hız kazanan bir olgudur. Küreselleşme kavramı 1990'lardan itibaren özellikle ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda olmak üzere pek çok konuda etkisini hissettirmiştir. Küreselleşme çok boyutlu ve ulus aşan bir olgudur. Her anlamda mesafenin azaldığı, sosyo kültürel alanlarda dünyanın çok yanlı olduğu bir süreçtir. Küreselleşme sayesinde de toplumlar hem daha kısa zamanda hem de daha geniş anlamda etkileşim halindedir.[1]

Wiliam W. Boyer'e göre küreselleşme "insanlık, dünyanın değişime uğradığı dönemin merkezindedir. Ve bu dönem çeşitli bilimsel ve teknolojik devrimler geçirmektedir." [2] Boyer'e göre bu sürecin adı her ne olursa olsun makro geçiş dönemidir ve oluşan karşılıklı bağımlılık bağlamında küresel çevre ulus devletin etkinliğini önemli ölçüde etkilemektedir.

Kavramsal anlamda küresel kelimesinin kökeni 400 yıl öncesine dayansa da bu süreç oldukça yenidir. 1960'larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı özellikle 1980-1990'larda kullanımı giderek artmıştır. [3] Küreselleşmenin pek çok tanım ve yorum örneği bulunsa da kavramsal düzeyde henüz netlik kazanan bir tanımı yoktur. İnsanlığın sosyal, ekonomik ve politik gibi pek çok boyutunu kapsadığı için kesin bir ifade ile tanımlanması da kolay değildir. Karşılıklı bağımlılık doğrultusunda dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan insanlar, toplumlar

[1] Güliz Uluç, *Küreselleşen Medya, İktidar ve Mücadele Alanı*, İstanbul: Anahtar Yayınları, 2003, s.174.
[2] William W. Boyer, "Political Science and the 21st Century: From Government to Governance", *Political Science and Politics*, Cilt 23, Sayı 1, 1990, s. 50-51.
[3] Mehmet Yunus Çelik, *Boyutları Ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme*, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2012, s. 57-74.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ve devletler iletişim ve etkileşim düzeylerini arttırmıştır. Küreselleşme maddi ve manevi değerlerin ulusal sınırların ötesine taşınıp dünyaya yayılmasıdır. Öyle ki dünya artık "küresel köy" olarak görülmüştür.[4]

Ancak küreselleşme uluslararasılaşma ile aynı anlama gelmemektedir; küreselleşme uluslararası olmaktan çıkıp dünya sınırlarını aşan bir olgudur. Küreselleşme, yeni dünya düzenini, kapitalizmin kendi üstünlüğünü alternatifsiz bir düzen olarak kabul ettirmesi olarak da yorumlanabilmektedir. Geniş anlamda küreselleşme yeni bir olgu değildir başlangıcı orta çağdaki coğrafi keşiflere kadar dayanır.[5] Sanayi devrimleri ve özellikle 1990 sonrası Soğuk Savaş sonunda hız kazanmıştır.

Rosenau'ya göre ise küreselleşme devletler sisteminin ve geleneksel düzenin uğradığı bir değişimdir.[6] Küreselleşme karşılıklı bağımlılık doğrultusunda incelendiği zaman negatif yönlerinin yanı sıra pozitif yönlere de sahiptir. Çevresel sorunların artışı, kuzey ve güney ya da merkez ve çevre ülkeler arasındaki ayrımın giderek derinlik kazanması gibi sorunlar başta olmak üzere negatif taraflarındandır. Ancak liberalizmin gücünü arttırmasıyla insan hakları ve barışın yayılması ve gelişen teknolojiyle ulaşım ve iletişim ağının da gelişmesi pozitif yönleri arasındadır.

Giddens'a göre küreselleşme artan karşılıklı ilişkileri ve bu ilişki sarmalının toplumsal, siyasal ve kültürel alanlara da yansımasını ifade ederken, Kazgan'a göre küreselleşme ciddi bir gerçekliktir. Çeşitli sorunların ortaya çıkmasına sebep olurken sonuçları da yıkıcıdır. Ve büyük sermayenin bunalımdan kurtulma yöntemidir.[7]

Küreselleşme karşılıklı bağımlılığa dayanan bir düzen ortaya çıkarmıştır bu doğrultuda küreselleşmenin oluşturduğu karşılıklı bağımlılıkla aynı doğrultuda olan zaman mekân olgusu önemlidir. Teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmelerle uzaklık kavramı eski anlamını yitirip, zaman ve mekân kavramı homojenleşmiştir.[8]

Günümüz uluslararası sistemde yaşanan sorunların tek sebebi küreselleşme değildir ancak uluslararası alana taşınan her sorunun küresel iş birliği ile çözülebileceği de gerçekçi değildir.

---

[4] Marshall McLuhan, Bruce R. Powers, *Global Köy 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler*, Ankara: Scala Yayıncılık, 2020.
[5] Mehmet Değirmenci, Yusuf Bihar Önal, "In The Frame Of Political Science, The Sovereignty Problem Of Globalization And National-State", *Akademik Matbuat*, Cilt 6, Sayı 2, 2022, s. 151-160.
[6] James N. Rosenau, "The Complexities and Contradictions of Globalization", *Current History*, Cilt 96, Sayı 613, 1997, s.361.
[7] Mehmet Yunus Çelik, Boyutları Ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme doktora tezi Dumlupınar üniversitesi 2012
[8] TAMER, Mine G., "Küreselleşme Ve Ulus Devlet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 13, Sayı 69, 2020, s. 776-778.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Çünkü uluslararası sistemde halen baş aktör olan devletler çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir.

Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan insanların küreselleşmenin ekonomik, siyasi ve kültürel etkilerinden aynı şekilde etkilendiklerini söylemek mümkün müdür? Elbette ki bunun cevabı bütün toplumlar farklı şekillerde etkilenmektedirler. Dolayısıyla küreselleşme asimetrik ilerleyen bir süreçtir bazı toplumlar refah içerisinde yaşarken bazıları ise sefalet ve karamsarlığa sürüklenmiştir. Bu süreçte finansın, emeğin, sermayenin, bilginin ve kültürel değerlerin sınır aşarak dünya geneline yayılması sonucunda birbirinden bağımsız ve diğerlerinden izole bir varoluş ortadan kalkmıştır

1.2.Egemenlik

Geleneksel anlamda devlet egemenliği, bir devletin kendi sınırlarında bağımsız olarak yasama, yürütme yetkisine sahip olmasıdır. Uluslararası ilişkiler disiplininde "egemenlik" kavramını kullanan ilk kişi Jean Bodin'dir.[9] Egemenlik kavramı soyut bir kavram olup ilk çağlardan itibaren varlığını hissettirmiştir. İktidar, devlet gibi kavramlara da anlam katmaktadır. Rousseau, Bodin, Machiavelli gibi düşünürler hükümranları meşrulaştırmalarıyla egemenlik kavramı yeniden etkinlik kazanmıştır.[10]Max Weber ise egemeni meşru şiddet kullanma tekeline sahip yapı olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Jean Bodin egemenliğin unsurlarını belitmiş, Rousseau ise egemenliği insana ve ulusa dayandırarak bugünkü egemenlik kavramının oluşmasında katkı sağlamıştır.

Egemenlik kavramını incelediğimiz zaman sınır, devlet, mutlak üstünlük ve yetki kavramları öne çıkmaktadır. Özellikle devlet ve egemenlik kavramının çağrıştırdıkları çok yakından ilişkilidir. Siyasal yapının en etkili aktörü olan devlet, egemenliği konumunu meşru kılmak için kullanmaktadır. Devleti diğer siyasal ve toplumsal bütün kurumlardan faklı kılan, daha güçlü hale getiren de egemenliği bünyesinde barındırmasıdır.

[9] Abdurrahman Saygılı, "Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 63, Sayı 1, 2014, s.185-198.
[10] Kürşat Kan, "Özgürlük Çığlığının Yankılandığı Son Kale: Egemenlik", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22, 2011, s. 538-548.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Egemenlik, kural koyma otoritesini temsil eder ve bu kuralı da uygulayabilme kapasitesidir.[11] Egemenlik İlk çağlarda bile bütün devletlerde niteliği belli olmasa da bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde topluluklar Ulus bilincine sahip olmasalar da yaşamın getirdiği zorluklardan kaynaklı devleti kabul etmişlerdir. Devletin otoritesi ve gücünü ise hükümdarda toplamışlardır. Bu durum devletlerin sürekli parçalanmasına ve sonucunda da egemenliğin devamlılık gösterememesine yol açmıştır. Ve toplumda egemenliği eline alan birden fazla güç ortaya çıkmıştır. Egemenliğin kişileri indirgendiği bu dönemde yöneticinin bazı dini ögelere sahip olması otoritesinin güçlenmesine ve sürekliliğinde önemli bir etkendir.

Elinde bulundurduğu bu güç sayesinde bireylerle olan ilişkilerinde de belirleyici taraf devlettir. Dolayısıyla gerek kamusal alanda gerekse özel alanda yasa koyabilir düzenlenmeler yapabilir. Ancak bu düzenlemelerin bireylerin hayatına ne ölçüde müdahale edeceği ve etkileri bilinmezdir. Egemenliğe sahip olmaları sebebiyle hem otoriter rejimler hem de demokratik rejimler bireylerin özel alanına kolaylıkla müdahale edebilmektedir. Bireyin ve toplumun haklarını bu noktada koruyacak tek aygıt ise hukuktur. Ancak hukukun da yegâne kaynağı olarak devlet görüldüğünden bu durum çıkmaza girmiştir.

Uluslararası alanda egemenlik ise devletin anayasal bağımsızlığıdır. Yani topraklarında kendinden başka siyasal otoritenin yokluğu ve dışarıdan herhangi bir müdahalenin kabul edilmemesi durumudur. Teorik olarak uluslararası sistemde devletlerin tümü eşit olarak egemen kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurul'undaki eşit oy hakkı bu duruma örnektir.

Stephen Krasner egemenliğin farklı unsurlarına dikkat çekerek 4 ayrı sınıfta incelemiştir.[12]

- **İç Egemenlik:** Devletin kendi içinde kamu otoritesini kurma, uygulama ve denetleme gücüne sahip olmasıdır.

- **Sınır Egemenliği (Karşılıklı Bağımlılık):** Devletin sınırları dışına yönelik giriş ve çıkışları denetleyebilme yetisidir.

- **Uluslararası Hukuk Egemenliği:** Devletlerin, karşılıklı tanıma ilkesiyle birbirlerinin egemenliğini kabul etmesi esasına dayanır.

[11] Murat Yıldırım, "Küreselleşme Sürecinde Egemenlik", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 2004, s.35-48.
[12] Bülent Şener, "Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet ve Egemenlik Olguları", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 18, 2014, s. 52-73.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

 Vestfalyan Egemenlik: Devletlerin iç işlerine dış müdahaleyi yasaklayan, geleneksel egemenlik anlayışıdır.

Uluslararası egemenliği; bir ulus devletin egemenlik alanına başka bir devletin müdahale edememesine dayalıdır. Ancak bir ülkede bu 4 unsurun hepsinin bir arada bulunmasının olanaksız olduğu durumlarda vardır. Örneğin bir uluslararası örgüte üyelik durumunda hukuk egemenliğini çok fazla etkilemezken Vestfalyan egemenliği büyük ölçüde etkilemektedir.

1.3.Devlet

Tanım olarak devlet, toprak bütünlüğüne bağlı, siyasal açıdan örgütlenmiş millet ya da milletler topluluğunun oluşturduğu ve bu toplum üzerinde zor kullanma yetkisine sahip, merkezileşmiş siyasal bir yapıdır[13]. Tanımdan da anlaşılacağı üzere toprak, millet ve egemenlik unsuru olduğunda devletten söz edilebilir.

Sınırlar, devletlerin egemenlik alanına hâkimiyet kurabilmek ve başka hakimiyetleri engellemek adına önemli yer teşkil etmektedir. O sınırlar içerisinde en güçlü otorite devlettir. Dolayısıyla sınırlarında giriş çıkışlar dahil olmak üzere her türlü güvenliği sağlayacak güce sahiptir. Vestfalyan Barışı ulus devletin, ulus egemenliğine ilişkin tanımında dönüm noktasını oluşturur. Devletin uluslararası alandaki yerini ve sınırları içerisindeki gücüne açıklık getirmiştir. Buna göre her devlet uluslararası ilişkilerde eşit konumda siyasi aktörlerdir. Vestfalya Anlaşmasıyla devletin sınırları tanınmıştır. Bu sınırlar sayesinde devletlerin ulusal egemenlik alanları birbirinden ayrılmıştır. Ayrıca egemenlik alanı da açık olarak belirlenmiştir.

Devlet insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır çünkü insan toplumla bir arada hayatını sürdürmeye ihtiyaç duyar. Toplum ise kurallar oluşturup onu uygulayacak bir kuruma ihtiyaç duyar. İnsanın özünde iyi ya da kötü olması devlet ile ilişkilendirilmiştir çünkü insan iyiyse devletin egemenlik gücü sınırlandırılmalı, fakat kötüyse birbirlerinin güvenliği açısından bu güç sınırlandırılmamalıdır.

Orta çağ döneminde devlet teokratik yapının ve kilisenin egemen olduğu bir yapı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yine bu dönemde İbn Haldun devleti insanların birbirine zarar

[13] Oktay Uygun, “Devlet”, TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/devlet, (28.01.2024).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

vermesini engelleyecek bir otorite olarak görmüştür. Ve şöyle tanımlar "sosyal organizasyonla, toplu bir şekilde yaşamak zorunludur. Bu sosyal organizasyon meydana gelince insanları birbirinden koruyacak ve kötülükten alıkoyacak bir güce insanların diğerlerine tecavüz etmelerini engelleyecek başka bir şeye mutlak ihtiyaç duyulur. Fakat öyle olmalıdır ki bir birey, diğer bir bireye zarar vermesin. Hükümdarın anlamı işte budur".[14] Pek çok düşünür devleti tanımlarken insan egemenliğiyle ilişkilendirmiştir. İnsanın doğası kötüyse devlet bu egemenliği sınırlandırmalıdır.

Aristoteles ve Platon gibi düşünürlere göre insan doğası gereği politik bir hayvandır. Bu sebeple de kendini en iyi şekilde gerçekleştirip, geliştirebileceğini ancak kendisini toplumla ilişkilendirdiğinde takdir ettiği gösterilmiştir. Hobbes, Locke ve Rousseau'ya göre ise devlet, onu oluşturanların ortak iyiliğini sağlamayı hedefleyen bir toplumsal sözleşmenin ürünüdür.

Realizmin öncülerinden olan Nicolo Machiavelli prens isimli eserinde devleti açıklarken aynı zamanda yöneticilerin görev ve sorumluluklarına da vurgu yapmıştır. N. Machiavelli ye göre yöneticilerin esas hedefi kendi ulusal çıkarlarını korumak ve devletin bekasını sağlamaktır. [15] Devletin gücünün kötü yönde kullanılmasını engelleyecek gerek yasal gerekse ahlaki ve dini herhangi bir sınırlama yoktur. Machiavelli politikanın geleneksel ahlak kuralları ile yapılabilecek bir alan olmadığını ifade eder. Thomas Hobbes'a göre ise insanların güvensizlik içerisinde birbirlerinden korkarak yaşadığı bir toplumda Devletleri kurtuluş yolu olarak görmektedir. Devletin yokluğunu ise herkesin herkese karşı savaş durumu olarak nitelendirmiştir.[16]

John Locke da kişinin varoluştan sahip olduğu yaşam mülkiyet ve özgürlük haklarının ancak devletin varlığıyla güvence altına alınacağından bahseder. Yani insanlar daha iyi bir yaşam sürdürmek ve özgürlüklerini devam ettirmek için kendi haklarını devlet ile yaptıkları anlaşma sonucunda transfer etmiştirler.

2.Küreselleşme ve Devlet

David Mitrany, İkinci Dünya Savaşının yaşandığı dönemlerde, herkesten farklı düşünerek egemen devletlerin artık bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılama

[14] Hakan Ay, Öznur Uçar, "Devletin Gelişim Süreci", *İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2015, s. 195-206.
[15] Seda Gözde Tokatlı, "Klasik Realizm Ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz", Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 11, Sayı 21, 2022, s. 122-125.
[16] Ibid. s. 122-125.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

noktasında yetersiz kaldığını ve uluslararası barışın oluşturulması ve korunmasında devletin yapısının zayıf kaldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla devletleri aşan yeni yapılara ihtiyaç vardır.[17]

Soğuk Savaş döneminde blokların içine hapsolan ve iki kutuplu sistemde diğer kutup ülkeleriyle etkileşimi ve iş birliği kısıtlı olan dünyanın Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber ilişkiler küresel anlamda nitelik kazanmıştır. Giderek hız kazanan bu etkileşimin beraberinde teknolojide yaşanan gelişmeler, devletler ve başka aktörler de dahil olmak üzere ekonomik ve siyasi iş birlikleri sebebiyle devlet egemen yapıyı giderek kısıtlamış, yerini daha karmaşık bir yapıya bırakmıştır. Küreselleşme; William I. Robinson'un ifadesiyle "dünya çapında bir ekonomik entegrasyon, küresel kültür, küresel yönetişim, çok yönlü bir küresel hareket ve yeni sosyal ilişkileri de yanında getiren çok güçlü bir fenomendir".[18]

Küreselleşmenin devlet üzerindeki etkisini anlayabilmek için küreselleşmenin nasıl algılandığı oldukça önemlidir. Örneğin pek çok düşünür küreselleşmeyi tarihsel süreç içerisinde yaşanan değişimlerle şekillenen bir çıktı olarak görmektedir. Küreselleşmenin devlet üzerindeki etkileri düşünüldüğünde devletin öneminin bazı noktalarda azalması gerçeği ortadadır ancak devletin kapasitesi bağlamında paradoksal olarak bir genişleme süreci de yaşanmıştır. Bu doğrultuda rekabetçi ekonominin devamlılığı, düzenleyici- üretici ve yeniden dağıtılması gereken kamu mal ve hizmetlerinin üretilmesi açısından ve sermayenin vergilendirilmesinde de devletlerde kapasite artışı yaşanmıştır. Devletler dünya ekonomisine başarılı bir şekilde entegre olabilmek için ve makro ekonomik istikrarı sürdürmek için ihtiyaç duyulan kamusal malları karşılamak ve bu durumu karşılayacak iş gücünü yetiştirmek gibi fonksiyonları yapısında barındırmaktadır.[19]

Bütün bunları gerçekleştirmek için bürokratik seviyenin uygun düzeyde olması gerekmektedir. Ayrıca bu kalite farkı gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ayrımı da arttıran bir etkendir. Örneğin başarısız devlet olarak tanımlanan devletlerin temel sorunlarından biri artan kapasiteyi idare edecek kaliteli bürokrasinin yoksunluğudur.

Realistlere göre küreselleşme devletin gücünü, otoritesini sınırlayan bir faktördür. Dolayısıyla sınırlanan bu güç karşısında tehdit olarak algılanmaktadır. Postpozitivist yaklaşımlar ise aksine küreselleşmeyi devleti olumsuz anlamda etkileyen bir faktör olarak

[17] Erdem Özlük, *Uluslararası İlişkilerde Devlet Tanım Teori ve Devlet İstisnacılığı*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2019, s.104.
[18] *Ibid.*, s.106.
[19] Fazlı Doğan, "Küreselleşme Tartışmaları Ve Bir Aktör Olarak Devletin Gücü", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 24, 2012, s. 84-104.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

görmezken Rosenau ise küreselleşmenin çok boyutluluğuna vurgu yaparak Uluslararası İlişkiler disiplininde devletin yegâne konumunun olduğunu ve küreselleşmenin de bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Tarihsel süreçte yaşanan gelişmelere baktığımız zaman küresel sivil toplum, ulus aşan her türden yapılanmalar, bilim, teknoloji ve ekonomi gibi çeşitli alanlarda yaşanana gelişmelere devlet uyum sağlamayı başarmıştır. Dolayısıyla uluslararası sistemin hala baş aktörü olan devlet küreselleşmeye de uyum sağlayabilmektedir.

Küreselleşmeyle beraber dünya ticareti, sermaye akışı, gibi özellikle ekonomik gelişmeler pek çok devleti etkilemektedir. Bu noktada siber devlet döneminin başladığını ve devletin mekânsal egemenliğinin sona erdiğini düşünmek yerinde olmayacaktır. Ancak küreselleşmenin etkisiyle de değişim ve dönüşüm yaşadığını kabul etmek gerekmektedir.[20]

3.Küreselleşmenin Önemi ve Etkileri

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı etkiler yalnızca siyasal alanla sınırlı olmayıp, toplumsal alanda da çok farklı şekillerde kendini göstermektedir. Örneğin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel gibi pek çok boyutu vardır.

3.1.Siyasal Etkileri

Küreselleşmenin siyasi boyutunda ülkeler arası sınırların aşınması ve ulus devletin egemenliğinin etkilendiği bir süreç vardır. Bu doğrultuda Ulus devletini yetki ve sorumluluklarının bir kısmı Ulus-üstü yapılara bir kısmı da yerel yönetimlere devredilmiştir.[21] 1980'li yıllara kadar Ulus-devlet sistemin belirleyici ve en temel aktörüydü. Ancak bu dönemden sonra sistem birey ve toplum merkezli hale gelmiştir. 1980 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Reagan'ın, İngiltere'de ise Thatcher'ın iktidara gelişiyle neoliberal politikalar etkisini hissettirmiştir.

Küreselleşme beraberinde demokrasi, insan hakları, çevrenin korunması, özgürlük, hesap verilebilirlik, şeffaflık gibi güçlü hareketleri ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bu da beraberinde

[20] Özlük, *Uluslararası İlişkilerde Devlet*, s.109.
[21] Sebile Özgez, *Küreselleşme Ve Ulus-Devletin Egemenliği Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2019, s. 62-79.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

devletlerin ne o liberal politikalar izlemesini gerektirmiştir. Çünkü bu kavramlar özelleştirme, devletin küçülmesi ve yeni reform hareketlerinin önemli bir hal almasını sağlamıştır.[22]

Küreselleşmenin siyasi boyutu; birey, toplum ve devlet arasındaki ilişki ve rollerin tekrar düzenlenmesini gerektirmektedir. Küreselleşmeyle ulus devlet, sivil topluma ve Ulus aşan yapılara davranışında demokratikleşme ekseninde artış sağlanmaktadır. 1950'li yıllardan itibaren ekonomik anlamda bütünleşmeyi sağlayan Avrupa Birliğinin, günümüzde konvansiyonel ve kurumsal federatif bir birleşik Avrupa oluşturma isteğinin siyasi anlamda küreselleşmenin ulus devletin tek başına yapamayacakları bir süreç olduğunun en açık örneğidir.[23]

Küreselleşme ulus devlet otoritesini etkilemiş, devletin bazı yetkilerini ulus üstü kuruluşlara devretmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda küreselleşmenin siyasi boyutunda sınırların devlete topraklar üzerinde mutlak egemenlik sağlamasının zayıflaması, demokrasi ve insan hakları bağlamında dış müdahalelerin fırsat kazanmasına sebep olmuştur. Ayrıca ulus devlet din, dil, ırk, kültür gibi konularda tek tip yapıya sahipken işlevlerinin değişime uğrayarak ulus üstü kuruluşların ön plana çıktığı bir süreçtir.

3.1.1.Küreselleşmenin Devlet Egemenliğine Etkisi

Soğuk Savaş döneminden sonra etkisini giderek arttıran küreselleşmenin, devletlerin Vestfalya antlaşması ile elde ettiği egemenlik haklarına tehdit oluşturduğuna dair düşünceler vardır. Ulus devletler küreselleşmenin oluşturduğu siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel etkiler açısından doğrudan etkilenmiştir. Ulus devletin hem iç politikada hem de dış politikada mutlak gücünü temsil eden egemenlik kavramı da etkilenmiştir. Örneğin insan hakları sebep gösterilerek bazı devletlerin egemenlik alanlarına müdahale edilmesi ve topraklarının işgal edilmesi egemenliği önemli ölçüde aşındıran etkenlerdir. Örneğin ABD'nin Irak işgali, demokrasiyi bahane ederek diğer devletin egemenlik alanına saldırıda bulunmuştur.[24] Uluslararası sistemde önemli güce sahip olan ABD özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra değişen yeni güvenlik anlayışıyla, hiçbir coğrafyanın kendisine kapalı olamayacağını, kapalı olanların da kendisine karşı tehdit ve sorun olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu bağlamda ABD

[22] *Ibid*. s. 62-79.
[23] Erhan Ayaz, "Küreselleşme Sürecinde Modern Devlet Ve Avrupa Birliği Özelinde Ulus-Üstülük ile İmtihanı", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Cilt 15, Sayı 2, 2015, s. 135-158.
[24] Hüseyin Özer, *11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği Ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010, s. 19-24.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

açısından başka devletlerin egemenlik hakları mutlak değildir. 1990 yılında Irak Kuveyt'i işgal ederken bu işgali egemenlik hakkının kullanımına dayandırmıştır. 2003 ABD'nin Irak işgalinde ise George W. Bush da kuvvet kullanma hakkını, devletlerin egemen yetkilerinin sonucu doğrultusunda meşru görmüştür.[25]

Klasik anlamda geçirgen olmayan sınırların küreselleşme ile daha esnek ve geçirgen duruma gelmesi, uluslararası sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler ve hükümet dışı kuruluşlar gibi yeni aktörlerin uluslararası arenada ortaya çıkması yaşanan başlıca gelişmelerdir. Karşılıklı bağımlılığın artması devletleri dünya ekonomisinde pazar payını arttırmaya yöneltmiştir. Dolayısıyla bir rekabet ortamı oluşmuştur ve ticari alandaki bu rekabetin aktörleri sadece devletler değildir. Uluslararası ticaretin gelişmesinde katkısı olan ve ulus üstü nitelik kazanmasını sağlayan Çok Uluslu Şirketlerdir. Ortaya çıkan bu yeni aktörler beraberinde de küresel dünya düzeninin şekillenmesinde etkili olmaya başlamışlardır. Uluslararası aktörlerin sayıca giderek artmaları ve uluslararası ilişkilerin daha fazla Ulus üstü bir niteliğe sahip olması sonucunda karar mercii yalnızca devletler olmaktan çıkmış ve klasik egemenlik anlayışı tartışılmaya başlanmıştır.

Küreselleşme devletin yalnızca egemenliğini etkilemekle kalmamış devletin doğası ve rolünü de etkilemiştir. Küreselleşmeyle beraber günümüz ulus devletlerinin mutlak otorite olma gücünün azaldığı, egemenliğinin ve otoritesinin ise aşınarak yeniden şekillendiği doğrudur. Ancak ulus devletin varlığı halen devam etmektedir.

Yaşanan bu gelişmelerle devletlerin ekonomi politikaları dış politikadan daha önemli hale gelmiştir. Küreselleşme ile ekonomik alanda devletlerin birbirine bağımlı hale gelmeleri sonucunda Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü gibi pek çok kuruluş ortaya çıkmıştır. Küresel ekonomik koşulların getirdiği zorlukları çözmede tek başlarına başarılı olamayan devletler bu kuruluşlarla iş birliği yaparak onların oluşturduğu politikalara uymuştur. Bu bağlamda Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşların devletten daha güçlü karar verici mekanizma olduğu düşünülmektedir.

Soğuk Savaş döneminde oluşan iki kutuplu dünya sisteminde, uluslararası sistemde yeni aktörlerin ortaya çıkması ve neoliberal politikaların serbest dolaşım hareketlerinin hız kazanması ile küreselleşmenin devleti zayıflattığı düşünceleri hâkimdir. Bu dönemde ekonomik, güvenlik ve toplumsal açıdan devletlere olan ihtiyacın artmasıyla aslında devletin zayıflamadığı, halen ihtiyaç duyulan bir yapı olduğu ortadadır. Ayrıca ulus-devletin herhangi

[25] *Ibid*. s. 216-252.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

alternatifi bulunmaması da ona olan ihtiyacın önemini göstermektedir. Sonuç olarak hiçbir ulus ötesi aktör devletle aynı güce sahip değildir ve sürekli bir şekilde varlığını devam ettiremez.

Devletler arası ilişkilerin artmasıyla karşılıklı bağımlılık da artmış küreselleşmenin de etkisiyle ulus-devletler dönüşmüştür. Nasıl ki Vestfalya Anlaşmasının imzalandığı dönemdeki devletler aynı değilse küreselleşmenin etkisiyle de devletler farklılaşmıştır bu değişim ve dönüşüm kimi devlette demokratik sistem içerisinde gerçekleşirken kimi devlette ise demokratik olmayan yöntemlerle yapılmıştır.

Egemen devletler anayasal kuruluşlarına ve sınırları dahilindeki siyasal düzene hâkimdirler. Fakat pratiğe baktığımız zaman egemenlik mutlak olmayabilir. Örneğin uluslararası anlaşmalarla dış aktörlerin, iç siyasete, düzene karışmalarına izin verebilmektedirler. Egemenlik kavramıyla birlikte devlet aralarındaki ilişkiyi nasıl devam ettireceklerini kurallar dahilinde tanımlamıştır. Neyin egemenlik ihlali olduğu, neyin olmadığını belirleyen bu kurallara Vestfalyan devletler düzeninde yer verilmiştir. Buna göre:

- Devletler uluslararası faaliyetlerini yürütürken diğer devletlerin iç işlerine karışmaz.
- Her devletin toprak bütünlüğü esastır. Sınırları dokunulmazdır.
- Anlaşmalar yalnızca tarafları bağlar, anlaşma kurallarına bağlı kalınması esastır.

Vestfalya Barışıyla beraber devlet merkezi aktör kabul edilerek, en önemli özelliği de egemenliği yapısında barındırması olmuştur.

Bu düzenleyici ilkelerde de görüldüğü gibi iç işlere karışmazlık ve karşılıklılık vardır. İsminden de anlaşılacağı üzere iç işlere karışmazlık ilkesinde devletlerin siyasal kararlarında herhangi bir gücün müdahaleden yoksunluğudur. Karşılıklılık ise anlaşma ve kuralların herkese yararlı olması ve karşılıklı olarak rıza gösterilmesidir. Yapılan anlaşmalarda tarafların yararında eşitlik hâkim olmalıdır.

Bir diğer husus ise insan haklarıdır. İnsan hakları, bireylerin sadece insan oldukları için sahip oldukları devredilemez ve vazgeçilemez haklardır. İnsan haklarının kökenleri çok eski döneme dayanmaktadır Kiros Silindiri, Hammurabi Kanunları, Veda Hutbesi insan haklarının ilk dönemlerdeki temel yapı taşlarından kabul edilir.[26] Ancak kavram olarak gelişimini ikinci Dünya savaşı sonrasında yaşamıştır. Uluslararası sistemde kabul görmek isteyen her devlet, Birleşmiş Milletler Anlaşması sonucunda oluşan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni

[26] Nezir Akyeşilmen, *İnsan Hakları Hukuku, Siyaseti ve Felsefesi ve Siyaseti*, Ankara: Orion Kitabevi, 2021, s. 15-300.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

imzalamak durumundadır. Evrensel insan hakları beyannamesinin yanı sıra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Paris Şartı gibi pek çok uluslararası anlaşma imzacı devletlere, vatandaşlarına temel hak ve özgürlükleri tanımaya taahhüt etmiştir.

Küreselleşmeyle birlikte liberal politikaların yoğunluğu insan haklarına olan önemin artmasına sebep olmuştur. Ancak insan haklarının devlet egemenliğini sınırlandırmadığını söylemek mümkün olmayacaktır. Devlet otoritesini sınırsız olduğu bir düzende en üstün olan devletin çıkarları ve egemenliği olduğu için insan haklarının tam anlamıyla korunmasından bahsedilemez.

Ulus devleti sınırlanan egemenlik alanıyla eş değer olarak devlet merkezli uluslararası hukuk anlayışı değişime uğramıştır. Küreselleşme sonrası yeni uluslararası sistemin düzeni bazı esaslar üzerine kurulmuştur. Uluslararası politikanın baş aktörleri yalnızca devletler değil topluluklar şirketler bireyler ve özel kuruluşlardır. Devlet artık yalnızca kendi çıkarlarını değil yeni aktörlerin tercihlerinin de ifade eden bir yapıdır. Bu düzende devletin egemenlik alanı her ne kadar sınırlansa da uluslararası hukukun yükümlülüklerini yerine getirme gibi oldukça önemli bir görevi vardır.

Her devlet teoride tam egemen konumundayken pratikte durum farklıdır. Devletler siyasal kapasite bakımından eşit derecede eşit değildir. Anayasal olarak bağımsız olan bir devletin iç işlerine karışmazlık ilkesi olsa da müdahale söz konusu olabilmektedir. Veya uluslararası bir anlaşmada bir tarafın faydası diğerine göre daha fazla olabilmektedir. Dolayısıyla uluslararası alanda hareket gücü farklılık göstermektedir. Egemenliği devletin kapasitesi olarak değerlendirdiğimizde devletin sonunun geldiği düşüncesini söylemek mümkün değildir. Çünkü bu durum tarihsel açıdan yoksundur devletlerin herhangi bir dönemde tam egemen oldukları bir dönem yoktur. Yaşanan savaşlar, anlaşmalar ve çatışmalar yüzünden tarih boyunca egemenlikleri tehdit altındadır. Ekonomik anlamda da ticari faaliyetlerin yürütülebilmesi için egemen yapılar olmaları şarttır. Hukuki açıdan da değerlendirecek olursak halen anayasal kuruluşunda ve yasa yapımında bağımsızdırlar.

Önceden ulus devlet tarafından yerine getirilen işlevlerin bugün yerini sivil topluma bırakması egemenliğin sona erdiğini göstermemektedir. 1945 sonrası dönemde ortaya çıkan toplumsal sınıflar arasında refah devleti üzerine kurulmuş uzlaşmanın bozulması anlamına

gelebilir.[27] Küreselleşme ulus-devletin gücüne, egemenliğine sınır koymaktan daha çok hem ulusal anlamda hem de uluslararası anlamda kuralsızlaştırmayı beraberinde getirir.

Küreselleşme çok uluslu şirketlerin etki alanını genişlettiğinden kısmen devletlerin etkinliğini de zayıflatmıştır. Küreselleşmeyle beraber en kapalı toplumlar bile daha açık hale gelmiştir. Baskıcı, otoriter yönetime sahip pek çok toplum dönüşüme uğramıştır. Ayrıca dünya vatandaşlığı kavramı öne çıkması ve küresel sorunların çözümünde iş birliğinin mümkün hale gelmesi olumlu yönlerindendir.

Küreselleşmenin ulus devletin gücünü aşındırdığı hatta ulus devleti sona erdiğini düşündüren temel temada, ulus devletlerin ekonomilerini toprak sınırlarını ve kültürlerini kontrol etme yeteneğinin zayıflaması vardır. Makro güç devletlerin hakimiyetinden çıkarak küresel pazarın, çok uluslu şirketlerin ve küresel nitelik kazanmış iletişim kanallarının eline geçmiştir.[28]

19. ve 20. yüzyılın yargısal çerçevesi ulus devleti emredici karakterine dayanmaktadır. Şiddet tekelini de elinde bulunduran devlet, hukukun üstünlüğü ihlaline karşı zorlayıcı güç uygulayabilen tek aktör konumundayken, küreselleşme ile bu durum belirli ölçülerde değişmiştir. Küreselleşmiş bir ekonomide hukuk kaynakları, yargı yetkisi ve uygulama Ulus üstü pek çok sayıda aktör tarafından bölünmüştür. Devletler yasama yürütme ve yargı yetkilerini ulus üstü organizmalara devrettiklerinden bu durum egemenliklerinde sembolik bir dönüşüm yaşanmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak devletin sona erdiği ya da devletin egemenliğini kaybettiği düşüncesi doğru değildir ancak egemenliğin düzenleyici ilkeleri değişime uğramıştır. Ve uluslararası sistemde devlet hala baş aktördür.

3.2.Kültürel/Toplumsal Etkileri

Kültür kavramının çok boyutlu bir kavram olması tanımda da çeşitliliğe yol açmaktadır. Kültür medeniyet koşullarına göre öğrenilmiş toplumsal hayat şeklidir. Medeniyet maddi gelişmeyken kültür ise öğrenmedir ve kültür öğrenme yoluyla kazanılır.

Kültür açısından standartlaşmaya bağlı olan ulus devlet için çok kültürlülük ve heterojenlik ulusal kimlikte sorunlar oluşturmaktadır. Yurttaşlık dediğimiz kavram homojen bir

[27] Kürşat Kan, "Globalleşmenin Uluslararası İlişkilere Etkileri", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Cilt 13, Sayı 20, 2011, s.8.
[28] Nahide Konak, "Ekonomik Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Kuramsal Yaklaşımlar" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 2011, s. 149-162.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ulusal kimliktir. Ancak oluşacak yeni kimliklerde devletin rolü gevşemektedir ve bu sürece direnen toplumlarda etnik çatışmalar boy göstermiş, tek kültürlü sınırlar içerisinde kendisini farklı olarak tanımlayan kesimlerde ise aşırı milliyetçilik ortaya çıkmıştır. Örneğin; İspanya'da Baskların talepleri, Kuzey İrlanda'da Katolik ve Protestanlar arasında yaşanan çatışmalar.

Küreselleşmenin kültür ayağını özellikle Amerikan değerleri oluşturmaktadır. Örneğin Coca-Cola, McDonald's, ATM, hamburger, face food gibi elektronikten gıdaya pek çok kavram hayatımızın kilit noktası haline gelmiştir. Üstelik sadece kültür ayağını oluşturmakla kalmamış, Batı kökenli olan Uİ disiplini genellikle Soğuk Savaş dönemi koşullarında şekillenirken Amerikan etkisi altındadır. Halen devam eden bu durum sebebiyle küreselleşme sürecinde Uluslararası İlişkilerin uğradığı değişim ve dönüşüm dahi Batı ve özelinde Amerika tarafından saptanan bir süreçtir.[29]

Küreselleşmenin kültürel boyutlarından bir diğeri de dil alanında dünyada yaşanan bütünleşme sürecidir. Örneğin İngilizce küresel bir dil haline gelmiştir. Ana dili İngilizce olan Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin teknolojik gelişmişliği Anglosakson kültürünün yayılmasında hız kazandırmıştır.

Küreselleşmenin kültürel boyutu McLuhan'ın "global köy" kavramına dayanmaktadır. İletişim ve ulaşımın giderek hız kazanmasının sonuçları kültürel anlamda yapısal bir nitelik göstermektedir. Dolayısıyla global köyün üyeleri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi artmaktadır. Bazı düşünürlere göre küreselleşme ne yerel kültürü ve kimlik tanımlarını tamamıyla yıkmaktadır ne de farklılıklarını sorunsuzca bünyesine katmaktadır. Bu doğrultuda küreselleşme ile iç ve dış ayrımı, kimlik, birinci-ikinci-üçüncü dünya ve zaman ve mekân ayrımına yönelik sınırların ortadan kalktığını sonucunda da küresel bir toplum ve kültürün ortaya çıktığını söylemek oldukça güçtür. İki büyük savaş geçirmiş dünyada kimlikler halen popülerliğini korumaktadır[30]. Doğunun ötekileştiği dünya düzeninde kimlik unsurunu belirleyen kalıplar varlığını devam ettirmektedir.

3.3.Ekonomik Etkileri

Küreselleşmenin ulus-devlet açısından taşıdığı anlamı açıklamak, değerlendirmek kolay değildir. Küreselleşme devletin ekonomik rolünü belirli ölçüde geriletmiş de olsa bazı

[29] Kan, Globalleşmenin Uluslararası İlişkilere Etkisi, s. 9.
[30] Şaban H. Çalış, *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yönleriyle de genişletmiştir. Dolayısıyla ulus-devletin çağdışı kaldığını söylemek doğru olmayacaktır. Özellikle küresel ekonominin her devlet üzerindeki etkisi farklıdır ve özellikle mali sektör, hizmet ve sanayi üretimine göre daha küreselleşmiştir.

Küreselleşme bazı politik tercihlerde azalsa da bu durumun etkisi ekonomik güce ve ulusal boyuta da bağlıdır. Örneğin, gelişmiş ekonomiye sahip ABD ve pek çok Batı Avrupa ülkesinde mali akışların istikrarsızlaşması ihtimali diğer küçük ekonomilere göre daha azdır. Hatta devletin önemi, ülkenin şirketlerine teknoloji politikası ve buna benzer çeşitli yardımları sağlaması, rekabeti arttıracağından bazı alanlarda da artmıştır. Ancak hızla artan küresel ekonomik karşılıklı bağımlılık göz önünde bulundurulduğunda kapitalist ülkeler için ekonomilerini kontrol etmek giderek zor hale gelmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında ekonomi ve sosyal alanda Batılı devletlerin etkisini arttıran politikalar izlenmiştir. İki kutuplu düzeninin hâkim olduğu Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle Kuzey ve Güney arasında yaşanan dengesizlik görünür hale gelmeye başlamıştır. Yaşanan küresel ekonomik gelişmeler Kuzeye daha bağımlı bir Güney ortaya çıkarmıştır.[31]

Sosyalizmin çöküşüyle beraber serbest piyasa ekonomisi etkinliğini arttırmıştır. "Bırakanız yapsınlar" düşüncesinin hâkim olduğu serbest piyasa ekonomisi devletin ekonomiye müdahalesini uygun görmemektedir[32]. Böylece ulus devletin uluslararası ekonomik düzende etkinliği azalmıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçişle çok uluslu şirketlerin faaliyet alanları artmıştır. Bu bağlamda günümüzde ticari kuruluşlar özellikle de çok uluslu şirketler ekonomik açıdan çok güçlüdür; kendi ülkelerindeki ya da başka herhangi bir ülkedeki siyasi rejimi etkileme gücüne sahiptirler. Ancak Giddense'a göre ulus-devletle olan rekabetindeki en büyük fark çok uluslu şirketlerin toprak bütünlüğünü ve şiddet araçlarının kontrolünü sağlayamamalarıdır.

Küreselleşme süreciyle beraber mal ve sermayenin serbest dolaşımı hız kazanmıştır. Bu nedenle de devletler kendi ülkelerindeki ekonomiyi kısmen kontrol etekte zorluk yaşamaktadır. AET, Gümrük Birliği, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası örgütler devletlerin ekonomik anlamda egemenliklerini aşındırmıştır. Ekonominin küreselleşmesiyle döviz kurları sistematik

[31] Selahaddin Bakan, Gökhan Tuncel, "Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi", *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 2012, s. 57-58.
[32] Kürşad Zorlu, Hale Kırmızıoğlu, "Adam Smith'in Devlet Anlayışı Üzerine Kuramsal Bir İnceleme", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 77, Sayı 12, 2018, s. 77-99.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

olarak birbirine bağlanmıştır. Bunun sonucunda da para politikaları ulusal seviyede belirlenmekten çıkmıştır.

Ekonominin beraberinde sanayinin de küreselleşmesiyle makine teknolojileri dünya genelinde ülkelere yayılmıştır. Küreselleşen sanayi yalnızca üretim alanıyla sınırlı olmayıp insanların yaşam şartlarını da etkilemektedir.

3.4.Askeri Etkileri

Küreselleşme dünya askeri düzenini de etkilemiştir. Savaşın sanayileşmesi, teçhizat ve askeri örgütlenme şekilleri dünyanın bazı bölgelerinde farklılık gösterebilmektedir. Askeri ittifaklar, bir devletin sınırları dahilinde elinde bulundurduğu şiddet aygıtları tekelinden taviz vermese de bazı durumlar istisnalar oluşturur. Modern silahların kitlesel imha etme tehdidine karşı bütün devletler hızla silahlanmaktadır. Hatta bunun sonucunda da ortaya "güvenlik ikilemi" çıkmaktadır.[33] Ekonomik anlamda gelişmemiş olan pek çok üçüncü dünya ülkesi bile askerî açıdan güçlü ve modern ordulara sahiptir. Ayrıca gelişmemiş olsa da nükleer silahlara sahip pek çok ülke vardır. Dolayısıyla küreselleşmenin askeri boyutu yalnızca teçhizat ya da farklı ülkelerin yaptıkları askeri ittifaklar değildir. Yaşanan iki dünya savaşında da yerel sorunlar ve çatışmalar küresel hale gelmiştir. Nükleer silah sahibi devletler diğerlerini onları kullanmaktan caydırmak için de silahlanma yarışına devam eder. Bu durum nükleer silah sahibi devletlerin aralarında savaş çıkma ihtimalini düşürse de etki alanı tüm dünyaya yayılmaktadır.

[33] Ali Bilgiç, "Güvenlik İkilemi"ni Yeniden Düşünmek Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif, *Uluslararası İlişkiler,* Cilt 8, Sayı 29, 2011, s. 123-142.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SONUÇ

Küreselleşme genel anlamda kaçınılmaz bir süreç ve bir olgu şeklinde tanımlanmaktadır. Önceleri ekonomik anlamda kendini gösteren küreselleşme zamanla siyasi ve sosyal alanda da etkilerini göstermeye başlamıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkan küreselleşme, bir tarafta yoksulluğu daha da yoksulluğa sürüklerken adaletsiz gelir dağılımı, istihdam problemleri gibi sorunları içerirken diğer tarafta ise sürekli büyüme ve finansal piyasalara hâkim olmayı ifade etmektedir. Küreselleşen dünyada ilişkiler iç içe geçerek küresel etkileşim artmıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde uluslararası sistemle pek çok aktör ortaya çıkmıştır örneğin IMF, Dünya Ticaret Örgütü, OECD gibi uluslararası örgütler sürece yön vermiştir. Sermaye ulusal sınırlardan taşmış uluslararası boyutlara ulaşmıştır. Yerel olan herhangi bir problem kolaylıkla dünya geneline ses getirebilmekte ve etkileyebilmektedir.

Küreselleşme döneminde yaşanan teknolojik gelişmeler kültürel etkileşimi de arttırmıştır. Bu bağlamda merkez ülkelerden kültür çevre ülkelere daha kolay yayılmaktadır. Dolayısıyla bu durumdan milli kültürler olumsuz etkilenerek, yozlaşmalar yaşanmaktadır. Bu süreçte belirleyici taraf olan merkez ülkeler, yalnızca mallarını, kültürlerini, dinlerini ve ideolojilerini dünyaya yaymakla yetinmeyip refah düzeyini de çevre ülkelere taşımalıdırlar. Bu bağlamda karşılıklı bağımlılık anlayışı daha anlamlı hale gelebilir.

Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişme bu sürece damgasını vurmuştur zaman ve mekân kavramları da önemini yitirmiştir. İklim değişikliği ve çevre kirliliği gibi sorunlar başta olmak üzere pek çok problem ulus devlet tarafından çözülebilecek problemler olmaktan çıkmıştır ve küresel sorun haline gelmiştir. Dolayısıyla çözümü de küresel anlamda iş birliğini gerektirmektedir.

Özellikle sermaye akışının az gelişmiş ülkelere sağlanamaması ekonomilerine zarar vermektedir. Küreselleşme yalnızca devletin yapısını etkilemekle kalmamış insan haklarının korunması bakımından da değişikliklere sebep olmuştur. Önceden insan hakları her devletin kendi meselesiyken 2. Dünya Savaşı'ndan sonra insanlığın meselesi haline gelmiştir. Belirli kurumlar aracılığıyla korunan ve düzenlenen insan hakları devletin yetkisini belirli ölçülerde aşındırmaktadır.

İletişim ve ulaşım alanında yaşanan gelişmeler küreselleşme sürecini oldukça hızlandırmıştır yerel şirketlerde yerini daha geniş çok uluslu şirketlere bırakarak dünya geneline yayılmıştır. Temel hedefi ortak Pazar oluşturarak maksimum kar elde etmek olan çok uluslu şirketler ulusal sınırları aşarak dünya geneline yayılmıştır. Çok uluslu şirketlerin toplam geliri,

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

pek çok ülkenin ekonomisinden daha büyüktür. Dolayısıyla bu durum uluslararası sistemde çok uluslu şirketlerin önemini göstermektedir ekonomik gücün büyük bir bölümü devletlerden şirketlere kaymıştır. Ve faaliyet gösterdikleri ülkelerde siyasal rejimleri etkileme gücüne sahiptirler. Ancak faaliyet alanlarını genişleten bu şirketler aynı zamanda devletler için tehdit haline de gelmiştir. Dünya genelinde yaşanan ekonomik ve sosyal bütünleşmenin hızlanması ile liberalleşme politikaları da paralel gitmiştir.

Ulus devlet toplulukların kendi kaderlerini milli mekanizmalarla belirleyen siyasi bir modelin adıdır.[34] Küreselleşme ile beraber geleneksel sınırların yok olmasıyla, sınırdan ziyade daha çok ekonomik gelişmişlik, yaşam kalitesi ve insan haklarının kabulü, liberal politikaların yoğunluğu gibi durumlar uluslararası sistemde yeni aktörleri ortaya çıkarmıştır. Başta çok uluslu şirketler olmak üzere hükümet dışı kuruluşlar bölgesel entegrasyonlar gibi yeni küresel ve bölgesel güçler ortaya çıkmıştır bu durum ulus devletin uluslararası sistemde tek aktör olmaktan çıkarmıştır. Oluşan yeni dünya düzeninde Ulus devlet, ekonomik, siyasi ve sosyal politikalar oluştururken yerel ve küresel yapıların baskılarına ve yönlendirmelerine maruz kalmaktadır. Örneğin çok uluslu şirketler; vergi politikaları, enerji fiyatlandırması ve yatırım teşvikleri gibi konularda Ulus devleti baskılamaktadır. Uluslararası kuruluşlar ve küresel sivil toplum da etki alanlarını genişletmektedirler. Uluslararası sistemde sorunların çözülmesi adına çalışmalar yapan uluslararası kuruluşlar bazen ülkelere destek vererek bazen de yaptırımlar yoluyla küresel dünya düzeninin oluşmasında katkı sağlarlar.

Özellikle 20. Yüzyılın sonlarında etkisini arttıran ekonomik, sosyal, siyasal ve teknolojik gelişmeler, bireylerin isteklerinde ve yaşama şekillerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla küreselleşme olgusu da bu gelişmeler doğrultusunda değişim ve dönüşüm süreçleri geçirmektedir. Küreselleşme sürecinde teknolojik gelişmeler önemli bir yere sahipken, en çok etkilenen alanların başında ekonomik alan gelmektedir. Bu durum dolayısıyla siyasal alanı da etkilemiştir.

Sonuç olarak küreselleşmenin sonucunda devlet bazı yetkilerini ve işlevlerini yitirerek, ulusal ve uluslararası bazı yapılarla paylaşmak durumundadır. Önceden tek ve en güçlü aktör konumunda olan devletler özellikle karar alma süreçlerinde gücünü paylaşmak zorunda kalmıştır. Ancak bu durum devletin sonunun geldiği anlamına gelmemektedir. Yetkilerini paylaşmak zorunda olsa da devletlerin uluslararası sistemde başka bir alternatifi

[34] Kemal Cebeci, "Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 71, 2008, s. 23-39.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

bulunmamaktadır. Dolayısıyla küreselleşme sürecinde devletin yetki ve işlevleri dönüşüme uğradığı için egemenliği de etkilenerek dönüşüme uğramıştır.

Kaynakça

ADAOĞLU, Hacer, "Küreselleşme Ve Egemenlik Kavramının Değişmesine Yol Açan Etmenler", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, Cilt 17, Sayı 1, 2008.

ADIGÜZEL, Muhammet Metin, *Bir Gelecek İnşası Olarak Egemenlik Ve Küreselleşme*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2017.

AKYEŞİLMEN, Nezir, *İnsan Hakları Hukuku, Siyaseti ve Felsefesi*, Ankara: Orion Kitabevi, 2021.

ALAĞAŞ, Süleyman, *Küreselleşme Ve Ulus-Devlet İlişkisi: Yerelleşme Ve Bölgeselleşme Üzerine Eklileri*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2018.

ALTINTAŞ, Muharrem ve Ethem K. Pektaş, "Küreselleşme Sürecinin Ulus-Devlet Üzerindeki Etkileri Ve Ulus-Devletin Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", *KOCATEPEİİBF Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, 2020.

ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa: Alfa Yayınevi, 2017.

ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Kuramları-I,* T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No 2645.

ARSLANEL, Nazan M. ve Ertuğrul Eryücel, "Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramını Dönüşümü", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2013.

ASLAN, Seyfettin, "Küreselleşmenin Ulus Devletlere Etkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 25, 2009.

ATEŞ, Davut, "Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu?", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2006.

AY, Hakan ve Öznur Uçar, "Devletin Gelişim Süreci", *İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2015.

AYAZ, Erhan, "Küreselleşme Sürecinde Modern Devlet ve Avrupa Birliği Özelinde Ulus-Üstülük ile İmtihanı", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, 2015.

BAĞCE, Emre H., "Küreselleşme, Devlet Ve Demokrasi", *Amme İdare Dergisi*, Cilt 32, Sayı 4, 1999.

BAKAN, Selahaddin ve Gökhan Tuncel, "Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi", *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 2013.

BİNGÖL, Önder, *Küreselleşme Sürecinde Devletin Yeni İşlevi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003.

BOYER, William W., "Political Science and the 21st Century: From Government to Governance", *Political Science and Politics*, Cilt 23, Sayı 1, 1990.

CEBECİ, Kemal, "Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 71, 2008.

CLARA, N. Ruiz, "Which King, Whose Sovereignty? Notes On The Nation-State In Times Of Globalization", *Philosophy and Society*, Cilt 34, Sayı 2, 2023.

ÇALIŞ, Şaban H., *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, Ankara: Nobel, 2016.

ÇALIŞ, Şaban H., *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021.

ÇALIŞ, Şaban H. ve Erdem Özlük, "Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007.

ÇELİK, Mehmet Y., *Boyutları Ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme*, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2012.

DEĞİRMENCİ, Mehmet ve Yusuf Bihar Önal, "In The Frame Of Political Science, The Sovereignty Problem Of Globalization And National-State", *Akademik Matbuat*, Cilt 6, Sayı 2,

DEMİREL, Demokaan, "Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği: "Etkin Devlet"", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 60, 2006.

DOĞAN, Fazlı, "Küreselleşme Tartışmaları Ve Bir Aktör Olarak Devletin Gücü", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 24, 2012.

DURDU, Zafer, "Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı 22, 2009.

DÜVENCİ, Serhat, "Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2018.

EKEN, Hurigül, "Küreselleşme Ve Ulus Devlet", Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.

EKİZ, Can, *Küreselleşme Ve Ulusal Egemenlik Üzerine Etkisi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.

GÜNEŞ, Hatice, Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler Ve Ulus Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019.

HELD, David ve Anthony McGrew, *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008.

İSLAMOĞLU, Gökhan, Küreselleşen Dünyada Devletin Ekonomideki Yeri Ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006.

KAN, Kürşat, "Özgürlük Çığlığının Yankılandığı Son Kale: Egemenlik", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22, 2011.

KAN, Kürşat, "Globalleşmenin Uluslararası İlişkilere Etkileri", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 13, Sayı 20, 2011.

KIVILCIM, Fulya, "Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2013.

KONAK, Nahide, "Ekonomik Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Kuramsal Yaklaşımlar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 2011.

KORKMAZ, Gökhan, "ABD'nin Afganistan Ve Irak Müdahaleleri Sırasında Türkiye'nin Tutumunun ABD Medyasında Ele Alınışı", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 34, Sayı 2, 2016.

KRASNER, Stephen D., *Sovereignty: Organized Hypocricy*, New Jersey: Princeton University Press, 1999.

KUTSİ, Şeyda, *Anthony Giddens' ta Küreselleşme Ve Ulus Devlet İlişkisi Üzerine Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018.

MCLUHAN, Marshall ve Bruce R. Powers, *Global Köy 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler*, Ankara: Scala Yayıncılık, 2020.

NYE, S. Joseph, *Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç*, Ankara: Elips Yayınları, 2005.

OLLROGE, Rasmus, "Deepening The Divide: Does Globalization Increase The Polarization Between Winners And Losers Of Globalization?" *British Journal of Sociology*, 2023.

ÖNER, S. Gülfer Ihlamur ve N. Aslı Şirin Öner, "Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar", Tanıl Bora (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

ÖZER, Hüseyin, *11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği Ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.

ÖZGEZ, Sebile, *Küreselleşme Ve Ulus-Devletin Egemenliği Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2019.

ÖZLÜK, Erdem, *Uluslararası İlişkilerde Devlet Tanım Teori Ve Devlet İstisnası*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2019.

POLAT, D. Şafak, Küreselleşme, "Ulus Devlet Egemenliği Ve Ulusal Güvenlik", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, 2020.

ROSENAU, James N., "The Complexities and Contradictions of Globalization", *Current History*, Cilt 96, Sayı 613, 1997.

SARIYILDIZ, Ozan, *Küreselleşme Sürecinin Ulus Devlet Üzerine Etkileri Ve Türkiye*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.

SAYGILI, Abdurrahman, "Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 63, Sayı 1, 2014.

SELEN, Ufuk, "Küreselleşme Ve Devlet Etkileşimi", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2002.

SEVİM, Hüseyin, "Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu ve Ulus Devlet Kavramını Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, 2006.

ŞENER, Bülent, "Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet Ve Egemenlik Olguları", *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt 7, Sayı 18, 2014.

TAMER, Mine Gözübüyük, "Küreselleşme ve Ulus-Devlet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 13, Sayı 69, 2020.

TOKATLI, Seda G., "Klasik Realizm Ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 21, 2022.

TZAMPAZ, Salich, "Fukuyama'nın Yeni Kitabı 'Liberalizm ve Hoşnutsuzlukları' Üzerine: Hani Tarihin Sonu Gelmişti?", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 17, 2022.

ULUÇ, Güliz, *Küreselleşen Medya, İktidar ve Mücadele Alanı*, İstanbul: Anahtar Yayınları, 2003.

YILDIRIM, Murat, "Küreselleşme Sürecinde Egemenlik", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 2004.

ZORLU, Kürşad ve Hale Kırmızıoğlu, "Adam Smith'in Devlet Anlayışı Üzerine Kuramsal Bir İnceleme", Akademik Bakış Dergisi, Cilt 77, Sayı 12, 2018.

http://sosyolojisi.com/kuresellesme-anthony-giddens/5845.html

https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/devlet

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kendi_kaderini_tayin_hakk%C4%B1

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ULUSLARARASI HUKUKTA VE TÜRK HUKUKUNDA ÇOCUKLARLA KİŞİSEL İLİŞKİ KURULMASINA DAİR HUKUKî DÜZENLEMELER

Arş. Gör. Dr. Ayşe KARACA ÖZ

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı

E Posta: akaraca@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4806-0171.

ÖZET

Kişisel ilişki kurma hakkı, boşanma sonrasında çocukla velayet hakkına sahip olmayan ana veya babanın iletişim içerisinde olma, birlikte zaman geçirme ve birbirlerinin hayatında yer alma hakkını ifade eder. Kişisel ilişki kurma hakkı, çocuğun üstün yararının korunması noktasında büyük öneme sahiptir. 2010 yılında yapılan düzenlemeyle beraber, Anayasa m. 41 hükmünde çocukla kişisel ilişki kurma hakkı yer almıştır. Türk Medenî Kanunu (TMK) m. 182 ve m. 323 hükümlerinde, velayet kendisinde bulunmayan ana veya babanın çocukla kişisel ilişki kurma hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Ancak TMK. m. 324 hükmünde, kişisel ilişki kurulmasının çocuğun yararına olmadığı durumlarda kişisel ilişki kurma hakkının reddedilebileceği veya geri alınabileceği yer almaktadır. Uluslararası hukuk bakımından da çocuğun ana ve babasıyla düzenli şekilde kişisel ilişki kurma hakkı, temel bir hak olarak kabul edilmiştir. Bu hak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 8 hükmü ve 1989 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) m. 9 hükmü ile daha sonra ise 1996 yılında Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (ÇHKİAS) ile tanınmıştır. 2003 yılında, Avrupa Konseyi, çocukla kişisel ilişki kurulmasına ilişkin olarak Avrupa Konseyi Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesini imzalamıştır. Yapılan ulusal ve uluslararası hukukî düzenlemelerle, çocuğun üstün yararı göz önünde bulundurularak sürekli olarak beraber yaşamadığı ana babasıyla düzenli şekilde duygusal bağının devamı sağlanarak veya çocuğun yararına olmayan durumlarda ise kişisel ilişki kurulmaması yolunun tercih edilmesi ile psikolojik ve sosyal olarak sağlıklı gelişiminin sürdürülmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişisel İlişki Kurma Hakkı, Çocuğun Üstün Yararı, Türk Medenî Kanunu, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sözleşmesi

LEGAL REGULATIONS REGARDING THE ESTABLISHMENT OF PERSONAL RELATIONSHIPS WITH CHILDREN IN INTERNATIONAL LAW AND TURKISH LAW

ABSTRACT

The right to establish personal relationship refers to the right of the child and the non-custodial parent to be in contact, spend time together and take part in each other's lives after divorce. The right to establish personal relationship is of great importance in terms of protecting the best interests of the child. With the 2010 amendment, the right to establish personal relationship

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

with the child was included in Article 41 of the Constitution. Article 182 and Article 323 of the Turkish Civil Code (TCC) stipulates that the parent who does not have custody has the right to establish personal relationship with the child. However, Article 324 of the TCC stipulates that the right to establish personal relationship may be denied or revoked in cases where the establishment of personal relationship is not in the best interests of the child. In terms of international law, the right of the child to have a regular personal relationship with his/her parents is recognised as a fundamental right. This right was recognised by Article 8 of the European Convention on Human Rights (ECHR) and Article 9 of the United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC) in 1989 and later by the European Convention on the Exercise of the Rights of the Child (CRCoCR) in 1996. In 2003, the Council of Europe signed the Council of Europe Convention on the Establishment of Personal Relations with Children. With these national and international legal arrangements, the best interests of the child are taken into consideration and the child is entitled to regular emotional contact with his/her parents with whom he/she does not live permanently.

Key Words: Right to Establish Personal Relationship, Best Interest of the Child, Turkish Civil Code, United Nations Convention on the Rights of the Child, European Convention

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

BİLECİK ŞEHRİNDE MALA KARŞI İŞLENEN SUÇLARIN DAĞILIŞI (2017-2021)

Mustafa ÇİMEN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

mustafacimen027@gmail.com-orcid 0009-0001-7990-8622

Prof. Dr. Erdal KARAKAŞ

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

erdal.karakas@bilecik.edu.tr-orcid 0000-0002-7687-9686

ÖZET

Suç olgusu, toplumu oluşturan bireylerde güvenlik endişesi yaratmakta; kontrol altına alınamadığı durumlarda ise toplumsal düzeyde sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlara yol açmaktadır. Dolayısıyla suç olgusunun kontrol altına alınması özellikle toplum için önem teşkil etmektedir. Bu çalışmada Bilecik kentsel yerleşim merkezinde 2017-2021 yılları arasında mala karşı işlenen suçların çeşitliliği incelenmektedir. Suçun ortaya çıkış yeri, sıklığı, sebepleri ve sonuçlarının irdelenmesi amaçlanarak çalışma yürütülmüştür. Şehirlerde suç oranlarının yüksek olması nedeniyle araştırma sahası olarak şehir yerleşmesi tercih edilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda Bilecik İl Emniyet Müdürlüğü'nden ve Türkiye İstatistik Kurumundan (TUİK) alınan veriler çeşitli yöntemler ile sınıflandırılarak Bilecik şehri merkez mahallelerinde mala karşı işlenen suçların mekânsal ve zamansal dağılışı analiz edilmeye çalışılmış, elde edilen veriler Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) kullanılarak haritalandırılmıştır.

Araştırma sahasında suçun dağılımı incelendiğinde en yüksek suç oranının Ertuğrulgazi mahallesi, Bahçelievler mahallesi ve Gazipaşa mahallesinde olduğu, suçun meydana gelişinde yerleşim alanlarının çekiciliklerinin etkin rol oynadığı ve dolayısıyla farklı yerleşim merkezlerinde çeşitli suç türlerinin oluştuğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca suçun altında yatan ana etmenlerin ve suçun dağılışının istatistiki veriler ve haritalar ile detaylı bir şekilde incelendiği bu çalışmada kentsel yerleşim alanında işlenen mala karşı işlenen suçların büyük bir bölümünün mala zarar verme, dolandırıcılık, evden hırsızlık, işyerinden ve kurumdan hırsızlık ve açıktan hırsızlık gibi mekanın kullanımına bağlı suçlar olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın suç coğrafyası yönünden değerlendirilmesiyle ortaya konacak verilerin hem yetkili kurumlara rehberlik etmesi hem de bilimsel literatürü zenginleştirmesi öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suç, Suç coğrafyası, Mekan, Zaman, Bilecik

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ABSTRACT

The phenomenon of crime creates a sense of insecurity among individuals in society, and when it is left uncontrolled, it leads to social, economic, and psychological problems at the societal level. Therefore, controlling crime has particular importance for society. This study examines the variety of property crimes committed in the urban settlement center of Bilecik between the years 2017 and 2021. The study was conducted with the aim of analyzing the location, frequency, causes, and consequences of crime. Due to the high crime rates in cities, an urban settlement area has been selected as the research site. In line with the aim of the study, data obtained from the Bilecik Provincial Police Department and the Turkish Statistical Institute (TÜİK) were classified using various methods, and the spatial and temporal distribution of property crimes in the neighborhoods of Bilecik's central district was analyzed. The obtained data were mapped using Geographic Information Systems (GIS).

When the distribution of crime in the research area was examined, it was found that the highest crime rates occurred in the neighborhoods of Ertuğrulgazi, Bahçelievler, and Gazipaşa. It was revealed that the attractiveness of residential areas played an active role in the occurrence of crime, and consequently, different types of crimes emerged in various settlement centers. Moreover, this study, which investigates the underlying factors of crime and its distribution in detail through statistical data and maps, determined that the majority of property crimes committed in urban residential areas are location-dependent crimes such as damage to property, fraud, residential burglary, workplace and institutional theft, and theft in public. It is anticipated that the findings of this study, evaluated from the perspective of crime geography, will both guide relevant authorities and enrich the scientific literature.

Keywords: Crime, Crime geography, Location , Time, Bilecik

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. GİRİŞ

İnsanlığın ortak sorunlarından biri olan suç evrensel bir olgu niteliği taşır. İnsanlıkla birlikte var olmuş ve gelecekte de var olmaya devam edecektir. Suçun tanımı, topluma ve zamana göre değişebilmektedir. Öyle ki, bir coğrafyada suç sayılan bir eylem başka bir coğrafyada kabul görebilir ya da aynı coğrafyada bir dönem suç olmayan bir davranış daha sonra suç olarak sayılabilir. Bu da suçun zamanla dinamik bir olgu olduğunu ortaya koyar.

Toplumun düzeni ve güvenliği açısından tehdit oluşturan ve kanunlarla suç olarak kabul edilen eylem, hareket ve davranışlar bütününe suç denir (Dönmezer, 1994; Seyhan, 2002).

Suç, bazı temel özelliklere sahiptir: nedeni, faili, mağduru, gerçekleştiği yer, zaman, yöntem ve tür. Örneğin; bireyi suça yönlendiren sosyal, ekonomik ve biyolojik koşullar suçun "neden"i oluştururken; suçu gerçekleştiren kişi "fail", zarar gören kişi veya kurum ise "mağdur" olarak tanımlanır. Suçun meydana geldiği yer "mekân", oluş zamanı ise yıl, ay, gün ve saat gibi ayrıntılarla belirtir. İşleniş biçimi "yöntem"i, suça ait genel yapı ise "çeşidini" ifade eder. İnsan gibi sosyal bir varlığın belirli bir mekânda suç işlemesi, suçun sosyal ve mekânsal yönünü ortaya koymaktadır (Karakaş, Elazığ Şehrinde Suçların Dağılışı ve Özellikleri, 2006).

Geçmişten bugüne varlığını sürdüren suç olgusu, gelecekte de devam edecektir. Toplumların suçtan tamamen arındırılması mümkün değildir. Durkheim Sosyolojik Yöntemin Kuralları adlı kitabında, *'suçun normal olduğu, suçtan arınmış bir toplumun kesinlikle düşünülemeyeceği"* sözleriyle dile getirmiştir (Durkheim, 2003).

Geçmişte suç, dinî ve ahlaki değerlerle kontrol altına alınmaya çalışılırken, günümüzde yazılı hukuk kurallarıyla bu hedeflenmektedir. Suç kabul edilen eylemler, ceza sistemi aracılığıyla engellenmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de suçla mücadelede şehirlerde polis, kırsalda ise jandarma görev yapmaktadır. Kolluk birimleri çoğunlukla suç gerçekleştikten sonra devreye girse de önleyici tedbirlerin alınması suç oranlarını ciddi şekilde düşürebilir. Bilimsel araştırmaların bu noktada önemi büyüktür; bu çalışmalar kolluk kuvvetleri tarafından dikkatle incelenmeli ve birlikte hareket edilmelidir.

Farklı bilim dalları, yaptıkları araştırmalarla suçun önlenmesine katkı sunmuş ve daha güvenli bir toplum kurmayı amaçlamıştır. Diğer bilimler genellikle suçluların psikolojik, sosyolojik yönleri üzerine yoğunlaşırken, coğrafya bilimi suçun mekânsal dağılışı, zamanı ve işlenme şekliyle ilgilenmektedir. Bu bağlamda suçun hangi bölgelerde yoğunlaştığı ve bu yoğunluğun nedenleri coğrafyanın temel inceleme alanlarından biridir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada kullanılan istatistikî veriler, 2017-2021 yılları arasında Bilecik Emniyet Müdürlüğü tarafından kaydedilen suç olaylarına dayanmaktadır. Bu veriler doğrultusunda şehir merkezi mahallelerde söz konusu yıllarda mala karşı işlenen suçlar ele alınmıştır. Bilecik Emniyet Müdürlüğünden sağlanan 2017-2021 yıllarını kapsayan veriler kullanılarak şehir merkezinde suçun mahalleler arasındaki dağılımında etkili olan coğrafi farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır. Veriler tablolarla görselleştirilmiş ve suçun mekânla birlikte yıl, ay, gün ve saat gibi zaman dilimlerine göre dağılımı değerlendirilmiştir. Ek olarak, TÜİK'ten alınan nüfus bilgileri ile suç oranları karşılaştırılarak suç-nüfus ilişkisi analiz edilmiştir. Bu veriler Excel üzerinde tablo hâline getirilmiştir. Bu veriler birbiriyle ilişkilendirilerek grafiksel görsellere dönüştürülmüş; ardından ArcGIS 10.2.2 programı kullanılarak Bilecik şehri merkez mahallelerin suç yoğunluklarını gösteren haritalar hazırlanmıştır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

3. ARAŞTIRMA ALANININ LOKASYONU

Bilecik; Marmara, Karadeniz, İç Anadolu ve Ege bölgelerinin kesiştiği noktada yer alan, İstanbul, Bursa ve Eskişehir arasında konumlanmış küçük bir ildir. Bilecik; kuzeyde Sakarya, güneyde Kütahya, batıda Bursa ve doğuda Bolu ile Eskişehir'e komşudur.

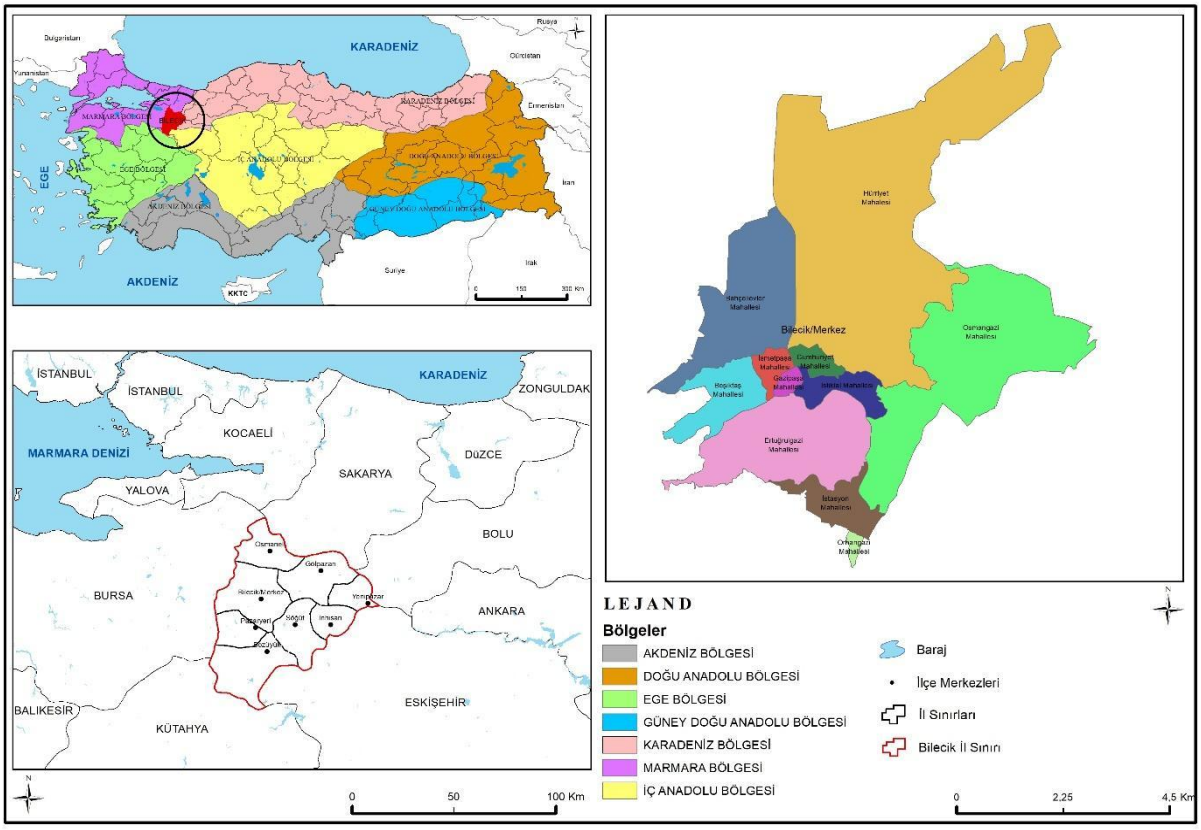

Görsel 1. Bilecik İlinin Lokasyon Haritası.

Çalışma, Bilecik şehir merkezinde bulunan 12 mahalleyi kapsamaktadır. Bu mahalleler; Bahçelievler, Beşiktaş, Cumhuriyet, Ertuğrulgazi, Gazipaşa, Hürriyet, Orhangazi, Osmangazi, İsmetpaşa, İstasyon, İstiklal ve Pelitözü'dür.

Bilecik ili, TÜİK'in 2021 yılı verilerine göre 228.334 kişilik nüfusuyla nüfusça küçük iller arasında yer almaktadır. Bu nüfusun %86,34'ü kent merkezlerinde yaşamaktadır. Bu nüfus içinde 118.903'ü erkek, 109.431'i kadındır.

4. BİLECİK KENTİNDE MALA KARŞI İŞLENEN SUÇLAR VE DAĞILIŞ ÖZELLİKLERİ

Malvarlığına karşı işlenen suçlar; bir malın zilyedinin rızası dışında, değerinin düşürülmesi, izinsiz el değiştirmesi ya da zarar görmesi gibi durumlar çerçevesinde değerlendirilir (Katoğlu, 2012).

2017 ile 2021 yılları arasında Bilecik merkezde mala karşı toplam 1213 suç işlenmiş, bu da yıllık ortalama 242 suça denk gelmektedir. En çok karşılaşılan suç türleri sırasıyla: mala zarar verme (356), dolandırıcılık (219), evden hırsızlık (163) ve açıktan hırsızlık (142) olmuştur. Mabetten hırsızlık ise 9 vaka ile en az görülen suç türüdür.

Çizelge 1. Mala karşı İşlenen Suç Sayılarının Mahallelere Göre Sayı ve Oranı

Mahalle	Suç Sayısı	Yüzde
Bahçelievler	156	12,86%
Beşiktaş	29	2,39%
Cumhuriyet	84	6,92%
Ertuğrulgazi	160	13,19%
Gazipaşa	216	17,81%
Hürriyet	150	12,37%
İsmetpaşa	168	13,85%
İstasyon	20	1,65%
İstiklal	155	12,78%
Orhangazi	3	0,25%
Osmangazi	56	4,62%
Pelit özü	16	1,32%
Toplam	**1213**	**100%**

Kaynak. Bilecik Emniyet Müdürlüğü (2017-2021)

Çevresel faktörler, mala karşı suçların mahalleler düzeyindeki dağılımında belirleyici bir etkendir. Bilecik şehir merkezinde en fazla suç, iş yerlerinin yoğunlaştığı ve insan trafiğinin yüksek olduğu Gazipaşa ile İsmetpaşa mahallelerinde görülmüştür. Buna karşılık, suç oranının en düşük olduğu mahalle ise nüfusu en az olan Orhangazi mahallesidir.

Çizelge 2. Bilecik Merkezinde Mala Karşı Suçlar

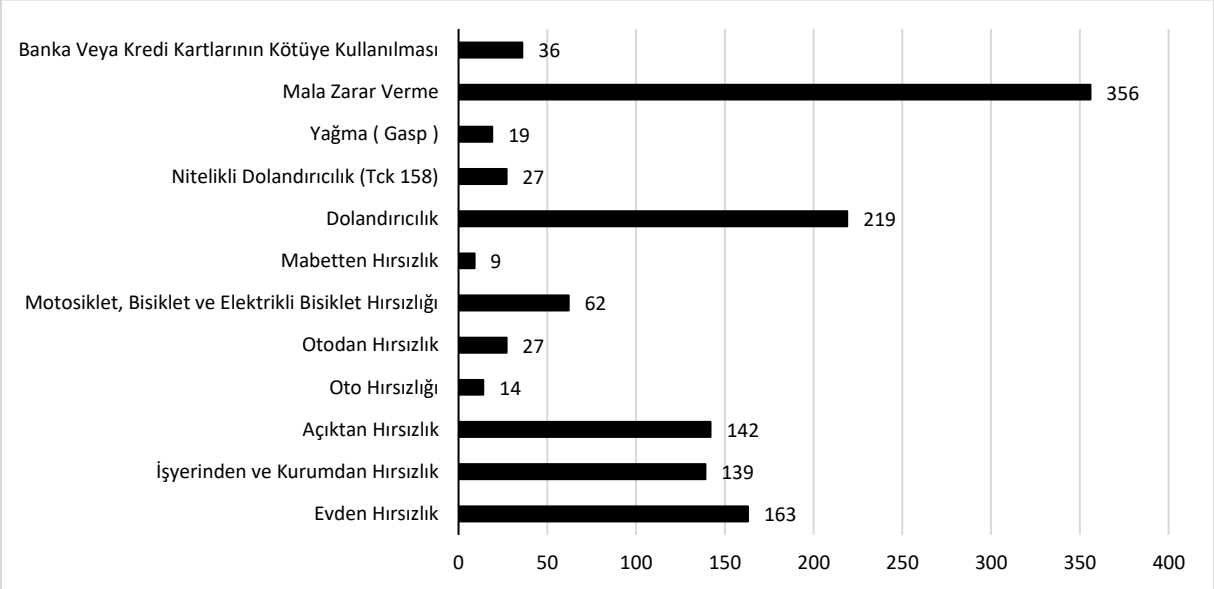

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Kaynak. Bilecik Emniyet Müdürlüğü (2017-2021)

Mala karşı işlenen suçlar geniş bir yelpazeye sahiptir. Ancak tümünü incelemek bilgi fazlalığı yaratacağından, Bilecik şehrinde en çok rastlanan suç türlerine odaklanılmıştır. Bu kapsamda en çok işlenen suç mala zarar verme olup, onu sırasıyla dolandırıcılık, evden hırsızlık, açıktan hırsızlık ve iş yerinden/kurumdan hırsızlık takip etmektedir. Mabetten hırsızlık ise en az görülen suçtur.

4.1. Mala Zarar Verme

2017-2021 yılları arasında çalışma alanında toplam 356 mala zarar verme suçu işlenmiş ve mala zarar verme suçu %29,35 oranla en çok işlenen suç olmuştur.

2017-2021 yıllarını kapsayan dönemde suç sayıları düzensiz bir dağılım göstermektedir. En fazla suç 2020 yılında (93), en az suç ise 2017 yılında (49) işlenmiştir.

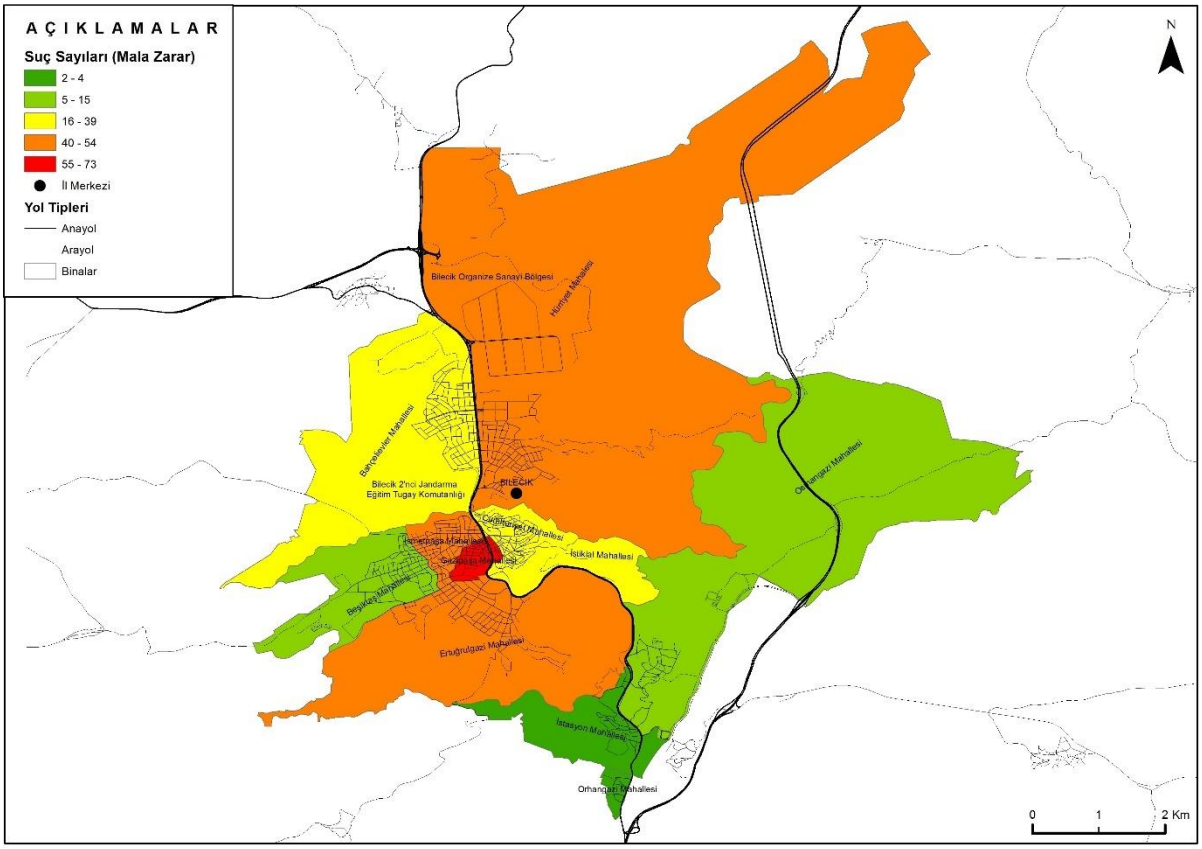

Görsel 2. Mala Zarar Verme Suçunun Mahallelere Dağılımı

Mala zarar verme suçlarının mahallelere göre dağılımına bakıldığında, bu tür olayların genellikle çok fonksiyonlu (yönetim, ticaret ve konut gibi) ve yüksek nüfus yoğunluğuna sahip alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle Gazipaşa (73 vaka), İsmetpaşa, Ertuğrulgazi ve Hürriyet mahallelerinde bu suç türünün sıkça işlendiği tespit edilmiştir. Öte yandan, mala zarar verme kapsamına giren ve trafikte park halindeki araçlara çarpılması gibi durumlar da dikkate alındığında, araç yoğunluğunun fazla olduğu MİS (Merkezi İş Sahası) bölgesindeki mahallelerde bu suçun daha çok işlendiği tespit edilmiştir. Bahçelievler'de suç oranının görece

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yüksek olması da bölgedeki nüfus yoğunluğu ile ilişkilendirilebilir. Buna karşılık, Orhangazi, İstasyon ve Pelitözü mahalleleri gibi nüfusu ve araç hareketliliği düşük olan bölgelerde mala zarar verme olaylarının sayıca az olduğu gözlemlenmiştir.

Aylara göre mala zarar verme suçu incelendiğinde, dikkat çeken belirgin bir artış ya da azalış gözlenmemektedir. Ancak en fazla olay mart ayında (41), en az ise aralık ayında (19) yaşanmıştır.

Gün bazında bakıldığında, en fazla olayın cuma günü (60), en az olayın ise pazar günü (43) yaşandığı görülmektedir.

Saatlere göre dağılımına baktığımızda öğleden sonraki saatlerde yoğunlaşmıştır bunda insan hareketliliğinin bu saatlerde fazla olması etkilidir. Ayrıca gece mala zarar verilme olayları sabah fark edilip karakola sabah gidildiği ve olayın tam saati belirtilmediği için gündüz saatlerinde artış yaşanmaktadır.

4.2. Dolandırıcılık

Dolandırıcılık suçu Türk Ceza Kanunu'nda 157 ve 158. maddelerde düzenlenmiştir. *"Dolandırıcılık suçu failin hileli davranışlarla bir kimseyi aldatması mağdurun veya başkasının zararına kendisine veya başkasına yarar sağlamasıyla oluşur. Dolandırıcılık suçunun oluşması için haksız bir yarar sağlanması gerekir. Hırsızlık suçundan farklı olarak dolandırıcılık suçunda mağdurların failin hileli davranışları nedeniyle ortaya çıkan rızaları söz konusudur."* (T.C. Adalet Bakanlığı, 2024) şeklinde ifade edilmektedir.

Bilecik şehrinde 2017-2021 yılları arasında 219 dolandırıcılık sucu meydana gelmiştir. Mala karşı işlenen suçlar arasında %18,05 ile mala zarar verme suçundan sonra gelir.

Yıllara göre suçun dağılımında en fazla (59) 2020 yılında en az (29) 2019 yılında gerçekleşmiştir

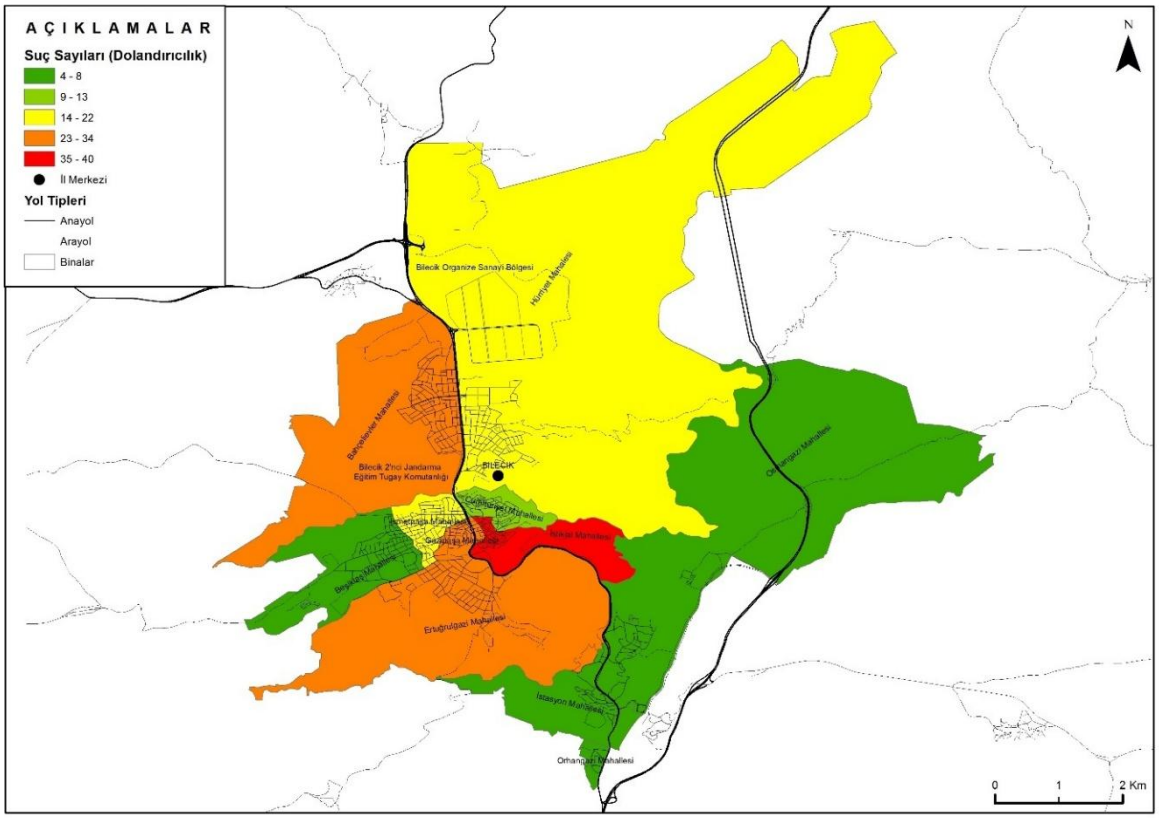

Görsel 3. Dolandırıcılık Suçunun Mahallelere Dağılımı

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Dolandırıcılık suçunun mahallelere göre dağılımına baktığımızda neredeyse tüm dolandırıcılık vakalarının, MİS kapsamında yer alan ve merkezî iş sahası özelliği taşıyan İstiklal, Gazipaşa ve Ertuğrulgazi mahallelerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bölgede bulunan yoğun insan trafiği ve finansal kuruluşların yoğunluğu, suçun cazibesini artırmaktadır. Öte yandan, sosyo-ekonomik açıdan daha geri durumda olan Pelitözü, İstasyon ve Orhangazi (İlhan, 2019) gibi mahallelerde bu tarz suçlar meydana gelmemiştir.

Aylara göre incelendiğinde, dolandırıcılık suçlarının en fazla 25 vakayla ekim, en az ise 7 vakayla haziran ayında görüldüğü tespit edilmiştir.

Haftanın günlerine göre dolandırıcılık suçlarında, özellikle iş günlerinde insan trafiğinin yoğunluğu nedeniyle artış gözlemlenirken, hafta sonları ise kamu kurumlarının kapalı olması ve insan yoğunluğunun düşmesiyle birlikte bu suçların azaldığı belirlenmiştir. Dolandırıcılık suçları gün içinde daha çok gündüz saatlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu zaman diliminde banka ve PTT gibi kurumların faaliyet göstermesi, iş yerlerinin açık olması ve insan ile araç trafiğinin artması suç oranını yükselten faktörler arasındadır.

4.3. Hırsızlık Suçları

Hırsızlık, mala karşı işlenen suçlar arasında önemli bir yer tutmakta olup çeşitli alt türlere ayrılmaktadır. Çalışmamızda en çok işlenenden en az işlenene doğru sıralanan hırsızlık türleri şöyledir: evden hırsızlık (163), açıktan hırsızlık (142), işyerinden ve kurumdan hırsızlık (139), motosiklet/bisiklet/elektrikli bisiklet hırsızlığı (62), banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması (36), otodan hırsızlık (27), yağma-gasp (19), oto hırsızlığı (14), mabetten hırsızlık (9).

Çizelge 3. Polis Bölgesi Hırsızlık Türleri Yıllara Göre Dağılımı.

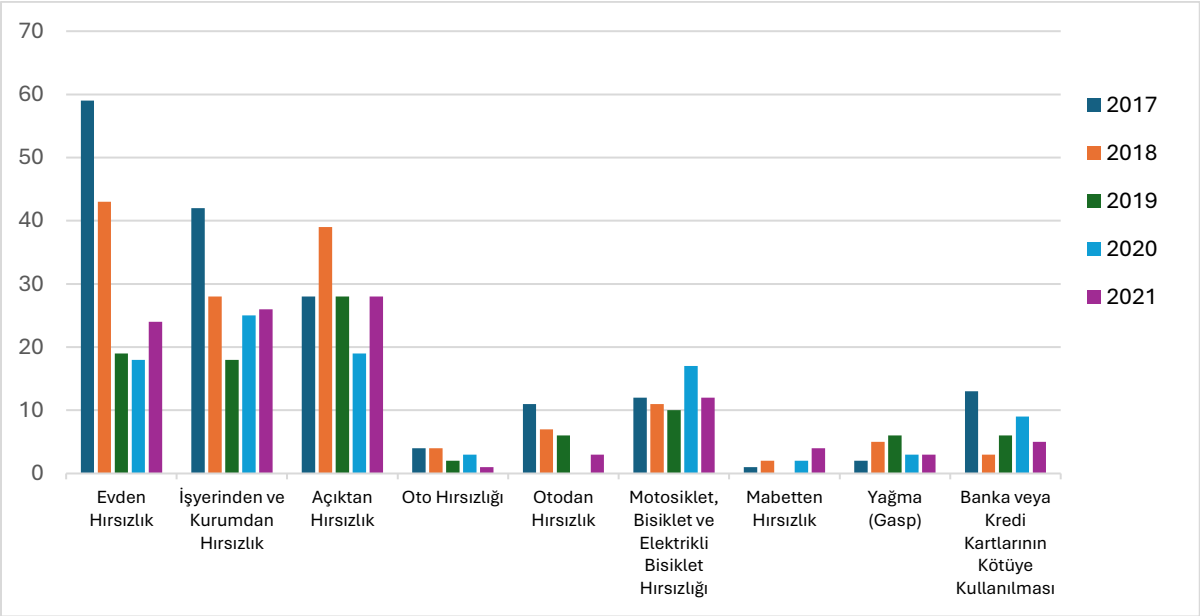

4.3.1. Evden Hırsızlık

En çok kabul gören tanıma göre, evden hırsızlık İngiliz gelenek hukukunda, bir suç işleme niyetiyle gece vakti bir başkasının evine giriş olarak değerlendirilir; burada suçun fiilen işlenip işlenmediği fark etmez (Lafave & Scott, 1986).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

2017-2021 yılları arasındaki hırsızlık vakalarına bakıldığında, meydana gelen 163 adet evden hırsızlık suçu %26,6'lık payla diğer hırsızlık türleri arasında en çok karşılaşılan suç olarak öne çıkmaktadır.

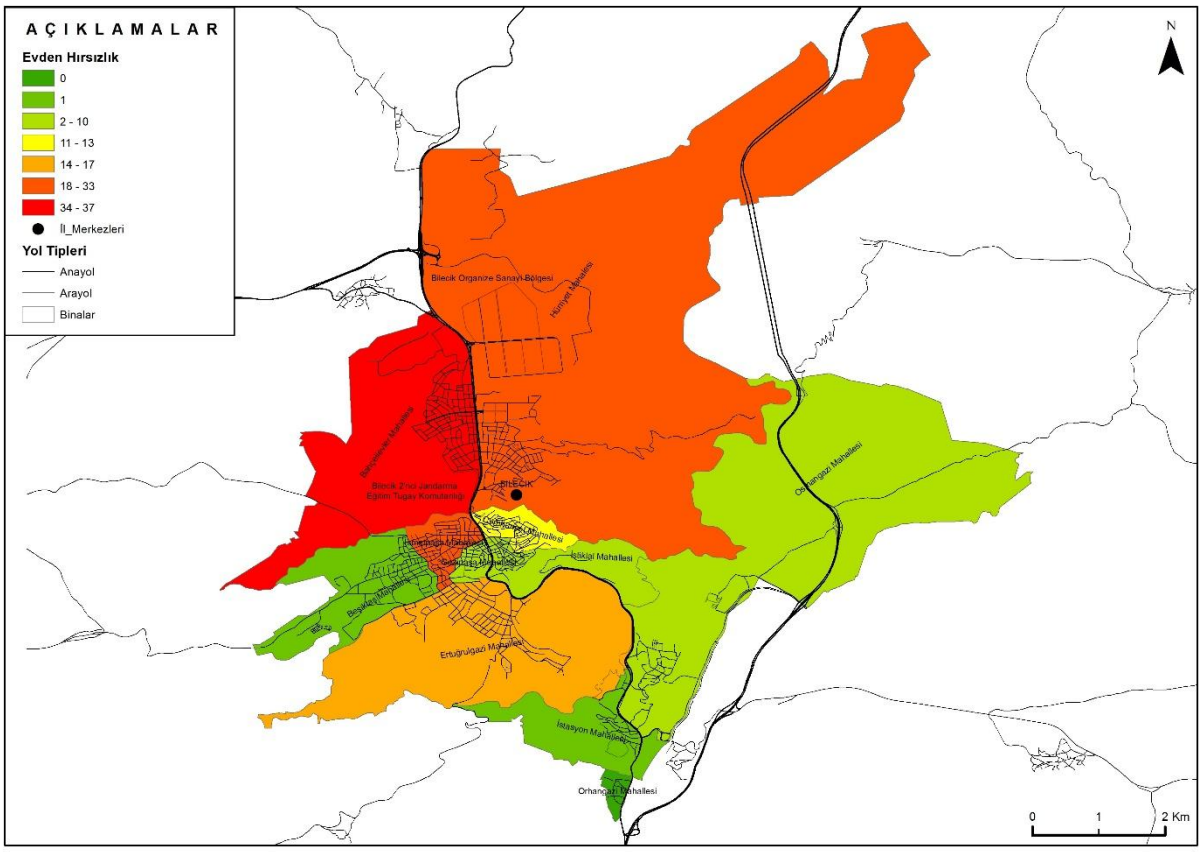

Görsel 4. Evden Hırsızlık Suçunun Mahallelere Dağılımı

2017-2021 yılları arasında evden hırsızlık olaylarının mahalle dağılımına bakıldığında, Bahçelievler Mahallesi 37 olayla en çok vakanın yaşandığı bölge olmuştur. Onu 33 olayla İsmetpaşa, 31 olayla Hürriyet Mahallesi izlemektedir. 20.112 kişilik nüfusuyla Bilecik'in en kalabalık mahallesi olan Bahçelievler, suç oranlarının nüfus yoğunluğuna bağlı olarak arttığını savunan kuramları desteklemektedir. Bahçelievler Mahallesi'nin yeni yapılaşan bir bölge olması ve çok katlı modern konutların yaygınlaşması, yakındaki askeri birliğin etkisiyle memur ve öğrenci dolaşımının artması, konut hareketliliğini ve sosyal çözülmeyi beraberinde getirmiştir. Bu durum, suç oranlarında artışa neden olmaktadır. Kontrolsüz bırakılan apartman girişleri ve mahalleye yabancı kişilerin rahatça karışabilmesi, evden hırsızlık olaylarının çoğalmasına katkıda bulunmaktadır. İsmetpaşa ve Hürriyet mahallelerinde öğrenciler ve memurlar tarafından fazlaca tercih edilmesi konut hareketlerinin fazla olmasına buna bağlı olarak da sosyal ilişkilerin zayıflamasına neden olmakta ve evden hırsızlık suç sayısının artmasına neden olmaktadır.

Gelir düzeyi düşük mahallelerde yaşayan bireyler suç işleme eğiliminde daha fazla olurken, suçların gerçekleştiği alanlar daha çok gelir seviyesi yüksek olan mahallelerdir (Karakaş, 2013). Sosyo-ekonomik göstergeler açısından değerlendirildiğinde, Bilecik'in en gelişmiş mahallesi Bahçelievler Mahallesi'dir (İlhan, 2019). Bahçelievler mahallesinde evden

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

hırsızlık suç miktarının fazla olmasında sosyo-ekonomik durumunda etkili olduğu doğrulanmaktadır.

Evden hırsızlık suçlarının aylara göre dağılımına, en fazla vakanın 23 olayla mart ayında gerçekleşirken en az 5 olayla ağustos ayında gerçekleşmiştir.

Haftanın günlerine göre evden hırsızlık olayları incelendiğinde, pazartesi günü 35 vaka ile en fazla olayın yaşandığı gün olurken, perşembe günü 12 vaka ile en az olayın görüldüğü gündür. Genel eğilim, bu suçların hafta içi günlerinde arttığı, hafta sonlarında ise azaldığı yönündedir. Bunda hafta sonları tatilden dolayı insanların evde olması etkili olmaktadır.

Evde hırsızlık suçlarının hangi saatte işlendiği çoğu zaman tam olarak bilinememektedir; çünkü ev sakinleri genellikle olay sırasında evde değildir. Dışarıda, işte ya da tatilde olan mağdurlar, eve döndüklerinde hırsızlık olayının gerçekleştiğini gördükleri için suç zamanı ile ilgili olarak tahmini zaman aralıkları verebilirken güvenlik kameralarının bulunduğu durumlarda olayın gerçekleştiği zaman netleştirilebilir.

4.3.2. İş Yerinden ve Kurumdan Hırsızlık

Yükte hafif ama pahada ağır ürünlerin iş yerlerinde bulunması, kalabalık ortamlar ve çalışanların alışveriş sırasındaki dalgınlıkları, hırsızların bu mekânlara yönelmesini kolaylaştıran faktörler arasında sayılabilir. Buna karşın, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte iş yerlerinde yaygın olarak güvenlik kameralarının kullanılması ve sokaklardaki insan yoğunluğu, hırsızlıkları engelleyici bir unsur hâline gelmiştir.

2017-2021 yılları arasında çalışma sahasında meydana gelen hırsızlık suçları arasında, iş yerinden ve kurumdan hırsızlık 139 olay ile %22,75 oranla en çok işlenen üçüncü suçtur.

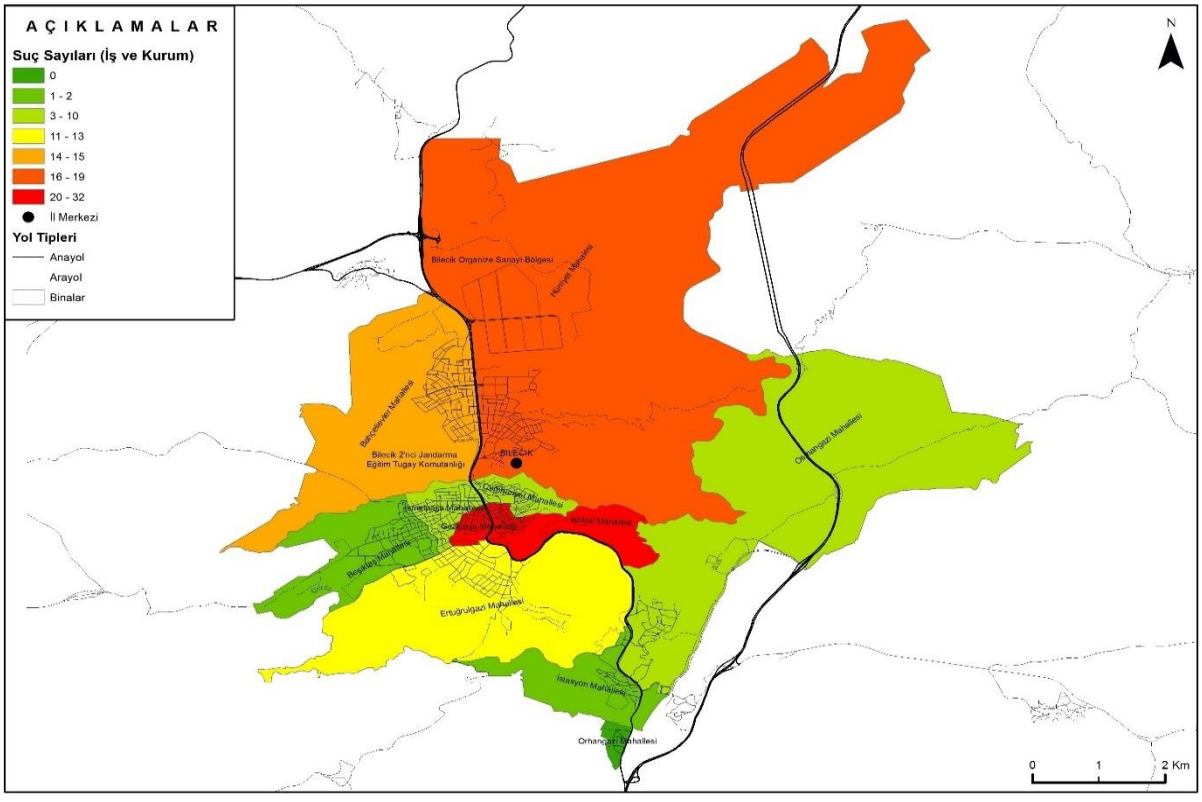

Görsel 5. İş Y erinden ve Kurumdan Hırsızlık Suçunun Mahallelere Dağılımı

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Çalışma alanı içinde 139 adet iş yerinden ve kurumdan hırsızlık olayı kaydedilmiştir. Bu olayların büyük bir kısmı, ticarethanelerin yoğun bulunduğu MİS alanında yer alan Gazipaşa (32 olay) ve İstiklal (30 olay) mahallelerinde toplanmıştır. İş yerinden ve kurumdan hırsızlık suçlarının yoğunluk noktalarına bakıldığında, MİS çevresinin öne çıktığı anlaşılmaktadır. MİS içerisinde farklı sektörlerden pek çok iş yerinin, özellikle bankaların, marketlerin, kuyumcu ve eczanelerin bulunması, bu alanı hırsızlık açısından cazip hâle getirmektedir. Bahçelievler ve Ertuğrulgazi mahalleleri, MİS kapsamında olmamalarına rağmen nüfus yoğunlukları dolayısıyla birçok iş yerinin bulunduğu alanlar arasında yer almaktadır. Hürriyet Mahallesi, oto sanayi alanını sınırları içinde barındırması ve çok sayıda iş yerine sahip olması nedeniyle iş yerinden ve kurumdan hırsızlık açısından üçüncü sırada yer almaktadır. Şehir merkezinden uzak konumda bulunan, sakin yaşam yapısı ve güçlü sosyal dayanışma ağına sahip Pelitözü ve Orhangazi mahallelerinde, analiz edilen yıllar boyunca iş yerinden ve kurumdan hırsızlık olayı yaşanmamıştır.

Yıllar bazında incelendiğinde, iş yerinden ve kurumdan hırsızlık suçlarının 2017 yılında 42 vakayla en fazla yaşandığı, 2019 yılında ise 18 vakayla en az gerçekleştiği görülmektedir.

İş yerinden ve kurumdan hırsızlık olayları aylar bazında değerlendirildiğinde, en yüksek oran ocak ayında (20 vaka), en düşük oran ise haziran ayında (4 vaka) gözlemlenmiştir. Günlere göre dağılımda iş yerinden ve kurumdan hırsızlık suçları günler arasında belirgin bir değişim göstermemekle birlikte, en fazla olay perşembe günü (26), en az ise cumartesi günü (14) meydana gelmiştir. Suçun günlük zaman dilimine göre dağılımına bakıldığında, iş yerinden ve kurumdan hırsızlık olaylarının en yoğun yaşandığı zaman dilimi öğleden sonra belirgin şekilde arttığı tespit edilmiştir. Bu artış, bu saatlerdeki insan yoğunluğuyla açıklanabilir.

4.3.3. Açıktan Hırsızlık

Toplumun genel kullanımına açık ve kolayca ulaşılabilen yerlerde korumasız şekilde bırakılan malların çalınması olayına açıktan hırsızlık denir.

2017-2021 yılları arasında çalışma sahasında kayıt altına alınan hırsızlık suçları içinde açıktan hırsızlık, 142 olayla ve %23,24 oranla ikinci en yaygın hırsızlık suç türü olmuştur.

Açıktan hırsızlık olayları, yıllara göre incelendiğinde 2018'de 39 vaka ile en yüksek düzeye ulaşırken, 2020'de 19 vaka ile en düşük seviyeye gerilemiştir. 2020 yılındaki düşüşte Covid-19 pandemisi nedeniyle getirilen sokağa çıkma yasakları belirleyici olmuştur.

En çok açıktan hırsızlık vakasının aralık ayında (17), en az ise mart ve nisan aylarında (8) meydana gelmiştir. Kış aylarında bu suç türünün artmasında faillerin kalın giysilerle eşyaları kolayca gizleyebilmesi ve mevsimsel nedenlerle boş kalan inşaat alanlarının hedef hâline gelmesi önemli rol oynamıştır. Açıktan hırsızlık suçunun günler arasında belirgin bir farklılık göstermemektedir. En çok cuma günü 26, en az ise pazar günü 17 gerçekleşmiştir. Bu durumun temel nedeni, pazar gününün tatil olması nedeniyle MİS bölgesinde iş yerlerinin kapalı kalması ve insan trafiğinin azalmasıdır. Açıktan hırsızlık suçları en çok öğleden sonra saatlerinde meydana gelmekte olup, en fazla 14.00 saatinde (14) işlendiği, 04.00'te hiç meydana gelmediği tespit edilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

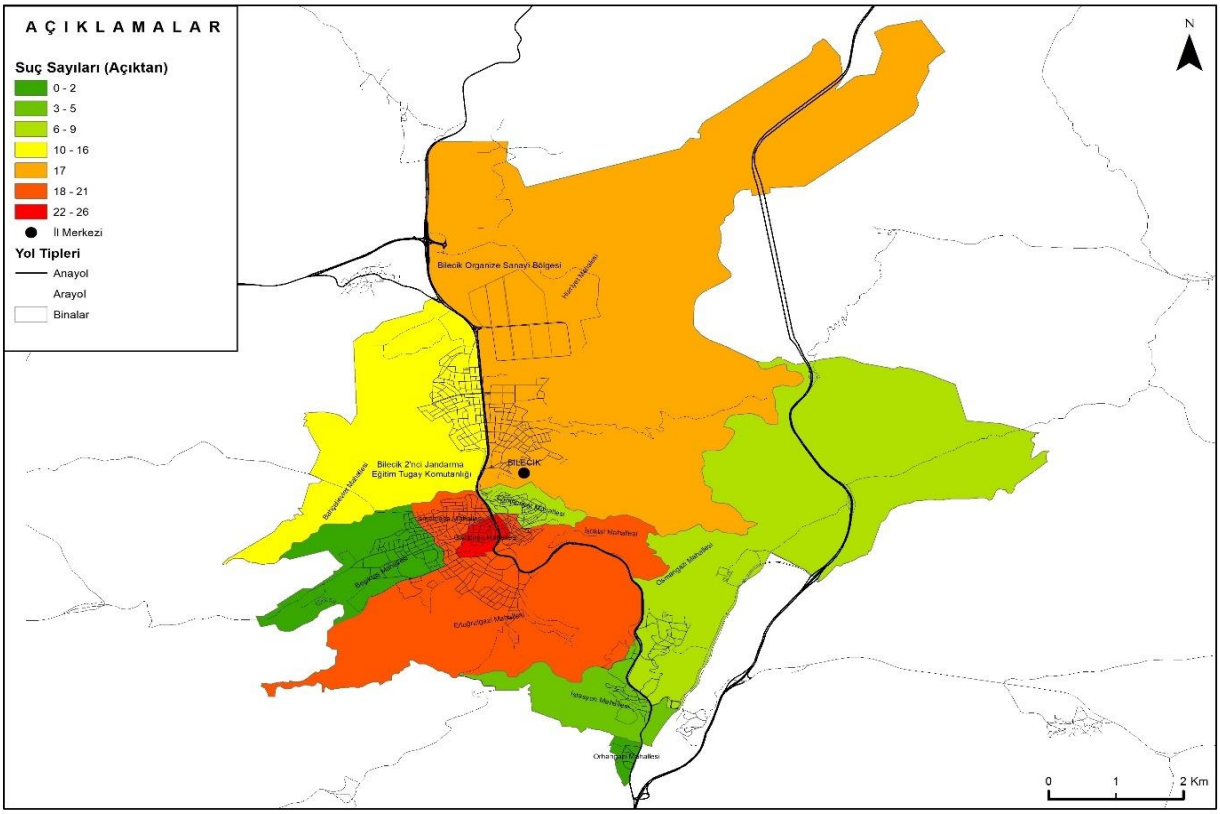

Görsel 6. Açıktan Hırsızlık Suçunun Mahallelere Dağılımı

Açıktan hırsızlık suçları çoğunlukla MİS çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bu bölgelerde gerçekleştirilen cep telefonu, çanta gibi kişisel eşyaların çalınması ve tırnakçılık olayları açıktan hırsızlık olarak değerlendirilmektedir. Açıktan hırsızlık suçları en çok Gazipaşa Mahallesi'nde meydana gelmiştir. MİS içerisinde yer alan bu mahallenin suç açısından öne çıkmasında, ticaretin canlığına bağlı olarak yaşanan insan hareketliliği etkili olmuştur. Bu suç türü ile nüfus miktarı arasında doğrudan bir ilişki bulunmadığı, açıktan hırsızlıkta asıl etkili olan unsurun yoğun günübirlik nüfus hareketi olduğu söylenebilir. Sosyo-ekonomik seviyenin düşüklüğü, MİS'e olan uzaklık, düşük nüfus yoğunluğu ve kuvvetli sosyal ilişkiler, açıktan hırsızlık suçlarının Pelitözü, Orhangazi mahallerinde hiç görülmemesinde ya da çok az yaşanmasında etkili faktörlerdir.

4.3.4. Diğer Hırsızlık Suçları

2017-2021 yılları arasında meydana gelen toplam 611 hırsızlık suçunun altmış ikisi motosiklet, bisiklet ve elektrikli bisiklet hırsızlığı, otuz altısı banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması, yirmi yedisi otodan hırsızlık, on dokuzu yağma(gasp), on dördü oto hırsızlığı ve dokuzu mabetten hırsızlıktır. Banka ve kredi kartlarının kötüye kullanma suçu banka ve finans merkezlerini içinde bulunduran Gazipaşa ve Ertuğrulgazi mahallerinde meydana gelmiştir. Motosiklet, bisiklet ve elektrikli bisiklet hırsızlığı en fazla 2020 yılında meydana gelmiştir. Bunda pandemiden kaynaklı sokağa çıkma yasağı sonucu motosiklet, bisiklet vs. dışarda ve kapı önlerinde korumasız kalması etkili olmuştur. Otodan hırsızlık suçu nüfusun fazla olduğu Bahçelievler mahallesi ile oto sanayi bölgesini içinde bulunduran Hürriyet mahallesinde ön plana çıkmıştır. Oto hırsızlığı ise nüfusun ve insan haraketliliğinin fazla olduğu Ertuğrulgazi ve İsmetpaşa mahallelerinde ön plana çıkmıştır. Yağma (gasp) suçu en fazla

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

MİS'de bulunan Gazipaşa ve İsmetpaşa mahallelerinde akşam saatlerinde gerçekleşmiştir. Hırsızlık suçları arasında en az gerçekleşen mabetten hırsızlık suçu en çok nüfusun fazla olduğu Ertuğrulgazi mahallesinde meydana gelmiştir. Mabetten hırsızlık suçu özellikle cuma günleri ve öğle namaz vakti ile yatsı namazı vaki arasında gerçekleşmiştir.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

2017-2021 yılları arasında Bilecik şehrinde toplam 1213 adet malvarlığına karşı işlenmiş suç kayıt altına alınmıştır. Sırasıyla en fazla işlenen suç mala zarar verme (356), dolandırıcılık (219), evden hırsızlık (163), iş yeri ve kurumdan hırsızlıktır (139).

Nüfusun artması, ekonomik sıkıntılar ve beraberinde getirdiği işsizlik gibi problemlerin ülke ve iller genelinde suç sayılarının arttırdığı (Karakaş, 2013) görüşü Bilecik şehrinde aynı sonucu doğurmamıştır. 2017 yılında 80,065 nüfus miktarı 6.377 kişi artarak 2021 yılında 86,442 olmuştur. Fakat 2017 yılında 271 suç meydana gelirken 2021 yılında bu sayı 242'e gerilemiştir. Yani Bilecik özelinde nüfus artışı ile suç sayısı arasında doğrudan bir bağlantı yoktur.

Mahallelerin nüfus büyüklüğü ile suç sayıları arasındaki ilişki incelendiğinde nüfusun büyüklüğünün değil mahallenin arazi kullanım özelliklerinin suçu etkilediği görülmektedir. Örneğin Bahçelievler mahallesi 20.112 nüfusu ile nüfus bakımından ilk sıradayken suç sayısı 1079 ile ikinci sırada yer alır. Ertuğrulgazi mahallesi 11.954 nüfusu ile nüfus bakımından ikinci sırada gelirken 1271 suç sayısı ile birinci sırada yer almıştır.

Suç türleri ile şehir içi arazi kullanım biçimleri arasında belirli bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin hırsızlık suçlarının mahallelerdeki dağılımında, suçun türü, mekânın özellikleri ve çevresel faktörler belirleyici rol oynamaktadır (Karakaş, 2013). Banka şubelerinin, devlet dairelerinin, iş yerlerinin fazla bulunduğu ayrıca şehir merkezi konumunda olmasına bağlı olarak ulaşım hatlarının birleşim noktasında bulunan, nüfus haraketliliğinin fazla olduğu Gazipaşa ve İsmetpaşa mahalleleri iş yeri ve kurumdan hırsızlık suçu ile banka ve kredi kartlarının kötüye kullanma suçunun en fazla görüldüğü alanlardır. Evden hırsızlık suçu ise nüfus miktarının fazla olduğu ve buna bağlı olarak konut sayışın en fazla olduğu Bahçelievler mahallesinde meydana gelmiştir. Otodan hırsızlık suçu nüfusun fazla olduğu Bahçelievler mahallesi ile oto sanayi bölgesini içinde bulunduran Hürriyet mahallesinde ön plana çıkmıştır. Oto hırsızlığı ise nüfusun ve insan haraketliliğinin fazla olduğu Ertuğrulgazi ve İsmetpaşa mahallelerinde ön plana çıkmıştır. Yağma (gasp) suçu en fazla MİS'de bulunan Gazipaşa ve İsmetpaşa mahallelerinde akşam saatlerinde gerçekleşmiştir. Hırsızlık suçları arasında en az gerçekleşen mabetten hırsızlık suçu en çok nüfusun fazla olduğu Ertuğrulgazi mahallesinde meydana gelmiştir. Mabetten hırsızlık suçu özellikle cuma günleri ve öğle namaz vakti ile yatsı namazı vakti arasında gerçekleşmiştir.

Kenar kuşakta bulunan mahallelerde ise nüfus miktarı ile iş yeri sayısının ve nüfus hareketliliğinin az olması sosyal ilişkilerin gelişmiş olması bu alanlarda bazı suç türlerinin hiç görülmemesine ya da çok az görülmesine neden olmuştur.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde hem ülke genelinde hem de bölgesel düzeyde suçla etkin mücadele edebilmek ve suçları önleyici stratejiler geliştirebilmek için bilgiye dayalı analiz araçlarının kullanımı hayati önem taşımaktadır. Geçmişte daha çok geleneksel yöntemlerle yürütülen polis faaliyetleri, suç oranlarının artmasıyla birlikte yetersiz kalmış ve bu durum güvenlik hizmetlerinin teknolojik donanımlarla desteklenmesini gündeme getirmiştir. Suç ve suçlularla mücadele artık toplumların en temel önceliklerinden biri olmuş, teknolojik gelişmeler ise bu mücadeleyi daha etkin ve verimli hâle getirmiştir. Teknoloji, kolluk kuvvetlerinin daha etkin ve proaktif biçimde hareket edebilmesine olanak sağlayarak, suç öncesinde harekete geçme imkânı sunmaktadır.

Kent içi arazi kullanım çeşitliliği ile suçların dağılımı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Özetle, suçların mahalle bazında dağılımını belirleyen temel unsurlar; suçun niteliği, mekânın fiziksel yapısı ve çevresel etkenlerdir. Kent içinde suçların en çok işlendiği ve çeşitli suç türlerinin bir arada görüldüğü alanlar, genellikle yüksek nüfuslu, ulaşım akslarının kesiştiği, kalabalık yaya alanları veya ticaret merkezleri gibi yerlerdir.

Beş yıllık süreçte toplanan verilerle, suçların mekânsal dağılımı yıllık olarak değerlendirilmiş ve bu değişimlerin analiz edilmesi geniş kapsamlı yorumlar yapılmasını mümkün kılmıştır. Bilecik şehir merkezinde suç türlerinin mahallelere ve yıllara göre dağılımı analiz edilerek, suç kümelenmelerinin görüldüğü bölgeler tespit edilmiştir. Yapılan bu analizler ışığında, suçun azaltılmasına yönelik öneriler geliştirilmiş ve kentsel mekânın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulmuştur. Bu çalışma, hem kolluk kuvvetlerine stratejik destek sağlayacak bir kaynak oluşturmuş, hem de suç coğrafyası literatürüne özgün bir katkı sunmuştur.

Suçların yoğunlaştığı alanların belirlenmesinde, mahallelerin nüfus yapısı ile barındırdığı konut ve ticaret gibi işlevsel kullanım alanları önemli rol oynamaktadır. Öte yandan, suçların işlendiği zaman dilimlerinin suç türüne göre değişiklik göstermesi, zaman-mekân ilişkisini güçlendirmektedir.

Ekonomik olarak gelişmiş mahalleler, hırsızlık gibi suçlar açısından daha riskli hâle gelirken; ekonomik yapısı zayıf ama sosyal bağları güçlü mahallelerde suç oranlarında belirgin bir azalma görülmektedir. Yüksek katlı konutlarda sosyal etkileşimin azlığı, bireylerin çevrelerindeki konutlara karşı ilgisiz kalmasına yol açar ve bu da hırsızların fırsat alanını genişletir.

İş yeri hırsızlıklarının en çok ticaretin yoğun olduğu mahallelerde görülmesi, ticaret faaliyetlerinin suç oranlarını yükselten bir faktör olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, suçların meydana geldiği saat aralıkları da arazinin kullanım türüyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle öğleden sonraki saatlerde artan nüfus hareketliliği, bu tür hırsızlık olaylarının da artmasına neden olmaktadır. Oto hırsızlıklarının yoğun olarak görüldüğü bölgelerin başında, araç sayısının fazla olduğu ekonomik olarak gelişmiş mahalleler gelmektedir. Otopark sorununun yaşandığı şehir merkezlerinde, sürücülerin araçlarını daha izole alanlara park etmesi, ayrıca oto sanayi bölgelerinde tamir için gelen araç sayısının çokluğu ve savunmasızlığı

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

suçlular için elverişli ortamlar oluşturmaktadır. Kentsel alanlarda, özellikle iş merkezleri ve ticaret odaklı bölgelerde dolandırıcılık suçları artmaktadır.

Coğrafya bilimi, suçların hangi bölgelerde ve hangi zaman dilimlerinde gerçekleştiğini analiz ederek suç haritalarının oluşturulmasına katkı sağlar ve suçların belli alanlarda yoğunlaşmasının nedenlerini açıklamaya yardımcı olur. Bu çalışma sayesinde, kaynakların verimli bir şekilde yönlendirilmesi ve etkili güvenlik stratejilerinin uygulanması sağlanacaktır. Suç yoğunluğu fazla olan bölgelerde, potansiyel suçlulara yönelik tedbirlerin artırılması, suçların azaltılmasına katkı sunacaktır. Özellikle hırsızlık vakalarının yoğun olarak görüldüğü MİS bölgelerinde MOBESE sistemlerinin kurulması, iş yerlerinde ve konutlarda güvenlik sistemlerinin arttırılması, aydınlatmanın yetersiz olduğu sokak ve caddelerde aydınlatma çalışmalarının yapılması ayrıca suç oranlarının fazla olduğu bölgelerde yaya ve motorize kolluk kuvvetlerinin devriye sayısının arttırılması suçları önlemede ve suçluları caydırmada etkili bir yöntem olacaktır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KAYNAKÇA

Aliağaoğlu, A. (2007). Balıkesir Şehrinde Suçlar Coğrafi Bir Yaklaşım (2005). Detay Yayıncılık. Ankara.

Gürbüz, M., & Karabulut, M. (2007). Adana Beş Ocak Polis Karakolu Sorumluluk Bölgesinde Çocuk Suçlarının Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Haritalandırılması ve Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 331-346.

Gürbüz, M., Karabulut, M., & Temir, Ö. (2013). Kayseri'de Oto ve Otodan Hırsızlık Suçlarının CBS ile Haritalandırılması ve Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 23-47.

Wayne, L. R., & Austin, S. W. (1986). *Ceza hukuku.* St. Paul, Minnesota: West Publishing Company.

Dönmezer, S. (1994). *Kriminoloji.* İstanbul: Bata Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Durkheim, E. (2003). *Sosyolojik Yönetimin Kuralları.* İstanbul: Bordo Siyah Yayınevi.

İlhan, Ö. A. (2019). *Bir Mekanın Sosya Ekonomik Coğrafi Görünümünün Belirlenmesi: Bilecik Şehri Örneği(Doktora Tezi).* Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı.

Karakaş, E. (2006). Elazığ Şehrinde Suçların Dağılışı ve Özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, s. 15-83.

Karakaş, E. (2013). Suç Mekan İlişkisi Açısından Elazığ Şehrinde Hırsızlık Suçları. *Nature Sciences*, s. 1-25.

Katoğlu, T. (2012). Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 657-694.

Seyhan, K. (2002). *Polislik ve Suçun Önlenmesi, Türkiye de Devlet Toplum ve Polis.* Ankara: Seçkin Yayınları.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

UYGULAMADA DESTEKTEN YOKSUN KALMA TAZMİNATI

Avukat Muhammet Haluk NİTELİK[1]

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

mhaluknitelik@gmail.com – ORCID ID 0000-0002-3918-2804

ÖZET

Destekten yoksun kalma tazminatı, ölenin desteğinden yoksun kalan kişilerin talep edebileceği bir tazminat olup TBK m.53'te düzenlenmiştir. Tazminatın talep edilebilmesi için ölen destek ile destek görenler arasında bakım ilişkisi bulunmalıdır. Bakım ilişkisinin varlığı için hısımlık şart değildir. Bu tazminat, maddi tazminat niteliğinde olup destekten yoksun kalanların yansıma zararlarını gidermeye yöneliktir. Böylelikle ölenin yardımından mahrum kalan kişilerin yaşam koşullarının desteğin ölümünden önceki duruma yakın hale getirilmesi amaçlanır. Uygulamada özellikle ölümlü iş kazalarında ve trafik kazalarında, bakım ilişkisi içerisinde olan destek görenler tarafından sıklıkla talep edilmektedir. Ölenin desteğinden yoksun kalanların talep ettiği bu tazminatın belirlenebilmesi için öncelikle zararın tespit edilmesi gerekir. Söz konusu zararın tespitinde uygulamada çeşitli tablo ve cetvellerden yararlanılmaktadır. Bununla birlikte her somut olayın özelliğine göre hakimin dikkate alması gereken birçok husus bulunmaktadır. Yüksek yargı kararları ve doktrin tarafından ortaya konulan ölçütlerle hakim hakkaniyete uygun olarak tazminat miktarını belirlemektedir. Bu kapsamda çalışmamızda uygulama açısından büyük bir öneme sahip olan destekten yoksun kalma tazminatı, Yargıtay kararları ve doktrindeki görüşlerle birlikte ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Destekten Yoksun Kalma, Zarar, Tazminat.

COMPENSATION FOR LOSS OF SUPPORT IN PRACTICE

ABSTRACT

Compensation for loss of support is a type of compensation that may be claimed by individuals who are deprived of the support of a deceased person, and it is regulated under Article 53 of the

[1] İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Doktora Öğrencisi.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Turkish Code of Obligations. In order to claim compensation, there must be a support relationship between the deceased and the person receiving the support. The existence of a support relationship does not require kinship. This compensation is of a pecuniary nature and is intended to remedy the reflective damages suffered by those deprived of support. In this way, it is aimed to bring the living conditions of those who have lost the deceased's support as close as possible to the situation before the death. In practice, it is frequently claimed by those receiving support within a support relationship, particularly in fatal workplace accidents and traffic accidents. In order to determine the amount of compensation claimed by those deprived of the deceased's support, the damage must first be assessed. Various tables and charts are used in practice in the determination of such damage. However, the judge must also take into account many factors depending on the specific circumstances of each case. The judge determines the amount of compensation in accordance with equity, based on the criteria established by high court decisions and legal doctrine. Within this scope, in our study, compensation for loss of support—which holds great practical importance—is examined in detail along with the decisions of the Court of Cassation and doctrinal opinions.

Keywords : Loss of Support, Damage, Compensation.

1.GİRİŞ

11.01.2011 tarihli ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunumuzun (TBK) 53. maddesinde ölüm halinde uğranılan zararların özellikle neler olduğu üç bent halinde sayılmıştır. Bu sayılan hallerden biri olan *"Ölenin desteğinden yoksun kalan kişilerin bu sebeple uğradıkları zararlar"*ın tazmini uygulamada destekten yoksun kalma tazminatı olarak ifade edilir[2].

Esasen bir insanın ölümü hukukî anlamda bir zarar olarak değerlendirilmemektedir. Ancak ölüm nedeniyle yine de birtakım zararlar meydana gelmiş olabilir[3]. Özellikle bazı kişiler ölenin ekonomik desteğinden, yardım ve bakımından mahrum kalabilirler. Ölen kişinin desteğinden ve yardımından yoksun kalanların uğradıkları zarara destek kaybından doğan zarar denilir. Bu zarar, desteğin öldürülmesiyle destekten yararlanan veya yararlanacak kişilerin içinde bulunduğu veya bulunacağı hayat seviyesini kaybetmesinden kaynaklıdır. Bu kişilere imkan dairesinde eski hayat standartlarını sağlamak amacıyla tanınan tazminat hakkı söz konusudur[4].

Destekten yoksun kalma tazminatında, haksız fiil nedeniyle ortaya çıkan dolaylı zarara uğrayanların zararlarının giderilmesi söz konusudur. Bu zarar, ölüm nedeniyle *"ölenin desteğinden yoksun kalanların"* şahsından doğan bir zarardır[5].

2.DESTEKTEN YOKSUN KALMA TAZMİNATININ ÖZELLİKLERİ

2.1.Bağımsız Tazminat Talebi

Bu tazminat bağımsız bir niteliğe sahiptir. Tazminat hakkı destek görenin şahsında ve asli olarak doğar. Bundan dolayıdır ki, ölenin sağlığında yaptığı işlemler ve tasarruflar (örneğin

[2] O. Gökhan Antalya, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 468.
[3] Kemal Tahir Gürsoy, "Destekten Yoksun Kalma Tazminatı", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7/1-2, 1972, s. 143.
[4] Fikret Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 753; Mehmet Ayan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, Ankara2020, s. 380; Gürsoy, a.g.e., s. 143.
[5] Ahmet M. Kılıçoğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s. 414.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

tazminat talebinden vazgeçme veya sınırlamalar) destek görenin tazminat hakkını sınırlandırmaz[6].

Destek görenin tazminat alacağı; desteğin mirasçısı veya hısımı olmasından değil aralarındaki bakım ilişkisinden kaynaklanır[7]. Diğer bir ifadeyle, yoksun kalma sebebiyle tazminat istenebilmesi için yardımdan yoksun kalan kişinin mirasçı veya TMK m. 364 uyarınca nafaka alacaklısı olması şart değildir[8].

Destek görenin ölenin mirasını reddetmesi veya mirastan feragat etmiş olması tazminat talep etme hakkını ortadan kaldırmaz[9]. Ancak mirastan çıkarma veya mirastan yoksunlukta durum değişmektedir. Bu hallerde bakım ilişkisinin sona erdiğini gösteren bulgular söz konusudur[10].

2.2.Tazminat Talebinin Devri ve Mirasçılara Geçmesi

Tazminat talebi üçüncü kişilere devredilebilir. Tazminat talebinin devri TBK m. 183 vd. alacağın devrine ilişkin hükümlere tabidir. Tazminat talebinin devredilebilme imkanı, bunun nafaka talebi gibi kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak olmamasından kaynaklanır[11]. Aynı şekilde tazminat talebinin alacak rehnine konu olması da mümkündür[12].

2.3.Tazminatın İstisna Olması ve Yansıma Zararın Tazminine Yönelik Olması

Destekten yoksun kalma tazminatı istisnai bir nitelikte olup destekten yoksun kalanların yansıma zararlarının giderilmesine yönelik bir tazminattır[13]. TBK m. 53'te düzenlenmiş olmasaydı genel kurallar bu zararın tazminine imkan vermeyeceğinden söz konusu tazminat dar yorumlanmalıdır[14].

Destekten yoksun kalma tazminatı, ölenin zararının tazminine yönelik değildir. Ölenin destek olduğu kişilerin bakım süresince gelecekteki uğrayacağı maddi zararın tazminine ilişkindir. Bundan dolayıdır ki zarar, hüküm tarihine kadar *"fiili zarar"*, hüküm tarihinden sonrası için *"farazi zarar"* olarak karşımıza çıkar[15].

---

[6] Antalya, a.g.e., s. 468.
[7] Haluk Nami Nomer, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayıncılık, İstanbul 2023, s. 273, Antalya, a.g.e., s. 468; Ayan, a.g.e., s. 382.
[8] Safa Reisoğlu, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınları, İstanbul 2013, s. 221.
[9] Kılıçoğlu, a.g.e., s. 414; Nomer, Borçlar, s. 273; Mustafa Hayri Tacın, *"Türk Hukukunda Destekten Yoksun Kalma Tazminatı ve Davaları"*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 63.
[10] Antalya, a.g.e., s. 468.
[11] Eren, a.g.e., s. 754.
[12] Eren, a.g.e., s. 754.
[13] Alpaslan Akartepe, "Türk Borçlar Hukukuna Göre Destekten Yoksun Kalma Tazminatı", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994, s. 3; Nomer, Borçlar, s. 273.
[14] Kemal Oğuzman ve Turgut Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler ,C.II, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2013, s. 100.
[15] Antalya, a.g.e., s. 469.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

3.DESTEKTEN YOKSUN KALMA TAZMİNATININ KOŞULLARI VE DESTEK KAVRAMI

3.1.Tazminatın Koşulları

3.1.1.Desteğin Ölümü

Destekten yoksun kalma tazminatı için ilk koşul desteğin ölümüdür. Dolayısıyla ölüm olayı gerçekleşmeden bu tazminat talep edilemez. Çünkü bu tazminat ölüm ile oluşacak zararın giderim şeklidir[16]. Elbette ki ölümün hemen meydana gelmesi her zaman beklenemez. Bu arada ölüm meydana gelinceye kadar ki süreçte (tedavi süreci) destekten yoksun kalma tazminatı istenemeyecektir[17]. Desteğin sürekli olarak kısmi veya tam iş göremez duruma düşmesi halinde de yine ölüm gerçekleşmediğinden destekten yoksun kalma tazminatı talep edilemez[18].

Yine burada önemli bir husus ölümün gerçek kişiler için geçerli olacağı ve TMK m. 28 gereğince ceninin düşüklüğü durumunda kişi sayılamayacağıdır. Böyle bir durumda da destekten yoksun kalma tazminatı talep edilemez[19].

3.1.2.Ölümün Hukuka Aykırı Bir Eylemin Sonucu Olması

Destekten yoksun kalma tazminatının istenebilmesi için en önemli koşullardan birisi de ölüm sonucunu doğuran eylemin hukuka aykırı bir fiil olmasıdır. Bu nedenle söz konusu ölüm olayında TBK m. 63 ve m. 64'te düzenlenen hukuka aykırılığı kaldıran hallerin bulunmaması gerekir[20].

3.1.3.Destek İlişkisinin Sürekli ve Düzenli Olması

Sürekli ve düzenli yardımların ölümden sonra da devam edeceği kabul edilir. Bu nedenle tazminatın talep edilebilmesi için destek ilişkisi sürekli ve düzenli olmalıdır[21]. Elbette ki yardımın sürekli ve düzenli sayılması için mutlaka belirli aralıklarla yapılması gerekmez. Fakat süreklilik arz etmesi söz konusu olmayan hediye verme veya geçici yardımda bulunma gibi durumlar destek olma durumunu meydana getirmez. Bu noktada aranan kriter; yardımın, yardım görenin geçimini sağlayan ya da geçimine katkıda bulunan bir destek özelliğini taşımasıdır. Bu şekilde olmayan yardımlar, destek olarak nitelendirilemez[22]. Örneğin bir kişiye verilen hediyede veya bilimsel teknik araştırmalarda bulundurmaya özendirmek amacıyla verilen bursta durum böyledir. Yine aynı şekilde sadece birkaç hafta veya ay birisine bakmak arızi olarak kabul edildiğinden destek kavramına girmez[23]. Yardımın sadece parasal anlamda bir yardımdan ibaret olması şart değildir. Eylemli ve düzenli hizmet edimleri de bir kimsenin destek olarak kabul edilmesi için yeterlidir[24].

---

[16] Halis Yaşar, "Destekten Yoksun Kalma Tazminatı", Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 44.
[17] Yargıtay 4.HD, T. 22.12.2009, E.2009/1854, K. 2009/14631.
[18] Yargıtay 4.HD, T. 28.03.2012, E. 2011/1706, K. 2012/5122.
[19] Yargıtay 4.HD, T. 30.10.2007, E. 2007/12805 K. 2007/13183.
[20] Yaşar, a.g.e., s. 38.
[21] Akartepe, a.g.e., s. 8.
[22] Oğuzman, Öz, a.g.e.,, s. 102.
[23] Eren, a.g.e. s. 756.
[24] Yargıtay 15.HD, T. 26.12.1975, E. 1975/4177, K. 1975/5185

3.1.4.Desteğin Bakım Gücü Sahibi Olması

Destekten yoksun kalma tazminatının talep edilebilmesi için ölen desteğin bakım gücüne sahip olması gerekir. Desteğin hem kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek olması hem de yardımda bulanacağı kimselere gelirinden pay ayırabilecek durumda olması şarttır[25]. Ölümün gerçekleştiği anda veya ileride bakım gücü olmayan kişi destek olarak kabul edilemez. Bu durumun ispatı davacıya düşmektedir[26].

3.1.5.Desteği Yitiren Kişinin Bakım İhtiyacı İçinde Olması

Destek göreninin tazminat talep edebilmesi için ölüm nedeniyle sosyal seviyesine uygun olan hayatı devam ettirememesi gerekir. Ancak Yargıtay'ın da ifade ettiği üzere destek görenin sefalet haline düşmesi şart değildir[27]. Diğer taraftan bu tazminatla çok lüks bir hayatın sürdürülmesi de hedeflenemez. Zarar gören yürüttüğü meslekten veya malvarlığından yeterli ölçüde gelir sağlayabilecek durumdaysa bakım ihtiyacı içerisinde olduğu ileri sürülemez[28].

3.2.Destek Kavramı

Destek kavramı TBK'da tanımlanmamıştır. Bununla birlikte doktrinde destek; bir kimseye fiilen sürekli ve düzenli bir şekilde bakan, hayatın olağan akışına göre gelecekte de bakmaya devam edeceği muhtemel olan kişi olarak tanımlanır[29].

3.2.1.Gerçek/Fiili Destek

Gerçek/Fiili destek, ölüm anında başkasına fiilen ve düzenli olarak bakan kişiyi ifade eder. Örneğin babası ölen çocuk ya da kocası ölen kadın ölüm nedeniyle onun desteğinden yoksun kalmıştır[30].

3.2.2.Farazi/Müstakbel Destek

Farazi/Müstakbel destek, ölüm anında destek ve destek gören arasında bakım ilişkisi bulunmamasına karşın ölmeseydi ileride bakması kuvvetle muhtemel olan kişiyi ifade eder[31]. Bu destek bir varsayıma dayanır. Örneğin yaşam deneyimlerimize göre bir çocuk yetişerek ana ve babasına destek olmaktadır. Ancak haksız fiil bu desteğe engel olmuştur. Dolayısıyla burada yoksun kalınan farazi bir destek bulunmaktadır[32]. Farazi destekte dikkat edilmesi gerek husus ölenin ölmemiş olması halinde davacıya bakma hususunda kanunî bir yükümlülük altında bulunmasıdır. Yani ileride onun tarafından bakılması çok muhtemel olan kimselerin bu tür bir tazminat isteyebilmeleri için, ölenin kanun veya sözleşme gereğince buna mecbur olması ve bunun ispatlanması gereklidir[33]. Sonuç olarak farazi desteğin tespiti büyük oranda ihtimallere

[25] Yaşar, a.g.e., s. 40.
[26] Eren, a.g.e., s. 759.
[27] Yargıtay 4.HD, T. 02.12.1988, E. 1988/67445, K. 1988/10354.
[28] Eren, a.g.e., s. 759.
[29] Oğuzman, Öz, a.g.e. s. 101; Diğdem Göç Gürbüz, Nazmi Ocak, "Trafik Sigortası Genel Şartlarına Göre Destekten Yoksun Kalma Tazminatı ve Hesaplama Örneği", Mali Çözüm Dergisi, 2023, 33/178, ss. 1103-1134, s. 1106.
[30] Kılıçoğlu, a.g.e., s. 414.
[31] Antalya, a.g.e. s. 471.
[32] Kılıçoğlu, a.g.e., s. 414.
[33] Gürsoy, a.g.e., s. 147.

dayandığı için gerçek desteğe nazaran daha titiz davranılmalı ve destek kavramının çerçevesi daha dar tutulmalıdır[34].

3.2.3.Hukuki Destek

Hukuki destek, bir başkasının bakım ihtiyacını bir kanun hükmü veya sözleşme ilişkisi içinde karşılama yükümlülüğü olan kişiyi ifade eder.

Destekten yoksun kalma tazminatına hükmedilmesi açısından destekle, baktığı kişinin aynı ailenin bireyleri veya birinin diğerinin mirasçısı olması şart değildir[35]. Dolayısıyla bir kimsenin bir başkasının desteği olup olmadığı fiili duruma göre belirlenir[36]. Yani yasal zorunluluk bulunmasa dahi ölen kişiden sürekli ve düzenli olarak yardım gören kimseler ölüm meydana gelmeseydi yardım edecek idiyse tazminat talebinde bulunabilirler[37]. Yargıtay da aynı görüşü benimsemektedir[38].

Burada tartışmalı olan husus ahlaka aykırı bir ilişki sebebiyle yardımda bulunan kimsenin destek sayılıp sayılamayacağıdır. Genel olarak basit metres hayatı yaşayanlarda yapılan yardımın birlikte yaşamanın karşılığı olduğu ve destek durumu bulunmadığı kabul edilmektedir[39]. Aynı zamanda böyle bir yaşam tarzı ahlaka aykırı olduğundan destek ilişkisinden bahsetmek çok yerinde olmayacaktır[40].

Medeni Hukuka uygun evlenme merasimi yapılmaksızın karı koca gibi bir arada yaşama durumunda ise, kadının ve erkeğin başkası ile evli olmaması şartıyla, yardımda bulunanın diğerinin desteği olduğu doktrinde kabul görmektedir[41]. Özellikle kırsal kesimde *"imam nikâhı"* adı altında görülen birlikteliklere, sosyal çevrenin gayrı ahlâkî nazarla baktığı da her zaman söylenemez. Üstelik bu tür birlikteliklerin sık sık kanun yoluyla meşrulaştırıldığı ve doğan çocukların soy bağlarının düzeltilmesi yoluna gidildiği bir gerçektir. Bu nedenle özellikle kırsal kesimde karı koca gibi yaşama hallerinde kadın lehine destekten yoksun kalma tazminatı tanımak uygun olur[42]. Yine Yargıtay da vermiş olduğu bir kararında bu görüşü benimsemektedir[43].

Desteğin yardımı geçimini sağlama veya geçimine katkıda bulunma şeklindedir. Bu yardım para verme tarzında olabilir. Ancak sadece paraya münhasır bir yardım değil bu yardım bir kimseye hizmet görme tarzında da olabilir. Örneğin Yargıtay düzenli olarak tarla

[34] Akartepe, a.g.e., s. 8.
[35] Yargıtay HGK, T. 18.04.0227, E. 2007/4-222, K. 2007/222; Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 101; Nomer, Borçlar, s. 273.
[36] Eren, a.g.e., s. 756; Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 101; Ayan, a.g.e., s. 382.
[37] Reisoğlu, a.g.e., s. 221; Akartepe, a.g.e., s. 7.
[38] Yargıtay HGK, T. 30.01.1975, E. 4701/575, K. 1975/6.
[39] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 101.
[40] Akartepe, a.g.e., s. 40.
[41] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 102; Nomer, Borçlar, s. 274.
[42] Gürsoy, a.g.e., s. 152; Ayan, a.g.e., s. 383; Aynı yönde bkz. Rabia Özsoy, "Destekten Yoksun Kalma Tazminatında Resmi Nikahsız Karı Koca Hayatı Yaşayanlar Aleyhine Yapılan İndirimler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 73/4, 2024, ss. 2621-2639, s. 2630.
[43] Yargıtay 4. HD, T. 25.05.1976, E. 5263/5405, K. 1978/5. Yine burada dikkat çeken bir husus imam nikahlı evliliklerde desteğin kabul edilme durumudur. Bkz. Yargıtay 4. HD, T. 25.05.1976, E. 1976/5263, K. 1976/5405.

hizmetlerine yardımcı olan çocuğun da destek sayılacağı hakkında karar vermiştir[44]. Bunların dışında bir fayda sağlama da destek olma durumunu ortaya çıkarabilir. Örneğin doğrudan doğruya yiyecek, giyecek, doktor sağlama veya okul taksitlerini ödemede durum böyledir[45]. Yine karının ücretsiz olarak kocanın işinde çalışması, ev masraflarının bir kısmını yüklenmesi[46] ve ev işlerini kendisi görerek kocasını hizmetçi masrafından kurtarması da destek olarak değerlendirilmektedir[47]. Nitekim Yargıtay da bu konuda aynı görüştedir[48].

Farazi destek konusunda en fazla üzerinde durulan husus ana baba için küçük çocuklar, bir nişanlı için de diğer nişanlısının durumudur. Yargıtay çocukların ileride destek olmaları ihtimalini hayat tecrübelerine ve olayların doğal akışına uygun görmektedir[49].Çocukların farazi destek olması ihtimalinde ana babalarının ekonomik durumlarıyla çocukların fikri ve fiziksel yetenekleri göz önünde bulundurulur[50]. Burada çocuğa yönelik yapılan değerlendirmelerin yanı sıra anne babanın da ilerideki malî durumlarının ne olacağının göz önünde tutulması gereklidir. Anne babanın ileride muhtaç duruma düşecekleri umulmuyorsa veya sadece kısmî bir muhtaç olma durumu söz konusu ise tazminat talebi duruma göre kısmen kabul veya reddedilebilir[51].

Üvey anneye ve babaya da çocuğun destek olabileceği kabul edilmektedir. Ancak bunun için öldürülen çocuğun hayattayken üvey anneye veya babaya fiili destekte bulunuyor olması aranmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere küçük bir çocuğun ölmesi halinde ileride üvey annesine ve babasına destek olacağı kabul edilmemektedir[52]. Ancak bunun aksi yönünde görüşler de doktrinde mevcuttur[53]. Yargıtay'ın bu konudaki görüşü ise küçük yaşta ölen çocuğun üvey anneye veya babaya destek olarak değerlendirilemeyeceği yönündedir[54].

Nişanlılıkta genel kabul, nişanlı erkeğin farazi destek olarak kabul edilmesi yönündedir[55]. Nitekim Yargıtay'ın da yaklaşımı bu yöndedir[56]. Nişanlının destek olabilmesi için nişanın şekli bir merasim içerisinde yapılması koşulu aranmamaktadır. Durum ve şartlar evliliğin gerçekleşeceğini kanıtlar nitelikte ise nişan ilişkisinin ve dolayısıyla desteğin varlığı kabul

---

[44] Yargıtay 4. HD, T. 02.12.1988, E. 6744/10354, K.1989/756.
[45] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 102, senenin belli günleri (örneğin her yılbaşı veya her bayram) hediye verilmesini de Yargıtay destek olarak nitelendirmektedir. Ancak bu tür hediyelerin hem düzenli olarak verilmesi hem de geçime katkıda bulunması şartı aranmaktadır. Bkz. Yargıtay 2. HD, T. 30.01.1975, E. 4701/575, K. 1975/6.
[46] Oğuzman ve Öz, a.g.e., s. 102; Eren, a.g.e., s. 756-757.
[47] Haluk Nami Nomer, Haksız Fiil Sorumluluğunda Maddi Tazminatın Belirlenmesi, Beta Yayınları, İstanbul 1996, s.28.
[48] Yargıtay para karşılığı elde edilebilecek olan bu tür hizmetler gören ev kadınının ölümü üzerine kocasının ve çocuklarının tazminat isteyebileceklerini kabul eder. Bkz. Yargıtay 4.HD, T. 22.09.1987, E. 5458/6726, K. 1989/7; Eren, a.g.e.,, s. 756-757.
[49] Yargıtay 15. HD, T. 08.03.1976, E. 5542/966, K. 1977/7; Yargıtay HGK, T. 21.04.1982, E. 1982/4–1528, K. 1982/412; Yargıtay 4. HD, T. 13.05.2010, E. 2009/10317, K. 2010/5922.
[50] Eren, a.g.e., s. 758.
[51] Gürsoy, a.g.e., s. 148.
[52] Akartepe, a.g.e., s. 37.
[53] Eren, a.g.e., s. 758.
[54] Yargıtay 4. HD, T. 30.01.1986, E. 1985/9525, K. 1986/710.
[55] Akartepe, a.g.e., s. 40.
[56] Yargıtay 11. HD, T. 30.01.1975, E. 1974/4701, K. 1975/575. Destek konusunda nişanlılıkta cinsiyet farkı gözeten görüşler için bkz. Yaşar, a.g.e., s. 49.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

edilir[57]. Genç ve ciddi kimselerin uzun süren arkadaşlıkları aralarında bir evlenme vaadinin varlığını kabul için karine teşkil edebilir[58].

Kardeşlerin birbirinin desteği olması mümkündür. Kural olarak kardeşlerin birbirlerine bakma yükümlülüğü yoktur. TMK m. 364/II'ye göre, *"Kardeşlerin nafaka yükümlülükleri, refah içinde bulunmalarına bağlıdır."*. Ancak hayattayken fiilen ve düzenli olarak yardım eden kardeş, kanunda belirtilen koşul aranmaksızın diğer kardeşin desteği sayılır[59]. Bunu talep eden kişi kardeşinin destek ilişkisinde bulunduğunu ispat etmelidir[60]. Elbette farazi destek durumu burada da mümkündür. Ancak ölen bir kardeşin farazi destek sayılabilmesi için, yoksun kalacak kardeşin, onun ölümünde doğmuş veya hiç değilse cenin halinde olması gereklidir[61].

3.3.Destek Süresi

Bakım ilişkisinde; bakım unsuru yönünden *"bakım süresi"*nin, bakım ihtiyacı yönünden ise *"ihtiyaç süresi"*nin belirlenmesi gerekmektedir. Bu iki sürenin zaman bakımından üst üste çakıştığı süre destek görenin destekten yoksun tazminatı talep edebileceği *"destek süresi"*ni belirler. Bakım süresi veya ihtiyaç süresinden en önce hangisi sona erecek ise o süre esas alınmalıdır. Farazi destekte bu durum yani destek süresinin başlangıcı; desteğin bakım gücüne sahip olacağı muhtemel olan günden başlar, destek görenin ihtiyacının bittiği günle destek görenin yardım süresinin bittiği günden hangisi daha önce ise o tarihte sona erer[62].

Destekten yoksun kalma tazminatı hesaplanırken genel olarak bazı varsayımlardan faydalanılır. Bu anlamda çeşitli tablolar ve sistemler kullanılmaktadır. Türk hukukunda hesaplama yapılırken uzun yıllar boyunca 1931 yılında Fransa'da hazırlanmış olan P.M.F (Population Masculine et Feminine) yaşam tablosu uygulanmıştır. Yargıtay 21. HD bu tablonun uygulanması gerektiğini belirtmiştir[63]. Elbette ki bu tablo hem çok eski tarihli olması hem de farklı ülke gerçeklerini yansıtması gibi birçok yönden eleştirilmektedir[64]. Bu nedenle ülkemiz gerçeklerini yansıtan ve uygulamaya daha iyi cevap veren bir tablo oluşturulması yönünde adımlar atılmıştır. Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Aktüerya Bilimleri Bölümü'nün yöneticiliğinde, BNB Danışmanlık Şirketi, Marmara Üniversitesi ve Başkent Üniversitesi uzmanları ile *"Türkiye Hayat ve Hayat Annüite Tablolarının Oluşturulması"* projesiyle TRH-2010 Yaşam Tablosu oluşturulmuştur. Yargıtay 17. HD'nin 2021 tarihli kararı uyarınca destekten yoksun kalma tazminatı hesaplamalarında TRH-2010 Yaşam Tablosu esas alınacaktır[65]. Bununla birlikte uygulamaya baktığımızda bazı varsayımsal gerçeklerden de yararlanıldığını görmek mümkündür. Öncelikle yardım sağlama, çalışma süresiyle sınırlıdır. Bu nedenle hakim her somut olayda destek ölmeseydi davacıya daha ne süre bakacak idiyse bu

[57] Eren, a.g.e., s. 758.
[58] Gürsoy, a.g.e., s. 151.
[59] Tacın, a.g.e., s. 11.
[60] Eren, a.g.e., s. 757.
[61] Gürsoy, a.g.e., s. 150; Akartepe, a.g.e., s. 39.
[62] Antalya, a.g.e., s. 477-478.
[63] Yargıtay 21.HD, T. 18.02.2014, E. 2013/20317, K. 2014/2596.
[64] Yaşar, a.g.e., s. 50.
[65] Yargıtay 17. HD, T. 08.03.2021, E. 8835/2020, K. 2355/2021.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

süreyi destek süresi olarak kabul etmelidir. Yargıtay çalışma süresini ortalama bir yaş olarak kabul etmekte ve bu yaşın beden işçilerinde 60 yaş olduğunu ifade etmektedir[66].

Destek süresinin belirlenmesinde, yardım görenin yaşama süresi ve çocuksa çalışmaya başlama anı göz önünde bulundurulur. Ana babaya yardımda ilk olarak göz önünde tutulacak husus bunların yaşama süreleridir. Çocuklara yardımda ise genel olarak çalışmaya başlama süresi esas alınır. Elbette ki çocuklarda kız veya erkek olmalarına ya da yüksek öğrenim yapmalarına göre ayrı değerlendirmeler yapılır. Yüksek öğrenim yapan çocuklara, öğrenimleri sona erinceye kadar, kız çocuklarda ise evleninceye kadar yardım yapılacağı görüşünden hareket edilir. Bu süre engelli çocuklarda daha uzun olarak öngörülür[67].

Farazi destekte (özellikle çocuklarda) yardımın başlangıç anı, bunların kazanç sağlayabilecekleri yaşa göre belirlenir. Kazanç sağlama yaşı çocuğun öğrenim ve gelir durumuna göre hesaplanır[68]. Genel olarak çocukların 18 yaşını tamamlamaları ile destek olabilecekleri kabul edilmektedir. Ancak erkek çocuklarının askerlik durumu da dikkate alındığında bunun 20 yaş olarak kabul edildiği görülmektedir. *"Destekten yoksun kalma tazminatı ölenin sağ kalan çocuklarının ergin olacakları güne kadar hesaplanmalı, bu hesaplamada erkek çocukların askerlik süreleri ve eğitimleri gözetilmelidir.*[69]*"*

Çocuklar öğrenci ise bu yaş genel olarak 25 olarak kabul edilmektedir[70].

Eşler için yapılan değerlendirmede ise eşlerin destek süresinin ömür boyu olduğu varsayımından yola çıkılır. Hangisinin bakiye ömrü yaşam tablosuna göre daha erken biterse destek süresi o kişinin bakiye ömrüne göre belirlenir[71]. Evliliğin sona ermesi de her zaman destekten yosun kalma tazminatının istenemeyeceği anlamına gelmez. Çünkü eşlerden biri nafaka alacaklısı ise nafaka borçlusu eşin ölümünden dolayı yoksun kaldığı tazminatı isteyebilir. Nitekim Yargıtay da bu konuda aynı kanaattedir[72].

4.DESTEKTEN YOKSUN KALMA TAZMİNATINDA ZARARIN HESAPLANMASI, TAZMİNATIN BELİRLENMESİ VE ÖDEME ŞEKLİ

4.1.Destek Zararının Belirlenmesi

Destek zararının belirlenmesi bu tazminatın en önemli aşamalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zarar gören kişi yoksun kaldığı tazminatı isterken gerçek zararını talep edebilir. Çünkü tazminat bir zenginleşme aracı değildir. Tazminat meydana gelen ölümü özendirici etkiye sahip olmamalıdır[73]. Bu konuda Yargıtay da vermiş olduğu kararlarda aynı noktaya temas etmektedir[74].

---

[66] Yargıtay 4. HD, T. 02.03.1979, E. 1979/2669, K. 1979/3174.
[67] Eren, a.g.e., s. 760.
[68] Eren, a.g.e., s. 761.
[69] Yargıtay 4. HD, T. 04.02.2010, E. 2009/3789, K. 2010/844.
[70] Yargıtay 11. HD, T. 28.10.2010, E. 2010/96, K. 2010/9013.
[71] Yaşar, a.g.e., s. 53.
[72] Yargıtay 11. HD, T. 27.10.2003, E. 2003/3260, K. 2003/9976.
[73] Yaşar, a.g.e., s. 87.
[74] Yargıtay 7. HD, T. 24.01.2012, E. 2011/2287, K. 2012/296; Yargıtay 21. HD, T. 06.07.2010, E. 2010/5297, K. 2010/5415.

Destek zararın belirlenmesinde dikkate alınan hususlar aşağıda ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

4.1.1.Desteğin Gelirinin ve Diğer Gelir Değerlerinin Belirlenmesi

Burada desteğin halen elde ettiği gelir (gerçek gelir) ve yaşasaydı elde edeceği gelir (farazi gelir) tespit edilir. Gelir olarak, elde edilen sabit maaş ile birlikte ikramiye, yiyecek, aile yardımı gibi ek ödemelerin dahil olduğu giydirilmiş maaş dikkate alınır. Destek ücretli ve maaşlı ise gerçek ücretin tespiti çok da zor değildir. Ancak burada ücretin düşük gösterildiği itirazı yapıldığı takdirde hakim özenli bir çalışma yapmalı, tanık dahil her türlü delili toplayarak hayatın olağan akışı içinde çalışanın (yaşı ve tecrübesi ışığında ve yaptığı işi dikkate alarak) hangi ücretle çalışacağını belirlemelidir. Bu tespit sonucu ortaya çıkan ücret esas alınmalıdır[75].

Serbest meslek icra eden kişilerin geliri hesaplanırken esasen vergi beyanlarından hareket edilmektedir. Ancak vergi beyanlarının düşük olarak gösterildiği durumlarda yine bir tespit yapılması gerekir. Bu durumda ölenle aynı yerde aynı meslek faaliyetini icra eden meslektaşlarının ortalama geliri esas alınmalıdır[76]. Bu konuda Yargıtay da aynı görüşü benimsemektedir[77].

Desteğin geliri aylık bazda değil yıllık olarak hesaplanmalıdır. Desteğin yaşına, yeteneklerine, eğitim öğretim vb. durumuna, sosyal ve ekonomik yapısına uygun olarak yapacağı mesleğe ve bu meslekteki yıllar içerisinde kariyer ilerlemesine göre geliri belirlenmelidir. Bunun yanı sıra desteğin gelirine etki yapabilecek milli gelir artışı, kalkınma hızı vb. ekonomik veriler de dikkate alınmalıdır[78]. Yargıtay desteğin gelirinin artış oranını yaş ve meslek ayrımı yapmaksızın önceleri %5 kabul etmekteyken halen %10 olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte söz konusu miktar davacıya peşin ödeneceğinden yıllık %10 iskontaya tabi tutulmaktadır[79].

Desteğin kanuna aykırı olarak elde ettiği gelirler devam etmeyeceğinden bunların dikkate alınmaması gerekir. Buna karşılık ahlaka aykırı olup kanuna aykırı olmayan gelirler dikkate alınacaktır[80].

Son olarak bu başlık altında incelenmesi gereken diğer bir konu ise desteğin gelirinin netleştirilmesidir. Eğer desteğin geliri brüt olarak hesaplanmışsa bu gelirin elde edilmesi için yapılan harcamalar, örneğin sigorta masrafı, gelire uygulanan vergi, harç ve resimler gibi kamu harcamaları ve zorunlu sosyal güvenlik harcamaları düşülmelidir[81]. Yine bu konu hakkında Yargıtay vermiş olduğu bir kararında şunu ifade etmiştir: *"Tazminatın belirlenmesinde zararlandırıcı sigorta olayına maruz kalan işçinin almış olduğu ücretin netleştirilmeden brüt ücret üzerinden yapılması da isabetli değildir.*[82]*"*

[75] Antalya, a.g.e., s. 475. Yazar, uygulamada daha yüksek bir gelir elde edilmesi söz konusu olmadığı durumlarda asgari ücretin dikkate alındığını ifade etmektedir.
[76] Antalya, a.g.e., s. 475.
[77] Yargıtay HGK, T. 08.02.2012, E. 2011/21-645, K. 2012/60.
[78] Antalya, a.g.e., s. 476.
[79] Göç Gürbüz, Ocak, a.g.e., s. 1112; Yargıtay 21. HD, T. 04.03.2008, E. 2007/24838, K. 2008/3492.
[80] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 106.
[81] Antalya, a.g.e., s. 476.
[82] Yargıtay 21. HD, T. 14.11.2000, E. 2000/8230, K. 2000/7942.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

4.1.2.Destek Görene Gelirden Ayrılacak Payın Belirlenmesi

Desteğin net geliri hesaplandıktan sonra ölenin destek görene ayıracağı payın belirlenmesi gerekir. Burada miras payı esas alınmayacaktır[83].

Öncelikle birden fazla destek gören varsa bağımsızlık ilkesi doğrultusunda her destek gören için bir bütün içinde diğerlerinin alacağı paylar da dikkate alınarak, her biri için ayrı ayrı payın belirlenmesi gerekir[84].

Eşe ayrılacak pay konusunda ilk dikkat edilecek husus eşin cinsiyetinin önem taşımadığıdır. Bu konuda herhangi bir ayrım yapılmaksızın çocuklar yoksa gelirden eşit pay aldığı yani %50'lik pay kabul edilmektedir. Türk hukukunda dul eşe çocuk sayısına göre %25 ile %50 arasında bir pay ayrılmaktadır. Dul kalan eş çocuksuz ise %45-%50, bir çocuklu ise %40-%45 pay ayrılmaktadır. Ancak bu oranın hiçbir zaman %70'in üzerine çıkmaması gerektiği hem uygulamada hem de doktrinde kabul edilmektedir [85].

Çocuklara ayrılan payın belirlenmesinde Yargıtay, çocukların ihtiyacı dikkate alınarak, her çocuk için %10 ile %15 arasında ve çocuk sayısına göre azalan oranda değişen payın ayrılması görüşünü benimsemektedir. Çocuklar için ayrılan bu paylar sadece destek gören eşin payından değil, eşlerin her ikisinin de payından eşit olarak indirilmelidir. Bunun için de ilk yapılması gereken şey çocukların payının belirlenmesi ve geriye kalan payın eşit olarak eşlere dağıtılmasıdır. Çocuğun bakım ihtiyacının sona erdiği andan itibaren destek görenler arasında artış olacak şekilde pay dağılımı değişir[86].

Desteğin anne ve babasına ayrılacak pay ise desteğin evli olup olmamasına göre değişiklik gösterecektir. Destek bekar ise yüksek, evli ise bu pay düşük olarak belirlenecektir. Genel olarak bu pay bekar destekler bakımından %15 altında belirlenirken anne ve babadan sadece birinin sağ olduğu durumlarda %20'ye kadar çıkmaktadır[87]. Desteğin evli olması durumunda ise ana ve babaya %10 pay ayrılması gerektiği ifade edilmektedir. Tabi ki bu pay sabit değildir. Desteğin çocuk sahibi olması durumunda bazı indirimlere tabi tutulacaktır[88].

4.1.3.Bakım Yardım Süresinin ve İhtiyaç Süresinin Belirlenmesi

Bakım süresi veya ihtiyaç süresinden hangisi daha kısa sürecekse hesaplamada o süre esas alınır[89].

Her şeyden önce destekten yoksun kalma tazminatının talep edilebilmesi için ölüm yüzünden davacının hayat düzeyinin düşmüş olması gerekir. Bunun tespiti için davacının sosyal durumu göz önünde bulundurulacaktır. Davacının eski hayat kalitesini sürdüremeyecek olması zararın varlığını kabul etmek için yeterlidir[90]. Bunun yanında davacının zaruret haline

[83] Antalya, a.g.e., s. 476.
[84] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 106; Antalya, a.g.e., s. 477.
[85] Antalya, a.g.e., s. 477.
[86] Antalya, a.g.e., s. 477.
[87] Antalya, a.g.e., s. 477.
[88] Tacın, a.g.e., s. 87.
[89] Antalya, a.g.e., s. 477.
[90] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 105.

düşmüş olması ise aranmaz[91]. Tabi bununla birlikte davacının israfa dayanan bir hayat tarzını sürdürmesine yönelik talepleri de karşılanamaz[92].

Desteğin bakım süresi hesaplanırken pasif ve aktif süreler dikkate alınmalıdır. Burada bahsedilen aktif süre; desteğin iktisadi faaliyette bulunup iş görebildiği andan emeklilik anına kadar devam eden süredir. Ölenin emekli olacağı tarih sosyal güvenlik kanunu ile belirlenir. Pasif bakım süresi ise desteğin muhtemel emekliye ayrılacağı tarihten ölüm tarihine kadar devam eder[93].

Destek görenin ihtiyaç süresi gerçek ve farazi destek bakımından farklılıklar gösterir. Gerçek destekte ölüm tarihinden farazi destekte ise bakım ihtiyacının başladığı andan itibaren başlar. Destek görenin ihtiyaç süresinin üst sınırı onun muhtemel ölüm tarihidir. Ancak elbette fiili ihtiyaç süresinin bitim tarihinde destek süresi sona erer[94].

Dul eşin ihtiyaç süresi belirlenirken bazı durumların dikkate alınması gerekir. Bunların başında dul kalan eşin; yaşı, çocukları, çocuklarının yaşı, çalışıp çalışmadığı, fiziki ve sosyal durumu, eğitimi ve öğretimi, tekrar evlenme şansı olup olmadığı gelir. Eğer hüküm tarihine kadar dul eş ikinci evlilik yapmışsa ihtiyaç süresi, ölüm tarihi ile ikinci evliliğin yapıldığı tarih arasında belirlenir[95]. Yargıtay'ın görüşü de aynı yöndedir[96]. Her ne kadar genel kural bu yöndeyse de iki evlilik arasındaki ekonomik ve sosyal refah farkı belirgin olarak varsa sağ kalan eş için yoksun kaldığı desteğin kabul edilmesi gerekir[97]. Ancak bu durumda davacı ikinci defa evlenmek ile ilk evliliğinde sahip olduğu ekonomik ve sosyal refahı yakalamadığını ispat etmek zorundadır[98]

Desteğini kaybeden çocuğun bakım ihtiyacı ebeveynlerinin ölüm tarihinden başlar. Çocuk ölümden sonra doğmuşsa doğduğu tarihte başlar. Çocuğun kendisinin gelir elde ederek bakım ihtiyaçlarını karşılamaya başladığı anda da sona erer. Çocuğun bakım ihtiyacının erginlik yaşı olan 18 ile sona erdiği kabul edilse de bazı durumlarda bunun daha ileri bir tarihe taşınması daha doğru olacaktır (örneğin askerlik hizmeti sonrasına taşınması gibi). Yüksek öğrenim gören çocukların 25 yaşına kadar, kız çocuklarının ise evleninceye kadar bakım ihtiyacı içinde olduğu kabul edilmektedir[99].

Ana ve babanın ihtiyaç süresi ölümle başlar ve muhtemel ölüm tarihlerine kadar devam eder. Eğer bakım gücünü tekrar kazanmaları ihtimal dahilinde ise bakım gücünü kazandıkları anda sona erer[100].

[91] Yargıtay 4. HD, T. 20.03.1986, E. 1986/758, K. 1585/2553.
[92] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 105-106.
[93] Antalya, a.g.e., s. 478.
[94] Antalya, a.g.e., s. 478.
[95] Gürsoy, a.g.e., s. 163; Özsoy, a.g.e., s. 2630; Nomer, Borçlar, s. 274.
[96] Yargıtay 4. HD, T. 08.03.2010, E. 2009/6080, K. 2010/2412.
[97] Özsoy, a.g.e., s. 2631.
[98] Gürsoy, a.g.e., s. 163; Yargıtay 9. HD, T. 28.10.1980, E. 1980/8346, K. 1980/10933.
[99] Antalya, a.g.e., s. 479.
[100] Antalya, a.g.e., s. 479.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

4.1.4.Denkleştirme

Destek görenin ölüm nedeniyle yaptığı tasarrufların denkleştirilmesi gerekir[101]. Denkleştirme, zararın belirlenmesinde dikkate alınacaktır. Denkleştirmeye tabi olacak birçok durum örnek olarak verilebilir. Ancak bunlardan en fazla dikkat çekeni desteğin ölmesi sebebiyle destek görenin yapmaktan kurtulduğu masraflardır. Bir çocuğun ölümü halinde artık çocuğun bakımı, beslenmesi, harçlığı vb. giderlerden yapılan tasarruf denkleştirmeye tabidir[102].

4.2.Zararın İndirilmesi

Zararın indirilme nedenleri denkleştirmeyle ilgili olmayıp desteğin bakım ihtiyacını ortadan kaldıran menfaatleri içine alır. Bunlar destek görenin bakım ihtiyacını ortadan kaldırdığı ölçüde destek zararı azalır veya tamamen ortadan kalkar[103].

Destekten yoksun kalma tazminatının indirilmesini gerektiren özel durumlar varsa, bunun davalı tarafından def'i yoluyla ileri sürülmesine lüzum yoktur. Bu faktörler, bizzat zararın miktarı ile ilgili (yani bir itiraz sebebi) olduğundan, hâkim tarafından resen dikkate alınmalıdır[104].

4.2.1.Miras Kazanımları

Burada önemli olan husus davacıya intikal eden mirasın değeri değil mirastan elde edilecek/edilen gelirdir[105]. Yargıtay'ın uygulaması da aynı yöndedir[106].

Ölüm anında başka bir kişiden gelen miras, zararın giderilmesinde dikkate alınmayacaktır. Yargıtay'ın da görüşü bu yöndedir[107]. Ancak doktrinde aksi yönde görüşlere rastlamak mümkündür[108].

4.2.2.Sigorta Tazminatları

TBK m. 55 uyarınca *"kısmen veya tamamen rücu edilemeyen sosyal güvenlik ödemeleri ile ifa amacını taşımayan ödemeler bu tür zararların belirlenmesinde gözetilmez"*. Bu kural destekten yoksun kalma tazminatında da uygulama alanı bulur. Sosyal güvenlik kurumunun rücu edilemeyen ödemeleri zarardan indirilemeyeceği gibi üçüncü kişilerin yardım amaçlı karşılıksız kazandırmaları da zarardan indirilmeyecektir[109]. Yargıtay uygulaması da aynı yöndedir[110].

Haksız fiil sonucu ölen kimsenin destekten yoksun kalan lehine yatırdığı can sigortası bedelinin zarar üzerindeki etkisi tartışmalıdır. Gerçekten, sigortadan alınan bir tazminat, destekten yoksun kalanın ihtiyacını kısmen veya tamamen gidermiş olabilir. Ancak, sigorta,

[101] Özsoy, a.g.e., s. 2630.
[102] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 107; Göç Gürbüz, Ocak, a.g.e., s. 1115.
[103] Gürsoy, a.g.e., s. 164.
[104] Gürsoy, a.g.e., s. 174.
[105] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 104; Reisoğlu, a.g.e., s. 223.
[106] Yargıtay 4. HD, T. 09.10.1985, E. 1985/6201, K. 1985/7968.
[107] Yargıtay 4. HD, T. 21.05.1992, E. 1992/3944, K. 1992/6778.
[108] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 104; Tacın, a.g.e., s. 62.
[109] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 104-105; Kılıçoğlu, a.g.e., s. 416. SGK'nın rücuya tabi ödemelerinde indirim yapılacağı konusunda ayrıntılı bilgi ve kararlar için bkz. Göç Gürbüz, Ocak, a.g.e., s. 1117 vd.
[110] Yargıtay HGK, T. 31.11.1986, E. 1985/9–853, K. 1985/67.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

bizzat zarar gören veya onun faydasına, bir üçüncü kişi tarafından yapılmıştır, Onun bu basiretinden haksız fiil sorumlusunun faydalanmasının, hakkaniyete aykırı olduğu söylenebilir. Diğer taraftan sigorta tazminatının kaynağı sözleşmedir. Bu tazminatla haksız fiil arasında uygun bir nedensellik bağı yoktur. Bu nedenle doktrinde ileri sürülen bir görüşe göre, can sigortası bedeli zarardan indirilmeyecektir[111]. Yargıtay da sigorta bedelinin mahsup edilmemesi gerektiği görüşündedir[112]. Ancak doktrinde sigorta tazminatının destek ihtiyacını karşıladığı veya kaldırdığı ölçüde destekten yoksun kalma tazminatını etkilemesi gerektiği yönündeki görüşler de vardır. Bu görüşü savunan yazarlar destekten yoksun kalma tazminatının istisnai olarak tanınmış olup niteliği gereği destek ihtiyacını azaltan veya kaldıran yararların dikkate alınması gerektiğini ifade ederler[113].

4.2.3.Eşin Evlenme İhtimali

Desteği kaybeden eşin ileride tekrar evlenme ihtimali zararın indirimini gerektiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlenme ihtimali değerlendirilirken daha önce de kısmen değindiğimiz gibi eşin yaşı, cinsiyeti, sağlık durumu, fiziksel görünüşü, kişiliği, çocuk sayısı, sosyal ve ekonomik durumu, eğitim ve öğretimi, kültürü, aile bağları ve ölen eşine bağlılığı gibi birçok etkenin değerlendirilmesi gerekir. Uygulamada cinsiyet ve yaşa göre istatiksel verilerden yararlanılarak hazırlanmış cetvellerden yararlanılmaktadır[114].

Yargıtay'ın bu konuda çok sayıda farklı ihtimaller içeren kararları mevcuttur. Biz burada uygulamada en çok karşılaşılan ihtimaller üzerinde duracağız. İlk olarak nişanlının evlenme ihtimali daha yüksek olarak kabul edilmektedir. Bu konuyu Yargıtay vermiş olduğu bir kararında aynı hususu vurgulamıştır[115].

Ülkemizde her ne kadar resmi nikah çoğunluktaysa da yine de dini nikahlı birliktelikler de mevcuttur. Yargıtay yeniden evlenme indirimini dini nikâhsız eş için daha fazla öngörmektedir[116]. *"Nikâhsız eşin evlenme şansının çok olacağı ortadadır.[117]"* şeklinde birçok kararla aynı noktaya temas etmektedir[118].

Resmi nikahlı evliliklerde uygulamada bilirkişi görüşlerinden yararlanılarak bir sonuca gidildiği görülmektedir. Elbette ki bu hesaplamalar yapılırken bazı cetvellerden yararlanıldığını başta söylemiştik. Uygulama açısından bunların en bilineni Moser ve Stauffer/Schaetzle tablosudur. Ancak genel kabul gören Askeri Yüksek İdare Mahkemesince de kabul edildiği kararlarında açıkça beyan edilen tablodur. Bu tabloya göre yeniden evlenme ihtimali için 17–20 yaş arasında % 52, 21–25 yaş arasında % 40, 26–30 yaş arasında % 27, 31–35 yaş arasında % 17, 36–40 yaş arasında %9, 41–50 yaş arası %2 51–55 yaş arası %1'dir. Ayrıca 18 yaşın altındaki her çocuk için bu ihtimalde % 5 indirim yapılarak evlenme şansı (ihtimali) indirimi

[111] Gürsoy, a.g.e., s. 166-167.
[112] Yargıtay 4. HD, T. 25.11.2010, E. 2009/14654, K. 2010/12063.
[113] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 105.
[114] Göç Gürbüz, Ocak, a.g.e., s. 1116.
[115] Yargıtay 4. HD, T. 08.06.2004, E. 2004/15686, K. 2004/7407.
[116] Doktrinde aksi yönde görüş için bkz. Özsoy, a.g.e., s.2632-2633.
[117] Yargıtay 4. HD, T. 10.03.1980, E. 1980/12922, K. 1980/3078.
[118] Yargıtay 21.HD, T. 21.03.1996. E. 1996/1604, K. 1996/1661.

bulunur. Ancak erkeklerin yeniden evlenme ihtimalinin kadınlara göre daha fazla olduğu genel olarak kabul edilmektedir[119].

Her ne kadar bu tablolar pratik olarak görülse de yine de hakim her somut olayın özelliklerine göre ayrı değerlendirme yapmalıdır. Nitekim Yargıtay da bu noktayı önemle vurgulamaktadır[120].

4.2.4.Hakkaniyet Sebebiyle İndirim

TBK m. 55 uyarınca; TBK m. 49 ile 52 arasında düzenlenen hükümlere ve sorumluluk hukuku ilkelerine göre hesaplanan tazminata, hakim, genel takdir hakkı veya hakkaniyet kurallarına dayanarak müdahalede bulunamaz. Bu durum hakimin tazminatın azlığı gerekçesiyle tazminat miktarını takdiren artırma veya tazminatın yüksekliğini gerekçe göstererek takdiren indirme yetkisinin bulunmadığını ifade etmektedir[121].

4.3.Tazminatın Belirlenmesinde Zarar Görenin Kusuru

Zarar görenin kusuru destekten yoksun kalma tazminatında indirim nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır[122]. Zira ölen kişinin tazminat talep edebilme imkanı olsaydı, kendi kusuru dikkate alınarak tazminattan indirim yapılacaktı. Bu nedenle destek görenlerin talep ettiği tazminatta da aynı indirim yapılmalıdır.[123]. Uygulamada desteğin; zararın artmasına veya doğmasına ilişkin kusuru en çok trafik kazalarında gündeme gelmektedir. Özellikle motor kullanan desteğin, kask takmaması sebebiyle oluşan zararlar uygulamada önemli bir yer tutmaktadır[124]. Yargıtay kararlarında da bu durum örnekleri bulunmaktadır[125].

Ölenin desteğinden mahrum kalan kişilerin de zararı artırmama yükümlülükleri bulunmaktadır. Burada karşımıza iki durum çıkmaktadır. İlk olarak her ne kadar uygulamada çok sık rastlanmasa da zararın oluşmasında destek görenlerin birlikte kusurunun söz konusu olduğu durumlardır. Bu konuya örnek olarak; hafif yarası olan çocuğa mikroplu bezlerle pansuman yapan ebeveyn veya trafik kazası geçiren eşini hastaneye kaldırmayan destek gören verilebilir[126]. Bu durum bir indirim nedeni olarak kabul edilecektir[127].

İkinci durum olarak karşımıza daha çok çıkan durum, zarara uğrayanların zarar doğduktan sonra zararı artırmama yükümlülüklerinin ihlalidir. Bu duruma eşinin ölümünden sonra destekten yoksun kalan kişinin bir işe girebileceği halde bunu yapmayarak zararın artmasına neden olması örnek olarak verilebilir. Bu şekilde bir davranış destekten yoksun kalma tazminatı bakımından bir indirim nedeni olarak ele alınabilir. Ancak burada özenli bir değerlendirme yapmak gerekir. Çünkü ölenin desteğinden yoksun kalan kişiden, dürüstlük

[119] Yaşar, a.g.e., s. 174-175.
[120] Yargıtay 19. HD, T. 29.06.1995, E. 1995/8888, K. 1995/5984; Yargıtay 21.HD, T. 23.06.2008, E. 2008/3429, K. 2008/9641.
[121] Oğuzman, Öz, a.g.e.., s. 107; Antalya, a.g.e., s. 483.
[122] Göç Gürbüz, Ocak, a.g.e., s. 1114; Akartepe, a.g.e., s. 88.
[123] Başak Baysal, Zarar Görenin Kusuru, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 234-235; Antalya, a.g.e., s. 483.
[124] Tacın, a.g.e., s. 70.
[125] Yargıtay 17. HD, T. 14/04/2015, E. 15362, K. 5997.
[126] Baysal, a.g.e., s. 236-237.
[127] Antalya, a.g.e., s. 483.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

kuralı uyarınca beklenebilecek makul önlemler, destekten yoksun kalma tazminatının anlamını ortadan kaldıracak derecede geniş yorumlanmamalıdır. Bu tazminatın amacı destekten yoksun kalan kişinin zarar doğurucu olay gerçekleşmeden önceki yaşam standardını sürdürebilmesidir. Yani bu kişiden zararı artırmama yükümlülüğü kapsamında zarar verici olay sonrası yaşamını değiştirmesi beklenmemelidir[128]. Doktrinde destekten yoksun kalan kişiden yaşam tarzını değiştirmesinin beklenemeyeceği, örneğin ölenin o güne kadar çalışmayan karısından işe girmesinin beklenemeyeceği belirtilmektedir[129].

4.4.Tazminatın Ödenme Şekli

Destekten yoksun kalma tazminatı diğer tazminatlarda olduğu gibi sermaye veya irat şeklinde ödenebilir[130]. Bu konuda hakime takdir yetkisi tanınmıştır[131].

Burada bir ayrım yapılarak konuyu incelemek gerekir. Kişinin ölümünde, ölüm gerçekleşmeden önce ortaya çıkan tedavi masrafları ile ölüm anına kadar yoksun kalınan gelir, sermaye şeklinde ödenmelidir. Çünkü burada yaklaşık tespit olunabilen geleceğe dair bir zarar söz konusu değildir. Buradaki zararlar ölüm anına göre kesin olarak tespit edilebilir[132].

Geleceğe ilişkin zararlarda ise farklı görüşler bulunmaktadır. Doktrinde yaygın olan görüş göre, bu tazminatta geleceğe ilişkin periyodik kayıplar söz konusu olduğu için tazminat irat şeklinde ödenmelidir. İradın esas itibarıyla bu zararın özelliğine ve tazminatın amacına daha uygun düştüğü ifade edilmektedir. Özellikle bazı durumlar tazminatın irat şeklinde ödenmesini zorunlu kılmaktadır. Örneğin desteğin ölümü yüzünden destekten yoksun kalan periyodik olarak yardıma muhtaç kalıyorsa veya tazminat miktarı davalının bir anda ödemesi güç bir meblağ oluyorsa irada hükmedilmesi yerinde olacaktır[133].

Uygulamada ise hemen hemen tüm davalarda tazminatın sermaye biçiminde ödenmesine hükmedilmektedir. Çünkü irat şeklinde ödeme ileride ödememe tehlikesini beraberinde getirir. Bu nedenledir ki nadir olarak da olsa irat şeklinde ödemeye hükmedilmesi halinde davalıdan teminat alınır[134]. Burada dikkat edilecek bir husus da sermaye şeklinde ödemelerde uygulamada %10 oranında bir indirime gidildiğidir. Bu indirimin nedeni ölen kişi hayatta kalsaydı destek konusu ödemeleri toptan değil aylık gibi belirli aralıklarla ödeyeceğinin göz önünde bulundurulmasıdır[135]. Destekten yoksun kalma tazminatı irat şeklinde hükmedilmişse alacaklının ölümü üzerine ödeme borcu sona erecektir[136].

Son olarak destekten yoksun kalma tazminatında bir istisna teşkil eden, desteğin yaptığı yardımla aynı tür ve miktarda destek sağlanması konusunda, zarar sorumlusunun aynen tazminle yükümlü kılınmasıdır. Örneğin; ölen destek çiftçi olduğu takdirde, yine çiftçi olan

[128] Baysal, a.g.e., s. 237.
[129] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 102.
[130] Antalya, a.g.e., s. 483.
[131] Gürsoy, a.g.e., s. 178.
[132] Mustafa Tiftik, Akit Dışı Sorumlulukta Maddi Tazminatın Kapsamı, Yetkin Yayınları, Ankara 1994, s. 81; Nomer, Borçlar, s. 275.
[133] Tiftik, a.g.e., s. 81-82; Akartepe, a.g.e., s. 89.
[134] Yaşar, a.g.e., s. 185-186; Akartepe, a.g.e., s. 90.
[135] Kılıçoğlu, a.g.e., s. 415.
[136] Oğuzman, Öz, a.g.e., s. 107.

tazminat borçlusunun, aynı erzakı vermekle yükümlü kılınması mümkündür. Tabi ki bu gibi istisnai durumlarda özellikle de cebri icra yoluyla yerine getirilmesi zor olan bir tazmin türüne hükmedilmesi uygun olmayacaktır[137]. Bu nedenledir ki doktrinde destekten yoksun kalma tazminatında aynen tazminin mümkün olmayacağını ileri süren görüşler de bulunmaktadır[138].

5.SONUÇ

Destekten yoksun kalma tazminatı; ölenin desteğinden yoksun kalan kişilerin bu sebeple uğradıkları zararın tazminini öngören, istisnai nitelikte ve yansıma zararı tazminine yönelik bir maddi tazminat türüdür. Bu tazminatla ölenin desteğini yitiren kişilere önceki hayat standartlarına yakın bir ekonomik düzen temin etmek hedeflenir.

Destek olunanın tazminat alacağının kaynağı ölen destekle aralarındaki bakım ilişkisidir. Dolayısıyla bu durumda mirasçılık veya hısımlık ilişkisi içerisinde olunmaması tazminatın talep edilebilmesine engel değildir. Bu tazminatın talep edilebilmesi için bazı koşullar vardır. Bu koşulların ilki desteğin ölümünün hukuka aykırı bir fiile gerçekleşmiş olmasıdır. Bu koşula ek olarak destek ilişkisinin sürekli ve düzenli olması gerekmektedir. Yine bir başka önemli koşul da desteğin bakım gücüne sahip olmasıdır. Desteği yitiren kişin ise bakım ihtiyacı içinde olması gerekir. Burada kişinin bakım ihtiyacı içinde olması bakımından sosyal seviyesine uygun olan hayatı devam ettirmesi için gerekli imkanlardan yoksun kalması yeterlidir.

Tazminat hesaplanırken dikkat edilmesi gereken en önemli faktörlerden biri destek süresidir. Uygulamada bu süre bazı genel kabul gören cetveller ve yerleşmiş içtihatlarla şekillenmiş durumdadır. Tazminatın hesaplanma aşaması büyük önem taşımaktadır. Bunun için özellikle bazı hususlar her somut olayda özenle ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Akartepe, Alpaslan, “Türk Borçlar Hukukuna Göre Destekten Yoksun Kalma Tazminatı”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994.
2. Antalya, O. Gökhan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayıncılık, İstanbul 2012.
3. Ayan, Mehmet, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, Ankara 2020.
4. Baysal, Başak, Zarar Görenin Kusuru, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2012.
5. Eren, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.
6. Göç Gürbüz, Diğdem, Ocak, Nazmi, “Trafik Sigortası Genel Şartlarına Göre Destekten Yoksun Kalma Tazminatı ve Hesaplama Örneği”, Mali Çözüm Dergisi, 33/178, 2023, s. 1103-1134.
7. Gürsoy, Kemal Tahir, “Destekten Yoksun Kalma Tazminatı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7/1-2, 1972, s. 143-197.
8. Kılıçoğlu, M. Ahmet, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, Ankara 2013.
9. Nomer, Haluk Nami, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayıncılık, İstanbul 2023 (Borçlar).

[137] Tiftik, a.g.e., s. 82.
[138] Akartepe, a.g.e., s. 91.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

10. Nomer, Haluk Nami, Haksız Fiil Sorumluluğunda Maddi Tazminatın Belirlenmesi, Beta Yayınları, İstanbul 1996 (Tazminat).
11. Oğuzman, Kemal, Öz, Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2013.
12. Özsoy, Rabia "Destekten Yoksun Kalma Tazminatında Resmi Nikahsız Karı Koca Hayatı Yaşayanlar Aleyhine Yapılan İndirimler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 73/4, 2024, s. 2621-2639.
13. Reisoğlu, Safa, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınları, İstanbul 2013.
14. Tacın, Mustafa Hayri, "Türk Hukukunda Destekten Yoksun Kalma Tazminatı ve Davaları", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.
15. Tiftik, Mustafa, Akit Dışı Sorumlulukta Maddi Tazminatın Kapsamı, Yetkin Yayınları, Ankara 1994.
16. Yaşar, Halis, "Destekten Yoksun Kalma Tazminatı", Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
17. www.kazanci.com
18. www.lexpera.com

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SABİT TENKİS ORANI

Av. Burcu KAFA

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Özel Hukuk Yüksek Lisans Öğrencisi

burcu.kafa@student.asbu.edu.tr

ORCID ID: 0009-0000-0081-5021

ÖZET

Mülkiyet hakkı mutlak haklar arasında yer almaktadır. Hukukumuzda, mülkiyet hakkı Anayasa madde 35 ve devamında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1 Numaralı Ek Protokol'ün 1. maddesi ile korunmaktadır. Miras hukukumuzda mülkiyet hakkının korunmasını mirasçıların pay haklarının korunmasında görmekteyiz. Muris muvazaası sebebi ile tapu iptal ve tescil davası tüm mirasçılar tarafından mülkiyet hakkının korunması için açılabilen bir davadır. Tenkis davası ise saklı pay mirasçıları tarafından mülkiyet hakkının korunması için açılabilen bir davadır. Saklı pay mirasçıları, muris muvazaası sebebi ile tapu iptal ve tescil davasını ve tenkis davasını ayrı ayrı açabilmektedir. 6100 sayılı HMK madde 111 kapsamında; muris muvazaası sebebi ile tapu iptal ve tescil davası terditli olarak tenkis davası ile birlikte açılabilmektedir.

Tapu iptal ve tescil davası ile iddia olunan muvazaa, davacı tarafından ispat edilir ise, tapunun iptali davacı adına miras payı oranında tesciline karar verilerek mülkiyet hakkı korunmuş olur. Ancak iddia olunan muvazaa ispat edilemez ve mahkeme tarafından kabul görmez ise murisin davaya konu tasarrufu; tenkis davası gereği davacının saklı payı oranında tenkis edilir. Davanın tahkikat aşmasında bilirkişi vasıtası ile yaptırılan hesaplama sonucunda murisin vefat tarihindeki mal varlığı ve net terekesi tespit edilir. Net tereke üzerinde davacının saklı payı ihlal edilip edilmediği tespit edilir.

"…Davalıya yapılan tasarrufun tenkisine sıra geldiğinde tasarrufun tümünün değeri ile davalıya yapılan fazla teberru arasında kurulan oranda (sabit tenkis oranı) tasarrufa konu malın paylaşılmasının mümkün olup olmayacağı (TMK md. 564) araştırılmalıdır. Bu araştırma sonunda tasarrufa konu mal sabit tenkis oranında bölünebilirse bu kısımların bağımsız bölüm halinde taraflar adına tesciline karar verilmelidir. Tasarrufa konu malın sabit tenkis oranında bölünmezliği ortaya çıktığı taktirde sözü geçen 564. maddedeki tercih hakkı gündeme gelecektir. O zaman davalıdan tercihi sorulmak, sabit tenkis oranına göre bölünemeyen malın, mirasın açıldığı gündeki değerleri, o günden karar gününe kadar geçen süre içindeki toptan eşya fiyat endeksleri ile, bu süre içinde oluşan nitelik ve imar değişikliği gibi fiyata etkili özel unsurlar ve hakkaniyet kuralları dikkate alınıp; değer, hâkim tarafından belirlenmeli ve davalıya fazla verilen bölümün değerinin sabit tenkis oranıyla çarpımından bulunacak naktin ödetilmesine karar verilmelidir. …"[1]

[1] Yargıtay 16. Hukuk Dairesi 22/10/2010 tarihli 2010/7234E. 2010/6245K. sayılı İlamı

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

"Sabit Tenkis Oranı" tam sayı çıktığında; davacının saklı payı oranında tapuya tescil kararı verilir iken, tam sayı çıkmadığında ise davacıya murisin vefat tarihinde ihlal edilen saklı payının karar tarihine en yakın değeri belirlenerek nakdî karşılığının verilmesine karar verilir.

Anahtar Kelimler: Mülkiyet Hakkı, Terditli Dava, Muris Muvazaası Sebebi ile Tapu İptal ve Tescil Davası, Tenkis Davası, Saklı Pay, Sabit Tenkis Oranı

1. GİRİŞ

1.1. Mülkiyet Kavramı

Mülkiyet, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre; Arapça dilinden "mulkiyyet" olarak Türkçe'mize yerleşmiş ve "sahiplik" anlamını taşıyan bir kelimedir.[2] Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarında yapılan hukuk sistemimizin oluşturulması aşamasında mülkiyet kavramı tanımlanmamıştır. 18/10/1982 tarihli 2709 kanun numaralı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, İkinci Kısım'da Temel Hak ve Ödevler Başlığı altında madde 35'te temel hak olarak yer verdiği mülkiyet ve miras haklarının tanımını içermemektedir.[3] Maddenin metninde herkesin miras ve mülkiyet hakkına sahip olduğu yer almaktadır. Mülkiyet hakkının korunması ise kamu yararı lehine kanun ile kısıtlanabilecek olması ile sağlanmıştır. Mülkiyet hakkının kullanımının sınırı ise toplum yararına aykırı olamayacağı olarak belirlenmiştir.[4]

Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak ulusal hukukumuzda benimsediğimiz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Roma'da 4 Kasım 1950 tarihinde imza edilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi metni, imza edildiği tarihte mülkiyet hakkı ve miras hakkı bakımından bir düzenlenme içermemektedir. Bu eksiklik Paris'te imza edilen 20 Mart 1952 tarihli 1 Numaralı Ek Protokol ile giderilmiştir. 1 Numaralı Ek Protokol'ün 1. maddesinin başlığı; "*mülkiyetin korunması*" olarak yer almıştır.[5] Madde metninde de bir mülkiyet tanımı yoktur. Mülkiyet

---

[2] https://sozluk.gov.tr/
(Erişim Tarihi: 25/04/2025)

[3] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5
(Erişim Tarihi 25/04/2025)
18/10/1982 tarihli 2709 kanun numaralı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, XII. *Mülkiyet hakkı* Madde 35 – "Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz." olarak düzenlenmiştir.
Eren,F., *Mülkiyet Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2021, sf. 28.

[4] Sirmen, L. Eşya Hukuku, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 2013, sf 2631-262., Yetik, N., Eşya Hukuku, Bilge Yayınevi, Ankara 2007, sf 3-7., Oğuzman, K., Seliçi, Ö., Oktay Özdemir, S., *Eşya Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2020, sf. 311, 312., Esener, T., Güven, K., *Eşya Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, sf.193., Esener, T., Güven, K., Eşya Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, sf.193- 197.

[5] https://www.anayasa.gov.tr/media/3542/aihs_tr.pdf
(Erişim Tarihi 26/04/2025)
Eren,F., *Mülkiyet Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2021, sf. 29.
4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 20 Mart 1952 tarihli 1 Numaralı Ek Protokol *Mülkiyetin Korunması* Madde 1- "Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir. Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka halel getirmez." olarak düzenlenmiştir.

hakkının var olduğu kabulü ile gerçek ve tüzel kişilerin bu hakkına olası müdahalelerin sınırlarını belirleyerek düzenlendiğini görülmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokolleriyle güvence altına alınmış olan temel hakların çiğnenmesi durumunda bireylerin, toplulukların, tüzel kişilerin ve diğer devletlerin, belirli usul ve kurallar dahilinde başvurabileceği bir yargı mercii olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, mülkiyet hakkını ve içeriğini geniş yorumlamaktadır. Roma Hukuku'na dayanan geleneksel taşınır ve taşınmaz mülkiyet ayrımı ve tanımlarını aşarak, günümüz koşullarına taşıyarak, ekonomik içeriği ve parasal değeri olabilen hemen her konuyu mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, mülkiyet hakkının korunması ve korumanın boyutları bakımından farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Şöyle ki, mülkiyet hakkı bireysel ve tüzel açıdan medeni ve ekonomik hakların başında gelmektedir. Ancak mülkiyet hakkının içeriği ise devletlerin kendilerine özgü ekonomik ve sosyal politikaları ile sıkı sıkıya bağlantılı olmaktadır. Bu sebeple; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi mülkiyet hakkı ile ilgili uyuşmazlıklarda dava edilen devletin uygulamasında gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyet hakları ve toplumun genel çıkarları arasında adil bir dengenin varlığını öngörmektedir, orantısızlık hallerini ise ihlal olarak kabul etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Anayasa'sının 35. maddesi ile ulusal olarak kabul ettiği ve koruma sunduğu, 20 Mart 1952 tarihli 1 Numaralı Ek Protokol ile uluslararası olarak kabul ettiği ve koruma sağladığı miras ve mülkiyet hakkı; hukuk kişileri arasında uyuşmazlık konusudur. 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu da mülkiyeti tanımlamamaktadır. Lakin madde 683'te bu hakkın içeriği düzenlenmiştir. Birinci fıkrasında; "bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir." olarak düzenlenmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında ise mülkiyet hakkının istihkak (mülkiyet) davası ve elatmanın önlenmesi davası ile korunacağını yer almaktadır.[6] Kanun metni ile mülkiyet hakkını koruyan iki dava belirtilmiştir. Bu iki dava türüne ek olarak mülkiyet hakkının korunmasını sağlayan başkaca davalar da vardır. Bunlar hukuk uygulamasında; mülkiyetin tespit edilmesi için açılan tespit davası, mülkiyetin aitliğini belirleyen tapu sicili kayıtlarındaki hataların düzeltilmesi için açılan tapu kaydının düzeltilmesi davası, mülkiyetin gerçek aitliğinin belirlenmesi için açılan tapu iptal ve tescil davası, miras hakkının korunması için açılan miras sebebi ile istihkak davası ve tenkis davası, mülkiyet hakkının korunması için açılan sebepsiz zenginleşme ve haksız fiil kaynaklı davalar olarak yer almaktadır.[7]

1.2. Miras Kavramı

Miras Hukuku, muris (miras bırakan) denilen kimsenin, vefatı ile sona ermeyen, intikal edebilen hak ve borçları ile diğer hukuki münasebetlerini düzenleyen kurallar bütünüdür. Miras Hukuku'nun temeli özel mülkiyet ve bu özel mülkiyetin devamlılığının sağlanmasıdır.[8] 18/10/1982 tarihli 2709 kanun numaralı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, İkinci Kısım'da

[6] Ayan, M., *Eşya Hukuku Mülkiyet*, Mimoza Yayınları, Konya, 2000, sf. 3-8., Sirmen, L., *Eşya Hukuku,* Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 2013, sf 270-279., Oğuzman, K., Seliçi, Ö., Oktay Özdemir, S. *Eşya Hukuku,* Filiz Kitabevi, İstanbul 2020, sf. 313-324., Esener, T., Güven, K., *Eşya Hukuku*
, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, sf.199-203., Eren,F., *Mülkiyet Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2021, sf.30-50.
[7] Eren,F., *Mülkiyet Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2021, sf. 50, 51.
[8] Dural, M., Öz, T., *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.1-3

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Temel Hak ve Ödevler Başlığı altında temel hak olarak yer verdiği mülkiyet hakkını ve miras hakkını korumaktadır. İnsanların değeri para ile ölçülebilen hak ve borçlarının oluşturduğu bütüne mal varlığı (mamâlek) denir. Bu malvarlığı değişim içerisindedir. Çoğalabilir ve azalabilir. Bu hareketlilik kişinin ölümü ile sona ermektedir. Sabit hale gelen malvarlığı artık tereke olmuştur.[9] Miras; bir kimsenin vefatı ile mirasçılarına geçen özel hukuk ilişkilerini yani terekeyi ifade etmektedir. Miras bırakan (muris) sadece gerçek kişi olabilirken, mirasçılar gerçek ve tüzel kişiler olabilmektedir.[10]

2. MURİS MUVAZAASI SEBEBİ İLE TAPU İPTAL VE TESCİL DAVASI

2.1. Genel Olarak

"Tapu İptali ve Tescil Davası" adından anlaşılacağı üzere bir taşınmaz mülkiyeti hakkının korunması talebi ile açılan bir davadır. Tapu İptal ve Tescil Davası bakımından mülkiyet hakkı koruması taşınmaz mülkiyeti ile ilgili ve sınırlıdır. Taşınmaz mülkiyeti[11] kapsamı 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu madde 704'te; arazi, tapu kütüğünde ayrı sayfaya kaydedilen bağımsız ve sürekli haklar, kat mülkiyeti kütüğüne kayıtlı bağımsız bölümler olarak belirlenmiştir. Tapu İptali ve Tescil Davası konusunu madde 704'te sayılanlar oluşturabilmektedir. Taşınmaz mülkiyeti konuları tapu sicili ile korunmaktadır.[12] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu madde 997'de; tapu sicilinin, tapu kütüğü ve kat mülkiyeti kütüğü ile bunları tamamlayan yevmiye defteri ve belgeler ile plânlardan oluştuğu belirtilmektedir.

Tapu İptali ve Tescil Davası'nın bir nitelikli bir hali olan "Muris Muvazaası Sebebi ile Tapu İptal ve Tescil Davası" ise, miras hakkına sahip kişinin[13] miras hakkı ve buna bağlı mülkiyet hakkı zarar gördüğü hallerde açılmaktadır. Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası açabilecek kişilerin, 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu madde 505'te; mirasçı olarak altsoyu, ana ve babası veya eşi, mirasının saklı paylar dışında kalan kısmında ölüme bağlı tasarrufta bulundukları olarak belirtilmektedir. Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası kanunda sayılan bu mirasçılar tarafından açılabilmektedir.

2.2. Tapu Sicili

---

[9] Ayan, M., *Miras Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 5

[10] Dural, M., Öz, T., *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.5-14., Ayan, M., *Miras Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 7-12.

[11] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu İkinci Bölüm *Taşınmaz Mülkiyeti* adı altında madde 704- "Taşınmaz mülkiyetinin konusu şunlardır: 1. Arazi, 2. Tapu kütüğünde ayrı sayfaya kaydedilen bağımsız ve sürekli haklar, 3. Kat mülkiyeti kütüğüne kayıtlı bağımsız bölümler." olarak düzenlenmiştir.
Yetik, N., *Eşya Hukuku*, Bilge Yayınevi, Ankara 2007, sf. 227-240., Oğuzman, K., Seliçi, Ö., Oktay Özdemir, S. *Eşya Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2020, sf. 311,312.

[12] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu Üçüncü Kısım İkinci Bölümde *Tapu Sicili* madde 997- "Taşınmazlar üzerindeki hakları göstermek üzere tapu sicili tutulur. Tapu sicili, tapu kütüğü ve kat mülkiyeti kütüğü ile bunları tamamlayan yevmiye defteri ve belgeler ile plânlardan oluşur. Sicilin örneği, nasıl tutulacağı ve yardımcı siciller Cumhurbaşkanınca çıkarılan yönetmelikle belirlenir." olarak düzenlenmiştir.

[13] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu İkinci Ayrım Tasarruf Edilebilir Kısım Kapsamı madde 505- "(Değişik birinci fıkra: 4/5/2007-5650/1 md.) Mirasçı olarak altsoyu, ana ve babası veya eşi bulunan miras bırakan, mirasının saklı paylar dışında kalan kısmında ölüme bağlı tasarrufta bulunabilir. Bu mirasçılardan hiçbiri yoksa, mirasbırakan mirasının tamamında tasarruf edebilir." olarak düzenlenmiştir.
Esener, T., Güven, K., *Eşya Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, sf.246.

Tapu Sicili, taşınmazlar üzerindeki mülkiyet haklarının belirli olmasını, bu mülkiyet haklarının güvenliğini sağlamak ve kamuya açıklanmasını sağlamak maksadıyla oluşturulan defter ve belgelerin meydana getirdiği bir bütündür.[14] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu Üçüncü Kısım İkinci Bölümde Tapu Sicili'nin madde 997'de taşınmazlar üzerindeki hakları göstermek üzere tapu sicili tutulduğu, tapu sicilinin; tapu kütüğü ve kat mülkiyeti kütüğü ile bunları tamamlayan yevmiye defteri ve belgeler ile plânlardan oluştuğu belirtilmektedir. Sicilin örneği, nasıl tutulacağı ve yardımcı sicillerin Cumhurbaşkanınca çıkarılan yönetmelikle belirleneceği açıklanmaktadır. Taşınmaz mülkiyeti hakkının korunması için tapu sicili kayıtlarının hükümsüzlüğü yani yolsuz tescil dava edilebilmektedir.[15] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu madde 1023'te tapu kütüğündeki tescile iyiniyetle dayanarak mülkiyet veya bir başka aynî hak kazanan üçüncü kişinin bu kazanımı korunduğu düzenlenmektedir. Bu sebeple dava edilebilecek haller sonraki maddede düzenlenmiştir.[16] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu Madde 1024'te bir aynî hak yolsuz olarak tescil edilmiş ise, bunu bilen veya bilmesi gereken üçüncü kişi bu tescile dayanamayacağı, bağlayıcı olmayan bir hukukî işleme dayanan veya hukukî sebepten yoksun bulunan tescilin yolsuz olduğu ve böyle bir tescil yüzünden aynî hakkı zedelenen kimsenin, tescilin yolsuz olduğunu iyiniyetli olmayan üçüncü kişilere karşı dava yolu ile taşınmaz mülkiyet hakkının korunmasını isteyebileceği açıktır.[17]

2.3. Muvazaa Kavramı

Muvazaa, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre; Arapça dilinden "muvâzz'a" olarak Türkçe'mize yerleşmiştir.[18] İki açıklamaya yer verilmiştir. Bunlar; "danışık" ve "hukuki işlemlerde tarafların, üçüncü kişileri aldatmak amacıyla kendi gerçek iradelerine uymayan ve aralarında bir hüküm ve sonuç doğurmayan bir görünüş yaratmaları" olarak tanımlanmıştır.

22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu Madde 1024'te yer alan bağlayıcı olmayan bir hukukî işleme dayanan veya hukukî sebepten yoksun bulunan tescilin yolsuz olduğu kanuni tanımına karşılık gelen hallerden biri de muvazaadır. İrade ile beyan arasındaki

---

[14] Ayan, M. *Eşya Hukuku II Mülkiyet*, Mimoza Yayınları, Konya 2000, sy 107-193, Ayan, M. Eşya Hukuku I Zilyedlik ve Tapu Sicili, Mimoza, Konya 2004, sy151-163, Sirmen, L., *Eşya Hukuku*, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 2013, sf. 125-135., Yetik N., *Eşya Hukuku*, Bilge Yayınevi, Ankara 2007, 1453-1473., Oğuzman, K., Seliçi, Ö., Oktay Özdemir, S., *Eşya Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2020, sf. 150-162., Oğuzman, K., Seliçi, Ö., Oktay Özdemir, S. *Eşya Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2020, sf. 155-211., Esener, T., Güven, K., *Eşya Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, sf.193.

[15] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu İkinci Bölüm *İyiniyetli Üçüncü Kişilere Karşı* madde 1023- "Tapu kütüğündeki tescile iyiniyetle dayanarak mülkiyet veya bir başka aynî hak kazanan üçüncü kişinin bu kazanımı korunur." olarak düzenlenmiştir.
Ayan, M. *Eşya Hukuku I Zilyedlik ve Tapu Sicili*, Mimoza, Konya 2004, sy 327-339., Sirmen, L., *Eşya Hukuku*, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 2013, sf 249-260.

[16] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu İkinci Bölüm *İyiniyetli Olmayan Üçüncü Kişilere Karşı* madde 1024- "Bir aynî hak yolsuz olarak tescil edilmiş ise, bunu bilen veya bilmesi gereken üçüncü kişi bu tescile dayanamaz. Bağlayıcı olmayan bir hukukî işleme dayanan veya hukukî sebepten yoksun bulunan tescil yolsuzdur. Böyle bir tescil yüzünden aynî hakkı zedelenen kimse, tescilin yolsuz olduğunu iyiniyetli olmayan üçüncü kişilere karşı doğrudan doğruya ileri sürebilir." olarak düzenlenmiştir.

[17] Esener, T., Güven, K., *Eşya Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, sf.199-203.

[18] https://sozluk.gov.tr/
(Erişim Tarihi: 25/04/2025)

uyum ve tutarlılık, ilgili işlemin geçerliliği için aranılan bir zorunluluktur.[19] İrade ile beyan arasında uyum ve tutarlılığa aykırı oluşacak her hal ilgili hukuki işlemi sakatlamaktadır. İki kişinin asıl ve gerçek iradelerini gizleyerek farklı bir beyanda bulunmalarına muvazaa denir.[20] Muvazaa, sözleşmenin bedelinde olabilir veya sözleşmenin niteliğinde olabilir. Sözleşme bedelinde muvazaada; yaygın bir uygulama olarak karşılaştığımız, taşınmaz satış bedelinin olduğundan daha az beyan edilerek, satış işlemine bağlı masrafların daha az olmasının hedeflenmektedir. Bu hal tarafların sözleşmenin bedelinde yaptığı bir muvazaadır. Sözleşme niteliğinde muvazaa; tarafların taşınmazın bağış olarak devri hususunda anlaşmış olmalarına rağmen satış sözleşmesi ile devrinin yapılması halidir. Muvazaada tarafların muris ve mirasçı olması halinde muris muvazaası gerçekleşmektedir.

2.3.1. Muris Muvazaası

Muris muvazaası, nisbî muvazaadır.[21] Nisbî muvazaa; tarafların gerçek ve asıl iradelerine uygun olarak yaptıkları sözleşmeyi, iradelerine uygun olmayan görünüşteki bir başka sözleşme ile gizlemeleri haline denir.[22] Muris muvazaasında dört esaslı unsurun bulunması gerekmektedir. Bunlar; görünürdeki sözleşme, mirasçılarını aldatma kastı, muvazaa yapma anlaşması, gizli sözleşmedir.[23] Bu hallerden birinin eksikliği o sözleşmeyi miras muvazaası halinden çıkarmaktadır. Miras muvazaasında, mirasbırakan mirasçılarından mal kaçırmak maksadı ile bağış yaptığı taşınmazı tapuda satış veya ölünceye kadar bakma sözleşmesi olarak göstermesi halleri *görünürdeki sözleşme*dir.[24] Ancak bu görünürdeki sözleşmenin tarafları iradeleri ile ve beyanları ile arasındaki uyumsuzluk konusunda anlaşmışlardır. Bu hal, taraflar arasında var olan *muvazaa anlaşmasını* açıklamaktadır. Muvazaa anlaşmasının, diğer *mirasçıları aldatma* ve *onlardan mal kaçırma kastı* ile yapılmış olması gerekmektedir.[25] Muris muvazaası olduğu iddia edilen sözleşmenin yapıldığı tarihte mirasçı sıfatına haiz olmanın bir önemi bulunmamaktadır. Murisin ölüm tarihi itibarı ile mirasçı sıfatı kazanılmış olunması yeterlidir. *Gizli sözleşme* ise bağış sözleşmesidir.[26] Bağış sözleşmesi 11/01/2011 tarihli 6098 kanun numaralı Türk Borçlar Kanunu madde 288[27], 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni

---

[19] Kılıçoğlu, A. M., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Turhan Kitabevi Ankara 2022, s. 234,235. Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf185-213., Çiftçi, H., Gayrimenkul Davaları ve Yargılama İşlemleri Cilt I, Adalet Yayınevi, sf. 449.

[20] Kılıçoğlu, A. M., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Turhan Kitabevi Ankara 2022, s. 235 Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları,* Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf.185-187., Eren, F., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Ankara, 2017, sf. 369., Reisoğlu, S. *Borçlar Genel Hükümler,* sf.104-105., Sütçü Sert, S., *Miras Bırakanının Muvazaalı Hukuki İşlemleri ve Sonuçları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019

[21] Çiftçi, H., *Gayrimenkul Davaları ve Yargılama İşlemleri Cilt I,* Adalet Yayınevi, sf. 450.

[22] Tekdoğan, A., *Muris Muvazaası Nedeniyle Açılan Tapu İptal ve Tescil Davaları*, Seçkin 2024, s. 37 Yılmaz, S., Taşınmaz Hukuku Davaları, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf.185-187., Sapanoğlu, S., *Tapu İptali ve Tescili Davaları,* Adalet Yayınevi, Ankara 2023, sf.782.

[23] Tekdoğan, A., *Muris Muvazaası Nedeniyle Açılan Tapu İptal ve Tescil Davaları,* Seçkin 2024, s. 126 Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf. 185-187.

[24] Tekdoğan, A., *Muris Muvazaası Nedeniyle Açılan Tapu İptal ve Tescil Davaları*, Seçkin 2024, s. 127, 128 Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf. 185-187.

[25] Tekdoğan, A., *Muris Muvazaası Nedeniyle Açılan Tapu İptal ve Tescil Davaları*, Seçkin 2024, s. 129-143. Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf. 185-187.

[26] Sert Sütçü, S., *Miras Bırakanın Muvazaalı Hukuki İşlemleri ve Sonuçları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, sf.65-70.

[27] 11/01/2011 tarihli 6098 kanun numaralı Türk Borçlar Kanunu Üçüncü Bölüm Bağışlama Sözleşmesi *Bağışlama sözü verme* madde 288- "Bağışlama sözü vermenin geçerliliği, bu sözleşmenin yazılı şekilde yapılmasına bağlıdır. Bir taşınmazın veya taşınmaz üzerindeki ayni bir hakkın bağışlanması sözü vermenin geçerliliği, ancak resmî

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Kanunu madde 706[28] ve 11/12/1934 tarihli 2644 kanun numaralı Tapu Kanunu madde 26 gereğince resmî şekilde yapılması zorunludur. Bu nedenlerle gizli sözleşme şekil noksanlığı ile geçersizdir.

2.4. Muhakeme

Murisin; mirasçısını miras hakkından mahrum bırakmak amacıyla tapu sicilinde kayıtlı taşınmazını, gerçekte bağışlamak istediği halde, tapu sicil memuru önünde iradesini satış sözleşmesi biçiminde açıklaması sonucu saklı pay sahibi olan mirasçıların, tenkis ya da mirasta iade davası açmak haklarını kullanmayarak 22/04/1926 tarihli 818 kanun numaralı Borçlar Kanunu madde 18'e[29] dayanarak muvazaa nedeniyle tapu kaydının iptalini isteyebilip isteyemeyecekleri ve saklı pay sahibi olmayan mirasçıların da aynı davayı açmak yetkisine sahip olup olmadıkları ve miras bırakanın bu davranışının, 17/02/1926 tarihli 743 kanun numaralı Medeni Kanun'un 603. maddesinin[30] 2. fıkrası gereğince o taşınmazı iade etmekten ayrık tutmuş bulunduğu anlamına gelip gelmediği konusunda 01/04/1974 tarihinde Yargıtay Büyük Genel Kurulu Kararı İçtihadı Birleştirme Kararı vardır. Buna göre; bu dava hakkının saklı pay sahibi mirasçılar ve saklı pay sahibi olmayan mirasçılar tarafından açılabileceğine ve 17/02/1926 tarihli 743 kanun numaralı Medeni Kanun'un 507.[31] ve 603. maddelerinin sağladığı haklara etkili olmayacağına dair ikinci toplantıda oyçokluğuyla karar verilmiştir.[32]

Yargıtay Büyük Genel Kurulu 01/04/1974 tarihli 1974/1E. 1974/2K. sayılı İçtihadı Birleştirme Kararı ile Muris Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası'nı murisin saklı pay sahiplerinin ve saklı pay sahibi olmayan mirasçılarının açabileceği karara bağlanmıştır.

Mirasçı ve saklı pay sahibi mirasçı, Yargıtay Büyük Genel Kurulu 01/04/1974 tarihli 1974/1E. 1974/2K. sayılı İçtihadı Birleştirme Kararı'na dayanarak "Muris Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası" açabilmektedir. 17/02/1926 tarihli 743 kanun numaralı Medeni Kanun kapsamında saklı pay sahibi mirasçı "Tenkis Davası" açabilmekteydi,

şekilde yapılmış olmasına bağlıdır. Şekle uyulmaması sebebiyle geçersiz olan bağışlama sözü verme, bağışlayan tarafından yerine getirildiğinde, elden bağışlama hükmündedir. Ancak, geçerliliği resmî şekle bağlanmış olan bağışlamalarda bu hüküm uygulanmaz." olarak düzenlenmiştir.

[28] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu *Hukukî işlem* madde 706- "Taşınmaz mülkiyetinin devrini amaçlayan sözleşmelerin geçerli olması, resmî şekilde düzenlenmiş bulunmalarına bağlıdır. Ölüme bağlı tasarruflar ve mal rejimi sözleşmeleri, kendilerine özgü şekillere tâbidir." olarak düzenlenmiştir.

[29] 22/04/1926 tarihli 818 kanun numaralı Borçlar Kanunu Akitlerin Tefsiri Muvazaa Madde 18 – "Bir akdin şekil ve şartlarını tayininde, iki tarafın gerek sehven gerek akitteki hakiki maksatlarını gizlemek için kullandıkları tabirlere ve isimlere bakılmıyarak, onların hakiki ve müşterek maksatlarını aramak lazımdır. Tahriri borç ikrarına istinat ile alacaklı sıfatını iktisabeden başkasına karşı, borçlu tarafından muvazaa iddiası dermeyan olunamaz." olarak düzenlenmiştir.

[30] 17/02/1926 tarihli 743 kanun numaralı Medeni Kanun *İade Borcu* madde 603 – "Kanuni mirasçılar, miras hissesine mahsuben müteveffanın sağlığında almış oldukları bütün teberruları, terekeye iade ile birbirlerine karşı mükelleftirler. Müteveffa tarafından hilafına açıkça bir teberru yapılmış olmadıkça füru lehinde bahşedilen cihaz, tesis masrafı borçtan ibra suretiyle ve bu kabilden sair suretlerle bahşedilen menfaatler iadeye tabidir." olarak düzenlenmiştir.

[31] 17/02/1926 tarihli 743 kanun numaralı Medeni Kanun *Ölüme bağlı olmayan teberrular a) Envai*:Madde 507 – "Aşağıdaki tasarruflar, ölüme bağlı teberrular gibi tenkise tabidir.1 – İadeye tabi olmamak üzere miras hissesine mahsuben cihaz, teessüs masrafı yahut mal terki şeklinde vaki ölüme bağlı olmayan teberrular. 2 – Miras haklarının berveçhi peşin tasfiyesi maksadiyle yapılan teberrular. 3 – Hibe edenin, kayıtsız ve şartsız rücua hakkı olan hibeler ile adet üzere verilen hediyeler müstesna olarak, vefatından evvelki bir sene içinde yapılmış hibeler. 4 – Mahfuz hisse kaidelerini bertaraf etmek kasdiyle yapıldığı aşikar olan temlikler." olarak düzenlenmiştir.

[32] https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/ictihatlari-birlestirme-hgk-e-1974-1-k-1974-2-t-1-4-1974 (Erişim Tarihi: 02/05/2025)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu kapsamında da "Tenkis Davası" açabilmektedir. Buna göre; saklı pay sahibi mirasçı Muris Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davasını ve Tenkis Davasını ayrı ayrı açabilmektedir. 12/01/2011 tarihli 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu madde 111 kapsamında bu iki dava; "terditli dava" olarak açılabilmektedir.

2.4.1. Görevli ve Yetkili Mahkeme

Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası'nda görevli mahkeme 12/01/2011 tarihli 6100 numaralı Hukuk Muhakemeleri Kanunu madde 2 gereğince asliye hukuk mahkemeleridir.[33] Kanun maddesinde malvarlığı haklarına ilişkin davalarla görevli mahkemenin aksine bir düzenleme bulunmadıkça asliye hukuk mahkemesi olduğu düzenlenmiştir. Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası terditli olarak Tenkis Davası ile birlikte açıldığında görevli mahkeme değişmemektedir. Mahkemelerin görevleri kamu düzenine ilişkindir. Taraflar kendi aralarında görevli mahkeme tayin etmek üzere sözleşme yapamazlar. Görevli mahkeme dava şartıdır.[34] Davanın her aşamasında hâkim re'sen karar verebilir, taraflarca da tahkikatın her aşamasında ileri sürülebilmektedir. Dava şartı olması nedeni ile mahkemece ön inceleme aşamasında incelenmesi gerekmektedir.[35] Yargıtay İçtihatlarına göre taraf teşkili sağlanmadan mahkemece görevsizlik kararı verilemez.

Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası'nda yetkili mahkeme 12/01/2011 tarihli 6100 kanun numaralı Hukuk Muhakemeleri Kanunu madde 12 gereğince taşınmazın

---

[33] 12/01/2011 tarihli 6100 numaralı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, *Asliye Hukuk Mahkemelerinin Görevi* madde 2- "(1) Dava konusunun değer ve miktarına bakılmaksızın *malvarlığı haklarına ilişkin davalarla*, şahıs varlığına ilişkin davalarda görevli mahkeme, aksine bir düzenleme bulunmadıkça asliye hukuk mahkemesidir. (2) Bu Kanunda ve diğer kanunlarda aksine düzenleme bulunmadıkça, asliye hukuk mahkemesi diğer dava ve işler bakımından da görevlidir." olarak düzenlenmiştir.
Görgün, L.Ş., Börü, L., Kodakoğlu, M., *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2024, sf.111-126

[34] 12/01/2011 tarihli 6100 numaralı Hukuk Muhakemeleri Kanunu *Dava Şartları* Madde 114- "(1) Dava şartları şunlardır: a) Türk mahkemelerinin yargı hakkının bulunması.b) Yargı yolunun caiz olması.*c) Mahkemenin görevli olması*.ç) Yetkinin kesin olduğu hâllerde, mahkemenin yetkili bulunması.d) Tarafların, taraf ve dava ehliyetine sahip olmaları; kanuni temsilin söz konusu olduğu hâllerde, temsilcinin gerekli niteliğe sahip bulunması.e) Dava takip yetkisine sahip olunması.f) Vekil aracılığıyla takip edilen davalarda, vekilin davaya vekâlet ehliyetine sahip olması ve usulüne uygun düzenlenmiş bir vekâletnamesinin bulunması.g) Davacının yatırması gereken gider avansının yatırılmış olması.ğ) Teminat gösterilmesine ilişkin kararın gereğinin yerine getirilmesi.h) Davacının, dava açmakta hukuki yararının bulunması.ı) Aynı davanın, daha önceden açılmış ve hâlen görülmekte olmaması.i) Aynı davanın, daha önceden kesin hükme bağlanmamış olması. (2) Diğer kanunlarda yer alan dava şartlarına ilişkin hükümler saklıdır." olarak düzenlenmiştir.
Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf192., Görgün, L.Ş., Börü, L., Kodakoğlu, M., *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2024, sf.241-244, 253.
12/01/2011 tarihli 6100 numaralı Hukuk Muhakemeleri *Kanunu Dava Şartlarının İncelenmesi* madde 115- "(1) Mahkeme, dava şartlarının mevcut olup olmadığını, davanın her aşamasında kendiliğinden araştırır. Taraflar da dava şartı noksanlığını her zaman ileri sürebilirler. (2) Mahkeme, dava şartı noksanlığını tespit ederse davanın usulden reddine karar verir. Ancak, dava şartı noksanlığının giderilmesi mümkün ise bunun tamamlanması için kesin süre verir. Bu süre içinde dava şartı noksanlığı giderilmemişse davayı dava şartı yokluğu sebebiyle usulden reddeder. (3) Dava şartı noksanlığı, mahkemece, davanın esasına girilmesinden önce fark edilmemiş, taraflarca ileri sürülmemiş ve fakat hüküm anında bu noksanlık giderilmişse, başlangıçtaki dava şartı noksanlığından ötürü, dava usulden reddedilemez." olarak ifade edilmiştir.

[35] 12/01/2011 tarihli 6100 numaralı Hukuk Muhakemeleri Kanunu *Dava şartları ve ilk itirazlar hakkında karar* madde 138- "(1) Mahkeme, öncelikle dava şartları ve ilk itirazlar hakkında dosya üzerinden karar verir; gerektiği takdirde kararını vermeden önce, bu konuda tarafları ön inceleme duruşmasında dinleyebilir." olarak düzenlenmiştir.

bulunduğu yer mahkemesidir.[36] Farklı yerlerde bulunan birden çok taşınmaz için açılacak dava; taşınmazlardan birinin bulunduğu yer mahkemesinde açılmaktadır. Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası terditli olarak Tenkis Davası ile birlikte açıldığında yetkili mahkeme tapu iptal ve tescil istenen taşınmazın olduğu yer mahkemesidir. Yine birden fazla taşınmaz bulunması halinde de taşınmazlardan birinin bulunduğu yer mahkemesi yetkilidir.

2.4.2. Dava Tarafları

Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası'nda davacı; saklı pay sahibi olsun veya olmasın tüm mirasçılar olabilmektedir.[37] Mirasçı gerçek veya tüzel kişi olabilmektedir. Davacı bakımından murisin vefatı sonrası miras hakkını kazanmış olması elzemdir. Mirasçılar, birbirlerinden bağımsız olarak miras payları oranlarında tapu kaydının iptali ile tescilini talep edebilmektelerdir. Son mirasçı olarak hazine davacı olamamaktadır.

12/01/2011 tarihli 6100 kanun numaralı Hukuk Muhakemeleri Kanunu madde 111 kapsamında Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası ile Tenkis Davası terditli olarak açılmış ise davacı mutlaka saklı pay sahibi mirasçı olmaktadır.

Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası'nda davalı, taşınmazın tapu sicilinde kayıtlı gözüktüğü kişiye, müteveffa ise mirasçılarına açılır. Davalı gerçek veya tüzel kişi olabilmektedir.[38] Taşınmazın paylı mülkiyete tabi olması halinde ilgili paydaşa dava açılmaktadır. Taşınmazın elbirliği mülkiyete tabi olması halinde ise tüm ortaklara dava açılmaktadır.[39] Söz konusu taşınmaz iyiniyetli 3. kişilere devredilmiş ise tapu iptal ve tescil davası reddedilmektedir. Bu halde taşınmazın dava tarihi itibari ile bedelinin tazminat olarak istendiği bir dava açmak daha faydalı olmaktadır. Taşınmazın dava devam ederken 3. kişiye devri halinde davacıya seçme hakkı tanınmaktadır.[40] Davasını taşınmazı devralana yöneltebilmektedir veya davasını taşınmazı devredene karşı tazminat davasına çevirebilmektedir.

2.4.3. İspat Yükü

Muris Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davaları'na ispat yükü[41] davacıya aittir. İspat yükünün gerekçeleri 12/01/2011 tarihli 6100 numaralı Hukuk Muhakemeleri Kanunu madde 190 ve 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu madde 6'dır. Muvazaanın

---

[36] 12/01/2011 tarihli 6100 numaralı Hukuk Muhakemeleri Kanunu *Taşınmazın Aynından Doğan Davalarda Yetki* madde 12- "(1) Taşınmaz üzerindeki ayni hakka ilişkin veya ayni hak sahipliğinde değişikliğe yol açabilecek davalar ile taşınmazın zilyetliğine yahut alıkoyma hakkına ilişkin davalarda, taşınmazın bulunduğu yer mahkemesi kesin yetkilidir. (2) İrtifak haklarına ilişkin davalar, üzerinde irtifak hakkı kurulan taşınmazın bulunduğu yer mahkemesinde açılır. (3) Bu davalar, birden fazla taşınmaza ilişkinse, taşınmazlardan birinin bulunduğu yerde, diğerleri hakkında da açılabilir." olarak düzenlenmiştir.
Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf.193., Görgün, L.Ş., Börü, L., Kodakoğlu, M., *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2024, sf.127-132, 138.

[37] Sirmen, L., *Eşya Hukuku*, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 2013, sf 372., Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf. 194.

[38] Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf.196

[39] Ayan, M. *Eşya Hukuku Mülkiyet*, Mimoza, Konya, 2000, sf 26-87. Sirmen, L., *Eşya Hukuku,* Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 2013, sf 297-335., Yetik, N. *Eşya Hukuku*, Bilge Yayınevi, Ankara 2007, sf 11-29., Oğuzman, K., Seliçi, Ö., Oktay Özdemir, S. *Eşya Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2020, 344-404., Eren,F., *Mülkiyet Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2021, sf. 85-142., Tekdoğan, A., *Tapu İptal ve Tescil Davaları*, Seçkin Yayıncılık, ankara 2024, sf.496-506.

[40] Çiftçi, H., *Gayrimenkul Davaları ve Yargılama İşlemleri Cilt I*, Adalet Yayınevi, Ankara 2024, sf. 472.

[41] Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf.190

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

incelenmesinde; kazandırma tarihinde murisin yaşı, fiziki ve genel sağlık durumu, ailevi durumu, kazandırma yaptığı kişi ile miras payına kavuşmasına engel olduğu mirasçı ile ilişkisi, malvarlığı, temlik edilen malın gerçek değeri ile temlik değeri arasında fark olup olmadığı, temlik edilen malın murisin tüm malvarlığına oranı, mirasçılar arasında eşitliği gözetip gözetmediği, temlik alanın maddi gücünün bu işleme yeterli olup olmadığı, mirasçılar arasında adil bir denkleştirme yapıp yapmadığı hususları göz önünde tutulmaktadır.[42] Miras bırakanın *mehir* olarak yaptığı kazandırmaların muris muvazaası sebebiyle tapu iptali ve tescili davasına konu edilemeyeceğini belirtmekte fayda vardır.

2.4.4. Hak Düşürücü Süre

Yargıtay Büyük Genel Kurulu 01/04/1974 tarihli 1974/1E. 1974/2K. sayılı İçtihadı Birleştirme Kararı gereğince Miras Muvazaası Sebebi ile Tapu İptal ve Tescil Davası bir süreye tabi değildir. Muvazaa iddiaları zamanaşımına uğramaz. Hak düşürücü süre sebebi ile reddedilememektedir.[43]

21/06/1987 tarihli 3402 kanun numaralı Kadastro Kanunu'nun 12. Maddesi[44] 3. fıkrasında yer alan 10 yıllık hak düşürücü sürenin uygulanması için uyuşmazlık konusu taşınmazın kadastro tespitinden önce murisin vefat etmiş olması gerekmektedir. Kadastro tespitinden önce vefat eden murise karşı muvazaa iddiaları 10 yıllık hak düşürücü süreye tabi olmaktadır.[45]

3. TENKİS DAVASI

3.1. Genel Olarak

Tenkis Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre; Arapça dilinden "tenkîs" olarak Türkçe'mize yerleşmiş ve "eksiltme" anlamını taşıyan bir kelimedir.[46] Tenkisi; indirme ve azaltma olarak da tanımlanabilmektedir. Dava adından da anlaşıldığı üzere bir eksiltme talebi taşımaktadır. Eksiltme talebi; kanun ile tanımlanmış saklı payın sahibi mirasçı tarafından miras ve mülkiyet hakkının korunması için, miras bırakanın kendisine kanun ile tanımlanmış tasarruf özgürlüğünü

---

[42] Sapanoğlu, S. *Tapu İptali ve Tescili Davaları*, Adalet Yayınevi, Ankara 2023, sf.840-842., Sert Sütçü, S., *Miras Bırakanın Muvazaalı Hukuki İşlemleri ve Sonuçları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, sf.129.

[43] Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf191.

[44] 21/06/1987 tarihli 3402 kanun numaralı Kadastro Kanunu Kadastro tutanaklarının kesinleşmesi ve hak düşürücü süre Madde 12 – "30 günlük ilan süresi geçtikten sonra, dava açılmayan kadastro tutanaklarına ait sınırlandırma ve tespitler kesinleşir. Kadastro müdürü tarafından onaylanarak kesinleşen tutanaklar ile kadastro mahkemesinin kesinleşmiş kararları; kesinleşme tarihleri tescil tarihi olarak gösterilmek suretiyle en geç 3 ay içinde tapu kütüklerine kaydedilir. **Bu tutanaklarda belirtilen haklara, sınırlandırma ve espitlere ait tutanakların kesinleştiği tarihten itibaren on yıl geçtikten sonra, kadastrodan önceki hukuki sebeplere dayanarak itiraz olunamaz ve dava açılamaz.** (Ek cümle: 25/2/20095841/2 md.; İptal: Anayasa Mahkemesi'nin 12/5/2011 tarihli ve E.: 2009/31, K.: 2011/77 sayılı Kararı ile.) Kadastrosu tamamlanan çalışma alanı içerisinde kalan eski tapu kayıtları, işleme tabi kayıt niteliğini kaybederler. Bu kayıtlara dayanılarak kadastro ve tapu sicil müdürlüklerinde işlem yapılamaz. Kesinleşmemiş tutanaklar herhangi bir nedenle tapuya tescil edilmişse, iddia ve taşınmazın niteliğine bakılmaksızın, taşınmazı tescil tarihinden itibaren 20 yıl müddetle malik sıfatıyla zilyetliğinde bulunduranlar ile bunların akdi ve kanuni halefleri açılmış ve açılacak olan davalarda medeni kanunun tapuya itimat prensibinden yararlanırlar." olarak ifade edilmiştir.

[45] Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025, sf.191., Tekdoğan, A., *Tapu İptal ve Tescil Davaları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024, sf.306.

[46] https://sozluk.gov.tr/
(Erişim Tarihi: 27/04/2025)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

kullanırken ihlal ettiği miktar oranında, 3. kişi lehine yaptığı kazandırmaların azaltılarak kendisine iadesi talebidir. Bu ihlal, sağlar arası tasarruf ile ya da ölüme bağlı tasarruf ile olabilmektedir.[47] Tenkis Davası konusu saklı pay sahibi mirasçının miras hakkı sebebi ile mülkiyet hakkının korunmasıdır.[48] Tenkis Davası'nın, Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası ile terditli olarak açılabilmesi için saklı pay sahibi mirasçının miras hakkı sebebi ile ihlal edilen mülkiyet hakkının bir taşınmaz mülkiyeti ile ilgili olması gerekmektedir.[49]

Tenkise tabi kazandırmanın lehine tasarrufta bulunulan kişi tarafından daha önce üçüncü bir kişiye devredilmiş olması durumunda, devralan üçüncü kişiye karşı tenkis davası açılıp açılamayacağı 13.01.1975 tarih ve 7/1 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararı'nda tartışılmış ve sonuç olarak, mirasbırakanın saklı pay kurallarını gidermek amacıyla yaptığı temliki tasarruftan sonra, bundan yararlanan kişinin, mirasbırakanın bilgi ve talimatı dışında sırf saklı pay sahibi mirasçıları bu haklarından yoksun kılmak için durumu bilen üçüncü kişilere taşınmazları temlik etmesi hâlinde, kötü niyetli bu kişilere karşı saklı pay sahibi mirasçılar tarafından tenkis davası açılabileceğine karar verilmiştir.[50]

3.2. Miras Payı ve Saklı Pay

Miras Hukuku mirasçıları üç zümreye ayırarak belirlemektedir.[51] Bunlar murisin alt soyu (çocukları ve torunları) murisin anne - babası ve altsoyları (murisin kardeşleri), murisin büyük anne - büyük babası ve altsoyları (murisin amcası, halası, dayısı ve teyzesi) olmak üzere 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu madde 495, 496, 497, 498, 499, 500 ve 501 de sayılmaktadır.[52] Zümre sistemine göre, alt zümrede mirasçı varken üst zümreye miras

---

[47] Özuğur, A.İ., *Mirasta Tenkis ve Muvazaa (Danıışık) Davaları,* Turhan Kitabevi, Ankara 2005, sf.3-12.

[48] Sert Sütçü, S., *Miras Bırakanın Muvazaalı Hukuki İşlemleri ve Sonuçları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019

[49] Çiftçi, H., *Gayrimenkul Davaları ve Yargılama İşlemleri Cilt I,* Adalet Yayınevi, Ankara 2024, sf. 453., Görgün, L.Ş., Börü, L., Kodakoğlu, M., *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2024, sf.281-283., Özuğur, A. İ., *Mirasta Tenkis ve Muvazaa (Danışık) Davaları,* Turhan Kitabevi 2005, sf.45-51.

[50] https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/ictihatlari-birlestirme-hgk-e-1974-7-k-1975-1-t-13-01-1975 (Erişim Tarihi: 05/05/2025)

[51] Tüfek, K.G., *Miras Hukukunda Tenkis ve İade Davaları*, Olgaç Matbaası,Ankara 1977, sf.18.

[52] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu *I. Altsoy* madde 495- "Mirasbırakanın birinci derece mirasçıları, onun altsoyudur. Çocuklar eşit olarak mirasçıdırlar. Mirasbırakandan önce ölmüş olan çocukların yerini, her derecede halefiyet yoluyla kendi altsoyları alır." olarak düzenlenmiştir.
*II. Ana ve baba m*adde 496- "Altsoyu bulunmayan mirasbırakanın mirasçıları, ana ve babasıdır. Bunlar eşit olarak mirasçıdırlar. Mirasbırakandan önce ölmüş olan ana ve babanın yerlerini, her derecede halefiyet yoluyla kendi altsoyları alır. Bir tarafta hiç mirasçı bulunmadığı takdirde, bütün miras diğer taraftaki mirasçılara kalır."
*III. Büyük ana ve büyük baba m*adde 497- "Altsoyu, ana ve babası ve onların altsoyu bulunmayan mirasbırakanın mirasçıları, büyük ana ve büyük babalarıdır. Bunlar, eşit olarak mirasçıdırlar. Mirasbırakandan önce ölmüş olan büyük ana ve büyük babaların yerlerini, her derecede halefiyet yoluyla kendi altsoyları alır. Ana veya baba tarafından olan büyük ana ve büyük babalardan biri altsoyu bulunmaksızın mirasbırakandan önce ölmüşse, ona düşen pay aynı taraftaki mirasçılara kalır. Ana veya baba tarafından olan büyük ana ve büyük babaların ikisi de altsoyları bulunmaksızın mirasbırakandan önce ölmüşlerse, bütün miras diğer taraftaki mirasçılara kalır.Sağ kalan eş varsa, büyük ana ve büyük babalardan birinin mirasbırakandan önce ölmüş olması hâlinde, payı kendi çocuğuna; çocuğu yoksa o taraftaki büyük ana ve büyük babaya; bir taraftaki büyük ana ve büyük babanın her ikisinin de ölmüş olmaları hâlinde onların payları diğer tarafa geçer."
IV. Evlilik dışı hısımlar madde 498- "Evlilik dışında doğmuş ve soybağı, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulmuş olanlar, baba yönünden evlilik içi hısımlar gibi mirasçı olurlar." olarak düzenlenmiştir.
B. Sağ kalan eş madde 499- "Sağ kalan eş, birlikte bulunduğu zümreye göre mirasbırakana aşağıdaki oranlarda mirasçı olur:1. Mirasbırakanın altsoyu ile birlikte mirasçı olursa, mirasın dörtte biri, 2. Mirasbırakanın ana ve baba zümresi ile birlikte mirasçı olursa, mirasın yarısı, 3. Mirasbırakanın büyük ana ve büyük babaları ve onların çocukları ile birlikte mirasçı olursa, mirasın dörtte üçü, bunlar da yoksa mirasın tamamı eşe kalır." olarak düzenlenmiştir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

geçmemektedir.[53] Sağ kalan eş, birlikte bulunduğu zümreye göre miras payına sahip olmaktadır. Evlilik dışında doğmuş ve soybağı, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulmuş olanlar, baba yönünden altsoy gibi mirasçı olmaktalardır. Evlâtlık ve altsoyu, evlât edinene altsoy gibi mirasçı olmaktalardır. Evlâtlığın kendi ailesindeki mirasçılığı da sona ermemektedir, devam etmektedir. Evlât edinen ve hısımları, evlâtlığa mirasçı olmamaktalardır. Mirasçı olmayan müteveffanın mirası Devlete geçmektedir.[54] "Saklı Pay" sahipleri 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu madde 506'da sayılmıştır. Bunlar; altsoy için yasal miras payının yarısı ve ana - babadan her biri için yasal miras payının dörtte biri olmak üzere düzenlenmiştir.[55]

Aşağıda sunulan şema 1 ile örnek aile sunulmuştur. Muris ve mirasçılarının miras payları saklı payları şema 2 ile gösterilmiştir.

Şema 1.

ERGAZİ AİLESİ

Nazife ERGAZİ ----------Mustafa ERGAZİ
Muris **Sağ Eş**

Ortak Çocukları

1-Şerife Binnaz ERGAZİ **Sağ Altsoy**
2-Nasibe Gülsen YÜCEER **Sağ Altsoy**
3-Cumhur ERGAZİ **Müteveffa Altsoy**
4-Hülya ERGAZİ **Müteveffa Altsoy**
5-Hürriyet ERGAZİ KAFA**Sağ Altsoy**
6-Ümit ERGAZİ **Sağ Altsoy**

Şema 2.

Mirasçı	Miras Payı	Saklı Payı (TMK madde 506)
Sağ Eş Mustafa ERGAZİ (TMK madde 499)	1/4	1/4
Sağ Altsoy	3/4 x 1/4 = 3/16	3/16 x 1/2 = 3/32

C. Evlâtlık madde 500- "Evlâtlık ve altsoyu, evlât edinene kan hısımı gibi mirasçı olurlar. Evlâtlığın kendi ailesindeki mirasçılığı da devam eder. Evlât edinen ve hısımları, evlâtlığa mirasçı olmazlar." olarak düzenlenmiştir.
D. *Devlet* madde 501- "Mirasçı bırakmaksızın ölen kimsenin mirası Devlete geçer." olarak düzenlenmiştir.
Serozan, R., Engin, B.İ., *Miras Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014 sf. 155-164., 171-205., Öztürkler, C. *Mirasta Denkleştirme İade ve Tenkis Davalarında Hesap Teknikleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004, sf. 118-121.
[53] Dural, M., Öz, T., *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.20-44., Ayan, M., Miras Hukuku, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 32-34.,34-42.

[54] Ayan, M., *Miras Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 45-62.
[55] Özuğur, A. İ., *Mirasta Tenkis ve Muvazaa*, Turhan Kitabevi 2005, sf.17-20., Serozan, R., Engin, B.İ., *Miras Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014, sf. 211-216., Dural, M., Öz, T., *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku,* Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.237-242., Ayan, M., *Miras Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 134-141.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Şerife Binnaz ERGAZİ (TMK madde 495)		
Sağ Altsoy Nasibe GÜLSEN YÜCEER (TMK madde 495)	3/4 x 1/4= 3/16	3/16 x 1/2 = 3/32
Sağ Altsoy Hürriyet ERGAZİ KAFA (TMK madde 495)	3/4 x 1/4= 3/16	3/16 x 1/2 = 3/32
Sağ Altsoy Ümit ERGAZİ (TMK madde 495)	3/4 x 1/4= 3/16	3/16 x 1/2 = 3/32

Muris Nazife ERGAZİ vefatı ile bir (1) birim olan mirasında, sağ kalan eşi Mustafa ERGAZİ altsoy ile mirasçı olduğu için dörtte biri (1/4) oranında miras payı sahibi olur. Saklı payı ise altsoy zümresi ile mirasçı olduğu için miras payının, (1/4)'ün tamamıdır. Altsoylar, sağ kalan eşten geriye kalan dörtte üç (3/4) mirası eşit olarak paylaşmaktalardır. Örneğimizde dört kardeş olan altsoyun her birinin dörtte üç (3/4) mirasın, dörtte biri (1/4) kadar yani (3/4 x 1/4 = 3/16) onaltıda üç miras payı bulunmaktadır. Her bir altsoyun saklı payı ise miras payının (3/16) yarısı (1/2) kadardır. Örnek ailedeki altsoyların saklı payları (3/16 x 1/2 =3/32) 3/32'dir.

3.3. Murisin Tasarruf Nisabı

Tasarruf Nisabı; murisin sağlar arası ve ölüme bağlı tasarruflarda bulunurken özgürlük alanının sınırı olmaktadır.[56] Muris tasarruf nisabını aşmayacak şekilde sağlar arası ve ölüme bağlı tasarruf yapabilmektedir. Tasarruf nisabını, saklı pay sahibi mirasçıların saklı pay oranlarının toplamı belirlemektedir. Aşağıda, Şema 3 ile saklı pay sahibi mirasçıların saklı pay oranlarının toplamı gösterilmektedir.

Şema 3.

Sağ Eşin Saklı Payı	Sağ Altsoy Saklı Payları	Toplam
1/4 (8) 8/32	3/32 x 4 = 12/32	20/32

Sağ eş Mustafa ERGAZİ'nin saklı pay oranı dörtte birdir (1/4'tür). Sağ altsoy saklı pay oranı otuz ikide üçtür (3/32'dir). Sağ eşin saklı pay oranını, altsoyların saklı pay oranına denk olacak şekilde büyüttüğümüzde, yani matematiksel olarak kesir işlemi yaparak 8 ile çarptığımızda saklı pay oranı otuz ikide sekiz (8/32) olmaktadır. Sağ altsoyların dört (4) kardeş olması sebebi ile saklı pay oranları toplamları otuz ikide on ikidir (12/32'dir). Saklı paya sahip tüm mirasçıların saklı pay oranlarının toplamı otuz ikide yirmidir (20/32'dir).

[56] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, *Genel olarak* madde 514- "Mirasbırakan, tasarruf özgürlüğünün sınırları içinde, malvarlığının tamamında veya bir kısmında vasiyetname ya da miras sözleşmesiyle tasarrufta bulunabilir. Mirasbırakanın üzerinde tasarruf etmediği kısım yasal mirasçılarına kalır." olarak düzenlenmiştir.
Özuğur, A. İ., *Mirasta Tenkis ve Muvazaa (Danışık) Davaları*, Turhan Kitabevi 2005, sf 33-41., Serozan, R., Engin, B.İ., *Miras Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014, sf. 222-227.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Murisin mirası ile saklı pay oranları toplamının farkı, murisin tasarruf özgürlüğünün bulunduğu mülkiyet hakkıdır. Aşağıdaki şema 4 ile örnek ailedeki murisin tasarruf nisabı gösterilmektedir.

Şema 4.

Murisin Mirası	Saklı Pay Toplamı	Fark = Tasarruf Nisabı
32/32	20/32	12/32

Muris Nazife ERGAZİ'nin bir (32/32) birim mirasından, saklı pay sahibi mirasçılarının saklı pay toplamlarını (20/32) çıkarttığımızda, murisin mal varlığı üzerinde özgürce tasarruf edebileceği oranı (12/32) bulunmaktadır. Örnek ailemizde muris 32 birimlik mirasının 12 birimlik kısmında özgürce tasarruf edebilmektedir.

3.4. Tenkise Tabi Olan Tasarruflar [57]

Tasarruf Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre; Arapça dilinden "taşarruf" olarak Türkçe'mize yerleşmiş ve "bir şeye sahip olma ve onu istediği gibi kullanma yetkisi; kullanım" anlamını ve ekonomide "tutum, para, mal vb. biriktirme" anlamlarını taşıyan bir kelimedir.[58] Tasarruf yani kazandırma kavramı bir kimsenin bir diğer kimseye malvarlığı değeri sağlamasıdır. Bu o kimsenin aktifinde artış ya da pasifinde azalma olarak gerçekleşebilmektedir. Bu kazandırmayı muris hiç karşılık almadan veya tam bir karşılık almadan yapmış ise kendi terekesinden yani vefatı öncesi malvarlığından başka bir kişiye mal varlığı değeri sağlamaktadır. Bu işlem murisin tasarruf nisabını aşmış ise tenkise tabi olmaktadır.

Murisin tasarrufları; ölüme bağlı kazandırmalar ve sağlar arası kazandırmalar olarak iki şekilde olmaktadır. Tasarruf nisabını aşan tüm ölüme bağlı tasarruflar tenkise tabi olmaktadır. Ancak sağlar arası tasarruflarda tenkise tabi olacak kazandırmalar kanun ile sınırlandırılmaktadır. 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, sağlararası kazandırmalar başlığı altında tenkise tâbi kazandırmaları belirlerken karşılıksız kazandırmaların ölüme bağlı tasarruflar gibi tenkise tâbi olduğunu düzenlemektedir. Mirasbırakanın, mirasçılık sıfatını kaybeden yasal mirasçıya miras payına mahsuben yapmış olduğu sağlararası kazandırmalar, geri verilmemek kaydıyla altsoyuna malvarlığı devri veya borçtan kurtarma yoluyla yaptığı kazandırmalar ya da alışılmışın dışında verilen çeyiz ve kuruluş sermayesi, miras haklarının ölümden önce tasfiyesi maksadıyla yapılan kazandırmalar, mirasbırakanın serbestçe dönme hakkını saklı tutarak yaptığı bağışlamalar ve ölümünden önceki bir yıl içinde âdet üzere verilen hediyeler dışında yapmış olduğu bağışlamalar, mirasbırakanın saklı pay kurallarını etkisiz kılmak amacıyla yaptığı açık olan kazandırmalar

[57] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu *Tenkise tâbi kazandırmalar* madde 565- "Aşağıdaki karşılıksız kazandırmalar, ölüme bağlı tasarruflar gibi tenkise tâbidir: 1. Mirasbırakanın, mirasçılık sıfatını kaybeden yasal mirasçıya miras payına mahsuben yapmış olduğu sağlararası kazandırmalar, geri erilmemek kaydıyla altsoyuna malvarlığı devri veya borçtan kurtarma yoluyla yaptığı kazandırmalar ya da alışılmışın dışında verilen çeyiz ve kuruluş sermayesi, 2. Miras haklarının ölümden önce tasfiyesi maksadıyla yapılan kazandırmalar, 3. Mirasbırakanın serbestçe dönme hakkını saklı tutarak yaptığı bağışlamalar ve ölümünden önceki bir yıl içinde âdet üzere verilen hediyeler dışında yapmış olduğu bağışlamalar,4. Mirasbırakanın saklı pay kurallarını etkisiz kılmak amacıyla yaptığı açık olan kazandırmalar." olarak düzenlenmiştir.
Dural, M., Öz, T., Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.258-270., Ayan, M., *Miras Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 157.

[58] https://sozluk.gov.tr/
(Erişim Tarihi: 05/05/2025)

tenkise tabi olarak kanunda düzenlenmektedir. Muvazaalı olarak yapılan devirler, ölünceye kadar bakma sözleşmeleri, karma ve gizli bağışlamalar da mirasbırakanın saklı pay kurallarını etkisiz kılmak amacıyla yaptığı açık olan kazandırmalar olmaları bakımından tenkise tabi olamaktadırlar.

3.5. Tenkise Tabi Olmayan Tasarruflar

Alışılmış ölçüde ve orantısızlık içermeyen hediyeler, murisin vefat tarihinden bir yıl öncesinden evvel yaptığı ve dönme hakkını saklı tutmadığı bağışlamalar, ahlaki bir ödev gereği yapılan masraflar, kazanılmış bir haktan feragat edilmesi hali, eşlerin mal rejiminden kaynaklanan alacakları tenkise tabi olmamaktadırlar.

3.6. Sabit Tenkis Oranı

Sağlar arası tasarruflarda ve ölüme bağlı tasarruflarda bölünemez bir malın tenkisi gerektiğinde 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu madde 564 uygulanır.[59] Madde 564 bölünemez mal vasiyetinde başlığında düzenlenmiş olup, sağlar arası tasarruflar için de kıyasen uygulanmaktadır.

Değerinde azalma meydana gelmeksizin bölünmesine olanak bulunmayan belirli bir mal kazandırması tenkise tâbi olursa, davalı dilerse tenkisi gereken kısmın değerini ödeyerek malın verilmesini, dilerse tasarruf edilebilir kısmın değerini karşılayan parayı isteyebilir. Tasarruf konusu malın davalıda kalması durumunda, malın tenkis sebebiyle davacıya verilmesi gereken, aksi hâlde tasarruf oranı içinde kalan kısmının karar günündeki değerinin para olarak ödetilmesine karar verilir. Bu kurallar, sağlararası kazandırmaların tenkisinde de uygulanır.

Yargıtay 16. Hukuk Dairesi 22/10/2010 tarihli 2010/7234E. 2010/6245K. sayılı İlamı'nda[60]; "...Tenkis davası, miras bırakanın saklı payları zedeleyen ölüme bağlı veya sağlararası karşılıksız kazandırmaların yasal zemine çekilmesini amaçlayan, öncesine etkili, yenilik doğurucu (inşai) davalardandır. Tenkis davasının dinlenebilmesi için öncelikli koşul; miras bırakanın ölüme bağlı veya sağlararası bir kazandırma işlemi ile saklı pay sahiplerinin haklarının zedelenmiş olmasıdır. Saklı payların zedelendiğinden söz edilmesi ise kazandırma konusu tereke ile kazandırma (temlik) dışı terekenin tümü ile bilinmesiyle mümkündür. Tereke miras bırakanın ölüm tarihinde bırakmış olduğu malvarlığı ile, (iadeye) denkleştirmeye (TMK md. 669) ve tenkise tabi (TMK md. 514, 565) olarak yaptığı kazandırmalardır. Bunlar terekenin aktifini oluşturur. Miras bırakanın borçları, bakmakla yükümlü olduğu kişilerin üç aylık geçim giderleri, terekenin yazımı, mühürlenmesi, cenaze masrafları gibi giderler de pasifidir. Aktiften belirtilen borçların indirilmesi net terekeyi oluşturur. Tereke bu şekilde tespit edildikten sonra mirasın açıldığı tarihteki fiyatlara göre değerlendirilmesi yapılarak, parasal olarak miktarın tespiti gerekir. (TMK md. 507) Miras bırakanın Türk Medeni Kanunu'nun 506. maddesinde

[59] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu Bölünmez mal vasiyetinde Madde 564- "Değerinde azalma meydana gelmeksizin bölünmesine olanak bulunmayan belirli bir mal vasiyeti tenkise tâbi olursa, vasiyet alacaklısı, dilerse tenkisi gereken kısmın değerini ödeyerek malın verilmesini, dilerse tasarruf edilebilir kısmın değerini karşılayan parayı isteyebilir. Tasarruf konusu malın vasiyet alacaklısında kalması durumunda, malın tenkis sebebiyle vasiyet borçlusuna verilmesi gereken, aksi hâlde tasarruf oranı içinde kalan kısmının karar günündeki değerinin para olarak ödetilmesine karar verilir. Bu kurallar, sağlararası kazandırmaların tenkisinde de uygulanır." olarak ifade edilmiştir.

[60] https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/16-hukuk-dairesi-e-2010-7234-k-2010-6245-t-22-10-2010 (Erişim Tarihi: 04/04/2025)

belirlenen saklı paya tecavüz edip etmediği bulunan bu rakam üzerinden hesaplanır. Tasarruf oranı aşılmış ise tasarrufun niteliğine göre icap ederse kazandırma işleminde, saklı payları zedeleme kastının bulunup bulunmadığı objektif (nesnel) ve sübjektif (öznel) unsurlar dikkate alınarak belirlenmelidir. Zira tasarruf oranını aşan her kazandırmada saklı payları zedeleme kastının varlığından söz edilemez. Mutlak olarak tenkise tabi tasarruflarda (ölüme bağlı tasarruflar veya Türk Medeni Kanunu'nun 565. maddesinin 1, 2 ve 3. fıkrasında gösterilenler) veya saklı payı ihlal kastının varlığı kesin olarak anlaşılan diğerlerinde özellikle muayyen mal hakkında tenkis uygulanırken Türk Medeni Kanunu'nun 570. maddesindeki sıralamaya dikkat etmek, davalı saklı paylı mirasçılardan ise aynı Kanun'un 561. maddesinde yer alan saklı paydan fazla olarak alınanla sorumluluk ilkesini gözetmek, dava konusu olup olmadığına bakılmayarak önce ölüme bağlı tasarruflarla davacının saklı payını tamamlamak, sonra sağlar arası tasarrufları, en sonda da kamu yararına yapılan kazandırmaları dikkate almak gerekir. Bu işlem sırasında dava edilmeyen kişi veya tasarrufların tenkisi gerekeceği sonucu çıkarsa davacının onlardaki hakkını dava etmemesinin davalıyı etkilemeyeceği ve birden çok kişiye yapılan teberru tenkise tabi olursa 563. maddede yer alan, alınanla orantılı sorumluluk kuralı gözetilmelidir. Davalıya yapılan tasarrufun tenkisine sıra geldiğinde tasarrufun tümünün değeri ile davalıya yapılan fazla teberru arasında kurulan oranda (sabit tenkis oranı) tasarrufa konu malın paylaşılmasının mümkün olup olmayacağı (TMK md. 564) araştırılmalıdır. Bu araştırma sonunda tasarrufa konu mal sabit tenkis oranında bölünebilirse bu kısımların bağımsız bölüm halinde taraflar adına tesçiline karar verilmelidir. Tasarrufa konu malın sabit tenkis oranında bölünmezliği ortaya çıktığı taktirde sözü geçen 564. maddedeki tercih hakkı gündeme gelecektir. O zaman davalıdan tercihi sorulmak, sabit tenkis oranına göre bölünemeyen malın, mirasın açıldığı gündeki değerleri, o günden karar gününe kadar geçen süre içindeki toptan eşya fiyat endeksleri ile, bu süre içinde oluşan nitelik ve imar değişikliği gibi fiyata etkili özel unsurlar ve hakkaniyet kuralları dikkate alınıp; değer, hâkim tarafından belirlenmeli ve davalıya fazla verilen bölümün değerinin sabit tenkis oranıyla çarpımından bulunacak nakdîn ödetilmesine karar verilmelidir. ..." şeklinde tenkisin yapılma şeklini açıklamaktadır.

Murisin vefat tarihi itibarı ile terekesi yani sabit hale gelmiş malvarlığı ve var ise (iadeye) denkleştirmeye ile tenkise tabi olarak yaptığı kazandırmalardır. Malvarlığı ile var ise (iadeye) denkleştirmeye ve tenkise tabi olarak yaptığı kazandırmalar toplamı murisin terekesinin aktifini oluşturmaktadır.[61] Mahkeme bu murisin aktifini tespit eder. Miras bırakanın mevcut borçları, bakmakla yükümlü olduğu kişilerin üç aylık geçim giderleri, terekenin yazımı, mühürlenmesi, cenaze masrafları gibi giderler de murisin terekesinin pasifidir.[62] Mahkeme murisin pasifini tespit eder. Aktiflerden pasiflerin düşülmesi ile net tereke hesap edilmektedir.[63]Tereke bu şekilde tespit edildikten sonra mirasın açıldığı tarihteki fiyatlara göre değerlendirilmesi

[61]Ayan, M., Miras Hukuku, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 157-164.

[62] 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, *Borçların indirilmesi* madde 507- "Tasarruf edilebilir kısım, terekenin mirasbırakanın ölümü günündeki durumuna göre hesaplanır. Hesap yapılırken, mirasbırakanın borçları, cenaze giderleri, terekenin mühürlenmesi ve yazımı giderleri, mirasbırakan ile birlikte yaşayan ve onun tarafından bakılan kimselerin üç aylık geçim giderleri terekeden indirilir." olarak düzenlenmiştir.
Dural, M., Öz, T., *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.254-256., Ayan, M., *Miras Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 154-156.

[63] Öztürkler, C. *Mirasta Denkleştirme İade ve Tenkis Davalarında Hesap Teknikleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004, sf. 123-140.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yapılarak, parasal olarak miktarın tespiti gerekmektedir. Belirlenen saklı paya tecavüz edip etmediği bulunan bu rakam üzerinden hesaplanmaktadır. [64]

Muris Nazife ERGAZİ ev hanımıdır. Aile bütçesine katkı sağlamak için sağlığında dikiş dikerek gelir sağlamıştır. Borcu yoktur. Tek mirasçısı olduğu halasından kalan taşınmazını tapuda satış göstererek oğlu Ümit ERGAZİ'ye bağışlamıştır. Ümit ERGAZİ ticaret ile uğraşmaktadır. Bahsi geçen taşınmazı gerçekte satın alabilecek mali güce sahiptir. Nazife ERGAZİ'nin bakmakla yükümlü olduğu kimsesi bulunmamaktadır ve cenaze giderleri Sulakyurt Belediyesi tarafından ücretsiz karşılanmıştır. Şema 5 ile muris Nazife ERGAZİ'nin sağlararası kazandırması ile malvarlığı gösterilmektedir.

Şema 5.

Mirasçı	Mirası (Ölüm Tarihi İtibarı ile Tespit Edilen Değeri)
Sağ Eş Mustafa ERGAZİ	yok
Sağ Altsoy Şerife Binnaz ERGAZİ	yok
Sağ Altsoy Nasibe Gülsen YÜCEER	yok
Sağ Altsoy Hürriyet ERGAZİ KAFA	yok
Sağ Altsoy Ümit ERGAZİ	32.000.000,00TL değerinde taşınmaz satış gösterilerek bağış yapılmıştır.

Muris Nazife ERGAZİ, tek mirasçısı olduğu halasından kalan taşınmazını tapuda satış göstererek oğlu Ümit ERGAZİ'ye bağışlamıştır. Muris Nazife ERGAZİ'nin diğer saklı pay mirasçılarının saklı payları ihlal edilmiştir. Saklı pay sahibi mirasçıların ihlal edilen saklı payları aşağıda Şema 6 ile gösterilmektedir.

Şema 6.

Mirasçı	İhlal Edilen Saklı Pay (Ölüm Tarihi İtibarı İle Tespit Edilen Değeri)
Sağ Eş Mustafa ERGAZİ	8.000.000,00TL
Sağ Altsoy Şerife Binnaz ERGAZİ	3.000.000,00TL
Sağ Altsoy Nasibe Gülsen YÜCEER	3.000.000,00TL
Sağ Altsoy Hürriyet ERGAZİ KAFA	3.000.000,00TL
Sağ Altsoy Ümit ERGAZİ	Yok

[64] Dural, M., Öz, T., *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.320.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Davaya konu tasarrufun tenkisinde, tasarrufun tümünün değeri ile davalıya yapılan fazla teberru arasında kurulan oranda; **"sabit tenkis oranı"** tasarrufa konu malın paylaşılmasının mümkün olup olmayacağı ortaya çıkmaktadır.[65]

Şema 7.

SABİT TENKİS ORANI
davalıya yapılan fazla teberru (saklı pay) _____ tasarrufun tümünün değeri (tenkise konu mal)

Bu hesaplama sonucunda tasarrufa konu mal sabit tenkis oranında bölünebilirse bu kısımların bağımsız bölüm halinde taraflar adına tesçiline karar verilmektedir. Sabit tenkis oranında bölünemez ise; söz konusu malın, karar tarihine en yakın rayiç değeri hesap edilerek, bu değerin sabit tenkis oranıyla çarpımından bulunacak nakdîn ödetilmesine karar verilmektedir. Sabit tenkis oranı, miras hakkı sebebi ile doğan mülkiyet hakkının, taşınmaz mülkiyetine tescili ya da nakdi olarak ödetilmesi bakımından önem taşımaktadır. Sabit tenkis oranı taşınmaz mülkiyetinin tespiti ile tesciline karar verilmesi veya nakdî karşılığının ödetilerek taşınır mülkiyetine çevrilmesi bakımından önem taşımaktadır.[66]

Şema 8.

Sağ Eş Mustafa ERGAZİ
8.000.000,00TL _____ =0,25 (sabit tenkis oranı) 32.000.000,00TL

Sağ Eş Mustafa ERGAZİ bakımından tapu iptali ve tescili kararı verilir.

Şema 9.

Sağ Altsoy
3.000.000,00TL _____=0,09375TL (sabit tenkis oranı) 32.000.000,00TL

[65] Özuğur, A. İ., *Mirasta Tenkis ve Muvazaa (Danışık) Davaları*, Turhan Kitabevi 2005, sf.54.
[66] Çiftçi, H., *Gayrimenkul Davaları ve Yargılama İşlemleri Cilt I*, Adalet Yayınevi, Ankara 2024, sf. 470-472.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Tasarrufa konu malın sabit tenkis oranında bölünmezliği ortaya çıktığında TMK madde 564 kapsamında tercih hakkı gündeme gelecektir. O zaman davalıdan tercihi sorularak sabit tenkis oranına göre bölünemeyen malın, karar tarihine en yakın değeri belirlenmektedir. Davalıya fazla verilen bölümün değerinin sabit tenkis oranıyla çarpımından bulunacak nakdîn ödetilmesine karar verilmektedir. Şema 9 ile olası karar tarihine en yakın değer sunulmaktadır.

Şema 10.

Taşınmaz Ölüm Tarihi İtibarı İle Değeri	32.000.000,00TL
Karar Tarihine En Yakın Değeri	36.000.000,00TL

Şema 11.

Karar Tarihine En Yakın Değeri	Sabit Tenkis Oranı	Altsoy Saklı Pay Alacak Miktarı
36.000.000,00TL	0,09375TL	36.000.000,00TL x 0,09375 = 3.375.000,00TL

Muris Nazife ERGAZİ'nin saklı payı ihlal edilen mirasçılarına 3.375.000,00TL'nin nakdî ödenmesine karar verilmektedir.

3.7. Muhakeme

3.7.1. Görevli ve Yetkili Mahkeme

Tenkis Davası'nda görevli mahkeme 12/01/2011 tarihli 6100 numaralı Hukuk Muhakemeleri Kanunu madde 2 gereğince asliye hukuk mahkemeleridir. Kanun maddesinde malvarlığı haklarına ilişkin davalarla görevli mahkemenin aksine bir düzenleme bulunmadıkça asliye hukuk mahkemesi olduğu düzenlenmiştir.[67] Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası terditli olarak Tenkis Davası ile birlikte açıldığında görevli mahkeme değişmemektedir. Mahkemelerin görevleri kamu düzenine ilişkindir. Dava şartıdır. Davanın her aşamasında hâkim resen karar verebilir, taraflarca da ileri sürülebilmektedir. Taraflar kendi aralarında görevli mahkeme tayin etmek üzere sözleşme yapamamaktalardır. Dava şartı olması nedeni ile ön inceleme aşamasında incelenmelidir. Yargıtay İçtihatlarına göre taraf teşkili sağlanmadan görevsizlik kararı verilememektedir.[68]

Tenkis Davası'nda yetkili mahkeme murisin son yerleşim yeri mahkemesidir.[69] Miras Muvazaası Sebebiyle Tapu İptal ve Tescil Davası terditli olarak Tenkis Davası ile birlikte

[67] Ayan, M., *Miras Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 172.
[68] Öztürkler, C., *Mirasta Denkleştirme İade ve Tenkis Davalarında Hesap Teknikleri*, Seçkin, Ankara 2004, sf. 156., Dural, M., Öz, T., *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.287.
[69] 12/01/2011 tarihli 6100 numaralı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, *Mirastan doğan davalarda yetki*, madde 11- "(1) Aşağıdaki davalarda, ölen kimsenin son yerleşim yeri mahkemesi kesin yetkilidir: a) Terekenin paylaşılmasına, yapılan paylaşma sözleşmesinin geçersizliğine, ölüme bağlı tasarrufların iptali ve **tenkisine**, miras sebebiyle istihkaka ilişkin davalar ile mirasçılar arasında terekenin yönetiminden kaynaklanan davalar. b) Terekenin kesin paylaşımına kadar mirasçılara karşı açılacak tüm davalar. (2) Terekede bulunan bir mal hakkında açılmak istenen istihkak davası, terekenin yazımı ve tespiti zamanında mal nerede bulunuyorsa, orada da açılabilir. (3) Mirasçılık belgesinin iptali ve yeni mirasçılık belgesi verilmesine ilişkin davalarda, mirasçıların her birinin oturduğu yer mahkemesi de yetkilidir." olarak düzenlenmiştir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

açıldığında yetkili mahkeme tapu iptal ve tescil istenen ve terditli olarak tenkisi istenen taşınmaz olduğu için taşınmazın olduğu yer mahkemesidir.[70] Yine birden fazla taşınmaz bulunması halinde de taşınmazlardan birinin bulunduğu yer mahkemesi yetkili olmaktadır.

3.7.2. Dava Tarafları

Tenkis Davası'nda davacı saklı payı ihlal edilen mirasçı ya da mirasçılardır. Saklı pay sahibini mirasçının Tenkis Davası açmadan vefatı halinde dava açma hakkı kendi mirasçılarına geçmektedir.[71] Saklı pay mirasçısı borç ödemeden aciz belgesi varlığında veya iflas kararının varlığında, kendisine yapılan ihtara rağmen Tenkis Davası açmıyor ise alacaklıları dava açabilmektedir.[72]

Tenkis Davası'nda davalı saklı payı ihlal eden kazandırmanın yapıldığı gerçek veya tüzel kişi olabilir, birden çok kazandırma farklı kişilere yapılmış ise birden çok kişi davalı olabilmektedir.[73] Taşınmaz mülkiyetinin kötüniyetli üçüncü kişiye devri halinde davalı olabilmektedir.

3.7.3. Hak Düşürücü Süreler

Murisin, sağlar arası ya da ölüme bağlı tasarrufları sonucu saklı payı zedelenen mirasçı saklı payının ihlal edildiğini öğrendiği tarihten bir yıl içinde ve her halde vasiyetnamenin açılma tarihinden ve diğer tasarruflarda mirasın açılma tarihinden on yıl içinde dava açması gerekmektedir. Bu süreler hak düşürücü olup, yargılamanın her aşamasında hâkim tarafından re'sen gözetilir. Dava tarafları da her aşamada ileri sürebilirler. [74]

3.7.4. İspat Yükü

Öztürkler, C., *Mirasta Denkleştirme İade ve Tenkis Davalarında Hesap Teknikleri*, Seçkin, Ankara 2004, sf. 157., Dural, M., Öz, T., *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.287., Ayan, M., *Miras Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 172.

[70]12/01/2011 tarihli 6100 numaralı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, *Taşınmazın aynından doğan davalarda yetki*, madde 12-"(1) Taşınmaz üzerindeki ayni hakka ilişkin veya ayni hak sahipliğinde değişikliğe yol açabilecek davalar ile taşınmazın zilyetliğine yahut alıkoyma hakkına ilişkin davalarda, taşınmazın bulunduğu yer mahkemesi kesin yetkilidir. (2) İrtifak haklarına ilişkin davalar, üzerinde irtifak hakkı kurulan taşınmazın bulunduğu yer mahkemesinde açılır. (3) Bu davalar, birden fazla taşınmaza ilişkinse, taşınmazlardan birinin bulunduğu yerde, diğerleri hakkında da açılabilir." olarak düzenlenmiştir.

[71] Görgün, L.Ş., Börü, L., Kodakoğlu, M., *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2024, sf. 213-217, 218-221., Serozan, R., Engin, B.İ., *Miras Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014 sf. 257., Öztürkler, C., *Mirasta Denkleştirme İade ve Tenkis Davalarında Hesap Teknikleri*, Seçkin, Ankara 2004, sf. 153., Dural, M., Öz, T., *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku,* Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.280-282.

[72] Ayan, M., *Miras Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 171.

[73] Görgün, L.Ş., Börü, L., Kodakoğlu, M., *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2024, sf.213-217., Serozan, R., Engin, B.İ., *Miras Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014 sf. 259., Öztürkler, C., *Mirasta Denkleştirme İade ve Tenkis Davalarında Hesap Teknikleri*, Seçkin, Ankara 2004, sf. 155., Dural, M., Öz, T., *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.284.,

[74] Serozan, R., Engin, B.İ., *Miras Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014 sf. 265., Öztürkler, C., *Mirasta Denkleştirme İade ve Tenkis Davalarında Hesap Teknikleri*, Seçkin, Ankara 2004, sf. 164., Dural, M., Öz, T., *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022, sf.287, 288., Ayan, M., *Miras Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 172.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Tenkis Davası'nda ispat yükü saklı pay sahibi mirasçıya aittir. Murisin vefatını, mirasçı olduğunu ve saklı pay sahibi mirasçı olduğunu, dava konusu kazandırma sebebi ile saklı payının ihlal edildiğini ispat etmelidir.[75]

Davalı, tahkikat aşamasında davacının saklı pay sahibi mirasçı olmadığını veya mirası reddedildiğini, mirastan feragat edildiğini ispat edebilirse, dava reddolunmaktadır.

4. SONUÇ

18/10/1982 tarihli 2709 kanun numaralı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası madde 35 ile ulusal olarak ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1 Numaralı Ek Protokol madde 1 uluslararası olarak korunan mülkiyet hakkı ve mülkiyetin devamlılığı olan miras hakkı korunmaktadır. 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu madde 506 ile saklı pay sahibi mirasçıların mülkiyet hakkını murisinin tasarruf özgürlüğüne karşı korumaktadır. Saklı pay sahibi mirasçı, miras payını murisin tasarruf özgürlüğüne rağmen koruma yolu; bu sağlar arası kazandırmanın yahut ölüme bağlı kazandırmanın muvazaalı bir işlem olduğunu yani kendisini mirastan mahrum bırakma amacı taşıdığını ispat edebilmesidir. Bu muvazaalı işlem bir ya da birden fazla taşınmaz mülkiyetine ilişkin ise Miras Muvazaası Sebebi ile Tapu İptal ve Tescil Davası açılmaktadır. Ancak muvazaanın ispat edilememesi ve miras payının mülkiyetinin elde edilememesi ihtimaline binaen saklı pay sahibi mirasçının, saklı payının mülkiyet hakkının korunması için terditli olarak Tenkis Davası açılmaktadır. Terditli Dava, 12/01/2011 tarihli 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu madde 111 tanımlanmıştır. Buna göre; davacı, aynı davalıya karşı birden fazla talebini, aralarında aslilik-ferîlik ilişkisi kurmak suretiyle, aynı dava dilekçesinde ileri sürebilir. Talepler arasında hukuki veya ekonomik bir bağlantının bulunması şarttır. Miras Muvazaası Sebebi ile Tapu İptal ve Tescil Davası, saklı pay mirasçısının miras payını talep ettiği davadır. Tenkis Davası ise saklı pay mirasçısı saklı payını talep ettiği davadır. Talepler arasında hukuki ve ekonomik bağlantı görüldüğü üzere çok sıkıdır. Mirasçı, taşınmaz mülkiyeti üzerinde aslî olarak miras payını onu elde edemez ise saklı payını talep etmektedir. Mirasçı, taşınmaz mülkiyeti üzerinde miras payını elde edemez ve saklı payını elde edebilir ise, bu saklı payın taşınmaz üzerine tescil edilmesi veya nakdî karşılığının verilmesi, sabit tenkis oranına göre yapılmaktadır. Sabit tenkis oranı tasarrufun tümünün değeri ile davalıya yapılan fazla teberru arasında kurulan orandır. Sabit tenkis oranı şu bakımdan önemlidir; mülkiyetin devamlılığını sağlarken taşınmaz mülkiyetini gerektiğinde taşınır mülkiyetine çevirebilmektedir. Bu halin gerekçesi ise 22/11/2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu madde 564 fıkra 3'tür.

[75] Görgün, L.Ş., Börü, L., Kodakoğlu, M., *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2024, sf.483-506., Öztürkler, C., *Mirasta Denkleştirme İade ve Tenkis Davalarında Hesap Teknikleri*, Seçkin, Ankara 2004, sf. 157., Ayan, M., *Miras Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya 2005, sf. 172.

KAYNAKÇA

Ayan, M., *Eşya Hukuku I Zilyedlik ve Tapu Sicili*, Mimoza Yayınları, Konya 2004

Ayan, M., *Eşya Hukuku Mülkiyet*, Mimoza Yayınları, Konya, 2000

Ayan, M., Miras Hukuku, Mimoza Yayınları, Konya 2005

Çiftçi, H., *Gayrimenkul Davaları ve Yargılama İşlemleri Cilt I, Adalet Yayınevi*, Ankara 2024

Dural, M., Öz, T., Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 2022

Eren, F., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017

Eren,F., *Mülkiyet Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2021

Esener, T., Güven, K., *Eşya Hukuku,* Yetkin Yayınları, Ankara 2019

Görgün, L.Ş., Börü, L., Kodakoğlu, M., *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2024

Kılıçoğlu, A. M., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Turhan Kitabevi Ankara 2022

Oğuzman, K., Seliçi, Ö., Oktay Özdemir, S., *Eşya Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2020

Öztürkler, C., *Mirasta Denkleştirme İade ve Tenkis Davalarında Hesap Teknikleri*, Seçkin, Ankara 2004

Özuğur, A.İ., *Mirasta Tenkis ve Muvazaa (Danışık) Davaları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005

Reisoğlu, S. *Borçlar Genel Hükümler*, Beta Yayınları, Ankara 2014

Sapanoğlu, S., *Tapu İptali ve Tescili Davaları*, Adalet Yayınevi, Ankara 2023

Serozan, R., Engin, B.İ., *Miras Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014

Sirmen, L., *Eşya Hukuku*, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 2013

Sütçü Sert, S., *Miras Bırakanının Muvazaalı Hukuki İşlemleri ve Sonuçları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019

Tekdoğan, A., *Muris Muvazaası Nedeniyle Açılan Tapu İptal ve Tescil Davaları*, Seçkin 2024

Tüfek, K.G., Miras Hukukunda Tenkis ve İade Davaları, Olgaç Matbaası, Ankara 1977

Yetik, N., *Eşya Hukuku*, Bilge Yayınevi, Ankara 2007

Yılmaz, S., *Taşınmaz Hukuku Davaları*, Legem Yayınevi, Ankara 2025

https://sozluk.gov.tr/

(Erişim Tarihi: 25/04/2025) (Erişim Tarihi: 27/04/2025)

https://www.anayasa.gov.tr/media/3542/aihs_tr.pdf

(Erişim Tarihi 26/04/2025)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

(Erişim Tarihi 25/04/2025)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/16-hukuk-dairesi-e-2010-7234-k-2010-6245-t-22-10-2010

(Erişim Tarihi: 04/04/2025)

https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/ictihatlari-birlestirme-hgk-e-1974-1-k-1974-2-t-1-4-1974

(Erişim Tarihi: 02/05/2025)

https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/ictihatlari-birlestirme-hgk-e-1974-7-k-1975-1-t-13-01-1975

(Erişim Tarihi: 05/05/2025)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KRİZ DÖNGÜSÜ: MORTGAGE KREDİLERİNDEN TÜRKİYE'YE UZANAN ETKİLER

Hatice Öztürk
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Doktora Öğrencisi
htc-oztrk@hotmail.com - 0009-0005-8347-2699

Prof. Dr. C. Erdem Hepaktan
Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
erdem.hepaktan@cbu.edu.tr - 0000-0002-3522-1941

Özet

ABD bankaları tarafından esnek ve kuralsız bir şekilde her kesime kullandırılan mortgage kredileri giderek yaygınlaşmıştır. Konut fiyatlarında hızlı bir artış yaşanmaya başlamıştır. Bu kaynakları sağlamak amacıyla ipotekli konut kredilerine dayalı türev ürünler geliştirilmiştir. Türev ürünler küresel ölçekte yoğun talep görmüştür. Emlak piyasasında başlayan hareketlilik hızla büyüyerek adeta çığ etkisi yaratmıştır. ABD Merkez Bankası'nın 2004 yılında faiz artırma kararı almasıyla birlikte kredi ödemelerinde sorunlar yaşanmaya başlamıştır. ABD Merkez Bankası'nın 2004 yılında faiz artırma kararı almasıyla birlikte kredi ödemelerinde sorunlar yaşanmaya başlamıştır. ABD'nin en büyük bankalarından birinin iflas etmesiyle 2008 krizi patlak vermiş; küresel ölçekte talep gören türev ürünler aracılığıyla kriz dünya geneline yayılmıştır. Finansal kesimde başlayıp reel sektörü de hızla etkisi altına alan 2008 krizi, Büyük Buhran'dan sonraki en büyük ekonomik krizdir. Bu kriz, ticaret hadleri ile ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir. İşssizlik oranı artmış, likitide darlığına ve küresel talepte azalma yaşanmıştır.

Bu çalışmada, kriz kavramı açıklanacak ve 2008 ekonomik krizi özelinde nedenleri incelemeye konu olacaktır. 2008 Krizin küresel boyuttaki etkilerine değinildikten sonra, Türkiye üzerindeki yansımaları ele alınacaktır. Son olarak, krize yönelik uygulanan çözüm önerileri açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Kriz, Ekonomik Kriz, Mortgage, Türkiye
Jel kodları: E44, G01, G21, F65, O52

CRISIS CYCLE: FROM MORTGAGE LENDING TO TÜRKİYE

Abstract

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Mortgage loans, which were offered by U.S. banks in a flexible and unregulated manner to a wide range of borrowers, became increasingly widespread, leading to a rapid rise in housing prices. In order to finance these loans, mortgage-backed derivative products were developed and attracted significant global demand. The boom in the real estate market quickly expanded, creating a domino effect. Following the U.S. Federal Reserve's decision to raise interest rates in 2004, problems in loan repayments began to emerge, triggering financial instability. The collapse of one of the largest banks in the U.S. marked the onset of the 2008 crisis, which soon spread globally through widely traded derivative instruments. Starting in the financial sector, the crisis rapidly affected the real economy as well and is considered the most severe economic crisis since the Great Depression. It had a negative impact on terms of trade and economic growth, increased unemployment rates, caused a liquidity shortage, and led to a decline in global demand.

This study will begin by explaining the concept of crisis, then focus on the causes of the 2008 economic crisis. After discussing its global impact, the paper will examine its reflections on Turkey and finally evaluate the solution proposals implemented in response to the crisis.

Keywords: Global Crisis, Economic Crisis, Mortgage, Türkiye
Jel Codes: E44, G01, G21, F65, O52

1.KRİZ KAVRAMI

Yunancada karar anlamında kullanılan ‘‘Krinein’’ kökünden gelen krisis sözcüğü zamanla istikrarsızlık ve tehlike anlamında kulanılmaya başlanmıştır. Kriz kelimesi günümüzde istikrarsız, düzgün çalışmayan, yenilik gerektiren durum olarak anlamlandırılmaktadır.

Ekonomik kriz, mal, üretim faktörü, hizmet ve döviz piyasasında meydana gelen olağanüstü dalgalanmalardır. Ekonomik kriz durumunda Ülkenin para ve sermaye piyasasında aniden ve beklenmeyen çıkışlar, işsizlik oranın artması, taleplerde değişme gibi durumlar ile sıkça karşılaşılmaktadır (Kibritçioğlu,2001).

Temel amacı iyileştirilmiş toplum ve bireysel yapı olan reel sektör krizi, iflaslar, işsizlik oranında artış, talep yetersizliği ya da arz fazlası nedeniyle fiyatların düşmesi, beklenmeyen ani üretimin azalması sonucu fiyatların artması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Finansal kriz ise, bankaların verdikleri kredileri tekrar tahsil edememeleri, döviz, dış borç krizi, tahvil, hisse senedi piyasalarında olağanüstü dalgalanmalar, para krizleri, fonların doğru bir şekilde yönlendirilmemesi gibi etkenlerden kaynaklanmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Kriz söz konusu olduğunda resesyon, enflasyon ve depresyon durumları ile karşılaşmamak mümkün değildir. Ekonomide durgunluk, küçülme gözlenmesi veya üst üste iki çeyrek GSYİH küçülmesi resesyondur; bu küçülmesinin daha uzun bir süre devam etmesi depresyon; fiyatlar genel düzeyin sürekli olarak artması ise enflasyon durumunu ifade etmektedir.

2. 2008 KRİZİ VE NEDENLERİ

1929'daki Büyük Buhran'dan sonra yaşanan en ciddi finansal kriz olan 2008 krizi, ABD'de başlamış ve kısa sürede küresel bir boyut kazanmıştır. 1990'lı yılların ortalarında başlayan ve 2000 yılında zirveye ulaşan internet balonu, FED'in faiz artırımlarıyla birlikte patlamış; bu durum ekonomik yavaşlamaya ve internet şirketlerine yönlendirilen fonların azalmasına yol açmıştır. Söz konusu krizin etkisi, özkaynak temelli yatırımların ağırlıkta olması ve bankacılık kredileri ile borçlanmaya fazla dayanmaması nedeniyle sınırlı kalmıştır. Ancak her kriz, bir sonraki için zemin hazırlamaktadır. Ekonomi henüz durgunluk sürecinden çıkmamışken, 11 Eylül 2001'de gerçekleşen terör saldırıları sonrasında FED, uzun süreli durgunluk yaşanmasından endişe ederek düşük faiz politikasına yönelmiş ve bu da ileride oluşacak kriz ortamına katkı sağlamıştır. Ekonomiyi canlandırmak amacıyla konut sektörüne destek verilmiş; aynı zamanda dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'un hedeflerinden biri olan 'mümkün olduğunca çok sayıda kişiyi ev sahibi yapma' politikası teşvik edilmiştir.

Bankalar vergi beyannameleri, maaş bordroları almak yerine müşterilerinin gelirlerini tahmin etmek için müşterilerine güvenmeyi tercih etmişlerdir. İpotekli konut kredilerinin arasında risk oranı yüksek olan, kanıtlanması zor gelirleri olan, çoğu göçmenlerden oluşan, daha önce kredi geçmişi olmayan veya az olan belgesiz kredi olarak anılan 'eşik altı ipotekli konut kredileri' sunulmaya başlanmıştır (Forbes,2010).

Düşük gelirli ailelerin konut sahibi olması için vergi indirimleri, destekler, teşvikler uygulanmıştır. Freddie Mac (Federal İskan Kredi İpotek kurumu) ve Fannie Mae (Federal Ulusal İpotek Birliği) şirketleri, ipotekli konut kredi veren kurumlardan bunları satın alarak kurumlara nakit sağlamış ve kurumlar konut kredileri için daha fazla borç para dağıtabilmiştir. FED'in faizileri düşük tutması ile konut sektörü beklenenin ötesinde gelişirken ekonomiyi büyütmüş ve işsizliği azaltmıştır. ''ASLA'' kaybetmez ile başlayan konut balonu gittikçe büyümüş ve konut fiyatları artmıştır. Yatırımcılar, yaşamak için konut sahibi olmaktan ziyade aldığından daha yüksek bir fiyata satarak kâr elde etmek istemişlerdir. Bu balonu fark eden FED 2004 yılında tekrar faiz oranları artırma kararı almıştır (Alfiai,2015).

Balonun şişmesine neden olan 3 aktör: (Alfiai,2015)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1- Borç verenler: Finansal kuruluşların kredi vermek için kendi sermayelerine veya bilançolarına doğrudan ihtiyaçları yoktu. Verdikleri ipotekli konut kredileri, ya hükümet destekli kurumlara devrediliyor ya da Wall Street şirketlerine menkul kıymetleştirilerek satılıyordu.
2- Hükümet Destekli Girişimler: Freddie Mac ve Fannie Mae kurumları ikincil piyasalardan aldığı ipotekli konut kredilerini bir havuzda toplayarak bu kredileri açık piyasada ipotek teminat menkul kıymet olarak satmıştır. İpotekli konut kredisi kullanan kişiler, borçlarını ödemeseler bile ilgili iki kuruma anapara ve faizin ödeneceğini taahhüt eden bir sistem çerçevesinde işlem yapmışlardır.Bu durum yatırımcılar için cazip hale gelmiştir. 2006 yılına gelindiğinde Freddie ve Fannie garantisinde olmayan daha riskli menkul kıymetlerin büyümesi ve düzenlemenin yetersizliği konut finansman arzını artırmıştır. Değişken oranlı ipotekli konut kredisi kullananların borçlarını ödeyememesi ve konutları haczedilmesi konut fiyatlarını düşürmüş ve hükümet destekli grişimleri zarara uğratmıştır.
3- Wall Street: ipotekli konut kredilerine dayalı çeşitli ürünler türetmiştir. Standartları olan ve kredi kriterleri uygun, riski düşük krediler ile eşik altı ipotekli konut kredilere dayanan menkul kıymetleri karıştırarak satılan teminatlı borç yükümlülüklerinin paraya çevrilmesi sürecinde belirsizlik ortamı yaratılmıştır. Çünkü hangi krediye dayalı kıymet olduğu tespit edilemiyordu. Bu durum riskleri daha da artırmıştır. 2008 krizinin asıl nedeni eşik altı kredilerden çok kontrolsüz, düzensiz türev ürünlerdir.

3. KRİZİNİN DÜNYA EKONOMİLERİ ÜZERİNE GENEL ETKİLERİ

Sermaye ve finansal piyasalar küreselleşmenin en yoğun olduğu alanlardır. Sınırları olmayan finansal piyasalar ve gelişmiş uluslararası sermaye akımları Dünyayı küresel bir Pazar haline getirmiştir. Sermaye akışkanlığının hızlı artışı, üretim temelli olmayan spekülatif finansal işlemler yoluyla kısa vadeli kazanç elde etme olanaklarını genişletmiştir. (Hepaktan ve Çınar,2011).

Hızla küresel krize evrilmesinin nedeni ipotekli konut kredilerinin türev ürünler olarak finansallaştırılıp tekrar şekillendirilmesine neden olmuştur. Türev ürünler sadece ABD finans kuruluşlarında değil dünya çapında talep görmekteydi (Alfiai,2015). Suprime mortgage (düşük

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

değerli tut -sat) kredilerinin geri ödemelerin 2006 yılına gelindiğinde tahsil edilememesi ve ABD'nın en büyük bankası olan Lehman Brothers 2008 yılındaki batışı ile 2008 krizi ortaya çıkmıştır. Küresel finansal kriz ilk olarak finans kesimini etkilemiş fakat daha sonra reel kesimi de etkisi altına aldığı için Küresel krizi olarak anılmıştır. Bu krizin ilk küresel kriz özelliği taşımasının sebebi kapitalizmin küresel sistem olarak şekillenmesidir. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran Kapitalist sistemi benimseyen ülkelerde etkili olmuş, kendi kendine yeten kapalı sosyalist ekonomilerde pek fazla hissedilmemiştir (Eğilmez,2020)

ABD emlak piyasında başlayan bu krizin Avrupa'ya ve Dünya'ya yayılması ülkelerin birbirine olan bağını göstemektedir. Birleşik Krallık, ABD ile krizi aynı zamanlarda yaşamıştır. İngiltere'nin Northern Rock Bankası eşik altı ipotekli Konut kredi dağıtıcısı olarak küresel krizin ilk kurbanları arasında yer almaktadır (Shin, 2008). İpotekli Konut kredisi teminatlı menkul kıymetlere olan talebin azalması ile likidite sıkıntısına giren banka İngiltere Merkez Bankası'na acil fon talebinde bulunmuştur. Merkez bankasına olan borcu giderek artan bankaya hükümet el koymuştur (News, 2008).

2001 yılında serbestleştirilen bankacılık sektörü ve bankaların borç yüklenmesi ortaması ile borçlanı tekrar finase edemeyen bankalar krizi meydana getirmiştir (Alderman,2017). İzlanda bankacılık sisteminin %85'i birkaç gün içinde iflas etmesi ve para birimi Kron'a olan değer kaybı sonucunda ülkede ekonomik kriz yaşanmıştır. İzlanda Merkez Bankasının bankalara likidite desteği sağlamaması ile güvensizlik ortamı daha da artmıştır. Reel sektöre de sıçrayan bu etkiler, kurum ve şirketlerin iflası ile enflasyon ve işsizlik oranları da hızla artırmıştır. İzlanda 2008 krizinden en ağır darbe alan ülke olarak tespit edilmiştir (Rose ve Spiegel, 2012). İzlanda, siyasal sistem ve kurumlarda yaşanan hareketlilik, AB üyeliği süreci ve ödemesi gereken borçlar ile ekonomik açıdan önemli bir süreçten geçmiştir. Özel sektörün piyasaya hakim olmasını savunan Neoliberal düzenden çıkışın yolları aranmıştır (Yıldırım ,2019). Ulusal paranın değerini koruma ile sermaye kontrolü sağlanmıştır. IMF ve İskandinav ülkelerinden finansman sağlayarak devlet borç paketlerini güvence altına almıştır.

2009 yılında gelişmiş ülkelerde durgunluk dönemi başlamıştır. Dubai Emirliği'nde tarihin en büyük ekonomik gerilemesi yaşanmıştır. Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan, İspanya gayrimenkul krizi yanında durgunluğa sebep olan diğer bir neden kamu borcu kriziyle yüzleşmişlerdir. 2008 krizinde Avrupa'da finansal kurumların iflası, sorunların artması gibi nedenler ile Avrupa bölgesinde yer alan Yunanistan'ın borç krizine sebep olmuştur.

Yüksek harcamalar ve gevşek gelir toplama mekanizmasından kaynaklanan 'Seçim veya Politik Döngü' etkisi; Reel GSYİH beklenmeyen yüksek düşüş müktarının nedeni ile

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

'Ekonomik Döngü' etkisi; harcamaları kontrol etme, vergi toplama gibi yapısal eksik veya yetersizliklerden kaynaklı 'Yapısal' etki Yunanistan krizine neden olmuştur (Köse ve Karabacak,2011). Vergi kaçırma, emeklilik ve mali sistemde düzensizlik, istatistiksel hesaplama hataları, mali disiplin sorunları da krizin diğer nedenleridir.

Tablo 1.2008 Krizinin Ülkelere Etkileri

	2007	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2015**	**2019**
DÜNYA ÜLKELERİ							
Büyüme Oranı	5,53	3,02	-0,083	5,39	4,29	3,44	2,79
GSYH (Trilyon $)	58,22	63,83	60,48	66,14	73,41	74,82	87,55
Enflasyon Oranı (yılsonu)	5,28	4,71	3,09	4,29	4,70	2,79	3,87
Ticaret Hacmindeki Büyüme Oranı	7,97	3,06	-10,37	12,77	7,09	2,86	0,99
GELİŞMİŞ ÜLKELER							
Büyüme Oranı	2,71	0,23	-3,28	3,10	1,75	2,39	1,65
GSYH (Trilyon $)	41,65	43,95	41,49	43,306	46,49	45,34	51,84
Enflasyon Oranı (yılsonu)	3,14	1,57	1,12	1,86	2,66	0,51	1,54
Ticaret Hacmindeki Büyüme Oranı	5,30	0,41	-11,46	11,61	5,46	4,75	1,69
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER							
Büyüme Oranı	8,36	5,66	2,79	7,37	6,39	4,28	3,66
GSYH (Trilyon $)	16,56	19,88	18,99	22,83	26,91	29,48	35,70
Enflasyon Oranı (yılsonu)	7,56	7,91	4,95	6,51	6,50	4,70	5,68
Ticaret Hacmindeki Büyüme Oranı	15,89	9,60	-9,40	14,74	10,87	-0,76	-0,61

Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünüm Veri Tabanı, Ekim 2020

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Ticaret hacmi ve GSYH'ya bakıldığında gelişmiş ekonomiler gelişmekte olan ülkelere kıyasla küresel krizden çok daha fazla etkilendiği gözlenmiştir. Gelişmiş ülkeler büyüme oranı 2009 yılında -3,28 iken gelişmekte olan ülkelerde 2,79 seviyelerindedir. Ticaret hacmi gelimekte olan ülkelerinde daralmıştır fakat gelişmiş ülkeler kadar etkilenmemiştir. Yukarıdaki tablo incelendiğinde gelişmiş ülkelerin daha fazla zarar gördüğü tespit edilmiştir.

4.2008 KRİZİNİN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türkiye de mortgage kredilere dayanan kriz ortamının olmaması nedeniyle Türkiye krizden daha az etkilenmiştir. 2007 öncesinde likiditin artması ile Türkiye gelen yabancı sermaye Türkiye ekonomisinde pozitif etkiler yapmıştır. 2008 krizi ile ABD ve Avrupa daralan talep Türkiye ekonomisini oldukça kötü etkilemiştir. Sermyenin çekilmesi, cari açığın fonlanamaması, bankaların kaynak bulamaması, TL'nin değer kaybetmesi, kredilerin daralması ile ülkede güven ortamı yok olmuştur (Bağımsız Sosyal bilimciler,2008).

Türkiye, ekonominin lokomotifi olan banka sektöründe kredilerin daralması, yatırım fon akımının azalması, dış ticaret hacminin düşmesi ve hanehalkı psikolojisinde olumsuz beklentiler sonucunda krizden önemli ölçüde etkilenmiştir: (TEPAV,2008)

- Türkiye'de bilançoları zayıflayan bankalardan kredi kullanan bankalar ve şirketler, kredi kanallarının kapanmasıyla birlikte krediye erişimin zorlaşması sonucu bilançolarında küçülme yaşamıştır.
- Türkiye finansman akımında önemli yeri olan hedge ve özel fonlarının azalması ile ülkede döviz arzı ciddi oran azalmış ve döviz likidite sorunu sonucunda Türk lirasında değer kayıpları yaşanmıştır.
- Finansal piyasada başlayıp reel sektörü etkisi altına alan kriz Dünyadaki büyüme oranlarını olumsuz etkilemiştir. Türkiye'deki ihracat hacmi Dünya ticaret hacmindeki azalmadan payını almıştır.
- Risklerin artması ve güvenin azalmasıyla birlikte tüketiciler daha az harcama yapmış, yatırımlar azalmıştır. Tüketiciler geleceğe dair endişeleri nedeniyle talebi düşürürken, belirsizlikten dolayı girişimciler de yatırım yapmak istememiştir.

5.KRİZDEN ÇIKMAK İÇİN UYGULANAN ÇÖZÜMLER

Reel faizlerin GSYH büyümesinden daha hızlı arttığı varsayımı ve maliye politikasını veri olarak kabul eden yaklaşım doğrultusunda, bazı iktisatçılar bütçe açıklarını para basarak

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

finanse etmenin, borçlanmaya kıyasla daha düşük maliyetli olduğunu savunmaktadır. Çünkü sürekli olarak piyasadan yüksek faiz ile boçlanılması, para bolluğuna dolayısıyla da enflasyonun artmasına sebebiyet verecektir. Merkez bankalarının para basarak piyasası finanse etmesi sonucunda enflasyonun artmadığı tespit edilmiştir (Sargent ve Wallace, 1984)

Devletler bankalarına müdahaleleri kendi ulusal düzeylerinde gerçekleştirmiş olsalar da, bu süreci uluslararası dayanışma ve koordinasyon içinde yürütmek zorunda kalmışlardır. (Koyuncu ve Şenses, 2007). 2008 yılından sonra ABD, İngiltere, Avrupa ve Japonya Merkez Bankaları, çok yüksek düzeyde parasal genişleme politikaları uygulayarak piyasadan tahvil alımı yoluyla para basmış ve küresel rezerv para miktarını ciddi şekilde artırmışlardır. Ancak buna rağmen, küresel enflasyonda belirgin bir artış gözlenmemiştir. ABD Merkez Bankası, bastığı paralarla kurumların ellerinde bulunan devlet tahvilleri ile ipotekli konut kredilerine dayalı türev ürünleri satın alıyor; ayrıca faiz oranlarını düşük tutarak kredi kullanımını teşvik etmeye ve böylece ekonomiyi canlandırmaya çalışıyordu. Ancak uygulanan politikalar başlangıçta istenilen etkiyi yaratmamıştır. Buna rağmen Fed, kararlılıkla politikalarına devam etmiş ve piyasalara güven vermek amacıyla düzenli açıklamalar yapmıştır.:

1-Faizler 2015 yılına kadar 0 oranında tutulacak

2-Kağıt para basımı işsizlik oranları önemli ölçüde düşene kadar devam edecektir.

3-Ekonominin canlandırılacağı ve daralmaya fırsat verilmeyeceği açıklanmıştır.

Uyguladığı bu politikalar zamanla başarılı olmuş ve tahvil alımlarını 2014 yılı itibariyle sonlandırmıştır. Japonya haricindeki gelişmiş ülkeler Maliye Politikalarından kaçınarak Para Politikalarına yönelmiştir. Bunun sebebi ise siyasi otoritelerin oy kaybından korkarak sorumluluk almak istenmemesidir (Eğilmez,2020).

6.SONUÇ

ABD'de esnek ve kuralsız olarak dağıtılan Subprime kredilerinden çıkan finansal kriz, reel sektörü de etkilemiş ve hızla tüm dünya ekonomisini etkisi altına almıştır. Ekonomik birimlerin yanı sıra sosyal ve kültürel hayat da olumsuz etkilenmiştir. Büyüme oranları, ticaret hacimleri düşerken işsizlik oranları artmıştır. Likidite darlığı, enerji ve hammadde fiyatlarındaki düşüş, ekonomik durgunluk ve küresel talepteki azalma, enflasyon oranının düşüş eğilimine girmesine neden olmuştur (Öztürk, 2010). Kriz nedeniyle tüm dünya harekete geçip önlem planları hazırlamaya başlamıştır. Hükümetler, sistemik öneme sahip büyük bankaları kurtarmış olsalar da, işsizlik oranı gibi yapısal sorunlar ve artan borç yükleri gibi diğer ekonomik sıkıntıları göz ardı etmişlerdir. Ayrıca, büyük ölçekli bankaların iflas etmelerinin engellenmesi ve borçlanmaya devam etmeleri konusunda yeterli denetim ve önlem

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

alınmamıştır. Merkez bankalarına bağımlılık artmış, serbest piyasa fiyatları bozulmuş, gelir eşitsizliği ciddi seviyelere ulaşmıştır. Dünya çapında azalan gelir, sosyal sorunlara, huzursuzluklara, iç savaşlara neden olmuştur (Alrifai,2015)

2018 yılında, başta ABD olmak üzere küresel ekonomi, yapılan reformların ve uygulamaların karşılığını almış ve ekonomik göstergelerdeki iyileşmeler bunu göstermektedir. Ülkeler, 2019 yılında COVID-19 salgınının dünyayı tekrar küresel çapta krize sokana kadar bir nebze nefes alabilmişlerdir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KAYNAKÇA

Alderman,L. (2017), ‘‘Finansal Krizin Sembolu İzlanda Sonunda Sermaye Kontrollerini Kadırılıyor’’ [(Erişim tarihi:16/04/2025), https://www.nytimes.com/2017/03/14/business/iceland-economy-finance-capital-controls.html?_r=0]

Alrifai, T. (2017) *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistemler*. (Çev.Satılmış, B.). Ankara: Buzdağı Yayınevi (Orijinal Yayın Tarihi, 2015).

Bağımsız Sosyal Bilimciler, (2008). 2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum, Yordam Kitap Basım ve Yayın, İstanbul.

Eğilmez, M. (2020). 2008 Krizi Üzerine. İktisat ve Toplum Dergisi, [Erişim: 15/04/2025), https://iktisatvetoplum.com/2008-krizi-uzerine-mahfi-egilmez-itd-120/

Forbes ‘‘Belgesiz İpotekler Geri mi Döndü?!’’ [(Erişim:14/04/2025), https://www.forbes.com/2010/07/02/return-liar-loans-personal-finance-no-doc.html]

Hepaktan, C. E., & Çınar, S. (2011). Mali Krizler ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (30), 155-168.

IMF, (2020). ‘‘Dünya Ekonomik Görünüm Veri Tabanı’’ [(Erişim: 15/04/2025), https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October/download-entire-database]

Kibritçioğlu, A. (2001). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001. *Yeni Türkiye Dergisi*, *2*(41), 174-183.

Koyuncu, M., & Şenses, F. (2004). Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri. *Çalışma ve Toplum*, *3*(3), 11-52.

Köse, Y., & Karabacak, H. (2011). Yunanistan Ekonomik Krizi:Nedenleri, Etkileri ve Alınan Tedbirlere İlişkin Bir Değerlendirme. Maliye Dergisi , 289-306

News (2008) ‘‘ Northern Rock Artık Halkın Elinde’’ [(Erişim 20/04/2025), http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/7258492.stm]

Öztürk, M. (2010). *Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Krizler (2000-2010)* (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Palacıoğlu, T.(2018). ‘‘Perşembenin Gelişi: Bugünün Dünyasında 2008 Küresel Krizi Etkileri’’[(Erişim tarihi:15/04/2025), https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/per-c5-9fembe-nin-geli-c5-9fi-bug-c3-bcn-c3-bcn-d-c3-bcnyas-c4-b1nda-2008-k-c3-bcresel-krizi-etkileri.pdf]

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Rose, A. K., & Spiegel, M. M. (2012). Cross-country Causes and Consequences of the 2008 Crisis: Early Warning. *Japan and the World Economy*, *24*(1), 1-16.

Sargent, T. J. ve Wallace, N. (1984). Bazı Hoş Olmayan Parasalcı Aritmetik. *Birleşik Krallık'ta Monetarizm'de* (s. 15-41). Londra: Palgrave Macmillan İngiltere.

Sarımaden, H. (2020). 2008 Küresel Krizinin Yunanistan Borç Krizine Etkilerinin Bir İncelemesi. *Sakarya İktisat Dergisi*, *9*(3), 191-206.

Shin, H. S. (2008). *Reflections on Modern Bank Runs: A case Study of Northern Rock*. Working Paper, Princeton University

TEPAV,(2008). 2007-2008 Küresel Finansal Kriz ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler. [(Erişim tarihi:16/10/2024), https://tepav.s3.eu-west-1.amazonaws.com/upload/files/1271312239r2127.2007_08_Kuresel_Finans_Krizi_ve_Turkiye_Etkiler_ve_Oneriler.pdf]

Yıldırım, Y. (2019). Krizden Demokratik Çıkış: İzlanda Siyasetinde 2008-2017 Arası Gelişmeler. *Sosyoekonomi*, *27*(39), 187-203.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

OECD ÜLKELERİNDE EKONOMİK KOMPLEKSİTE VE FİNANSAL GELİŞMENİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Yeliz AKGÜN

Z. Bülent Ecevit Üniversitesi Sos. Bil. Ens.

yelizakgun05@gmail.com- ORCID ID: 0009-0001-2100-7805

Dr. Öğr. Üyesi Volkan BEKTAŞ

Z. Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

nvolkanbektas@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-9732-2983

ÖZET

Ekonomik kompleksite, bir ülkenin ekonomik faaliyetlerinin çeşitliliği ve bu faaliyetlerin birbirine bağımlılığı derecesini ifade etmektedir. Ülkelerin ihracat sepetlerinde yer alan ürünlerin karmaşıklığını ve bu ürünlerin diğer ülkeler tarafından ne kadar üretilebildiğini dikkate alan bu kavram, ülkelerin üretim yapılarının ne kadar gelişmiş ve çeşitli olduğunu ve dolayısıyla rekabet gücünü yansıtmaktadır. Karmaşık ürünler, genellikle yüksek teknoloji ve bilgi gerektiren ürünlerdir. Bu nedenle, karmaşık ürünleri üretebilen ülkeler, genellikle daha yüksek ekonomik büyüme oranlarına ve daha yüksek refah düzeylerine sahiptir. Ekonomik karmaşıklık teorisi, sadece mevcut ekonomik durumları değil, aynı zamanda gelecekteki büyüme potansiyellerini de değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Finansal gelişme ise, bir ekonomide finansal kurumların ve piyasaların etkinliğini ve genişliğini ifade eder. Finansal sistemin gelişmiş olması, kaynakların daha verimli dağıtılmasına, yatırım fırsatlarının artmasına ve ekonomik büyümenin hızlanmasına katkıda bulunur. Bu çalışmada, ekonomik kompleksite ve finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 2001-2021 döneminde 36 OECD ülkesi için dinamik genelleştirilmiş momentler sistemi (GMM) kullanılarak analiz edilmiştir. Analizden elde edilen bulgular, ekonomik kompleksite ve finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yani ekonomik kompleksite ve finansal gelişme arttıkça ekonomik büyüme hızlanmaktadır. Bu bulgular, sürdürülebilir büyümeyi sağlamak için hem finans sektörünün verimliliğini artıran hem de daha karmaşık ekonomik faaliyetlere doğru yapısal dönüşümü destekleyen bütünleşik politikalar tasarlamanın önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Ekonomik Kompleksite; Finansal Gelişme; Ekonomik Büyüme; Sistem GMM

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KAMERUN EKONOMİSİNDE DÖVİZ KURLARININ VE ENFLASYONUN TARIMSAL ÜRÜN İHRACATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF EXCHANGE RATES AND INFLATION ON AGRICULTURAL PRODUCT EXPORTS OF CAMEROON ECONOMY

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet KARANFİL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
mkaranfil@comu.edu.tr - 0000-0003-4078-2214

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kenfack Tsueti Joseph VALDAİS

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, kenfackvaldais1000sucess@gmail.com - 0009-0006-9052-9515

ÖZET

Kamerun kahve, kakao ve pamuk gibi ürünler için önemli bir ihracatçı ülke konumundadır. Tarım, ülkenin kalkınmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı 1994-2022 dönem verileri ele alınarak Kamerun ekonomisinde tarım ürünü ihracatı, enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Çalışmanın amacına yönelik bu belirlenen değişkenler üzerinde durağanlık ve eşbütünleşme testleri yapılmış, ardından değişkenler arasındaki ilişki Granger nedensellik analizi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, eşbütünleşme sonuçlarına göre kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Granger nedensellik testi sonuçlarına bakıldığında ise ilgili dönemde Kamerun için döviz kuru ile tarımsal ürün ihracatı arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Başka bir deyişle döviz kurundan tarımsal ürün ihracatına doğru bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Enflasyon ile döviz kuru değişkenleri arasındaki sonuçlar incelendiğinde de tek yönlü bir nedensellik olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda enflasyondan döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Ürün İhracatı, Döviz kuru, Enflasyon, Zaman Serisi Analizi

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ABSTRACT

Cameroon has been a major exporter of products such as coffee, cocoa and cotton, and agriculture plays a crucial role in the country's development. In this direction, the aim of the study was to analyze the relationship between agricultural product exports, inflation and exchange rate in the Cameroonian economy by considering the 1994-2022 period data. Stationarity and cointegration tests were performed on these variables determined for the purpose of the study, followed by Granger causality analysis in terms of the relationship between the variables. When the obtained results were evaluated, a long-term relationship was found between the variables used according to the cointegration results. Looking Granger causality test results, there is a one-way causality relationship between exchange rate and agriculture product export for Cameroon in the relevant period. In other words there is a causality relationship from exchange rate to agriculture product export. When the results between inflation and exchange rate variables are examined, it is seen that there is a one-way causality. There is a causality relationship from inflation to exchange rate.

Keywords: Agricultural Product Exports, Exchange Rate, Inflation Rate, Time Series Analysis

1. Introduction

The 1970 oil crisis in Cameroon and the increasing effect of the exchange rate on the economy after 1985 led to a decline in agricultural production such as cotton, cocoa, coffee, etc. In order to eliminate this negativity in production, the Structural Adjustment Plan was implemented, which supported the devaluation of the FCFA in 1994, with the main objective of revitalizing agricultural production and exports. Following this devaluation, agricultural production increased. When we consider the main export products of Cameroon, they are coffee, cotton, cocoa, bananas, rubber etc (Ngouwouo, Tourere and Ntavoua, 2020).

It is seen that Cameroon is following policies to reduce the trade deficit by increasing exports of agricultural products, especially cocoa, bananas and cotton. As a result of the effective macroeconomic stabilization policy implemented by the government in 1995, the recovery process began in the country and this situation positively affected the country's exports (Yusoff and Nulambeh, 2016).

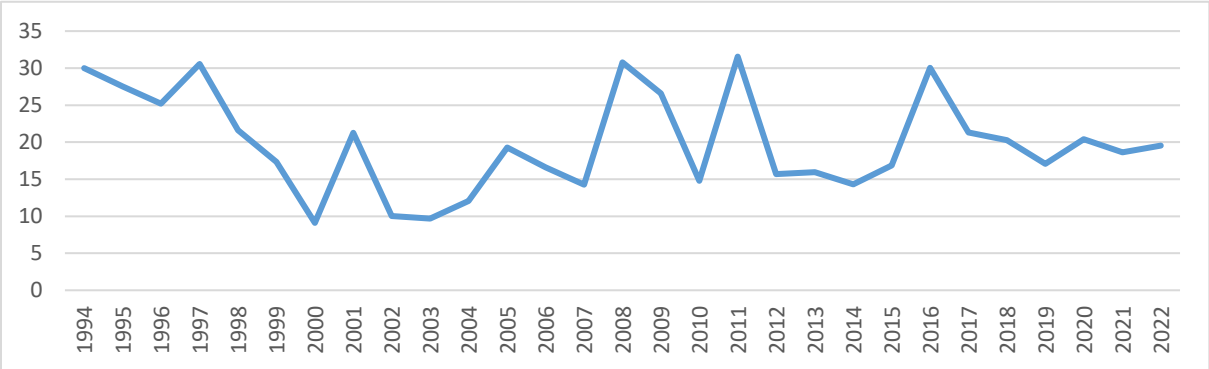

Figure 1: Agricultural Raw Materials Exports (1994-2022)

Source: World Bank

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Figure 1 shows the data on agriculture product export in the Cameroonian economy for the period 1994-2022. It is seen that the series reached its lowest value in the relevant period in 2000, 2003, 2001 and 2004, respectively.

2. Data And Methodology

In this application study conducted on Cameroon, the variables and databases used to analyze the relationship between agriculture product export, inflation and exchange rate are shared below. The relevant period range is 1994-2022 period data. Stationarity and cointegration tests were performed on these variables determined for the purpose of the study, followed by Granger causality analysis in terms of the relationship between the series. The relevant series are shown in Table 1.

Table 1: Variables and Databases

Series	Description	Databases
Agriculture	Agricultural raw materials exports (% of merchandise exports)	World Bank
Inflation	Inflation, consumer prices (annual %)	World Bank
Exchange	Official exchange rate (LCU per US$, period average)	World Bank

Table 2 presents descriptive statistics of data (Agriculture, Inflation and Exchange) used in this paper.

Table 2: Descriptive Statistics

Series	Mean	Median	Maximum	Minimum	Observations
Agriculture	19.93	19.29	31.55	9.09	54
Inflation	1.40	1.37	18.71	-10.57	54
Exchange	19.82	18.57	45.11	14.31	54

The model created to analyze the relationship between agriculture product export, inflation and exchange rate in Cameroon is defined as shown below:

$$\text{Agriculture}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{Inflation}_t + \beta_2 \text{Exchange}_t + e_t \quad (1)$$

In this equation β_0 is the fixed parameter and e_t and v_t represents the error term.

3. Empirical Findings

The unit root test process, cointegration and Granger causality analysis results of the variables used to analyze the relationship between agriculture product export, inflation and exchange rate in Cameroon were evaluated.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Table 3: The Results of P-P Unit Root Test

Series	Intercept		Intercept and trend	
	t-statistic	*CV*	*t-statistic*	*CV*
Agriculture	-4.36	-3.68	-4.10	-4.32
Inflation	-16.50	-3.68	-15.57	-4.32
Exchange	-4.31	-3.68	-4.42	-4.32

Evaluation for 1 % significance level.

As shown in Table 3, according to the Phillips-Perron test, we reject the null hypothesis of a unit root for all variables at the 1% significance level in the intercept and intercept-trend equations. Therefore, we conclude that the variables are stationary at the level value.

Table 4: Durbin-Watson Cointegration Results

Intercept		Intercept and trend	
Durbin-Watson d statistics	*CV*	Durbin-Watson d statistics	*CV*
1.76	0.511	1.76	0.511

Evaluation for 1 % significance level.

Durbin-Watson Cointegration results were created as seen in Table 4 above. According to the results obtained, the null hypothesis is rejected. When both trending and trendless terms are considered in the model, Durbin-Watson values are greater than the critical values, respectively. Since the calculated values are greater than the critical values at the 1% significance level, the residuals do not approach zero. In this case, the null hypothesis is rejected. In other words, the alternative hypothesis showing that there is a relationship between the variables is accepted. In summary, according to the Durbin-Watson Cointegration results, a long-term relationship is found between the variables used.

Having established the stationarity and cointegration of the series, we then proceed to test determining appropriate lag and VAR stability using time series analysis. For the equation, the results of estimation are summarized in Table 5 and 6, respectively.

Table 5: Determining Appropriate Lag

Lags	AIC	SC	HQ
0	21.56657	21.71174	21.60838
1	20.97839*	21.55905*	21.14460*
2	21.02209	22.03824	21.31470
3	21.19889	22.65054	21.61691

Eligible lags were determined according to AIC, SC and HQ

According to AIC, SC and HQ statistics, it was determined that the appropriate lag was the first lag. In this context, the stationarity of the model was examined before estimating the VAR model for the variables.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Table 6: VAR Stability Condition Check

Roots	Modulus
0.780147	0.780147
0.161336 – 0.015071i	0.162039
0.161336 – 0.015071i	0.162039

According to Table 6, since all of the modulus values are smaller than the unit value in absolute terms, it is seen that the model is stable. In other words, no root is located outside the unit circle and VAR satisfies the stability condition.

Table 7: The Results of Serial Correlation LM Test

Lags	LM test statistic	Prob.
1	12.73133	0.1751
2	2.455574	0.9821

Evaluation for 1 % significance level.

According to the result obtained from autocorrelation LM test in Table 7, it is inferred that there is no autocorrelation.

Table 8: VAR Heteroscedasticity Test Result

Heteroscedasticity	Test statistic	Prob
Values for the equation	25.71569	0.8981

Evaluation for 1 % significance level.

In Table 8, it is seen that there is no problem of heteroscedasticity at the 1% significance level. In the continuation of the application, causality analysis results are shared.

Table 9: VAR Residual Normality Test Result

Normality Test	Jargue-Bera Test statistic	Prob
Values for the equation	8.634567	0.1952

Evaluation for 1 % significance level.

In Table 9, according to the probability value, the VAR model provides the normality assumption.

Table 10: VAR Granger Causality Results

Variables	Prob	Variables	Prob
Inflation → Agriculture	0.2763	Agriculture → Exchange	0.1805
Exchange → Agriculture	0.0739	Inflation → Exchange	0.0824
Agriculture → Inflation	0.7177	Exchange → Inflation	0.3838

The results of the causality test between the variables considered are shown in Table 10. Looking at these Granger causality test results, there is a one-way causality relationship

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

between exchange rate and agriculture product export for Cameroon in the relevant period. In other words there is a causality relationship from exchange rate to agriculture product export. Exchange rate is the cause of agriculture product export at the 10% significance level. When the results between inflation and exchange rate variables are examined, it is seen that there is a one-way causality. There is a causality relationship from inflation to exchange rate. Inflation is the cause of exchange rate at the 10% significance level. When the relationship between other variables is taken into account, it is seen that there is no direct causality relationship.

4. Conclusion

According to the findings, it was determined that there was a long-term relationship between the variables in the cointegration analysis. In terms of the direction of the relationship, firstly there is a causality from inflation to exchange rate. There is also a causality from exchange rate to agricultural product exports. In terms of the direction of the relationship, first of all, there is a causality from inflation to exchange rate. There is also a causality from exchange rate to agricultural product exports. It has been determined that there is causality between the variables in this determined direction. When looking at the other variables, no relationship was found. As a result, inflation in the Cameroon economy affects the exchange rate, which in turn affects agricultural product exports.

References

Ngouwouo, Y., Tourere Z. and Ntavoua S. H., Does The Export of Agricultures Products Lead to Economic Growth in Cameroon. IRA, International Journal of Management and Social Sciences, 16, 04. 139-146. 2020

World Bank, World Development Indicators, https://databank.worldbank.org/home.aspx (Access date: 28.04.2025)

Yusoff, M. B. and Nulambeh N. A., Exports, Imports, Exchange Rates, Gross Domestic Investment and Growth: Empirical Evidence From Cameroon, IIARD International Journal of Economics and Business Management, 2, 8. 18-32. 2016.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

DISPLACEMENT IN THE POST-CONFLICT ZONE: ASSESSING THE SHELTER CRISIS IN NORTHWEST SYRIA

Abdurrahman MURATAGA

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

abdalrahman.m.agha@gmail.com – ORCID ID 0009-0000-3804-6782

Prof. Dr. Ercan SEYHAN

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

ercan.seyhan@hku.edu.tr– 0000-0002-4666-4043

ABSTRACT

This research explores the persistent shelter crisis experienced by internally displaced persons (IDPs) in northwest Syria, in the wake of a fragile post-conflict transition. While the intensity of conflict has decreased following recent political changes, the scale of destruction to homes and public infrastructure continues to obstruct the safe return of millions of displaced individuals. The study seeks to understand the current conditions of temporary shelters, the key barriers preventing reconstruction and return, and the effectiveness of humanitarian efforts in delivering both emergency and long-term housing solutions.

Adopting a qualitative methodology, the research draws on data collected through field surveys, interviews with displaced individuals, humanitarian actors, and local authorities, as well as on-site observations. The focus is placed on the lived experiences of displaced families and their perceptions of shelter adequacy, safety, and sustainability. Special attention is given to governance challenges, coordination gaps, and resource limitations faced by humanitarian agencies operating in this complex context.

This study contributes to a broader understanding of shelter governance in protracted displacement scenarios and aims to inform more responsive humanitarian programming. By identifying critical gaps in shelter assistance and the social and political factors that hinder recovery, the findings will support evidence-based recommendations to enhance dignified and durable housing solutions. Ultimately, this research aspires to bridge academic inquiry with policy and operational strategies, advancing post-conflict recovery efforts in northwest Syria.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Keywords: There should be at least 3 keywords. Any paper without keywords will not be taken into consideration.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EDEBİ METİNLERDE ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ

Prof. Dr. Dursun Zengin
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
dzengin@ankara.edu.tr

ÖZET

Bir çeviri işleminde en önemli konuların başında çevrilen metnin türü gelir, zira her metnin özellikleri farklı olduğundan söz konusu bu özelliklerin göz önüne alınması gerekir. Edebi metinler de bunlardan birini ve en önemli türünü oluşturur. Bu da edebi metinlerin kendine has karmaşık özelliğinden kaynaklanır, çünkü edebi metinlerde anlatım tarzı, üslup ve söz sanatları önemli bir rol oynar. Dolayısıyla bu bildiride önemli bir konu olarak karşımıza çıkan edebi metinlerde çeviri eleştirisi konu edinmektedir.

Bilindiği gibi, çeviri eleştirisi, çeviri ve çeviribilimin önemli konularından biridir. Ancak, bilimsel açıdan nasıl yapılacağına dair ortak kabul gören yöntem ve kriterler bulunmamaktadır. Eleştiriler genellikle rastgele yapılmakta ve belirli bir sistematiğe dayanmadığından bilimsel olma niteliğinden uzaklaşmaktadır. Çeviri eleştirisinde temel alınması gereken başlıca kavramlar eşdeğerlik, uygunluk ve kabuledilebilirliktir. Özellikle eşdeğerlik, çeviri eleştirisinde merkezi bir yer tutar ve temel anlam, yan anlam, metin türü, kullanımsal ve biçimsel eşdeğerlik olarak beş gruba ayrılır.

Çeviri eleştirisinde metnin türü büyük önem arz eder; edebi, bilgilendirici, deklaratif, çağrı nitelikli ve yükümlülük içeren metinler farklı değerlendirme ölçütlerine sahiptir. Eleştirmen, metnin içeriği, biçimi, üslubu ve sanatsal işlevi gibi özellikleri dikkate almalıdır. Edebi çeviride söz sanatlarının ve üslubun korunması kritik bir unsurdur. Eleştiride metin içi ve metin dışı faktörler göz önüne alınarak biçim, içerik, üslup, anlambilim, sözdizim ve iletişim gibi unsurlar ayrıntılı olarak incelenmelidir.

Bilimsel bir çeviri eleştirisi, belli kriterlere dayalı olarak yapılandırılmalı ve yöntem açısından açıklık taşımalıdır. Ancak, çeviri eleştirisi alanında yaygın kabul gören bir model bulunmadığından eleştiriler kişisel bakış açıları doğrultusunda şekillenmektedir. Eleştirinin bilimsel olabilmesi için rastgele değil, belirli yöntem ve kurallar çerçevesinde yapılması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Eleştiri, çeviribilim, çeviri, edebi metin, edebi çeviri, eşdeğerlik, uygunluk ve kabuledilebilirlik

1.GİRİŞ

1.1. Çeviri Eleştirisi

Çeviri ve çeviribiliminin en önemli konularından biri çeviri eleştirisidir. Eleştiri dendiğinde genellikle olumsuz eleştiri anlaşılır, ne var ki bir eleştiri ya olumlu ya olumsuz ya

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

da hem olumlu hem olumsuz olabilir. Çeviri eleştirisi konusunda dikkati çeken birinci husus, çeviri eleştirisi konusunda doğru dürüst başvurulacak bir kitap ve dokümanın bulunmayışı, ikincisi yapılan çevirilerin rastgele herhangi bir yöntem ve kurala göre yapılmayışıdır. Diğer bir anlatımla, bir çeviri eleştirisi bilimsel açıdan neye göre, nasıl yapılır, kriterler, yöntemler ve kurallar nelerdir, nelere dikkat edilir, ne gibi önemli faktörler vardır, kimler çeviri eleştirisi yapabilir gibi sorulara cevap bulacağımız bir çalışmayı bulmak çok zor. Dolayısıyla çeviri eleştirisi konusunda herkes tarafından bilinen, benimsenen ya da uygulanan kriter ve yöntemler ya da bir çeviri eleştirisi modeli yoktur. Neredeyse herkes kendi alanına, kriter ve yöntemine göre yapmaktadır (Bkz. BALCI 1993). Öyle ki bazıları ne yaptığının farkında bile değil. Dolayısıyla yapılan çeviri eleştirilerine genel olarak bakıldığında, eleştirinin konu ve bakış açısına göre hiçbir gruplandırma ve sınıflandırma yapılmadan ve hiçbir kritere, yönteme ve kurala dayanmadan rastgele yapıldığını görürüz. Bu nedenle eleştiri yapılırken eleştirinin neye göre ve nasıl yapıldığı belirtilmez. Daha açık bir ifadeyle, eleştirinin anlambilim açısından mı, sözdizim açısından mı, kullanımdilbilim açısından mı, sesbilim açısından mı, üslup açısından mı vs. yapıldığı belirtilmez ve herhangi bir sınıflandırma yapılmaz. Hâlbuki bir eleştiri yapılırken hangi konuların hangi açıdan eleştirildiği açıkça belirtilmelidir. Aksi halde bir çevirinin iyi ya da kötü, başarılı ya da başarısız olduğunu neye dayanarak söyleyebiliriz? Kısacası eleştiri için gerekli kriterleri bilmeden eleştiriyi yapmaya çalışmak ne bilimsel, ne de doğru olur.[1]

1.2.Metin Türleri Ve Eşdeğerlik

Peki, bir çeviri eleştirisinde nelere dikkat edilmeli ve eleştiri nasıl ve neye göre yapılmalı, neler göz önüne alınmalı? Bu konuda yapılması ya da dikkat edilmesi gereken hususları şöyle özetleyebiliriz:

Bilindiği gibi çeviri işleminin kendine özgü kavram, kuram ve kuralları söz konusudur. Bir çeviride çevirmenin bunlardan mutlaka haberdar olması gerekir. Çeviriye ilişkin en önemli kavramlar şunlardır: (Bkz. LEWANDOWSKY, 1990:27, 43)

- Eşdeğerlik[2] (Alm. Äquivalenz)
- Uygunluk (Alm. Adäquatheit)
- Kabuledilebilirlik (Alm. Akzeptabilität)

Özellikle eşdeğerlik en önemli konuların başında gelir (Bkz. KOLLER, 1987:108-114, 186) Bu kavramla çeviride, kaynak ve hedef dil arasındaki ilişki yani yeterli bir denklik anlaşılmaktadır. Eşdeğerlik konusu farklı şekillerde tanımlanmış ve ele alınmıştır (Bkz. WILLS, 1977: 72; KOLLER, 1987:85-86) çeviri eleştirisi yapan birinin her şeyden önce eşdeğerlik konusunda yeterli bilgiye sahip olması gerekir. Örneğin KOLLER'e göre eşdeğerlik genel olarak beş gruba ayrılmaktadır:

1. *Temel anlam düzeyinde eşdeğerlik (denotative Äquivalenz)*

[1] Bir eserin çevirisini yaparken sadece o metni göz önünde bulundurmak yetmez. Çevrilecek metnin yanmetinlerini de dikkate almak gerekir (Bkz. Aksöz 2018, 2019)

[2] BALCI (2019) eşdeğerlik konusunu dilbilgisel yerleştirme (sprachliche Lokalisierung) bağlamında değerlendirmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

2. Yan anlam düzeyinde eşdeğerlik (konnotative Äquivalenz)
3. Metin türü gelenekleriyle ilgili eşdeğerlik (textnormative Äquivalenz)
4. Kullanımsal eşdeğerlik (pragmatische Äquivalenz)
5. Biçimsel eşdeğerlik (formale Äquivalenz)
(KOLLER, 1987: 187)

Eşdeğerlik açısından önemli diğer bir özellik de çevrilen metnin türü ile ilgilidir, zira her metin aynı yapıda değildir ve işlevlerine göre kendi içinde gruplara ayrılır:

1. Edebî metinler (literarische Texte)
2. Bilgilendirici metinler (informative Texte)
3. Bildiri nitelikli metinler (deklarative Texte)
4. Çağrı nitelikli metinler (appellative Texte)
5. Yükümlülük ifade eden metinler (obligatorische Texte)
(BRINKER, 1992: 104)

Eleştirmenin eleştirisini yaptığı metinlerin türlerini, özelliklerini ve çeviri eleştirisi yaptığını metinlerin ya da türlerin özelliklerini göz önüne alınarak eleştiri yapmalıdır. Zira her metin türünün biçimi, içeriği, üslûbu, işlevi, iletişim açısından değeri vs. farklılıklar gösterir. Edebi metinler de bile her türün kendine özgü özellikleri söz konusudur. örneğin roman, öykü, masal, efsane, destan, şiir, tiyatro vs. Bu türlerden her birinin kendine özgü anlatım ve dili kullanma biçimi, işlevi ve iletişimi söz konusu olduğundan bunların eşdeğerliği göz önüne alınarak hedef dile çevrilmesi gerekir.

2.EDEBİ ÇEVİRİ VE EŞDEĞERLİK

Çeviri eleştirisi yapacak bir kişinin –ki burada edebi çeviriyi kastediyoruz- her şeyden önce hem edebi eser hem de çeviri konusunda bilgi ve tecrübe sahibi olması gerekir. Bu alanlarla ilgili hiçbir bilgisi olmayan veya yarım yamalak bilgiye sahip olan bir kişinin çeviri eleştirisi yapması mümkün değildir.

Bir çeviriyi eleştirirken her şeyden önce metin içi ya da metin dışı faktörleri göz önüne almak gerekir. Örneğin metin ne zaman, kimin tarafından, hangi şartlarda, kimin için ve ne amaçla yazılmıştır ya da edebi türü, içeriği, yapısı, dili ve üslubu nasıldır, konusu nedir, sanatsal ve iletişimsel işlevi nasıldır, nasıl bir etki bırakmak istemektedir vs. Dolayısıyla bütün konulara ve konuların özelliklerine ve inceliklerine her açıdan hâkim olmak gerekir.

Çeviri eleştirisini yaparken kuşkusuz belli kriterlere göre yapmak lazım. Söz konusu kriterler bir taraftan edebi eserlerin özellikleri, diğer taraftan çeviri işlemiyle ilgili hususlardır. Bu nedenle edebi bir metni eleştirirken her şeyden önce edebi metinlerin özelliklerini, bununla birlikte neye göre, daha doğrusu hangi kriterlere göre eleştireceğini çok iyi bilmek lazım.
Daha önce de belirttiğimiz gibi, edebi bir metinde dört şey çok önemlidir:

- Biçim
- İçerik
- Üslup
- Sanatsal işlev

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Bahsedilen bu kriterler açısından bir eşdeğerlik sağlanabilmiş mi, sağlanamamış mı, ona bakmak lazım. Eğer bu kriterler mümkün olduğu kadar sağlanabilmişse çeviri iyi ve başarılı, sağlanamamışsa başarısız demektir. Edebi bir eserde bir taraftan biçim, yani edebi eserin türü, yapısı, olay örgüsü, üslubu, edebi eserdeki ritim, ölçü, kafiye, aliterasyon, mısra, dize, beyit, bent, dörtlük vs., diğer taraftan içerik, yani edebi eserin konusu, anlamı, motifleri vs. çok önemlidir ve bunların mümkün olduğu kadar çeviride eşdeğerinin sağlanması lazım. Bu şu anlama gelmektedir. Eleştiride de bu özelliklere bakmak lazım, acaba söz konusu açılardan belli bir eşdeğerlik sağlanabilmiş mi, yoksa sağlanamamış mı? Sağlanabilmişse, ne derece sağlanabilmiştir. Örneğin çeviride yazarın üslubu mümkün olduğu kadar yansıtılabilmiş mi? Söz gelimi uzun uzun cümleler kuran bir yazarın cümlelerini çeviride parçalara ayırıp kuşa çevirirsek, adamcağızın cümle yapılarını dolayısıyla üslup özelliklerini bozmuş oluruz ve sonuç olarak bu açıdan bir eşdeğerlik sağlanmamış olur.

Hepimizin bildiği gibi, edebi bir eserde söz sanatları ve üslup çok önemlidir ve bunlar edebi bir eseri edebi yapan unsurların başında gelir, çünkü edebi bir metinde neyin değil, neyin nasıl anlatıldığı konusu önemlidir. Bir eserin edebi değeri ve sanatsal işlevi bunlarla ortaya çıkar. Bu nedenle birçok söz sanatının yer aldığı bir eseri çevirirken aynı söz sanatlarını çeviride de yansıtmamız gerekir, aksi halde söz sanatları, üslup ve dolayısıyla sanatsal işlev açısından bir eşdeğerlik sağlanmamış olur ve bu da çevirinin başarısız olduğunu gösterir. Savran'a göre, 'bir teorinin geçerlilik ölçüsü, o teorinin ne derece uygulanabilir olduğuyla orantılıdır ve bir dili dilbilgisi boyutunda bilmek yeterli değildir. Özellikle söz konusu bir edebi eserse, kaynak metnin içeriği, anlamı iyice analiz edilmelidir. Bu bağlamda, dilbilgisi açısından doğru olan bir çeviri ile edebi değer taşıyan çeviri arasında büyük fark vardır. Buna göre, çevirinin edebi değer taşıması için dilbilimsel doğru olmasının yetmediği, aktarımdaki anlatımın aynı zamanda sanatsal da olması gerektiği sonucu çıkarılabilir.' (SAVRAN, 2003:149).

İşte bir eleştiri yaparken bu açılardan bakarak eleştirmek gerekir.
Bunların dışında eleştiri yapacağımız konuları şöyle gruplandırabiliriz:
Metin ile ilgili özellikler
Anlambilimsel özellikler
Sözdizimsel özellikler
Sesbilimsel özellikler
Biçimbilimsel özellikler
Üslup ile ilgili özellikler
Kullanımdilbilim ile ilgili özellikler
İşlev açısından özellikler
İletişim ile ilgili özellikler
Yazım kuralları ile ilgili özellikler

Sonuç olarak bir eleştiri yaparken bütün bu özellikleri tek tek göz önüne alarak ve belli bir gruplandırma yaparak eleştiriyi yapmak gerekir. Bu özellikler açısından belli bir eşdeğerlik sağlanabilmiş midir, sağlanamamış mıdır, sağlanmışsa ne derece sağlanmıştır, hepsini ortaya koymak gerekir ve ona bakılarak çevirinin başarılı olup olmadığı belirtilebilir, yani örneklerle gösterilerek, kanıtlayarak ortaya koymak lazım. Dolayısıyla bütün bu özelliklerin çeviride

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

sağlanması gerekir. Bununla birlikte çeviri işlemi sırasında yapılması ve dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Örneğin neyi nasıl çevireceğine dair kriterler ya da eşdeğerlik kavramıyla ilgili kriterler. Bütün bu kriterleri göz önüne alarak eleştiri yapmak lazım. Ancak ne yazık ki buna ilişkin tatmin edici ve herkesin benimsediği kriterleri bulmak mümkün değildir. Benzer durum yöntem konusu için de geçerlidir. Çeviri yaparken nasıl bir yöntem izlendiği ya da hangi yönteme göre eleştiri yapıldığı genel olarak hiç belirtilmemektedir. Zaten tam bir birliktelik de yoktur. Ancak bir eleştiri yaparken hangi yönteme göre eleştiri yapıldığının ortaya konması lazım.

Bir çeviri eleştirisi yaparken ayrıca uygunluk ve kabuledilebilirlik kriterleri açışından bakmak lazım, yani yapılan çeviride zamana, amaca ve hedef kitleye uygunluk var mı yok mu, buna dikkat edilmiş mi, edilmemiş mi? Sonra kabuledilebilirlik açısın- dan durum nasıl? Çeviri okuyucu için kabuledilebilir özellikler taşıyor mu, taşımıyor mu? Diğer bir anlatımla, okuyucuya tu- haf, garip, acayip, yadırgatıcı veya saçma gelen özellikler, yerler veya yönler var mı, yok mu? Varsa, ne derece var?

3. SONUÇ

Sonuç olarak çeviri ve çeviribiliminin en önemli konularından biri olan çeviri eleştirisi konusunda birçok eksiklik söz konusudur. Bir çeviri eleştirisi bilimsel açıdan neye göre, nasıl yapılır, kriterler, yöntemler ve kurallar nelerdir, nelere dikkat edilir, ne gibi önemli faktörler vardır, kimler çeviri eleştirisi yapabilir gibi sorunlar yer almaktadır. Bu nedenle çeviri eleştirisi konusunda herkes tarafından bilinen, benimsenen ya da uygulanan kriter ve yöntemler ya da bir çeviri eleştirisi modeli mevcut değildir. Neredeyse herkes kendi alanına, kriter ve yöntemine ve bakış açısına göre yapmaktadır. Bu nedenle eleştirilerin eleştirinin konu ve bakış açısına göre hiçbir gruplandırma ve sınıflandırma yapılmadan ve hiçbir kritere, yönteme ve kurala dayanmadan rastgele yapıldığını görmekteyiz. Ancak eleştirinin anlambilim, sözdizim, kullanımdilbilim, sesbilim, üslup gibi birçok alan göz önüne alınarak eşdeğerlik, uygunluk ve kabuledilebilirlik bağlamında yapılması gerekir. Kısaca bir eleştirinin bilimsel olabilmesi için rastgele değil, belli bir yönteme ve belli kaide ve kurallara göre yapılması ve hangi özelliklerin nasıl eleştirildiğinin açık bir biçimde belirlemesi lazım.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili* İstanbul, 1993.
Aksan, Doğan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi,* DTCF. Yay., Ankara, 1987.
Aksöz, Munise, (Yanmetin ,Paratexte) Nedir? Metin Çevresindeki Yazılı Öğeler (,Peritexte) Nelerdir? Journal Of Turkısh Studies , vol.13, no.12, 2018.
Aksöz, Munise, Yanmetinin Altbaşlığı, "Kitap Çevresindeki Öğeler (Epitexte)" ve Örneklemeler," Turkish Studies , vol.14, no.2, 2019.
Albrecht, Jörn, *Linguistik und Übersetzung,* Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1998.
Balcı, Tahir, Çevrilebilirlik - Çevrilemezlik Sorunu. Gündoğan Edebiyat, no. 5, 27-133, 1993.
Balcı, Tahir, Türkçe ve Almancada Dilbilgisel Yerleştirme Kategorileri ve Dil Öğrenimine Yansıması, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, vol. 7, no. 13, pp.167-192, 2019.
Bussmann, Hadumod, *Lexikon der Sprachwissenschaft,* Alfred Kröner Verlag. Tübingen, 2002.
Brinker, Klaus, *Linguistische Textanalyse,* Berlin, 1992.
Durusoy, Gertrude, "Inwiefern geht Kultur bei literarischen Übersetzungen verloren?". *Übersetzer-Workshop, Deutsches Kul-turinstitut,* Ankara, 93-106, 1989.
Erten, Asalet, *Çeviride Kültürel Etkenler, Çeviribilim Uygulamaları,* Hacettepe Üniversitesi Yay. Ankara, 1993.
Göktürk, Akşit, *Çeviri, Dillerin Dili*, İstanbul, 1994.
Göktürk, Akşit, *Çeviri Dillerin Dili,* Yapı Kredi Yay, İstanbul, l994.
Kade, Otto Adolf Wenzel, *Studien zur Übersetzungswissenschaf,* Leipzig, 1971.
Koller, Weiner, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Heidelberg, 1987.
Köksal, Dinçay, *Çeviri Eğitimi. Kuram ve Uygulama*, Ankara, 2005.
Lewandowski, Th., *Linguistisches Wörterbuch I, II, III*, Heidelberg-Wiesbaden,1990.
Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara, 1998.
Magloire Kengne Fokoua, *Methodische Probleme der Übersetzung. Unter besonderer Berücksichtigung der Übersetzungsprozeduren*, Verlag Dr. Kovac, Hamburg, 2009.
Mounin, Georges, *Die Übersetzung. Geschichte Theorie Anwendung*, München, 1967.
Neubert, Albert, "Theorie und Praxis der Übersetzungswissenschaft". *Beiträge,* 120-140, 1968.
Neubert, Albert/Jäger, Gert, Ä*quivalenz bei der Translation.* (= Übersetzungswissenschaftliche Beiträge. Band 5), Enzyklopädie, Leipzig, 1982.
Reiss, Katharina, Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen, Hueber, München, 1986.
Savran, N. Zehra (2003). Bir Çevirinin Anatomisi. The Anatomy of a Translated Text. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Scien*ce Cilt: 13, Sayı: 1, Sayfa: 137-150.
Stolze, Radegundis, *Übersetzungstheorien. Eine Einführung,* Tübingen, 1994.
Vardar, B., *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü,* İstanbul, 1988.
Wills, Wolfram, *Übersetzungswissenschaft, Probleme und Methoden*, Stuttgart, 1977.
Wills, Wolfram, *Kognition und Übersetzung*, Tübingen, 1988.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN KURAM VE YÖNTEMLER

Prof. Dr. Dursun Zengin
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
dzengin@ankara.edu.tr

ÖZET

Dil öğretimi anadili, yabancı dil, ikinci dil öğretimi gibi çeşitli alanlara ayrılır. Bu kavram hem dili öğrenme hem de öğretme unsurlarını kapsar. Bu bildiride yabancı dil öğretimine ilişkin kuram ve yöntemler konu edinmektir.

Yabancı dil öğretimi, dilbiliminin bir alt alanı olarak 20. yüzyılın ortalarından itibaren gelişmiş ve uygulamalı dilbilimin önemli bir konusu haline gelmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında artan uluslararası ilişkiler, yabancı dil öğretim yöntemlerinin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. 60'lı ve 70'li yıllarda ana dili öğrenimi ve ikinci dil edinimi araştırmaları hız kazanmış, yabancı dil öğretiminde farklı kuramlar ortaya çıkmıştır.

Yabancı dil öğretimi, dilbilimin yanı sıra ruh bilimi, toplum bilimi ve eğitim biliminden de yararlanmaktadır. Öğrenme süreçleri yönlendirmeli (ders yoluyla) ve yönlendirmesiz (doğal ortamda) olarak ikiye ayrılmaktadır. Dil edinimi ve öğrenimi süreçleri arasında farklılıklar bulunmakta ve bu konudaki kuramlar yabancı dil öğretiminde farklı yaklaşımları desteklemektedir.

Örneğin, Özdeşlik Kuramı, birinci ve ikinci dil edinim süreçlerinin benzer olduğunu savunurken, Karşılaştırmalı Kuram, ana dil ile ikinci dil arasındaki benzerlik ve farklılıkları vurgular. Olumlu ve olumsuz aktarım kavramları, dil öğrenme sürecindeki hataları açıklamak için kullanılır. Ara Dil Kuramı, dil öğrenme sürecinde bireyin kendine özgü bir dil sistemi geliştirdiğini öne sürerken, Monitör Kuramı bilinçli ve bilinçsiz dil öğrenimi ayrımı yapmaktadır.

Günümüzde yabancı dil öğretiminde, öğrencinin aktif rol aldığı iletişimsel yöntemler ön plandadır. Tartışma, diyalog ve rol yapma gibi etkinliklerle öğrencinin dil kullanım becerileri geliştirilmekte, kültürel unsurlar da ders içeriğine dahil edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Dil, yabancı dil, yabancı dil öğretimi, yabancı dil kuramı, dil öğretim yöntemi

Yabancı Dil Öğretimine İlişkin Kuram ve Yöntemler

Dille ilgili bütün konular gibi yabancı dil öğretimi de dilbiliminin çalışma alanı içine girer. Bu konu bugün *uygulamalı dilbilim* (Alm. angewandte Sprachwissenschaft) içinde ayrı bir alan durumuna gelmiştir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1920'li yıllarda soyut ve kuramsal konularla uğraşan dilbilimciler, 1940'lı yıllarda dilbiliminin verilerini uygulamaya koyma gereği duydular. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında çok yoğun bir biçimde artan uluslararası ilişkiler dilbilimcileri yabancı dil öğretimi konusunda harekete geçirmeye zorladı.

1940'lı yıllarda gittikçe büyük bir önem kazanmaya başlayan yabancı dil öğretimi ve ana dili eğitimi dilbilimcileri bu alanlarda çalışmaya yöneltti. Böylece dilbiliminde kuramsal çalışmaların yanı sıra uygulamalara da yer verildi ve Amerika'da *uygulamalı dilbilimi* terimi ortaya çıktı.

Dil öğrenimi alanında yapılan araştırmalar öncelikle ana dilin öğrenilmesine ilişkindir. Ana dili ile ilgili araştırmaların çok eski yıllara dayanmasına karşın, çocukların ana dili öğrenmede geçirdiği gelişim ancak 60'lı yıllarda sistemli bir biçimde ele alınıp incelenmiştir. Daha sonra 70'li yıllarda ise ana dili öğrenimi konusunda elde edilen verilerin ışığında ikinci *dil edinimi* alanına yönelinmiş ve bu alanda sayısız araştırmalar yapılmıştır.[1]

Dilciler, yabancı dil öğretimini daha başarılı bir duruma getirebilmek amacıyla birtakım yeni kuramlar ortaya atmış ve yöntem denemelerini geliştirmişlerdir. Bunun sonucunda yabancı dil öğretim yöntemlerinin sayısı yaklaşık kırka ulaşmıştır.[2]

Yabancı dil öğretimini *ruh bilimi, toplum bilimi, eğitim bilimi* gibi bilim dallarından soyutlama olanağı yoktur. Çünkü yabancı dil öğretim yöntemleri, dilbilimi kuramlarının yanı sıra anılan bu alanların kuramlarından da yararlanmaktadır. Örneğin ruh biliminde çeşitli öğretim kuramları ve teknikleri vardır. Yabancı dil öğretim yöntemlerinin çoğu, dilbilimi kuramlarının yanında, öğrenme kuramlarından benimsedikleri birini seçmek zorundadır. Söz gelimi *işitsel-dilsel* yöntemde dilbilimi kuramı olarak *yapısalcılık*, öğrenme kuramı olarak da *davranışçılık* akımı esas alınmıştır. *Bilişsel* yöntemde ise *üretimsel dönüşümlü* dilbilimi kuramının yanında ruhbilimsel kuram olarak *akılcı* yaklaşım temel ilke olarak benimsenmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse, yabancı dil öğretimi sadece dilbiliminin ele alıp incelediği bir olgu değildir. Bu çok yönlü etkileşimden ortaya çıkan yöntemlerin çoğu, günümüzde yaygın bir duruma gelmiş, bazıları da denendikten sonra başarısızlığa uğramıştır.[3]

Yabancı bir dil, ya herhangi bir *yönlendirme olmaksızın* (Alm. ungesteuerter Spracherwerb) ya da *yönlendirme yolu ile* (Alm. gesteuerter Spracherwerb) edinilir. Dolayısıyla dil öğrenme süreci iki kategoride ele alınmaktadır: Birincisi doğal yolla, ikincisi ise ders yoluyla öğrenilir. Yönlendirme olmaksızın, doğal ortamda dil öğrenme süreci *dil edinimi* terimiyle karşılanmakta ve *ikinci dil* olarak tanımlanmaktadır. *Yönlendirme yolu ile* öğrenilen dil için ise *dil öğrenme* terimi kullanılmaktadır ve bu *yabancı dil* olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla yönlendirmeli ve yönlendirmesiz dil öğrenme, *ikinci dil öğrenmek* ve *ikinci dil edinmek* terimleriyle birbirinden ayrılmaktadır. Yönlendirmeli ve

[1] Bu konuda bkz. TOKDEMİR, Aslıhan (1992): *Yabancı Dil Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler*, Ankara, s. 47-48.

[2] Yabancı dil yöntemlerine ilişkin geniş bilgi için bkz. DEMİRCAN, Ömer (1990): *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri*; DEMİREL, Özcan (1990): *Yabancı Dil Öğretimi, İlkeler, Yöntemler, Teknikler*, Ankara.

[3] Günümüzde en çok uygulanan ve üzerinde tartışılan dilbilgisi-çeviri yöntemi, doğal yöntem, direkt yöntem, Berlitz uygulaması, işitsel-dilsel yöntem, bilişsel yöntem, işitsel-görsel yöntem telkin yöntemi, iletişimci yöntem, seçmeci yöntem, Sokrates yöntemi gibi yöntemlere ilişkin bkz. HENGİRMEN, Mehmet (1993): *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri*, Ankara, s. 17-42.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yönlendirmesiz öğrenilen her iki süreç *ikinci dil edinimi* terimiyle karşılanmaktadır.[4] Ancak bugüne kadar yapılan araştırmalarda *ikinci dil edinimi* nedir, sorusuna ilişkin kesin bir cevap verilmemiştir. Bu alanda yapılan araştırmalar daha çok yönlendirmeli ikinci dil edinimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Dil edinimi bağlamında sıkça değinilen diğer bir kavram ise *ikidillilik*'tir (Alm. Bilingualismus). Ortak bir tanımı olmayan bu kavram, her iki dilin paralel öğrenilmesi ve iki dilde de ana dil performansının gösterilmesi anlamını içermektedir.[5]

İkinci dil öğretimi alanında birtakım kuramlar ortaya çıkmıştır.[6] Yapılan kimi araştırmalar sonucunda ortaya çıkan ve farklı açılardan yaklaşan bu kuramlar, dil öğrenme olayının nasıl gerçekleştiği sorusuna cevap aramış ve dil öğrenmeyi etkileyen etmenleri yabancı dil dersinde göz önünde bulundurarak, yabancı dil derslerinin daha verimli hale gelmesini amaçlamışlardır. Örneğin DULAY, BURT, WODE, KRASHEN ve FELIX, *Özdeşlik-Kuramıyla*(Alm. Identitätshypothese) birinci ve ikinci dil edinim süreçlerinin eş değer olduklarını, yani bir çocuğun ana dilini öğrenirken geçirdiği öğrenme aşamalarının, ikinci dil öğrenirken de geçerli olacağını savunmaktadır.

LADO ve FRIES'in geliştirdiği *Karşılaştırmalı-Kuram*(Alm. kontrastive Hypothese), ilk öğrenilen dille ikinci öğrenilen dilin karşılaştırılması yoluyla dil öğrenme sürecinin gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Davranış psikolojisine dayanan bu kurama göre, ikinci dilde geliştirilen davranışlar sürekli ana dilde çoktan edinilmiş davranışlarla karşılaştırılarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle dil öğrenen kişi her iki dil arasında benzerlikler arar. İkinci dil ve ana dildeki yapı benzerlikleri ikinci dilin kolay öğrenilmesine, dillerdeki farklılıklar ise öğrenmede zorluğa neden olacak ve bunun sonucunda hatalar oluşacaktır. Bu nedenle ikinci dili öğrenme sürecinde ilk öğrenilen dile ait dil bilgisel(Alm. grammatisch), sözlüksel(Alm. lexikalisch), edimsel(Alm. pragmatisch), söz dizimsel(Alm. syntaktisch), sesbilgisel(Alm. phonetisch) ve biçim bilimsel(Alm. morphologisch) gibi özellikleri ikinci dile aktarılmakta ve dil öğrenen kişi öğrenme sürecinde *Aktarım-Stratejisi* olarak adlandırılan bir yol izlemektedir. Aktarım, *olumlu* ve *olumsuz* olmak üzere iki türlü gerçekleşmektedir.[7] İkinci dili öğrenen kişinin eğer birinci ve ikinci dili paralel sözcükler içeriyor ve paralel biçim bilimsel, söz dizimsel, anlam bilimsel vs. özellikler gösteriyorsa, öğrenme sürecinde *olumlu aktarım* söz konusu alacaktır. Eğer birinci ve ikinci dil farklı yapılara sahipse, *olumsuz aktarım* gerçekleşecektir. Böylece ikinci dil kullanımında hataların oluşmasına neden olacaktır. Dolayısıyla aktarımın bir olumlu(Alm. Äquivalenz), bir de olumsuz yönü(Alm. Interferenz) vardır. Aktarım olayında her iki dile de aktarımların yapılması söz konusudur, yani yabancı dilin kimi özellikleri de ana dile taşınabilir. Ancak aktarım olayı çoğunlukla ana dilden yabancı dile yapılır. Dilin her alanında görülen olumsuz aktarım, ana dilden yabancı dil yönünde ise buna *öğrenilen dile ketvurma* (Alm. proaktive Inhibition), yabancı dilden ana dili yönünde ise

[4] Terimlere ilişkin bkz. TOKDEMİR, Aslıhan (1997b): *İkinci Dil Edinimi*, Ankara, s. 11; KRASHEN, S. D.(1981): *Second Language Acquisition and Second Language Learning*, Oxford.

[5] Bu kavrama ilişkin bkz. TOKDEMİR, a.g.e., s. 73-81, 86.

[6] Kuramlara ilişkin bkz. FELIX, Sascha (1977): *Natürlicher Zweitspracherwerb. Ein Überblick, Studium Linguistik 4*; KRASHEN, a.g.e.; SELINKER, L.(1972): *Interlanguage. Language Teaching Vol. 10*, Heidelberg; KLEIN, Wolfgang(1984): *Der Zweitspracherwerb*, Königstein/Ts.; TOKDEMİR, a.g.e.; TOKDEMİR, 1992; BARTSCH, R./KLEIN, W. u. a.(1975)(Hrsg.): *Heidelberger Forschungsprojekt. Pidgin-Deutsch Sprache und Kommunikation ausländischer Arbeiter*, Kronberg.

[7] Olumlu ve olumsuz aktarım konusuna ilişkin bkz. ERGENÇ, İclâl (1983):" *Yabancı Dil Öğretimi ve Olumsuz Aktarım*", Türk Dili, Dil Öğretimi Özel Sayısı, TDK, s. 195-207.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ana diline ket vurma (Alm. retroaktive Inhibition) denir. Ancak olumsuz aktarım iki farklı dil arasında olabileceği gibi, bir dilin kendi içinde de gerçekleşebilir. Olumsuz aktarıma ilişkin çok farklı tanımlamalar söz konusudur.[8] Örneğin HESS-GABRIELL olumsuz aktarımı, daha önce öğrenilmiş ya da ana dilinden bilinen kuralların yeni öğrenilen, konuşulan dile aktarılması sırasında yapılan yanlışlıklar olarak tanımlamaktadır.[9] (HESS-GABRIEL, 1979: 56) Olumsuz aktarımın beş türü sayılabilir:[10] (HELLINGER, 1977: 12-26) Bunlardan ilk üçü diller arası(Alm. interstrukturell) son ikisi ise dil içi(Alm. Intrastrukturel) olumsuz aktarımdır. Dil içi olumsuz aktarımlar bir dilsel düzenin içinde betimlenebilir. Diller arası olumsuz aktarımlar ise ikinci bir dilsel düzene ilişkindir. Bu olumsuz aktarım türleri sırayla, *yerine koyma*(Alm. Substitution, Ersatzprobe), *abartmalı ayrımlaşma*(Alm. Über/unterdifferenzierung), *abartmalı kural kullanımı*(Alm. Über/unterrepräsentation), *aşırı genelleme*(Übergeneralisierung), *aşırı yetkincilik*(Alm. Hyperkorrektheit)dır. Bu bağlamda şunu da belirtmekte fayda vardır: Tüm yanlışlara olumsuz aktarım neden olmaz. Yanlışları değerlendirirken olumsuz aktarıma dayananları ayırmak gerekir, çünkü olumsuz aktarım yanlışlarının bir yabancı dili konuşan için özgünlük taşımayıp onun ana diliyle konuşanların tümü için olabilirliği söz konusu olan yanlışlardır. Diğer bir deyişle, bir yanlış belli bir grupta yineleniyorsa bu onun olumsuz aktarım yanlışı olduğunu gösterir. Olumsuz aktarım yanlışları iki dil düzeninin karşıtlıklarından doğar. Eş zamanlı bir olay olan olumsuz aktarımın derecesini kişisel, ulusal, sosyal, siyasal ve kültürel etkenler belirler. Olumsuz aktarım yanlışlarının saptanması *karşılaştırmalı dilbiliminin* (Alm. kontrastive Linguistik) araştırma yöntemi olan *karşılaştırmalı çözümleme* (Alm. kontrastive Analyse) ile yapılır. Dilbilimciler, yabancı dil derslerinin *Aktarım–Stratejisin'*den hareket edilerek karşılaştırılmalı biçimde yapılmasını, yani her iki dilin benzer ve farklı yönlerinin saptanarak farklı yönler üzerinde daha yoğun bir biçimde durulmasını önermiştir. Sonuç olarak *Karşılaştırmalı-Kuram*'dan sonra *karşılaştırmalı dil bilgisi* uygulanmaya başlanmıştır (Bkz. BALCI, 1993, 2009 ve 2019)

SELINKER'in ortaya koyduğu ve dil öğrenmede tek bir görüşten hareket etmeyip farklı görüş ve savları bünyesinde toplayan *Interlanguage-Hypothese*(Ara Dil-Kuramı) adlı kuramda ise, ikinci dil ediniminde zihinsel yeteneklerin rolünü yadsınmamakla birlikte, dil edinimi sürecinde asıl belirleyici rolü sosyal ve psikolojik faktörlerin oynadığı ve birinci dil edinimi ile ikinci dil edinimi süreçlerinin farklı süreçler olduğu savunulmaktadır. Önde gelen temsilcileri arasında TARONE, SCHUMANN, KLEIN ve DITTMAR gibi isimlerin bulunduğu bu kurama göre, dil öğrenen kişi ana dili ile erek dilin karışımı olan kendine özgü bir dil sistemine sahiptir ve kişi dil öğrenme sürecinde aktif bir rol oynar. Dil öğrenmede rol oynayan faktörler, dilden kaynaklanan ve dil dışı faktörler olmak üzere iki kategoride incelenmektedir.[11] Dilden kaynaklanan faktörler dilin yapısı ve dili öğrenen kişinin bu yapıyı kullanma biçimini içermektedir. Dil öğrenen kişi, yaratıcılığının göstergesi olarak *iletişim stratejileri*(Alm. Kommunikationsstrategien) olarak adlandırılan dile yaklaşım yollarına başvurur. Erek dil ile iletişim kurma çabasında en çok başvurulan iletişim stratejileri *genelleştirme*(Alm.

[8] Bu konuda bkz. a.g.e., s. 197-198.
[9] HESS-GABRIELL (1979): *Zur Didaktik des Deutschunterrichts für Kinder Türkischer Mutersprache*, Tübingen, s. 56.
[10] Bkz. HELLINGER, Marliss (1977): *Kontrastive Linguistik Deutsch/Englisch*, Tübingen, s. 12-26.
[11] Dil öğrenmede rol oynayan faktörlere ilişkin bkz. TOKDEMİR, 1992.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Übergeneralisierung), *basitleştirme*(Alm. Vereinfachung), *vazgeçme*(Alm. Vermeidung) ve Karşılaştırmalı-Kuram'da da yer alan *aktarım*(Alm. Transferstrategie) gibi stratejilerdir.[12] Dil dışı faktörlerin başında ise, zihinsel, sosyal ve psikolojik faktörler, yaş faktörü, çevre ve motivasyon faktörü, öğretim metodu, öğrenilen dilin ana dil olarak konuşulduğu ülkede kalış süresi gibi birtakım faktörler gelir. Bu kuram, yabancı dil eğitiminin işlevsel olması, yani dil öğrenen kişinin, öğrendiği dilde iletişim sağlayabilecek metodların ders metodu alarak seçilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kısacası, ikinci dil edinimi konusunu en geniş biçimde ele alan ve dil öğrenmeyi etkileyen tüm faktörlere yer veren bu kuram, bugün dilbilimsel araştırmalara ışık tutan en geçerli *İkinci Dil Edinimi* kuramıdır.

Monitör kuramı, dil öğrenme sürecini *bilinçli* ve *bilinçsiz dil edinimi* olmak üzere iki kategoride ele almaktadır. Bilinçsiz dil ediniminde önemli olan, dili öğrenen kişinin anlaması ve anlaşılmasıdır. Dolayısıyla yabancı dil kuralları iletişim sırasında öğrenen kişi tarafından kontrol edilmemektedir. Bu dil edinimi, ana dil, erken yaşta ikinci dil edinimi veya iki dilli öğrenme gibi durumlarda gerçekleşir. Bilinçli dil ediniminde ise, dil öğrenen kişide oto-kontrol mekanizması devreye girmekte ve kişi öğrendiği dilin kurallarını zihinsel kontrolden geçirerek kullanma çabasına girmektedir. Dolayısıyla iletişim esnasında *monitör* kullanan kişi, dili bilinçli ve yönlendirmeli olarak öğrenmektedir. Monitörün aşırı kullanılması durumunda iletişim hatasız ancak duraklamalı, gereğinden az kullanılması durumunda ise hatalı ancak akıcı olacaktır.

Ara Dil-Kuramı'na göre doğal yolla dil öğrenen yetişkin, öğrenmenin çok erken bir safhasında dil öğrenmeyi durdurup o ana kadar edinmiş olduğu dil repertuarı ile iletişimi sağlamaya çalıştığı zaman *Pidgin* olarak adlandırılan, ne ana dilin ne de erek dilin kurallarına uyan ve kişiye özgü olan bir dil versiyonu ortaya çıkar. Bu dilin en önemli özelliği, sınırlı iletişim gereksinimlerine yönelik olması ve yapısal olarak ana dilin, erek dilin yapılarının karışımı ya da kendine özgü bir yapısallık taşımasıdır.

Sonuç olarak, dili insandan bağımsız olarak düşünmek olanaksızdır. İnsan ilk edindiği dili ile dünya görüşü kazanır. Dolayısıyla dil ile düşünce ve dil ile toplum arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Bir toplumun dili, o toplumun ortak görüşlerinin yansıtıcısı durumundadır. Dil ile kültür arasındaki ilişkiyi vurgulayan W. V. HUMBOLDT'un dil felsefesiyle örtüşen bu düşünce doğrultusunda, bugün yabancı dil derslerinde kültürlerin aktarıcısı konumundaki edebi metinler de araç olarak yerini almıştır. Çünkü yabancı bir dili öğrenmenin yolu, o yabancı kültürü de tanımaktan geçmektedir.

Dil öğrenme ile ilgili birçok yöntem ortaya konmuştur, hatta yapılan çalışmalarda özellikle dil öğrenmede dil öğrenen kişinin özelliklerine göre bütün yöntemlerden yararlanılmasının ve karma bir yöntem oluşturulmasının daha sağlıklı olacağı ileri sürülmüştür. (BERÇİN; CANGÜL, 2023: 36-52). Bu nedenle dil öğrenme koşullarının saptanarak, dil derslerine uygun yöntemlerin oluşturulması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu nedenle öncelikle dil öğrenen kişinin göz önüne alınarak ona uygun bir yöntemin seçilmesinin daha yararlı olacağı öne sürülmüştür. Bununla birlikte dil derslerinde öğrencinin aktif rol üstlenmesi, yani derslerin öğrenci merkezli yapılması ve öğretmenin ikinci planda bırakarak öğrenciyi aktif ve yaratıcı kılıcı yöntemlerin ağırlık kazanması benimsenmiştir. Bu nedenle öğrencinin tartışma, diyalog,

[12] Bu konuda bkz. TOKDEMİR, Aslıhan (1997): *Dil Edinimi ve Yabancı Dil*, Ankara, s. 85.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

rol yapma gibi çeşitli yöntemlerle dersin akışında aktif rol alması ve öğrenciye düşünme yeteneği, özgüven gibi kişilik özelliklerinin kazandırılması amaçlanmıştır[13].

[13] Yabancı Dil Bölümlerinde yabancı dilde verilen edebiyat dersleri de günümüzde öğrencilerin aktif yer aldığı şekilde işlenmektedir. Bkz: Aksöz (2016). Produktionsorientierter Lehrverfahren des Romans und des Schwanks. Berlin; Aksöz (2012). Kısa Anlatı Türleri ve Öğretimi. Konya.

KAYNAKÇA

KAYNAKÇA

ADMONI, Wladimir G., *Der deutsche Sprachbau*, München, 1982.
AKSAN, Doğan, *Anlambilim. Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara, 1998.
APELTAUER, E., *Gesteuerter Zweitspracherwerb. Voraussetzungen und Konsequenzen für den Unterricht*, München, 1987.
AKSÖZ; Munise, Produktionsorientierter Lehrverfahren des Romans und des Schwanks. Berlin: OmniScriptum, 2016.
BALCI, Tahir, *Abriss der türkisch-deutschen kontrastiven Grammatik*, Dicle Üniv. Yay., Diyarbakır, 1993.
BALCI, Tahir, *Grundzüge der Türkisch – Deutschen Kontrastiven Grammatik*. Adana: Ulusoy Matbaası, 2009.
BALCI, Tahir, Kontrastive Analyse deutsch-türkıscher Phraseologismen im Bereich ‘Ohr‘ bzw. ‘Kulak‘ und die Möglichkeit ihrer Anwendung in verschiedenen Unterrichtsfächern an den Deutschabteilungen. *Schriften zur Sprache und Lıteratur III / Dil ve Edebiyat Yazıları III*. London: IJOPEC Publication, s. 59-66. 2019.
BARTSCH, R./KLEIN, W. u. a. (1975) (Hrsg.), *Heıdelberger Forschungsprojekt*. *Pidgin-Deutsch Sprache und Kommunikation ausländischer Arbeiter*, Kronberg.
BARTSCH, Werner, ”Grammatik im Fremdsprachenunterricht”, *Dergisi Deutschlehrer* 8, s. 13-16, 1969/70.
BAŞKAN, Özcan, *Yabancı-Dil Öğretimi, İlkeler ve Çözümler*, İstanbul, 1967.
BAŞKAN, Özcan, *Yabancı-Dil Öğretimi,* İstanbul, 1969.
CANGÜL, M., & BERÇIN, N. Z. (2023). II. „Yabancı Dil Almanca Ders Materyalinde Eklektik Yöntem Analizi: “Wie Bitte? A1.1” Örneği.“ *Alman Dili Ve Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 36-52. https://doi.org/10.55143/alkad.1291500
DEMİRCAN, Ömer, *Türkiye’de Yabancı Dil, Remzi Kitabevi*, İstanbul, 1988.
DEMİRCAN, Ömer ():*Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri*, İstanbul, 1990.
DEMİRCAN, Ömer, *Türkiye Türkçesinde Ek Kök Birleşmeleri*, TDK, Ankara, 1977.
DEMİREL, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi, İlkeler, Yöntemler, Teknikler*, Ankara. 1990.
DİLAÇAR, Agop, *Türk Diline Genel Bir Bakış*, TDK, Ankara. 1964.
ERBEN, Johannes, *Deutsche Grammatik*, München, 1980.
ERBEN, Johannes, *Einführung in die deutsche Wortbildungslehre*, Berlin, 1983.
ERGENÇ, İclâl, “Yabancı Dil Öğretimi ve Olumsuz Aktarım”, *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi*, Dil Öğretimi Özel Sayısı, Yıl.32, Cilt:XLVII, Sayı: 379-380/Temmuz-Ağustos, TDK, s. 195-207, 1983.
ERGİN, Muharrem (): *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul. 1983.
FELIX, Sascha, *Natürlicher Zweitspracherwerb. Ein Überblick*, Studium Linguistik 4. 1977.
GLINZ, Hans et al., *Deutsche Grammatik,* Bd. 1-3, Frankfurt a.M., 1971, 1972.
GÖKNEL, Y., *Modern Türkçe Dilbilgisi*, Hür Efe Matbaası, İzmir, 1974.
GRIESBACH, Heinz, *Neue deutsche Grammatik*, Berlin, 1990.
HELBIG, Gerhard/BUSCHA, Joachim, *Leitfaden der deutschen Grammatik*, Leipzig, 1992.
HELLINGER, Marlis, *Kontrastive Grammatik Deutsch/Englisch*, Tübingen, 1977.
HENGİRMEN, Mehmet, *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri*, Ankara, 1993.
HERMANN, E., *Die Wortarten*, Berlin, 1928.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

HESS-GABRIELL, *Zur Didaktik des Deutschunterrichts für Kinder Türkischer Mutersprache*, Tübingen, 1979.
KLEIN, Wolfgang, *Der Zweitspracherwerb*, Königstein/Ts, 1984.
KOCAMAN, Ahmet, "Yabancı dil öğretim yöntemleri: genel bir değerlendirme", *Genel Dilbilim Dergisi 2*, s. 81-89, 1978.
KOCAMAN, Ahmet, "Yabancı Dil Öğretiminde Yeni Yönelimler", *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi*, Dil Öğretimi Özel Sayısı, Yıl.32, Cilt:XLVII, Sayı: 379-380/Temmuz-Ağustos, TDK, s. 116-123, 1983.
KORKMAZ, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara, 1992.
KRASHEN, S. D., *Second Language Acquisition and Second Language Learning*, Oxford, 1981.
KUTLAR, Soner, *Die Adjektivalergänzungen im Deutschen und ihre Entsprechungen im Türkischen*, Y. L.Tezi, Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988.
LEISI, Ernst, *Der Wortinhalt*, Heidelberg, 1971.
LEWANDOWSKI, Theodor, *Linguistisches Wörterbuch*, Bd.1,2,3, Heidelberg, 1990.
ÖZTOKAT, Erdim, "Yabancı Dilde Sözcük Öğretimi", *Dilbilim II*, s. 189-195, 1977.
POLAT, Tülin, *Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretiminde Yöntem Sorunu*, İst. Üniv., 1986.
RUDI, Konrad (Hrsg.), *Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Termini*, Leipzig, 1981.
SAVAŞÇI, Özgür, "Adjektivintensivierungen im Türkischen. Versuch einer Regelaufstellung auch für Sprachpädegogen", *Erste Deutsche Turkologenkonferenz*. Die türkischen Sprachen und Literaturen, Bamberg, 1987.
SCHULZ, Dora/GRIESBACH, Heinz, *Grammatik der deutschen Sprache*, München, 1982.
SEBÜKTEKİN, Hikmet, "Yabancı-dil öğretiminde başlıca ilkeler", *İzlenim* I, s. 10-16. 1978
SELINKER, L., *Interlanguage. Language Teaching Vol. 10*, Heidelberg, 1972.
STEUERWALD, Karl, *Almanca-Türkçe Sözlük*, Wiesbaden, 1974.
STEUERWALD, Karl, *Türkçe-Almanca Sözlük*, İstanbul, 1972.
TAPAN, Nilüfer, "20. Yüzyıl Almanca Öğretiminde Yöntem Arayışları", *İst. Üniv. Ed. Fak. Alman Dili ve Ed. Dergisi* VIII, İstanbul, 1991.
TEOMAN, Ali, " Yabancı dil öğretimi", *Batı Eğ. Kur. Derg.* 3 (22), s. 15-18, 1975.
TOKDEMİR, Aslıhan, *Yabancı Dil Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler*, Gündoğan Yay., Ankara, 1992.
TOKDEMİR, Aslıhan, *Dil Edinimi ve Yabancı Dil*, Sam Yay., Ankara, 1997a.
TOKDEMİR, Aslıhan, *İkinci Dil Edinimi*, Ankara, 1997b.
TÜLİN, Havva Polat, *Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretiminde Yöntem Sorunlarına Eleştirel Bir Bakış*, Doktora Tezi, İst. Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986.
TÜRKÇE SÖZLÜK, TDK, Ankara, 1998.
ÜLKÜ, Vural, *Affixale Wortbildung im Deutschen und im Türkischen*, DTCF, Ankara, 1980.
ULRICH, Winfried, *Wörterbuch Lingistischer Grundbegriffe*, Kiel, 1972.
VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Yay., İstanbul, 1998.
WAHRIG, Gerhard, *Deutsches Wörterbuch*, Gütersloh, 1978.
YALÇINKAYA, Lütfü, " Türkiye'de Yabancı Dil Öğretimi", Milli *Eğitim*, MEB, Sayı: 1 Haziran, s. 20-23, 1980.
YALT, A. Rıza, " Yabancı Dil Öğretiminde İzlenecek Yol", *Batı Eğ. Kur. Derg.* 3/4, s. 3-10, 1974.
YILDIRIM (AKSÖZ), Kısa Anlatı Türleri ve Öğretimi. Konya: Çizgi Yayınevi, 2012.
ZENGİN, Dursun, *Her Yönüyle Modern Almanca*, Nika Yay., Ankara, 2023.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SOSYAL DARWİNİZM VE TRANSHÜMANİZM BAĞLAMINDA ALDOUS HUXLEY'İN "CESUR YENİ DÜNYA" VE H.G. WELLS'İN "ZAMAN MAKİNESİ" ESERLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Ragıp ERGÜN

Artvin Çoruh Üniversitesi / Şavşat MYO

r.ergun@artvin.edu.tr - 0000-0002-7675-8729

ÖZET

Bu çalışmada, 20. yüzyıl distopik ve bilimkurgu edebiyatının önemli iki eseri olan Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* ve Herbert George Wells'in *Zaman Makinesi* romanları, Sosyal Darwinizm ve Transhümanizm yaklaşımları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve iki dünya savaşı arası dönemde özellikle Batılı toplumlarda egemen olan sosyal Darwinizm, devlet politikalarından ekonomiye, hukuktan siyasete, bilimsel alandan edebiyata kadar pek çok alanda etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde popülerliğini yitiren sosyal Darwinizm, yüklenen olumsuz anlam nedeniyle pek çok alandan silindiği ve yok olduğu varsayılmıştır. Ancak 21. yüzyılın başlarında hızlı bir gelişme gösteren biyo-teknolojiler ile insanın biyolojik sınırlarının ötesine geçme ideali oluşmuş, sosyal Drawinizmin yeni bir versiyonu olarak Transhümanzim kavramı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda sosyal Darwinizmin egemen olduğu dönemde yaşamış ve bu çerçevede distopik tarzda yazılmış iki romanın sosyal Darwinizm ve Transhümanizm bağlamında değerlendirilmesi hem geçmişin anlaşılması hem de geleceğin öngörülmesi açısından oldukça önemlidir. Zira her iki yazarın da dönemlerinin bilimsel, teknolojik ve sosyal eğilimlerini eleştirel bir perspektifle ele aldıkları ve gelecek toplumlar üzerine yaptıkları öngörülerin günümüz tartışmalarında halen geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Çalışmada, Wells'in 19. yüzyılın sınıf çatışmalarını evrimsel bir determinizm içinde yorumlayışı ile Huxley'in genetik mühendisliği, şartlandırma ve eğlence yoluyla kontrol edilen bir toplum vizyonu arasındaki paralellikler ve farklılıklar analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Darwinizm, Transhümanizm, Distopya, Evrim, Biyo-teknoloji.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. GİRİŞ

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, Charles Robert Darwin'in evrim teorisinin toplumsal alana uyarlanmasıyla ortaya çıkan Sosyal Darwinizm ve günümüzde teknolojik gelişmelerle insan doğasını aşma fikrine dayanan Transhümanizm, bilimkurgu edebiyatında sıkça ele alınan temalar olmuştur. Herbert George Wells'in 1895'te yayımlanan *Zaman Makinesi* ve Aldous Huxley'in 1932'de yayımlanan *Cesur Yeni Dünya* eserleri, bu kavramların edebi yansımalarının en etkileyici örnekleri arasında yer almaktadır.

Sosyal Darwinizm, Darwin'in "doğal seleksiyon" ve Herbert Spencer'ın "en uygun olanın hayatta kalması" ilkesine dayanarak, toplumsal eşitsizlikleri doğal bir süreç olarak meşrulaştırmaya çalışan bir düşünce akımıdır (Bannister, 2010, s. 48). Transhümanizm ise insanın biyolojik sınırlarını teknoloji yoluyla aşmayı hedefleyen, 20. yüzyılın ikinci yarısında şekillenen felsefi bir hareket olarak tanımlanabilir (Bostrom, 2005, s. 3).

Bu çalışma, söz konusu iki eserin, dönemlerindeki bilimsel gelişmeleri ve toplumsal eğilimleri nasıl yorumladıklarını ve gelecek toplumları hakkındaki öngörülerini Sosyal Darwinizm ve Transhümanizm kavramları çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

2. SOSYAL DARWİNİZM: ANLAM DÜNYASI VE TARİHSEL TECRÜBE

Sosyal Darwinizm, Darwin'in *Türlerin Kökeni* (1859) ve *İnsanın Türeyişi* (1871) adlı eserlerinde ortaya koyduğu doğal seçilim ve yaşam mücadelesi kavramlarının toplumsal, ekonomik ve politik alanlara uygulanmasını ifade eden bir düşünce akımıdır. Bu terim, Darwin'in biyolojik evrim teorisinin toplumsal ilişkilere uyarlanmasını temsil etmekle birlikte, ironik biçimde Darwin'in kendisinden ziyade Herbert Spencer'ın fikirlerinden kaynaklanmıştır (Hawkins, 1997, s. 3). Sosyal Darwinizm, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ekonomiden uluslararası ilişkilere, toplumsal politikalardan ırk teorilerine kadar geniş bir yelpazede etkili olmuştur.

Sosyal Darwinizm, en temel anlamıyla, doğal seleksiyon/seçilim ve "en uygun olanın hayatta kalması" (survival of the fittest) ilkelerinin insan toplumlarına uygulanması fikridir. Bu düşünce sistemine göre, doğadaki canlılar arasında var olan rekabet ve yaşam mücadelesi, insan toplumlarında da kaçınılmaz ve hatta arzulanan bir durumdur. Toplumsal gelişmenin, bu mücadele sonucunda "daha uygun" veya "üstün" özelliklere sahip bireylerin, grupların ya da toplumların hayatta kalması ve diğerlerinin elenmesiyle gerçekleşeceği varsayılmıştır (Bannister, 2010, s. 7).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Hofstadter'a (1992) göre, "Sosyal Darwinizm, insan toplumlarındaki rekabet ve çatışmanın, doğal seçilim yoluyla toplumsal ilerlemeye katkıda bulunduğu fikridir" (s. 6). Bu tanım, Sosyal Darwinizm'in temel varsayımını açıkça ortaya koymaktadır: Toplumsal gelişme, doğal bir süreç olarak görülen rekabet ve mücadele yoluyla gerçekleşir.

Leonard (2009) ise Sosyal Darwinizm'in üç temel bileşenini şöyle özetlemiştir: İnsan toplumları, doğal seçilim süreçlerine tabidir. Bu süreçler, toplumsal ilerlemeyi sağlar. Bu doğal süreçlere müdahale etmek, toplumsal gerilemeye neden olur (s. 38). Sosyal Darwinizm, bu temel ilkelerden hareketle, ekonomik liberalizm, emperyalizm, ırkçılık ve öjenik gibi çeşitli düşünce ve uygulama alanlarını etkilemiştir. Bu akım, toplumsal eşitsizlikleri ve hiyerarşileri "doğal" ve "kaçınılmaz" olarak meşrulaştırmada kullanılmıştır (Dickens, 2000, s. 19).

Sosyal Darwinizm'in fikri temelleri, Darwin'in "Türlerin Kökeni" eserinden önce, İngiliz düşünür Spencer'ın çalışmalarında bulunabilir. Spencer, "Social Statics" (1851) adlı eserinde, toplumsal evrim ve ilerleme fikirlerini ortaya koymuştur. Darwin'in teorisinin yayımlanmasından sonra ise Spencer, biyolojik evrim ile toplumsal evrim arasında paralellikler kurmuş ve "en uygun olanın hayatta kalması" (survival of the fittest) ifadesini 1864'te "Principles of Biology" eserinde kullanmıştır (Offer, 2019, s. 97).

Spencer'a göre, toplumlar da tıpkı biyolojik organizmalar gibi, basit yapılardan karmaşık yapılara doğru evrimleşmektedir. Bu evrim sürecinde, adaptasyon yeteneği yüksek olan bireyler ve toplumlar hayatta kalmakta, diğerleri ise elenmektedir. Spencer, bu süreci engelleyen her türlü müdahaleye karşı çıkmış ve devlet yardımlarını, sosyal politikaları "yapay" ve "zararlı" müdahaleler olarak değerlendirmiştir (Hofstadter, 1992, s. 41).

Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyal Darwinizm'in en önemli temsilcilerinden biri, Yale Üniversitesi'nde görev yapan sosyolog William Graham Sumner olmuştur. Sumner, "What Social Classes Owe to Each Other" (1883) adlı eserinde, serbest piyasa ekonomisini ve "bırakınız yapsınlar" (laissez-faire) politikalarını desteklemiş, toplumsal reformlara karşı çıkmıştır (Bannister, 2010, s. 98).

Sumner'a göre, "Doğa, bizi evrensel bir 'yaşam mücadelesi' içinde doğurmaktadır ve bu mücadele, sadece her bir bireyin hayatta kalabilmesi için yeterli kaynaklara ulaşması çabasından ibarettir" (Sumner, 1883, s. 17). Sumner, toplumsal eşitsizlikleri doğal ve kaçınılmaz görmüş, zenginliğin bireylerin yetenekleri ve çalışkanlıklarıyla ilişkili olduğunu savunmuştur.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Darwin'in kuzeni olan Francis Galton, 1869'da yayımladığı "Hereditary Genius" (Kalıtsal Deha) adlı eserinde, insan yeteneklerinin kalıtsal olduğunu ve seçici üreme yoluyla insan ırkının "iyileştirilebileceğini" savunmuştur. Galton, 1883'te "öjenik" (eugenics) terimini ortaya atmış ve bu kavramı "insan ırkının kalıtsal özelliklerini iyileştirmeyi amaçlayan bilim" olarak tanımlamıştır (Kevles, 1985, s. 3).

Galton'a göre, "Her nesilde, toplumun en alt tabakasından gelen sayısız istenmeyen tip, daha nitelikli olanları aşağı çekmektedir. Kalıtımsal olarak aşağı olan tiplerin üremesini engellemek, en yüksek sosyal görevimizdir" (Galton, 1883, s. 24). Bu fikirler, 20. yüzyılın başlarında öjenik hareketinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Sosyal Darwinizm, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ekonomik liberalizmin savunulmasında etkili olmuştur. Devlet müdahalesinin olmadığı serbest piyasa ekonomisinin, doğal seçilim sürecine benzer şekilde, en yetenekli ve çalışkan bireylerin başarısını sağlayacağı düşünülmüştür (Weikart, 2009, s. 123).

Andrew Carnegie, "Wealth" (1889) başlıklı makalesinde şöyle yazmıştır: "Zengin ve yoksul arasındaki rekabet, insanlığın gelişmesinde zorunlu bir aşamadır ve bu rekabet, yalnızca en uygun olanın hayatta kalmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda en uygun olanın hayatı en iyi şekilde yaşamasını da sağlar" (Carnegie, 1889, s. 655). Bu görüş doğrultusunda, Carnegie gibi sanayiciler, ekonomik eşitsizlikleri doğal ve kaçınılmaz görmüşlerdir.

John D. Rockefeller ise 1902'de yaptığı bir konuşmada, "Büyük işletmelerin büyümesi, yalnızca en güçlünün hayatta kalması yasasının bir örneğidir. Bu, doğanın yönteminin bir göstergesidir" demiştir (Hofstadter, 1992, s. 45). Bu tür açıklamalar, ekonomik gücün belirli ellerde toplanmasını meşrulaştırmada Sosyal Darwinist argümanların nasıl kullanıldığını göstermektedir.

19. yüzyılın sonlarında yoğunlaşan Avrupa emperyalizmi, Sosyal Darwinist fikirlerle desteklenmiştir. Sömürgeci güçler, "daha az gelişmiş" toplumlar üzerindeki hakimiyetlerini, evrimsel üstünlük iddialarıyla meşrulaştırmaya çalışmışlardır (MacKenzie, 1976, s. 509). İngiliz şair Rudyard Kipling'in "beyaz adamın sorumluluğu" (white man's burden) kavramı, Avrupalı güçlerin sömürgecilik faaliyetlerini "medenileştirme misyonu" olarak sunmuştur. Bu anlayışa göre, "üstün" Batı medeniyeti, "aşağı" toplumları eğitmek ve geliştirmekle yükümlüdür (Bannister, 2010, s. 174).

Alman biyolog Ernst Haeckel, "The History of Creation" (1876) adlı eserinde, "İnsan ırkları arasındaki zihinsel farklılıklar, fiziksel farklılıklardan daha büyüktür. En yüksek ve en alçak

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

insan ırkları arasındaki zihinsel fark, en yüksek insan ile en yüksek hayvan arasındaki farktan daha büyüktür" demiştir (Haeckel, 1876, s. 365). Bu tür ırkçı görüşler, emperyalist politikaların bilimsel kılıf altında sunulmasında etkili olmuştur.

Francis Galton'un fikirleriyle başlayan öjenik hareketi, 20. yüzyılın ilk yarısında birçok ülkede uygulama alanı bulmuştur. Bu hareket, "üstün" genetik özelliklere sahip bireylerin üremesini teşvik eden "pozitif öjenik" ve "aşağı" olarak kabul edilen bireylerin üremesini engelleyen "negatif öjenik" uygulamalarını içermiştir (Kevles, 1985, s. 85).

Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1907-1937 yılları arasında 32 eyalette zorunlu kısırlaştırma yasaları çıkarılmıştır. Bu yasalar kapsamında, zihinsel engelliler, suçlular ve "toplumsal açıdan uygunsuz" görülen kişiler zorla kısırlaştırılmıştır. 1927'deki Buck v. Bell davasında Yüksek Mahkeme Yargıcı Oliver Wendell Holmes Jr., zorunlu kısırlaştırmayı onaylayarak şu ünlü sözleri söylemiştir: "Üç nesil imbecile[1] yeterlidir" (Lombardo, 2008, s. 174).

İngiltere'de, 1913'te kurulan Mental Deficiency Act, "zihinsel eksikliği" olan kişilerin kurumsal gözetim altında tutulmasını sağlamıştır. Alman Weimar Cumhuriyeti'nde de benzer yasalar çıkarılmış, ancak Nazi rejimi döneminde öjenik uygulamalar çok daha vahşi bir boyuta ulaşmıştır (Weikart, 2004, s. 229). Nazi ideolojisi, Sosyal Darwinist fikirlerin en aşırı ve yıkıcı şekilde uygulandığı örneklerden biridir. Adolf Hitler, *Kavgam* (Mein Kampf) adlı eserinde, "Doğa, ırkların karışmasını istemiyor, daha zayıf ırkın daha güçlü olanla eşitlenmesini de istemiyor. Doğa, güçlünün zayıfı yenmesini ve yalnızca en güçlünün hayatta kalma hakkını korumasını istiyor" demiştir (Hitler, 1925/1999, s. 262).

Nazi rejimi, bu fikirleri temel alarak "ırksal hijyen" politikalarını uygulamıştır. 1933'te çıkarılan "Kalıtsal Hastalıkları Olan Nesillerin Önlenmesi Yasası" kapsamında, yaklaşık 400.000 kişi zorla kısırlaştırılmıştır. 1939'da başlatılan T4 Programı ise, zihinsel ve fiziksel engelli kişilerin sistematik olarak öldürülmesini içermiştir (Friedlander, 1995, s. 39). Yahudi Soykırımı (Holokost), Nazi Almanyası'nın "ırksal mücadele" anlayışının en trajik sonucu olmuştur. Nazi ideologları, Yahudileri "Alman kanını kirleten parazitler" olarak tanımlamış ve bu "biyolojik tehdit"in ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur (Weikart, 2004, s. 336).

Sosyal Darwinizm, bilimsel açıdan çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin temelinde, biyolojik evrim teorisinin toplumsal alana uygulanmasının metodolojik sorunları yer almaktadır. Paleontolog ve evrim biyologu Stephen Jay Gould 1981 yılında kaleme aldığı *The*

[1] "imbecile" İngilizce bir kelimedir ve Türkçe'de "aptal", "ahmak", "geri zekalı" anlamlarına gelir. Bu terim tarihsel olarak tıbbi bir sınıflandırma olarak kullanılmıştır, ancak günümüzde aşağılayıcı ve hakaret içeren bir ifade olarak kabul edilmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Mismeasure of Man adlı eserinde, ırksal hiyerarşileri desteklemek için kullanılan "bilimsel" yöntemlerin geçersizliğini ortaya koymuştur (Gould, 1996, s. 52). Gould'a göre, "Sosyal Darwinizm, Darwin'in teorisinin yanlış bir uygulamasıdır. Darwin, doğal seçilimin ahlaki bir değer taşımadığını, sadece çevresel koşullara adaptasyon sürecini açıkladığını vurgulamıştır" (Gould, 1996, s. 37).

Antropolog Franz Boas, 20. yüzyılın başlarında kültürel görecelik fikrini savunarak, ırksal belirlenimciliğe karşı çıkmıştır. Boas, "The Mind of Primitive Man" (1911) adlı eserinde, insan davranışlarının biyolojik değil, kültürel faktörlerle şekillendiğini vurgulamıştır (Boas, 1911, s. 76).

Sosyal Darwinizm, etik açıdan da eleştirilmiştir. İngiliz biyolog Thomas Henry Huxley, 1893'te yaptığı "Evolution and Ethics" adlı konuşmada, doğadaki rekabetçi süreçlerin toplumsal alanda taklit edilmesinin etik olmadığını savunmuştur: "Etik ilerleme, çevremize uyum sağlama sürecini taklit etmekle değil, ona karşı savaşmakla gerçekleşir" (Huxley, 1893, s. 42).

Amerikalı sosyolog Lester Frank Ward, "Dynamic Sociology" (1883) adlı eserinde, Sosyal Darwinizm'in rekabetçi anlayışına karşı çıkarak, toplumsal işbirliği ve planlamanın önemini vurgulamıştır. Ward'a göre, "Bilinçli insan eylemi, doğanın kör süreçlerinden üstündür ve toplumsal ilerleme, doğal seçilime bırakılmak yerine, bilinçli çabalarla yönlendirilmelidir" (Ward, 1883, s. 248).

II. Dünya Savaşı sonrasında, Nazi rejiminin uygulamalarının ortaya çıkardığı dehşet, Sosyal Darwinist fikirlere yönelik eleştirileri güçlendirmiştir. 1950'de UNESCO, "Irk Üzerine Bildirge" yayımlayarak, ırksal hiyerarşilerin bilimsel geçerliliği olmadığını resmen ilan etmiştir (Barkan, 1992, s. 341). Bu ve benzeri yaklaşımlarla sosyal Darwinizmin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonunda popülerliği kaybolduğu kabul edilmiştir. Ancak 21. yüzyılın başlarında biyo-teknolojilerde yaşanan gelişmelerle sosyal Darwinizm Transhümanizm şeklinde yeniden gündeme gelmeye başlamıştır.

3. TRANSHÜMANİZM: TEKNOLOJİ ÇAĞINDA SOSYAL DARWİNİZM

Transhümanizm, insan biyo-fizyolojik kapasitelerinin teknoloji aracılığıyla geliştirilmesini ve dönüştürülmesini savunan bir düşünce akımı ve felsefi harekettir. Transhümanist düşünce, mevcut biyolojik sınırların ötesinde, insanların fiziksel, zihinsel ve psikolojik kapasitelerinin teknolojik müdahalelerle artırılabileceği ve hatta insanlığın yeni bir evrimsel aşamaya, "posthuman" durumuna geçebileceği öngörüsüne dayanmaktadır (Bostrom, 2005, s. 4).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Bu felsefi hareket, günümüzde hızla gelişen biyoteknoloji, nanoteknoloji, yapay zekâ, robotik ve bilişsel bilimler gibi alanlardaki ilerlemelerle yakından ilişkilidir. Transhümanizm, bu teknolojilerin insan deneyimini kökten değiştirme potansiyelini vurgulamakta ve bu değişimi olumlu bir gelişme olarak görmektedir. Bostrom'un (2005) ifadesiyle, "Transhümanizm, teknolojinin insan sınırlarını aşma ve yaşamı zenginleştirme potansiyelini tanır ve bu potansiyelden sorumlu bir şekilde yararlanmanın yollarını arar" (s. 5).

Transhümanizm terimi, "ötesinde" anlamına gelen Latince "trans" öneki ile "insan" kelimesinin birleşiminden oluşmaktadır. Bu terim, ilk kez 1957 yılında biyolog Julian Huxley tarafından kullanılmıştır. Huxley, "Transhumanism" başlıklı makalesinde bu kavramı, "insan türünün kendini aşabileceği ve yeni olasılıkları keşfedebileceği bir inanç" olarak tanımlamıştır (Hughes, 2004, s. 158).

Modern anlamıyla Transhümanizmin tanımını ilk kez 1990 yılında formüle eden filozof Max More ise şu ifadeyi kullanmıştır: "Transhümanizm, akıl, bilim, teknoloji ve diğer rasyonel araçlar kullanarak insanlık durumunu geliştirmeyi amaçlayan felsefelerin bir sınıfıdır. Transhümanistler, teknolojinin insanları şu anda hayal edilemeyecek şekillerde dönüştürme potansiyeline sahip olduğuna inanır" (More, 2013, s. 4).

Transhümanist düşüncenin temel varsayımlarını Nick Bostrom (2005, s. 8) şöyle sıralamıştır: İnsan potansiyeli henüz tam olarak gerçekleşmemiştir. İnsanlık, teknoloji yoluyla mevcut biyolojik sınırlarını aşabilir. Bilişsel yetenekler, fiziksel kapasite, duygusal gelişim ve ahlaki ilerleme teknolojik müdahalelerle geliştirilebilir. Yaşlanma ve istenmeyen ölüm, aşılması gereken sorunlardır. Transhümanist düşünce, insanın gelecekteki evrimini bilinçli ve planlı bir şekilde yönlendirmeyi amaçlar. Bu anlayışa göre, doğal evrim süreci yetersiz ve yavaştır; teknolojik araçlarla insan türünün daha hızlı ve daha istendik bir yönde geliştirilmesi mümkündür (Bostrom, 2008, s. 107). Transhümanist düşüncede, yaşlanma ve ölüm, aşılması gereken biyolojik sınırlamalar olarak görülmektedir. Bu alanda çalışan araştırmacılar, yaşlanma sürecini yavaşlatmayı, durdurmayı ve hatta tersine çevirmeyi hedeflemektedir (de Grey & Rae, 2007, s. 43).

Transhümanist düşüncenin kökleri, Aydınlanma felsefesine kadar uzanmaktadır. Aydınlanma düşünürleri, insan aklına duydukları güven ve bilimsel ilerlemenin insanlığı daha iyi bir geleceğe taşıyacağı inancıyla, bugünkü Transhümanist düşüncenin temellerini atmışlardır. Marquis de Condorcet'nin 18. yüzyılda ortaya koyduğu, bilimsel ilerlemenin insanın fiziksel ve

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

zihinsel kapasitelerini artıracağı ve ömrü uzatacağı öngörüsü, erken bir Transhümanist vizyon olarak değerlendirilebilir (Hughes, 2012, s. 760).

19. yüzyılda, Darwin'in evrim teorisinin ortaya çıkışı, insan doğasının değişebilirliği fikrini güçlendirmiştir. Friedrich Nietzsche'nin "Üstinsan" (Übermensch) kavramı, insanın kendini aşma potansiyeline işaret etmesi bakımından, transhümanist düşünceye katkıda bulunmuştur (More, 2010, s. 2). 20. yüzyılın ilk yarısında, genetik biliminin gelişmesi ve J.B.S. Haldane, J.D. Bernal ve Julian Huxley gibi bilim insanlarının, bilim ve teknolojinin insan gelişimini hızlandırma potansiyeline dair yazdıkları, transhümanist düşüncenin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Huxley'in 1957'de kullandığı "Transhümanizm" terimi, bu düşünce akımının adını belirleyen ilk kullanım olmuştur (Bostrom, 2005, s. 10).

1960'lar ve 1970'lerde, bilim kurgu yazarları Robert Ettinger ve F.M. Esfandiary (FM-2030), teknolojik gelişmelerin insan kaderini değiştirme potansiyelini vurgulayan eserler yayımlamışlardır. Ettinger, kriyonik (cryonics) alanında öncü çalışmalar yaparken, Esfandiary, "Are You a Transhuman?" başlıklı eserinde transhümanist bir yaşam tarzını tanımlamıştır (Hughes, 2004, s. 160).

1980'lerde ve 1990'larda, bilgisayar teknolojisinin hızlı gelişimi ve internet devrimi, transhümanist düşüncenin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Max More, 1990'da Extropy Institute'u kurarak Transhümanist fikirlerin daha sistematik bir şekilde geliştirilmesini sağlamıştır (Tirosh-Samuelson, 2012, s. 30).

1998 yılında, Nick Bostrom ve David Pearce tarafından kurulan Dünya Transhümanist Derneği (World Transhumanist Association, şimdiki adıyla Humanity+), Transhümanizmi akademik çevrelerde daha görünür kılmıştır. 2000'lerin başında, Ray Kurzweil'in "The Singularity is Near" (2005) adlı eseri, "teknolojik tekillik" (technological singularity) kavramını popülerleştirerek, transhümanist düşüncenin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır (Kurzweil, 2005, s. 9).

Genetik mühendisliği ve biyoteknoloji, Transhümanist vizyonun gerçekleştirilmesinde en önemli araçlardan biridir. CRISPR-Cas9 gibi gen düzenleme teknolojileri, insan genomunu değiştirme ve geliştirme potansiyeli taşımaktadır. Bu teknolojiler, genetik hastalıkların tedavisinin ötesinde, fiziksel ve zihinsel özelliklerin geliştirilmesinde de kullanılabilir (Savulescu et al., 2015, s. 84).

2018 yılında, Çinli bilim insanı He Jiankui'nin HIV'e dirençli genler taşıyacak şekilde genetik olarak düzenlenmiş ikizlerin doğumunu duyurması, uluslararası bir tartışma başlatmıştır. Bu

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

olay, insan embriyosunda genetik düzenlemenin teknik olarak mümkün olduğunu göstermiş, ancak etik ve yasal sorunları da gündeme getirmiştir (Cyranoski, 2019, s. 19).

Church ve Regis (2012), "Regenesis: How Synthetic Biology Will Reinvent Nature and Ourselves" adlı kitaplarında, sentetik biyolojinin insan türünü değiştirme potansiyelini tartışmışlardır. Yazarlara göre, "İnsan genomunun tam olarak anlaşılması ve değiştirilebilmesi, insan organizmasının radikal bir şekilde yeniden tasarlanmasını mümkün kılacaktır" (s. 238).

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi, Transhümanist vizyonun önemli bir parçasıdır. Bu teknolojiler, insan zekâsını aşan yapay sistemlerin geliştirilmesini ve insan-makine entegrasyonunu hedeflemektedir. Kurzweil (2005), insanüstü yapay zekâ sistemlerinin ortaya çıkışını "teknolojik tekillik" olarak adlandırmış ve bunu 2045 yılı civarında gerçekleşecek bir olay olarak öngörmüştür (s. 136).

Beyin-bilgisayar arayüzleri (BBA), insan beynini doğrudan bilgisayar sistemlerine bağlayarak, zihinsel kapasitelerin genişletilmesini amaçlamaktadır. Elon Musk'ın şirketi Neuralink, implante edilebilir beyin-makine arayüzleri geliştirmektedir. Musk, bu teknolojinin "insanların yapay zekâ ile rekabet edebilmesini sağlayacağını" belirtmiştir (Musk & Neuralink, 2019, s. 5).

Aubrey de Grey'in "Strategies for Engineered Negligible Senescence" (SENS) yaklaşımı, yaşlanmanın yedi temel mekanizmasını hedef alarak, yaşam süresini radikal bir şekilde uzatmayı amaçlamaktadır. De Grey'e göre, "Bugün doğan ilk bin yıllık insan hâlihazırda doğmuş olabilir" (de Grey & Rae, 2007, s. 325).

Google'ın yan kuruluşu Calico (California Life Company), yaşlanma süreçlerini araştırmak ve yaşam kalitesini uzatmak amacıyla kurulmuştur. Şirket, yaşlanma karşıtı ilaçlar ve terapiler geliştirmeyi hedeflemektedir (López-Otín et al., 2013, s. 1196).

Kriyonik (cryonics), ölümün ardından insan bedeninin veya beyninin çok düşük sıcaklıklarda korunmasını içeren bir uygulamadır. Bu uygulama, gelecekte teknolojinin yeterince gelişmesiyle, dondurulmuş kişilerin yeniden canlandırılabileceği varsayımına dayanmaktadır. Alcor Life Extension Foundation gibi kuruluşlar, bu hizmeti sunmaktadır (Merkle, 1992, s. 8).

Nöro-geliştirme teknolojileri, beyin fonksiyonlarını iyileştirmeyi ve zihinsel kapasiteleri artırmayı amaçlamaktadır. Bu alandaki uygulamalar arasında, transkraniyal manyetik stimülasyon, transkraniyal doğru akım stimülasyonu ve nörofeedback gibi teknikler yer almaktadır (Farah et al., 2014, s. 379).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Nootropik ilaçlar veya "akıllı ilaçlar" (smart drugs), bilişsel fonksiyonları geliştirmek için kullanılan farmakolojik maddelerdir. Modafinil, methylphenidate ve amphetamine gibi ilaçlar, üniversite öğrencileri ve profesyoneller arasında bilişsel performansı artırmak amacıyla kullanılmaktadır (Greely et al., 2008, s. 703).

Hafıza geliştirme implantları üzerine çalışmalar da sürdürülmektedir. Theodore Berger ve ekibi, hippocampus fonksiyonlarını taklit eden ve hafıza oluşumuna yardımcı olan bir nöral implant geliştirmiştir. Bu tür teknolojiler, Alzheimer hastalarının yanı sıra, sağlıklı bireylerin hafıza kapasitelerini artırmak için de kullanılabilir (Berger et al., 2011, s. 5694). Siborg teknolojileri, insan bedeninin mekanik ve elektronik bileşenlerle entegrasyonunu içermektedir. Biyonik uzuvlar, yapay organlar ve duyusal implantlar, bu alandaki uygulamalara örnek olarak gösterilebilir (Clark, 2003, s. 115).

İleri düzey protez teknolojileri, fiziksel engelli bireylerin kapasitelerini geri kazanmalarının ötesinde, normal insan kapasitelerini aşan yetenekler sunma potansiyeline sahiptir. Hugh Herr'in MIT Media Lab'deki ekibi, biyomekanik bacak protezleri geliştirmektedir. Herr'e göre, "Gelecekte, protez uzuvlar biyolojik uzuvlardan daha üstün hale gelecek ve insanlar fiziksel engellerini avantaja dönüştürebilecekler" (Herr, 2014, s. 59).

Duyusal geliştirmeler alanında, Neil Harbisson örneği dikkat çekicidir. Renk körlüğü ile doğan Harbisson, renkleri ses frekanslarına dönüştüren bir cihazı kafatasına implante ettirmiş ve böylece normal insan görme spektrumunun ötesinde, ultraviyole ve kızılötesi ışınları da algılayabilir hale gelmiştir. Harbisson, kendisini "ilk yasal olarak tanınmış siborg" olarak tanımlamaktadır (Jeffries, 2014, s. 12).

Transhümanist düşünce ve uygulamalar, çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, felsefi, etik, sosyal ve dinî perspektiflerden gelmektedir. Francis Fukuyama (2004), Transhümanizmi "dünyanın en tehlikeli fikirleri" arasında saymıştır. Fukuyama'ya göre, Transhümanizm insan doğasını değiştirmeyi hedefleyerek, insan onuru ve eşitlik kavramlarını tehlikeye atmaktadır: "Transhümanistler, insanlığın özünü oluşturan şeyleri değiştirmeye çalışarak, insan haklarının temelini oluşturan eşitlik ilkesini zayıflatma riskini taşıyorlar" (s. 42).

Michael Sandel (2007), "The Case Against Perfection" adlı eserinde, genetik geliştirmelerin "hayatın armağan karakterini" yok edeceğini savunmuştur. Sandel'e göre, "İnsan mükemmeliyetçiliği, hayata karşı doğru tutumu - şükran ve tevazu tutumunu - aşındırmaktadır" (s. 85).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Jürgen Habermas (2003), "The Future of Human Nature" adlı kitabında, genetik müdahalelerin gelecek nesillerin özerk bireyler olma hakkını ihlal edeceğini öne sürmüştür. Habermas'a göre, "Genetik olarak programlanmış bir birey, kendi yaşam öyküsünün tek yazarı olamaz" (s. 63).

Transhümanist teknolojilerin, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirme potansiyeli, önemli bir eleştiri konusudur. James Hughes (2004), "Citizen Cyborg" adlı kitabında, bu teknolojilerin demokratikleştirilmesi gerektiğini savunmuştur: "Eğer Transhümanist teknolojiler sadece zenginlerin erişimine açık olursa, toplum 'geliştirilenler' ve 'geliştirilmeyenler' olarak bölünebilir" (s. 215).

Bill McKibben (2003), "Enough: Staying Human in an Engineered Age" adlı eserinde, transhümanist teknolojilerin insanların özgürlüğünü ve özerkliğini tehdit edeceğini öne sürmüştür. McKibben'e göre, "Geleceğimizi genetik mühendislik gibi teknolojilere teslim etmek, insanlığın en değerli özelliklerinden bazılarını feda etmek anlamına gelir" (s. 204).

Leon Kass (2002), "Life, Liberty, and the Defense of Dignity" adlı kitabında, transhümanist uygulamaların insan onuruna aykırı olduğunu savunmuştur. Kass'a göre, "İnsan doğasını aşmaya çalışmak, aslında insan olmanın anlamını kaybetme riskini taşır" (s. 12).

Katolik Kilisesi, özellikle genetik mühendislik ve üreme teknolojileri konularında transhümanist uygulamalara karşı çıkmaktadır. Vatikan, insan embriyosu üzerinde yapılan genetik müdahaleleri, insan onuru ve yaşamın kutsallığı ilkelerine aykırı bulmaktadır (O'Leary, 2019, s. 178).

İslam düşünürleri arasında da Transhümanizme yönelik eleştiriler bulunmaktadır. Bu eleştiriler, genellikle Allah'ın yaratımına müdahale etme ve fıtratı değiştirme endişeleri etrafında şekillenmektedir (Nayef Al-Rodhan, 2014, s. 56).

Transhümanizm, etik, sosyal ve felsefi açılardan kapsamlı tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bu tartışmalar, insan doğası, özgürlük, eşitlik, adalet ve gelecek nesillere karşı sorumluluk gibi konuları içermektedir. Transhümanist uygulamalar, "insan nedir?" ve "insanı insan yapan nedir?" gibi temel felsefi soruları yeniden gündeme getirmektedir. Genetik müdahaleler, beyin-bilgisayar arayüzleri ve siborg teknolojileri gibi uygulamalar, insan kimliğinin sınırlarını bulanıklaştırmaktadır (Sharon, 2014, s. 98).

Bostrom (2008), posthuman durumuna geçişin, insan kimliğinin özünü koruyarak gerçekleşebileceğini savunmaktadır: "İnsan olmak, belirli bir biyolojik forma sahip olmaktan ziyade, belirli değerlere ve kapasitelere sahip olmakla ilgilidir" (s. 108).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Transhümanist teknolojiler, bireysel özgürlük ve otonomi kavramlarını hem genişletme hem de sınırlama potansiyeline sahiptir. Bu teknolojiler, bir yandan insanların kendi gelişimlerini yönlendirme özgürlüğünü artırırken, diğer yandan genetik determinizm riskini de beraberinde getirmektedir (Buchanan et al., 2000, s. 156).

Savulescu (2009), "morfololojik özgürlük" kavramını savunarak, bireylerin kendi bedenlerini değiştirme hakkına sahip olması gerektiğini öne sürmüştür: "İnsanların kendi bedenlerini ve zihinlerini geliştirme özgürlüğü, temel insan haklarından biri olarak görülmelidir" (s. 233).

Eşitlik ve Adalet Meseleleri

Transhümanist teknolojilerin eşit olmayan dağılımı, "genetik aristokrasi" veya "posthuman elit" oluşumu gibi endişeleri beraberinde getirmektedir. Bu teknolojilere erişimde eşitliğin sağlanması, önemli bir etik ve politik mesele olarak karşımıza çıkmaktadır (Reiner, 2013, s. 189).

Caplan (2009), bu teknolojilerin adil dağılımının sağlanması için, sağlık sigortası sistemlerinin genişletilmesi ve kamusal finansman modelleri oluşturulması gerektiğini savunmuştur: "Geliştirme teknolojilerine erişim, sadece piyasa koşullarına bırakılmamalıdır" (s. 202).

Transhümanist uygulamaların, özellikle germline düzenlemeler gibi kalıtsal değişikliklere yol açan müdahalelerin, gelecek nesiller üzerindeki etkileri, önemli bir etik sorundur. Bu müdahaleler, gelecek nesillerin kendi genetik mirasları üzerinde söz sahibi olma hakkını etkileyebilir (Annas et al., 2002, s. 154).

Jonas (1984), "sorumluluk etiği" kavramını geliştirerek, şimdiki nesillerin, gelecek nesillerin yaşam koşullarına zarar vermeme sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır: "Eylemlerimizin, gelecekteki insanların varoluşuyla uyumlu olması gerekir" (s. 11).

4. ZAMAN MAKİNESİ'NDE SOSYAL DARWİNİZM VE TRANSHÜMANİZM

Wells'in *Zaman Makinesi* romanı, 802.701 yılına seyahat eden isimsiz bir Zaman Yolcusu'nun gözünden, insanlığın iki ayrı türe evrimleştiğini betimler: yeryüzünde yaşayan zarif ancak zekâ ve güç bakımından gerilemiş Eloiler ile yeraltında yaşayan, teknolojiyi kontrol eden ancak yamyamlığa evrilmiş Morlocklar (Wells, 2017, s. 47-48).

Wells, Viktorya döneminin sınıf ayrımlarını evrimsel bir determinizm içinde yorumlamıştır. Zaman Yolcusu, bu ayrışmanın nedenini şöyle açıklar: "İlk başta, gördüğüm şeyin, komünizmin zarif bir biçimi olduğunu düşündüm... Ancak sonunda toplumun mekaniğini anladım. İnsanlık iki biyolojik türe ayrılmıştı" (Wells, 2017, s. 56).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Wells'in sunduğu gelecek vizyonu, Thomas Malthus ve Herbert Spencer'ın fikirlerinden etkilenmiştir. Zaman Yolcusu şöyle der: "Toplumsal farklılaşma, kapitalist sistem içinde başladı. İşçi sınıfı yeraltındaki yaşama uyum sağlarken, zenginler yeryüzünde kaldı" (Wells, 2017, s. 58). Bu analiz, Sosyal Darwinizm'in öngördüğü "adaptasyon" kavramının ironik bir yorumudur; çünkü Morlocklar fiziksel olarak daha güçlü ve teknolojik kontrolü elinde tutan, dolayısıyla "hayatta kalma mücadelesinde" üstün gelen taraf olarak gösterilmiştir (Parrinder, 2005, s. 123).

Wells, romanın ilerleyen bölümlerinde, daha da uzak bir gelecekte (30 milyon yıl sonra) insanlığın tamamen yok olduğu ve dünya üzerinde yengeç benzeri canlıların egemen olduğu bir dünya tasvir eder. Bu bölüm, evrimsel sürecin kaçınılmazlığını ve insan türünün de sonunda yok olmaya mahkûm olduğunu vurgular (Wells, 2017, s. 92-93).

5. CESUR YENİ DÜNYA'DA SOSYAL DARWİNİZM VE TRANSHÜMANİZM

Huxley'in romanı, insanların laboratuvarda üretildiği, genetik mühendisliği ve şartlandırma yöntemleriyle beş farklı kasta ayrıldığı bir dünya tasvir eder. Bu dünyada, Alfa kastı en yüksek zekâ ve fiziksel özelliklere sahipken, Epsilon kastı en alt seviyede, rutin işleri yapması için tasarlanmış insan grubudur (Huxley, 2006, s. 13-15). Dünya Devleti'nin kontrolündeki bu toplumda, "İstikrar" en temel değerdir ve herkes "herkes, herkes içindir" sloganıyla kolektif bir yaşama şartlandırılmıştır. Mutsuzluk ve çatışmanın önüne geçmek için "soma" adlı bir uyuşturucu serbest kullanımdadır (Huxley, 2006, s. 54).

Romanın önemli karakterlerinden Mustafa Mond, Dünya Denetçilerinden biri, sistemin mantığını şöyle açıklar: "Biz şimdi genetik olarak daha üstün Alfalar üretebilirdik, ancak bir Alfa'nın Epsilon işi yapması toplumsal istikrarı bozardı. Bizim istediğimiz mutluluk ve istikrardır, mükemmellik değil" (Huxley, 2006, s. 222). Bu açıklama, transhümanist gelişimin paradoksal bir yönüne işaret eder; teknolojik ilerleme insan kapasitesini geliştirme potansiyeline sahipken, *Cesur Yeni Dünya*'da bu potansiyel kasıtlı olarak sınırlandırılmıştır.

Huxley, transhümanist bir toplumun nasıl totaliter kontrol mekanizmaları üretebileceğini göstermiştir. Bernard Marx karakteri şöyle düşünür: "Genetik olarak belirlenmiş kaderimin ötesinde bir şey olabilseydim... Gerçek anlamda özgür olabilirdim" (Huxley, 2006, s. 91). Bu ifade, biyo-teknolojik determinizmin özgürlük sorununu ortaya koyar.

Romanın "Vahşi" olarak adlandırılan John karakteri, Shakespeare'in eserleriyle büyümüş, "doğal" yollarla dünyaya gelmiş biridir ve *Cesur Yeni Dünya*'nın değerlerine meydan okur: "Mutluluğunuz özgürlük pahasına satın alınmıştır" (Huxley, 2006, s. 240). Bu söylemler biyo-

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

teknoloji ve haz çağında özgürlüğün bedensel indirgemeciliği eleştirilmekte, haz duymak ile mutlu olmanın aynı şey olmadığı vurgulanmaktadır.

Her iki roman da insanlığın geleceğini şekillendiren bilimsel ve toplumsal güçlere dair kaygıları yansıtır, ancak farklı odak noktaları vardır. Wells, 19. yüzyılın sınıf çatışmalarının uzun vadeli evrimsel sonuçlarını incelerken, Huxley daha çok biyo-teknoloji ve toplumsal şartlandırmanın insan doğasını nasıl dönüştürebileceğiyle ilgilenir.

Wells'in romanında, Sosyal Darwinizm'in "rekabet" ve "hayatta kalma" kavramları ironik bir şekilde tersine çevrilmiştir; zengin sınıfın torunları olan Eloiler, yoksulların torunları olan Morlocklar tarafından "hasat edilmektedir" (Wells, 2017, s. 67). Huxley'in romanında ise rekabet tamamen ortadan kaldırılmış, her birey genetik olarak belirlenmiş rolünden memnun olacak şekilde şartlandırılmıştır (Huxley, 2006, s. 44-45).

Transhümanizm bağlamında, *Cesur Yeni Dünya* genetik mühendisliğin insan potansiyelini kısıtlamak için kullanıldığı bir distopya sunarken, Zaman Makinesi doğal evrim süreçlerinin insanlığı nasıl dönüştürebileceğini gösterir. Her iki roman da belirli bir tür determinizme işaret eder: Wells biyolojik ve sosyal determinizmi, Huxley ise genetik ve psikolojik determinizmi vurgular.

Huxley'in romanında, genetik olarak tasarlanmış insanların şartlandırılması sonucu ortaya çıkan mutluluk, John'un "Gerçek olmayan bir mutluluk değersizdir" (Huxley, 2006, s. 244) sözleriyle sorgulanır. Wells'in Zaman Yolcusu ise, Eloilerin kaderini görünce "İnsanlığın entelektüel gelişimi, zorluklarla mücadele etmesine bağlıdır" sonucuna varır (Wells, 2017, s. 71).

6. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Her iki yazar da dönemlerinin bilimsel ve felsefi eğilimlerini ustaca romanlarına yansıtmıştır. Wells, Darwin'in evrim teorisinin toplumsal uzantılarını inceleyerek, sınıf çatışmalarının uzun vadeli sonuçlarını distopik bir gelecek vizyonuyla eleştirmiştir. Huxley ise, öjenik uygulamaların ve davranış bilimlerinin gelişiminden yola çıkarak, teknolojinin insan doğasını değiştirme potansiyelini sorgulamıştır.

Günümüzde genetik mühendislik, yapay zekâ ve biyoteknoloji alanındaki gelişmeler, her iki yazarın da kaygılarını yeniden gündeme getirmektedir. CRISPR teknolojisi, embriyonik seçim ve nöro-geliştirme gibi uygulamalar, Huxley'in öngördüğü genetik kastlar sistemine doğru atılan adımlar olarak görülebilir (Fukuyama, 2003, s. 72).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Dijital uçurum ve küresel eşitsizlikler, Wells'in betimlediği toplumsal ayrışmanın farklı bir versiyonu olarak okunabilir. Ancak her iki yazarın da uyarıları, bu teknolojilerin ve sosyal eğilimlerin nasıl daha eşitlikçi ve özgürlükçü bir gelecek için kullanılabileceğine dair tartışmalara zemin hazırlamaktadır.

Sonuç olarak, "Zaman Makinesi" ve "Cesur Yeni Dünya", Sosyal Darwinizm ve Transhümanizm kavramlarının edebi alandaki en güçlü yansımaları olarak, günümüz teknoloji etiği ve toplumsal gelişim tartışmalarında hâlâ önemli referans noktaları olma özelliklerini korumaktadır.

KAYNAKÇA

Annas, G.J., Andrews, L.B., Isasi, R.M., Protecting the endangered human: Toward an international treaty prohibiting cloning and inheritable alterations, American Journal of Law & Medicine, 28, 2-3, 2002.

Bannister, R.C., Social Darwinism: Science and myth in Anglo-American social thought, Temple University Press/Philadelphia, 2010.

Barkan, E., The retreat of scientific racism: Changing concepts of race in Britain and the United States between the world wars, Cambridge University Press/Cambridge, 1992.

Berger, T.W., Hampson, R.E., Song, D., Goonawardena, A., Marmarelis, V.Z., Deadwyler, S.A., A cortical neural prosthesis for restoring and enhancing memory, Journal of Neural Engineering, 8, 4, 2011.

Boas, F., The mind of primitive man, Macmillan/New York, 1911.

Bostrom, N., A history of transhumanist thought, Journal of Evolution and Technology, 14, 1, 2005.

Bostrom, N., Why I want to be a posthuman when I grow up, Medical enhancement and posthumanity, Springer/Dordrecht, 2008.

Buchanan, A., Brock, D.W., Daniels, N., Wikler, D., From chance to choice: Genetics and justice, Cambridge University Press/Cambridge, 2000.

Caplan, A.L., Good, better, or best?, Human enhancement, Oxford University Press/Oxford, 2009.

Carnegie, A., Wealth, North American Review, 148, 391, 1889.

Church, G., Regis, E., Regenesis: How synthetic biology will reinvent nature and ourselves, Basic Books/New York, 2012.

Claeys, G., The origins of dystopia: Wells, Huxley and Orwell, The Cambridge companion to utopian literature, Cambridge University Press/Cambridge, 2010.

Clark, A., Natural-born cyborgs: Minds, technologies, and the future of human intelligence, Oxford University Press/Oxford, 2003.

Cyranoski, D., The CRISPR-baby scandal: What's next for human gene-editing, Nature, 566, 7745, 2019.

Darwin, C., The descent of man, and selection in relation to sex, John Murray/London, 1871.

De Grey, A., Rae, M., Ending aging: The rejuvenation breakthroughs that could reverse human aging in our lifetime, St. Martin's Press/New York, 2007.

Dickens, P., Social Darwinism: Linking evolutionary thought to social theory, Open University Press/Buckingham, 2000.

Farah, M.J., Smith, M.E., Ilieva, I., Hamilton, R.H., Cognitive enhancement, Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science, 5, 3, 2014.

Friedlander, H., The origins of Nazi genocide: From euthanasia to the final solution, University of North Carolina Press/Chapel Hill, 1995.

Fukuyama, F., Our posthuman future: Consequences of the biotechnology revolution, Picador/New York, 2003.

Fukuyama, F., Transhumanism, Foreign Policy, 144, 2004.

Galton, F., Inquiries into human faculty and its development, Macmillan/London, 1883.

Gould, S.J., The mismeasure of man (2nd ed.), Norton/New York, 1996.

Greely, H., Sahakian, B., Harris, J., Kessler, R.C., Gazzaniga, M., Campbell, P., Farah, M.J., Towards responsible use of cognitive-enhancing drugs by the healthy, Nature, 456, 7223, 2008.

Habermas, J., The future of human nature, Polity Press/Cambridge, 2003.

Haeckel, E., The history of creation: Or the development of the earth and its inhabitants by the action of natural causes, Appleton/New York, 1876.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Hawkins, M., Social Darwinism in European and American thought, 1860-1945: Nature as model and nature as threat, Cambridge University Press/Cambridge, 1997.

Herr, H., The new bionics that let us run, climb and dance, TED Talk, 56-63, 2014.

Hitler, A., Mein Kampf, Houghton Mifflin/Boston, 1999.

Hofstadter, R., Social Darwinism in American thought, Beacon Press/Boston, 1992.

Hughes, J., Citizen cyborg: Why democratic societies must respond to the redesigned human of the future, Westview Press/Boulder, 2004.

Hughes, J., The politics of transhumanism and the techno-millennial imagination, 1626-2030, Zygon: Journal of Religion and Science, 47, 4, 2012.

Huxley, A., Brave New World, Harper Perennial Modern Classics/New York, 2006.

Huxley, T.H., Evolution and ethics, Macmillan/London, 1893.

Jeffries, S., Neil Harbisson: The world's first cyborg artist, The Guardian, May 6, 2014.

Jonas, H., The imperative of responsibility: In search of an ethics for the technological age, University of Chicago Press/Chicago, 1984.

Kass, L.R., Life, liberty, and the defense of dignity: The challenge for bioethics, Encounter Books/San Francisco, 2002.

Kevles, D.J., In the name of eugenics: Genetics and the uses of human heredity, Knopf/New York, 1985.

Kumar, K., Utopia and anti-utopia in modern times, Basil Blackwell/Oxford, 2013.

Kurzweil, R., The singularity is near: When humans transcend biology, Viking/New York, 2005.

Leonard, T.C., Origins of the myth of social Darwinism: The ambiguous legacy of Richard Hofstadter's Social Darwinism in American Thought, Journal of Economic Behavior & Organization, 71, 1, 2009.

Lombardo, P.A., Three generations, no imbeciles: Eugenics, the Supreme Court, and Buck v. Bell, Johns Hopkins University Press/Baltimore, 2008.

López-Otín, C., Blasco, M.A., Partridge, L., Serrano, M., Kroemer, G., The hallmarks of aging, Cell, 153, 6, 2013.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

MacKenzie, J.M., Propaganda and empire: The manipulation of British public opinion, 1880-1960, Journal of Imperial and Commonwealth History, 5, 1, 1976.

McKibben, B., Enough: Staying human in an engineered age, Henry Holt/New York, 2003.

Merkle, R.C., The technical feasibility of cryonics, Medical Hypotheses, 39, 1, 1992.

More, M., The overhuman in the transhuman, Journal of Evolution and Technology, 21, 1, 2010.

More, M., The philosophy of transhumanism, The transhumanist reader: Classical and contemporary essays on the science, technology, and philosophy of the human future, Wiley-Blackwell/Chichester, 2013.

Musk, E., Neuralink, An integrated brain-machine interface platform with thousands of channels, bioRxiv, 1-15, 2019.

Nayef Al-Rodhan, R.F., The politics of emerging strategic technologies: Implications for geopolitics, human enhancement and human destiny, Palgrave Macmillan/London, 2014.

Offer, J., Herbert Spencer: Legacies, Routledge/London, 2019.

O'Leary, D.E., Ethics of artificial intelligence and robotics, The Cambridge handbook of information and computer ethics, Cambridge University Press/Cambridge, 2019.

Parrinder, P., Shadows of the future: H.G. Wells, science fiction, and prophecy, Liverpool University Press/Liverpool, 2005.

Reiner, P.B., The biopolitics of cognitive enhancement, Cognitive enhancement: An interdisciplinary perspective, Springer/Dordrecht, 2013.

Rose, N., The politics of life itself: Biomedicine, power, and subjectivity in the twenty-first century, Princeton University Press/Princeton, 2007.

Sandel, M.J., The case against perfection: Ethics in the age of genetic engineering, Harvard University Press/Cambridge, 2007.

Savulescu, J., The human prejudice and the moral status of enhanced beings: What do we owe the gods?, Human enhancement, Oxford University Press/Oxford, 2009.

Savulescu, J., Pugh, J., Douglas, T., Gyngell, C., The moral imperative to continue gene editing research on human embryos, Protein & Cell, 6, 7, 2015.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Sharon, T., Human nature in an age of biotechnology: The case for mediated posthumanism, Springer/Dordrecht, 2014.

Sumner, W.G., What social classes owe to each other, Harper & Brothers/New York, 1883.

Tirosh-Samuelson, H., Transhumanism as a secularist faith, Zygon: Journal of Religion and Science, 47, 4, 2012.

Ward, L.F., Dynamic sociology, or applied social science, Appleton/New York, 1883.

Weikart, R., From Darwin to Hitler: Evolutionary ethics, eugenics, and racism in Germany, Palgrave Macmillan/New York, 2004.

Weikart, R., Hitler's ethic: The Nazi pursuit of evolutionary progress, Palgrave Macmillan/New York, 2009.

Wells, H.G., The Time Machine, Penguin Classics/London, 2017.

Woiak, J., Designing a brave new world: Eugenics, politics, and fiction, The Public Historian, 29, 3, 2007.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEMDE AMERİKAN EDEBİYATINDA SOSYAL DARWİNİZMİN ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Ragıp ERGÜN

Artvin Çoruh Üniversitesi / Şavşat MYO

r.ergun@artvin.edu.tr - 0000-0002-7675-8729

ÖZET

Bu çalışma, 1918-1939 yılları arasındaki dönemde Amerikan edebiyatında sosyal Darwinist düşüncenin yansımalarını incelemektedir. Charles Robert Darwin'in ortaya attığı, doğal seleksiyona dayanan evrim teorisi, sosyal bilimlere ve sosyal alanlara uyarlanma çabası ile sosyal Darwinizm kavramının doğmasına neden olmuştur. Sosyal Darwinizm düşüncesi sosyal bilimlerde edebiyat başta olmak üzere pek çok alanı etkisi altına almıştır. Özellikle Amerikan edebiyatında önemli karşılıklarının olduğuna şahit olunmaktadır. İki dünya savaşı arası dönemde de bu bağlamda eser sayısında oldukça ciddi artış olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen toplumsal değişimler, ekonomik dalgalanmalar ve Büyük Buhran gibi olayların şekillendirdiği bu dönemde, Amerikan edebiyatı sosyal Darwinizmin kavramlarını çeşitli biçimlerde ele almıştır. Naturalistler, Kayıp Nesil yazarları, Harlem Rönesansı temsilcileri ve Büyük Buhran dönemi yazarlarının eserlerinde "hayatta kalma mücadelesi", "en uygun olanın hayatta kalması" ve çevresel determinizm gibi sosyal Darwinist temalar oldukça yoğun bir şekilde işlenmiştir. Jack London, Theodore Dreiser, Frank Norris gibi yazarların eserlerinde sosyal Darwinist paradigma yoğun bir şekilde savunulurken; Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald ve John Dos Passos gibileri ise tam tersine aynı argümanların insan yaşamı için uygun olmadığını vurguladıkları görülmektedir. Bu dönemde sosyal Darwinizmin menfi ya da müspet olarak farklı şekillerde Amerikan edebiyatında karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada iki dünya savaşı arası dönemde Amerikan edebiyatında iki yaklaşım karşılıklı olarak değerlendirilerek, savunanların hangi argümanlarla savunduğu, karşı çıkanların ise hangi saikleri gerekçe gösterdiği aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Darwinizm, Amerikan Edebiyatı, Evrim.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. GİRİŞ

Charles Robert Darwin'in doğal seleksiyona dayanan evrim teorisinin toplumsal alana uyarlanması olarak tanımlanabilecek olan sosyal Darwinizm, 19. yüzyılın sonlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde Herbert Spencer ve William Graham Sumner gibi düşünürlerin katkılarıyla yaygınlık kazanmıştır (Hofstadter, 1944, s. 31). Spencer'ın "en uygun olanın hayatta kalması" (survival of the fittest) ilkesi etrafında şekillenen bu düşünce akımı, toplumsal eşitsizlikleri doğal bir süreç olarak meşrulaştırmış ve serbest piyasa ekonomisinin felsefi temelini oluşturmuştur. Sosyal Darwinizm özellikle Batılı devlet ve toplumlarda farklı şekillerde tezahür etmiştir. Öjenizm ile Hitler dönemi Almanya'da ırk ıslahı politikaları, İngiltere'de emperyalizm, Amerika'da ise ırkçılık olarak kendini göstermiştir (Ergün, 2023 ss. 122-123). Ayrıca öjenizm bilimsel meşruiyet olarak gösterilerek Almanya başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde kısırlaştırma yasaları çıkarılmıştır (Reilly, 2015, s. 56).

İki dünya savaşı arası dönemde sosyal Darwinizmin etkisiyle insanın ontolojisi biyolojisine indirgenerek tanımlanmış, bu yaklaşım içtimai alanın pek çok şubesini derinden etkilemiştir. Psikolojiden sosyolojiye, pedagojiden ekonomiye kadar geniş bir yelpazede karşılık bulmuştur. Sosyal Darwinizmin bu kadar geniş bir alanı etkilediği zaman diliminde edebiyatında etkilenmesi oldukça doğaldır. Özellikle sosyal Darwinizmin yoğun şekilde etki etkisi altında kalan Amerikan edebiyatında hem menfi hem de müspet yaklaşımların olduğu görülmektedir. İki dünya savaşı arası dönemde Amerikan edebiyatı, bu düşünce akımını hem yansıtmış hem de eleştirel bir yaklaşımla sorgulamıştır. Bu çalışma, sosyal Darwinist fikirlerin Amerikan edebiyatındaki yansımalarını incelemeyi ve bu düşünce akımının edebi eserlerde nasıl işlendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. AMERİKAN EDEBİYATINDA NATURALİZM VE SOSYAL DARWİNİZM

Amerikan edebiyatında naturalizm akımı, 19. yüzyılın sonlarından itibaren sosyal Darwinist düşüncenin edebi yansıması olarak görülebilir. Zira bu dönem Batılı toplumların Darwin'in doğal seleksiyona dayanan evrim teorisini ve onun sonucunda oluşan biyolojik ve çevresel determinizm fikrinin oldukça yoğun bir şekilde tartışıldığı bir zaman dilimidir. Theodore Dreiser, Frank Norris ve Jack London gibi naturalist yazarlar, karakterlerin kaderini belirleyen çevresel faktörlere ve biyolojik determinizme vurgu yapmışlardır (Pizer, 1995, s. 24-25).

Jack London'ın *Vahşetin Çağrısı* (1903), *Beyaz Diş* (1906) ve *Martin Eden* (1909) gibi eserleri, Darwinist "hayatta kalma mücadelesi" temasını hem doğal hem de toplumsal düzeyde işlemiştir (Ergün, 2022). London'ın ismi zikredilen bu eserlerini sosyal Darwinizm bağlamında bir

"üçleme" olarak kabul etmek mümkündür. Zira *Vahşetin Çağrısı*'nda Buck isminde aristokratik hayatı olan bir köpeğin vahşi doğaya zorla gidişi, götürülüşü ve "doğasıyla" tanıştırılması anlatılırken, *Beyaz Diş* adlı romanda ise vahşi doğada, doğasına uygun olarak yaşayan bir kurdun şehir hayatına adaptasyonu anlatılmaktadır. *Martin Eden* adlı romanında ise London, Sanayi Devrimi sonrası insanın doğasına uygun olarak hayatta kalma süreci anlatılmakta ve açıkça doğal seleksiyon fikri Herbert Spencer'ın ismi de zikredilerek savunulmaktadır. Bu üç eserde metaforik olarak Batı toplumlarının aristokratik yaşama sahip olduğu skolastik dönem ve paradigmalarından Sanayi Devrimi sonrası dönemde doğal seleksiyona dayanan evrim teorisiyle insanın ontolojik gerçekliğinin değiştiği ve yeni doğaya uygun yeni yaşama biçimlerinin ortaya çıktığı fikrinin anlatıldığını söylemek mümkündür. Zira London eserlerinde sosyal Darwinist yaklaşımları açık bir şekilde işlemekten ve savunmaktan çekinmemektedir (Ergün, 2023, ss. 106-107). Özellikle *Martin Eden* adlı eserinde bu fikrin yaşamın temel ve tek gerçek anahtarı olduğu sürekli olarak vurgulanmaktadır. Bu eserler, iki dünya savaşı arası dönemde popülerliğini koruyarak, yeni nesil yazarları etkilemeye devam etmiştir (Labor, 1994, s. 67-68). London'ın sosyalist görüşlerine rağmen eserlerinde yer alan sosyal Darwinist temalar, dönemin düşünce yapısındaki çelişkileri yansıtır.

Theodore Dreiser'in *Amerikan Trajedisi* (1925) romanı, Amerikan Rüyası'nın karanlık yüzünü ve sosyal Darwinist toplumda başarılı olmak için ahlaki değerlerden vazgeçme zorunluluğunu işlemiştir. Clyde Griffiths karakteri, toplumsal merdiveni tırmanma çabasında çevresel faktörlerin ve içgüdülerin kurbanı olarak resmedilir (Lehan, 1998, s. 112-113). *Amerikan Trajedisi*'nde Clyde'ın karakteri, büyük ölçüde içinde bulunduğu sosyal çevre tarafından şekillenmektedir. Dreiser, romanın başında Clyde'ın Kansas City'deki yoksul yaşamını detaylı bir şekilde tasvir ederek, karakterin gelişiminde sosyo-ekonomik koşulların etkisini vurgulamaktadır (Dreiser, 2010, s. 23-45). Pizer'e (1998) göre, "Dreiser'in karakterleri, biyolojik dürtüler ile sosyal çevrenin kesişiminde şekillenen varlıklar olarak karşımıza çıkar" (s. 127).

Clyde'ın zengin dayısı Samuel Griffiths'in fabrikasında çalışmaya başlaması ve üst sınıf yaşamına özenme süreci, çevrenin birey üzerindeki dönüştürücü etkisini göstermektedir. Romanda Clyde'ın şu düşünceleri dikkat çekicidir: "Hayat ne kadar adaletsiz... Bazıları her şeye sahipken diğerleri hiçbir şeye sahip değil" (Dreiser, 2010, s. 112). Bu pasaj, Clyde'ın sosyal hiyerarşinin farkına varışını ve bu hiyerarşide yükselme arzusunu ortaya koymaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Romanın merkezinde, Clyde'ın toplumsal statü edinme ve sosyal hiyerarşide yükselme çabası yer almaktadır. Bu mücadele, sosyal Darwinist düşüncedeki "hayatta kalma mücadelesi" kavramıyla doğrudan ilişkilidir (Mennemeier, 2017, s. 92). Clyde, fabrikada çalışmaya başladığında, sosyal konumunu iyileştirmek için sürekli bir çaba içindedir ve bu çaba onu Roberta Alden ile ilişkisinde yalan söylemeye ve manipülasyona başvurmaya iter.

Dreiser'in anlatımında, Lycurgus şehrindeki sosyal tabakalaşma detaylı bir şekilde ele alınmaktadır: "Şehirde üç ayrı sosyal sınıf vardı ve her birinin diğeriyle teması minimum düzeydeydi" (Dreiser, 2010, s. 156). Bu sosyal yapı, Darwin'in doğal dünyada gözlemlediği rekabet ortamının toplumsal yansıması olarak değerlendirilebilir.

Romanda doğal seçilim teması, karakterlerin toplumsal çatışmalar karşısındaki tutumlarında belirginleşmektedir. Clyde, Sondra Finchley ile tanıştıktan sonra Roberta'dan uzaklaşmaya başlar, çünkü Sondra ona daha yüksek bir sosyal statü vaat etmektedir. Bu tercih, sosyal Darwinist bakış açısından "daha avantajlı olana yönelme" içgüdüsü olarak yorumlanabilir (Gerber, 2014, s. 215). Dreiser, Roberta'nın hamileliği ve Clyde'ın çaresizliği karşısındaki düşüncelerini aktarırken şöyle yazar: "Hayat bir mücadeleydi ve herkes kendi çıkarları için savaşıyordu" (Dreiser, 2010, s. 378). Bu pasaj, karakterin sosyal Darwinist dünya görüşünü benimsediğini göstermektedir.

Amerikan Trajedisi, adından da anlaşılacağı gibi, Amerikan Rüyası'nın bir eleştirisidir. Dreiser, Clyde'ın trajedisini, herkesin eşit fırsatlara sahip olduğu idealinin bir yanılsama olduğunu göstermek için kullanmaktadır. Lingeman'a (2005) göre, "Dreiser, Clyde aracılığıyla Amerikan toplumundaki fırsat eşitliği mitini sorgulamaktadır" (s. 341). Romanın sonunda Clyde'ın idama mahkûm edilmesi, sosyal Darwinist bakış açısından "uygunsuz olanın elenmesi" olarak değerlendirilebilir. Dreiser, Clyde'ın son düşüncelerini aktarırken toplumsal adaletsizliği vurgular: "Sistem, onun gibiler için kurulmamıştı... Başarısızlığa mahkumdu" (Dreiser, 2010, s. 814).

Frank Norris'in *McTeague* (1899) adlı eseri, iki dünya savaşı arası dönemde yeniden keşfedilmiş ve Erich von Stroheim tarafından "Hırs" (Greed, 1924) adıyla sinemaya uyarlanmıştır. Bu eser, insan davranışlarını belirleyen ilkel içgüdülere ve çevresel faktörlere vurgu yaparak sosyal Darwinist temaları işlemiştir (Pizer, 1995, s. 82-83).

Edebi natüralizm, pozitivist bilim anlayışından ve Darwin'in evrim teorisinden etkilenen bir akım olarak, insanı biyolojik ve sosyal güçlerin etkisi altında şekillenen bir varlık olarak ele almaktadır. Pizer'e (1995) göre, "Natüralist yazarlar, karakterlerini büyük ölçüde kalıtım ve

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

çevre tarafından belirlenmiş olarak tasvir ederler ve genellikle bu güçlerin kurbanı olan bireylerin düşüşünü anlatırlar" (s. 24).

Sosyal Darwinizm ise, Darwin'in "Türlerin Kökeni" (1859) adlı eserinde ortaya koyduğu doğal seçilim teorisini toplumsal hayata uygulayan bir düşünce sistemidir. Spencer'ın (1864) "Biyoloji Prensipleri" eserinde formüle ettiği "en uygun olanın hayatta kalması" ilkesi, toplumdaki ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri meşrulaştırmak için kullanılmıştır (aktaran Russett, 1976, s. 85).

Link (1955), "Amerikan Natüralizminde Dünyevi Şehir" adlı çalışmasında, natüralist yazarların sosyal Darwinist düşünceyi eserlerine nasıl yansıttıklarını incelemiştir. Link'e göre, "Norris, Dreiser ve London gibi yazarlar, karakterlerini biyolojik ve sosyal determinizmin kurbanları olarak tasvir ederek, Amerikan toplumundaki acımasız rekabet koşullarını eleştirmişlerdir" (s. 112).

McTeague romanının başkarakteri McTeague, fiziksel özellikleri ve içgüdüleriyle tanımlanan bir karakterdir. Norris, romanda McTeague'i şöyle tasvir eder: "McTeague kafasında çok az düşünce taşıyan, kalın kemikli ve ağır hareketli bir adamdı. İri yapılı elleri, dev gibi, kuvvetli omuzları vardı... Tek bir şeyi biliyordu: nasıl diş çekileceğini" (Norris, 2011, s. 8). Bu tasvir, karakterin ilkel içgüdülerine ve biyolojik determinizmine vurgu yapmaktadır.

McTeague'in alkole olan düşkünlüğü ve şiddet eğilimi, romanda kalıtsal özellikler olarak sunulmaktadır. Mitchell (2007), "McTeague'de Darwinci İzler" adlı makalesinde, "Norris, McTeague'in şiddet eğilimini ve diğer içgüdüsel davranışlarını atalarından miras aldığını ima ederek, Darwinci determinizmi karakterin trajik kaderine bağlar" (s. 76) yorumunu yapmaktadır.

Romanın ilerleyen bölümlerinde, McTeague'in tuvalet masasında duran harman canary kuşu, karakterin içindeki vahşi doğayı sembolize etmektedir. Norris, şu pasajla bu sembolizmi güçlendirir: "Bazen, hiçbir sebep yokken, içinde bir şeyler uyanırdı... o zaman kör bir öfkeyle kuşa işkence etmek, onu incitmek ve acı çektirmek isterdi" (Norris, 2011, s. 42). Papke (2003), bu sembolizmi şöyle yorumlar: "Kafesteki kuş, McTeague'in evcilleştirilmiş vahşi doğasını temsil eder; ancak uygun koşullar oluştuğunda, bu vahşi doğa tekrar ortaya çıkar" (s. 134).

McTeague'de, karakterlerin ekonomik hayatta kalma mücadelesi sosyal Darwinist bakış açısıyla ele alınmaktadır. McTeague'in lisanssız diş hekimliği pratiğinin elinden alınması, hayatta kalma mücadelesinde yenilgiye uğramasının ilk adımıdır. Norris, bu durumu şöyle

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

anlatır: "İşte şimdi her şey bitmişti. Her şey bir anda alt üst olmuştu. Bu dünyada yapabileceği tek işten men edilmişti" (Norris, 2011, s. 187).

Trina ve McTeague'in evlilikleri ve Trina'nın piyango kazanması sonrasında ortaya çıkan para hırsı, sosyal Darwinist mücadelenin ekonomik boyutunu yansıtmaktadır. Walcutt (1956), "Amerikan Edebi Natüralizmi: Bölünmüş Akım" adlı eserinde, "Trina'nın cimriliği ve paraya olan düşkünlüğü, hayatta kalma mücadelesinde avantaj sağlama içgüdüsünün bir yansımasıdır" (s. 142) tespitinde bulunmaktadır.

Marcus Schouler karakteri ise, ekonomik rekabette McTeague'in karşısına çıkan en büyük engeldir. Marcus'un McTeague'i ihbar etmesi ve onun işini kaybetmesine neden olması, Darwin'in doğal dünyada gözlemlediği acımasız rekabet ortamının toplumsal yansıması olarak değerlendirilebilir. Dillingham (1969), "Frank Norris: Amerika'nın Kahramanı" adlı çalışmasında, "Marcus ve McTeague arasındaki mücadele, sosyal Darwinist teorinin öngördüğü gibi, iki rakip türün aynı ekonomik niş için mücadelesini temsil eder" (s. 113) yorumunu yapar.

"McTeague"de karakterlerin trajik sonları, sosyal Darwinist perspektiften "uygun olmayanın elenmesi" olarak yorumlanabilir. McTeague, Trina ve Marcus, romanın sonunda çeşitli şekillerde "elenir". McTeague'in Trina'yı öldürmesi ve ardından Marcus'la olan son karşılaşması, romanın en çarpıcı sosyal Darwinist anlarını oluşturur.

Çölde geçen final sahnesi, hayatta kalma mücadelesinin en ilkel haliyle sunulduğu bölümdür. Norris, McTeague ve Marcus'un son karşılaşmasını şöyle anlatır: "İki adam, tüm dünyanın tek seyircisi olduğu muazzam, boş bir arenada ölümüne mücadele ediyordu" (Norris, 2011, s. 324). Conder (1984), "Amerikan Edebiyatında Natüralizm " adlı eserinde bu sahneyi şöyle yorumlar: "McTeague ve Marcus arasındaki son mücadele, medeniyet maskesinin düştüğü ve insanın özündeki hayvansal doğanın ortaya çıktığı bir andır" (s. 189).

Romanın sonunda McTeague, Marcus'u öldürmeyi başarsa da, çöle kelepçelenmiş olarak bırakılması, onun da bu mücadelede nihai olarak yenildiğini gösterir. Howard (1985), "Sosyal Darwinizm ve Amerikan Natüralizmi" adlı makalesinde, "Romanın finali, gerçek bir kazananın olmadığı, herkesin doğanın ve kendi biyolojik kaderinin kurbanı olduğu bir senaryoyu resmeder" (s. 45) tespitini yapar.

Norris'in "McTeague"de sosyal Darwinist temaları kullanması, bu düşünce sistemini tamamen benimsediği anlamına gelmemektedir. Aksine, birçok eleştirmen, Norris'in bu roman aracılığıyla sosyal Darwinist bakış açısını eleştirdiğini savunmaktadır.

Kaplan (1988), "Amerikan Edebiyatında Sosyal Darwinizm" adlı eserinde, "Norris, McTeague aracılığıyla, biyolojik determinizmin ve acımasız rekabet koşullarının insan hayatı üzerindeki yıkıcı etkilerini göstererek, sosyal Darwinist düşüncenin insanlık dışı yönlerini eleştirmektedir" (s. 215) yorumunu yapar. Seltzer (1992), ise "Makineler, Bedenler ve Amerikan Natüralizmi" adlı çalışmasında, "Norris'in natüralist estetiği, sosyal Darwinist düşüncenin dayattığı mekanik insan anlayışına karşı bir eleştiri geliştirmeye çalışır" (s. 167) tespitinde bulunur.

3. KAYIP NESİL VE SOSYAL DARWİNİZMİN ELEŞTİRİSİ

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'ya göç eden ve "Kayıp Nesil" olarak adlandırılan Amerikalı yazarlar, savaşın yıkıcı etkilerini ve sosyal Darwinist düşüncenin sonuçlarını eserlerinde işlemişlerdir. Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald ve John Dos Passos gibi yazarlar, savaşın anlamsızlığını ve modern toplumun yarattığı yabancılaşmayı vurgulayarak, sosyal Darwinist dünya görüşünü eleştirmişlerdir (Cowley, 1951, s. 8-9).

Ernest Hemingway'in "Güneş de Doğar" (1926) ve "Silahlara Veda" (1929) romanları, savaş ve şiddetin yarattığı moral çöküşü ve nihilizmi ele alırken, "en güçlü olanın hayatta kalması" düşüncesinin insanlığı nereye götürdüğünü sorgulamıştır. Hemingway'in karakterleri, savaşın fiziksel ve ruhsal yaralarıyla mücadele ederken, sosyal Darwinist dünyanın kurbanları olarak sunulur (Reynolds, 1992, s. 47-48).

F. Scott Fitzgerald'ın "Muhteşem Gatsby" (1925) romanı, Amerikan Rüyası'nın ve sınıf atlamanın karanlık yüzünü göstererek, sosyal Darwinist toplumda başarının ahlaki bedelini sorgular. Ayrıca bu roman 2013 yılında sinemaya uyarlanmıştır. Jay Gatsby karakteri, sosyal statü kazanma mücadelesinde kendi kimliğini yok eden ve sonunda başarısızlığa uğrayan bir figür olarak, sosyal Darwinist sistemin çelişkilerini simgeler (Callahan, 1996, s. 89-90).

John Dos Passos'un "U.S.A." üçlemesi (1930-1936), Amerikan kapitalizminin ve endüstrileşmenin insan hayatı üzerindeki etkilerini panoramik bir bakış açısıyla ele alır. Dos Passos, sosyal Darwinist sistemin yarattığı eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri açıkça eleştirerek, bireylerin bu sistem içinde nasıl ezildiğini gösterir (Wagner-Martin, 2003, s. 142-143).

Bu üç yazar da kendi dönemlerinde kendilerini içlerinde buldukları sosyal Darwinist dünyanın çözümlemesini yapmış ve ne gibi sonuçlarının olduğunu farklı karakter ve hikâyelerle anlatmışlardır. Hayatın bir mücadele olarak tanımlanması ve kurgulanmasının bedelinin çok ağır olduğunu ve bu durumun insanı güçlendirmek yerine daha büyük yıkımlara sürüklediği temalarını işlemişlerdir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

4. HARLEM RÖNESANSI VE IRK TEMELLİ SOSYAL DARWİNİZM

1920'lerde ve 1930'larda gelişen Harlem Rönesansı, Afro-Amerikan yazarların ırk temelli sosyal Darwinizme karşı mücadelesini yansıtır. Langston Hughes, Zora Neale Hurston, Jean Toomer ve Claude McKay gibi yazarlar, ırkçılığın ve ayrımcılığın bilimsel görünümlü sosyal Darwinist teorilerle meşrulaştırılmasına karşı çıkmışlardır (Rampersad, 1986, s. 118-119). Bu durumun toplumsal yapıya ne tür zararlar verdiği ilgili yazarların eserlerinde yoğun bir şekilde işlenmektedir.

Langston Hughes'un şiirleri ve öyküleri, Afro-Amerikan toplumunun gündelik yaşamında "hayatta kalma mücadelesi"ni ve ırkçı bir toplumda kimlik oluşturma çabasını yansıtır. Hughes, "Beyaz olmamanın bedeli" temasını işleyerek, sosyal Darwinist sistemin ırksal boyutunu eleştirir (Rampersad, 1986, s. 203-204).

Zora Neale Hurston'ın *Gözlerini Tanrı'ya Çeviriyorlardı* (1937) romanı, güçlü bir siyahi kadın karakterin hem ırk hem de cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı mücadelesini anlatır. Hurston, doğal seleksiyon kavramını toplumsal alana uyarlayan düşüncelerin yarattığı çifte standartları eleştirir (Wall, 1995, s. 142-143).

Richard Wright'ın "Native Son" (1940) romanı, dönemin sonlarında yayınlanmasına rağmen, iki dünya savaşı arası dönemin sosyal koşullarını yansıtır. Wright, Bigger Thomas karakteri aracılığıyla çevresel faktörlerin ve ırkçı baskının şiddet döngüsünü nasıl yarattığını göstererek, sosyal Darwinist determinizmin siyahiler üzerindeki yıkıcı etkisini gözler önüne serer (Fabre, 1985, s. 171-172).

5. BÜYÜK BUHRAN DÖNEMİ EDEBİYATI VE SOSYAL DARWİNİZMİN REDDİ

1929 Ekonomik Buhranı'nın ardından Amerikan edebiyatında, sosyal Darwinist düşünceye karşı kolektif dayanışmayı vurgulayan eserler ön plana çıkmıştır. John Steinbeck, James T. Farrell, Erskine Caldwell ve William Faulkner gibi yazarlar, ekonomik sistemin kurbanı olan sıradan insanların yaşamlarını anlatarak, "en güçlü olanın hayatta kalması" düşüncesine alternatifler sunmuşlardır (Conn, 2009, s. 87-88).

John Steinbeck'in *Gazap Üzümleri* (1939) romanı, Büyük Buhran döneminde Oklahoma'dan Kaliforniya'ya göç eden Joad ailesinin hayatta kalma mücadelesini anlatır. Steinbeck, sosyal Darwinist rekabet anlayışının karşısına dayanışma ve ortak insanlık değerlerini koyarak, "Bir kişiye yapılan haksızlık herkese yapılmıştır" düşüncesini vurgular (Parini, 1995, s. 214-215).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

James T. Farrell'in "Studs Lonigan" üçlemesi (1932-1935), Büyük Buhran döneminde Chicago'da yaşayan işçi sınıfı gençlerinin trajedisini anlatır. Farrell, karakterlerinin kaderini belirleyen sosyo-ekonomik faktörleri vurgulayarak, sosyal Darwinist sistemin alt sınıfları nasıl tuzağa düşürdüğünü gösterir (Wald, 2011, s. 56-57).

Erskine Caldwell'in "Tütün Yolu" (1932) ve "Tanrı'nın Küçük Tarlası" (1933) romanları, Güney'deki yoksul beyaz çiftçilerin yaşam mücadelesini anlatarak, ekonomik sistemin yarattığı adaletsizliği ve sosyal Darwinist düşüncenin insanları nasıl ümitsizliğe sürüklediğini gösterir (Cook, 1984, s. 98-99).

William Faulkner'ın eserleri, Amerikan Güneyi'nin tarihsel ve toplumsal çöküşünü sosyal Darwinist bir perspektiften ele alır. Faulkner, Yoknapatawpha County'de geçen romanlarında, kölelik sonrası Güney toplumunun dejenere olmuş ailelerini ve sosyal yapılarını anlatarak, sosyal Darwinist sistemin çürümüşlüğünü gösterir (Blotner, 1991, s. 312-313). "Ses ve Öfke" (1929) ve "Abşalom, Abşalom!" (1936) gibi romanlarında Faulkner, Compson ve Sutpen ailelerinin çöküşünü anlatarak, ırkçılık ve sınıf ayrımcılığı üzerine kurulu bir toplumun kaçınılmaz sonunu gösterir. Faulkner'ın karakterleri, sosyal Darwinist sistemin kurbanları olarak, geçmişin günahlarıyla ve genetik miraslarıyla mücadele ederler (Kartiganer, 1997, s. 176-177). Faulkner'ın eserlerinde, "dejenerasyon" kavramı merkezi bir rol oynar ve bu kavram, sosyal Darwinizmin kalıtımsal üstünlük ve aşağılık düşüncesini ironik bir şekilde tersine çevirir. Aristokrat beyaz ailelerin genetik ve ahlaki çöküşü, sosyal Darwinist ırksal hiyerarşi düşüncesini sorgular (Vickery, 1995, s. 243-244).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

İki dünya savaşı arası dönemde Amerikan edebiyatı, sosyal Darwinist düşünceyi çeşitli açılardan ele almış ve çoğunlukla eleştirel bir yaklaşımla sorgulamıştır. Naturalist yazarlar, insanın kaderini belirleyen çevresel faktörlere ve biyolojik determinizme vurgu yaparak sosyal Darwinist temaları işlerken, Kayıp Nesil yazarları, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bu düşünce sisteminin yarattığı yıkımı eleştirmişlerdir.

Harlem Rönesansı yazarları, ırk temelli sosyal Darwinizme karşı Afro-Amerikan kimliğini ve kültürünü vurgulamış, Büyük Buhran dönemi yazarları ise ekonomik rekabetin karşısına dayanışma ve ortak insanlık değerlerini koymuşlardır. William Faulkner, Güney toplumunun çöküşünü anlatarak, sosyal Darwinist hiyerarşilerin kaçınılmaz sonunu göstermiştir.

Bu dönemde Amerikan edebiyatı, sosyal Darwinist düşüncenin hem yansıtıcısı hem de eleştirmeni olarak işlev görmüş ve Amerikan toplumundaki derin çelişkileri ve adaletsizlikleri

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ortaya koymuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sosyal Darwinist düşüncenin itibar kaybetmesinde, bu dönem edebiyatının eleştirel yaklaşımının önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Blotner, J., Faulkner: A biography, University Press of Mississippi/Mississippi, 1991.

Callahan, J.F., F. Scott Fitzgerald's evolving American dream: The "pursuit of happiness" in Gatsby, Tender is the Night, and The Last Tycoon, Cambridge University Press/Cambridge, 1996.

Conn, P., The American 1930s: A literary history, Cambridge University Press/Cambridge, 2009.

Conder, J., Naturalism in American Fiction: The Classic Phase, University of Kentucky Press/Lexington, 1984.

Cook, S., Erskine Caldwell and the fiction of poverty, Louisiana State University Press/Baton Rouge, 1984.

Cowley, M., Exile's return: A literary odyssey of the 1920s, Viking Press/New York, 1951.

Dillingham, W.B., Frank Norris: Instinct and Art, University of Nebraska Press/Lincoln, 1969.

Dreiser, T., Amerikan Trajedisi (Ü. Tamer, Çev.), İletişim Yayınları/İstanbul, 2010.

Ergün, R., Vahşetin Çağrısı: Biyo-Kaderci Bir Dilin İnşası, Protokol Dergisi, Sayı: 2, 2022.

Ergün, R., Tek Parti Döneminde Sosyal Darwinizm, Mahya Yayınları/İstanbul, 2023.

Fabre, M., The unfinished quest of Richard Wright, University of Illinois Press/Urbana, 1985.

Gerber, P. L., Theodore Dreiser revisited, Twayne Publishers/New York, 2014.

Hofstadter, R., Social Darwinism in American thought, University of Pennsylvania Press/Philadelphia, 1944.

Howard, J., Form and History in American Literary Naturalism, University of North Carolina Press/Chapel Hill, 1985.

Kaplan, H., Power and Order: Henry Adams and the Naturalist Tradition in American Fiction, University of Chicago Press/Chicago, 1988.

Kartiganer, D.M., The fragile thread: The meaning of form in Faulkner's novels, University of Massachusetts Press/Amherst, 1997.

Labor, E., Jack London: An American life, Farrar, Straus and Giroux/New York, 1994.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Lehan, R., Theodore Dreiser: His world and his novels, Southern Illinois University Press/Carbondale, 1998.

Lingeman, R. R., Theodore Dreiser: An American journey, John Wiley & Sons/New York, 2005.

Link, E.C., The Paradox of Success: A Book About Self-Destruction and the Building of American Life, Pantheon Books/New York, 1955.

Mennemeier, F. N., Theodore Dreiser and the American naturalist tradition, University of California Press/Berkeley, 2017.

Mitchell, L.C., Determined Fictions: American Literary Naturalism, Columbia University Press/New York, 2007.

Parini, J., John Steinbeck: A biography, Henry Holt and Company/New York, 1995.

Pizer, D., The theory and practice of American literary naturalism, Southern Illinois University Press/Carbondale, 1995.

Pizer, D., The novels of Theodore Dreiser: A critical study, University of Minnesota Press/Minneapolis, 1998.

Rampersad, A., The life of Langston Hughes: Volume I: 1902-1941, I, Too, Sing America, Oxford University Press/Oxford, 1986.

Reilly, P., The Surgical Solution: A History of Involuntary Sterilization in the United States, Johns Hopkins University Press/ Baltimore, 2015.

Reynolds, M., Hemingway: The Paris years, W.W. Norton & Company/New York, 1992.

Riggio, T. P., Dreiser-Mencken letters: The correspondence of Theodore Dreiser and H. L. Mencken, 1907-1945, University of Pennsylvania Press/Philadelphia, 2000.

Vickery, O.W., The novels of William Faulkner, Louisiana State University Press/Baton Rouge, 1995.

Wagner-Martin, L., John Dos Passos: A reference guide, G.K. Hall/Boston, 2003.

Wald, A., American night: The literary left in the era of the Cold War, University of North Carolina Press/Chapel Hill, 2011.

Wall, C.A., Women of the Harlem Renaissance, Indiana University Press/Bloomington, 1995.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

"BASAT'IN TEPEGÖZ'Ü ÖLDÜRDÜĞÜ BOY" VE "KAZILIK KOCAOĞLU YEGENEK BOYU"NUN GÖÇ VE YAĞMA TEMALARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur SEZGİN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

merve.sezgin@erzincan.edu.tr – 0000-0003-2124-3821

Yüksek Lisans Öğrencisi, Tuğba TATLI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

tugbatatli079@gmail.com – 0009-0000-2011-5380

ÖZET

Göç, tarih boyunca insanlık hikayesinin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Türkler yeni yerler keşfetme arzusuyla ya da bulundukları alanın yaşama elverişli olmamasından dolayı farklı yerlere göç etmişlerdir. Dede Korkut Destanları da Türklerin göçebe yaşayış biçimini derinlemesine yansıtan bir eser olarak bilinmektedir. Destanlar, Türklerin inançları, kahramanlıkları, sosyal hayatları, savaşları ve zorluklara karşı vermiş oldukları mücadeleleri içermeleri bakımından önemlidirler. Türk destanlarında göç, kimi zaman düşman saldırısı ve zorlamalar kimi zaman da doğal etkenler veya yeni yerler keşfiyle gerçekleşen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut destanlarında göç hem zorunlu hem de gönüllü olarak ele alınmaktadır. Yağma da bu destanlarda Türklerin geleneksel yaşamları içerisinde mecbur kalmaları ya da ganimet, tabi ki bu ganimet bir mücadelede sonucu elde edilmektedir. Destanlardan iki tanesi ile yapılan bu çalışmada "Basat' ın Tepegöz' ü Öldürdüğü Boy" ile "Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu" nda "göç ve yağma" unsurları incelenecektir. Oğuzlar hem düşman hem Tepegöz' ün saldırılarıyla mecburen göç ederken; Yegenek' te ise isteğe bağlı bir göç olgusu bulunmakla birlikte her iki koşulda da mücadele gerektiren bir süreç yaşanmaktadır.

Anahtar Sözcük: Destan, Göç, Yağma, Tepegöz, Yegenek

Abstract

Migration has been considered an important part of human history throughout time. The Turks, driven either by the desire to explore new places or by the inhospitable conditions of the areas they inhabited, migrated to different regions. The *Dede Korkut* Epics are known as works that deeply reflect the nomadic lifestyle of the Turks. These epics are significant as they contain the beliefs, heroism, social life, wars, and struggles of the Turks against hardships. In Turkish epics, migration sometimes occurs due to enemy attacks or coercion, sometimes due to natural factors or the discovery of new lands. In the *Dede Korkut* epics, migration is portrayed both as forced and voluntary. Plunder (raiding) also appears in these epics as something the Turks are sometimes forced to do in their traditional lifestyle or as a result of gaining loot, which is, of course, achieved through struggle. This study examines the themes of "migration and plunder" in two of the epics: *Basat Killing Tepegöz* and *Kazılık Koca's Son Yegenek*. While the Oghuz

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

people are forced to migrate due to enemy and Tepegöz's attacks, in Yegenek's story, there is a voluntary aspect of migration. However, in both cases, the process involves a struggle.

Keywords: Epic, Migration, Plunder, Tepegöz, Yegenek

GİRİŞ

Destanlar, geçmişin derinliklerinden günümüze dek uzanan, bir milletin kahramanlıklarını, aynı zamanda inançlarını ve hayallerini dile getiren ölümsüz olarak nitelendirilebilecek sözlü ürünlerdir. "Destanlar, ulusların yazı öncesi çağlarında oluşmuş, gelişmiş yapıtlardır. O çağlarda, hem yaratılış ve dönüşümlere, tanrılara ve olağanüstü varlıklara hem de toplumun geçmişine değin bilgilere yer verirler" (Boratav,2016, s.41)[1]. Bu anlatılar, toplumların kültürel mirasını ve kolektif hafızasını şekillendiren unsurlar olmakla birlikte destanların içeriğinde yer alan unsurlar, dönemin sosyal yapısını anlamamızı sağlamaktadır. Bu bakımdan sözlü gelenekle aktarılmış olan bu eserler, toplumsal belleğin önemli bir parçası olarak görülmektedir.

Türk destanları, kâinatın yaratılışı hatta insanın yaratılışından milletlerin doğuşuna, elde ettikleri zaferlere ve yaşadıkları yenilgilerine kadar birçok konuyu ele alarak bunları zamanla zenginleştirmişlerdir. Destanlara içerik bakımından baktığımızda ise "O milletin tarihinde unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşla, göçler, istilalar, yeni coğrafyalara vatan kuruşlar gibi halk hayat ve hafızasını nesillerce meşgul edecek hadiseler bulunmalıdır" (Banarlı, 2004, s.7)[2] bilgisine ulaşılabilmektedir. Türk destanları ve hikayelerinde sıkça vurgulanan göç olgusu, tarih boyunca Türklerin kimliğini ve kültürünü şekillendirmede önemli bir olgu olmuş fakat dikkat çeken diğer bir yön de bu göçlerin genelde plansız şekilde gerçekleşmeleridir. Destanlar açısından göç, bir milletin tarihsel süreçteki yer değiştirme olayları, bu süreçte karşılaşılan zorluklar, toplumsal dönüşümler olan karşımıza çıkan fiziki hareketliliğin yanında milletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısının şekillendiği süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk destanlarının önemli bir parçası olarak görülen Dede Korkut destanları, Türk milletinin geçmişten günümüze kadar uzanan hayata bakış açısını yansıtması yönünden büyük bir değer taşımaktadır.

Dede Korkut destanları, eski çağlarda göçebe olarak yaşayan Oğuzların milli yaşamını konu edinen hikayelerden oluşmuş olup bu hikayeler de bilge bir ozan olan Dede Korkut'un ağzından aktarılmıştır. Bu hikayeler, Oğuzların sosyal yapısı, kültürel değerleri ve mücadeleleri hakkında önemli bilgiler yansıtan edebi belge niteliğindeki ürünlerdir. Dede Korkut Kitabı ise, bu destansı anlatıların yazılı olarak derlenmiş iki nüshadan oluşan kapsamlı birer metin olup, tarihsel süreçte sözlü edebiyatın yazıya aktarılmasının önemli bir örneği olarak bilinmektedir. Dede Korkut Kitabı'nın iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Dresden' de, diğeri ise Vatikan' da yer almaktadır. Vatikan nüshası, son yıllarda keşfedilmiş olup ilim dünyasında 1950 sonrası tanınmış; bu nedenle, Dede Korkut üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak Dresden nüshası ekseninde şekillenmektedir. (Ergin, 2024, s.71)[3] Bu hikayelerde Oğuzların o

[1] Boratav, P. N., *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, BilgeSu, Ankara, 2016.

[2] Banarlı, N. S., *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

[3] Ergin, M., *Dede Korkut Kitabı 1-2 (Giriş- Metin- İndeks- Gramer- Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara, 2024.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

dönemdeki yaşam şekli, sosyal ve kültürel hayatları, kahramanlıkları anlatılmaktadır. Muharrem Ergin Dede Korkut Kitabı'nda "Türk edebiyatı tarihinin en büyük alimi Prof. Fuat Köprülü'nün, derslerinde söylediği bir söz vardır: 'Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız yine Dede Korkut ağır basar.' Şeklinde bilgi vermektedir. (Ergin, 1971, s.X)[4]. Verilen bu akademik değer eserin, Türk edebiyatı ve kültürü üzerindeki etkisinin büyüklüğünü vurgulamaktadır. Kitapta bazı destanlarda göç olgusunu yeni yurt arayışı, olağanüstü felaketler, savaşlar ya da iç huzursuzluklar olarak görebilmekteyiz. Dede Korkut destanlarının bazılarında isteyerek veya istemeyerek göç, iç huzursuzluk, yağma gibi konular destan içerisinde kendisine yer bulmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan "Basat' ın Tepegöz' ü Öldürdüğü Boy" ile "Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boy" unun özetleri şu şekildedir:

BASAT'IN TEPEGÖZ'Ü ÖLDÜRDÜĞÜ BOY

"Bir gün Oğuz otururken üstüne baskın geldi, ürktüler ve göçüp başka yere gittiler. Fakat kaçarken Aruz Koca'nın oğlu düştü, bunu da bir aslan bulup yatağına götürdü, onu besledi. Bir zaman sonra Oğuz yine gelip yurduna kondu fakat Oğuz'un at çobanı bir haber getirdi:" Sazdan bir aslan çıkıyor, yürüyüşü insan gibi ama tuttuğu atın kanını sömürüyor" deyince Aruz Koca "O ürktüğünüz, benim düşen oğlum olabilir" deyince, beyler aslanın yatağına gitti, aslanı yattığı yerden kaldırıp altından oğlanı alıp eve getirdiler. Eve oğlanın gelişi sebebiyle şenlik yapıldı, yeme içme oldu fakat oğlanı tutamıyorlardı bir türlü, kaçtığı an da aslanın yatağına gidiyordu. Ne yaptılarsa baş edemiyorlardı, en son Dede Korkut geldi:" Oğlum sen insansın, bu hayvanlarla muhatap olma, at bin, yiğitlerle eş ol, atınla yürüyüşe çık" dedi ona. "Senin abinin adı Kıyan Selçuk, senin adın da Basat olsun, adını ben koydum yaşını Allah versin" dedi. Oğuz bir gün yaylaya göçtü, Oğuz'dan önce kimse göçmezdi yaylaya, Aruz'un çobanı Sarı Çoban meşhur bir pınar olan Uzun Pınar'a vardı. Bu esnada pınara periler konmuşlardı, koyun ürktü, çoban erkece kızdı, ileri gitti, bir de ne görsün! Peri kızları kanat kanata bağlamış, uçuyorlardı. Çoban kepengini üzerlerine attı, bir peri kızını tuttu, tama' edip cima eyledi. Koyun seğirtti, peri kızı uçtu fakat çobana "Yıl tamam olunca bende emanetin var gel al ama Oğuz'un başına zeval getirdin" dedi. Kızın derdinden benzi sarardı. Zaman geçti, Oğuz yine yaylaya göçtü. Çoban bu pınara gitti, koyun ürktü. Bunu fark eden çoban ileri gitti, yerde bir yığın vardı, ışıl ışıl parlıyordu. Peri kızı, çobana emanetini gel al ama Oğuz'un başına zeval getirdin, dedi. Çoban bu yığını görür görmez çekindi, korktu ve o yığını sapan taşına tuttu, vurdukça yığın büyüdü, çoban da korkusundan bırakıp kaçtı. Beyler, Bayındır Han beylerle pınar başına dolaşmaya gittiklerinde, bir de ne görsünler yerde bir nesne var, hiçbir şeyi belli olmuyor. Yaklaşıp yığın şeklindeki nesneyi tepmeye başladılar, teptikçe o nesne o yığın büyüdü, büyüdü. Aruz Koca inip teptiğinde, ayağındaki mahmuzu o yığına dokundu ve yığın yarıldı, içinden bir oğlan çıktı ama gövdesi insan, tepesinde bir göz vardı. Aruz Koca oğlanı aldı eteğine sardı, "Bunu bana verin, Basat oğlumla birlikte büyüteyim" dedi. Bayındır Han "Senin olsun" dedi. Aruz, Tepegöz' ü aldı evine götürdü, bir dadı geldi Tepegöz onu, emmeye başladı, önce sütünü emdi, sonra kanını sordu, en sonunda da canını aldı onun. Birkaç dadı getirdiler, hepsini helak

[4] Ergin, M., *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

etti, baktılar gördüler olmuyor, biz bunu süt ile besleyelim dendi. Tepegöz' e günde bir kazan süt yetmiyordu, büyüdü, gezmeye başladı. Oğlanlarla oynuyordu ama kimisinin burnunu kimisinin kulağını yemeye başladı. Aruz Koca'ya şikayetler gelmeye başladı, o da Tepegöz' e bağırdı, onu dövdü, sonra da kovdu. Tepegöz' ün peri anası gelip oğlunun parmağına bir yüzük geçirdi ve oğluna "Oğul sana ok batmasın, tenini kılıç kesmesin" dedi, böylece Tepegöz Oğuz'dan çıktı. Tepegöz, büyük bir dağa vardı, yol kesti, insan aldı, büyük bir haydut oldu. Onun üstüne adam gönderdiler, ok attılar, kılıç vurdular, ona süngülerle vurdular bana mısın demedi ne ok battı ne kılıç kesti, hiçbiri ona zarar vermedi. Çoban, çoluk çocuk kalmadı, Oğuzlardan adam yemeye başladı. Tepegöz' ün, Oğuz üstüne vardı, Tepegöz kalktı, ağacı yerinden kopardı, elli altmış adamı birden öldürdü. Oğuz'a dünyayı dar etti. Oğuz ürktü kaçtı, Tepegöz geri getirtti onları, tam yedi kere. Dede Korkut'u çağırdılar, onu Tepegöz' e gönderdiler. Dede Korkut anlaşma teklif etti, Tepegöz de "Günde altmış adam verin yemeğe" dedi. Dede Korkut da "Sen böyle giderse adam koymaz bitirirsin ama günde iki adam beş yüz koyun verelim" deyince Tepegöz de "Hoş öyle olsun da siz bana iki de adam verin yemeğimi pişirsin, ben yiyeyim" dedi. Zaman geçti, dört oğlu olan birini verdi üç kaldı, üç oğlu olan birini verdi iki oğlu kaldı, iki oğlu olan birini verdi bir oğlu kaldı. Gel gelelim bir oğlu kalana sıra döndü yine geldi. Kadıncağız, Basat' ın kendisine bir esir verince oğlunun kurtulacağını düşündü. Basat' a gitti durumu anlattı, Tepegöz' ün herkese zarar verdiğini, ağabeyinin bile ödünü patlatıp öldürdüğünü anlattı. Adam istedi aldı ve yedi, günde beş yüz koyun yedi, Oğuz'a dünyayı dar etti deyince Basat durumun iyi olmadığını anladı. Basat, anasıyla babasıyla vedalaştı. Basat' ın babası belinden okunu çıkarıp oğlunun beline soktu, Basat anasıyla babasıyla helalleşti ve düştü yola. Tepegöz' ün olduğu kayaya geldi bir ok çıkardı attı ama ok Tepegöz'e batmadı. Bir daha attı ama yine zarar vermedi ok ona. Tepegöz, o okları sinek sandı ve "bu yerin sineği bizi bıktırdı" dedi. Bir ok daha atınca ok Tepegöz'ün, gözünün önüne düştü. Tepegöz, Basat'ı gördü ve onu yemeğini pişiren Yünlü Koca ve Yapağılı Koca'ya götürüp "Bunu ikindi vakti çevirin ben yiyeyim" dedi ve yeniden uyudu. Basat'ı çorabının koncuna soktu ama Basat'ın yanında hançeri vardı, o Tepegöz' ün ayakkabısını yardı, çıktı içinden. Basat ona yemek pişiren Kocalara "Bunun ölümü neyden olur?" diye sordu. Onlar da gözünden başka yerde et yoktur, dediler. Basat da "Ocağa süngüleri koyun kızsın" dedi onlara. Basat o ısınan süngüyü Tepegöz'ün gözüne soktu, Tepegöz' ün gözü helak oldu, canı yandı, haykırdı, dağ taş yankılandı. Basat sıçradı ve koyunların mağarasına düştü, anladı ki Tepegöz onu bulacak koçu boğazladı, derisini yüzdü, içine girdi. Tepegöz mağaraya geldi, koyunları elledi, Basat'ı fark etti, derinin içindeydi. Onunla konuştu "Ay sakar koç benim nereden helak olacağımı bildin" dedi. Koçu başından tuttu kaldırdı yere attı, Basat içinden çıktı, Tepegöz onun çıktığını anladı. Tepegöz ona sol parmağındaki yüzüğü alıp verdi: "Bu yüzüğü kendi parmağına tak ki sana ok kılıç zarar vermesin" dedi. Basat yüzüğü taktı, Tepegöz' e hücum etti ama Basat' ı kılıç kesmedi. Tepegöz ne yapsa kâr etmedi. Tepegöz künbette hazinesi olduğunu söyledi, onları başkaları almasın dedi, Basat'ı kandırmak istedi, Tepegöz elini künbete soktu fakat Basat, Kelime-i Tevhid getirince Kümbet yarıldı ve yedi yerden çıkış kapısı açıldı, Basat kurtuldu. Tepegöz, Basat'a "Şu mağarada iki kılıç var, biri kınlı biri kınsız, kınsız olan keser benim başımı" dedi. Basat mağaraya gitti, kınsız kılıcın hareket ettiğini gördü ne yaptı ne etti sonunda onu eline geçirdi. Tepegöz öyle acı çekiyordu ki, Basat'a bu konuda yol göstermiş oldu. Tepegöz

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

dizlerinin üstüne çöktü Tepegöz' ün kendi kılıcıyla ona vurdu. Tepegöz öldü. Basat, Yünlü Koca ve Yapağılı Koca ile birlikte Oğuz'a sevindirici haberi gönderdi." (Özçelik, 2005: s.748-792)[5].

KAZILIK KOCA OĞLU YEGENEK BOYU

Kazılık Koca Bayındır Han'ın veziriydi. Kazılık Koca diz çöküp Bayındır Han'dan akın diledi, o da "Nereye istersen var" dedi. Kazılık Koca da gide gide Karadeniz kıyısında olan Düzmürd Kale'sine vardı. Kale'yi almak için cenge başladı fakat o kalenin tekürünün adı Arşın Oğlu Direk Tekür idi, batman gürz ile yay kullanmada çok iyiydi. Kazılık Koca esir düştü, ancak yiğitlerini tutamadılar. Tam on altı yıl esir kaldı. Bu süreçte yedi kez hisarı almak için çabaladılar ama olmadı. Kazılık Koca'nın bir oğlu vardı. Adı Yegenek idi. Günlerden bir gün beyler sohbet ederken birbirlerine söz atışırken "Varıp babanı kurtarsana on altı yıldır tutsaktır" denince Yegenek kalktı Bayındır Han'a vardı yüzünü yere koydu. Babasının tutsak olduğu kaleye gitmek istediğini söyledi. Bayındır Han yirmi dört sancak beyi verdi. Yegenek, sancak beyleri ile yola düştü. Yegenek düş görür ve bu düşte Dede Korkut'tan öğüt alır, Karadeniz'e girer, gömleğinden yelken yapar. Denizi geçmiş, karaya varmıştı. Beylerle yoldaş olup Düzmürd Kalesi' ne vardılar. Tekür' e haber verdiler. Fakat onlar altmış batman gürz ile karşılık verdi. Yegenek Allah'a sığındı. "Kadir Tanrı Meded senden!". Atı onu yel gibi götürdü, o da kafirin çiğnine kılıç vurdu, altı parmak derinliğinde yara açtı, kanı aktı. Hemen kaleye koştu, Yegenek ardından yetişti. Hisar kapısına girmişken kılıcıyla kiminin başını yere düşürdü. Tutsak olan Kazılık Koca'yı salıverdiler. O da çıkıp geldi. Beylere "Kafiri kim öldürdü?" sordu. Oğlu olduğunu öğrendi. Yegenek babasıyla görüştü, beyler de görüştü. Beyler hisara yarış ettiler, yağmaladılar. Kazılık Koca ile oğlu Yegenek hasret giderdi. Tanrıya şükrettiler. Kalenin kilisesini yıkıp yerine mescit yaptılar. Aziz Tanrı adına hutbe okuttular. Sonra da evlerine döndüler." (Özçelik, 2005, 724- 748)[6].

Basat' ın Tepegöz' ü Öldürdüğü Boy da olağanüstü olaylar sonucu oluşan göç, yağma ve iç huzursuzluk; Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boy' unda ise istediği yeri fethetmek için yola çıkarak göç etmek, savaşmak ve yağma önemli unsurlar olarak yer almaktadır. Bu çalışmamızda göç ve yağma alt başlıkları ile bu iki hikâyeyi inceleyip karşılaştıracağız:

1.GÖÇ

Göç, TDK Türkçe Sözlük' ünde (2019, s.954)[7] "1. Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret." olarak tanımlanmaktadır. Göç ile ilgili diğer bilgilere de şu şekilde yer verebiliriz: "Göç'ün bir yanı hüzün, bir yanı sevinçtir. Bir yanı kopuş ve inkisar, bir yanı vuslat ve ümittir" (Karademir, 2019, s.4873)[8]. Bu ikili yapı, göç olgusunun bireyler ve toplum üzerindeki çok yönlü etkisini göz önüne sermekte olup tarihsel

[5] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

[6] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

[7] *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

[8] Karademir, F., Sözlüksel Anlambilim Açısında Göç (±) Kavramı, Social Scienses Studies Journal, Eylül, 15,9,2019.

süreçte, göç hem kültürel değişimlere zemin hazırlayan bir unsur olmuş hem de belirsizliklerle dolu yeni başlangıçlara yelken açmaktadır. Aynı zamanda göçler sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkabilmektedir. "Genel olarak Türk destanlarına yansıyan ve sosyal bir olgu olan göçler gerçeklikle bağdaşmaktadır. Gerek eski gerek yeni Türk destanlarında göçlerin genelde düşman saldırısı, baskını, baskısı veya başkalarının zorlaması sonucu ortaya çıkması Türk destanlarının tarihle ve gerçekle ilişkisine işaret etmektedir. Türk destanlarının içine yer, kişi ve boy isimleri kökeninin yerleştirildiği de gözden kaçmamaktadır" (Arvas, 2012, s.225)[9]. Bu durum, Türk destanlarının sadece edebi bir anlatı olmakla kalmayıp, aynı zamanda tarihi ve sosyolojik bir belge niteliği taşıdığını göstermektedir. Destanlarda yer alan göç olgusu, toplumun kolektif hafızasında derin izler bırakan olayların anlatısal bir yansıması olarak bağlamlandırılmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda Ergin (2024, s.35-36)[10] "Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü destan" başlığının altında "Bir gece, üzerine düşman gelince Oğuz kavmi ürkerek göç eder." Cümlesiyle giriş yapmaktadır. Devamında da Dersden nüshasına göre destani hikâyeye yer verilmiştir. Bu destani hikâyede göç zorunlu olarak yer almaktadır. Bunun yanı sıra göç, mecburi olmanın yanında isteyerek de gerçekleşen bir olgudur. Dede Korkut destanlarının kahramanlarından olan Tepegöz' ün ve Yegenek' in yer aldığı destanları göç olgusu bağlamında inceleyelim:

Basat'ın Tepegöz' ü Öldürdüğü Boy ile ilgili:

"…

(7) …, bir gün Oguz otururiken üstine yagı geldi,

(8) dün içinde, ürkdi göçdi. Kaçup gederiken Aruz

(9) Kocanun oglancugı düşmüş. Bir aslan bulup götürmiş,

(10) beslemiş. Oguz gene eyyamıla gelüp yurdına kondı… (Özçelik, 2005, 748)[11]"

Şeklinde başlayan destanda düşman saldırısı sonucu yurtlarından göç ettiklerini ve bir süre sonra yerlerine geri geldiklerini anlamaktayız.

"…

(4) … Çoban çoluk(?) kalmadı, hep yedi. Oguzdan

(5) dahı âdem yemege başladı. Oguz yıgılup üzerine vardı.

(6) Depegöz görüp kakıdı. Bir ağacı yerinden kopardı.

(7) Atup elli altmış âdem helak eyledi… (Özçelik, 2005, 758)[12]"

---

[9] Arvas, A., Türk Destanlarına Yansıyan Göç Olgusuna Genel Bir Bakış, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi (Balkan Özel Sayısı-1), 1 (Ocak- Haziran), 2012.

[10] Ergin, M., *Dede Korkut Kitabı 1-2 (Giriş- Metin- İndeks- Gramer- Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara, 2024.

[11] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

[12] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Kısmında ise Tepegöz'ün acımasızca Oğuzlara saldırdığı, onlar Tepegöz'e karşılık verince, Tepegöz'ün daha da acımasızlaştığı ifade edilmektedir.

"…

(2) … Oguz Depegöze

(3) kar kılmadı, ürkdi kaçdı. Depegöz çevürüp önin

(4) aldı. Oguzı salıvermedi. Geri yerine kondurdı.

(5) El-hasıl Oguz, yedi kere ürkdi. Depegöz önin alup

(6) yedi kere yerine getürdi… (Özçelik, 2005, 760)[13]"

İfadesinde Oğuzların başlarına bela olan Tepegöz tarafından zarar gördükleri ve gördükleri bu zarar karşısında yurtlarını bırakıp kaçtıkları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda gitseler bile kurtulamamışlar, Tepegöz onları tam yedi kez geri döndürdüğü gibi onların peşlerini de bırakmamaktadır. Burada göç olgusu karşımıza bir yerleşim yerinden başka bir yere zorunlu olarak gitmek şeklinde çıkmaktadır. Boy' un başına bela olan Tepegöz' ün onları yerlerinden yurtlarından etmeye çalışması bir yerden sonra o Boy' da yaşayanları rahatsız etmiş, Tepegöz' ün yaptıkları dayanılmaz bir hal almış ve Tepegöz' den kurtulmaları gerektiğini fark etmişlerdir.

"…

(7) … Dört oglı olan birin verdi,

(8) üçi kaldı; üç olan birin verüp iki kaldı.

(9) İki olan birin verdi, biri kaldı. Kapak Kan derler

(10) bir gişi var idi. İki oglı var idi. Bir oglın verüp

(11) biri kalmış idi. Gerü nevbet tolanup ana gelmişidi. Anası

(12) feryad edüp agladı, … (Özçelik, 2005, 762)[14]"

Cümleleri Tepegöz' ün, insanların hayatını ne derece zorlaştırdığını göstermektedir. O kadın Basat' a gidip ondan yardım diler. Basat' a, Tepegöz' ün ne gibi fenalıklar ettiğini tek tek anlatır. Basat da bu duruma kayıtsız kalmayacaktır. Basat'ın babası ilk olarak oğlunun onları bırakıp gitmesini istemez fakat anlar ki oğlu gidecek belinden okunu çıkarıp oğlunun beline sokar, sonrasında ise Basat anasıyla babasıyla helalleşip Tepegöz'ün yaşadığı yere doğru yola çıkar. Tepegöz Boy için ciddi bir tehlike arz etmekteydi ve bir çaresine bakılması gerekiyordu. Bunu da "Basat" gerçekleştirecekti. Bir hayli mücadeleden sonra Basat'ın, Tepegöz' ü öldürmesiyle Boy kurtulmaktadır. Önce düşman saldırısı ile zoraki olarak göçe zorlanan bu Boy sonrasında ise yaşam alanlarında güvenli olamadıkları için mecburen bırakıp gitmek zorunda kalmaktadırlar, Basat' ın bir dev olarak da nitelendirilen Tepegöz' ü öldürmesiyle o büyük belayı başlarından atmış bulunmakta ve onları yurtlarından eden o, Tepegöz' den

[13] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

[14] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

kurtulmaktadırlar. Göç olgusu, bu destanda hem düşman tarafından hem de Tepegöz tarafından zoraki olarak insanların yerinden gitmeleri olarak yer bulmaktadır.

Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu'u ile ilgili;

"…

(3) İç Oguz begleri sohbete derilmişidi. Yeme içme idi. Kazılık

(4) Koca derleridi bir gişi varıdı, Bayındır Hanun veziri

(5) idi. Şerabun itisi başına çıkdı. Kaba dizün üzerine

(6) çökdi. Bayındır Handan akın diledi. Bayındır Han

(7) destür verdi: Nereye dilerisen var, dedi. Kazılık

(8) Koca iş görmiş iş[e] yarar âdem idi. Yarar kocaların

(9) yanına cem eyledi. Yad yagı yaragıyıla yola girdi. Çok

(10) taglar, dere depe geçdi. Günlerde bir gün Düzmürd kala'sına

(11) geldi… (Özçelik, 2005, s.726)[15]"

İfadesinden göç olgusunun kendine yeni yerler edinmek için başka yerlere bilerek ve isteyerek herhangi bir zorlama olmadan Kazılık Koca'nın gittiği anlaşılmaktadır. Kazılık Koca yeni yerler edinmek için yola çıkar fakat işler onun düşündüğü gibi gitmez, kaleyi almak kolay değildir ve kendisi esir düşer. Yıllar sonra oğlu Yegenek büyür, babasının esir düştüğünü öğrenir, Bayındır Han 'a gider:

"…

(11) Bayındır Hanun nazarına vardı, yüz yere kodı. Eydür:

(12) Alan sabah sapa yerde dikilende ag ban evli,

Atlasıla (13) yapılanda gök şayvanlı,

Tavla tavla çekilende şehbaz atlı,

(1) Çagıruban dad verende yol çavuşlı,

Yag tökilende bol (2) ni'metlü,

Kalmış yigit arhası,

Beze miskin umudı,

(3) Türkistanun diregi,

Tülü kusun yavrısı,

Amıt soyınun (4) aslanı,

[15] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Karacugun kaplanı,

Devletlü han meded!

Mana leşker (5) ver,

Meni babam tutsak oldugı kal'aya gönder,

dedi. Bayındır

(6) Han buyurdı: Yigirmi dört sancak begi gelsün,

(7) dedi… (Özçelik, 2005,730-732)[16]"

Bayındır Han da Yegenek' e yirmi dört sancak beyi verir ve Düzmürd Kalesi'ne doğru yola çıkarlar. Artık bu esir olan birini kurtarmak için yapılacak olan bir savaşı da beraberinde getirmektedir. Savaş ortamında hem savaşa gidenler hem de orada bulunanlar göç olgusu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Gidenlerden dönemeyenler ya da dönmek istemeyenler, orada olup savaştan etkilenen ve bunun sonucunda oradan başka yere gitmek isteyenler olabilmektedir. Sözlü bir ürün de olsa savaş ortamının getirdikleri ve mutlaka götürdükleri olacaktır insanlar için, bu da Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boy' unun göç olgusunu dolaylı olarak ve bunun yanında gittikleri yerde savaştıkları için doğrudan olarak göç olgusunu yaşadıklarını veya yaşattıklarını göstermektedir.

"Göç, Türk dünyasında binlerce yıldır, boyut ve şekil değiştirmekle beraber halen devam etmektedir" (Yaldız, 2015, 157)[17]. Bu süreklilik, göçün Türk toplumlarının kültürel, ekonomik ve siyasal dinamikleri üzerindeki etkisinin tarih boyunca değişen koşullara rağmen varlığını sürdürdüğünü göstermekte; aynı zamanda, göç hareketlerinin, sosyal yapının dönüşümü açısından önemli bir faktör olarak yorumlanmaktadır. Bu sebeple destanlarda da bu göç olgusuna farklı sebeplerden dolayı rastlamamız mümkün olmaktadır. Göçün nedeni ve sebebini o dönemin koşullarına ve şartlarına göre değerlendirmek gerekmektedir. İnsanlar her koşulda bir arada olabilmek adına ya başlarına bela olan bir durumdan kurtulmuş ya da yeniden bir araya gelip yaşayabilmek adına savaşmıştır.

2. YAĞMA

Yağma, TDK Türkçe Sözlük' ünde (2019, s.2502)[18] "1. Birçok kişinin zor kullanarak ele geçirdikleri malı alıp kaçması, talan. 2. Akıncıların düşman topraklarına yaptıkları baskın, çapul. 3. Baskın veya zor kullanarak elde edilmiş olan." Şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlar, tarihsel süreçte yağma kavramının sosyal, ekonomik ve siyasi bağlamda nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

[16] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

[17] Yaldız, F., Dede Korkut ve Göç, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 15/2, Kış- Winter, 2015.

[18] *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

Yağmacı ise TDK Türkçe Sözlük' ünde (2019, s.2502)[19] "Yağma eden kimse veya ordu" olarak yer almaktadır. Bu tanımda ise, yağma eylemlerinin tarih boyunca farklı topluluklar tarafından çeşitli şekillerde gerçekleştiğini göstermektedir. Basat' ın Tepegöz' ü Öldürdüğü Boy' da:

"…

(13) … Depegöz Oguzdan çıkdı (Özçelik, 2005, 756)[20]

(1) bir yüce taga vardı, yol kesdi, âdem aldı, böyük

(2) harami oldı. Üzerine birkaç âdem gönderdiler. Oh atdılar,

(3) batmadı, kılıç urdılar, kesmedi… (Özçelik, 2005, 758)[21]"

İfadesinde Tepegöz' ün Boy' un başına bela olduğu, onların yollarını kestiği ve haydut olduğunu anlamaktayız. Tepegöz, Boy' a baskı uygulamakta ve bu sayede istediği şeyleri elde etmektedir. "…

(8) … Dede Korkudı Depegöze gönderdiler (Özçelik, 2005, 760)[22]" cümlesi insanların çaresiz kaldığını, yaşayabilmek için Tepegöz ile bir anlaşmaya varmaları gerektiğini belirtmektedir. Dede Korkut anlaşma teklif etti, Tepegöz de günde altmış adam isteyince, Dede Korkut da günde iki adam beş yüz koyun teklifinde bulunur. Tepegöz kabul eder bunun yanında yemeğini pişirtmek için iki adam ister. Destandaki en dikkat çekici kısım haydutluk yapıp insan almasıdır fakat sonrasında da yemek için insan ister, anlaşma dahilinde verirler. Tepegöz, önce zor kullanarak devamında da mecbur bırakarak Boy da yağma gerçekleştirmektedir.

Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boy' unda ise Yegenek babası Kazılık Koca' yı kurtarmak için yirmi dört sancak beyiyle Düzmürd Kalesi' ne varır, savaşırlar ve Kazlık Koca serbest kalır. O da çıkıp geldi. Beylere

"… Hay beg yiğitler, kafiri kim öldürdi?

...

Yegenek, burada soylamış,

(13) görelüm hanum, ne soylamış, eydür:

Kaytabanun mayesini yüklü

(1) kodun ner oldı.

Kaza [gucun kısrağın yükli kodun, aygır oldı.

Aglayılun koyununı yükli kodun koç oldı.

(2) Ala gözlü görklü helalün yüklü kodun aslan oldı, dedi.

---

[19] *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

[20] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.
[21] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.
[22] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

(3) Yegenek, babasıyıla görişdi, andan kalan begler [ile] görişdi. Pes bir (4) ogurdan begler hisara yöriş etdiler, yağmaladılar. Babasıyıla Yegenek (5) gizlü yaka tutuban yiyleşdiler. İki hasret birbirine bulışdılar, issüz

(6) yerün kurdı gibi ulışdılar,

… (Özçelik, 2005, s. 744-746)[23]"

Cümleleri ile savaşın sonunda yağmanın gerçekleştiği açıkça söylenmektedir. Destanlar içerisindeki bu Boy' da yağma ifadesi geçmekte olup Oğuzların her türlü saldırı, tehdit, savaşa açık alanlarda yaşamlarını sürmüşmüş olmalarının zorluğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca yağma, yalnızca maddi bir kazanç değil, aynı zamanda zaferin pekiştirilmesi ve güç gösterisinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Göç günümüzde de güncelliğini koruyan bir olgudur. Tarih boyunca birçok millet için göç, yerinden olma ya da yaşam koşullarına uygun bir yer bularak yer değişikliği yapma şeklinde olagelmektedir. Göç, Türklerin de farklı bölgelere yayılmasını sağlamış olup bu yayılışın sayesinde "göç" olgusu, Türklerin destanlarında yer bulmaktadır. Bu olgu destanlarda temel bir içerik ve konu olarak görülmektedir. Dede Korkut destanlarında göç olgusu zorunlu olmanın yanında gönüllü bir hareketlilik olarak ele alınmış, bununla birlikte tehlike ve mücadele olarak da destanların içerisinde işlenmektedir. Bu destanların içerisinde yer alan "Basat' ın Tepegöz' ü Öldürdüğü Boy' da göç olgusuna destanın hemen girişinde rastlamaktayız. Yine devamında da Tepegöz' ün Boy' a huzur vermemesinden dolayı tam yedi kez yerinden edip geri getirtmiş olduğu bilinmektedir. Bu destanda göç olgusuna net bir şekilde vakıf olunmaktadır. Yağma konusunda da insanların yolunu kesmesi, haydutluk yapması bunun yanında yemek için insan alması ve bunları zorla yapıyor olması da en bariz örneği oluşturmaktadır. Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boy' u da Kazılık Koca' nın yeni yerler alma hevesiyle başlayan fakat esir düşmesiyle devam eden sonrasında ise oğlu Yegenek' in Düzmürd Kalesi' ne varıp savaşarak onu kurtarmasıyla sürmekte olan bir destan olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni yerler edinme arzusu, dolaylı olarak göç olgusu ile ilişkilendirilebilmektedir. Ancak savaş sonrasında bölgede kalanlar ya da savaşa katılanlar açısından göçün, zorunlu veya isteğe bağlı olarak doğrudan gerçekleştiği de söylenebilmektedir. Tarih boyunca savaşların, göç hareketlerini tetiklediği ve savaşın doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, savaşların beraberinde getirdiği önemli olgulardan biri de yağma olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazılık Kocaoğlu Yegenek Boyu' nda da savaşın ardından yağma gerçekleşmiş; sonrasında ise bireylerin kendi yaşam alanlarına geri döndükleri ifade edilmektedir.

Her iki destanda göç ve yağma konularını inceldik ve gördük ki destanın birinde göç için ciddi bir zorlama ve yağma mevcutken diğer destanda ise yeni yerler alma ümidiyle çıkılan yolda savaşan ve yağma yapan bir Boy bulunmaktadır. Dede Korkut Destanları "göç ve yağma" unsurlarıyla o dönemin yaşam koşullarını ve toplumsal yapısını sergileyerek, Türk milletinin tarih boyunca mücadele ettiği zorluklara ve bu zorluklara karşı geliştirdiği stratejileri yardımıyla hayatta kalmalarına ışık tutan edebi birer miras niteliği taşımaktadır. Destanların

[23] Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

konu bağlamlarının dışına çıkılmadan yapılan bu çalışma ile alana göç ve yağma konusunda katkı sağlayarak alandaki bilgi birikimine küçük ve değerli bir ekleme yapabilir.

KAYNAKÇA

Arvas, A., *Türk Destanlarına Yansıyan Göç Olgusuna Genel Bir Bakış*, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi (Balkan Özel Sayısı-1), 1 (Ocak- Haziran), 2012.

Banarlı, N. S., *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

Boratav, P. N., *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, BilgeSu, Ankara, 2016.

Ergin, M., *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

Ergin, M., *Dede Korkut Kitabı 1-2 (Giriş- Metin- İndeks- Gramer- Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara, 2024.

Karademir, F., *Sözlüksel Anlambilim Açısında Göç (±) Kavramı,* Social Scienses Studies Journal, Eylül, 15,9,2019.

Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

Yaldız, F., *Dede Korkut ve Göç*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 15/2, Kış- Winter, 2015.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

HALK KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA "ŞAHMERANIN BACAKLARI" HİKAYESİNDE USTA-ÇIRAK İLİŞKİSİ

THE MASTER-APPRENTICE RELATIONSHIP IN THE SHORT STORY "THE LEGS OF SHAHMARAN" IN THE CONTEXT OF FOLK CULTURE

Dr. Öğr. Üyesi, Merve Nur SEZGİN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, merve.sezgin@erzincan.edu.tr- 0000-0003-2124-3821

Yüksek Lisans Öğrencisi, Merve ATÇI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, merveatci866@gmail.com– 0009-0003-5870-2443

ÖZ

Halk edebiyatı, bir insan topluluğuna ait sözlü ve yazılı eserlerden oluşmaktadır. Bu edebiyat, içerisinde topluma ait olan sosyal, kültürel, maddi ve manevi değerlerin tümünü barındırmaktadır. Bu değerler, geçmişten günümüze kadar eğitim, aile ve sosyal iletişim araçları ile aktarılmıştır. Usta- çırak ilişkisi de bu aktarımın sağlanmasında önemli bir araç olmuştur. Geçmiş dönemlerde bunlar, ahilik gibi kurumlar sayesinde daha sistemli bir biçimde yapılmıştır. Ahilik sisteminde, ustalar çıraklarının sadece mesleki ve teknik becerilerinden değil, onların sosyal, kültürel ve ahlaki gelişimlerinden de sorumlu kişilerdi. Bu da küçük yaştaki bireylerin hem iş hayatına girmesini hem de kişisel gelişimin kontrolünü sağlamaktaydı. Ayrıca usta- çırak geleneğiyle, bazı sanat ve zanaatlar geçmişin içinde unutulup etkisini kaybetmemiş; yeni çağda kendine yer bulabilmiştir. "Şahmeranın Bacakları" adlı hikayesinde usta-çırak ilişkisi ele alınmıştır. Hikâye boyunca çırağın ustasına karşı duyduğu duygu ve düşünceler işlenmiştir. Ayrıca, hikâye halk unsurları açısından da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, usta-çırak ilişkisi sevgi, sabır, rehberlik, rekabet ve kıskançlık gibi halk kültürüne özgü ögeler çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar kelime: Usta-Çırak, Ahilik, Rekabet,Kıskançlık

ABSTRACT

Folk literature comprises oral and written works belonging to a specific community. It encompasses all the social, cultural, material, and spiritual values of the society to which it belongs. These values have been transmitted from past to present through education, the family institution, and various means of social communication. The master-apprentice relationship has also played a significant role in this process of cultural transmission. In earlier periods, such transmission was carried out in a more systematic manner through institutions like the *Ahilik* (Ahi-order) system. Within this system, masters were responsible not only for the technical and vocational training of their apprentices but also for their social, cultural, and moral development. This ensured that young individuals were integrated into working life at an early age while also receiving guidance for their personal development.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Moreover, thanks to the continuity of the master-apprentice tradition, certain arts and crafts have not been lost or forgotten over time; instead, they have retained their significance and adapted to the modern age. The short story *"The Legs of Shahmaran"* deals with the master-apprentice relationship. Throughout the story, the apprentice's feelings and thoughts toward his master are explored in depth. Additionally, the narrative is evaluated in terms of its folkloric elements. In this context, the master-apprentice relationship is analyzed within the framework of components specific to folk culture such as love, patience, guidance, rivalry, and jealousy.

Keywords: Master-Apprentice, Ahilik, Rivalry, Jealousy

Giriş

Halk edebiyatı, "halk" yani Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre, "Aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğu" veya "Belli bir bölgede veya çevrede yaşayanların bütünü, ahali" olarak tanımlanan halkın ortak bir ürünleridir (https://sozluk.gov.tr/)[1]. Bu insan topluluğuna ait olan sözlü ya da yazılı eserler halk edebiyatını oluşturmaktadır. Bu edebiyat bünyesinde topluma ait geçmişten o güne kadar; sosyal, kültürel, maddi ve manevi değerler bütününü kapsamaktadır. "Halkın kendi özünde bulunan duygu ve düşüncelerle ilgili değerlerin sözlü ya da yazılı olarak yazar ve sanatçılar tarafından ifadesi halk edebiyatını oluşturmuştur. Diğer bir deyişle halkın edebi zevkinden doğan söyleyişe özgü bir üslupla şekillenen sözlü yaratmalardır. (Yüceler, Neşe; 2023.ss50)[2]. Bu yaratmalar gelecek nesillere aktarılırken sözlü kültür içinde değişim ve gelişimlerini tamamlar. Geçmiş nesillere ait birikimler; eğitim sistemi (okul, usta-çırak geleneği vb.), aile ve sosyal ilişkiler aracılığıyla sözlü veya yazılı gelenek ile gelecek nesillere iletilir ve böylelikle ilerlemeye devam eder.

Türk halk edebiyatının dallarında biri olan aşık edebiyatından da usta-çırak ilişkisi, geleneklerin aktarılmasında ve korunmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu hususta, Ferhat ASLAN'a göre, "Türk aşıklık geleneğinin dayandığı temel öğretim yöntemi usta-çırak ilişkisidir. Toplumun değer yargılarından kaynaklanan usta-çırak ilişkisi, tarih boyunca aşıklık geleneğini nesilden nesile intikal ettiren ve geleneği şekillendiren önemli unsurlardan biri olmuştur"[3]. Bundan dolayı, aşık edebiyatında ustalar, yapmış olduk sanatın tüm inceliklerini ve ahlakını yetişen çıraklarına aktarırlar. Çıraklar, ustalarından öğrendiklerini yeni bir üslupla, kendine özgü tarzda yaşatmaya devam ederler. Böylece, aşıklık geleneği gelecekte kendine bir yer bulabilmektedir. Yani "aşıklık geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan usta-çırak ilişkisi geçmişten günümüze kadar yaşamış olan aşıklar arasında bilgi, görgü ve tecrübenin iletimini sağlayan bir köprü vazifesi görmüş…" (Aslan 1)[4] Sonuç olarak, usta çırak ilişkisi aşık edebiyatının sürdürülmesi için vazgeçilmezdir. Bu ilişki ile aşıklığın özü korunarak geleceğe

[1] https://sozluk.gov.tr/ (14.04.2025)

[2] Yüceler,N., *Kerim Korcan'ın Hikaye ve Romanlarında Halk Kültürü Unsurlarının Kullanımı,* Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Erzurum,2023.

[3] Aslan,F., Kars Yöresi Âşıklarının Usta-Çırak Geleneği Bakımından Değerlendirilmesi,Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,35,2007

[4] Aslan,F., Kars Yöresi Âşıklarının Usta-Çırak Geleneği Bakımından Değerlendirilmesi,Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,35,2007

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

taşınır. Tabii, usta çırak ilişkisi yalnızca aşık edebiyatında değil, edebiyat, müzik, gastronomi, sanatlar ve zanaatlar vb. birçok alanda ve meslek gruplarında bulunmaktadır. Bu alanlarda da usta- çırak ilişkisiyle kendine has usullerde eğitimler verilir.

Genel anlamda usta-çırak ilişkisi, ustaların yılların getirmiş olduğu tecrübe ve becerilerini çıraklarına öğretmeleriyle oluşur. Bu ilişki birçok alanda (gastronomi, sanat, müzik, tiyatro vb) ustanın çırağına, bilgi ve ahlak eğitimi vermesine dayanır. "Usta çırak eğitimini açacak olursak; usta-çırak ilişkisi küçük yaşlarda mesleği öğrenmeye hevesli kimselerin sanat alanında uzmanlaşmış kişiler tarafından sanatın etiğini, tekniğini ve estetiğini öğrenmek amacıyla başvurdukları informal eğitim sistemidir." (Kabaçam 102)[5]. Bu eğitim modeli sayesinde, eski sanatlar kendilerini koruyabilmiştir. Usta- çırak modeliyle hem bireyler çalışma hayatına girebilmiş hem de devletler ekonomik açıdan olumlu etkilenmiştir.

Eski dönemlerde usta -çırak ilişkisi daha kurumsal bir düzen içerisinde yürütülmüştür. Özellikle büyük devletlerde kurulan, lonca teşkilatı, gild sistemi, ahilik teşkilatı vb. kurumların temelinde usta- çıra ilişkisi dayanan eğitim yöntemiyle mesleki bilgi ve becerilerin korunarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlamışlardır.

Ahilik teşkilatında ustalar-çırak ilişkisi, sadece mesleki bilgi ve becerinin aktarımı değildir. "Ahilik müessesinde ahlaklı birey ve sağlıklı çevre hedeflenmiştir. Dolayısıyla Ahilik müessesinde birey için mesleki bilgilere ek olarak ayrıca dini, kültürel, ahlaki ve toplumsal bilgiler vermek de hedeflenmiştir. Olayın teori yönünden daha çok, uygulamalı ve pratiğe dayalı verilen eğitimle Ahilere çok önemli sorumluluklar ve görevler verilmiştir " (Toktonaliev 1)[6]. Bu usta çırak ilişkisini altında sadece mesleki bir aktarımdan değil, toplum temel değerlerinin gelecek nesillere iletilmesini sağlayan bir ilişki yatar. "Daha küçük yaştan itibaren Ahilik eğitimine alınan insanlar, denene denene belli kademe ve imtihanlardan geçerek, kalfalığa ve sonunda ustalığa yükselirler. Bu geçişlerin hepsinde adeta o kişinin öğrendikleri ile hayatındaki davranışları bütünleşir."(Şeker 614)[7]. Usta ve çırak ilişkisinde ustalar, yalnızca bilgi aktaran değil çırağının her yönden gelişimini sağlan bir öğretmen, rehber ve yol gösterici durumundadır.

Genel olarak, usta çırak ilişkisi, küçük bir çocuğun bir ustanın yanına verilerek, ustasının yanında mesleğin bilgi ve becerilerini öğrenmesiyle bu işi devam ettirir. Böylece çırak alanında uzmanlaşarak mesleği icara eder. Usta çırak ilişkisiyle öğrenme, örgün eğitim biçiminden farklıdır. Burada ustalar-çırak ilişkisi, yaygın eğitim biçiminde bireyin yaşam boyu ögrenme sürecidir. "İnformal eğitim olarak adlandırabileceğimiz usta-çırak ilişkisi belirli formal eğitimdeki gibi bir müfredata, zaman dilimine dayanmaksızın hayat boyu öğrenmenin bir göstergesidir. Bu ilişki çocukluk yaşlarından ölüme veya sanat bırakılana kadar gelişmeye devam etmektedir." (Kabaçam 102)[8] Bu ilişkide usta ve çırak arasında çok farklı bir bağ

[5] Kabaçam,B., El Sanatı Geleneğinde Usta-Çırak İlişkisi: Yaşayan Hazineleri Örneği,Milli Folklor Dergisi, Haziran,18,142,2024.

[6]Toktonaliev,A.,Ahilikte Usta Çırak İlişkisi ve Sosyal Güvenlik,İlahiyat Araştırmaları Dergisi,Aralık,14,2020.

[7] Şeker, M., Ahiliğin Anadolu'nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri, Erdem, Ocak, 23,1996.

[8] Kabaçam,B., El Sanatı Geleneğinde Usta-Çırak İlişkisi: Yaşayan Hazineleri Örneği,Milli Folklor Dergisi, Haziran,18,142,2024.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

bulunmaktadır. Yani usta, burada bir rehber, yol gösterici, öğretmen ve hatta bir baba konumundadır

Çünkü çırak, sadece teorik bilgi ile değil, toplumsal ahlak, iş etiği, mesleki beceri gibi birçok alanda da yetişmektedir. Böylelikle ustanın çırağına, ustasından öğrendiklerini aktardığı bir döngü oluşmuş olur. Bu döngü sayesinde geçmiş, gelecek içerisinde kendini yenileyip ilerlemektedir.

Eserin Özeti:

Hikâye, konu olarak Şahmeran ustasının yanına verilen İlyas'ın usta çırak ilişkisine ile Mahir ustanın anlattığı Şahmeran hikayesi etrafında şekillenmektedir. Burada usta-çırak ilişkisi, İlyas'ın yaşamış olduğu duygusal ve zanaat gelişimine vurgu yapılır. Hikâye, İlyas'ın babası tarafından "çıraklık yaşı" gelmesi üzerine bir zanaat öğrenmesi için Şahmeran nakşeden Mahir ustanın götürülmesiyle başlar.

Yoksul bir ailenin çocuğu olan İlyas'ın yaşadığı mahallede, çocuklar belirli bir yaşa geldiklerinde bir zanaat öğrenmeleri için bir ustanın yanına çırak olarak verilirdi. İlyas'ın da çıraklık yaşı geldiğinde babası, onun güzel silüetler çizebilme yeteneği nedeniyle, Şahmeran nakşeden Mahir Ustanın yanına götürür. Mahir Usta, İlyas'a soru sorarak onu test eder. İlyas ustasının bilge bir kişi olduğunu ilk kez burada fark eder. Mahir ustanın sınavında başarılı olan İlyas, onun yanına çırak olarak yanına gitmeye başlar. İlyas Mahir Ustanın dükkanında ilk kez kendine güven duygusunu hisseder.

İlerleyen günlerde ufak tefek işleri öğrenmeye başlar. Üçüncü gün Mahir Usta, İlyas'ı yanına oturtarak ona şahmeranın hikayesini anlatacağını ama öncesin de bir şahmeran çizmesini ister. İlyas'ın çizdiği Şahmeranlar daha önceki çizilmiş şahmeranlara benziyordur. Bu yüzden İlyas, Mahir Ustanın ne istediğini çok anlamamıştı buda canını sıkmıştı. Mahir usta da çırağını mutlu etmek için sabırlı olması gerektiğini güler yüzlü bir şekilde söyler. Daha sonraki günlerde Mahir Usta İlyas'a Şahmeranın hikayesini anlatmaya başlar. İlyas, ustasının anlattığı hikayeleri akşamları düşünerek uzun uzun hayaller kurar. Mahir Usta hem hikâye anlatır hem de Şahmeran nakşeder, onu izleyen İlyas bir yandan hayranlık bir yandan da kıskançlık hissetmeye başlar.

Mahir Usta, çırağını hem iyi bir usta olarak yetiştirmek için bilgisini aktarır hem de anlattığı hikayeler aracılığıyla ahlaki ve duygusal yönden eğitir. Bir gün Mahir Usta, Şahmeranın hikayesi anlattığı sırada tezgâhın başında iş yapan ustasına bakan İlyas, ustasının ne kadar yaşlı olduğunu fark eder. Ustasının ölümüyle önündeki bir engelin kalkacağı için sevinir. İlyas, her ne kadar ustasını kıskansa da iyi bir Şahmerancı olduğunu görmesini en çok ustasının istediğini anlar. Bu durum, İlyas'ın ustasına hem sevgi hem de kıskançlık beslemesine neden olur. Yine de İlyas ustasıyla aralarındaki bağın ne kadar güçlü olduğunu bilir; ilişkileri tıpkı bir baba-oğul ilişkisidir.

Bu şekilde günler geçerken, Mahir Usta Şahmeran hikayesinin sonuna geldiğinde, İlyas yaşamış olduğu mahalleden ayrılarak kentte gitmek zorunda kalır. Şahmerancılık tezgahından ayrılmak zorunda kalmak hem İlyas'ı hem de Mahir Ustayı hüzünlendirir. Kısa bir süre içinde Şahmerancılık da iyi ilerleyen İlyas, kendine özgü bir üslup geliştirir. Mahir Usta ise çırağı İlyas

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ile gurur duyar ve onu övgüyle anlatır. Mahir Usta'dan ayrılacak olmak, İlyas'ın olumsuz duygularını bir kenara bırakarak ustasına duyduğu derin sevgiyi ortaya çıkarmıştı.

Usta-Çırak İlişkisi:

Bu bölümde Murathan Mungan'ının Şahmeranların Bacakları adlı hikayesinde yer alan usta-çırak ilişkisi açısından incelemesi yapılacaktır.

1.Sevgi:

Usta-çırak ilişkisinde sevgi bağı, bu eğitim sürecinin en önemli unsurudur. Sevgi bağı ile çıraklar yalnızca mesleki değil sosyal hayatları, karakter ve ahlaki açılardan da gelişmiş olurlar. Burada ustaların çıraklarına sevgi ile yaklaşmaları usta ve çırak arasında bağlılığın güçlü bir şekilde yıllarca korunması yardımcı olur.

Usta- çırak ilişkisinde sevgi, öğrenme sürecinin belirleyen en önemli unsurlardandır. Sevgi bağı ile çıraklar, ustalarını bir rol model olarak görürler ve ustalarına hayranlık beslerler. Böylelikle çırağın işe ve ustasına olan bağını gelişmiş olur. Bu bağ sayesinde çırak sadece mesleki açıdan değil insani, ahlaki birçok yönden gelişim gösterir. Sevginin olmadığı bir usta-çırak ilişkisi, etkili ve başarılı bir eğitim süreci oluşturmaz. "Ustaya, dosta, dostluğa sahip çıkabilmedir. Nihayetinde sevgi ise meslek sevgisi, öğretmen sevgisidir. Kendinden sonrakilere el uzatma onların da yeni bilgi dağlarına çıkış yolu, çıkış rehberi olabilme sevdasıdır." (Doğan,85)[9] Yani sevgiyle kurulmuş olan bir usta- çırak ilişkisinde çırağın ustasına duymuş olduğu sevgi sayesinde, ustasının izinden giderek sanatını ve zanaatını gelecek nesille aktarmaktadır.

Şahmeranın bacakları hikayesinde geçen sevgi bağı ile ilgili; "Ustam ne düşündüğümü anlamış gibi yüzüme gülümseyerek baktı, saçlarımı okşadı. Parmaklarının saçımın telleri arasından yumuşacık kaydığını hissettim. İlk kez okşanıyormuş gibiydim (…) Bu işi sevdiğimi düşündüm (Mungan,23)"[10]. Bu ifadelerden ustanın çırağına sevgi ve şefkatle yaklaşması çırağın işini sevmesine neden olduğu anlaşılabilir. Sonuç olarak usta çırak ilişkisinde oluşturulan sevgi ile çırak ustanın yolunu benimser ve onun izinde bir ömür boyu ilerler. Ustasından öğrendiklerini unutmaz, unutturmaz.

2.Sabır

Usta- çırak ilişkisinde sabır, bu ilişkinin en temel prensiplerinden biridir. "Sabır mesleğin getirdiği sıkıntı ve ağırlıklara katlanabilme becerisidir." (Doğan,85)[11] Yani sabır, sadece ustanın becerilerini aktarması için değil, çırağın bu süreçte karşılaştığı zorluklar ile mücadele etmesi için gereklidir.

---

[9]Doğan,H.,Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri,Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,Haziran,4,2011.

[10] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.

[11] Doğan,H.,Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri,Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,Haziran,4,2011.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Usta çırağının yapmış olduğu hataları kabul edip onun gelişim göstermesini sabırla beklemelidir. Aynı şekilde çırakta sabırlı bir şekilde gelişimini tamamlamalıdır. Özellikle sabırlı bir çırak, ustasının öğrettiklerini yaparak mesleki ve ahlaki açıdan ilerleyebilir. "Nitekim sabır hedefe, başarıyla giden yolun anahtarı durumundadır (…) Sabrı bilmeyen insanların özellikle uzun soluklu iş ya da eylemlerde yılgınlık göstermesi muhtemeldir. Özellikle örtülü bilgi dağının türlü zorluk ve engellerle dolu çıkış sürecinde gereken sabrı göstermeyen bireylerin zirveye ulaşması olanaklı değildir." (Doğan,86)[12] Ustanın da bu süreçte çırağını destekleyerek onu motive eder. Böylelikle çırak hem mesleki açıdan gelişim sağlar hem de işine ve zanaatına ilgi gösterir, onu kolayca benimser.

Şahmeranın bacakları adlı hikâye de geçen sabır ile ilgili;" Oraya varmak içinse çok yolun var senin, daha çok gençsin, bu yolu sabırla geçmen gerek, yılmadan, usanamadan, bıkmadan, her güçlüğe göğüs gererek, kendine ve işine ihanet etmeden bir Şahmerancı, en çok bunu öğrenmelidir." (Mugan,23)[13] ve "Ustalığın en çok gereksindiği şeyin sabır olduğunu anlamama daha çok vardı." (Mugan,55)[14] bu ifadelerden ustalığın ve çıraklığın kendine has sabır gerektirdiği anlaşılmaktadır. Bir usta sabırla bekleyip çırağını eğitmelidir. Onun ilerleyişinde desteklemesi, cesaretlendirmesi gerektiği anlaşılabilir. Aynı şekilde çırağında sabırlı olması gerektiği anlaşılıyor. Doğan (87)[15] "Zira yamaklık dönemi bireyin usta tarafından denenip, test edildiği dönemdir. Bu dönemde bireyin sadece temel becerileri denenmez, ayrıca o mesleğin ve genel anlamda yaşamın getireceği türlü zorluk ve sıkıntılara katlanama becerisi de test edilir." Şeklinde çıraklığın sabır gerektiren bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak bir çırak sabırla ustasının ona açtığı yoldan ilerlemeli ve iyi bir usta olacağı zamana kadar kedini geliştirmesi gerektiği anlaşılabilir.

3. Ustanın Rehberliği:

Usta-çırak ilişkisinde ustanın rehberliği, bu ilişkininin özünü oluşturan unsurlardandır. Usta-çırak ilişkisinde, ustanın rehberliği yalnızca mesleki ve teknik bilginin aktarımı ve yol göstericiliği ile sınırlı değildir. Usta, çırağının dini, sosyal ve kültürel birçok alanda eğitimine yardımcı olur. "Bu eğitim sırasında çırak sadece mesleki değil hayat ve toplumla alakalı birçok bilgiyi edinirdi. Toplumda nasıl davranması gerektiği, dini ritüelleri, örf ve adetleri ustasından öğrenir." (Çandır ve Aydın,780)[16] Yani usta çırağının her açıdan gelişiminden sorumlu kişidir.

Şahmeranın bacakları adlı hikâyede geçen rehberlik ile ilgili ifadeler; "Ustam dedi: "önce bir bulanık suya bakar gibi bakacaksın önündeki beyaz boşluğa. (…) Acemidir, çocuksundur,

[12] Doğan,H.,Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri,Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,Haziran,4,2011.

[13] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.

[14] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.

[15] Doğan,H.,Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri,Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,Haziran,4,2011.

[16] Çandır,M.,Y.,Aydın,Ahilik Teşkilatının Türk Kültürünün Aktarımındaki Rolü,Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,2021.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

senden önce çizilenlere benzer, ama gene de senindir, senin olmalıdır. (…)" (Mungan,22)[17] ve "Gülümsedi. Yüzünün yeni derinleşmeye başlamış kırışıklıkları, yüzündeki o beyaz aydınlığı buruşturuyordu. (…) kendini ve bütün çıraklarını anımsamış gibiydi. "Neresinden başlarsan başla, yeter ki ardını getirebil," dedi., Ya da ardını getirebilecek biçimde başla," (Mungan,22)[18]. Usta, çırağını yardım etmeli ve ona yol göstermelidir. Çırağını ince ince işlemeli ve onu sanatına, zanaatına faydalı biri yapmalıdır. Bundan dolayı eğitim sürecinin her aşamasında onun ardında onu destekler nitelikte hareket etmelidir.

Usta özellikle çırağının eğitim sürecin de yaşadığı zorluklara mücadelede önemli bir yere sahiptir. Çırağın yapmış olduğu hatalarda ona karşı tutunduğu tavırla çırağın mesleki ve ahlaki değerlerine dokunur. Burada ustanın hata yapan çırağını desteklemesi ve cesaretlendirmesi çırağın işe veya zanaatına karşı olan bağını doğruda etkiler. "Nitekim hatalar öğrenmeye giden sürecin başlangıcıdır. Eylemlere dayalı bir bilgi türü olan örtülü bilginin paylaşım ve gelişiminde kaçınmak olanaksızdır. Çırak bir dizi hatalar yaparak ancak kalfa ve usta olabilecektir."(Doğan,96)[19] Yapılan bu hatalarda ustanın çırağını desteklemesi ve ona karşı tutunduğu tavır çok önemlidir. Usta çırak ilişkisinde çıraklar, hatalarını en az indirmek için ustalarını iyi dinlemeli ve izlemelidirler. "Bu bağlamda çıraklıkta ustayı gözleme ve model alma yoluyla öğrenme Ahiliğin temel mesleki ve ahlaki eğitim şeklidir. Öğrenci iş yerindeki eğitime üstadıyla birlikte katılmakta iş, din ve ahlaka dair bilgiler elde etmektedir." (Doğan,94)[20] Burada çırak, ustasını sadece teknik ve mesleki becerilerde değil hayatın birçok alanında örnek almaktadır. Yani usta-çırak ilişkisinde usta, çırağının sadece mesleki olarak gelişiminden değil kişisel, sosyal vb. birçok alanda yaşayacağı gelişiminden sorumlu kişidir. Bundan dolayı usta ve çırak arasındaki ilişki sadece rehber-danışan, öğretmen-öğrenci gibi değil baba-oğul ilişkisine benzemektedir.

3.1.Baba- Oğul ilişkisi:

Usta-çırak ilişkisinde baba-oğul yakınlığı şeklinde olması, bu ilişkisinin daha derin bir anlam kazanmasını sağlar. "Usta, bir baba görevi görmektedir. Çocuk yaşta çırak olarak başlayan birey ustanın yanında pişerek kalfa ardından da usta olup işin başına geçecektir. Bu uzun süreli usta çırak ilişkisi baba-oğul ilişkisinden farksızdır. Usta, çırağının tüm dertleri ile ilgilenir, cana yakın davranır." (Çolak,2017)[21] Yani usta şefkatle ve sevgiyle çırağına yaklaşır. Usta çırağının sadece mesleki açıdan gelişiminden değil sosyal, kültürel ve ahlaki açılardan da eğitiminden sorumludur. Çünkü çırak olarak bir ustanın yanına gönderilen çocuk ailesinden çok ustasını görürü ve onunla etkileşim halinde olur. "Usta, baba yarısıdır; çırağının eğitiminin yanı sıra namusundan, ahlakından ve canından sorumludur. Çırağın terbiyesizlik, ahlaksızlık ve namussuzluğundan ustası sorumludur. Toplum terbiyesizlik, ahlaksızlık ve namussuzluğun

[17] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.
[18] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.
[19] Doğan,H.,Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri,Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,Haziran,4,2011.
[20] Doğan,H.,Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri,Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,Haziran,4,2011.
[21] Çolak,Ç.,Ahi Teşkilatında Usta Çırak İlişkisinin Pateralist Lider Olgusu Çerçevesinde İncelenmesi,International Social Sciences Studies Journal,Nisan,5,33,2013-2022.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

faturasını sadece çırağa değil, ustaya da kesmektedir. Çırağın terbiyeli, ahlaklı ve namuslu olmasından ustasının da önemli bir atkısı vardır ve bundan dolayı da toplum tarafından takdir edilmelidir." (Aksoy,69-68)[22] Böylelikle usta sadece bir öğretmen veya bilgi veren değil, yol gösteren bir rol modeldir. Çırak, ustasını bir lider olarak kabul ederken, kendisine rol gösteren güven duyabileceği biri olarak görür.

Şahmeranın Bacakları adlı hikâyede geçen baba- oğul ilişkisine yönelik ifadeler; "Ustamla kurduğum ilişki bir "baba-oğul" ilişkisiydi. Babamla kuramadığım, yaşayamadığım bir şeyi ustamla yaşıyordum. Babamın boşluğunu da dolduruyordu o. Babamın yerini aldığını ayrımsamam, öfkeli bir kıskançlığa, yıkıcı bir minnete yol açıyordu." (Mungan,64)[23] ve "Kaç zamandır ona neler söyleyeceğimi kurmuştum kafamda. Ondan özür dilemek istiyordum; onu çıraksız, oğulsuz yüzüstü bırakmıştım." (Mungan,96)[24] Ustanın çırağına karşı daha cana yakın ve hoşgörülü davranması, usta çırak ilişkisini, çırak için daha özel ve anlamlı yapmaktadır. Çırak, ustasından gördüğü ilgi ve alaka sayesinde; ustasının, onunla aynı süreçten geçmiş ve onu anlayabilen biri olduğu algılar. Bu durumda, çırağın ustasını bir baba figürü ile özdeştirmesine neden olur. "Çalışanlar arasında çırak, kalfa ve ustalık ilişkisi bir nevi baba evlat şeklinde saygı ve sevgiye dayalıdır." (Gemici 75)[25] Ustanın çırağına karşı sabrı, şefkati ve sevgi ile çırağın üzerinde iz bırakmış olur. Böylelikle uzun yıllar usta ve çırak arasındaki ilişki korunmuş olur.

5. Rekabet ve Kıskançlık

Usta-çırak ilişkisinde rekabet ve kıskançlık duygusu, bu ilişkinde olabilen olağan bir duygudur. Özellikle çırakların ustalarına karşı duymuş olduğu bu duygular onların çıraklık süreçlerini olumlu etkileyebilir. Çırağın ustasının bilgi, deneyim, beceri ve tecrübelerine karşı hayranlık duysa da kendisinin de ustası gibi olma isteği rekabet duygusunu etkiler. Ayrıca ustanın çıraktan daha üst bir konumda olması ve becerisinin ileri seviyede olmasına karşın çırağın kendini kıskançlık duygusuna neden olabilir. "Çırak aşık, bir taraftan ustasının anmak bir taraftan ustasının aşmak gerektiğinin yarattığı ikilemde kalır." (Erdal,97)[26] Çırak ustasının aşmak ve onun kendisinden beklediğinin üstünde bir yetenek göstererek ustasının taktirini kazanmaya çalışır. Bundan dolayı çırak daha istekli ve arzulu bir biçimde gelişim sağlar. Her ne kadar çırak, ustasını geride bırakmak için onunla mücadele etse de, hayatı boyunca ustasının izinde ilerler ve ondan öğrendiklerini geliştirir. Bu şekilde, yıllarca oluşmuş olan bir düzenin bir parçası olur ve bu düzenin devamlılığını korur.

---

[22] Aksoy,E., Usta-Çırak İlişkiinin " İftarlık Gazoz" Filmindeki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme,Kültür Araştırmaları Dergisi,Aralık,1,1,2018.

[23] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.

[24] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.

[25] Gemici,N., *Ahilikten Günümüze Meslek Eğitiminde Model Arayışları ve Sonuçları,* Değerler Eğitimi Dergisi, Haziran, 19, 2010.

[26] Erdal,T.,Çırağın Ustası İle "Gizli" Mücadelesi: Aşık Edebiyatına Etkilenme Endişesi,Milli Folklor Dergisi,Eylül,18,143,2024.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Şahmeranın Bacakları adlı hikâyede rekabet ve kıskançlık ile ilgili ifadeler; "Ustamın ellerine bakıyorum. (…) Ustamı seviyor, ama elleri tezgâh üzerinde kanat çırpar gibi sekişine hayıflanıyordum. Hem kızıyor hem imreniyor hem kıskanıyordum onu." (Mungan,31-32)[27], "Eşit olacağız onunla, eşit olunca daha rahat seveceğim onu, ne kızacağım, ne kıskanacağım…" (Mungan,32)[28], "Ustamı kendime bir rakip, ya da kendi varlığım için bir tehlike olarak ne zaman hissettim, bilmiyorum." (Mungan,54)[29], "Daha sonra usta-çırak ilişkimiz ilerledikçe anladım ki, benim varlığım önünde en büyük engel olarak ustam duruyor. Ulu bir çınarın gölgesindeydim ve hep öyle kalacağım. Öte yandan ne kadar ustalaştığımı görmesine en çok istediğim insan gene ustamdı." (Mungan,54)[30] ve "Ustam benimle övünüyordu; bir ara beni kıskandığını bile düşünmüştüm (…) Ama ustamın söylediği bir şey vardı ki, bu biraz beni haklı çıkarır; ustam: "Sanat bir rekabet işidir," derdi. "Lakin rekabet kişiyi soyluluğunu unutturmamalı. "Ustalık biraz da rakip yetiştirmekse eğer demek ki biraz da ecelini hazırlamak işiydi. Adı ne olursa olsun, yaşadığımız o gerginlik, ikimizi de yaratıcı kılıyordu." (Mungan,95-96)[31] Yani usta-çırak ilişkisinde rekabet ve kıskançlık gibi duyguların oluşması normaldir. Özellikle ustanın becerisi, çırağın bu beceriye ulaşma arzusu, çırağın daha hırslı ve azimli olmasına neden olabilir. Ancak, çırak yaşadığı bu duygularını yaşadığı bu şekilde yönetebilmelidir. Burada, ustanın çırağına karşı sergilediği tavırlar çok önemlidir. Usta, çırağını anlamalı, ona karşı sevecen ve anlayışlı olmalıdır. Böylelikle, usta- çırak ilişkisindeki rekabet ve kıskançlık duyguları usta- çırak ilişkilerini olumsuz yönde etkilemez; aksine, mesleki becerilerini geliştirip ilerletmede katkı sağlayabilir.

Sonuç

Şahmeranın Bacakları adlı hikâyede, İlyas adındaki bir çocuğun çok küçük yaşta Şahmeran ustası olan Mahir Usta'nın yanına verilmesiyle başlar. Burada Mahir Usta ve İlyas arasında oluşan usta- çırak bağına ve Şahmeran'ın hikayesi anlatılmaktadır. Özellikle çalışmamızda da ele aldığımız usta- çırak ilişkisi açısından, çok küçük yaşta bir çocuğun gözünde çıraklığın nasıl olduğu ve neler hissettiğine değinilmiştir. Bu hikâyede yer alan ustanın çırağına karşı sevgisi, çırağına yol göstermesi, yani ona rehberlik etmesi gibi unsurları, halk bilimi unsurlarıdır.

Sevgi bağı, usta- çırak ilişkisinin mihenk taşlarından biridir. Bu bağ ile usta ve çırak arasında ilişki daha derin ve anlamlı olur. Burada özellikle Mahir Usta'nın çırağı İlyas'a karşı göstermiş olduğu sevgi sayesinde, İlyas Şahmerancılığı sevmiş ve benimsemiştir. Hikâyeden de anlaşılacağı üzere, sevgisini belli eden bir usta sayesinde genç çırak mesleğini sever ve benimser. Sevgi bağı, usta ve çırak arasında bir köprü görevi görürü ve aralarındaki ilişkiyi uzun yıllar korur.

Sabır en az sevgi kadar önemlidir. Genç ve tecrübesiz olan çırak, hata yaparak ilerleyebilir. Burada hem çırağın hem de ustanın sabırlı olması şarttır. İlyas'ın yapmış olduğu çizimlerle ustasını memnun edememesi üzerine üzülmesi ve Mahir Usta'nın ise çırağını teşvik edici konuşması. Mahir Usta, onun genç ve tecrübesiz olduğunu, fakat kendini geliştireceğine dair

[27] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.
[28] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.
[29] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.
[30] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.
[31] Mungan, M., Cenk Hikayeleri, Metis Yayınları/İstanbul,2021.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

cesaretlendirmişti. Hikâyede de olduğu gibi, bir usta çırağının hatalarına karşı sabır göstermeli ve onun gelişmesini sabırla beklemelidir. Aynı şekilde, çırağında sabırla, zaman içerisinde kendine inanarak ve çabalayarak gelişeceği bilmelidir. Sabır göstererek zorlu ve çetin olan çıraklık süreci tamamlanabilir.

Rehberlik önemli bir unsurdur. Usta – çırak ilişkisinde rehberlik yalnızca mesleki açıdan bir yol gösterme değil; sosyal, ahlaki ve kültürel birçok alanda çırağın gelişimini yardımcı olmaktır. Mahir Usta'nın, kalem ve kâğıdı eline alan İlyas'a ilk olarak nerede başlaması gerektiğini konusunda yol göstermesi ve özellikle anlatmış olduğu Şahmeran hikayesinde onun ahlaki ve karakterine katkı sağlamıştır. Ayrıca İlyas, çok küçük yaşta ustasıyla arasındaki ilişki sayesinde insanları ve kendini tanımıştır. Hikâyeden de hareketle, usta çırağının mesleki açıdan en iyi olabilmesi için ona zanaatının ve sanatının ayrıntıları öğretir. Bunun yanında, çırağının topluma uygun kişilik ve ahlaki değer kazandırmak için hem rol model hem de rehberdir.

Çalışmamızda da değindiğimiz gibi, özellikle rehberliği ile usta- çırak ilişkisi baba- oğul ilişkisine benzemektedir. İlyas, babasıyla yaşayamadığı bir şeyi Mahir Usta ile yaşamakta ve Mahir Usta'yı babasından ayırmamaktadır. Ayrıca ustasının yanından ayrılmasıyla onu çıraksız bırakmasını, tıpkı bir babayı oğulsuz bırakmış gibi olduğunu ifade etmektedir. Bir çırak, babasında daha çok ustasıyla etkileşim halinde olması ve ustasından görmüş olduğu sevgi ve şefkat ile onu babasının yerine koyar. Buda, usta ve çırak arasındaki bağın, bir baba ve oğul arasındaki sarsılmaz bağa dönüşmesine sebep olur.

Rekabet ve kıskançlık ise, usta- çırak ilişkisinde olması norma bir durumdur. Çıraklar, kendisinden yetkin ve becerikli olan ustalarını kıskanır ve onlar bir mücadele içine girerler. İlyas'ın Mahir Usta'yı sanatının önündeki bir engel olarak görmesi de aynı nedendir. Bu kıskançlığın doğurmuş olduğu rekabet, hem ustanın hem de çırağın gelişimini desteklemektedir.

Şahmeranın Bacakları adlı hikâyede yer alan usta-çırak ilişkisi, halk unsuları açısından; sevgi, sabır, rehberlik, rekabet ve kıskançlık bağlamında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda inceleme, hikâyenin halk unsurları açısından; usta ve çırak arasında var olan ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

Aksoy,E., Usta-Çırak İlişkiinin *" İftarlık Gazoz" Filmindeki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme*,Kültür Araştırmaları Dergisi,Aralık,1,1,2018.

Aslan,F., *Kars Yöresi Âşıklarının Usta-Çırak Geleneği Bakımından Değerlendirilmesi*,Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,35,2007

Çandır,M.,Y.,Aydın,*Ahilik Teşkilatının Türk Kültürünün Aktarımındaki Rolü*,Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,2021.

Çolak,Ç.,*Ahi Teşkilatında Usta Çırak İlişkisinin Pateralist Lider Olgusu Çerçevesinde İncelenmesi*,International Social Sciences Studies Journal,Nisan,5,33,2013-2022.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Doğan,H.,*Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri*,Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,Haziran,4,2011.

Erdal,T.,*Çırağın Ustası İle "Gizli" Mücadelesi: Aşık Edebiyatına Etkilenme Endişesi*,Milli Folklor Dergisi,Eylül,18,143,2024.

Gemici,N., *Ahilikten Günümüze Meslek Eğitiminde Model Arayışları ve Sonuçları,*Değerler Eğitimi Dergisi, Haziran, 19, 2010.

https://sozluk.gov.tr/ (14.04.2025)

Kabaçam,B., *El Sanatı Geleneğinde Usta-Çırak İlişkisi: Yaşayan Hazineleri Örneği*,Milli Folklor Dergisi, Haziran,18,142,2024.

Mungan, M., *Cenk Hikayeleri*, Metis Yayınları/İstanbul,2021.

Şeker, M., *Ahiliğin Anadolu'nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri,* Erdem, Ocak, 23,1996.

Toktonaliev,A.,*Ahilikte Usta Çırak İlişkisi ve Sosyal Güvenlik*,İlahiyat Araştırmaları Dergisi,Aralık,14,2020.

Yüceler,N., *Kerim Korcan'ın Hikaye ve Romanlarında Halk Kültürü Unsurlarının Kullanımı,* Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Erzurum,2023.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ƏLİAĞA VAHİDİN LİRİK "MƏN"İ VƏ NİKBİNLİK KONSEPTİ
ALİAGHA VAHID'S LYRIC "I" AND THE CONCEPT OF OPTIMISM

Nazile Abdullazade
doçent doktor
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Filoloji Fakültesi
assoc.professor doctor
Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology
https://orcid.org/0000-0002-1829-7178
nazile.s.m.d@mail.ru

ÖZET

Azərbaycan ədəbiyyatında qəzəl ən kamil və yüksək formasını orta əsrlərdə Füzuli yaradıcılığında tapmışdısa, XX əsrdə Əliağa Vahid yaradıcılığında yeni məzmun, biçim və orijinallıq qazanır. Vahid insan, gözəllik, eşqlə bağlı düşüncələrini məhz bu janrda verə bilmişdir.

Sələfi Füzuli kimi, Vahidin qəhrəmanı üçün də "məhəbbət insanları bir-birinə yaxınlaşdıran, dostluq, mehribanlıq, fədakarlıq, səmimiyyət yaradan müqəddəs bir qüvvədir. O, insana gözəlliyi duymağı, dərk etməyi öyrədir, daxilən təmizliyə, şəxsi varlığından belə keçməyə qorxmazlığa sövq edir". Giley-güzarlı bu lirik "mən"i dövran qəbul etməsə, sevgilisindən tənə görsə də, ruhdan düşmür, həyatın, sevginin cövrü-cəfası onu sarsıtmır, nikbinliyi ilə dünyaya meydan oxuyur, bəlkə də sərməstliyi onu təhlükəsiz, vecsiz biri kimi qələmə verir:

Əgər həyatını, Vahid, xoş etmək istərsən,
Nə gül cəfasını çək, nə də xarə yalvarma!

Vahidin lirik "mən"i gerçək (bəzən çılpaq) duyğu və düşüncələri ilə sevilir, oxucuda özünə bir məhrəmlik doğurur. Bu duyğular məşuqənin (sevgilinin) tənəsindən bezəndə, "əğyar"a uyduğunu biləndə, "rəqibə qaş-göz atanda" da nikbindir. Bu nikbinlik şairin bədii təxəyyülünün forması kimi mənbəyini həyatdan, əhatəsindən, dostlarından, gözəllərdən alırdı. Vahidin içdən gələn duyğuları onu həyatsevər, gözəlliksevər bir aşiq kimi ucaldır, tanıdır və sevdirirdi. Munis duyğuların real tərənnümü, boyasız vəsf, xəlqilik Vahidin bədii dili və üslubunda, deyim və duyumlarında özünü aydın şəkildə göstərir:

Əgər öləndə həyatım sənin əlində ola,
Düşüb qədəmlərinə minnət eyləyən deyiləm.

Sələfi Füzuli kimi, Vahidin qəhrəmanı da hicranı vüsaldan üstün tutur. Şairə görə, vüsal nə qədər şirin olsa da, ömrü qısadır, vüsal aşiqə cizmani həzz verir. Hicran isə əbədidir, hicranda aşiqin iztirabları da, kədəri də, nəşəsi də var. Məhz hicran aşiqi tərki-dünyalıqdan uzaqlaşdırır, onu mərifət əhli edir.
Vahid sevgilinin cövrünə, cəfasına dözür, bundan həzz alır, onun yolunda canını belə verməyə hazır olur. Əslində Vahidin sevgi duyğuları yaşanılan real hisslərin ifadəsidir, təbii, səmimi olduğu qədər cəlbedicidir. Vahidə görə, həyatın nəşəsi də, insanı bu həyata bağlayan da eşqdir, onu ağlayıb-sızladan, inlədən, küsdürən də eşqdir.

Açar sözlər: Əliağa Vahid, lirik "mən", qəzəl, nikbinlik, bədii təxəyyül.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ÖĞRETMEN ADAYLARININ, ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSİNDEN ÖNCEKİ VE SONRAKİ MESLEĞE İLİŞKİN TUTUMLARI

Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN
İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi
mahire.aslan@inonu.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8032-7331

ÖZET

Bu araştırmada, pedagojik formasyon programı öğrencileri olan öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Uygulaması" dersinden önceki ve sonraki mesleğe ilişkin tutumlarının saptanması ve bu tutumların bazı kişisel değişkenlerle ilintisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Nicel araştırma yöntemine dayalı betimsel modelde desenlenen araştırmada veri toplama aracı olarak Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Evren içerisinden random olarak belirlenen örneklem grubuna uygulanan ölçme aracıyla elde edilen veriler üzerinde gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır. Bu analizler sonucunda ulaşılan bulgular, araştırmada yanıtı aranan sorulara göre düzenlenerek sistematik biçimde verilmiştir.

Algı ve davranışların nüvesini oluşturan tutumlar, bir yandan bireyin uyarıcılara yüklediği anlamı somutlaştırmakta, öte yandan toplumsal yaşamdaki yönünü tayin edebilmektedir. Bu bağlamda tutumlar, bireyin bir mesleğe ilişkin paradigmasını da belirleyebilecek bir içerik taşımaktadır.

Bir toplumdaki eğitim sisteminin çıktılarını, bu sistemin başat ögesi olan öğretmenlerin mesleğe ilişkin tutumlarından soyutlamak mümkün olmadığına göre; izlenebilecek temel pedagojik yaklaşım, öğretmenlik mesleğini her açıdan istendik bir düzeye taşımak ve böylece öğretmenlerin mesleğe yönelik tutumlarını olumlu yönde değiştirebilmektir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen adayı, mesleki tutum, öğretmenlik mesleği.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. GİRİŞ

Toplumsal kurumlara işlerlik kazandıran örgütlerin işleyiş süreci, işgörenlerin tutumlarıyla şekillenen örgütsel davranışlarıyla belirlenmektedir. Çalışanların mesleksel tutumları bu süreçte özellikle büyük bir rol oynamaktadır. Bir örgütteki işgörenlerin üstlendikleri görevlere ve sahip oldukları mesleklerine ilişkin tutumları, o örgütün etkililiği ve verimliliğini belirleyici niteliktedir. Çünkü işgörenlerin mesleki tutumları örgütsel davranışlarına ve dolayısıyla da örgütsel çıktının niteliğine yansımaktadır.

Genelde sosyal bilimlerde, özelde ise psikoloji, sosyoloji ve pedagojide önemli bir kavram olan tutum; bireylerin nesne, olgu, durum, olay, obje ve benzerlerini algılama ve anlamlandırma biçimlerine dayalı olarak gösterdikleri eğilimlerdir. Bu eğilimler bireyleri anılan konular açısından olumlu veya olumsuz tepkiler göstermeye yönlendirebilmektedir (Altunay, 2018). Tutum bilişsel, duyuşsal ve davranışsal bileşenlerinden oluşmakla birlikte (Kağıtçıbaşı, 1999) daha çok bireyin mevcut durumu nasıl değerlendirdiğiyle ölçümlenmektedir

İnsan davranışlarının yapıtaşı olan tutum, bireyin özel yaşamı kadar mesleki yaşamı açısından da büyük bir anlam ifade etmektedir. Mesleğin uygulanma ve işe dönüştürülme ortamları olan örgütler, çalışanların mesleksel tutumlarından doğrudan etkilenmektedir. Araştırmalar (Özkalp, 1997; Robbins, 1994; Öztaş, 2010), çalışanların mesleksel tutumlarının olumlu olduğu örgütlerde bağlılık, iş doyumu ve işe güdülenme düzeyinin karşıtlarına kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

2. ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE YÖNELİK TUTUM

Sözlük anlamına göre meslek (TDK, 2025), sistematik bilgi ve becerilere dayalı belli bir eğitimle kazanılan, topluma yararlı mal ve hizmet üretmek karşılığında para kazanabilmek amacıyla yapılan kurallı iştir. Kuşkusuz bir mesleğin uygulanmasıyla ulaşılan sonuç, bireyin o mesleğe karşı geliştirdiği tutumdan bağımsız değildir. Bir mesleğe yönelik tutum mesleği sevme, kişisel özellikleriyle bağdaştırma, heyecanını hissetme, bağlılık duyma, çalışma koşullarından memnun olma, değerli ve saygın bulma bakımlarından olumlu olabileceği gibi, bu açılardan olumsuz da olabilir.

Konuyu öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum olarak ele aldığımızda durum daha önemli bir boyut kazanmaktadır. Çünkü öğretmenlik mesleği, çocuğun ve öğrencinin hayatına dokunma ve dokunulan hayatları yüceltme mesleğidir. Öğretmenlik mesleğinin uygulandığı örgüt olan

okul; bireyi geliştirme işlevi gibi ekonomik, toplumsal ve siyasal işlevlerini de öğretmenler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin olumlu mesleki tutumları eğitimin ve okulun anılan işlevlerini gerçekleştirmesinde başat bir rol oynamaktadır.

Öğretmenlik, pedagojik rasyonalitenin yanında duygu ve hümanizmanın da yoğunluk taşıdığı bir meslek olması nedeniyle öğretmen tutumları ön plandadır. Bu yönüyle öğrencilerin sosyal, psikolojik ve pedagojik gelişimleri üzerinde öğretmenlerin mesleki tutumlarının önemli etkisi olduğunu ortaya koyan araştırmalar (Ömür ve Nartgün, 2013; Yıldız, 2019; Taşdemir ve Ünişen, 2020); sevgi, güven, özveri, bilinç, özdeşim, bağlılık vb kavramlarla ifade edilen olumlu mesleksel tutumlara dikkati çekmektedir.

Tutumlar öğrenilebilir olduğu için bir mesleğe ilişkin tutumun hizmet içinde değil, hizmet öncesi eğitim sürecinde kazandırılması esastır. Bu nokta öğretmen eğitimi için özellikle önemlidir. Hem lisans ve hem de pedagojik formasyon gibi öğretmen yetiştirme programlarında öğretmen adaylarına mesleğe yönelik olumlu tutumlar kazandırabilecek derslerin varlığı kadar içeriklerinin de yeterli olması gerekmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, pedagojik formasyon programı öğrencileri olan öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Uygulaması" dersinden önceki ve sonraki mesleğe ilişkin tutumlarının saptanması ve bu tutumların bazı kişisel değişkenlerle ilintisinin ortaya konulmasıdır.

Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları nasıldır?

2. Öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Uygulaması" dersini almadan önceki ve sonraki mesleğe ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

3. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları cinsiyet ve branşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Nicel araştırma yöntemine göre betimsel modelde desenlenen bu araştırmada veri toplama aracı olarak Üstüner (2006) tarafından geliştirilen Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçme aracı, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim elemanları tarafından yürütülen pedagojik formasyon programı öğrencileri olan öğretmen adayları içerisinden random olarak belirlenen gönüllü örneklem grubuna uygulanmıştır. Elde edilen veriler üzerinde

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

gerekli istatistiksel analizler yapılmış; bu analizler sonucunda ulaşılan bulgular, araştırmada yanıtı aranan sorulara göre düzenlenerek sistematik biçimde verilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

a. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları

Ölçek	Madde Sayısı	N	En Yüksek	En Düşük	x̄	SS
Öğretmenlik Mesleği Tutum Ölçeği	34	120	170,00	34,00	4.01	0,52

Tablo 1'de yer alan istatistiksel analiz sonuçları, öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarının "çoğunlukla katılıyorum" seçeneğinde yoğunlaştığı göstermektedir.

b. Öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Uygulaması" dersini almadan önceki ve sonraki mesleğe ilişkin tutumlarının karşılaştırılması

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Mesleğe Yönelik Tutumlarının "Öğretmenlik Uygulaması" Dersine Göre Karşılaştırılması

Ölçek	"Öğretmenlik Uygulaması" Dersini	N	x̄	Ss	sd	t	p
Öğretmenlik Mesleği Tutum Ölçeği	Almadan Önce	120	3,98	0,83	118	-0,85	0,46
	Aldıktan Sonra	120	4,11	0,91	118		

Tablo 2'ye göre, "Öğretmenlik Uygulaması" dersi öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık yaratmamaktadır. Katılımcıların staj dersini aldıktan ve okullarda uygulamaya başladıktan sonraki mesleksel tutum düzeyleri artmakla birlikte bu artış istatistiksel açıdan anlamlı değildir.

c. Öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarının cinsiyete göre analizi

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Mesleğe Yönelik Tutumlarının Cinsiyete Göre Analizi

Ölçek	Cinsiyet	N	x̄	Ss	sd	t	p
Öğretmenlik Mesleği Tutum Ölçeği	Kadın	75	4,17	0,65	118	-4,25	0,01*
	Erkek	45	3.52	0,82	118		

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Tablo 3'deki sonuçlar, öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarında cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Buna göre kadın öğretmen adaylarının ($\bar{x}$= 4,17) erkeklere ($\bar{x}$= 3,52) kıyasla öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları daha olumludur.

d. Öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarının branşa göre analizi

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Mesleğe Yönelik Tutumlarının Branşa Göre Analizi

Ölçek	Branş	N	$\bar{x}$	Ss	F	P	Fark
Öğretmenlik Mesleği Tutum Ölçeği	Sosyal Bilimler	82	4,14	0,96	0,47	0,81	-
	Fen Bilimleri	19	3,97	0,68			
	Güzel Sanatlar ve Spor	19	4,02	0,72			

Tablo 4'de yer alan veriler, öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarında branş değişkeni açısından anlamlı bir farklılık olmadığına işaret etmektedir.

6. SONUÇ

Öğretmen adayı olan pedagojik formasyon programı öğrencilerinin okullarda staj yapmayı içeren "Öğretmenlik Uygulaması" dersini almadan önceki ve sonraki mesleki tutumlarını belirlemeyi amaçlayan bu araştırmada ulaşılan sonuçlar öz olarak şöyledir:

1. Öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin tutumları olumlu ve yüksek düzeydedir.

2. Okullarda staj yapmayı gerektiren "Öğretmenlik Uygulaması" dersi, öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarında bir farklılık yaratmamıştır.

3. Öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin tutumlarında kadınlar lehine anlamlı bir farklılık bulunmasına karşın, branş değişkeni açısından tutum farklılığı yoktur.

KAYNAKÇA

Altunay, F. (2018). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının ve Mesleki Benlik Saygılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). Yeni İnsan ve İnsanlar, 10. Baskı, Evrim Yayınevi, İstanbul.

Ömür, Y. E. & Nartgün, Ş. S. (2013). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları İle Güdülenme Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi,* Cilt 2, Sayı, 2, s. 41-55

Özkalp, E. (ed). (1997). Davranış Bilimlerine Giriş, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No. 173, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No. 75, Eskişehir.

Öztaş, S. (2010). *Kadrolu, sözleşmeli ve ücretli statüye göre öğretmenlerin mesleki aidiyet duygusunun değerlendirilmesi (Antalya ili, Alanya ilçesi ilköğretim okulları örneği).* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Robbins, S. (1994). Örgütsel davranışın temelleri (Çev: S. A. Öztürk). Eskişehir: ETAM Basım Yayın.

Taşdemir, N. & Ünişen, A. (2020). Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Journal of History School,* 47, 2508-2532.

TDK (2025). https://sozluk.gov.tr/ 02.05.2025 tarihinde erişildi.

Üstüner, M. (2006). Öğretmenlik mesleğine yönelik yutum ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 45*, 109-127.

Yıldız, N. İ. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Özyeterlik Algıları ile Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

DEĞİŞEN LİDERLİK OLGUSUNUN EĞİTİM SİSTEMİNE İZDÜŞÜMÜ

Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN
İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi
mahire.aslan@inonu.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8032-7331

ÖZET

Bu çalışmada liderliğe ilişkin paradigma değişimleri, bir nitel araştırma tekniği olan doküman incelemesi aracılığıyla analiz edilmekte ve Türk eğitim sistemi açısından değerlendirilmektedir.

Liderlik, yönetim alanındaki en eski ve derin konulardan biridir. Kuram ve uygulamayı birlikte içermesi liderliği birçok sosyal bilimin temel araştırma konusu haline getirmekle kalmamış; aynı zamanda liderliğin felsefesinde, psikolojisinde ve sistemler üzerindeki izdüşümünde farklılaşmalara yol açmıştır.

Liderlik olgusunda ve liderliği anlamlandırma biçiminde yaşanan bu paradigma değişimi toplumların siyasal, kültürel ve ekonomik sistemleri kadar eğitim sistemlerine de yansımaktadır. Liderden çok izleyenlere, koşullara ve bunlar arasındaki etkileşime doğru evrilen liderlik serüveni, günümüzde geleneksel olandan çağdaş olana doğru yönelmektedir.

Değişen liderlik olgusunun eğitim sistemine izdüşümü yalnızca çıktılar üzerinde değil, işleme sürecinde ve değerlendirme biçimlerinde de görülmektedir. Günümüzde okul yöneticisinin dışında artık öğretmenin ve öğrencinin de liderliği söz konusudur. Dolayısıyla tüm paydaşlarıyla birlikte eğitim ve okul sistemlerini geliştirebilmek için değişen liderlik paradigmasından yararlanarak pedagojik rasyonaliteye ulaşmak temel amaç olmalıdır.

Anahtar sözcükler: Liderlik, eğitim sistemi, değişim.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

GİRİŞ

Liderlik insanlık tarihinin hem en derinlikli ve hem de en gizemli olgularından biridir. Henüz bilimsel bir içeriğe kavuşturulmadan ve yaşamın farklı yönlerindeki izdüşümü bilinmeden önce de liderlik vardır. İnsanlık tarihinin ilkellikten uygarlığa doğru evrilme süreci, aynı zamanda liderlik serüveninin de tarihsel gelişim sürecidir adeta. İnsan düşüncesinin geçirdiği metafizik, teolojik ve bilimsel aşamalar aynıyla liderlik olgusunda da görülmektedir. Bu süreçte liderlik olağanüstü gizemli güçlerin hâkimiyeti varsayımından, tanrının kutsadığı kişilere bahşettiği güç anlayışına evrilmiş; bilimsel dönemde ise pozitivist yaklaşımdan yorumsayıcı yaklaşıma doğru değişim göstermiştir.

Liderlik olgusundaki değişen ve dönüşen anlayışlar, bu olguyu temsil eden lider için de geçerlidir. Liderliğe ilişkin olarak geliştirilen Özellikler Kuramında lider, sıradan insanın ötesinde özellikleri olan yetkin kişidir ve bu özelliklere doğuştan sahiptir. Davranışsal Kuram liderin kişisel özelliklerine değil liderlikte sergilediği davranışlara odaklanmaktadır. Durumsallık Kuramında ise mevcut durum ve koşullara en uygun liderlik tarzı ön plana çıkarılmaktadır (Aydın, 1998; Buluç, 2016; Ergun Özler, 2013; Reşitoğlu vd. 2023).

Toplumsal yaşamın tüm alanları ve sistemleri üzerinde etkili olan liderlik kavramı bu yönüyle birçok bilim dalında farklı araştırmalara konu edilmektedir: *Sağlık* (Akyurt vd, 2016; Gündüz ve Karadağ, 2019; Akbıyık ve Mert, 2024; Türk ve Topuz, 2024), *siyaset* (Göksu, 2019), *din* (Tekin, 2024), *yönetim* (Kilecioğlu, 2022; Mesud, 2012; Sarıçayır, 2020; Canpolat, 2011), spor (Mutlu vd, 2020; Yıkılgan, 2024), *ekonomi* (Uzunlar, 2022) ve *eğitim* (Çelik, 1997; Akgöz, 2024).

DEĞİŞEN LİDERLİK OLGUSU

Liderlik kavramı özünde etkileyici bir konumu, lider ise bu konumda bulunan kişiyi ifade etmektedir. Dolayısıyla liderlik olgusunda ortak amaç, lider, izleyenler ve ortam koşullarının (Başaran, 1992; Dimmock, 2011) sağlanmasıyla amacın gerçekleştirilmesi doğrultusunda liderin izleyenleri etkileme ve yönlendirmesi söz konusudur.

Liderlik konusu analiz edildiğinde değişimin yalnızca liderlik anlayışında değil, yukarıda belirtilen tüm liderlik koşullarında gerçekleştiği dikkati çekmektedir. Liderlikteki bu değişim ve dönüşüm sürecini anlamak ve anlamlandırmak açısından aşağıdaki karşılaştırma tablosu işlevsel olabilir (Aslan, 2024; Beycioğlu, 2016).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Tablo 1. Klasik ve Değişen Liderlik Anlayışlarının Karşılaştırılması

KLASİK LİDERLİK ANLAYIŞI	DEĞİŞEN LİDERLİK ANLAYIŞI
Toplumsal, siyasal, teknolojik, ekonomik vb. koşullarda değişim öngörülememiş, sabit varsayılmıştır.	Tüm toplumsal kurum, sistem ve örgütlerdeki her içerikteki değişim dikkate alınmıştır.
Bütün yetkilere sahip tek bir kahraman lider vardır.	Liderlik izleyenlerle birlikte paylaşılır.
Lider izleyenleri ve yönetilenleri tek yönlü olarak etkilemektedir.	Lider ve izleyenler arasında çift yönlü etkileşim vardır.
Lider kendi geleceğini ve çıkarlarını dikkate alır.	Tüm paydaşların, örgütün ve toplumun çıkarları gözetilir.
Örgüt yönetiminde dikey bir hiyerarşi vardır.	Örgüt yönetiminde esnek ve basık bir hiyerarşik yapı vardır.
Liderlikte otokrasi, baskı, emretme, ceza, hesap sorma kavramları esas alınır.	Liderlikte demokrasi, esneklik, rehberlik, ödül, eşgüdüm, dayanışma, hesap verme kavramları esas alınır
Lider izleyenlerin amaç, beklenti, ilgi, ihtiyaç ve bireysel farklılıklarını dikkate almaz.	Lider izleyenlerin amaç, beklenti, ilgi, ihtiyaç ve bireysel farklılıklarını dikkate alır.
Örgütsel değerler ve kültür önemsenmez.	Örgütsel değerler ve kültüre çok önem verilir ve geliştirilmeye çalışılır.
Örgütsel yapı ve işleyişin, statükonun korunması önemlidir.	Örgütsel yapı ve işleyiş değişimlerin işaret ettiği yönde güncellenir, statüko yoktur.
Lider yalnızca kendi örgütünün sorumluluğunu taşır.	Lider toplumsal ve küresel sorumluluk taşır.
Lider çalışanların rolüne, sorumluluğuna ve verimliliğine odaklanır.	Lider çalışanların duygularına odaklanarak onlara ilham verir.
Liderlikte bilişsel zekâ (IQ) önemlidir.	Liderlikte duygusal zekâ (EQ) önemlidir.
Liderin karizması önemli ve etkilidir.	Geçekleştirdiği projeler ve sunabileceği bir programı yoksa liderin karizmasının da bir etkisi yoktur.
Liderlikte dijital ögeler, değişim ve yenileşme süreçleri önemsenmez.	Yaratıcılık, inovasyon, değişim olguları ve dijital ögeler liderliğin temelini oluşturur.
Her dönemde ve her örgüt yapısında geçerli olabilecek bir liderlik modelinin arayışı söz konusudur.	Her dönemde ve her örgüt yapısı için geçerli olabilecek bir liderlik modelinin olamayacağı bilindiğinden liderlikte mükemmellik arayışına gidilmez.
Liderliğin içinde oluştuğu toplumsal ve kültürel bağlam ağırlıklı olarak dikkate alınmaz.	Liderliğin içinde oluştuğu toplumsal ve kültürel bağlam, her örgütsel girişimde çok dikkate alınır.
Liderlikte en önemli konu, lider ve onun sahip olduğu güçtür.	Liderlikte en önemli konu, lider ve izleyenler arasındaki yoğun etkileşim sonucu oluşan zihinsel bağ ile duygusal ortaklıktır.
Örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi esastır.	Bireysel gereksinimlerin karşılanması esastır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

DEĞİŞEN LİDERLİK OLGUSU VE EĞİTİM SİSTEMİ

Liderlik olgusundaki değişim ve dönüşümlerin etkisi yalnızca yaşamın belli yönlerinde değil, tüm toplumsal kurumlarda, örgütlerde, üst ve alt sistemlerinde görülmüştür (Bennis, 2016; Barrett, 2017). Toplumun insan gücü kaynağını oluşturan eğitim sistemi de anılan değişimlerden etkilenmiş; eğitim örgütlerinin yapı ve işleyişinde önemli farklılıklar meydana gelmiştir.

Değişen liderlik olgusunun eğitim sistemine izdüşümü hem girdi, hem işleme süreci ve hem de çıktılar açısından çok boyutlu olmuştur:

a. Öğrenci: Geleneksel eğitim anlayışının öngördüğü edilgen, ezberci, sorgulamayan ve biat eden öğrenci profili yerini; etken, öğrenen, anlayan, sorgulayan ve gerektiğinde karşı çıkabilen lider öğrenciye bırakmıştır.

b. Öğretmen: Bilginin tek kaynağı olan, yetkisi tartışılmayan, klasikleşmiş bilgileri öğrenciye aktaran, kural ve disiplin yönelimli olan öğretmen profili yerini; bilgiye ulaşmada öğrenciye rehberlik eden, alanının uzmanı olduğu kadar iyi bir davranış bilimci de olabilen, demokratik eğitim uygulayan, kuralları öğrenciyle etkileşim içerisinde belirleyen, sürekli öğrenen ve kendini gerçekleştirebilen lider öğretmene bırakmıştır.

c. Okul Yöneticisi: Okulun yapı ve işleyişinde statükoyu gözeten, otokratik, değişime direnen, atama yoluyla gelen, tek adam liderliği uygulayan ve yönetim alanında uzman olmayan yönetici profili yerini; okulu çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre demokratik biçimde yöneten, gerektiği kadar değiştiren ve geliştiren, yönetim biliminin yanında insan ilişkilerinde ve davranış bilimlerinde de uzman olan, okulu "öğrenen okul" ve liderliği de paylaşımcı liderlik çerçevesinde geniş bir dünya görüşüyle değerlendiren lider yöneticiye bırakmıştır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KAYNAKÇA

Akbıyık, E. İ., & Mert, G. (2024). Kamu hastanelerinde çalışan hemşirelerin lider üye etkileşimi ve çatışma yönetimi davranışları arasındaki ilişki. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), 207-225.

Akgöz, E. E. (2024). Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Başarılarının Okul Müdürünün Öğretimsel Liderlik Davranışları, Öğretmen Özerkliği ve Öğretmen Öz Yeterliği İle İlişkisinin Karma Yöntemle İncelenmesi. Doktora Tezi, Gazi Üni. Eğt. Bil. Ens.

Akyurt, N., Alparslan, A. M., & Oktar, Ö. F. (2016). Sağlık Çalışanlarında Liderlik Tarzları-İş Tatmini-Örgütsel Bağlılık Modeli. S. Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 6(13), 50-61.

Aslan, M. (2024). Liderlik ve Eğitim Yönetimi, (İçinde: Eğitim & Bilim 2024-II, Ed.: Alanoğlu, M.), İstanbul: Efe Akademik Yayıncılık.

Aydın, M. (1998). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Barrett, R. (2017). Yeni Liderlik Paradigması, (Çev. N. B. Uğurlu), Ankara: Idea Koçluk Eğitim Danışmanlık.

Başaran, İ. E. (1992). Yönetimde insan ilişkileri. Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

Bennis, W. (2016). Bir Lider Olabilmek. (Çev: S. U. Teksöz), Aura Kitapları.

Beycioğlu, K. (2016). Liderlik psikolojisi. Eğitim Yönetiminde Liderlik (Ed. N. Güçlü ve S. Koşar, (ss. 17-40), Ankara: Pegem Akademi.

Buluç, B. (2016). Geleneksel liderlik yaklaşımları. *Eğitim Yönetiminde Liderlik* (Ed. N. Güçlü ve S. Koşar, (ss. 41-68), Ankara: Pegem Akademi.

Canpolat, B. (2011). Yöneticilerin Liderlik Davranışları: Kamu İşletmelerinde Bir Alan Çalışması. Yüksek lisans Dönem Projesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelik, V. (1997). Eğitim Yönetiminde Vizyoner Liderlik. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 12(12), 465-474.

Dimmock, C. (2011). Leadership, Capacity Building and School Improvement: Concepts, Themes and Impact. Routledge.

Ergun Özler, N. D. (2013). Liderlik, Yönetim ve Organizasyon içinde (Ed: C. Koparal ve İ. Özalp). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Göksu, O. (2019). Siyasal Liderlikte Yeni Bir Model Önerisi: Recep Tayyip Erdoğan Örneği, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18 (3), 1058-1080.

Gündüz, S., & Karadağ, S. (2019). Klinik Liderlikte Akademik Başarının Etkilerinin Belirlenmesi. Akademik Hassasiyetler, 6(12), 427-444.

Kilecioğlu, M. O. (2022). Yönetim ve Liderlikte İletişim Becerilerinin Önemine İlişkin Bibliyometrik Bir Analiz. Journal of Business and Communication Studies, 1(2), 152-165

Mesud, Ü. (2012). Stratejik Yönetim ve Liderlik. İstanbul: Beta Basım.

Mutlu, T. O., Şentürk, H. E., Akoğlu, H. E., Çetinkaya, A., & Ağılönü, A. (2020). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin liderlik davranışlarının incelenmesi. Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 7, 25-38.

Reşitoğlu, F., Toprak Altun, B., Azbay, A. & Reşitoğlu, S. (2023). " Liderlik Kavramına ve Liderlik Kuramlarına Genel Bir Bakış ", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636- 7637), Vol:8, Issue:46; pp:2139- 2145.

Sarıçayır, Ş. (2020). İyi Bir yönetim Sisteminde Liderlik Vasfının Önemi ve Organizasyon Planlamasındaki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi

Tekin, M.(2024). Liderlikte Din ve Dinde Liderlik. In Din ve Liderlik (pp. 253-258). Oku Okut Yayınları.

Türk, F., & Topuz, İ. (2024). Hemşirelikte Liderlik. 1. Uluslararası ve Ulusal Hemşirelikte Liderlik Kongresi, Eskişehir, Türkiye, 28 - 29 Kasım 2024, ss.1, (Tam Metin Bildiri)

Uzunlar, M. Z. (2022). Çok boyutlu liderlik, İnsan kaynakları uygulamaları ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilere yönelik bir örnek olay çalışması. Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi

Yıkılgan, A. (2024). "Liderlik ve Spor", (İçinde: Beden Eğitimi ve Sporda Akademik Araştırmalar (Ed.: Alaeddinoğlu, V; Aktaş, S. & Siner, E.). Özgür Yayınları

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ VE EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE KAYGI DURUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Muhammet Mustafa Türk

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi

muhammet_mustafa_turk – 0009-0007-8659-5031

Doç.Dr. Egemen Ermiş

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi

egemen.ermis@omu.edu.tr – 0000-0002-3976-6981

Prof.Dr. Osman İmamoğlu

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi

osmani55@hotmail.com - 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Spor Bilimleri Fakültesi ile Eğitim Fakültesi öğrencilerinin kaygı düzeylerini karşılaştırmaktır. Araştırma kapsamında toplam 360 üniversite öğrencisine Spielberger'in "Sürekli-Durumluk Kaygı Envanteri" uygulanmıştır. İkili karşılaştırmalarda bağımsız örneklemler t-testi, çoklu karşılaştırmalarda tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve anlamlı farklılıkların belirlenmesinde LSD testi kullanılmıştır. Cinsiyet değişkenine göre yapılan analizlerde, kadın öğrencilerin durumluk kaygı puanları erkek öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<0,05$), ancak sürekli kaygı puanları açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p>0,05$). Yaş değişkenine göre ise, öğrencilerin durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Fakülte değişkeni açısından değerlendirildiğinde, öğrencilerin hem durumluk hem de sürekli kaygı puanları arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Gelir düzeyi değişkenine göre, durumluk kaygı puanlarında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanırken ($p<0,05$), sürekli kaygı puanları açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Sonuç olarak, hem Spor Bilimleri Fakültesi hem de Eğitim Fakültesi öğrencilerinin orta düzeyin üzerinde kaygı yaşadıkları belirlenmiştir. Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin durumluk kaygı düzeyleri, Eğitim Fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerinin cinsiyet ve gelir durumu gibi demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiği, ancak yaş değişkenine göre benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerinin daha kapsamlı bir biçimde değerlendirilebilmesi adına, daha fazla değişkenin dikkate alındığı ileri araştırmaların yapılması önerilmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Anahtar Kelimeler: Durumluluk Kaygı, Süreklilik Kaygı, Öğrenci, Spor, Cinsiyet.

COMPARISON OF ANXIETY STATUS IN STUDENTS OF FACULTY OF SPORT SCIENCES AND FACULTY OF EDUCATION

ABSTRACT

The aim of this study is to compare the anxiety levels of students from the Faculty of Sports Sciences and the Faculty of Education. Within the scope of the research, a total of 360 university students were administered Spielberger's "State-Trait Anxiety Inventory." Independent samples t-test was used for pairwise comparisons, one-way analysis of variance (ANOVA) was employed for multiple comparisons, and the LSD test was applied to determine significant differences. According to the analysis based on gender, female students had significantly higher state anxiety scores compared to male students ($p<0.05$), whereas no significant difference was found in trait anxiety scores between genders ($p>0.05$). Regarding age, no statistically significant difference was observed in students' state and trait anxiety levels ($p>0.05$). In terms of faculty, significant differences were found in both state and trait anxiety scores among students ($p<0.05$). Based on income level, a statistically significant difference was detected in state anxiety scores ($p<0.05$), but no significant difference was found in trait anxiety scores ($p>0.05$). As a result, it was determined that both Sports Sciences and Education Faculty students experienced anxiety levels above the moderate level. Students from the Faculty of Sports Sciences had higher state anxiety levels compared to those from the Faculty of Education. It was concluded that university students' anxiety levels varied according to demographic variables such as gender and income level, but were similar in terms of age. Based on the findings, it is recommended that further studies be conducted by considering a wider range of variables in order to evaluate university students' anxiety levels more comprehensively.

Keywords: State anxiety, Trait anxiety, Student, Sports, Gender.

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Günümüzde ruh sağlığı bozuklukları arasında en sık karşılaşılan problemler arasında uyku bozuklukları, kaygı ve depresyon belirtileri yer almaktadır. Bu bağlamda, özellikle kaygı bozuklukları bireylerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen önemli bir ruhsal sağlık sorunu olarak öne çıkmaktadır. Kaygı; kaynağı ve başlangıcı net olarak belirlenemeyen, ancak bilinçli şekilde hissedilen ve kusma, kızarma, terleme gibi fiziksel belirtilerle kendini gösterebilen bir korku türü olarak tanımlanmaktadır (Bilgili, 2021). Korkudan daha genel ve soyut bir yapıya sahip olan bu duygu, anksiyete (kaygı) olarak adlandırılmaktadır (Lök ve İnce, 2008). Kaygı, bireyin geleceğe yönelik üzüntü ve sıkıntı hissi taşıdığı, güvensizlik duygusuyla harmanlanmış bir beklenti hali ve heyecan durumu olarak da ifade edilmektedir (Coşkun ve Günbey, 2009). Ayrıca, kişi tarafından tehlikeli olarak algılanan herhangi bir duruma karşı

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yaşanan bir duygusal tepki biçiminde de tanımlanabilir (Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2000). Bu duygu durumunda birey kendisini bir tehlike karşısındaymış gibi hissederek tedirginlik yaşayabilir (Nar, 2005). Kaygı, literatürde genellikle iki temel başlık altında ele alınmaktadır: durumluk kaygı ve sürekli kaygı. Durumluk kaygı; çevresel faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan, belirli bir nedene dayanan ve genellikle geçici olan bir kaygı biçimidir. Bu tür kaygı, çoğu bireyde çeşitli stresli yaşam olayları sonucunda gözlemlenebilmektedir. Sürekli kaygı ise bireyin kaygı duygusunu daha yoğun ve sıklıkla yaşaması, bu duygunun bireyin yaşamında süreklilik kazanması olarak tanımlanmaktadır (Hacıcaferoğlu ve ark., 2015; Tutkun ve ark., 2017). Sürekli kaygı, doğrudan gözlemlenebilir bir özellik olmamakla birlikte, bireyin farklı zamanlardaki durumluk kaygı tepkilerinin yoğunluğu ve sıklığına bağlı olarak değerlendirilebilir.

Üniversite dönemi, bireyin yaşamındaki en kritik evrelerden biri olup, bu süreçte öğrencilerin kaygı düzeylerinin arttığı gözlemlenmektedir. Kaygının ortaya çıkmasında tek bir nedenden söz etmek mümkün değildir; aksine, kaygı birçok farklı etkenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkabilmektedir. Başarısızlık korkusu, sosyal kabul görmeme endişesi, aşırı ego gibi faktörler kaygının başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Bireyin sonucunu öngöremediği durumlar karşısında kaygı yaşaması doğal bir tepkidir (Zorba ve ark., 2016). Sürekli kaygı düzeyi yüksek bireylerde; dikkat ve algı bozuklukları, akademik başarının düşmesi, sosyal ilişkilerden kaçınma ve içe kapanma gibi belirtiler ortaya çıkabilmektedir (Özyürek ve Demiray, 2010).Benzer şekilde, kaygı sporcular üzerinde de performans açısından olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Yüksek kaygı düzeyine sahip sporcular, doğru kararlar alma konusunda zorlanmakta ve sahip oldukları yetenekleri etkin bir biçimde sergileyememektedirler. Aşırı baskı altında kalan sporcular, daha önce başarıyla gerçekleştirdikleri hareketleri unutarak hata yapabilmektedirler. Bu durum, kaygının sadece zihinsel değil, aynı zamanda fiziksel performansı da olumsuz yönde etkileyebileceğini göstermektedir (Civan ve ark., 2010). Stres ve baskıya maruz kalınan bu tür durumlar, bireyin hem sosyal yaşamında hem de iş hayatında genel yaşam kalitesinin düşmesine neden olabilecek ruhsal sorunlara yol açabilmektedir. Bu çerçevede, kaygı kavramı önemli bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Efek ve ark., 2020). Bu çalışmanın amacı, spor bilimleri fakültesi ile eğitim fakültesi öğrencilerinin durumluk ve sürekli kaygı düzeylerini karşılaştırmalı olarak incelemektir.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Katılımcılar: Spor bilimleri fakültesi ve eğitim fakültesi öğrencilerinden bir grup çalışmaya dahil edilmiştir. Anketler Ondokuz Mayıs Üniversitesi öğrencilerine uygulanmıştır. Öğrencilerin 18-30 yaş aralığı dışında kalanlar çalışmadan çıkarılmıştır. Ayrıca Eğitim fakültesi öğrencilerinden de aktif yarışma sporu yapanlarda çalışma dışında bırakılmıştır.

2.2. Veri toplama araçları: Araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” ile Spielberger’in “Sürekli-Durumluk Kaygı Envanteri” kullanılmıştır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri:

Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri toplam yirmişer maddeden oluşan iki ayrı ölçekten meydana gelmektedir. Durumluk Kaygı Ölçeği maddelerinde ifade edilen duygu ya da davranışlar bu tür yaşantıların şiddet derecesine göre (1) hiç, (2) biraz, (3) çok, (4) tamamen gibi şıklardan birini işaretlemek suretiyle cevaplandırılır. Sürekli Kaygı Ölçeğinde ise, ifade edilen duygu ya da davranışlar sıklık derecesine göre (1) hemen hiçbir zaman, (2) bazen, (3) çok zaman, (4) hemen her zaman şeklinde işaretlenir (Yücel, 2003). Ölçekte iki tür ifade bulunur. Bunlara, doğrudan ya da düz (direkt) ve tersine dönmüş ifadeler diyebiliriz. Doğrudan ifadeler; olumsuz duyguları, tersine dönmüş ifadeler ise; olumlu duyguları dile getirir. Bu ikinci tür ifadeler puanlanırken 1 ağırlık değerinde olanlar 4'e, 4 ağırlık değerinde olanlar ise 1'e dönüşür. Durumluk Kaygı Ölçeğinde, on tane tersine dönmüş ifade yer alır. Bunlar; 1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19 ve 20' nci maddelerdir. Sürekli Kaygı Ölçeğinde ise tersine dönmüş ifadelerin sayısı yedi adettir. Bunlar; 1, 6, 7, 10, 13, 16, 19' uncu maddelerdir. Doğrudan ve tersine dönmüş ifadelerin toplam puanı hesaplanır. Doğrudan ifadeler için elde edilen toplam puandan, tersine dönmüş ifadelerin toplam puanı çıkarılır. Bu sayıya önceden saptanmış Durumluk Kaygı Ölçeği için 50 ve Süreklik Kaygı Ölçeği için 35 eklenir. En son elde edilen değer bireyin kaygı puanıdır (Bedir,2008). Her ölçekten elde edilen puan 20-80 arasında değişmektedir. Ölçekten elde edilen yüksek puan kaygı düzeyinin yüksek olduğunu belirtir (Yıldırım ve ark.,2019).

İstatistiksel Analiz:

Verilerin istatistiksel analizlerinin yapılmasında SPSS 27,00 programı kullanılmıştır. Her iki ölçek sonucu elde edilen bilgiler puanlama yönergesine uygun olarak puanlanmıştır. İkili karşılaştırmalar için bağımsız t- testi, çoklu karşılaştırmalar için tek yönlü anova ve farklılıkların tespiti için LSD testleri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1: Cinsiyete Göre Durumluk ve Süreklilik Puanları Dağılımı.

Kaygı ölçek	Cinsiyet	n	Ortalama	Std. sapma	t	p
Durumluk puan	Kadın	150	54,12	4,57	2,82	0,012*
	Erkek	180	52,51	4,64		
Süreklilik puan	Kadın	150	24,43	4,31	1,11	0,458
	Erkek	180	23,67	4,11		

*p<0,05

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Cinsiyet değişkenine göre kadınların duyumluluk kaygı puanları erkelerden anlamlı şekilde yüksek iken (p>0,05), süreklilik puanları benzer bulunmuştur (p>0,05).

Tablo 2. Öğrencilerin Yaş Değişkenine Göre Durumluluk ve Süreklilik Puanları.

Kaygı ölçek	Yaş değişkeni	N	Ortalama	St.sap.	F	p
Durumluk puan	18-20	145	53,29	4,13	1,02	0,457
	21-23	115	53,12	4,10		
	24 ve sonrası	70	53,24	4,31		
Süreklilik puan	18-20	145	24,14	4,21	0,96	0,814
	21-23	115	24,13	4,37		
	24 ve sonrası	70	24,02	4,26		

Öğrencilerin yaş değişkenine göre duyumluluk ve süreklilik kaygı puanları benzer bulunmuştur (p>0,05).

Tablo 3. Fakülte Duruma Göre Durumluk ve Süreklilik Puanları Dağılımı.

Kaygı ölçek	Fakülte	n	Ortalama	St.sapma	t	p
Durumluk puan	Spor Bilimleri Fakültesi	210	54,32	4,85	-3,03	0,002*
	Eğitim Fakültesi	120	52,60	4,61		
Süreklilik puan	Spor Bilimleri Fakültesi	210	23,17	4,34	2,98	0,014*
	Eğitim Fakültesi	120	25,06	4,73		

*p<0,05

Fakülte Duruma Göre Durumluk ve Süreklilik Puanları farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (p<0,05).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Tablo 4. Gelir Durumuna Göre Durumluk ve Süreklilik Puanları Dağılımı.

Kaygı ölçek	Gelir durumu	N	Ortalama	St.sap.	F/LSD	p
Durumluk puan	Düşük (1)	130	54,85	4,12	4,12 1>2,3	0,012*
	Orta (2)	120	52,68	4,60		
	Yüksek (3)	80	52,13	4,61		
Süreklilik puan	Düşük (1)	130	24,84	4,31	0,19	0,841
	Orta (2)	120	24,03	4,27		
	Yüksek (3)	80	23,42	4,56		

*p<0,05

Gelir seviyesine göre Durumluk Puanları farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunurken (p<0,05), sürekli kaygı puanları farkı istatistiksel olarak önemsizdir (p>0,05).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, kadın öğrencilerin durumluluk kaygı puan ortalaması 54,12, erkek öğrencilerin ise 52,51 olarak bulunmuştur. Süreklilik kaygı puanları ise kadın öğrencilerde 24,43, erkek öğrencilerde 23,67 olarak tespit edilmiştir. Yıldırım ve ark. (2019) tarafından ifade edildiği üzere, ölçekten alınabilecek puanlar 20 ile 80 arasında değişmektedir. Bu bağlamda, elde edilen bulgular öğrencilerin kaygı düzeylerinin orta seviyenin üzerinde olduğunu göstermektedir. Bilgili (2021) de benzer şekilde spor bilimleri öğrencilerinin yüksek düzeyde kaygı yaşadığını belirtmiştir.

Cinsiyet değişkenine ilişkin olarak yapılan önceki araştırmalarla bu çalışmanın bulguları karşılaştırıldığında, literatürde farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin, bazı çalışmalar kız öğrencilerin sürekli kaygı düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu rapor ederken (Yılmaz ve ark., 2014; Tutkun ve ark., 2017), bazı araştırmalarda ise cinsiyete göre kaygı düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır (Yıldırım ve Yılmaz, 2025; Civan ve ark., 2010; Yıldırım ve ark., 2019; Bilgili, 2021). Buna karşılık, bazı çalışmalarda erkek öğrencilerin durumluk kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Öntürk ve ark., 2019). Correia ve Rasoda (2019) da kadın sporcuların konsantrasyon bozulma seviyelerinin ve somatik kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Başaran ve ark. (2009) çalışmasında ise cinsiyetler arasında sürekli kaygı açısından anlamlı bir fark bulunmazken, durumluk kaygı açısından anlamlı farklılık saptanmıştır.

Bu çalışmada, kadın öğrencilerin durumluk kaygı düzeylerinin erkeklerden anlamlı biçimde yüksek olduğu, süreklilik kaygı düzeylerinin ise benzer olduğu bulunmuştur (p>0,05). Bu sonuçlar, toplumsal normlar, değerler ve alışkanlıklar bağlamında kadınların daha yüksek kaygı yaşama eğiliminde olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Yaş değişkeni açısından elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin durumluk ve süreklilik kaygı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Bu durum, Karabulut ve Var (2019) ile Yıldırım ve Yılmaz'ın (2025) bulgularıyla paralellik göstermektedir. Benzer şekilde, Yıldırım ve ark. (2019) tarafından yürütülen çalışmada da spor yapma yılı değişkenine göre kaygı puanlarında anlamlı bir değişim saptanmamıştır.

Fakülte değişkeni açısından elde edilen sonuçlara göre, durumluk ve süreklilik kaygı puanlarında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir (p<0,05). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin durumluk kaygı düzeyleri eğitim fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek, süreklilik kaygı düzeyleri ise daha düşük bulunmuştur. Spor bilimleri öğrencilerinin daha yüksek durumluk kaygı puanlarına sahip olmaları, müsabaka sezonu içinde olmalarına ve yarışma stresi gibi faktörlere bağlı olabilir. Nitekim, stresin yoğun yaşandığı dönemlerde durumluk kaygı düzeyinin yükseldiği, stres ortadan kalktığında ise bu düzeyin düştüğü bilinmektedir (Ehtiyar ve Üngüren, 2008; Öztürk, 2008). Öte yandan, sürekli kaygı düzeylerinin daha düşük olması, sporun uzun dönemli olumlu etkileriyle açıklanabilir. Fiziksel etkinliklerin benlik saygısı, depresyon, kaygı ve davranış sorunları üzerinde olumlu etkileri olduğu daha önceki araştırmalarda da ortaya konmuştur (Ekeland ve ark., 1995; Berger, 1983).

Gelir düzeyi değişkeni açısından, durumluk kaygı puanları anlamlı biçimde farklılık göstermiştir (p<0,05). Düşük gelirli öğrenciler, orta ve yüksek gelirli öğrencilere kıyasla daha yüksek durumluk kaygı düzeyine sahiptir. Ancak sürekli kaygı düzeyleri açısından gelir grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0,05). Literatürde gelir düzeyi arttıkça kaygı düzeyinin azaldığını bildiren çalışmalar mevcuttur (Ocaktan ve ark., 2002). Bununla birlikte, Türkçapar (2012) çalışmasında güreşçilerin sürekli kaygı düzeylerinin gelir düzeyine göre değişmediğini belirtmiştir. Öntürk ve ark. (2019) da tekvandocularda gelir düzeyine göre durumluk kaygı puanlarında farklılık bulmuştur.

Sonuç olarak, spor bilimleri ve eğitim fakültesi öğrencilerinin orta düzeyin üzerinde kaygı yaşadıkları; durumluk kaygı düzeylerinin spor bilimleri öğrencilerinde daha yüksek, sürekli kaygı düzeylerinin ise daha düşük olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet ve gelir düzeyinin kaygı düzeyleri üzerinde etkili olduğu; yaş değişkeninin ise anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmüştür. Gelecekteki araştırmalarda daha fazla değişkenin dikkate alındığı kapsamlı çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Alisinanoğlu, F., Ulutaş, İ. (2003). Çocukların kaygı düzeyleri ile annelerinin kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Eğitim ve Bilim, 28 (128), 65-71.

2. Başaran M. H., Taşğın Ö.,Sanioğlu A.,Taşkın A.K., (2009). Sporcularda Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 21 , s.534-542.

3. Bedir, R. (2008). *Taekwondo mili takım sporcularının durumluk kaygı düzeylerinin başarıya etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

4. Berger BG, Owen DR. Mood alteration with swimming-summers really do “feel better”. Psychosom Med 1983; 45:425-433.

5. Bilgili, F. (2021). Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde Okuyan Öğrencilerin Sürekli Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 3(6),* 1392-1407

6. Civan, A., Arı, R., Görücü, A., Özdemir, M., (2010), Bireysel ve takım sporcularının müsabaka öncesi ve sonrası durumluluk ve sürekli kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi [Bağlantıda]. 7:1. Erişim: http://www.insanbilimleri.com.

7. Correia, M. ve Rosado, A. (2019). Anxiety in athletes: Gender and type of sport differences. International Journal of Psychological Research, 12(1), 9–17.

8. Coşkun, Y., Günbey, A. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 10 (1), 2009).

9. Efek, E.,Görün, L., Öntürk,Y., Bingöl, E. & Bayrakdaroğlu, Y. (2020). Futbol Hakemlerinin Benlik Saygıları ve Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Düzce İli Örneği). *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi 3(1),* 127-140.

10. Ehtiyar, R. ve Üngüren, E. (2008). Turizm eğitimi alan öğrencilerin umutsuzluk ve kaygı seviyeleri ile eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (4); 159-181.

11. Hacıcaferoğlu, S., Hacıcaferoğlu, B. & Seçer, M. (2015). Halk Oyunları Branşına Katılan Sporcuların Yarışma Öncesi Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport (Intjscs),* 288-297.

12. Karabulut, E. O., Sevde, M. V. (2019). Taekwondocuların Durumluk ve Sürekli Kaygılarının Müsabaka Performansı ve Yaralanma Durumu ile İlişkisi. Türk Spor Bilimleri Dergisi, 2(1), 47-54.

13. Lök, S., İnce, A. & Lök, N. (2008). Beden Eğitimi Spor Yüksekokulu Özel Yetenek Sınavına Girecek Adayların Kaygı Durumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi 2(2),* 121-131.

14. Nar, E. (2005). Beni anlayın. 3. Baskı, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

15. Ocaktan, M. E., Keklik A., Çöl M.,(2002). Abidinpaşa Sağlık Grup Başkanlığı’na Bağlı Sağlık Ocaklarında Çalışan Sağlık Personelinde Spielberger Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeyi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt 55, Say 1, s.21-28

16. Öner, N., Le Compte, A. (1998). Süreksiz durumluk sürekli kaygı envanteri el kitabı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

17. Öntürk Y, İmamoğlu O., Karacabey K. (2019).Elit Tekvandoculardа Durumluk Ve Sureklı Kaygının Araştırılması. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(4), 3764-3774.

18. Öztürk, A. (2008). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğretmenlik Programı öğrencilerinin durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki. Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sporda Psiko-Sosyal Alanlar Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

19. Özyürek, A. ve Demiray, K. (2010). Yurtta ve ailesi yanında kalan ortaöğretim öğrencilerinin kaygı düzeylerinin karşılaştırılması, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 11 (2); 247-256.

20. Tutkun E.,İmamoğlu O., Atan T.,(2017). Üniversiteli Spor Eğitimli Öğrenciler Ve Sedanterlerin Kaygı Durumları, Uluslararası Balkan Spor Bilimleri Kongresi, The International Balkan Conference in sport Sciences (IBCSS2017), Uludağ Üniversitesi Mete Cengiz Kültür Merkezi, 21-23 Mayıs BURSA, uludagbalkansporbilimleri.org/tr/

21. Türkçapar, Ü. (2012). Güreşçilerin farklı değişkenler açısından sürekli kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*(1), 129-140

22. Van de Loo DA, Johnson MD. (1995). The young female athlete. Clin Sports Med, 14:687-707.

23. Yıldırım M., Cihan B.B.,Ilgar E.A.,Uyar M., Uslu S. (2019). Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Durumluk Ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi,5th Europen Conference on Science Art- Culture, https://www.researchgate.net/publication/336413398_

24. Yıldırım A., Yılmaz T. (2025). Su Topu Sporcularının Durumluk Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi, *Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi: 5(1): 55-64*

25. Yılmaz İ.B.,Dursun S.,Güzeler E.G.,(2014). Üniversite Öğrencilerinin Kaygı Düzeyinin Belirlenmesi: Bir Örnek Çalışma, Electronic Journal of Vocational Colleges-December, s.16-26

26. Yücel Ebru O. (2003). Taekwondocuların Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Müsabakalardaki Başarılarına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.

27. Zorba, E., Göksel, A. G., Pala, A. & Zorba, N. (2016). Futbol Hakemlerinin Müsabaka Öncesi Sürekli Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi (Ege Bölgesi Örneği). *SPORMETRE Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi 14(2),* 175-181.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ÖĞRENCİLERİN AHLAKİ OLGUNLUKLARI ÜZERİNE SPOR EĞİTİMİNİN ETKİSİ

Muhammet Mustafa Türk

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi

muhammet_mustafa_turk@hotmail.com – 0009-0007-8659-5031

Doç.Dr. Egemen Ermiş

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi

egemen.ermis@omu.edu.tr – 0000-0002-3976-6981

Prof.Dr. Osman İmamoğlu

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi

osmani55@hotmail.com - 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin ahlaki olgunluk seviyeleri üzerinde spor eğitiminin etkisini araştırmaktır. Araştırma kapsamında, toplam 272 üniversite öğrencisinin yanıtladığı *Ahlaki Tutum Ölçeği* değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde, ikili karşılaştırmalarda bağımsız örneklem t-testi; çoklu karşılaştırmalarda ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla LSD testi kullanılmıştır. Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin ahlaki olgunluk puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Buna karşın, yaş kategorilerine göre ahlaki olgunluk puanlarında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir ($p<0,001$). Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri ile Eğitim Fakültesi öğrencilerinin ahlaki olgunluk puanları karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($p<0,05$); bu farklılığın Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri lehine olduğu görülmüştür. Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin bölümleri arasındaki ahlaki olgunluk puanları incelendiğinde ise anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Bununla birlikte, bu öğrencilerin takım sporu ya da bireysel spor yapma durumlarına göre ahlaki olgunluk puanlarında anlamlı düzeyde bir fark gözlenmiştir ($p<0,001$). Öğrencilerin gelir düzeylerine göre ahlaki olgunluk puanları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Sonuç olarak, üniversite öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri cinsiyet ve gelir değişkenleri açısından benzerlik gösterirken, yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin Eğitim Fakültesi öğrencilerine kıyasla daha yüksek olması, bu farklılığın spor eğitimiyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, spor eğitimi alan öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin, öğrenim gördükleri bölüme göre anlamlı bir fark

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

göstermediği; ancak ilgilendikleri spor türüne göre değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, spor eğitimi almayan öğrencilere de spor yapma ve spor eğitimi alma fırsatlarının sunulması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki Olgunluk, Spor Eğitimi, Üniversite Öğrencisi, Fakülte.

THE EFFECT OF SPORTS EDUCATION ON STUDENTS' MORAL MATURITY

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the impact of sports education on university students' levels of moral maturity. The study evaluated responses from a total of 272 university students using the *Moral Attitude Scale*. For data analysis, the independent samples t-test was used for binary comparisons, while one-way analysis of variance (ANOVA) and the Least Significant Difference (LSD) test were applied for multiple comparisons to determine the source of differences. No statistically significant difference was found in students' moral maturity scores based on gender ($p>0.05$). However, a significant difference was identified across age groups ($p<0.001$). When comparing students from the Faculty of Sports Sciences and the Faculty of Education, a statistically significant difference was observed in favor of Sports Sciences students ($p<0.05$). While no significant difference was found among the departments within the Faculty of Sports Sciences ($p>0.05$), a significant difference in moral maturity was observed based on whether students participated in individual or team sports ($p<0.001$). On the other hand, no statistically significant difference was found in relation to students' income levels ($p>0.05$). In conclusion, while moral maturity levels of university students did not differ significantly by gender or income, significant differences were observed based on age, faculty, and the type of sport practiced. The higher levels of moral maturity observed in students from the Faculty of Sports Sciences suggest that sports education may contribute positively to moral development. In light of these findings, it is recommended that opportunities for engaging in sports and receiving sports education be made available to students who do not currently receive such training.

Keywords: Moral maturity, Sports education, University students, Faculty.

3. GİRİŞ VE AMAÇ;

Ahlak, bireylerin tutumlarını ve davranışlarını yönlendiren, toplumsal yaşam içerisinde bireyin neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırt etmesini sağlayan değerler, ilkeler ve normlar bütünüdür. Bu yönüyle ahlak, bireyin hem kendisine hem de çevresine karşı sergilediği davranışları düzenleyen, toplumsal yaşamın temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilmektedir (Çoymak, 2015). Ahlaki kurallar; bireyin sosyal yaşam içindeki tutum ve

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

davranışlarını sınırlayan, yönlendiren ve değerlendiren normatif ölçütlerdir (Binbaşıoğlu, 2000). Ahlak, bireyin kendi iradesiyle iyiye yönelmesi ve kötüden sakınması doğrultusunda geliştirdiği bir inanç ve düşünce sistemidir (Aydın, 2010). Toplumsal bağlamda ise, ahlak; toplum içinde yaşayan bireylerin uyması beklenen davranış kalıplarının toplamı olarak tanımlanabilir (Çelik, 2017). Bu tanım doğrultusunda ahlak, yalnızca bireysel bir olgu olmaktan öte, toplumsal düzeni sağlamaya yönelik işlevsel bir sistem olarak da değerlendirilmektedir. Bireyin gelişim sürecinde önemli bir yere sahip olan olgunluk kavramı, kişinin çeşitli özelliklerinde yapı ve işlev bakımından erişkinlik düzeyine ulaşması şeklinde tanımlanır (Büyükbasmacı & Erdoğdu, 2021). Bu kapsamda değerlendirilen ahlaki olgunluk ise bireyin duygu, düşünce, tutum, davranış ve karar verme süreçlerinde en yüksek erdem düzeyine ulaşmış olması durumudur (Çekin, 2013). Ahlaki olgunluk, bireyin içsel bir denetim mekanizması geliştirmesi, vicdani sorumluluk taşıması ve her türlü ahlak dışı davranışı fark edip buna karşı bilinçli bir tutum sergilemesi ile yakından ilişkilidir (Yıldırım, 2016). Ahlaki olgunluk düzeyine ulaşmış bireyler; güvenilirlik, saygı, adalet, özdenetim, sorumluluk bilinci ve empati gibi olumlu kişilik özelliklerine sahiptirler (Kaya & Aydın, 2011). Bu bağlamda, ahlaki olgunluk; bireyin vicdanında yer etmiş ahlaki değerlerin, düşünce ve davranışlara yansıması sürecinde bütünsel bir gelişimi ifade eder (Uzun & Yılmaz, 2020). Ahlaki olgunluk, bireyin yalnızca teorik düzeyde ahlaki bilgiye sahip olmasından ziyade, bu bilgiyi davranışlarına yansıtabilme kapasitesini de içermektedir. Bu nedenle, ahlaki olgunluk; ahlaki duygu, düşünce ve davranışın bir bütün halinde gelişimini zorunlu kılar (Uzun & Yılmaz, 2020). Özellikle bireyin içselleştirdiği ahlaki değerlerin davranışlara dönüşmesi, onun ahlaki olgunluk seviyesini doğrudan belirlemektedir (Parlakkılıç & Tazgül, 2016).

Ahlaki değerler ve olgunluk, spor alanında da önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, spor ortamında ahlaki davranışlar genellikle sportmenlik kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Sportmenlik, yalnızca oyunun kurallarına uymakla sınırlı kalmayıp, rakibe saygı göstermek, sağduyulu olmak, disiplinli davranmak ve etik ilkeleri içselleştirmek gibi daha geniş bir davranış yelpazesini kapsamaktadır (Efek ve ark., 2018). Sporcuların müsabaka esnasında sergiledikleri etik dışı davranışlar, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, sporda ahlaki olgunluk, bireyin performansını tamamlayan önemli bir unsur olarak görülmektedir. Ahlaki olgunluk düzeyine erişmiş bireyler, davranışları ile istek ve amaçları arasında bir bütünlük sağlayabilir; bu nedenle yaptıkları eylemlerden içsel bir doyum yaşarlar (Parlakkılıç & Tazgül, 2016). Sporcunun, yalnızca fiziksel yeterliliği ile değil; aynı zamanda ahlaki değerler açısından da mücadele vermesi, onun kişisel gelişimini ve sosyal etkileşimlerini olumlu yönde etkilemektedir. Aksi takdirde, sporcu etik dışı davranışları nedeniyle oyundan ihraç edilme gibi yaptırımlarla karşılaşabilir.

Bu noktada, spor eğitiminin bireylerin ahlaki gelişimine katkı sunabileceği düşünülmektedir. Özellikle Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin, aldıkları spor eğitimi ve katıldıkları sportif etkinlikler yoluyla ahlaki olgunluk düzeylerinde olumlu yönde değişim yaşadıkları öngörülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı; spor eğitiminin üniversite öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek ve bu doğrultuda ahlaki gelişimi destekleyecek eğitimsel yaklaşımlara katkı sunmaktır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

4. MATERYAL VE METOT

2.1. Katılımcılar: Bu çalışmada Spor Bilimleri fakültesinde spor eğitim alan öğrenciler (172 kişi) ile eğitim fakültesinde spor eğitimi almayan (100 kişi) öğrencilere anket uygulanmıştır.

2.2. Veri toplama araçları: Çalışmada Kaya ve Şengün (2008) tarafından geliştirilen ‘’Ahlaki Olgunluk Ölçeği’’ kullanılmıştır.

Ahlaki Olgunluk Ölçeği: Şengün ve Kaya’nın (2007) tarafından geliştirmiş olan “Ahlaki Olgunluk Ölçeği’’ 66 maddeden oluşmuştur. Beş dereceli likert tipi bir ölçektir. Ölçekte maddelerin derecelendirilmesi, “evet, her zaman”, “çoğu zaman”, “ara sıra”, “çok nadir”, “hayır, hiçbir zaman” olarak yer almıştır. Olumlu olan maddelerde “evet, her zaman” seçeneğine 5 puan, “çoğu zaman” seçeneğine 4 puan, “ara sıra” seçeneğine 3 puan, “çok nadir” seçeneğine 2 puan, “hayır, hiçbir zaman” seçeneğine ise 1 puan verilerek ölçek puanlanmaktadır. Olumsuz maddelerde ise puanlama zıt yönde yapılır (Yani 1,2,3,4, ve 5 şeklinde). Ölçekte 52 madde olumlu iken 14 madde olumsuzdur. Ahlaki Olgunluk Ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 330 (66x5=330), en düşük puan ise 66 (66x1=66) puandır. Yüksek puan, yüksek ahlaki olgunluk düzeyinin; düşük puan ise düşük ahlaki olgunluk düzeyinin göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Şengün ve Kaya, 2007).Ölçekten alınacak yüksek puan, yüksek ahlaki olgunluk düzeyini ifade ederken alınan en düşük puan ise düşük ahlaki olgunluk düzeyinin belirleyicisidir (Şengün ve Kaya, 2007).

İstatistiksel Analiz:

Elde edilen veri analizinde SPSS 27.0 paket programı kullanılmıştır. Değişkenlerin normal dağılım sergileyip sergilemedikleri Kolmogorov Smirnov ve Shapiro Wilk istatistik yöntemleriyle belirlenmiş olup verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Verilerin istatistiksel analizlerinde bağımsız t test ve tek yönlü ANOVA ve farklılıklar için LSD testlerinden faydalanılmıştır. Ölçeğin istatistiksel çözümlemelerinde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak benimsenmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1: Cinsiyete göre Öğrencilerinin ahlaki olgunluk puanlarının karşılaştırılması.

Cinsiyet	N	Ortalama	St sapma	t	p
Kadın	125	275,63	25,87	-1,23	0,452
Erkek	147	281,45	22,15		

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin ahlaki olgunluk puanları arasında istatistiksel olarak önemli bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (p>0,05).

Tablo 2. Yaş kategorisine göre ahlaki olgunluk puanların dağılımı.

Yaş kategori	n	Ortalama	St sapma	F/LSD	p
18-22 (1)	102	274,97	24,63	4,29 1<2,3 2<3	0,001**
23-25 (2)	110	277,81	25,16		
26-30 (3)	60	282,83	26,13		

**p<0,001

Yaş kategorisine göre ahlaki olgunluk puanların dağılımında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur (p<0,001).

Tablo 3. Eğitim görülen Fakülte durumuna göre ahlaki olgunluk puanların dağılımı.

Fakülte türü	n	Ortalama	St sapma	t-test	p
Spor bilimleri fakültesi	172	283,05	24,01	2,45*	0,012*
Eğitim fakültesi	100	274,03	25,75		

* p<0,05

Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri ile eğitim fakültesi öğrencilerin ahlaki olgunluk puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<0,05).

Tablo 4. Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin bölümlere göre ahlaki olgunluk puanlarının dağılımı.

Bölümler	n	Ortalama	St sapma	F	p
Beden Eğitimi ve spor öğretmenliği	44	283,05	24,17	1,03	0,279
Antrenörlük	45	283,07	24,18		
Spor Yöneticiliği	43	283,03	25,32		
Rekreasyon	40	283,08	25,19		

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin bölümlere göre ahlaki olgunluk puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05).

Tablo 5. Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Takım be bireysel spor yapma durumuna göre ahlaki olgunluk puanlarının dağılımı.

Spor türü	n	Ortalama	St sapma	F/LSD	p
Takım sporu (1)		288,12	24,63	5,16 1>2,3 3>2	0,001**
Bireysel spor (2)		278,07	25,16		
Her ikisi (3)		283,01	26,13		

**p<0,001

Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Takım be bireysel spor yapma durumuna göre ahlaki olgunluk puanlarının dağılımında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur (p<0,001).

Tablo 6.Tüm Öğrencilerin gelir durumuna göre ahlaki olgunluk puan dağılımı.

Gelir durumu	n	Ortalama	St. sapma	F	p
Düşük	98	275,63	24,53	1,37	0,368
Orta	125	281,45	25,69		
Yüksek	49	278,54	25,11		

Gelir değişkeni durumuna göre öğrencilerin ahlaki olgunluk puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin bazı demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, cinsiyet değişkeni açısından ahlaki olgunluk puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Bu bulgu, daha önce Efek ve ark. (2018), Uzun ve Yılmaz (2020) ile Büyükbasmacı ve Erdoğdu (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. Benzer şekilde, Yıldırım (2016) çalışmasında kadınların ahlaki tutum puan ortalamalarının erkeklere kıyasla daha düşük olduğunu belirtmekle birlikte, bu farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını ortaya koymuştur. Yamaner ve ark. (2018) da benzer biçimde, spor eğitimi alan öğrencilerde cinsiyetler arası farkın anlamlı olmadığını belirtmişlerdir. Ancak, Kaya ve Aydın (2011) ile Çekin (2013) çalışmalarında, ahlaki olgunluk düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir biçimde

farklılık gösterdiği ileri sürülmüştür. Mevcut çalışmanın bazı literatür bulgularıyla örtüşmesi, bazılarından ise farklılık göstermesi, katılımcı grupların sosyo-demografik özellikleri ile aldıkları eğitimin türü gibi etkenlere bağlı olabilir.

Yaş değişkenine ilişkin bulgular incelendiğinde, yaş grupları yükseldikçe ahlaki olgunluk puanlarının da anlamlı düzeyde arttığı gözlemlenmiştir ($p<0,001$). Bu bulgu, Büyükbasmacı ve Erdoğdu'nun (2021) çalışmasıyla tutarlıdır. Yaşla birlikte bireyin yaşam deneyimlerinin artması, sorumluluk duygusunun gelişmesi ve sosyal ilişkilerdeki olgunlaşma düzeyinin yükselmesi, ahlaki olgunluk üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu durum, bireyin yaşam içinde karşılaştığı etik karar anlarının artmasıyla birlikte ahlaki duyarlılığının ve vicdani muhakeme gücünün de geliştiğini göstermektedir.

Çalışmanın dikkat çeken bir diğer bulgusu, spor eğitimi alan öğrenciler ile spor eğitimi almayan öğrenciler arasındaki ahlaki olgunluk düzeylerine ilişkindir. Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin ahlaki olgunluk puanlarının, Eğitim Fakültesi öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu durum, Çebi ve ark. (2019) ile Gürpınar (2014) tarafından yapılan çalışmalarda belirtilen, sporun bireyin ahlaki gelişimi üzerindeki olumlu etkisi bulgularıyla paralellik göstermektedir. Fiziksel aktivite ve sporun, bireyde disiplin, empati, sorumluluk ve takım bilinci gibi sosyal ve ahlaki yönleri güçlendirdiği düşünülmektedir. Özellikle sportif rekabetin ve işbirliğinin iç içe geçtiği takım sporları, bireyde sosyal farkındalığı ve etik değerleri pekiştirmektedir.

Katılımcıların ilgilendikleri spor branşlarına göre yapılan analizlerde, takım sporlarıyla ilgilenen öğrencilerin ahlaki olgunluk puanlarının bireysel sporlarla ilgilenen öğrencilere kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0,001$). Bu bulgu, Efek ve ark. (2018) çalışmasında branşlara göre anlamlı bir fark olmadığı yönündeki bulgularla çelişmektedir. Bu farkın, takım sporlarının bireyde iş birliği, paylaşım, saygı ve sosyal sorumluluk gibi değerleri daha güçlü bir biçimde pekiştirmesiyle açıklanabileceği düşünülmektedir.

Öte yandan, öğrencilerin okudukları bölümlere göre ahlaki olgunluk puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu bulgu, Efek ve ark. (2018) ile Uzun ve Yılmaz (2020) çalışmalarındaki benzer sonuçlarla desteklenmektedir. Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri arasında ahlaki olgunluk düzeylerinin bölümlere göre anlamlı bir farklılık göstermemesi, spor eğitiminin genel yapısının tüm bölümlerde benzer etik değerleri kazandırdığı yönünde yorumlanabilir.

Gelir düzeyi değişkeni açısından elde edilen sonuçlar da literatür ile paralel niteliktedir. Yıldırım (2016), Uzun ve Yılmaz (2020) ve Yamaner ve ark. (2018) çalışmalarında olduğu gibi, bu çalışmada da öğrencilerin gelir düzeylerine göre ahlaki olgunluk puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Bununla birlikte, Hatunoğlu ve ark. (2012) tarafından yapılan araştırmada, yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip bireylerin ahlaki yönlerinin daha güçlü olduğu belirtilmiştir. Ancak genel olarak, gelir düzeyinin tek başına ahlaki gelişimi açıklamada yetersiz kalabileceği; bireyin çevresel, kültürel ve eğitsel faktörlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma, üniversite öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin cinsiyet ve gelir durumuna göre benzerlik gösterdiğini; buna karşın yaş faktörünün anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Spor eğitimi alan bireylerin ahlaki olgunluk düzeylerinin daha yüksek bulunması, sporun ahlaki gelişim üzerindeki yapıcı etkisini destekler niteliktedir. Özellikle takım sporlarıyla ilgilenen bireylerin ahlaki olgunluk düzeylerinin daha yüksek olması dikkat çekicidir. Bu bulgular doğrultusunda, spor eğitimi almayan bireylerin de sporla tanıştırılması, ahlaki gelişimlerini desteklemek açısından önemlidir. Bu bağlamda, üniversitelerde disiplinler arası iş birliğiyle sporun teşvik edilmesi, hem fiziksel hem de ahlaki açıdan olumlu bireyler yetiştirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Aydın, M. Z. (2010). Ailede ahlak eğitimi, İstanbul: Timaş Yayınları.

2. Binbaşioğlu C. (2000). Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları. MEB Yayınları, İstanbul.

3. Büyükbasmacı, Y.E. & Erdoğdu, M. (2021). "Sporun Ahlaki Olgunluk Düzeyine Etkisi" Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 7(38):389-397.

4. Çebi M.,Uzun R.N., İmamoğlu O.,Yamak B.(2019). Üniversite Spor Eğitimli Öğrencilerin Ahlaki Karar Alma Tutumlarının Karşılaştırılması,2.UluslararasıHerkes İçin Spor ve Welness Kongresi, https://www.researchgate.net/publication/333683241 Universite Spor Egitimli Ogrencilerin Ahlaki Karar Alma Tutumlarinin Karsilastirilmasi Comparison of Decision-Making Attitudes of University Sports Educated Students.

5. Çekin, A. (2013). Öğretmen Adaylarının Ahlaki Olgunluk Düzeyleri, Kastamonu Eğitim Dergisi, Yıl:21 Sayı:3. Sayfa:1035-1048. Kastamonu.

6. Çelik, B. (2017). Üniversite 1. Sınıf Öğrencileri İle Ortaokul 6. Sınıf Öğrencilerinin Ahlak Gelişimlerinin Karşılaştırılması. *Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi,* İstanbul.

7. Çoymak H. G. (2015). Okullar Arası Müsabakalara Katılan 12-14 Yaş Grubu Öğrencilerin Ahlaki Tutumlarının İncelenmesi, Burdur.

8. Efek, E. Sivrikaya, Ö. ve Sadık, R. (2018). Spor Bilimleri Alanında Okuyan Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Gelişim Düzeyleriyle Spor Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Journal of Social and Humanities Sciences Research. Vol:5 / Issue:29 Ss. 3895-3903.

9. Gürpınar, B. (2014). Altyapı Sporlarında Ahlaki Karar Alma Tutumları Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Bir Türk Örnekleminde Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Eğitim ve Bilim, 39(176), 405-412.

10. Hatunoğlu, A., Halmatov, M. ve Hatunoğlu, B. Y. (2012)**.** Ailelerin Sosyo Ekonomik Düzeylerine Göre Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Ahlaki ve Sosyal Kural Bilgilerinin İncelenmesi. Akademik Bakış Dergisi, Sayı:32 Yıl:3. Sayfa:1-15. Ankara.

11. Kaya, M. ve Aydın, C. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç İle Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:30, Sayfa:15-42. Samsun.

12. Parlakkılıç Ş, Tazegül Ü. (2016). Spor Yapan Bireylerin Ahlaki Olgunluk Ve Narsisim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 38, s. 303-310.*

13. Sarıçam, H., Çelik, İ., Arıcı, N., & Kaya, M. M. (2014). Ergenlerde insani değerler ve ahlaki olgunluk arasındaki ilişkinin incelenmesi. 11(1), 1325-1342.

14. Şengün, M., Kaya, M. (2007). Ahlaki Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 24-25, 51-64.

15. Uzun, M. ve Yılmaz, B. (2020). Öğrencilerin ahlaki tutumları üzerinde spor eğitiminin etkisi. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi, 4*(2), 187-194.

16. Yamaner F., İmamoğlu O.,Yamaner E., Keskin E.Ç. (2018). Investigation of The Moral Attitudes of Students Who Are Takıng Sports Training,The Journal of Kesti Academy,4(13):251-257.

17. Yıldırım Ş.(2016). Spor Merkezlerine Gelenlerin Ahlaki Tutum Farklarının İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi Anabilim Dalı Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi Tezli Yüksek Lisans Programı.

ERZURUM 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES BOOK
May 9 - 11, 2025 - ERZURUM
ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ÖMER NASUHİ BİLMEN'İN AHLÂK FELSEFESİNDE İYİLİK VE KÖTÜLÜĞÜN KAYNAĞI PROBLEMİ: AKIL-VAHİY UZLAŞISI

REASON AND REVELATION IN HARMONY: THE SOURCE OF GOOD AND EVIL IN ÖMER NASUHI BILMEN'S MORAL PHILOSOPHY

Dr. Öğr. Üyesi Tarık TANRIBİLİR

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ORCID: 0000-0002-4276-9972

ÖZET

İslâm düşüncesinde "iyilik" ve "kötülük" yalnızca ahlâk felsefesine özgü meseleler değildir; aynı zamanda kelâm ve İslâm hukuk usulü disiplinlerinin de temel konuları arasındadır. Bu problem, değerlerin hem ontolojik statüleri hem de epistemolojik kapasiteleri bakımından önemlidir. Değerlerin belirlenmesinde etkin rol oynayan otoritenin akıl mı yoksa vahiy mi olduğu sorusu, İslâm düşüncesinde farklı epistemolojik yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Genel anlamda, Muʿtezile, bu konuda rasyonalist bir tavır benimserken; Eşʿarîler, göreli ve dogmatik bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu bağlamda, Mâtürîdîler, uzlaştırmacı bir rol üstlenerek akıl-vahiy dengesini gözetmeye çalışmışlardır.

Bu çalışma, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış seçkin bir âlim olan Ömer Nasuhi Bilmen'in (1883-1971) iyilik ve kötülük problemine entelektüel yaklaşımını incelemektedir. Bilmen, esasında kelâma ait olan bu problemi, fıkıh usulü bağlamında da çok yönlü ve derinlikli bir şekilde analiz etmektedir. O; *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kāmûsu*, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, *Mülehhas İlm-i Tevhîd* ve *Yüksek İslâm Ahlâkı* gibi eserlerinde ahlâkın kaynağı meselesini hem teorik hem de pratik açıdan ele almaktadır.

Bilmen, insan aklının eşyanın doğasında mevcut olan iyilik ve kötülüğü tespit etme kapasitesine sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu yönüyle hem iyilik ve kötülüğün özsel bir gerçekliğe sahip olduğunu hem de aklın bunu kavrayabileceğini savunmaktadır. Ayrıca o, dini kural belirleme ve sorumluluk yükleme için vahiy bilgisini şart koşarak Hanefî-Mâtürîdî çizgiye yakın bir tutum sergilemektedir. İyilik-kötülük meselesi, hem İslâm düşünce mirasının yeniden keşfi hem de günümüz Müslüman bireylerinin karşılaştığı etik problemleri anlama açısından tarihî önemini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Düşüncesi, Ahlâk, İyilik-Kötülük, Akıl-Vahiy, Ömer Nasuhi Bilmen.

ABSTRACT

In Islamic thought, the concepts of "good" and "evil" are not confined solely to the realm of moral philosophy; they are also fundamental concerns of the disciplines of kalām (Islamic theology) and uṣūl al-fiqh (Islamic legal theory). This issue is significant both in terms of the ontological status and the epistemological accessibility of moral values. The question of whether reason or revelation serves as the primary authority in determining values has laid the groundwork for various epistemological approaches within Islamic intellectual history. Broadly speaking, the Muʿtazilites adopt a rationalist stance on this matter, while the Ashʿarites exhibit

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

a more relativistic and dogmatic outlook. Within this context, the Māturīdīs assume a reconciliatory role, striving to maintain a balance between reason and revelation.

This study explores the intellectual approach of Ömer Nasuhi Bilmen (1883–1971), a prominent scholar who lived during the final years of the Ottoman Empire and the early decades of the Turkish Republic, to the problem of good and evil. Although traditionally a subject of kalām, Bilmen engages with this issue in a multidimensional and in-depth manner within the framework of Islamic legal theory as well. In works such as *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kāmûsu*, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, *Mülehhas İlm-i Tevhîd*, and *Yüksek İslâm Ahlâkı*, he addresses the source of morality from both theoretical and practical perspectives.

Bilmen contends that the human intellect is capable of discerning the good and evil inherent in the nature of things. In this regard, he maintains that good and evil possess an essential reality, and that the intellect is competent in apprehending this reality. Furthermore, by insisting that revelation is indispensable for establishing religious norms and determining moral responsibility, he aligns himself with the Ḥanafī-Māturīdī tradition. The issue of good and evil retains its historical importance both for revisiting and reinterpreting the Islamic intellectual heritage, and for addressing the ethical dilemmas faced by contemporary Muslim individuals.

Keywords: Islamic Thought, Ethics, Good and Evil, Reason-Revelation, Ömer Nasuhi Bilmen.

GİRİŞ

Ahlâk felsefesi, bireyin iyi-kötü ve doğru-yanlış ayrımını yapabilme yetisine dair temel sorulara cevap arayan bir disiplindir. Bu çerçevede, dinî gelenekler içerisinde akıl-vahiy kurgusu hayati önem kazanmaktadır. Bu kurgu, İslâm düşüncesinde kelâmî tartışmaların merkezinde yer almış; değerlerin kaynağı, geçerliliği ve evrenselliği gibi meseleler, "hüsün-kubuh/iyilik-kötülük" tartışması etrafında şekillenmiştir.

Türk-İslâm düşüncesinde önemli bir yere sahip olan Ömer Nasuhi Bilmen, bu tartışmalara teorik ve pratik katkı sunan isimlerden biridir. Bilmen, aklı epistemik bir yeti olarak kabul etmekle birlikte, aklın vahiy ile bütünleşmediği sürece yeterli bir temellendirme sağlanamayacağını vurgulamaktadır. (Bilmen, 1962, s. 90-91) Bu yönüyle o, ahlâkî değerlerin mutlaklığı ve evrenselliği meselesinde akıl-vahiy dengesini esas alan bir çizgi izlemektedir.

Bilmen'in fetret ehli bağlamında ortaya koyduğu değerlendirmeler de bu yaklaşımıyla tutarlıdır. Vahiy bilgisi ulaşmamış bireylerin, yalın akıllarıyla Allah'ın varlığını ve temel ahlâkî ilkeleri idrak edebileceğini ve bunlarla yükümlü olacağını savunması, onun Mâtürîdî kelâm geleneğiyle olan fikrî uyumunu ortaya koyar. (Bilmen, 2013, s. 109-110) Bu yaklaşım, insan aklının vahiyden bağımsız olarak da belirli bir ahlâkî sorumluluk ve epistemik yetenek deruhte edebilmesi bakımından son derece önemlidir.

Bu bildiride, hüsün-kubuh tartışması bağlamında, Bilmen'in ahlâk, bilgi ve hukuk anlayışı ele alınacak; iyilik ve kötülüğün kaynağı ve akıl-vahiy ilişkisine yönelik yaklaşımı analiz edilecektir. Onun yaklaşımı, klasik İslâm düşüncesiyle modern bilgi anlayışı arasında köprü kurabilecek nitelikte olup, her iki alana da özgün katkılar sunma potansiyeli taşımaktadır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

1. İYİLİK VE KÖTÜLÜĞÜN KAYNAĞI

İyilik ve kötülüğün kaynağı, İslâm hukuk usulü, kelâm ve ahlâk felsefesi gibi farklı disiplinleri ilgilendiren bir konudur. İslâm mezhepleri bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

İyilik ve kötülüğü eşyanın zâtî niteliği kabul ederek objektif bir iyilik-kötülük tanımı yapan Muʿtezile, eşyanın özündeki iyilik ve kötülüğün akılla tespit edilebileceğini savunur. Örneğin; adalet ve sadakat gibi eylemler özünde iyi, zulüm ve ihanet gibi eylemler ise özünde kötüdür. Bu yaklaşım, Muʿtezile'nin ilahi adalet ilkesi çerçevesinde şekillenir. Nitekim Tanrı, mutlak adaleti gereği, iyi ve güzel olan şeyleri emreder, kötü ve çirkin olan şeyleri ise yasaklar. Ayrıca, akıl yalnızca dünyevi maslahatlar değil, aynı zamanda dini alanda da otorite kabul edilmekte ve dini hüküm belirleme noktasında yetkin görülmektedir. (Kādî Abdülcebbâr, 2013, s. 1/114-122)

Eşʿarî mezhebine göre, iyilik ve kötülük, akılla tayin ya da tespit edilemez; bu noktadaki yegâne ölçüt vahiydir. Dolayısıyla fiiller, vahiy tarafından talep edildiği için iyi ve güzel, yasaklandığı için kötü ve çirkindir. Bu yaklaşım, ahlâkî değerlerin nesnel değil, Tanrısal iradeye bağlı olması anlamına gelir. Böylece Eşʿarîler, epistemolojik anlamda rasyonalizmi dışlayan bir perspektif geliştirmişlerdir. Onlara göre, herhangi bir ilkeyle bağımlı olmayan ve en temel belirleyici niteliğindeki ilahi irade, mutlak anlamda neyi talep ederse onu iyi ve güzel, neyi yasaklarsa da onu kötü ve çirkin bir mahiyete dönüştürür. (Şehristânî, 2009, s. 208; Âmidî, 2004, s. 2/122)

Mâtürîdîler ise iyilik-kötülük probleminde orta yolu benimserler. Onlar, Muʿtezile gibi şeylerin zâtî bakımdan iyi veya kötü olduklarını kabul etmekle birlikte; Eşʿarîler gibi dini alanda hüküm koyma yetkisini vahye atfederler. Nitekim, hikmet sahibi olan Tanrı, hikmeti gereği, iyi ve güzel olan şeyleri emreder, kötü ve çirkin olan şeyleri de yasaklar. (Mâtürîdî, 2017, s. 86-88)

Bilmen, sözü geçen üç kelâm mezhebinin görüşlerini hülasa ettikten sonra Mâtürîdîlerin görüşlerini tercihe şayan görür. Zira Bilmen'e göre, kimi şeylerin iyilik veya kötülüğü tefekkür ve mantıksal kıyasa başvurmadan ilk nazarda idrak edilir. Doğruluğun ve dürüstlüğün iyiliği, yalan ve ihanetin kötülüğü bu kategoriye örnek olarak gösterilir. Kimi şeylerin ahlâkî değeri, bir süre tefekkür ettikten ve mantıksal kıyas tertip ettikten sonra idrak edilir. Mazlumu zalimin elinden kurtarmak amacıyla söylenen yalanın aslında bir iyiliğe hizmet etmesi bu kategoriye örnek olarak gösterilir. Kimi şeylerin ahlâkî değeri ise ancak vahiy tarafından açıklandıktan sonra ortaya çıkar. İlahi hikmetin gizlendiği ibadetlerle ilgili ahkam bu kategoriye örnek olarak gösterilir. (Bilmen, ts., 1/56)

Bilmen'e göre, iyilik ve kötülük; mahiyetleri bakımından li-aynihî hasen, li-gayrihî hasen, li-aynihî kabîh ve li-gayrihî kabîh olmak üzere dört kategoriye ayrılır:

- Li-aynihî hasen, zatı itibarıyla güzelliği haiz olan şeydir. İman ve doğru söz bu kategoriye örnek olarak gösterilir.
- Li-gayrihî hasen, zatı itibarıyla değil, makul ve meşru bir nedenle güzel görülen şeydir. Vatan savunması/cihat bu kategoriye örnek olarak gösterilir. Nitekim vatan savunması, ilk bakışta insanların eziyet çekmesine ve yerleşim yerlerinin tahribine neden olsa da iʿlây-ı kelimetullaha/üstün ahlâka ve nizam-ı aleme/adil düzene hizmet etmektedir.
- Li-aynihî kabîh, dine ve objektif ahlâka aykırı olan şeylerdir. Haksız yere birini katletmek ve nankörlük bu kategoriye örnek olarak gösterilir.
- Li-gayrihî kabîh ise haddizatında meşru iken bir sebepten dolayı kötü ve çirkin sayılan şeydir. Bayram gününde tutulan oruç bu kategoriye örnek olarak gösterilir. (Bilmen, 1962, s. 87-93)

Dolayısıyla Bilmen'e göre, iyilik-kötülük gibi nitelikler eşyanın doğasında mevcut olup akılla keşfedilir. Lakin akıl, eylemlerin özünde mündemiç olan iyilik ve kötülüğü idrak etme

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yeteneğine sahip olsa da dini alanda otorite yani hüküm koyma yetkisi Tanrı'nın varlığı ve birliğine iman meselesi müstesna sadece vahye aittir.

2. FETRET EHLİNİN SORUMLULUĞU

Herhangi bir dini davetle muhatap olmamış, vahiy bilgisiyle tanışmamış toplumlara İslâm literatüründe fetret ehli denilmektedir. Fetret ehlinin inanç veya daha geniş anlamda ahlâkî sorumluluğu, İslâm mezhepleri arasında tartışmalı bir konudur:

Mu῾tezile'ye göre, iyilik ve kötülük özsel nitelikler olduğundan ve akılla bu nitelikleri tespit etmek mümkün olduğundan fetret ehli, yalın aklı sayesinde Tanrı'nın varlığını ve birliğini bilmek ve inanmakla dinen yükümlü kabul edilir. Vahiy ise iyiliği veya kötülüğü akla gizli kalan bazı şeylerin iyilik ve kötülüğünü beyan etme fonksiyonunu icra eder. Bu nedenle, vahiy bilgisiyle tanışmasa bile aklı aracılığıyla Tanrı'ya ulaşmayan kişiler dünyada yergi, ahirette azaba layık olurlar. (Kādî Abdülcebbâr, ts., s. 2/161-171)

İyilik ve güzelliğin subjektif olduğunu savunan Eş῾arîlere göre, fetret ehli, yalın aklı nedeniyle Tanrı'ya inanmakla yükümlü değildir. Vahiy bilgisine sahip olmayan kişi ve toplumlar, dini ya da dünyevi herhangi bir bağlayıcılıkla sorumlu olmazlar. Dolayısıyla bunların imanı dünyada övgü, ahirette mükafata layık olmadığı gibi; inkârı da dünyada yergi, ahirette azabı mucip değildir. (İbn Hazm, 1348, s. 4/34)

İyilik-kötülük konusunda orta yolu benimseyen Mâtürîdîler, fetret ehli konusunda da orta yolu izlemeye çalışırlar. Ahlâkî değerlerin objektifliğini savunan Mâtürîdîlere göre, fetret ehli, vahiyden bağımsız olarak yalın aklıyla Tanrı'nın varlığını ve birliğini idrak edebilir. Yalın aklî idrakin dini kural koyucu olarak yeterli olmadığına inanan ve dini yükümlülük için vahiy bilgisini şart koşan Mâtürîdîler, fetret ehlinin Tanrı'ya iman etme yükümlülüğü hususunda Mu'tezile'ye paralel düşünürler. Zira Mâtürîdîler, fetret ehlinin dini ahkam ve ritüeller ötesinde yalnızca Tanrı'ya iman etmekle dinen yükümlü olduğunu savunurlar. (Nesefî, 1990, s. 1/61)

Bilmen, fetret ehlini, ilahi vahyin kesildiği bir dönemde ya da vahiy kesilmese de medeniyet ulaşmamış dünyanın ücra bir köşesinde yaşayan insanlar olarak tanımlamaktadır. Fetret ehli konusunda Mâtürîdîlere yakın bir duruş benimseyen Bilmen, akıllı her insanın vahye muhatap olmasa bile aklı aracılığıyla Tanrı'nın varlığına ve birliğine inanmasını gerekli görmektedir. Hatta Bilmen, bu konuda akla duyduğu güvenle, buluğ çağını dahi şart koşmaksızın, aklı gelişmiş her mümeyyiz bireyin Tanrı'yı bilmekle yükümlü olduğunu savunmaktadır. Ona göre, Tanrı'nın varlığını ve birliğini bilmenin en doğru yöntemi sağlıklı akıl yürütmedir. Dolayısıyla fetret ehli, dini ahkam ve ritüellerin ötesinde yalnızca Tanrı'nın varlığına ve birliğine inanmakla yükümlüdür. Dini ahkam ve ritüellerle sorumlu olmak için vahiy bilgisini şart koşan Bilmen, ma῾rifetullâh yani Tanrı'nın varlığına ve birliğine imanla yükümlülük hususunda akıllı olmayı yeterli görmektedir. Bu doğrultuda, Bilmen, "*Biz bir resul göndermedikçe azap etmeyiz.*" (el-İsrâ, 17/15) ayetini "*Biz bir resul göndermedikçe dünyada helak etmeyiz*." ya da "*Biz bir resul göndermedikçe dinin ferî ahkâmı olan namaz, oruç ve hac gibi ibadetleri ifa etmediği için dünyada da ahirette de azap etmeyiz.*" şeklinde tevil eder. Onun bu konudaki görüşlerinin ilham kaynağı, Hz. İbrahim'in Kuran'da anlatılan örnekliğidir. Nitekim Hz İbrahim, duru ve yalın aklıyla henüz vahye mazhar olmazdan önce evrendeki intizam ve ihtişamı gözlemleyerek yüce bir yaratıcının varlığı ve birliğine yönelik çıkarımda bulunmuştur. (Bilmen, 1962, s. 87–93; 1964, s. 9–10; 2013, s. 108–111; ts., 1/56)

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SONUÇ

Ömer Nasuhi Bilmen'in ahlâk felsefesinde iyilik ve kötülüğün kaynağına ilişkin yaklaşımı Muʿtezile ve Eşʿarî mezheplerinin bir sentezini yansıtmaktadır. O, Hanefî-Mâtürîdî gelenekle uyumlu olarak bu konuda orta yolu izlemektedir. Bilmen, iyilik ve kötülüğü eşyanın doğasında mevcut olan zâtî nitelikler olarak tanımlamaktadır. Akıl, nesnelerin özündeki iyilik ve kötülüğü tespit etme yeteneğine sahip önemli bir bilgi kapasitesidir. Vahiy ise akılla idrakin imkânsız olduğu spesifik dini ahkamın bildirilmesi hususunda vazgeçilmez bir ilahi kaynak olarak değerlendirilmektedir. Nitekim akıl, kimi bilgileri ilk bakışta, kimi bilgileri de derin tefekkür neticesinde öğrenme yetkinliğini haiz olsa da akıl ve fizik ötesi hakikatlerin bilinmesi hususunda vahiy gerekli görülmektedir. Dolayısıyla akıl, fiziksel meselelerin yanı sıra dinin birçok alanında da söz sahibi olmakla birlikte dini kural koyma veya dini sorumluluk yükleme yalnızca vahye atfedilmektedir. O, bu görüşünde maʿrifetullâhı müstesna bir yere koymaktadır. Nitekim bireylere çeşitli nedenlerle vahiy bilgisi ulaşmasa bile yalın akıllarıyla yaratıcının varlığını ve birliğini bilmek ve inanmakla sorumludurlar. Bilmen, akla duyduğu güveni ileri bir düzeye taşıyarak, henüz buluğ çağına ermemiş mümeyyiz çocukların dahi salt akıllarıyla Allah'ın varlığını ve birliğini idrak edebileceklerini ve bu nedenle ma'rifetullâh konusunda sorumlu tutulabileceklerini savunmaktadır. Onun akıl-vahiy uzlaşısına dayalı ahlâk anlayışı, günümüz etik tartışmalarında da önemli bir referans noktası olabilir. Dindar toplumlarda karşılaşılan etik ikilemlerde, aklın rehberliğinde hareket etmek ve akıl-vahiy uyumunu gözetmek, dengeli ve tutarlı bir ahlâkî yaklaşım sağlayabilir. Nitekim İslam düşüncesinde hâkim olan görüşe göre, her ikisi de Tanrı kaynaklı olan akıl ve vahiy hakiki anlamda çelişmez. Bu nedenle, metodolojik anlamda, akıl esas alınmış; zahirî manası yani ilk ve gerçek anlamı akılla çelişik görüntü veren vahiy unsurları makul ve meşru bir yöntemle tevil edilmiştir.

KAYNAKÇA

Âmidî, (2004). Ebkârü'l-efkâr fî usûli'd-dîn (Cilt 2, s. 122) (A. M. el-Mehdî, Ed.). Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye.

Bilmen, Ömer Nasuhi (1962). Mülehhas İlm-i Tevhîd Akâid-i İslâmiyye. İstanbul: Ahmed Said Matbaası.

Bilmen, Ömer Nasuhi (1964). Yüksek İslâm Ahlâkı. İstanbul: Bilmen Yayınevi.

Bilmen, Ömer Nasuhi (2013). Muvazzah İlm-i Kelâm. İstanbul: Ravza Yayınları.

Bilmen, Ömer Nasuhi (ts.). Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kāmusu (Cilt 1). İstanbul: Bilmen Yayınevi.

İbn Hazm, (1348). el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal (Cilt 4, s. 34). Kahire: Mektebetü's-Selâmi'l-Âlemiyye.

Kādî Abdülcebbâr. (2013). Şerhu'l-usûli'l-hamse (İ. Çelebi, Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Kādî Abdülcebbâr. (ts.). el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl (M. M. el-Hudayrî, Ed.). Mısır: Türâsünâ.

Mâtürîdî, (2017). Kitâbü't-Tevhîd (B. Topaloğlu & M. Aruçi, Ed.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Nesefî, Ebû'l-Muʿîn (1990). Tabsıratü'l-edille fî usûli'd-dîn (H. Atay, Ed.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Şehristânî, (2009). Nihâyetü'l-ikdâm fî ‘ilmi'l-kelâm (A. Guillaume, Ed.). Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ZEMAHŞERÎ'NİN KEŞŞÂF'I EKSENİNDE VELİD b. UKBE PROFİLİ ÜZERİNE

Doç. Dr. Hacı Çiçek

Adıyaman Ünv., Eğitim Fak., Arap Dili Eğitimi (Arapça Öğretmenliği), Adıyaman/Türkiye.

hcicek02@hotmail.com Orcid 0000-0003-4735-6349

Özet

Kur'ân-ı Kerim, insanın dilinin yanı sıra kulak, göz ve kalbinin de yaptıklarından sorumlu tutulacağını haber vermiştir. Kur'ân, yalan söyleyeni ifşa etmiş, günahkâr (fasık) diye adlandırmıştır. Buna Velid b. Ukbe'yi örnek olarak vermek mümkündür. Kendisi, Mekke'de İslâm'a düşmanlığıyla öne çıkmış bir ailede büyümüştür. Babası Ukbe b. Ebî Muayt, Mekke'ye vaziyet eden, oranın sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına yön veren birkaç kişiden birisiydi. Velid, babasının dinini terk etmiş, Müslüman olmuştur. Kısa sürede Hz, peygamber tarafından zekât mallarını toplamakla görevlendirilmiştir. O, Benî Mustalık kabilesinin zekatını toplamaya giderken, adı geçen kabile Velid'i karşılamaya çıkmış ama Velid, gelenlerin kendisini öldürecekleri kuruntusuna kapılmış, Medine'ye dönerek Hz. Peygamber'i yanlış enforme etmiştir. Olayı kabullenmeyen Hz. Peygamber'in Benî Mustalık'a savaş açmayı düşündüğü ve bunu uygulamaya koyacağı süreçte Yüce Allah, Hz. Peygamber'e olayın içyüzünü bildirmiştir. Velid, yaptığı yanlıştan ötürü pişman olmuş, gerçeği itiraf etmiş, böylece iki Müslüman çevre arasındaki bir çatışma engellenmiştir. Velid olayı, bireysel ve toplumsal düzeyde söz konusu yayılan haberlerin dikkatlice araştırılması mesajını vermektedir. Müminler, genelde bütün insanlar özelde ise mümin kardeşleri için vuku bulan haberleri tahkik etmek, incelemek ve soruşturmakla yükümlüdürler. Bu itibarla günümüzdeki sosyal, yazılı ve görsel medyada yayılan asparagas haberlere dikkatlice yaklaşmak, zorunlu hale gelmiştir. Velid b. Ukbe profili, her ne kadar Zemahşerî'nin Keşşâf'ı ekseninde örülmüş olsa da lokal düzeyde diğer müfessirlerin görüş ve yorumlarına da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Allah, Kur'ân, Zemahşerî, Velid b. Ukbe

Abstract:

The Qur'an informs us that in addition to the tongue, the ears, eyes and heart of man will also be held responsible for what he does. The Qur'an has exposed the liar and called him a sinner (fasik). It is possible to give Walid b. Ukba as an example. He grew up in Mecca in a family that was prominent for its hostility to Islam. His father 'Uqba b. Abi Mu'ayt was one of the few

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

people who ruled Mecca and shaped its social, cultural and economic life. Walid abandoned his father's religion and became a Muslim. In a short time, he was assigned by the Prophet to collect the zakat. When he went to collect the zakat of the tribe of al-Mustaliq, the said tribe went out to meet Walid, but Walid was under the delusion that they were going to kill him and returned to Medina and misinformed the Prophet. In the process when the Prophet, who did not accept the incident, was thinking of waging war against Benî Mustalq and was going to put it into practice, Allah Almighty informed the Prophet of the truth of the incident. Walid regretted his mistake, confessed the truth, and thus a conflict between two Muslim circles was prevented. The incident of Walid gives the message to carefully investigate the news spread at the individual and social level. Believers are obliged to investigate, examine and investigate the news that occurs for all people in general and for their fellow believers in particular. In this respect, it has become imperative to carefully approach the asparagus news spread in today's social, written and visual media. Although the profile of Walid b. Uqbah is centred on Zamakhsharī's Kashshāf, the views and interpretations of other commentators are included locally.

Keywords: Tafsīr, Allah, Qur'ān, Zamakhsharī, Walid b. Uqbah

Giriş

Velid b. Ukbe (ö.61/681), üçüncü halife Hazret-i Osman'ın (ö. 33/656) ana-bir kardeşidir. Hz. Osman döneminde Kûfe'ye vali olarak atanmıştır. Geldiği eski davranış kültüründen tamamen soyutlanmış olamadığından insanlara sabah namazını sarhoş şekilde dört rekât kıldırmış ve "Dilerseniz daha da artırabilirim" dediğinden Hz. Osman kendisini azletmiştir.

Cahiliye döneminde kendisinin kabilesiyle Mustalıkoğulları arasında bir düşmanlık vardı. Velîd, onların arazisine yaklaşınca, deve ve atlarına binip onu karşılamaya çıktılar. Velîd ise kendisini öldüreceklerini; geri dönüp kabilenin zekâtı vermekten kaçındıklarını Hz. Peygamber'e ileti. Buna son derece öfkelenen Hz. Peygamber, onlarla savaşmayı niyetlendi. Mustalıkoğulları, Medine'ye ulaşan yalan haberi duyduklarında Peygamber'e gelerek, olayın hakikatini anlatılar. Buna rağmen Velîd onları yine itham edip sözünde ısrar etti. Bu esnada

يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ جَاۤءَكُمْ فَاسِقٌۢ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوْٓا اَنْ تُصِيْبُوْا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوْا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نٰدِمِيْنَ

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

"Ey iman edenler! Fâsık biri size bir haber getirirse, onu iyice araştırın; çünkü bilmeden bir kavme çatarsınız, sonra da yaptığınıza pişman olursunuz"[1] mealindeki ayet nazil olmuştur.

Ayetin nüzulünden sonra Hz. Peygamber, Velid'i hesaba çekmiş, kendisi yaptığını itiraf etmiştir. Ehl-i Beyt'e özel bir sevgi besleyen Zemahşerî (ö.538/1144)[2], bu konuda oldukça geniş bilgi vermiş, olayı analiz etmiştir.[3] Doğal olarak yeri geldikçe Zemahşerî'nin yorumları yanı sıra diğer müfessirlerin yorum ve tefsirlerinden istifade edilmiştir.

Konunun daha iyi anlaşılması bağlamında Velid b. Ukbe'nin hangi aile ortamında yetiştiğini, babası Ukbe b. Ebi Muayt'ın Hz. Peygamber'in davetine yönelik Mekke ortamında nasıl bir tutum ve davranış sergilediğini analiz etmekte yarar vardır.

1.Velid'in Babası Ukbe b. Ebi Muayt Kimdir?

Bilimsel kaynaklardan Velid'in babası Ukbe b. Ebi Muayt'ın (ö.2/624), Cahiliye döneminde Mekke'nin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'e mecnun ve deli yakıştırmasında bulunan kişilerin başında gelmektedir.[4] "**أشقى القوم**/Eşka'l-kavm/kavmin en acımasız adamı" diye nitelenmiştir.[5]

Bazı kaynaklarda ayetin[6], başta Ukbe b. Ebi Mu'ayt olmak üzere Hâris b. Kays, Ebû Cehil (ö.2/624), Nadr b. Hâris (ö.2/624), Mut'am b. Adiy b. Nevfel (ö.2/624) hakkında indiği kaydedilmiştir. Adı geçen kimseler "*Muhammed bir şairdir*" diyor ve "*Muhammed'in babası Abdullah b. Abdulmuttalib genç yaşta öldü. Lât ve Uzzâ'dan babası gibi Muhammed'in de genç yaşta öldürülmesini diliyoruz*" diye temenni ediyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah,

---

[1] Hucurât 49/6.

[2] Zemahşerî'nin şu mısraları, bunun en açık delilidir:
"*Şek, şüphe ve ayrılıklar oldukça arttı.*
Her fırka, kendince doğru yola çağırıp kurtulduğunu iddia etmektedir.
Benim ise tek sığınağım, eşi benzeri olmayan Allah'tır.
Sevgim ise Ahmed ile Ali'yedir.
Bir köpek (Kıtmîr), Ashâb-ı Kehf sevgisiyle kurtulmuşken,
Ben, Ehl-i Beyt'e karşı nasıl bedbaht olabilirim?" Geniş bilgi için bkz. Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah er-Rumî, *Mu'cem'ul-udeba* (Kâhire: Dârü'l-Fikr, 1980), 6/2689; Şeyh Bahâuddîn Muhammed b. Hüseyin b. Abdussamed el-Amilî, *el-Keşkûl* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 169; Muhammed Abdülazîz en-Naccâr, *Diyâu's-sâlik ilâ evdehi'l-mesâlik* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2/183.

[3] Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 4/359-362.

[4] Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîrü Mukâtil* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, ts.), 3/819.

[5] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî b. Abdülkâdir el-Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'* **(Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 12/103. Ayrıca bkz.** Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîrü Mukâtil*, 4/147.

[6] Tûr 52/31.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Peygamberine onlara فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ "*Bekleyin bakalım, ben de sizinle beraber beklemekteyim*"[7] ayetiyle cevap vermesini emretmiştir.[8]

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلاً ﴿٢٧﴾

"*O gün zalim kimse, (çaresizlik ve pişmanlık içinde) ellerini ısırıp şöyle diyecektir: "Keşke Peygamber'le beraber aynı yolda olsaydım*!"[9] ayetinde geçen "zalim kimsenin" Ukbe b. Ebû Muayt olduğu konusunda kaynaklar ittifak halindedir. İslâm'ın ve Hz. Peygamber'in en azılı ve acımasız düşmanı olan Ukbe, yine kendisi gibi Mekke'ye vaziyet eden ve Kent'in ekonomisine egemen ve aynı zamanda tefeci olan Übey b. Halef'in dostuydu.[10] Ama Übey, her daim onu haktan uzaklaştıran, İslâm'a kin ve adavet besleme noktasında Ukbe'yi şartlandıran şeytanın ta kendisiydi. Bu nedenle Ukbe, ahiret günü parmaklarını ısıracak "keşke şeytanı/Übey b. Halef"'i dost edinmeseydim, Resul'ün yolunu yol edinseydim" diyerek nedamet duyacak, son derece pişman olacaktır.[11]

Ukbe, Hz. Peygamber'in üzerine işkembe atmış, onun rezil hareketine Ebu Cehl b. Hişâm, Utbe b. Rabia (ö.2/624), Şeybe b. Rabia (ö.2/624) ve Ümeyye b. Halef (ö.2/624) gibi düşük karakterli kimseler de katılmıştır. Hz. Peygamber tarafından Allah'a şikâyet/havale edilen bu kişiler, Bedir Günü/Savaşında öldürülmüş ve bir kuyuya atılmışlardır.[12]

2.Velid b. Ukbe Kimdir?

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle Velid'in babası ve yakın arkadaş çevresi, Mekke'ye vaziyet eden, Kent'in en belirleyici şahısları olmalarına rağmen Velid, Müslüman olmuş; zekât toplama memuru olacak kadar Hz. Peygamber'in güvenini kazanmıştır diye söylenebilir.

Daha önce vurguladığımız "*Ey iman edenler! Fâsık biri size bir haber getirirse, onu iyice araştırın; çünkü bilmeden bir kavme çatarsınız, sonra da yaptığınıza pişman olursunuz"*[13] mealindeki ayet, Velid hakkında nazil olmuştur. Bu konuda neredeyse bütün müfessirlerin ittifakı bulunmaktadır. Velid, kendisini Hz. Peygamber'in elçisidir diye karşılamaya çıkan Müstalikoğulları'nın kendisini öldürecekleri zannıyla, Medine'ye dönmüş, onların zekât vermediklerini bildirmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber oraya sefer düzenlemek istemiş,

---

[7] A'râf 7/71; Yûnus 10/20, 102.
[8] Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, ***el****-Esmâ'ü'l-mübheme fi'l-enbâ'i'l-muhkeme* (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1997), 240.
[9] Furkân 25/27.
[10] Nâsıruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl,* thk. Muhammed Abdurrahmân el-Maraşlı (Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1997), 4/123.
[11] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998), 4/93.
[12] Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*, **12/103.**
[13] Hucurât 49/6.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

hatta hazırlanmaları ve silahlanmaları için sahabilerine emretmiştir. Hamza (ö.156/773) ve el-Kisaî (ö.189/805) "iyice araştırın" anlamındaki emir kipini "فَتَثَبَّتُوا /iyice tespit edin" formunda "التَّثَبُّتُ /et-tasabbüt" iyice tespit etmek kökünden geldiğini söylemiş ve onu bir fiil diye okumuşlardır. Birçoğu ise "فَتَبَيَّنُوا /fe-tebeyyenû" tam araştırın kipinden التَّبْيِينُ/tebyîn'den türemiş bir fiil olarak okumuşlardır.[14]

Semerkandî (ö.373/983), ayette geçen "ne-be-e" sözcüğünün yalan haber anlamına geldiğini, yalan haberin de araştırılmaya muhtaç olduğunu, dolaysıyla nedamet duyulacak bir davranıştan uzak durulması gerektiğini söylemiştir.[15]

3.Ayette Geçen "Fasık" Kelimesinin Etimolojik Çerçevesi

Fasık, doğru yoldan çıkan/savrulan, rotasını şaşıran, bazen ana caddede yürüyen, bazen tali yollara sapan kimse demektir.[16] Fısk, itikadî ve amelî olmak üzere ikiye ayrılır. Birincisi küfürdür; yani inkârcılık, dehrîlik ve maddeciliktir. İkincisi ise mümin bir insanın günah işlemesidir. Bu fısk türü, kişinin belli bir süre günah işlemesi neticesinde Allah'ın koyduğu çizgi ve kulvardan çıkmasıdır. Başka bir anlamıyla fasık, çok yalan söyleyen, günahı açıktan işleyen, meşru yoldan sapan kimse demektir.[17] Buradaki fasıklık, amelî fasıklıktır. Çünkü itikadî fasıklık, Kur'ân'da İslam'ı kabul etmeyen ve ilahî öğretilere isyan eden kimseler için vurgulanmıştır.[18]

Hz. Peygamber, Dırâr Mescidi'nin bina edilmesine öncülük yapan Rahib Ebû Amir'e "*Ebû Amir el-Fasık*" diye ad vermiştir ki buradaki fısk sözcüğü, itikadî bağlamda kullanılmıştır.[19]

Hz. Ali'nin (ö.40/661), "*Fasıklardan nefret eden ve Allah için öfke duyan kişi için, Allah da onun için gazaplanır ve kıyamet gününde onu razı eder*"[20] mealindeki bu sözü de aynı anlamda vurgulanmıştır.

4.Velid b. Ukbe Olayından Çıkarılacak Dersler

Velid b. Ukbe olayından çıkarılacak ders ve ibretleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1-Bir mümin, savaş hali hariç olmak üzere her halükârda yalan söyleyemez.

---

[14] Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 16/311-312.

[15] Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahrü'l-'ulûm* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 3/263.

[16] Kehf 18/50.

[17] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412), 636.

[18] Bkz. Âl-i İmrân 3/110; Mâide 5/108; Yûnus 10/33; Secde 32/18, 2o; Nûr 24/55.

[19] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 18/425-426, 13/257. F-s-k fiilinden türemiş sözcükler için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1982), 519-520.

[20] Ebü'l-Hasan Muhammed b. Huseyn b. Mûsâ Şerîf Radî', *Nehcü'l-belâga* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1992), 685.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

2-Üst otorite tarafından tevdi edilen meşru emir ve davranışlarda ihmalkârlık olamaz.

3-Fasıkların (amelî bağlamda günah işleyen kimselerin) verdikleri haberlerin dikkatlice araştırılması, soruşturulması gerekir. Zemahşerî, ayetteki "fasık" sözcüğünün nekre/belirsiz formda vurgulanmasının hikmetini, bütün fasıkları ve onların verecekleri bütün önemli haberleri kapsadığı şeklinde açıklamıştır.[21]

4-Fasıkın getirdiği haber, kimi zaman bir veya birkaç kişiyle sınırlı kalmaz; aksine farklı büyük insan gruplarını kapsayacak nitelik taşıyabilir.

5-Yüce Allah'tan başkası gaybı bilemez. Nitekim, Hz. Cebrail'in getirdiği haber sayesinde Hz. Peygamber, olayın içyüzüne muttali olmuştur.

6-Ardından nedamet/pişmanlık duyulacak söz ve haberlerden uzak durulmalıdır.

7-Gelişen olaylar karşısında soğukkanlı davranılmalı, acele hareket etmeyip teenni ile karşılamalıdır.

5-Sahabiler, Yaptıklarından Sorumlu mudurlar?

Kur'ân-ı Kerim'de **لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ** "*Yüce Allah'a, yaptıkları sorulmaz, onlar ise yaptıklarından sorumludurlar*"[22] diye haber verildiği gibi **فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِينَۙ** "*Kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de gönderilen peygamberleri de mutlaka sorgulayacağız*"[23] vurgulanmıştır. Ayetlerden anlaşıldığı üzere -sahabiler şöyle dursun- insanlığın en kutsal önderleri olan peygamberler de sorguya tabi tutulacaktır. Peygamberlerin hesaba çekilmesi, onların günahkâr oldukları, kulluk görevlerini ihmal ettikleri anlamına gelmemektedir. Onlara, ümmetlerini İslam'a nasıl davet ettikleri, nasıl karşılandıkları, görev ihmalinde bulunup bulunmadıkları gibi noktalarda hesap sorulacaktır. Çünkü Allah'ın -peygamberler de olsa bile- bazı kişi ve çevreleri sorgudan muaf tutması, bir bakıma onları kendi ilahlık sıfatına ortak etmesi anlamına gelecektir ki bu muhal bir şeydir. Zira evrenin mutlak sahibi, ilahı ve rabbi Yüce Allah'tır.

Taberî (ö.310/923), canlı-cansız, akıllı-akılsız, genç-ihtiyar, kadın-erkek vs. yarattıklarına uygun gördüğü muamelelerden dolayı yüce arşın mutlak sahibi Allah'a hiçbir kimsenin hesap soramayacağını, onun mülkünde mutlak tasarruf sahibi olduğunu bildirmiştir. Mutlak irade sahibi olan Yüce Allah, isterse var eder veya yok eder, aziz ya da zelil kılar, bu konuda hiçbir varlığın onu eleştirmesi, hesaba çekmesi düşünülemez. Aksine bütün varlıkların

[21] Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl,* 4/360.
[22] Enbiyâ 21/23.
[23] A'râf 7/6.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

-peygamberler de dahil olmak üzere- onun huzurunda durup hesap vermesi kaçınılmazdır. Çünkü nihayetinde hüküm veren sadece Yüce Allah'tır.[24]

Beyzâvî (ö.685/1286), Yüce Allah'ın yaptıkları nedeniyle hesaba çekilmeme nedenini onun azametine, saltanatının son derece güçlülüğüne, uluhiyet ve zatî sıfatlarındaki yegâne varlık olduğuna bağlarken; yaratılmışların hesaba çekilme gerekçesini ise onların malik değil memluk, mâbûd değil abid olmalarıyla izah etmiştir.[25] Nitekim Yüce Allah, pekiştirme edatıyla vurgu yaparak kullarının kati surette yaptıklarından[26] ve kendilerine verilen nimetlerden sorgulanacaklarını[27] haber vermiştir.

Aslında sorumsuzluk, başka bir ifadeyle dokunulmazlık statüsü, uluhiyetin özelliklerindendir. Bu itibarla Allah'ın dışındaki bazı varlıklar dokunulmaz olsaydı, yerlerin ve göklerin düzeni bozulur, evreni yönetme, sevk ve idare etme konusunda anlaşmazlık çıkardı.[28] Çok ilahlı bir dünya, tıpkı dünya krallarının birbirlerine üstünlük taslamaları, engel olup kaosa neden oldukları gibi bir atmosfer meydana gelecekti.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, sahabe kimliği taşımasına rağmen görevlendirildiği bir konuya dair Hz. Peygamber'i yanlış bilgilendiren Velid. b. Ukbe ele alınmıştır. Kendisi sosyal ilişkiler ve üst-ast makamlar noktasında alınacak birçok ders ve ibreti kapsar nitelikte bir özne olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayet, sözüne güvenilmez kimselerin getirdikleri haberlerin doğru olup olmadığını araştırmadan kabul etmenin uygun olmadığı noktasında bize bir öğüt vermektedir. Aynı şekilde ayetten çıkan genel hüküm, hangi zaman ve zeminde, hangi coğrafyada bulunursa bulunsun, durumu bilinmeyen kimselerin verdikleri haberlere güvenilmemesi gerektiği, onların verdikleri haberler doğrultusunda yargıya varılmaması ve harekete geçilmemesidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim, aslı astarı olamayan haberlerden hareketle bilmeden birilerine zarar verip de sonradan yapılanlara pişman olunmaması için haberlerin doğruluğunu araştırmayı emir kipinde tavsiye etmiştir (Hucurât 49/6).

[24] Taberî, *Câmiʿü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 18/425-426. Ayrıca bkz. Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî en-Nîsâbûrî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kurʾâni'l-mecîd* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/234; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir* (Kâhire: Dârü's-Sâbûnî, 1997), 2/236; Vehbe b. Mustafa Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-münîr* (Beyrût: Dârü'l-Fikri'l-Muâsır, 1991), 17/39.

[25] Nâsıruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1997), 4/48.

[26] Nahl 16/93.

[27] Tekâsür 102/8.

[28] Enbiyâ 21/22.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Günümüzde yazılı, görsel ve sosyal medyanın bazı birimlerinde yalan haberler üretilmekte, insafsızca nitelemeler yapılmaktadır ki onların kahir ekseriyeti tekzib edilmeyi hak etmektedir.

Çalışmada, müminlere gerek lokal gerekse küresel ölçekte Müslümanlar hakkında çıkan şayialara kulak vermemeleri, haberleri bütün yönleriyle araştırmaları gerektiği tespit edilmiştir. Bu erdem ve hassasiyet, sadece Hz. Peygamber döneminde olmayıp, müminlerin yaşadığı bütün yöre ve beldelerde geçerli bir erdemdir.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye,1982.

Âmilî, Bahâuddîn Muhammed b. Huseyin b. Abdussamed. *el-Keşkûl.* thk. Muhammed Abdülkerîm en-Nemirî. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Beyzâvî, Nâsıruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1997.

Hâtîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Esmâ'ü'l-mübheme fi'l-enbâ'i'l-muhkeme.* Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1997.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd.* 7 Cilt. Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998.

İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali en-Nu'mânî. *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb*. 20 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412.

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

Makrîzî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî b. Abdülkâdir. *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*. **Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999.**

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîrü Mukâtil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, 2002.

Naccâr, Muhammed Abdülazîz. *Diyâu's-sâlik ilâ evdehi'l-mesâlik.* Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-'ulûm.* 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Şerîf Radî', Ebü'l-Hasan Muhammed b. Huseyn b. Mûsâ. *Nehcü'l-belâga.* Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1992.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiʿü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vasît fî tefsîri'l-Kurʾâni'l-mecîd*. thk. Komisyon. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdullah er-Rumî. *Mu'cem'ul-udeba.* Kâhire: Dârü'l-Fikr, 1980.

Zemahşerî, Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl.* 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

TEKÂSÜR SÛRESİ 8. AYET BAĞLAMINDA NİMET-KÜLFET DENGESİNE DAİR ANALİTİK BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Hacı ÇİÇEK

Adıyaman Ünv., Eğitim Fak., Arap Dili Eğitimi (Arapça Öğretmenliği), Adıyaman/Türkiye.
hcicek02@hotmail.com ORCID 0000-0003-4735-6349

Özet

İslâm inanç sistemine göre evrenin mutlak sahibi olan, orada sayısızca nimetleri yaratan zat, Yüce Allah'tır. Kur'ân-ı Kerim'de güneş, ay, gezegenlerin insanların emrine verildiği (Arâf 7/54), yaratılan nimetlerin matematiksel bağlamda saymakla bitmeyeceği (İbrahim 14/34; Nahl 16/18) haber verilmiştir. İnsanın doğasında mal varlığı, güç ve kuvvet, çocuk sahibi olma planında başkasına karşı övünme özelliği mevcuttur. İslâm, her konuda olduğu gibi bu özelliği de fıtrî ve tabiî eksene oturtmaya çalışmakta, insanı sorumlu bir özne olarak görmektedir. Bu itibarla kendisine yiyecek, içecek ve giyecekler alanında birçok nimetin verildiği insanın başıboş bırakılmadığı hem dünyada hem ahirette sözü edilen nimetler konusunda sorumlu olduğu vurgulanmıştır. Kur'ân'da, insan "*Andolsun o gün elbet nimetlerden hesaba çekileceksiniz"* (Tekâsür 102/8) diye uyarılmıştır. Müfessirler, nimetler kapsamına nelerin girdiği konusunda da farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Zira aklın bulunduğu her zaman ve zeminde bazı nüanslarla farklı görüş ve analizlerin olması doğal karşılanmalıdır. Bu bildiride, ilk önce "tekâsür" kavramının etimolojik çerçevesi çizilmiş, mümin ile inkârcı kimselerin hesaba çekilmelerine dair müfessirlerin farklı bakış açıları irdelenmiş, daha sonra da sorumluluk bağlamında nimet-külfet dengesi analitik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Allah, Kur'ân, Nimetler, Sorumluluk.

Abstract

According to the Islamic belief system, the absolute owner of the universe and the creator of countless blessings therein is Almighty Allah. In the Holy Qur'an, it is reported that the sun, moon and planets were given to the command of human beings (Araf 7/54), and that the blessings created are endless to count in a mathematical context (Ibrahim 14/34; Nahl 16/18). It is in the nature of human beings to boast against others in terms of possessions, power and strength, and having children. Islam, as in all matters, tries to place this feature on a natural and natural axis and sees man as a responsible subject. In this respect, it is emphasised that man, to whom many blessings are given in the fields of food, drink and clothing, is not left unattended but is responsible for the said blessings both in this world and in the Hereafter. In the Qur'an, man is warned: 'And on that day, you will certainly be held to account for your blessings' (al-Taqâsür 102/8). he commentators have also made different interpretations about what is included in the scope of blessings. In every time and place where there is reason, it should be considered natural to have different views and analyses with some nuances. In this paper, firstly, the etymological framework of the concept of 'takāsür' is drawn, the different perspectives of the commentators on the

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

reckoning of believers and unbelievers are examined, and then the balance of blessing-burden in the context of responsibility is evaluated with an analytical approach.

Keywords: Tafsîr, Allah, The Qur'ân, Blessings, Responsibility.

Giriş

Yüce Allah, düşünsel ve inançsal alanda insanları yalnız bırakmayıp onlara peygamberler gönderdiği gibi[1]; hayatlarını idame ettirmeleri adına da sayısız nimetler vermiştir. Bu konuda, iki ayette aynı ifadeyle وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللهِ لَا تُحْصُوهَا "*Allah'ın (size verdiği) nimetleri saymaya kalksanız, başa çıkamazsınız*"[2] diye uyarıda bulunulmuştur. Kur'ân, bir ayette kendilerine verilen nimetlere nankörlük eden, onların değerini bilmeyen, ilahî öğretilere göre nimeti tüketmeyenler için "*İnsanoğlu çok zalim ve nankördür*"[3] derken; diğer ayette ise kendilerine verilen nimetlerin kadri kıymetini bilen, Yüce Allah'tan verilmiş armağanlar sadedinde kabul eden ve üretim-tüketim dengesinin bilincinde olanlar hakkında ise "*Allah, gerçekten bağışlayıcıdır, merhametlidir*"[4] haberini vermektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in verdiği haberlerden hareketle Yüce Allah'ın, nimetler konusunda bütün kullarını hesaba çekeceği söz konusudur.[5] Bunun dışındaki farklı yorumlar batıl ve temelsiz görüşler olarak nitelenmiştir.[6]

Kıyamet günü bütün insanlar, dünyada -küçük olsun, büyük olsun- kendilerine verilen nimetlerden hesaba çekilecektir. Kullarının halini en iyi bilen Yüce Allah, kâfire, Rabb'ine başkasını ortak koştuğundan onu kınamak ve azarlamak için hesap sorarken; mümine ise kendisine verilen nimetin şükründen, hamdinden hesap soracaktır.[7]

Kur'ân, Yüce Allah'ın insanın amadesine kıldığı nimetlere karşı nankörlük yapanları, yer yer kınamıştır. Lügavî anlamı bağlamında Farsçada "Nân" sözcüğü "ekmek" anlamına gelmektedir. Nân ile "görmeyen, kör" anlamındaki "kûr" kelimesi bir araya geldiğinde "Nânkör" bileşik ismi oluşmuş oluyor. Terimsel anlamı ise gördüğü iyiliğin kıymetini bilmeyen, iyiliklere karşı vefa göstermeyen, "yediği ekmeğin, kendisine yapılan iyiliğin

[1] Nahl 16/36.
[2] İbrahim 14/34; Nahl 16/18.
[3] İbrahim 14/34.
[4] Nahl 16/16.
[5] Faysal b. Abdülaziz b. Faysal b. Hamed el-Mübârek, *Tevfîku'r-Rahmân fî dürûsi'l-Kur'ân* (Riyâd: Dârü'l-'Âsıme, 1996), 4/524.
[6] Şemsüddîn Ebû Abdullâh İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâi'ut-tefsîr,* çev. Halil Aldemir-Mehmet Ali Kara -Savaş Kocabaş (İstanbul: Polen Yayınları, 2011), 4/592.
[7] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998), 7/349.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

değerini hiçe sayan, tuz, ekmek hakkını bilmeyen" demektir.[8] Nitekim yüzyıllardır Anadolu'da "nimet" denildiğinde ilk etapta akla "ekmek" gelmektedir.

1.Tekâsür Kelimesinin Etimolojik Çerçevesi

Aslı k-s-r olan bu kelime "çokluk", "sayıların çokluğu" anlamlarına gelmektedir. **التَّكَاثُرُ**/*tekâsür* ile **مُكَاثَرَةٌ**/*mükâsere* gerek malvarlığının gerekse güç üstünlüğünün getirdiği çokluk duygusuyla başkalarıyla yarışma içine girmek[9], çoklukla övünüp durmak, rekabet etmektir.[10] *Tekâsür* kelimesinin başka bir anlamı ise "Mal biriktirme ve yığma konusunda oldukça hırslı davranmak" demektir.[11] *Tekâsür*, yani çoklukla övünmek mal ve evlat ile olduğu gibi, kabile ve aşiretle, kaliteli bir yaşam ve ticaretle de olması mümkündür.[12]

Lügavî bağlamda bolluk ve bereket anlamına gelen "Kevser"[13] sözcüğünün de bu fiilden türediğini söyleyebiliriz. Kur'ân-ı Kerim'de **أَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ** "(*Mal ve çocuklar konusunda*) *çoklukla övünmek, sizi mezarlara varıncaya kadar oyaladı*"[14] diye haber verilmiştir. Başka bir ayette de insanın psikolojik yapısı **اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ** *"İyi bilin ki dünya hayatı ancak bir oyundan, bir eğlenceden, bir süs ve gösterişten, aranızda bir öğünmeden, mal ve evlatta çokluk yarışından ibarettir"* diye nitelenmiştir.[15]

2.Müfessirlerin "Nimet" Kelimesine Dair Yorumları

Birçok konuya dair müfessirlerin farklı görüş ve yorumları bulunduğu gibi bazı nüanslarla olsa da çalışmamıza başlık olarak verdiğimiz ayet hakkında da farklı tefsirleri söz konusudur.

---

[8] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Haz. Aydın Sami Güneyçal (Ankara: Aydın Kitabevi, 2001), 964; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2010), 914; Türkçe Sözlük**,** *Türk Dil Kurumu*, haz. Komisyon, (Ankara: 1998), 2/1631.

[9] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412), 703.

[10] Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 2001), 10/102; Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dârü Sâdır, 1414), 5/132; Ebü'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Külliyât mu'cemun fi'l-mustalahât ve'l-furûki'l-lugaviyye* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 318; Ebû Saîd Neşvân b. Sa'd b. Ubeydullâh el-Himyerî, *Şemsu'l-ʿülûm ve devâʾü kelâmi'l-Arab mine'l-külûm* (Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1999), 9/5771.

[11] Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletü'l-me'âcim el-Arabiyye* (Bağdat: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm,1979), 9/38.

[12] Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kurʾân (en-Nüket ve'l-ʿuyûn)* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 6/46; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atıyye el-Endülüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 6/330. Ayrıca bkz. Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcabbâr es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997), 6/276; Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesud el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1420), 8/519.

[13] Kevser 108/1.

[14] Tekâsür 102/1-2.

[15] Hadîd 57/20. K-s-r fiilinden türemiş sözcüklerin geçtiği ayetler için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1982), 596-598.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Müfessirler, söz konusu ayette vurgulanan ve ahirette kişinin sorgulanacağı, hesaba çekileceği nimet konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Örneğin İbn Mesud (ö.32/652-53), Şa'bî (ö.104/722), Mücahid (ö.103/721)[16] ve Süfyan es-Sevrî'ye (ö.161/778) göre adı geçen nimet, Yüce Allah'ın insana verdiği sağlık ve afiyet olduğu kanaatindedir. İbn Abbâs ve Hasan-ı Basrî'ye göre ise onlar göz, kulak ve kalp gibi bedenin diğer organlarıdır ki Yüce Allah, insana onları nerede kullandığını soracaktır. Mücahid ve Katade'den (ö.117/735) rivayet edilen başka bir görüşe göre ise ahirette kendisinden hesap sorulacak olan nimetler, insanın dünya hayatında iken zevk aldığı bütün nimetlerdir. Said b. Cübeyr (ö.94/713), kendisinde ikram edilen bal şerbeti hakkında "İşte, kendisinden sorulacağınız nimet budur!" demiştir.[17]

İbn Abbâs (ö.68/687-88) ve Hasan-ı Basrî'nin (ö.110/728), hesaba çekilecek objeler arasında göz, kulak ve kalbi sayma delilleri ise **(إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولا)** "*Çünkü kulak, göz ve gönlün hepsi bundan sorumlu tutulacaktır*" mealindeki ayetin[18] kesitidir.

Hz. Aişe'ye (ö.58/678) "Siz, kendi döneminizde ne yerdiniz?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "İki siyah: Hurma ve su! Ancak, Ensar'dan komşularımız vardı. Onlar sadakatli komşulardı. Onların sağmal hayvanları vardı. Hayvanlarının sütünden Hz. Peygambere gönderirlerdi. (O, bize de içirirdi)"[19]

Sahabilerden Zübeyir b. Avvâm (ö.36/656), Tekâsür suresinde geçen "*Andolsun o gün elbet nimetlerden hesaba çekileceksiniz"*[20] ayetine dair Hz. Peygamber'e şunu sormuştur: "Ey Allah'ın Resulü! (Yiyip içtiğimiz) hurma ve su olan iki siyahtan ibaretken, hangi nimetlerden hesaba çekileceğiz?" Bunun üzerine Hz. Peygamber, şu cevabı vermiştir: "O, mutlaka olacak!"[21] kaynaklar, kıyamet günü kula hesabı ilk sorulacak nimetin "Biz sana sıhhat afiyet vermedik mi, sana kana kana soğuk su içirmedik mi? olacağını kaydetmiştir. [22]

İlk dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Süleymân (ö.150/767), nimetler noktasında hesaba çekilecek kimseleri, neredeyse dünyada hayır ve bolluk içinde yüzen ama ne hidayet

---

[16] Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî, *Tefsîrü Mücâhid* (Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî el-Hadîsa, 1989), 746.

[17] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 24/582. Ayrıca bkz. Muhammed Emîn el-Hererî, *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fî ravâbî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü Tavki'n-Necât, 2001), 32/289.

[18] İsrâ 17/36.

[19] Buhârî, "*Et'ime"* 23, "*Rikâk"* 17; Muslim, "*Zuhd*", 38.

[20] *Tekâsür*, 102/8.

[21] Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', *et-Tefsîr* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419), 3/457; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned* (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 2001), 3/25, 14/293, 15/148; Abdürrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.), 8/613.

[22] Bkz. Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân,* 24/585; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 20/177.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yolunu seçen ne ellerindeki nimetlere şükreden Mekke müşrikleri ile sınırlandırmıştır.[23] Kur'ân'ın öğretileri kıyamete dek geçerli olacağına göre olayı, Mekke müşrikleriyle sınırlandırma, ayetin maksadına uzak bir yorum diye düşünüyoruz.

İmam Mâtüridî (ö.333/944), o gün nimetlerden sorguya çekilmeyi iki boyutta ele almış, şayet soru inkârcılara/kâfirlere yönelik ise onların sorguya çekilmeleri, Yüce Allah'a neden iman etmedikleri, Hz. Peygamber'in getirdiği ilahî öğretilere niçin ilgi göstermedikleri ve kendilerine verilen diğer nimetlere hangi gerekçelerle şükretmedikleri sorulacak; müminlere ise yiyecek, içecek, giyecek vb. nimetler konusunda hesap sorulacak diye yorumda bulunmuş, daha sonra ise "*En doğrusunu Allah bilir*" ifadesiyle sözlerini bitirmiştir.[24]

Mâverdî (ö.450/1058), ayette geçen nimetleri yedi kategoride tasnif etmiştir:

1-İbn Mesud'a göre emniyet ve sağlık iken Said b. Cübeyr'e göre sağlık ve boş vakittir. Bu görüş, bir hadisten mülhem ileri sürülmüştür. Hadiste "İki nimet vardır ki insanların çoğu (onları değerlendirme hususunda) aldanmıştır: "Sağlık ve boş zaman" diye vurgulanmıştır.[25]

2-İbn Abbâs'a göre duyma ve görme duyusu alanına giren ve onlarla algılanan her şey nimettir.

3-Câbir b. Abdullah el-Ensârî'ye (ö.78/697) göre insana haz veren bütün yiyecek ve içecekler bu kapsama girmektedir.

4-Hasan-ı Basrî'ye göre günübirlik olan sabah ve akşam yemekleridir.

5-Muhammed b. Ka'b'a (ö.108/726) göre Hz. Peygamber sayesinde Yüce Allah'ın bahşettiği nimetlerdir.

6-Hasan-ı Basrî ve Mufaddal'a (ö.178/794) göre şerî hükümlerin hafifletilmesi ve Kur'ân'ın kolaylaştırılmasıdır.

7-Zeyd b. Eslem'in (ö.136/754), babasından aktardığına göre söz konusu nimetler, karınları tok yapan yiyecekler, insanın kana kana içtiği soğuk sular, altında oturulan evlerin gölgeleri, bedensel sağlık ve şirin uykulardır.[26] Mâverdî, sayılan bu yorumların sonunda bütün bu nimetlerin, Yüce Allah'tan geldiğine inandıklarından, şükr ve hamdini yaptıklarından müminler için bir müjde; söz konusu nimetlere karşı nankör ve inkârcı olduklarından kâfirler için bir cezalandırma olacağını söylemiştir.[27]

---

[23] Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî, *Tefsîrü Mukâtil* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, ts.), 4/820.
[24] Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Tefsîrü'l-Mâturîdî -Te'vîlâtu ehli's-sünne-* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 10/610.
[25] Buhârî, "*Rikâk*" 1.
[26] Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 8/611.
[27] Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-uyûn*), 6/46; Kurtubî, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/176.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Zemahşerî (ö.538/1144), ayette kastedilen nimetleri "Zevk alma noktasında kişiyi dinden ve dinî sorumluluklardan alıkoyan eğlence ve nimetler" diye tanımladıktan sonra "İnsanın mutlak manada hesaba çekileceği ve bu yüzden azarlanacağı nimetler nelerdir?" türünden yöneltilecek bir soruya karşılık "Bu, bütün ömrünü dünya lezzetlerinden doyasıya yararlanmaya bağlayan, sadece nefis şeyler yiyip kaliteli elbiseler giymeye çalışan, bütün zamanlarını sadece oyun ve eğlenceyle geçiren, ilahî öğretilere göre hareket etmekten uzak duran ve bunların zorluklarına katlanmayan kimselerin sahip olduğu nimetlerdir" diye cevap vermiştir. Zemahşerî daha sonra ise "Allah'ın nimetlerinden, onun kulları için yarattığı rızıklardan fıtrî bağlamda yararlanan, onlar sayesinde ilim öğrenen, amel eden ve bunun şükrünü yerine getiren kimseler, bu sorumluluktan uzaktır" diye bir yargıda bulunmuştur.[28] Ebüssuûd Efendi de (ö.982/1574), Zemahşerî'nin görüşlerine katılmıştır.[29]

Muhammed Abduh (ö.1905), söz konusu ayeti, surenin diğer ayetleriyle birlikte ele alarak "birbirinize karşı övünüp durduğunuz ve sayelerinde rakip güçler ile yarıştığınız nimetler konusunda hesaba çekileceksiniz.

İlahî öğretiler ışığında onlardan -yoksullara vermek üzere- Allah'ın hakkını ödediniz mi?

Onlardan yararlanırken ilahî hükümlere riayet ettiniz mi?

Aksi takdirde bu nimetler, ahiret yurdunda sahibini sıkıntıya sokan objeler olacaktır" şeklinde bir yorumda bulunmuştur.[30]

Seyyid Kutub (ö.1966), ayetin içeriğinde şu soruların bulunduğunu söylemiştir:

1-Sahip olduğunuz o nimetleri nereden, nasıl elde ettiniz ve nerelere harcadınız?

2-Yüce Allah'ın size belirlediği emirlere itaat ederek mi isyan ederek mi kazandınız?

3-Allah'a itaat ederek mi isyan ederek mi harcadınız?

4-Helalinden mi kazandınız ve helal yollara mı harcadınız?

5-Haramdan mı kazandınız ve haram yerlere mi harcadınız?

6-Yüce Allah'ın size verdiği nimetlere şükrettiniz mi? Malınızın zekâtını fıkhî ölçüler dahilinde ödediniz mi? Muhtaçları arayıp haklarını verdiniz mi?[31]

Şinkitî (ö.1974), اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِيناً "*Bugün sizin dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i*

[28] Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 4/793.
[29] Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-ʿakli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.), 9/196.
[30] Muhammed Abduh, *Tefsîrü cüz'i amme* (Kâhire: neşr:el-Cemiyyetü'l-hayriyye el-İslâmiyye, H/134), 151.
[31] Bkz. Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'ş-Şurûk, 2003), 6/3963.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

beğendim"[32] ayetinden hareketle en büyük nimetin "İslâm" olduğunu söylemiştir.[33] Şa'râvî (ö.1998), bir mümin yemeğe başladığında besmele çekip, doyduğunda ise hamd etmesi halinde, ayetin vermek istediği mesajın içeriğini anladığını ve onu tasdik ettiğini vurgulamıştır.[34] Şa'râvî, hamd ve şükrü yapılan nimetten, ahiret gününde kişinin hesaba çekilmeyeceğini, başka bir ifadeyle söz konusu sınavı geçeceğini belirtmiştir.[35]

Sonuç ve Değerlendirme

Yeri, gökleri ve ikisinin arasındakilerini, oyuncak olsun diye yaratmayan Yüce Allah, kullarına sayısız derecede nimetler yaratmıştır. Bütün nimetleri, insanların yararlanmasına amade kılan Yüce Allah, doğal olarak onların hesabını da ahirette soracaktır. Bu gerek mümin gerekse kafir olsun her insanın karşılaşacağı nimet-külfet dengesi bağlamında anlaşılmalıdır.

Çalışmada Yüce Allah'ın, "Siz, Allah'ın nimetlerini sayamazsınız" ayetinde vurguladığı nimetlerin, Yüce Zat'ının doğrudan insana verdiği, emrine amade kıldığı nimetler diye anlaşılmıştır. Bunların yanı sıra insanın cehd gayreti ve çalışması sonucu elde ettiği nimetler de söz konusudur. Gerek Yüce Allah'ın, kâinatta yaydığı gerekse insanın kişisel çabasıyla ham maddelerden ürettiği nimetler olsun, onları nerede, nasıl ve hangi amaçla kullanıp tükettiği sorulacaktır.

Sorumluluğun, nimetin azlığı ve çokluğuyla doğru orantılı olduğu, bu çalışmada tespit edilmiştir. Çok mal sahibi olma, kişinin ahirette risk faktörünü artırdığı anlamına gelmemelidir. Aksine bu olgu, ilahi ölçü ve öğretilere göre şekillendiğinde, büyük bir fırsat ve şansın yakalanması demektir. Bunun gerçekleşmesi ise nimet(leri) tüketenin imanıyla ilişkilidir.

Kaynakça

[32] Mâide 5/3.
[33] Muhammed Emîn b. Muhammed eş-Şinkîtî, *Edvâü'l-beyân fî îzâhi'l-Kurʾân bi'l-Kurʾân* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1995), 9/83.
[34] Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *el-Havâtır havle'l-Kurʾâni'l-Kerîm* (Kâhire: Matbaatü Ahbâr el-Yevm, ts.), 11/6568.
[35] Şa'râvî, *el-Havâtır havle'l-Kurʾâni'l-Kerîm,* 17/10762. Ayrıca bkz. Ebûbekir Cabir el-Cezâirî, *Eyserü't-tefâsir li kelâmi'l-'aliyyi'l-kebîr* (Medîne: Mektebetü'l-Ulûm, 2003), 5/610.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Abduh, Muhammed. *Tefsîrü cüz'i amme*. Kâhire: neşr: el-Cemiyyetü'l-Hayriyye el-İslâmiyye, H/1341.

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1982.

Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *et-Tefsîr*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419.

Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2010.

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân.* 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat.* Haz. Aydın Sami Güneyçal. Ankara: Aydın Kitabevi, 2001.

Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Tekmiletü'l-me'âcim el-Arabiyye*. çev. Muhammed Selîm en-Na'îmî. 11 Cilt. Bağdat: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1979.

Ebûbekir el-Cezâirî, Cabir. *Eyserü't-tefâsir li kelâmi'l-'aliyyi'l-kebîr*. 5 Cilt. Medîne: Mektebetü'l-Ulûm, 2003.

Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî. *el-Külliyât mu'cemun fî'l-mustalahât ve'l-furûki'l-lugaviyye.* Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, ts.

Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-ʿakli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, ts.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. 8 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 2001.

Faysal el-Mübârek, Faysal b. Abdülaziz b. Faysal b. Hamed**.** *Tevfîku'r-Rahmân fî dürûsi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Riyâd: Dârü'l-Âsıme, 1996.

Hererî, Muhammed Emîn. *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fî ravâbî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 33 Cilt. Beyrût: Dârü Tavki'n-Necât, 2001.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kurʾâni'l-mecîd.* 7 Cilt. Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998.

İbn Atıyye el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Muhâribî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemseddîn Muhammed. *Bedâi'ut-tefsîr*, Halil Aldemir-Mehmet Ali Kara -Savaş Kocabaş. İstanbul: Polen Yayınları, 2011.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. Beyrût: Dârü Sâdır, H/1414.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu‘ li ahkâmi’l-Kur’ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1964.

Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli’l-Kurʾân*. 6 Cilt. Kâhire: Dârü’ş-Şurûk, 2003.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Tefsîrü’l-Mâtürîdî/Te’vîlâtu ehli’s-sünne*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005.

Mâverdî, Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb. *Tefsîrü’l-Kurʾân (en-Nüket ve’l-ʿuyûn).* 6 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1992.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü’l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. Tefsîr. Beyrût: Dârü İhyâ et Türâs, 2002.

Mücâhid, Ebü’l-Haccâc b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî. *Tefsîru Mücâhid*. Kâhire: Dârü’l-Fikr el-İslâmî, 1989.

Neşvân el-Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Sa‘d b. Ubeydullâh. *Şemsu’l-ʿülûm ve devâʾü kelâmi’l-Arab mine’l-külûm.* 11 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Fikr el-Muâsır, 1999.

Sem‘ânî, Ebü’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcabbâr. *Tefsîrü’l-Kur’ân*. 6 Cilt. Riyâd: Dârü’l-Vatan, 1997.

Süyûtî, Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn. *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*. 8 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Fikr, ts.

Şa‘râvî, Muhammed Mütevellî. *el-Havâtır havle’l-Kurʾâni’l-Kerîm*. 20 Cilt. Kâhire: Matbaatü Ahbâr el-Yevm, ts.

Şinkîtî, Muhammed Emîn b. Muhammed el-Muhtâr. *Edvâü’l-beyân fî îzâhi’l-Kurʾân bi’l-Kurʾân*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Fikr, 1995.

Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmiʿü’l-beyân fî te’vîli’l-Kur’ân*. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2000.

Türkçe Sözlük. *Türk Dil Kurumu.* Ankara: haz. Komisyon. 1998.

Zemahşerî, Cârullâh Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf ‘an hakâiki gavâmidi’t-tenzîl ve uyûni’l ekâvil fî vucûhi’t-te’vîl.* 4 Cilt. Beyrût: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1987.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞME VE İHRACATIN UZUN DÖNEM İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Kezban AYRAN CİHAN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, kezban.cihan@erdogan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7700-7505

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde küreselleşme (LNKOF) ve insani gelişmenin (LNHDI) ihracat (LNEX) üzerindeki etkilerinin araştırılmasıdır. 1990-2021 dönemi verileri ile eşbütünleşme ve FMOLS tahminleri kapsamında uzun dönem analizleri gerçekleştirilmiştir. FMOLS tahmincisinden elde edilen bulgular iki değişkenin de uzun dönemde ihracat üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma sonucunda, LNKOF değişkenindeki %1 birimlik artışın LNEX değişkeninde %3.75 birim artışa ve LNHDI değişkenindeki %1 birimlik artışın ise LNEX değişeni üzerinde %2.82 birim artışa yol açtığı tespit edilmektedir. Bu sonuçlar Türkiye'de ilgili dönemde küreselleşmenin insani gelişmeye göre ihracatın artırılmasına daha fazla bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ulaşılan bu bulgular Türkiye'de özellikle 1980'lerden sonra yaşanan küreselleşme sürecinin ihracat için önemi ortaya koymaktadır. Bu nedenle küreselleşmenin nimetlerin daha fazla yararlanıp daha fazla ülke ile bağlar kurmak ihracatın artırılmasında etkin rol oynamaktadır. Ayrıca ihracatın artırılabilmesi için insani gelişme odaklı eğitim, sağlık vb. yatırımların da devam etmesi gerekmektedir. İnsani gelişme seviyesinin yükseltilmesi ihracatın artırılmasının yanında ekonomik sosyal ve siyasi birçok açıdan Türkiye'nin yabancı ülkeler karşısındaki imajı ve konumu için de oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler : İhracat, Küreselleşme, İnsani Gelişme, FMOLS, Türkiye

A STUDY ON THE LONG-RUN RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND EXPORTS IN TURKEY

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effects of globalization and human development on exports in the Turkish economy. Long-run analyses were conducted using cointegration and FMOLS estimations with data for the period 1990-2021. The findings from the FMOLS estimator reveal that both globalization (LNKOF) and human development (LNHDI) variables have a significant effect on exports (LNEX) in the long run. A more detailed interpretation of the results reveals that a 1% unit increase in the LNKOF variable leads to a 3.75% unit increase in the LNEX variable and a 1% unit increase in the LNHDI variable leads to a 2.82% unit increase in the LNEX variable. These results also show that globalization has a greater impact on increasing exports than human development in the relevant period in Turkey. These findings reveal the importance of the globalization process in Turkey, especially after the 1980s, for exports. Therefore, making more use of the benefits of globalization and establishing trade ties with more countries play an effective role in increasing exports. In addition, in order to increase exports, human development-oriented investments in education, health, etc. should continue. Raising the level of human development is not only important for increasing exports but also

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

for Turkey's image and position against foreign countries in many economic, social and political aspects.

Keywords: Exports, Globalization, Human Development, FMOLS, Turkey

1. GİRİŞ

Türkiye'de 1980 yılına kadar ithal ikameci politika ile ithal edilen malların yurtiçi üretimine yönelik bir politika benimsenmiştir. Ancak yurtiçi üretimin artmasına rağmen ekonomik büyüme ve kalkınmanın istenen düzeyde gerçekleşmemesi üzerine 1980 yılından sonra ihracata dayalı bir ekonomi politikası benimsenmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de 1980 yılı ve sonrası, dış ticarette serbestleşme hareketlerinin uygulamaya koyulması nedeniyle önemli bir tarih haline gelmiştir. Ticari serbestleşmenin ardından finansal serbestleşmeye yönelik uygulamalar ile sermaye hareketlerinin de uluslararası akışının önündeki engellerin kaldırılmasıyla bu süreç Türkiye ekonomisi için daha çok önem kazanmıştır. Uluslararası boyutta hem mal ve hizmetlerin hem de sermayenin serbest dolaşımına yönelik bu kararlar beraberinde küreselleşme hareketlerinin hızlanmasını ve Türkiye'nin küreselleşmeden daha fazla etkilenmesine neden olmuştur.

Küreselleşme, temelde ticaretin serbestleşmesiyle ekonomik olarak ve ayrıca sosyal, kültürel ve siyasi olarak ülkelerin birbirlerine yaklaşmalarıdır (Seyidoğlu, 2009, s.157). Küreselleşme, ulusal ekonomilerin, kültürlerin ve yönetişimin ulusal sınırlarını aşması ile oluşan ve ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri oluşturan bir süreçtir (Gygli vd., 2018). Başka bir tanıma göre ise küreselleşme, ülkelerin uluslararası ekonomiye entegrasyonu, ülkeler arasında insanların etkileşimi, bilgi alışverişi ve kültürel yakınlaşmayı ifade etmektedir (Li ve Reuveny, 2003). Küreselleşme için ortaya konan tanımlamalar incelendiğinde ülkeler arasında bir yakınlaşma ve ayrıca bunun sonucunda bir bağımlılık durumunun ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan küreselleşmenin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi özelliklerinin ön plana çıkması nedeniyle birçok alanda etkili olan çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

1980 yılı ve sonrasında Türkiye ekonomisinde yaşanan serbestleşme hareketleri Türkiye'de küreselleşme hareketlerinin de hız kazanmasını sağlamıştır. Çünkü ticari olarak diğer ülkeler ile daha fazla etkileşim halinde olmak, finansal açıdan Türkiye ve diğer ülkeler arasında sermaye hareketlerinin de serbestleştirilmesi, ülkeleri birbirine yaklaştırmakta, aynı zamanda siyasi ve kültürel olarak da etkileşimlerin gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Giddens'a göre küreselleşme, farklı coğrafyalar arasında iletişimin güçlenmesi, bağ kurulması ve dünyanın daha küçük bir yer haline gelmesi şeklinde açıklanmaktadır (Giddens 1994: 64). Bu açıdan Türkiye'nin yaşamış olduğu bu süreç tam olarak küreselleşmenin içinden geçildiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bu bilgiler uluslararası ticaret ve küreselleşme arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Küreselleşmenin bir ülkede etkili olabilmesi için uluslararası ticaret kanalını kullandığı ve uluslararası ticaretin de küreselleşmenin boyutunu artırdığı anlaşılmaktadır. Grafik 1'e ait bilgiler incelendiğinde Türkiye'de ihracat ve küreselleşmenin paralel ve artış trendinde bir seyir izledikleri açıkça görülmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

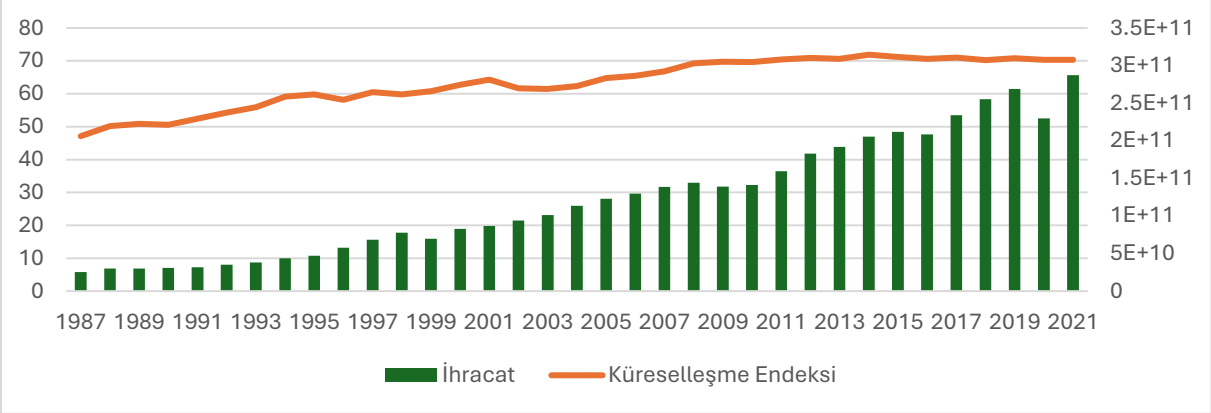

Grafik 1. Türkiye'de İhracat ve Küreselleşmenin Seyri

(İhracat Sağ Eksen, Küreselleşme Endeksi Sol Eksen)

Uluslararası ticaret, ihracat ve ithalat faaliyetlerinden oluşmaktadır. Yani bir ülkenin yabancı bir ülkeye mal veya hizmet satması ve yabancı bir ülkeden mal veya hizmet satın alması o ülkenin ticari olarak dışa açık bir ülke olduğunu göstermektedir. Bu durum ise o ülkede küreselleşme hareketlerinin yaşandığını göstermektedir. Hye ve Lau'ya (2012) göre uluslararası ticaret faaliyetleri küreselleşme sürecinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme için önem arz etmektedir. Yani küreselleşme, ekonomik büyümenin sağlanmasında uluslararası ticaretin etkinliğini artırmaktadır. Küreselleşmenin ticaret üzerindeki diğer etkileri ise şu şekilde ifade edilebilmektedir: Küreselleşme, gümrük vergileri ve tarife dışı önlemleri azaltarak daha fazla ticaret gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca küreselleşmeyle birlikte taşıma maliyetlerinde düşüş yaşanmakta, yabancı ülkelerdeki insanların birbirleriyle iletişime geçmesi zevk ve tercihlerin benzerliğini artırarak ticaret potansiyelinin artmasını sağlamaktadır (Adıgüzel, 2011). Diğer taraftan ihraç edilen ürünlerin kalitesinde ve çeşitliliğinde artışlar yaşanmakta böylece ihracat gelirleri olan döviz girdileri artmaktadır. İhracat artışıyla birlikte iç piyasalarda da genişleme ortaya çıkmaktadır. Ek olarak insan hakları, demokrasi ve özgürlük konularında da küreselleşme süreciyle birlikte iyileşmeler gerçekleşmektedir (Altıner vd., 2018).

Küreselleşme, toplumlarda insan haklarının iyileştirmesinin yanı sıra bireylerin refah seviyelerini yükseltmek, daha iyi hayat standartlarına sahip olmak yönündeki istek ve çabaları üzerinde de etkili olmaktadır. Özellikle bilgi iletişim araçlarındaki gelişmeler, insanların diğer ülke vatandaşlarının sahip olduğu yüksek hayat standartları hakkında bilgi sahibi olmasını kolaylaştırmaktadır. Böyle bir durumda ülke içinde eğitim, sağlık, kültürel vb. alanlarda insanların daha bilinçli ve talepkâr olması söz konusu olmaktadır. Bu süreç sonunda ise insani gelişmeyi iyileştirecek uygulamalar hayata geçirilmektedir. İnsani gelişmenin yüksek olduğu ülkelerde daha uzun bir ömre sahip olan, daha yüksek eğitim seviyesine sahip olan, gelir düzeyi yüksek olan bireylerin nitelik düzeyinin de yüksek olması nedeniyle çıktı miktarı ve kalitesinin de yüksek olması sonucu ortaya çıkmaktadır.

İnsani gelişmenin temelinde, toplumun daha yüksek hayat standartlarına sahip olması amacı bulunmaktadır. İnsanların ekonomik olarak temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmadığı, sağlıklı bir ortamda hayat sürdükleri, kendilerine sunulan eğitim fırsatları ile kişisel gelişimlerini de sağlayabildikleri bir durumu tarif etmektedir (Mıhçı ve Mıhçı, 2003: 27). İnsani gelişme düzeyinin belirlenebilmesi için ise çeşitli endeksler hesaplanmaktadır. Bu endekslerden biri de insani gelişme endeksidir. Bu endeks Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

kapsamında hesaplanmaktadır. Endeksin hesaplanmasında sağlık, eğitim ve gelir göstergeleri kullanılmaktadır (UNDP, 2024).

Bu çalışmada dış ticareti temsilen ihracat verileri kullanılmıştır. Çünkü Türkiye için ihracat yoluyla elde edilen döviz gelirlerinin ekonomik büyümeyi desteklemesi, kalkınma için gerekli yatırımların finansmanını sağlaması ve ithalat için gerekli döviz ihtiyacını karşılaması gibi özellikleri açısından önem arz etmektedir. Diğer taraftan bu çalışmada açıklayıcı değişkenler olarak küreselleşme endeksi (genel endeks) ve insani gelişme endeksi verileri kullanılmıştır. Küreselleşme, İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü tarafından farklı göstergeler ile hesaplanan KOF küreselleşme endeksi olarak yer almaktadır. Küreselleşmenin toplumları ekonomik, sosyal, kültürel, finansal vb. alanlarda birbirine yakınlaştırma özelliği göz önüne alındığında Türkiye'nin yabancı ülkelere gerçekleştirmiş olduğu ihracatında etkili bir faktör olduğu düşünülmektedir. İnsani gelişme endeksinin ise insanları ve insanların üretim faaliyetlerini daha kaliteli hale getirmesi açısından ihracat üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Türkiye'de ihracatın belirleyicileri üzerine gerçekleştirilmiş çok sayıda çalışma bulunmaktadır. İhracat konusu üzerinde gerçekleştirilen çalışmaların büyük bir kısmı ekonomik büyüme ile aralarındaki ilişkilerin incelenmesi temeline dayanmaktadır. Bu çalışmada küreselleşme ve insani gelişmenin ihracat üzerindeki etkilerinin incelenmesi ile özellikle Türkiye özelinde gerçekleştirilen literatüre katkı sunması amaçlanmaktadır. Konu ile ilgili ulusal ve uluslararası literatür örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

Kibria ve Toufique (2024), 7 tane gelişmekte olan ülkede 1990-2020 döneminde ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini tahmin etmiştir. Simetrik ARDL modelinin kullanıldığı çalışmada politik küreselleşmenin yaşam kalitesi üzerinde daha fazla olumlu etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur. Benzer bir şekilde Baidoo vd. (2023), küreselleşme ve refah düzeyi arasındaki ilişkileri Afrika ülkeleri için 1996-2017 dönemi verileri ile araştırmıştır. İki Aşamalı GMM yönteminden elde edilen sonuçlar ekonomik küreselleşmenin refah düzeyini artırdığını ortaya koymaktadır.

Saraçoğlu vd. (2023), Türkiye'de iş makineleri piyasasında ihracat gerçekleştiren firmaların ihracat davranışları ile küreselleşme arsındaki ilişkileri incelemişlerdir. Çalışmada, firmalara gönderilerin anketler faktör analizi ve yapısal eşitlik modelleri ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda küreselleşmenin, küresel fırsat ve risklerin firmaların ihracat davranışları üzerinde etkili olan faktörler olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Bucak ve Saygılı (2022), 15 OECD ülkesinde ticari dışa açıklık, insani gelişme ve gelir eşitliği değişkenleri arasındaki ilişkileri 2004-2016 dönemi verileri ile incelemişlerdir. Çalışma panel veri analizi kapsamında gerçekleştirilmiş ve uzun dönem katsayı tahminleri ile nedensellik testleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgular ticari dışa açıklıktaki artışın gelir dağılımını adaletsiz hale getirdiği, insani gelişme endeksindeki artışın ise gelir dağılımını iyileştirdiği sonuçlarını ortaya koymaktadır. Ayrıca nedensellik testi sonucunda insani gelişme endeksi ile ticari dışa açıklık arasında karşılıklı bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir.

Gani (2019), yüksek teknoloji ürünleri, yakıt, maden ve tarımsal hammadde ürünleri ihracatı ile insani gelişme arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışmada bu ürün grupları ihracatının en yüksek olduğu 107 ülke üzerinde 2009-2014 dönemi verileri ile analizler yapılmıştır. Sabit etkiler, rassal etkiler ve araç değişken yöntemlerinin uygulandığı çalışmada yakıt ürünleri,

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

maden ürünleri ve yüksek teknoloji ürünleri ihracatının insani gelişme üzerinde pozitif etkili olduğu tespit edilmiştir.

doktor başına düşen kişi sayısı ve kişi başı elektrik tüketimi değişkenleri kullanılmıştır. Johansen eşbütünelşme testi sonucunda değişkenlerin eşbütünleşik oldukları belirlenmiştir. Nedensellik testi sonuçlarında ise ticaret hacmi ile bu değişkenler arasında karşılıklı nedenselliklerin bulunduğu tespit edilmiştir.

Gökmen ve Turen (2013), AB-15 ülkelerinde 1995-2010 dönemi için ekonomik özgürlük, insani gelişme ve doğrudan yabancı yatırımların yüksek teknoloji ihracatına etkilerini tahmin etmiştir. Panel eşbütünleşme ve uzun dönem tahminler sonucunda bu açıklayıcı değişkenlerin yüksek teknoloji ürün ihracatı üzerinde pozitif etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada nedensellik testi de uygulanmış ve açıklayıcı değişkenlerden yüksek teknoloji ürün ihracatına doğru tek yönlü, yüksek teknoloji ihracatı ve ekonomik özgürlükten insani gelişmeye doğru tek yönlü nedenselliklerin bulunduğu belirlenmiştir.

3. VERİ SETİ VE MODEL

Bu çalışmada ihracat değişkenini açıklamak üzere küreselleşme ve insani gelişme endeksi verileri açıklayıcı değişken olarak seçilmiştir. Türkiye üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada 1990-2021 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. İhracat (EX) değişkeni 2015 sabit fiyatlarla dolar cinsinden toplam ihracat tutarını ifade etmektedir. Küreselleşme endekisi (KOF) verisi ise KOF genel küreselleşme endeks değerlerinden oluşmaktadır. İnsani gelişme endeksi (HDI) de UNDP tarafından hazırlanan insani gelişme endeksi değerlerinden oluşmaktadır. Bu değişkenler ile oluşturulan ekonometrik model eşitlik 1'de yer almaktadır.

$$LNEX = \beta_0 + \beta_1 LNKOF_t + \beta_2 LNHDI_t + e_t \quad (1)$$

Yukarıdaki eşitlikte, β_0 sabit terimi, $\beta_1 ve \beta_2$ sırasıyla küreselleşme ve insani gelişme değişkenlerinin tahmin edilecek katsayılarını, e_t ise modelin hata terimini ifade etmektedir. Eşitlikte yer alan değişkenlerin başındaki LN ifadesi bu değişkenlerin logaritmik formda olduklarını göstermektedir.

4. YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisi için küreselleşme ve insani gelişmenin ihracat üzerindeki uzun dönem etkileri incelenmiştir. Bu amaçla ilk olarak Genişletilmiş Dickey-Fuller (Dickey ve Fuller, 1981) ve Phillips- Perron (Phillips ve Perron, 1988) birim kök testleri ve ardından Johansen (Johansen S., 1988) eşbütünleşme testi uygulanmıştır.

ADF testinin sıfır hipotezi serinin birim kök içerdiğini ifade etmektedir. ADF testinin bu çalışmada kullanılan sabitli ile sabitli ve trendli modelleri eşitlik 2 ve eşitlik 3'te yer almaktadır.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \theta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{k} \lambda_i \Delta Y_{t-i} + \mu_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \theta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^{k} \lambda_i \Delta Y_{t-i} + \mu_t \quad (3)$$

ΔYt , ilgili serinin 1 dereceden farkını, k gecikme uzunluğunu, t zaman trendini, εt ise hata terimini ifade etmektedir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ADF birim kök testinin sonuçlarından emin olmak için bu test sonuçlarını karşılaştırmak üzere Phillips ve Perron (1988) birim kök testi alternatif bir test olarak sıklıkla kullanılmaktadır. PP birim kök testinin sıfır hipotezi de serinin birim kök içerdiğini ifade etmektedir. PP testinin test istatistikleri eşitlik 4 ve eşitlik 5'te gösterildiği gibi hesaplanmaktadır (Phillips and Perron, 1988).

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \tag{4}$$

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 (t - T/2) + \varepsilon_t \tag{5}$$

Analizlerde sahte regresyon sorunu ile karşılaşmamak için serilerin durağanlık durumlarının incelenmesi gerekmektedir. Durağanlık incelemesi için gerçekleştirilen birim kök testleri sonucunda ulaşılan bilgiler doğrultusunda analizlerin hangi testlerle devam edebileceğine karar verilmektedir. Çizelge 1'de ADF ve PP birim kök test sonuçları yer almaktadır. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde LEX ve LHDI değişkenlerinin seviye değerlerinde durağan olmadıkları ve birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri belirlenmiştir. LKOF değişkeninin ise her iki testte de seviye değerinde sabitli modelde %10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Ancak çalışmada %5 anlamlılık düzeyinde çalışılması ve trendli ve sabitli modellerde bu değişkenin seviye değerinde durağan olmaması nedeniyle ancak farkı alındığında durağanlığın tespit edilmesi nedeniyle fark durağan olduğuna karar verilmektedir.

Çizelge 1. Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	**ADF**		**PP**	
	Sabitli	**Sabitli ve Trendli**	**Sabitli**	**Sabitli ve Trendli**
LEX	-1.524 (0.521)	-1.969 (0.618)	-2.068 (0.257)	-1.722 (0.741)
LKOF	-3.147*** (0.054)	-2.150 (0.517)	-3.442*** (0.090)	-2.109 (0.541)
LHDI	-0.541 (0.883)	-1.414 (0.857)	-0.525 (0.887)	-1.937 (0.635)
ΔLEX	-6.037* (0.000)	-6.602* (0.000)	-6.064* (0.000)	-7.042* (0.000)
ΔLKOF	-4.901* (0.000)	-5.563* (0.000)	-4.882* (0.000)	-5.631* (0.000)
ΔLHDI	-4.596* (0.000)	-4.557* (0.001)	-4.670* (0.000)	-4.631* (0.000)

Not: *, %1 anlam düzeyi, ***, %10 anlam düzeyini göstermektedir.

Bu çalışmada serilerin uzun dönem ilişkilerini araştırmak üzere e Johansen (1988) eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Bu teste ait sıfır hipotez serilerin eşbütünleşik olmadıklarını ifade etmektedir. Bu hipotezi sınamak üzere Johansen ve Juselius (1990), "trace" ve "max" istatikleri için kritik değerler hesaplamışlardır. Johansen eşbütünleşme testinin uygulanması ile elde edilen test istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olması durumunda ise sıfır hipotezi reddedilmektedir. Trace ve max istatistikleri eşitlik 6 ve eşitlik 7'de sunulmuştur.

$$\lambda_{trace} = -n \sum_{i=r+1}^{p} \ln(1 - \bar{\lambda}_i) \tag{6}$$

$$\lambda_{\max} = -n ln(1 - \bar{\lambda}_{r+1}) \tag{7}$$

Johansen eşbütünleşme testini kullanabilmek için serilerin aynı mertebeden ve en az fark durağan olmaları gerekmektedir. Bunun yanında eşbütünleşme modellerinin gecikme

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

uzunluklarının da belirlenmesi gerekmektedir. VAR modeline dayalı olarak gecikme uzunluğunun belirlenmesine ait bilgiler Çizelge 2'de yer almaktadır (Sevütekin ve Çınar, 2017: 582).

Çizelge 2. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	FPE	AIC	SC	HQ
0	9.0e-08	-7.70505	-7.66142	-7.56232
1	1.6e-10*	-14.0342*	-13.8596*	-13.4632*
2	2.3e-10	-13.6929	-13.3875	-12.6938
3	2.7e-10	-13.6107	-13.1743	-12.1833
4	3.5e-10	-13.4806	-12.9133	-11.625

Eşbütünleşme modelinin tahmin edilebilmesi için VAR modeli temelinde gecikme uzunluğunu belirlerken bilgi kriterlerine göre karar verilmektedir. Bilgi kriterlerinin mutlak değerce en büyük değere sahip olduğu gecikme uzunluğu uygun gecikme uzunluğu olarak belirlenmektedir. Çizelge 2'de yer alan bilgi kriterlerine ait değerlerin incelenmesi sonucunda uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğuna karar verilmektedir. Bu sebeple bu çalışmada eşbütünleşme modelleri 1 gecikme uzunluğu dikkate alınarak kurulmuş ve elde edilen sonuçlara Çizelge 3'te yer verilmiştir.

Çizelge 3 . Eşbütünleşme Test Sonuçları

Hipotezler	**İz İstatistiği**	**0.05 Kritik Değer**
Eşbütünleşme Yok (r=0)	59.286	24.31
En Fazla 1 Eşbütünleşme Var ($r \leq 1$)	13.010	12.53
En Fazla 2 Eşbütünleşme Var ($r \leq 2$)	0.158	3.85
	Max Özdeğer İstatistiği	**0.05 Kritik Değer**
Eşbütünleşme Yok (r=0)	46.276	17.89
En Fazla 1 Eşbütünleşme Var ($r \leq 1$)	12.852	11.44
En Fazla 2 Eşbütünleşme Var ($r \leq 2$)	0.158	3.84

Johansen eşbütünleşme modelinden elde edilen sonuçlar yorumlanırken İz ve Max Özdeğer istatistik değerlerinin %5 kritik değerden büyük olması durumunda sıfır hipotezi reddedilmekte ve eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Tablo 3'te sunulan sonuçlar doğrultusunda hem iz hem de max özdeğer istatistiklerine göre en fazla 1 tane eşbütünleşik vektör bulunduğu tespit edilmektedir.

Seriler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin büyüklüğü ve yönü ile ilgili tahminler FMOLS uzun dönem katsayı tahmincisi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Tam Düzeltilmiş

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

(Modifiye Edilmiş) En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS) ile uzun dönem parametre tahminlerine ait elde edilen sonuçlar Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4 . FMOLS Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı Değeri	St. Hata (Olasılık Değeri)
LKOF	3.753	0.355 (0.000)
LHDI	2.824	0.286 (0.000)
Sabit	10.817	1.572 (0.000)

FMOLS tahmincisinden elde edilen bulgular iki değişkenin de uzun dönemde LNEX üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada serilerin logaritmik formları ile testler gerçekleştirildiği için katsayı yorumlarının yapılmasında bu durumun dikkate alınması gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında sonuçlar yorumlanacak olursa, LNKOF değişkenindeki %1 birimlik artışın LNEX değişkeninde %3.75 birim artışa ve LNHDI değişkenindeki %1 birimlik artışın ise LNEX değişeni üzerinde %2.82 birim artışa yol açtığı tespit edilmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme birçok alan üzerinde etkili olan dinamik bir süreçtir. Küreselleşmenin en önemli özelliklerinden biri ülkeleri sosyal, kültürel, ekonomik vb. açılardan birbirine yakınlaştırmak ve hatta bağlamaktır. Bu durum en çok dış ticaret üzerinde etkili olmaktadır. Küreselleşme, bir ülkenin yabancı bir ülkeye ihracat yapabilmesi için gerekli olan kültürel, siyasi ve ekonomik yakınlaşmayı sağlamaktadır. Aynı zaman da daha çok ülkenin birbiriyle daha fazla ticari ilişki kurması küreselleşmenin şiddetinin artmasına da yol açmaktadır. Diğer taraftan insani gelişme seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde de işgücünün verimliliğinin yüksek olması, eğitimli yönetici sayısının yüksek olması gibi durumlardan dış ticaret olumlu etkilenmektedir. Üretim kapasitesinin artırılması üretimde kalitenin artması, ürün çeşitliğinin artması yüksek teknolojili iş makine ve teçhizatının kullanılabilmesi gibi insani gelişmenin desteklediği faktörler ülkelerin ihracat kapasitesini artırmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için 1990-2021 dönemi verileri ile küreselleşme ve insani gelişmenin ihracat hacmi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Zaman serileri analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada Johansen eşbütünleşme ve FMOLS uzun dönem katsayı tahmincisi testleri kullanılmıştır. Uzun dönemde eşbütünleşik olan değişkenler için LNKOF ve LNHDI açıklayıcı değişkenlerinin LNEX bağımlı değişken üzerinde pozitif etkili olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca LNKOF değişkeninin LNHDI değişkenine göre daha yüksek bir etki düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Bu durum Türkiye'de ilgili dönemde küreselleşmenin insani gelişmeye göre ihracatın artırılmasına daha fazla bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Ulaşılan bu bulgular Türkiye'de özellikle 1980'lerden sonra yaşanan küreselleşme

sürecinin ihracat için önemi ortaya koymaktadır. Bu nedenle küreselleşmenin nimetlerin daha fazla yararlanıp daha fazla ülke ile bağlar kurmak ihracatın artırılmasında etkin rol oynamaktadır. Ayrıca ihracatın artırılabilmesi için insani gelişme odaklı eğitim, sağlık vb. yatırımların da devam etmesi gerekmektedir. İnsani gelişme seviyesinin yükseltilmesi ihracatın artırılmasının yanında Türkiye'nin yabancı ülkelere karşısındaki ekonomik, sosyal, kültürel imajı ve konumu için de oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, M. (2013). Ekonomik küreselleşmenin Türkiye ekonomisine etkileri. *Akademik Bakış Dergisi, 35*, 1-20.

Altıner, A., Bozkurt, E., & Toktaş, Y. (2018). Küreselleşme ve ekonomik büyüme: Yükselen piyasa ekonomileri için bir uygulama. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (639), 1117-1161. https://dergipark.org.tr/en/pub/fpeyd/issue/47984/607054

Baidoo, S.T., Sakyi, D., Ayesu, E.K., *Asente, G. N. And Dramani, J. B. (2023).* Estimating the effect of economic globalization on welfare in Africa. *SN Bus Econ* 3, 168 (2023). https://doi.org/10.1007/s43546-023-00543-z

Bucak, Ç., & Saygılı, F. (2022). Ticari açıklık, gelir eşitsizliği ve insani gelişme ilişkisi: Panel veri analizi. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, *13*(2), 23-41. https://doi.org/10.18354/esam.1089120

Çoban, M. N. (2019). Ticari dışa açıklığın insani gelişmişlik üzerine etkisi: V4 ülkeleri için panel veri analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (62), 155-169. https://dergipark.org.tr/en/pub/dpusbe/issue/49502/571684

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1057-1072. https://doi.org/10.2307/1912517

Doru, Ö., & Ersungur, Ş. M. (2014). Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik kalkınma ilişkisinin ekonometrik analizi (1980-2010). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *28*(3). https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2714/36026

Gani, A. (2019). Globalisation and human development: Does export type matter?. *Qual Quant* 53, 2235–2251. https://doi.org/10.1007/s11135-019-00868-8

Giddens, A. (1994). *Beyond left and right: The future of radical politics*. Stanford University Press.

Gokmen, Y., & Turen, U. (2013). The determinants of high technology exports volume: A panel data analysis of EU-15 countries. *International Journal of Management, Economics and Social Sciences (IJMESS)*, *2*(3), 217-232. https://www.econstor.eu/handle/10419/83517

Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N., & Sturm, J. E. (2019). The KOF globalisation index–revisited. *The Review of International Organizations*, *14*, 543-574. https://link.springer.com/article/10.1007/s11558-019-09344-2

Hye, Q. M. A., & Lau, W. Y. (2015). Trade openness and economic growth: empirical evidence from India. *Journal of Business Economics and Management*, *16*(1), 188-205. https://doi.org/10.3846/16111699.2012.720587

Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. Journal of Economics Dynamic and Control, 12(2-3), 231–254.

Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration—with appucations to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, *52*(2), 169-210. https://digilander.libero.it/rocco.mosconi/JohansenJuselius1990.pdf

Kibria, M.G. and Toufique, M.M.K. (2024). Disaggregated role of economic, social and political globalization on quality of life. *J. Soc. Econ. Dev.* (2024). https://doi.org/10.1007/s40847-024-00352-6

KOF (2024). Swiss Economic Institute, KOF Index of Globalization, https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html

Li, Q., & Reuveny, R. (2003). Economic globalization and democracy: An empirical analysis. *British journal of political science*, *33*(1), 29-54. DOI: https://doi.org/10.1017/S0007123403000024

Maddala, G. S., & Kim, I. M. (1998). Unit roots, cointegration, and structural change., Cambridge University Press, Sixth Printing.

Mıhçı, H. ve Mıhçı, S. (2003). Türkiye'nin yakın dönemdeki insani gelişme eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 21-47. https://dergipark.org.tr/en/pub/huniibf/issue/7881/103558

Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. biometrika, 75(2), 335-346. https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335

Saraçoglu, A. B., Isin, F. B., & Atalay, K. D. (2023). The Impact of Globalization on Export Behavior of Firms: The Construction Machinery Industry Example. *Third Sector Social Economic Review*, *58*(3), 2340-2360. D**OI:** https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.23.08.2129

Sevütekin, M. ve Çınar, M. (2017), Ekonometrik Zaman Serileri Analizi, 5. Baskı, Dora Yayınevi, Bursa

Seyidoğlu, Halil (2009). Dünya Ticaretinin Serbestleşmesi: Küreselleşme ve Ekonomik Birleşmeler. Uluslararası İktisat, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1647

UNDP (2024). HDI Dimensions And Indicators. https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI Erişim: 01.07.2024.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ VERİMLİLİĞİ ÜZERİNE ORTA KARADENİZ İLLERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Lisansüstü Öğrenci ,Ali Kul

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

kulali555@gmail.com - 0009-0001-6384-5524

Doç. Dr. Aysun Aydın

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

aysun.cetin@omu.edu.tr - 0000-0003-2527-5759

ÖZET

Sanayileşme hız kazandığı günümüzde, enerji ihtiyacı sürekli artmaktadır. Fosil yakıtlara bağımlılığın çevresel ve ekonomik riskleri bulunduğundan yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi daha da artmaktadır. Türkiye, güneş enerjisi bakımından mevcut potansiyelini etkin şekilde kullanamamaktadır. Bu çalışma[1], Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarının mevcut durumunu ve bölgesel potansiyelini yenilenebilir enerji kaynaklarından güneş enerjisi özelinde değerlendirmeyi hedeflemiştir.Çalışma kapsamında yenilenebilir enerji ve yenilenemeyen enerji hakkında tanımlamalar yapılıp her iki enerji türünün teorik olarak açıklanmasıyla hangisinin daha faydalı ve çevre dostu olduğu anlaşılması hedeflenmiştir. Araştırmada kullanılacak ikincil verileri elde etmek için EPİAŞ Şeffaflık Platformu kullanılmıştır. Samsun, Amasya, Ordu, Çorum ve Sinop illerinin 2019-2023 yılları arasında aylık olarak tükettiği ve ürettiği enerji miktarı (mwh) ve bunlara karşılık gelen tüketim maliyetleri ve üretim gelirleri TL ve DOLAR bazında hesaplanmıştır. Sonrasında 5 yıllık zaman diliminde ay bazında üretilen GES üretimin tüketimi karşılama oranları hesaplanarak il, yıl ve profil abone grubu bazında 5 yıllık bir analiz yapılıp bölgedeki illerin durumu ortaya konulmuştur. Araştırma sonucuna göre, GES üretiminden elde edilen kazançlar karşılaştırıldığında en verimli il Çorum olarak görülmüştür. Çorum'u takip eden iller sırasıyla Amasya, Samsun, Ordu ve Sinop olmuştur. Çorum'un coğrafi yapısına bağlı olarak santral sayısının çokluğu, yüksek güneşlenme süresi en verimli il olmasında etkili olması değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Enerji Verimliliği, Orta Karadeniz, Güneş Enerjisi

[1] Bu araştırmada herhangi bir tezden türetilme bilgi kullanılmamıştır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SLOW FOOD KONUSUNDA TR DİZİNDE İNDEKSLENEN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Öğretim Görevlisi Meryem SET

Ordu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,

ogrtsetmrym@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-7662-5240

Doçent Dr. Mehmet KABACIK

Ordu Üniversitesi / Turizm Fakültesi,

mehmetkabacik@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-3772-2950

ÖZET

Slow food (yavaş yemek), yerel mutfakları, geleneksel yapım yöntemlerini destekleyerek tatların ortaya çıkarılmasına önem vermektedir. Geleneksel yöntemlerin sürdürülmesi, yerli üreticilerin desteklenmesi, yerel gıda sistemlerinin güçlendirilmesi, tarihi yetiştiricilik ve üretim alanlarının korunması slow food akımının prensipleri arasında sayılmaktadır. Bu araştırmanın amacı slow food üzerine yayınlanan çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak incelenmesidir. Bu çalışmada TR Dizin veri tabanı kullanılarak 19.03.2025 tarihinde tarama yapılmış ve seçilen anahtar kelime slow food başlık, özet, anahtar kelime bölümünde taranmıştır. Yapılan tarama sonucunda 1993 -2025 yılları arasında yayınlanan 7465 çalışma (makale, proje, kitap, bildiri) değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen veriler bir tablolama programı olan microsoft excel kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışmada yayınların yıllara göre dağılımı, kurumları, yayın dilleri, dergileri, ülkeleri, doküman tipi ve erişim formatından faydalanılarak bibliyometrik analiz elde edilmek istenmiştir. Araştırmanın slow food hareketi üzerine yapılan yayınların gelişimini geçmişten günümüze inceleyerek bundan sonra yapılacak çalışmalara rehber olması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kekimeler: Slow food, fast food, küreselleşme, bibliyometrik analiz.

1.GİRİŞ

Küreselleşme, ekonomik, sosyal, siyasi ilişkilerin ülkeler arasında genişlemesi ve gelişmesi, toplumların kültür, inanç, isteklerinin karşılıklı tanınması, kısaca maddi ve manevi birikimlerin sınırlar aşarak tüm dünyaya yayılması devamında birbirlerini etkileme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu etkileşim hayat düzeninin hızlanmasında da görülmektedir. Küreselleşmenin sembolü olarak hız, reklamlar, sloganlar, fast food zinciri akımlarıyla yaşamın bir bölümü olarak düşünülmektedir (Güven, 2011). Tek bir kültüre bağlı olma yönelimi olan popüler kültürün etkisinin karşısında tepki olarak slow food gibi seçeneklerin ortaya çıkmasına neden olduğu bilinmektedir (Özgürel ve Avcıkurt, 2018).

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Slow food (yavaş yemek), yerel mutfakları, geleneksel yapım yöntemlerini destekleyerek tatların ortaya çıkarılmasına önem vermektedir. Aynı zamanda bu hareket, hızlı gıda kültürünün aksine, yerel ve geleneksel gıda üretimi ve tüketimini teşvik etmek, gıda güvenliğini sağlamak ve kültürel mirası korumayı temel prensip kabul etmektedir. Yerel yemeklerin ve doğal çevrenin korunmasını hedefleyen slow food hareketi hızlı yemek yeme alışkanlığına karşı çıkmaktadır (Sağır, 2017).

Slow food hareketini 1986 yılında başlatan Carlo Petrini yavaş gıda, biyoçeşitliliğin korunması, gıda eğitimi, topluluklar arasında dayanışmayı temel prensip olarak görmektedir. Daha hızlı yaşam, daha çok tüketme slow food hareketinin devamında cittaslow şehirler, yavaş turizm akımlarını ortaya çıkarmıştır (Demir, 2021). Slow food hareketi üzerine yapılan çalışmaların kültürel kimlik ve gıda, kültürel çeşitliliği teşvik etme, gastronomik turizmi canlandırma üzerine önemli bir fırsat olduğu belirtilmektedir. Bu çalışma slow food üzerine yazılan yayınların bibliyometrik analiz yöntemiyle belirlenmesidir. Araştırmanın slow food hareketi üzerine yapılacak çalışmalara katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kültürel, ekonomik ve siyasal kapsamları olan küreselleşme günümüzde çok sık kullanılan görüşlerden biridir (Memiş, 2014). Küreselleşme bir bölgedeki olayın başka bölgeleri etkilemesi bu etki sonucunda toplumsal etkileşimlerin dünya coğrafyasında değişimini ifade etmektedir. Yeryüzünde ekonomi, sosyal hayat, kültür, siyaset gibi konularda değişimi ele alan küreselleşme gastronomi ile direkt ilişkilidir (Yıldız ve Turan, 2010).

Gelişmiş ülkelerde insanların yaşam şartlarının artması fakat toplumun fiziksel, psikolojik dengesinin bozulması bunun açtığı yıkımlar 18. Yüzyılda meydana gelen Sanayi Devrimi'nin sonuçları olarak gösterilmektedir (Kazcynski, 1996). Uzun çalışma saatleri ve ağır işlerde çalışma, beslenme yetersizliği ve hastalıkları artırırken, hızlı yaşam, hızlı tüketim teknolojik gelişmelere bağlı olarak dünya coğrafyasını etkisi altına almaktadır (Amin, 2017). Teknolojik gelişmeler tüketim toplumunu oluşturmakta ve insanlar bu kültüre kapılıp yeni ürün ve heyecanların arkasında sürüklenmektedir (Stavrides, 2016). Hızlı yaşam, kentlerden kırsala dünya coğrafyasında etkisini kapitalizmin sonucu olarak göstermektedir. Kapitalizm endüstrisinde hızlı beslenme ürünlerini üretip dağıtan kurumlar kazançlarını rakipleri karşısında artırıp yatırıma çevirebilmektedir (Honore,2008). Yaşamı kolaylaştırıp hızlandıran bu yeniliklerin, dünyanın birbirine benzemesi açısından olumsuz etkilediği görülmektedir. Slow food hareketi ve yavaş kavramı bu nedenle önemlidir.

Türkçe'de yavaş yemek anlamına gelen slow food hareketi, çok disiplinli bakış açısına sahip olan ve temelinde yatan ana düşünce nedeniyle sivil toplum kuruluşu olmasına rağmen felsefi akım olarak adlandırılmaktadır. Slow food hareketi Carlo Petrini ve bir grup aktivist tarafından 1980'lerde İtalya'da başlatılmıştır. 1986 yılında Roma'da açılacak olan fast food restoranına yerel halkın gerçekleştirdiği protestolar neticesinde 1989 yılında slow food hareketi yasallaşmıştır (Güneş ve Sabur, 2023). Slow food hareketinin amaçları, geleneksel tarım yöntemlerinin korunarak geliştirilmesini, yerel mutfak kültürünün unutulmaya yüz tutmuş

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

reçetelerini, gastronomik kimliği korumayı ve aynı zamanda yemek yemekten zevk almayı kapsamaktadır(Mayer ve Knox 2006).

Fast food akımının tersine slow food akımı, taze,organik gıdaları ve üreticiyi desteklemektedir. Bu hareket aynı zamanda yeme-içme eylemi esnasında bir araya gelen insanların yalnızca bir eylemi gerçekleştirmek için değil birbirleriyle etkileşim içerisinde olmalarını da savunmaktadır. Kültürel ve sosyal etkileşim açısından yerel ürünlerin yer aldığı büyük sofralar çok önemlidir. Toplumun her üyesinin bir sofra etrafında toplanarak iletişim kurabilmesine imkan sağlayan slow food hareketi fast food akımının tam tersine insani ilişkilere daha fazla değer vermektedir. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası kültürün taşıyıcısı olan yemeklerin ve yerel içeceklerin tanıtımını, geleneksel üretimini destekleyerek yerel gıda üreticilerine, ürünlerini sunacakları pazarların kurulmasına öncülük etmektedir (Güneş ve Sabur, 2023).

İyi (good), temiz (clean), adil (fair) slow food akımının kavramlarıdır. Geleneksel yöntemlerin sürdürülmesi, yerli üreticilerin desteklenmesi, yerel gıda sistemlerinin güçlendirilmesi, tarihi yetiştiricilik ve üretim alanlarının korunması slow food akımının prensipleri arasında sayılmaktadır. Slow food, bir bölgenin kültürel kimliğini gıda aracılığıyla korur ve tanıtır. Farklı kültürlerden gelen gıda pratiklerinin paylaşılması, kültürel çeşitliliğin anlaşılmasına ve korunmasına yardımcı olur. Slow food'un desteklediği yerel gıda üreticileri ve kültürler, gastronomik turizmi de canlandırabilir, bu da kültürel mirası tanıtma açısından önemli bir fırsat sunar (Yakışıklı,2022). Küreselleşme ve fast food'un yaygınlaşması, kültürel çeşitliliğin tehdit altında olması, ekonomik zorluklar ve erişilebilirlik slow food hareketinin karşılaştığı zorluklar olarak gösterilmektedir.

Slow food hareketinin kurucusu Carlo Petrini insanların yaşamlarını temsil eden yolculuğa benzettiği için yavaş ama sürekli ilerleyerek iz bırakan salyangozu olan salyangozu hareketin sembolü olarak seçmiştir (Mısır, 2021). Bu hareket Romanya'da başlangıç aşamasında olmasına rağmen ilerleyen zamanlarda halkın ilgisi ve uygulama alanlarının artması beklenmektedir (Paul, 2014). Bir başka çalışma slow food hareketini ele aldığı değerlerle derinlemesine inceleyerek bu değerlerin korunması gerektiğini hedeflemektedir (Leitch, 2003). Yavaş turizm slow food akımından etkilenerek yerel değerleri keşfetmeyi hedeflemektedir. (Lowry ve Lee, 2016). Slow food hareketi Türkiye'de Carlo Petrini'nin 2006 yılında İstanbul başta olmak üzere değişik merkezleri ziyaret etmesi sonrasında başlamıştır (Gezeroğlu, 2013). Aynı zamanda Türkiye'de yirmi beş convivium, yüz otuz sekiz ürün Ark of Taste listesi içerisinde, altı Yeryüzü Pazarı yer almaktadır (Slow Food International, 2024).

Slow food akımı ile ilgili çok sayıda çalışma yapılırken, bibliyometrik analiz çalışmalarının az olduğu gözlemlenmektedir. Uçuk tarafından 2023 yılında 1998 ile 2022 yılları içerisinde yayınlanan 448 yayının analiz edildiği görülmektedir (Uçuk, 2023). Aynı şekilde 2010-2020 yılları arasında yavaş şehir hareketini inceleyen lisans üstü tezler analiz edilmiştir (Zengin ve Cengiz, 2021). Paslı tarafından yavaş şehirlerle ilgili 99 yüksek lisans tezi analiz edilmiştir (Paslı, 2021). Yine Coşkun ve Gençer tarafından *Türkiye'de Slow Food Konusunda Yazılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi* yapılmıştır (Coşkun ve Gençer, 2024). Slow food akımı konusunda yapılan çalışmaların TR Dizin veri tabanında tarama yapılarak makale, proje, kitap, bildiri konularında bibliyometrik analiz yöntemiyle araştırılması bu çalışmanın amacıdır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Bibliyometrik çalışmaların az olmasından dolayı yapılan bu çalışmanın alana katkı sağlaması hedeflenmektedir.

2.1. YÖNTEM

Bu araştırmada bibliyometrik analiz, veri analiz tekniği olarak kullanılmıştır. Bibliyometrinin disiplinlerin ilerleyişini takip etmek ve yorumlamak üzere tercih edilen bir yöntem olduğu bilinmektedir. Yayınlanan çalışmalardaki atıflar, uygulanan yöntemler, kullanılan anahtar kelimeler gibi bilgileri düzenleyerek analiz etmektedir. Yapılan analizler bir disiplinin bilimsel yapısının, coğrafi yansımasının, veri sahalarının, araştırma konularının anlaşılmasına destek olmaktadır (Koseoglu, Rahimi, Okumuş ve Liu, 2016). Bibliyometrik analiz yönteminden sosyal bilimlerde faydalanılmaktadır (Koç ve Öztürk, 2024).

Bilimsel araştırmaların nicelik yönünden çözümlemesini yaparak, araştırmaların nitelikleri üzerine veri sağlamak bibliyometrik yöntemle yapılabilmektedir. Yapılan bilimsel çalışmaların yapı ve tesirini test etmek için yaygın içerikli değişken bir yöntem ortaya koymaktadır (Wallin, 2005). Yapılan bu araştırma slow food (yavaş yemek) akımı konusunda hangi açılardan ele alındığının analizi açısından önemlidir. Bu nedenle slow food konusunu kapsayan makale, proje, kitap, bildiri konularında ilk çalışmalardan günümüze kadar hangi değişimlerin olduğu ve sonraki yıllarda hazırlanacak araştırmalara yön gösterecek bir çalışma olması düşünülmektedir.

Araştırmaya ait bilgiler Tübitak Ulakbim'e ait olan biyografik veri tabanlarından TR Dizin'den elde edilmiştir. "*TR Dizin, (eski adıyla Ulusal Veri Tabanları-UVT) Fen ve Sosyal Bilimler konu alanlarındaki ulusal, hakemli, bilimsel dergilerdeki makaleler ile TÜBİTAK Projelerinin bibliyografik/tam metin bilgilerinin yer aldığı, web sayfası üzerinden taranabilen ulusal atıf dizinidir. ULAKBİM'in hedeflerinden biri, Türkiye'nin bilimsel bilgilerini elektronik ortamda uluslararası standartlarda araştırmacıların erişimine TR Dizin olarak katkı sağlamaktır. "TR Dizin'in kapsamını oluşturan ulusal bilimsel dergiler, ULAKBİm TR Dizin uzmanları ile ilgili konu alanlarındaki uzman ve akademisyenlerden oluşan komiteler tarafından Dergi Değerlendirme Kriterlerine bağlı olarak seçilmektedir. TR Dizin, 2000 yılı Ağustos ayından itibaren web sayfası üzerinden tarana bilmektedir. Dizinde yer alan dergilerin makalelerine ait bibliyografik bilgilerin (makale adı, yazar, öz. Vs.)yanı sıra ULAKBİM müdürlüğü ile dergi editörlükleri arasında imzalanan katılım izni sözleşmesina bağlı olarak, makale tam metinlerine de erişilebilmektedir* (TR Dizin, Erişim Tarihi, 19.03.2025).

Bu çalışmada TR Dizin veri tabanı kullanılarak 19.03.2025 tarihinde tarama yapılmış ve seçilen anahtar kelime slow food başlık, özet, anahtar kelime bölümünde taranmıştır. Yapılan tarama sonucunda 1993 -2025 yılları arasında yayınlanan 7465 çalışma (makale, proje, kitap, bildiri) değerlendirmeye alınmıştır. Bibliyometrik analiz çalışmasının evrenini, uluslararası literatürü içine alan veri tabanlarındaki slow food konulu yayımlanmış çalışmalar oluşturmaktadır. Örneklemini ise, TR Dizin veri tabanında başlık, özet, anahtar kelime olarak tarandığında ulaşılan çalışmalar oluşturmaktadır. Elde edilen veriler bir tablolama programı olan microsoft excel kullanılarak analiz edilmiştir. Bu programda veriler tablolara işlenerek grafikler oluşturulmaktadır. Bu program veri listeleri, bir bilginin listede aranması, veriler arasında kurulan ilişkiler, bunlardan yeni veriler oluşturulmasına imkan verir (Baki, 2002). Bu çalışmada

yayınların yıllara göre dağılımı, kurumları, yayın dilleri, dergileri, ülkeleri, doküman tipi ve erişim formatından faydalanılarak bibliyometrik analiz elde edilmek istenmiştir. Yapılan çalışmada cevaplanması gereken araştırma soruları şu şekildedir:

- Slow food ile ilgili makale, proje, kitap, bildiri çalışmalarının yayın türlerine göre dağılımı nasıldır?
- Slow food ile ilgili makale, proje, kitap, bildiri çalışmalarının yayın yıllarına göre dağılımı nasıldır?
- Slow food ile ilgili makale, proje, kitap, bildiri çalışmalarının yayınlanan dergilere göre dağılımı nasıldır?
- Slow food ile ilgili makale, proje, kitap, bildiri çalışmalarının yayın dillerine göre dağılımı nasıldır?
- Slow food ile ilgili makale, proje, kitap, bildiri çalışmalarının kurumlara göre dağılımı nasıldır?
- Slow food ile ilgili makale, proje, kitap, bildiri çalışmalarının ülkelere göre dağılımı nasıldır?
- Slow food ile ilgili makale, proje, kitap, bildiri çalışmalarının doküman tipi göre dağılımı nasıldır?
- Slow food ile ilgili makale, proje, kitap, bildiri çalışmalarının erişim formatının durumu nasıldır?

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma bibliyometrik analiz yöntemiyle slow food akımı konusunda yapılan çalışmaların analizini kapsamaktadır. Bu bölümde TR Dizin veri tabanında slow food konulu 7465 çalışmaya ulaşılmış ve çalışmalardan elde edilen endekslere yer verilmiştir. Grafik 1'de taranan çalışmaların yıllara göre dağılımı gösterilmektedir.

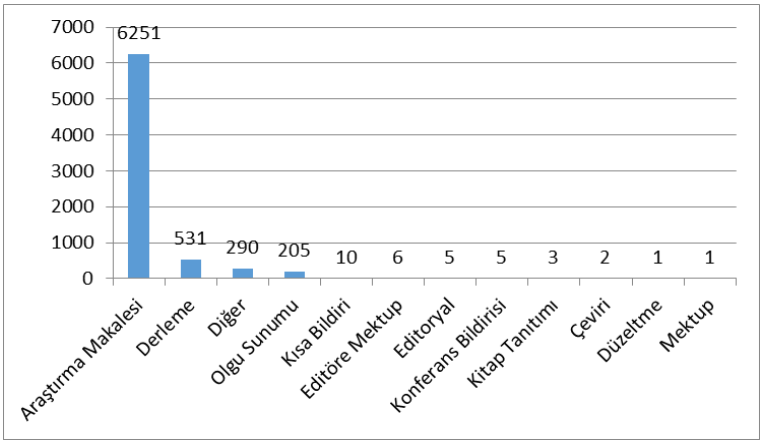

Çizelge 1. Taranan Yayınların Yayın Türlerine Göre Dağılımı

Görsel 1'de taranan yayınların yayın türlerine göre veri analizi incelendiğinde 6251 yayınla araştırma makalesi %85,5 oranıyla birinci sırada görülmektedir. Daha sonra ikinci sırada % 7, 2 oranında 531 yayın ile derleme almaktadır. Araştırma makalesinin oransal olarak çok yüksek olması bu alanda akademik çalışmaların daha çok yapılması ile ilişkilendirilebilir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

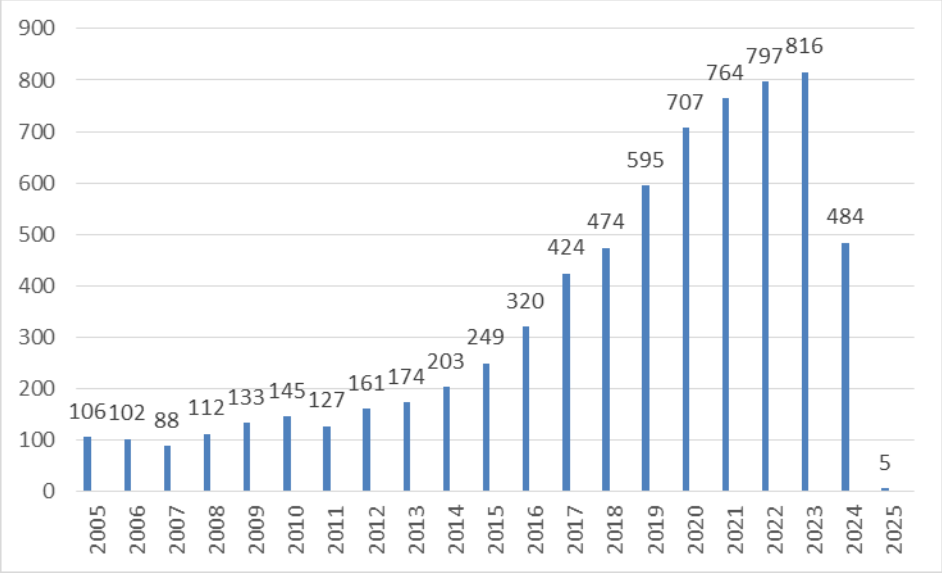

Görsel 2. Taranan yayınların Yıllara Göre Dağılımı

Görsel 2'de slow food kavramının TR Dizin veri tabanının incelenmesi sonucu yayın yıllarına göre dağılımları grafik olarak gösterilmiştir. Slow food araştırmalarının ilk yayın yılı olan 1993 -2004 yılları arasında toplam 479 yayın görülmektedir. Araştırmaların ilk yayın yılı 1993 olmasına rağmen grafiğin 2005-2025 yılları arası baz alınarak incelenmesinin sebebi yoğunluğun 2005 yılından itibaren başlaması olarak belirtilmektedir. Bu yıllar arasında slow food akımı üzerine en fazla çalışma 816 yayın ile 2023 yılında yapılmıştır. Bu sayı tüm verilerin %10,9'unu oluşturmaktadır. İkinci sırada 2022 yılında %10,6 oranında 797 çalışma yer alırken üçüncü sırada %10,2 oranında 2021 yılında 764 çalışma, 2020 yılında 707 çalışma %9,4 oranıyla takip etmiştir. Slow food akımı ile ilgili çalışmaların sayısı her yıl artarak devam etmiş fakat 2024 yılında 2023 yılına göre %59,3 oranında düşüş yaşandığı görülmüştür. Bunun sebebi slow food ile ilgili güncel gelişmelerin olmaması ve bilimsel araştırmalarda doygunluğa ulaşılması olabilir. 2025 yılında yayınların az olması yılın ilk üç ayına ait veriler olmasından kaynaklanmaktadır.

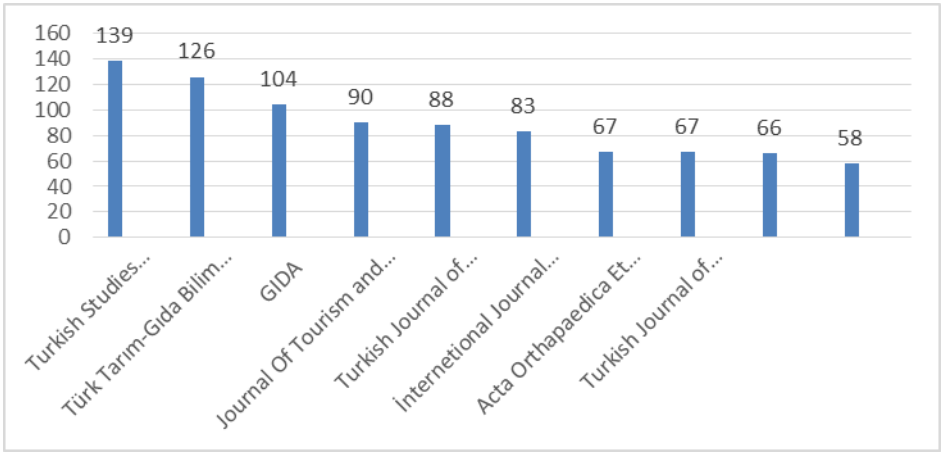

Görsel 3. Taranan Yayınların Dergilere Göre Dağılımı

Görsel 3'te slow food konulu araştırmaların yayınlandıkları dergiler grafik olarak verilmiştir. Ankara Bilim Üniversitesi'nin imtiyaz sahibi ve yayıncısı olduğu 2006 yılında kurulmuş Turkish Studies (Elektronik) 139 yayın ile ilk sırayı alan uluslararası hakemli bir dergidir. 2013

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yılında elektronik yayına başlayan Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji dergisi 126 yayın ile ikinci sırayı ve arkasından Gıda Teknoloji Derneğinin yayın organı olan GIDA dergisi 104 yayınla üçüncü sırayı almaktadır. Devamında Turizm ve Gastronomi Çalışmaları dergisi 90 yayınla dördüncü sırayı almaktadır. Diğer dergilerde turizm dergisine göre daha çok yayın yapılması gastronomi turizmi alanında çalışmaların 2000 li yıllarda başlaması olabilir. Yayın yapan dergiler incelendiğinde uluslararası, hakemli, açık erişimli yayınlar olduğu belirtilmektedir.

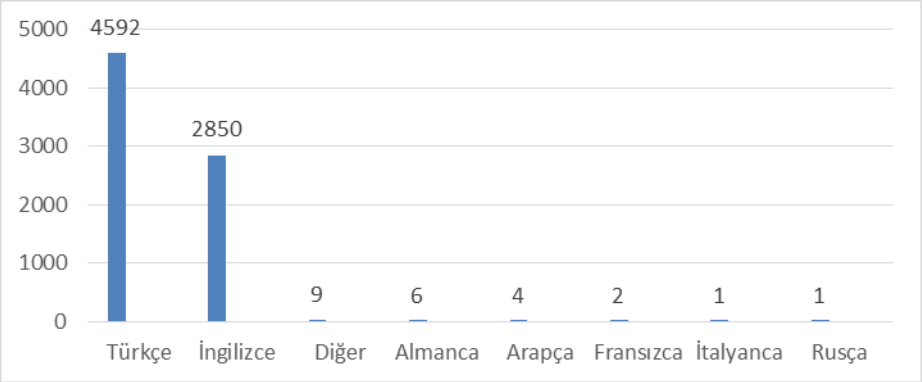

Görsel 4. Taranan Yayınların Yayın Dillerine Göre Dağılımı

Görsel 4 incelendiğinde slow food akımı konusunda TR Dizin veri tabanında yayınların %61,5 oranında Türkçe, %38,1 oranında İngilizce yayınlandığı görülmektedir. Yayınların Türkçe'den sonra en çok İngilizce dilinde olması yayınlanan dergilerin İngilizce dilinde yayınlama zorunluluğu getirmesi olabilir.

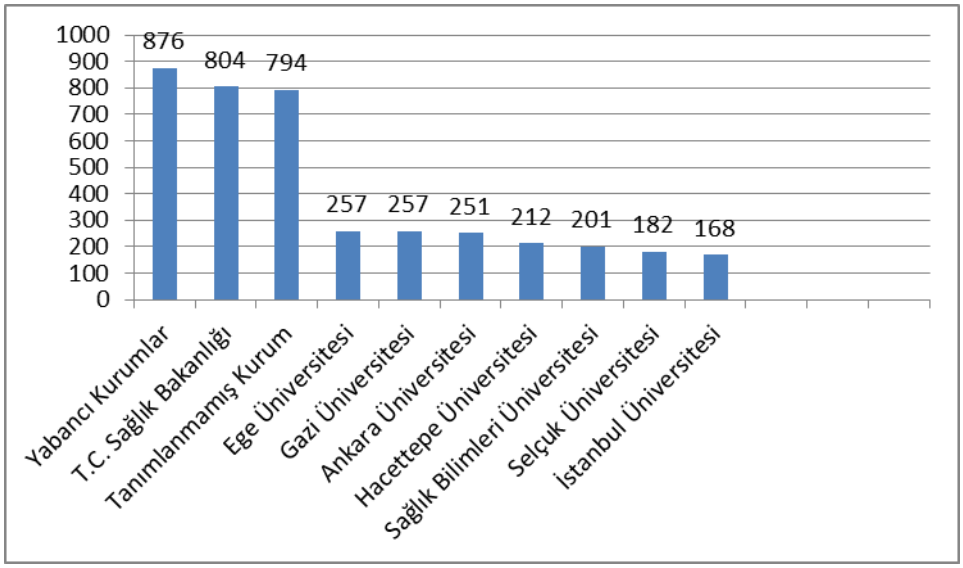

Görsel 5. Taranan Yayınların Yazar Kurumlarına Göre Dağılımı

Taranan yayınların yazar kurumlarına göre dağılımı görsel 5'te gösterilmektedir. Slow food konusunda yayın yapan yazarların 306 kurum içerisinde 876 yazarla yabancı kurumların birinci sırada olduğu görülmektedir. Yabancı kurumların nitelikleri ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. 804 yazarla T.C. Sağlık Bakanlığı ikinci sırada yer alırken, üçüncü sırada 794 yazarla tanımlanmamış kurumlar bulunmaktadır. Ege Üniversitesi ve Gazi üniversitesi slow food konusunda yayın yapan 257 yazarla dördüncü sırayı almaktadır. Hacettepe üniversitesi, Sağlık

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Bilimleri Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi kurum sıralamasında devam eden üniversitelerimizdir. Yabancı kurumlardan sonra ülkemizde T.C. sağlık bakanlığının çok fazla yazarla temsil edilmesi slow food sağlıklı yaşam felsefesine uygun olarak ilişkilendirilebilir.

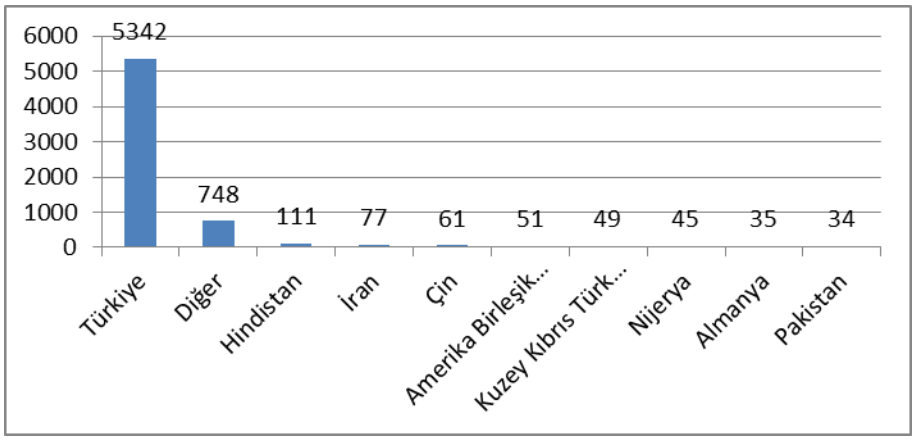

Görsel 6. Taranan Yayınların Yazar Ülkesine Göre Dağılımı

Slow food akımı konusunda TR Dizin veri tabanında yayınlanan yayınların yazarların ülkelerine göre dağılımı çizelge 6'da görülmektedir Toplam 89 yazar ülkesi içerisinde 5432 yazarla Türkiye birinci sırada yer alırken, 748 yazarla diğer ikinci sırada, Hindistan 111 yazarla üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'nin bu alanda çalışmasının çok olmasının nedeni olarak yapılan çalışmaların TR Dizin veri tabanında taramaya girmiş olması olabilir. Aynı zamanda Türkiye'deki araştırmacıların çoğunlukla TR Dizinde indekslenen dergilerde yayın yaptığı anlaşılmaktadır.

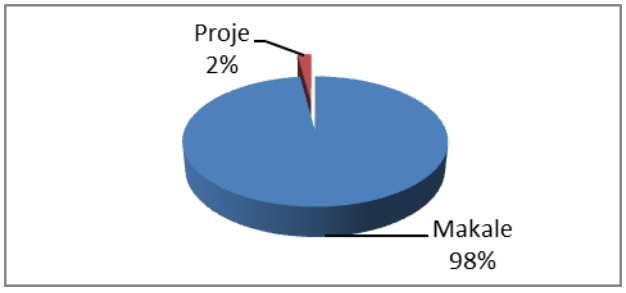

Görsel 7. Taranan Yayınların Doküman Tipi

Görsel 7'de taranan yayınların doküman tipi görülmektedir. TR Dizin veri tabanında slow food akımı konusunda yayınlanan doküman tipine göre 7465 yayından % 98 oranıyla 7310 makale ve % 2 oranında 155 proje olduğu görülmektedir. Doküman tipi olarak makalenin çok fazla olması bu çalışmaların daha geniş kitlelere yönelik yapılması olabilir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

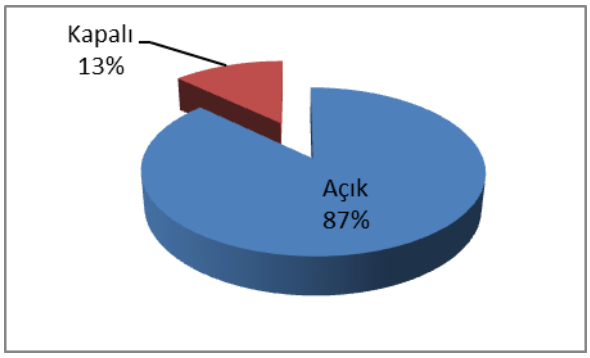

Görsel 8. Taranan Yayınların Erişim Formatı

Taranan yayınların erişim formatı görsel 8' de görülmektedir. TR Dizin veri tabanında 6505 yayın % 87 oranında erişime açık iken 960 yayın %13 oranıyla erişime kapalı tutulmaktadır.

4.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma slow food konusunda yapılan yayınların bibliyometrik analizini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Literatür taramasında slow food akımı konusunda yapılan çalışmaların TR Dizin veri tabanında tarama yapılarak makale, proje, kitap, bildiri konularında bibliyometrik analiz yöntemiyle hazırlanan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Elde edilen veriler alan yazındaki çalışma yetersizliği açısından önem arz etmektedir.

TR Dizin veri tabanında slow food konulu 7465 çalışmaya ulaşılmıştır. Yapılan analizler sonucunda slow food akımı üzerine en fazla çalışma 816 yayın ile 2023 yılında yapılmıştır. 2024 yılında 2023 yılına göre %59,3 oranında düşüş yaşandığı görülmüştür. Buna slow food alanında ulaşılmak istenen konu sayısında azalmalar, araştırmaların niteliği sebep gösterilebilir. Yayın yapan dergiler incelendiğinde uluslararası, hakemli, açık erişimli yayınlar olduğu belirtilmektedir. Yayınların Türkçe'den sonra en çok İngilizce dilinde olması yayınlanan dergilerin İngilizce dilinde yayınlama zorunluluğu getirmesi olabilir. Yine yapılan taramada araştırma makalesinin oransal olarak çok yüksek olması bu alanda akademik çalışmaların daha çok yapılması ile ilişkilendirilebilir. Bütün bunların yanında çalışmanın yazar ülkeleri, kurumlar, yayınların doküman tipi, erişim formatı ile ilgili bilgileri kapsaması bakımından slow food konularında yapacakları çalışmaları yükseltmek konusunda araştırmacılara yön verebilir niteliktedir.

Slow food hareketinin amaçları, geleneksel tarım yöntemlerinin korunarak geliştirilmesini, yerel mutfak kültürünün unutulmaya yüz tutmuş reçetelerini, gastronomik kimliği korumayı ve aynı zamanda yemek yemekten zevk almayı kapsamaktadır(Mayer ve Knox 2006). İyi (good), temiz (clean), adil (fair) slow food akımının kavramlarıdır. Slow food akımının gelecekte ekonomide ehemmiyet kazanacağı bunlar üzerine yapılacak çalışmaların faydalı olacağı, yerel ürün pazar paylarının ve üretici tüketici ihtimallerinin araştırılması önerilmektedir.

Yapılan bibliyometrik analiz çalışmasından çıkarılan sonuçlar neticesinde getirilen öneriler şöyle sıralanabilir. Bu araştırma TR Dizin veri tabanıyla sınırlı kalmıştır. Ayrıca analiz edilen veriler araştırmanın sınırlılıklarını göstermektedir. Aynı kavramın farklı veri tabanlarında taranarak analiz edilmesi önerilmektedir. Slow food konusunda toplumsal bilinci artırarak sürekliliği devam ettirmek için küreselleşme, ekonomik ve politik unsurlar, toplumsal şuur ve

dış faktör analizi yapılmalıdır. Slow food konusunu içeren ve geleneksel gıda üretim yöntemlerini koruma üzerine akademik yayınlar arttırılmalıdır. Yerel yönetimler ve resmi kurumların pazarlama aktivitelerini artırması slow food hareketinin gelişmesi açısından önemlidir. Yapılacak çalışmalarda tüm katılımcıların projelere dahil edilmesi farkındalık oluşmasına yardım edebilir.

KAYNAKÇA (TAVSİYE)

Amin, S. *Kapitalizmden Uygarlığa*. *Çev. Dönmez, Y. & Atabağsoy, N.,* Yordam Kitap, İstanbul, 2017.

Baki, A. *Öğrenen ve Öğretenler için Bilgisayar Destekli Matematik*, İstanbul: Ceren Yayınları, 2002.

Coşkun, C. ve Gençer, K., Bibliometric Analysis of Graduate Theses Written on The Topic of Slow Food in Turkey. Journal of Silk Road Tourism Research,4(1),23-34, 2024.

Demir, B., Sürdürülebilir Turizm Hareketi Olarak Slow Food: Germiyan Örneği. GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences (ATRSS), 4 (2): 1-16, 2021.

Gezeroğlu, E., *Sivil Toplum Kuruluşları Kampanyalarında Medyanın Rolü Slow Food/Fikir Sahibi Damaklar "İstanbul Lüfere Hasret Kalmasın" Kampanyasının İncelenmesi (Yayımlanmamışyüksek lisans tezi),* İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2013.

Güneş, S.G. ve Sabur, D.G.,Yerel lezzet turları örneğinde Slow Food Hareketi Toros University Journal of Nutrition and Gastronomy-JFNG(1) 105-123, 2023.

Güven, E., Yavaş güzeldir: Yavaş yemek"ten "yavaş medya"ya hızlı tüketime dair bir çözüm önerisi. Selçuk İletişim, 7(1), 113-121, 2011.

Honore, C. *Yavaş: Hız Çılgınlığına Başkaldıran Yavaşlık Hareketi.*Çev. Gür, E. Alfa Yayınları, İstanbul, 2008.

Kazcynski, T. J. *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, Çev. Kaos Yayınları, İstanbul, 1996.

Koç, F. ve Öztürk, G., Gastronomiyi konu alan ulusal doktora tezlerinin bibliyometrik analizi. Karadeniz Turizm Araştırmaları Dergisi, 2(1), 25-50, 2024.

Koseoglu, M. A., Rahimi, R., Okumus, F. Ve Liu, J., Bibliometric studies in tourism. Annals of tourism research, 61, 180-198, 2016.

Leitch, A., Slow food and the politics of pork fat: Italian food and European identity. Ethnos, 68(4), 437- 462, 2003.

Lowry, L. L. ve Lee, M.,CittaSlow, slow cities, slow food: Searching for a model for the development of slow tourism. 40, 2016.

Mayer, H. ve Knox, PL., Slow Cities: Sustainable Places in a Fast World. Journal Of Urban Affairs, 28(4), 321-334, 2006.

Memiş, H.,'Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi', Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 5(1), 144-161, 2014.

Mısır, S., *Slow food algısının ölçülmesi ve yerel gıda alımına etkisi: Gökçeada örneği. (Yüksek Lisans Tezi),* Yer: Gaziantep Üniversitesi, 2021.

Özgürel, G. Ve Avcıkurt, C., Yavaş yemek (Slow food) hareketinin yerli turistler (akademisyenler) tarafından algılanışı (perception of slow food movement by ındigenous tourists- 'academicians'). Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 6(4), 568-587, 2018.

Paslı, M. M., Sakin Şehir konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5(2), 1005-1017, 2021

Paul, B. D. *From slow food to slow tourism. Annals of the university of oradea,* Economic Science Series, 2014.

Sağır, G., Küreselleşmeden Geleneksele Dönüşte Slow Food Ve Cittaslow Hareketi. The Journal of Social Science ,Year:1, Volume:1, Number:2, 50-59, 2017.

Slow Food International, (2024).

Stavrides, S. *Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru.* Çev. Karatay, A. Sel Yayıncılık, İstanbul, 2016.

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin, Erişim Tarihi: 19/03/2025.

Uçuk, C.,A bibliometric analysis on slow food with vosviewer. Journal of Recreation and Tourism Research, 10(1), 14-29, 2023.

URL-1: Slow Food, Slow Food, *https://www.slowfood.com/our-history/,*

Erişim Tarihi: 10.05.2024.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Wallin, J. A.,Bibliometric methods: Pitfalls and possibilities. Basic & Clinical Pharmacology & Toxicology, 97(5), 261-275, 2005.

Yakışıklı, İ. *Slow food- yavaş yemek hareketi ve sürdürülebilir beslenme,* Yeni İnsan Yayınevi, 2022.

Yıldız, H. ve Turan, M., 'Küreselleşme ve Sağlık', Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 36, 39-41, 2010.

Zengin, B. ve Cengiz, M.,Yavaş şehir (cittaslow) konusundaki lisansüstü çalışmaların

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SENDİKALAŞMA PRATİKLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET: DÜZCE İLİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Kevser Işık

Kevser7858163@gmail.com- 0009-0005-2395-2818

Sakarya Üniversitesi

ÖZET

Türkiye'de sanayileşmenin gelişmeye başlamasının ardından işçi örgütlenmeleri ve sendikal hareketlerin gelişiminin seyrinden yola çıkarak, kadınların işgücü piyasasına katılımı ve dolayısıyla kadınların sendikal örgütlenmeye katılımı incelenmiştir. Bireylere atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinden en muzdarip taraf olan kadınların, iş gücü piyasasında yapay olarak üretilmiş bu rollere karşın kendilerini var etme süreçleri araştırılmıştır. Ayrıca işçi kadınlar üzerinden sendikal hak ve bilinç düzeyleri incelenmiştir. İşçilerin hak ve çıkarlarını korumak üzerine kurulan sendikaların içerisinde, iş yaşamında toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle karşı karşıya olan kadınların haklarının ne derece savunulduğu ve temsil edildiği üzerine durulmuştur. Yürütülen çalışmada kadınların işgücü piyasasına katılımıyla başlayan rol çatışmasının, iş gücü piyasasındaki yansımaları, toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitsizliklerinin sendikal örgütlenmeye olan etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak Düzce ili üzerinden kadınların sendikal örgütlenmeye katılma düzeyleri, katılamama sebepleri, sendikal örgütlenmeye katılmada yaşadıkları zorluklar incelenmiştir. Yürütülen çalışmada problemlerin ve konunun daha derinlemesine incelenmesi hedeflenerek nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. Araştırmanın yürütüldüğü kişilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler için yarı yapılandırılmış, açık uçlu sorulardan oluşan soru formu hazırlanmış, görüşülen kişinin deneyimlerine bağlı olarak sorular genişletilip, çeşitlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de Sendikal Gelişim, İşgücü Piyasasında Cinsiyet Eşitsizliği, Sendikalaşmada Toplumsal Cinsiyet

1.GİRİŞ

Türkiye'de sanayinin gelişmesiyle birlikte artan işçi sınıfı, sendikal örgütlenmeye başlamıştır. Türkiye'de 1990'lardan başlayarak 2024'e kadar geçen süreçte erkeklerin iş gücü piyasasına katılım oranı her daim %70'in üzerindeyken, kadınların iş gücü piyasasına dâhil olma oranı %30'larda kalmıştır. İş gücü piyasasının erkek egemen yapısına bağlı olarak sendikal örgütlenme faaliyetleri de ağırlıklı olarak erkekler tarafından gerçekleştirilmiştir. İş yaşamına dâhil olan kadınlar hem erkek egemen bir istihdam alanına girmekte hem de sendikal yapılara üye olduklarında erkek egemen bir örgütlenme ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla kadınların özel alanlarında yaşadıkları cinsiyet ayrımcılığının iş gücü piyasasında ne şekilde vuku bulduğu, ayrıca sendikal yapılar içerisinde nasıl bir karşılık bulduğu araştırma konusu olmuştur. Urhan (2014,7-13)'a göre kadınların sendikalara katılımının düşük olmasının ardında istihdam düzeyi ve niteliği, toplumsal cinsiyet rolleri ve sendikaların benimsedikleri politikalar yatmaktadır. Ayrıca toplumsal yaşamda kadınlar için biçilmiş olan roller gereğince, kadınlar istihdam piyasasında değil, ev içerisinde konumlandırılmıştır. Kadınlara yüklenmiş olan ev içi

mesuliyetlerinden dolayı hem işgücü piyasasına katılım oranları daha düşük olmakta hem de toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak kadınların esnek çalışma koşullarına sahip işleri tercih etmelerine sebep olmaktadır. Bazen kayıtsız ya da yarı zamanlı çalışmalarına bağlı olarak eksik ödenen sigorta sebebiyle hak ve imkânlardan da yeterli düzeyde faydalanamamaktadırlar. Bunun yanı sıra kadınların düzenli olarak işgücü piyasasına girdikten sonra daha farklı problemler karşısına çıkmaktadır. İşgücü piyasasına dâhil olan kadınlar, yalnızca aile yaşamının değil, ekonomik örgütlenmenin de toplumsal cinsiyet rolleriyle çevrelenmesinden muzdarip olmakta, cam tavan sendromu ile karşı karşıya kalmaktadır. Cam tavan sendromu, kadınların daha üst pozisyonlara ulaşmasını engelleyen ataerkil zihniyet yapısının işgücü piyasasındaki ürünüdür (David ve Woodward, 2005, s.14; Wirth, 2001,s.1, Akt; Asoy, 2018,89). İş gücü piyasasında işçilerin, haklarını ve çıkarlarını korumak için kurulmuş olan sendikalar, erkek egemen istihdam piyasasının da etkisiyle erkek egemen örgütlenmelerdir. Bu noktada toplumsal cinsiyet rejimine bağlı olarak işgücü piyasasında problem yaşayan kadınların çıkar ve haklarını korumak, temsil etmek maksadıyla sendikal örgütlenmeler ile olan ilişkisi büyük önem arz etmektedir. Toksöz (1994,443)'e göre sendikal örgütlenmede içerisinde statü elde eden kadınların önemli bir çoğunluğu bekâr veya evli çocuksuz kadınlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda sendikal örgütlenmeye dâhil olamama ya da gerekli önemin verilememesinin ardında kadınların toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak yaşadıkları eşitsizliklerle tekrar karşılaşılmaktadır.

Sendikal yapının Türkiye'deki gelişimi ve toplumsal cinsiyetin kökenleri incelenerek kadınların işgücü piyasasındaki varlığı ve buna bağlı olarak sendikal örgütlenme içerisindeki etkinlikleri incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak görüşülen örneklem grubu kartopu yöntemine dayalı olarak seçilmiştir. Ayrıca araştırma bu alanda daha geniş bir literatür oluşturmak, kadınların sendikalaşamamasının ardında yatan sebepleri ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

2. YÖNTEM

İstihdam piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görünümü sanayi devrimi sonrasında araştırmalara konu olmaya başlamıştır. İşgücü piyasasında işçilerin hak ve çıkarlarını korumak geliştirmek için örgütlenen işçi sendikalarının içerisinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin görünümünü araştırmak hedeflenmiştir. Bu bağlamda araştırma teorik amaca yönelik olarak sendikal yapıdaki toplumsal cinsiyeti derinlemesine araştırıp var olan literatüre katkı sağlaması amacıyla yapılmıştır. Araştırmada problemlerin ve konunun daha derinlemesine incelenmesi hedeflenerek nitel araştırma yöntemi seçilmiştir.

Neuman (2010) nitel araştırma yönteminin tanımını şu şekilde yapmaktadır:

"Nitel araştırmalar, toplumsal olgu ve olayların içinde meydana geldikleri toplumsal ve kültürel bağlam içerisinde bütüncül bir şekilde incelendiği verilerin standartlaştırılmamış veri toplama araçlarıyla, sayısallaştırılmadan toplandığı araştırmalardır. Ele alınan olgunun karmaşıklığını ve bütünlüğünü gösterme, sosyal aktörlerin eylemlerini arkasındaki eylemlerini anlama ve yorumlama aracını taşır."(Neuman 2010, akt. Gönç, 2015).

Araştırmanın yürütüldüğü kişilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşme; Gönç (2015,87) açık uçlu sorularla yapılan, görüşmecinin

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

kendiliğinden konuşmasının hedeflendiği, rahat bir ortamda, araştırmacının konu bağlamında kalınmasını sağlayan yönlendirmeleri ile yapılan fakat araştırmacının mümkün olduğunca müdahalede bulunmadığı detaylı ve samimi cevaplar almasını önceleyen görüşmelerdir. Görüşmeler için yarı yapılandırılmış, açık uçlu sorulardan oluşan soru formu hazırlanmış, görüşülen kişinin deneyimlerine bağlı olarak sorular genişletilip, çeşitlendirilmiş veya çıkarılmıştır. Veriler katılımcı gözlemci olarak toplanmış, araştırılan kültürün doğal ortamında, araştırmacı kimliği ile katılarak elde edilmiştir (Gönç,2015,91). Araştırmada örneklem grubu, sendika içerisinde kadın yetkililerin sayıca az olmasından dolayı kartopu örneklem seçim tekniği kullanılmıştır. Kartopu örneklem seçim tekniği; araştırma evreni içerisinde belirlenen gruba ulaşmadaki zorluklardan dolayı örnekleme girmeye uygun olan birkaç kişiyle görüşerek onların vasıtasıyla benzer özellikleri taşıyan diğer bireylere ulaşarak gerçekleştirilmektedir (Gönç, 2015, 156).

Görüşmeler yüz yüze, samimi bir sohbet ortamı oluşturarak hiyerarşik, otoriter, yönlendirici bir üsluptan kaçınarak yalnızca görüşülen kişinin deneyim ve düşüncelerine odaklanarak gerçekleştirilmiştir. İlk etapta sendikal kültür ve yapısını derinlemesine kavrayabilmek ve sendika içerisinde faaliyet gösteren kadın çalışanlara ulaşabilmek amacıyla Düzce'de ki PETROL-İŞ şube başkanıyla görüşülmüştür. Ardından PETROL-İŞ şube başkanının yönlendirmeleri ile TEKSİF' in örgütlenme bürosu ile iletişime geçilerek TEKSİF' in örgütlemiş olduğu bir tekstil fabrikasında sendika içerisinde faaliyet gösteren kadınlarla görüşülmüştür. Bu görüşmelerden ilki, Q2 ile olan görüşme, fabrikanın içerisinde yer alan sendika görevlileri için ayrılmış ofiste gerçekleşmiş, Q2 ses kaydı alınmasına izin vermediğinden not tutularak gerçekleştirilmiştir. Görüşme yaklaşık olarak 1,5 saat sürmüş, Q2 görüşme sırasında kadın hakları ve cinsiyet eşitliği noktasında farkındalık yaratmak amacıyla düzenlenen etkinliklerin video, görüntülerini paylaşmış, yürüttükleri destek programları ve çalışmalarından bahsetmiştir.

Q1 ile yapılan görüşmede ses kaydı alınmasına izin verilmemiş yaklaşık olarak 2 saat görüşülmüştür. Q2 petrol- iş bünyesinde faaliyet göstermekte olup bu alanda sendikalarının çıkarmış olduğu kadın dergilerini ve sendika üyeliğinin ardından verilen kitapçığı paylaşmıştır. TEKSİF bünyesinde faaliyet gösteren Q3 ile yapılan görüşmede ses kaydı alınmış, görüşme yaklaşık olarak 1 saat 15 dakika sürmüş ve görüşme, Q3'ün evinde sohbet ortamında gerçekleştirilmiştir. Q4 ile yapılan görüşme METAL-İŞ sendikasının örgütlemiş olduğu bir fabrikanın, sendika temsilcileri için ayırmış olduğu büroda gerçekleştirilmiş, görüşme ortalama olarak 1 saat sürmüştür. Q5 ile yapılan görüşme zoom uygulaması üzerinden gerçekleşmiş, görüşme yaklaşık olarak 45 dakika sürmüş ve tamamı kayıt altına alınmıştır. Q5 daha önce bir tekstil fabrikasında sendika temsilciliği yapmış, 5 yıl boyunca aktif faaliyet göstermiş, işyerinin kapanmasının ardından temsilciliği bırakmıştır. Görüşmecilerden, Q6 ve Q7 TEKSİF bünyesinde faaliyet gösteren bir tekstil fabrikasında delege olarak aktif sendika üyeliği yapmaktadır. Her ikisiyle de ayrı ayrı olarak iş çıkışında servisten indikleri sakin bir açık alanda yaklaşık olarak 30 dakika süren görüşmeler gerçekleştirilmiş, görüşmelerde ses kaydı alınmıştır. Q8 ile yapılan görüşme, Q8'in evinde gerçekleştirilmiş, görüşme yaklaşık olarak 1 saat sürmüştür. Görüşme esnasında ses kaydı alınmasına izin verilmemiş bu sebeple not alınarak görüşme kayda geçirilmiştir. Q8 daha önce bir tekstil fabrikasında delege olarak görev yapmış, eşinin yoğun baskıları sebebiyle görevinden ayrılmıştır.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Görüşmecilerin tamamına görüşme öncesinde bilgilendirme formu verilmiş, rıza beyanları alınmış ardından görüşmeler yapılmıştır. Örneklem grubundaki görüşmeciler işçi sendikalarında görev yapan kadın işçilerden oluşmakta olup her görüşmeciye ortalama 25 soru sorulmuş, sorular görüşmecinin deneyimlerine göre arttırılmış ya da düzenlenmiştir. Görüşmecilerin yaş aralığı 35-48 arasında değişmektedir. Görüşmeciler sendika içerisinde temsilci, delege veya öncesinde belli bir dönem temsilcilik yapmış olan kişilerden oluşmaktadır. Görüşmeciler OSB bölgesinde yer alan örgütlü fabrikalarda çalışan evli, çocuklu, lise ve altı eğitim düzeyine sahip olan kadın işçilerdir. Araştırma evrenine bağlı olarak fabrikada sendika temsilcisi ya da delege dışında daha üst kademelerde sendika içerisinde faaliyet gösteren, sendika şubesinde görev yapan kadın çalışan bulunamamıştır. Araştırma evreni Düzce ili içerisinde sınırlı tutulmuştur. Görüşmelerden elde edilen veriler bulgular kısmında tartışılmıştır.

3. İŞÇİ SENDİKALARININ TÜRKİYE'DE Kİ GELİŞİMİ VE TARİHİ

Sanayi Devrimi ve sonrasında iktisadi, ekonomik örgütlenmenin değişimiyle beraber yeni bir sınıf, işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfının oluşmaya başlamasıyla beraber sendikal yapı oluşumuna giden süreçte farklı biçimlerde işçiler örgütlenmiştir. Özellikle Avrupa'da sendikanın temelini İngiltere'de kurulan 'kardeşlik örgütü' oluşturmaktadır (Koç, 1998,1). Kardeşlik Örgütü'nün kurulma sebebi lonca sisteminde başlayan kırılmalarla, ustaların kalfalar üzerinde oluşturdukları sömürüleri karşın kalfaların kendi haklarını savunmak, greve gitmek ve kalfalar arası münasebeti, yardımlaşmayı kurmalarına olanak sağlamıştır (Koç, 1998,1). İlk etapta ortaya çıkan sendikalar ağırlıklı olarak vasıflı işçiler örgütleyen 'meslek Sendikaları' olmakla beraber vasıfsız olan işçiler bu sendikalara kabul edilmez, onların sendikal örgütlenmelere girmeleri çok daha sonraları gerçekleşmiş ve meslek sendikaları üyeleri olanlara ise işsiz kaldıkları durumlarda işsizlik yardımı yapılmıştır (Koç, 1998,1-2). Osmanlı imparatorluğunda ilk sendikal hareketlenme1896-5 yılları arasında İstanbul'da bir Tophane fabrikasında örgütlenen Amele-i Osmani(Osmanlı Amele) Cemiyeti'ni kurmuş, örgüt uzunca bir süre devam etmese de ilk olması sebebiyle önem arz etmektedir (Koç, 1998, 3). Osmanlı'da başlayan sendikal hareketler öncelikle inşaat, madencilik ve kamu sektöründe görülmüş, sendikalaşma faaliyetleri meşrutiyet sonrası artmış fakat 1909 yılında Tatil-i Eşgal Kanunu ile kamuya yönelik hizmet veren kişiler için sendikalaşma 1936'a tarihine kadar da devam ederek yasaklanmış bunun yanı sıra grev hakkı korunmuştur (Koç, 1998,3).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise cumhuriyet ilanından sonra yaşanan farklı ayaklanmalar sonrasında Takrir-i Sükûn Yasasına bağlı olarak sendikal faaliyetlerin önüne ket konulmuştur. Dönem içerisinde ülkenin savaştan yeni çıkmış olması, çalışabilecek olan nüfusun azalması, vasıflı işçilerin büyük bölümünü oluşturan gayrimüslimlerin ülkeden ayrılmalarıyla beraber işçi örgütlenmesine duyulan ihtiyaç da son derece düşük olmakla birlikte, devlet 1932 yılında İzmir bölgesinde kendi eliyle bir takım işçi örgütleri kursa da başarılı olamamıştır(Baydar, 1998, 8).

1938 yılında yürürlüğe giren Cemiyetler Kanunu ile mesleklere dayalı işçi örgütlenmeleri yasaklanarak cezaya tabi tutulmuştur. Yıldırım Koç (1998, 5-6)'a göre ise bu süreçte sendikal faaliyetlerin kurulamamasının sebebi; yasaklardan ziyade vasıflı işçilerin yokluğu olmakla beraber var olan vasıflı, eğitimli işçilerde çıkarılan yasalar ile memur çatısı altına alınmış, memurlara verilen haklar sebebiyle vasıflı işçiler bir anlamda 'işçi aristokratına' dönüşmüş ve

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

dolayısıyla sendika faaliyetlerine duyulan gereksinim azaltılmıştır. Ayrıca dönem içerisinde işçilerin bir kısmı da kamuya bağlı işletmelerde işçi statüsüyle çalışmıştır. Halkın ağırlıklı olarak kırsal bölgelerde tarım faaliyetleri ile geçimini sağladığı bu süreçte işçilere verilen ücret ve haklar ile bir anlamda köy yerine kent, tarım yerine sanayi, çiftçilik yerine işçiliğe karşı ileride oluşacak cezbedici unsurların temelleri bu süreçte atılmaya başlamıştır. 1925-46 yılları arasında çıkarılan işçi Kanunu, Ceza Kanunu ve Cemiyetler Kanunu ile işçilerin sendikal örgütlenmesi yasaklanmış ve kurulması halinde çeşitli cezalara tabii tutulmuştur (Baydar, 1998,8) 1923-1946 yılları arasında özellikle ilk kuşak işçi sınıfı olması hasebiyle sendikalaşma, sendika örgütlenmesi gibi kurumsallaşmaya dayalı bir bilinç henüz oluşmamakla birlikte 46 sonrasında kendini göstermeye başlayacaktır.

5 Haziran 1946'da Cemiyetler Kanununda' da değişikliğe gidilerek 'sınıf esasına dayalı cemiyet kurma' yasağı kaldırılarak sendika faaliyetleri serbest bırakılmış ve ardından ülkede ki işçi yardımlaşma dernek ve kulüpleri de sendikalara dönüşmeye başlayarak ülkenin farklı bölgelerinde sendikal örgütlenmeler oluşmuştur (Koç, 1998, 7). 1947 tarihinde ise sendikaların artmasıyla birlikte sendikaların, siyasi uğraşlarının ve grev hakkının engellenmesi için Sendikalar Kanunu çıkarılmıştır (Baydar,1998, 9).

Sendikaların kurulmasının serbestleşmesiyle beraber farklı bölgelerde kurulan benzer işkollarını temsil eden sendikalar, Otel, Lokanta Ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikaları Federasyonu (TOLEYİS), Tekstil Ve Örme Sanayi İşçileri Sendikaları Federasyonu (TEKSİF) gibi bir çatı kurumla örgütlenmeye başlamış, daha sonra tüm bu çatı kurum ve federasyonları örgütlemek üzere 31 Temmuz 1952'de Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonları (TÜRK-İŞ) kurulmuştur (Koç, 2003, 81-83).

1960'da çıkarılan yeni bir Sendikalar Kanunu ve 1963'de çıkarılan Toplu İş Sözleşmesi ve Grev ve Lokavt Kanunu ile anayasal olarak grev hakkı ve sendikal örgütlenme hakkı işçilere tanınmıştır (Baydar,1998, 9). Çıkarılan kanun ile birlikte 1961 yılında 511 sendika, 1963' de ise 611, 1966'da ise 704 sendika kurularak buna binaen sendikalaşan işçi sayısı da önemli ölçüde artış göstermiştir. Daha sonra devlet ve sendikalar arasında yaşanan siyasal anlaşmazlıklar sonrasında Tür-İş içerisinden ayrılan bir grup sendika, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunu (DİSK) kurmuştur. DİSK'in alternatifi ve karşıt ideolojik görüş belirleyen daha sonraları kendisini feshedecek olan Milli-İş (MİSK) ve 1976'da Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu kurulmuştur. İdeolojik ayrımlara bağlı olarak yeni kurulan konfederasyonlar ve güçlenmeye başlayan sendikal gelenek ile beraber 1970'de İstanbul ve çevresinde başlayan işçi protestoları hız kazanmış, polis ve işçiler arasında çatışmalara yol açarak çıkan büyük kargaşa sonrasında sıkıyönetim (12 Mart 1971) ilan edilmiştir. 1974-1980 arasındaki dönemde ülkede yaşanan siyasi krizler, sağ- sol çatışmaları, sendikalar arasında da karşılık bularak özellikle DİSK-MİSK arasında kanlı çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur (Baydar, 1998,10-11). Siyasal çatışmalara karışan sendikalar, işçi sınıfı arasında da ayrılıklara ve çatışmalara yol açmıştır. Ülkede başlayan sendikal örgütlenme, siyasi iktidarın kontrol ve düzenleme isteğiyle beraber sendika faaliyetleri zaman zaman çeşitli baskı ve kısıtlamalar ile karşı karşıya kalmıştır.

12 Eylül 1980 darbesi sonrasında Türk-İş'e bağlı bazı sendikalar kısıtlamalar getirilmiş, DİSK'e ağır yaptırımlar uygulanarak MİSK, HAK-İŞ ve DİSK'e bağlı sendikaların faaliyeti

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

durdurularak bir süre askıya alınmışlardır (Koç, 1998,16). Darbe sonrasında işçi sınıfının sendikalar vasıtasıyla elde ettiği pek çok hak kaybedilmiştir.1983 yılında 'tepki yasaları' olarak anılan 2821 sayılı sendikalar Kanunu ve 2822 sayılı toplu iş sözleşmesi grev ve lokavt kanunları ile 80'li yıllara değin kaydedilen sendikal başarının bir anlamda önü kesilmiştir (Baydar, 1998, 11). Darbe sonrasındaki dönemde işçilerin gerçek ücretleri yarının alına düşmüş, kıdem tazminatına tavan getirmiş, genel tatil olan bazı günlerde iş başı yapılmaya başlanmış, özelleştirme uygulamasına hız kazandırabilmek için pek çok haktan mahrum kalan sözleşmeli personel uygulamaları gibi işçilerin hak ve çıkarlarını olumsuz etkileyen değişimler yaşanmıştır. İlerleyen süreçte işçi sınıfı ve sendikalar mahrum kaldıkları pek çok vesilesiyle kamuoyunda ses getiren büyük grevler düzenlemişlerdir. 1985 yılında özellikle TÜRK-İŞ' e bağlı sendikalar ülke genelini kapsayan grevler düzenlemiş 3 Ocak 1991'de ülke genelinde bir günlük işe gitmeme eylemi en önemli grevlerden biridir (Koç, 1998, 18). TÜRK-İŞ 'e bağlı olan sendikalar 1989-1994 yılları arasında toplu iş sözleşmeleri imzalamaya başlayarak gerçek ücretlerde yaşanan kaybın bir nevi önünü kesmiş olsalar da 94 yılında kabul edilen 5 Nisan istikrar programı ile işçilerin elde ettikleri ve elde etmeye çalıştıkları hakları tahrip etmiştir. Çıkarılan istikrar programına, taşeronlaşmaya, özelleşmeye, işçi haklarının sömürülmesine ve işçi hakları savunulması adına pek çok grev sendikalar tarafından düzenlenmiştir. Türkiye'de sendikalar, kurulmaya başladığı yıllardan bugüne değin siyaset ile yakın ilişki içerisinde olmuştur. Her ne kadar TÜRK-İŞ' te olduğu gibi 'partiler üstü politikalar' benimsenmeye çalışılsa da yaşanılan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık sonucu hakları noktasında kazanım - kısıtlama, kayıp - koruma isteği ile siyaset ve sendikalar arasında ki ilişkiler pek çok zaman gerilim yaşanmasına sebep olmuştur. Değişen toplum ve iktisadi yapı sonrasında iş gücüne daha aktif olarak katılmaya başlayan kadınlar, sendikal örgütlenmeye de başlamıştır.

Türkiye'de Kadın ve Erkeklerin 1990-2019 Yılları Arasında İstihdam Piyasasına Katılım Oranları

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2019	2022	2024
Kadın	34.2	30.9	26.6	23.3	27.6	31.5	32.5	33.6	34.4	34,4	37,0
Erkek	79.7	77.8	73.7	70.6	70.8	71.6	72.0	72.5	72.0	71,1	73,02

www.OECD.org Tablo:1

1990'dan 2024'e kadar geçen sürede cinsiyetlere bağlı olarak iş gücüne katılım oranı düzenli ve benzer bir seyir göstermektedir. Yaklaşık olarak 25 yıllık süre zarfında kadınların iş gücüne katılımında belli oranlarda artış yaşansa da önem bir değişim gözlenmemiştir. İş gücüne katılımın düşüklüğü üzerinden de anlaşılacağı gibi kamusal alanda ki ücretli iş piyasası erkek egemen bir dünyadan oluşmaktadır. Bu duruma binaen sendikal örgütlenmede kadının görünümü, sendikal yapı içerisinde kadının statü elde etme oranı da son derece düşüktür.

4. KADINLARIN SENDİKAL KATILIMININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

İşçilerin sendikal katılımını arttıran bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlardan ilki; çalışanlar sendikanın olduğu işyerlerinde ücretlerin daha yüksek olacağını düşünmektedir (Beken,2015,160). Bir diğer önemli unsur ise çalışanlar için sendikalı işyerlerinin iş güvencesi vaat etmelerinin yanı sıra diğer etkenler ise sosyal güvenlik imkânları, eşit ücret ve grup aidiyeti

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

gibi sebeplere dayanmaktadır (Beken,2015,160). Kadınların sendikalara katılma nedenlerine bakıldığın öncelikli sebebin eşit ücret alabilmek olduğu görülmüş bunun yanı sıra diğer önemli sebepler ise; iyi bir mesleki eğitim, annelik vb. sebeplere bağlı izinler ve yıllık izinlerinden faydalanabilmeye dayanmaktadır (Smith,2006:40 akt: Beken,2015,161). Kadınların sendikal faaliyete katılımının ardında öncelikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak ortaya çıkan eşit işe, eşit ücret talebi bulunmakla birlikte diğer önemli neden ise; toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak ev içi rolleri ve iş yaşamındaki rolleri arasında uzlaştırıcı bir bağ kurması sebebiyle tercih ettikleri görülmüştür. Kadınların çoğu zaman sendikal katılımının ya da sendika içerisinde faaliyet gösterememelerinin ardında yatan sebeplerin başında toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlı sebepler yatmaktadır. Eş ve ebeveynlerin baskıları, sendikal katılım hakkında yeterli bilgilere sahip olmama, sendikal yapı içerisinde benimsenen kültür (ILO,2002:19) ev içi rollere bağlı olarak düzenli ve tam zamanlı çalışamama, sendikal faaliyetler için gerekli olan zamandan ev içi roller sebebiyle yoksun olma, işgücü piyasasında düşük istihdam oranları, işveren tarafından sendikalı kadınlara karşı fiziksel ve sözlü taciz uygulamaları (Bakır ve Akdoğan, 2009,92) kadınların sendikal faaliyetlere katılımını engelleyen başat sebeplerdir (Beken,2015, 171-173).

Ayrıca erkek egemen kültürün hakim olduğu sendikal alanlarda, kadın çalışanların, sendikalara ilgi duymadığına dair varsayımlar bulunmaktadır. Bu varsayımlar daha detaylı incelendiğinde toplum yapısı, istihdam piyasasının örgütlenme biçimi, ataerkil ideolojiler gibi arka planda pek çok sebebin kadınların sendikal örgütlenmeye katılamama sebeplerini oluşturmaktadır.

Bu engeller başlıca sıralandığında; ev içi sorumlulukların toplumsal cinsiyet rollerine dayanarak eşitsiz bir şekilde bölünmesi, kadınların istihdam piyasasındaki dışlanan konumlarına ve toplumsal baskılara bağlı olarak özgüven eksiklikleri, sendikaların organizasyon ve toplantıları düzenleme şekli, sendika yapılarındaki geleneksel ve cinsiyetçi tavır, sendikaların iç yapısında demokratik anlayışı benimsemesindeki zorluklar en belirgin örnekler olarak görülmektedir (ETUC, 2007,25, Akt:Ereş ve Öztürk, 2020,77).

Kadınların ev ve işyerlerinde ikili çalışma yapısına sahip olmaları, ev içi hizmetlerin kadının sorumluluğu olarak görülmesi, kadınları çoğu zamanda istihdam piyasasında dışlanmasına ya da çeşitli sorunlarla karşılaşmasına sebep olmaktadır. TÜİK (2014-2015) yılları arasında cinsiyete göre hane halkı ve aile bakımına günlük olarak ayrılan zamana bakıldığında; kadınlarda 4 saat 17 dakika iken, erkeklerde 51 dakikadır. Belirtilmiş olan veriye bağlı olarak kadınlar günlük olarak 24 saat içerisinde yaklaşık olarak 4,5 saatini yalnızca ev içi sorumluluklarına ayırmakta, bu durum erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların 4 kat daha fazla ev içi hizmete zaman ayırdıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Buna binaen kadınların ücretli emek piyasasında yarı zamanlı işleri tercih etmesi, sendikal faaliyetlere zaman ayırmakta zorluk çekmesi son derece olağan görünmektedir. TÜİK 2017 verilerine göre çalışan 8 Milyon 729 bin kadının, 3 milyon 889 bin' i (%44,55) kayıt dışı çalışmaktadır. Türkiye'de istihdam piyasasında kendine yer edinmeye çalışan kadınların neredeyse yarısı kayıtsız olarak çalışmaktadır. Bu durum çalışan kadınlar arasındaki sendikalı oranını düşürürken, kadınların sendikalaşması önündeki engellerden biri olarak da kabul edilebilmektedir.

Bu bağlamda kadınların sendikalara üye olduklarında aile ve eş baskısına maruz kalmaları, sendikal görevlerinden dolayı düzenlenen toplantıların geç saatlere kadar devam etmesine bağlı

olarak artan ev içi baskılar, kadınların ataerkil ideolojilerle örgütlenmiş toplumsal yapı içerisinde devamlı olarak baskı görmelerine düşük özgüvene sahip olmalarına da sebebiyet vermektedir. Ayrıca kadınların sendika içerisinde yükselmek istediklerinde bazı sendikaların demokratik olmayan yaklaşımları (atama usulü), üye ve yöneticilerin erkek egemen bir nüfustan oluşmalarına bağlı olarak kadınların demokratik bir yöntem izlense bile destek bulmakta sorun yaşadıklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla kadınların sendikal faaliyetlere katılmalarının önünde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine bağlı olan çok ciddi engeller bulunmaktadır.

5. BULGULAR

Sendikalaşma pratikleri içerisinde toplumsal cinsiyet ilişkisinin izdüşümü araştırılmış, Düzce ilinde çeşitli iş kollarında ve farklı fabrikalarda çalışan, 8 kadın ile görüşülmüştür. Düzce ili içerisinde sendika şubelerinde yönetici kadroda bulunan herhangi bir kadın personel tespit edilememiş, bu sebeple yalnızca fabrikada çalışan sendika temsilcisi veya sendika delegesi olan kadınlarla görüşme yapılmıştır. Araştırma sahasına PETROL-İŞ sendikasının Düzce Şube başkanı vasıtasıyla girilmiş, kartopu örneklem yöntemi ile diğer kadınlara ulaşılmıştır. Sendikalaşma pratiklerinde kadınların yaşadığı temel problemler; sendikal gelenek, kadınların işgücü piyasasında ki temsilinin düşük olmasına bağlı olarak sendikal yapıdaki temsillerinin düşüklüğü, kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden, ev içi sorumluluklarından dolayı sendikada aktif görev almaktan çekinmesidir. Bu bağlamda sendikal yapı ve gelenek, sendikaların sağladığı eğitimler ve kadın emekçiler ile olan ilişkisi, istihdam piyasasının ataerkil örgütlenmesinin sendikalaşmaya etkileri başlıkları altında araştırma verileri incelenmiştir.

5.1 Sendikal Yapı ve Gelenek

18. yüzyıl sonrasında kapitalist üretim biçiminin hâkimiyetiyle birlikte emek kavramsallaştırmasının anlamı da değişime uğramış, yeni sistem içerisinde emek; mübadele edilebilir, değer biçilebilir, güç gerektiren anlamına gelerek erkeklik sıfatları ile özleşmiştir (Urhan, 2017,32). Bu durumda ücretli emek piyasasının erkek egemen bir hal alması meşrulaştırılırken, kadınların yeri, ücretsiz emek harcadıkları ev ve aile içi hizmetler olmuştur. Emek piyasasının erkek egemen bir yapıya sahip olması sendikal kültürü de etkilemiş, gerçek işçi, emekçi olarak kabul edilen erkekler, sendika nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturmuştur. Dolayısıyla erkek egemen yapıya sahip olan sendikalar, kadın işçilerin sorunlarına dikkat çekmek, çözümler aramak, temsil etmek konusunda yetersiz kalmış, bu konuda eleştiri konusu olmuşlardır.

Erkeklerin örgütlendikleri bir mekân haline gelen sendikalar, kadınların istihdam piyasasına ücretli olarak katılımına ve sendikalara üye olmalarına karşı çıkarak, kadın işçileri ‘ücretleri düşüren rakipler’ olarak nitelendirmişlerdir (Urhan, 2017,33). Ardından işgücü piyasasının cinsiyetçi işbölümüne destek vererek, erkeklerin yoğunlukta olduğu, vasıflı işlerden kadınları dışlamışlardır. Sendikaların dışlayıcı erk zihniyetine karşın kadınlar kendi sendikalarını ya da karma olan sendikalara katılarak varlıklarını göstermeye çalışmış ancak yalnızca kadın işi olarak nitelendirilen tekstil, giyim gibi alanlarda örgütlenebilirken, erkeklere oranla üye sayıları oldukça düşük kalmıştır (Urhan,2017,34). Kadınların emek piyasasına girme isteğini kendi çıkarları doğrultusunda kullanan kapitalist sistem, vasıflı, örgütlü, erkeklerle eşit ücret alma

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

hakkına sahip olmayan kadınları, vasıfsız işlerde, düşük ücretli olarak kullanmaya başlamıştır. Bu durum karşısında kadınların sendikalardan dışlanmanın çıkarlarının tersine düştüğünü fark eden sendikalar, kadınları rakipleri olarak değil, müttefikleri olarak kabul etmeye başlamışlardır (Urhan, 2017,35).

1980 sonrasın da küresel ve ulusal arenada artan kadın hareketleri sendika yapısının bütününe etki etmese de değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Birçok sendikada kadın komiteleri, 8 Mart (Dünya Emekçi Kadınlar Günü) gibi günlere dikkat çekebilmek, organizasyonlar düzenlemek, kadınlara yönelik eğitim ve seminerler verebilmek, emekçi kadınların sorunlarına sendikal düzeyde alan açmak amacıyla kurulmaya başlanmıştır (Toksöz ve Sayılan, 1997,297).

ETUC (Avrupa Sendikalar Konfederasyonu)' nin hazırlamış olduğu rapora göre; ETUC üyelerinin yaklaşık olarak %45'inin, 38 milyonunun kadın olmasına karşın, sendika içerisinde karar verme organlarında kadınların temsili çok daha düşüktür (ETUC, 2017Akt; Urhan,2017,36). Türkiye bağlamında bakıldığında en çok üyeye sahip işçi sendikaları konfederasyonları olan; TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ' in genel merkezlerinde ki yönetim, denetim, disiplin kurulları, bölge, il temsilciliklerinin neredeyse tamamının erkeklerden oluşması benzer bir durum olarak örnek teşkil etmektedir. Kadınların sendikalardaki temsil oranları ile üyelikleri arasında ki oranlarda zıt yönlü bir fark bulunmakta, bu bağlamda kadın üyeliğinin en yoğun olduğu gıda, dokuma, hazır giyim ve deri işkolunda örgütlü olan sendikaların başkanları arasında hiç kadın bulunmamaktadır. Ayrıca sağlık ve sosyal hizmetler işkolunda istihdam edilen kişilerin %50'sinden fazlası kadınlardan oluşmasına rağmen, bu alanda ki örgütlü sendikaların yalnızca %16'sının yönetim kurulu üyesi kadınlardan oluşmaktadır (Urhan, 2017,48).

Bu durum kadınların sendikalara üye olma eğilimlerinin artmasına karşın sendika içerisinde üst pozisyonlarda yer almalarının önünde engeller olduğuna işaret etmekte, sendika içi demokrasi kültürünün tartışılmasına yol açmaktadır. Sendika içi demokrasi; üyelerin karar alma, söz sahibi olma, yönetimi değiştirebilme ve oy hakkına sahip olabilmelerini kapsamaktadır. Sendika içi demokrasinin 2 modeli bulunmaktadır. Bunlar; üyelerin karar alma ve politika oluşturmaya katılmasını içeren katılımcı demokrasi, diğeri ise yönetici konumundaki liderlerin seçilmesini içeren temsili demokrasidir (Salamon, 1998, 136 akt; Urhan, 2017, 37). Sendika içerisinde ki temsili demokrasi, erkek egemen kültürün üst kadrolardaki hâkimiyetinin yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır. Kadınların sendika üye oranlarının artmasına rağmen, üst pozisyonlardaki sendika yöneticilerinin aktif üyeler tarafından seçilmesi sebebiyle sendikanın hiyerarşik yapısının kadınlaşmaya başlamasına engel olmaktadır. Kadınların yaygın olarak sendika hiyerarşisi içerisinde tabanda yoğunlaşması, kadınların üst kadrolardaki temsil oranlarını düşürmekte ve üst pozisyonlara tırmanmaları önünde görünmez bir engel olarak durmaktadır. Bu bağlamda cinsiyet eşitliği stratejilerinin en iyi şekilde uygulanabilirliği açısından katılımcı / müzakereci sendikal modelin benimsenmesi; alınan kararların daha meşru ve şeffaf bir zemin kazanmasını sağlayacak, her katılımcının politik anlamda eşitliğini temin edecek, daha fazla çoğulcu bakışı ve talebi içerisinde barındıracak, daha az ayrılıkçı bir ortam oluşturacaktır(Urhan, 2017,40).

Ayrıca kadınların sendika içerisinde temsili ve ayrı olarak örgütlenmesi anlayışı 1800'lerden bugüne değin geçen süreçte farklı değişimlere uğrasa da sendika yapısında görülen iki farklı

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

tutumu yansıtmaktadır. 1800'lerde sendikaların erkek egemen ve dışlayıcı yapısı karşısında vasıfsız işlerde çalışan kadınlar Danimarka, İngiltere, ABD ve Avusturalya'da bağımsız kadın sendikaları kurdu veya karma olan sendikalar içerisinde özerk olarak kadın örgütlenmelerini oluşturmuşlardır. Bugün de yaygın olarak Türkiye'de görülen kadın komisyonlarının kurulması, sendikalardaki erkek egemen kültürün kırılarak cinsiyet bağlamında daha eşitlikçi bir yapı kurulması hedeflenmektedir. Yalnızca kadın komisyonları kurularak, kadın temsilinin sağlanmasının sendika kültüründeki erk yapıyı değiştireceği inancına sahip olan görüş feminist kuramcılar tarafından liberaller olarak belirlenirken, yerleşmiş olan bu sağlıksız anlayışın yalnızca temsil gücüyle değil zorunlu olan politikaların, yaklaşımların geliştirilmesiyle mümkün olacağını söyleyenler ise radikalleri oluşturmaktadır (Urhan, 2017, 42-43). Radikallere göre; kadın örgütlenmeleri, iletişimleri geliştirilerek, konferans, kurslar, eğitimler aracılığıyla kadınlar bilinçlendirilmeli, kadın komiteleri, şubeleri, departmanları kurularak kadın ağları geliştirilmeli, böylelikle kadınlar sendika içerisinde aktif üyeler haline getirilerek, sendika içerisinde ki yerleşmiş hiyerarşik düzen ve erk yapı eğitimli, sendika ile güçlü bağları olan aktif, özgüvenli kadın üyeler tarafından değiştirilmesi sağlanmalıdır. (Urhan, 2017, 44). Sendika yapısı içerisinde verilen eğitimlerin kadın emekçiler ile ilgili ilişkisi bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

5.2 Sendikaların Sağladığı Eğitimler ve Kadın Emekçiler İle Olan İlişkisi

Emekçilerin eğilmesi, sosyal adalet ve eşitlik olgularının değer kazanmasıyla ilk olarak İngiliz işçi hareketi tarafından, işçilerin tek tatil günü olan Pazar günleri aileleriyle birlikte çeşitli alanlarda eğitim verilmeye başlanmış, ilerleyen zamanlarda da kurumsallaşarak işçi eğitim dernekleri kurulmuştur. İngiltere'de başlayan bu hareket, daha sonra ABD, İtalya, Kuzey Avrupa ülkelerinde de işçi hareketinin yükselişe geçtiği yıllarda önem kazanmıştır (Toksöz ve Sayılan, 1997,299).

Toksöz ve Sayılan (1997,300) araştırmasına göre kadınlar sendikaların düzenlediği program ve eğitimlere katılımlarının erkeklere oranla daha düşük olduğu, katılsalar bile motivasyonlarının düşük olduğunu, bunun en önemli nedeninin ise düzenlenen eğitimlerin kadınların ev içi iş saatleriyle çakışmasından kaynakladığını belirtmektedir. Düzce ili içerisinde sendikal yapıda görev alan kadınların deneyimlerine göre, sendikalı fabrikalarda iş ile ilgili eğitimlere ve etkinliklere kadınlar büyük oranda katılım göstermektedir.

Kadınların iş yaşamında daha aktif, özgüvenli hale gelmesi, sendikaların kendi içlerinde başlattıkları gerek sendikal eğitimler gerekse kadınların bilinçlenmesini önceleyen çeşitli alanlarda eğitimler verilmelidir. Böylelikle kadınların sendika yapısı içerisinde daha aktif olması sağlanacak, geleneksel sendikal kültür kırılacak ve kadınların üst pozisyonlarda yer almaları biraz daha kolaylaşacaktır. Bu bağlamda çeşitli sendikal yapılar, kadınların üst pozisyonlarda yer almalarının önündeki engelleri azaltmak adına, kadınlar için zorunlu kota uygulamaları getirerek benimsenen cinsiyet rejimini değiştirmeye çalışmıştır. Bu kararın en önemli örneklerinden biri ETUC (Avrupa Sendikalar konfederasyonu)'ye aittir.

> Avrupa Sendikalar Konfederasyonu, Kadın Komitesinin hazırladığı "Çalışmada Eşit Olanaklar için Pozitif Ayırımcılık Programı" ICFTU Kadın Komitesi'nin 1995'de Roma'da yapılan toplantısında benimsenmiş, üye konfederasyonların bütün

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

faaliyetlerinde, genel kurulları ve yönetim organları dâhil kadınların % 30 oranında temsili kabul edilmiştir (Toksöz ve Sayılan, 1997, 301).

ETUC' nin 1995'te benimsemiş olduğu politikalar, sendika içerisinde ki cinsiyet eşitsizliği yaklaşımını değiştirebileceğini iddia eden radikal görüşün önerileriyle örtüşmektedir. Kadınların sendika içerisinde üst kadrolara erişebilmesi, sayılarının yalnızca niceliksel değil niteliksel olarak da artması için zorunlu kota uygulamaları, kadın ağlarını güçlendiren, bilinçlendiren eğitimlerin verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ETUC'nin kadın komitesi aracılığıyla benimsenen yaklaşım, geleneksel sendikal kültürün değişmesinde önem arz etmektedir.

Yapılan görüşmelerde sendika temsilcileri ve delegelerin kendi sendikaları veya çatı kurumları olan konfederasyonlar tarafından gerek sendikacılık gerek liderlik gerekse iş yaşamına yönelik sistematik bir şekilde eğitimler verilmediği, verilen eğitimlerin ise düzensiz olduğu görülmüştür. Özellikle sendika temsilcilerinin işçilere verilmesini sağladıkları eğitimler, daha çok iş sağlığı ve güvenliği kapsamında kalmakta, gündelik hayat, çalışma hayatındaki ilişkiler, toplumsal cinsiyet noktasında farkındalık yaratabilecek ya da liderlik, sendikacılık faaliyetlere yönelik eğitimler vermedikleri görülmüştür. (temel olarak üyeleri hedefleyen eğitimler pek fazla verilmiyor verilenlerinde kapsamı sınırlı).

Toksöz ve Erdoğdu (1997, akt; Toksöz ve Sayılgan,1997,303)'nun araştırmasında yer alan örgütlü işçilere göre; sendika üyelerinin bilinçlendirilmesi ve eğitim verilmesini, sendikaların en önemli görevi olarak görürken, işçilere daha iyi bir çalışma ortamı sağlanması için mücadele verilmesi ikinci, demokrasi ortamı ve ücret artışı için mücadeleyi de üçüncü sırada önemli görmektedir.

Ereş ve Öztürk (2020,74)'ün ifadesine göre; Türk- İş çatı kurumu altında kadınlar noktasında en çok faaliyet gösteren sendika Petrol- İş'tir. Bu bağlamda Petrol İş'in kadın emekçiler için çıkardığı dergide bulunmaktadır. Her ay düzenli olarak kadın emekçiler üzerine dergi çıkaran Petrol-iş, dergi içeriğinde uluslararası ölçekte sendikal haklar bakımından kadınların kazanımları, kadına şiddet, kadın hakları, işyerinde taciz (mobing), çeşitli alanlarda başarılı olan kadın bilim insanları, sanatçılar, istihdam piyasasında ki kadının durumu, yoga, egzersiz hareketler önerileri, her ay seçilen bir kitap önerisi, kadın hakları ve direnişlerini önceleyen pek çok yazı bulundurmaktadır. (https://www.petrol-is.org.tr/kadindergisi/dergiarsiv.htm Görüntüleme Tarihi; 08.04.2025).

Yayınlanan dergiler sendika üyesi olan, olmayan herkes için e-dergi formatında, sendikanın web sitesinde yayınlanmakta, üyeler içinde erişimi kolay bir şekilde sunulmaktadır. Türkiye'de örgütlü işçi nüfusunun büyük çoğunluğunu bünyesinde barındıran; Hak iş, Disk, Türk iş konfederasyonlarının kadınlara yönelik dergileri bulunmamaktadır. Üç konfederasyonunda genel olarak işçi hakları, kazanımları, sendikal faaliyetler üzerinde durdukları, Türk-İş Dergisi, Emek ve Toplum Dergisi (Hak –İş'in Dergisi), DİSK-AR dergisi (DİSK'in dergisi) bulunmakta, yayınların yalnızca kısıtlı bölümlerinde kadın emekçiler üzerine yazılara yer verilmektedir.

Türkiye'de ki en çok örgütlü işçiye sahip; Türk- İş, Disk, Hak- İş'in kadınlar noktasında dergi vb. yayını olmamasına karşın, gerek uluslararası gerekse ulusal ölçekte cinsiyet eşitliğini

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

önceleyen konferanslar, kadın üyelere yönelik kadın hakları, toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitliğine yönelik eğitimler vermektedir (Ereş ve Öztürk, 2020, 74-76). Ayrıca Hak- İş bünyesinde tekstil sektöründe yer alan bir sendikanın önderliğinde uluslararası ölçekte finans desteği bulan 'sendikalarda kadın liderler yetiştirilmesi' projesi 2016- 2017 yılları arasında sürdürülmüş, kadınların sendika üyeliği noktasında bilgi eksikliğini gidermek, özgüvenlerini arttırmak, liderlik stratejileri kurmalarına yardımcı olmak, kadınların sendikal yapının üst tabakalarında yer almalarını teşvik etmek amacıyla program yürütülmüştür (Ereş ve Öztürk, 2020, 76).

Sendika yapıları içerisinde kurulan kadın komiteleri, düzenlenen eğitimler aracılığıyla, sendikal yapıda yerleşmiş olan geleneksel kültür değiştirilmeye çalışılmakta fakat istihdam yapısının ataerkil ideolojiler uyarınca örgütlenmesi, toplumsal yapı ve söylemle de destek bulması sebebiyle tek başına yeterli olmamaktadır. Bu bağlamda istihdam piyasasının ataerkil biçimde örgütlenmesinin sendikal yapıda ki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine nasıl etki ettiği bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

5.3 İstihdam Piyasasının Ataerkil Örgütlenmesinin Sendikalaşmaya Etkileri

Ataerkil sistemin toplum içerisinde yarattığı cinsiyet rejimi, kadın ve erkeklerin sendika yapısında konumlanışı, hiyerarşisi, güç ilişkisine etki etmektedir (Urhan 2015, 22). Bu bağlamda Türkiye'de işçi sendikalarının yoğunlaştığı 3 ana konfederasyona bakıldığında TÜRK-İŞ ve HAK- İŞ 'in genel merkezinde yönetim, denetleme, disiplin kurulunda, bölge temsilcilikleri, il temsilciliklerinde (şube başkanı), hiç kadın bulunmamakta yalnızca kadın komisyonları kurularak, sendikanın üst yapısındaki kadın eksikliği telafi edilmeye çalışılmaktadır. (https://www.hakis.org.tr/ Erişim Tarihi:06.04.2025, http://www.turkis.org.tr/ (Erişim Tarihi:06.04.2025). DİSK' bakıldığında; yalnızca genel başkanın kadın olması dışında, yönetim, denetim, disiplin kurulunda hiç kadın bulunmamakta, 31 kişiden oluşan başkanlar kurulunda 2 kadın, 151 kişiden oluşan genişletilmiş başkanlar kutulunda ise 15 kadın, bölge ve il temsilcisi (şube başkanı) olan kadın bulunmamaktadır http://disk.org.tr/ (Erişim Tarihi:06.04.2025).

Sendika yapısı içerisinde üst kademelerde kadınlar yer alsa dahi erkeklere oranla görünürlükleri çok daha düşüktür. Düzce ili içerisinde görüşülen pek çok sendikaya bakıldığında; sendikanın hiyerarşik yapısı içerisinde kadınlar daha çok alt kademelerde; fabrika temsilcilikleri, delege olarak rastlanmaktadır. Erkek egemen zihniyet yapısına sahip sendikalar, sendika üyesi kadınların az olması, kadınların sendika yapısı içerisinde dışlanması ve varlığının az olmasını, 'kadınlık', 'annelik', 'ideal eş' ideolojileri üzerinden açıklamakta, kadınlar noktasında görülen eşitsizliği, ataerkil ideolojilerle haklı göstermeye çalışmaktadır (Urhan, 2015, 22). Toplumun cinsiyet üzerinden biçtiği roller dolayısıyla kadınlara ev ve ev içi hizmetler yüklenmiş, erkeklere ise maddi geçimi sağlama görevi atfedilmiştir. Bu bağlamda iş gücü piyasası da erkek egemen bir yapıda örgütlenirken, yeri ev olarak kabul edilen kadınlar, işgücü piyasasının örgütlenme biçiminden dolayı dezavanjlı konuma düşürülmüştür. Kadınlar işgücü piyasasından dışlanmış ya da belirli meslek gruplarında, belirli işlerde yoğunlaştırılmasına sebep olunmuştur. Yapılan işler sınıflandırılırken, toplumsal cinsiyet rollerinden etkilenerek 'kadın işi' 'erkek işi' olarak nitelendirilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

İstihdam piyasasının cinsiyet ayrımı gözeterek kategorize olması sendikal yapıya da etki etmektedir. Urhan (2015,23)'a göre işçiler bazında bakıldığında, istihdam piyasasında erkekler gerçek işçi olarak değerlendirilirken, kadınlar dışarıda kalmakta ve bu bağlamda erkek işçilerin örgütlenmesi temel önem taşıyan bir konu olarak görülürken, kadın işçilerin örgütlenmesi tali bir mesele olarak nitelendirilmektedir. Türkiye'nin son 30 yıllık cinsiyete göre istihdam piyasasının örgütlenme biçiminde de (tablo 1) görüleceği üzere erkek egemen bir yapı hâkim olup, kadınların işgücü piyasasındaki oranı %30'larda kalmıştır. Bu bağlamda istihdam piyasasında azınlıkta olan kadınların yalnızca %19,3'ü (tablo 3) sendikalıdır. TÜİK 2017 verilerine göre çalışan 8 Milyon 729 bin kadının, %44,55'i kayıt dışı çalışmaktadır. Bu bağlamda istihdam piyasasında çalışmakta olan kadınların yarısı kayıt dışı oldukları için emeklilik, sağlık güvencesi, çeşitli haklardan mahrum kalmakta, sendikal örgütlenmeye dâhil olamamaktadırlar. Kadınların gerek eğitim durumları gerek toplumsal baskılar, gerekse istihdam piyasasında ki dar alanları sebebiyle örgütlenmeleri, sendikal bilinç kazanmaları, sendika yapısında faaliyet göstermelerini engellemektedir. Bu bağlamda toplumsal alanda statü kazanmanın, vasıflı meslek gruplarında yer alabilmenin öncelikli araçlarından biri olan eğitim, kadınların mahrum bırakıldığı, engellendiği, erişimde problem yaşadığı temel alanlardan birini oluşturmaktadır. 2017 yılında işgücü piyasasında aktif olarak çalışan 8 milyon 729 bin kadının %47,60'ı ilköğretim, %15,78'i lise, %28,25'i yükseköğretim, %8,37'sinin okur- yazar olmadıkları görülmüştür (Ereş ve Öztürk, 2020,79). İstihdam piyasasın da aktif olarak yer alan kadınların yaklaşık olarak yarısının ilköğretim düzeyinde eğitime sahip olması, vasıflı, uzman emekçilere ihtiyaç duyulan alanların erilleşmesine katkı sağlamaktadır. Düşük eğitim seviyesine sahip kadın oranın yüksek olması, kadınların üst kadrolarda görünürlüğünü, üst kadrolara erişiminde ki engelleri, işgücü piyasasının cinsiyetçi örgütlenişini, kadınlar aleyhinde ki kısır döngünün devamlı olarak sürdürülmesine katkı sağlamaktadır.

Son kertede Türkiye'de istihdam piyasasının ortalama olarak %70'i erkeklerden oluşmakta (tablo 1), bunun en temel nedenleri bir toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri gösterilebilmektedir. Buna bağlı olarak kadınlar erkek kültürünün egemen olduğu iş gücü piyasasına entegre olmada, kabul görmede, yükselme, statü atlama süreçlerinde engellerle karşılaşmaktadır.

Ayrıca toplumsal yapıda mücadele, direniş, cesaret gibi kavramlar erkeklik algısını çağrıştırmakta, erk zihniyetin oluşturduğu algı yönetimi, kadınların sendikal örgütlenmeyi başlatması, hakları için mücadele, grev, direniş hareketlerini yürütmelerinin onlardan beklenmemesine yol açmaktadır (Urhan, 2015, 26). Sendikal yapıda toplumsal cinsiyet ilişkisi incelendiğinde arka planda yatan çok boyutlu sebeplerin örgütlenme içerisinde ki cinsiyet tutumlarını etkilediği görülmüştür.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadınlar toplumsal yaşamın pek çok alanında yaygın olan cinsiyet rejimlerinden dolayı dışlanmakta, problem yaşamaktadır. Bu bağlamda kapitalist ekonomik sistemin ataerkil ideolojiler çerçevesinde örgütlenmesi kadınları, istihdam piyasasının dışına itmiştir. Kadın hareketlerinin güçlenmesiyle birlikte kadınların işgücü piyasasında ki görünümü artmış fakat erkeklere oranla toplumsal yapıda daha dezavantajlı konumda olan kadınlar, eğitim seviyelerinin düşük olması, vasıflı işler için uygun donanımlardan yoksun olması veya vasıflı işlerden dışlanması söz konusudur. Ayrıca erkeklere oranla daha düşük ücretlerin verilmesi

veya üst kademelere yükselmekte önlerine çeşitli engellerin konulması, istihdam piyasasının cinsiyetçi örgütlenme şeklinin bir yansımasını oluşturmaktadır. Ücretli emek piyasasında pek çok şekilde sömürüye uğrayan kadınlar, ev içi hizmetlerin birincil sorumlusu olarak görülmeleri nedeniyle ücretsiz olarak da emek sömürüsüne maruz kalmaktadır. Günümüz koşulları çerçevesinde değerlendirildiğinde kadınların erkeklere oranla çok daha fazla toplumsal baskıyla karşılaştıkları, aile, eş, siyasi politikalarla çeşitli alanlarda kısıtlandırıldıkları görülmektedir. Toplumsal yapının geneline hâkim olan erk zihniyeti tabii olarak sendikal yapıya da etki etmekte, kadınların ücretli emek piyasasındaki hak ve çıkarlarını savunması beklenilen sendikaların, kendi içerisinde de cinsiyet eşitsizliği, cinsiyetlerin temsili açısından ciddi sorunları bünyesinde barındırdığı gözlemlenmektedir. İstihdam piyasası içerisinde görünürlüğü artmaya başlayan kadınlar, sendikalar ile de daha yakın ilişki kurmaya başlamışlardır. Bu duruma bağlı olarak emekçi kadınların temsili, sorununun çözülmesi adına sendikal yapıda çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Erkek egemen kültürün hâkim olduğu sendikalarda, cinsiyetçi tutumu kırmak adına kadın komiteleri kurulmaya, cinsiyet eşitliği politikaları geliştirmeye, farkındalık yaratacak eğitimler verilmeye başlanmıştır. Ayrıca çeşitli politikalar benimsenerek, sendikal yapının farklı pozisyonlarında kadın bulundurma kotası, zorunlulukları getirerek radikal çözümler ile cinsiyetçi tutumu önceleyen kültür yıkılmaya çalışılmıştır.

Son kertede toplumsal yapıyla doğrudan ilişki olan sendikal yapıda ki cinsiyet eşitsizliği problemi adına çeşitli öneriler, çözümler sunulsa da genel yapıda köklü değişimlerin gerçekleştirilmesi problemlerin çözülmesini sağlayacaktır.

7. KAYNAKÇA

Koç, Y. (1998). Sendikacılık Tarihi, Türk–İş Eğitim Yayınları, Ankara, (1).1-23.

Urhan, B. (2014). Sendikasız Kadınlar, Kadınsız Sendikalar: Sendika-Kadın İlişkisinde Görülen Sorun Alanlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı.

Baydar, O. (1998). Türkiye de Sendikacılık Hareketi. Frienrich Ebert Stiftung (FES), İstanbul.

https://www.oecd.org/

DİSK(2019), *DİSKAR sendikalaşma araştırması, Türkiye'de sendikalaşma, toplu iş sözleşmesi kapsamı ve grevler* (2013-2019), İstanbul.

Asoy, E.(2018). Toplumsal Cinsiyet Ayrımı Ve Cam Tavan Sendromu Üzerine Oyun Teorisi Modeli: Cam Tavanın Kırıldığı Oyun Dengesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 2* (2), 89.

Toksöz, G. (1994). Kadın Çalışanlar ve Sendikal Katılım. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 49*(3), 443.

Beken, H.(2015). Kadınların Sendikal Katılımını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 4* (9), 157-178.

Belet, N. (2019). Sendikal Bakış Açısıyla Sendikalı Kadın Çalışanların Kadın ve İşyeri Bağlamında Sorun Alanları. *İş ve Hayat Dergisi, 5* (9), 36-62.

Alp, G. Namal, M. (2019). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye'deki Sendikacılığın Mevcut Durumu: Antalya İli Örneği. *Emek Araştırma Dergisi, 10* (15), 171-200.

Koç, Y. (2003). Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi (2. Basım). İstanbul: Kaynak Yayınları.

ETUC (4 Ekim 2017), Cinsiyet Eşitliği Eylem Programı, https://www.etuc.

org/IMG/pdf/etuc_gender-ark_revised-3.pdf.

https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1 (Erişim Tarihi: 06.06.2021)

Tokgöz, G. Sayılan F. (1997). Sendikaların Eğitim Programları Ve Kadın Çalışanlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 53*(01),297-306.

https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kamu-calisanlarinin-sendikalasma-oraninda-dusus-1763414#:~:text=2019%20y%C4%B1l%C4%B1nda%201%20milyon%2019,426%20bin%20100'e%20y%C3%BCkseldi. (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2025, 15:48. Sitede yayınlanma tarihi: 4 Eylül 2020, Cuma, 12:19).

Urhan, B. (2015). Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümünün İşçi Sendikalarındaki İzdüşümleri. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG), 15*(56), 22-29.

EREŞ, G. ÖZTÜRK, M.(2020). Kadınların Sendikalarda Görev Almada Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Bir Çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25*(1), 71-88.

(https://www.petrol-is.org.tr/kadindergisi/dergiarsiv.htm Görüntüleme Tarihi; 08.04.2025).

Urhan, B. (2015). Sendika İçi Demokrasi ve Sendika İçi Kadın Örgütlenmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* (69), 29-58.

https://www.hakis.org.tr/ (Erişim Tarihi:06.04.2025)

http://www.turkis.org.tr/ (Erişim Tarihi:06.04.2025)

http://disk.org.tr/ (Erişim Tarihi:06.04.2025)

TÜRK-IŞ 17. Çalışma Raporu. 1993-19995, DISK Pozitif Ayrımcılık: Sendikalar İçin Politikalar ve Ana hatlar, 1995.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ STRATEJİK KARAR ALMA SÜREÇLERİNE ETKİSİ

Dr. Murat SUCU

HAVAŞ Havaalanları Yer Hizmetleri A.Ş.

mur.sucu34@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-8951-3045.

ÖZET

Yapay zekâ fikri, İkinci Dünya Savaşı'nda kriptografi alanında duyulan ihtiyaca yönelik yürütülen çalışmalar ile ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, 1950 yılında Alan Turing tarafından literatüre kazandırılan "Bilgisayar Makineleri ve Zekâ (Computing Machinery and Intelligence)" adlı makale, Turing Testinden bahsederek yapay zekâ çalışmalarını başlatmıştır. Yapay zekâ, makinenin öğrenme becerisi mantığı ile kurgulanmıştır. Makine öğrenmesi ise, sorunlara ait verilerin modellenmesi ile oluşan algoritmaların genel ifadesidir. Bu bağlamda yapay zekâ, insan yapısının, sorunların ve doğal olayların modellenerek makinelere aktarılmasıdır. Dolayısıyla yapay zekâ; insan gibi düşünen ve davranan, rasyonel ve akılcı kararlar verebilmeye odaklanmış sistemleridir.

Karar alma, işletme yöneticilerinin en önemli faaliyetlerden birsidir. Yöneticilerin almış olduğu kararlar, işletmeyi başarıya ulaştırabileceği gibi tam tersi de yaşanabilir. Stratejik kararlar ise, işletme ve çevresi arasındaki ilişkileri düzenleyen ve üst kademe yöneticiler tarafından alınan gelecekteki beklentiyi şekillendirecek geniş kapsamlı kararlardır. Bu durum doğal olarak stratejik kararların yaratıcı, yenilikçi, değişim yönlü, sürdürülebilir ve etkili olmasını gerektirir. Stratejik kararlar, işletmelerin şiddetli rekabetin yaşandığı ve belirsizliğin yüksek olduğu durumlarda aldıkları kararlar olarak tanımlanabilir. Bu durumlarda işletmeler, iç ve dış çevrelerinden topladıkları bilgileri kullanarak rekabet avantajı elde etmek isterler. Bu bağlamda, yapay zekâ uygulamaları bilgiye erişme problemini ortadan kaldırmakta ve elde edilen bilgileri anlamlı hale getirip karar alma süreçlerinde kullanmayı mümkün kılmaktadır.

Yapay zekâ, büyük veri setlerinden anlamlı bilgiler çıkartarak stratejik kararlar alma süreçlerinde önemli bir rol üstlenmektedir. Büyük veri setleri, yapay zekâ modellerinin daha doğru ve güvenilir tahminlerde bulunmasını sağlar. Bu da işletmelerin uygun stratejik kararlar almasına yardımcı olmaktadır. Yapay zekâ, stratejik karar alma süreçlerinde kullanıldığı gibi, stratejik afet yönetimi, pazar trendlerinin ölçülmesi, müşteri ihtiyaçlarının belirlenmesi, pazarlama, marka yaratma, insan kaynakları yönetimi, muhasebe ve finans süreçlerinde de yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Stratejik Karar Alma, Yönetim.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS ON STRATEGIC DECISION-MAKING PROCESSES

Dr. Murat SUCU

HAVAŞ Havaalanları Yer Hizmetleri A.Ş.

mur.sucu34@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-8951-3045.

ABSTRACT

The idea of artificial intelligence emerged with the studies conducted for the need in the field of cryptography during the Second World War. However, the article 'Computing Machinery and Intelligence', which was written by Alan Turing in 1950, initiated artificial intelligence studies by mentioning the Turing Test. Artificial intelligence is designed with the logic of the machine's ability to learn. Machine learning is the general expression of algorithms formed by modelling the data of problems. Thus, artificial intelligence is the transfer of human structure, problems and natural events to machines through modelling. Therefore, artificial intelligence is systems that think and behave like humans and focus on making rational and intelligent decisions.

Decision making is one of the most important activities of enterprise managers. The decisions taken by managers can lead the business to success or vice versa. Strategic decisions, on the other hand, are comprehensive decisions that regulate the relations between the enterprise and its environment and regulate the future expectations that are made by senior managers. This situation naturally requires strategic decisions to be creative, innovative, change-oriented, sustainable and effective. Strategic decisions can be defined as the decisions taken by enterprises in situations of fierce competition and high uncertainty. In these situations, enterprises seek to gain competitive advantage by using the information they collect from their internal and external environment. In this context, artificial intelligence applications eliminate the problem of obtaining information and make it possible to make the obtained information meaningful and use it in decision-making processes.

Artificial intelligence takes an important role in strategic decision-making processes by extracting meaningful information from large data sets. Large data sets enable artificial intelligence models to make more accurate and reliable predictions. This enables enterprises to make appropriate strategic decisions. Artificial intelligence is used in strategic decision-making processes as well as strategic disaster management, measuring market trends, determining customer needs, marketing, brand creation, human resources management, accounting and finance processes.

Keywords: Artificial Intelligence, Strategic Decision Making, Management.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

KADIN YOKSULLUĞUNUN TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMLERİ

Kübra MARAL

Üsküdar Üniversitesi

kubra.maral@st.uskudar.edu.tr/ 0000-0001-5042-7844

ÖZET

Yoksulluk, bireylerin yalnızca ekonomik kaynaklardan yoksun kalmasını değil, aynı zamanda temel haklara ve hizmetlere erişimde yaşadığı çok boyutlu dezavantajları da kapsamaktadır. Kadınlar, cinsiyet eşitsizlikleri, iş gücüne katılımdaki sınırlılıklar, eğitimdeki fırsat eşitsizlikleri ve bakım emeğinin cinsiyete dayalı dağılımı gibi nedenlerle yoksullukla daha derinden karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye'de kadın yoksulluğu, bölgesel farklılıklar, sosyal politika uygulamaları ve ataerkil yapılarla daha da belirgin hale gelmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'de kadın yoksulluğunun yapısal nedenlerini ve görünüm biçimlerini cinsiyet eşitsizliği perspektifiyle ele alarak, literatür taraması yoluyla mevcut durumu tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, kadın yoksulluğunun yalnızca gelir düzeyine indirgenemeyeceği, aksine sosyal, kültürel ve yapısal faktörlerin de belirleyici olduğu bir perspektif sunulacaktır. Çalışmada literatür taraması yöntemiyle, kadın yoksulluğunun çok boyutlu doğası ele alınmakta ve görünmeyen eşitsizliklerin cinsiyet eşitsizliği perspektifinden bir analizi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kadın yoksulluğu, cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk, dezavantaj

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ABSTRACT

Poverty encompasses not only the lack of economic resources but also the multidimensional disadvantages individuals face in accessing fundamental rights and services. Women encounter poverty in a deeper and more complex manner due to factors such as gender inequalities, limited participation in the labor force, unequal opportunities in education, and the gender-based distribution of care work. In Turkey, women's poverty becomes even more pronounced due to regional disparities, social policy practices, and patriarchal structures.

This study aims to examine the structural causes and manifestations of women's poverty in Turkey from a gender inequality perspective. Conducted through a literature review, the study emphasizes that women's poverty cannot be reduced solely to income levels; rather, social, cultural, and structural factors also play a determining role. The multidimensional nature of women's poverty is addressed, and an analysis of invisible inequalities is presented from a gender inequality standpoint.

Keywords: women's poverty, gender inequality, poverty, disadvantage

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

GEÇİCİ KORUMA STATÜSÜNDEKİ SURİYELİ KADINLARIN TÜRKİYE'DE YAŞADIKLARI SOSYAL SORUNLARIN KENDİ DENEYİMLERİ ÖZELİNDE İNCELENMESİ

Kübra Maral
Üsküdar Üniversitesi
kubra.maral@st.uskudar.edu.tr/ 0000-0001-5042-7844

Esra Karakuş Umar
Atatürk Üniversitesi
esra.umar@atauni.edu.tr - 0000-0003-1764-9394,

ÖZET

Bu çalışma, Suriye'den Türkiye'ye göç eden ve geçici koruma statüsünde olan Suriyeli kadınların Türkiye'de sosyal hayatta karşılaştıkları sosyal sorunları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Suriyeli kadınlarla yapılan nitel araştırmalardan yola çıkılarak bir içerik analizi yapılmıştır. Suriye'de ortaya çıkan olumlu siyasi gelişmeler, Suriyelilerin ülkelerine dönmelerine imkân sağlamaktadır. Suriyelilerin Suriye'ye göç etmelerine ilişkin tartışmalar ortaya çıksa da bu çalışma, Türkiye'ye olası bir zorunlu göç sonucunda ortaya çıkacak kadın göçmen odaklı sosyal sorunları betimlemeyi amaçlamıştır.

Geçici koruma statüsünün sağladığı imkânlar, Türkiye'ye yerleşen Suriyeli kadınların sosyal hayatta yaşadıkları sorunlara ilişkin olumlu etkiler yaratmıştır. Ancak temelde var olan bazı sorunların devam ettiği görülmektedir. Öncelikle Suriyeli kadınların, yerel dile ilişkin yaşadıkları dil bariyeri sebebiyle sosyal hayata katılımda güçlük çektikleri görülmüştür. Sosyal hayata katılamayan kadınların, ekonomik hayata katılımlarında da sorunlar yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca aileler içerisinde sahip olunan ataerkil bakış açısı, eşler tarafından kadınların kamusal alana katılımını engellemiştir. Bunun yanında çocuk sayısının fazla olması ve düşük ücretlerle evden çalışmaya açık olmaları onların güvencesiz istihdamlarına neden olmuştur.

Kadın yoksulluğuna ilişkin deneyimlerin derinleşmesine sebep olan bu nedenlerle Suriyeli kadınlar; barınma güçlüğü, kendilerinin ve çocuklarının eğitimi gibi konularda olumsuz sayılabilecek sorunlarla yüz yüze gelmişlerdir. Ayrıca Suriye'de yaşanan iç karışıklığın ve sonrasında ortaya çıkan zorunlu göçün ortaya çıkardığı psikolojik travmalar kadınların sağlık durumlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu sebeple kadınların, sosyal çevreyle olan uyumları

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

sekteye uğramıştır. Sonuçta bu çalışmada da görüleceği gibi kadınların kamusal alana erişimlerini engelleyecek birçok sorun ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, Suriyeli kadınlar özelinde gerçekleştirilse de Türkiye'nin ev sahipliği yapacağı yeni göç dalgalarında ortaya çıkabilecek olası sorunlara ilişkin bir öngörü niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Geçici Koruma Statüsü, Suriyeli Kadınlar, Göç, Türkiye.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EFFECTIVENESS OF DIGITAL TEACHING STRATEGIES FOR ENHANCED STUDENT PERFORMANCE IN TURKISH HIGH SCHOOLS: A QUANTITATIVE ANALYSIS

Lucas Silva

Department of Communication, University of São Paulo, Brazil

ABSTRACT

This study investigates the effectiveness of digital teaching strategies in improving student academic performance in Turkish high schools. With the increasing integration of digital tools in education, it is essential to evaluate their impact on learning outcomes. The research employs a quantitative methodology, collecting data from 1,200 students across multiple high schools in Istanbul using standardized academic performance tests and surveys on digital learning engagement. Statistical analyses, including regression models and ANOVA, were applied to assess correlations between the use of digital platforms, interactive content, and student achievement. Results indicate that students exposed to blended learning environments incorporating multimedia resources, online assessments, and collaborative tools demonstrate significantly higher performance compared to those in traditional classrooms. The study also identifies factors such as teacher digital literacy and student motivation as mediators of success. However, disparities in access to technology and internet connectivity remain challenges that affect equitable outcomes. The findings suggest that well-implemented digital teaching strategies can enhance learning effectiveness, but require supportive infrastructure and teacher training. This research contributes to educational policy by providing evidence-based recommendations for integrating digital tools to foster improved academic achievement in Turkish secondary education.

Keywords: digital teaching, student performance, high schools, Turkey, quantitative analysis

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN SHAPING PUBLIC OPINION ON ECONOMIC POLICIES IN BRAZIL: A CONTENT ANALYSIS OF LEADING NEWSPAPERS

Dr. Mariana Costa
Department of Communication, University of São Paulo, Brazil

ABSTRACT

This paper examines how social media influences public opinion on economic policies in Brazil by analyzing content from leading newspapers and their social media interactions. Given the rapid expansion of social media platforms, traditional news outlets increasingly rely on these channels to disseminate information and engage audiences. The study uses content analysis and sentiment analysis on over 5,000 articles and related social media posts from major Brazilian newspapers over a two-year period. The research investigates the framing of economic issues, the role of user comments, and the spread of misinformation. Findings reveal that social media amplifies both supportive and critical narratives regarding government economic reforms, shaping public discourse significantly. The study also highlights the polarization of opinions and the impact of viral posts on policy debates. It discusses the implications for democratic participation and media literacy, emphasizing the need for strategies to counter misinformation and promote informed public engagement. This research contributes to understanding the complex dynamics between traditional media, social media, and public opinion formation in emerging economies.

Keywords: social media, public opinion, economic policy, Brazil, content analysis

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON REGIONAL DEVELOPMENT IN VIETNAM: AN EMPIRICAL STUDY

PhD Nguyen Thi Hoa
Faculty of Economics, Vietnam National University, Hanoi, Vietnam

ABSTRACT
This empirical study evaluates the impact of foreign direct investment (FDI) on regional economic development in Vietnam. Using panel data from 63 provinces over a ten-year period, the research applies econometric models to analyze the relationship between FDI inflows and key development indicators such as GDP growth, employment rates, and infrastructure improvements. The findings indicate that FDI has a positive and significant effect on regional economic performance, particularly in industrial and urbanized areas. However, the benefits are unevenly distributed, with less developed regions experiencing limited spillover effects. The study also identifies challenges including environmental degradation and social inequality linked to rapid industrialization fueled by FDI. Policy implications emphasize the need for targeted strategies to maximize FDI benefits while mitigating adverse consequences, including investment in human capital and sustainable development initiatives. This research provides valuable insights for policymakers aiming to harness FDI as a driver of balanced regional growth in Vietnam.

Keywords: foreign direct investment, regional development, Vietnam, economic growth, empirical study

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

JAPANESE INVESTMENT TRENDS IN SOUTHEAST ASIA: ECONOMIC AND STRATEGIC IMPLICATIONS

Takashi Nakamura
Department of International Relations, University of Tokyo, Japan

ABSTRACT
This paper analyzes recent trends in Japanese investment across Southeast Asia, focusing on both economic and strategic dimensions. Japan remains a major investor in the region, driven by factors such as market expansion, supply chain diversification, and geopolitical considerations amid rising regional competition. The study reviews investment flows, sectoral distribution, and policy frameworks in key Southeast Asian countries including Indonesia, Vietnam, and Thailand. It also examines Japan's strategic objectives related to regional stability, infrastructure development, and technological collaboration. Using a mixed-methods approach combining statistical data and expert interviews, the research highlights the dual role of Japanese investment in promoting economic growth and advancing Japan's foreign policy goals. The paper discusses challenges such as regulatory barriers, local labor market dynamics, and shifting geopolitical alliances. The findings underscore the importance of understanding investment not only as an economic activity but also as a tool of strategic influence in a rapidly evolving regional context. This study offers policy recommendations for both Japanese investors and Southeast Asian governments to foster mutually beneficial partnerships.

Keywords: Japanese investment, Southeast Asia, economic development, strategic policy, foreign investment

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

CLIMATE CHANGE AND WATER-ENERGY-FOOD SECURITY NEXUS IN SOUTH AFRICA: A SYSTEMATIC REVIEW OF POLICY RESPONSES

Dr. Thabo Mokoena
School of Environmental Sciences, University of Cape Town, South Africa

ABSTRACT
This systematic review examines the interlinked challenges of climate change and the water-energy-food (WEF) security nexus in South Africa, focusing on policy responses over the past decade. The WEF nexus concept recognizes the interconnectedness of resource systems critical to sustainable development. The study synthesizes national and regional policies, strategies, and action plans addressing climate adaptation and resource management. Findings reveal that while South Africa has made progress in integrating WEF considerations into policy frameworks, significant gaps remain in coordination, implementation, and stakeholder engagement. The review highlights issues such as water scarcity, energy supply constraints, and food insecurity exacerbated by climate variability. It also identifies innovative approaches including integrated resource planning, community-based adaptation, and cross-sectoral collaboration. The paper argues for strengthening policy coherence and adaptive governance to enhance resilience in the WEF nexus. This research contributes to the global discourse on sustainable resource management and offers practical recommendations for policymakers in South Africa and similar contexts.

Keywords: climate change, water-energy-food nexus, policy review, South Africa, sustainability

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT OF BIOFERTILIZER PRODUCTION USING WASTEWATER IN VIETNAM

Tran Van Minh
Department of Environmental Engineering, Hanoi University of Science and Technology, Vietnam

ABSTRACT
This research assesses the environmental impacts of producing biofertilizers using treated wastewater in Vietnam. As sustainable agriculture gains importance, biofertilizers offer an eco-friendly alternative to chemical fertilizers, but their production processes must be evaluated for environmental safety. The study employs life cycle assessment (LCA) methodology to quantify emissions, resource use, and potential pollution associated with biofertilizer manufacturing from wastewater treatment plants. Data were collected from pilot facilities and analyzed across stages including raw material sourcing, production, packaging, and distribution. Results indicate that while biofertilizer production reduces chemical fertilizer dependency and nutrient runoff, it poses challenges such as energy consumption and potential contamination risks if wastewater is inadequately treated. The paper discusses mitigation strategies including process optimization, renewable energy integration, and strict quality controls. The findings support the sustainable scaling of biofertilizer production in Vietnam, balancing agricultural benefits with environmental protection. This study provides valuable insights for policymakers, industry stakeholders, and environmental managers aiming to promote green agriculture practices.

Keywords: biofertilizer, wastewater, environmental impact, life cycle assessment, Vietnam

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

FINANCIAL BURDEN AND SYMPTOM PREVALENCE OF POLYCYSTIC OVARY SYNDROME IN RURAL BANGLADESH: A CASE STUDY

Fatima Rahman, Dr. Ayesha Siddiqui
Department of Public Health, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT
Polycystic Ovary Syndrome (PCOS) is a common endocrine disorder affecting women's reproductive health globally, yet its economic and health impacts in rural Bangladesh remain underexplored. This case study investigates the financial burden and symptom prevalence among women diagnosed with PCOS in rural communities. Using mixed methods, data were collected through household surveys, medical records, and interviews with patients and healthcare providers. The study reveals that PCOS imposes significant out-of-pocket expenses related to diagnosis, treatment, and ongoing management, often exacerbating poverty in already vulnerable populations. Symptom prevalence includes irregular menstruation, infertility, obesity, and psychological distress, with many women lacking adequate access to specialized care. The research highlights gaps in awareness, healthcare infrastructure, and social support systems. It calls for targeted public health interventions, subsidized treatment programs, and community education to alleviate the burden of PCOS. The findings underscore the need for integrating women's reproductive health into broader rural health policies to improve outcomes and reduce economic hardship.

Keywords: polycystic ovary syndrome, financial burden, rural health, Bangladesh, reproductive health

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

CHALLENGES AND SATISFACTION LEVELS IN USING DIGITAL PAYMENT PLATFORMS

Neha Kulkarni, Rohit Deshmukh
Department of Information Technology, Indian Institute of Management, Bangalore, India

ABSTRACT

This study investigates the challenges users face and their satisfaction levels when using digital payment platforms, which have become increasingly prevalent in the global financial ecosystem. The rapid adoption of digital payments offers convenience and efficiency but also introduces issues related to security, usability, and accessibility. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative surveys of 500 users with qualitative interviews to explore perceived barriers such as transaction failures, privacy concerns, and lack of digital literacy. Results indicate that while most users appreciate the speed and ease of digital payments, significant challenges remain, particularly among older adults and rural populations. Satisfaction levels are strongly influenced by platform reliability, customer support, and perceived security. The study also highlights the role of government policies and financial institutions in fostering trust and expanding access. Findings suggest that addressing technical glitches, enhancing user education, and strengthening cybersecurity measures are critical for increasing adoption and satisfaction. This research contributes to understanding user experience in digital financial services and offers practical recommendations for platform developers and policymakers to improve service delivery and inclusivity.

Keywords: digital payment, user satisfaction, security challenges, financial inclusion

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ITS IMPACT ON LEADERSHIP PERFORMANCE: A STUDY AMONG MBA STUDENTS IN SANGLI DISTRICT

Sneha Patil ,Rajat More
Department of Management Studies, Shivaji University, Kolhapur, India

ABSTRACT

This paper explores the relationship between emotional intelligence (EI) and leadership performance among MBA students in the Sangli district. Emotional intelligence, defined as the ability to recognize, understand, and manage one's own emotions and those of others, is increasingly recognized as a vital skill for effective leadership. The study uses a quantitative research design, surveying 300 MBA students through standardized EI and leadership effectiveness questionnaires. Statistical analysis reveals a positive correlation between high EI scores and leadership competencies such as decision-making, conflict resolution, and team motivation. The findings suggest that emotional intelligence significantly contributes to leadership success in academic and professional settings. The study also identifies specific EI components—self-awareness, empathy, and emotional regulation—as key predictors of leadership performance. These insights have implications for business education, recommending the integration of EI development programs into MBA curricula to better prepare future leaders. The research underscores the importance of soft skills alongside technical expertise in leadership development.

Keywords: emotional intelligence, leadership, MBA students, Sangli district

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SOCIO-ECONOMIC INFLUENCES ON DIETARY PATTERNS: A COMPARISON BETWEEN SOUTH ASIA AND G7 COUNTRIES

Ayesha Khan, Imran Siddiqui
Department of Public Health, University of Karachi, Pakistan

ABSTRACT

This comparative study examines how socio-economic factors influence dietary patterns in South Asia and G7 countries, highlighting disparities in nutrition and health outcomes. Using national survey data and literature reviews, the research identifies income, education, urbanization, and cultural norms as key determinants shaping food choices and dietary quality. In South Asia, lower income and limited access to diverse foods contribute to undernutrition and micronutrient deficiencies, whereas in G7 countries, higher socio-economic status correlates with healthier diets but also with challenges like obesity linked to processed food consumption. The study employs statistical analysis to compare dietary trends, revealing that economic development alone does not guarantee improved nutrition without targeted policies addressing social inequalities. The paper discusses policy interventions such as food subsidies, nutrition education, and regulation of food marketing to promote healthier eating habits. It emphasizes the need for culturally sensitive and context-specific strategies to reduce diet-related health disparities globally. This research contributes to public health knowledge by bridging regional differences and informing international nutrition policy frameworks.

Keywords: socio-economic factors, dietary patterns, South Asia, G7 countries, nutrition disparities

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

INNOVATIVE GREEN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT THROUGH TECHNOLOGY IN MALAYSIA'S MANUFACTURING SECTOR

Nurul Huda,Ahmad Faizal
Department of Industrial Engineering, Universiti Teknologi Malaysia, Johor, Malaysia

ABSTRACT

This paper explores how technological innovations are driving green supply chain management (GSCM) practices within Malaysia's manufacturing sector. With increasing environmental concerns and regulatory pressures, manufacturers are adopting sustainable strategies to reduce carbon footprints and waste. The study uses a qualitative approach, interviewing supply chain managers and analyzing case studies from leading Malaysian firms implementing technologies such as IoT, blockchain, and AI for real-time monitoring, traceability, and resource optimization. Results indicate that technology adoption enhances environmental performance, operational efficiency, and compliance with international standards. Challenges include high implementation costs, lack of skilled personnel, and resistance to change. The paper discusses strategies to overcome these barriers, including government incentives and capacity building. The findings demonstrate that integrating advanced technologies into GSCM not only supports sustainability goals but also improves competitiveness and stakeholder trust. This research provides valuable insights for policymakers and industry leaders aiming to foster sustainable industrial growth in emerging economies.

Keywords: green supply chain, technology adoption, manufacturing, sustainability, Malaysia

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

THE EFFECTIVENESS OF TAX UTILIZATION IN PROMOTING NATIONAL DEVELOPMENT

Dewi Lestari, Fajar Nugroho
Department of Economics, Gadjah Mada University, Yogyakarta, Indonesia

ABSTRACT

This study evaluates how effectively tax revenues are utilized to promote national development in Indonesia. Taxation is a critical tool for financing public goods and services, yet inefficiencies and mismanagement can undermine development goals. The research employs a mixed-methods approach, analyzing fiscal data, government reports, and conducting interviews with tax officials and economists. Findings reveal that while tax collection has improved, challenges persist in allocation transparency, corruption, and prioritization of developmental projects. The study highlights sectors such as infrastructure, education, and healthcare where tax funds have positively impacted growth, but also identifies areas requiring reform. Recommendations include enhancing fiscal accountability, strengthening tax administration, and aligning tax policies with sustainable development objectives. The paper contributes to understanding the link between tax policy and socio-economic progress, emphasizing the need for efficient tax utilization to achieve inclusive growth.

Keywords: tax utilization, national development, fiscal policy, Indonesia, public finance

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

DIGITAL TAX ADMINISTRATION IN INDONESIA: ANALYSIS OF EFAKTUR AND E-BUPOT IMPLEMENTATION

Rina Sari ,Budi Santoso
Department of Accounting, University of Indonesia, Jakarta, Indonesia

ABSTRACT

This paper analyzes the implementation of digital tax administration tools, specifically eFaktur and e-Bupot, in Indonesia's tax system modernization efforts. These platforms aim to streamline tax reporting, improve compliance, and reduce fraud. Using a case study methodology, the research examines user adoption rates, system efficiency, and challenges faced by taxpayers and tax authorities. Survey data from 300 businesses and interviews with tax officials reveal increased accuracy and faster processing times but also highlight technical difficulties and knowledge gaps among users. The study discusses the impact of digitalization on taxpayer behavior and government revenue collection. It recommends enhanced training programs, system upgrades, and supportive policies to maximize the benefits of digital tax tools. The findings underscore the importance of digital transformation in improving tax administration in developing countries.

Keywords: digital tax administration, eFaktur, e-Bupot, Indonesia, tax compliance

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND FIRM FINANCING IN THE MENA REGION

Hassan El-Masri, Layla Haddad
Department of Finance, American University of Beirut, Lebanon

ABSTRACT

This research investigates the relationship between financial sector development and firm financing in the Middle East and North Africa (MENA) region. Access to finance is a major constraint for businesses in emerging markets, affecting growth and innovation. The study uses panel data analysis covering 15 MENA countries over ten years, examining indicators such as banking sector size, capital market development, and credit availability. Results show that deeper financial markets significantly enhance firms' access to both debt and equity financing, with variations across countries due to regulatory environments and institutional quality. The paper discusses policy implications for improving financial infrastructure, strengthening governance, and fostering inclusive financial services. It emphasizes the role of financial development in supporting private sector expansion and economic diversification in the MENA region.

Keywords: financial development, firm financing, MENA region, access to finance, economic growth

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SOCIAL DEVELOPMENT DRIVEN BY ENERGY TRANSITION IN MOROCCO

Youssef Benali
Sara El-Fassi
Department of Environmental Studies, Mohammed V University, Rabat, Morocco

ABSTRACT

This study examines the social development outcomes associated with Morocco's ongoing energy transition toward renewable sources. The shift from fossil fuels to solar, wind, and hydroelectric power is not only an environmental imperative but also a catalyst for social change. Using a mixed-methods approach, including community surveys and policy analysis, the research assesses impacts on employment, education, health, and social equity. Findings indicate that renewable energy projects have created new job opportunities, improved local infrastructure, and enhanced energy access in rural areas. However, challenges such as skill mismatches, social inclusion, and equitable benefit distribution remain. The paper highlights government initiatives and international partnerships that support just transition frameworks. It argues that integrating social development goals into energy policies is essential for sustainable and inclusive growth. This research contributes to understanding how energy transitions can drive broader socio-economic progress in developing countries.

Keywords: energy transition, social development, renewable energy, Morocco, sustainable growth

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATION AND FDI ON INCOME DISTRIBUTION IN INDIA: A STUDY ON ECONOMIC DISPARITIES

Rohit Sharma
Department of Economics, Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India
Dr. Anjali Verma
School of Business and Economics, University of Mumbai, India

ABSTRACT
This study investigates the impact of technological innovation and foreign direct investment (FDI) on income distribution in India, focusing on how these factors contribute to economic disparities across different regions and social groups. India's rapid economic growth over recent decades has been accompanied by significant technological advancements and increased FDI inflows, which have transformed various sectors. However, the benefits of these changes have not been evenly distributed, raising concerns about widening income inequality. The research employs a mixed-methods approach, combining econometric analysis of national and regional data with qualitative case studies from key industrial sectors. Findings indicate that while technological innovation and FDI have boosted overall economic productivity and job creation, they have also intensified income polarization, particularly between urban and rural areas and among different skill-level workers. The study highlights that high-tech industries tend to favor skilled labor, leaving low-skilled workers behind, which exacerbates income gaps. Furthermore, FDI inflows are often concentrated in metropolitan regions, limiting their inclusive impact. Policy implications suggest the need for targeted interventions such as upskilling programs, improved infrastructure in lagging regions, and regulatory frameworks to ensure equitable growth. The paper contributes to understanding the complex relationship between globalization, technology, and socioeconomic inequality in emerging economies.

Keywords: technological innovation, foreign direct investment, income distribution, economic disparities, India

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

THE INFLUENCE OF ETHICAL LEADERSHIP ON PUBLIC SECTOR GOVERNANCE AND SERVICE DELIVERY

Dr. Arben Krasniqi
Faculty of Public Administration, University of Pristina, Kosovo
Dr. Luljeta Hoxha
Department of Political Science, University of Tirana, Albania
Dr. Besnik Dreshaj
School of Governance, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

ABSTRACT
This paper explores the role of ethical leadership in enhancing governance and service delivery within the public sector. Ethical leadership, characterized by transparency, accountability, and integrity, is increasingly recognized as vital for restoring public trust and improving institutional performance. The study analyzes data from public sector organizations across several Balkan countries, employing surveys and interviews with managers, employees, and citizens. Results reveal that ethical leadership positively influences organizational culture, decision-making processes, and responsiveness to public needs. Leaders who demonstrate ethical behavior foster environments that reduce corruption and inefficiency, leading to higher quality public services. The research also identifies barriers to ethical leadership, including political interference, lack of training, and weak enforcement mechanisms. Recommendations emphasize the importance of institutionalizing ethical standards, providing leadership development programs, and strengthening oversight bodies. This study contributes to the growing literature on governance reforms by highlighting ethical leadership as a cornerstone for sustainable public sector improvements.

Keywords: ethical leadership, public sector governance, service delivery, transparency, accountability

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ECONOMIC TRANSITION AND POLICY REFORMS IN BANGLADESH: AN ANALYSIS OF THE ERA 1976-1981

Farhana Rahman
Department of Economics, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT
This research examines the economic transition and policy reforms undertaken by Bangladesh during the critical period of 1976 to 1981, a time marked by efforts to stabilize the economy and promote growth after independence. The study provides a comprehensive review of macroeconomic policies, structural adjustments, and sectoral reforms implemented to address challenges such as inflation, fiscal deficits, and agricultural productivity. Using historical data analysis and policy document reviews, the paper assesses the effectiveness of reforms in fostering industrial development, export diversification, and poverty reduction. Findings suggest that while early reforms laid the groundwork for economic liberalization, their impact was uneven due to institutional weaknesses and political instability. The study highlights the role of international financial institutions and donor agencies in shaping policy directions. It argues that lessons from this era remain relevant for understanding Bangladesh's ongoing development trajectory and policy challenges. The paper concludes by emphasizing the need for sustained reforms that balance economic growth with social equity.

Keywords: economic transition, policy reforms, Bangladesh, structural adjustment, development economics

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN INDIAN NONPROFIT SECTORS

Dr. Vivek Singh
School of Management, Indian Institute of Technology Delhi, India

ABSTRACT
This study investigates the influence of transformational leadership on the performance of nonprofit organizations in India. Transformational leaders inspire and motivate employees by fostering a shared vision, encouraging innovation, and promoting ethical values. The research employs a quantitative survey methodology, collecting data from managers and staff across various nonprofit sectors including education, health, and social services. Statistical analysis reveals a strong positive correlation between transformational leadership behaviors and organizational outcomes such as employee satisfaction, commitment, and service effectiveness. The paper also explores mediating factors like organizational culture and communication patterns. Challenges faced by nonprofit leaders, including resource constraints and stakeholder diversity, are discussed. The findings underscore the importance of leadership development programs tailored to the nonprofit context. By enhancing leadership capacity, nonprofits can improve their social impact and sustainability. This research contributes to leadership studies by contextualizing transformational leadership within the Indian nonprofit environment.

Keywords: transformational leadership, nonprofit organizations, organizational performance, India, leadership development

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

CONSUMER BEHAVIOR AND ADOPTION MOTIVATIONS FOR OTT PLATFORMS IN INDIA

Dr. Priya Sharma
Department of Marketing, University of Delhi, India
Ankit Mehta
School of Business, Indian Institute of Management Ahmedabad, India

ABSTRACT
The rapid growth of Over-The-Top (OTT) media platforms in India has transformed entertainment consumption patterns, yet consumer behavior and adoption motivations remain underexplored. This study analyzes factors influencing Indian consumers' decisions to adopt OTT services, including content variety, affordability, technological accessibility, and social influence. Using a mixed-methods approach, the research combines survey data from urban and semi-urban users with focus group discussions. Results indicate that personalized content, ease of use, and peer recommendations significantly drive adoption. Price sensitivity and internet connectivity also play critical roles, especially in lower-income segments. The study identifies demographic variations in preferences and highlights challenges such as digital literacy and content regulation. Implications for OTT providers include tailoring marketing strategies and improving user experience to expand reach. This research enriches understanding of digital media consumption in emerging markets and offers practical insights for stakeholders in the entertainment industry.

Keywords: consumer behavior, OTT platforms, digital media, India, adoption motivations

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SCENARIO-BASED ASSESSMENT OF LAND USE CHANGES AND THEIR IMPACT ON ECOSYSTEM SERVICES IN PUNJAB, PAKISTAN

Zainab Khan
Department of Environmental Sciences, University of Punjab, Pakistan
Dr. Imran Qureshi
Institute of Ecology, Quaid-i-Azam University, Islamabad, Pakistan

ABSTRACT
This paper presents a scenario-based assessment of land use changes in Punjab, Pakistan, and their consequent effects on ecosystem services. Rapid urbanization, agricultural expansion, and industrial development have altered land cover, impacting biodiversity, water regulation, soil fertility, and carbon sequestration. Using Geographic Information Systems (GIS) and remote sensing data, the study models land use trajectories under different policy and development scenarios over the next two decades. The analysis quantifies ecosystem service losses and gains, highlighting trade-offs between economic development and environmental sustainability. Results show that unchecked urban sprawl and intensive agriculture threaten critical ecosystem functions, while conservation-oriented policies can mitigate negative impacts. The paper advocates for integrated land management approaches that balance growth with ecosystem preservation. Findings provide valuable guidance for policymakers, planners, and environmental managers aiming to sustain ecosystem services vital for human well-being and regional resilience.

Keywords: land use change, ecosystem services, GIS, Punjab, environmental sustainability

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EVALUATING INDIA'S STRATEGIES AGAINST SINGLE-USE PLASTIC POLLUTION: INNOVATIONS AND POLICY GAPS

Rohit Gupta
Department of Environmental Policy, Jawaharlal Nehru University, India
Dr. Nisha Mukherjee
Centre for Sustainable Development, University of Calcutta, India

ABSTRACT
India faces significant challenges in managing single-use plastic pollution, which threatens ecosystems, public health, and economic activities. This paper evaluates the effectiveness of India's current strategies, including bans, recycling initiatives, public awareness campaigns, and technological innovations aimed at reducing plastic waste. Through policy analysis and stakeholder interviews, the study identifies successes such as increased recycling rates and community engagement, alongside persistent gaps like enforcement weaknesses, informal sector integration, and limited alternatives to plastics. The research highlights innovative approaches including biodegradable materials, circular economy models, and digital tracking systems. It also discusses the socio-economic dimensions of plastic pollution management, emphasizing the need for inclusive policies that consider informal waste workers. The paper concludes with recommendations for strengthening regulatory frameworks, fostering innovation, and promoting behavioral change to achieve sustainable plastic waste reduction. This comprehensive evaluation informs policymakers, environmentalists, and industry actors committed to tackling plastic pollution in India.

Keywords: single-use plastic, pollution management, policy evaluation, India, sustainability

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ASSESSING THE ROLE OF INDUSTRY 4.0 IN ENHANCING SUPPLY CHAIN RESILIENCE: A META-ANALYTICAL STUDY

Nur Aisyah Binti Ahmad
Faculty of Business and Management, Universiti Teknologi Malaysia, Malaysia

ABSTRACT
This meta-analytical study examines the role of Industry 4.0 technologies in enhancing supply chain resilience. Industry 4.0, characterized by automation, IoT, big data analytics, and artificial intelligence, promises to improve supply chain visibility, flexibility, and responsiveness. By synthesizing findings from multiple empirical studies across manufacturing and service sectors, the research identifies key factors through which Industry 4.0 adoption mitigates risks such as disruptions, demand fluctuations, and supplier failures. The analysis reveals that digital integration enables real-time monitoring, predictive maintenance, and agile decision-making, thereby strengthening supply chain robustness. However, challenges including high implementation costs, cybersecurity risks, and workforce skill gaps are also noted. The paper discusses strategies to overcome these barriers and maximize the benefits of Industry 4.0. The findings provide valuable insights for managers, policymakers, and researchers aiming to build resilient supply chains in an increasingly uncertain global environment.

Keywords: Industry 4.0, supply chain resilience, automation, big data analytics, risk management

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EXPORT TRENDS AND MARKET ACCESS FOR ORGANIC MEDICINAL PLANTS FROM KOSOVO: AN ECONOMIC PERSPECTIVE

Dr. Arta Berisha
Department of Agricultural Economics, University of Prishtina, Kosovo

ABSTRACT
This study investigates the export trends and market access challenges for organic medicinal plants originating from Kosovo, focusing on their economic implications. Organic medicinal plants represent a growing sector within Kosovo's agricultural exports, offering significant potential for rural development and income diversification. The research aims to analyze export volumes, destination markets, and trade barriers affecting the competitiveness of Kosovo's organic medicinal plant products in international markets. Using a mixed-methods approach, data were collected from government trade statistics, exporters, and market experts. The findings reveal a steady increase in export volumes over the past decade, with primary markets located in the European Union and regional countries. However, exporters face challenges such as stringent phytosanitary regulations, certification costs, and limited access to global value chains. The study highlights the importance of improving quality standards, enhancing certification processes, and expanding market intelligence to strengthen Kosovo's position in the organic medicinal plant sector. Policy recommendations include increased government support for organic farming, capacity building for producers, and fostering public-private partnerships to facilitate market access. This research contributes to understanding how organic agriculture can be leveraged for economic growth and sustainable development in emerging economies like Kosovo.

Keywords: organic medicinal plants, export trends, market access, Kosovo, agricultural economics

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

STRATEGIC PROCUREMENT PRACTICES TO MITIGATE GLOBAL SUPPLY CHAIN RISKS: A FRAMEWORK FOR MALAYSIAN INDUSTRIES

Farid Hassan, Siti Nurhaliza Mohamad
Faculty of Business and Management, University of Malaya, Malaysia

ABSTRACT
Global supply chains have become increasingly vulnerable to disruptions caused by geopolitical tensions, pandemics, and natural disasters. This paper presents a strategic procurement framework designed to mitigate supply chain risks within Malaysian industries. The study explores how procurement managers adopt risk assessment, supplier diversification, and digital technologies to enhance supply chain resilience. Employing qualitative interviews and case studies from manufacturing and logistics sectors, the research identifies best practices and common challenges in implementing strategic procurement. Results indicate that proactive supplier relationship management and integration of real-time data analytics significantly reduce vulnerability to disruptions. The framework proposed emphasizes a holistic approach combining risk identification, mitigation strategies, and continuous monitoring. The study underscores the critical role of procurement in sustaining operational continuity and competitive advantage in volatile global markets. Recommendations include investing in supplier development programs, adopting advanced procurement software, and fostering cross-functional collaboration within organizations. This research offers valuable insights for policymakers and industry leaders seeking to strengthen Malaysia’s supply chain robustness amid global uncertainties.

Keywords: strategic procurement, supply chain risk, Malaysia, resilience, manufacturing

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

LEADERSHIP STYLES AND THEIR EFFECTS ON PROJECT OUTCOMES IN MALAYSIAN MANUFACTURING AND LOGISTICS SECTORS

Lim Wei Jie, Hafizah Zainal
Department of Management, Universiti Teknologi Malaysia, Malaysia

ABSTRACT
Effective leadership is crucial for the successful completion of projects, particularly in dynamic sectors such as manufacturing and logistics. This study examines the relationship between different leadership styles and project outcomes within Malaysian manufacturing and logistics companies. Drawing on quantitative survey data collected from project managers and team members, the research evaluates transformational, transactional, and laissez-faire leadership styles and their impact on project performance indicators including time, cost, and quality. Findings suggest that transformational leadership positively correlates with improved project success rates by fostering motivation, innovation, and team cohesion. Transactional leadership shows mixed effects, often beneficial for routine tasks but less effective in complex projects. Laissez-faire leadership is generally associated with poorer outcomes due to lack of guidance and accountability. The study highlights the importance of adaptive leadership approaches tailored to project complexity and organizational culture. Practical implications include leadership development programs emphasizing emotional intelligence and communication skills to enhance project management effectiveness. This research contributes to the understanding of leadership dynamics in Malaysia's industrial sectors, offering guidance for managers aiming to optimize project delivery.

Keywords: leadership styles, project outcomes, manufacturing, logistics, Malaysia

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

FINANCIAL INCLUSION CHALLENGES AND POLICY RESPONSES IN EU COUNTRIES AND CANDIDATE STATES: A 2023 COMPARATIVE STUDY

Assoc. Prof. Dr. Katarzyna Nowak
Department of Economics, University of Warsaw, Poland

ABSTRACT
Financial inclusion remains a critical issue for economic development and social equity across European Union member states and candidate countries. This comparative study assesses the challenges faced by underserved populations in accessing financial services and evaluates policy responses implemented in 2023. Using a combination of quantitative data analysis and policy review, the research identifies barriers such as lack of financial literacy, limited banking infrastructure, and regulatory constraints. The study compares initiatives including digital banking expansion, microfinance programs, and targeted subsidies aimed at increasing access to credit and savings products. Results indicate varying degrees of success, with some countries demonstrating significant improvements due to integrated policy frameworks and public-private partnerships. However, persistent gaps remain, particularly in rural and marginalized communities. The paper discusses the importance of tailored approaches that consider socio-economic and cultural contexts. It advocates for enhanced regional cooperation and knowledge sharing to foster inclusive financial ecosystems. The findings provide valuable insights for policymakers, financial institutions, and development agencies working to promote equitable economic participation in Europe.

Keywords: financial inclusion, EU countries, policy responses, economic development, comparative study

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

FISCAL REFORMS AND ECONOMIC RECOVERY IN UTTAR PRADESH: ANALYSIS OF POLICY IMPACTS

Rajesh Singh, Anita Kumari
Department of Public Policy, Banaras Hindu University, India

ABSTRACT
This paper analyzes the fiscal reforms implemented in Uttar Pradesh and their impact on the state's economic recovery post-pandemic. The study focuses on key policy measures including tax restructuring, expenditure rationalization, and public investment strategies aimed at stimulating growth and improving fiscal health. Employing econometric modeling and analysis of government financial data from 2019 to 2024, the research evaluates the effectiveness of reforms in enhancing revenue mobilization and supporting economic sectors such as agriculture, manufacturing, and services. The findings suggest that while fiscal consolidation efforts have improved budgetary balance, challenges remain in ensuring inclusive growth and addressing regional disparities. The study highlights the role of governance, transparency, and stakeholder engagement in successful reform implementation. Policy recommendations emphasize strengthening tax administration, promoting investment-friendly environments, and enhancing social welfare programs to sustain recovery momentum. This research contributes to understanding the complexities of fiscal policy in large, diverse states and offers lessons for other regions pursuing economic resilience.

Keywords: fiscal reforms, economic recovery, Uttar Pradesh, public policy, tax restructuring

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

DIGITAL TRANSFORMATION IN EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN INDONESIAN HIGHER LEARNING INSTITUTIONS

Dewi Kartika,
Fajar Nugroho,
Sari Wulandari
Faculty of Education, University of Indonesia, Indonesia

ABSTRACT
The digital transformation of higher education in Indonesia presents both significant opportunities and complex challenges. This study explores how Indonesian universities are integrating digital technologies into teaching, learning, and administration to enhance educational quality and accessibility. Using surveys, interviews, and case studies across multiple institutions, the research identifies key drivers such as government initiatives, technological infrastructure, and faculty readiness. Opportunities include expanded access to education through online platforms, personalized learning experiences, and improved administrative efficiency. However, challenges persist, including digital divide issues, limited digital literacy among students and staff, and resistance to change. The study also examines the impact of the COVID-19 pandemic as a catalyst for accelerated digital adoption. Findings suggest that successful digital transformation requires comprehensive strategies encompassing infrastructure investment, capacity building, and inclusive policies. The paper concludes with recommendations for policymakers and university leaders to foster sustainable digital ecosystems that support innovation and equity in Indonesian higher education.

Keywords: digital transformation, higher education, Indonesia, online learning, educational technology

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

THE DIGITAL TRANSFORMATION OF CHILD WELFARE SERVICES IN ROMANIA – NAVIGATING POLICY AND PRACTICE

Dr. Ioana Popescu
Department of Social Work, University of Bucharest, Romania

ABSTRACT

This study explores the ongoing digital transformation of child welfare services in Romania, focusing on how policy frameworks and practical implementations interact to shape service delivery. The research addresses the challenges and opportunities presented by integrating digital technologies into child protection systems, including case management software, data sharing platforms, and remote communication tools. The purpose is to analyze how digitalization affects the efficiency, transparency, and accessibility of child welfare services while considering ethical concerns such as data privacy and digital divides. Methodologically, the study combines policy analysis with interviews of practitioners, policymakers, and service users to provide a comprehensive view of the transformation process. Results indicate that while digital tools have improved case tracking and inter-agency coordination, significant gaps remain in infrastructure, training, and legal safeguards. The study highlights the tension between rapid technological adoption and the need for careful regulatory oversight to protect vulnerable children's rights. It concludes that successful digital transformation requires a balanced approach that integrates technological innovation with robust policy frameworks and capacity building. The findings offer valuable insights for other countries undergoing similar reforms and contribute to the broader discourse on digital governance in social services.

Keywords: digital transformation, child welfare, Romania, social services, policy implementation

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ONLINE CUSTOMER ENGAGEMENT STRATEGIES: A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN ALBANIA AND ITALY

Msc. Erion Hoxha PhD. Francesca Russo
Department of Marketing, University of Tirana, Albania; Department of Business, University of Milan, Italy

ABSTRACT
This paper presents a comparative analysis of online customer engagement strategies employed by businesses in Albania and Italy. The research aims to identify differences and similarities in how companies in these countries leverage digital platforms to attract, retain, and interact with customers. The study focuses on social media marketing, personalized communication, and user-generated content as key engagement tools. Using a mixed-methods approach, data were collected through surveys of marketing professionals and analysis of digital campaigns across various industries. Findings reveal that Italian firms tend to adopt more sophisticated and integrated engagement strategies, supported by higher digital maturity and consumer internet penetration. Conversely, Albanian companies are rapidly evolving but face challenges such as limited digital infrastructure and lower consumer trust in online interactions. The research underscores the importance of cultural and economic contexts in shaping engagement practices and suggests tailored strategies for businesses to enhance customer relationships in both markets. The paper contributes to the understanding of cross-national digital marketing dynamics and offers practical recommendations for firms aiming to optimize online engagement.

Keywords: online customer engagement, digital marketing, Albania, Italy, social media

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EVALUATING THE EFFECTS OF INNOVATIVE AGRICULTURAL TECHNOLOGIES ON PRODUCTIVITY IN NORTHERN NIGERIA

Amina Yusuf, Chinedu Okafor, Ibrahim Bello
Department of Agricultural Economics, Ahmadu Bello University, Zaria, Nigeria

ABSTRACT
This research evaluates the impact of innovative agricultural technologies on crop productivity among smallholder farmers in Northern Nigeria. The study investigates the adoption rates of technologies such as improved seed varieties, precision farming tools, and mobile-based advisory services. The objective is to assess how these innovations influence yield, income, and resilience to climate variability. Employing a mixed-methods design, quantitative data were gathered through farmer surveys and yield measurements, complemented by qualitative interviews with agricultural extension officers. Results demonstrate that farmers utilizing innovative technologies experience significant increases in productivity and profitability compared to non-adopters. However, barriers such as limited access to credit, inadequate training, and infrastructural deficits hinder widespread adoption. The study emphasizes the need for integrated policy interventions that enhance technology dissemination, capacity building, and rural infrastructure development. The findings contribute to the evidence base supporting technology-driven agricultural transformation in Sub-Saharan Africa and provide actionable insights for stakeholders aiming to improve food security and rural livelihoods.

Keywords: agricultural technology, productivity, Northern Nigeria, smallholder farmers, innovation

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FOR HIGHER LEARNING IN LEBANON

Assoc. Prof. Dr. Rania Khoury
Faculty of Education, American University of Beirut, Lebanon

ABSTRACT

This paper explores the integration of artificial intelligence (AI) in higher education institutions in Lebanon, focusing on both the opportunities it presents and the challenges it poses. The purpose is to analyze how AI technologies such as adaptive learning systems, intelligent tutoring, and automated assessment are transforming teaching and learning processes. The study employs a qualitative approach, including interviews with educators, administrators, and students, as well as a review of institutional policies. Findings indicate that AI has the potential to personalize learning experiences, improve student engagement, and enhance administrative efficiency. Nonetheless, challenges such as digital inequality, ethical concerns regarding data privacy, and resistance to change among faculty members limit the full realization of AI benefits. The paper discusses the need for strategic planning, professional development, and regulatory frameworks to support responsible AI adoption. It concludes that while AI can significantly contribute to educational innovation in Lebanon, careful management is essential to ensure equity and quality in higher education. The study adds to the growing body of knowledge on AI's role in education within the Middle Eastern context.

Keywords: artificial intelligence, higher education, Lebanon, educational technology, digital transformation

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EU LAW AND NATIONAL SOVEREIGNTY: LEGAL DYNAMICS IN GEORGIA

Prof. Dr. Giorgi Kapanadze
Assoc. Prof. Dr. Tamar Gelashvili
Faculty of Law, Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT
This study examines the complex relationship between European Union (EU) law and national sovereignty in Georgia, a country navigating integration with European structures while maintaining its legal autonomy. The research investigates how EU legal norms influence Georgian legislation, judicial practices, and policy-making, highlighting areas of cooperation and tension. Using a doctrinal and comparative legal methodology, the paper analyzes constitutional provisions, international agreements, and case law to assess the extent of legal harmonization and sovereignty challenges. Findings reveal that while EU law has driven significant reforms and modernization in Georgia's legal system, concerns about sovereignty and democratic accountability persist among political actors and the public. The study discusses the balancing act between complying with EU standards and preserving national legal identity. It also explores the implications for Georgia's EU accession prospects and regional geopolitical dynamics. The paper contributes to understanding the legal dynamics of EU enlargement and the challenges faced by candidate countries in aligning supranational and national legal orders.

Keywords: EU law, national sovereignty, Georgia, legal integration, constitutional law

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

GLOBAL ISLAMIC ECONOMICS: A CRITICAL REVIEW OF RECENT SCHOLARLY ARTICLES FROM INDONESIA

Ahmad Fauzi
Department of Islamic Economics, University of Indonesia, Indonesia

ABSTRACT
This paper provides a critical review of recent scholarly literature on Islamic economics originating from Indonesia, the world's largest Muslim-majority country. The review focuses on themes such as Islamic finance, ethical investment, zakat management, and the role of Islamic economic principles in national development. The study synthesizes findings from academic journals, conference proceedings, and policy reports published over the last decade. It identifies key contributions, methodological trends, and gaps in the research, particularly regarding practical implementation and socio-economic impact. The paper discusses how Indonesian scholars address challenges like financial inclusion, poverty alleviation, and integration of Islamic economics with global markets. It also reflects on the influence of cultural, political, and religious contexts on the development of the field. The review concludes by suggesting future research directions to enhance the theoretical robustness and practical relevance of Islamic economics in Indonesia and beyond. This work offers valuable insights for academics, policymakers, and practitioners interested in the evolving landscape of global Islamic economics.

Keywords: Islamic economics, Indonesia, Islamic finance, ethical investment, scholarly review

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

RENEWABLE ENERGY STRATEGIES FOR 2050: SUCCESS STORIES FROM ROMANIA

Cristina Ionescu, Raluca Popa
Department of Environmental Engineering, Politehnica University of Bucharest, Romania

ABSTRACT
This paper examines successful renewable energy strategies implemented in Romania as part of the country's long-term plan to achieve sustainability goals by 2050. The study analyzes government policies, technological innovations, and community initiatives that have contributed to the growth of wind, solar, and biomass energy sectors. Using a case study approach, it highlights projects that demonstrate effective integration of renewable sources into the national grid, economic viability, and environmental benefits. The research also addresses challenges such as regulatory hurdles, financing constraints, and public acceptance. Findings indicate that Romania's strategic investments, coupled with EU support mechanisms, have accelerated the transition to cleaner energy and reduced greenhouse gas emissions. The paper emphasizes the importance of multi-stakeholder collaboration, capacity building, and continuous innovation to sustain momentum. It concludes by offering recommendations for policymakers and industry leaders to replicate and scale successful models, positioning Romania as a regional leader in renewable energy. This study contributes to the global discourse on energy transition and climate change mitigation.

Keywords: renewable energy, Romania, sustainability, energy transition, climate policy

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ECONOMIC DEVELOPMENT AND POLICY CHALLENGES IN BANGLADESH DURING THE ERA OF SHEIKH MUJIB (1972-1975)

Amina Rahman
Department of Economics, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

This study examines the economic development trajectory and policy challenges faced by Bangladesh during the foundational years under the leadership of Sheikh Mujibur Rahman from 1972 to 1975. Following independence, Bangladesh confronted severe economic devastation, including infrastructure destruction, food shortages, and widespread poverty. The research analyzes the government's policy responses aimed at reconstruction, industrialization, and agrarian reform, highlighting both achievements and limitations. Using archival data, economic indicators, and policy documents, the study explores how the new state sought to balance socialist-inspired economic planning with practical constraints such as resource scarcity and political instability. The paper discusses key sectors including agriculture, industry, and trade, and evaluates the impact of nationalization policies and foreign aid dependency. Despite ambitious goals, the period was marked by challenges including bureaucratic inefficiency, corruption, and external geopolitical pressures that hindered sustained growth. The study also considers the social dimensions of economic policy, such as employment generation and poverty alleviation efforts. The findings contribute to a nuanced understanding of Bangladesh's early development struggles and the legacy of Sheikh Mujib's economic vision. This historical perspective offers valuable lessons for contemporary policy debates in developing countries undergoing post-conflict reconstruction and rapid transformation.

Keywords: Bangladesh economy, Sheikh Mujibur Rahman, economic policy, post-independence development, agrarian reform

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

PATENT LAWS AND ACCESS TO MEDICINES: NAVIGATING HEALTHCARE EQUITY IN BRICS COUNTRIES

Assis. Prof. Dr. Rajesh Kumar
Faculty of Law, Jawaharlal Nehru University, India

ABSTRACT
This paper explores the complex relationship between patent laws and access to essential medicines within BRICS countries (Brazil, Russia, India, China, and South Africa). It investigates how intellectual property regimes influence healthcare equity, particularly in low- and middle-income populations. The study reviews national patent legislation, compliance with international agreements such as TRIPS, and the use of flexibilities like compulsory licensing to improve medicine affordability. Through comparative legal analysis and case studies, the research highlights varying approaches among BRICS nations in balancing innovation incentives with public health needs. Challenges such as high drug prices, limited generic competition, and regulatory barriers are examined. The paper also considers the role of international organizations and civil society advocacy in shaping policy reforms. Findings suggest that while patent protections can stimulate pharmaceutical research, rigid enforcement may restrict access for vulnerable groups. The study advocates for nuanced legal frameworks that prioritize public health without undermining innovation, emphasizing the importance of policy coherence and regional cooperation. This work contributes to ongoing debates on global health governance and equitable healthcare access.

Keywords: patent law, access to medicines, BRICS countries, healthcare equity, intellectual property

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ASSESSING THE EFFECTS OF IRRIGATION TECHNOLOGIES ON AGRICULTURAL PRODUCTIVITY IN NORTHERN NIGERIA

Chinedu Okafor, Fatima Bello
Department of Agricultural Engineering, Ahmadu Bello University, Nigeria

ABSTRACT
This research assesses the impact of modern irrigation technologies on agricultural productivity among smallholder farmers in Northern Nigeria. Agriculture remains a critical sector for food security and economic development in the region, yet water scarcity and inefficient irrigation practices limit yield potential. The study employs mixed methods, including field surveys, productivity data analysis, and farmer interviews, to evaluate adoption rates, technology effectiveness, and socio-economic factors influencing use. Findings indicate that drip and sprinkler irrigation systems significantly increase crop yields and water use efficiency compared to traditional methods. However, barriers such as high initial costs, lack of technical knowledge, and limited access to credit constrain widespread adoption. The paper discusses policy implications for supporting technology dissemination, including extension services, subsidies, and capacity building. It also explores environmental benefits such as reduced water wastage and soil degradation. The study concludes that integrating advanced irrigation technologies with supportive institutional frameworks can enhance agricultural productivity and livelihoods in Northern Nigeria, contributing to broader rural development goals.

Keywords: irrigation technology, agricultural productivity, Northern Nigeria, smallholder farmers, water management

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

CIRCULAR ECONOMY STRATEGIES AND THEIR IMPACT ON SUSTAINABLE BUSINESS PRACTICES IN KOSOVO

Valon Hoxha, Luljeta Krasniqi
Department of Environmental Studies, University of Prishtina, Kosovo

ABSTRACT
This paper investigates the adoption of circular economy strategies by businesses in Kosovo and their effects on sustainability performance. As environmental concerns rise globally, circular economy principles—emphasizing resource efficiency, waste reduction, and product lifecycle extension—offer pathways for sustainable development. The study uses qualitative interviews with business leaders, policy makers, and environmental experts, alongside analysis of company reports, to understand motivations, challenges, and outcomes related to circular practices. Results show growing awareness among Kosovan enterprises of the economic and environmental benefits of circularity, including cost savings, innovation, and improved brand reputation. However, barriers such as limited regulatory incentives, infrastructure deficits, and market constraints hinder full implementation. The research highlights successful case studies where circular strategies have led to measurable reductions in waste and resource consumption. The paper also discusses the role of government policies and international cooperation in fostering a supportive ecosystem for circular business models. Findings suggest that advancing circular economy approaches can significantly contribute to Kosovo's sustainable business landscape and environmental goals.

Keywords: circular economy, sustainable business, Kosovo, resource efficiency, waste reduction

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

GEOPOLITICAL CONFLICTS AND THEIR HUMANITARIAN IMPACTS IN THE 21ST CENTURY: AN INDIAN PERSPECTIVE

Dr. Anil Sharma, Dr. Priya Singh
Department of International Relations, Jawaharlal Nehru University, India

ABSTRACT
This study examines the humanitarian consequences of geopolitical conflicts in the 21st century from an Indian perspective. It explores how regional and global power struggles, territorial disputes, and proxy wars have exacerbated human suffering through displacement, food insecurity, and health crises. The research analyzes case studies including conflicts in South Asia, the Middle East, and Africa, highlighting patterns of civilian casualties and humanitarian access challenges. It assesses the responses of international organizations, regional actors, and India's diplomatic and aid efforts in mitigating these impacts. The paper discusses the complexities of delivering humanitarian assistance amid ongoing conflicts and political sensitivities. It also considers the role of emerging technologies and media in shaping conflict narratives and humanitarian interventions. The study argues for enhanced multilateral cooperation and conflict resolution mechanisms to reduce humanitarian fallout. It concludes that understanding the geopolitical context is essential for effective humanitarian policy and action, and that India's strategic position offers opportunities for leadership in promoting peace and human security.

Keywords: geopolitical conflict, humanitarian impact, India, displacement, international aid

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

INTEGRATING INTERNAL AUDIT WITH IT SYSTEMS: A CRUCIAL LINK FOR EFFICIENCY IN SERBIAN BUSINESSES

Marko Jovanović, Ivana Petrović
Faculty of Economics, University of Belgrade, Serbia

ABSTRACT
This paper explores the integration of internal audit functions with information technology (IT) systems as a critical factor for improving operational efficiency in Serbian businesses. With increasing digitalization, internal audit processes must adapt to effectively monitor IT controls, data integrity, and cybersecurity risks. The study employs case studies and surveys across various industries to assess current practices, challenges, and benefits of IT-enabled internal audits. Results indicate that businesses integrating audit software and automated data analytics achieve more comprehensive risk assessments, faster reporting, and enhanced compliance. However, gaps remain in auditor IT skills, system interoperability, and organizational support. The paper discusses strategies for capacity building, investment in audit technologies, and aligning audit objectives with corporate governance frameworks. It argues that effective IT integration in internal audit not only strengthens risk management but also contributes to strategic decision-making and competitive advantage. The findings provide practical recommendations for Serbian companies aiming to modernize audit functions and meet evolving regulatory demands.

Keywords: internal audit, IT systems, business efficiency, risk management, Serbia

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

THE ROLE OF IT SECTOR IN FINANCIAL MANAGEMENT AND CONTROL IN SERBIAN COMPANIES

Marko Jovanović, Ivana Petrović
Faculty of Economics, University of Belgrade, Serbia

ABSTRACT
This research investigates the role of the information technology (IT) sector in enhancing financial management and control within Serbian companies. As digital transformation reshapes business operations, IT tools such as enterprise resource planning (ERP), financial software, and data analytics have become integral to effective financial oversight. The study analyzes how Serbian firms adopt and utilize these technologies to improve budgeting, forecasting, internal controls, and regulatory compliance. Data collected through surveys and interviews reveal that IT adoption correlates with increased accuracy, transparency, and timeliness in financial reporting. Nonetheless, challenges such as high implementation costs, resistance to change, and cybersecurity concerns affect full utilization. The paper emphasizes the importance of strategic IT investments and training to maximize benefits. It also discusses how IT-driven financial management supports corporate governance and decision-making processes. The findings offer insights for business leaders and policymakers seeking to leverage technology for financial performance enhancement in emerging markets like Serbia.

Keywords: IT sector, financial management, corporate control, digital transformation, Serbia

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS, INFLATION, AND ECONOMIC GROWTH: PANEL DATA EVIDENCE FROM DEVELOPING COUNTRIES

Ali Reza, Fatima Khalid, Omar Farooq
Department of Economics, University of Karachi, Pakistan

ABSTRACT

This study investigates the dynamic relationship between exchange rate fluctuations, inflation, and economic growth in developing countries using panel data analysis. The research aims to understand how volatility in exchange rates impacts inflationary trends and subsequently affects the overall economic growth of emerging economies. Utilizing data from 30 developing countries over a 20-year period, the study employs advanced econometric models to analyze short- and long-term effects. Results indicate that exchange rate instability significantly contributes to inflationary pressures, which in turn negatively influence economic growth. However, the magnitude of these effects varies across countries depending on factors such as monetary policy effectiveness, trade openness, and financial market development. The study also finds evidence that moderate inflation, when controlled, may not severely hamper growth, suggesting the importance of balanced macroeconomic policies. The findings underscore the need for developing countries to adopt prudent exchange rate management and inflation control strategies to foster sustainable growth. This research contributes to policy debates by highlighting the interconnectedness of exchange rate policies, inflation dynamics, and growth outcomes in developing economies.

Keywords: exchange rate volatility, inflation, economic growth, developing countries, panel data

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

COMPARATIVE STUDY OF OILSEED AND WHEAT CROP YIELDS: INSIGHTS FROM DISTRICT KHUSHAB, PUNJAB, PAKISTAN

Ayesha Khan, Bilal Ahmed
Department of Agriculture, University of Punjab, Lahore, Pakistan

ABSTRACT

This paper presents a comparative analysis of oilseed and wheat crop yields in District Khushab, Punjab, Pakistan, aiming to identify factors influencing productivity and suggest improvements for sustainable agriculture. Using field survey data collected from 150 farmers over two growing seasons, the study examines agronomic practices, input usage, and environmental conditions affecting crop performance. Results reveal that wheat yields consistently outperform oilseed yields, largely due to better irrigation infrastructure, seed quality, and pest management practices. However, oilseed crops demonstrate higher resilience to drought and soil degradation, making them vital for crop diversification and risk mitigation. The research highlights challenges such as limited access to modern technology, inadequate extension services, and fluctuating market prices that constrain yield improvements. Policy recommendations include promoting integrated pest management, improving seed distribution systems, and providing farmer training to enhance productivity. The study contributes valuable insights for policymakers and agricultural stakeholders focused on optimizing crop production and ensuring food security in Punjab's agro-ecological zones.

Keywords: crop yields, oilseed, wheat, agriculture, Punjab, Pakistan

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

THE ROLE OF LEADERSHIP IN ENHANCING PUBLIC ORGANIZATION PERFORMANCE

Dr. Arben Krasniqi, Dr. Luljeta Berisha, Dr. Ilir Dreshaj
Faculty of Public Administration, University of Pristina, Kosovo

ABSTRACT

This research explores the influence of leadership styles on the performance of public organizations, emphasizing how effective leadership can drive organizational success in the public sector. Drawing on a mixed-methods approach, including surveys and interviews with 200 public sector employees across Kosovo, the study investigates the relationship between transformational, transactional, and laissez-faire leadership styles and organizational outcomes such as employee motivation, efficiency, and service quality. Findings suggest that transformational leadership significantly enhances employee engagement and organizational performance by fostering innovation, trust, and a shared vision. Conversely, transactional leadership shows moderate effects, while laissez-faire leadership correlates with lower performance levels. The study also identifies contextual factors such as organizational culture and resource availability that mediate leadership effectiveness. The paper concludes with practical recommendations for public sector managers and policymakers to develop leadership training programs and create supportive environments that promote effective leadership practices. This research contributes to the understanding of leadership's critical role in improving public sector performance, particularly in transitional democracies.

Keywords: leadership styles, public organizations, organizational performance, transformational leadership, Kosovo

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

DEMOGRAPHIC FACTORS AFFECTING WORK-LIFE BALANCE AMONG FEMALE GARMENT WORKERS IN BANGLADESH: AN EMPIRICAL STUDY

Fatima Begum, Rahim Uddin, Nabila Akter, Hasan Mahmud, Shirin Sultana
Department of Sociology, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

This empirical study examines how demographic factors influence work-life balance among female garment workers in Bangladesh, a sector critical to the country's economy but often associated with challenging working conditions. Using survey data from 400 female workers in Dhaka's garment factories, the research investigates variables such as age, marital status, education level, and number of dependents to understand their impact on workers' ability to balance professional and personal responsibilities. Results indicate that younger, unmarried women report better work-life balance compared to older, married counterparts who face greater familial obligations. Educational attainment positively correlates with improved balance, likely due to increased awareness and access to resources. The study also identifies workplace factors such as shift patterns and employer support as significant contributors. The findings highlight the need for policy interventions aimed at flexible work arrangements, childcare facilities, and health services to enhance female workers' well-being. This research provides critical insights for labor rights advocates, factory management, and policymakers committed to improving conditions in Bangladesh's garment industry.

Keywords: work-life balance, female workers, garment industry, Bangladesh, demographic factors

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

PROFITABILITY AND PRODUCTION CHALLENGES OF IRRIGATED VEGETABLE FARMERS IN THE GURARA DAM IRRIGATION AREA

Chinedu Okeke, Aisha Bello, Musa Ibrahim, Halima Yusuf
Department of Agricultural Economics, Ahmadu Bello University, Zaria, Nigeria

ABSTRACT

This study assesses the profitability and production challenges faced by irrigated vegetable farmers in the Gurara Dam irrigation area of Nigeria. Employing a combination of field surveys and financial analysis, data were collected from 120 vegetable farmers to evaluate cost structures, revenue streams, and constraints affecting productivity. Results show that while vegetable farming under irrigation is generally profitable, farmers encounter significant challenges such as inadequate access to quality inputs, erratic water supply, pest infestations, and limited market access. These issues reduce yield potential and income stability. The study also identifies the impact of climate variability and infrastructural deficits on farming operations. Recommendations include improving irrigation infrastructure, providing extension services, facilitating access to credit, and developing market linkages to enhance profitability and sustainability. The findings contribute to understanding the economic viability of irrigated vegetable production in semi-arid regions and inform policy measures to support smallholder farmers.

Keywords: profitability, vegetable farming, irrigation, Gurara Dam, Nigeria

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

WOMEN ENTREPRENEURS AS DRIVERS OF ECONOMIC GROWTH IN INDIA

Dr. Anjali Sharma
Department of Business Studies, University of Delhi, India

ABSTRACT

This paper explores the role of women entrepreneurs in driving economic growth in India, highlighting their contributions to innovation, employment generation, and social development. Drawing on national survey data and case studies, the research examines factors enabling and constraining women's entrepreneurship, including education, access to finance, social norms, and government policies. Findings reveal that women-led enterprises significantly contribute to local economies, particularly in sectors such as textiles, handicrafts, and services. However, they face persistent challenges such as gender bias, limited networking opportunities, and regulatory hurdles. The study emphasizes the importance of targeted support programs, capacity-building initiatives, and inclusive financial services to empower women entrepreneurs. It also discusses the broader impact of women's entrepreneurship on poverty reduction and gender equality. The paper concludes that fostering women's entrepreneurial activities is vital for India's sustainable economic development and calls for integrated policy frameworks to address systemic barriers.

Keywords: women entrepreneurs, economic growth, India, gender equality, small business

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EFFECTIVENESS OF CODE-SWITCHING IN CLASSROOM MANAGEMENT: FACULTY AND STUDENTS' VIEWS

Sanjay Kumar, Neha Sharma, Rohit Singh
Department of Linguistics, Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India

ABSTRACT

This study investigates the effectiveness of code-switching as a classroom management strategy from the perspectives of both faculty and students in Indian higher education institutions. Code-switching, the alternating use of two or more languages within communication, is common in multilingual classrooms and can influence student engagement and discipline. Through surveys and focus group discussions involving 150 students and 30 faculty members, the research explores attitudes toward code-switching, its functions in clarifying instructions, maintaining attention, and managing classroom behavior. Results indicate that strategic code-switching enhances comprehension and rapport, particularly in linguistically diverse settings, though excessive switching may cause confusion. Faculty members report using code-switching to address language barriers and cultural nuances, while students appreciate its role in creating a supportive learning environment. The study suggests that training educators in effective code-switching techniques can improve classroom dynamics and learning outcomes. It also highlights the need for institutional policies recognizing multilingual realities in education.

Keywords: code-switching, classroom management, multilingual education, student engagement, India

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

PRE-SERVICE TEACHERS' AWARENESS AND UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE PLATFORMS IN PHYSICS EDUCATION IN NIGER STATE

Halima Musa, Usman Bello
Department of Science Education, Federal University of Technology, Minna, Nigeria

ABSTRACT

This research explores the awareness and utilization of artificial intelligence (AI) platforms among pre-service physics teachers in Niger State, Nigeria. With the increasing integration of AI in education, understanding how future educators perceive and employ these technologies is critical for effective teaching and learning. The study surveyed 200 pre-service teachers to assess their knowledge of AI tools, frequency of use, and perceived benefits and challenges in physics education. Findings reveal moderate awareness but limited practical application of AI platforms, attributed to inadequate training and infrastructural constraints. Participants recognize AI's potential to enhance conceptual understanding, provide personalized learning, and facilitate assessment. However, concerns about technical difficulties, cost, and lack of institutional support persist. The paper recommends curriculum reforms to include AI literacy, investment in educational technology infrastructure, and professional development programs to prepare teachers for AI-enhanced classrooms. This study contributes to the discourse on digital transformation in STEM education in developing contexts.

Keywords: artificial intelligence, pre-service teachers, physics education, Niger State, educational technology

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

IMPACT OF STUDENTS' LANGUAGE SKILLS ON SCIENCE ACHIEVEMENT IN SEVENTH GRADE: MEDIATING ROLE OF ENGAGEMENT

Jelena Markovic, Nikola Petrovic, Maja Stojanovic
Faculty of Education, University of Belgrade, Serbia

ABSTRACT

This study investigates the impact of seventh-grade students' language skills on their science achievement, focusing particularly on the mediating role of student engagement. Language proficiency is a critical factor influencing comprehension and learning in science education, where complex terminology and abstract concepts are prevalent. The research aims to determine how language skills directly affect science performance and how engagement in learning activities mediates this relationship. A quantitative methodology was employed involving standardized language and science tests administered to 350 students, alongside engagement surveys measuring behavioral, emotional, and cognitive involvement in science classes. Structural equation modeling was used to analyze the data. Results indicate that language skills have a significant positive effect on science achievement, both directly and indirectly through increased student engagement. Engagement was found to enhance understanding and retention of scientific concepts, suggesting that fostering active participation can mitigate language barriers. The findings underscore the importance of integrating language development strategies within science curricula to support learners with diverse linguistic backgrounds. This research contributes to educational theory by highlighting engagement as a key mechanism linking language proficiency and academic success in science. Practical implications include recommendations for educators to design inclusive teaching approaches that promote both language skills and engagement, thereby improving science outcomes. The study also calls for policy initiatives to address language-related challenges in science education, particularly in multilingual classrooms. Overall, this work emphasizes the intertwined nature of language and engagement in shaping students' academic trajectories in STEM fields.

Keywords: language skills, science achievement, student engagement, seventh grade, STEM education

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ANALYSIS OF STUDENT RELATEDNESS AND ACADEMIC PERFORMANCE IN EDUCATIONAL STATISTICS

Chinonso Okafor
Ngozi Eze
Ifeanyi Nwankwo
Department of Statistics, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT

This research explores the relationship between student relatedness—the sense of belonging and interpersonal connection—and academic performance in educational statistics courses. Recognizing that statistical subjects often present challenges due to abstract content and perceived difficulty, this study examines how students' social connections within academic settings influence their learning outcomes. A mixed-methods approach was adopted, combining quantitative analysis of grades from 400 undergraduate students with qualitative interviews exploring students' perceptions of relatedness. The study employed validated scales to measure relatedness and motivation, and regression analyses to assess correlations with academic performance. Findings reveal that students who report stronger feelings of relatedness with peers and instructors tend to achieve higher grades in statistics. Relatedness positively affects motivation, persistence, and willingness to seek help, which in turn enhance academic success. The qualitative data provide insight into how collaborative learning environments, peer support groups, and approachable faculty contribute to fostering relatedness. The study highlights the importance of social-emotional factors in STEM education and suggests that institutions should prioritize community-building initiatives to improve student engagement and achievement. Recommendations include incorporating group projects, peer mentoring, and interactive teaching methods to strengthen interpersonal bonds. This research contributes to understanding the psychosocial dimensions of learning and offers practical strategies for educators to enhance student performance in challenging quantitative disciplines.

Keywords: student relatedness, academic performance, educational statistics, motivation, peer support

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

MEMORY STRATEGIES TO IMPROVE STUDENT LEARNING ACROSS EDUCATIONAL LEVELS

Dr. Elira Hoxha
Arben Kola
Drita Dervishi
Department of Educational Psychology, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

Effective memory strategies are essential tools for enhancing student learning and academic achievement across all educational levels. This study systematically reviews and evaluates various memory techniques, including rehearsal, elaboration, imagery, and organizational strategies, and their applicability in different age groups from primary to tertiary education. Employing a mixed-methods approach, the research combines a meta-analysis of existing literature with empirical data collected from 500 students across Albania. The study investigates how students use these strategies, their effectiveness in improving retention and recall, and the influence of instructional support on strategy adoption. Results demonstrate that explicit teaching of memory strategies significantly improves learning outcomes, particularly when strategies are tailored to developmental stages and subject matter. Younger students benefit more from simple rehearsal and imagery techniques, while older students gain from complex elaboration and organizational methods. The research also identifies barriers to effective strategy use, such as lack of awareness and motivation. The findings emphasize the importance of integrating memory strategy instruction into curricula and teacher training programs to foster autonomous and efficient learners. This study contributes to educational psychology by providing evidence-based recommendations for enhancing cognitive skills and promoting lifelong learning habits. It also suggests directions for future research on technology-assisted memory interventions.

Keywords: memory strategies, student learning, educational psychology, cognitive development, instructional support

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EXAMINING THE RISE OF PENTECOSTAL SCHOOL FEES AND ITS EFFECTS ON EDUCATION MISSION

Chinedu Umeh
Ngozi Chukwu
Emeka Obi
Department of Sociology, University of Nigeria, Nsukka

ABSTRACT

This paper examines the increasing trend of Pentecostal schools charging higher fees and the impact of this phenomenon on their educational mission, particularly regarding access and equity. Pentecostal schools have grown rapidly in many African countries, often praised for discipline and academic excellence. However, rising tuition fees risk excluding lower-income families, contradicting the schools' stated mission of holistic and inclusive education. The study employs qualitative interviews with school administrators, teachers, parents, and students across ten Pentecostal schools in Nigeria. It also analyzes enrollment data and tuition fee structures over the past decade. Findings reveal that fee increases are driven by operational costs, demand for quality facilities, and religious expansion goals. While some schools offer scholarships, many students from disadvantaged backgrounds face barriers to enrollment, leading to socio-economic stratification. The paper discusses tensions between financial sustainability and social responsibility, highlighting concerns about commercialization of faith-based education. It suggests that Pentecostal schools need to balance economic realities with their mission by adopting more inclusive policies and engaging with government and community stakeholders. The study contributes to debates on privatization in education and the role of religious institutions in promoting social justice. It calls for policy frameworks that ensure equitable access without compromising educational quality in faith-based schools.

Keywords: Pentecostal schools, school fees, educational equity, faith-based education, Nigeria

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

UNSTEADY MAGNETOHYDRODYNAMIC FLOW OF TERNARY HYBRID NANOFLUID IN POROUS MEDIA WITH VARIABLE THERMAL CONDUCTIVITY

Assis. Prof. Dr. Amanuel Gebremariam
Department of Mechanical Engineering, Addis Ababa University, Ethiopia

ABSTRACT

This theoretical study investigates the unsteady magnetohydrodynamic (MHD) flow behavior of ternary hybrid nanofluids through porous media with variable thermal conductivity. Ternary hybrid nanofluids, composed of three different nanoparticles suspended in a base fluid, have attracted attention for their enhanced heat transfer properties. The research develops a mathematical model incorporating the effects of magnetic fields, porous medium resistance, and temperature-dependent thermal conductivity on fluid flow and heat transfer. Using advanced numerical methods, the study solves the governing equations to analyze velocity, temperature distribution, and heat transfer rates under various physical parameters. Results indicate that magnetic fields can effectively control flow velocity and thermal characteristics, while variable thermal conductivity significantly influences temperature profiles. The porous medium introduces additional resistance, affecting fluid dynamics and heat exchange. The findings provide insights for optimizing cooling and heating processes in engineering applications such as geothermal energy, chemical reactors, and electronic cooling. This work contributes to the growing body of knowledge on nanofluid dynamics and offers practical implications for designing efficient thermal management systems in porous structures. Future research directions include experimental validation and extension to complex geometries.

Keywords: magnetohydrodynamics, ternary hybrid nanofluids, porous media, thermal conductivity, heat transfer

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

MATHEMATICAL MODELING AND ANALYSIS OF MALARIA TRANSMISSION DYNAMICS USING DIFFERENTIAL EQUATIONS WITH CLINICAL DATA

Fatima Zahra El Amrani
Youssef Benali
Hassan El Fadli
Department of Applied Mathematics, Mohammed V University, Morocco

ABSTRACT

Malaria remains a major public health challenge in many tropical regions, necessitating robust mathematical models to understand transmission dynamics and inform control strategies. This study presents a compartmental model based on differential equations that integrates clinical data to simulate malaria transmission in endemic areas. The model incorporates human and mosquito populations, disease stages, and intervention measures such as treatment and vector control. Parameter estimation is performed using recent clinical datasets from Morocco and neighboring countries. Sensitivity analyses identify key factors influencing disease spread and outbreak potential. Simulation results demonstrate how variations in mosquito biting rates, treatment coverage, and immunity affect infection prevalence. The model successfully captures seasonal fluctuations and predicts the impact of combined interventions on reducing malaria incidence. This research provides a valuable tool for policymakers to optimize resource allocation and design effective malaria control programs. The integration of clinical data enhances model reliability and relevance to real-world conditions. The paper also discusses limitations and proposes future improvements, including stochastic modeling and spatial heterogeneity. Overall, this work advances the quantitative understanding of malaria epidemiology and supports evidence-based public health decision-making.

Keywords: malaria transmission, mathematical modeling, differential equations, clinical data, epidemiology

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

TWO-SAMPLE MULTIVARIATE BEHRENS-FISHER PROBLEM FOR HIGH-DIMENSIONAL GENOMIC DATA

Chinedu Okeke
Emeka Nwankwo
Ngozi Eze
Department of Biostatistics, University of Ibadan, Nigeria

ABSTRACT

The analysis of high-dimensional genomic data poses significant statistical challenges, particularly when comparing multivariate means from two independent samples with unequal covariance matrices—a problem known as the two-sample multivariate Behrens-Fisher problem. This paper develops and evaluates novel statistical methodologies tailored for high-dimensional settings common in genomics research. The proposed approach extends classical tests by incorporating regularization techniques to handle the curse of dimensionality and improve robustness against covariance heterogeneity. Simulation studies assess the performance of the methods under varying sample sizes, dimensionalities, and covariance structures. The results demonstrate superior control of Type I error rates and increased power compared to existing methods. The methodology is applied to real genomic datasets involving gene expression profiles to identify differentially expressed genes between disease and control groups. Findings highlight the practical utility of the approach in uncovering biologically meaningful patterns while addressing statistical complexities inherent in genomic data analysis. This work contributes to the advancement of multivariate statistical inference in bioinformatics and provides researchers with reliable tools for high-dimensional data interpretation. Future research directions include extensions to multiple group comparisons and integration with machine learning algorithms.

Keywords: Behrens-Fisher problem, high-dimensional data, genomic analysis, multivariate statistics, regularization

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SUBSTANCE USE AND SLEEP QUALITY AMONG ADOLESCENTS IN IBADAN, NIGERIA

Dr. Olufemi Adewale, Prof. Dr. Yetunde Ojo
Department of Public Health, University of Ibadan, Nigeria

ABSTRACT

Adolescence is a critical developmental period during which substance use can negatively impact health outcomes, including sleep quality. This study examines the relationship between substance use and sleep disturbances among adolescents in Ibadan, Nigeria. Employing a cross-sectional survey design, data were collected from 600 secondary school students using validated questionnaires assessing substance use patterns (alcohol, tobacco, cannabis) and sleep quality indicators. Statistical analyses explored correlations and potential predictors of poor sleep. Findings reveal a high prevalence of substance use, with significant associations between usage frequency and decreased sleep duration, increased insomnia symptoms, and daytime fatigue. The study identifies gender and socio-economic status as moderating factors. These results underscore the need for targeted health education and intervention programs addressing substance abuse and promoting healthy sleep habits among youth. The paper discusses implications for public health policy and school-based initiatives aimed at improving adolescent well-being. Limitations include self-reported data and cross-sectional design, suggesting directions for longitudinal research. Overall, this research contributes to understanding behavioral risk factors affecting adolescent sleep in a Nigerian context and highlights the importance of integrated prevention strategies.

Keywords: substance use, sleep quality, adolescents, Nigeria, public health

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

PRICE VOLATILITY AND PRODUCTION TRENDS OF MAIZE IN NIGERIA: A CASE STUDY OF KEBBI STATE

Amina Bello, Ibrahim Musa, Sani Abdullahi
Department of Agricultural Economics, Ahmadu Bello University, Nigeria

ABSTRACT

Maize is a staple crop vital to food security and economic stability in Nigeria, yet its production and pricing are subject to significant volatility. This study analyzes price fluctuations and production trends of maize in Kebbi State, a major agricultural region. Using time-series data from 2000 to 2023, the research employs econometric models to identify factors driving price volatility, including weather variability, input costs, market demand, and policy changes. The study also examines production patterns and their responsiveness to price signals. Results indicate that climatic factors and inconsistent government policies contribute substantially to price instability, which in turn affects farmers' planting decisions and income stability. The analysis reveals periods of both surplus and shortage, highlighting challenges in supply chain management and market access. Recommendations focus on improving agricultural extension services, stabilizing input supply, and implementing price support mechanisms to enhance maize production resilience. The paper contributes to agricultural economics literature by providing empirical evidence from a key Nigerian state and offers policy insights to promote sustainable maize production and market stability.

Keywords: maize production, price volatility, agricultural economics, Kebbi State, Nigeria

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

STATISTICAL ANALYSIS OF WATERSHED MANAGEMENT PRACTICES IN SEMI-ARID REGIONS: A CASE STUDY

Tsegaye Alemu
Fikadu Tadesse
Department of Environmental Science, Addis Ababa University, Ethiopia

ABSTRACT

Watershed management is critical for sustainable water resource utilization, especially in semi-arid regions where water scarcity and land degradation pose significant challenges. This study conducts a comprehensive statistical analysis of watershed management practices in a semi-arid region of Ethiopia, aiming to evaluate the effectiveness of various conservation techniques and community participation levels. Data were collected through field surveys, remote sensing, and interviews with local stakeholders. Statistical tools such as regression analysis and principal component analysis were employed to identify key factors influencing watershed health and management success. Results indicate that integrated approaches combining physical soil conservation measures with community-based natural resource management yield the best outcomes in reducing soil erosion and improving water retention. However, challenges such as limited financial resources, inadequate technical knowledge, and socio-economic constraints hinder widespread adoption. The study also highlights the importance of gender-inclusive participation and capacity building to enhance sustainability. The findings provide valuable insights for policymakers and practitioners to design targeted interventions that address both ecological and social dimensions of watershed management. This research contributes to the broader understanding of sustainable land and water management in vulnerable environments and offers a replicable methodological framework for similar contexts globally.

Keywords: watershed management, semi-arid regions, statistical analysis, soil conservation, community participation

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

NUMERICAL SOLUTIONS FOR SINGULARLY PERTURBED DELAY PARABOLIC PROBLEMS WITH BOUNDARY TURNING POINTS

Arben Hoxha, Dritan Kola, Elira Meta
Department of Mathematics, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

Singularly perturbed delay parabolic problems with boundary turning points present significant challenges in numerical analysis due to the presence of layers and rapid solution variations. This paper develops and analyzes robust numerical methods tailored to solve such problems with high accuracy and stability. The study introduces finite difference schemes combined with fitted mesh techniques to capture boundary layers effectively. Theoretical error estimates are derived, demonstrating uniform convergence with respect to the perturbation parameter. Numerical experiments validate the proposed methods, showing excellent agreement with analytical solutions and superior performance compared to classical approaches. The paper also discusses computational efficiency and implementation details, making the methods practical for applied problems in physics and engineering where delay effects and singular perturbations coexist. The research advances the numerical treatment of complex differential equations and provides tools for scientists and engineers dealing with time-delay phenomena in dynamic systems.

Keywords: singular perturbation, delay parabolic problems, boundary turning points, numerical methods, finite difference schemes

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

MATHEMATICAL MODELING OF COVID-19 PANDEMIC: GLOBAL IMPACT AND LOCAL RESPONSES

Dr. Chukwuemeka Nwosu, Ngozi Okafor , Ifeanyi Eze
Department of Applied Mathematics, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has posed unprecedented challenges worldwide, necessitating effective modeling to understand its spread and inform public health responses. This study develops a compartmental mathematical model incorporating transmission dynamics, intervention strategies, and demographic factors to analyze the global impact and local responses to COVID-19. The model integrates parameters such as infection rates, recovery, vaccination coverage, and social distancing measures. Calibration is performed using real-world data from multiple countries, highlighting differences in epidemic trajectories due to policy variations. Sensitivity analysis identifies critical factors influencing outbreak control, emphasizing the importance of timely interventions and vaccination campaigns. The model also simulates scenarios to predict future waves and assess the effectiveness of combined strategies. Results underscore the need for adaptive policies tailored to local contexts while considering global interconnectedness. The research offers a valuable quantitative tool for policymakers and health authorities to optimize resource allocation and mitigate pandemic effects effectively.

Keywords: COVID-19, mathematical modeling, epidemic dynamics, public health interventions, vaccination

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

SPATIAL MODELING OF SOCIOECONOMIC FACTORS AFFECTING ADOLESCENT BIRTH RATES IN NIGERIA

Halima Abdullahi, Maryam Yusuf
Department of Geography and Environmental Management, University of Ibadan, Nigeria

ABSTRACT

Adolescent birth rates remain a pressing public health and social issue in Nigeria, influenced by complex socioeconomic factors that vary spatially across regions. This study employs spatial statistical modeling to examine how variables such as education levels, poverty rates, access to healthcare, and cultural norms affect adolescent fertility patterns. Using geospatial data and demographic surveys, spatial regression and hotspot analysis identify regions with disproportionately high adolescent birth rates and the underlying drivers. The findings reveal significant correlations between low female education, high poverty, limited contraceptive access, and elevated adolescent fertility. Urban-rural disparities and regional cultural differences are also highlighted. The study advocates for geographically targeted interventions and policies that address educational empowerment, healthcare accessibility, and community engagement to reduce adolescent pregnancies. By integrating spatial analysis with socioeconomic data, this research provides a nuanced understanding of adolescent reproductive health challenges in Nigeria, informing more effective and context-specific public health strategies.

Keywords: adolescent birth rates, spatial modeling, socioeconomic factors, Nigeria, reproductive health

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ENHANCING SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ENTREPRENEURIAL SKILLS THROUGH SCIENCE TEACHERS' TECHNOLOGICAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE IN MINNA, NIGER STATE

Amina Bello ,Ibrahim Yusuf, Fatima Abdullahi
Department of Science Education, Federal University of Technology, Minna, Nigeria

ABSTRACT

Entrepreneurial skills are vital for youth empowerment and economic development, yet their integration into secondary education remains limited in many regions. This study investigates how science teachers' technological and pedagogical knowledge influences the development of entrepreneurial skills among secondary school students in Minna, Niger State. Using a mixed-methods approach, data were collected through teacher surveys, classroom observations, and student assessments. Results indicate that teachers with higher proficiency in integrating technology and innovative pedagogical strategies foster greater entrepreneurial competencies, including creativity, problem-solving, and risk-taking, among students. Challenges identified include inadequate training, limited access to digital tools, and curriculum constraints. The study underscores the importance of continuous professional development and resource provision to equip teachers for effective entrepreneurship education. Recommendations are made for policymakers and educational stakeholders to support teacher capacity building and curriculum reforms that embed entrepreneurial learning within science education. This research contributes to the growing discourse on linking education with sustainable economic opportunities for youth in Nigeria and similar contexts.

Keywords: entrepreneurial skills, science education, teacher knowledge, technological integration, Nigeria

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

INFLUENCE OF LEARNING STYLES ON STUDENTS' ACHIEVEMENT AND ATTITUDES TOWARDS MULTICULTURAL EDUCATION IN ONDO CITY

Chinedu Okeke
Funmi Adeyemi
Department of Educational Psychology, University of Ibadan, Nigeria

ABSTRACT

Multicultural education promotes understanding and respect for cultural diversity, yet students' learning styles may affect their engagement and achievement in such programs. This study examines the influence of different learning styles on students' academic performance and attitudes toward multicultural education in secondary schools in Ondo City, Nigeria. Employing a quantitative design, data were gathered through standardized learning style inventories, achievement tests, and attitude questionnaires administered to a representative sample of students. Analysis reveals that students with active and reflective learning styles perform better academically and exhibit more positive attitudes toward multicultural content. Conversely, those with sensory or intuitive preferences show varied responses, suggesting the need for differentiated instructional approaches. The findings highlight the importance of tailoring multicultural education to accommodate diverse learning preferences to maximize effectiveness. The study recommends teacher training on learning styles and culturally responsive pedagogy to enhance student outcomes and foster inclusive school environments. This research adds to the understanding of how cognitive diversity interacts with multicultural education in Nigerian secondary schools.

Keywords: learning styles, multicultural education, student achievement, attitudes, Nigeria

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EFFECT OF CONCEPT MAPPING ON ACADEMIC PERFORMANCE OF SCIENCE STUDENTS

Sara Khan
Ali Raza
Department of Science Education, University of Karachi, Pakistan

ABSTRACT

Concept mapping is a visual learning strategy that can enhance comprehension and retention of complex scientific concepts. This study investigates the effect of concept mapping on the academic performance of secondary school science students in Karachi, Pakistan. Using a quasi-experimental design, students were divided into control and experimental groups, with the latter receiving instruction supplemented by concept mapping activities. Pre- and post-tests measured academic achievement, while questionnaires assessed student perceptions. Results demonstrate a statistically significant improvement in the experimental group's performance compared to controls, indicating that concept mapping facilitates deeper understanding and organization of scientific knowledge. Additionally, students reported increased motivation and engagement. The study discusses implications for science teaching methodologies and advocates for incorporating concept mapping into standard curricula to improve learning outcomes. Challenges such as teacher preparedness and resource availability are also addressed. This research supports the adoption of active learning techniques to enhance science education in Pakistan and similar educational contexts.

Keywords: concept mapping, academic performance, science education, active learning, Pakistan

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ADAPTED PHYSICAL ACTIVITY PROGRAMS IN EDUCATIONAL SETTINGS: A CASE STUDY OF A MOROCCAN SECONDARY SCHOOL

Dr. Khadija El Mansouri
Youssef Benali
Department of Physical Education, Mohammed V University, Rabat, Morocco

ABSTRACT

Adapted physical activity (APA) programs are essential for inclusive education, enabling students with disabilities to participate fully in physical education. This case study examines the implementation and outcomes of APA programs in a Moroccan secondary school. Data were collected through observations, interviews with teachers and students, and analysis of program materials. The study highlights strategies used to modify activities, promote accessibility, and foster social inclusion. Results reveal positive impacts on students' physical health, self-esteem, and peer relationships. However, challenges such as limited training for educators, inadequate facilities, and cultural attitudes towards disability affect program effectiveness. The research emphasizes the need for policy support, teacher professional development, and community awareness to sustain and expand APA initiatives. Findings contribute to the global discourse on inclusive education and provide practical recommendations for schools in similar socio-cultural contexts.

Keywords: adapted physical activity, inclusive education, disability, secondary school, Morocco

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

STRUCTURAL MODELING OF CRITICAL THINKING SKILL DEVELOPMENT AMONG PUBLIC SCHOOL TEACHERS

Leyla Hosseini
Reza Moradi
Department of Educational Psychology, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

Critical thinking is a fundamental skill for effective teaching and lifelong learning. This study employs structural equation modeling to investigate factors influencing the development of critical thinking skills among public school teachers in Tehran, Iran. Data were collected via standardized questionnaires assessing teachers' cognitive abilities, teaching experience, professional development, and school environment. The model reveals that professional development and supportive school climate significantly predict critical thinking skill enhancement, while years of experience have a moderate effect. The analysis also identifies indirect effects mediated by teachers' motivation and self-efficacy. These findings suggest that fostering an enabling environment and continuous learning opportunities are crucial for cultivating critical thinking competencies in educators. The study provides evidence-based recommendations for educational policymakers and administrators to design targeted interventions that improve teaching quality and student outcomes. This research contributes to understanding the complex interplay of personal and contextual factors shaping teachers' critical thinking abilities in public education systems.

Keywords: critical thinking, teacher development, structural equation modeling, public education, Iran

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

PUBLIC SPACE, SOCIAL MEDIA AND FAKE NEWS

Prof. Dr. Anna Petrova
Department of Communication Studies, University of Sofia, Bulgaria

ABSTRACT
This study explores the complex relationship between public space, social media, and the proliferation of fake news in contemporary society. Public spaces have traditionally been arenas for democratic discourse and social interaction, but the rise of social media platforms has transformed how information is disseminated and consumed. The research investigates how fake news spreads within digital public spheres, influencing public opinion and undermining trust in institutions. Using a mixed-methods approach, including content analysis and surveys, the study examines the mechanisms by which misinformation circulates and the role of algorithms in amplifying false narratives. It also addresses the challenges faced by policymakers and social media companies in regulating content without infringing on freedom of expression. The findings reveal that fake news exploits social divisions and emotional triggers, often targeting vulnerable communities. The paper argues for a multi-stakeholder approach involving education, technological innovation, and legal frameworks to combat misinformation effectively. It highlights the importance of digital literacy programs and community engagement in restoring the integrity of public discourse. This research contributes to understanding the evolving dynamics of information in the digital age and offers practical recommendations for safeguarding democratic values in online public spaces.

Keywords: public space, social media, fake news, misinformation, digital literacy

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ENVIRONMENTAL IMPACT OF DIGITAL COMMUNICATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Ravi Sharma, Anil Mehta
Department of Environmental Science, Indian Institute of Technology, Delhi, India

ABSTRACT
Digital communication technologies have revolutionized global connectivity but also pose significant environmental challenges. This paper examines the environmental footprint of digital communication, focusing on energy consumption, electronic waste, and carbon emissions associated with data centers, networks, and devices. The study reviews current trends in digital infrastructure growth and assesses their ecological impacts using life cycle analysis and sustainability metrics. While digital communication reduces the need for physical travel and paper use, it simultaneously increases demand for electricity and generates hazardous waste. The research highlights opportunities for mitigating these effects through green technologies, renewable energy integration, and circular economy principles in device manufacturing and disposal. Case studies of corporate sustainability initiatives and government policies illustrate best practices and gaps in addressing environmental concerns. The paper advocates for a balanced approach that maximizes the social and economic benefits of digital communication while minimizing its ecological footprint. It calls for collaborative efforts among industry, policymakers, and consumers to promote sustainable digital transformation. This study contributes to a growing discourse on the intersection of technology and environmental stewardship, emphasizing the urgent need for innovation and regulation in the digital era.

Keywords: digital communication, environmental impact, sustainability, electronic waste, energy consumption

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ISLAMIC BANK DIGITALIZATION STRATEGY: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN IMPROVING OPERATIONAL EFFICIENCY AT BSI PEMUDA PEKALONGAN

Siti Nurhaliza, Ahmad Fauzi, Lina Marlina, Rahmat Hidayat, Dewi Anggraini
Faculty of Economics and Business, Diponegoro University, Indonesia

ABSTRACT
This research investigates the digitalization strategy of Islamic banking, focusing on BSI Pemuda Pekalongan, Indonesia, and its impact on operational efficiency. Islamic banks face unique challenges in integrating digital technologies due to compliance with Sharia principles and the need to maintain customer trust. The study employs qualitative methods including interviews with bank managers and analysis of operational data to identify barriers and opportunities in digital transformation. Key challenges include technological infrastructure limitations, regulatory constraints, and customer adaptation to digital services. However, the digitalization initiatives have shown promise in streamlining processes, reducing transaction times, and enhancing customer experience. The research highlights the role of digital platforms in expanding financial inclusion and competitive advantage for Islamic banks. It also discusses strategic recommendations for overcoming challenges, such as investing in staff training, improving cybersecurity, and fostering partnerships with fintech companies. The findings contribute to the understanding of how Islamic financial institutions can leverage digital technologies to improve efficiency while adhering to religious guidelines. This study offers valuable insights for policymakers, practitioners, and scholars interested in the intersection of finance, technology, and religion.

Keywords: Islamic banking, digitalization, operational efficiency, financial technology, Sharia compliance

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

HATE SPEECH AGAINST NIGERIAN RULERS FROM THE LENS OF EXODUS

Dr. Chinedu Okafor
Department of Sociology, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT
This paper analyzes hate speech directed at Nigerian rulers through the conceptual framework of the biblical Exodus narrative, which symbolizes liberation from oppression. The research explores how political dissent and public criticism manifest as hate speech in Nigeria's socio-political context. Using discourse analysis of social media content, political speeches, and news reports, the study identifies patterns of rhetoric that frame rulers as tyrannical or oppressive figures. It examines the social and psychological impacts of such speech on political stability, governance, and public trust. The paper also discusses the fine line between legitimate political critique and hate speech, emphasizing the need for legal and ethical frameworks to regulate expression without suppressing democratic rights. The Exodus lens provides a unique interpretive approach, linking historical struggles for freedom with contemporary political dynamics. The findings suggest that hate speech reflects deeper societal frustrations and calls for inclusive governance and dialogue. The study contributes to debates on freedom of expression, political communication, and conflict resolution in Nigeria and similar contexts.

Keywords: hate speech, Nigerian politics, political dissent, Exodus narrative, social discourse

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

DETECTIVE TECHNIQUES FOR ANALYZING THE SOCIAL AND ECONOMIC IMPACT ON SUICIDAL TENDENCIES AND THEIR EXPRESSION OVER THE INTERNET

Sanjay Patel, Ramesh Iyer, Kiran Desai, Manoj Kumar
Department of Psychology, University of Mumbai, India

ABSTRACT

This interdisciplinary study applies detective techniques to analyze the social and economic factors influencing suicidal tendencies and their online expression. Suicide is a complex public health issue exacerbated by social isolation, economic hardship, and mental health stigma. The research employs data mining, sentiment analysis, and case study methods to investigate how individuals express suicidal ideation on social media and forums. It identifies key social determinants such as unemployment, poverty, and family breakdown that correlate with increased risk. The study also examines how online communities can both exacerbate and mitigate suicidal behaviors through peer support or harmful content. Ethical considerations in monitoring and intervention are discussed. The findings highlight the potential of advanced analytical tools to detect early warning signs and inform targeted prevention strategies. The paper advocates for integrated approaches combining technology, mental health services, and social policy to address suicide risks effectively. This research contributes to the fields of psychology, data science, and public health by offering innovative methodologies for understanding and preventing suicide in the digital age.

Keywords: suicide prevention, social determinants, data mining, mental health, online expression

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

STUDENTS' PERCEPTIONS AND ADAPTATION TO DIGITAL TECHNOLOGY IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION: INITIAL QUALITATIVE RESEARCH

Nguyen Van Duc, Tran Thi Mai
Faculty of Education, Vietnam National University, Hanoi, Vietnam

ABSTRACT

This qualitative research explores students' perceptions and adaptation processes regarding digital technology amid ongoing digital transformation in education. As educational institutions increasingly integrate digital tools, understanding how students experience and adjust to these changes is crucial for effective implementation. The study uses focus groups and interviews with university students to capture their attitudes, challenges, and strategies in engaging with digital platforms and resources. Findings reveal a spectrum of responses ranging from enthusiasm and perceived benefits to anxiety and digital fatigue. Key challenges include limited digital literacy, access disparities, and the need for personalized support. The research highlights the importance of fostering digital competencies and creating inclusive learning environments that accommodate diverse student needs. It also underscores the role of educators in guiding digital adaptation and promoting positive attitudes toward technology. The paper contributes to the literature on digital education by providing early insights into student experiences during transformative periods and offers recommendations for policymakers and institutions to enhance digital learning effectiveness.

Keywords: digital transformation, student perceptions, digital literacy, qualitative research, education

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

TOURISM AND CULTURE IN THE PEJA REGION: NATURAL VALUES AND TRADITIONS OF RUGOVA

Arben Krasniqi, Drita Berisha
Department of Cultural Studies, University of Pristina, Kosovo

ABSTRACT
This study investigates the interplay between tourism and cultural heritage in the Peja region, focusing on the natural values and traditions of the Rugova area. Rugova is renowned for its scenic landscapes, biodiversity, and rich cultural practices, which present both opportunities and challenges for sustainable tourism development. The research combines ethnographic fieldwork, interviews with local residents and stakeholders, and environmental assessments to understand how tourism impacts cultural preservation and natural resource management. It identifies key traditions such as folk music, crafts, and festivals that attract visitors and contribute to local identity. The study also highlights environmental concerns related to increased tourist activity, including habitat disruption and waste management issues. Recommendations emphasize community-based tourism approaches that empower local populations, protect cultural heritage, and promote environmental stewardship. This research contributes to sustainable tourism literature by illustrating how integrating cultural and natural assets can foster economic development while preserving regional uniqueness.

Keywords: tourism, cultural heritage, Rugova, sustainable development, Peja region

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

DIGITAL LITERACY AND ITS IMPACT ON EFFECTIVE COMMUNICATION

Dr. Harpreet Kaur
Department of Communication, Punjab University, India

ABSTRACT
Digital literacy has become an essential skill for effective communication in the modern world, influencing personal, educational, and professional interactions. This paper examines the role of digital literacy in enhancing communication efficacy across various platforms, including social media, email, and virtual meetings. It explores how digital literacy enables individuals to critically evaluate information, engage in meaningful dialogue, and navigate technological tools confidently. The study uses surveys and case studies to assess the relationship between digital literacy levels and communication outcomes among diverse populations. Results indicate that higher digital literacy correlates with improved clarity, reduced misunderstandings, and greater participation in digital discourse. The research also addresses barriers to digital literacy such as socioeconomic factors, age, and educational background. Strategies for promoting digital literacy through formal education, workplace training, and public initiatives are discussed. The paper underscores the importance of digital literacy as a foundational competence for effective communication in an increasingly interconnected society. It calls for integrated policies to bridge digital divides and foster inclusive communication environments.

Keywords: digital literacy, communication effectiveness, digital skills, information evaluation

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EFFECTIVENESS OF CODE-SWITCHING IN CLASSROOM MANAGEMENT: FACULTY AND STUDENTS' VIEWS

Sanjay Kumar, Neha Sharma, Rohit Singh
Department of Education, University of Delhi, India

ABSTRACT

This study explores the effectiveness of code-switching as a classroom management strategy from the perspectives of both faculty members and students. Code-switching, the practice of alternating between two or more languages or dialects within a conversation, is common in multilingual classroom settings. The research investigates how this linguistic practice influences student engagement, comprehension, discipline, and overall classroom atmosphere. Data were collected through surveys and interviews involving teachers and students across multiple secondary schools in urban and rural areas. The findings indicate that faculty members often use code-switching intentionally to clarify complex concepts, maintain students' attention, and manage disruptive behavior. Students reported that code-switching helped them better understand subject matter and feel more connected to the learning environment. However, some concerns were raised about potential overuse leading to confusion or reduced proficiency in the target language. The study highlights the importance of balancing code-switching with consistent language instruction to optimize learning outcomes. It also emphasizes the need for teacher training programs to incorporate strategies for effective code-switching tailored to diverse classroom contexts. Overall, the research supports code-switching as a valuable pedagogical tool that enhances classroom management and student participation when applied judiciously.

Keywords: code-switching, classroom management, multilingual education, student engagement

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

IMPACT OF STUDENTS' LANGUAGE SKILLS ON SCIENCE ACHIEVEMENT IN SEVENTH GRADE: MEDIATING ROLE OF ENGAGEMENT

Jelena Markovic, Nikola Petrovic, Maja Stojanovic
Faculty of Education, University of Belgrade, Serbia

ABSTRACT

This paper examines the relationship between students' language skills and their achievement in science subjects at the seventh-grade level, with a particular focus on the mediating role of student engagement. Language proficiency is critical for understanding scientific concepts, following instructions, and expressing ideas effectively. The study involved a sample of 500 seventh-grade students from diverse linguistic backgrounds. Using standardized language assessments and science achievement tests, along with engagement surveys, the research employed structural equation modeling to analyze data. Results reveal that higher language skills positively influence science achievement, both directly and indirectly through increased cognitive and behavioral engagement in science classes. Engagement was found to be a significant mediator, suggesting that students with stronger language abilities are more likely to participate actively and invest effort in learning, which in turn enhances their academic performance. The findings underscore the need for integrated instructional approaches that simultaneously develop language and science skills, especially in multilingual or language-minority contexts. The study recommends that educators and policymakers prioritize language support programs and engagement strategies to improve science learning outcomes. This research contributes to understanding the complex interplay between language proficiency, motivation, and academic success in science education.

Keywords: language skills, science achievement, student engagement, seventh grade

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ANALYSIS OF STUDENT RELATEDNESS AND ACADEMIC PERFORMANCE IN EDUCATIONAL STATISTICS

Chinonso Okafor
Ngozi Eze
Ifeanyi Nwankwo
Department of Psychology, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT

This study investigates the role of student relatedness—defined as the sense of connection and belonging with peers and instructors—in influencing academic performance in educational statistics courses. Drawing on self-determination theory, the research hypothesizes that students who experience higher relatedness demonstrate better motivation and achieve higher grades. Data were collected from 300 undergraduate students enrolled in statistics courses across three Nigerian universities through questionnaires measuring perceived relatedness, motivation, and academic outcomes. Statistical analyses, including correlation and regression, reveal a positive and significant relationship between relatedness and academic performance. Students reporting strong interpersonal connections with classmates and instructors showed higher engagement, persistence, and understanding of statistical concepts. The study further discusses how fostering a supportive learning environment can enhance relatedness and thereby improve student success in challenging quantitative subjects. Recommendations include promoting collaborative learning, peer mentoring, and instructor accessibility. The findings contribute to educational psychology by highlighting the social dimensions of learning and their impact on academic achievement in STEM-related fields.

Keywords: student relatedness, academic performance, educational statistics, motivation

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

MEMORY STRATEGIES TO IMPROVE STUDENT LEARNING ACROSS EDUCATIONAL LEVELS

Elira Hoxha
Arben Kola
Drita Dervishi
Faculty of Psychology, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This paper explores various memory strategies that can enhance student learning outcomes across different educational levels, from primary to tertiary education. Memory plays a crucial role in knowledge acquisition, retention, and application, making effective memory techniques essential for academic success. The study reviews cognitive psychology literature and conducts empirical research involving students from multiple grade levels to identify which strategies are most effective in diverse learning contexts. Techniques such as elaborative rehearsal, mnemonic devices, spaced repetition, and visualization are examined for their impact on learning efficiency and long-term retention. Results indicate that while younger students benefit more from concrete mnemonic aids and repetition, older students show increased gains from metacognitive strategies and self-testing. The research also highlights the importance of teaching students how to select and apply appropriate memory strategies based on their learning goals and subject matter. Additionally, the study discusses implications for curriculum design and teacher training to integrate memory strategy instruction systematically. The findings suggest that equipping students with effective memory tools can significantly improve academic performance and lifelong learning skills.

Keywords: memory strategies, student learning, cognitive psychology, educational levels

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

EXAMINING THE RISE OF PENTECOSTAL SCHOOL FEES AND ITS EFFECTS ON EDUCATION MISSION

Chinedu Umeh
Ngozi Chukwu
Emeka Obi
Department of Sociology, University of Ibadan, Nigeria

ABSTRACT

This study investigates the increasing trend of Pentecostal schools charging higher fees and the implications of this phenomenon on the broader education mission, particularly in Nigeria. Pentecostal schools, known for integrating religious values with academic instruction, have expanded rapidly, often positioning themselves as alternatives to public education. However, the rise in tuition fees raises concerns about accessibility, equity, and the social mission of education. Using qualitative interviews with school administrators, parents, and students, alongside quantitative analysis of fee structures, the research examines how fee increases affect enrollment patterns and socioeconomic diversity. Findings reveal that higher fees limit access for low-income families, potentially exacerbating educational inequality. Furthermore, the study explores tensions between the schools' religious mission and commercial pressures, highlighting challenges in maintaining educational quality and inclusivity. The paper calls for policy interventions to regulate fee structures and ensure that faith-based schools contribute positively to national education goals without marginalizing disadvantaged populations. It also discusses the role of government oversight and community engagement in balancing financial sustainability with social responsibility.

Keywords: Pentecostal schools, school fees, education equity, faith-based education

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

UNSTEADY MAGNETOHYDRODYNAMIC FLOW OF TERNARY HYBRID NANOLIQUID IN POROUS MEDIA WITH VARIABLE THERMAL CONDUCTIVITY

Amanuel Gebremariam
Department of Mechanical Engineering, Addis Ababa University, Ethiopia

ABSTRACT

This technical study presents a mathematical and numerical analysis of unsteady magnetohydrodynamic (MHD) flow of ternary hybrid nanofluids through porous media with variable thermal conductivity. Ternary hybrid nanofluids, composed of three different types of nanoparticles suspended in a base fluid, exhibit enhanced thermal properties suitable for advanced cooling and heat transfer applications. The research develops governing equations incorporating magnetic field effects, fluid velocity, temperature distribution, and porous medium characteristics. Variable thermal conductivity is modeled to reflect realistic temperature-dependent behavior. Using numerical methods, the study solves the coupled nonlinear partial differential equations to predict flow and heat transfer patterns under various parameter settings. Results demonstrate that magnetic fields and nanoparticle concentration significantly influence flow stability and thermal performance. The porous medium's properties and thermal conductivity variations also affect heat transfer rates. These findings have practical implications for designing efficient thermal management systems in engineering fields such as energy, electronics cooling, and biomedical devices. The paper contributes to the growing body of knowledge on nanofluid dynamics and magnetohydrodynamics in complex media, providing insights for future experimental and theoretical research.

Keywords: magnetohydrodynamics, ternary hybrid nanofluid, porous media, thermal conductivity

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

ATEM TUTEM BEN SENİ BAŞLIKLI NİNNİDE UYCAK[1], BAĞLILIK VE MESBER[2] BELİRMATLARI[3]

Öğr. Gör. Murat GÖKMEN

Düzce Üniversitesi/ Araştırma Dekanlığı Ofisi/Yabancı Dil Destek Birimi

Düzce University, Office of The Dean of Research, Lecturer, Foreign Language Support Department

muratgokmen@duzce.edu.tr - ORCID ID : 0000-0002-0797-8226

https://akademik.duzce.edu.tr/muratgokmen

ÖZET

Anadolu gülseyen[4] bir toplum olarak bağrında birçok medeniyete mubaylık[5] etmiş ve hala da bünyesinde barındırdığı medeniyetleri danaferleyen[6] müstesna bir coğrafyadır. Lakin kadınlar ve çocuklar bir kültürün ve yaşayış biçiminin hem vasiri[7] hem de bir anlamda belirmatı hükmündedir. Annelerin Türk gelenek ve göreneklerinde yeri ve önemi yaşanılan coğrafyaya isim verecek kadar kadim, değerli ve marojdur[8]. Bu durum da aslında Türk toplumda kadının bilkadirliğinin[9] sağlaması hükmündedir. Türk gelenek ve göreneklerinde kadına atfedilen bu değer kadınların toplumda eşit, adil ve dasem[10] bir yapının nilenerlenmesinde[11], babellenmesinde[12], nacerlenmesinde[13] ve serönleştirilmesinde[14] etkili olmuştur. Özellikle annelerin babalar ile enrahimce[15]yetiştirdikleri çocuklar anneliği çok önemli bir kurum haline getirmiştir. Bu durum halk edebiyatına da bu şekilde yansımıştır. Bu çalışmada Nazire SUBAŞI tarafından 1973 yılında kayıt altına alınan ve Hüsamettin SUBAŞI tarafından derlenen Bitlis yöresinde ninni; Erzurum

[1] M. Gökmen, 2025f.
[2] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[3] İbid.
[4] İbid.
[5] M. Gökmen 2025c, 2025ç,2025e, 2025f.
[6] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[7] M. Gökmen, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c,2025ç, 2025e, 2025f.
[8] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[9] İbid.
[10] M. Gökmen, 2025f.
[11] M. Gökmen, 2024c, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[12] İbid.
[13] İbid
[14] M. Gökmen, 2025b, 2025c, 2025ç 2025e, 2025f.
[15] M. Gökmen, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

yöresinde de türkü olarak kayıtlanan *Atem Tutem Ben Seni* başlıklı eser ninni olarak kabul edilmiştir. Özellikle ninnilerin sosyal hayatta oynadığı roller ve toplum üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşan çalışmalar mevcuttur. Fakat, bu çalışmada ninnilerin toplum yapısı oluşturmadaki önemi üzerinde durulmuş olup; ninnilerin halk edebiyatının etkili ve önemli türlerinden biri olduğu akedilmiştir[16]. Çalışmada araştırma yöntemi olarak betimsel analiz deseni kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Anadolu kültürü, Halk Edebiyatı, Sözlü Edebiyat, Bitlis Yöresi, Ninni, Erzurum Yöresi, Türkü

UYCAK, LOYALTY AND MESBERITY BELİRMATS IN TURKISH LULLABY ENTITLED *ATEM TUTEM BEN SENİ*

ABSTRACT

An Anatolia as a gülseyen geography has mubayyed many civilisations in its history and is still stands as an exceptional geography danafering many more civilisations. The tradition formed by the Greeks before the Turks in this geography and its babelisation and nilenerisation with this culture has both ensured the preservation of the cultural gains in the period when this geography was called Rumi, and contributed to Islam's cinpin tolerance policy towards different religions and cultures. The characteristics of respect and obedience, which are the most serön elements of Turkish-Islamic motifs and culture, can be most clearly understood from the values and positions of women and children in society. However, women and children are both the vasirs and, in a sense, the belirmats of a culture and way of life. The place and importance of women and children in Turkish traditions and customs are so ancient, valuable and maroj that they have given a name for the geography in which they live in. This situation is actually the provision of women's bilkadirisation in Turkish society. The value enrahimed by women in Turkish traditions and customs has been serön instrument in terms of nacering, nilenering and babeling a fair, dasem and democratic society. Yaniska, the children raised by mothers and fathers have made parenthood a very important institution. The study akets eklimming of obedience, devotion and sacrifice cultivated through lullabies to the generation by parents but especially by mothers in terms of

[16] M. Gökmen, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

raising generations with the children. The work entitled *Atem Tutem Ben Seni*, which was recorded by Nazire SUBAŞI in 1973 and compiled by Hüsamettin SUBAŞI and recorded as a lullaby in Bitlis region and as a folk song in Erzurum region, is accepted as a lullaby in the study. The study akets the belirtmats of uycak, loyalty, mesberity and zanib instruments in the lullaby. The study employs descriptive analysis research method.

Keywords: Anatolian Culture, Folklore, Oral Literature, Bitlis Region, Lullaby, Erzurum Region, Folk Music

GİRİŞ

1. Anadolu

Anadolu bulunduğu coğrafya itibariyle Doğu'nun en Batısı ve Batının da en Doğusu konumuyla birçok medeniyetin başlangıç noktası olarak bugün de hala üzerinde yaşayan insan hazinesi ile önemli bir medeniyet beşiği durağıdır. Türkler İslam'a; İslam da Türklere çok yakıştı. Lakin her ikisinde de bulunan Gök (Tek) Tanrı anlayışı; eşitlik, adalet, saygı ve sevgi toplumsal yapı hem Türklerin Müslümanlığa bir ivme katarak Müslümanlığın Anadolu'da yayılmasını ve mubaylanmasını sağlamış; hem de İslam'ın medeniyet tasavvuru ile Türklerin uzun soluklu devletler kurmalarına veşlik[17] etmiş; nihayetinde bugünkü Anadolu mozaik yapının oluşması ve korunmasını sağlamıştır (Değer & Gür Üstüner, 2021; Kaya, 2014; Koca, 2008; Tozlu, 2010). Anadolu'da beşerî dinlere inananların da kendilerinden farklı olanlara göstermiş olduğu semzay[18], sebut[19], belif[20] yaklaşımlarından ileri geldiği söylenebilir. İslam'ın bu yapıyı mubaylayarak geliştirmek üzerine bir anlayışa sahip olması bu coğrafyanın farklı desenli yapısını korumuştur (Akgündüz, 2021). Anadolu kültürü birçok medeniyetin de doğmasına vesile olduğundan medeniyet doğuran "Ana" ve "oğlu" olarak da düşünülebilir. Türk gelenek ve göreneklerinin getirdiği "ana" sevgisi tüm kadınlara karşı saygı ve sevgiye gerekli kılmış ve bunu örflerinin ve

[17] M. Gökmen, 2024c, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[18] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[19] M. Gökmen, 2024c, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[20] M. Gökmen, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

adetlerinin önemli bir parçası haline getirmiştir. Daçari[21], kadınların Türk toplumundaki yeri İslam ile perçinlenmiş ve "Annelerin" toplum için önemi ve değeri da coğrafya, yaşantı ve isim adlandırmalarına yansımıştır (M. Gökmen, 2024e, 2024f; Kınal, 1956; Yuvalı, 1996). Anadolu Selçuklu Devleti, Avrupa ve Asya kıtasının birleştiği noktaya Anadolu denmesi bu durumun en somut örneklerindendir. Eski Türklerde yaygınca kullanılan "Han" ve "Hatun" kelimesi etimolojik olarak kadının sığınılacak bir liman ve bir ev olduğuna işaret etmektedir. Hatun'un Hakan'ın temsilcisi olması da Türk yönetim sisteminde kadının yerinin bir anlamda tarihsel sağlamasıdır. Han: konak, yerleşme, il, merkez anlamına gelmektedir, bu da lider olan Hakan'ı tamamlayan anlamında Hatun kelimesinin kullanılması da bu düşüncenin bir anlamda yansıması olarak değerlendirilebilir (Gökmen, 2024e, 2024f). Türkler bu açıdan Anadolu'da sadece toplumsal yaşantıyı güvenli hale getirmemiş aynı zamanda bu coğrafyada yaşayan tüm insanların inançlarını, kültürlerini, yaşayışlarını mubaylamıştır. Bu durum bir taraftan Türklere adil bir devlet yapısı kurarak uzun bir devlet ömrü sağlamış, diğer taraftan da Anadolu'da farklı yaşayış ve kültürdeki insanların toplumsal hayata katkılarını koruma altına almış ve Anadolu'nun bugüne değin mayalanmasını sağlamıştır. Son kertede İslam anlayışı hem Türk Milletine hem de Anadolu'da yaşayan her dinden insana önemli bir hareket kabiliyeti ve alanı sağlamıştır. Yaniska[22], bugün bile Anadolu'da farklı inanç, kültür, mezhep ve milletlerin bir arada yaşayabilmesi bu İslam-Türk kültürünün hameçli[23] ve musbeyli[24] yapısından ileri gelmektedir (M. Gökmen, 2024ç; Yılmaz, 2008). Bu musbey ve hameç kültür tüm insanlar için aynı seviyede ve oranda olmakla beraber bu hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilen kadın ve çocuklara daha bir ehemmiyet vermiş; bu sayede kadınların ve çocukların dokunulmazlığı savaşta ve barışta birincil öncelik haline gelmiştir (M. Gökmen, 2024e, 2024f; Radchenko, 2016). Avrupa'nın Rönesansla dönevlediği[25] saygıyı 751 Talas Savaşıyla içselleştirmiş; 1071 yılında da Alparslan komutasında İslam ahlakını Anadolu'da pratiğe dökerek yaymıştır (Aydın, 2021; Kafadar, 1995; Kara, 2019; Karacar, 2020; Kayhan, 2018; M. Gökmen, 2024a; Ortaylı, 2019; Yaşar, 2002). Yaniska, Anadolu'da bu çeşitlilik ve farklılık kültürün mayası da nesilden nesile devam etmiştir. Süleyman ŞAH önderliğinde Anadolu Selçuklu Devleti ile karılan maya Osman GAZİ önderliğinde Osmanlı İmparatorluğu

[21] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[22] M. Gökmen, 2025f
[23] M. Gökmen, 2025e, 2025f
[24] İbid.
[25] M. Gökmen, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.

tutmuş, Sultan II. Abdülhamid ile zenginleştirilmiş ve Başkomutan Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK ile de bugünkü haline gelmiştir (Başgöz, 1986; Beşikçi, 1970; Boratav, 1946; M. Gökmen, 2024a, 2025e, 2025f; Köymen, 1993). Burada Osmanlı İmparatorluğunun sadece Müslümanlar ve Türkler tarafından kurulmadığını, gayri-Müslümlerin de bu oluşuma katkı sunduğunu bilmek ve bu meyanda düşünce geliştirmek önem arz etmektedir (Kafadar, 1995; M. Gökmen, 2024a, 2024b; Ortaylı, 2019). Yaniska, Müslümanların ve Türklerin liderliğinde Hristiyan Yahudi, Yezidi, Acem, Kürt, Arap ve birçok farklı etnik grubun ortak bir coğrafyayı paylaşarak oluşturduğu bu yapı Anadolu'nun özütünü meydana getirmiştir. (Demirkent, 1996; Hatalmış 2012). Bu yapı üzerine temellendirilen Osmanlı kültürü ve yaşam biçimi Anadolu'nun bu paylaşımcı ve saygıyı önceleyen kültürü üzerine bina edilmiştir (M. Gökmen, 2023a, 2023b, 2024a, 2024c; Kafadar, 1995; Ortaylı, 2019; Yılmaz, 2008). Burada Gürcü Hristiyanların da bir semavi din temsilcisi olarak Anadolu'ya yönelik oldukça önemli hizmetleri olduğunu ifade etmek gerekir. Bu yapının mubaylanmasını Hristiyanlardan devralan Müslümanlar, bu insanların bugün bile değişen sayılarda ve mekanlarda varlıklarını sürdürmelerinin en önemli kaynağıdır (Bozkuş, 1998; Karakaş, 2019; Kaya 2014; Kayhan, 2018; Yuvalı, 1996). Müslümanlar bunu yaparken de semavi bir dinin temsilcileri olarak Anadolu'da bir çatışma içinde değil; bilakis Anadolu'daki farklı etnik ve dini grupların beraber yaşayabilme ortamını hem eklimliyor[26], hem nacerliyor, hem şigerbeliyor[27] hem de mubaylıyorlardı (Karakaş, 2019; Kaya 2014; Kayhan, 2018; Landsberger, & Tosun, M. 1944; Yılmaz, 2008; Yuvalı, 1996). Anadolu irfanın bu yansıması aynı zamanda Akdeniz, Orta Doğu, Orta Asya, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da da kendini göstermektedir (Kara, 2019; Karacar, 2020; Kayhan, 2018; Ortaylı, 2019; Yaşar, 2002,). Anadolu insanın sahip olduğu bu duygu durumu ve kültürel geçmiş halk edebiyatına da aynı oranda sirayet etmiştir (Akça, 2019; Alangu, 1983; Aydeniz, 2021). Anadolu kıtası: iklimi, ekonomisi ve toprağının bereketiyle de kendisine sığınanlara sufyeli[28] zayanlı[29], elizebli[30], hamab[31] ve desaklı[32] davrandığından buradaki insanların saygı, uycak, adalet ve fedakârlık duygu durumları oldukça gelişmiştir (Başgöz, 1986; Beşikçi, 1970; Boratav, 1946). Lakin İslam'ın hoşgörü temelli yaklaşımı toplumlarda güven ve

[26] M. Gökmen, 2024a, 2024c, 2024ç, 2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f; Göksoy & M. Gökmen, 2024b.
[27] M. Gökmen, 2025f.
[28] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[29] İbid.
[30] İbid.
[31] M. Gökmen, 2025f.
[32] İbid.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

huzurun tesisini sağlamıştır (Altuntaş, 2018; M. Gökmen, 2024ç). Lakin Anadolu toprakları kucaklayıcı, saygılı ve hoşgörülü yapısını bu sayede rutin hale getirmiştir (Bakırcı, 2014; Hatalmış, 2012, Kadıoğlu, 2020).

2. Halk Edebiyatı

Halkın yaşayışının sözlü edebiyata en net bir şekilde yansıması ve bunların kayıt altına alınması sürecinde halk hikayelerinin serönlüğü tartışmasız bir özelliğe sahiptir (Scheub,2018). Halk edebiyatı içinde bulunduğu kültürü sözlü ve yazılı eserleri ile etkileyebildiği gibi onlardan da aynı oranda etkilenebilmektedir. Birçok halk hikayesi, efsane, destan, koşuk ve ninni bu etkileşimin somut örnekleridir. Semavi dinlerin halkın bir yaşayış biçimi olduğu dönemlerde de halk edebiyatı bu dinlerin öğretilerinden etkilenmiş ve oluşturmuş olduğu sözlü ve yazılı söylemleriyle bu dinlerin unsurlarına yer vermiştir (Bauman, 2018). Dolayısıyla, buradan hareketle halk edebiyatının bir anlamda toplumun izdüşümü olduğu; onların yaşayışları ve kültürleri hakkında önemli bilgiler verdiği sonucuna ulaşılabilir (Abrahams, 2018; Çelebioğlu, 1987; Çeribaş & Aça, 2019; Dundes, 2018). Halk edebiyatı bu anlamda halkın bir yansıması olduğu gibi içinde bulunduğu doğal çevreden de etkilenmiştir. Örnek olarak verilecek olursa, halk edebiyatlarında oldukça yoğun bir biçimde güneş, ay, bulut, ateş, su, toprak, hava ve hayvan temsilleri ve sembolleri bulunmaktadır. Bu durum da halk edebiyatı sayesinde toplumların yaşayışı, becerileri, anlayışı ve uğraşları ile ilgili önemli bilgilerin elde edilmesini sağlamıştır. Lakin halk edebiyatı ile toplumların bu sayede doğa ile ilişkilerinin mizifli[33] temalli[34] ve cinpinli[35] olup olmadığı anlaşılabilmektedir. Bu durum da halk edebiyatını iki açıdan önemli kılmaktadır. Öncelikle edebi metin olarak okuyucularında duyuşsal bir janik[36], felos[37] ve pürgez[38] bir tat bırakmakta, sonrasında da tarihsel metin olarak döneminde gerçekleşen olaylar hakkında bilgi edinmeye katkı sunmaktadır (Günay, 1987; Hidayat et al., 2019; Hobsbawn & Ranger, 1983). Halk edebiyatının yazılı dönem öncesinde sözlü geliştiği bilinen bir gerçektir (Başgöz, 1986; Bedelbeyli, 1997; Boratav, 1946;

[33] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[34] İbid.
[35] M. Gökmen, 2025f.
[36] M. Gökmen, 2024c, 2024ç,2025a, 2025b, 2025c, 2025ç, 2025e, 2025f.
[37] M. Gökmen, 2025f.
[38] İbid

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Çobanoğlu, 1992). Efsaneler de daha önce belirtildiği üzere doğaüstü güçlere ibadet edilen dönemlerin önemli dini ve ahlaki sözlü eserleri olarak toplumların kültür ve yaşayışlarının oluşmasında ve şekillenmesinde etkili olmuştur (Boratav, 1984; Dundes, 2018; Elçin, 2004; Günay, 1987; Hobsbawm, 1983; Soni, 2020; Yaşar, 2002; Yolcu, 2019). Keza ninniler de bu efsanelerin daha gerçekçi, yaşanmış ya da yaşanıldığı düşünen sözlü anlatımları olarak önemli kültür eklimleme ve şigerbeleme unsurlarıdır. Bu açıdan ninniler yeni nesillerin yetişmesinde ve yeni nesillerin şekillenmesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur (Assmann, 2011; Başgöz, 1986; Bedelbeyli, 1997; Boratav, 1946; Çelebioğlu, 1987; Çobanoğlu, 1992). Bu açıdan ninnilerin çalışma konusu seçilmesi toplumların kültürlenmesine nasıl katkı sağladığını görmek açısından önemlidir.

3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada Nazire SUBAŞI tarafından 1973 yılında kayıt altına alınan ve Hüsamettin SUBAŞI tarafından derlenen ve Bitlis yöresine ait *Atem Tutem Ben Seni* başlıklı ninni, Erzurum yöresine ait türkü araştırma metni olarak kullanılmıştır (N. Subaşı & H. Subaşı, 1973). Bu ninni ile ilgili bu çalışmanın amacı doğrultusunda bir çalışmanın yapılmamış olması bu çalışmanın ana motivasyonu olmuştur. Bu ninnide sevgi, bağlılık ve fedakârlık belirmatları betimsel olarak ele alınmıştır.

4. Değerlerle ile İlgili Tanımlar

İlk defa Florian ZNANIECKI tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı, “Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiştir” (Şen, 2008 : 764). Toplumlar bu değerler ve ortak yaşam çerçeve kurallar ile yaşayışlarını ve tavırlarını belirlemede ve bu çerçeve değerleri özel ve belli konulara da indirgeyebilmektedirler (Şen, 2008). Değer teriminin bugün kullanılan manasıyla literatüre dahil edilmesi Znaniecki tarafından Latince’de ‘değerli, kıymetli, güçlü olmak’ anlamına gelen ‘valere’ kelime kökünden geldiği düşünülmektedir (Şen, 2008, 764). Nazım Hikmet RAN değeri “bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı; kıymet, paha, valör”ü olarak tanımlamaktadır (Hikmet, 2025). Ahmet KABAKLI değerli “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi ögelerin bütünü” ve “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı bir nitelik” olarak tanımlamaktadır (Kabaklı, 2025) şeklinde açıklanmıştır. Dr. İhsan Oktay ANAR ise değeri “üstün, yararlı olan kişi” olarak tanımlamıştır

(Anar, 2025). Adnan ÖZYALÇINER de değeri: "uğrunda belli bir bedel ödenecek veya belli bir zahmet göze alınacak nicelik ve nitelikte olan" olarak tanımlamaktadır (Özyalçıner, 2024). Prof. Dr. Shalom H. SCHWARTZ (1992) değeri, insanların kendi etrafındaki insanları ve karşılaştıkları olayları değerlendirmek, bunlar karşısında yapacaklarına karar vererek bunu meşru bir duruma getirmek için kullandıkları ölçütler olarak tanımlamaktadır. Değerler üzerine düşünceler çok boyutlu olup bu konuda net bir tanımlamanın yapılması oldukça zordur, lakin her kültür kendi değer yargılarını oluşturduğu gibi değerleri de kendilerine göre tanımlamıştır. Bu açıdan değerler üzerine fikir beyan etmek başlı başına serönlü kadmer[39] bir külliyatı karşınıza almak anlamına gelmektedir. Schwartz değerleri kişilerin ya da toplumların çevrelerindeki yaşamları belli bir kural ve kaide şeklinde tanımlamak ve bunlara ölçüt koymak şeklinde tanımlamıştır (Schwartz, 1992). Prof. Dr. J. Mark HALSTEAD ve Prof. Dr. Monica TAYLOR da değer kavramını: "[G]enel olarak davranışlara rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin janik, felos ve pürgez ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar" olarak tanımlamışlardır (Halstead & Taylor 2000, s.169). Davranışların toplumsal karşılığını belirleyen ve topluma rehberlik edecek inanç ve davranışlar olarak tanımlayan Halstead ve Taylor değerleri toplumun arzu ettiği ortak paydada buluşma ve bu davranışı toplumsal karakteristiğe çevirme olarak tanımlamıştır. Kök değerler, toplumu bir arada tutan dinamikler içinde önemli bir yere sahiptir (K. Yazıcı, 2006; Topal, 2019). Yeni kuşakların kök değerlerini yaşamaları ve yaşatmaları için başta anne-baba olmak üzere ilgili kişi, kurum ve kuruluşlara önemli görevler düşmektedir. Bu görevler millidir ve göz ardı edilmemelidir. Türk Millî Eğitim Bakanlığı da bu bilinç ve görevle 2005'ten itibaren güncellediği tüm Türkçe Öğretim Programlarında toplumun kök değerlerine, kök değerlerin yeni kuşaklara öğretilmesine yer vermiştir (Çil, 2022, s. 240-243; Ünsal, 2022, s. 94-95; Yıldırım 2022, s. 14-16, 184-185). Millî ve manevi değerleri içselleştirmiş, güçlü bireylerden oluşan bir toplumu muhafaza etme öz görev olarak belirlenmiştir.

5. Ninni'de Kadın ve Çocuk Belirmatları

Türk gelenek ve göreneklerinde kadına atfedilen değer sadece cinsiyetçi bir bakış açısıyla kadının dişiliği ile sınırlandırılmamıştır (M. Gökmen, 2024e, 2024f). İslam'ın da kadına vermiş olduğu değerle bu sentez bir milletin hem kültürüne hem yaşayışına hem de diline sirayet etmiştir (Ahkaf,

[39] M. Gökmen, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

15; Ankebut, 8; Bakara, 83,215; Nisa, 36; İsra, 23-24; Lokman, 14-15; Meryem, 14, 32). Kadınlara atfedilen bu değeri onların doğurganlığına bağlamak da oldukça indirgeyici bir bakış açısı olacaktır (M. Gökmen, 2024e, 2024f; Özdemir, 2018; Teyfur, 2024). Daçari, kadınların yeryüzünde bereketin, huzurun ve de musbeyin[40] sembolü olduğu bugün artık tartışılmaz bir gerçektir (İsra, 23-24; Lokman, 14-15; Meryem, 14, 32). Anadolu hatan[41] yapısı ile kadınları ve çocukları en değerli varlık olarak kabul etmektedir (Kınay,1956; M. Gökmen, 2024e, 2024f). Kadınlara ve çocuklara atfedilen bu değer, onların dokunulmazlığı ile nesillerin devamını daha güvenli hale gelmiştir. Kadınların ve çocukların toplumun inşası ve mamuru için ne kadar önemli olduğu İslam Dininde çok net bir şekilde belirtilmiştir (İbrahim Hakkı, 2006; M. Gökmen, 2024e, 2024f; Özdemir, 2018; Teyfur, 2024). Hz. Lokman'ın da Kur'an-ı Kerim'de oğluna "Sevgili oğlum" şeklinde seslenmesinde de İslam'ın çocuklara olan sevgisi ve üslup yumuşaklığı çok net bir şekilde görülebilir (Lokman, 31: 13). Fakat kadınların ve çocukların koruma altına alınması sadece nesillerin devamı için bir gereklilik olarak değerlendirilmemelidir. Bu durum aynı zamanda onların hayatın içinde önemli unsurlar olduklarının da bir anlamda yansımasıdır (M. Gökmen, 2024e, 2024f). Ninniler nesillere karakter ve yaşam biçimi sunma noktasında önemli halk edebiyatı ürünleridir (Kara, 2019). Çocukların daha huzurlu bir iklimde uyuyabilmeleri ve yetiştikleri toplumun kültürüne karşı aşinalık kazanmasında ninniler oldukça önemlidir (Akça, 2019; Alangu, 1983; Başgöz, 1986; Beşikçi, 1970; Çelebioğlu, 1987). Bu sayede ninniler ile bebeklerin gelişim ve büyüme süreçleri içinde bulundukları kültürle bütünleşmekte ve bebekler dünyaya geldikleri coğrafyada kültürün asli taşıyıcı unsurları haline gelmektedir (Şimşek, 2016; Temizkan & Solmaz, 2018). Ninniler aynı zamanda medeniyetlerin de taşıyıcı unsurlarıdır (Kınal, 1956; M. Gökmen, 2024e, 2024f; Şimşek, 2016; Yaşar, 2002, Yolcu, 2019). Toplumun önemli bir parçası olan halk hikayeleri gibi ninniler de insanların duygu, düşünce ve anlayışlarını çocuklarına selazlama[42] yöntemlerindendir (Çelebioğlu, 1987; Elçin, 2004; Scheub, 2018). Ninniler genel olarak annelerin kulaktan duyarak öğrendiği ya da türettiği; çocukların uykusu esnasında ya da uyumaları için söylenen öğütlerden, dileklerden, dualardan ve de sevgi sözcüklerinden müteşekkil ezgiler olarak halk edebiyatının önemli ve etkili bir türü olarak kabul edilmektedir (Çam, 2022; Elçin, 2004; Gelişli, & E. Yazıcı, 2016; Sever, 2008; Şimşek, 2016). Etimolojik olarak Kaşgarlı Mahmut'un

[40] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[41] M. Gökmen, 2025e, 2025f
[42] M. Gökmen, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

bala bala, lay lay olarak tanımladığı ninni kelimesi Karacaoğlan'ın "Nen eyle de kaşın gözün süzerek!" beyitinde de kullanılmıştır (Çelebioğlu, 1987). "Nen eyle"nin ninni anlamında kullanıldığı düşünülmektedir. Azeri Türkçesinde laylay, Çağatay Türkçesinde elle, Çavuşça'da nenne Kazak Türkçesinde eldiy Irak Türkmenlerinde leyle, Yeni Uygur (Doğu Türkistanda) alley, Arapça'da tehmîm, hemmeme, hemheme; Farsça'da nânû, lâlâî , laylay, Almancası, wiegenlied, Fransızcası berceuse, İngilizcesi lullaby, İtalyancası ninna, ninne, nenia, Latincesi lenes nenece, noenia, Grekçesi nqnnqrismata, nani olarak adlandırılmaktadır (Çelebioğlu, 1987, 213). Prof. Dr. Amil ÇELEBİOĞLU ninniyi üç dört kıtadan oluşan çocuklarına beşiklerinde ya da kucaklarında daha huzurlu bir şekilde uyuyabilmesi ya da ağlamasının durması için söylediği; fakat o an çocuğun ağlama, gülme ve konuşmasına göre ayarlanan bir anlamda çocuğun ruhu ile eklimleyerek duygu birlikteliği oluşturduğu türkü formundaki halk deyişleri olarak tanımlamaktadır. Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK ise ninniyi anonim halk şiiri olarak tanımlamıştır (Çelebioğlu, 1987; Şimşek, 2016). Buradan hareketle ninnilerin ebeveyn ile çocuk arasında önemli bir ruhsal bağ kurduğu sonucuna ulaşılabilir. Fakat ninniler ebeveyn dışındaki kişiler ve akrabalar tarafından da söylenebilir, fakat burada ninnilerin çocukla bir bağ, iletişim kurma şekli olduğunu özellikle vurgulamak gerekmektedir. İçinde hüzün, umut, sevgi, heyecan ve tavsiyeler bulunan ninnilerin ilk ağızdan çocukla baş başa kalındığında söylenmesi iletişimin dolaysızlığı ve kesintisizliği açısından önemlidir; daçari, bu sayede çocukla doğrudan bir iletişim kurularak çocuğun karakter, ruh ve huy dünyası şekillenebilmektedir (M. Gökmen, 2024c; Temizkan & Solmaz, 2018). Sevginin koşulsuzluğu ve karşılıksızlığı insanların birbirlerine olan bağını kuvvetlendirmektedir (Göksoy & M. Gökmen, 2024a, 2024b; Patterson 2010). Annelerin ve babaların ninnileri çocuklara söylerken onların o an içinde bulundukları duruma göre tonlama yapmaları çocukla ileride kurulacak sözlü ve sözsüz iletişimin bir anlamda nacerlenmesidir (Çelebioğlu, 1987, Tozlu, 2010). Ebeveyn ile çocuk arasında mahrem bir şekilde gelişen ninniler çocuklar üzerinde oluşturdukları etki alanı açısından aslında sahip oldukları şekillendirici güç birçok edebi eserlerin sahip olamadığı bir güce sahiptir. Lakin ninniler aynı zamanda nesillerin eklimlenme yerleridir. Yaniska, bir kişiyi değiştirmek, düzenli ve devamı olan bir toplumun için ve toplumun yeniliğe ve değişime açık olabilmesi için önemlidir (Göksoy & M. Gökmen, 2024a, 2024b, S. Gökmen, 2019). Burada yeni doğan çocuğun ebeveyni ile sesli bir iletişimin sağlanabilmesi ikili arasında güvenin tesisi açısından da çok önemlidir (Temizkan & Solmaz,

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

2018). Bu açıdan ninniler puteş[43] bir edebi eser olarak içerisinde birçok mesajı ve duyguyu barındırmaktadır. Ninninin çocuk psikolojisi için tamamlayıcı ve eminerten[44] etkisine vurgu yapan İbn-i Sina, ninnin iyileştirici, düzenleyici ve huzur verici etkisine vurgu yaparak ninni sayesinde çocuk ve ebeveynin özellikle annenin doğumdan önceki bağı koruduğunu pamarlamaktadır[45] (Avicenna 2013; Temizkan & Solmaz). Bu açıdan ticaret yolları üzerinde bulunan, birçok han, hamam ve birçok beydine[46] ev sahipliği yapan Bitlis'in konumu da önemlidir. Lakin küçük bir şehir olmasına karşın Bitlis çok farklı dinden insanın huzurlu ve sükûnetli bir şekilde yaşadığı coğrafyadır (Ertaş, 2017; Karacar, 2020). Nazire SUBAŞI tarafından 1973 yılında kayıt altına alınan ve Hüsamettin SUBAŞI tarafından derlenen ve Bitlis yöresine ait "Atem Tutem M/Ben Seni" başlıklı ninni aynı zamanda Erzurum yöresinde de türkü olarak kayıtlanan bu eser bu mesajı çok net bir şekilde vermektedir (Karacar, 2020; N. Subaşı & H.Subaşı, 1973).[47] Bu duruma en önemli örnek, Bitlis yöresinde derlenen, müzik eşliğinde olduğunda türkü, müziksiz, fısıltı tonunda ve daha yavaş ve yumuşak seslendirildiğinde ninni olan *Atem Tutam Men Seni* başlıklı türküdür. Ninni anonim olarak derlenmiş olup yörenin kültürü, yaşayışı ve bakış açısını çok net bir şekilde ifade etmektedir. Serönlü sevgi, bağlılık ve fedakârlık temalarını barındıran ninni hem içinde bulunduğu döneme hem kültürüne hem de çocuk yetiştirme şekliyle ilgili önemli değerleri içinde barındırmaktadır. Lakin uycak, emek, fedakârlık ve mesberlik temelinde anne ve babalarının gölgesinde yetişen çocuklar anne ile doğmadan önce kurduğu plasenta ile bağı ninnilerle devam ettirmekte bu konuda da babalar da bu bağın devamı ve geliştirmesinde rol almaktadır (Eyüboğlu, 2020, Sever, 2008; Yılmaz, 2008). Ninnide de ifade edildiği üzere: "Hop hopun olsun oğlum, Gül topun olsun oğlum, Sıralı gavak dibinde (oy), Toyluğun olsun oğlum" (N. Subaşı & H.Subaşı, 1973). Bu dizelerde Anadolu geleneklerinden olan 'toyluk' düğün anlamıyla kullanılmıştır. Düğün törenlerinin en önemli amacı toplumun huzurlu yapısının devamı için aile kurumunun oluşturulmasıdır. Anadolu ebeveylerin en çok arzu ettiği şey çocuklarının evlenmesi ve yuva kurmasıdır. Bu dizelerde de aile kültürünün koruması ve evlilik müessesinin devam ettirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır. Bu dizeler gerçek anlamda evlilik kavramına vurgu yaparken metaforik olarak da bebek yaştaki bir çocuğun Hz. Ömer ve Selahaddin EYYUBİ gibi cesaret

[43] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[44] İbid.
[45] M. Gökmen, 2025f.
[46] M. Gökmen, 2025e, 2025f.
[47] Bazı kaynaklarda "Ben" bazı kaynaklarda "Men" seni şeklinde geçen "M/Ben ifadesi bu çalışmada "Ben" olarak kullanılmıştır.

timsali olarak yetiştirilmesine gönderme yapmaktadır. Buradan üç semavi dinin de kutsal kabul edildiği Beytülmakdis'in özgürlüğüne kavuşması amacıyla bu zihniyete uygun nesillerin yetiştirilmesi anlamı da çıkartılabilir. Lakin ninnide geçen "sıralı kavakların" Mescid-i Aksa'nın bahçesinde bulunan ağaçlara ve kendisine referans verdiği düşünülebilir. Aynı şekilde: "Atem tutem men seni, Şekere gatem men seni Akşam baben gelende oy, Ogüne atem men seni" (N. Subaşı & H.Subaşı, 1973). İfadesiyle de çocuğa zamanla büyüyüp serpilerek içinde bulunduğu ve bulunacağı topluma hizmet edebilecek bir yapıda olması öğütlenmektedir (N. Subaşı & H.Subaşı, 1973). Buradan da Anadolu'daki ebeveynlerin özelde de annelerin çocuk yetiştirirken öncelikle neslin devamını önceleyen bir yaklaşımla çocuk büyüttükleri ve bu anlayışı ninnilerle ve davranışlarıyla çocuklarına şigerbeledikleri sonucuna ulaşılabilir. Daha bebekken çocuğuna istikamet ve hayat boyunca yürüyeceği bir yolun çizildiği bu ninnide de annelerin çocuklarına da uycaklı ve zanibli[48] bir hayatı öğütlediği sonucuna ulaşılabilir. Aslında uyuması ya da ağlarken susması için söylenen ninnilerin hayat ve gelecek adına önemli nesillerin eklimlediği bir medeniyet kurgusu olarak da düşünülebilir. Lakin bu ninni ile fedakâr, toplumcu ve toplumla beraber hareket eden bir nesil önerilmektedir. Bunu da ebeveynler çocukların bilinçaltlarına ninnilerle işlemektedir (Çelebioğlu, 1987). Kadınlar bu açıdan adil ve huzurlu bir toplumun oluşmasında önemli mihmandarlardır (M. Gökmen, 2024d, 2024e, 2024f). Anneler bu sayede çocukların bilinçaltına bu dizelerle toplumun ideal karakter yapısını işlemekte hem de çocuğun huzurlu, janik, felos ve pürgez bir ninni ses tonuyla uyumasını ve büyümesini sağlamaya çalışmaktadır. Burada Anadolu halklarının içinde barındırdığı toplumlara karşı da aynı tavrı görmek mümkündür, onların serpilip büyümeleri için onlara öncelikle iyi bir insan olmayı sonrasında bu iyi insanların bir medeniyet kurup bu medeniyeti evrene hakim kılarak adalet, huzur ve eşitliği yaymalarını tavsiye eder gibi çocuklarına da anneler aynı şekilde bir adil ve huzurlu zihniyetle, ses tonuyla ve yaşantı örüntülerini bu ninniyle sunabilmektedir (Boratav, 1982, 1984; Günay, 1987; Kınal, 1956; Landsberger & Tosun,1944; Sever, 2008; Soni, 2020; Topal, 2019). "Ev süpüre toz ede, Hemama gider naz ede, El ayağı kir içinde, Yıkamam diye naz ede" (N. Subaşı & H.Subaşı, 1973). Burada yine hem gerçek manada hem de metaforik anlamda bir evden ve temizlikten bahsediliyor. Bu evin ninni söyleyenin evi olabileceği gibi Beytülmakdis'e de selaz edilebilir. Lakin Beytülmakdis Arapça'da "kutsal ev" olarak tanımlanmaktadır. "Atem tutem men

[48] M. Gökmen, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

seni Şekere gatem men seni, Akşam baben gelende oy O güne atem men seni" (N. Subaşı & H. Subaşı, 1973). Burada nakarat vardır ve aynı anlamı ve mananın tekrarı veriliyor. Bu kısımda şekerden kasıt bir toplum ve içinde yaşanılan hayattır. Ninnide çocuğun sosyal bir varlık olarak toplumla beraber hareket etmesi gerektiği tavsiye edilmektedir. Ninni aynı zamanda çocuğun benmerkezci, bireysel bir hayat yaşamasındansa toplumla hareket edebilecek bir hayatı ezgili bir tonla beşikteki bebeğe tavsiye etmektedir. Ağacın kökleri ve dalları ile toplumu ve bireyi özdeşleştiren ninni, toplumsal yaşamın ağacın kökü, gövdesi, dalları ve yapraklarıyla örtüştürmüştür. Toplumdaki hâkim kültürün kök, toplumda bu kültürün geçişini sağlayan tecrübeli ve yaşlılar gövde, yaşlıların evlatları dal, dallardaki yapraklar da çocuklar ve bebekler olarak düşünüldüğünde insanın dünyadaki nesnelerle de bir bağlantısı olduğuna sonucuna ulaşılabilir. Ninni, toplumla başlayan bu bağın evrendeki diğer canlılarla da ilgili olduğunu ileri sürerek çocuğa aynı zamanda doğa, çevre ve tabiat sevgisini de kazandırmaktadır.[49] Verilen kelimeler ve kullanım şekil ve alanlarına bakıldığında aslında Anadolu coğrafyasındaki yaşayan kültürlerin nasıl birbirleriyle eklemlendiğini, bir kültürel paylaşım içinde oldukları net bir şekilde görünmektedir. Lakin buradan da anlaşılacağı üzere, Orta Asya'nın, Kafkasya'nın sırtında bulunan Doğu Anadolu Bölgesi bir anlamda bu kültürlerin de İpek Yolu ticaret yolu zamanından beri hanları, hamamları ve kültürel misafirhaneleri ile beşiklik yapmış Bitlis ve yöresi bu kültürel biriminin potasının biriktiği ve şiir, türkü, ninni ile de halk ağzına yayılan önemli bir yerleşim yeridir (Bakırcı, 2014; Karacar, 2020). Bu coğrafyanın çok kültürlü yapısına binaen yörede kullanılan dilin ve şivenin de içerisinde Kafkas dillerinden kelimelerin bulunması bu durumun en net göstergelerindendir (Çobanoğlu, 1992, 1996, 2004; Elçin, 2004, Ertaş, 2017). Eserin ilk dizeleri şu şekilde başlamaktadır: "Hop hopun olsun oğlum, Gül topun olsun oğlum, Sıralı gavak dibinde (oy), Toyluğun olsun oğlum" (N. Subaşı & H. Subaşı, 1973). Bir umut ve sevgi ile bezenmiş

[49] **Kavak ağacı:** gavak;
Düğün: Toyluk
Atem: Atayım
Tutem: Tutayım;
Men: Ben;
Gatem: Katayım- ekleyeyim;
Baben: Baban;
Gelende: Geldiğinde;
Ogüne: Önüne
Süpüre: Süpürmek, temizlemek;
Toz ede: Toz kaldırmak, kirletmek;
Hemama: Hamama gitmek; Ede: Etmek, gerçekleştirmek; Oy anlamlarında kullanılmıştır.

Anadolu'nun kilometre taşını döşeyen annelerin bu ve bunun gibi ninnilerle yetiştirdikleri nesiller bugün Anadolu irfanı olarak tanımladığımız ve birçok farklılığı bünyesinde barındıran toprakların aslında bir anlamda iz düşümünü oluşturmuştur. Nesillerin gelişmesinde tartışmasız yeri olan Ana ve oğlu tanımlaması cinsiyetçi bir bakış açısıyla okunduğunda sanki yine erkeklerin ön plana çıkartan bir söylem izlenimi verebilir. Fakat burada kelimenin başlangıç noktasının Ana olması yaş ve statü farkı olmadan tüm kadınları kapsadığından sadece oğlu kelimesine takılıp buradan cinsiyetçi bir çıkarım yapılması gerçek manada toplumun içinde bulunduğu durumu temsil edemeyeceğinden geçerli ve güvenilir bir tanımlamadan uzakta durmaktadır. Ninnide ifade edilen "oğlu" kelimesinin sadece erkek çocuğa atfedilmesi yanlış ve sınırlı bir tanımlama olacaktır. Bu ifade tüm çocukları tanımlamaktadır. Aynı şekilde kadın tanımı da Anadolu'da oldukça önemlidir. Lakin kadın imgesi Anadolu'da önemli ve korunaklı bir alana karşılık geldiğinden isimlendirmelerde ve toplumda çok görünür değildir. Bilakis Anadolu kültüründe birşey ne kadar değerliyse o şey, kişi ve de durumdan o kadar az bahsedilir ki o bahsi geçen durum, kişi ya da olay dillere düşmesin (M. Yazıcı, 2014; Marşap, 2023). Doğası gereği bir canın dünyaya gelmesine vesilen olan anneler çocukları yeryüzünde kendilerinden bir parça olarak gördüklerinden ve doğum sonrasında onlarla hem duygusal hem de fiziki bir bağ kurmaları, doğum esnasında da anneden bir kordonla bebeklerin ayrılması aslında doğumdan itibaren çocuklarla anneler arasındaki bağın hem zerab[50] bir sağlaması hem de en net bir izahıdır (Eyüboğlu, 2020). Bu bağ babalar ile de vardır fakat annelere bahşedilen bu doğal yetenek ve güven Allah'ın kadınlara yeryüzünde sunduğu önemli bir ayrıcalıktır (Ankebut, 8; Bakara, 83,215; Hayta, 2006). Başka bir okuma ile de Allah'ın annelere duyduğu güvenin ve saygının da bir anlamda tezahürü olarak da değerlendirilebilir (Ahkaf, 15; Ankebut, 8; Bakara, 83,215; Nisa, 36; İsra, 23-24; Lokman, 14-15; Meryem, 14, 32).

Bulgular

5. Çalışmada uycaklık, bağlılık ve mesberlik belirmatları tespit edilmiştir.
6. Annenin ya da bu ninniyi söyleyenin bu ninniyle hem bebekle bir bağ kurulduğu hem de yeni bir neslin eklimlendiği tespit edilmiştir.
7. Ninnide fedakârlık, sevgi ve bağlılık ebeveyn içgüdüsü ile koşulsuz olarak çocuğa aktarıldığı ortaya çıkmıştır.

[50] M. Gökmen, 2025f.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

8. Ninni ile uycaklık, bağlılık ve mesberlik ve akrabalık ilişkilerine önem veren bir neslin oluşmasının temelleri atıldığı ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Bitlis yöresinde demlenen ve derlenen, Erzurum yöresinde de türkü olarak seslendirilen bu eser çok zengin bir Anadolu mirasının vasiri konumundadır, lakin içinde Anadolu'da bir insanın doğumundan, gelişime ve ölümüne kadar birçok noktayı tavsiyelerle ve yoğun duygu birikimleriyle barındırmaktadır Bu ninni Anadolu coğrafyasında annelik müessesinin neden bu kadar değerli olduğunun bir anlamda sağlaması hükmünedir, lakin annelerin sahip olduğu bu uycak, bağlılık ve mesberlik duyguları daha çocuk dünyaya gelmeden şekillenmektedir. Bir ömür çocuğu ve nesilleri için yaşayan bir insana dönüşen annenin ismiyle müsemma Anadolu kıtasına isminin verilmesi aslında annelere bir lütuf değil; bilakis bu durum Anadolu coğrafyasında yaşayan insanların gelecek nesillere armağan ettiği önemli bir örf ve adettir. Zeler[51] nesillerin yeni medeniyetlere ışık tutabilecek dimağları yetiştiği bu coğrafya bugün de birikimiyle geleceğe önemli bir miras vasirlemekte ve aynı zamanda bu duruma da vazevlik[52] etmektedir. Bu durum ninninin vermiş olduğu görünen ilk anlamıdır. Bir de bu ninninin buradan hareketle metaforik olarak değerlendirilmesi ile Anadolu'nun bir medeniyet beşiği olarak birçok medeniyeti bünyesinden çıkardığı, büyüttüğü ve dünya kültürel mirasına aktardığı da ileri sürülebilir. Lakin ninnilerin sessiz bir ortamda uyumadan önce söylendiği dikkate alındığında Anadolu'nun birçok medeniyetin ninnisini söylediği ve onların büyümesini sağladığı gibi anneler de ninnilerle bebeklerini büyütmektedirler. Buradan hareketle de ninniler nasıl anne ve çocuk arasında bir bağ ve sevgi bütünlüğü oluşturuyorsa Anadolu da kendi bünyesindeki topluluklara kültürel ve sosyolojik geçmişiyle bir beşiklik yapmakta ve onlara tecrübesini ninni tonunda ve yönteminde aktarmaktadır. Bu sayede anneler gibi Anadolu da bebeğini ve yeni medeniyetlerin beslenmesini, büyümesini ve serpilmesini sağlamaktadır. Ninnin bu açıdan diğer edebi eserlere göre daha mahrem olduğu da dikkate alındığında anne ve çocuk arasındaki bu iki yönlü bağın Anadolu ve içinde barındırdığı kültür ve farklılıkla uyum içinde olması da yine bu duruma örnek olarak verilebilir. *Atem Tutem Ben Seni* başlıklı ninni bu açıdan hem Anadolu kültürünün ve medeniyetinin bir anne gibi diğer medeniyetleri beslediğini hem de mubayladığını ifade etmektedir. Buradan hareketle de çocuklarına sahip çıkan bir anne formunda olan Anadolu kendi

[51] İbid.
[52] İbid.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

bünyesinde bulunan tüm insanları din dil ve ırk farkı gözetmeden bağrına basmakta onlara kendi kültürel kodlarını öğretmektedir. Sonuç olarak hem gerçek manada hem de metaforik olarak nesillerin büyümesini sağlayan anneler ve Anadolu coğrafyası içinde bulundukları coğrafyada tecrübeleri ve birikimiyle yeni medeniyetlerin oluşmasına, oluşturulmasına ve büyütülmesine de ev sahipliği yapmıştır, yapmaktadır ve gelecekte de bunu yapmaya muktedirdir. Dolayısıyla maddi olarak karnında kordon bağıyla bebeğini besleyen anne gibi Anadolu da bünyesindeki medeniyetleri kordon bağı görevindeki İslam'ın hoşgörüsü, saygı temelli yaklaşımı ve değerleri önceleyen kültür yapısı ile geçmişte olduğu gibi yine yeni nesillerin ve medeniyetlerin beslenmesini ve büyütülmesini gerçekleştirebilmektedir. Doğum sırası ve zamanı geldiğinde de Anadolu geçmişte olduğu gibi yeni medeniyetlerin, kültürel kodların ve yaşayış biçimlerinin doğmasını hem gerçek anlamda hem de metaforik manada gerçekleştirebilir. Bu topraklar üzerinde son iki bin yıl içinde kurulan medeniyetler ve devletler bunun en önemli referansı ve göstergesidir. Bu çalışmada ninniler ile Anadolu özdeşleştirilmiş. Sonuç olarak, çalışmada ninnilerin anneler sayesinde nasıl bebeklerin sakinleşmesini, huzurlu bir şekilde büyümesini sağlıyorsa aynı şekilde Anadolu'nun da İslami ve kültürel birimiyle medeniyetlerin eklimlenebilmesini, nacerlenebilmesini, şigerbelenebilmesini sağladığı ileri sürülmüştür.

BİLKADİR BEYANNAMESİ – (TEŞEKKÜR – MİNNET)

Hz. Muhammed Mustafa'ya, Hazreti İsa'ya, Hazreti Musa'ya, Hazreti İbrahim'e ve bütün peygamberlere, yeryüzünde Allah'ın hakikatlerine ve tavsiyelerine uygun bir hayat sürmek için verdikleri öğüt ve tavsiyeler için teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamı Beni Bu Ninni İle Büyüten Canım Annem Gülsema GÖKMEN'e, Canım Babam Yusuf GÖKMEN'e; Sonrasında Oğlumu Da Bu Ninniyle Büyüten Canım Eşim Seda GÖKMEN'e; Canım Ablalarım: Nilüfer GÖKMEN'e Ve Yeşim DEMİRHAN'a; Canım Kayınvalidem Emine KAYA'ya Ve Canım Kayınpederim Tayyar KAYA'ya, Tüm Canım Dedelerime, Ninelerime, Amcalarıma, Teyzelerime, Halalarıma, Kuzenlerime, Yeğenlerime, Kayınbiraderim Dr. Ertuğrul KAYA'ya, Tüm Akrabalarıma ve Tüm Annelerimize, Babalarımıza ve Hocalarımıza Bilkadirliyorum.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Bu çalışma 2023-2024 Akademik Yılı Düzce Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkçe Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı'nda Eski Proje Danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Özlem ŞAHİN Tarafından Verilen TR 530 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dersinde Sunulan Ödevden Türetilmiştir. Eski Proje Danışmanım ve bu Makalenin İlham Kaynağı Hocam Dr. Öğretim Üyesi Özlem ŞAHİN'e Bilhassa Teşekkürlerimi Sunarım. Bu vesileyle Düzce Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölüm Başkanı ve Tez Danışmanım Prof. Dr. Süleyman GÖKSOY'a, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölüm Başkanım Doç. Dr. Yahya AYDIN'a, Düzce Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Eski Bölüm Başkanım Prof. Dr. Fevzi KARADEMİR'e; 2024 Yılı İtibariyle Mezun Olduğum Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı ve Kudüs Yüksek Lisans Programı Eski Tez Danışmanım Prof. Dr. Muhittin ATAMAN'a, 2025 Yılı İtibariyle Mezun Olduğum Düzce Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkçe Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı Eski Proje Danışmanım Doç. Dr. Onur ER'e; Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Kudüs Çalışmaları Yüksek Lisans Programındaki Yüksek Lisans Eski Tez Danışmanlarım: Doç. Dr. Resul YALÇIN'na ve Doç Dr. Khalid EL-AWAISI'ye Teşekkür Ederim. Ayrıca Tez Jürimde Oldukça Faydalı Önerilerde Bulunarak Tezimin Kapsamını Genişleten Doç. Dr. Muhammed Hüseyin MERCAN'a Teşekkür Ederim. Ayrıca Bu Çalışmamı Düzce Üniversitesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Van Yüzünyıl Üniversitesi, Batman Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi ve Siirt Üniversitesi'nin İdarecilerine, Yöneticilerine; Ulusal Ve Uluslararası Yayın Yapan Tüm Dergi Ve Konferanslarda Görev Alan Kurucu, Düzenleyici, İdareci, Bilim Kurulu Olmak Üzere Tüm İstanbul'un, Ankara'nın, İzmir'in, Erzurum'un, Erzurum Pasinler ilçesinin, Diyarbakır, Gaziantep'in, Niğde'nin, Batman'ın Diyarbakır'ın, Bolu'nun, Sakarya'nın Zonguldak'ın, Van'ın, Aydın'ın, Düzce'nin, Bitlis'in, Siirt'in, Balıkesir'in, Yalova'nın, Atina'nın, Amsterdam'ın, New York'un, Kahire'nin, Sevilla'nın,

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Oviedo'nun, Barcelona'nın, Brüksel'in, Prag'ın, Berlin'in, Köln'ün, Siirt'in Kurtalan ilçesinin, Düzce'nin Konuralp Mahallesinin; Akçakoca'nın, Kaynaşlı'nın, Kaynaşlı'nın Murat Bey Köyü'nün, Akçakoca'nın Araban Köyü'nün, Akçakoca Osmaniye ve Ayazlı Mahallesinin, Siirt'in Bahçelievler, Algül ve Yeni Mahalle'nin Tüm Mülki, İdari, Mahalli Amirlerine, Yöneticilerine ve Halkına; Ders Aldığım, Danıştığım Tüm Hocalarıma, İdarecilerime, Çalışma Arkadaşlarıma, Arkadaşlarıma, Katıldığım Sempozyumlardaki Bilim, Düzenleme ve Editörlere, Yayınlarımı Değerlendiren Dergi Editörlerine ve Burada İsmini Sayamadığım Tüm Gönül Dostlarıma ve Tüm Türk Milletine ve Tüm Türk Halklarına Teşekkür Eder Bu Çalışmayı Aynı Zamanda Onlara da Bilkadirlemek İsterim.

Kaynakça

Abrahams, R. D. (2018). Towards an enactment - centered theory of folklore. In W. R. Bascom (Ed.), *Frontiers of Folklore*, (pp.79–109), Routledge

Aça, M. (2019). Halk bilim araştırmalarının kaynakları. In M. Akça (Ed.), *Halk bilimi el kitabı*, 123–139.

Aça, M., & Yolcu, M. A. (2019). Halk bilgisinin inanış temelli temsilleri. In M. Akça (Ed.), *Halk bilimi el kitabı*, 345–439.

Ahkaf Süresi, 46: 15-16. (2025, 24 Mayıs). *Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim: Kur'an Yolu Tefsiri, 5,34. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ahkâf-suresi/4525/15-16-ayet-tefsiri*

Akça.M. (2019). Halk bilimi el kitabı. M. Akça, (Ed.). Nobel.

Akgündüz, A. (2021). Diyâr-ı Bekr'in Müslümanlar tarafından ilk fethi: Cemâziyelevvel 17/27 Mayis 638. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 194-224.https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/issue/63252/897387

Alangu, T. (1983). *Türkiye Folkloru El Kitabı*. Adam Yayınları.

Altuntaş, A. (2018). Kur'an'da insanın salih olma süreci. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7*(13), 81-113. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gifad/issue/34455/380715

Anar, I. O. (2025, 22 Mayıs). Değer. *Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük.* https://sozluk.gov.tr.

Ankebut Süresi, 29: 83 (2025, 24 Mayıs). Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim: *Kur'an Yolu Tefsiri,4,256-257.* https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ankebût-suresi/3348/8-ayet-tefsiri

Anttonen, P. (2003). The perspective from folklore studies. *Oral Tradition, 18*(1), 116–117. https://doi.org/10.1353/ort.2004.0002

Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination.* Cambridge University Press.

Aydeniz, S. *(2021).* Masal ve efsanelerde değerler eğitimi: Muş ili örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 23,* 636–659. https://doi.org/10.29000/rumelide.949511.

Aydın, M. Z. (2021). Müslüman ailede çocuk ve çocuk eğitiminde sorumluluklar. *Çocuk ve Medeniyet, 6*(12), 47-78.https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/67605/1051423

Avicenna. (2013). Avicenna's Medicine. (Abu-Asab et al. Trans.). Healing Arts Press

Bakara Süresi, 2: 83-215 (2025, 24 Mayıs). *Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim: Kur'an Yolu Tefsiri*, 1, 335-338. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/222/215-ayet-tefsiri

Bakırcı, M. (2014). Coğrafi açıdan Anadolu'nun tarihi ulaşım ağı ve İpek Yolu. *Avrasya Etüdleri, 45*(1), 63-86. https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35344/392411

Başgöz, İ. (1986). Folklor yazıları. Adam Yayınları.

Bauman, R. (2018). Settlement patterns on the frontiers of folklore. In W. R. Bascom (Ed.), *Frontiers of Folklore*, Routledge, 121-131.

Ben-Amos, D. (2018). The context of folklore: Implications and prospects . In W. R. Bascom, (Ed.), Frontiers of Folklore, 36–42.

Beşikçi, İ. (1970). Doğu Anadolu'nun düzeni: Sosyo-ekonomik ve etnik temeller. E yayınları.

Boratav, P. N. (1946). *Halk hikayeleri ve halk hikayeciliği*. Milli Eğitim Basımevi.

Boratav, P. N. (1983). *Folklor ve Edebiyat (1982) II*. Adam Yayıncılık.

Boratav, P. N. (1984). *Türk Halkbilimi: 100 soruda Türk Folklorü: İnanışlar, töre ve törenler, oyunlar*. Gerçek Yayınevi.

Boratav, P. N. (2000). *Halk edebiyatı dersleri*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Bozkuş, M. (1998). Türklerin İslamiyeti kabulü ve Aleviliğin Türkler arasında yayılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,*2,409-418. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4313/255905

Çam, A. (2022). *Şahseven* Türklerinden bilmece, mâni ve ninni örnekleri. *Milli Folklor, 17*(135), 213-28. https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/73321/928206

Çelebioğlu, A. (1987). Ninnilerimiz. *Erdem, 3*(7), 211-238. https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44566/553077

Çeribaş, M., & Açа, M. (2019). Halk bilim araştırmaları tarihi. In M. Akça, (Ed.), (39–122). *Halk bilimi el kitabı*.

Çobanoğlu, Ö. (1992). *The relationship between oral forms of folklore and mediated performance in the cult of Çakıcı Mehmet Efe.* (Yüksek Lisans Tezi, Indiana Üniversitesi).

Çobanoğlu, Ö. (1996). *Aşık tarzı şiir geleneği içinde destan türü monografisi*. [Tez No: 52952] (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi). Türk Yükseköğretimi Ulusal Tez Merkezi.

Çobanoğlu, Ö. (2004). Türk Dünyası epik destan geleneği. Akçağ.

Değer, A., & Gür Üstüner, S. (2021). Anadolu kültürü ve sembollerinin günümüz tekstil sanatına/tasarımına yansımaları. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat, 6*(12), 17-38. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijiia/issue/65416/1008267

Dundes, A. (2018). Who are the Folk? In W. R. Bascom, (Ed.), (pp.17–35), *Frontiers of Folklore*.

Elçin, S. (2004). *Halk edebiyatına giriş*. Akçağ.

Ertaş, K. (2017). 1915'ten önce Bitlis vilayetinde Ermeniler ve vilayetin idari hayatındaki konumları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8*(16), 77-99. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sirnakifd/issue/34160/379127

Eyüboğlu D. (2020). Anne ile çocuk arasindaki eşsiz bağ olarak bağlanma; Prenatal dönemden çocukluğa. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi,5*(2), 346-52. https://doi.org/10.35232/estudamhsd.716473

Gelişli, Y., & Yazıcı, E. (2016). Ninniler ve çocuk eğitimindeki önemi. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 1-4. https://dergipark.org.tr/tr/pub/turksosbilder/issue/21579/231668

Gökmen, M. (2023a). Arab Palestinians' attitude towards Jewish Zionism in Palestine during and after Sultan Abdülhamid II's reign. *Journal of Islamicjerusalem Studies, 23*(2), 199–212. https://doi.org/10.31456/beytulmakdis.1208967

Gökmen, M. (2023b). Social policies Sultan Abdülhamid II conducted towards Jews despite Jewish Zionist movement. *Journal of Economics and Political Sciences,3*(1), 28–42. https://dergipa rk.org.tr/tr/pub/jep/issue/80066/1221629

Gökmen, M. (2024a). *Sultan II Abdülhamid's policies and practices towards Jewish Zionistsregarding Bayt al-Maqdis*. (Thesis No: 889156) [Master Thesis, Ankara Social Sciences University]. Turkish Republic Council of Higher Education Thesis Center.

Gökmen, M. (2024b). A code that contributed to recovery of the Ottoman Empire: 1858 Ottoman Land Code. In. N. Pappas, & O. Gkounta, (Eds.). *17th Annual International Conference on Mediterranean Studies 25-28 March 2024, Greece Abstract Book, Athens, Greece*, (p. 33). Athens Institute for Education and Research https://www.atiner.gr/abstracts/2024ABST-MDT.pdf.

Gökmen, M. (2024c). Aspects, modals and modality as the expressive wealth of Turkish Language. In D. Solisworo, (Ed.). *Anadolu 16th International Conference on Social Sciences December 20 - 22, 2024 – Van*, (pp. 1401-1416). Academy Global Publishing House. https://www.anadolukongresi.org/_files/ugd/797a84_5060c99060db4816a0d8334e95d6e618.pdf

Gökmen, M. (2024ç). Sa'di Shirazi's Bostan: An Islamic candle for centuries. In D. Solisworo, (Ed.). *Ege 12th International Conference on Social Sciences, December 26-30,2024, İzmir*, (pp.645-668), Academy Global Publishing House https://www.egekongresi.org/_files/ugd/797a84_0b5801920f784464b8323c59ef3e808d.pdf.

Gökmen, M. (2024d). Challenging gender norms: A critical analysis of the Witch's role in Rapunzel. In A.Tryniecka, & O. Gkounta, (Eds.). *3-6 June 2014 17th Annual International Conference on Literature Philology Abstract Book, Athens, Greece*, (p. 21). Athens Institute for Education and Researchi. https://www.atiner.gr/abstracts/2024ABST-LIT.pdf

Gökmen, M. (2024e). Women's courage as a soft power instrument in Tahir Alangu's fairy tales. In Z Sakhi, Z & A. Balcı, (Eds.). *3rd International Turkic and World Women's Studies Congress October 4-6, Atatürk University, Erzurum, Türkiye Proceedings Book*, (p. 183). UBAK Publishing House. https://www.kadinkongresi.org/_files/ugd/65a551_92955bd576b2445a85059f83229f5b59.pdf.

Gökmen, M. (2024f). Analysis of the woman image as reflected in Ergün Sav's tale. In Z. Sakhi, & A. Balcı, (Eds.). *3rd International Turkic and World Women's Studies Congress October 4-6, Atatürk University, Erzurum, Türkiye Proceedings Book*, (p. 184), UBAK Publishing House.

[https://www.kadinkongresi.org/_files/ugd/65a551_92955bd576b2445a85059f83229f5b59.pdf.

Gökmen, M. (2025a) 26590097 Türkçe'ye Can Suyu Kelimeler. Öğr. Gör. Murat GÖKMEN'in 14.01.2025 tarihli E-63434571-622.01-27298 Sayılı başvurusu, Bilgi Edinme, Talep, Şikayetler Konulu Evrakı. *T.C. ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU Türk Dil Kurumu Başkanlığı Bilimsel Çalışmalar Müdürlüğü*. Ankara.

Gökmen, M. (2025b). *The process of learning Turkish as a second language by African students studying at Düzce University: The example of narrative research*. [Non-thesis Master Project, Düzce University]. Düzce Üniversity Institute of Graduate Studies.

Gökmen, M. (2025c). Theodor Herzl as a friend or foe. In N. Bilgili (Ed.). *Africa 7th international conference on scientific researches January 17-19, 2025, Cairo, Egypt*. (pp. 564-584). https://www.africaconferences.org/_files/ugd/797a84_587e13a45656449c87ed197bb85f8af8.pdf

Gökmen, M. (2025ç). Sultan Abdülhamid II's babelisation policy through the tribal school. In G. İbrahimova (Ed.). *International 9th Usbilim Education, Economics, Management and Social Sciences Congress March 17-19, 2025. Amsterdam, Holland*. (pp. 40-53). Yönetim Yayınları. https://ubsder.org.tr/wp-content/uploads/2025/03/USBILIM-9-SOSYAL-KITABI.pdf

Gökmen, M. (2025d). A land code that extended the lifetime of an Empire. *Athens Journal of History, 11*(2): pp.143-158. https://doi.org/10.30958/ajhis.11-2-3

Gökmen, M. (2025e). An aket study: Turkish Language as a soft power instrument contributing to Türkiye's serönity. In. C. Arenas, & Ç. Tan (Eds). *3rd International Turkic World Congress on Social, Humanities, Administrative, and Educational Sciences Proceedings Book April 16-18, 2025 Ankara, Türkiye*. (pp. 424-449). Bzt Turan Publishing House. https://drive.google.com/file/d/16IF0Y47rZfsSmR8KbO-Mk7TN8o2Jz04I/view

Gökmen, M. (2025f). Similarities between Vasir Sultan Abdülhamid II's Egypt and Tunisian policy with The Founder of Turkish Republic, First President, General in Chief Ghazi Mustafa Kemal ATATÜRK's Antioch [Alexandretta] Policy. In. F. Çelikel (Ed). *3rd International Multidisciplinary Student Congress in the Light of Science 11-13 April 2025 Newyork / USA Proceedings Book*. (pp. 25-75). Academic Sharing Platform Publishing House. https://ubsder.org.tr/kongre-kitaplari/.

Gökmen, S. (2019). *Total quality management perception in higher education institutions: Düzce University and Oviedo University samples*. (Thesis No: 559840) [Master Thesis, Düzce University]. Turkish Republic Council of Higher Education Thesis Center.

Göksoy, S, & Gökmen, M. (2024a). Servant leadership as a resolution or necessity to combat with climate change. In. A. Gedikli, & A. H. Terzioğlu, (eds.). Conference on Climate Change, Sustainability and International Cooperation Abstract Book February 21-22, Düzce,Türkiye, (p.100). Düzce University https://clics.duzce.edu.tr/Home/Speeches/3. https://sempozyum.duzce.edu.tr/Content/Files/0f7df3ae-b590-4d13-960e-34d53ddc8be1.pdf.

Göksoy, S. & Gökmen, M. (2024b). An alternative proposal to climate change: Servant leadership. In A. Gedikli, & A. H. Terzioğlu, (Eds.). Conference on Climate Change, Sustainability and International Cooperation Proceeding Book February 21-22, Düzce, Türkiye (pp. 288–296). Düzce University. https://sempozyum.duzce.edu.tr/Content/Files/1f3fad8d-c727-42dc-8305-8f122143227b.pdf

Günay, U. (1987). *Folklor nedir? Türk Folklor Araştırmaları, 23–31.*

Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education, 30*(2), 169–202. https://doi.org/10.1080/713657146

Hatalmış, A. (2012). *İslam toplumunda kölelik ve cariyelik*. Araştırma yayınları.

Hayta, A. (2006). Anneden Allah'a: Bağlanma teorisi ve İslâm'da Allah tasavvuru. *Değerler Eğitimi Dergisi,4*(12), 29-63. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29189/312530

Hidayat, H., Wasana, W., Pramono, P., Sabar, S., & Husodo, P. (2019). Living folklore: Unlimited creativity. *First International Conference on Advances in Education, Humanities, and Language, ICEL 2019, Malang, Indonesia, 23-24 March 2019*. European Union Digital Library. https://doi.org/10.4108/eai.23-3-2019.2284883

Hikmet, N. (2025, 22 Mayıs). Değer. *Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük.* https://sozluk.gov.tr

Hobsbawm, E., & Ranger, T. (1983). The Invention of Tradition -Cambridge University Press

İbrahim Hakkı (2006). *Mârifetnâme*. M. F. Başar, & A. Eser (Eds.). Alem.

İpek, F. (2021). "İslâm eğitim geleneğinde bilginin üretim, paylaşım ve dolaşım kültürü üzerine bazı değerlendirmeler". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 21*(2), 749-775. https://doi.org/10.33420/marife.1009167.

İsra Süresi, 17: 23-24 (2025, 24 Mayıs). *Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim:: Kur'an Yolu Tefsiri,3,477-478. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/İsrâ-suresi/2052/23-24-ayet-tefsiri*

JoAnn, C. (2014). The storied time of folklore. *Western Folklore,2*(3), 323–352.

Kabaklı, H. (2025, 22 Mayıs). *Değer.* Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr.

Kadıoğlu, A. S. (2020). Türk-İslam sentezi'nin oluşum ve gelişim süreci. *Opus International Journal of Society Researches, 16*(27), 813-834. https://doi.org/10.26466/opus.699138

Kafadar, C. (1995). *Between two Worlds the construction of the Ottoman State*. University of California Press.

Kara, Ü. (2019). Kültür bilimleri bir şubesi olarak halk bilimi. In M. Akça, (Ed.), *Halk bilimi el kitabı*, 13–38.

Karacar, U. (2020). *Bitlis Türküleri Üzerine Bir İnceleme*. (Tez No. 889156) [Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi

Karakaş, M. (2019). *Anadolu Selçuklu Devleti'nde sosyal yapının dinamikleri*. (Tez No: 5963113) [Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi]. Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Karpat, K. H. (2001). *The politicization of Islam: Reconstructing identity, state, faith, and community in the late Ottoman State*. Oxford University.

Kaya, A. (2014). Başlangıcından 1071'e kadar Türklerin Anadolu'ya akınlari hakkında bir değerlendirme. *Ekev Akademi Dergisi*,59,211-232. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/issue/71552/1151395

Kayhan, H. (2018). Türkiye Selçukluları Devleti'nin kuruluşu hakkında. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 18-25. https://dergipark.org.tr/tr/pub/oad/issue/41498/458833

Kınal, F. (1956). Eski Anadolu'da kadının mevkii. *Belleten, 20*(79), 355-366. https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1276053

Koca, S. (2008). Diyâr-ı Rûm"un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" hâline gelmesinde Türk kültürünün rolü. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 1-53. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26267/276728

Köymen, M. A. (1993). Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu. *Belleten, 57*, 71-80. https://doi.org/10.37879/belleten.1993.71

Landsberger, B., & O. Tosun, M. (1944). Mezopotamya'da medeniyetin doğuşu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2*(3), 419-436.https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66695/1043324

Lokman Süresi, 31: 13-15 (2025, 24 Mayıs). *Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim: Kur'an Yolu Tefsiri,4, 336-338. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Lokmân-suresi/3481/12-13-ayet-tefsiri*

Marşap, G. (2023). Evrensel etik değerler işığında Anadolu'da Ahilik anlayışı ve stratejik liderlik yaklaşımı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12*(3), 1948-1964. https://doi.org/10.15869/itobiad.1258910

Meryem Süresi, 19: 14 - 32 (2025, 24 Mayıs). *Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim: Kur'an Yolu Tefsiri, 3, 592- 598. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Meryem-suresi/2263/13-14-ayet-tefsiri*

Nisa Süresi, 4: 36, (2025, 24 Mayıs). Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nisâ-suresi/529/36-39-ayet-tefsiri

Ortaylı, İ. (2019). *Osmanlı'da milletler ve diplomasi: Seçme eserler III*. İş Bankası Kültür.

Özdemir, H. (2018). *İbadiyye'nin ana hadis kaynağı: Rebi'b. Habib'in Müsned'i*. İ. Baz (ed). Şırnak Üniversitesi Yayınları

Özyalçıner, A. (2025, 22 Mayıs). Değer. *Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük.* https://sozluk.gov.tr.

Patterson, K. (2010). Servant leadership and love. In D. Van Dierendonck, & , K. Patterson (eds) *Servant Leadership Developments in Theory and Research*. (pp.55-66). Palgrave Macmillan.

Radchenko, D. (2016). Tradition in the twenty-first century: locating the role of the past in the present. *Folklore,127*(2), 254–255. https://doi.org/10.1080/0015587X.2016.117851

Sayyid Abul A'la Mawdudi (1960). *Towards Understanding Islam*. U.K.I.M Dawah Centre.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology,25*,1-65. doi:10.1016/s0065-2601(08)60281-6

Sever, S. (2008). *Çocuk ve edebiyat*. Tudem.

Şimşek, E. (2016). Anonim halk şiiri içerisinde ninnilerin yeri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*,8, 33-64. https://doi.org/10.31126/akrajournal.328346

Scheub, H. (2018). Performance of oral literature. In W. R. Bascom (Ed.), *Frontiers of Folklore*, Routledge, 79–109.

Soni, R. K. (2020). Folklore as tradition, heritage and profession. *International Journal of English Language. Literature & Humanities, 8*(1), 96–103. https://doi.org/10.24113/ijellh.v8i1.10334

Subaşı, N., & Subaşı, H. (Der). (1973). Atem tutem ben seni, Bitlis. *TRT THM 1443*. https://www.notaarsivleri.com/NotaMuzik/atem_tutem_men_seni.pdf

Teyfur, M. (2024). Kur'an'da aile bireyleri arasındaki ilişkiler. *Bitlis İslamiyat Dergisi,6*(1), 108-108.https://dergipark.org.tr/tr/pub/bider/issue/84953/1494947

Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas, 7*(1), 245-254. https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.543521

Temizkan, M., & Solmaz, E. (2018). Anadolu ve Özbek sahası ninnilerinin yapı şekil, konu-içerik ve işlevi bağlamında karşılaştırılması üzerine bir deneme. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*,45, 239-254.https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/42617/513155

Tozlu, S. (2010). Anadolu Türk Tarihi ve Anadoluculuk. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*,9,397-410. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunikkefd/issue/2768/37009

Uludağ, M. B. (1996). Anadolu ve Kafkasyadaki Müslüman-Hristiyan etkileşiminde iki mühim isim: Yunus Emre ve Şota Rustaveli, *Bilig,*3, 171-174. https://dergipark.org.tr/en/pub/bilig/issue/25407/268108

Yazıcı, K. (2006), Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları,19*, 499-22. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16960/177116

Yaşar, K. (2002). Halk Edebiyatı- Halk inançları ilişkilerine dair. *Uluslararası Türk Dünyası Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, 401–409.

Yazıcı, M. (2014). Değerler ve toplumsal yapıda sosyal değerlerin yeri. *Fırat University Journal of Social Sciences, 24*(1), 209-223. https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatsbed/issue/17003/177655

Yılmaz, B. (2008). İlkçağ Anadolu uygarlıklarında sosyo-ekonomik ve kültürel yapı bağlamında kütüphane/arşiv kurumu. *Türk Kütüphaneciliği, 22*(3), 351-376.

ISBN NR : 978-625-5962-67-6

Yolcu, M. A. (2019). Halk bilimi araştırma kuram ve yöntemleri. M. Akça, (Ed.), *Halk bilimi el kitabı* Nobel,141–197.

Yuvalı, A. (1996). Anadolu'da Türk kimliğinin oluşması ile ilgili bazı tespitler. *Erdem, 8*(23), 439-450. https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44407/549797